Digitized by Google

image
not
available

image
not
available

THEEK GENT
6
Digitized by Google

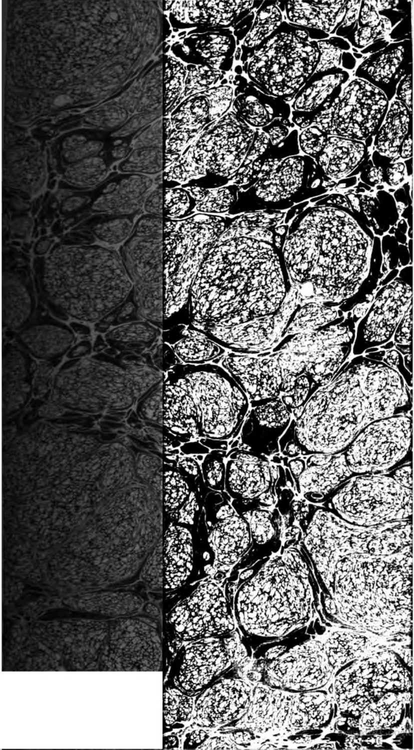

Hi 9552

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE,

VOOR HET JAAR

1845.

I. DEEL.

Te HAARLEM, *bij*
de WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 3den JANUARIJ.

N°. 1.

BERIGTEN.

MUNCHEN. Bij de Academie van Wetenschappen, alhier, zijn benoemd: tot gewone leden, Dr. A BUCHNER, te Munchen, en KARL Vrijheer v. ARETIN, tot eerelid LEBRUN te Parijs, tot buitengewoon lid Dr. v. HEFNER, te Munchen, tot buitenlandsche leden K. FR. HERMANN, te Göttingen, WILLEMS, te Gent, JOH. MÜLLER, te Berlijn, K. FR. V. LEDEBUR, Russisch staatsraad, en Prof. MÖLLER, te Leuven, tot correspondenten Prof. HALM, te Spiers, NAGELSBACH, te Erlangen, LASSAULX, te Wurzburg, QUETELET, te Brussel, K. FROMHERZ, te Freiburg, F. NAUMANN, te Leipzig, en STÜLZ, te St. Florian.

DRESDEN. Op de zevende vergadering van philologen, alhier in den aanvang van October gehouden, is besloten, om den beroemden FR. JACOBS op zijnen 81sten geboortedag op den zesden October ll. te begroeten met het volgend adres, dat door Prof. HAUPT was opgesteld.

„ Q. B. F. F. Q. S.

„ FREDERICUM JACOBSIUM, philologorum Germanicorum virum primarium, Graecae Romanaeque anti-

quitatis interpretem doctisſimum ſagacisſimum elegantisſimum, veterum librorum emendatorem ingenioſisſimum, iuventutis liberaliter erudiendae artificem perfectisſimum, litterarum antiquarum omnisque humanitatis contra barbariem tuendae anteſignanum fortisſimum pridie Nonas Octobris a. MDCCCXLIV annum aetatis LXXXI ingredientem philologi Dresdae congregati, abſentis cum deſiderio memores atque ſenectutis virtute, meritis, laude ornatisſimae placida felicitate diu fruatur vota pie nuncupantes his litteris conſalutant."

I E T S
OVER HET
SCHOOLONDERWIJS IN DE GEVANGENISSEN.

Ik geloof niet, dat er nog iets in 't openbaar over *het ſchoolonderwijs in de gevangenisſen* geſchreven is. Maar was dit dan noodig? Zeker. Het publiek, en vooral zij, wier roeping het is, het belang er van te moeten weten en het te onderſteunen, denken er niet om, of ſchijnen er althans niet om te denken. Een geſchrift, dat het hooge gewigt der zaak aantoonde en de noodige wenken gaf, zoude uit den dommel doen ontwaken, de oogen openen en belangſtelling wekken voor onverſchilligheid. Waarom vattet gij dan de pen niet op? vraagt men welligt. Ik wilde het niet wagen, het genootſchap: T. Z. V. D. G., vooruit te loopen, noch den ſchijn hebben, alsof ik mij vermeet, het voor te lichten. Immers ten gevolge der niet gelukte prijsbeantwoording, zoude het genootſchap zelf het onderwerp behandelen; ik kon echter den aandrang niet wederſtaan, eenige punten *en gros* aan te ſtippen, en er ook in den *Konst- en Letterbode*, (die ſteeds alles, wat goed en nuttig is, tracht te bevorderen), eenige letteren over neêr te ſchrijven: of ik misſchien zoo gelukkig ware, bij voorraad een vonkje te ſlaan, waar leven, krachtig leven noodig is.

Op den voorgrond dient gezegd, dat hier volſtrekt geene ſprake kan zijn van de gevangenis voor jeugdige veroordeelden te Rotterdam, waar het onderwijs, geheel onder het toezigt en voor rekening van het genoot-

Digitized by Google

nootſchap: T. Z. V. D. G., op voorbeeldigen voet mag geacht worden.

Het Gouvernement gevoelde ongetwijfeld het nuttige van het onderwijs in de gevangenis, en ſtelde, ik meende ſedert 1823, ſucceſſivelijk onderwijzers bij de gevangenisſen aan; doch er werd alleenlijk bij de verſchillende inſtructiën voor de gevangenisſen bepaald, dat de onderwijzer tot de huisdienst behoorde, zonder meer. Dat was jammer! Daardoor is ſedert dien tijd het ſchoolonderwijs in de gevangenisſen als aan luim en toeval overgegeven. Hoeveel goeds is daardoor nagelaten, hoeveel goeds niet zelden tegengewerkt of in de geboorte verſtikt!

Het ſchoolonderwijs in de gevangenisſen is meest overal nog eene zaak, ondergeſchikt aan fabrijksarbeid en aan alles, wat er zich ſlechts als ſtruikelblok in den weg kan werpen. Het wordt door dezen en genen nog beſchouwd als iets, dat zoo goed als geheel onnoodig is; men is als jaloersch op het geld, er voor uitgegeven; men beſchouwt dat als geheel weggeworpen. „Waartoe behoeven ſchelmen ook lezen en ſchrij-„ven te leeren? Het kan hun toch nimmer dan ten na-„deele van anderen te pas komen! Die gaauwdieven „hebben meer voorregt, dan de ſoldaat, die papier en „pennen betalen moet!" Zoo denken er, helaas, (zoude men het gelooven?) nog wel eens hoofdambtenaren bij de gevangenisſen over! Mogten zulken ſlechts inzien, dat alleen het lezen leeren een punt van het grootſte belang is; dat het lezen alleen zeker het krachtigſte middel ter zedelijke verbetering kan zijn. Wisten zulken, dat volhardende aanmoediging tot het lezen van nuttige boeken den afgedwaalde kan leiden tot nadenken, en het nadenken tot verbetering; waarlijk, zij zouden niet tegenwerken, of, ten zachtſte genomen, onverſchillig en werkeloos zijn; de boekwerken, van wege het hoofdbeſtuur der Maatſchappij: T. N. v. 't A., op aanzoek van belangſtellenden verſtrekt ter lecture voor de gevangenen, zouden ſomtijds niet als nutteloos tot den prullenhoek verwezen worden! Maar men meent reeds genoeg gedaan te hebben, als men om de policie denkt, en toeziet, dat er geene gevangenen wegloopen.

Geen wonder alzoo, dat het ſchoolonderwijs in de

Digitized by Google

gevangenisſen nog geheel niet is, wat het zijn moet, vooral, wanneer men hier in aanmerking neemt, dat er, behalve het nog vrij algemeen heerſchende wanbegrip ten aanzien der intellectuele en morele behoefte der gevangenen, nog zooveel ontbreekt.

Er ontbreken algemeene reglementaire bepalingen, er ontbreekt toezigt, er ontbreken leiding en beſtuur, en er ontbreken, veelal dien ten gevolge, over het algemeen onderwijzers. Onderwijzers!? — Ja; — thans zijn het nog maar lesgevers à *f* 350 's jaars, die, uit den aard der omſtandigheden, niet altijd even gelukkig kunnen gekozen worden, — te meer, daar nog menig onderwijzer, die anders genoegzaam beſtaan heeft, het beneden zich acht, „*ſchoolmeester*" in eene gevangenis te zijn.

Dit zal ophouden, als, door doelmatige reglementaire bepalingen en behoorlijk toezigt, de onderwijzer niet meer afhankelijk is van het toeval, en volkomen gewaarborgd is tegen den regtſtreekſchen of zijdelingſchen invloed der luimen en ſcheeve bemoeijingen van ambtenaren, die dikwijls niet op de hoogte hunner betrekking ſchijnen te ſtaan. Dit zal ophouden, als de onderwijzer, overeenkomſtig het gewigt van zijnen werkkring, geacht, onderſteund en bezoldigd wordt.

Dan zal men, onder de leiding en het beſtuur van iemand, die gevangenisſen, gevangenen en onderwijs kent, bij de gevangenisſen onderwijzers vormen, die het hooge belang hunner roeping gevoelen, en er een genot in vinden, meer te zijn, dan lesgevers in wat lezen, ſchrijven en rekenen. Dan zal de gevangenonderwijzer, als het ware, in de publieke opinie geëmancipeerd zijn. Dan zullen er geſchikte onderwijzers gevormd worden, voor de cellulaire gevangenisſen, waar men in het geheel geene bloote lesgevers zoude kunnen gebruiken.

Maar die verbetering zoude de ſom, voor de gevangenisſen op de begrooting van het Ministerie van juſtitie uitgetrokken, met een twee à drie duizend gulden kunnen verhoogen, en zulk eene ſom zoude met de gewenschte bezuiniging niet ſtrooken? Bezuiniging komt alleen dan te pas, waar het onnoodige uitgaven raakt, geenszins, waar het de krachtige medewerking geldt ter beteugeling van een dreigenden kanker

Digitized by Google

ker voor de maatſchappij. Wanneer het ſchoolonderwijs in de gevangenis zoo ſtiefmoederlijk bedeeld blijft, als het tot heden was, mag men niet verwachten, dat het immer doel zal treffen!

De laatſte benoeming van Inſpecteur over 's Rijks gevangenisſen geeft gegronde hoop op beter. Moge de man, die thans op ruimere ſchaal kan werkzaam zijn, geene belemmering op zijn' ſchoonen weg ontmoeten, en alzoo overeenkomſtig zijne gezonde inzigten kunnen verbeteren, waar ſpoedige verbetering noodzakelijk is!

X. Y.

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,

ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Grondbeginſelen der Landbouwkundige Scheikunde en Geologie, door F. W. JOHNSTON, naar den derden druk vertaald door P. F. H. FROMBERG, met eene Voorrede van G. J. MULDER. Te *Rotterdam*, bij H. A. Kramers, 1844, in 8°, met Houtſnee-figuren, 272 blad., prijs *f* 2,40.

Het ontſtaan van populaire geſchriften in de natuurkundige wetenſchappen moet als een belangrijk verſchijnſel in de geſchiedenis der beſchaving beſchouwd worden. Voor weinige jaren meende men nog, dat de beoefening dier wetenſchappen uitſluitend bij diegenen te huis behoorde, welke zich tot hooger onderwijs voorbereidden, en dat de beſchaafde ſtand overigens die kennis der natuur niet behoefde.

Waaraan deze belangrijke vooruitgang toegeſchreven moet worden, is niet moeijelijk na te gaan. Indien wij ons bepalen tot de ſcheikunde, dan ſtaat men verbaasd niet alleen over de vorderingen in deze wetenſchap, maar vooral over de ſpoedige toepasſing, die van de belangrijke wetenſchappelijke ontdekkingen op alle bedrijven van het gemeene leven gemaakt worden. Een aantal beroemde geleerden houden zich in de laatſte jaren ſteeds ijverig bezig met de natuur te ondervragen, en het antwoord aan een ieder mede te deelen, die behoefte heeft, om zijne intellectuele kennis en materiele welvaart te vermeerderen; dat antwoord kan verſtaan worden door ieder beſchaafd mensch, welke betrekking hij ook in de maatſchappij moge bekleeden. De wijze, hoe de natuur ondervraagd moet worden, is echter uit-

 ſlui-

Digitized by Google

fluitend het eigendom van den wetenfchappelijken beoefenaar. Hij alleen draagt kennis van de middelen, om hiertoe te geraken; en wordt de vraag door hem fcherpzinnig en bepaald gedaan, dan blijft het antwoord niet achterwege en wordt eene lichtende fakkel, om tot de regte kennis te geraken van te voren onbekende verrigtingen en verfchijnfelen. Onder de vele voorbeelden behoeven wij flechts te noemen de ontdekking van het proteïne van onzen beroemden landgenoot G. J. Mulder en de toepasfing hiervan in de Phyfiologie.

Onder alle maatfchappelijke bedrijven is er geen, waar de fcheikunde meer nut kan verfpreiden, dan de landbouw; de kennis van de zamenftelling der gronden en gewasfen kan niet juist wezen, indien men kennis mist in geologie en fcheikunde. Vele beroemde mannen hebben zich dan ook reeds lang bezig gehouden, met verfchillende onderzoekingen hieromtrent in het werk te ftellen, onder welke Johnfton, in Engeland, zich vooral verdienftelijk gemaakt heeft door zijne *Lectures on Agricultural Chemistry and Geology.* Daar dit werk echter minder begrepen zoude worden door een ieder, heeft genoemde fchrijver gemeend de gronden van landbouwkundige fcheikunde en geologie, duidelijk en beknopt, en naar de behoefte van den landbouw ingerigt, te moeten bewerken; en wij mogen zeggen, dat onder alle populaire gefchriften er geen beter gelukt is, dan het onderhavige. Om het hooge belang, dat wij in den vooruitgang van onzen Vaderlandfchen landbouw ftellen, zullen wij kortelijk den inhoud van dit werkje mededeelen.

In hoofdftuk I en II wordt bepaald omfchreven, wat de landbouw met grond van de fcheikunde en geologie kan verwachten, het onderfcheid aangegeven tusfchen organifche en anorganifche ligchamen en kortelijk de voornaamfte eigenfchappen der vier elementen behandeld, welke het organifche gedeelte der planten vormen. Hierop volgt eene befchrijving der verfchillende verbindingen, welke door de planten opgenomen en verbruikt worden.

Hoofdftuk III handelt over den bouw der planten, de wijze, hoe zij ontftaan en voortduren, in welken vorm de ftoffen, die tot voeding dienen, in de fappen der planten worden gevoerd, benevens de veranderingen, die fuiker, zetmeel en houtvezel ondergaan.

In hoofdftuk IV wordt nagegaan, waaruit de anorganifche deelen der planten voortvloeijen, en de hoeveelheid en hoedanigheid van dezelve onder verfchillende omftandigheden befchreven en bepaald.

Hoofdftuk V handelt over den aard en oorfprong der bouwgronden, waaraan het verfchil der organifche en anorganifche beftanddeelen is toe te fchrijven. — Verfcheidenheden van boven- en ondergrond.

Hoofd-

Digitized by Google

Hoofdſtuk VI en VII over de onmiddellijke betrekking, welke geologie op den landbouw heeft, over den oorſprong en het verſchil der bouwgronden, derzelver betrekking tot de rotsſoorten, waarop zij rusten, waarna de algemeene kenmerken dezer bouwgronden worden opgegeven. Hierop volgt eene beſchouwing van verſchillende ſoorten van bouwgronden, derzelver phyſiſche en chemiſche eigenſchappen, en het verband, dat er tusſchen den aard van den grond en de ſoort van planten, die er van natuur op groeijen, beſtaat.

Hoofdſtuk VIII en IX behelst eene practiſche overweging en eene theoretiſche verklaring van de wijzen, waarop de grond kan verbeterd worden, — eene uiteenzetting der mechaniſche en ſcheikundige handelwijzen, welke hiertoe leiden, waarna de eigenſchappen en betrekkelijke waarde der dierlijke, plantaardige en minerale mestſtoffen worden nagegaan.

Hoofdſtuk X handelt over de voortbrengſelen van den plantengroei, — den invloed van bemesting en grond op de hoedanigheid en hoeveelheid van gewasſen, — de betrekkelijke hoeveelheid zetmeel en kleiſtof in gekweekte groenten, — Invloed van den tijd van het maaijen op de hoeveelheid en hoedanigheid van het voortbrengſel, — de hoeveelheid olie in verſchillende gewasſen, — en eindelijk de abſolute hoeveelheid voedſel, welke verſchillende veldgewasſen opleveren.

Hoofdſtuk XI handelt over de eigenſchappen en zamenſtelling der melk, — de omſtandigheden, die invloed kunnen uitoefenen op de hoeveelheid en hoedanigheid van dezelve, — over den room en het karnen, — de zamenſtelling en hoedanigheid der boter. — Theorie van de werking der *leb.* — Bereiding en hoedanigheid van kaas. — Hoofdſtuk XII, eindelijk, over de voeding der dieren, en de doeleinden, waartoe het verteerde voedſel dienſtig is; — over de practiſche en theoretiſche waarde van verſchillende ſoorten van voedſel. — Beſluitende aanmerkingen.

Wij zien uit dezen inhoud, dat de ſchrijver op zuiver wetenſchappelijke gronden de bouw, groei, voeding en zamenſtelling der planten verklaart, de phyſiſche en chemiſche kenteekenen van bouwgronden duidelijk maakt en toelicht met eene reeks van practiſche voorbeelden, en ons leert, dat de mestſtoffen, het groote ſtruikelblok van den landbouwer, dan alleen met een zeker reſultaat kunnen aangewend worden, indien men bekend is met derzelver ſcheikundige zamenſtelling.

De tusſchen den tekst gevoegde houtſneêfiguren, dienende ter verklaring der voornaamſte eigenſchappen der ſcheikundige ligchamen, welke in de eerſte hoofdſtukken behandeld worden, en der geologiſche verſcheidenheden der

Digitized by Google

bouwgronden, kunnen met regt op keurigheid van uitvoering aanspraak maken.

De vertaling is geschied door den heer Fromberg. Daar wij het oorspronkelijke niet voor ons hebben, kunnen wij geene vergelijking maken. Zijn Ed. is echter in de wetenschap reeds genoeg bekend, om te verwachten, dat zij naauwkeurig zal zijn. Slechts ééne zinsnede, pag. 47 onderaan: „of zaden zoo voorbereid of als genezen kunnen worden, dat zij" enz., hebben wij niet begrepen.

Het geheel is in eenen duidelijken en bevattelijken stijl geschreven, zoodat wij niet twijfelen, of ieder landbouwer, die met zijn bedrijf is ingenomen, zal het kunnen verstaan. Daar de vertaling voorzien is met eene voorrede van den Hoogleeraar G. J. Mulder, zal het wel overtollig zijn, er meerder tot aanprijzing bij te voegen.

Wij stemmen met genoemden Hoogleeraar in, dat het wenschelijk is, dat men eindelijk ook in ons Vaderland inzie, dat de scheikunde ook tot het bedrijvige leven behoort door te dringen. Het is eene droevige waarheid, dat de kwijning, die in vele bedrijven heerscht, voor een groot gedeelte toe te schrijven is aan eene gebrekkige bekendheid met die wetenschap; die onkunde treft men zelfs aan bij hen, welke hooger onderwijs genoten hebben. Hieraan moet ook toegeschreven worden, dat de Maatschappijen ter bevordering van industrie en landbouw in ons land niet zoodanig aan haar doel hebben beantwoord, als men met reden mogt verwachten, van welke vereenigingen men in andere landen reeds zulke gelukkige resultaten heeft gezien.

E.

I E T S,

over hetgeen voorkomt in de *Godgeleerde Bijdragen*, 5de Stuk, voor het jaar 1844: Over den tegenwoordigen toestand der Philosophie in Nederland, een brief aan Prof. Dr. J. H. FICHTE (Uitgever van het *Zeitschrift für Philosophie und speculative Theologie*), van Prof. Dr. Taco Roorda.

Het is natuurlijk, dat men belang stelt niet alleen, hoe men door anderen beoordeeld wordt, maar zelfs in de wijze, waarop dit oordeel is ingekleed, en voor iemand van een eenigzins fijn gevoel is deze wijze soms wel het voornaamste, waarop hij let; het is ook hier, *que le ton fait la musique*. Indien nu een beoefenaar van een zeker vak van kennis

nis, dat hier in Nederland zoo weinig beoefend wordt, namelijk dat der wijsbegeerte, van zich in een stukje *Over den tegenwoordigen toestand der Philosophie in Nederland*, op de volgende wijze gewag gemaakt vindt, zoude hij voorwaar liever gewenscht hebben, dat men van hem geheel had gezwegen, dan op zulk eene wijs van zich melding gemaakt te zien.

„Wij hebben nog hier in Nederland een Kantiaan, van wien ik ten minste met eenige woorden moet spreken, en wel een echt Kantiaan, de Heer J. A. Bakker, te Rotterdam, teekenmeester van beroep, maar een *dilettant*, of — wil men liever? — een *autodidact* van velerlei kennis in geschiedenis, letteren en wijsbegeerte. Hij is schrijver van onderscheidene verhandelingen; de voornaamste is wel eene, in 1834, bij het Utrechtsche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen bekroonde Verhandeling, *Over de Duitsche Wijsbegeerte sedert de laatste vijftig jaren.* Hoe het oordeel van iemand, die op het Kantiaansche standpunt staat, moet uitvallen, behoef ik u niet te zeggen, noch ook, dat die Verhandeling niet heeft kunnen strekken, om de ware kennis en regte waardering der nieuwere Duitsche philosophie hier te lande te bevorderen."

Dr. Roorda schijnt, hoewel hij de redenen hiervan niet ontwikkelt, met het Kantianismus volstrekt niet ingenomen te zijn; alle voorstanders hiervan worden als hardnekkige aanhangers voorgesteld eener zienswijze in de wijsbegeerte, die lang uit de mode is, en wier getal jaarlijks vermindert, even als zulks met staartparuiken het geval was. Men moet met den geest des tijds medegaan, en geene *gesuranneerde methode* in de wetenschap blijven aanhangen. Wij willen met den Dr. hier niet over twisten, maar wij houden het er voor, dat het epitheton van „Kantiaan" en deszelfs versterking „en wel een echt Kantiaan," indien wel niet in eenen afkeurenden, echter in eenen minachtenden zin kan opgevat worden, als komende misschien van iemand, die veel verder in de ontwikkeling der wijsgeerige wetenschappen gevorderd is, en het standpunt van Kant niet alleen, maar dat van Fichte, Schelling en Hegel heeft overstegen, en om *au jour* te blijven, dat van de uiterst linkerzijde der nieuw-Hegeliaansche school aankleeft.

De persoonsaanduiding is vrij plat en geenszins voegende in een wetenschappelijk geschrift; wat heeft het publiek in Duitschland en Prof. J. H. Fichte noodig, de woonplaats en het beroep van dien echten Kantiaan te weten? Wat betrekking heeft het beroep met de beoefening der wijsbegeerte? Een der scherpzinnigste denkers onder de wijsgeeren, Spinoza, was wel een brillenslijper; maar wat nadeel doet dit aan zijne verdiensten in de bespiegelende philosophie? Maar deze Kantiaan is een *dilettant*, of —

 wil

wil men liever — een *autodidact* van velerlei kennis in geschiedenis, letteren en wijsbegeerte. Men kan de woorden *dilettant* en *autodidact* tweeledig opvatten; zij zijn voor eenen voordeeligen zin zeer vatbaar; in de beoefening der wijsbegeerte moet men *dilettant* zijn, dat is, met liefhebberij en ijver voor het vak der bespiegeling vervuld wezen; anders zal men het er niet ver in brengen, en hier vooral in Nederland, is men wel genoodzaakt *autodidact* in het vak der philosophie te zijn en te blijven. Men zoude denken, dat de zelfsoefening en zelfsnasporing voornamelijk den wijsgeer vormen, dat op eene hoogeschool wel de weg tot die beoefening aangewezen wordt, maar dat men er geenszins kan leeren, om een philosooph te worden, even als men er tot doctor in de theologie, medicijnen, regten en letteren gepromoveerd wordt. Doctor Roorda schijnt echter van een gansch ander gevoelen te zijn. Voor Zijn Ed. is een philosooph, *ex professo*, iets meer dan een *dilettant* of *autodidact*; men moet doctor en professor in de philosophie zijn, om het regt te hebben, van zijne stem uit te brengen in zaken, de wijsbegeerte betreffende. Maar Zijn Ed. heeft er zeker niet aan gedacht, dat verre weg de minste philosophiae doctoren en hoogleeraren in de philosophie wijsgeeren zijn, dat hiertoe iets meer behoort, dan de academische graad, dat de grootste wijsgeeren van vroegeren en lateren tijd dit geworden zijn door een hun eigen wijsgeerig genie en vatbaarheid voor eene afgetrokkene beschouwing, die iedereen niet is gegeven, reden waarom het getal van echte philosophen zoo gering is; het waren allen *dilettanten*, omdat zij liefhebbers der waarheid en wijsheid waren, en in zoo verre zij oorspronkelijke denkers zijn geweest, *autodidacten*, die zich zelven den weg in het veld der bespiegeling baanden. De Kantiaan kan dus gerust de woorden *dilettant* en *autodidact* als zeer vereerend voor zich beschouwen, te meer, omdat de Doctor *ex professo* hem bovendien velerlei kennis in geschiedenis, letteren en wijsbegeerte toeschrijft.

Doch hoe het oordeel van zoodanig iemand, die eene Verhandeling *Over de Duitsche wijsbegeerte sedert de laatste vijftig jaren* schrijft, en die op het Kantiaansche standpunt staat, moet uitvallen, behoeft Dr. Roorda, volgens zijn schrijven aan Dr. Fichte, niet te zeggen; dit had hij wel behooren te doen, om den laatste eenigzins in staat te stellen, om hierover te kunnen oordeelen. Of is dan in het oog der nieuwe speculative wijsgeeren het critisch standpunt zoo zeer in het *niet* gezonken, dat het reeds *a priori*, zonder eenig nader onderzoek van deszelfs gronden, kan verworpen worden? Heeft dit standpunt de minachting verdiend, waarmede de Hegeliaansche school het behandelt? Staan Fichte, Schelling en Hegel niet op de schouders

Digitized by Google

ders van Kant? Dit zal voorzeker, zoo niet Dr. Roorda, ten minste Prof. J. H. Fichte, zoon van den eerstgenoemde, die begon met een leerling en bewonderaar van den Koningsberger wijsgeer te zijn, volvaardig moeten erkennen. Doch wij willen ons niet in eene wijsgeerige polemiek verdiepen, maar alleen nog aanmerken, dat Dr. Roorda zich zeer omtrent het uitsluitende standpunt van den Kantiaan vergist; hij heeft alleen de stelsels der nieuwe Duitsche wijsgeeren, volgens zekere Kantiaansche grondstelling, beschouwd en beoordeeld; dit stond hem immers even zoo vrij, als ieder ander, om het uit een ander standpunt te doen. Of hierdoor deze Verhandeling niet heeft kunnen strekken, om de ware kennis en regte waardering der nieuwere Duitsche wijsbegeerte hier te lande te bevorderen, dit kon ook Prof. J. H. Fichte, aan wien dit geschreven werd, uit dit losse gezegde niet opmaken. Zoo veel is zeker, dat deze nieuwere Duitsche wijsbegeerte, hier te lande, daardoor eenigzins bekend werd; dat velen hierdoor voor het eerst, al was het maar op eenen zekeren afstand, de kusten van een voor hen geheel onbekend land, in het gezigt kregen; dat zij hiervoor den schrijver der Verhandeling dankbaar schenen te zijn; hetgeen hem meer genoegen deed, dan zijne bekrooning bij het Utrechtsche Genootschap, dat daardoor er meer waarde aan hechtte, dan hij zelf daaraan toekende, omdat hij haar slechts als eene proeve van ontginning aanzag op een veld, dat hier te lande bijna geheel braak lag. Misschien moet men zijne bekrooning voornamelijk daaraan toeschrijven, dat geen der philophiae doctoren en professoren het der moeite waardig geacht hadden, het vraagstuk grondig en volledig te beantwoorden, waardoor het gebeurde, dat de zwakke pogingen van eenen *dilettant* en *autodidact*, bij gebrek van beter, als voldoende werden aangenomen. Men kan zulks gelooven, doch echter niet zonder het oordeel van een geacht wetenschappelijk genootschap gering te schatten.

Professor, Doctor Taco Roorda zegt zelf, op het einde van zijnen brief aan Dr. Fichte, dat hij in het vak der wijsbegeerte niets anders uitgegeven heeft, dan een klein boekje, getiteld: *Ontwikkeling van het begrip der Philosophie tot inleiding in de bespiegelende Wijsbegeerte, op het tegenwoordig standpunt der wetenschap*, Leeuwarden 1835. Het is dus reeds negen jaren geleden, dat Zijn Ed. niets verder in dit vak het licht heeft doen zien, waardoor het moeijelijk wordt, zijn standpunt in die wetenschap nader te kennen en te beoordeelen, ten einde over zijne bevoegdheid te beslissen, om over dat van een ander het oordeel te vellen. De geest, die in het bewuste boekje doorstraalt, is zelfs eenigzins duister en tot het mystieke overhellende,

zoo

Digitized by Google

zoo dat het ons voorkomt, dat echte *dilettanten* en *autodidacten* in de philosophie zich vooreerst door het zoo vlugtig daar neder geworpen oordeel van Zijn Ed. niet behoeven te laten afschrikken, om op wetenschappelijke gronden in de beoefening der wijsbegeerte voort te gaan en te toonen, dat onze landaard hierin ook tracht op de hoogte van den tegenwoordigen stand der bespiegeling te geraken.

Rotterdam, J. A. Bakker.
November 1844.

ONDERZOEK NAAR DEN ADEL VAN HET GESLACHT
DE VOS VAN STEENWIJK,
in de drie laatste jaren der XIVde Eeuw,
DOOR
J. S. MAGNIN.

NASCHRIFT.

Nadat onze hierboven omschrevene Verhandeling in den *Algemeenen Konst- en Letterbode* was opgenomen, en eenige afdrukken van dezelve, voorzien van kopijen der daarin aangehaalde oorkonden en van eene *Proeve eener Geslachtslijst van de Drentsche, Geldersche en Overijsselsche takken der familie* de Vos van Steenwijk, *loopende van het jaar* 1212 *tot het jaar* 1844, hier en daar waren verspreid, werd ons de opmerking gemaakt, dat uit de medegedeelde stukken niet genoegzaam bleek, dat Johan de Vos van Steenwijk, Leenman van het riddergoed *Batinge*, die bewijsbaar in het jaar 1360 den mannelijken leeftijd had bereikt, en in het jaar 1395 nog leefde, een broeder zoude zijn geweest van Roelof van Steenwijk, op het jaar 1387 vermeld als Leenman van aanzienlijke Drentsche goederen, destijds de Kerk of het Bisdom van *Utrecht* toebehoorende; en dat dien ten gevolge niet voldoende zoude zijn bewezen, dat zij, die zich de Vos van Steenwijk of alleen de Vos noemden, en zij, die zich van Steenwijk schreven, takken van denzelfden stam waren.

Een ons later ter hand gekomen charter, den 6 December van het jaar 1387 door genoemden Johan de Vos van Steenwijk en zijnen zoon Coenraad, mitsgaders door Arent en Johan van Steenwijk, zoons van Roelof van Steenwijk voornoemd, bezegeld en afgegeven, stelt dat alles buiten twijfel en bevestigt volkomen, wat dien betrekkelijk in onze Verhandeling is gezegd en beweerd. Wij heb-

Digitized by

hebben om die reden dan ook gemeend, bekendheid te moeten doen geven aan het bedoelde stuk, dat van den navolgenden inhoud is:

„ Wy Aernt van Steenwyc ende Johan van
„ Steenwyc *ghebroders*, doen kenlyc ende openbaer allen
„ luden, die dessen brief zullen zyen of horen lesen, ende
„ betughen in dessen openen breue, dat wy, voer ons ende
„ voer onse rechte erfgen., vercopen ende vplaten, vercoft
„ hebben ende vpghelaten, Ludekine Meninghe ende
„ sinen rechten erfghenamen, tien stede Groninger mudde,
„ ses mudde rogghen ende vier mudde gheerstens moltes,
„ liggende to *Holte*, ouer *Benninghe* alinghe goet, welke
„ tien mudde vorscr. van oldes hebben gheweest vry tenden
„ ende sint nv ghecomen vp stede mudde, ende plach to te
„ hoerene ende is van oldes ghecomen van Godekine
„ van Echten, de men heet de Greue ende lach to
„ *Holte*, ouer dat alinghe goet to *Benninghe* vorscr., vm
„ ene summe van gheldes, de ons ende onsen erfgen. wittelike ende wal betaelt is. Ende wy Aernt ende Johan
„ vorscr. sullen Ludekine vorscr. ende sinen rechten erfgen. die tien Groninger mudde vorscr. waren, vry, ledich
„ ende los, erflyc ende vmmermeer, voer ons, voer onse
„ rechte erfg. ende voer al de ghene de des to rechte comen willen, sonder yenigherhande arghelist; ende hebben
„ voert to rechten lantrechte Ludekine vorscr. ende sinen
„ rechten erfg. van den tien mudde vorscr. den stock ghelecht vnder den buren to *Holte*, voer ons ende voer onse
„ rechte erfghenamen, alse lantrecht is. Hier waren an ende
„ ouer ende dessen coep hebben ghededingt Johan de
„ Vos van Steenwyc, Coenret de Vos van Steenwyc, *syn sone* Wycher Woerdinghe, Folkier
„ Heijnen *sone* des Blomers, Vrederic Lebbelinghe, Lude Ludinghe ende anders vele goeder
„ lude ghenoech, Al arghelist, nijevonde, rasure des brieues,
„ quessinghe der zeghele ende al arghelist vijtghesproken.
„ In orkonde der waerheijt des coeps, der vplatinghe ende
„ vorwaerden vorscr., voer ons (ende) voer onse rechte
„ erfghen., onse inghezeghele an dessen brief ghehanghen,
„ ende omme meerre vestenisse willen coeps, vplatinghe
„ ende vorwaerden vorscr., so hebbe wy Aernt ende Johan vorscr. ghebeden Johanne des Vos, *onsen oem*,
„ ende Coenret den Vos, *onsen neuen* vorscr., dat se
„ oere inghezeghele mede an dessen breef wolden hanghen,
„ ende wy Johan ende Coenret vorscr., om bede willen Aernts ende Johans *onser neven* vorscr., hebben
„ onse inghezeghele mede an dessen brief ghehanghen. Ghegheuen jnt jaer ons Heren dusent driehondert seuen ende
„ tachtentich, up Sunter Clawes dach, eijns Heijleghen Bijsscops, voer mijddewinter."

Naar

Digitized by Google

Naar den, in het Provincaal Archief van *Utrecht* berustenden, oorspronkelijken pergamenten brief, met vier, geheel gave, uithangende zegels in groen was, allen het gewone wapen van de familie de Vos van Steenwijk bevattende. De vijf balken van keel loopen in de wapens van Aernt van Steenwijc, Johan van Steenwijc en Johan de Vos van Steenwijc benedenwaarts van de linker- naar de regter-, en in dat van Coenret de Vos van Steenwijc van de regter naar de linkerzijde.

KUNSTEN.

PROGRAMMA eener uitgeschreven Prijsvraag in Bouwkunde, door het *Schilderkundig Genootschap* te *Rotterdam*, in 1844.

Het Genootschap stelt voor tot ontwerp eene

SALON DES VARIÉTÉS,

voor eene Stad van den eersten rang in dit Koningrijk.

Dit gebouw wordt verondersteld te zullen worden geplaatst aan de twee zijden door bestaande gebouwen opgesloten, zoodanig dat alleen de voor- en achtergevel aan den publieken weg zullen zijn. Het terrein zal eene geregelde oppervlakte hebben van eene breedte aan de straatzijde van *vijftien Nederl. ellen*, bij eene lengte of diepte van *veertig Nederl. ellen*. De zaal voor de aanschouwers moet ten minste 400 zitplaatsen bevatten, de ruimte der tribunes of gallerijen hierbij begrepen. Het tooneel met *proscenium* zal naar de bekende doelmatigste wijze moeten zijn ingerigt, en wel te zorgen, dat in alle rigtingen van het tooneel de noodige vrije ruimte bestaat voor het mechaniek, tot het changeren en berging der gebruikt wordende decoratiën; en de constructiën der bekappingen en verdere benoodigde soliditeit aldaar vereischt, met die zorg en in dien aard aan te brengen, welke als eene hoofdzaak bij den bouw van *théâtres* bekend staat. Verder zal het gebouw moeten bevatten eene ruime vestibule, met een bureau; en stoven- en jassen kamer en vier anglaises enz. Een corridor tusschen de vestibule en de groote zaal, waarin de steenen trappen, die den opgang geven naar de tribunes of gallerijen, en de toegang naar het parterre zullen zijn. Eene ruime koffijkamer, welke tevens de gelegenheid der vrije lucht zal aanbieden. Eene bergplaats voor decoratiën en eene ruimte tot het vervaardigen van dezelven. Eene garderobe en ma-

ga-

gazijn, kleedkamers voor tooneelisten van beider kunne, en eene *foyer* voor dezelven met twee anglaises enz. Verder eene woning voor den directeur van deze inrigting, welke den toegang voor zijn gezin met een afzonderlijken trap, in de vestsbule uitkomende, moet hebben. Het geheele gebouw zal met *gas* worden verlicht, als ook met verhitte lucht worden verwarmd; al de vereischten daarvoor aan te brengen. Boven in het *proscenium* zullen twee waterbakken worden aangebragt, welke elk tien cubiek el water kunnen bevatten, en door het hemelwater worden gevuld, om bij brand te kunnen gebruiken, Plaats voor brandspuit en idem voor brandstoffen. Het geheele gebouw, zoo uit- als inwendig, zal zich door het karakter van deszelfs bestemming moeten kenmerken, en in alles met de kennis en smaak der ware bouwkunst moeten zijn ontworpen. Er zullen in het gebouw zoo wel verwarmings- als luchtververschings-toestellen, op de doeltreffendste wijze, moeten worden aangebragt. Er wordt verlangd het plan van die der benedenverdieping (*Rez de Chaussée*) en die der eerste verdieping, den hoofd- of voorgevel en die van den achtergevel; eene doorsnede over de lengte en die over de breedte, genomen op het parterre, zoo dat het *proscenium* en het tooneel zigtbaar zullen zijn. De schaal voor de vermelde teekeningen moet zijn van *twee duimen op de Nederl. el.*

Het Genootschap looft een gouden eerepenning ter waarde van *honderd gulden*, benevens een getuigschrift, uit aan den vervaardiger van het der bekrooning waardig gekeurde ontwerp, en als accessit een getuigschrift met eene premie van *vijftig gulden* aan den vervaardiger van het plan, hetwelk het bekroonde in verdiensten het naast bij zal komen; terwijl het ter keuze van den prijsbehaler zal worden gelaten om, *of* den gouden eerepenning, *of* de waarde van dien in geld te ontvangen.

De antwoorden, geteekend met eene zinspreuk, welke, door eene andere hand geschreven, ook gesteld zal moeten worden op een bijgevoegd verzegeld briefje, inhoudende naam en woonplaats van den maker, zullen vóór of uiterlijk op ultimo Maart 1845 moeten worden ingezonden aan den Secretaris des Genootschaps.

Namens het Bestuur van het Schilderkundig Genootschap te Rotterdam,

J. VAN HARDERWIJK, Rz., *Voorzitter.*
C. G. SCHUTZE VAN HOUTEN, *Secretaris.*

KUNST-

Digitized by Google

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

*** Bij de Wed. A. LOOSJES Pz., te *Haarlem*, wordt uitgegeven:

NATUURKUNDIGE VERHANDELING VAN DE HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ DER WETENSCHAPPEN TE *HAARLEM*. (*Tweede Verzameling*). 3de Deel, 1ste Stuk, in gr. 4°, à *f* 2,60.

Dit Stuk bevat de met den gouden Eerepenning bekroonde Verhandeling van H. F. FIJNJE, *Ridder der Orde van den Nederl. Leeuw*, *Ingenieur der Eerste Klasse van 's Rijks Waterstaat te Nijmegen*, over de uitmaling van het Haarlemmer Meer.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1844. Dec.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-streken.	Wind-kracht.	Luchtsgesteldheid.
25	29. 4¾	20	O.	0	bewolkt.
	„ 4½	29	id.	0	helder, dampig.
	„ 4	23	N. O.	0	helder.
26	29. 3	19½	N. O.	0	bewolkt, mistig.
	„ 2½	27	id.	0	helder.
	„ 2¾	25½	O. N. O.	0	bewolkt, mistig.
27	29. 2	22	N. O.	0	helder.
	„ 1¾	32½	O.	0	bewolkt.
	„ 2	29½	id.	0	betrokken.
28	29. 1¾	29	Z. O.	0	bewolkt.
	„ 1¾	36½	id.	0	idem.
	„ 1¼	35	id.	0	betrokken.
29	29. 0½	36½	Z. O.	0 à 2	betrokk., regen, mist.
	„ 0	36¼	id.	0	betr., regen, zware mist.
	28. 11¾	35	Z.	0	betrokk., regen, mist.
30	28. 11¾	38	N. W.	0	betrokk., zware mist.
	„ 11¾	39	id.	0	idem. idem.
	29. 1½	37½	id.	0	idem. idem.
31	29. 1¼	36	W. N. W.	0	bewolkt, dampig.
	„ 1½	37	id.	0	bewolkt.
	„ 2	35½	N. W.	0	betrokken.

Den 28 December 1844 is, bij eene accurate meting het ijs op het Haarlemmer-Meer dik bevonden te zijn: 28 Ned. duimen en op het IJ 30 Ned. duimen, beide op eenigen afstand van de sluizen te Halfweg Amsterdam en Haarlem.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 10den JANUARIJ.

N°. 2.

BERIGTEN.

PETERSBURG. De Rusſiſche letterkunde heeft een harer uitmuntendſte ſieraden verloren. De beroemde fabeldichter KRYLOFF is den 21. November ll. in den ouderdom van 77 jaren overleden.

PARIJS. De Heer LEBAS, lid van het Inſtituut, is van zijne langdurige reize in Klein-Azië en Griekenland teruggekomen, gedurende welke hij in de eerstgenoemde landſtreek de ruïnen van verſcheidene Griekſche ſteden ontdekt heeft. Hij brengt afſchriften van omſtreeks 4000 Griekſche opſchriften mede, waarvan ten minſte de helft onuitgegeven zijn, zoodat men hoop mag voeden, voor de clasſiſche literatuur veel belangrijks te zullen vinden. Zijne reize geſchiedde op kosten van den ſtaat.

PARIJS. In de plaats van GEOFFROY DE SAINT HILAIRE is de Heer VALENCIENNES tot lid van de academie der wetenſchappen gekozen; eene keuze, die vooral ook door den Heer v. HUMBOLDT bewerkt is.

Digitized

LEVENSSCHETS
VAN
PIETER JOHANNES UYLENBROEK,
Hoogleeraar bij de Wis- en Natuurkundige Faculteit van de Hoogeschool te Leiden.

Pieter Johannes Uylenbroek zag op den 25 November 1797 te Amsterdam het levenslicht. Zijne ouders waren Pieter Johannes Uylenbroek en en Cornelia Maria Janszen. Zijn vader was boekhandelaar en wordt als dichterlijke vertaler, die ook vooral op de vorming van jeugdige dichters, welke zich bij hem verzamelden, eenen weldadigen invloed uitoefende, met lof in de Nederlandsche letterkunde genoemd. Reeds als kind moest U. zijne moeder missen, en als elfjarige knaap beweende hij ook zijnen vader, die den 16 December 1808 overleed. Eene zuster, die met hem achterbleef, werd als de laatstovergeblevene zijner naaste betrekkingen in 1822 aan hem ontrukt.

Van ouderlijke zorg verstoken, werd hij, door beschikking zijner voogden, in het instituut opgenomen, hetgeen door den edelen van Kinsbergen in Elburg gesticht was. Reeds hier onderscheidde hij zich door naarstigheid en vlijt, waardoor hij nu en in zijne jongelingsjaren de schepper werd van zijn eigen levenslot. Deze inrigting bezorgde hem ter belooning eene jaarlijksche toelage voor zijnen studietijd. In 1814 kwam hij als student aan de doorluchtige school zijner geboortestad. Oorspronkelijk was hij voor de studie der godgeleerdheid bestemd. Weldra echter verkoos hij eene andere loopbaan; zoo wij wel onderrigt zijn, had zijne bescheidenheid aan deze verandering van keuze een groot aandeel. Hij stelde zich het gewigt en de hooge eischen van het leeraarambt ernstig voor, en zich zelven, gelijk altijd, streng beoordeelende, meende hij tot dien werkkring niet geroepen te zijn.

Zijne oorspronkelijke opleiding tot godgeleerde had hem intusschen zoowel de klassieke letteren, als de Oostersche talen doen beoefenen, en als leerling van den hoog-

Digitized by Google

hoogleeraar Willmet, had hij in de Oosterſche talen vooral meer dan gewone vorderingen gemaakt. In de nieuwe loopbaan, die hij was ingetreden, de ſtudie der wis- en natuurkundige wetenſchappen, vond hij te Amſterdam eenen voortreffelijken leidsman in den beroemden van Swinden, die eenen gewigtigen invloed op zijne ontwikkeling en op zijn leven heeft uitgeoefend. U. ſchatte den uitmuntenden man ſteeds zeer hoog en won wederkeerig de achting van dezen, die weldra zijn vaderlijke vriend werd.

Ter voortzetting zijner ſtudiën begaf U. zich in 1818 naar Leiden. Ook daar verwierf hij zich weldra, bij de achting van zijne medeſtudenten, de toegenegenheid van vele hoogleeraren, ook van zoodanigen, tot welke hij als toehoorder hunner lesſen in geene onmiddellijke betrekking ſtond, maar die zich door belangſtelling in de goede zaak over zulk eenen academie-burger verheugden. Tot die algemeene belangſtelling in zijnen perſoon gaven wederom zijne natuurlijke beſcheidenheid en noeste vlijt aanleiding; en hoezeer hij zich ook hier door deze laatſte eigenſchap onderſcheidde, kunnen opentlijke proeven getuigen. In 1820 werd namelijk een antwoord van hem bekroond op eene door de wis- en natuurkundige faculteit der Leidſche hoogeſchool uitgeſchrevene hydrostatiſche prijsvraag, waartoe een, *in het* begin dezer eeuw, in ons vaderland, gevoerde *twist tusſchen* Hesſelink en van Marum en Aeneae aanleiding ſchijnt gegeven te hebben, welke hier met vele behoedzaamheid en naauwkeurigheid beoordeeld wordt. (*) In het volgende jaar behaalde hij bij de-

(*) Voor den zaakkundige behoef ik dien twist niet op te halen, die ten deele op misverſtand en woordenſtrijd uitliep. De prijsvraag, welke wij bedoelen, was de volgende: „Ponitur vas cavum ex materie denſiori quam aqua confectum, a latere foramine inſtructum, aqua penitus impletum, eidemque prorſus immerſum; hujus igitur vaſis parietes interni quaeritur utrum *aliam* presſionem patiantur, ſi foramen ſit *clauſum? aliam*, ſi ſit apertum? Postulatur, ut reſponſio ſit legibus hydrostaticis innixa, quae ſimul exhibeat rationes modos et discrimina, quibus lis inter doctos ſaepius agitata penitus dirimi posſit, *an fluida gravitent in propriis locis?*"

dezelfde faculteit *twee* gouden eerepenningen, door te gelijkertijd op de wiskundige (*) en op de ſterrekundige prijsvraag (†) te antwoorden. Zouden deze proeven van werkzaamheid reeds op zich zelve getuigen, met welk een ijver U. zijnen tijd beſteedde, men bedenke, dat hij daarbij de lesſen zijner leeraars aan de Leidſche hoogeſchool, van Ekama, Speijert van der Eyk, de Gelder, van der Palm en Hamaker even gezet en onafgebroken bijwoonde, als hij aan het Amſterdamsch Athenaeum die van Willmet, van Lennep, van Cappelle en van Swinden gevolgd had. Maar deze ongewone werkzaamheid wordt ons bijkans onverklaarbaar, wanneer wij daarbij bedenken, dat de ſtudie der Arabiſche taal door hem onafgebroken, te midden dier wis- en natuurkundige onderzoekingen werd voortgezet. Hamaker, wiens vurige liefde voor zijne ſtudie, wiens voortvarende geest en krachtige wil nog in levendige herinnering zijn bij allen, die met den ongemeenen man als ambtgenooten of leerlingen in betrekking ſtonden, had zich van U. als het ware meester gemaakt. De ruimer omvang, dien de ſtudie der Arabiſche letterkunde verkregen had, ſedert men haar om zich zelve beoefende en niet meer, gelijk vroeger bijkans algemeen geſchiedde, alleenlijk ter opheldering van de Hebreeuwſche taalſtudie aanwendde, vond bij ons in Hamaker eenen krachtigen bevorderaar. Al, wat in elk vak van menſchelijke kennis door een volk geboekt was, bij hetwelk, in den nacht van onkunde, die Europa bedekte, de wetenſchappen en letteren voor ondergang bewaard en gekoesterd werden, moest worden opgeſpoord en in het licht geſteld. U., door zijne ſtudie daartoe in ſtaat geſteld, was in de oogen

(*) Deze vraag was: Explicetur Methodus Interpolandi, et uno alterove exemplo illustretur.

(†) Deze prijsvraag luidde aldus: Quaenam est Micrometrorum in tubis Astronomicis theoria? Quinam eorum uſus?

In beide deze verhandelingen herkent men in de historiſche naauwkeurigheid en keuze van litterariſche kennis den leerling van van Swinden.

De laatstgenoemde verhandeling bragt U. reeds in nadere betrekking tot de wetenſchappelijke onderzoekingen van Christiaan Huygens, met wiens letterkundige nalatenſchap hij zich later zoo lang heeft bezig gehouden.

Digitized by Google

gen van Hamaker geroepen, om den schat van Handschriften der Leidsche Bibliotheek, in het wis- en sterrekundige vak, die sedert Golius ongebruikt bleef, te doorzoeken en er, ten nutte der geschiedenis en letterkunde, het goede en bruikbare uit op te delven. Ook van dezen arbeid gaf U. weldra eene opentlijke proeve, toen hij op den 14 Junij 1822, onder het praesidium van den beroemden Hamaker in de gehoorzaal der hoogeschool zijn geschrift over *Ibn. Haukal* en de geographie van Perzisch Irak, zoowel volgens dezen, als andere Arabische schrijvers (*) verdedigde. Het werk van *Ibn Haukal* was, zoo men meende, in het Perzisch vertaald, en Ouseley had daarvan in 1800 eene Engelsche overzetting bekend gemaakt. Van het Arabische oorspronkelijke werk kende men slechts twee handschriften, het eene in de Bodleysche, het andere in de Leidsche bibliotheek. Het onderzoek van U. toonde hem echter het verschil tusschen Ousely's vertaling en het Arabische HS. aan; hierbij kwam, dat de leeftijd, dien Ousely en de Sacy, volgens het Perzisch werk, aan den schrijver hadden aangewezen, met enkele plaatsen van het Arabische handschrift in strijd was. Hierdoor werd zijn leermeester Hamaker tot het besluit gebragt, dat het Perzisch handschrift geenszins eene vertaling van Ibn Haukal, maar daarentegen de hoofdbron, waarvan hij zich bij zijn' arbeid bediend had, geweest was, en dat, terwijl de Perzische schrijver der Oostersche geographie in het begin der negende eeuw n. C. zijn werk had opgesteld, Ibn Haukal het zijne eerst omstreeks zestig jaren later zal geschreven hebben. Het ligt geheel buiten den kring mijner studie, den letterkundigen en critischen arbeid te beoordeelen, welke aan dit uitgebreide proefschrift besteed is; maar dat voor de geographische kennis van het noordelijk Perzië (Irak Adschem, of, gelijk het op Fransche kaarten van Lapie geschreven wordt, Irak Adjemy) deze verzameling van Arabische berigten niet on-

(*) Specimen Geographico-Historicum exhibens Dissertationem de Ibn Haukalo Geographo, nec non Descriptionem Iraeae Persicae, cum ex eo Scriptore tum ex aliis MSS. Arabicis Bibl. L. B. petitam. L. B. apud S. et J. Luchtmans, 1822, 4°.

Digitized by Google

onbelangrijk is, kunnen de menigvuldige aanhalingen van Uylenbroek's *Specimen*, in het negende Deel van den reuzenarbeid van Ritter (*), genoegzaam bewijzen.

Zulk eene zeldzame vereeniging van kundigheden, zulk een gelukkige aanleg, gepaard met zulk een vlijt, kon dan ook niet onopgemerkt of onbeloond blijven. Reeds voor het verdedigen van dit *Specimen* werd U., door aanbeveling der bezorgers van de Leidsche hoogeschool, bij Koninklijk besluit benoemd tot Lector bij de faculteit der wis- en natuurkunde. Hierop volgde spoedig zijne bevordering, eershalve, tot Meester in de wiskunde en Doctor in de natuurlijke wijsbegeerte, terwijl hij reeds vroeger, zoowel in die wetenschappen als in de letteren, den graad van kandidaat verkregen had. Zijne nieuwe betrekking aanvaardde hij op den 2 November van hetzelfde jaar, met eene redevoering over den toestand der sterrekunde bij de Arabieren en andere Oostersche volken in de middeleeuwen, (†) waarin hij met eene nette spaarzaamheid zich van allen weidschen ophef onthield, waaraan anders redenaars bij zulk eene ge-

(*) *Die Erdkunde im Verhältniss zur Natur und zur Geschichte des Menschen, von* Carl Ritter, IXter Thl. Berlin 1840, 8°.

(†) *Oratio de Astronomiae conditione apud Arabes, aliasque medii aevi Gentes Orientales.*

Weinige weken vroeger had Hamaker, die tot nu toe buitengewoon hoogleeraar geweest was, zijne betrekking als gewoon hoogleeraar bij de Leidsche hoogeschool opentlijk aanvaard met eene redevoering *de vita et meritis Guilielmi Jonesii.* De getuigenis, welke H. bij die gelegenheid van U. afleide, is te merkwaardig, om haar hier niet in het oorspronkelijke aan te halen:

„ Quodsi Vos, studiosae juventutis lumina et ornamenta, aut de literarum Orientalium utilitate dubitatis, aut earum difficultatem extimesceris, hunc quem extremo loco nominavi, respicite et considerate. Hic enim qui ante quadrennium, primis linguae Arabicae imbutus elementis, in meam disciplinam venit, tantillo temporis spatio istam doctrinae copiam sibi comparare non potuisset, si tantis nostrae literae essent obsessae molestiis, nec is qui Mathematicarum scientiarum severitatem summo amore complectitur, in libris Arabicis excerpendis haud exiguam otii partem consumeret, nisi compertum haberet, magnum ex isto studio emolumentum in omnem humanitatem esse redundaturum."

Digitized by Google

gelegenheid, ter liefde van hun onderwerp, zich zoo gaarne toegeven, en waarin hij voorzeker aan de Arabieren geenen hoogeren lof toekende, dan dien de onpartijdige gefchiedfchrijver der wetenfchap hun niet kan onthouden. *(Het Vervolg hierna.)*

K U N S T E N.

BERIGT EN PRIJS-UITSCHRIJVING

der Vierde Klasfe van het Koninklijk-Nederlandsch Inftituut van Wetenfchappen, Letterkunde en fchoone Kunften. Opgemaakt in hare gewone Vergadering, den 11. *November* 1844.

De Vierde Klasfe van het Koninklijk-Nederlandfche Inftituut van Wetenfchappen, Letterkunde en Schoone Kunften berigt bij dezen:

dat de termijn der Prijs-uitfchrijving, aangekondigd in de Openbare Vergadering van 24 November 1842, nog niet verstreken zijnde, toen zij hare Openbare Vergadering op den 11 April j. l. hield, zij zich dus verftoken vond van de gelegenheid, om den uitflag daarvan te melden, zoo als bij Programma was aangekondigd, en verpligt was deze bekendmaking tot later tijd te verfchuiven, en den uitflag op eene andere voegzame wijze mede te deelen, gelijk zij de eer heeft te doen bij dezen;

dat op de Prijs-uitloving, in de genoemde Openbare Vergadering van 24 November 1842 gedaan, zijnde in het vak der Bouwkunst:

Eene Kweekfchool voor Zeevarenden,

zijn ingekomen twee ftukken, waarvan

N°. 1, met de Spreuk: *de bouwkunde is te gelijk wetenfchap en kunst.*

„ 2, „ „ „ *Artium montiumque fummitates difficile attinguntur;*

dat beide deze ftukken door de Klasfe, op voorlichting eener Commisfie uit haar midden, niet voldoende geoordeeld zijn, zoodat daaraan de uitgeloofde prijs zou kunnen toegekend worden; en wel omdat N°. 1 hetzelfde ontwerp is, onder dezelfde fpreuk, op eene vroegere prijs-uitfchrijving ingezonden, met bijvoeging flechts van eenen enkelen nieuwen platten grond; zijnde dit ontwerp reeds in de Openbare Vergadering der Klasfe van 24 November 1842 beoordeeld en afgekeurd, terwijl de enkele platte grond, als niet voldoende aan het programma, buiten beoordeeling is gebleven; dat N°. 2 te vele gebreken in aanleg en verdeeling der verfchillende lokalen aan den dag legt. Het is der Klasfe echter aangenaam, in dat ontwerp te hebben opgemerkt

merkt eenen goeden aanleg voor de ſchoone Bouwkunst, dat de hoofdſaçade blijken geeft van zuiver kunstgevoel, en de uitvoering der teekeningen allen lof verdient.

Voorts geeft de Klasſe kennnis, dat op de uitgeſchreven Prijsvraag in het vak der Toonkunst:

„In hoeverre zouden, uit de muzikale Compoſitiën van de „verſchillende tijden, bij de nieuwere Volken van Europa, „beſluiten kunnen worden afgeleid ten aanzien van den geest „des tijds en het karakter der natie, waartoe die Compoſi- „tiën betrekkelijk zijn?"

geen antwoord is ingekomen.

Zij heeft alzoo beſloten, terwijl de prijsvraag in de Bouwkunst wordt ingetrokken, den prijs in het vak der Toonkunst op nieuw uit te loven, beſtaande in eene gouden Medaille op den gewonen ſtempel des Inſtituuts ter innerlijke waarde van Drie Honderd Gulden, aan de best gekeurde en voldoende beantwoording daarvan.

De ſtukken ter mededinging zullen vóór of op den 1 Januarij 1846 vrachtvrij moeten gezonden worden aan den Secretaris der Vierde Klasſe, in het gebouw des Inſtituuts, op den Kloveniersburgwal te Amſterdam.

Ter mededinging wordt uitgenoodigd een ieder, hetzij inwoner van dit Koningrijk of Buitenlander, en zullen de ſtukken, behalve in de Nederlandſche, in de Franſche, Engelſche of Hoogduitſche taal (mits met de gewone Italiaanſche letter) geſchreven mogen zijn.

De Leden der Klasſe zijn bij hare Prijs-uitlovingen van alle mededinging uitgeſloten, onder welke benaming echter geene Geasſocieerden of Correspondenten begrepen zijn.

Ingevalle geen der ſtukken, naar het oordeel der Klasſe, genoegzame verdienſten mogt bezitten, om bekroond te kunnen worden, wil zij het regt aan zich behouden, om de vraag andermaal op te geven of geheel in te trekken.

De in te zenden ſtukken zullen met een ſpreuk of merkteeken geteekend, en voorzien moeten zijn van een gezegeld briefje, waarop van buiten dezelfde ſpreuk, benevens een kennelijk teeken ter terugvordering, en van binnen de naam, kwaliteit en woonplaats des ſchrijvers, vermeld zijn.

De uitwijzing van den prijs zal in de Openbare Vergadering der Klasſe van den jare 1846 worden aangekondigd, en in de Tijdſchriften en Dagbladen worden bekend gemaakt.

De bekroonde Verhandeling blijft het eigendom der Klasſe, en zal het den Schrijver niet vrijſtaan, daarvan op eenigerhande wijze door den druk gebruik te maken, tenzij de Klasſe daartoe hare toeſtemming geve, zullende de onbekroonde, tevens met de beſlotene naambriefjes, tegen behoorlijk bewijs, terug gegeven worden, mits de terugvordering geſchiede buiten kosten der Klasſe binnen één jaar na de uitſpraak.

Ingeval geene teruggave van een niet bekroond ſtuk verlangd

langd mogt worden, of de evengemelde vereischten daarbij niet waren in acht genomen, zal men de besloten naambriefjes ongeopend verbranden, en de stukken zelve bewaren, om te dienen, als bevonden zal worden te behooren.

De Klasse verder in overweging genomen hebbende het uitloven van eenen prijs in het vak der Graveerkunst, kwam het haar al dadelijk in de eerste plaats voor, dat de kortheid des tijds, tusschen deze uitloving en den termijn van beantwoording, niet zou toelaten, eenig werk te ontvangen, geëvenredigd aan de aanmoediging, waartoe een prijs, harentwege uitgereikt, zou moeten strekken. Ten anderen vermeende zij, eene betere wijze van mededinging, meer in overeenstemming met den tegenwoordigen toestand der Graveerkunst hier te lande, en meer doeltreffend, om deze kunst aan te moedigen en te beschermen, te moeten instellen. Zij heeft dus besloten eenen prijs uit te loven in het vak der Graveerkunst, bestaande in eene gouden Medaille met den gewonen stempel des Instituuts, ter innerlijke waarde van Drie Honderd Gulden, aan de best gekeurde en door hare belangrijkheid uitstekendste gravure, welke door Kunstenaars, Nederlanders van geboorte, of in dit Rijk met der woon gevestigd, zal vervaardigd zijn gedurende het tijdsverloop van heden tot den laatsten Januarij des jaars 1850, onder inachtneming der navolgende voorwaarden:

dat geene Plaat, reeds uitgegeven bij het openbaar worden van deze Prijs-uitschrijving, ter mededinging zal worden toegelaten;

dat, ten einde alle misvattingen te voorkomen, van de *gedurende* het genoemde tijdvak uit te geven Platen alleen ter mededinging zullen toegelaten worden diegene, waarvan de vervaardiger, voor en al eer daarvan proeven in omloop gekomen zijn, hetzij door geschenk, hetzij door verkoop, aan de Klasse ingezonden zal hebben eene proef, met den uitgedrukten wensch, om die gravure tot het voorgestelde doel te doen dienen;

dat de Klasse over deze proef van eenig graveerwerk een voorloopig onderzoek zal instellen, om te beslissen, of zij waardig is, ter mededinging in aanmerking te komen; bij ongunstige meening zal de proef terug gegeven worden; doch bijaldien de Klasse het ingezondene van dien aard oordeelt, dat het toegelaten zoude mogen worden, zal de vervaardiger daarvan berigt bekomen met de voorwaarden, die de Klasse wenscht in acht genomen te zien ten opzigte der verdere in te leveren proef, welke bij de beoordeeling voor het uitreiken van den prijs zal in aanmerking komen. Hieraan voldoende, is de vervaardiger der gravure geheel vrij ten opzigte van het uitgeven van zijn werk.

Bij het einde van meergemeld tijdvak, dat is, den 1 Februarij 1850, zullen de ingeleverde proeven der onderschei-

dene gravuren in handen worden gesteld van eene Commissie der Klasse, ten einde haar in dezen voor te lichten.

De uitwijzing van den prijs zal in de Openbare Vergadering der Klasse van den jare 1850 worden aangekondigd, en in de Tijdschriften en Dagbladen' worden bekend gemaakt.

De Leden der Klasse zijn bij deze uitloving van alle mededinging uitgesloten.

De beoordeelde proeven, hetzij bekroond of niet, blijven het eigendom der Klasse.

In naam der Klasse voornoemd,
H. Six van Hillegom,
Waarnemend Secretaris.

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

De Kritiek van Dr. Gobée aan de waarheid en goede trouw getoetst, door den Schrijver der *Dysenteria tropica*. (*)

In den *Algemeenen Konst- en Letterbode* van 29 November jl., N°. 51, komt eene voorloopige recensie voor, geteekend Dr. Gobée, over het onlangs door mij uitgegeven boek, *de Dysenteria tropica*, welke recensie, volgens des schrijvers zeggen, ten doel heeft, om zoo spoedig mogelijk bij het publiek uit te wisschen den ongunstigen indruk, welken mijn werk moet veroorzaken bij hen, die zich naar Indië willen begeven, en zich zouden laten afschrikken door mijne statistieke opgaven.

De Heer G. zegt, dat *zeer vele* cijferfouten in mijn werk voorkomen; ja zelfs, dat een mijner tabellen zoo veel fouten, als cijfers bevat.

De waarheid nogtans is, dat in de zoo groote hoeveelheid opgaven en berekeningen, welke door mij worden aangevoerd, slechts zes druk- en twee niets beduidende rekenfouten te vinden zijn; ware de Heer G. met een weinig goeden wil bezield geweest, hij zoude aan zulke grove rekenfouten, als hij mij te laste legt, getwijfeld, en bij nader onderzoek der geheele berekening gezien hebben, dat de vergissing in de sommen 800 en 400,000 zielen niets anders dan eene drukfout kon zijn.

Immers, ik heb gezegd, dat de gemiddelde bevolking bedraagt 7,088,874; om die uitkomst te verkrijgen, moest ik de bevolking in 1828 en 1838 te zamen trekken en met 2 deelen. Ver-

(*) De Redactie mogt de plaatsing van dit antwoord niet weigeren, schoon zij het gaarne in eenigzins andere bewoordingen had vervat gezien.

Digitized by Google

Vermenigvuldigt men nu met 2 7,088,874,
dan bekomt men . . . . 14,177,748.
In 1838 heb ik gezegd, was de telling . . 8,103,080.
En dit getal, afgetrokken van het geheel, geeft 6,074,668.
Dit geheel wederom afgetrokken van de telling in 1838, geeft alzoo . . . . 2,028,412.
Toewas in 10 jaren of per jaar . . . . . . 202,841.
In mijn boek heb ik gezegd, dat de 10jarige toewas bedroeg . . . . 2,028,444.
Uit vorenſtaande blijkt echter, dat dezelve ſlechts is . . . . 2,028,412.

Verſchil . . . 32

twee en dertig zielen verſchil *in tien jaren.*

En dit is inderdaad eene rekenfout, die nogtans van te geringen invloed is, om eenige aanleiding te geven tot eene recenſie, zoo als die door den Heer G. is openbaar gemaakt.

Had de Heer G. mijne cijfers onbevooroordeeld nagegaan, zoo zoude hij bij omgekeerde bewerking van zelf gevonden hebben, dat de cijfer 8 eene 0 moest zijn, en dat dan mijne getallen juist die zijn, welke beantwoorden aan de door mij geſtelde $2\frac{86}{100}$ p. Ct. toewas der bevolking.

Daar men nu bij een recenſent welwillendheid vooronderſtellen mag, maar zoo als blijkt, niet bij ieder vindt, zoo verklaar ik gaarne, dat de Heer G. *hier* in zijn volle regt is, vermits er een verkeerd cijfer 8 in ſtede van 0 ſtaat, maar dat de geheele toewas der bevolking per jaar is $2\frac{86}{100}$, *zoo als ik dit heb opgegeven*, dat daarbij *geene vergisſing* van 400,000 zielen heeft plaats gehad, en niet $1\frac{63}{100}$, zoo als de Heer G., (die zich niet aan mijne opgave van den toewas gehouden heeft), ingevolge de drukfout uit het eerſte cijfer verkrijgen moest.

Waaruit dan al verder volgt, dat de gevolgtrekkingen, waarin de Heer G. door dit verſchil vervallen is, te eenenmale ongegrond zijn, en *mijne berekening* (het reſultaat) *onaangetast moet blijven.*

In de tabel der Javaſche bevolking, zegt de Heer G., is die van 1832 fautief opgetrokken: had de Heer G. de totalen van die tabel vergeleken, dan zoude hij zich overtuigd hebben, dat *daarin* geene fout te vinden is; had hij verder den toewas der jongens afgetrokken, dan zou hij 800 meer verkregen hebben, dan er werkelijk ſtaat, en alweder overtuigd zijn geworden, dat in 1832, het cijfer 800 te veel opgebragt is, door dien de zetter al weder van eene 0 eene 8 heeft gemaakt; maar wat moet men denken, als hij zegt, dat die tabel *even veel fouten*, als cijfers bevat, als het ieder bij een zorgvuldig onderzoek zal blijken, dat er ſlechts *ééne* fout in is, een 8 voor eene 0, die op de ſlotſom der berekening geenen den minſten invloed heeft, noch eenig verſchil

Digitized by Google

ſchil oplevert. Ik wil deze fouten niet vergoelijken door aan te voeren, dat een paar rekenfouten onder duizende cijfers zoo ligt gemaakt worden, zonder dat men die bij herziening vindt; mij blijft niets over, dan na die alhier gerectificeerd te hebben, te erkennen, dat zich twee reken- en zes drukfouten bevinden op pag. 50, 51 en 57 eerſte en tweede kolom van de tabel, alwaar vier cijfers verkeerdelijk geſteld zijn; doch *de totalen zijn goed*, zoo als bij vergelijking blijkt, maar er zijn 5 meer geſtorven; pag. 58 moet zijn $18\frac{7}{10}$ p. Ct. in plaats van $19\frac{7}{10}$, maar dit geeft den Heer G. geen regt, om een geloovig publiek eene muis voor een berg te doen aanzien, door te verklaren, dat mijne tabellen *even veel fouten, als cijfers* bevatten, en dat mijne reſultaten dus *geen vertrouwen verdienen.* Neen, deze uitſpraak ſtrijdt met de blijkbare waarheid, aangezien alle de gemiddelde getallen niet, zoo als hij zegt, *te eenemale verkeerd*, maar volkomen *juist* berekend zijn.

Het is merkwaardig, nadat de Heer G. in de overige cijfers van de eerſte tabel ſlechts ééne fout had kunnen ontdekken, maar alle de gemiddelde getallen fautief *mede* te vinden, dat, zeg ik, dit hem niet tot nadenken en nadere overweging gebragt heeft; kan het wel vooronderſteld worden, dat een Schrijver voor het publiek zal optreden met berekeningen, gegrond op getallen, waarvan *niet een enkele goed is?* Maar zoo gaat het, als men met de zucht bezield is, om zijne naasten à tout prix te krenken, dan loopt men menigmalen zich zelven voorbij; dit was hier het geval. De eerſte regel, die onder de tabel volgt, luidt: „*De berekening der gemiddelde getallen is over elk* „*der jaren genomen;* ik had er zulks uitdrukkelijk bijgevoegd, opdat niemand in de dwaling zou vallen, die berekening volgens de twee uiterſte jaren 1832 en 1838 te nemen; maar dit heeft de Heer G. in zijnen ijver voorbij gezien; zelfs toen het hem moest opvallen, dat mijne reſultaten, op die gemiddelde getallen gegrond, *allen juist uitkwamen*, had hij zich van zijne misvatting moeten overtuigen, daar ik herhaaldelijk op pag. 53 en 55 mij beijverd heb, om alle vergisſing bij den lezer voor te komen door de bijvoeging, dat de gemiddelde getallen over elk der zeven jaren genomen zijn.

Had de Heer G. een weinig collegialiteit bezeten, en dit mag men toch van hen, die eene wetenſchappelijke opvoeding hebben genoten, verwachten, dan zoude hij mij met een paar regels opheldering hebben gevraagd, waardoor ons beiden veel ondankbare moeite zoude beſpaard, en onaangenaamheden zouden voorgekomen zijn.

Mijne reſultaten zijn natuurlijk naauwkeuriger uitgevallen, doordien ik op de bedoelde tabel van elk jaar het gemiddeld getal genomen heb; mijne cijfers verdienen dus *volkomen vertrouwen*, zoo als ieder bij nacijferen zal bevinden;

den; en die van de Heer G. zijn *alle fautief*, vermits zij op een onjuister bafis berusten, namelijk de twee uiterste jaren 1832 en 1838.

Het is dus volkomen te regtvaardigen, dat ik daaruit de gevolgtrekking voor de geheele bevolking van Java heb gemaakt; want als men toegeeft, dat het beter is van eene zaak iets te weten, dan daarvan volstrekt onkundig te blijven, dan is het ook niet, zoo als de Heer G. zegt, een ongelukkig denkbeeld, om over 7 jaren eene statistiek te willen leveren; immers hierdoor zullen vele ambtenaren aangespoord worden, om hiertoe bijdragen te leveren, waardoor men meer vaste grondflagen zal verkrijgen, en ik had voor de ongeloofelijk vele moeite, die ik mij gegeven heb, om deze resultaten te verkrijgen, op iets anders mogen rekenen, dan hetgeen de Heer G. mij zoo welbehagelijk toedeelt.

Tot mijne niet geringe verwondering legt mij de Heer G. te laste, dat ik de noordpool-bewoners tot *Athleten* heb gemaakt; de door hem bedoelde plaats luidt letterlijk als volgt: „Beschouwen wij bijv. den noordpoolbewoner, dan „vinden wij *een zeer gedrongen* breedschouderig sterk ge„spierd ligchaam" enz.; heeft men nu in den gewonen zin des woords hier wel aan iets anders te denken, dan aan menschen *van korte gestalte* met evenredig sterk ontwikkelde spieren en groote borst-capaciteit? Evenmin heb ik den Indiaan een geproportioneerden ligchaamsbouw ontzegd. Ik heb gezegd, dat hij was *slank*, met slappe spieren en weinig geschiktheid tot groote krachtsontwikkeling; kan men nu niet zes voet lang en slank zijn, en in evenredigheid dunne slappe spieren hebben, en weinig physieke kracht? Men stelle maar eens een onzer middelmatig gebouwde werklieden nevens den grootsten Javaan, Maleyer, Neger, Timorees, of wie van deze volken men wil, en men zal overtuigd worden, dat de eerste eenen dubbelen last minstens met een derde meer snelheid tegen den laatste vervoert; doch hier ben ik op mijn eigen terrein. Ik heb twintig jaren onder die volken verkeerd en ten hunnen opzigte mijne overtuiging uitgesproken, die ik mij door geene autoriteit, van wien ook, laat betwisten. — Ik heb niet anders dan het volgende beweerd:

Dat de Groenlander, Samojeed enz. in verhouding tot zijne *gedrongene* (korte) ligchaamsgestalte sterke spieren, en eene ruime borstkast had, en van de Indische volken genoegzaam het tegenovergestelde; dat is, wanneer een vier voet lange noordpoolbewoner eene borst-capaciteit van 40 heeft, en bij een zes voet langen Indiaan diezelfde ruimte 55 bedraagt, dat de eerste dan in verhouding eene ruimere longen-capaciteit bezit; dat, wanneer bij den eerste de schoudertoppen 12 en bij den laatste 15 van elkander verwijderd zijn, de eerste dan breeder borst en schouders heeft, dan de laatste; dat, wanneer bijv. de kuitspier bij den eerste

Digitized by Google

eerfte 4 en den laatfte 5 omvang heeft, de eerfte dan zwaarder gefpierd is, dan de laatfte; dat, wanneer de eerfte bij elke infpiratie (onder hetzelfde klimaat) 20, en de laatfte 25 cubieke duimen dampkring in zijne longen kan opnemen, alweder de eerfte meer oxygenium bekomt, dan de laatfte, alles natuurlijk in verhouding tot beider geheele ligchaamsproportie. De Heer G. laat mij intusfchen van de eerften zoo ten naaste bij reuzen, en van de laatften, ja wel niet bepaalde dwergen, maar toch zoo wat uitgemergelde menschjes maken, en zegt, dat ik die menfchenrasfen ten voordeele mijner theorie, — waaraan ik trouwens zelf geene hooge waarde hecht, zie de voorrede — gefchapen heb; ik laat het aan het oordeel eener billijke kritiek over, of dat waarheid, of dat onpartijdig is? Ik meen het regt te hebben, de woorden van den Heer G. om te keeren en vol te houden, dat hij mij in mijn boek niet te vindene abfurditeiten in den mond legt, om daarop de gegrondheid van zijne harde en fcherpe kritiek te kunnen vestigen.

Verder zegt de Heer G o b é e, dat in het tijdperk mijner berekening der fterfte onzer militairen de expeditiën van Cheribon, Palembang enz. vallen; dit heeft den fchijn, of ik er zulks niet bijgevoegd had, en dus geen onderfcheid tusfchen hen en de burgers maakte: op pag. 57 ftaat het intusfchen uitdrukkelijk en duidelijk te lezen. Verder doet de Heer G. het voorkomen, als of ik alleen de fterfte der militairen als een bewijs aanvoerde, dat de Europeaan in Indië moeijelijk kan acclimateren.

Intusfchen zal men op pag. 63 kunnen lezen, „dat men „in aanmerking moet nemen, dat deze berekening de mili„tairen geldt, wier levenskans het ongunftigfte is, en dat ik „de levenskans van de perfonen, geene militairen zijnde, „meer dan als eenmaal zoo gunftig heb aangenomen;" op pag. 64, dat die fterfte bij officieren 1 van 11 is; op pag. 66 ftaat, dat ik die berekening niet als juist wil aangemerkt hebben; op pag. 134 heb ik aangevoerd, dat zelfs onder de militairen, door zware vermoeijenis, de fterfte 30 per Ct. vermeerdert.

Verder zegt de Heer G o b é e, dat ik geene berekening geef der fterfte van zulke garnizoenen, die geen aandeel aan expeditiën nemen; als men pag. 139 gelieft op te flaan, dan zal men daar van het garnizoen van Samarang (welke plaats ieder weet, dat federt 1831 in vollen vrede verkeert), vinden opgeteekend, dat gedurende 15 maanden van deze in rust levende militairen, 15 per Ct. ftierf. Zie, dat is iemands duidelijk uitgedrukte bedoeling geweldig verdraaijen en verminken, *en de waarheid te kort doen:* ik mag het al weder aan eene billijke kritiek overlaten, om te oordeelen, of dat ter goeder trouw is, of dat aan hem betaamt, die zich zelven op den regterftoel plaatst, om vonnis te vellen. Die zich daartoe geregtigd rekent, moet onpartijdig, kalm en

Digitized by Google

en ter goeder trouw een werk toetsen aan het doel, waarmede het geschreven is; en dat doel is door mij duidelijk uitgedrukt. Er was gebrek aan een dergelijk werk; hadden anderen voor mij *iets* geleverd, ik zoude waarlijk gezwegen hebben. Ik heb gezegd, dat ik er geen aanspraak op kan maken, dat het aan de strenge eischen der wetenschap voldeed, en daarvoor de reden opgegeven; ik heb mijne theorie als zeer oppervlakkige denkbeelden in de wereld gezonden met het doel, om een grondig onderzoek door *de zeker te verwachten* tegenspraak uit te lokken; is dit streven te misprijzen? En verdient dit zulk eene onregtvaardige, harde, scherpe bejegening? Neen, mijnheer G., ik heb aangetoond, dat *gij* tegen de waarheid en goede trouw gehandeld hebt, en daarmede is de publieke meening over uwe nog ongeborene recensie het doodvonnis uitgesproken. Wat gij ook mogt goed vinden over mijn boek te zeggen — want eene kritiek, als de uwe, zal op elke bladzijde stof voor haar doel vinden, — tegen u zal ik mij nimmer meer verdedigen; wij hebben een Recensent der Recensenten, die zich met die taak heeft belast; zijne roeping is het tusschen ons in gemoede regt te spreken. Ook dáár kan mijn boek een ongunstig oordeel ten deel vallen, maar dan is er nog een ander vonnis te wachten, van den tijd! *die* zal met grond beslissen, of het practisch bruikbaar en voor pas in Indië aankomende jeugdige kunstbroeders nuttig is. Dat was *mijn doel*, en niemand zal mij den troost kunnen rooven, eene poging ten goede, volgens pligt, te hebben gedaan! Maar *uw doel*, mijnheer G., ook daarover zal een vonnis geveld worden, dat ik voor geen prijs met u deelen wilde.

En nu nog een woord, waarom ik deze verdediging niet alleen in een medisch tijdschrift plaats. De Heer G. heeft blijkbaar het genoegen, om mij in een hoogst ongunstig daglicht te stellen, niet willen verschuiven, tot dat zijne kliniek in het licht verscheen; dat zoude nog eene geheele maand moeten duren, en dan, die kliniek wordt slechts door geneeskundigen gelezen; het groote publiek mogt er eens onkundig van blijven, welk een weetniet de Schrijver der *Dysenteria tropica* is, die zich vermeet, — want wat kan er uit O. I. goeds komen? — een boek te schrijven. Ook daar moest zijne goede reputatie gekrenkt worden. De Heer G. kan dat natuurlijk niet zeggen: het was louter, om den ongunstigen indruk weg te nemen, welke mijne berekening op het publiek mogt maken. Maar dan was het immers noodig geweest, om mijne mortaliteits berekening te ontzenuwen; hij heeft het met al zijne rekenkunde, waarin *zoo vele fouten als cijfers zijn*, echter zoo verre niet kunnen brengen, om de mijne met grond te kunnen aantasten; het is dus wat veel op de eenvoudigheid der lezers gerekend, om te gelooven, dat zij de *zuiverheid* van dit voorgegeven oogmerk zouden aannemen.

Daar

Daar het nu gebleken is, dat de geheele kritiek van den Heer G. eene aaneenſchakeling van fouten en, zacht uitgedrukt, hoogst partijdige beſchouwingen is, zoo is het pligt, door mijne op zoo onwaardige wijze aangerande eer voorgeſchreven, ook het publiek ten ſpoedigſte hier mede bekend te maken, ten einde den ongunſtigen indruk, welken de *Konst- en Letterbode* van 29 November 1844 op velen heeft te weeg gebragt, zoo veel mogelijk uit te wisſchen.

Bijaldien de Heer G. op geene andere wijze, dan door verdraaijing en verkeerde uitlegging mijner woorden en *zijne* cijfers, mijn boek weet te wederleggen, dan mag men gerust ondanks de druk- en twee rekenfouten (van niet het geringſte belang) mijne reſultaten en gevolgtrekkingen vertrouwen, aangezien die misſtellingen daarop geen invloed hoegenaamd hebben uitgeoefend.

's Gravenhage, December 1844.

B o s c h.

Weêrkundige Waarnemingen, op den Huize *Zwanenburg.*

1844. Jan.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Windſtreken.	Windkracht.	Luchtsgeſteldheid.
1	29. 2	34½	W.	0	bewolkt.
	„ 2	37	N. W.	0	idem.
	„ 2	33	N. N. O.	2 à 4	betr., ſneeuw.
2	29. 0¾	33	Z.	0	betr., ſneeuw.
	„ 0½	34½	id.	0	betrokken.
	„ 0½	25½	id.	2	helder.
3	29. 0½	30½	Z.	0	betrokken.
	„ 0¼	33	Z. Z. W.	0	idem.
	„ 0½	24	id.	0	helder.
4	29. 1½	31½	Z. Z. W.	0	betrokk., mist.
	„ 2	35	id.	0	id. id.
	„ 2½	35	id.	0	id. id.
5	29. 1½	36½	Z. W.	0 à 2	betrokk., mist, regen.
	„ 1¼	39	id.	4	id. id. id.
	„ 1¾	40	id.	4	betrokken.
6	29. 1¾	38½	Z. W.	2 à 4	betrokk., mist.
	„ 1¾	40	id.	2 à 4	bewolkt, dampig.
	„ 2¾	35½	id.	2	betrokk., mist.
7	29. 3½	35	Z. W.	0 à 2	betrokk., mist.
	„ 3¾	37½	Z. Z. W.	0 à 2	bewolkt, damp.
	„ 4	30½	Z. W.	0	betrokk., mist.

Den 4 Januarij 1845 had het ijs op de Meer eene dikte van 26 Ned. duimen en op het IJ van 25 Ned. duimen.

Den 7 Januarij is het ijs op de Meer dik bevonden 23 Ned. duimen en op het IJ 20½ Ned. duimen.

Te HAARLEM, bij de Wed. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 17den JANUARIJ.

N°. 3.

BERIGTEN.

LEIPZIG. Op den vierden December ll. ſtierf des avonds ten 7 ure zeer onverwachts een der verdienſtelijkſte hoogleeraren der hoogeſchool alhier, CHRISTIAN FRIEDRICH ILLGEN, doctor in de philoſophie en theologie, hoogleeraar in het laatstgenoemde vak en lid van verſchillende wetenſchappelijke en geleerde maatſchappijen, vooral bekend als ſtichter en voorzitter van het historisch-theologisch genootſchap en als uitgever van het zeer geachte *Historisch-theologiſche Zeitſchrift*. Hij was in het jaar 1786 te Chemnitz geboren, en was ſedert 1814 alhier als academisch leeraar, ſedert 1825 als hoogleeraar in de theologie werkzaam. Hij ſtierf te midden van de uitoefening zijns beroeps. Nadat hij des namiddags nog als deken der faculteit eene vergadering had beſtuurd, hield hij te zes ure nog de gewone bijeenkomst van de kleinere historisch-theologiſche vereeniging, maar werd na een half uur bewusteloos weggevoerd en naar zijne kamer gebragt, waar hij, toen men hem naauwelijks eenen ader had geopend, aan eene beroerte overleed. Zijne leerlingen, ambtgenooten en vrienden herdenken hem met hartelijke liefde, en de wetenſchap betreurt zijnen dood.

Digitized by Google

LEVENSSCHETS
VAN
PIETER JOHANNES UYLENBROEK,
Hoogleeraar bij de Wis- en Natuurkundige Faculteit van de Hoogeschool te Leiden.

(Vervolg en Slot van bl. 23.)

Zijne eerste werkzaamheid als lector aan de Leidsche hoogeschool bestond in het onderwijs der algemeene rekenkunde of algebra, hetwelk vroeger door den Hoogl. de Gelder gegeven werd, en waarmede U. tot aan zijnen dood toe onafgebroken voortging. Lessen over de geschiedenis der sterrekunde bij de ouden en in de middeleeuwen werden wel in 1823 en ook nog in 1824 door hem aangekondigd, maar, zoo ver ik weet, niet gegeven. Zoo iemand, U. was door zijne grondige studie en de kennis der bronnen regt geschikt, om zijne wetenschappen geschiedkundig te behandelen, en het is te bejammeren, dat hij later door eene andere rigting zijner studie aan deze onderzoekingen vreemd werd. Omstandigheden bragten daartoe zeker veel bij. De toenmalige hoogleeraar der natuurkunde Speijert van der Eyk werd door eene pijnlijke ongesteldheid in zijne werkzaamheden belemmerd. In 1825 voegde U. bij zijne lessen over de algebra ook een collegie over de optica, en in den zomer van dat jaar was het kabinet der natuurkundige werktuigen uit het oude locaal achter de academie in het tegenwoordige overgebragt, over welke overbrenging hem het toezigt was toevertrouwd. Onder deze werkzaamheden verminderde zijn ijver voor het onderzoek der Arabische handschriften, waartoe veelligt ook bijdragt het weinige nut, dat hij in het onderzoek van een' moeijelijken, hem toen toebetrouwden schrijver meende te kunnen opsporen. Hamaker zag die verflaauwing met leedwezen en kon ze hem naauwelijks vergeven, hoezeer hij eindelijk in 1826, toen U. tot buitengewoon hoogleeraar in de natuur- en sterrekunde benoemd was, zijn vroeger uitzigt wel geheel moest opgeven. Deze verandering van studie heeft echter nooit de vriendschap en achting kunnen ver-

Digitized by Google

verminderen, die de twee uitmuntende hoogleeraren elkander steeds wederkeerig hebben toegedragen.

Door den dood van den hoogl. Ekama was het onderwijs der sterrekunde aan den nieuw benoemden buitengewonen hoogleeraar U. opgedragen. Hij aanvaardde zijne betrekking den 30 September 1826, door eene redevoering over de voortreffelijkheid der hedendaagsche studie van natuur- en sterrekunde. (*) In dezelve schetst hij die voortreffelijkheid hoofdzakelijk uit twee oogpunten, als gelegen in grootere naauwkeurigheid der waarneming en in het naauw verband tusschen de verklaring der verschijnsels met de algemeene leer der krachten. Deze redevoering verdient als keurige proeve van beknopte en uitgezochte behandeling eene eervolle plaats onder de weinige academische redevoeringen, die men nog na jaren tijdsverloop met genoegen herlezen kan.

Bij het onderwijs in de sterrekunde voegde U. nu ook dat in eenige leerstukken der natuurkunde. In 1837 begon hij den geheelen omvang der natuurkunde te onderwijzen naar het bekende *Précis élémentaire* van Biot, van wiens leiddraad hij echter meer en meer afweek en ook buitendien meer en meer afwijken moest, daar het later van den nieuweren toestand der wetenschap geen volledig overzigt geven kon (†). Niettegenstaande het vroege morgenuur, waarop bij gebrek van ander U. deze lessen tot 1835 geven moest, en hoezeer zij onverpligt waren, daar de gewone hoogleeraar van der Eyk mede nog voortging met de zijnen, werd Uylenbroek's onderwijs door velen en eindelijk zelfs door allen gevolgd, die, volgens de voorschriften van het besluit op het hooger onderwijs, in de natuurkunde proeven van vordering tot het bekomen van academische graden moesten afleggen. Het is op deze lessen inzonderheid, dat men met volle regt de schoone en ware getuigenis moet toepassen, welke eene bevriende hand kort na U.'s afsterven gaf, dat „zijn onderwijs door eene methodieke behandeling der moeijelijkste leerstoffen en door eene helderheid van voordragt uit-

(*) Oratio de hodierni physices astronomiaeque studii praestantia. (Ann. Acad. Lugduno-Bat. 1826—1827).

(†) De derde (en laatste) uitgave van dat werk is die van 1824.

Digitized by Google

uitblonk, die steeds getuigenis gaven van zijnen echten waarheidszin en zijne lessen vruchtbaar maakten, zoodat zij zelfs door hen, wier vermogens middelmatig waren, met naauwgezetheid werden gevolgd." (*)

Dat hij ondertusschen toen geen gevolg gegeven heeft aan een dikwerf door hem aan den dag gelegd voornemen, om ten dienste zijner toehoorders een Nederduitsch handboek der natuurkunde uit te geven, moet wel ten deele aan zijne groote zorgvuldigheid, om niets te geven, 't geen hij niet volkomen van alle kanten onderzocht en beproefd had, worden toegeschreven, maar vindt toch ook aan de andere zijde eene gereede verklaring in den omvang zijner academische werkzaamheden, waarbij nog kwam de uitgave van de briefwisseling van Christiaan Huygens, die hem jaren achtereen bezig hield, en die eindelijk in den aanvang van 1833, in twee deelen in 4°., het licht zag. (†) Het zijn niet alleen de brieven van Huygens, maar ook van Leibnitz en den marquis de l'Hospital (behalve van vele andere beroemde mannen), die ons in een tijdperk als 't ware verplaatsen, waarin dit genoemde driemanschap elkander met vraagstukken bezig hield, die ons de eerste voortgangen van de integraal- en differentiaal-rekening voor oogen stellen. Hoe moeijelijk de uitgave van dergelijke geschriften steeds is, en welk eene langdurige oefening er vereischt wordt, om alles met zekerheid te ontcijferen, wat dikwerf onduidelijk geschreven is, behoeft niet gezegd te worden; bijzonder echter geldt dit van de aanteekeningen van Huygens, waarop die buitengewone man, dikwerf door cijfers en vreemdsoortige teekeningen heen, zijne korte opmerkingen, nieuwe denkbeelden, invallen of ontwerpen nederschreef; en Uylenbroek was te naauwgezet, om met vlugtige gissing aan te vullen, 't geen veelligt door nogmaals herhaald onderzoek beter en veiliger kon worden opgehelderd.

Bij het onderwijs in de sterrekunde was hem steeds de

(*) Leidsche Courant van 13 Dec. 1844.

(†) Christiani Hugenii aliorumque seculi XVII virorum celebrium Exercitationes mathematicae et philosophicae ex Manuscriptis in Bibliotheca Academiae Lugduno-Batavae servatis edidit P. J. Uylenbroek. Hagae Comitum, ex Typographia Regia, 1833.

Digitized by Google

de onbruikbare ſtaat van het *obſervatorium* tot eene grieve. Hij had gehoopt, gelijk hem daartoe uitzigt gegeven was, een geheel nieuw *obſervatorium* in de nabijheid der ſtad te zien optrekken. Er beſtond bij hem alsdan het voornemen, om zich geheel aan de ſterrekunde toe te wijden, en de beoefening of althans het onderwijs der natuurkunde te laten varen. De omſtandigheden hebben het anders gewild. Het oude *obſervatorium* werd herſteld, en de directie over hetzelve tegelijk met het onderwijs der praktiſche (en daarna, op Uylenbroek's verzoek, ook dat der theoretiſche) ſterrekunde werd in 1837 opgedragen aan den tegenwoordigen Hoogleeraar F. Kaiſer, die tot nu toe als *obſervator* gedurende verſcheidene jaren zijn ijverige medehelper was geweest, en die later door onderwijs en geſchriften de beoefening der ſterrekunde hier te lande zoo krachtdadig bevorderd heeft, en zoo wij hopen, nog lang bevorderen zal. Toen voortdurende ongeſteldheid den hoogleeraar Speyert van der Eyk eindelijk noodzaakte eene eervolle rust te vragen, die hem zijne vrienden reeds lang hadden toegewenscht, werd U. in 1835 tot den rang van gewoon hoogleeraar verheven. Het was eigenlijk ſlechts eene verhooging van jaarwedde, waarop zijne ongewone werkzaamheid ten nutte der hoogeſchool hem reeds ſedert lang aanſpraak gegeven had. De andere, met het gewone hoogleeraarsambt verbondene voorregten, zoo als dat van zitting en ſtem te hebben in den academiſchen ſenaat, waren hem, even als de daaraan verknochte verpligtingen en werkzaamheden, reeds bij zijne aanſtelling tot buitengewoon hoogleeraar in 1826 toegewezen.

Van 1837 tot 1838 bekleedde U. de waardigheid van *Rector magnificus* der Leidſche hoogeſchool, en bij het nederleggen van dezelve ſprak hij over de broeders Christiaan en Conſtantijn Huygens als vervaardigers van Teleskopen (*), op eene zoo onderhoudende en algemeen bevattelijke wijze, dat alle zijne toehoorders, hoe vreemd ook het onderwerp aan veler ſtu-

(*) *Oratio de Fratribus Christiano atque Conſtantino Hugenio, artis dioptricae cultoribus*, habita die VIII Februarii 1838. Ann. Academici 1837—1838. Hagae Comitis ex Typographia Regia, 1840.

Digitized by Google

ſtudie was, aan zijne lippen ſchenen te hangen. Ik behoef diegenen, welke daarbij tegenwoordig waren, ſlechts te herinneren aan de levendige ſchildering van dien wedſtrijd van teleskopen (*) tusſchen Christiaan Huygens en Espagnet, Petit, Monconis en anderen ten huize van Auzout.

In Augustus 1838 werd door den Koning eene commisſie benoemd, in last hebbende, „ om zich naar „ Parijs te begeven, ten einde aldaar, na verkregene „ toeſtemming van de bevoegde authoriteit, over te „ gaan tot het doen vervaardigen en justeren, ten „ behoeve van het Nederlandſche gouvernement, zoo „ mogelijk van drie ſtandaards zoo van het Nederlandſche pond, als van de Nederlandſche elle, naar de „ oorſpronkelijke ſtandaards, berustende in de ſtaatsar„ chieven aldaar." (†) Tot leden dezer commisſie werden aangeſteld de heer adviſeur (thans ſtaatsraad) A. Lipkens, de hoogleeraar Uylenbroek en de heer adviſeur R. Lobatto. Deze benoeming gaf aanleiding tot de eenige buitenlandſche reis, die U. ondernam. Hij begaf zich derwaarts in 't laatst van September en vertoefde er tot aan het einde des jaars 1838. Gedurende dit verblijf van drie maanden, had hij echter weinig gelegenheid, om de merkwaardigheden der groote ſtad te bezigtigen, en deze bijzonderheid is wederom zeer kenſchetſende.

Hij ſchreef mij van daar den 18. November: „ Ziedaar mij reeds twee maanden van huis en nog niet, bij lange na niet, aan het einde van ons werk. Dit gaat zeker veler gisſing te buiten, en gaarne beken ik, dat het langer duren zal, dan ik geraamd had...... Wij zijn verpligt de dilatatie der metalen ſtaven, waarop de meters getraceerd zullen worden, te bepalen. Het noodige daartoe moest hier vervaardigd en beproefd worden, en zelfs, nu wij bezig zijn, de proeven te nemen, ontbreken ons nog deze en gene ſtukken, die ons tot het opmaken van de reſultaten van ons werk moeten dienen, en door Gambey niet voor het midden der volgende week geleverd kunnen worden. Daaren-

(*) *Asſemblée générale de lunetterie*, gelijk de geestrijke Christ. Huygens in eenen brief aan Conſtantijn, zijnen broeder, het uitdrukt.

(†) Beſluit van 10 August. 1838, N°. 58.

Digitized by Google

enboven is het u bekend, hoe verbazend lastig het is, met juistheid zeer kleine hoeveelheden te bepalen, en hoe ligt het gebeuren kan, dat of door ongeluk of door verzuim een experiment, als onjuist bevonden, moet worden verworpen. Zoo gaat soms het werk van dagen te loor, en zoo iets ons hierbij troosten kan, het is de gedachte, dat anderen voor ons het niet gemakkelijker gehad hebben. Borda heeft 14 dagen gearbeid, voordat het hem gelukte overeenstemmende resultaten te verkrijgen. Gij kunt gemakkelijk begrijpen, dat dit punt thans onze geheele aandacht bezig houdt, en wij bijkans om niets anders denken. Daarenboven zijn thans de dagen kort. Deze worden, zoo lang zij strekken, voor onze taak besteed, en in de avonden, die meest ook met overleggingen van 't geen ons den volgenden morgen te doen staat, worden doorgebragt, is er ook niet veel gelegenheid, om iets van de merkwaardigheden van Parijs, de theaters uitgezonderd, te zien. Van daar dat ik nog zeer weinige geleerden heb ontmoet, en bijkans geene inrigtingen van onderwijs gezien heb. Een enkelen dag heb ik vrij gehad, om lessen van Poisson en Dumas te hooren, en heden morgen, na het afloopen onzer proeven, bleef mij een uurtje over, 't welk ik besteed heb, om de Louvre door te loopen of liever door te vliegen. Daar is zeer veel, dat ik nader zou wenschen te zien, maar ik weet niet, of ik er den tijd toe zal hebben. Want zoodra onze experimenten zijn afgeloopen, gaan wij aan het justeren van de meters; en ik twijfel zeer, of, zoo dit ook gedaan is, een van ons nog lust zal hebben, langer hier te vertoeven. Ik ten minste verlang zeer naar huis," enz. Het strenge pligtsgevoel der hem opgedragene werkzaamheid deed hem dan ook Parijs verlaten, zonder van de stad zoo veel gezien te hebben, als gewone reizigers dikwerf in acht dagen bezigtigen.

De eenige door U. na 1839 uitgegevene, mij bekende geschriften bestaan in drie mededeelingen aan de eerste klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut in het Tijdschrift van die geleerde vereeniging opgenomen (*). U.

(*) Bedenkingen omtrent de gewone verklaring der twee grondvergelijkingen $D = \frac{M}{V}$ en $S = \frac{R}{T}$

 Ver-

U. had, zoo lang ik hem gekend heb, nooit eene krachtvolle gezondheid genoten. Zijn van de natuur tot aandoeningen van het vaat- en klierſtelſel voorbeſchikt ligchaamsgeſtel was door zijne aanhoudende ſtudiën nog meer ondermijnd. In den aanvang van 1834 hield hem eene borstongeſteldheid maanden lang aan zijne kamer geboeid, maar week echter voor eene zorgvuldige geneeskundige behandeling, hoezeer nog een verblijf in Gelderlands friſche lucht in de omſtreken van Arnhem gedurende de zomervacantie noodig was, om zijne kwijnende krachten te herſtellen. Later openbaarden zich, van tijd tot tijd terugkeerende, hevige aanvallen van pijn in de ingewanden, die hem ſomtijds voor eenige dagen aan zijne bezigheden onttrokken. In 't voorjaar van 1844 werd zijn toeſtand voor zijne vrienden en betrekkingen zoo verontrustend, dat zij hem, die zich zelven zoo weinig rust gunde, meenden te moeten overreden, om van de verzorgers der Hoogeſchool voor eenigen tijd verlof te vragen tot het ſtaken zijner lesſen. Hij begaf zich al vroeg naar het kleine buitenverblijf in de nabijheid der ſtad Leiden, waar hij gedurende de laatſte jaren gewoon was den zomer door te brengen. Hier bleef hij bijkans den geheelen zomer, zonder Leiden of het hem zoo geliefde kabinet van phyſiſche werktuigen te bezoeken, meestal in eenen lijdenden en koortſigen toeſtand. Tegen het einde der groote vacantie ſcheen echter zijne gezondheid te beteren. Hij keerde naar Leiden terug en begon in October zijne lesſen. Doch deze beterſchap was van korten duur. Zijne pijnlijke kwaal noodzaakte hem reeds weder in November zijne lesſen te ſtaken, en boeide hem aan zijne legerſtede. De voeding des ligchaams, in hare eerſte bron geſtopt, ſtond ſtil, de krachten teerden weg. Met geduld en met ſtille berusting, hoezeer hij den wensch koesterde, om voor de zijnen geſpaard te blijven, verdroeg hij dien laatſten ſtrijd. Nog altijd hield in kalme oogenblikken zijn geest zich met het onderzoek van wetenſchappelijke za-

Verſlag van waarnemingen over het aardmagnetismus te Leiden en eenige andere plaatſen in Nederland.

Verſlag van eenige proeven, genomen met eene batterij van verkwikt zink, ijzer en verdund zwavelzuur. (Dit Verſlag, geteekend 2 Dec. 1842, is, geloof ik, het laatſte opſtel van U's. hand.

zaken bezig; levendig bleef hij deelen in de gebeurtenisſen van den dag en in al, wat zijne vrienden betrof. Zijne laatſte dagen waren zonder ſmart, en in den vroegen morgen van den 11. December ſluimerde hij in, om te rusten van zijnen arbeid. Hij bereikte den ouderdom van 47 jaren en laat eene hem betreurende weduwe (*) en drie kinderen achter, de oudſte telgen van zijnen in 1823 geſlotenen echt. Ook vele vrienden en dankbare leerlingen, door het geheele Vaderland verſpreid, betreuren met de zijnen den vroegen dood eens mans, die een der edelſte menſchen en een ſieraad onzer vanderlandſche geleerdheid was.

Ik heb geene lofrede willen ſchrijven. Zoo ik mij daartoe had willen nederzetten, de gedachte aan den man, met wien ik bijkans het vierde van eene eeuw door immer naauwere vriendſchap verbonden was, zou er mij van hebben terug gehouden. Ik ſchreef eene eenvoudige levensſchets, onopgeſmukt en waarachtig, zoo dat ik het beeld van den ontſlapenen ſteeds voor oogen had. Ik heb hiermede eene treurige en toch ook aangename taak volbragt. Eene karakterſchets van den geſtorvenen vriend te ontwerpen, zou ook uit dit levensberigt niet moeijelijk zijn. U y l e n b r o e k vertoonde zich, zoo als hij was. Een ſtreng begrip van regt en pligt beſtuurde al zijne daden. Aan uitwendige zaken hechtte hij geenen hoogen prijs, wanneer zij geene inwendige waarde hadden. De wetenſchappen beoefende hij zonder bijoogmerken, enkel uit liefde tot de waarheid. De uitwendige eerbetooningen, die hem bewezen werden (†), ſchatte hij alleen, in zoo ver hij meende ze verdiend te hebben, en bij de ſtrengheid, waarmede hij zich zelven beoordeelde, meende hij dikwerf ze niet te hebben verdiend. Misſchien kunnen anderen, door hunne bijzondere ſtudie daartoe meer bevoegd, zijne wetenſchappelijke verdienſten nog nader in het licht ſtellen. Mij zij het alleen nog vergund uit

(*) Geboren P. M. S a n d e r u s.

(†) U. was Lid van de Eerſte Klasſe van het Koninklijk Inſtituut, van de Hollandſche Maatſchappij der Wetenſchappen, van het Utrechtsch Provinciaal Genootſchap, enz. Bij het eerſte bezoek, dat onze tegenwoordige Koning, na zijne inhuldiging, aan Leiden gaf (Junij 1840), verſierde Z. M. hem met de ridderorde van den Nederlandſchen leeuw.

Digitized

uit twee kleine opſtellen, die ik onder zijne laatſte geſchriften vermeld heb, als het ware de proeven te ontleenen van de hoofdrigting zijner wetenſchappelijke werkzaamheid. In het eene, over het aardmagnetismus, zien wij den naauwkeurigen waarnemer, die niet rust, voor hij zulke uitkomſten verkrijgt, als waartoe al de hem ten dienſte ſtaande hulpmiddelen hem veroorloven te geraken. In het andere, over de grondvergelijkingen, die het verband eensdeels tusſchen digtheid, masſa en volume en ten andere tusſchen ruimte, ſnelheid en tijd betreffen, zien wij den ſcherpzinnigen navorſcher van waarheid, die, met eene halve kennis niet te vreden, een begrip niet loslaat, voor hij alle zwarigheden en bedenkingen heeft opgelost (*). Wanneer ik mij niet bedrieg, zijn deze de hoofdkenmerken zijner wetenſchappelijke werkzaamheid: ſtreng onderzoek der wetenſchappelijke gronden en naauwkeurige waarneming (†). Zijn helder oordeel ware veelligt vruchtbaarder geweest, wanneer hem eene meer levendige ver-

(*) M en V, zegt men, zijn ongelijkſlachtige grootheden: $\frac{M}{V}$ is dus eene verhouding tusſchen twee getallen, van welke elke uitdrukt, hoe menigmaal de eenheid van de gelijkſoortige grootheid in elk derzelven vervat is. Uylenbroek beweert integendeel, dat zij gelijkſoortig zijn: beide zijn uitgebreidheden; de digtheid is de verhouding tusſchen de ondoordringbare en doordringbare uitgebreidheden eens ligchaams. Even zoo beweert hij, dat in de vergelijking $S = \frac{R}{T}$, R en T gelijkſlachtige grootheden zijn; beide zijn eene beweging.

(†) Eerst na dit te hebben nedergeſchreven, herinner ik mij, dat dit juist ook de hoofddenkbeelden zijner in 1820 uitgeſprokene redevoering zijn. Zoo veel eenheid is er in U. geſchriften, ook van den verſchillendſten tijd en verſchillendſten inhoud. Het ſtrekt mij tevens ten bewijze, dat ik mij niet vergist heb, daar hij juist als de kenmerken der hedendaagſche voortreffelijkheid der natuur- en ſterrekunde datgene opgeeft, wat wij als kenmerken van zijne eigene werkzaamheid beſchouwden.

U.'s duurzame verdienſten omtrent de Leidſche hoogeſchool beſtaan ook vooral in de uitbreiding en keurige ſchikking van het hem toebetrouwde kabinet van natuurkundige werktuigen, hetgeen in de laatſte 18 jaren, met betrekkelijk geringe hulpmiddelen, als geheel herſchapen ſchijnt te zijn.

Digitized by Google

verbeelding had ten dienſte geſtaan, maar door het gemis van deze eigenſchap was het tevens voor afdwalingen beveiligd.

Men meene echter niet, dat de man des ſtrengen onderzoeks alleen in wetenſchappelijke zaken belang ſtelde, en dat zijn hart koel en ongevoelig was. Integendeel, bij een helder oordeel voegde zich een fijn en diep gevoel. In den kring der zijnen en van zijne vertrouwde vrienden kon zijn meest ernſtig gelaat zich tot vrolijken, fijnen, altijd onſchadelijken ſcherts ontplooijen, en in leed was er geen deelnemender vriend, die opregter, dan hij, met den treurende treuren kon. Een traan ontrolde dan vaak aan zijn mannelijk helder blaauw oog, en de handdruk ſprak luide, wat er in het binnenſte omging. Deze gevoeligheid en eene ongeveinsde godsvrucht drukten het zegel op zijne zedelijke grootheid, en maakten zijne perſoonlijke beminnelijkheid uit, die hem meer nog, dan zijne grondige kennis en zijn helder verſtand, tot den regtſchapenen burger, den teerhartigen echtgenoot en vader, den getrouwen vriend en den edelen mensch verhief.

Wij willen zijn beeld niet vergeten, maar als een kostelijken ſchat in geheugen en hart bewaren.

Leiden, V. D. H.
28 Dec. 1844.

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,
ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Nederlandſche Muzenalmanak voor 1845. Amſterdam, J. H. Laarman.

De Muzenalmanak ontvange, gelijk gewoonlijk, een kort woord van aankondiging in ons Weekblad. Rec. behoort niet onder diegenen, die eenen almanak beſchouwen als den vertegenwoordiger van den huidigen ſtaat onzer poëzij. Hem is het jaarboekje een bevallig en ſierlijk geſchenk, dat mode en gebruik hebben ingevoerd, in hetwelk hij eene aangename en afwisſelende poëtiſche lectuur verwacht, ons door onze vaderlandſche dichters aangeboden. Hooger gaan zijne eiſchen niet, en hij is niet dwaas genoeg, om hier enkel meesterſtukken te zoeken. Wordt aan die verwachting in dezen jaargang voldaan? Uiterlijk ontbreekt het niet aan bevalligheid. De plaatjes komen ons voor gelukkig te zijn geſlaagd, en de vergelijking met vroegere jaargangen best te kunnen doorſtaan. Den uitgever komt daarvoor

Digitized by Google

voor en voor netten druk alle lof toe. Zien wij op het innerlijke, dan vinden wij ons in sommige opzigten eenigzins teleurgesteld. Er heerscht, onzes inziens, te veel van den hoogernstigen toon in dezen almanak, en als wij sommigen, bijv. Dorbeck, ook al hooren zingen over het: *Wachter, wat is er van den nacht?* dan denken wij onwillekeurig aan het: *Nos poma natamus*, en ergeren ons over den verwaanden toon, die wordt aangeslagen. Het aantal der namen van hen, die tot de zamenstelling hebben bijgedragen, is ook in vergelijking gering, en men mist daaronder verscheidenen, van wie men gehoopt en verwacht zoude hebben, dat zij der redactie hunne hulp niet zouden hebben onttrokken. De heer ten Kate, wiens portret dezen jaargang versiert, opent het bundeltje met de legende van St. Christophorus, waarin hij zoowel blijken van dichterlijke bekwaamheid, als van grooten wansmaak heeft gegeven. Van dezen laatste toch getuigt de noodzakelijkheid van een woordenlijst achter het vers, waarin de verklaring van niet minder dan 14 woorden wordt gegeven, die de gewone lezer niet verstaan kan, omdat zij geheel ongebruikelijk zijn. Is dat om zijne taalgeleerdheid eens te laten luchten? O jammerlijke *bluf!* Want als iets anders kunnen wij het niet beschouwen. Het dichtstuk geeft er niet de minste aanleiding toe. Het verplaatst ons niet eens in eenen tijd, waarin die uitdrukkingen gangbaar waren. Het heeft met ons eigen land en onze eigene taal niet het minste te maken. Welke zonderlinge denkbeelden van het wezenlijke schoone, dat altijd eenvoudig is, moet de maker van dat stuk wel hebben! Wij beklagen het, dat hij zijne groote gaven aldus besteedt, en de lezing van een stuk, dat dikwijls fraai is, daardoor bederft.

Maar wij willen niet voortgaan met aldus datgene aan te wijzen, wat ons minder behaagde. Wij zouden anders ook van den Berghs *Standbeeld voor* Willem I niet met stilzwijgen kunnen voorbijgaan, waarvan de trant en toon, wier oorsprong niet ver te zoeken is, ons weinig beviel. Liever willen wij op eenige stukken wijzen, die ons sieraden van dit bundeltje voorkomen. Daaronder rekenen wij vooral Meijers *Venus*, een stuk, dat poëtisch gedacht is, en een nieuw bewijs levert van het waarachtige talent des waren dichters; daaronder *Avondrust* van den heer van Lennep, dat door toon en inhoud op ons eenen diepen indruk maakte, daaronder een groot deel van Heijes *Kinderstemmen*, waarvan wij straks eenige regels ter proeve willen geven, daaronder Hofdijks *Duinen van Castricom*, waarin wij eene groote vordering bij vroegere stukken meenen te ontdekken. Hoe van Zeggelens *Prins* Dee-bo-hee eene plaats heeft kunnen vinden, is ons onbegrijpelijk; het stukje mist, onzes inziens, alle geestigheid, heeft niets pikants en gaat uit als een eindje nachtkaars. Doch wij eindi-

digen. Wij willen geene aanmerkingen meer maken; er was nog goeds en nog kwaads van den verderen inhoud te zeggen, die door Alberdingk Thijm(!!), Beeloo, Beets, Dautzenberg, van Duyſe, Greb, van Groningen, Lulofs(!) en Raven is geleverd, en waaronder, helaas, ſtukken zijn, die den naam der vervaardigers niet waard zijn. Liever geven wij ten ſlotte een tafereeltje uit Heijes *Kinderſtemmen*, dat ons waarlijk goed gelukt voorkomt.

O! wie in 't midden van den kring der kleenen
Mogt zitten, als een winteravond-uur
Bij 't heldervlammend dennenvuur
Om breede ſchouw het volkje doet vereenen ....
Grootmoeder trapt met half verſtramden voet
Het ſnorrend wiel en ſpint bij 't ſchijnſel van den gloed,
Maar meesmuilt, als haar liefling haar de wangen
Met kusjes ſtreelt en op haar kniên blijft hangen,
En haar met oogjes, ſchittrend van verlangen,
Half ſchuchter, half vrijmoedig vrijdt
Om „liedjes uit den ouden tijd,"
En Grootemoê herinnert aan 't beloven....
Dan wordt het ſpinnewiel ter zij geſchoven,
En 't ledren kusſen, dat haar lenden ſtut,
Door zachte handjes opgeſchud;
Dan zinkt ze maklijk in den leunſtoel, en haar trekken
Ontvangen weer een glimp van jeugd,
Als ze alles, wat van vroeger tijd haar heugt,
Den vroomen zin, de ſchalke vreugd,
Der vadren glorie, moed en deugd
En wat het hart der Jonkheid op kan wekken,
Met toonen, bevende maar rein,
In lied bij lied op zachten voijs doet hooren....
Wat mengen dan de kinderlijke kooren
Hun zoete ſtem in beurtzang of refrein, —
Wat is er op der meisjes geestig wezen
Een innigheid van liefde en hoop te lezen,
Als Grootmoê zingt van 't droefverdwaalde kind,
Dat eenzaam zwerft door hageljagt en wind,
Maar neêrknielt om ons' lieven Heer te bidden...
Wat blinkt in 't oog der jongens niet een kracht
En fierheid — als, in 't oude lied, te midden
Van zegezang of wapenroep of klagt,
Een groote naam van 't wakker voorgeſlacht
Hun ooren treft...

„Maar kinderkens! 't is nacht,"
Zegt Grootemoê, „voor 't leste nog — maar zoetjes,
Van 't ſchaapjen met zijn witte voetjes,
En dan... het bedje wacht!"

S.

HAN-

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

Een woord over de feestviering der Koninklijke Academie te Delft, den 4 Januarij 1845.

In het Delftsche Weekblad van vrijdag 3 Januarij j.l. lezen wij het berigt: „ Zaturdag den 4 Januarij zal door Z. „ K. H. den Prins van Oranje, Beschermheer der Koninklij- „ ke academie alhier een diné gegeven worden in het ge- „ bouw der academie, aan de heeren Professoren derzelve, „ waarop, zoo men verneemt, geïnviteerd zijn HH. EE. „ de ministers van binnenlandsche zaken, en koloniën, ver- „ scheiden generaals en hoofd-officieren uit de residentie, „ alsmede de heeren burgemeester en wethouders en de se- „ cretaris dezer stad, de heeren majoor der schutterij en „ hoofd-officieren, kommanderende de militaire korpsen, al- „ hier in garnisoen, enz. Des avonds ten 7 ure zal er in „ een ander gedeelte van voornoemd gebouw een luisterrijk „ bal plaats hebben, waarop de heeren studenten dier aca- „ demie, de burgerlijke en militaire autoriteiten, en vele „ notabele ingezetenen zijn uitgenoodigd."

Een en ander had, zoo wij vernemen, ter bestemder tijd in het academie-gebouw plaats. Het was tevens het feest van de oprigting der academie, dat in het vorige jaar, wegens het overlijden van Z. M., den Koning Willem I, niet had kunnen gevierd worden. Beschouwen wij nu deze feestviering uit een wetenschappelijk oogpunt, dan komt zij ons belangrijk voor, omdat zij ons ten bewijze strekt, dat de bevordering van *handel* en *nijverheid* door de hefboomen der wetenschappen, met de oprigting dier academie heeft gezegevierd. Hoezeer men dus ook nog met vele vooroordeelen en bezwaren te kampen hebbe, zoo heeft toch deze wetenschappelijke plant, op Nederlandschen bodem overgebragt, eenen vasten wortel geschoten, waarvan wij de uitbreiding en verdere ontwikkeling van den tijd mogen afwachten. Het was een gelukkig denkbeeld, om de wetenschap dienstbaar te maken aan de stoffelijke belangen, zonder haar daardoor als wetenschap te vernederen. Te langen tijd reeds stonden wij daarin bij onze naburen ten achteren, die, gelijk een opstel in ditzelfde blad (n°. 47. 1844) ons doet zien, allerwege hunne handel-academiën en handel-scholen tellen, en ons daardoor ongemeen vooruitstreven. Maar niet alleen voor de wetenschap van handel en nijverheid vult deze feestviering, in ons oog, eene belangrijke bladzijde in de geschiedenis: dat feest werd, zoo als

Digitized by Google

als wij in boven medegedeeld berigt lezen, aan heeren Professoren en verdere genoodigden gegeven door den Koninklijken *Beschermheer* dier academie, die daardoor toont niet slechts in naam, maar ook inderdaad een beschermheer te zijn van het beginsel eener *wetenschappelijke* opleiding van een handeldrijvend volk. Die zucht, eene edele taak, den Koninklijken Beschermheer waardig, blijkt onzes inziens op eene sprekende wijze, uit gemelde feestviering, en kan juist daarom niet gering geacht worden. Daardoor toch toonde Z. K. H. doordrongen te wezen van de wezenlijke behoefte des lands, dat Z. K. H., eenmaal als Koning wenscht te huldigen. De invloed van dit academie-feest is dus meer dan spoedig voorbijgaand. Bij de ontwikkeling der beginselen, waarop de academie steunt, belooft zij in de toekomst een schoolwezen, dat, even als in andere rijken, tot een bepaald practisch doel leidt, en den bloei van handel en nijverheid beoogt. De vraag, of *ééne* academie in ons land dat doel genoegzaam zal kunnen bevorderen, of Amsterdam en Rotterdam niet veelmeer dringende *locale* behoefte hebben aan dergelijke Inrigtingen, willen wij hier niet opzettelijk overwegen, maar wij verwijzen veeleer en liever naar het evenvermelde opstel: *Over Handel-academiën en Handel scholen in Europa* (Konst en Letterb. n°. 47, 1844) en het daar aangehaalde werk van B u d d i n g h, *Industrie- en Handel-academiën in Europa* (Delft 1842). Wij wilden hier alleen opmerkzaam maken op den heilrijken invloed, dien de betoonde belangstelling van Z. K. Hoogheid voor de toekomst voor volk en land *kan*, en, wij mogen er niet aan twijfelen, ook *zal* uitoefenen.

Ook voor onze overzeesche bezittingen, daar waar nog zoo veel terrein te ontginnen en te bebouwen braak ligt, mag dit academie-feest in Delft, niet als eene onverschillige zaak beschouwd worden; de behoefte aan bekwame Burger-Ingenieurs en Oost-Indische ambtenaren te bevredigen, behoort mede, behoort misschien tot hare hoofdtaak; wel waardig, dat een Koninklijke vorst daarvoor een feest aanrigt, nu ook dat beginsel in het leven is getreden. Dat evenwel eene academie als te Delft slechts langzaam, maar ook daardoor des te zekerder werken kan tot uitbreiding en bereiking van hare hoofdbedoelingen, ligt wel in den aard der zaak zelve; doch reeds met dit ééne brandpunt voor eene betere, wetenschappelijke toekomst, mag men het land, de stad geluk wenschen; want het geheele rijk heeft er belang bij.

Hoezeer derhalve ook nog, nu en dan, het vooroordeel deze instelling schijnt te benijden, en de bedilzucht nog veel te wenschen over heeft, het beginsel der academie zal, bij verdere voorspoedige uitbreiding, voorzeker goede vruchten opleveren, en dan, als men zien zal, gelijk wij wen-

schen,

Digitized by Google

ſchen, dat een wel onderwezen, handeldrijvend en nijver volk, gelijk voorheen, den wedijver met naburen zal weten vol te houden, zal men met dankbare erkentenis terugzien op de belangſtellende zucht voor de wetenſchap van Z. K. Hoogheid, en op den volhardenden ijver van ſtaats-dienaren en den uitvoerder hunner ontwerpen, welke Nederland deze academie, en daardoor de gegronde hoop van eene betere toekomst ſchonken; want dan ook zal Nederland, gelijk de ſteller dezes ten hartelijkſte wenscht, geleerd hebben, in wetenſchap en kunst, in handel en nijverheid gelijken tred te houden met naburen, die reeds eene halve eeuw getoond hebben doordrongen te zijn van het wetenſchappelijk beginſel, dat wij altijd en overal voorſtaan, overtuigd, gelijk wij zijn, dat eene wetenſchappelijke beoefening der vakken van nijverheid en handel weldra niet meer als bijzaak, maar als eene belangrijke hoofdzaak, niet ſlechts door enkelen, maar door velen, zal beſchouwd worden. Dat zij ook de vrucht der feestviering!

's Gr. 5 Januarij 1845. N. N.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1844. Jan.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-ſtreken.	Wind-kracht.	Luchtsgeſteldheid.
8	29. 4	28½	o. z. o.	0	betrokk., zware mist.
	„ 3¾	30	id.	0	id. id.
	„ 3½	29	id.	0	helder.
9	29. 2¾	33	o. z. o.	0 à 2	betrokk., mist.
	„ 2½	33½	o.	0 à 2	id. id.
	„ 1¾	33	z. o.	0	id. id.
10	29. 1¾	31½	z.	0	betrokk., mist.
	„ 1¾	32	z. o.	2	id. id.
	„ 0½	33	id.	2 à 4	helder.
11	28. 11½	36½	z. o.	4 à 6	bewolkt.
	„ 11½	39	z. z. o.	4	idem.
	„ 11½	36½	z. o.	4 à 6	helder.
12	28. 11½	37	z. o.	2 à 4	bewolkt.
	„ 11¾	39½	id.	2	idem.
	„ 11¾	36	id.	2	betrokk., regen.
13	28. 10½	38	z. o.	2 à 4	betrokk., mist, regen.
	„ 10½	39	z. z. o.	2	bewolkt.
	„ 10½	34½	id.	2	helder.
14	28. 10	36½	o.	0 à 2	bewolkt.
	„ 10	41	id.	0 à 2	idem.
	„ 11	36	z. o.	0	betrokken.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST- EN LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 24sten JANUARIJ.

N°. 4.

BERIGTEN.

Parijs, 3. *December* 1844. Het Fransche geleerde Genootschap *de Statistique Universelle*, onder protectoraat des Konings en het voorzitterschap van den Hertog van Montmorency, heeft tot buitenlandsche Leden verkozen de volgende Nederlanders: Mr. W. H. van Voorst, Lid der Regtbank te Haarlem; J. ab Utrecht Dresselhuis, Predikant te Wolfaartsdijk; E. B. Swaluë, Theol. Doct., enz. te Goes; Mr. H. van Sonsbeek, Staatsraad, enz. te 's Gravenhage; Mr. J. E. Lisman, Raadsheer in het Hof van Suriname; P. C. Molhuijzen, Ridder, enz. te Deventer, en Mr. P. van den Broecke, Advocaat te Middelburg.

——— De Heer J. J. Ampère is naar Egypte vertrokken, om bouwstoffen voor zijne hiëroglyphische studiën te verzamelen. Ten gevolge van de uitgave van Champollions nagelaten papieren is deze studie weder merkelijk aangewakkerd. Sauley heeft over het demotische schrift twee stukjes laten drukken, die evenwel niet in den handel zijn gekomen, maar een vrij volledig demotisch alphabeth bevatten en voor de beoefening van het Koptisch van groot belang schijnen.

Ampère houdt zich meer met de eigenlijke hiëroglyphen bezig.

ZINSPREUKEN

VAN

BEROEMDE MANNEN EN VROUWEN.

(*Vervolg van den Algemeenen Konst- en Letterbode*, N°. 18 en 20, 1844.)

Aitzema (Lieuwe van). *Cedant arma togae.* De wapenen moeten voor den toga wijken.

Berkhey (J. le Francq van). Vrank en vrij.

Bartjens (Willem). God is mijn Heiland.

Brandt (Gerard). *Omnibus.* Voor allen.

Blokland (Anthony van) (1). Niet ſonder Rede.

Burs (Aegidius) (2). *Prudenter et Sincere.* Voorzigtig en opregt.

Boecop (Arend toe) (3). *Tout est à Dieu.* Alles is van God.

Baen (Joachim) (4). Hier bemin ik het waken.

Bilderdijk (Willem). *Semper idem.* Altijd dezelfde.

Beaumont (Herbert van). Met raet en daet.

Bolhuis (Jean Hugo van) (5).

Männlich zu leiden, Krafftvol zu meiden,
Kühn zu verachten, Bleib' unſer Trachten.
Standvastig te lijden, krachtig te vermijden.
Moedig te verachten, blijve ons betrachten.

Bertius (Petrus). *Unum expetii a Domino.* Een ding heb ik van den Heer verlangd.

Bronckhorstius (Everardus). *Beata gens cui Jehova Deus.* Gelukkig het volk, wiens God Jehova is.

Beaufort (Lieven Ferdinand de). *La vertu est un Beau-fort.* De deugd is eene ſchoone ſterkte.

Bel-

(1) Zie P. O. van der Chys, *Tijdſchrift voor Algemeene Munt- en Penningkunde*, D. II, bl. 953.
(2) Zie P. de la Ruë, *Geletterd Zeeland*, bl. 501.
(3) J. Scheltema, *Staatk. Nederl.*, D. 1, bl. 112.
(4) *Historie van 't Utrechtſche Bisdom*, D. 1, bl. 330.
(5) *Konst- en Letterbode*, 1844, D. 1, bl. 259.

Digitized by Google

Belligheм (Perſevald van) (6). *Dominus illuminat caecos.* De Heer verlicht de blinden.

Blijenburg (Adriaan van) (7). *Laetus lethale ſpero.* Blijde hoop ik op den dood.

Beverland (Hadrianus) (8). *Generoſo ſanguine parta.* Geſproten uit een edel bloed.

Bosch (Bernardus de) (9). Niet dat veel is, is wel, maar dat wel is, is veel.

Beyma (Julius a) (10). *Mors tua, Christe, mihi vita est, victoria, regnum. Labe mea morior, ſanguine vivo tuo.* Uw dood, o Christus, is mij het leven, de overwinning, het koningrijk. Door mijne zonde ſterf ik, door uw bloed leef ik.

Eyndius (Jacob) (11). *Marte prudens, Pace clemens.* In den oorlog voorzigtig, in den vrede zachtmoedig.

Entes (Barthold) van Mentheda (12). *Frolych mit eeren.* Vrolijk met eere.

Foullon, (Erasmus). *Dieu le veut.* God wil het.

Grijspeer (Pieter). Ick ben jonck.

Gaukema (Gauco). *Gaude et Aude.* Verheug u en waag.

Geulincx (Arnold) (13). *Serio et candide.* Ernstig en opregt.

Goudelin (Pierre) (14). *Tantum virtutis amore.* Slechts uit liefde tot de deugd.

Groot (Willem de) (15). Wie Doet Goed?

Hooghe (Romein de). *Honos alit artes.* De eer voedt de kunsten.

Huij-

(6) Van Bellighem was blind. Zie Paquot, *Mem. pour ſervir à l'histoire littéraire des Pays-Bas*, T. I p. 395.

(7) Paquot, T. II, p. 470.

(8) P. de la Ruë, t. a. pl., bl. 10.

(9) *Konst- en Letterbode*, 1817, D. I, bl. 52.

(10) Vriemoet, *Athenae Frisiacae*, p. 90.

(11) *Heer van Haamſtede, Chronijkſchrijver van Zeeland.*

(12) *Groninger Volks-Almanak* voor 1838.

(13) Paquot, T. III, p. 18.

(14) Idem, T. III, p. 520.

(15) Broeder van Hugo de Groot; zijne zinſpreuk was ontleend van de eerſte letters van zijnen naam. Zie Hugo de Groot's, *Bewijs van de ware godsdienst; met zijne overige Nederduitſche gedichten, nieuwe uitgave* door Mr. Jeronimo de Vries, bl. XXVIII, *noot A.*

Digitized by Google

Huijbert (Pieter de) (16). *Waakt Huijberts.*

Kempenare (Philips de) *de Zoon.* Kamp en eere.

Loyaerts (Samuel). Samen wel.

Loys (Jean) (17). *Si plus, non mieux.* Indien al meer, daarom niet beter.

Leeghwater (Jan Adriaansz.). *Nihil ab omni parte beatum.* Niets is ten allen deele gelukkig.

Merode (Bernard van) (18). *Mieulx attend Merode.* Merode verwacht beter.

Moullart (Mathieu) (19). *Ardore consentaneo.* Door overeenstemmenden ijver.

Masius (Gijsbertus) (20). *Omnia mors aequat.* De dood maakt alles gelijk.

Nassau (Engelbrecht II van) *Ce sera moi Nassau.* Dat zal ik, Nassau, zijn.

Opmeer (Petrus). Op meer min.

Pratensis (Jason) (21). *Principiis obsta.* Ga de beginselen tegen.

Purmerent (Pieter) (22). De spaarzaamheid is een groote inkomste.

Pasor (Georgius) (23). *Hunc mundum satis vi-*

(16) Het geheele geslacht der Huijberts voerde dit devies; hetzelve was hun geschonken door Hertog Philips van Oostenrijk. Toen deze namelijk in het jaar 1506, met zijne gemalin Johanna de reis naar Spanje te scheep wilde doen, stelde hij zoo veel vertrouwen in de broeders de Huijbert, dat hij aan deze het bevel over eene vloot van vijftig schepen opdroeg, welke hem moest overvoeren. Op de hoogte van Engeland werd de vloot van eenen zwaren storm overvallen, zoo dat verscheidene schepen vergingen. In het nijpen nu van het gevaar had de Hertog den broederen dikwijls het oppassen vermaand, met hun toe te roepen: *Waakt, Huyberts.* Na het gelukkig ontkomen, sloeg hij hen tot ridders en schonk hun tot zinspreuk de gemelde woorden (zie Kok, *Vaderl. Woordenb.* D. XXI. bl. 128).

(17) Paquot, T. III. p. 422.

(18) J. Scheltema, t. a. pl. D. II. bl. 109.

(19) Bisschop van Arras, Paquot, T. I. p. 210.

(20) *Beschrijving der stad Bommel, door een Geldersch regtsgeleerde*, 2de druk, bl. 130.

(21) Beroemd geneesheer. (Zie de la Rue, t. a. pl. bl. 323).

(22) *Historie van 't Utrechtsche Bisdom*, D. III. bl. 461.

(23) Vriemoet. l. c. p. 242.

Digitized by Google

vidi, oportet me et videre alterum. Deze wereld heb ik genoeg gezien, het behoort ook, dat ik de andere zie.

Reygerbergh (Jonas van) (24). *Non est mortale quod opto.* Wat ik verlang, is onsterfelijk.

Rooijen (Jacob van). Rooij met verstand.

Robertson (William) (25). *Vita sine litteris mors est.* Een leven zonder letteren is de dood.

Smids (Ludolf). *Dum terimur, splendemus.* Terwijl wij verteerd worden, blinken wij.

Sarrazin (Jean). *Pietate et patientia.* Door vroomheid en geduld.

Stockmans (Pieter) (26). *Tranquille.* Rustig.

Schore (Louis de) (27). *Sustineat Schore.* Schore houde staande.

Sweerts (Emmanuel). *Vita hominum flos est.* 's Menschen leven is een bloem gelijk.

Schwendius (Lazarus) (28). *Multa aliis, nihil tibi* (29). Veel aan anderen, niets aan u zelven.

Torrentius (Laevinus). *Deum sequere.* Streef God na.

Vondel (Joost van den). *Justus fide vivit.* De regtvaardige leeft in trouw. (30).

Verheiden (Willem) (31).

1. „ De beste waarborg voor een land,
   Is voor 's lands heil te houden stand.
2. Een overheerden blijft geen redding meer beschoren,
   Ten zij hij alle hoop op redding geeft verloren."

Winsemius (Menelaus). *Vita circense curriculum.* Het leven is een wedloop.

Willem Lodewijk (*Graaf*) van Nassau. Wilt God met eere. (32).

Zwaan

(24) P. de la Ruë, t. a. pl. bl. 511.
(25) Levensbeschrijver van Karel V.
(26) Regtsgeleerde. Paquot, T. I. p. 13.
(27) Paquot, T. I. p. 364.
(28) Of Laz. Zwendi. Een dapper krijgsoverste in den vrijheidsoorlog tegen Spanje. Zie Bilderdijk, *Geschied. des Vaderlands*, D. VII. bl. 258 en 300.
(29) Namelijk — *Permitte* — (veroorloof) *condona* — (vergeef).
(30) Of Joost leeft in trouw.
(31) C. J. Wenckebach, *Het Leven van Willem Verheiden*, bl. 50.
(32) Deze spreuk voerde hij in lateren leeftijd; vroeger

 voer-

Zwaan (Willem de) (33). *Candide et fortiter.* Opregt en moedig.

Rotterdam, K. J. R. van Harderwijk.
October 1844.

voerde hij *Rathem und Rheijtem thuts.* (Met raden en rijden moet het wt ghevoert wesen.) Zie Bilderdijk, *Geschiedenis des Vaderlands* in de Nalezing, D. VIII. bl. 262. 264.

(33) *Historie van 't Utrechtsche Bisdom*, D. III. bl. 463.

In de vorige opgave leze men bladz. 277, in plaats van:
Niet sonder wielle bom, *Niet sonder wielle Oom.*

Bladz. 310. Meivesius, lees: Meursius.

Ook zeg ik den WelEdelen Zeer Gel. Heer Roëll, M. D. te Nijmegen, dank voor de in N°. 25 van den *Konst- en Letterbode* opgegevene verbetering in de spreuk van Otto Heurnius; men leze voor *Jucundi morbi curandi*, *Jucunde morbi curandi*, waardoor de geheele vertaling der spreuk aldus luidt: *De ziekten moeten snel, zeker en aangenaam genezen worden.*

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,
ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Indische Herinneringen, Aanteekeningen en Tafereelen uit vroegeren en lateren tijd, door W. L. RITTER, te *Batavia*. *Amsterdam* (bij) J. C. van Kesteren. 1843, gr. 8°, 295 bl.

Met groote voldoening zagen wij de aankondiging van deze *Herinneringen*, daar wij ons verzekerd hielden, er eenigen in aan te treffen, welke wij in der tijd met genoegen en ook met nut gelezen hadden, en welker meer algemeene bekendwording allezins wenschelijk was. Wij vonden ons niet bedrogen. Met den aangenamen en levendigen schrijftrant van den Heer Ritter waren wij derhalve reeds bekend door die stukken, welke in het *Tijdschrift voor Neêrland's Indië* zijn opgenomen. Dat werk is te zeldzaam in Europa (de verschillende redenen, waarom, willen wij thans niet onderzoeken), dan dat het in Nederland in veler handen zoude komen, en daarom juichen wij de verzameling dier stukken en de afzonderlijke uitgave zeer toe. De Schrijver zegt in zijn beknopt Voorberigt: „Zonder laatdunkende eigenliefde, gelooven wij te mogen vertrouwen, dat deze onze „Indische Herinneringen" met belangstelling zullen worden ter hand genomen, en ook niemand, die zijne verwachting niet bovenmate overdrijft, maar het moeijelijke van het werk naar behooren in acht neemt, het boek onbevredigd zal nederleggen." De Heer Ritter voegt er

bij:

bij: „Veeleer meenen wij aan hetzelve, voor een deel al-
„thans, een hooger belang, dan alleen eene aangename
„verpoozing, eene in zeker opzigt meer blijvende waarde
„te mogen toekennen." Zeker het is geene „laatdunken-
„de eigenliefde," welke den Schrijver alzoo over zijn eigen werk doet fpreken. Want kennis van menfchen, en plaatfen, en tijden bezit hij in eene hooge mate; en hij voert ons met zooveel bekwaamheid in, te midden der perfonen en gebeurtenisfen, dat wij als gedwongen worden, er een levendig deel in te nemen, en er als het ware bij tegenwoordig zijn.

R. zegt, in het onderhavige boekdeel aan te bieden „wa-
„re, *niet verdichte* tafereelen, waarin de zeden en gewoon-
„ten dezer (het voorberigt is geteekend Batoe-Tochis, bij
„Batavia) Oosterfche ftreken zoo veel doenlijk afgefchil-
„derd zijn." Het woord *ware* moet ongetwijfeld genomen worden, in betrekking tot de zeden en gewoonten der volkeren van den Indifchen Archipel, bij welke de Schrijver ons rondvoert; het woord *ware* moet genomen worden in betrekking tot de karakterfchildering der historifche perfonen, welke ten tooneele verfchijnen, en in betrekking tot de eigenlijke daadzaken der gefchiedenis; maar het woord *ware* moet niet geacht worden, betrekking te hebben op de gebeurtenisfen en voorvallen, als hadden die *juist zoo*, als de fmaakvolle Schrijver ze ons voorftelt, plaats gehad. Neen, de inkleeding is des Schrijvers; ze is zijn eigendom.

De inhoud is de volgende:

Neef en Oom. Een verhaal uit het leven van den gouverneur-generaal van Riebeek. De levenswijze aan boord der Oostindifche fchepen, in den aanvang der 18de eeuw, wordt aanfchouwelijk voorgefteld; zoo ook de groote magt van eenen gouverneur-generaal, en de levenswijze der aanzienlijke Hollanders te Batavia destijds.

Pieter Erberfeld. Het door dezen gefmeedde verraad, tijdens het bewind van den gouverneur generaal Zwaardekroon, met de levenswijze der welgezetene Hollanders en Javanen, ontvangen wij hier, met eenige trekken van het karakter van Zwaardekroon. De ftraf aan den onverlaat en zijne medepligtigen wordt verhaald, en het opfchrift medegedeeld van den fteen, welke ter gedachtenis geplaatst werd, en nog te zien is, alwaar het huis van Pieter Erberfeld geftaan heeft.

Hendrik H......d. Eene weemoedige gefchiedenis uit onze dagen, voorftellende een jongeling, door zijnen vader in zijne liefde gedwarsboomd, die als foldaat naar Indië dienst neemt, maar later door zijne beminde met ontrouw beloond, bij gebrek aan geestkracht, en bij gemis van opregte godsvrucht, zich zelven rampzalig maakt.

De Kanonneerboot, welke mede het treurige lot van eenen man, zonder geestkracht of godsdienst, doet kennen, ftrekt ei-

Digitized by Google

eigenlijk tot voertuig, om den lezer bekend te maken met eenige kleine ſtaten van Borneo's westkust, met de Sineſche mijnwerkers aldaar; en geeft tevens een treurig, maar levendig geſchilderd tafereel van het koppeſnellen. Het is niet dat meest gewone koppeſnellen, waar een of twee mannen op zoodanigen verraderlijken moordaanſlag uitgaan, maar waar de geheele mannelijke bevolking van eene kampong (dorp) op zoodanigen togt uitgaat. Bij den Schrijver worden als zoodanige woestaards bepaaldelijk genoemd de Dayakkers van Seribas (ook wel Sariba genoemd), een wreede volkſtam van Borneo. Men vindt nogtans even bloeddorſtige wilden onder de onbeſchaafde volkſtammen, welke de oostelijke kusten van Celebes bewonen. — Weinigen zullen zich een denkbeeld kunnen vormen van den bloeddorst dier onbeſchaafde menſchen. Wij zullen dus den Heer Ritter (bl. 129) laten ſpreken, om ons met eene zoo barbaarſche *gewoonte* bekend te maken.

„ De lucht was eenigzins drukkend en bewolkt, en dit verminderde zeker te meer de werkzaamheid en waakzaamheid der bevolking (aan de rivier Radja, ten zuiden der Sambas, een district, voornamelijk door Sineſche mijnwerkers bewoond). Op eens werd van eene der in de rivier liggende *Sampangs* de ſchelle, noodlottige kreet gehoord: „ de Dayakkers van Seribas! — de Dayakkers van Seribas!" — Dan eer die kreet, hoe ſchel ook, tot aller ooren was doorgedrongen; eer iemand der inwoners nog aan de vlugt kon denken — ſtormde een hoop woeste, naakte mannen (het hoofd met een' krans van hanenvederen verſierd, het aangezigt en het ligchaam op de grilligſte wijze met de bontſte kleuren beſchilderd, het onderlijf ſlechts met een ſtuk boomſchors omgord, de blootе, met lood aan het boveneinde ingegoten *klewang* (een kort zwaard) in de hand, het blaasroer en het ſchild op den rug, en de pijlkoker op zijde) van alle kanten de kampong binnen, en liepen woedend, doch ſtilzwijgend, grijnzende van vreugde over het welgelukken van hunnen onverwachten aanval, de huizen in. En eer nog de naauwelijks ingeſluimerde, door het rumoer en door den plotſeling van alle zijden opgaanden gil der vertwijfeling gewekt, van zijne rustplaats opſprong of den tijd had zich te bezinnen, greep reeds een dier woestelingen met de linkerhand hem aan den ſtaart en ſloeg met de regter hem het hoofd af; — en eer nog de laatſte glimlach van de lippen des vertrouwelijken praters was verdwenen, viel het hoofd hem voor de voeten; — en eer nog zijne, met innig genoegen luisterende, makkers van ſchrik verbleekten, lagen ook de hunne reeds op den grond; — en eer de zanger, gebelgd over het ſtoren zijner melodieuſe toonen, het hoofd kon wenden, om de oorzaak der ſtoornis te vernemen, was hij hoofdeloos; — en eer nog de bezorgde moeder, verſchrikt en bevende, tot haar teeder kroost

Digitized by Google

kroost kon snellen, rolde ook haar hoofd over de planken, den dartelend spelende kinderen, welke nieuwsgierigheid het gevaar in den mond dreef, te gemoet; — en eer deze nog dit hoofd voor dat hunner moeder herkenden, hingen de hunne reeds, haastig met de korte hairlokken te zamengehecht, over de schouders dier bloedhonden, die nu de lucht deden weërgalmen van hunne woeste overwinningskreeten. Dan in de bewoonde buurt nog niet hunnen bloeddorst gelescht hebbende, zetten zij ook, nog even woedend, die weinigen na, welke in de rijstvelden het dreigend gevaar zochten te ontsnappen, doch de vlugheid der vervolgers niet konden ontloopen, maar even zeer hunne wisse prooi werden, enz. Waar de *klewang* het offer niet kon bereiken, blies de pijl, met kracht en juistheid uit het blaasroer voortgestuwd, het levenslicht uit, en verspreidde den dood in het rond. Onbeteugeld holde de moordzucht door den omtrek; geene woning, geene hut, waarin geen bloed stroomde; geen weg, geen pad, geen *ladang*, of men zag er hoofdelooze lijken." — Doch genoeg, om ons hart met afschuw te vervullen jegens eene barbaarsche gewoonte, welke bij de tehuiskomst dier woestaards aanleiding geeft tot verheugingen en feesten, dagen achtereen.

Ook de beide volgende stukken: *de Diamant* en *de Oorsprong van Pontianak* zijn betrekkelijk tot de zeden en gebruiken van Borneo, alsmede tot de stichting van het rijk van Pontianak, door den sluwen, maar bekwamen Sharif Abdul Rachman, omstreeks 70 jaren geleden. Toen deze eenmaal zijne vijanden vernederd en zich zelven in het gerust bezit van het door hem gestichte rijk zag, moet hij schoone hoedanigheden hebben ten toon gespreid. Onze Schrijver zwaait hem veel lofs toe, en zegt onder anderen: „Hij was rijk in de achting en liefde zijner onderdanen, en nog wordt zijn naam door ieder Pontianakker met eerbied genoemd, en nog stroomen allen naar zijn graf, om zijne gedachtenis te zegenen en zijne voorbidding bij Mahomed af te smeeken; want hij is in de oogen van diens godsdienst een heilige, en zijne voorspraak geleidt hen gewis in de hemelen, die hun door hunnen profeet beloofd zijn." Men zou geneigd wezen, hier den Heer R. wat te zeer met zijn onderwerp ingenomen te achten, indien ons niet van elders gebleken was, dat de nagedachtenis van Sharif Abdul Rachman te Pontianak grootelijks vereerd wordt.

Na deze zes stukken, meestal van romantische inkleeding, volgen: „Aanteekeningen over het rijk Atjin (onzes oordeels liever Atsjeen), zoo verre het zich uitstrekt van den hoek van Sinkel, tot aan het zoogenaamd Groot Atjin; gelijk ook over de, tusschen dien hoek en de baai van Tapanoelie, gelegen staten Sinkel, Tapoes en Baroes." — Sedert de Schrijver die kusten in den aanvang van 1837 heeft bezocht, zijn de drie laatstgenoemde staten dikwijls bespro-

ken en in onze dagbladen vermeld geworden, dewijl wij daarmede thans weder in nadere aanraking zijn gekomen, en ze sedert ruim vier jaren aan het Nederlandsche gezag zijn onderworpen. Maar ook het eigenlijke Atsjeensche rijk, en de Oostkust van Sumatra behoorden regtstreeks den invloed van het Nederlandsche gezag te ondervinden. De beschaving zou daardoor winnen, en Engelsche, Noord-Amerikaansche of Fransche oorlogschepen zouden die streken niet zoo dikwijls behoeven te bezoeken, om het verraad, door de Maleische kustbewoners gepleegd, te straffen. — Intusschen zijn de „Aanteekeningen" van den Heer Ritter, over het eenmaal magtige, doch thans zoo diep vervallene Atsjeensche rijk, voor ons van groote waarde. Het verdienstelijke werk van Marsden over Sumatra geeft toch slechts weinig meer over dat rijk, dan hetgeen wij in Forrest, *Voyage to the Mergui-Archipelago* (Londen 1792) vinden. Er bestaat echter behalve de „Aanteekeningen" over het gezegde rijk, het werk van J. Anderson (*Acheen and the ports of the North and East Coast of Sumatra.* London 1840) dat, in weêrwil van den haat, welke aldaar allerwege tegen Nederland doorstraalt, zeer belangrijke berigten behelst, omtrent hetgeen te Atsjeen, sedert den aanaanvang dezer eeuw tot op den tegenwoordigen tijd toe, heeft plaats gegrepen. Dat werk is vooral belangrijk, omdat wij er uit zien, in hoeverre het Britsche bewind te Putoe Penang, en Britsche agenten van daar uit, zich met het rijk Atsjeen en deszelfs gebieders hebben bemoeid. De „Aanteekeningen" kunnen overigens, uit het werk van Anderson worden aangevuld, om een volledig verhaal te leveren van den in- en uitwendigen toestand van dat rijk.

Wij zouden hiermede van dit belangrijke en fraai gedrukte werk afscheid nemen, ware het niet, dat de bekwame Schrijver nog „Iets over den slavenstand in Nederlands Indië" ten slotte daar hadde bijgevoegd. Men zal daaruit zien, hoe zacht, hoe menschlievend de Nederlanders hunne huisslaven — anderen zijn er niet — behandelen. Het zoo onderhoudend geschrevene, als verdienstelijke werk vinde veel lezers en koopers.

LAUTS.

De Tijd. Merkwaardigheden der Letterkunde en Geschiedenis van den dag, voor de beschaafde wereld. Met steendrukplaten en portretten.

Van dit nieuwe Tijdschrift is der Redactie het eerste nommer ter aankondiging toegezonden, en met een kort woord willen wij gaarne aan dit verzoek voldoen. Of er behoefte aan dergelijke tijdschriften bestaat, is eene vraag, waarop wij liefst geen antwoord geven. De redacteur, onder den naam van Boudewijn gunstig bekend, *pretendeert*

Digitized by Google

deert ook niet aan eene *behoefte* te voldoen. Maar hij hoopt in zijne soort iets goeds te leveren, en eene aangename en nuttige lectuur te verschaffen. Het prospectus is ons niet overal even duidelijk of liever, het is hier en daar te algemeen, om te beslissen, wat hier in het vervolg zal worden gevonden onder de rubriek van letterkunde en geschiedenis van den dag. Levensschetsen van beroemde tijdgenooten, overzigten van vreemde werken, verhalen, enz. zullen hier worden opgenomen. Over de wijze, hoe dat alles zal worden ten uitvoer gebragt, zal de uitkomst moeten beslissen. De aflevering, die voor ons ligt, ziet er goed uit. Boudewijn zelf opent het tooneel met: *de teregtstelling van een ter dood veroordeelde.* Daar zijn treffende stukken in dit opstel, dat op nieuws getuigt, dat B. de pen goed weet te voeren. Hij wachte zich in zijnen stijl voor een jagt maken op effect, op antithesen enz. Met niet minder genoegen lazen wij het stuk over Frederika Bremer, waarbij een zeer fraai portret is gevoegd. Ook de overige opstellen zijn goed gekozen. Deze eerste proeve derhalve is wel geslaagd, en doet ons gaarne *de Tijd* aan de lezers van het *Leeskabinet*, *Europa* enz. aanbevelen, waarmede hij best eene vergelijking kan doorstaan. Druk en platen getuigen ook van zeer zorgvuldige uitvoering. Op den 1 en 15 van elke maand verschijnt eene aflevering met eene plaat. Zes afleveringen, waarin door het groote formaat en den compressen druk veel meer wordt gevonden, dan gewoonlijk in een gelijk getal bladzijden, vormen een boekdeel, dat tegen *f* 2,65½ wordt afgeleverd. Wij wenschen den redacteur en uitgever van harte voorspoed op deze onderneming.

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

Aan de Redactie van den Algemeenen Konst- en Letterbode.

De Redactie wordt vriendelijk verzocht het onderstaande te willen opnemen, zijnde ik het zoowel aan den Heer Bosch, als aan mij zelven schuldig, zijn opstel in den *Algemeenen Konst- en Letterbode*, van 10 Januarij j.l., n°. 2, nader toe te lichten.

Ik heb, na dat opstel te hebben gelezen, zijne berekeningen herzien, en de resultaten zijn de volgende: Wanneer men van de telling der Javasche bevolking in 1828 de som van 800,000 wegneemt, of, met andere woorden uitgedrukt, uit een 8 een 0 maakt, zoo komen het gemiddeld getal en de percentsche berekening van den jaarlijkschen aanwas, zoo als de Schrijver die opgeeft, werkelijk uit. Ik vraag

Digitized by Google

vraag echter ieder, onbevooroordeeld te beslissen, hoe het mogelijk is te onderstellen, dat in de basis eener statistieke berekening eene drukfout van 800.000 kan voorkomen, welke wederom eene fout van 400,000 in de gemiddelde berekening ten gevolge heeft, daar toch anders bij de revisie van getallen, en vooral van zulk een hoofdgetal, waarop de geheele berekening berust, met de grootste naauwkeurigheid te werk wordt gegaan. Ik vraag verder, waarom in de aan het slot van het werk vermelde drukfouten van de gewigtigste van allen geen gewag gemaakt is. De Schr. beschuldigt mij, niet ter goeder trouw te hebben gehandeld, anders had ik bij eene teruggaande berekening van het gemiddeld getal de drukfout moeten ontdekken. Hiertegen moet ik denzelven opperen, dat ik bij de onderstelling eener drukfout dezelve even goed in de bevolking van 1838, of in den 10jarigen toewas, of in de berekening der gemiddelde getallen had kunnen zoeken. De kortste weg, om de bevolking van 1828 te verkrijgen, was den tienjarigen toewas af te trekken van de bevolking van 1838, waardoor de som wordt verkregen van 6,074,638; daar echter in het werk zelve 6,874,668 staat, zoo had ik reeds op 2 drukfouten in plaats van op 1 in het eerste hoofdcijfer moeten denken. Hadden b. v. de percentsche berekeningen één of 2 met de basis verschilt, zoo had de Schr. even goed kunnen zeggen: mijne basis was goed, dus hadt gij kunnen zien, dat de fout in de percentsche berekeningen slechts een drukfout was. Zoo doende houdt alle contrôle op berekeningen op. Hetzelfde heeft ook ten opzigte der drukfout van 800 jongens plaats, welke evenmin onder de errata vermeld is. De Schr. heeft derhalve door een niet naauwkeurig toezigt op het drukken zijner getallen het verwijt van onnaauwkeurigheid in zijne berekeningen zich zelven te wijten.

Ik kom nu tot de berekening der gemiddelde getallen. De tabel van de bevolking van Samarang is als volgt opgesteld (pag. 51).

De Javaansche bevolking bedroeg, in de Residentie Samarang.

	in 1832.	in 1838.	Gemiddeld.	in 7 jaren toegenomen.
Mannen Vrouwen	120,686 enz.	152,414 enz.	134,359 enz.	31,728 enz.

Op pag. 52 lezen wij: „de berekening der gemiddelde „getallen is over elk der jaren genomen."

Daar nu hier geene andere jaren opgegeven zijn, dan 1832 en 1838, zoo kon ik dit gezegde op geene andere jaren betrekken, dan op deze. En nu geeft de Schr. in zijn opstel op, dat elk der jaren wil zeggen, de uiterste en de tusschenjaren. Waar zijn dan deze cijfers der tusschenjaren?

ren? — — Waarom heeft de Schr. ze hier niet medegedeeld en zijne tabel niet breeder gemaakt? — En evenwel zegt hij in zijn opstel (pag. 28.) „ Mijne resultaten zijn natuurlijk „ naauwkeuriger uitgevallen, doordien ik op de bedoelde „ tabel van elk jaar het gemiddeld getal genomen heb; „ mijne cijfers verdienen dus volkomen vertrouwen, *zoo* „ *als ieder bij nacijferen zal bevinden*, en die van den „ Heer G. zijn allen fautief, vermits zij op een onjuister „ basis berusten, namelijk de 2 uiterste jaren 1832 en 1838." Maar waar zijn die cijfers van den Schr., opdat men ze kunne nagaan? In het boek zijn ze niet vermeld; maar dan begrijp ik wederom niet, hoe ieder bij het nacijferen de juistheid van dezelve zal kunnen onderzoeken. Heeft de Schr. dan vergeten, dat men, nu hij de uitlegging zijner woorden zóó geeft, hoegenaamd geene contrôle meer op hem heeft, en hem derhalve, met opzigt tot zijne gemiddelde getallen en de daaruit gemaakte gevolgtrekkingen, op het woord moet gelooven? — In wetenschappelijke zaken van zoo veel aanbelang is dit anders geen gebruik. Had hij de cijfers van alle de jaren tusschen 1832 en 1838 opgegeven, zoo had ik niet op het denkbeeld kunnen komen, dat zijne gemiddelde getallen allen fautief zijn. Dit heeft zich de Schr. zelven te wijten, en de schuld ligt niet aan mij. Kan mij de Schr. de gegrondheid van mijn argument tegenspreken? — Maar toegegeven, dat de gemiddelde getallen over elk der jaren afzonderlijk berekend zijn, zoo blijft mij nog eene vraag over, die ik de vrijheid neem den Schr. onder het oog te brengen. Op de tabel van Samarang volgen er nog 3, die der Arabieren, der Chinezen en der Europeanen en hunne afstammelingen. Hoe komt het, dat de tabel der Arabieren, slechts naar de twee uiterste jaren berekend is en niet ook volgens de tusschenjaren? Die tabel is kort, en daarom laat ik ze hier volgen:

Arabieren. (bladz. 54.)

	1832.	1838.	Gemiddeld.
Totaal	364	342	353
Geboorten	4	12	8
Sterfte	10	8	9

Waarom is het totaal van de tabel der Chinezen wederom met de tusschenjaren berekend (ik moet dit nu onderstellen, omdat het gemiddeld getal volgens mijne rekening fautief zoude zijn), terwijl de geboorten en de sterfte ook volgens mijne berekening goed uitkomen, en dus van de geboorten en sterfte slechts de *uiterste* jaren gemiddeld berekend zijn? — En waarom is eindelijk de tabel der Europeanen en hunne afstammelingen wederom volgens andere grondbeginselen (omdat ze fautief is, vooronderstel ik het) dan die

der

der Arabieren berekend? — Er heeft hier slechts eene alternative plaats, of alle deze tabellen zijn geheel of gedeeltelijk onjuist berekend, of de Schr. heeft naar eigen willekeur nu eens de uiterste getallen alleen, dan weder de tusschengetallen mede tot grondslag zijner gemiddelde getallen aangenomen. Zoodanige willekeur is in eene statistiek niet geoorloofd. Ik kom tot een ander punt.

Aangaande den ligchaamsbouw van de Noordsche en Oostersche volkeren en het verschil, dat ik in des Schr. schildering van denzelven en die van anderen heb gelezen, zoo moet ik op de gewigtige bronnen verwijzen, die ik in mijn tijdschrift opgegeven heb (pag. 309 noot). Ik ontken den Schr. echter, dat een onzer middelmatig gebouwde werklieden een dubbelen last met een derde meer snelheid, dan een Neger vervoert. Ik zag Negers wolzakken dragen, welke geen onzer werklieden op hunne schouders durven laden, en al wederom terug komende op de teekeningen van Salomon Muller, zoo schijnen mij ook de inwoners van Timor en Borneo geene slappe, weeke spieren te hebben met weinig geschiktheid tot groote krachtsontwikkeling, evenmin eenen thorax, die voor dien van eenen Laplander of Samojeed onderdoet. Dat men in het heete klimaat niet zulke duurzame ligchaamsbewegingen kan uitoefenen, als in Europa, ligt aan het klimaat en niet aan de spierkracht, welke in die gewesten minder geoefend wordt.

Wat eindelijk het punt betreft „ de sterfte der militairen in Indië en de vermelding der oorlogen en expeditiën", zoo heb ik niet den schijn willen aannemen, als of de Schr. deze expeditiën verzwegen had; in mijn tijdschrift heb ik zelfs verhaald, dat de expeditie van Saparoea niet door denzelven vermeld wordt; met dat al heeft de heer B. mijne argumenten niet wederlegd, waarom ik de tabel der militairen als niets bewijzende beschouw tegen de mogelijkheid der acclimatisatie, terwijl ik nog in het onzekere blijf verkeeren, of de tabel der Europeanen en hunne afstammelingen niet voor een groot gedeelte uit militairen en burgers is zamen gesteld, en derhalve eene vergelijkende tabel tusschen de sterfte der Europesche burgers en militairen ontbreekt.

Het is waar, dat de Schr. op pag. 63 zegt, dat de levenskans der niet-militairen nog eens zoo gunstig is; doch het was een vereischte, dat de Schr. deze nog steeds groote opgave der sterfte door naauwkeurige cijfers gestaafd had. En nu nog eenige woorden ten slotte over het doel, hetwelk de Schr. mij in zoo geheimzinnige bewoordingen met de beoordeeling van zijn werk toeschrijft.

Mijne bedoelingen waren zoo *macchiavellisch* niet, als ze mij door den Schr. toegekend worden. Even zeer ben ik er verre af, van alles af te keuren, wat uit de Oost komt. Integendeel keur ik zeer goed het ziektekundig gedeelte van des Schr. werk, omdat het mij toeschijnt, goedkeuring te

Digitized by

te verdienen; maar dit belet niet, dat ik volgens mijne wetenschappelijke en zedelijke overtuiging afgekeurd heb en blijf afkeuren het statistisch gedeelte, en wel om de volgende redenen: 1.) is eene statistiek over 7 jaren, gelijk de Schr. zelf toegeeft, niet afdoende; 2.) is het onwaarschijnlijk, dat de kust residentie Samarang als basis voor geheel Java mag beschouwd worden; 3.) kan de sterfte der militairen in Indië niet worden beschouwd als een bewijs voor de onmogelijkheid der acclimatisatie; 4.) is de bekendmaking dezer statistiek gevaarlijk voor de rust van velen. Of gelooft de Schr., dat het aan de 1200 militairen, die jaarlijks naar Indië gaan, onverschillig is te vernemen, dat er in 5 jaren niets meer van hen over is (pag. 58), dat in $11\frac{1}{10}$ jaar de officieren moeten uitsterven (pag. 64), of dat van 1000 niet-militairen, die tusschen hun 18de en 25ste jaar daarheen vertrekken, slechts $71\frac{8}{10}$ hun 35ste jaar bereiken (pag. 63)? 5.) Is de bekendmaking van zulke cijfers gevaarlijk voor de rust van velen, zoo kan ze ook slechts nadeelig voor de belangen van den staat zijn. Bijaldien deze begrippen bij het *volk* ingang vonden, zoo ware te voorzien, dat slechts zulke lieden naar Indië zouden gaan, welke in Europa niets meer te verliezen hebben. De uitwerking zou zich spoedig laten gevoelen, daar het hier welligt evenveel op de hoedanigheid, als op de hoeveelheid aankomt. Dat de hoedanigheid aan het Gouvernement evenwel niet onverschillig is, blijkt daaruit, dat men geene geaboleerde soldaten meer naar Indië laat vertrekken, en de officier, welke zich daarheen wil begeven, ook hier te lande een uitmuntend goed gedrag moet aan den dag gelegd hebben. Ik houd mij overtuigd, dat, wanneer de Schr. dit alles rijpelijk overwogen had, hij het statistisch gedeelte van zijn werk niet had uitgegeven.

Dit zijn de redenen, waarom ik des Schr. statistiek ook in den *Konst- en Letterbode* beoordeeld heb, en daar mij zijne stellingen en zijne cijfers geenszins overtuigden, werkelijk ook door het uiten dezer overtuiging zooveel mogelijk den indruk wilde uitwisschen, welken deze statistiek op het publiek kon te weeg brengen. Geenszins wilde ik den Schr. krenken; nergens heb ik ook deszelfs eer aangerand, gelijk hij mij verwijt; ik heb hem hoofdzakelijk slechts van rekenfouten beschuldigd, hetgeen bij zulke cijfers ook niet anders mogelijk was. Is het onderhavig vraagstuk aan het forum van dat publiek ontrukt, hetwelk den *Konst- en Letterbode* leest, zoo is dat buiten mijne schuld; dit heb ik ter plaatse, waar het behoort, aangetoond. Welligt is het gedeeltelijk de schuld van den Schr. zelven, daar hij den inhoud en de resultaten zijner statistiek reeds op het titelblad bekend gemaakt heeft, waartoe voor een wetenschappelijk werk de noodzakelijkheid niet bestond.

Leiden, Dr. Godefr.

19 Febr. 1845.

KUNST-

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

⁂ Bij de Wed. A. LOOSJES, Pz., te *Haarlem*, ziet het licht en is aan hare Correspondenten verzonden:

Verhandeling over de kenteekenen van de ware RUNDERPEST en de middelen, om deze Veeziekte voor te komen, door D. HEILBRON, Med. Dr. te Amsterdam, *bekroond door de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen*, te *Haarlem*, in gr. 8°., à 35 Cents.

WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1844. Jan.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-streken.	Wind-kracht.	Luchtsgesteldheid.
15	28. 10½	36	z. o.	0	betrokken, mist.
	„ 10¾	39	id.	0	bewolkt, mist.
	„ 11	38	z. w.	0	betrokken.
16	29. 1	36	z. z. w.	0	betrokken.
	„ 1¼	36½	z. z. o.	0	bewolkt.
	„ 2½	34½	z. o.	0	betrokken.
17	29. 2¼	32½	z. o.	0	betrokken, dampig.
	„ 2¼	32½	id.	0	betrokk., zware mist.
	„ 2	31½	id.	0	betrokken, mist.
18	29. 0¼	31	z. o.	0 à 2	betrokk., zware mist.
	„ 0	32	id.	2	betrokken, mist.
	28. 10	37	z.	4 à 6	betrokken.
19	28. 9	36½	z.	0 à 2	betrokken, dampig.
	„ 8½	38	id.	2	bewolkt.
	„ 4½	37	o.	0	betrokken.
20	28. 1½	35	z. o.	0	betrokken.
	„ 3¼	37½	N. o.	0 à 2	bewolkt.
	„ 8	34	N. w.	2	betrokken, mistig.
21	29. 0¼	33½	N. N. w.	0	bewolkt.
	„ 1¾	36	id.	0	idem.
	„ 3½	34½	N. o.	0	betrokken, mistig.

Van den 19 op den 20 des nachts, sneeuw.

VERBETERINGEN.

Op bl. 21 reg. 18 en 20 staat: Ousely lees: Ouseley.
— — 35 — 19 —— 1837 —— 1827.
— — 36 noot (†) philosophicae.
— — 41 reg. 12, staat: Vanderlandsche l.: Vaderlandsche.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 31sten JANUARIJ.

N°. 5.

(Bij dit No. worden uitgegeven Titel en Register, voor het Tweede Deel van het Jaar 1844.)

BERIGTEN.

UTRECHT, *den* 21 *Januarij*. De Heer W. WENCKEBACH heeft heden zijne betrekking van buitengewoon hoogleeraar in de wis- en natuurkundige faculteit onzer hoogeschool aanvaard, met het houden eener plegtige redevoering: *de Matheseos et Philosophiae naturalis in Academiis tradendae consilio et methodo*, dat is: „over het doel en de inrigting van het Academische onderwijs in de wis- en natuurkundige wetenschappen."

's GRAVENHAGE. Wij vernemen, dat de Heer J. C. WEIJERMANS, die zich met een letterkundig werk, in de Nederlandsche taal, bezig houdt, waaraan men reeds sedert langen tijd eene wezenlijke behoefte gevoeld heeft, de vergunning heeft verkregen, zijnen arbeid aan Z. M. den Koning op te dragen.

Men hoopt, dat de Heer WEIJERMANS tevens in het licht zal willen zenden drie verhandelingen, door hem uitgesproken te Voorburg en te 's Hage, in de maatschappij *Diligentia*, in 1839, 1842 en 1844; de eerste over HUGO DE GROOT, de tweede over BOERHAVE, en de derde, zeer onlangs, over SIMON STIJL. Het talrijke en deftige gehoor, waarvoor de Heer WEIJERMANS deze geschiedkundige stukken, drie beroemde man-

Digitized by Google

mannen van Holland betreffende, heeft uitgesproken, heeft er de voordragt met levendige belangstelling van aangehoord, en den spreker ondubbelzinnige blijken van goedkeuring gegeven.

OVER DE GALEISTRAF,

MEDEGEDEELD DOOR

J. VAN LEEUWEN,

Griffier van het Hof van Friesland.

Reeds meermalen bepaalde ik mijne aandacht tot dat gedeelte der Sententiën van het Oude Hof van Friesland, waarbij een aantal misdadigers tot de *galeijen* zijn veroordeeld, loopende over het tijdvak van 1558 tot 1608; doch gebrek aan behoorlijke bescheiden en inlichtingen, het vernietigen van de criminele procesfen van vroegeren tijd en de zeer korte inhoud der sententiën zelve, welke bijna nooit den ouderdom der misdadigers, zeldzaam hunne woon- of geboorteplaats vermelden, stelden mij buiten staat, dit onderwerp genoegzaam uit te breiden, met betrekking tot dit gewest. Dan nalezende het *Iets over de Galeistraf in de Nederlandsche Republiek*, door Mr. G. W. Vreede, voorkomende in de *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, verzameld en uitgegeven door J. A. Nijhoff, IV, 4, 227 *seq.*, werd ik te rade, hetgeen door mij was aangeteekend, mede te deelen, in de hoop, dat ook in andere Provinciën dergelijke opgaven en beschouwingen zullen worden gegeven, waardoor aan den wensch van den Heer Vreede zou worden voldaan, en aan de geschiedenis van het strafregt dienst bewezen.

Van tijd tot tijd zijn door mij een aantal bijdragen betrekkelijk de geregtelijke Statistiek bijeengezameld, bestemd, om, van af den jare 1517, het tijdstip, waarmede de sententiën aanvangen, de merkwaardigste en meest karakteristieke vonnisfen kenbaar te maken, en daarbij eenige opmerkingen te voegen, betreffende het verband tusschen de misdaden en de veroordeelingen in verschillende tijdvakken.

Ten

Digitized by Google

Ten einde te kunnen nagaan, in welke gevallen en in welke mate de *galeistraf* werd opgelegd, laten wij hier achter volgen eene opgave van al de sententiën, de daarbij vermelde misdaden en veroordeelingen. Het zal welligt in aandacht vallen, dat allerlei soort van misdaden met de *galeijen* werden gestraft, doch dat de mindere of zwaardere straffen voor het plegen van geringe of grove misdaden dikwijls in geene verhouding tot elkander stonden; dat eene geringe misdaad, zoo als kleine dieverijen, ligte verwonding en afzetterij, evenzeer zwaar werden gestraft en soms zwaarder, dan manslag, geweld en verschillende diefstallen met verzwarende omstandigheden. Ook is er weinig evenredigheid in de toepassing der straf te vinden bij herhaling van misdaad, iets, hetwelk in de andere sententiën naauwkeuriger werd in acht genomen. Vele uitlanders, bedelaars en vagabonden werden tot de *galeistraf* veroordeeld, maar ook hierin was geen regel; want vele anderen, in gelijke gevallen, zijn meestal met bannissement uit de Provincie, sommigen met tuchthuis en geeseling gestraft, terwijl ditzelfde met inboorlingen plaats had. Waarschijnlijk, dat de jaren en sterkte des persoons, tot het roeijen noodig, het meest in aanmerking werden genomen; dan voor die vooronderstelling heb ik geene zekerheid erlangd.

De eerste sententie is van den 26 Sept. 1558, waarbij Jacob Jans van der Goes werd gecondemneerd tot de *galeijen*, voor tien jaren lang, zonder binnen dien tijd weder in Friesland te mogen komen, bij poene van arbitralijk aan den lijve gecorrigeerd te worden, wegens het bedelen en daardoor den kost te winnen; de aalmoezen, die hij te Bolsward ontvangen had, in de herberg te verteren en zich dronken te drinken, nadat hem reeds door den burgemeester en raden van Bolsward die stad was ontzegd, en hij zich niettemin van een valsch certificaat of bedelbrief had voorzien, en daarmede het bedelen had voortgezet.

Van diezelfde dagteekening zijn nog twaalf sententiën, waarbij: Pieter Bouwes, wegens bigamie, ontvlugting uit de gevangenis, daarna gepleegden diefstal met braak en vervolgens in hechtenis genomen; hij we-

weder gepoogd had uit te breken, is veroordeeld tot de *galeiſtraf* ten eeuwigen dage;

Claes Jans, die om zijne *mesusen* en *quade feiten* voor den tijd van drie jaren binnen de ſtad Bolsward was gebannen en dit bannisſement had overtreden, door met gezonden lijve te loopen bedelen en teren op den huisman en op de kloosters, zonder zijn kost te betalen, veroordeeld tot de *galeijen* voor zes jaren;

Syeurdt Hennesz, wegens moedwillige verwonding en manſlag, en

Wybe Mellesz, wegens gewelddadigheden en moedwillige verwonding, beiden tot de *galeijen* ten eeuwigen dage veroordeeld;

Jan Thysz en Dirck Gerrits, tot zes jaren *galei*, wegens bedelen en teren op huislieden en kloosters;

Marten of Maternus, alias Taencke Sybrantsz, wegens dieverij gebannen en overtreding van dit bannisſement, gecondemneerd tot zes jaren *galeiſtraf*;

Syne Reyeurts, die: „op ten maendach nae St. „Maertensdach in de herfst laestleden gram weſende, „ſyn huysvrouwe mit een ſtuck van een ſteen geworpen heeft in den ſlaap van den hooffde, daeraff ſy „corts daernae deſer werelt overleden is" (eiſchende de Procureur-Generaal de poena parricidii,) veroordeeld werd tot de eeuwigdurende *galeiſtraf*;

Hilcke Upckesz, alias jonge Hilcke, wegens ſchrijven van een brandbrief, tot zes jaren *galeiſtraf*;

Haye Lieuwesz, mede gecondemneerd tot zes jaren *galei*, uithoofde de gevangene, die zeven of acht jaren als bouwknecht had gewoond in het klooster van Veenklooster, daarna (toen omtrent negen jaar geleden) met eene Machteld Thomas, dochter van Zutphen, geprofesſiede zuster van 't gemelde klooster, vleeſchelijk geconverſeerd, haar uit het klooster tot zich genomen, getrouwd en met dezelve, als zijne echte huisvrouw, had geleefd;

Aesger Goetties, alias Govaertz, wegens oneerlijke converſatie met eene geprofesſiede zuster gebannen, om het overtreden van dit bannisſement en het daarna plegen van een aantal diefſtallen, veroordeeld tot eeuwigdurende *galeiſtraf*.

De

Digitized by Google

De sententie van Foecke Diddesz, welke daarop volgt, deelen wij, om derzelver bijzonderen inhoud, in haar geheel mede:

„Alsoo vuyte confessie gedaen by Foecke Diddesz, gevangene ende belaechde mitsgaders vuyte „stucken en̄ munimenten by den Procureur Generael „ons Heeren des Conincx als claeger, daerby gevoucht, „den Hove van Vrieslt. gebleecken is, dat deselve gevangen op ten 17 May anno 1557, ter cause van „zekere dieueryen ende veltschaede by hem geperpetreert by denselven Hove gecondempneert zynde op „'t schavot hondert slaegen ende één gegeesselt ende zyn „rechter oore affgesneeden te worden, mede gebannen „is geweest den tyt van thien jaeren vuyten lande van „Vrieslant, zonder daer weder inne te moegen coemen, „op verbeurte van zyn lyff, en dat die gevangen contraminerende die selve sententie nyet boven de drie weecken vuyt Vrieslant, mer zedert denselven tyt daer weder inne geweest is. Op alle 't welck de Procureur „Generael versouckende recht gedaen te hebben, geconcludeerd heeft, dat die voorsz. sententie verclaert „zoude worden exécutabel en̄ nae heure forme en̄ inhouden mitterdaet ter exécutie gestelt ofte die gevangen anders en̄ by nyeuwe sentent. gecondempneert „zoude worden, meer ofte anders gestraft en gecorrigeert te worden, zulcx als 't Hoff nae de gelegenth. „der zaecken ende dexigentie van zyn misdaet bevynden zoude behooren. Waer tegen die gevangen gebeden heeft, om gracie, en̄ dat hem gracie en̄ genaede voer vigeur van Justitie geprefereert zoude worden. Soo is't, dat het voorsz. Hoff op alles rypelicken gelet en̄ geconsidereert hebbende, 't geene wes „men in desen behoorde te considereren, in den naeme „ende van wege des Conincx van Spangien, Grave „van Hollant, Zeelant ende Heere van Vrieslant, den „voorsz. gevangen gecondempneert heeft en condempneert hem mits dezen ten eeuwigen daegen op te *galeijen*, zonder weder in Vrieslant te mogen comen, „by verbeurte van zyn lyff.

„Actum den 26 Septemb. 1558."

Den 19 Mei 1559 zijn door het Hof weder *tien* vonnissen gewezen, waarbij de gevangenen allen, genaamd Bocke Sybrandtz, Eelke Thysz, Egbert Gerrits, Jan Jacobs van Lutsenburgh, Pie-

Digitized by Google

Pieter Mory, Carst Hendricxz, Merck Jansz, Foecke Saskersz en Foecke Douwesz, zijn veroordeeld tot de altoosdurende *galeistraf*. De gepleegde misdaden bestonden in manslag, valschheid in een onderhandsch geschrift met geweld, bedelen, dieverijen, gewelddadigheden, verwonding en afzetterij.

Vervolgens vonden wij geen enkele sententie, de *galeistraf* opleggende, vóór den 25 Mei 1563, op welke dagteekening wij weder tien veroordeelingen aantreffen, als van

Georgien Epez, voor zes jaren, doordien hij Wopke Epez beschadigd had, met de hakzenuwen van zijn merriepaard aan stukken te snijden; met gezonden lijve gebedeld en bedriegelijk zijn naam veranderd en andere insolentiën bedreven had.

Jan Taeckes, tot tien jaren;

Pybe Peter Lollesz, Taecke Wopckes en Syts Hylches, ten eeuwigen dage, wegens het plegen van diefstallen van goederen en vee uit de weide;

Luyttien Benedicx, wegens bigamie, voor zes jaren;

Douwe Jansz. cum Sociis, mede voor zes jaren, wegens bedelen;

Meinte Gerkesz, uithoofde van moedwillige verwonding, ten eeuwigen dage;

Carst Leven van Hattum, tot dezelfde straf, wegens overtreding van bannissement, en

Herman Rompckes, tot zes jaren *galei*, ter zake hij zich begeven had tot adsistentie en gezelschap van zeeroovers, en door den gemeenen zeevarenden man werd geacht en gereputeerd voor een openbaar zeeroover.

In het volgende jaar, den 27 Junij 1564, komen acht sententiën voor, van welke zes bevatten de veroordeeling tot zes jaren *galeistraf*, ter zake van gepleegd geweld jegens personen, manslag, uitbraak uit de gevangenis en insolentiën, vleeschelijke conversatie met eene geprofessiede zuster uit het klooster van St. Anna, te Leeuwarden, bedelen, diefstal van vee uit de weide en korven met bijen.

De namen der veroordeelden zijn Frans Bouwinga, Olphaert Foppesz, Hendrick Hendricks, Jancke Jannema, alias dartel Jancken, Willem Peleryn, Claude de Lannoy, Martin de la Marre, Jacques de Chapteau

Digitized by Google

teau Landeau, Hendrick Jarichs en Peter Wichersz.

Tot de eeuwige *galeijen* zijn veroordeeld Aucke Hendricks, wegens verschillende dieverijen, en Hein Jarichs, wegens poging tot brandstichting.

Den 29 Maart 1565 zijn tien vonnissen geveld, houdende veroordeeling tot zes en tien jaren en altoosdurende *galeistraf*, wegens het plegen van soortgelijke misdaden; doch in Maart 1566, treffen wij slechts twee veroordeelingen aan tot eeuwige *galeijen*, wegens bedelarij. Daarna zijn den 27 Junij 1567 vier, 31 Januarij 1570 twee, 15 Julij van datzelfde jaar drie, 2 April 1571 vier, 24 Maart 1572 drie, 4 Junij 1572 een, 28 Sept. 1573 een, 16 Januarij 1576 drie, 6 October 1589 een vonnis gewezen, waarbij een aantal van veertig personen zijn veroordeeld, ter zake opgenoemde misdaden, alsmede wegens verkrachting, het herbergen van rebellen, overspel, rebellie en desertie.

De veroordeeling van sommige dezer vonnissen is in verschillende termen gesteld, als:

„Condempneert den gev. den tyt van ses jaeren op „ten galeijen, omme te royen gestelt te worden, son„der binnen denselven tyt weder in Frieslant of in „Co. Ms. Erffnederlanden, indien hy geraecken moch„te van den galeyen, te comen, te erschynen" etc.; anderen zijn zonder bannissementen. De condemnatie van Jan Pieters, van den 4 Junij 1572, wegens moedwillige verwonding, is aldus:

„Cond. hem op Co. Mats. oirlochsschepen, die nu „tot Harlinghe toegerust worden, te dienen, om den „cost alleene, geduyrende den tyt men dieselve oir„lochschepen van doen sall hebben, ende gebruycken „sall, ende daervan den Hove voorsc. behoirlycke at„testatie te verthonen. Bannende denselven gev. by „gebrecke van dien, ten eeuwygen daege vuyts Fries„lant, sonder daer wederinne te moegen coemen, by „verbeurte van syn lyff."

Douwe Wythies, burger binnen Harlingen, had zich naar Medemblik begeven, aldaar eene schuit gekocht, die met wortelen geladen en te Harlingen binnen gebragt, weshalve hij, als met Zijner Majesteits rebellen te hebben gehandeld, den 28 September 1573 werd gecondemneerd in dezer voege:

 „Bandt

Digitized by Google

„ Bandt hem mytsdefen opten Galeien ende andere „ oirlochfchepen die hyer in defe Lande ten dienfte „ van Syne Mat. zyn vuytgerust, om aldaar voor *fchip-* „ *per* te dienen, geduyrende den tyt diefelve Galeyen „ ende Schepen in zee ten dienfte voorfc. gebruyckt „ zullen worden, mits genietende zyn montcoste, fon- „ der geduyrende denfelven tyde daervan te moegen „ gaen, by arbitrale correctie van fyn lyff. Verclaert „ fyn fchuyte ende goederen daerinne bevonden ver- „ beurt en geconfisqueert te fyn enz."

Bij enkele fententiën werd gevoegd: „ om by pro- „ vifie te royen op te *Galeyen*, *Jachten* oft andere „ fchepen." Er zijn er ook, waarbij de misdaad niet is befchreven.

Van den 19 Julij 1600 tot den 13 September 1608, zijn er nog vijfenveertig vonnisfen geveld, houdende veroordeeling tot *galeiftraffen* van zes maanden tot tien jaren, doch geene tot de altoosdurende *galei*. De verfchillende bedreven misdaden zijn gelijk en gelijkfoortig, als de vorengenoemden, en onder de misdadigers verfchillende recidivisten.

Daaronder is Salomon, alias Gerrit Jans, die te voren, wegens vervalfching van zijnen naam, bedriegerij en verleiding van vrouwen en dochters, door den Magiftraat van Amfterdam, op de *galeijen* gebannen, en tweemalen op een dag aldaar gegeefeld en gebrandmerkt was, en voor het verftrijken van dien tijd naar Friesland was gegaan, alwaar hij weder verfchillende vrouwen had verleid, daarmede geconverfeerd en een derzelven te Leeuwarden had getrouwd. Niettegenftaande dat begaan van al deze feiten, werd hij flechts voor achttien maanden tot de galeijen veroordeeld.

Een ander misdadiger, Willem Pieters van Schoonhoven, was op verfcheidene plaatfen, als te Rotterdam, Monnikkendam en in Vlaanderen gegeefeld, en daarna had hij, in gezelfchap van heidens en vagabonden de profesfie van handkijken en de kunst van negromantie uitgeoefend, veroordeeld tot een jaar *galeiftraf*.

Hans Jacobs van Sweeden werd bij 's Hofs fententie van den 27 April 1603, wegens diefftal veroordeeld tot geefeling en bannisfement uit de Nederlanden, voor drie jaren, wegens overtreding van dit bannis-

Digitized by Google

nisſement en gepleegden dieſſtal, is hij gecondemneerd bij ſententie van 1 October 1603, tot geeſeling en zeven jaar bannisſement. Ten gevolge der overtreding van dit bannisſement, is hij in datzelfde jaar gegeeſeld, gebrandmerkt, voor tien jaar gebannen, welk bannisſement hij weder overtreden hebbende, bij ſententie van 14 Maart 1604 is veroordeeld tot de galeijen voor zes maanden. Doch van de galeijen ontkomen zijnde, begaf hij zich weder naar Friesland, en pleegde verſcheidene dieſſtallen, waarop hij tot tien jaren *galeiſtraf* werd verwezen, bij ſententie van den 10 Julij 1605. In het jaar 1609 was deze misdadiger andermaal van de *galeijen* ontkomen en had destijds weder een aantal dieverijen met geweld gepleegd, ten gevolge waarvan hij bij 's Hofs ſententie van den 23 September 1609 is gecondemneerd tot de galg.

Het laatſte vonnis, mij voorgekomen in de ſententieboeken, waarbij de *galeiſtraf* is opgelegd, dagteekent van den 13 September 1608. Goffe Pieters, van Leeuwarden, was ongeveer 13 à 14 jaren oud, toen hij met een pottebakkers-gezel van Harlingen, ten huize van Duurd Bakker, wonende op de ſmalle zijde van de Nieuwe Stad, te Leeuwarden, was gekomen, en zich bij hem had gevoegd een kuipers-gezel, Hendrik van Norden, zittende op het venſter van Jan Dirks, zeepzieder. Na eenige woordenwisſeling geraakte Goffe Pieters met van Norden in hevigen twist, werden zij handgemeen, met dat gevolg, dat Goffe zijn mes nam, en het tot aan het hecht toe in de borst van Hendrik ſtak, waarna deze kort daarop is geſtorven. De misdadiger begaf zich daarop met de vlugt naar Holland, alwaar hij, wegens mishandelingen, tweemaal tot de *galeiſtraf* is veroordeeld. Van daar ontvlugt, is hij in Friesland door den Grietman van Menaldumadeel geapprehendeerd, en in de gevangenis overgebragt, heeft hij den cipier een geweldigen ſlag in het aangezigt gegeven, waarna hij, in aanmerking genomen den jeugdigen leeftijd van den gevangene, is veroordeeld tot geeſeling, drie jaren *galeiſtraf* en tien jaren bannisſement uit Friesland.

Digitized by Google

PROGRAMMA
DER
HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ
VAN
FRAAIJE KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.
Voor het Jaar 1844.

De Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen hield den 21sten September 1844 hare jaarlijksche algemeene vergadering te Amsterdam onder voorzitting van den Hooggel. Heere Professor J. Boscha, bij afwezigheid van den Hooggel. Heere Professor Mr. Hugo Beijerman, daarin om gewigtige redenen verhinderd.

De algemeene secretaris deed verslag van de voornaamste handelingen en voorvallen bij de maatschappij sedert de laatste algemeene vergadering den 16den September 1843 in 's Hage gehouden, en van haren tegenwoordigen staat; waarna de voorzitter aan den Wel Edel Geb. Heere D. D. Buchler, te Amsterdam woonachtig, den gouden eerepenning uitreikte, hem in de vorige algemeene vergadering toegewezen voor zijne beantwoording der vraag: „*Waarin ligt de reden van de weinige vorderingen der Bouwkunst in ons Vaderland in vergelijking van die bij andere Volken; en welke zijn de middelen, om haar bij ons hooger op te voeren?*"

Vervolgens zijn, uit de voorgestelde vragen, de volgende aangenomen, om beantwoord te worden vóór of op den 1sten Januarij 1846:

Uit het vak der theorie der Schoone Kunsten: „*Daar door sommigen de poëzij gehouden wordt voor de verhevenste uitdrukking van den menschelijken geest, anderen daarentegen haar beschouwen als eene kinderlijke speling der verbeelding; zoo vraagt men: — welken rang bekleedt de poëzij onder de werkzaamheden van den geest, en welke waarde hebben hare voortbrengselen bij den trap van ontwikkeling, waarop thans de volken staan?*"

Uit het vak der Geschiedenis: „*Eene verhandeling over den oorsprong, de ontwikkeling en den invloed der stedelijke aristocratie in de provincie Holland.*"

Voor eene proeve van Proza: „*Een tafereel van de huiselijke zeden der Nederlanders, in het midden der* 18de *eeuw.*"

De maatschappij herinnert, dat zij vóór of op den 1sten Januarij 1845 de antwoorden verwacht op de volgende, in het jaar 1843 uitgeschreven prijsvragen:

a. Uit het vak der Wijsbegeerte: „*Welk is het karakter der hedendaagsche philanthropie; hoe heeft deze zich in den*

laat-

laatsten tijd wijsgeerig ontwikkeld, en welke gevolgen zijn daarvan voor de menschheid te verwachten?"

b. Uit het vak der Taalkunde: „*Welke regelen van spelling behoort men in het Nederduitsch ten aanzien der bastaardwoorden te volgen?"*

c. Voor eene proeve van Poëzij: „*De droogmaking van het Haarlemmer - Meer."*

Alsmede op die, toenmaals bij vernieuwing uitgeschreven: „*Eene Lofrede op* J. H. van der Palm."

Vervolgens werd aan de Vergadering medegedeeld, dat op de in het jaar 1842 uitgeschreven Prijsvraag: „*Welke veranderingen heeft de Nederduitsche taal sedert het midden der vorige eeuw ondergaan; en in hoeverre kunnen zij beschouwd worden tot beschaving en verrijking, of tot verbastering en vermindering der taal te hebben gestrekt?"* geen antwoord was ingekomen.

Dat op de tweede Prijsvraag, te weten: „*Welke eigenschappen moeten den redenaar in onze Staats - Vergaderingen kenmerken?"*
één antwoord was ingekomen, geteekend met de spreuk: „*magnum quoddam est onus atque munus, suscipere atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum maximis in rebus, magno in conventu hominum audiendum."*

Dat op de derde Prijsvraag, te weten: *een dichtstuk op den dood van Prins* Willem I, zes antwoorden waren ingekomen, geteekend met de spreuken, als: 1. *Der held der Spanien überwand, Er fiel, beweint von Niederland.* 2. *Pro virtute et patria.* 3. *Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld wordt.* 4. *Verga de Batavier zijn burgerregt onwaard, Die Nassaus naam niet houdt den grootsten naam op aard.* 5. ....'*k Zink Willem op uw graf, En dank der Godheid, die u 't zwichtend Neêrland gaf.* 6. *Intaminatis fulget honoribus.*

Dat op de vierde Prijsvraag, zijnde *een Drama, als proeve van gemeenzamen en beschaafden stijl,* geen antwoord was ingekomen.

Voorts is gebleken, met betrekking tot het ingekomen stuk, ter beantwoording van de Prijsvraag: „*Welke eigenschappen moeten den redenaar in onze Staats - Vergaderingen kenmerken?"* dat één van de vijf beoordeelaren zijne stem heeft uitgebragt voor de bekrooning met goud, terwijl door de vier overigen het stuk geacht is „offschoon blijken van vlijt en belezenheid dragende, echter niet aan de bedoeling der vraag te beantwoorden;" zoodat dit stuk door de Vergadering als onvoldoende wordt beschouwd.

Met betrekking tot de Prijsvraag: *een dichtstuk op den dood van Prins* Willem I, blijkt, dat de vijf beoordeelingen eenstemmig tegen de bekrooning van elk der ingekomen

Digitized by Google

men ſtukken geweest zijn; zoodat de Vergadering geen der beantwoordingen als voldoende aanneemt.

De Maatſchappij looft haren gouden eerepenning ter innerlijke waarde van dertig gouden dukaten uit aan den ſchrijver van het der bekrooning waardig of best gekeurd ſtuk, op ieder der bovengemelde onderwerpen, in deze vergadering uitgeſchreven; en eenen zilveren van gelijke grootte en gelijken ſtempel, aan den ſchrijver van het insgelijks goedgekeurde en der bekroonde verhandeling of het dichtſtuk 't naast bijkomende ſtuk.

Alle ſtukken, welke naar den prijs dingen, zullen *leesbaar* en naauwkeurig, doch met eene andere hand dan die des opſtellers, moeten geſchreven zijn, zoowel wat den tekst en de aanteekeningen, als wat de verbeteringen en veranderingen aangaat. De ſtukken zullen met eene zinſpreuk, en niet met den naam des ſchrijvers, onderteekend moeten zijn; maar in een bijgevoegd *verzegeld* briefje, hetwelk dezelfde zinſpreuk tot opſchrift heeft, zullen de voor- en toenamen en woonplaats des ſchrijvers vermeld moeten worden.

De naambriefjes, behoorende tot die ſtukken, aan welke geen prijs wordt toegewezen, zullen, in tegenwoordigheid der leden, op de algemeene Vergadering ongeopend verbrand worden.

De ſchrijvers, die naar den prijs dingen, en, vóór de uitwijzing van denzelven, zich op eenigerhande wijze als zoodanig bij beoordeelaren hebben doen bekend worden, zullen van denzelven, ſchoon zij dien waarlijk verdiend hadden, verſtoken zijn.

De auteurs of dichters zullen den volkomen eigendom van hunne bekroonde verhandelingen, dichtſtukken of lofredenen behouden, onder voorwaarde, dat zij dezelve niet door den druk zullen gemeen maken, alvorens zij in de werken der Maatſchappij zijn opgenomen. De Maatſchappij verpligt zich tot die uitgave, en voor het geval, dat zij niet binnen den tijd van twee jaren na de bekrooning daaraan voldaan heeft, zal de ſchrijver onvoorwaardelijk het regt bekomen, om het bekroonde ſtuk op de wijze, welke hem goeddunkt, door den druk openbaar te maken.

De lofredenen en dichtſtukken *moeten* opgeſteld zijn in de Nederduitſche taal; maar de antwoorden op de overige vragen *kunnen* ook in het Latijn, Engelsch, Fransch of Hoogduitsch (dit laatſte evenwel met Italiaanſche letters) geſchreven zijn; en moeten *vrachtvrij* vóór of uiterlijk op den boven bepaalden tijd ingezonden worden aan den Algemeenen Secretaris der Maatſchappij.

Wordende overeenkomſtig hetgeen in de Algemeene Vergadering van den jare 1828 beſloten is, ten aanzien der Lofredenen, de navolgende bepaling herinnerd: „ *De Maatſchappij vordert in eene Lofrede geen bepaalden vorm van*

„ *kunst-*

„ *kunstmatig opſtel, maar behoorlijke in-het-lichtſtelling*
„ *van de verdienſten des perſoons, van hetgeen hem belang-*
„ *rijk doet zijn en bijzonder kenmerkt; — hetzij dit door*
„ *het verhaal van deszelfs levensgeſchiedenis en lotgevallen,*
„ *hetzij op eene andere wijze geſchiede; doch altijd in een'*
„ *duidelijken, zuiveren, krachtigen en ſierlijken ſtijl, met*
„ *inachtneming van de regelen der echte en edele eenvou-*
„ *digheid.*"

Tot Algemeenen Voorzitter der Maatſchappij voor het volgende jaar is gekozen de WelEd. Geſtrenge Heer Mr. A. Veder, Advocaat te Rotterdam, en tot Algemeenen Secretaris de WelEd. Geſtrenge Heer Mr. W. S. van Reeſema aldaar, aan welken laatstgenoemde gedurende het ingetreden maatſchappelijk jaar alle ſtukken, brieven en antwoorden moeten worden toegezonden.

Op last der Maatſchappij,
Amſterdam, J. H. BURLAGE,
25 September 1844. *Algem. Secretaris.*

STERRE- EN WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN.

Aan den Heer Redacteur van den Algemeenen Konst- en Letterbode.

WelEdel Heer!

Uit mijne aanteekeningen omtrent den tegenwoordigen winter, waarvan de loop tot dus verre onverwacht, ongewoon en zonderling mag geheeten worden, en die daarom welligt eenige vermelding in uwen *Bode* verdient, geef ik gaarne het volgende, vertrouwende, dat zulks ſommigen uwer lezers niet geheel onbelangrijk zal toeſchijnen.

In het laatst der maand September des verloopenen jaars vertoonden zich langs de Noordelijke kusten van Vriesland, en op de wadden, eene buitengewone menigte Oosterſche eendvogels. De vroege aankomst dezer trekvogels wekte al aanſtonds op, om, gelijk in 1823, 1820 en 1835, een buitengewoon ſtrengen winter te verwachten.

De Maand October ging onder eene gematigde luchtsgeſteldheid voorbij; de Thermometer behield een ſtandpunt, dat in de eerſte helft der maand, op enkele dagen, tot ongeveer 60 gr. F. reikte. De tweede helft was minder zacht en aangenaam, en veeltijds door ruw en buijig weder gekenmerkt. Z. W. wind verhief zich enkele malen met tamelijk veel kracht, en ſcheen in de laatſte dagen te wijken voor meer en meer doordringende N. O. en N. winden. De dampige luchtsgeſteldheid, die vele dagen heerschte, deed vooral den 25ſten zwaren mist ontſtaan.

De

Digitized by Google

De eerste dagen van November deden, bij aanhoudend toenemenden Oostel. wind, het invallen des winters te gemoet zien. Sneeuw en hagel-buijen met storm, op den 4den dier maand, gingen aan de mistige luchtsgestelheid der eerste volgende dagen vooraf; doch deze werd spoedig opgevolgd door regen en neveldamp, gepaard met Z. W. wind, en eene gematigde luchtstemperatuur, waarbij echter de zon schaars eenige oogenblikken hare stralen vertoonde.

Zoo verscheen December, en met den aanvang der maand deed de verwachte koude zich dagelijks meer gevoelen. Te Petersburg was de winter reeds vroeger ingevallen, en het scheen, als of de N. O. wind, die sedert de laatste dagen van November hier te lande blies, den winter tot ons moest overvoeren. Tot aan den 17den hield de wind in deze streek stand. De Thermometer teekende dagelijks eene toenemende gevoelige koude, die op den 8sten December 19 gr. F. bedroeg en later op 20 à 23 gr. afwisselde. Op den 10den des morgens, bereikte de Thermometer den lagen stand van 15 gr.; reeds in de eerste dagen dezer maand staakten de trekschuiten hare beurtvaarten, en werd de binnenlandsche scheepvaart gestremd. Drie dagen na St. Nicolaas waren de ijsbanen alom gereed. Hoewel over het Noordelijke deel van ons Vaderland weinig of geene sneeuw viel, was zulks over de Zuidelijke deelen, België, Frankrijk, en Beijeren, in ruime mate het geval, en werden zelfs de straten van Madrid met sneeuw bedekt. In Piemont lag zij in het midden der maand, op sommige plaatsen, één Nederl. el hoog. Van den 15den tot den 19den, op welken dag de Thermometer des middags 42 gr. teekende, scheen de vorst te wijken; dan zij hervatte zich gedurende de daarop volgende week, zoodat de liefhebbers van schaatsenrijden en ar vermaak ruimschoots gelegenheid vonden, om op de beide kersdagen zich te verlustigen. Bij den afloop des jaars hield de vorst op; zware mist en N. westen wind deed op nieuw eene verandering der luchtsgesteldheid verwachten. In Rome werd het kers-feest onder begunstiging van lenteweder gevierd.

Tot ongeveer de helft van December waren onze hoofdrivieren dagelijks meer met ijs bezet geraakt, offchoon het eigenlijk vastzetten van het ijs, door de aanhoudende N. O. en O. winden en de daardoor bevorderde afstrooming, op sommige punten werd belemmerd. Het van bovenwaarts afkomend ijs deed echter reeds omstreeks den 20sten, op de hoogte van Leeuwen, in de Waal, eene ophooping van ijs ontstaan, die, bij den aanvang des winters, tot regtmatige bezorgdheid aanleiding gaf. Men berigtte, dat het ijs bij Thiel tot 30 voet was opgeschoven, en uit het een en ander waren, zoo wel bij voordurende vorst, als bij later invallenden dooi, groote gevaren voor onze dijken te voorspel-

fpellen. Voor Dordrecht was het ijs, 18 á 21 Ned. dm. dik; bij Zwolle op den IJsfel 23 dm.; op het Haarlemmer-Meer 28 dm., en op het IJ, 30 dm., welke laatfte dikte over het algemeen met die van het ijs der binnen-wateren gelijk ftond.

In dezen toeftand werd met de meeste belangftelling des Konings last vernomen, die, na afloop van een deswegens bevolen plaatfelijk onderzoek de meest gefchikte maatregelen verordende, en de ruimfte middelen befchikbaar ftelde, om, onder het beleid en toezigt van Hoofd-ambtenaren der Genie en van den Waterftaat, eene opruiming van het ijs op de meest bedreigde punten te beproeven. Met behulp van het corps Mineurs en Sappeurs, werd met den aanvang des jaars het uitholen en doorhakken van het ijs ondernomen, tevens met het doel, om door aanwending van de kracht des buskruids het ijs te doen fcheuren en uit een fpringen. De proefnemingen bij Dreumel, in de Waal, en in den Op-Hemertfchen Kil, den 4 en 5 Januarij in het werk gefteld, door ontploffing van met buskruid gevulde tonnen, die op eenige diepte in het ijs waren ingelaten, bragten aanvankelijk niet geheel de uitwerking voort, die men zich had voorgefteld. Meer afdoende waren de proeven van den volgenden dag, die op een aanmerkelijken affland het ijs deden uit een fpringen. Het voortzetten dezer belangvolle onderneming werd door het plotfeling losgaan der rivier afgebroken. Wat de verkregene uitkomften in dezen zullen hebben geleerd, zal alleen door nadere mededeelingen kunnen blijken. Zooveel fchijnt intusfchen zeker, dat de krachtige werking der aangewende hulpmiddelen aller verwachting heeft overtroffen, en dat de algemeene beweging in de ijsophooping middellijk is toe te fchrijven aan de beraamde proeven. (*)

Sedert den aanvang dezes jaars is de luchtsgefteldheid zonder vorst gebleven. Dampig weder en betrokken lucht, bij Z. W. en Z. O. winden bevorderen het verder afnemen van het ijs, dat de binnenwateren nog fteeds gefloten houdt. Sedert den 10den zijn de hoofdrivieren gaande weg van het ijs bevrijd geraakt, en reeds den 15den werd de ftoombootvaart tusfchen Rotterdam en Heusden, alsmede de vaart op de Zeeuwfche ftroomen hervat.

Ik ben fteeds met de meeste achting,

H. 18 Jan. 1845. Uw beftendige lezer

S.

(*) Zie berigt daaromtrent in de *N. Amfterd. Courant* en *Algem. Handelsblad*, 11 Jan. 1845. Art. *Dreumelen.*

KUNST-

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

Tijdschrift ter Bevordering van Nijverheid,

zamengesteld door A. H. VAN DER BOON MESCH en H. C. VAN HALL, *uitgegeven door de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid.*

Het 9de Deel 1ste Stuk, (waarvan de inteekenprijs is *f* 1,60) ziet thans het licht bij de ERVEN V. LOOSJES te *Haarlem* en is alom verkrijgbaar gesteld; hetzelve is voorzien met twee uitvoerige platen, betreffende *Electrische Telegraphen.*

WEêRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg.*

1844.	Hoogte van den		Wind-	Wind-	Luchtsgesteldheid.
Jan.	Barom. D. L.	Therm.	streken.	kracht.	
22	29. 4	31½	N. O.	0	betrokken, mistig.
	„ 3¾	33	Z. O.	0 à 2	id. id.
	„ 3½	32½	Z.	2 à 4	bewolkt, dampig.
23	29. 2½	33	Z.	2 à 4	betrokken, mist.
	„ 1¾	33½	id.	2 à 4	id., zware mist.
	28. 11½	30½	id.	2 à 4	bewolkt.
24	28. 9½	31	Z. Z. W.	2	betrokken.
	„ 9¾	33	Z.	2	betrokken, mistig.
	„ 9¾	33½	Z. Z. O.	2	id. id.
25	29. 0½	38½	N. W.	0	bewolkt, dampig.
	„ 0¾	41	Z. W.	0	bewolkt.
	28. 10½	37½	Z.	4	betrokken.
26	28. 5½	41½	Z. W.	8	bewolkt, buijig.
	„ 4¾	42	id.	8	bewolkt, regen, buijig.
	„ 6¾	37½	N. W.	4	bewolkt, buijig.
27	28. 6½	34	W. Z. W.	0 à 2	bewolkt.
	„ 3¼	34	Z. O.	2	betrokken, sneeuw.
	27. 11¾	33½	W.	2	betrokken.
28	28. 0½	32½	N.	0	betrokken.
	„ 0¾	36½	Z. W.	0	bewolkt.
	„ 1¼	32½	id.	0	betrokken.

Van den 25 op 26 Jan. des nachts ruw weêr, met hevige Z. W. wind.
Den 27 's nam. 3 ure de Bar. 28— 1 Therm. 33½ betr. veel sneeuw, Z.O.
Idem 's av. 7 „ „ „ 27—11½ sneeuw, Zuid.
Van den 27 op 28 Januarij des nachts veel sneeuw gevallen.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST- EN LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 7den FEBRUARIJ.

N°. 6.

BERIGTEN.

LEIPZIG. De Hoogleeraar C. TISCHENDORF is van zijne geleerde reize teruggekeerd, op welke hij, behalve Duitschland, Frankrijk, Engeland, Holland, Zwitserland, Italië, Egypte, Palestina, Klein-Azië en Griekenland heeft bezocht. Zijn hoofddoel was het opsporen en gebruiken van de oudste handschriften des N. T. Hij is er in geslaagd, om eene menigte belangrijke stukken te verzamelen. Behalve verscheidene Koptische, Arabische, Armenische en Syrische handschriften, waaronder vooral een Syrische codex der Evangeliën met eene Arabische overzetting, en vele zeer oude Koptische parkement-bladen belangrijk zijn, komen vooral in aanmerking een zeer schoon handschrift der vier Evangeliën uit het begin der tiende eeuw, een HS. met eenige der Moralia van PLUTARCHUS en met ARISTIDES, uit de 13de eeuw, twee HSS. betreffende kerkgeschiedenis der eerste eeuwen, een palimpsest van 180 bladen uit de achtste eeuw, met stukken der Evangeliën, twee andere palimpsesten uit dezelfde, en vier bladen van eenen Evangeliën-codex uit de 7de eeuw; eindelijk een manuscript van eenige boeken des Ouden Verbonds, dat de geleerde verzamelaar voor het oudste Grieksche parkement-handschrift houdt, dat in Europa bekend is. Weldra hoopt men de vruchten van deze reize publiek te zien maken.

Digitized by Google

Haarlem. Gaarne verleenen wij eene plaats aan het onderstaande.

Aan de Redactie van den *Algemeenen Konst- en Letterbode.*

In den *Konst- en Letterbode*, 1844, N°. 40, schreef Prof. J. van der Hoeven, bij het geven van een verslag van drie Leidsche Dissertaties, over Leeuwenhoeck, zeer teregt, „dat in ons vaderland academische Dissertatiën dikwerf reeds bij de geboorte aan de vergetelheid worden gewijd," offchoon vele dier geschriften dat lot niet verdienen. Inderdaad ziet men slechts zeer zelden eene aankondiging van die geschriften in onze vaderlandsche tijdschriften. Maar onder de oorzaken daarvan behoort vooral, — zoo als reeds opgemerkt is in dit Blad, 1844, N°. 46, — de onvoldoende verbreiding van die verhandelingen onder de beoefenaars der natuur- en geneeskundige wetenschappen in andere steden, dan waar het Proefschrift wordt uitgegeven — (als geneeskundige spreek ik alleen van die vakken); — daarom zou het wenschelijk zijn, dat in elke academiestad zich iemand aanbood, om de aldaar verschijnende *natuur-* en *geneeskundige* Dissertaties te verzamelen en aan twee geleerden in de beide andere academie-steden te doen toekomen. Wat mij betreft, ik bied mij aan, om de bovenvermelde Dissertaties, van af 1°. Januarij 1843, en zoo in het vervolg, geregeld, aan een' geleerde te Leiden en te Utrecht, door boekverkoopers-gelegenheid, te zullen zenden, op die voorwaarde, dat zij beide mij wederkeerig van hunne academiën dezelfde dienst bewijzen. Ik verzoek hen, die dezen voorslag willen aannemen, zich te adresseren aan den boekhandelaar P. van Zweeden alhier, letter X; dan zal de schrijver dezer regelen, die van oordeel is, dat daardoor eenig nut kan worden aangebragt aan de letterkunde onzes vaderlands, gaarne in nadere briefwisseling treden met die beide medewerkers, voor het gemeenschappelijk doel, hun de bedoelde Dissertatiën ten spoedigste doen toekomen, en met hen het nadere bepalen omtrent de bekendmaking der uitkomende Proefschriften.

Aangenaam zou het mij zijn, te zien, dat aan deze zaak spoedig werd gevolg gegeven.

Groningen, in Januarij 1845.

AAN-

AANTEEKENINGEN
BETREFFENDE DE
AARDKUNDE VAN NEDERLAND,

DOOR

Dr. W. C. H. STARING. (*)

(Vervolg van bl. 344 des vorigen Deels.)

5.

De Veenen.

Dat alle Nederlandsche veenen, zoowel de hooge als lage, tot de hedendaagsche vormingen behooren, is niet

(*) Om eenige misstellingen laten wij hier eene verbeterde rangschikking der Nederlandsche vormingen volgen ter vervanging van die op bl. 343 van het vorige Deel:

Jongste Reeks.
Hedendaagsche vormingen, (*Alluvium.*)
Zoetwatervormingen.
Meervormingen.
Veenen.
Hooge Veenen.
Lage Veenen.
Meerbodems.
Broeken.
Zandoerbanken.
Zandstuivingen en Meerduinen.
Stroomvormingen.
Rivierbezinkingen, tegenwoordige en voormalige Rivierbedden en Rivieroevers.
Waarden.
Groengronden.
IJzeroerbanken.
Rivierduinen.
Zeevormingen.
Zeebezinkingen.
Banken op de kusten en Zandlagen met zeeschelpen onder de Kleigronden en Veenen van Holland en Vriesland.
Schorren of *Kwelders.*
Zeeduinen.
Vloedvorming, (*Diluvium.*)
Heuvels van zand, grind en keijen met leemlagen.

niet te betwijfelen, (1) en hoewel, tot dus verre, niet volkomen bewijsbaar, kan men evenwel als hoogst waarſchijnlijk aannemen, dat de meesten zich eerst in historiſche tijden hebben beginnen te vormen. (2)

Bij Gent liggen er veenen op lagen, uit het derde tijdvak, (3) doch in Nederland hebben de hooge veenen, ik geloof zonder uitzondering, de vloedvorming tot ondergrond. De lage rusten in Vriesland op zand, in Holland daarentegen op klei, en van daar de oorzaak, dat de eerstgenoemden niet, gelijk de laatſten, wanneer zij tot waterplasſen en meren zijn uitgebaggerd, de kosten vergoeden van inpolderen en uitmalen. Op mijne Geologiſche Kaart is aangenomen, dat de ondergrond dezer Vrieſche veenen tot de vloedvorming behoort en die van de Hollandſche en Utrechtſche tot de zeebezinkingen. Beide zijn echter ſlechts gisſingen, nog altijd wachtende naar eene op waarnemingen gegronde bevestiging. Welligt ook kunnen de Hollandſche ondergronden, ſchorren of kleibanken zijn, de Vrieſche, zandbanken; zoodat beide evenzeer behooren tot eene jongere zeevorming.

De veenwording en de aard der veenſtof laten zich, volgens de tegenwoordige ſcheikundige begrippen, op de volgende wijs omſchrijven. (4) Het vergaan (*die Verweſung*) der planten of van de houtvezels is derzelver verandering in humus of teelaarde; eene zelfſtandigheid, welke minder zuurſtof en waterſtof dan de houtvezels bevat; want bij het vergaan wordt er water gevormd, ontſtaande uit de waterſtof van de houtvezels en de zuurſtof van den dampkring, waarbij zich tevens koolſtof en zuurſtof, in den vorm van koolzuur, uit de beſtanddeelen der houtvezels afzonderen. Water,

Derde Reeks.
Oudere Plioceengroep.
Zeevormingen.
Leemlagen in Twenthe.
Leemlagen van Eibergen en Winterswijk.
Antwerpſche Crag bij Groot-Zundert.

(1) Van Breda, in den *Algem. Konst- en Letterbode*, 1834, bl. 107.

(2) Van Hall, *Redevoeringen over de Geologie en Delfſtofkunde*, bl. 97. Lyell's *Principles*; de Hoogduitſche vertaling, II. 128.

(3) Van Breda, als boven, bl. 406.

(4) Liebig, *Organiſche Chemie*, 1841, p. 286.

Digitized by Google

ter, derhalve, koolzuur en teelaarde is het resultaat van het vergaan der planten. Een onontbeerlijk vereischte echter is warmte, vochtigheid en eene geheel vrije aanraking van de dampkringslucht; want gebrek aan warmte en het afsluiten van den dampkring (ook door eene bedekking met water) houden het vergaan terug. Van daar vormt zich in koudere luchtstreken, onder water of bij eene overmaat van vochtigheid, geene teelaarde, maar veen, en overal ook, waar zich buiten de keerkringen of in koudere landstreken, dan in het zuiden van Frankrijk, plantenmassa's ophoopen, ontstaat veen. Zijn 't geheel onder water bedolven waterplanten, (5) dan vormen zij *laag-veen*; is 't daarentegen een omgewaaid bosch of eenige andere opeenhooping van plantaardige stoffen, welke door gebrek aan afvoer van het regenwater drassig blijven, dan wordt er *hoog-veen* geboren. Beide groeijen nog aanhoudend aan, de lage veenen door het gedurig afsterven van waterplanten, de hooge voornamelijk door de heide- en moschsoorten, die steeds hunne oppervlakte bedekken. Veen bestaat dus uit planten welke, door afsluiting van de dampkringslucht, belet worden te vergaan, dat is, te veranderen in teelaarde. Door het opdroogen, het omspitten en het losmaken van het veen, bevordert men weder het vergaan en de wording van teelaarde, die echter meststoffen en vooral zand behoeft, om eenen vruchtbaren bouwgrond te vormen, dewijl de teelaarde, op zich zelve, geene genoegzame hoeveelheid aard- en loogzouten bevat om planten te doen groeijen.

Alle onze hooge veenen zijn hunnen oorsprong verschuldigd aan wouden, en bij allen liggen ook, in meerdere of mindere hoeveelheid, boomstammen op den bodem, waarvan de toppen, *in hetzelfde* veen, meestal naar denzelfden kant gekeerd liggen. Bij *verschillende* veenen is dit echter geen regel. In het Lange veen bij de Bruine Haar, boven Vriezeveen, vond ik de stron-

(5) Als: *Callitriche autumnalis*, *Myriophyllum verticillatum*, *Ceratophyllum demersum*, *Hippurus vulgaris*, *Hydrocotyle vulgaris*, *Ranunculus aquatilis*; soorten van *Potamogeton*, *Lemna*, *Chara* en *Conferva*, naderhand ook *Arundo pragmitis*, *Scirpus palustris*, *Typha latifolia*, *Acorus calamus*, *Iris pseudacorus* en dergelijke hoog opwassende moerasplanten.

ſtronken *westwaarts* overgebogen. *Zuidwestwaarts* liggen de toppen der ſtammen in het Ampsveen, achter Enſchedé, het Haaxberger en het Kolenberger veen bij Winterswijk, alsmede in een klein veentje onder den Wildenborch bij Vorden. *Zuidoost* wordt als eene rigting opgegeven in v. Hogendorp, *Bijdrag. tot de Staatshuishoudkunde*, V. II. 291; de *Tegenwoordige Staat van Overijsſel*, I. 39; Sprengels *Bodenkunde*, bl. 111. en Westerhoff en Acker Stratingh, *Nat. Hist. v. Groningen*, bl. 83. *Oost* in v. Hall *Redevoeringen over Geologie* bl. 99 en in Sannes *Opkomst van Veendam*, bl. 12; *Noordoost*, bij de meeste Hollandſche en Vrieſche Schrijvers aangehaald in mijn *Specimen*, bl. 45; *Noordwest* bij Sprengels *Lehre der Urbarmachungen*, bl. 286. Zoodat zij hier alle ſtreken van het kompas zijn doorloopen.

Bij het turfſteken in groote veenderijën, als aan de Smilde, de Dedemsvaart en omſtreeks Vriezeveen in het Almeloſche veen, beſpeurt men wel is waar genoegzaam geene boomſtammen, maar dit moet, geloof ik, toegeſchreven worden aan het niet geheel en al weggraven van de turf. Want bij alle uitgeputte veenen, waarbij de bodem aan den dag komt, als het Rijsſenſche, het zoo evengenoemde Lange veen, het Haaxberger en het Kolenberger veen, vindt men eene menigte kienhout, gelijk ik hetzelve hier en daar aan de Dedemsvaart, bij het ontginnen van afgeveenden grond en dus bij het doorgraven tot op den zandbodem, zag te voorſchijn komen.

In de Lage veenen komen, voor zoo verre mij bekend is, in den regel geene boomstammen voor, maar daarentegen zeer menigvuldig de ſtronken van elzen, berken en esſchen. Dat deze gewoonlijk onder den tegenwoordigen waterſtand gevonden worden, laat zich gemakkelijk verklaren door het zamenperſen der veenmasſa. Tijdens hunnen groei ſtonden zij zeker boven water in het veen zelve geworteld, maar ſtervende werden zij door de ſteeds aangroeijende en dikker wordende veenkorst overdekt en neërgedrukt. Ik ken althans geene ſtellige opgaven van ſtronken, die onder het Lage veen in den vasten zand- of kleibodem geworteld zijn aangetroffen, een verſchijnſel, dat wel niet anders te verklaren zoude zijn, dan door een zakken

van

van den bodem of een rijzen van den waterſtand. (6)

Vele verſchijnſelen der Hooge veenen zullen voorzeker verklaard kunnen worden door het naauwkeurig beſtuderen van hedendaagſche bosſchen, welke eene lange reeks van jaren aan de natuur zijn overgelaten, vooral van diegene, waarin ſtormen en boschbranden hebben gewoed. De ſtorm uit het zuidwesten van den 29 November 1836 heeft daartoe, hier te lande, eene goede gelegenheid opgeleverd. Bij de bosſchen, hoofdzakelijk uit dennen beſtaande, welke ik alstoen heb gezien, waren de meeste boomen en bijna zonder uitzondering alle zware en groote ſtammen, met de ſtronken en een gedeelte der wortels uit den grond gerukt, doch zonder te breken. De kleinere, ſlank opgeſchoten ſtammen, daarentegen, vond ik gewoonlijk nog geworteld overeind ſtaan, doch op zeer verſchillende hoogte boven den grond afgebroken. In den regel lagen de toppen naar het noord-oosten gekeerd, doch op eene enkele plaats had de daarop volgende ſtorm, van den 25 December 1836, het vroeger geſpaarde gedeelte van het bosch, omgekeerd, met de toppen zuid-westwaarts over het te voren omgewaaide henen geworpen.

Waarom vindt men nu in de veenen ſlechts zeer zeldzaam de ſtammen nog aan de ſtronken verbonden, waarvan ik alleen in het Kolenberger veen ſlechts een paar voorbeelden heb aangetroffen? En waarom zijn de ſtronken, welke men in overgroote menigte vindt, meestal nog overeindſtaande en vastgeworteld, hetzij, gelijk gewoonlijk plaats heeft, in den ondergrond, hetzij in eene daarop liggende veenlaag van geringe dikte. Men zou zulks misſchien op de volgende wijze kunnen verklaren: de ſtammen welke in de veenen liggen, behooren niet bij de nog gewortelde en overeind ſtaande ſtronken. Gelijk nog tegenwoordig plaats vindt, zijn

(6) Brogniart, *Tableau des Terrains qui compoſent l'écorce du Globe*, p. 56. „*Les tourbes ligneuſes ſe ſont préſentées plusieurs fois . . . . à un niveau actuellement inférieur aux plus basſes marées. On ne doit pas en conclure qu'elles ſoient antérieures aux temps historiques et à l'état de repos actuel de la mer, ni que la mer ſe ſoit élevée depuis l'enfouisſement de ces tourbes ligneuſes; mais que le terrain meuble et ſpongieux qui les a reçues, s'est affaiſé, ce qui est, comme on ſait, le propre de ces ſortes de terrains.*"

zijn de ſtammen met ſtronken en wortels tevens losgerukt en omgewaaid; maar vervolgens zijn de ondereinden, als de minder vaste, tegelijk met de takken vergaan en in veen veranderd. De ſtronken, welke men aantreft, behooren daarentegen tot niet omgewaaide, maar door den ſtorm afgebroken ſtammen, die naderhand tot op den grond vermolmd en vergaan zijn, terwijl de ſtronken reeds door de veenkorst bedekt werden en daardoor voor het vergaan bewaard bleven.

Stormen zullen dus wel de hoofdoorzaken geweest zijn van de vernietiging dezer veen-wouden; om hunne verwoesting in de eerſte plaats aan boschbranden of het werk van menſchenhanden toe te ſchrijven, kan geloof ik, althans hier te lande, door te weinig ſporen van zoodanige werkingen worden gewettigd. Doch men mag wel aannemen, dat onze voorouders, en vooral hunne kudden, veroorzaakt hebben, dat deze wouden vernietigd *bleven* en zich niet door zaad van zelve weder herſtelden, gelijk zulks in Noord-Amerika plaats heeft.

Men vindt ook meestal hout en boomſtammen in de kleine, diepe veentjes die in Overijsſel, het Zutphenſche, Noord-Braband en elders menigvuldig voorkomen. Het veen is hier denkelijk, op dezelfde wijzij als in de lage veenen, ontſtaan in kolken of diepe poelen en heeft deze gedeeltelijk opgevuld; doch het hout ſchijnt derwaarts zamen te zijn *gedreven*. Voor zoo ver mij bekend is, worden hier ook nimmer in den grond gewortelde ſtronken aangetroffen.

Over de wouden en veenen van Nieuw-Schotland, is in Frorieps *Notizen* (7) een opſtel geplaatst, hetwelk zeer merkwaardig is door de volkomen toepasſelijkheid op onze voormalige wouden en de hooge veenen. (8) Ik laat hier een kort uittrekſel uit dit opſtel volgen, waartusſchen mijne aanmerkingen, benevens de planten, welke in Europa de plaats zouden ver-

(7) T. Smith, *Ueber die Naturproducte Neuſchottland's, u.ſ.w.* in Frorieps *Notizen aus dem Gebiete der Natur- und Heilkunde* XLVII. bl. 305. Overgenomen uit Loudon's *Magazine of Natural History*, Decemb. 1835.

(8) Vergelijk ook over de Natte Prairiën der Vereenigde Staten, niets anders dan onze Veenen, *Bibliothèque Univerſ. de Genève*, 1838, N°. 30—32.

vervullen van de Noord-Amerikaanſche, met *curſief* zijn ingevoegd.

„In de vruchtbaarſte ſtreken van Nieuw-Schotland, *even als op onze waarden, broeken en groengronden*, groeit voornamelijk loofhout, hetwelk weinig epidermis bezit, ſnel groeit, ſpoedig vergaat en met de, evenzeer ſpoedig verrottende, eenjarige planten geen veen, maar alleen teelaarde vormt. Op onvruchtbare gronden daarentegen, *onze vloedvorming*, groeijen naaldhout en andere, veel hars en looiſtof bevattende, planten, als Myrica's en Kalmia's, *in Europa Myrica Gale, Andromeda polifolia, Erica tetralix, Tormentilla erecta* enz. Deze ſtoffen ſchijnen, tevens met de dikke epidermis, welke aan het naaldhout en alle langzaam groeijende planten eigen is, mede te werken tot het vormen van veen. Wanneer de dennen- (*Pinus*) en ſparren (*Abies*)-boſſchen zoo groot en belommerd worden, dat zij de Kalmia's, heiden en boschbesſen (*Erica's* en *Vaccinium's*) verſtikken, wordt de bodem met mosſoorten bedekt en de verſtikte, niet ſpoedig verrottende planten, vormen dan een gedeelte van het veen, waarin de dennen en ſparren geworteld ſtaan; terwijl de mosſoorten den overgang van dit veen in vruchtbare teelaarde beletten, door licht en lucht af te keeren en eenen gelijkmatigen warmtegraad te onderhouden. Hoe onvruchtbaarder bodem, des te dikker korst vindt men onder de boomen, *hier te lande vooral wanneer er zand-oerbanken aanwezig zijn.* Ook op graniet- en dioriet-rotſen vormt zich zoodanig eene korst, en maakt deze alsdan geſchikt voor den plantengroei en zelfs voor het voeden van middelmatige boomen.

„Het veen is grootendeels tezamengeſteld uit vergaan hout, blijkbaar nog in zoodanigen toeſtand als het door zwamſoorten gebragt is. De onderſte laag heeft meer vruchtbaren humus en is vermengd met houtskolen en zaden van planten, die op brandplaatſen opſlaan, als Rubus Idaeus en Sambucus pubescens (*R. Idaeus* en *R. fruticoſus.*)

„Ontſtaat er brand in zoodanig een mosſig dennen- of ſparrenbosch, dan verbrandt het mos, ſteekt de onderſte zoore takken aan en, door tusſchenkomst van deze, ook de groene naalden; doch de groene takken met de ſtammen blijven onverbrand, *zij ſterven echter*

Digitized by Google

ter terstond, *worden door allerhande zwamsoorten bedekt*, *en helpen*, *eindelijk vermolmd en vergaan nedervallende*, *de veenlaag vergrooten*. In deze asch slaat dan, gedurende een drietal jaren, een weelderig gewas op van Sambucus pubescens, Rubus Idaeus, Prunus padus, Rhus? Azalia spinosa, Frimaria sempervirens, Epilobium augustifolium (*Sambricus nigra*, *Rubus Idaeus*, *R. fruticosus*, *Prunus Padus*, *Sorbus aucuparia*, *Rhamnus Frangula*, *Epilobium spicatum* (9), *soorten van varens*) en op de minder vruchtbare plaatsen, van Vaccinium venustum (*V. Myrtillus* en *V. Vitis idaea*). Vervolgens, terwijl het veen eenigzins in dikte verloren heeft, verdwijnt deze weelderige plantengroei, en in plaats daarvan slaat Acer dasycarpum op (*Betula alba*) uit de niet door brand stervende stoven; verder Rubus-soorten, Comptonia asplenifolia, Salix repens enz. (*Juniperus communis*, *Salix caprea*, *S. repens*, *Ilex aquifolium*, *Rosa canina* enz.) Na dezen maakt zich de els (*Alnus glutinosa*, *Corylus avellana*, *Viburnum opulus*, *Cornus sanguinea*) van den grond meester en vormt eene beschutting waar tusschen Balsem-sparren (Abies balsamifera), Betula populifolia met soorten van populieren en eiken (*Abies excelsa*, *Betula alba*, *B. odorata*, *Populus nigra*, *P. tremula*, *Quercus robur*) weder beginnen op te groeijen. Vaccinium venustum wordt door Kalmia's en Rhodora canadensis (*Myrica Gale*), en de els eindelijk vervangen door de balsem-spar. (10) Terwijl deze laatstgenoemde meester wordt, vertoonen zich Maiblume? (Mayanthemum borealis?) Lycopodiums, Aristolochia serpentaria, Mitchella repens, Linnaea borealis, Rubus caesius? (Taubenbeere?) Gaultheria procumbens, Adiantum pedatum, Asters en Solidago's (*Rubus caesius*, *Solidago virgaura*, *Mayanthenum bifolium*, *Teucrium Scorodonia*, *Orchis maculata*, *Melampyrum sylvaticum*, *Pteris aquilina*, *Osmunda regalis*,) tot dat na dertig of veertig jaar alles verstikt wordt onder de opgroeijende balsem-spar, zwarte spar (*Abies nigra*) en Larix (L. pendula (*Abies excelsa*), waaronder zich tevens dennen (*Pinus sylvestris*) vertoonen, die soms ge-

(9) In onze hooge veenen ziet men Epilobium spicatum in menigte opslaan op gebrande en verlaten boekweit-velden.

(10) Hier te lande schijnen geene sparren- (Abies) bosschen

geheel de overhand verkrijgen en waarop zich de bodem, als vroeger, weder bekleedt met mosfen. Wanneer oude bosfchen van balfem-fparren of hemlocken (A. canadenfis) verbranden, ontftaat er foms een woud van beuken, berken of eschdorens: eveneens na dennen een bosch van Betula populifolia, Betula excelfa en eiken, maar dit laatfte is een zeldzaam geval; want in den regel volgen na het verbranden van hemlocken, berken en balfem-fparren, die, na een twintig jaren, op nieuw door hemlocken vervangen worden."

Ook hier te lande zijn duidelijke blijken van een dergelijk opeenvolgen, in vroegere tijden, der verfchillende houtfoorten. Want in de hooge veenen van Groningen vindt men dikwijls eene laag dennen, waarboven, door eene min of meer dikke veenmasfa afgefcheiden eikenftammen liggen, terwijl weder op deze eene laag berken en elzen volgen. Een klaar bewijs, dat hier, even als in Noord-Amerika, een eikenbosch is ontftaan na een dennenwoud; en dat de bodem, fteeds moerasfiger en drasfer wordende, na de eiken flechts kreupelhout van berk en els heeft kunnen dragen. (11)

(*Het Vervolg hierna.*)

fchen te hebben beftaan, doch in Scandinaviën en Rusland daarentegen kan dit voorzeker van toepasfing zijn. Mij is tot dus verre nog geene waarneming betreffende eigenlijke fparren in onze veenen voorgekomen, doch de Heer van Hall (*Geologie en Delfftofkunde*, bl. 100) maakt daarvan ter loops melding.

(11) Zie Westerh. en Ack. Strat., *Nat. Hist. van Groningen*, bl. 84 en 87.

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

Batavia en deszelfs omftreken, voorkomende in den Joodfchen Wandelaar *van* Eugène Sue, *toegelicht.*

Het tegenwoordig zoo veel gerucht makende werk van Eugène Sue, getiteld *Le Juif errant*, en waarvan reeds meer dan eene Hollandfche vertaling het licht ziet, is in elks handen, het maakt de lectuur van den dag uit.

Velen nemen ligt de denkbeelden over, welke deze Schrijver hier en daar van landen, buiten *Frankrijk* gelegen, ontwikkelt of ten toon fpreidt. Zijn nu deze begrippen valsch,

dan houden de lezers zich menigmaal aan dezelven vast, alleen omdat een Schrijver, zoo als Eugène Sue, die een' Europefchen roem verworven heeft, zulks gedacht, gezegd en geschreven heeft.

Met die valfche denkbeelden of voorftellingen vervuld, zou het kunnen gebeuren, dat deze lezers te veld trokken tegen elk, die hun het tegendeel zoude willen beweren, en zij zouden, bij v. van *Java*, een land, dat elk Nederlander grondig moest kennen, dewijl zijne teederfte belangen daarmede in verband ftaan, fpreken als van een land in de zon of de maan, van hetwelk niemand onzer eenige kennis draagt, en door het napraten van Eugène Sue zouden zij toonen volflagen vreemdelingen te zijn in de kennis van een land, dat de bronnen hunner welvaart bevat.

Maar, zal men zeggen, het is een Roman, en dus mag Eugène Sue van *Java* maken, wat hij wil. Met verlof, mijne lezers! dan eerst krijgt een Roman waarde, als de plaatfelijke gefteldheden, zeden en gewoonten zoo naauwkeurig, als mogelijk is, worden in acht genomen, en de karakters zich doorgaans gelijk blijven. Of zou men den beroemden van Lennep voor zijne fchoone *Roos van Dekama*, voor zijnen belangwekkenden *Pleegzoon* zoo veel eer en roem hebben toegezwaaid, als hij in dezelven gefproken had van geurige ananasfen, die overal onze velden bedekten, van groene en roode papegaaijen, die bij ons de bosfchen en lommerrijke dreven bevolkten, van paradijsvogels, die ons oog verrukten, van palankijns, waarin zijne helden door een aantal flaven van de eene plaats naar de andere vervoerd werden, enz. enz? Zou de bekwame Schrijver van den *Schaapherder* zoo veel roem hebben ingeoogst, als hij, zoo veel in zijn vermogen was, geene trouwe afbeelding van de zeden van dien tijd, van de plaatfelijke aangelegenheden, van de kleedij, gewoonten, enz. gegeven had? Juist daarom zijn die werken gezocht, en elken romanfchrijver van naam, die onjuiste denkbeelden, geheel verkeerde begrippen van plaatfelijke aangelegenheden mededeelt, die de natuurlijke gefteldheid van het land anders doet voorkomen, dan zij wezenlijk is, haar verdraait en verkracht, kan het niet onaangenaam zijn, op eene befcheidene wijze daaromtrent de noodige inlichtingen te ontvangen, ten einde bij eenen herdruk daardoor meer waarde aan zijn werk bij te zetten en voortaan betere bronnen te raadplegen.

Men zal uit het bovenftaande reeds bevroeden, dat ik de onjuiste fchets, die Eugène Sue van *Java* geeft, op het oog heb, dezelve eenigzins wil toelichten, ten einde mijne landgenooten, die weinig of niet met *Java* bekend zijn, geene verkeerde denkbeelden opzamelen van een land, dat door ieder beter behoorde gekend te worden.

Ik heb voor mij liggen het eerfte deel van den *Joodfchen Wandelaar*, uitgegeven bij M. H. Binger te *Amfterdam*, 1844.

Het

Digitized by Google

Het was in het laatste gedeelte van October (blz. 133), dat de Abt d'Aigrigny in de *Rue du Milieu des Ursins* zijne bevelen gaf aan zijnen geheimschrijver, en onder anderen ook om aan zekeren Jozua van Daal te *Batavia* te schrijven, dat deze den Prins Djalma, als hij uit *Indië* daar mogt aankomen, moest ophouden, ten einde hij den 13den Februarij daaraanvolgende niet in *Parijs* zou kunnen zijn (blz. 138). Dewijl nu de reis naar *Batavia* meestal 100 à 110 dagen vereischt, zoo komt deze brief zelf eerst in Februarij te *Batavia* aan, en als Djalma zich dan nog daar in de omstreken bevindt, behoeft men hem immers tot gezegd doel niet op te houden, dewijl hij dan toch niet voor het begin van Junij in *Parijs* kan zijn.

Op blz. 148 staat: „Het is middag, een uur, bijna altijd doodelijk voor hem, die alsdan de schroeijende zon dier hemelstreek durft trotseren, eene zon, welke over dien donker geschakeerden azuren hemel stroomen van verblindend licht stort."

Het is niet te ontkennen, dat de hitte der zon van 12 tot drie uren zeer aanmerkelijk is, maar in de grootste hitte van den dag ziet men echter de Europeërs in het wit gekleed, met strooboeden en zonneschermen, in de stad en op het kantoor van in- en uitgaande regten hunne zaken verrigten, zonder dat men van die schroomelijke ongelukken hoort, welke de Schrijver hier bedoelt.

De beschrijving van de *ajoupa* (waarom niet liever *pondok?*) van de *bloemen*, die haar omringen, van de *vaniljegeur*, enz. enz. is in geenen deele juist, doch men moet op de plaats zelve geweest zijn, om het verkeerde dezer beschrijving te gevoelen.

Op blz. 150 wordt gesproken van een' Maleijer, die eene *onderbroek* aanheeft. Deze menschen dragen geene *onderbroeken*, maar *sarongs*, zijnde wijde zakken aan twee kanten open, die zij met een zekere behendigheid om het lijf weten vast te maken.

Op blz. 151 leest men, dat de tanden der Maleijers met een glinsterend zwart geverfd worden. De tanden van dit volk worden van zelfs zwart door het kaauwen van *sierih*, welke bestaat uit een betelblad, een weinigje Javasche krultabak, een weinigje witte fijne kalk en een stukje *pinang*, alsmede door het wrijven met de schil eens granaatappels; doch deze zwarte kleur der tanden is niet het gitzwart, niet het zwart van ebbenhout, zoo als door de romanschrijvers gewoonlijk gezegd wordt, maar een leelijk vuil zwart. Vele menschen ook, die slaven houden, willen hun niet toestaan, *sierih* te gebruiken, om daardoor het walgelijke gezigt dier vuil zwarte tanden niet dagelijks voor zich te hebben.

Op blz. 151, 152 en 159 leest men van paradijsvogels, van groene en roode papegaaijen; maar deze vogels zijn nergens op *Java* te vinden, zoo zij niet van *Amboina* en *Gui-*

Guinee daarheen gevoerd worden. Slechts eens in 6 jaren is er te *Batavia* een levende paradijsvogel geweest, namelijk in eene kooi.

Op blz. 160 rijdt Djalma op eene zwarte Javasche *merrie*. Hierbij valt op te merken, dat men op *Java* geene *merries* gebruikt, om langs de openbare wegen te rijden, noch onder den man, noch voor de caretta. Deze maatregel wordt op Java door de voorzigtigheid voorgeschreven; want als paarden van verschillend geslacht elkander op den weg ontmoetten, zouden er niet zelden ongelukken uit voortspruiten; daarbij zijn de hengsten of ruinen sterker dan de merries, hetgeen in die warme landen een voornaam vereischte is, dewijl men slechts een of twee uren met dezelven in de 48 uren rijden kan. Van daar ook, dat menigeen zich te *Batavia* Macassaarsche paarden aanschaft.

Op blz. 161 gaat Generaal Simon van *Java* naar *Sumatra*, dewijl men hem hoop had gegeven, aldaar een schip te zullen vinden, dat naar *Europa* vertrok. Hadde de Schrijver de zaak omgekeerd, namelijk dat hij van *Sumatra* naar *Java* gegaan was, om dit doel te bereiken, zulks zou beter geweest zijn. Immers te *Batavia* heeft men bijna alle dag, op *Sumatra* zeer zelden de gelegenheid, om naar *Europa* te vertrekken.

Op dezelfde blz. leest men van eene paketboot tusschen *Java* en *Sumatra*; doch deze heeft er nooit bestaan. Verder leest men, dat Djalma telkens des avonds naar de haven reed, om te zien, of gezegde paketboot nog niet aankwam; maar vooreerst *Batavia* heeft geene haven, doch wel een hoofd, en daarbij blijven de schepen ver, zeer ver uit het gezigt van dit hoofd op de reede liggen, zoodat men te *Batavia* nimmer naar het hoofd gaat, om de aankomst van schepen te zien.

Jozua van Daal was (blz. 166) te *Batavia* geboren; hij woonde aldaar in een huis, dat, om de hitte van het klimaat te matigen, geene glazen ramen had; zijne bedienden woonden ook in dat huis; want (blz. 172) hij schelde dezelven in het holst van den nacht op.

Hierop valt aan te merken, dat de *Europeanen* sedert zeer lang *Batavia* als woonplaats verlaten hebben, ter oorzake van de ongezondheid, die door eenige nabijliggende moerassen veroorzaakt wordt. De handelaren hebben dus wel hunne kantoren in de stad, maar hunne woonsteden bevinden zich meestal op den weg naar *Meester* Cornelis, op *Noord-* of *Rijswijk*, *Wel te vreden*, *Koningsplein*, *Parapattan*, *Tanabang* enz., allen oorden, die redelijk ver van de stad gelegen zijn, en hieruit ziet men, dat van Daal niet te *Batavia* kan geboren zijn, en dat hij ook daar geen woonhuis kan gehad hebben.

Wat nu de bedienden aangaat, deze wonen nooit binnenshuis. Buiten de woning, waarbij altijd een zeer ruim erf

is,

is, worden zooveel bamboezen bijgebouwen opgeſlagen, als er noodig zijn voor de dienstbare bevolking. Schellen van ijzer- of koperdraad zijn er niet en kunnen er niet zijn, om het ſterke oxyderen dezer metalen; huisſchellen zijn er even min, zoodat van Daal zijne jongens, zoo noemt men aldaar de dienstboden, op de wijze, hier voorgeſteld, niet kon roepen. Voorts zijn de kantooren te *Batavia* wel degelijk van glazen ramen of glasvenſters voorzien.

Wat doet nu van Daal? Hij gaat te voet in de holte van den nacht naar den Gouverneur Generaal. Maar deze houdt zijne reſidentie te *Buitenzorg*, en komt eens of tweemaal in de maand naar beneden, d. i. naar *Rijswijk*, dat bijna een uur gaans van *Batavia* ligt. Waarlijk, een zamenloop van onwaarſchijnlijkheden; want vooreerst gaat men in die oorden nooit te voet, en vooral niet langs zulke lange wegen; men laat zijne caretta inſpannen, en hij, die de zeden en gewoonten der Maleijers kent, weet zeer goed, dat deze zich met de togten van hunnen heer weinig bemoeijen, en dat zij op eenen al te verren afſtand van hunne meesters ſtaan, om ooit ergens naar te vragen. En dan nog, zal de Gouverneur-Generaal, als zijne Excellentie van *Buitenzorg* gekomen is, en zich den ganſchen dag met belangrijke zaken heeft bezig gehouden, des nachts voor den Heer Jozua van Daal opſtaan, om nota te nemen van drie wurgers? Neen, waarlijk niet, als van Daal, ongeroepen, in het holst van den nacht aan het Hotel van zijne Excellentie was gekomen, zouden reeds de ſchildwachten hem hebben afgewezen. Ook behooren al zulke zaken tot het resſort van den Reſident van *Batavia*, en niet tot de onmiddelijke bemoeijingen van den Gouverneur-Generaal.

Verder lezen wij (blz. 167) van de ſtoomboot *de Ruiter*, die den eenen dag binnenloopt, den anderen dag weder vertrekt, en haren koers over den Arabiſchen zeeboezem neemt, en bij de landengte van *Suez* de reizigers ontſcheept. Deze geheele zinſnede is loutere fictie; want zulk eene ſtoomboot vaart er van *Batavia* niet.

Op blz. 183 ſpreekt de Schrijver van *zwarte* ſlaven, van *palankijns*, die door 12 jonge *geſpierde* mannen gedragen werden, enz.

Zwarte ſlaven zijn er te *Batavia* niet; de ſlaven zijn aldaar uit den Maleiſchen volkſtam voortgeſproten en zijn licht koffijbruin van kleur. In *palankijns* wordt men aldaar niet gedragen, maar men heeft er wel eene ſoort van lage rijtuigen, die vooral door heeren doctoren gebruikt worden, en welke den naam van *palankijns* dragen. *Geſpierde* menſchen, Herkulesſen, zoo als men zegt, brengt dit warme klimaat niet voort, en het zou een groot wonder zijn, er twaalf van bijeen te zien.

Op blz. 190 zal zekere Mahal, enkel voorzien van een' brief van van Daal, op de reeds gemelde ſtoomboot *De Rui-*

Digitized by Google

Ruiter ſcheep gaan; Faringhea echter vermoordt hem onderweg, en neemt deszelfs papieren, waarmede hij zich de gezegde plaats op die ſtoomboot verſchaft. Maar geen van beide kan waar zijn; want Mahal ontvangt zijn' brief in de ſtad *Batavia*, en nu is hij nog ſlechts weinige ſchreden van het hoofd verwijderd, en al de ſtraten, welke hij door moet gaan, zijn zeer bevolkt, zoodat Faringhea hem niet onopgemerkt en dus ook niet ongeſtraft zou hebben kunnen van kant maken. Maar behalve dit, moet elke pasſagier, alvorens *Java* te verlaten, van eene pas voorzien zijn, die hem van wege den Reſident wordt uitgereikt, en waarop zijn ſignalement ſtaat uitgedrukt, en in vele gevallen moet hij nog twee borgen ſtellen, zoodat het zoo gemakkelijk niet gaat, om met de papieren van een ander het eiland te verlaten.

Aangenaam zal het mij zijn, als ik, door deze weinige regels, eenige onjuiste begrippen omtrent *Batavia* heb opgeheven, en daardoor eenig meer licht over dat gewest verſpreid heb.

A. C. Oudemans.

Weêrkundige Waarnemingen, op den Huize *Zwanenburg*.

1844. Jan.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-ſtreken.	Wind-kracht.	Luchtsgeſteldheid.
29	28. 2¾	30½	N. W.	0	bewolkt.
	„ 3½	36½	W.	0	bew., ſneeuwbuijen.
	„ 4	32	id.	0	betrokken.
30	28. 4	31	Z. W.	0	betrokken, dampig.
	„ 4	34	Z. O.	0	bewolkt, dampig.
	„ 4	32	id.	0 à 2	betrokken.
31	28. 3	30	N.	4	betrokken, ſneeuw
	„ 3¼	31	id.	4	betrokk., mistig, ſneeuw.
	„ 5¾	32½	N. W.	4	bewolkt.
Feb. 1	28. 7¾	31	N.	2 à 4	betrokken.
	„ 8	31	N. O.	2	bewolkt, ſneeuwbuijen.
	„ 10¾	30	N. N. O.	2	betrokken.
2	28. 11	31	N. N. O.	4	bewolkt.
	„ 11¾	33	id.	4	idem.
	„ 11½	32½	id.	2	betrokk., ſneeuwbuijen.
3	28. 11	32	Z. W.	0	betrokken, ſneeuw.
	„ 10¾	35	id.	0	betrokken, mist.
	„ 10½	35	N.	4	helder.
4	29. 1	32	N. N. W.	0 à 2	helder.
	„ 1¾	37	N. W.	0	bewolkt.
	„ 1½	36½	W.	2	betrokken.

Van 30 op 31 Januarij, des nachts veel ſneeuw gevallen.

Den 3 Februarij, des ochtends ſneeuw.

Gedurende de maand Januarij 1845, geene obſervatien, wegens gevallen en uitgewaſemd water, door de vorst.

Te HAARLEM, bij de Wed. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE

KONST-

EN

LETTERBODE

VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 14den FEBRUARIJ.

N°. 7.

BERIGTEN.

HEERENVEEN. Op den 3 Januarij dezes jaars overleed alhier aan eene, eindelijk hevig uitgebarsten, zenuwzinkingziekte, in den ouderdom van slechts 36 jaar, de Heer JAN HOUWINK, Art. Lib. Mag. Philos. Nat. Med. et Art. Obst. Doctor, Lid der Provinciale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt in Friesland en van het Genootschap ter bevordering van Genees- en Heelkunde te Amsterdam, enz. Na reeds als student zich bij het vaderland verdienstelijk te hebben gemaakt, door, in de dagen van den Belgischen opstand, als vrijwilliger bij de flankeur-compagnie der Groninger studenten, de wapenen te dragen en den tiendaagschen veldtogt mede te maken, werd hij op den 3 Maart 1832 aan de Groninger Hoogeschool, na de verdediging eener dissertatie *de morbis cordis sympathicis*, met den meesten lof tot medicinae en kort daarop tot artis obstretriciae doctor bevorderd. Offschoon hij, zich ter dezer plaatse vestigende, binnen kort eene drukke praktijk verkreeg, wist hij echter tijd te vinden tot verdere beoefening van de wis- en natuurkundige wetenschappen, in welke hem reeds als student eene eervolle onderscheiding was ten deel gevallen, wegens een antwoord op de wiskundi-

Digitized by Google

ge prijsvraag aan de Groninger Hoogeschool, in den jare 1829, uitgeschreven, en tot het schrijven eener uitgewerkte dissertatie *de theoria elementi apparatus Voltaici;* na de verdediging waarvan hij in den jare 1835 met den meesten lof tot artium lib. magister en philosophiae nat. doctor bevorderd werd. Het genootschap tot bevordering van Genees- en Heelkunde te Amsterdam benoemde hem in 1841 tot haar medelid. Bij de vacature aan het Athenaeum te Franeker, in den jare 1842, door het overlijden van den Hoogleeraar Ens ontstaan, viel hem de eer te beurt van door H. H. Curatoren mede te worden voorgedragen, om dat professoraat te vervullen; het is bekend, dat de vernietiging van de laatste overblijfselen van de eens zoo beroemde en bloeijende Friesche Hoogeschool die voordragt zonder gevolg deed blijven. In den jare 1844 werd de Heer H. benoemd tot Lid der Provinciale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt in deze Provincie.

Offschoon de Heer H. door zijne buitengewoon uitgebreide en drukke praktijk, welke hem nacht noch dag rust gunde, en welker vermoeijenissen zijn zoo nuttig leven, naar menschelijke berekening, hebben verkort, den tijd miste, om zich, door wetenschappelijke werken van grooteren omvang, als Schrijver bekend te maken, bewijzen toch bijdragen in wetenschappelijke tijdschriften, voorlezingen en enkele brochures, niet alle met zijnen naam onderschreven, dat hem noch lust noch vermogen tot grondig wetenschappelijk onderzoek ontbrak; dat hij den moed had, om de uitkomsten der wetenschap tegen bekrompenheid en vooroordeelen te doen gelden; dat hij de behoefte der geneeskunde en de middelen, om haar met te meer vrucht tot heil der maatschappij, ook in geregtelijke zaken, aan te wenden, had doorgrond; bewijzen eindelijk, dat hij tot handhaving der waardigheid en regten van den stand, waarvan hij de pligten zoo getrouw vervulde, de pen wel en met goed gevolg wist te voeren.

Hoeveel men echter van den Heer H. voor de wetenschap had mogen verwachten, ware hem een langer leven gegeven, en hij tot eene voor ongestoorde studie meer geschikte betrekking geroepen, met het leven, dat hem gegund is, heeft hij, in den stand, waarin hij

Digitized by Google

hij geplaatst was, ten nutte der menschheid gewoekerd.

Niet alleen door zijnen vluggen en vasten practischen blik en zijne buitengemeene kundigheden, was hij een voortreffelijk geneesheer, maar onwaardeerbaar was hij als zoodanig door zijne belangeloosheid en menschenliefde, die hem, offchoon in den hoogeren en middenstand zijne hulp door elk om strijd werd begeerd, met dezelfde bereidvaardigheid zijne nachtrust deed breken en alle weder doorstaan, om zich te spoeden naar de armoedigste hut, als naar de lusthuizen der aanzienlijken. Aan de pligten van zijn beroep, zoo zwaar, als hij zich die oplegde, bragt hij als geleerde den roem, die onder zijn bereik was, daaraan bragt hij zijne gezondheid, ja, men mag het zeggen, zijn leven ten offer.

Wat zijne echtgenoot en kinderen, zijne naaste betrekkingen en vrienden in hem verliezen, zullen wij hier niet trachten te beschrijven; wat de maatschappij in hem verliest toonde de algemeene rouw, door zijnen dood te weeg gebragt, toonde vooral de verslagenheid der armen.

AANTEEKENINGEN
BETREFFENDE DE
AARDKUNDE VAN NEDERLAND,
DOOR

Dr. W. C. H. STARING.

(Vervolg van bl. 91.)

6.

Rivier- en Meer-bezinkingen.

Enkele kleine riviertjes van Nederland, als de Oude IJsfel in Gelderland, en misschien ook de Vecht in Overijssel, dragen alle teekenen, dat zij slechts overblijffelen zijn van grootere waterstroomen, die voormaals hunne zeer uitgebreide-kleioevers gevormd hebben. Vooral is dit duidelijk op te merken bij de klei-landen, wel-

Digitized by Google

welke den Ouden IJsſel begrenzen, en de ſtroom, waaraan deze hunnen oorſprong te danken hebben, is ook niet ver te zoeken; want de Rijn zelf toont nog telkens, wanneer de dijken op den regter oever in de omſtreken van Rees bezwijken, zijne geneigdheid om dit zijn voormalig bedde te overſtroomen. De meesten echter der Nederlandſche riviertjes en beken, welke eenigzins kleiachtige oevers hebben, ziet men nog heden ten dage deze oevers uit hunne bezinkſelen vormen. Oppervlakkig beſchouwd zou men wel haast twijfelen, of een riviertje, gelijk b. v. de Dommel in Noord-Braband, eene genoegzame hoeveelheid ſlibbe afvoerde, om die uitgeſtrekte klei- en zavel-gronden te vormen, welke zijn ſtroomdal, om Eindhoven, Boxtel en St. Michiels-Gestel opvullen; maar met ruimte van tijd zijn al zeer vele geologiſche verſchijnſelen, en dit in de eerſte plaats, gemakkelijk te verklaren. De dikte der klei- of zavel-achtige aardlaag zal langs deze riviertjes gemiddeld niet meer dan anderhalf el bedragen, en, met uitzondering van enkele digtgeſpoelde voormalige rivier-armen of poelen, vindt men daaronder gewoonlijk zuiver, tot de vloedvorming behoorend zand. Neemt men nu aan, dat er uit elke winteroverſtrooming een laagje van ſlechts eene ſtreep dikte bezinkt, en dit zal voorzeker niet boven de waarheid zijn, dan klimt men met den ouderdom dezer gronden zelfs niet op tot het eerſte jaar onzer jaartelling.

De zoogenoemde Gelderſche vallei, beginnende aan de Grebbe bij Wageningen en eindigende aan het Eemland, draagt zeer vele kenteekenen van in vorige tijden een Rijn-arm te zijn geweest, wanneer men uitſluitend het oog vestigt op hare hooge en regelmatige oevers en op de hoogte van haren bodem, betrekkelijk den waterſtand van den Rijn. Maar bezuiden Amersfoort, behalve in de onmiddellijke nabijheid van de Grebbe, vindt men hier geene kleigronden, die zelfs de minſte overeenkomst hebben met de kleibezinkingen of de waarden onzer groote rivieren; voorzeker, een zeer merkwaardig verſchijnſel, waarop mij, voor eenigen tijd, een hooggeplaatst ambtenaar van den Waterſtaat opmerkzaam heeft gemaakt, en hetgeen voldoende is, om alle bewijsgronden te ontzenuwen, welke met zoo-

veel

Digitized by Google

veel ijver en geleerdheid door Asch van Wijk gebezigd zijn geworden, om het gevoelen te verdedigen, dat voormaals de Rijn door de Gelderſche-vallei en het Eemland naar de Zuiderzee zoude hebben geſtroomd.

Geen land levert misſchien beter gelegenheid op dan het onze, met zijne uitgebreide droogmakerijën, om de bezinkingen op den bodem van meren of ſtilſtaande zoetwater-plasſen te beſtuderen. Doch niet alleen in Holland, maar ook in de landprovinciën en te midden der vloedvorming ſtoot men telkens op vlakke, effene gronden, dikwijls den naam van *broeken* dragende, welke vroeger de bodems van groote watervlakten ſchijnen te hebben uitgemaakt en eerst later zijn opgedroogd, door het werk van menſchenhanden of het verbeteren der afwateringen. Het is bij deze laatstgenoemde meren niet de lage ligging geweest, welke de waterverzameling veroorzaakte, maar het toevallige gebrek aan openingen in de omringende hooge oevers, en dus het gemis aan afloop voor het regenwater. Een voorbeeld daarvan vindt men, onder anderen, ten zuiden van de Lochemſche heuvels der vloedvorming, in het zoogenoemde Lochemſche veen en de aangrenzende effene gronden, welke onder de Marken Langen, Barchem en Vorden behooren. In latere tijden was hier veen, en dus ook een woud, maar veel vroeger ſchijnt er een meer te hebben beſtaan van eenige uren in den omtrek, hetwelk zelfs, even als de groote Noord-Amerikaanſche meren, Duinen heeft gevormd, die thans, hoewel met heide begroeid, ligtelijk te herkennen zijn. Een tweede voorbeeld levert het Emsbroek, nabij het dorp Laren in Gelderland op, waar, als bij Lochem, aan de westzijde begroeide duinen aanwezig zijn. Misſchien moet men ook de Gelderſche vallei beſchouwen als de bodem van een voormalig zoetwater-meer, wanneer noordelijk en zuidelijk de dammen aangewezen konden worden, die den afloop van het regenwater hebben belet.

Bij een naauwkeurig onderzoek van den Nederlandſchen bodem, vooral met inachtneming der betrekkelijke hoogte, zou men voorzeker op vele plaatſen dergelijke voormalige meerbodems kunnen aanwijzen.

Onze zoetwater- of rivier- en meer-bezinkingen, kunnen, ten aanzien van haren oorſprong en zamenſtelling, onder de navolgende klasſen worden gebragt:

1°. *Waarden*, aanslibbingen onzer groote rivieren, van de Schelde, de Maas en den Rijn met zijne armen; de vette wei- en bouw-landen van de Langstraat, het Maas en Waalsche, de Betuwe, de Lijmers enz. In tegenoverstelling met de volgende gronden en met het zand van de vloedvorming, worden zij in de wandeling, met den naam van *de klei* onderscheiden.

Tot de waarden zullen de kleigronden gebragt moeten worden, welke op de *Kaart van Groningen, door* Smit (zie bl. 360) *donkerblaauw* gekleurd, en onder de namen van *zware-harde-* of *rivier-klei* beschreven zijn. In de *Nat. Hist. v. Groningen*, door Westh. en Ack. Strat. zijn zij op bl. 130 omstandig beschreven. Op bl. 149 wordt de oorsprong dezer klei wel is waar aan de zee toegeschreven, doch in alle geval is zij in zoet- of brak-water bezonken, bevat zoetwater-versteeningen en heeft dus het kenschetsende van hetgene ik *waarden* genoemd heb.

2°. *Groengronden*, de oevers onzer beken en kleine riviertjes. Bezinkingen uit stroomend water, doch niet die vette met eene dikke laag klei bedekte landen, welke men langs de groote rivieren aantreft, maar de vruchtbare zavelachtige gronden, veelal aan jaarlijksche overstroomingen onderhevig, die, in den regel, de nabijheid van afwateringen, of de stroomdalen van deze, aanduiden.

Gelijk ik boven aanmerkte, dragen enkele dezer groengronden de teekenen, dat zij voormaals *waarden* geweest en op dezelfde wijze als deze gevormd zijn.

3°. *Broeken*, voormalige meerbodems, uit zandgrond bestaande. Dikwijls hangen zij met groengronden zamen, en hebben alsdan eene hoogere ligging dan deze. Vele gronden, welke thans al het uiterlijke van broeken hebben, zijn slechts de bodems van verdwenen veenen, en waren dus vroeger met bosch bezet.

De broeken moet men, geloof ik, beschouwen als bestaande uit de bovenlaag der vloedvorming, welke door een zeer langdurig verblijf van meer- (geen rivier- of beek-) water, effen gespoeld en vlak gemaakt is, zonder dat daarbij eene belangrijke verplaatsing van zand heeft plaats gehad.

De overige zandgronden, hier te lande, zonder gerolde steenen, met een oneffene, golvende oppervlakte, bestaan dikwijls uit thans begroeide *duinen*, en moeten dus

Digitized by Google

dus onder de *meer-duinen* of *zandſtuivingen* worden gebragt. Doch, in zoo ver zij geene duinen zijn, geloof ik, dat deze zandgronden tot de vloedvorming behooren. Er zal echter evenveel vóór als tegen dit gevoelen te zeggen zijn, tot dat misſchien de ontdekking van verſteeningen den waren ouderdom beſtemt.

(*Wordt vervolgd.*)

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,

ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Bijdragen tot de Geſchiedenis der Evang.-Lutherſche Kerk in de Nederlanden, verzameld door J. C. SCHULTZ JACOBI, Pred. te *Zutphen*, en F. J. DOMELA NIEUWENHUIS, Th. Dr. Pred. te *Utrecht*. Stuk I en II. *Utrecht*, van Paddenburg & Comp. 1839, 1840.

Het doel der beide verzamelaars dezer *Bijdragen* is, om alles op te gaderen, hetgeen hun Kerkgenootſchap in ons vaderland betreft, ten einde later uit de door hen bijeengebragte bouwſtoffen, eene oordeelkundige geſchiedenis van hetzelve moge kunnen vervaardigd worden. Wij juichen dit doel toe, en wenſchen, dat diergelijke bouwſtoffen den geſchiedſchrijver van elk godsdienſtig genootſchap mogen ten dienſte ſtaan, ten einde hij in ſtaat zij iets *echts* en *volledigs* te leveren. Hoe vele kerkelijke geſchiedenisſen zijn niet, ook in ons vaderland, en te regt, door latere verdrongen geworden, die naar opgeſpoorde of toevallig ontdekte bronnen bewerkt werden; terwijl enkele, ſchoon zich noch door ſtijl noch door voordragt onderſcheidende, tot op dezen oogenblik in achting gebleven zijn, wijl de ſchrijvers de moeite namen, om de bronnen zelve te raadplegen. Wil de geſchiedſchrijver niet te vergeefs arbeiden, geen ſtoffe geven tot valſche begrippen en onjuiste oordeelvellingen, die zich van geſlacht tot geſlacht voortplanten en eindelijk eene eerwaardigheid verkrijgen, die zich niet ligt in verdenking laat brengen, hij bedwinge zijn pen, tot dat hij

. . . . door ſtapels is omzet van wel bekoockte boucken
„en tasſen van pampier, om 't ijetwis wt te ſoecken
„dat tot de ſaack belangt, die 't brein berechten wil.

Na eene *voorrede* en *inhoudsopgave*, vindt men in het *eerſte* ſtuk drie bijdragen. De eerſte van F. G. H. Reudler, predikant te Woerden, voert tot opſchrift: *Liederen en Brieven van* Luther *betreffende zijne volgers in de Nederlanden*, die wij niet ſlechts *vertaald*, maar ook in het

 oor-

oorspronkelijke gewenscht hadden te mogen lezen. Reudlers *Inleiding tot de liederen*, waarin hij handelt, *over den marteldood der twee monniken van het Augustijner klooster te Antwerpen*, Johannes van Esch en Hendrik Voes, *op den eersten Julij* 1523, *om hunne omhelzing van* Luthers *gevoelens openlijk te Brusfel verbrand*, is oppervlakkig, onvolledig en niet uit de *fontes* geput. Elk beoefenaar der geschiedenis zal zulks toestemmen, hoezeer hij het denkbeeld, om de *Bijdragen* met de *Brieven en Liederen* van den grooten Hervormer, door eene gepaste Inleiding toegelicht, te openen, allergelukkigst zal vinden. Het opstel van den Heer Schultz Jacobi *over de godsdienstige onderwijsboekjes bij de Nederlandsch-Luthersche gemeenten* achten wij hoogst belangrijk. Offchoon, volgens deskundigen, de opgave van dezelve op verre na niet volledig is, vinden wij hier toch de voornaamste en beste beoordeeld, en een fiks gesteld overzigt van het godsdienstig onderwijs bij de *Lutherschen*; een overzigt, dat de literatuur der *Ned. Herv. Kerk* nog moet verrijkken. Wij gelooven echter, dat de laatstgemelde nog lang naar hetzelve zal verlangen, daar het getal der onderwijsboekjes onbegrijpelijk groot is, wijl bijna alle steden en verscheidene dorpen de hunne gehad hebben en hebben, de meesten uit de XVIIde eeuw naauwelijks bij name bekend zijn en velen in het geheel niet meer worden aangetroffen. Of de *Leekenwegwijzer* van Anastasius Veluanus (H. A. van der Linden, *Syst. Theol.* pag. 45. Brandt, *Hist. der Reform.* Dl. 1. bl. 173 *volgg. Aanteek. op* D. 1 bl. 29. *Beschrijv. van Harderwijck* D. II. bl. 113. Hoynck van Papendrecht, *Anal.* T. II p. 411. Voet van Oudheusden. *Beschrijv. van Culemb.* bl. 186, 187, Ypey en Dermout enz.) bij het onderwijs der jeugd en onervarenen ten dienste heeft gestaan, zoude ik niet durven beweren: ook is, onzes bedunkens, dit, overigens *godsaligh en nuttigh boeck*, zoo als de *Franekersche* Hoogl. in de godgel., Henric. Antonides, het noemde, er minder geschikt voor. Uitenbogaert meldt, in zijn *Kerk. Geschied.* D. III. fol. 2, 3, dat het *onder het volck seer gelesen werd*, *in den aanvanck der Reformatie en dikwils herdruckt is.* Behalven de door Jacobi (bl. 42) opgegevene drukken, verdienen die van Straatsburg 1550, te 's Hage 1584, 1594, te Dordrecht 1591, te 's Hage 1630 en te Amsterdam 1631 nog genoemd te worden. Over Franc. Alardus kan ook gelezen worden Meiners, *Oostvriesl. Kerk. Gesch.* D. II bl. 252, en . . . . doch wij willen geen Commentaar op die uitnemende Verhandeling schrijven.

De Geschiedenis der Evangel.-Luthersche gemeente te Utrecht, door Dr. Nieuwenhuis, offchoon veel bevattende, hetgeen alleen van plaatselijk belang is, gelijk zulks trou-

Digitized by Google

trouwens ook te verwachten was, laat zich met genoegen lezen en paart duidelijkheid en volledigheid aan onpartijdigheid. Hij heeft zoo veel mogelijk door levendigheid van ſtijl het drooge des onderwerps trachten te vergoeden.

Het *tweede ſtuk*, in 1840 in het licht verſchenen, wordt geopend door een oppervlakkig opſtel van den heer Reudler, getiteld: *de marteldood van* Hendrik van Zutphen, *een' der monniken van het Augustijner klooster te Antwerpen*, waarmede men vergelijken kan het bekende, ook in 1840, te Groningen uitgegeven werk van C. H. van Herwerden: *Het aandenken van* Hendrik van Zutphen *onder zijne Landgenooten vernieuwd.* (Zie *Vad. Letteroef.* Julij 1841 n°. 8 bl. 322. volgg.) Veel belangrijker dan het werk van Reudler is dat van Schultz Jacobi, aan wien wij de beide volgende verhandelingen, over Casſiodoro de Reijna en Volkard Visſcher *en zijn gevoelen over het rijk der geesten*, te danken hebben. De geleerde ſchrijver maakt ons bekend met twee verdienſtelijke mannen, die naauwelijks bij namen bekend waren. Vooral verdient Visſcher, als de voorlooper van B. Bekker, onze opmerking. Het is te bejammeren, dat geen Vaderlandsch geleerde tot nog toe de taak op zich genomen heeft, om een overzigt van de gevoelens dier mannen te geven, die, op het ſpoor van deze beide en van vroegeren, de leer des duivels beſtreden hebben, zoo als Palingh, in zijn *Mom-aanzight der toverij afgerukt*, Amſt. 1725, 8°. P. van Hoven, in zijn *Tafereel uyt het Hov van Eden, waar in vertoond werd de oorzaak van de eerſte ſonden, nevens een naauwkeurig onderzoek van den Duyvel en zijne werken* (zie verder Schotel, *Kerk. Dordr.* D. II. bl. 49.) en anderen.

De beide opſtellen van Dr. Nieuwenhuis over de *Bijbelvertalingen bij de Nederl.-Lutherſche gemeente* en de *Lutherſche gemeente te Amersfoort* zijn niet minder belangrijk, dan dat van zijnen vriend Jacobi *over de Lutherſche gemeente te Kuilenburg, met inſluiting der filiaal-gemeente te Thiel en te Leerdam.* Wij ſtemmen echter den Hoogleeraar Kist (*Nederl. Archief voor Kerk.-geſchied.*, D. III. bl. 299) volkomen toe, dat Jacobi eene onafhankelijke, echt historiſche behandeling wel eens aan zekere *Lutherſche* vooringenomenheid heeft opgeofferd. — Bl. 113 vermeldt de ſchrijver *Die Catalogen off inventarisſen van den quaden verboden boecken* enz. *Loeven* 1550. Wij hebben deze, vooral voor de geſchiedenis van het onderwijs, hoogst belangrijke en zeldzame boekenlijst mogen inzien. Zij voert tot titel: *Die Catalogen off inventariſen van den quaden verboden boucken ende van andere goede, die men den iongen ſcholieren leeren mach, na advys der Univerſiteyt te Loeuen. — Op den Cataloghe van den boecken,*

ken, die in particuliere scholen den ionghers sal moghen lesen ende leeren, komen de volgende voor:

Grammaticiens in 't Latijn.

Figura declinationum en conjugationum. Joh. Despauterii Ninivita. Joh. Oustos Brechtanus. Joh. Murmellius. Thomas Linacer. Christianus Masseus. Syntaxis Erasmi Roterodami.

Poëten.

Hieronijm. Vida. Frater Levinus Brechtanus. Cornelii Croci Josephus.

Grammaticiens in 't Griecx.

Nicolaus Clenardus. Hadrianus Amerotius. Joh. Varennius. Jacob. Ceporinus.

Grammaticiens in 't Hebreus.

Joh. Campensis. Helixs Levita. Nicol. Clenardus. Xantes Sagninus.

Dialecticiens.

Frater Franciscus Titelmannus. Joh. Caesarius. Corn. Valerius.

Orateurs.

Joh. Cesarius. Hadrianus Barlandus. Erasmi Roterod. copia et de scribendis Epistolis, Apophtegmata Similia. Epitome Laurentii Valle. Hadrianus Cardinalis de Latini Sermonis puritate. Cornelii Croci Colloquia.

Bl. 114. De *Leeken wegwijser* is niet het eerst in 1554, maar in 1550 gedrukt. Bl. 119. De geëerde schrijver is van oordeel, dat van Kuilenburg de geslachtsnaam van Gerardus Culemburgicus is. Wij meenen zulks te moeten betwijfelen. Vele der toenmalige Predikanten toch werden alleen bij hun voornaam genoemd, wijl zij geen geslachtsnaam hadden, als Jan Jansz., Geert Wijnantsz., Corstiaan de Predicant. Soms voegde men bij den voornaam, ter onderscheiding van anderen van dien naam, de geboorteplaats b. v. Claes *van Antwerpen*, Urnand *van Middelburg*, Rudolph *van Sneek*. Hadden zij een geslachtsnaam, ook deze werd soms weggelaten, b. v. Jacobus *Sylvaducensis* (Jacob. Michaël van *s' Bosch*), Christianus *Venlo* (Christianus Sinapius van *Venlo*), Servatius *Weertensis* (Servatius Neranus van *Weert*) enz.

Bl. 123. Ik betwijfel zeer, of Gerardus Culemb. ooit aan het hoofd eener *Luthersche* gemeente gestaan heeft, en met den Hoogl. Kist *t. a. p.*, of de Hervormde gemeente van *Kuilenburg* in haren oorsprong wel *Luthersch* geweest is. Het is te bejammeren, dat de Heer Jacobi voor het eerste gedeelte van zijn opstel, het *Archief* te *Culemburg* niet heeft nagezien, dan zou hij gewis, bl. 125, niet ge-

schre-

Digitized by Google

schreven hebben „ dat het toenmalig behoud van velerlei „uiterlijkheden uit de *Roomsche* in de *Luthersche* Kerk, „aanleiding kan gegeven hebben tot de meening, dat de „Gravin (Philippa Sidonia) nog werkelijk tot de *Roomsche* kerk behoorde." Philippa was niet de *zuster* der overledene vrouw van Graaf Floris, want de eerste was de dochter van Frans, *Grave van Manderscheidt*, *Blankenheym en Ter Heyden*, en van Anna, *Gravinne van IJsenburg*, *vrouwe tot Beris* en *Berberich*, en de laatste van Johan Gerhardt, *Graaf van Manderscheit* en *Blankenheim*, *Heer van Gerhardtstein* en van Margaretha *geb.* Wildt en *Rheingravin*. De stelling van den schrijver, dat Graaf Floris tot de zoodanigen behoorde, die evenzeer de *Nederlandsche*, als de *Augsburgsche* geloofsbelijdenis hadden aangenomen en later, bij het mislukken hunner goede pogingen, met de *strengere Lutherschen* het niet kunnende vinden, zich aan de zijde der *Kalomisten* voegden, dunkt mij, vrij gewaagd, en zal moeijelijk geschiedkundig te verdedigen zijn. Wij zouden tegen de redeneringen van zijn WelEerw. over de godsdienstige gevoelens, die de Graaf aankleefde, ook nog wel het een en ander in het midden kunnen brengen, edoch hebben reeds veel te lang den lezer bij dit stuk, dat van bladz. 131 af zeer belangrijk wordt, bepaald. Alleen willen wij den schrijver nog herinneren, dat er in de Vaderlandsche gemeenten wel geen *Registers van overledenen* (bl. 140. 141) gehouden zijn, maar wel in vele, *begrafenis boeken*, die van hetzelfde belang kunnen geacht worden te zijn.

Wij bevelen deze *Bijdragen* het *Nederlandsch* publiek aan, danken de Heeren Uitgevers voor hunne belangrijke opstellen en hopen dezelve verder in den *Bode* aan te kondigen.

Drenthe in losse en vlugtige omtrekken geschetst door drie Podagristen. Met platen, IIe Deel, 1ste Aflevering. *Koevorden*, D. H. van der Scheer, 1844, 54 bl. gr. 8°.

Terwijl wij vroeger den aard en de strekking van dit echt humoristisch werkje schetsten, dat ons met zoo vele bijzonderheden van Drenthe's tegenwoordigen en voormaligen toestand, op eene regt onderhoudende en daardoor aangename wijze bekend maakt, kunnen wij thans volstaan met kortelijk den inhoud der tegenwoordige aflevering op te geven.

De Podagristen komen dan nu in het dorp Emmen, welks kerken en school beschreven worden, gebouwen zoo melancholisch, dat wij niet twijfelen, of zij zijn het, waarop in den Drentschen Volksalmanak voor 1845 gedoeld wordt, wanneer men daar zegt, dat vooral een Godshuis een betame-

Digitized by Google

melijk uit- en inwendige dient te hebben. Verder wordt gehandeld over *Den Angelslo*, *Zuidbarge*, *het Weerdingerholt*, *Roswinkel*, *de Valtherbrug*, *Odoorn*, *de Gruwelberg*, enz., enz. Het reisverhaal is veelal doorſpekt met luimige beſchrijvingen en opmerkingen. — Terwijl wij vroeger geene proeve van den onderhoudenden ſchrijfſtijl der Podagristen mededeelden, willen wij zulks thans doen, en kiezen daartoe de beſchrijving der verkwikkelijke Drentſche vuren, voorkomende op bladz. 22—24:

„De Drentſche vuren zijn alles, — *delicieux*, lieve lezer, als gij huiverig, regt huiverig zijt van een Octobernevel, — allerprettigst om er uwe dóórkoude leden bij te ſtoven. Eene vrijgevige hand vlijt daar de kurkdrooge turven en vlosſige *zodden* tegen den geſchuurden, dikwijls met zinnebeelden verſierden haardplaat; — gij telt geen vijf minuten op uw uurwerk, of de vlam knettert en kraakt reeds in 't tonderachtig ſtellaadje, — en er gaat een hemel voor u open. Ons dunkt, een heerlijk vuur werkt op den geheelen mensch, koestert en ſtreelt al zijne zinnen, en er waren folianten vol te ſchrijven over de genietingen, die gij in den hoek des haards kunt ſmaken, zoo gij ten minſte een open zin en wat ſympathie bezit voor 't ſchoone en goede. Zie 't is reeds ouderwetsch, maar nogtans waar en liefelijk om er bij ſtil te ſtaan; als 't daar buiten zoo gruwelijk ſpookt, — de hageljagt en de windvlaag haar onbarmhartig, meedoogenloos ſpel drijven met de arme ſtervende najaarsbladeren, — als de koude regen op de glasruiten klettert en de wijde ſchoorſteen de bazuin ſchijnt van den herfstſtorm, — zeg, wie dan zijne zolen verwarmt tegen den haardgloed, of u niet eene gedachte van genot *durchzuckt*, zoodat gij er alle naargeestige droomen bij vergeet? Gezwegen nog van 't nut voor ligchamelijke gezondheid; — maar, welke andere geneugten meer wellen er niet uit die levende ſpringader des vuurs voor u op! Die ſpelingen en golvingen en wielingen en rondingen en buigingen en wentelingen en rijzingen en dalingen en kronkelingen der nimmer rustende vlammen; — dat reutelen en ſisſen en knetteren en kraken en ſpatten en knappen van vonken en ſintels, die geſtadige afwisſeling van groteske en gedrochtelijke, ſierlijke en grillige vormen en geſtalten, — nog eens, er was een boek van te ſchrijven! — Doch wij mogen u niet langer met onze vuurphantaſiën ophouden, en roepen u duizendmaal liever met onzen Bilderdijk toe:

Geniet dien zachten gloed, die prikkeling van het vier,
Wiens ſtoving elke vezelſpier
Met zoete zwelling ſpant; het bloed door de aderbuizen
Met nieuw vermogen welt en vult; uw geesten vluchtig (maakt;
Verbeelding werken doet in onnadenkbre weelde.

Le-

Leve dus 't haardvuur, zoo oud, zoo echt vaderlandsch 't is! Zijn eer worde gehandhaafd tegen die uitheemsche kunstgewrochten, waartegen wij met Bilderdijk even gramstorig zouden uitvaren, had de liefelijke haardvlam niet weldadig op onze luim gewerkt:

— wee dat Hoofd der hersenloozen,
Dat, offerpriester van de dood,
De vuurvlam in zijn kacheldozen
En vloekbare ijzerkisten sloot!
O, dat hij zijn verwaten handen,
Eer hij ze sloeg aan 't gruwzaam feit,
Tot eindelkool had mogen branden,
En eindloos branden mocht, zoo lang de menschheid schreit!
Hij was het, die het eêlst van 's Scheppers eedle gaven
Gemaakt heeft tot een vloek, zoo ver die plaag zich vest!
Gods weldaad in een hol gegraven
En 't zuivrend Element veranderd in een pest.
Verga hij! moog zijne asch verwaaijen
Waar nooit een minlijk bloemtjen wast;
En ga de ontelbre zwerm van Brunswijks helsche kraaijen
Steeds op zijn ingewand te gast!

Gelijk in vroegere afleveringen, is ook hier de in de noten aangewezene literatuur der bronnen van Drenthe's geschiedenis, oudheidkunde, enz. zeer volledig, en verstrekt het werkje mede tot groote aanbeveling.

Ten slotte kunnen wij mededeelen, dat een op den omslag geplaatst berigt ons vergewist, dat de uitgever, om het menigen lezer gemakkelijker te maken, de drie reizigers op hunne *Kreuz- und Querzüge* te volgen, te rade is geworden, bij de tweede aflevering eene naauwkeurige en duidelijke kaart van Drenthe te voegen.

De reisroute, waartoe het drietal zich, volgens ingewonnen berigten, verder bepaald heeft, is deze: van Hunsow over Borger, Gieten en Rolde naar Assen, om uit gemelde hoofdstad uitstapjes te doen naar Beilen, Anlo, Zuidlaren, Vries, Eelde, Peize, Rhoden, Rhoderwolde, Norch en Veenhuizen, en verder langs den straatweg naar Meppel af te zakken.

Wij verlangen zeer naar het vervolg, onder anderen naar der Schrijvers beschouwingen van de Koloniën der Maatschappij van Weldadigheid; wij hopen, dat men niet vergeten zal, wat wijlen de edele van den Bosch ook voor Drenthe gedaan heeft.

L. Febr. 1845. C.

NA-

Digitized by Google

NATUURKUNDIGE BIJZONDERHEID.

'S HERTOGENBOSCH, *den* 28 *Januarij.* In ons *Provinciaal Dagblad* leest men heden het volgende artikel: Op het landgoed-Marienhof, gelegen onder Helvoirt, provincie Noord-Braband, behoorende aan Jhr. Bangeman Huigens, vroeger Nederlandsch gezant aan het hof van Denemarken, werd onlangs bij het graven eener waterput, op eene diepte van omstreeks drie el Nederlands, onmiddellijk onder den leembodem, uit het welzand, in deszelfs tegenwoordigheid, ontgraven eene onverwelkte jeneverbesiën struik, met hare groene vruchten, ongeveer hoog zeven en breed drie palmen. Den volgenden dag echter, hoewel zorgvuldig bewaard zijnde, was de groene kleur van een en ander tot het verdorde bruinachtige overgegaan, en vervielen stengels, bladeren en vruchten, bij aanraking tot stof.

Op hetzelfde landgoed werd in het afgeloopen jaar, bij het ter diepte eener el, wenden van een stuk land, uit leemachtige aarde zamengesteld, door den eigenaar, eene wit blaauwachtige aardsoort ontwaard, die hem bij onderzoek bleek mergel te zijn; dezelve deed zich voor, staatsgewijze, loopende van het oosten naar het westen, ter breedte van omstreeks drie palmen. Dezelve was vast, vettig en zacht op het gevoel; opgedroogd wit van kleur. De nasporingen zullen dit voorjaar, met meer opmerkzaamheid, vervolgd worden.

Men weet, dat klei en leem, als een der voornaamste diluviale voortbrengselen beschouwd wordt, zij komt in onderscheidene graden van vettigheid en magerheid voor, die door meer of minder opneming van koolzurekalk, afkomstig van door watervloeden afgekabbelde krijtbergen, tot klei- en leem-mergel overging. De mergel doet zich voor onder verschillende gedaante en kleuren; de kalkdeelen zijn bij uren, of vermengd somtijds bij brokken daarin vervat; zij onderscheidt zich als meel, of als een deeg, dat zacht in het gevoel is, in de lucht hard wordt, en later zich verbrokkelt; doch ook als schilfers, zelfs als steen, die in het water gelegd, als de gewone kluitkalk, van elkander valt.

Men vindt veelal, doch niet uitsluitend, mergel op 2 of 3 el diepte, ter plaatse waar veelvuldig en welig de braambes, de distel, het hoefblad, de akkerwende en de hopklaver tieren, die eenen kalkbevattenden ondergrond aanduiden. De aardsoorten, die kenteekenen van mergel-eigenschappen dragen, overgiet men met eene zuur-oplossing, als wanneer de bruischende werking op die grondstof, vrij waarschijnlijk, het kenmerk der meer of mindere kalkverhouding zal aangeven.

De

De mergel, als een voortreffelijk mestings-middel bekend, vernietigt tevens vele onkruiden, maakt den teelgrond tot de verbouwing van granen en plantfoorten gefchikt, die de aard des gronds vroeger niet gedoogde, en is bijzonder werkzaam op nieuw ontgonnen gronden.

In het noorderdeel van Duitschland vooral, ook in Engeland, is de mergel-bemesting zeer hoog gefchat en van vrij algemeene toepasfing. Ook in de provincie Overijsfel houdt men zich hiermede thans onledig en heeft daar gunftige vooruitzigten geopend.

Degenen, welke meer bijzonderheden nopens de mergel begeerig zijn te kennen, verwijst men naar het zeer beroemd landbouwkundige werk van A. D. Thaer, en het belangrijk handboek voor landbouwliefhebbers van den heer E. C. Enklaar, *den Vriend van den Landman.*

Het ware doelmatig, dat foortgelijke bevindingen, als deze, meer algemeen bekend werden gemaakt, daar zulks de wetenfchap bevorderlijk is, de opmerkzaamheid gaande maakt, en fomtijds tot belangrijke uitkomften leiden kan.

M. V. G.

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

Bevolking der Vereenigde Staten van Noord-Amerika.

Volgens officiele opgave in New-York bekend gemaakt, beloopt de vrije bevolking der Vereenigde Staten, een getal van 14,918,108 perfonen, waaronder 476 mannen en 315 vrouwen, die honderd en meer jaren hebben bereikt. De flavenbevolking beftaat uit 2,487,213 perfonen en daaronder 753 mannen en 580 vrouwen van meer dan honderdjarigen ouderdom.

STERRE- EN WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN.

De Komeet van D'ARREST.

Op den 29. December des vorigen jaars, is door den Student d'Arrest, van het obfervatorium te Berlijn, eene kleine komeet ontdekt, die daarna op verfchillende plaatfen van Europa gezien, en in het begin van Januarij ll. ook te Leiden is waargenomen. Bij hare eerfte ontdekking vertoonde zij zich nabij 15 Cygni op 294° 9′ en + 36° 14′. Te Hamburg en Altena werd zij op den 3. Januarij waargenomen op 292° 33′ en + 38° 35′. Volgens de Sterrekundige berigten, is deze komeet reeds 8. Januarij, op haren kortften afftand van de zon gekomen, en zal zij den 18. Fe-

Februarij, hare digtste toenadering tot de aarde bereikt hebben, en dan, hoewel flaauw, voor het ongewapend oog zigtbaar kunnen zijn. Daarna verwijdert zij zich van de aarde en zal alleen voor het gewapend oog tot laat in Maart bereikbaar zijn. De rigting van hare loopbaan is uit het sterrebeeld de Zwaan, in dat van den Slang overgegaan en tegen het midden van Februarij, treedt zij in de groote Beer. De loopbaan dezer nieuwe komeet heeft veel overeenkomst met die, welke in December van het jaar 1792 waargenomen werd, maar de overeemstemming is niet zoo groot, om zonder nadere onderzoekingen, aanleiding te kunnen geven, tot het vermoeden, dat deze beide kometen hetzelfde ligchaam zouden uitmaken.

Het ongunstige weder van de laatste weken heeft, te Leiden, het nader waarnemen der komeet verhinderd.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1844. Feb.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Windstreken.	Windkracht.	Luchtsgesteldheid.
5	28. 10¾	38	W. Z. W.	2 à 4	betrokk., dampig, regen.
	„ 10½	40½	W.	4	bewolkt.
	„ 7½	35	id.	4 à 6	betr., ruw weêr, regenbuijig.
6	28. 7	35	N. W.	8 à 10	betr., sneeuw en hagelbuij.
	„ 7¾	35	id.	6 à 8	bewolkt, regen en sneeuw.
	„ 9¾	32½	id.	2	helder.
7	28. 10	30½	N.	2 à 4	bewolkt, sneeuwbuijen,
	„ 10½	33½	id.	4	bewolkt, buijen.
	„ 11¾	30	id.	2 à 4	helder.
8	29. 0¾	27	O. Z. O.	0	bewolkt.
	„ 1¾	30½	Z. O.	0	idem.
	„ 2½	23	id.	0	helder.
9	29. 2¾	22	Z. O.	0	bewolkt.
	„ 2¼	28	id.	0	helder.
	„ 2	21	Z.	0	idem.
10	29. 0¾	20½	Z. O.	2	bewolkt.
	„ 0	25½	O.	2 à 4	idem.
	28. 11½	19	O. N. O.	2 à 4	idem.
11	29. 0¼	15	O. N. O.	4	bewolkt.
	„ 1¾	19½	N. O.	4	helder.
	„ 3½	19	N. N. O.	0 à 2	betrokken.

Van 6 op 7 Februarij. des nachts ruw weêr, hagel- en sneeuwbuijen met Noordwesten wind.

Na het ingevallen dooi weêr had het ijs, den 11. Februarij l. l., bij meting, eene dikte verkregen in de Meer van 8¼ Ned. duimen, en op het IJ van 9 dito duimen.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 21sten FEBRUARIJ.

N°. 8.

BERIGTEN.

VOORBURG, *den 27 Januarij.* Heden overleed alhier, in den ouderdom van bijkans 65 jaren, de WelEdele zeer Gel. Heer H. P. GIJSBERTI HODENPIJL, Medicinae Doctor en oud Lid van den Raad der stad Schiedam. 's Mans uiteinde strekke wederom tot een treurig bewijs der onzekerheid des menschelijken levens! Midden in zijn gezin aangetast door eene hevige beroerte, werd hij uit het rijk der levenden weggerukt, zonder een' enkelen noodkreet te kunnen uiten. Één noodlottig vierendeel uurs was toereikend, om een gezond, en, naar allen schijn, krachtig gestel voor altijd te slopen!

Als geneesheer kon hij zich beroemen, meer dan veertig jaar het vertrouwen zijner medeburgers in de ruimste mate te hebben genoten; terwijl eene uitgebreide buiten-praktijk ten volle bewees, dat dit vertrouwen zich niet bepaalde tot de stad zijner inwoning. Zijne laatste levensjaren willende wijden aan eenen stillen werkkring, werd hij in zijn voornemen aanstonds te leur gesteld door den vereerenden aandrang, waarmede zijne veeljarige ondervinding van alle zijden werd ingeroepen. Maar van weinig beteekenis zoude deze lofrede zijn, kon men hier niet bijvoegen, dat zijne

Digitized by Google

belangeloosheid in de harten van zeer vele mingegoeden met dankbare letters geschreven staat, en dat niet alleen de tranen zijner naaste betrekkingen bij zijn overlijden hebben gevloeid.

In betere gewesten vinde hij eindelijk die rust, welke op aarde hem niet werd vergund!

Leiden, *den 8 Februarij.* De 270ste verjaardag der hoogeschool werd heden als naar gewoonte gevierd. De hoogleeraar G. Sandifort heeft de betrekking van rector-magnificus nedergelegd met het houden eener plegtige redevoering: *de Sebaldo Justino Brugmansio, praeclaro naturae interprete; — over Sebaldus Justinus Brugmans, als voortreffelijk natuuronderzoeker.*

Onmiddellijk na den afloop dezer plegtigheid had, in de kamer der regtsgeleerde faculteit, ten dien einde met opene deuren vergaderd, de bekrooning plaats van den heer C. W. Opzoomer, candidaat in de regten en letteren aan deze hoogeschool, den schrijver van het bij de faculteit ingekomen antwoord op hare ten vorigen jare uitgeschrevene prijsvraag.

Waarna de deken der faculteit eene korte aanspraak hield, en ten slotte eene nieuwe prijsvraag werd voorgesteld, als volgt:

PROGRAMMA

Certaminis Literarii ab Ordine Jureconsultorum in Academia Lugduno-Batava die VIII Febr. a. 1845 indicti.

Orde Jureconsultorum in Academia Lugduno-Batava Academiarum hujus regni civibus et Athenaeorum alumnis quaestionem proponit sequentem:

Quatenus jure gentium, cum naturali, tum europaeo, aquae gentis sunt, cujus territorium alluunt?

Certamen non ineant nisi qui iam hoc ipso, quo proponitur quaestio, tempore sint Candidati Juris, vel, in alia Facultate studiosi, tertium curriculi academici annum ingressi.

Commentationes, Latina oratione conficiendae, aliaque, quam auctoris, manu describendae, ante diem 1 Nov. huius anni mittantur ad Vir. Cl. H. Cock, Ordinis Actuarium, fiatque hoc praeter Ordinis expensas. Singulae lemmate inscribuntor, adiunguntorque schedulae obsignatae, auctorum nomina et praenomina continentes, eodemque extrinsecus lemmate distinctae.

Or-

Ordinis de acceptis commentationibus iudicium publice pronuntiabitur, optimaeque responſionis auctori, examine ante inſtituto, praemium tribuetur ipſo die Academiae natali VIII Febr. a. 1846.

OORZAKEN VAN DOOFHEID EN BIJZONDERHEDEN AANGAANDE DOOFSTOMMEN,

DOOR

Dr. C. GUYOT en Mr. R. T. GUYOT,

te *Groningen.*

Offchoon de oorzaken van doofheid, uit haren aard, zeer moeijelijk op te ſporen, te kennen en te bepalen zijn, vooral in den jeugdigen leeftijd van den mensch, raadde echter de beroemde geneesheer Itard den eerstgenoemden onzer aan, ons onderzoek en onze aanteekeningen deswege, over een groot aantal jaren, vol te houden; wij toch konden veelal de ouders en de moeders zelve ondervragen en ook inlichtingen bekomen van de Medici, onder welker behandeling onze kweekelingen geweest waren, hetgeen bij vele inrigtingen voor doofſtommen en in grootere rijken niet geſchieden kan. Wij geven nu, als daartoe mede aangeſpoord door onzen vriend Dr. J. Baart de la Faille, Hoogleeraar in de Geneeskunde aan de Hoogeſchool, Conſulent-medicus van het Inſtituut voor Doofſtommen, het reſultaat op onzer aanteekeningen gedurende bijna 30 jaren gehouden; met vermelding van eenige andere bijzonderheden aangaande een aantal van *zes honderd en elf doofſtommen*, waarvan op dit oogenblik nog 152 zich op ons Inſtituut bevinden.

Van deze 611 zijn 353 van het mannelijke, en 258 van het vrouwelijke geſlacht.

DOOFGEBOREN 408

Wij twijfelen echter, of niet nog niet menigeen van dezen, in den eerſten leeftijd, zonder dat zulks opgemerkt is, doof is geworden, en wel door eene ontſtekingachtige aandoening, miſſchien verzwering van den inwendigen gehoorweg, vergroeijing van de Euſtachiaanſche buis enz., veelal uit *ſcrofuloſis* of *tuberculoſis* ontſtaan.

Doofgewordden ten gevolge:

a. Van *ſtuipen* (waarſchijnlijk als gevolg van chronisch waterhoofd, uit *ſcrofuloſis*) op den ouderdom van 1 jaar 1, van $1\frac{1}{2}$ j. 12, van 2 j. 11, van 3 j. 4, van 4 j. 2 30

b. Van *zenuwziekte*, (ook die als zenuwziekte opgegevene oorzaken zijn hoogstwaarſchijnlijk ontſtekingachtige herſenaandoeningen geweest) op den ouderdom van 1 jaar 1, van $1\frac{1}{2}$ j. 2, van 2 j. 11, van $2\frac{1}{2}$ j. 5, van 3 j. 11, van $3\frac{1}{2}$ j. 5, van 4 j. 3, van 5 j. 4, van $5\frac{1}{2}$ j. 1, van 6 j. 8, van 7 j. 1, van 8 j. 1 53

c. Van *roodvonk*, op den ouderdom van 2 jaar 2, van 3 j. 5, van $3\frac{1}{2}$ j. 3, van 4 j. 8, van $4\frac{1}{2}$ j. 1, van 5 j. 5, van 6 j. 1, van $6\frac{1}{2}$ j. 3, van 7 j. 5, van 8 j. 1 34

d. Van *rheumatiſche ziekte*, op den ouderdom van $1\frac{1}{2}$ jaar 1, van 3 j. 3, van $3\frac{1}{2}$ j. 2, van 4 j. 4, van 5 j. 3, van 6 j. 2, van 7 j. 1, van 8 j. 1, van 11 j. 1 18

e. Van *ſcrofuleuſe ziekte*, op den ouderdom van $1\frac{1}{2}$ jaar 2, van 2 j. 5, van 3 j. 1, van 4 j. 1, van 5 j. 1, van 7 j. 1. 11

f. Van *mazelen*, op den ouderdom van $1\frac{1}{2}$ jaar 3, van 2 j. 2, van 3 j. 1, van $5\frac{1}{2}$ j. 1 . . . 7

g. Van *geelzucht*, (voorzeker uit hoofdaandoening, zoo dikwijls met leverziekte verbonden) op den ouderdom van $2\frac{1}{2}$ jaar 1 1

h. Van de *volksziekte in* 1826, (waarſchijnlijk als gevolg van *febris ſoporoſa*) op den ouderdom van 5 jaar 1. 1

i. Van *anderdaagſche koortſen*, op den ouderdom van 6 jaar 1 1

k Van *kinkhoest*, op den ouderdom van $1\frac{1}{2}$ jaar 1, van 2 j. 1 2

l. Van *waterpokken*, op den ouderdom van 2 jaar 1 1

m. Van het *tanden krijgen*, op den ouderdom van 2 jaar 1. 1

n. Van *teruggeſlagen dauwworm* op den ouderdom van $1\frac{1}{2}$ jaar 2, van 2 j. 2 4

o. Van *inwendig waterhoofd* (hydroceph. internus) op den ouderdom van 4 jaar 1 1

p. Van *verzweringen in het hoofd*, op den ouder-

Digitized by Google

derdom van 1 jaar 2, van 1½ j. 1 van 2 j. 1. . 4

q. Van *uitwendige beleedigingen aan het hoofd*, op den ouderdom van 1 jaar 2, van 1½ j. 1, van 2 j. 3. 6

r. Van *schrik*, op den ouderdom van 1½ jaar 1, van 2 j. 2, van 3 j. 2, van 4 j. 1, van 6 j. 1. 7

s. *Onverwachts, zonder eenige bekende oorzaak of ziekte*, op den ouderdom van 3 jaar 1, van 4 j. 1, van 5 j. 1, van 10 j. 1, (deze laatste met verslapping der onderste ledematen, vermoedelijk door eene aandoening van het ruggemerg, *myelitis*) . 4

t. Wij hebben *geene opgaven* kunnen bekomen wegens (waaronder een negerjongen) 17

611

Zestien moeders verklaarden geschrikt te hebben in den tijd harer zwangerschap, veelal van het misbaar door eenen doofstomme of gewaanden doofstomme gemaakt, en geloofden de oorzaak der doofheid van haar kind daaraan te moeten toeschrijven.

Twee moeders uit den fatsoenlijken stand, beide teedere vrouwen, schreven de oorzaak van de doofheid harer kinderen toe aan den indruk, dien het bijwonen van het bekende tooneelstuk: *de Abt de l'Epée*, in hare zwangerschap, op haar gemaakt had.

Onder dit getal van 611 doofstommen zijn van 42 huisgezinnen uit ieder twee doofstommen, van 12 huisgezinnen uit ieder 3 doofstommen, van 2 huisgezinnen uit ieder 4 doofstommen, van 1 huisgezin 5 doofstommen.

Meesttijds zijn de kinderen in die familiën de een om den ander doof.

Tweelingen 3, waarvan een doof en een hoorende, terwijl een der hoorenden idioot was.

Onder deze 611 zijn:

7, welke slechts één oog hebben.

5 scheelzienden.

26 slecht van gezigt; eenigen zeer erg.

Bij dezen, 2 uit één huis, beiden *zeer zwak van gezigt*; 3 uit een ander huis, allen *bijziende*, en 2 uit een derde huis lijdende aan zoogenaamde *hoenderblindheid*. In deze gevallen schijnt de oorzaak der

 doof-

doofheid ook die der gezigtsgebreken te zijn, zeer vermoedelijk *tuberculosis*.

3 met aanhoudende scrofuleuse oogleden-ontsteking.
13 met loopende ooren.
1 met een scheef aangezigt.
1 met gesloten gehoorwegen en verstijving der kaakspieren, ten gevolge van verzwering der gehoorwerktuigen na de roodvonk.
1 met aaneengroeijing der halswervelen.
1 met verlamming van den regterarm.
1 met verlamming der regterzijde.
1 met verlamming der linkerzijde.
2 met verlamming der onderste ledematen.
5 mankgaanden.
16 met zijwaartsche uitwijkingen der ruggegraat, (14 meisjes, 2 jongens.)
1 met 2 breuken en *phimosis*.
5 met vallende ziekte (*epilepsie*.)
1 met een schubachtig uitslag over bijna het geheele ligchaam (*ichthyosis*.)
46, welke bij hunne komst in het instituut scrofuleus uitslag op het hoofd hadden.
14 zinneloozen (idioten.)
30 met zeer bekrompene verstandelijke vermogens.
2 erg hardhoorenden, welke, na binnen een jaar, duidelijk te hebben leeren spreken, lezen en schrijven, teruggezonden zijn, als kunnende toen door gewoon onderwijs verder gebragt worden.
16 onechte kinderen.
5 vondelingen.

Van de kweekelingen, welke sedert het 55jarig bestaan van het instituut voor doofstommen ontslagen zijn, waren gehuwd of zijn gehuwd geweest (zoo ver ons bekend is) van het mannelijke geslacht, met hoorende vrouwen, 28, waarvan 16 kinderen hebben, welke hoorende zijn. Van het vrouwelijke geslacht zijn gehuwd 8, waarvan 7 hoorende kinderen hebben.

Man en vrouw beide doofstom 6 paren, waarvan 1 paar hoorende kinderen heeft, en 1 paar 4 kinderen, van welke het een om het andere kind doof is; van deze 4 kinderen leven nog een hoorend meisje en een doofstomme jongen, die zich thans op ons instituut bevindt.

NIEUW

Digitized by Google

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,
ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Drentſche Volksalmanak, 1845. Negende jaar. Te *Koevorden*, bij D. H. van der Scheer. Behalve den Kalender 254 bladz. Met plaatjes.

Na eene met genoegen volbragte lezing van dit nuttige Jaarboekje, zetten wij ons, even als in vroegere jaren, neder, om den lezers van den *Letterbode* eenig verſlag van hetzelve mede te deelen. Na een beknopt Voorberigt vindt men boven den Kalender, bij elke maand, weder eenige voor Drenthe meer of min belangrijke *geſchiedkundige herinneringen*; daarop volgt een ſtaat der bevolking van de verſchillende gemeenten, welke Drenthe bevat, op den 1 Januarij 1844, alsmede der geborenen, overledenen en huwelijken in 1843. De 33 gemeenten telden te zamen eene bevolking van 78854 zielen. Het getal der geborenen bedroeg 2449, dat der overledenen [met inbegrip der in de Kolonie Veenhuizen, gemeente Norg, geſtorvene bedelaars, weezen en verlatene kinderen] 1743, zoodat Drenthe's bevolking in 1843 weder met 706 zielen is toegenomen. Er waren 566 huwelijken geſloten. Echtſcheidingen ſchijnen in Drenthe gelukkig zelden plaats te vinden. Het Mengelwerk begint met het tweede of laatſte gedeelte der Levensſchets van wijlen den beroemden Leidſchen Hoogleeraar Johannes Alberti, door Mr. J. de Wal, Subſtituut-Officier van Justitie te Leiden. Een fraai ſteendrukportretje, uit de werkplaats van den Heer H. J. Backer, te Dordrecht, afkomſtig, verſiert dit welgeſchreven en met belangrijke, op den hedendaagſchen tijd toepasſelijke, aanmerkingen voorziene ſtukje des begaafden zoons van wijlen den geachten Groningſchen Hoogleeraar Mr. G. de Wal.

Hierop volgt, gelijk veelal tusſchen de prozaſtukjes, een Dichtſtukje. Deze versjes zijn van ongelijke waarde en worden door ons kortheidshalve in ſtilte voorbijgegaan. Drenthe heeft, gelijk wij later zien zullen, wel zandbergen, maar geenen wel voorzienen zangberg.

Heesters in Drenthe, door Mr. S. C. H. Piccardt, Notaris te Pekel-A, bevat eene opgave der drieëndertig in gemeld gewest meest voorkomende heesterſoorten.

Ons Kerkhof. Aldus luidt het opſchrift van een liefſtukje, met het woord *Meppel* onderteekend en handelende over het eigenaardige eener gepaste hedendaagſche begraafplaats; het bevat een aantal, hetzij dan al bekende, toch zeer behartigingswaardige opmerkingen, die in eenen Volksalmanak regt op hare plaats genoemd kunnen worden. De Schrijver

Digitized by Google

van dit ſtukje ga, zoo mogelijk, in volgende jaargangen voort met de mededeeling zijner beſpiegelingen, ook over onderwerpen van eenen anderen aard.

Van veel minder belang komt ons *de Endekieker* (een man, die aan het eind des dorps naar de wolken ſtaat te kijken) voor; het best vinden wij daarin het houtſneéprentje.

Raadgevingen van eenen Drentſchen landbouwer aan zijne gewestgenooten en mede-landbouwers. Dit ſtukje bevat eene aanſporing aan alle Drenthenaars, vooral aan alle Drentſche landlieden, die door het betalen van *f* 10,— of meer in de directe belastingen (behalve de patenten), geregtigd zijn tot het helpen kiezen van kiezers, en alzoo door deze van leden der Provinciale Staten, om toch toe te zien, dat alleen de braafſte en kundigſte mannen als zoodanig in aanmerking komen, en dat alzoo in het vervolg van de tegenwoordige, vrij algemeene, laauwheid en onverſchilligheid op dit punt afgeweken worde.

Verzameling van Drentſche woorden en ſpreekwijzen. Een hoogst belangrijk gedeelte (het loopt in den tegenwoordigen Almanak, al te groot, om daarin in deszelfs geheel opgenomen te kunnen worden, ſlechts tot aan de letter l) van een opſtel des bekenden Mr. P.., den zoo bijzonder kundigen medewerker van dit Jaarboekje, wiens bijdragen in vorige jaargangen van even veel degelijkheid als goeden ſmaak getuigden.

In 's mans *Inleiding* tot de *Verzameling*, ſtieten wij op eene uitdrukking, welke minder juist is. Er ſtaat: „bij „den Heer H o e u f f t vindt men vele gewone Nederduit„ſche woorden, die geen Bredaſche legpenningen, maar al„gemeen gangbare munt zijn." De geachte Schrijver wil te kennen geven, dat de Heer H o e u f f t als Bredaſche woorden ook de zoodanige heeft opgegeven, welke aan geheel Nederland eigen zijn. Dan is de tegenſtelling van *legpenningen* (welke ſoort van penningen nimmer ergens als *geld* gangbaar was), tegen over *gangbare munt* minder juist. Indien Breda (even als zoo vele andere ſteden in ons vaderland, b. v. Nijmegen, Zutphen, Arnhem, 's Hertogenbosch, enz., enz., vroeger eigene munt had gehad, ware de uitdrukking van Bredaſche *penningen* (niet *legpenningen*) in de beteekenis van *geld*, tegen over *gangbare munt*, zeer eigenaardig geweest. Thans is, gelijk wij zeiden, de tegenoverſtelling van *legpenningen* tegen *munt* onjuist.

Uit de voorafgaande *aanwijzing der verkortingen* van boektitels, enz., blijkt, welk eenen ſchat van bronnen de Heer P. gebezigd heeft, ter opheldering der hier behandelde Drentſche woorden en ſpreekwijzen.

Op bladz. 107 teekenen wij aan, dat voor *gommes* en *gommes ja* men in Zuid-Holland zegt *jongen ja*. Zoude het eerſte ook uit het laatſte verbasterd kunnen zijn? bl. 108

Ne-

Digitized by Google

Nederſachſen lees *Nederſakſen*; bladz. 111, eerſte regel, *huen*, droevig; heeft dit ook eenige overeenkomst met of betrekking op *hune*, lijk, doode, waarvan *hunebedden*, welke ook wij ſteeds hielden voor *rustplaatſen van dooden*, daar de geſchiedenis toch niet vermeldt, dat de eigenlijke *Hunnen* zich immer hier te lande hebben opgehouden?

Eerſte gedeelte der Redevoering van Mr. S. Gratama, *Preſident van het Provinciaal Geregtshof van Drenthe, gehouden den* 20 *Mei* 1840, bij gelegenheid van de in bezitneming van het te Asſen nieuws gebouwde Paleis van Justitie, door de Collegiën, voor welke het beſtemd is, *over den vooruitgang in de Regtspleging, bijzonderlijk met betrekking tot Drenthe.*

Reeds ſpoedig na de plegtigheid had de Heer Gratama aanzoek ontvangen, om, immers het eerſte gedeelte dezer redevoering, in den Drentſchen Almanak te plaatſen; veel later was het echter, dat hij „eenig belang er in begon te zien, om aan dit verzoek te voldoen." Zulks zal wel doelen op de vrees, dat Drenthe, ſedert nu ruim vijf jaren weder in het bezit van een Provinciaal Hof, gevaar mogt loopen, hetzelve, even als laatſtelijk in 1811, weder te verliezen. Mogt men toch algemeen in Nederland gaan inzien, dat Drenthe, behoorlijk door Hollandſche kapitalen daartoe voorbereid, eenmaal gemakkelijk 200000 menſchen zal kunnen voeden, en dat alsdan het Paleis van Justitie te Asſen ſteeds waardig zal zijn, de zitplaats van een Provinciaal Hof te wezen.

Hoogstbelangrijk is deze redevoering, vooral uit het oogpunt der geſchiedenis van het regtswezen in Drenthe. De lezenswaardige aanteekeningen, bij welke wij uit plaatsgebrek niet kunnen verwijlen, zetten aan het ſtuk nog grootere waarde bij.

Middel om matigheid te bevorderen in vorigen tijd.

In 1687 werd Jentien Blocks door den Loffelijken Etſtoel, te Rolde vergaderd, wegens hare overgegevenheid aan dronkenſchap, onder toezigt geplaatst, en aan „alle „weerden, tappers en herbergiers tot Meppel verboden, „haer te mogen tappen wijnen, brandewijnen," enz., enz.

Levensberigt van Mr. Cornelis Pothoff (vroeger Rector te Meppel, later Landſchrijver van Drenthe, een man, die zich vooral als Schoolopziener zeer verdienſtelijk maakte). Fiks geſteld en den meester verradende, aan wien wij vroeger het levensberigt van Mr. P. Hoffstede te danken hadden, maar den meester, die zijn eigen weg bewandelt, die in onze taal Duitſche woordvorming, enz. woorden, wil invoeren, b. v., bladz. 157: „*hun klein getal tegenover* (lees *tegenover het klein getal van deze*), *ſtaan er millioenen van millioenen, geboren en geſtorven, zonder in de geſchiedenis der menschheid eenig kenbaar ſpoor achter te laten*;

ten; bl. 158: „ Maar tusſchen deze onafzienbare menigte en die groote mannen, werden *van alle tijden* (lees *ten allen tijde*) menſchen gevonden, die, enz.; aldaar: *onderſcheideden*, lees *onderſcheidden*, bl. 159 *georvene* grootheid, voor *geërfde*, de zamenſmelting van *d'akademie*, *'t kusſen*, enz., enz., voor *de akademie*, *het kusſen* enz., enz., vinden wij wel vloeijend, maar beter in het ſpreken of in poëzij dan in het ſchrijven; bl. 171: „ een openlijk blijk te geven, dat zijne lange dienſten als Schoolopziener niet *onbemerkt* waren gebleven, d. i. niet *onopgemerkt*. Die Nederduitsch wil ſchrijven, ſchrijve Neder-, geen Hoogduitsch! — Overigens lazen wij het levensberigt met uitſtekend veel genoegen. Het bevat zeer veel behartigingswaardigs, ook voor hen, die buiten Drenthe wonen.

In het hierop volgende dichtſtukje, *Droom* getiteld, is op bl. 173 de koddige drukfout *zandberg* voor *zangberg* ingeſloten. Nu de Drentſche Muzen wonen veelal op *zandbergen!* 't Kan ook zijn, dat een Drentſche letterzetter of corrector het woord *zandberg* beter begreep, dan *zangberg!*

Onder *geſchiedkundige bijzonderheden* ontvangen we: Dr. Johan Picardt, *Goorſpraken*, *Kerſpil Peize* en *Dordſche Synode*, *Drentſche Afgevaardigden*. Deze laatſte wilden, uit hoofde *van mindere kunde der Nederduitſche ſprake*, niet optreden als *Herzieners* der Staten Bijbeloverzetting.

Valtherburg (lees *Valtherbrug*). — *Gevondene Romeinſche Munten*. Aldus is een ſtukje van Mr. L. Oldenhuis Gratama getiteld. Men is door het vinden van *een groot aantal* Romeinſche munten op eenigen afſtand, links en regts van de befaamde brug, en wel op eenen niet zeer grooten afſtand van dezelve, meer en meer in het bij vele deskundigen reeds vroeger beſtaan hebbende denkbeeld verſterkt geworden, dat zij van Romeinſchen oorſprong zoude zijn. Wij voor ons hebben het er ſteeds voor gehouden, dat bij toekomſtige ontginning van het nog voor het grootſte gedeelte ($\frac{2}{3}$) woest liggende Drenthe, een aantal Germaanſche en Romeinſche overblijfſelen uit deszelfs bodem, vooral uit de veenen, zullen te voorſchijn komen, die over deszelfs vroegſte geſchiedenis meerder licht zullen kunnen verſpreiden. In 1819, toen Schrijver dezes zich te Havelte en Westerbeekſloot bevond, had hij ook groote begeerte, om de kortlings ontdekte Valtherbrug te gaan bezoeken, doch men ried het hem om den zeer grooten afſtand af. De gedienſtige kastelein te Westerbeekſloot nam echter op zich, eenige *ſpecimina* van de zamenſtelling der brug, voor mij, bij gelegenheid van Valthe te zullen medebrengen, mits hem een adres te Amſterdam werd opgegeven. Zulks plaats gehad hebbende, kwamen ook na eenige maanden de ſtukken van de Valtherbrug aldaar aan, doch de broeder mijns vriends (deelgenoot der firma) meenende, dat hem door den

Digitized by Google

den een of ander in Drenthe eene poets werd gespeeld, wierp de verschillende overblijffelen op den kortlings geplaatsten vuurbaard. Alzoo verging onze wensch en hoop — in rook!

Doch om tot het tegenwoordige stukje terug te keeren, wij wisten waarlijk niet, wat wij zagen, toen wij het plaatje beschouwden, bij dit onderhavige stukje gevoegd, waarop vier Romeinsche denariën zijn afgebeeld, waarvan twee te Ballo en even zoo vele te Ruitenbroek waren gevonden, (de beide oudste derzelve zijn van Hadrianus, een is van Faustina, de gemalin van M. Antonius, en de vierde van Marcus Aurelius; zij zijn dus geslagen tusschen 117 en 180); de keerzijde toch der drie laatst afgebeelde munten is ten onderste boven afgeteekend, zoodat de beeldjes OP HUN HOOFD vertoond worden; iets wat natuurlijk eene allerzonderlingste vertooning oplevert, en ons nog nimmer in eenig werk met afbeeldingen van Romeinsche munten (en wij hebben, zonder grootspraak, honderde van zulke werken, van tijd tot tijd bij onze studie gebezigd,) is voorgekomen. Als reden van dit zonderling verschijnsel geeft de Heer G. op, dat de keerzijden zich op de munten in eene tegenovergestelde rigting van de voorzijden vertoonen, doch zulks is bij *duizende*, niet alleen Romeinsche munten uit het hoogere en lagere Rijk, maar ook bij vele middeleeuwsche en latere munten het geval, en werd veroorzaakt, doordien men los uit de hand, met den hamer, stempelde, terwijl eerst later, na het uitvinden der muntschroef, de te stempelen plaatjes metaal in eenen ring geplaatst werden, waardoor voor- en keerzijden immer in evenredige rigting kunnen voorkomen.

Het op bl. 187 vermelde opschrift van eenen denarius van Hadrianus moet niet gelezen worden:

HADRIANVS AVG. IMP. CAESAR TRAIAN.

maar:

IMP. CAESAR TRAIAN. HADRIANVS AVG.

Het TR. P. moet niet aangevuld worden tribunus plebis, maar tribuniciae potestatis.

Wat betreft het medegedeelde: „Deze munten zijn in „het veen vrij goed bewaard gebleven: veel van de opper- „vlakte is door den tijd versleten, waardoor de omtrekken „hier en daar onbepaald zijn: zij hebben de grootte van „een nieuw 10- en een nieuw 25 cents stuk,"

nemen wij de vrijheid de volgende lezing daarvoor in de plaats te stellen:

Toen de munten op het veen verloren of geplaatst werden, waren zij reeds in eenen eenigzins afgesleten toestand; want het bijkans zuivere zilver, waaruit ze zaamgesteld zijn, is van dien aard, dat het bijkans niet oxydeert, althans niet in dier voege, dat, gelijk bij de denarii van het lagere Rijk het geval is, afbeelding en omschriften door het oxyde

soms

ſoms zwaar beſchadigd worden; zij zijn denarii van het hoogere Rijk en hebben de grootte tusſchen een oud dubbeltje en een nieuw vijfje of 25 centſtuk.

Het Penningkabinet der Leidſche Hoogeſchool bezit uit de vondst van Rolde vijf denarii, als een van Antoninus Pius; een van Faustina Antonini, met het zeldzame revers van *aedes divae* Faustinae en de afbeelding van den na haren dood ter harer eere geſtichten hexaſtylen tempel; een van Marcus Aurelius, en twee verſchillende van Faustina Aurelii.

Wij danken den Heer Gratama voor zijne lezenswaardige bijdrage, en betwijfelen geenszins (daar ook in Vriesland van tijd tot tijd Romeinſche munten gevonden zijn) of Drenthe's grond zal er in het vervolg nog wel meer opleveren. Men ziet echter uit onze aanmerkingen, dat de Numismatiek eene wetenſchap is, welke niet het eigendom kan genoemd worden van ieder beſchaafd mensch, die toevallig eenige munten of penningen bezit of in handen bekomt, maar dat dezelve *ex profeſſo* aangeleerd moet worden.

De Ballerkuil, door Mr. S. Gratama. Deze kuil was de plaats, waar in vroegere eeuwen de Wijsheid van den Lande in Drenthe, onder den blooten hemel, te zamen kwam, om regt te ſpreken. In de vergadering der Provinciale Staten van gemeld gewest werd in 1843 voorgeſteld, om voor rekening der Provincie aan te koopen de plaats in de gemeente Rolde, welke door dien Ballerkuil wordt ingenomen, met oogmerk, om dat eerwaardig gedenkteeken der oudheid, als het ware, onder openbare beſcherming te ſtellen; dit voorſtel had een beſluit ten gevolge, dat op het onderwerp, na onderzoek, zou worden teruggekomen. Men zeide later, dat, na ingeſteld onderzoek, het beſtaan, immers de identiteit van den Ballerkuil in twijfel werd getrokken. Om dezen twijfel bij alle weldenkenden geheel weg te nemen, ſtrekt het tegenwoordige ſtukje, dat van bladz. 199—219 loopende, veel belangrijks bevat, en eindigt met den wensch, „dat het voorſtel, om dat gewigtig en „eerwaardig gedenkſtuk van der Drenthen zelfſtandige regtſpraak in veiligheid te ſtellen, overeenkomſtig het verlangen van velen moge worden aangenomen (Vergadering „der Staten 1845!) en ten uitvoer gebragt, om ook eerlang „als voorbeeld te dienen voor dergelijken maatregel, met „betrekking tot het Grollerholt en meer andere belangrijke „historiſche punten."

't Kan zoo wel. Een woord voor ons land in deze tijden. Dit welgeſchreven ſtukje bevat zulke behartigingswaardige wenken, dat het ons leed doet, dat wij hetzelve, zoo al niet geheel, dan toch gedeeltelijk, hier niet kunnen overnemen. Het mogt, *mutatis mutandis*, een volgend jaar

wel

Digitized by Google

wel in alle onze overige Volksalmanakken geplaatst worden. Het is regt in den volkstoon geschreven.

Vurige Veldspoken in Drenthe. Eene kleine, doch belangrijke bijdrage, tot de geschiedenis van het bijgeloof in die Provincie, en, naar het ons voorkomt, eene welgelukte poging tot opheldering van een gedeelte deszelven. Ze is weder van den Heer P. (zie boven.)

Aardrijkskundige curiositeiten aangaande Drenthe, eene optelling van onnaauwkeurigheden, voorkomende in het ten jare 1841 bij de Gebr. Diederichs, te Amsterdam, door den Heer W. J. Olivier, Professeur de Langues et de Literature modernes, de Mathematiques, etc., uitgegeven werkje, getiteld: *Manuel du Voyageur en Hollande.*

Proeve van een Woordenboekjen van den Drentschen tongval en 't Drentsche taaleigen. Dit is een eerste vervolg van de *Proeve*, voorkomende in den Almanak voor 1844. De Schrijver erkent dankbaar de mededeeling van eene reeks woorden, die enkel in het Noorden van Drenthe in zwang zijn, door zijnen vriend Dr. R. Bennink Janssonius, te Rhoderwolde.

Dit tegenwoordige eerste vervolg omvat slechts de letters A, B, C en D. Wij hopen er te eeniger tijd, bij deszelfs geheele voltooijing, op terug te zullen mogen komen.

En zoo gaven wij eenig verslag van den Drentschen Almanak voor 1845, een Jaarboekje, dat steeds waardig zijnen hoogen rang handhaaft onder de vaderlandsche Volksalmanakken. Bij ernstige pogingen zal het den Drenthenaren nimmer aan voldoende stof voor hunnen Provincialen Almanak kunnen ontbreken.

L. Februarij 1845. C.

P R O G R A M M A

VAN DEN

LETTERKUNDIGEN KAMPSTRIJD,

Voorgesteld door de Koninglyke Maetschappy van Schoone-Kunsten en Letterkunde, te Gent, voor het jaer 1845.

Klasse van Letter-, Geschied- en Oudheidkunde.

1°. *Een Vlaemsch Dichtstuk op* Jakob van Artevelde, van ten minste 300 dichtregelen.

2°. *Eene historische Redevoering op denzelfden* Jakob van Artevelde, in het Fransch of in het Vlaemsch.

De prys voor het dichtstuk, alsmede voor de redevoering, is eene eerepenning ter waerde van 200 fr.

Al-

Digitized by Google

Algemeene Voorwaerden.

Het bekroonde ſtuk blyft de eigendom der Maetſchappy, die hetzelve in hare *Jaerboeken* eene plaets verleenen zal.

Indien geen der ingezondene ſtukken bekrooningswaerdig wordt geoordeeld, zal het Jury over de aenmoediging beſchikken die het onderſcheiden werk verdient.

Elk mededinger zal zyn ſtuk van eene zinſpreuk voorzien, die hy op een geſloten briefje, zijnen naem en wooning behelzende, zal herhalen.

Ieder die zich op eene andere hoegenaemde wyze doet kennen, of zyn ſtuk na 't bepaelde tydſtip inzendt, wordt uit den pryskamp geſloten.

De ſtukken moeten vóór den 15 Mei 1845, aen den Secretaris der Maetſchappy, vrachtvry ingezonden worden.

Aldus gedaen en beſloten in de algemeene vergaedering van 25 November 1844.

De Secretaris, J. DE SAINT GENOIS.

De Voorzitter. PH. VANDE VELDE.

IJZEREN SPOORWEGEN.

Hollandſche IJzeren Spoorweg-Maatſchappij.

Aantal Reizigers en opgave der Vrachtgelden van Reizigers en Goederen, vervoerd gedurende het jaar 1844.

1844. Maanden.	AANTAL REIZIGERS.					Te zamen.
	Van Amſterd.	Van Haarlem.	Van Leiden.	Van 's Hage.	Van Tusſchen ſtations.	
Januarij	10754	7068	6584	9299	1508	35213
Februarij . . .	10321	7015	6505	7985	2377	34203
Maart	12416	8188	7287	9193	2414	39498
April	16623	11510	8619	11537	3409	51698
Mei . . . . : . .	21767	14715	12236	16123	4224	69065
Junij	21685	15283	9622	13734	4270	64594
Julij	26900	21204	11085	16817	4848	8[illegible]54
Augustus . . .	21441	15842	9708	15028	4560	66579
September . . .	23303	17763	10371	17155	5660	74252
October	16366	10706	8230	11313	3439	50054
November . .	10843	7199	6544	8690	2262	35538
December . .	9306	6828	5540	7264	2082	31020
	201725	143321	102331	144138	41053	63256

De

De opbrengst der Vrachtgelden van Reizigers en Goederen, gedurende het jaar 1844, beloopt *f* 589,230,42.

Het traject tusfchen 's Hage en Amfterdam werd den 15 Mei 1844, door de locomotief *Urania*, afgereden in 1 uur 25 min., en den 18 dier maand, van Amfterdam tot 's Hage, in 1 uur 18 min.; beide reizen tot vervoer van Zijne Maj. den Koning.

GEBOORTE-, TROUW-, EN STERFLIJSTEN.

Opgave van Geboorten, Overlijden en Huwelijken in het jaar 1844.

PLAATSEN.	GEBOORTEN.			Doodgeborenen.	OVERLEDENEN.			Huwelijken.	Echtfcheid.
	Mannen.	Vrouw.	Te zamen.		Mannen.	Vrouw.	Te zamen.		
Amfterdam . .	3996	3733	7729		3661	3590	7251	1892	14
Haarlem . . .	507	442	949		368	338	706	211	2
Alkmaar . . .	196	180	376	19	170	159	329	87	
Hoorn	146	167	313	11	121	140	261	61	
Zaandam . . .	208	180	388	29	220	196	416	99	
's Gravenhage	1289	1217	2506	145	865	862	1727	549	1
Rotterdam . .	1605	1536	3141	218	556	730	2646*	659	6
Leiden	739	728	1467	89	468	496	964	285	4
Delft	333	331	664		261	283	544	142	
Dordrecht . .	417	388	805	63	363	356	719	187	
Schiedam . . .	234	244	478	10	189	165	354	98	
Gouda	289	314	603	42	291	293	584	112	
Middelburg . .	259	237	496	28	223	272	495	121	
Goes	97	90	187	9	93	100	193	59	
Zierikzee . . .	138	125	263		116	126	242	56	
Utrecht	855	820	1675	117	689	714	1403†	426	
Zwolle	273	304	577		189	167	356	139	
Leeuwarden .	434	404	838		279	255	534	204	
Groningen . .	574	633	1207	58	418	425	843	292	
Nijmegen . . .	342	339	681	38	267	263	530	155	
Breda	251	221	472	17	162	167	329	56	

* Hier onder 1360 kinderen beneden 14 jaar.

† In 's Rijks Hospitaal 11 overleden.

HAN-

Digitized by Google

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

Landverhuizers.

In het jaar 1843 zijn van Bremen vertrokken een aantal van 19,843 landverhuizers, aan boord van 146 fchepen. Hiervan begaven zich 19,145 naar de Vereenigde Staten van Noord-America, 496 naar Texas, 38 naar Brazilië en 184 naar Adelaïde, in Zuid-Australië. Het genoemd getal landverhuizers bedraagt 9910 meer dan in het jaar 1842.

Sedert 1840 zijn uit de haven van Bremen vertrokken 556 fchepen, die 64,690 landverhuizers naar de Vereenigde Staten van Noord-America overvoerden. Van dezelve is flechts een fchip, met 150 pasfagiers, vergaan.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1844. Feb.	Hoogte van den Barom. D.	L.	Therm.	Wind-ftreken.	Wind-kracht.	Luchtsgefteldheid.
12	29.	4½	25	N. O.	0	betrokken.
	„	5	27	id.	0	bewolkt.
	„	5½	21	Z. O.	0	helder.
13	29.	4½	21	Z. Z. W.	2	bewolkt.
	„	3	27	Z. W.	4 à 6	betrokken, dampig.
	28.	11¼	25	Z.	6	betr., fneeuw, ruuw weêr.
14	28.	8¾	28	Z. Z. W.	0 à 2	betrokken, nevel.
	„	8	37½	N. W.	0 à 2	bewolkt.
	„	8¼	33½	id.	0	helder.
15	28.	9	33	N. W.	0	betrokken, nevel.
	„	9¾	37	W. N. W.	2	bewolkt, fneeuwbuijen,
	„	9¼	32	N. W.	0 à 2	bewolkt.
16	28.	9½	23	N.	0	betrokken, mist.
	„	10½	33	id.	0	idem. idem.
	„	11¾	32½	id.	0	bewolkt.
17	28.	11½	31½	Z. W.	0	betrokken, mist.
	29.	0½	37	N.	0	idem. idem.
	„	0¾	30	Z. O.	0	bewolkt.
18	29.	0¾	33	Z. Z. W.	0	betrokken, dampig.
	„	0¾	36½	W. N. W.	0	bewolkt.
	„	1¾	30	N. O.	4	idem.

Van 13 op 14 Februarij, des nachtss ruw weêr met fneeuwbuijen.

Den 19 Februarij, heden morgen ten 7 ure, Barometer 29 — 2¾, Thermometer 20 gr, N. O., 4, bewolkt.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE

KONST- EN LETTERBODE

VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 28ſten FEBRUARIJ.

N°. 9.

BERIGTEN.

Beyreuth. Op den 22 December l.l. overleed alhier Georg Graaf zu Münster, rustend regerings-directeur, een geleerde, die om zijne geognostiſche en palaeontologiſche onderzoekingen met regt hooggeſchat werd, en ook door onderſcheidene ſchriften de wetenſchap heeft zoeken te bevorderen. Hij laat eene geologiſche verzameling na, die ter naauwernood haars gelijken heeft in Europa. Zij bevat vooral zeldzame prachtſtukken van de groote Sauri uit de lyas van Wurtemberg en de Frankiſche ſchelpenkalk, een fraai bewaard exemplaar van den zonderlingen pterodactylus, een zonderling dier der voorwereld, van hetwelk tot dusverre ſlechts weinige exemplaren zijn gevonden (*), eene rijke menigte van verſteende viſſchen uit den lithographiſchen ſteen der Frankiſche Jura, van zoogdieren uit de dolomietholen bij Muggendorf enz. Graaf Münster ſtond in betrekking met de meeste geologen en bezitters van kabinetten in Europa, en was alzoo in de gelegenheid, om door ruiling zijne verzameling uit alle oorden te verrijken. Algemeen wordt de wensch geuit, dat dit kabinet voor Beijeren moge bewaard blijven. KOE-

(*) Een der best bewaarde exemplaren van eene nieuwe ſoort berust in Teylers kabinet te Haarlem; een achterpoot, mede van eene nog niet beſchrevene ſoort, in dat van prof. van Breda.

Digitized by Google

KOEPOKINËNTING.

Het woord aan de geneeskundigen en het publiek over de Koepok-inënting, gerigt door H. H. Naegeli, med. chir. et art. obſt. doctor enz., had ten gevolge de Gedachten en opmerkingen omtrent de waarde der vaccinatie en revaccinatie door J. J. Sas, Ridder der Orde van den Nederlandſchen Leeuw, med. doct. enz., over welke wij een enkel woord willen zeggen.

De ſchrijver vangt aan met de betuiging, dat hij, even als de verdienſtelijke Naegeli, om het belang der zaak, ook zijne gevoelens mededeelt omtrent vaccinatie, revaccinatie, variolae en varioloideae; en zegt met vele geneesheeren het gevoelen te deelen, dat er van ontaarde koepokſtof gebruik wordt gemaakt, en daaraan vaak de niet beveiliging voor de kinderziekte behoort te worden toegeſchreven, offchoon hij de koepokſtof in het algemeen geenszins als ontaard of verzwakt wil beſchouwd hebben. Behalve het inënten van ſcrofuleuſe, rachitiſche of met andere cachexie behebte kinderen, en het voortplanten van de ſtof, welke die vaccinatiën opleveren, zijn er nog andere omſtandigheden, zegt onze ſchrijver, waardoor de opneming der ingebragte ſtof en de behoorlijke ontwikkeling der puisten wordt gewijzigd. Zoo gebeurt het niet zelden, dat de ouders de pas ingeënte kinderen niet behoorlijk aan de koude onttrekken; de kinderen de pokken open krabben, waardoor het normaal verloop geſtoord en aanleiding wordt gegeven tot het voortbrengen van ontaarde koepokſtof; hetwelk ook het geval is, wanneer zij te laat uit de pokken wordt genomen; dat echter de hoofdoorzaak van de ontaarding der koepokſtof en der door dezelve voortgebragte koepokken moet gezocht worden in het jagt maken op de medailles. Van daar de verwoestingen, welke de pokken in de laatſte jaren aangerigt hebben, en wanneer geene doelmatige middelen worden aangewend, nog in het vervolg van tijd zullen maken.

Hoezeer wij met Dr. Sas van gevoelen zijn, dat van geene ontaarde ſtof mag worden gebruik gemaakt, en het van groot belang is, dat er gelet worde op het geregelde verloop der vaccinatie, zijn wij het evenwel niet

Digitized by Google

niet eens, dat de medailles hoofdoorzaak zijn van ontaarding der koepokſtof. Het is toch genoeg bekend, dat verreweg de minſte medailles in de grootſte ſteden zijn uitgereikt; terwijl juist de variolae en varioloideae in de laatſte jaren dáár het meest geheerscht hebben. Het klein getal van gezonde kinderen, in de ſteden vooral, maakte het noodzakelijk, de ſtof tot inënting uit koepokken van ongezonde, kwaadſappige kinderen te nemen, en van ontaarde ſtof gebruik te maken. De weinige gezonde kinderen, het gevolg van de, met de beſchaving toenemende, zedeloosheid der ouders, behooren hier te worden in rekening gebragt.

Vervolgens wordt de gewigtige vraag behandeld, of de koepok-inënting voor het geheele leven of ſlechts voor zekeren tijd beveiligt? In tegenſtelling met hetgeen Dr. Naegeli dienaangaande geleerd heeft, beweert Dr. Sas, insgelijks volgens ervaring door hem, aangaande de vaccinatie, variolae en varioloideae, opgedaan te Vliſſingen, Nijmegen, Haarlem, Eindhoven, Utrecht, Leiden, 's Hage en Amſterdam, ſedert het jaar 1838—1844, dat de vaccine niet beveiligt voor het geheele leven, hoewel dezelve met al de vereischte zorg is geſchied, en een geregeld verloop heeft gehad; zoodat de revaccinatie dringend noodzakelijk is, om gevrijwaard te zijn voor het verkrijgen van ware of gewijzigde kinderpokken. De Schrijver deelt enkele gevallen mede, om aan te toonen, dat tijdens het heerſchen der kinderziekte, ſomwijlen, van één gezin, diegene ſlechts werden aangetast, welke voor langen tijd of niet waren ingeënt, terwijl zij, die eerst onlangs waren gevaccineerd, er van bevrijd bleven.

Oppervlakkig beſchouwd, zou men zeggen, dat hierin het bewijs lag voor het niet-beveiligings-vermogen der vaccine tegen de kinderziekte voor het geheele leven; doch zoo men de geſchiedenis der pokken-epidemiën naſlaat, zal men gevallen vermeld vinden, waargenomen voor de ontdekking der vaccine, welke leeren, dat er altijd voorwerpen onaangetast bleven, die zich aan de beſmetting blootſtelden, zoo als met mazelen, roodvonk en meer andere ziekten het geval is.

Tot bevestiging van des Schrijvers gevoelen hadden wij gewenscht, dat hij van de ſtatistieke opgaven, voorkomende in het belangrijke verſlag van de epidemie der kinderpokken, gedurende de jaren 1831 en 1832, te

 Gou-

Digitized by Google

Gouda waargenomen door Dr. W. F. Buchner, had gebruik gemaakt, waaruit, volgens bijgevoegde tabellen, blijkt, dat op een getal van 311 poklijders, zich 78 voorwerpen bevonden, welke gevaccineerd waren, en van deze negen en twintig, binnen twaalf dagen, na de vaccinatie, door de kinderpokken werden aangetast; terwijl gedurende die epidemie veertien voorwerpen, die niet gevaccineerd waren, ten tweedenmale aan de natuurlijke pokken hebben geleden.

In het aangehaalde verflag komen meer aanteekeningen en opmerkingen voor, betreffende de kinder- en koepokken, waarvan Dr. Sas had kunnen en behooren gebruik te maken.

Eindelijk beftrijdt de Schrijver de, door Dr. Naegeli, gedane befchuldiging omtrent de uitoefening en het onderwijs der vaccinatie, en zegt, dat aan 's Rijks hospitaal te Utrecht daarover lesfen worden gegeven. Wij vernamen zulks met genoegen, offchoon wij aan Dr. Naegeli moeten toeftemmen, dat aan de hoogere en lagere burgerlijke inrigtingen voor geneeskundig onderwijs dit geene plaats heeft, maar aan de vlijt der ftuderenden wordt overgelaten, gelijk met vele andere vakken der geneeskunde hier te lande het geval is.

Om het belang der zaak, hebben wij onze kunstgenooten met den inhoud en de ftrekking van het aangekondigde werkje willen bekend maken, in de hoop, dat ook zij zullen vermelden, hetgeen hun de waarneming leerde omtrent de vaccine, revaccinatie, variolae en varioloideae.

R.

IETS
OVER
MEERTEN VERHOF.

Toen ik mij in het jaar 1839 onledig hield met het bewerken van het artikel *Breda*, voor het *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*, vond ik door van Goor (1) onder de vermaarde mannen, welke in die ftad geboren zijn, Meerten Verhof, *voornamentlyck bekent geweest met den naam van* Des Jardins, als een zeer kunftig Beeldhouwer en Metaalgieter vermeld. Dit vuurde mij aan, om nadere levensberigten van

(1) *Befchryving der Stadt en Lande van Breda*, bl. 306.

van dien man op te sporen. Ik meende mij daartoe niet beter te kunnen aanmelden, dan bij den geleerden Hoeufft, wiens bijzondere welwillendheid — om mij zoo door zijne uitgebreide bibliotheek, als door zijne inlichtingen omtrent de stad zijner inwoning —van dienst te zijn, door mij altijd met dankbaarheid zal herdacht worden. Tot mijne groote verwondering echter kreeg ik ten antwoord: dat die geleerde er niets naders van wist, dan er in de *Beschryving van Breda* van gezegd werd, terwijl de Heer Hoeufft meende, dat de opgave van van Goor eene vergissing moest zijn, aangezien men den ontwerper en vervaardiger van het standbeeld van Lodewijk XIV, op de *Place des Victoires* te Parijs — want als zoodanig komt Verhof bij van Goor voor — overal elders onder den naam van van den Bogaard vermeld vindt. Hierdoor werd ik opgewekt, om naar den waren naam van den man te zoeken. In het, boven mijn lof verheven, werk van den geleerden Baron Collot d'Escury *van Heinenoord*, (2) vond ik, dat van den Bogaard of Desjardins in 1640 te Breda geboren was. Nu was ik op het spoor, en ik had slechts de doopboeken van dien tijd op te slaan, om mijnen twijfel te zien opgeheven. Op het stadhuis van mijne toenmalige woonplaats, vond ik dan ook, in het doopboek der Groote of Hervormde kerk, dat aldaar in Julij 1640 gedoopt was een kind, genaamd Meerten, wiens vader was Meerten Veroef, klaarblijkelijk eene — volgens de gewone Bredasche wegsmelting der *h* — naar mondelinge opgave, verkeerde spelling van Verhoef of Verhof, terwijl ik nergens eenen naam vond, die naar van den Bogaard geleek. Hierdoor nu was het, mijns inziens, ontegenzeggelijk bewezen, dat de ware naam van den vermaarden kunstenaar, dien de Franschen Desjardins noemen, Meerten Verhof of Verhoef is geweest. Het verwonderde mij dus bovenmate, dien man schier overal onder eenen verkeerden naam aan te treffen; immers, Fuessli noemt hem Martin van den Baugaerten (3), Nägler, Martin van den Baumgar-

(2) *Holland's roem in Kunsten en Wetenschappen*, D. I. A. 86.

(3) J. R. Fuessli's *Allgemeine Kunstler-Lexicon. Zurich* 1779, fol. 576.

Digitized by Google

garten (4), Feller, Martin Bogaert, *connu sous le nom de* Desjardins (5) en de Saint Victor (6) Martin van den Bogaer, *plus connu sous le nom de* Desjardins; doch niet slechts bij buitenlanders draagt hij eenen verkeerden naam, maar zelfs bij onze Nederlanders wordt hij niet, — dan, voor zoo ver mij bekend is, bij van Goor — onder zijnen waren naam vermeld; zoo komt hij, onder anderen in het in 1842 uitgekomen werk van den Heer Immerzeel Junr. (7), onder den naam van Martinus van den Bogaard of Martin des Jardins voor (8). Deze laatste omstandigheid vooral spoorde mij aan, om onze landgenooten op deze dwaling opmerkzaam te maken, ten einde daardoor misschien te bewerken, dat latere schrijvers, over dien man sprekende, hem onder zijnen waren naam zullen behandelen. Wat mij verder nopens hem en zijne werken bekend is, zal ik in mijne ter perse liggende *Beschrijving van de stad Breda en hare omstreken*, opgeven.

Gorinchem, A. J. van der Aa.
Februarij 1845.

(4) Dr. G. K. Nägler, *Neues Allgemeinen Kunstler-Lexicon*, Lief. IV, f. 326.
(5) Feller, *Dictionnaire in voce* Desjardins.
(6) *Tableau Historique et Pittoresque de Paris*, par J. B. de Saint Victor. Tom. II, pag. 380 - 384.
(7) *Levens en Werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders en Beeldhouwers, Graveurs en Bouwmeesters*, door J. Immerzeel Jr. D. I. bl. 68 en 69.
(8) Hoogstraten noemt hem in zijn *Groot Algemeen Historisch Geographisch en oordeelkundig Woordenb.*, lett. J., bl. 85, verkeerdelijk Franciscus des Jardins, zonder van zijnen Nederduitschen naam te spreken; terwijl ik hem noch bij Houbraken, in *de Groote Schouwburgh der Vaderlantsche Konstschilders en Schilderessen*, noch bij van Gool, in de *Nieuwe Schouwburg der Nederlantsche Kunstschilders en Schilderessen*; noch bij Kok, in het *Vaderlandsch Woordenboek*, vermeld vind.

BEOORDEELING VAN VADERLANDSCHE WERKEN, IN BUITENLANDSCHE TIJDSCHRIFTEN.

Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, door Mr. J. C. de Jonge, Archivarius van het Rijk, Deel I—V, in

In 8 Stukken, te *'s Gravenhage* en *Amsterdam*, 1833—1843, bij de Gebroeders van Cleef.

Het is schoon, zich door roemrijke daden bij het vaderland verdienstelijk te maken; die daden goed te beschrijven, heeft ook zijne verdienste. Men kan uitblinken in vredestijd zoowel, als in den oorlog; en velen worden geprezen, omdat zij zelve uitstekende daden bedreven, of die van anderen verhaalden. Deze woorden van eenen geestigen Romein mogen wij met volle regt op de Nederlanders toepassen. Hij, die Holland kent, en met eigen oogen zag, hoe rijk dit merkwaardig land is aan gedenkteekenen van verschillenden aard, die vertrouwd is met deszelfs geschiedenis en letterkunde, weet ook, hoevele voortreffelijke mannen het voortbragt, die in het kabinet of op het slagveld, op den onmetelijken oceaan, of in de verschillende takken van kunsten en wetenschappen, zich eenen onsterfelijken roem hebben verworven. Het is niet naar het werk van Leo, dat men Oud-Nederland en het Nederlandsche volk beoordeelen mag. Een volk, dat, niet talrijk, en in den dringendsten nood aan zich zelve overgelaten, zijne staatkundige en godsdienstige vrijheid aan het magtige Spanje ontwrong; dat, onder de leiding eens Willem III, die, opgevoed in de school van eenen Johan de Witt, aan Lodewijk XIV het hoofd bood, gelijk de eerste Oranje het Philips II had gedaan, de onafhankelijkheid der Europesche staten hielp handhaven, een volk, hetwelk van oudsher de overtuiging had, dat tot bevordering van 's lands welvaren, nijverheid en handel, kunsten en wetenschappen alléén niet voldoende zijn, maar tevens op zedelijke grootheid zijn geluk moet zijn gegrond; een volk eindelijk, dat meer dan eens den kelk des lijdens tot op den bodem toe ledigde, en nimmer grooter, nimmer edeler, dan in het ongeluk zich betoonde, zulk een volk is voorzeker eens ieders achting waard. Die van deszelfs lotgevallen en verhouding tot andere natiën zich een juist begrip wenscht te vormen, moet die leeren kennen uit de werken van inlandsche schrijvers. De Nederlandsche letterkunde is, wat het vak der geschiedenis aangaat, zeer rijk. Om van geene chronijken of geschiedenissen van enkele steden en gewesten te spreken, willen wij slechts eenige Schrijvers opnoemen over de algemeene geschiedenis van Nederland, als b. v.: Hooft, den Nederlandschen Tacitus, Wagenaar, van Wijn, van Kampen, Luzac, S. Stijl, Bilderdijk en G. Groen van Prinsterer, die door het uitgeven der *Archives ou Correspondance inédite de la maison d'Orange*, aan zijne landgenooten zoowel, als aan alle beoefenaars der geschiedenis eene uitstekende dienst bewees. Wij noemen nog Bosscha's voortreffelijk werk: *Nederlands Heldendaden te Lande*, een tegenhanger van de vroegere *Nederlands Heldendaden ter Zee*, welk laatste geschrift ons op de boven

aangekondigde *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, van Mr. J. C. de Jonge, als van zelve brengt.

Over het leven en de daden der Nederlandsche zeehelden bezitten wij reeds verscheidene werken. (De Referent noemt er hier eenige op.) De heer de Jonge zelf heeft dezen tak der geschiedkundige literatuur verrijkt met eene *Levensbeschrijving van* Jan *en* Cornelis Evertsen en van Witte Cornelisz. de With. Hoe verdienstelijk intusschen de in dit vak reeds bestaande geschriften waren, zij vormden nog geen geheel: eene volledige geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen was eene behoefte, die zich dikwerf had doen gevoelen. Tot het gelukkig volvoeren van zoodanigen arbeid waren alle die hoedanigheden noodig, welke de Schrijver in zich vereenigt: het ter behandeling gekozen onderwerp vorderde eene veel omvattende kennis, een ongemeenen geest van onderzoek, geduld, volharding, vaderlandsliefde, en naauwgezetheid. De hoofdzakelijke reden, waarom een volk, dat zijne vrijheid, zijnen roem, zijne welvaart, ja zelfs zijn staatkundig bestaan voor een groot gedeelte aan het zeewezen te danken heeft, er tot op onzen tijd geene doorgaande geschiedenis van bezat, moet welligt, gelijk de Schrijver aanmerkt, gezocht worden, eensdeels in den naijver der provinciën en admiraliteiten, en in den vroeger zoo moeijelijken toegang tot de archieven, anderdeels in het verval van het zeewezen van lateren tijd en den treurigen toestand des lands.

Het werk, dat wij hier aankondigen, is grootendeels uit vroeger ontoegankelijke archieven en andere bronnen zamengesteld, en deze werden tot in hunne kleinste bijzonderheden aan eene naauwlettende critiek onderworpen. Den Schrijver stonden daarenboven velerlei berigten ten dienste, welker mededeeling getuigt van het levendig belang, 't welk alle liefhebbers der geschiedenis er in stellen. Hij gebruikte verscheidene zeldzame werken over het zeewezen, handschriften en gedenkstukken, met welke de kunst het aandenken vereeuwigen wilde van hooggeëerde namen en roemruchtige daden. Kortom, de Schrijver rustte zich toe met alle de noodige bouwstoffen, om een werk, belangrijk en van grooten omvang, daar te stellen. Enkel een doorloopend verhaal van de lotgevallen te leveren van hen, die uitgeblonken hadden in den krijg ter zee, was niet het doel van den Schrijver; hij wilde tevens den innerlijken en uiterlijken toestand van het Nederlandsche zeewezen in de verschillende tijdperken schetsen, deszelfs ontstaan, opkomst en bloei, deszelfs verval en herleven voor oogen stellen, de oorzaken van dat alles uit één zettende, gebeurtenissen in het vaderland en daar buiten, voor zoo verre zij middellijk of onmiddellijk op het zeewezen van invloed waren, toelichten. Dit moeijelijke vraagstuk is met goed geluk opgelost. Wij hebben hier alzoo geene enkele verzameling van schetsen

uit

Digitized by Google

uit den zeekrijg, nog minder een *roman maritime*, maar eene geloofwaardige geschiedenis, uit echte bescheiden zamengesteld. De tijden zijn niet meer, toen Nederland de eerste zeemogendheid was; toen onder de vlag, die van het Nederlandsche schip woei, de bezem hing, ten teeken dat de wakkere zeelieden der Republiek de zee hadden schoon geveegd, toen de dappere vloten van Nederland de Britsche bodems in hun eigen havens kwamen verbranden, en de gezant van Beuningen aan Karel X van Zweden, op diens bedreiging van de Sont te zullen sluiten, met fierheid ten antwoord gaf: „De houten sleutelen van de Sont liggen in de haven van Amsterdam!" De Vereenigde Nederlanden moesten eindelijk aan Engeland de heerschappij der zee afstaan, aan Engeland, dat, toen het hunne hulp niet meer behoefde, hun mededinger en vijand werd: zij moesten eindelijk, na zoo vele bloedige zegepralen, vervolgd door het harde noodlot, hunne rijke koloniën verliezen. De grootheid der zeemagt ten tijde der Republiek, de glans van haren roem schittert alléén nog in hare geschiedrollen. Van daar dat welgevallen, van daar ook die weemoed, waarmede de schrijver den loop der geschiedenis volgt, naarmate hij van eene roemruchtige daad te verhalen heeft of eene treurige gebeurtenis vermeldt.

De geleerde en vlijtige Schrijver heeft zijn onderwerp met volledigheid behandeld en biedt ons een werk aan, dat door stijl zoowel, als door deszelfs geheele inrigting behaagt. Men zoude wel is waar de aanmerking kunnen maken, dat hier en daar wat veel bij kleine bijzonderheden wordt stilgestaan: dat die eentoonige, telkens wederkeerende schilderingen van bloedige gevechten, die telkens voorkomende opgave van het getal dooden en gekwetsten den lezer vermoeijen, zonder hem veel te leeren, daar het dan toch eigenlijk de gevolgen van den kamp zijn, welke een geschiedkundig belang hebben. Maar men bedenke, dat de schrijver niet in de eerste plaats voor vreemden arbeidde, maar voor zijne landgenooten, die tot in de kleinste bijzonderheden met hun zeewezen wenschten bekend te worden. De voortzetting van zulk een uitgebreid en kostbaar werk, in eenen tijd, waarin de Nederlander zoo groote offers aan het vaderland brengen moet, is het meest voldingende bewijs, dat dit werk leerrijk en onderhoudend is. Niet alléén bij de inwendige inrigting der vloten en de door haar geleverde zeeslagen staat de Schrijver stil, ook de gevaarvolle ontdekkings-reizen van den ondernemenden zeeman zijn in zijne geschiedenis ingevlochten.

Gelithographeerde zeekaarten, die de plaatsen, waar gewigtige gebeurtenissen voorvielen, aanschouwelijk maken; de afbeeldingen van zeldzame gedenkstukken en penningen; facsimilés, bijlagen, uit brieven en andere merkwaardige stukken bestaande, tabellen, waaruit de verhouding tusschen

de Nederlandſche, Engelſche en Franſche vloten en ſtrijdkrachten in verſchillende tijdperken blijkt, verhoogen de waarde van het werk.

Wij wenſchen der letterkundige wereld in het algemeen, en den Nederlanders in het bijzonder, geluk met de verſchijning van dit werk, dat met moed werd ondernomen, met volharding werd voortgezet, en weldra zal zijn voleindigd. Dat den geleerden Schrijver de verdiende dank zal ten deel vallen, kan aan geen twijfel onderhevig zijn.

H. — Y.

Götting gelehrte Anzeigen, May 1844.

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

Buitengewone vruchtbaarheid eener Koe.

Hoewel het voortbrengen van twee kalveren te eener dragt niet geheel vreemd is, behoort het echter onder die bijzonderheden, waarvan in ons Land geene doorgaande aanteekening ſchijnt gehouden te zijn, noch eene geregelde opgave te vinden is. In de Verhandeling des Hoogleeraars A. Numan, *over de onvruchtbare Runderen*, worden wel berigten gevonden van dezen en genen landbouwer, die als belangrijke bijdragen tot de nadere kennis van dit onderwerp kunnen dienen. Zij zijn echter te weinig en gaan over een te klein getal ſtreken en jaren, om er de verhouding van tweelingbaring tot die van ééne vrucht uit te kunnen opmaken.

Gaan wij te rade met hetgeen deswegens elders is bekend gemaakt, zoo vindt men wel eenig meerder licht, doch niet genoegzaam, om zich geheel voldaan te houden. Earl Spencer, Voorzitter der Engelſche maatſchappij van Landbouw, heeft ondertusſchen door 764 waarnemingen, waarbij tevens de uitkomſten zijn opgeteekend van de vaars- en ſtierkalveren, bij de gewone werpingen zoo van eenlingen, als van tweelingen, den weg gebaand, om tot de bepaling eener evenredigheid van twee- en eenlingsdragten te geraken. (*) Uit zijne opgave toch valt te berekenen, dat op 33 geboorten nagenoeg $1\frac{1}{8}$ tweeling-geboorten voorkomen. Deze verhouding evenwel is uit een te klein aantal bevallingen getrokken, om als doorgaans zeker te kunnen worden aangenomen. Ik twijfel ook zeer, of zij in Engeland, doch wel bijzonder, of zij in ons Vaderland als vastſtaande zal mogen gelden. Trouwens zoo enkele vruchtbare jaren, gelijk dat van 1834, rijk zijn aan voorbeelden van tweelingdragten, komen zij in andere zeer zeldzaam voor. Die het bedrijf des landbouws vele jaren heeft geoe-

(*) Vergelijk A. Numan's *Verhandeling over de onvruchtbare Runderen*, bladz. 56, en Earl Spencer, *on the geſtation of cows*, in het Tijdſchrift: *the veteranian*, 1839, pag. 723.

Digitized by Google

oefend, of met den boerenstand van nabij bekend is, kan hiervan getuigenis geven.

Veel zeldzamer nog is de dragt van drielingen, en wel bijzonder, wanneer dit verschijnsel zich meer dan eens bij hetzelfde dier herhaalt. De Hoogleeraar de Blainville vond het merkwaardig genoeg, om er mededeeling van te doen in het *Bulletin des Sciences médicales* van Februarij des jaars 1828. Waaruit het verhaal is overgenomen in het *Veeartsenijkundig Magazijn*. (*)

Wij vinden aldaar, dat eene koe in drie opvolgende dragten, negen kalveren heeft ter wereld gebragt. Al deze kalveren, met uitzondering van twee der eerste dragt, werden door de moeder gezoogd. Volwassen zijnde geworden, werden dezelve dragtig, maar zij bragten slechts één jong op eens ter wereld, zoo als zulks gewoonlijk plaats heeft.

Volgens de opgave van Busch, in het *Teutsche Zeitschrift für die gesammte Thierheilkunde* B. I. s. 116, wierp op een landgoed, in Holstein, eene koe drie kalveren, welke gelijk geteekend waren, en door haar werden gevoed en grootgebragt. Deze kalveren, welke vaarsen schijnen geweest te zijn, werden later niet togtig.

Als eene groote zeldzaamheid wordt in de *Nederlandsche Staats Courant* van 15 April 1839 gemeld, dat eene koe, in den loop van één enkel jaar, vijf kalveren ter wereld bragt, de eerste maal drie, waarvan een in het leven is gebleven, de andere keer twee, welke beide dood waren.

Deze voorbeelden met een niet minder merkwaardig, uit mijne eigene veemagt kunnende aanvullen, heb ik het niet overbodig geoordeeld, hetzelve te laten volgen.

Eene kloeke, nu achtjarige, zwart bonte koe, reeds eenmaal elders bevallen van een kalf, waarvan de sexe mij onbekend is gebleven, en andermaal in 1841 op mijn buitengoed, onder Baarn, van een vaarskalf moeder geworden, bragt in het jaar 1842 ten derden male een vaarskalf ter wereld. Welke beide laatste kalveren door mij zijn aangehouden. De eerste vaars, tot een kloek beest opgewassen, is in den loop van het jaar 1843 besprongen, en in het voorjaar van 1844 bevallen van één stierkalf. Diezelfde moet nu voor de tweede maal kalven.

Het vaarskalf van 1842, ook goed zijnde uitgegroeid, werd gedekt in 1844 en is sedert dien tijd dragtig. Of deze beide dieren nu, elk voor zich, één of meer kalveren zullen ter wereld brengen, moet de toekomst leeren.

Hare moeder, het voorname onderwerp van dit geschrijf uitmakende, wierp, na drie opvolgende keeren van slechts één jong bevallen te zijn, op den 27sten Februarij des jaars 1843 drie vaarskalveren, waarvan het derde kort na de geboorte is komen te overlijden. De twee levende werden, volgens gebruik, van de moeder verwijderd. Zij groeiden bei-

(*) Eersten deels derde stuk. Groningen 1828. 8°., bladz. 477.

beide welig op en hadden in het midden der zomer van 1844 zulk eenen wasdom bekomen dat ik geene zwarigheid vond, haar, bij herhaling togtig wordende, te laten bespringen.

Eene derzelve geeft blijken van dragtig te zijn; bij de andere is het zonder uitwerking gebleven. Ik heb verkozen, deze gust te houden tot het nu op handen zijnde voorjaar, en de gevolgen der dragt van hare zwangere drielingzuster af te wachten.

Wat wijders het moederdier betreft, ten haren opzigte valt aan te merken, dat zij, hoewel geene nadeelige gevolgen van hare bevalling gehad hebbende, echter langen tijd is gebleven, zonder nieuwe teekenen van togtigheid. Eerst in de maand Mei des vorigen jaars, deden zich daarvan blijken op. Zij werd op den 15den dier maand door een anderen stier, dan vroeger, gedekt. Drie maanden later liet het zich gedurende ettelijke uren aanzien, als of zij, gelijk men in onze streken gewoon is te zeggen, had opgebroken. Doch later hebben zich dergelijke verschijnselen niet weder opgedaan, zoodat meer en meer de zekerheid van hare dragt zich bevestigde.

Des voormiddags van den 30sten Januarij jl., alzoo eenige dagen vroeger, dan men zulks wachtende was, werd zij moeder van twee levende vaarskalveren, die geene teekenen gaven van onvoldragenheid. Den naastvolgenden nacht werd dit getal met nog twee even kloeke levende jongen ververmeerderd, waarvan een stierkalf. Deze beide zijn echter kort na de geboorte gestorven.

Het moederdier, hoewel afgemat en verzwakt, heeft zich spoedig hersteld. De twee in leven geblevene kalveren groeijen welig op.

Een andere stier tot de koe zijnde toegelaten, dan waarvan zij een drieling had voortgebragt, schijnt het ontwijfelbaar, dat die buitengewone vruchtbaarheid alleen van haar afhankelijk is geweest.

Van vier kalveren te eener dragt zijn de voorbeelden hoogst zeldzaam. Men vindt ze echter nu en dan vermeld; onder anderen in het *Tweeden Deels tweede stuk* van N u m a n s *Veeartsenijkundig Magazijn*, op bladz. 657., waar gesproken wordt van eene koe, die op een landgoed, in het *Maagdeburgsche*, op den 22sten Januarij des jaars 1837 vier volkomene levende stierkalveren ter wereld bragt, waarvan twee geheel bruin, en twee ook bruin, doch met witte koppen voorzien waren. Op den 28sten Januarij waren alle vier kalveren nog in leven en volmaakt gezond. Het moederdier nogtans, onder de baring te veel geleden hebbende, was aan de gevolgen gestorven.

Een voorbeeld van gelijke vruchtbaarheid vind ik in *den Staat van den Landbouw in het Koningrijk der Nederlanden over het jaar* 1820, bladz. 73. In *Overijssel* namelijk wierp eene koe vier kalveren op eens, die alle aangehouden werden en wel groelden. Ook

Ook te *Eibergen* wierp een koe, in het jaar 1834, vier zwart bonte, volwasſene, doch doode kalveren, twee van het mannelijke en twee van het vrouwelijke geſlacht. Deze kalveren maakten door de grootte en den vorm der vlekken zeer onderſcheidbare paren. De paren van gelijke kunne toonden in kleur en vlekken volmaakte overeenkomst. Alle hadden dit gemeen, dat hunne koppen van voren op eene gelijke wijze met wit haar bezet waren. (*)

Van het gelijktijdig voldragen van vier kalveren zijn mij geene meerdere gevallen voorgekomen. Ik vind nog wel in het *vee-artſenijkundig Magazijn* de zwangerheid van vier kalveren bij ééne koe vermeld, (†) maar dit dier zou vermoedelijk vóór de bevalling zijn bezweken, zoo men niet had geoordeeld, het van wege de groote zwakte te moeten afmaken, terwijl bij de opening van het lijk gevonden werd, dat de kalveren, zijnde alle vier van het mannelijke geſlacht, niet eene gelijke mate van ontwikkeling bereikt hadden, daar één derzelve vier-enzestig ponden, twee twee-endertig ponden en een dertig ponden woog.

In het door mij waargenomen geval zijn alle tot gelijken wasdom gekomen en levend ter wereld gebragt. Jammer zeker, dat bij de drieling-geboorte ééne en van de vierling twee zijn komen te overlijden. De levend geblevene en hare moeder zullen welligt in het vervolg van tijd nieuwe gelegenheid geven tot mededeeling, niet geheel onverſchillig voor de kennis der natuur.

Wat overigens de natuur in hare vruchtbare werking vermag, zou door vele voorbeelden ook bij den mensch zijn op te helderen.

Ik wil nu alleen bij het verhandelde nog voegen het voorbeeld van de buitengewone vruchtbaarheid eener ooije, welke in vijf dragten achttien jongen baarde. Zij wierp namelijk in het jaar 1838, op *Berkshove*, onder *Watergraafs-Meer*, drie jongen, in 1839 wederom drie, in 1840 vier, in 1841, vijf en in 1842 nog drie. Na dien tijd heeft men dat ſchaap ter ſlagtbank gebragt.

Als opmerkingwaardig moge vermeld worden, dat zij zelve eene drieling was, zoo zwak bij hare geboorte, dat de eigenaar haar, bij de twee overige fikſe lammeren, niet willende behouden, ten geſchenke gaf aan den zoon eens landmans, dien het gelukt is, haar door vele moeite en zorg in het leven te houden, maar voor die zorg dan ook beloond is geworden met eene teelt, die zelden haar 's gelijken heeft.

Twee daaraan zeer nabijkomende voorbeelden zijn te vinden in *the London Chronicle* van April 1820 en daaruit overgenomen in het *tweeden Deels tweede Stuk* van het *Vee-artſenijkundig Magazijn*, waar het op bladz. 658 heet: „Samuel Shaw, op Belton, nabij Lougborough bezit „ een

(*) Zie Verhand. *over de onvruchtbare Runderen*, bladz. 53 noot (1).
(†) Zie Eerſten deels, Eerſte ſtuk, bladz. 160—162.

„ een vijfjarig ſchaap, hetwelk hem niet minder, dan ze-
„ ventien lammeren heeft gebragt, namelijk in het eerſte
„ jaar één, in het tweede vier, in het derde vier, in het
„ vierde drie, en in het vijfde vijf. Eene tweelingzuster
„ van dit ſchaap heeft in het eerſte jaar twee, in het twee-
„ de vier, en in het derde jaar wederom vier lammeren ge-
„ worpen, bijgevolg tien in drie jaren."

Er zijn nog waarnemingen, dat het getal lammeren in één worp grooter is geweest, dan vijf; bijv. die in den *Konst- en Letterbode* van 1823, N°. 18, waar zes als te gelijk geboren worden opgegeven, zijnde drie rammen en drie ooijen. Hooger dan zeven ſchijnt echter het getal lammeren te eener dragt nooit gegaan te zijn. Men vindt er ſlechts één voorbeeld van. De heer van de Pol, Veearts der eerſte Klasſe te Witmarſum, deelde het mede aan den Hoogleeraar Numan. In genoemd Vrieſche dorp wierp een ſchaap, ten jare 1837, zeven lammeren, waarvan drie dood ter wereld kwamen, drie kort na de geboorte ſtierven, terwijl ſlechts één door de moeder werd opgebragt. (*) Zulke buitengewone vruchtbaarheden ſchijnen echter bij eene enkele dragt te zijn bepaald gebleven. Immers van de vroegere of latere toeſtanden bij hetzelfde dier vind ik niets aangeteekend.

Amſterdam, G. Vrolik.
10 Februarij 1845.

(*) Verhand. *over de onvruchtbare Runderen*, bladz. 53, noot (1) aan het einde.

KUNSTEN.

PROGRAMMA.

TENTOONSTELLING voor 1845, van wege het *Kunstlievend Genootſchap*, ter aanmoediging en bevordering van Teeken- en Schilderkunst, onder den naam: Pictura, te *Groningen*.

Het Kunstlievend Genootſchap: *Pictura*, beſloten hebbende in den jare 1845 eene zesde Tentoonſtelling van Schilderijen en Teekeningen van levende Kunſtenaars uit Nederland of Nederlanders van geboorte, buiten dit rijk woonachtig, te houden, brengen het Beſtuur des Genootſchaps en de Commisſie, te deze mede benoemd, de navolgende bepalingen ter kennisſe van alle Maatſchappijen, beoefenaars en bevorderaars der beeldende kunſten.

Art. 1. De Tentoonſtelling zal van af den 5 Mei tot den 16 Junij geopend zijn, en niet meer dan ééne week kunnen verlengd worden.

Art. 2. De Schilderijen en Teekeningen zullen, *behoorlijk ingepakt en vrachtvrij*, moeten bezorgd worden, hetzij, vóór den 15 April, aan den Heer C. F. Roos (in *'t Huis met*

met de Hoofden) te Amsterdam, hetzij, indien zulks door de woonplaats der H. H. Kunstenaars beter mogt schikken, vóór den 28 April, *mede vrachtvrij*, aan 't adres van den Secretaris der Vereenigde Commissie, F. de Witt.

Art. 3. Elk in te zenden stuk zal moeten worden voorafgegaan of vergezeld zijn van *eenen vrachtvrijen brief* aan laatstgemeld adres, inhoudende den naam en de woonplaats des inzenders, eene korte omschrijving van het kunststuk, het merk, waarmede ieder stuk of iedere kist is geteekend, benevens, des verkiezende, den prijs; wordende van den verkoopprijs 5°/₀, wegens de kosten, afgetrokken.

Art. 4. Stukken, op vorige Tentoonstellingen te dezer stede geplaatst geweest, zullen niet worden toegelaten; terwijl het Bestuur der Tentoonstelling zich de bevoegdheid voorbehoudt, om van de ingezonden stukken diegene, welke zij niet geschikt oordeelt, niet te plaatsen, maar vóór de opening der Tentoonstelling, onder geheimhouding, terug te zenden.

Art. 5. Geene stukken zullen geplaatst worden, dan die, welke aan één der in Art. 2 vermelde adressen zijn ingezonden.

Art. 6. Er zal geen onderhandsche verkoop van een als te koop opgegeven stuk, zonder kennisgeving aan de Vereenigde Commissie, worden erkend; terwijl, indien hetzelve inmiddels door de Vereenigde Commissie mogt verkocht zijn, de eerstgenoemde verkoop als vervallen beschouwd wordt.

Art. 7. Alle geplaatste stukken blijven tot de sluiting der Tentoonstelling onder een zorgvuldig toezigt en worden voor brandschade verzekerd; zonder echter bij verzending als anderzins voor schade of gemis in te staan.

Art. 8. Binnen acht dagen na de sluiting der Tentoonstelling zullen de stukken aan het lokaal kunnen worden terug ontvangen, of zullen dezelve *vrachtvrij* aan de inzenders worden terug gezonden.

De Vereenigde Commissie, op den gunstigen uitslag van vroegere Tentoonstellingen (op welker drie laatsten ruim een derde is verkocht) vertrouwende, vermeent de HH. Kunstenaars ook nu te durven uitnoodigen en aanmoedigen, om de Tentoonstelling voor 1845 door keurige voortbrengselen van hun talent den meest mogelijken luister bij te zetten; terwijl de Commissie voornoemd het mede niet ongepast oordeelt te berigten, dat zij genegen is Z. M. toestemming te vragen, om na de sluiting der Tentoonstelling eene verloting van eenige kunstwerken te houden.

Groningen, den 13 December 1844.

De Comm. te deze mede benoemd:	*Het Bestuur des Genootſ.*
Jonk. Mr. W. Gockinga.	Dr. H. Wolthers, *Voorz.*
A. Lamberts Hurrelbrinck.	F. de Witt, *Pennningm. en*
J. A. Jappé.	*Secr. der Vereen. Comm.*
Mr. W. de Sitter.	H. Tiddens, *Secretaris.*

KUN-

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

*** Bij de Wed. A. LOOSJES Pz., te *Haarlem*, wordt uitgegeven, en is alom bij hare Correspondenten te bekomen:

I. *Natuurkundige Verhandelingen* van de Hollandſche Maatſchappij der Wetenſchappen te Haarlem. *Tweede Verzameling*, 3de Deel, 1ſte Stuk, in 4°, à *f* 2,60, behelzende dit ſtuk de met den gouden Eerepenning bekroonde *Verhandeling over de uitmaling van het Haarlemmer-Meer door Stoomkracht*, enz., door H. F. FIJNJE, Ingenieur van 's Rijks Waterſtaat, te *Nijmegen*.

II. Verhandeling over de kenteekenen van de ware *Runderpest* en de middelen om deze Veeziekte voor te komen, door D. HEILBRON, Med. Dr. te *Amſterdam*, gr. 8°., à 35 Cents.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1844.	Hoogte van den		Wind-	Wind-	Luchtsgeſteldheid.
Feb.	Barom. D. L.	Therm.	ſtreken.	kracht.	
19	29. 2¾	20	N. O.	4	bewolkt.
	„ 3	20	id.	4	helder.
	„ 2¾	21	id.	0 à 2	bewolkt.
20	29. 2¾	21	N. O.	0 à 2	bewolkt.
	„ 2¼	24	Z. Z. W.	0 à 2	idem.
	„ 1½	22½	Z.	0	betrokken.
21	28. 11¼	23	Z. W.	2	betrokken.
	„ 11½	33½	id.	0	idem.
	„ 10¾	30	Z.	0	idem.
22	28. 8¼	18	Z. O.	0	bewolkt.
	„ 7	29	O. Z. O.	0	idem.
	„ 7	25½	N. O.	2 à 4	betrokken.
23	28. 7	22½	O.	0	bewolkt.
	„ 7	27½	id.	2	idem.
	„ 5¾	25	Z. O.	0 à 2	betrokken.
24	28. 6¼	31	W. N. W.	0	bewolkt.
	„ 8¾	36	W. Z. W.	0	idem.
	„ 11¾	25	N. W.	0	helder.
25	29. 1	29	N. W.	0	helder, ſneeuwbuijen.
	„ 1½	36	W.	2 à 4	bewolkt.
	„ 1¾	27	id.	2	idem.

Den 19 Februarij, des avonds ten 8 ure de Thermometer 17½ graad.
Den 21 ——— op den middag eene ſterke ſneeuwbui.
Den 24 ——— des namiddags ſneeuwbuijen.
Op den 25 Februarij 1845 had het ijs op het Haarlemmer-Meer eene dikte van 13 Ned. duimen, en op het IJ van 14 Ned. duimen.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE

KONST- EN LETTERBODE

VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 7den MAART.

N°. 10.

BERIGTEN.

HAARLEM, 4 *Maart* 1845. Heden mogt de Heer H. VAN DER VOORT den dag beleven, waarop hij voor vijftig jaren den post van Stedelijk Heelmeester aanvaardde. Met de grootste naauwgezetheid, voortdurenden ijver en gelukkigen uitslag, vervulde hij deze moeijelijke betrekking, en was steeds een vriend en weldoener der armen, vaar vele nuttige inrigtingen ten behoeve derzelve door hem zijn tot stand gebragt. Ook hij was een der eerste, welke voor vele jaren de vaccine alhier invoerde, en door zijnen invloed bij de behoeftigen, vele vooroordeelen overwon. Bij voortduring bleef hij een ijverig voorstander der koepokinënting, zoodat door hem bijkans tien duizend kinderen zijn gevaccineerd geworden, welk getal oneindig grooter zoude zijn, bijaldien eene welwillende bescheidenheid hem niet dikwijls had teruggehouden, ten einde aan jongere kunstbroeders de gelegenheid te verschaffen, van naar de medaille, welke door het Gouvernement werd uitgeloofd, te kunnen dingen. Eene algemeene deelneming viel dan ook dezen achtingswaardigen grijsaard ten deel. die op eenen 80jarigen ouderdom, onder het genot van eene bestendige gezondheid, dagelijks zijne beroepsbezigheden uitoefent met eenen onvermoeiden ijver, zoo als men

zeldzaam op dien leeftijd aantreft. Zoowel de regering, als vele ingezetenen hebben den kundigen man de ondubbelzinnigste bewijzen van hunne belangstelling gegeven, terwijl Stads Doctoren en Heelmeesters hem eenen vriendschappelijken maaltijd hebben aangeboden, waar gulle vrolijkheid heerschte, en de algemeene wensch voor het behoud van het leven van dien waardigen kunstbroeder werd geuit.

ROTTERDAM, *Januarij.* Onder de talrijke ontwerpen, welke in de tegenwoordige zitting onzer Wetgevende Vergadering nog te behandelen overblijven, bekleedt ook het *Ontwerp van Wet op de uitoefening der takken van de Geneeskunst* eene gewigtige plaats, en als men in aanmerking neemt, hoeveel het algemeen welzijn aan eene goede regeling dezer aangelegenheden gelegen is, kan het geene verwondering baren, dat niet alleen de aandacht der kunstbeoefenaren, maar ook die van allen, wien het behoud van het leven en het herstel der gezondheid hunner lijdende landgenooten ter harte gaat, op het lot gevestigd is, dat dit Ontwerp toeft. Deze zullen het dan ook gewis diegenen der in het vak geoefenden dank weten, welke, met kalmte en zaakkennis, hunne bedenkingen, tegen het geheel of bijzondere bepalingen van dat Ontwerp, gevormd, onder de oogen der volksvertegenwoordigers brengen, ten einde dezen van gewenschte inlichting te dienen.

Onder hetgene van dezen aard hier en daar reeds opgenomen of afzonderlijk uitgegeven is, komt het ons voor, dat bijzonder aandacht verdient de brochure, onlangs alhier bij den boekhandelaar H. A. KRAMERS, in het licht gekomen, onder den titel: *Bedenkingen tegen het Ontwerp van Wet op de uitoefening der takken van de Geneeskunst, door* G. PH. F. GROSHANS, *M. D. Lector in de Geneeskunde aan de Clinische School te Rotterdam*, met de woorden van HORATIUS: „*Decipimur specie recti*," tot motto.

Het oogmerk van den inzender dezes is niet eene uitvoerige of beredeneerde beoordeeling van dit boekske te geven, maar alleen de aandacht van alle belanghebbenden en belangstellenden daarop te vestigen, ten einde zij zich in staat stellen met den inhoud nader bekend te worden. Genoeg zij het dus, hier kortelijk op te geven, waartegen de bedenkingen des kundigen Schrijvers inzonderheid gerigt zijn. Art. 1 van het Ontwerp, hoofdzakelijk willende, dat men tot de uitoefening der geneeskundige practijk, hetzij in derzelver geheelen omvang, hetzij voor elk harer onderdeelen, van inwendige geneeskunde, heelkunde of verloskunde, aan eene der hoogescholen van dit rijk den graad van medicinae, chirurgiae of art. obst. doctor verkregen moet heb-

hebben, enz., wordt, met het deswege in de memorie van toelichting gezegde, na eene beknopte inleiding, het eerst overwogen; de dringende noodzakelijkheid van het behoud der stedelijke heel- en vroedmeesters aangetoond, en daarna, uit meer dan één oogpunt, het onuitvoerbare betoogd van den voorgestelden maatregel, om de plattelands heel- en vroedmeesters langzamerhand door med. chir. en obst. doctores te doen vervangen. Hierbij beroept zich de Schrijver op statistieke opgaven, uit officiele rapporten getrokken, en waarin hij aanteekent, dat het aantal geneeskundigen, wel verre dat de concurrentie, zoo als door sommigen beweerd is, overmatig groot zou wezen, op zeer vele plaatsen geheel ontoereikend is, om in de meest dringende behoefte te voorzien.

Ten opzigte van Art. 2, bepalende, dat alleen aan hen, die vóór 1 Januarij 1844 als leerlingen voor het beroep van stedelijken of plattelands heel- of vroedmeester, of voor dat van apotheker, bij de daartoe bevoegde autoriteiten zijn ingeschreven, nog in den loop der twee volgende jaren de gelegenheid zal openstaan, om, voor daartoe aan te wijzen speciale examinatores, proeven hunner bekwaamheid en geschiktheid tot de uitoefening dier beroepen af te leggen, hoopt de Shrijver, dat, in elk geval, de termijn wel tot den dag der Koninklijke boodschap verlengd moge worden, naardien geene wet eene terugwerkende kracht kan hebben, en velen, geheel onkundig van den inhoud des wetsontwerps, nog na 1 Januarij 1844 ingeschreven zijn.

Betrekkelijk Art. 5 dus luidende: „Alle de, krachtens vroegere verordeningen, wettig toegelatene geneeskunst-oefenaren blijven het genot dier toelating behouden," komt het den Schrijver voor, dat daarbij, bij eventuële invoering der wet, ook vermeld moest worden, dat de tegenwoordige heelmeesters, even als de chir. en art. obst. doctoren, als leden in de plaatselijke en provinciale raden zitting kunnen nemen.

De inhoud van Art. 15 leidt den Schrijver tot niet minder gewigtige bedenkingen, dan de vroeger genoemde artikelen. Hij vraagt, waar de apotheker, die, luidens dat artikel, den graad van candidaat bij de faculteit der wis- en natuurkundige wetenschappen heeft, en dus studeren moet, dan nu de *practische* kennis zal verkrijgen; toont het moeijelijke, nagenoeg onmogelijke, daarvan aan, en ontboezemt de vrees, dat velen alsdan, na eenige jaren aan de hoogeschool te zijn, hoe eer hoe beter trachten zullen een examen als apotheker af te leggen, en zich vestigen, zonder het vak practisch te kennen.

Uit laatstgenoemd artikel, in verband met de volgende, vloeit verder voort, dat geen geneeskundige ten platten lande voortaan zijne geneesmiddelen zelf zal mogen mengen of bereiden. Slechts kortelijk, daar hij zich overtuigd

 houdt,

houdt, dat wel alle deskundigen het onmogelijke der handhaving van dit gedeelte der wet erkennen zullen, wijst hij aan, dat daardoor zelfs het bestaan van heelmeesters ten platten lande ten eenenmale onmogelijk wordt gemaakt.

Alvorens te eindigen, kan de Schrijver den wensch niet onderdrukken, dat de, sedert zoo vele jaren gekoesterde hoop der geneeskundigen, om van de patenten ontheven te worden, door de regering, bij deze gelegenheid, in ernstige overweging moge worden genomen. Hij besluit zijn beknopt, zakelijk, en voor ieder eenigermate beschaafd verstand bevattelijk geschrijf aldus: „Wij willen ten slotte nog even de aandacht vestigen op de woorden, die wij als motto gekozen hebben. Inderdaad zijn de bepalingen, waartegen wij voornamelijk onze meening geuit hebben, zoodanige, dat men die als wenschelijk mag beschouwen; wij zouden gaarne zien, dat deze wenschen verwezenlijkt konden worden, maar de keerzijde, die wij meenen aangetoond te hebben, is donker, en de toepassing aan zoovele zwarigheden onderworpen, dat wij ook hier, even als in zoovele andere gevallen, moeten zeggen: *decipimur specie recti.*"

De reeds vroeger bij den inzender dezes opgekomen bedenkingen, tegen het gevaarlijke der onvoorwaardelijke aanneming van een wetsontwerp, hetwelk artikelen, als de bovenstaande inhoudt, zijn door het betoog van den Heer GROSHANS zoo zeer tot overtuiging geworden, dat hij zich genoopt vond, door middel van den alom gelezenen *Algemeenen Konst- en Letterbode*, de aandacht op het genoemd geschrift te helpen vestigen, en de gezette overweging der door den Schrijver aangevoerde bewijsgronden ernstig aan te raden.

X.

HAARLEM. Gaarne verleenen wij eene plaats aan het onderstaande.

Den WelEdelen Heere Redacteur van den Algemeenen Konst- en Letterbode, *te Haarlem.*

WelEdel Heer!

Met veel genoegen las ik in N°. 30 van het vorige jaar van uw geacht Tijdschrift de proeve van schrijfwijze der mindere klassen, ten jare 1696. Het viel mij in, dat ik onder mijne MSS. een stuk bezat (waarvan een merkwaardig gedeelte hieronder volgt), weinig jonger dan bovengemelde proeve, hetwelk een denkbeeld kan geven van den stijl en de wijze van schrijven der hoogere standen (de Schrijver van hetzelve was Officier in Staatsche dienst) te dien tijde. Het is om eene dubbele reden merkwaardig: 1°. om de schrijfwijze, en 2°. om de vele, voor zoo verre mij bewust is, nog onbekende bijzonderheden, die het bevat, aangaande het

Digitized by Google

het beleg en de overgave der ſteden Quesnoy (*) en Marchiennes (†), op het einde van den Spaanſchen ſuccesſieoorlog, alles beſchreven door een ooggetuige dezer wapenfeiten. Het MS. vormt een boekdeeltje in 12mo van 229, tamelijk eng beſchrevene, bladzijden, en is geadresſeerd aan des Auteurs Oom en Tante Byland.

Met de plaatſing van deze, (naar mijn inzien) belangrijke bijdrage voor vaderlandſche Taal- en Geſchiedkunde, zult gij verpligten, WelEdel Heer! hem, die zich met hoogachting noemt,

Rotterdam. UwWelEds. Dw. Dienaar:
J. B. Rietstap, WHz.

Journal van Theodorus Marinus Juijnbol. gedaen in den Jaare 1712, en 13 Behelſende, Het innemen der Stad Quenoij door de Geallieerdens. De Belegeringh, en 't Overwinnen van Marchiennes, door de (geweſene) vyanden. Syn vervoeringe als Crygs-gevangen van daer na Vranckryck: Reijſe na Parijs, Verſailles, &a: En ſyn wederkomst in Hollandt.

Waarde Oom, en
Moeij Byland.

Terwijl de tijt, en gelegentheijt my niet toelaet om d' Eer van UEd. preſentie te moge genieten, en VEd. vervolgens 't geen my in den voorlede Jaare 1712 in de Belegeringh van Marchiennes, alsmede in myne gevangenis, is weder varen, mondelingh te verhalen, ſoo neme ik de vrijheijt van VEd. dit Journal in mijn plaats, toe te ſtieren: waerinne ik, voor ſoo ver mijn begrip heeft kunnen na ſpeure, en berycken, alle 't geene mij minder, als in een Jaer tyts is voorgekomen, heb aengeteyckent, 't geen iiets van belangh was. Waervan een aenvangh neem van Marchiennes, alwaer ik met een groote Train Artillerij en Ammonitie-ſchepen in 's Lants dienst was, om de belegeringh van Quesnoij, met de voorsz. artillerij behoeftens, te ſouteneren: vervolgens 't overgaen van Quenoij, de Belegeringe, en 't innemen van Marchienns, alwaer ik door de franſe wierdt gevangen genome, myn vervoeringh na Vranckrijck, Myn Reijſe na St. Denijs, Parijs, Verſailles, Marlij, St. Germain, en St. Clou, en Eijndelijck myn wederkomst in Holland. Jngevalle ik int op ſtellen vant ſelve, eenige quade uijtdruckſels, of andere onbeſchaeftheden van reden, hadde begaen ('t welk

(*) Wagenaar, XVII. 480.
(†) ——— XVII. 482.

welk sekerlz sal syn) soo is myn versoeck als dat VEd. mij daer in geliest te pardonneren en 't selve over te slaen. Considerende, dat mij door myn Jongheijt, noch Ervarentheijt van saacken ontbreeckt, sal dierhalven in die hoope blyve

Waarde Oom, en Moeij

Byland.

Hauge de 29e Augustij 1713.

VEd. DW. en Onderdanigen Dr. en Neeff. Ts. Ms. JUIJNBOL. 1713.

JOURNAL VAN THEODORUS MARINUS JUIJNBOL,

AAN

De Heer NICOLAES BYLAND, *Secretaris van* Loopik, *en* Cabauw etc. etc: *Alsme aen syn Ed. Huijsvrouw.* Juffr. COMMERINA JUIJNBOL.

Naer dat ik met 't Jagt van de Hr. Commisfaris Generael Kinschot, van Zas van Gent tot Marchiennes, by de Velt, Artillerij, en ammonitie, Train, was gekomen, en aldaer eenige dagen hadde gelegen; terwijl onse geallieerdens met de Belegeringh van Quenoij, sterck avanceerde — soo ben ik, verselt synde, met monsr. Hend. van Genée, op den 1e Julij 1712 smorgens te 5½ uren, van Marchiennes, na de voorsz. Belegeringh gegaen, om 't selve soo veel doenlijck was te besigtigen, en ben dese naervolgende Dorpen gepasseert — als Denaingh, alwaer de graef van Albermarle. met 12000 man gecampeert stond. 't Dorp Haspré (*), alwaar de Ps. Eugenius syn quartier had. & 't Dorp Saulsoij: en savonts ontrent 5 uren bij 't Regt. van Lindeboom gecomen. 't welk stond gecampeert in de voorste Linie, van de groote armée, regt over 't Dorp Montrecour, aen de Revier de Salle, alwaer ik vernagte. was drie vijren van Quenoij. Den 2e July smorgens vandaer vtrocken, en 't Dorp Bermerain aen ons Regter hand voor by gegaen, alwaer de Revier de Sure doorloopt; en snamiddags ontrend 3 uren voor Quenoij gecomen; alwaer d' onse sterck besigh waren, op de stad te schieten.

(*) Haspres.

Digitized by Google

ten. te weten, met 60 metale ſtucken Canon a 24 ℔ Eijſer. en 12 dito a 12 ℔ Eijſer, alsmede 20 Mortiers ſchietende bomme van 50 en 75 ℔; daer waren noch vervolgens een groot getal hand mortiers, na advenant. ſavonts int Dorp Ruêne geweest. alwaar de Hr Vegelin, van Claerbergen (ſynde gedeputeerde te velde) ſyn quartier was: en ſyn Eds Rapport, van de ſchepen die tot Marchiennes lagen gedaen, en een Lyste van eenige ledige ſchepen ter hand geſtelt.

Snagts ontrent 1 uijren ſtormde d' onze op een buijtewerck van de ſtad, en naer dat ſy alvoorens driemael van de franſe waren af geſlagen, kregen d' onſe 't ſelve werck in, doch de franſen, lieten als doen 't voorsz. werck, met meer als 100 man ſpringen.

Den 3e dito ſnamiddags ten 4 uren ſloegen de franſe de Chamade, ik was als toen, in, of bij, de trenchien, ſoo dat ik my van die ſtilſtandt bediende, en gingh rondt om de ſtad alles beſigtigen, alsmede de meijn die de franſe ſnagts te vooren hadden laten ſpringen, alwaer ik vſcheijde menſchen onder en in de aarde gedolven ſagh leggen.

Snagts ontrent Elf uijren begonnen d' onſe weer op de ſtad te ſchieten, tot twee a drie lagen. alſoo 't accoordt aengaende 't uijt trecken niet was getroffen, de franſen riepen, monsr ne tiré pas, ne tiré pas. en ſchiet niet ſchiet niet, doch d' onſe verbittert ſyn: over 't ſpringen van de meijn, ſchooten te ſtercker. tot dat ſy alles aenbooden, te geven, en te doen dat d' onſe quamen te pretenderen. het Regende, Donder, en. weerligte, dien nagt heel ſterck.

den 4e July ſavonts ten 6½ uren namen d' onze pocesſie van de Valenchienſe Poort.

Den 5e dito wierdt het magaſyn van Quenoij geviſiteert, en is aldaer bevonden, ſo in, als op de ſtads walle, voor Eerst, 4 Mortiers, van 75 ℔ ſteen. en 3 d° van 100 ℔ ſteen, ſynde de drie laeſte met Eyſere voeten. 46 metale ſtucken Canon, waer onder 10 agtkante turckſe ſtuckies waren, noch een Eyſer ſtuck. ſynde te ſamen 47 ſtucken Canon. Een groot getal Bommen, en Canon-Cogels die op dien dagh niet konnen nageſien worden, door dien deſelve op de walle verſpreijt waren. 170000 ℔ bus-pulver, 200 musquette. 800 ſnaphaanen, behalven die 't volck noch hadden,

 al-

alſoo denſelve haer noch niet waren afgenomen. 125000 vuerſteene en Een groot getal Lonten. daer waren ook noch verſcheijde meijnen die met Pulver gevult waren, 't welk op dien dagh niet geviſiteert wiert.

Den 6e dito ſmorgens ten 9½ uren ſagh ik de franſe als Crygsgevangen, uijt Quenoij trecken, ja de nieuwsgierigheijt bragt my ſoo ver, om alles naukeurigh te beſigtigen, dat ik vant begin, tot 't Eijnde, bleef ſtaen, niet denckende, dat ik, in die ſelve maendt, mede in ſoo een ſtaat, als Crygs-gevangen uijt Marchiennes, ſoude gedwongen werden, te trecken.

Den 19e dito ſavonts ten 10 ure ontſtont 'er tot Marchiennes een grooten Brandt, die by de drie uren duerden, en ſeven huyſen vernielden.

Alles was dien geheelen nagt in allarm, alſoo wy vrees hadden, dat het verraedt was en dat op den brand, de franſe van buyten, ons ſoude komen overvallen, doch ſulx geſchieden niet. waer den brandt uijt ontſtont heeft men nooijt gehoort, daer ſchyn van waerheyt uijt kon genomen werden, want de ſpraack, en geruchten, waren ſoo different, dat het een, 't ander ongelooffbaer maackte, ſoo datter niets van wierdt gedagt, off het was door Verraedt aengeſtoockt, om ſoo den brandt in onſe Pulver ſchepen te krygen, die daer digt by lagen. 't welk ook wel ſoude geſchiet hebben, had 'er maer een wynigh wint geweeſt, want de wint waſſer regt na toe, ſoo dat Eider, gedurende den brand daer voor zeer bevreeſt was. dogh ik, en eenighe Conducteurs hadden ſoo dra wy den Brand vernamen de ſchippers die Pulver in hadden, haare ſchepen met natte ſeijle doen overdecken, ſoo dat er alsdoen geen vrees was.

Den 24e July Sondags ſmorgens ontrent 11 uren, quamen een groot getal bagagie wagens van de Regts die te Denain, off daar ontrent gecampeert lagen, in Marchiennes vluchten, en ook verſcheijde ſoutelaers, die alle ſeer verbaaſt ſynde, bekent maackten, dat 't geheele Campement van Denain door de franſe was verſlagen, en dat deſelve de Linie ingenomen hebbende, direckt op Marchiennes aenquamen. Wy ſtelden op 't voorsz. gerugt ('t welk meer als alteveel ſcheijn van waerheijt had) de meeſte ſchippers aent werck, om eenige ſtucken Canon die in een wale ſchip

wa-

Digitized by Google

waren geladen, aen landt te losfen, waer van twee halve Cartouwen op de fteen wegh aen de kant van Bouchien (alwaer de franfen ons het Eerst moesten aentasten) wierden geplant; foo dat wy aen die fyde Redelyck waren geposteert, want aen weer fyde van de fteene wegh, was het moeras, en daerom geen vrees hadden dat wy daer foude werden aengetast, want op een wegh daer der maer 4 a 6 naest malkanderen konnen marcheeren, het feer befwaerlyck foude geweest fyn, om ons aldaer (tegen twee vuer blafende Canons in komende) te attacqueren. daer quamen dien namiddagh verfcheijde, foo foutelaers als andere, vluchten, eenige tot het hemt, en andere naackt uijt getrocken, en ook fommige die gequest waren, en onder handen van de franfe Housfaars hadden geweest; welk gekerm en lammiteer, van die menfchen feer Jammerlijck en bedroeft om te hooren was.

(Het Vervolg hierna.)

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

STATUTEN DER VEREENIGING, IN FRANKRIJK BEKEND ONDER DEN NAAM VAN *SOCIÉTÉ PATERNELLE.* (*)

MEDEGEDEELD DOOR

MR. L. G. V E R N É E.

T I T E L I.

Doel der Vereeniging.

Art. I. De Vereeniging (*Société paternelle*) ftelt zich voor:

1°. Het uitoefenen eener weldadige voogdij over kinderen, welke door den regter zijn vrijgefproken, als hebbende zonder oordeel des onderfcheids gehandeld, en welke hen door het be-

(*) Nadat ik eenigen tijd geleden in den *Tijdgenoot* van den 1 Augustus 1844 een verflag gevonden had, van den Heer J°. d. V.... Jz.: „Over de inrigting te Mettray, om jeugdige misdadigers in den landbouw te oefenen," geftichc door de Vereeniging, in Frankrijk bekend onder den naam van *Société paternelle*, kwam het mij niet geheel ongefchikt voor, de Statuten dier Vereeniging, omdat zij welligt nut kunnen ftichten en aanleiding kunnen geven tot het daarftellen eener dergelijke inrigting in ons Vaderland, mede te deelen, terwijl ik het voornemen heb opgevat, indien de Redactie van den *Algemeenen Konst- en Let-*

bestuur zullen worden toevertrouwd, ingevolge de Ministeriele instructie van 3 December 1832; aan deze kinderen, welke in eene soort van voorloopige in vrijheidsstelling verkeeren, en in eene volkplanting voor den landbouw (*Colonie Agricole*) zijn vereenigd, zoowel eene zedelijke en godsdienstige opvoeding, als schoolonderrigt te geven, hen een handwerk te laten leeren; hen aan den landbouw te gewennen, en hen vervolgens op het platte land bij ambachtslieden of landbouwers te plaatsen;

2°. Om toevoorzigt te houden over het gedrag dier kindenen, gedurende drie jaren na hun vertrek uit de volkplanting.(†)

Art. 2. Het gesticht, door de Vereeniging uit liefdadige giften daargesteld, wordt uitsluitend beheerd en bestuurd naar den wensch dergenen, welke tot de stichting hebben bijgedragen, en overeenkomstig de reglementen door hen aangenomen.

Art. 3. Indien de volkplanting voor landbouw geldelijke opofferingen doen kan, zullen dezelve besteed worden: vooreerst tot het aanleggen van een reserve-fonds, en daarna tot het oprigten van dergelijke gestichten in andere gedeelten van Frankrijk.

Art. 4. De hoofdplaats der Vereeniging is Parijs.

TITEL II.

Zamenstelling der Vereeniging.

Art. 5. De Vereeniging is zamengesteld uit een onbepaald getal leden-stichters (membres fondateurs) en enkele inschrijvers.

Een ieder is lid stichter, welke voor eene som van 50 francs ten minste inschrijft, zich verbindende, deze inschrijving het daaraanvolgende jaar te vernieuwen, of welke in eens eene som van 100 francs stort.

Een ieder is enkel inschrijver, welke voor eene som beneden de 100 francs inschrijft, in eens te betalen, of voor eene som minder dan 50 francs, te betalen in twee achtereenvolgende jaren. Aan den titel van inschrijver zijn geene andere verpligtingen verbonden, dan die, om het bedrag der beloofde som te storten, waarvan het minimum op 10 francs bepaald is.

Art.

Letterbode daartoe de noodige plaats, in haar geacht blad, zal willen inruimen, eerlang ook den platten grond en de reglementen der genoemde Volkplanting voor den Landbouw (*Colonie Agricole*) te Mettray, door de *Société paternelle* opgerigt, bekend te maken.

(†) In het aangehaalde nummer van den *Tijdgenoot* is opgegeven 4 jaren, zeer zeker door eene drukfout, daar de *Jahrbucher für Gefangnisskunde und Besserungs-Anstalten*, uitgegeven door Dr. N. H. Julius, T. Noellner en Dr. G. Varrentrapp, III Deel, 1e Aflevering, bl. 4, uit hetwelk het verslag, in den *Tijdgenoot* geplaatst, is getrokken, ook 3 jaren opgeeft, (*während eines Zeitraumes von drei Jahren zu überwachen.*)

Digitized by Google

Art. 6. De compagniefchappen en voornamelijk de vereenigingen van werklieden, zullen de bevoegdheid hebben, zich naar de hier vorenftaande voorwaarden gedragende, op te geven, dengenen harer leden, aan welken zij den titel van lid ftichter (membre fondateur) wenfchen op te dragen.

Art. 7. Het bedrag der jaarlijkfche infchrijvingen kan vooraf worden opgeëischt en moet worden geftort, voor 1 Maart van elk jaar.

Art. 8. De namen der leden ftichters (membres fondateurs) zullen, tot duurzame gedachtenis, ingefchreven blijven in de kapel der volkplanting.

TITEL III.

Over den Raad van Beftuur.
(Confeil d'Administration.)

§ 1. Zamenftelling van den raad van beftuur.

Art. 9. Het beheer der Vereeniging is toevertrouwd aan eenen raad van beftuur, verdeeld in verfchillende afdeelingen, en onderfteund door correspondenten, in de verfchillende departementen te kiezen.

Art. 10. De raad van beftuur is belast met de regeling der verrigtingen van de vereeniging, met het doen naleven der ftatuten, met het voordragen van wijzigingen in dezelve en eindelijk met de regeling van alles, wat betrekking heeft tot de orde en het inwendig beheer. Dezelve vertegenwoordigt de vereeniging.

Art. 11. De raad van beftuur is zamengefteld uit twintig leden, gekozen door de leden ftichters (membres fondateurs).

De verkiezing heeft plaats op eene algemeene vergadering, op welke, acht dagen te voren, worden bijeengeroepen de leden ftichters te Parijs woonachtig. Dezelve gefchiedt bij geheime ftemming en met meerderheid, naar gelang der tegenwoordig zijnde leden.

Art. 12. De leden van den raad van beftuur worden voor vijf jaren gekozen, van welke jaarlijks een vijfde aftreedt. Diegenen, welke de aftredende zullen uitmaken, worden door het lot aangewezen.

Om aan de Vereeniging, van hare ftichting af aan, een meer vast en gelijkvormig beheer te verzekeren, worden de leden van het bureau van den raad van beftuur voor vijf jaren gekozen, zonder gedeeltelijke aftreding, maar aan zoodanige onderworpen, na verloop van vijf jaren. Zij kunnen weder worden herkozen, even als de leden van den raad.

Art. 13. De leden van den raad van beftuur, benoemd in de plaats der aftredende leden, of in de plaats van hen, welke hebben opgehouden lid van denzelven uit te maken, hetzij door ontflag als anderzins, worden gekozen op eene algemeene vergadering, in de maand Januarij, door de leden ftich-

stichters, uit een driedubbeltal van candidaten, door den raad van bestuur opgegeven.

Art. 14. De vacatures, op eene andere wijze dan door aftreding in den raad ontstaan, kunnen, desniettegenstaande, onmiddellijk vervuld worden, door de benoeming van leden, door den raad zelven gekozen.

Art. 15. Wanneer een lid van den raad de verpligtingen niet vervult, welke hij zich bij de goedkeuring der statuten heeft opgelegd, en wel met name, wanneer hij een jaar, zonder wettige redenen, niet aan de werkzaamheden van den raad heeft deel genomen, wordt hij uit naam van den voorzitter gewaarschuwd. Wanneer de raad, na verloop van eene maand na die waarschuwing, geen voldoend antwoord bekomt, wordt zijne plaats in den raad, bij de eerste zitting, voor opengevallen verklaard, en wordt er overgegaan tot herkiezing van eenen anderen in plaats van het vervallen verklaard lid.

Art. 16. De raad van bestuur vereenigt zich in de eerste week van elke drie maanden. Zij kan tot eene buitengewone vergadering door den voorzitter worden bijeengeroepen.

Art. 17. De verkiezingen door den raad gedaan, hebben plaats met geheime stemming en met volstrekte meerderheid.

Art. 18. Er moeten ten minste twaalf leden tegenwoordig zijn, om de verkiezingen en de verschillende besluiten van den raad geldig te doen zijn.

§ 2. Bureau van den raad van bestuur.
Werkzaamheid van deszelfs leden.

Art. 19. Het bureau van den raad van bestuur is zamengesteld, uit:

Een' voorzitter.
Een' tweeden voorzitter.
Een' algemeenen secretaris.
Een' tweeden secretaris.
Een' thesaurier.

Art. 20. De voorzitter waakt voor de naleving der statuten, en voor de uitvoering der reglementen. Hij brengt verschillende punten in overweging, handhaaft de orde bij de beraadslagingen, en voert het woord uit naam der Vereeniging.

Art. 21. De buitengewone briefwisseling, over onderwerpen van een algemeen belang voor de Vereeniging, wordt in naam van den voorzitter gevoerd en door hem onderteekend.

Art. 22. De voorzitter maakt het verslag op, hetwelk de Vereeniging jaarlijks van hare verrigtingen geeft.

Art. 23. Bij afwezigheid van den eersten voorzitter, wordt hij door den tweeden vervangen, en bij ontstentenis van dezen, wordt de raad voorgezeten door dengenen der tegenwoordig zijnde leden, welke het oudste in benoeming is.

Art. 24. De algemeene secretaris houdt procesverbaal van elke zitting, en leest hetzelve op de volgende vergadering voor, en laat hetzelve, na het aan de goedkeuring van den raad

raad te hebben onderworpen, in het register overschrijven, en teekent hetzelve met den voorzitter of met een der tegenwoordig zijnde leden.

Hij teekent ook de uittrekfels uit de registers, verslagen of andere stukken, uit welke hij geregtigd is mededeelingen te doen.

Hij regelt de orde van den dag; hij is belast met de briefwisseling; heeft het toevoorzigt over de stukken, welke gedrukt worden, en teekent de mandaten van betaling.

Art. 25. De tweede secretaris helpt den algemeenen secretaris, en des noodig vervangt hij hem in alle zijne werkzaamheden.

Art. 26. Alle gelden, aan de Vereeniging verschuldigd, worden bij den thesaurier gestort, welke de mandaten van betaling, door den algemeenen secretaris afgegeven, voldoet.

Art. 27. Het bureau is belast met het toevoorzigt over de uitvoering der besluiten, door den raad genomen, met het hoofdbestuur de noodige onderhandelingen te houden, en om in het geheel den goeden loop der zaken te verzekeren.

Hetzelve besluit, in overleg met den directeur, over de opneming van kinderen in de volkplanting.

Het houdt briefwisseling met den directeur, neemt spoed vereischende maatregelen, en besluit voorloopig in de gevallen, bij de reglementen niet voorzien.

Art. 28. De raad van bestuur benoemt of uit hun midden of uit de leden stichters, doch slechts voor een jaar, eenen inspecteur, om de volkplanting ten minste eens te bezoeken, en den uitslag zijner bevinding aan den raad mede te deelen.

Art. 29. De inspecteur ontvangt geene bezoldiging, maar zijne reiskosten worden hem vergoed, en op denzelfden voet berekend, als die van den inspecteur der hoogescholen. (Inspecteur d'Académie Universitaire).

Art. 30. Beschermheeren (patrons ou membres visiteurs) worden tot een onbepaald getal, door het bureau benoemd, en gekozen zoo wel uit de leden stichters, als uit de enkele inschrijvers.

Zij zoeken, even als het bureau van den raad, de noodige inlichtingen te verkrijgen, ten einde omtrent de opneming van kinderen in de volkplanting te kunnen besluiten. Zij zijn daarenboven verpligt zich in betrekking te stellen met de huisgezinnen, in welke de jonge lieden geplaatst zijn, de volkplanting verlaten hebbende, deze met hunnen raad bij te staan en op bepaalde tijden aan den raad van bestuur de noodige berigten omtrent hun gedrag te geven.

§. III. Commissiën uit den raad van bestuur.

Art. 31. De raad van bestuur benoemt uit deszelfs leden vaste en tijdelijke commissiën, benoemt in dezelve des noods diegenen der leden stichters of der inschrijvers, welke door hunne kundigheden der Vereeniging nuttig kunnen zijn.

Art.

Digitized by Google

Art. 32. De corresponderende leden der Vereeniging kunnen, wanneer zij in Parijs wonen, tot leden dier commissiën benoemd worden.

Art. 33. De voorzitter der Vereeniging of van den raad zit, indien hij dit raadzaam acht, in die commissiën voor. De algemeene secretaris heeft in dezelve eene overwegende stem.

Art. 34. Geene commissie kan zich vereenigen gedurende de zitting van den raad van bestuur.

Art. 35. De commissie voor de geldelijke aangelegenheden is zamengesteld, uit drie leden, uit de leden van den raad van bestuur en uit de leden stichters gekozen. Zij regelt en waakt over alles, wat de inkomsten en uitgaven aangaat, en is verpligt rekening en verantwoording af te leggen. Zij regelt de begrooting van de uitgaven der Vereeniging.

Art. 36. De commissie over de geldelijke aangelegenheden, kan ten allen tijde kennis nemen der rekening van den thesaurier, en den staat der kas opnemen. Deze commissie moet worden gehoord, voor dat de raad eenige buitengewone uitgaven toestaat.

TITEL IV.

Over de zittingen.

Art. 37. De gewone zittingen worden geopend met de lezing van het procesverbaal der vorige vergadering, men gaat vervolgens over tot de lezing der briefwisseling en van de orde van den dag.

Art. 38. Geen onderwerp, geene betrekking hebbende op de Vereeniging, mag in de zitting worden behandeld of besproken.

Art. 39. De Vereeniging houdt eene openbare zitting in den loop der maand Januarij van elk jaar.

Art. 40. Voor de jaarlijksche openbare zitting, vereenigt de raad zich in eene buitengewone vergadering, ten einde alles te regelen, wat de orde van dien dag aangaat, en alle maatregelen voor die zitting te nemen.

Art. 41. De openbare zitting wordt besteed aan de lezing van het algemeen rapport van de verrigtingen der Vereeniging, gedurende het afgeloopen jaar. Dit rapport wordt door den voorzitter opgemaakt.

Art. 42. In dezelve wordt door den voorzitter of den secretaris der commissie over de geldelijke aangelegenheden, verslag gedaan omtrent den staat der ontvangsten en uitgaven der Vereeniging, in het voorgaande jaar.

Art. 43. Geen verslag, op de openbare zitting uitgebragt, wordt gedrukt, indien hetzelve niet vooraf aan de goedkeuring van den raad is onderworpen.

Art. 44. De beraadslagingen van den raad van bestuur en der commissiën, worden in de registers aangeteekend. Elk lid,

lid ftichter - of inschrijver kan met toeftemming van het bureau inzage in dezelve bekomen.

TITEL V.

Over de correspondenten der Vereeniging.

Art. 45. De corresponderende leden worden door den raad van beftuur benoemd, en gekozen uit de leden ftichters, in de verfchillende departementen woonachtig.

Art. 46. Zij volgen de inftructiën, welke hun door het bureau van den raad van beftuur gegeven worden. Zij zijn verpligt zoo veel mogelijk tot het doel der Vereeniging mede te werken, door leden aan te winnen, en zich in betrekking te ftellen met zoodanige huisgezinnen of gemeenten, welke kinderen hebben, welke zij gaarne in de volkplanting voor landbouw zagen opgenomen.

Art. 47. De corresponderende leden geven op gezette tijden aan den raad van beftuur kennis, omtrent het goede gedrag dergenen, welke vroeger in de volkplanting zijn opgenomen geweest en aanmoediging verdienen.

Art. 48. De gewone uitgaven der corresponderende leden, ten nutte der Vereeniging gedaan, worden hun vergoed, op vertoon der justificatoire befcheiden en op de mandaten door den algemeenen fecretaris van den raad van beftuur afgegeven.

Art. 49. De corresponderende leden ontvangen van den raad van beftuur zonder betaling de registers, boeken en gedrukte ftukken, voor hunne werkzaamheden voor de Vereeniging benoodigd.

TITEL VI.

Algemeene bepalingen.

Art. 50. De raad van beftuur maakt de reglementen voor de volkplanting voor landbouw; op de voordragt van het bureau benoemt dezelve den directeur van dit gefticht, bepaalt deszelfs bezoldiging en regelt deszelfs werkzaamheden.

Art. 51. De herroeping van den directeur kan geen plaats hebben dan op voordragt van het bureau, in eene buitengewone zitting en met eene meerderheid van drie vierden der leden van den raad.

Art. 52. Het bedrag der voordeelen en der bezoldigingen der beambten in de volkplanting wordt door den raad van beftuur bepaald, na het rapport van het bureau, en naar gelang der fom, daarvoor op de begrooting der Vereeniging gebragt.

Art. 53. Een bezoldigd beambte is aan den raad van beftuur toegevoegd, en belast, onder toevoorzigt van den algemeenen fecretaris, met een gedeelte van het fchrijfwerk en de dienst op het bureau. Hij wordt benoemd door den raad

Digitized by Google

raad van bestuur, op voordragt van den algemeenen secretaris en den thesaurier.

Art. 54. Geene herziening der reglementen zal mogen plaats hebben, dan drie jaren na hunne aanneming en met eene meerderheid van drie vierden der leden van den raad van bestuur.

Art. 55. De tegenwoordige statuten zullen, na door de leden stichters te zijn aangenomen, aan de koninklijke goedkeuring onderworpen worden overeenkomstig de wet, en zullen verpligtend zijn, te rekenen van af den dag, op welken de Vereeniging zich zal gevestigd hebben.

Aldus, met algemeene stemmen, aangenomen te Parijs enz.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Feb.	Hoogte van den Barom. D.–L.	Hoogte van den Therm.	Windstreken.	Windkracht.	Luchtsgesteldheid.
26	28. 8¼	30	z. o.	6 à 8	betrokk., ruw weêr, sneeuw.
	„ 6¼	39½	w.	6	bewolkt, regen, buijig.
	„ 9	29½	n. o.	4 à 6	betrokken.
27	28. 11½	26	n. w.	0	helder, dampig.
	29. 0	36½	w. z. w.	2	bewolkt.
	„ 0½	29½	n. o.	2	helder.
28	29. 1½	22	n. o.	0	helder.
	„ 1¼	30	id.	0	idem.
	„ 2	22	id.	0	idem.
Maart. 1	29. 1½	17½	o.	0 à 2	helder.
	„ 1¼	25½	id.	2	idem.
	„ 0¾	22	id.	2 à 4	bewolkt.
2	28. 11¼	22	o.	0	bewolkt.
	„ 11¼	27	n. o.	0 à 2	idem.
	„ 11	20½	id.	0 à 2	idem.
3	28. 10½	18½	n. o.	0 à 2	bewolkt.
	„ 10¼	22½	id.	2	helder.
	„ 10	17½	n. n. o.	4	idem.
4	28. 11	16....	n. o.	0 à 2	bewolkt.
	„ 11	22	id.	0 à 2	idem.
	„ 11¼	19½	id.	2	helder.

Den 28 Februarij, des avonds ten 7 ure, de Thermometer 24 graden.

Den 5 Maart, 's morgens ten 7 ure, Barom. 28—11½, Thermometer 18 graden, N. N. O. stil, bewolkt.

Op den 5 Maart 1845 had het ijs op het Haarlemmer-Meer eene dikte van 19 Ned. duimen, en op het IJ van 18 Ned. duimen.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 14den MAART.

No. 11.

(Op aanstaanden Dingsdag zal er weder een Nommer worden uitgegeven.)

BERIGTEN.

POSEN. De Poolsche letterkunde heeft eenen harer begaafdste beoefenaren verloren in den graaf EDUARD VON RACZYNSKI, een man door zijne geschriften met lof bekend, maar niet minder om zijne edele hoedanigheden, zijne weldadigheid en werkzaamheid ten openbaren nutte beroemd. Hij was de ijverige bevorderaar der klassische letterkunde, en heeft aan deze stad eene duurzame gedachtenis gegeven in het geschenk van eene openlijke bibliotheek, die 24.000 boekdeelen groot is, en op eene waarde van 220,000 daalders wordt geschat. Aan zijne edelmoedige weldadigheid heeft de stad daarenboven eene kostbare waterleiding te danken, en een aanbod van 20,000 daalders ter oprigting eener middelbare school. Hij was de weldoener van velen en was als zoodanig algemeen geacht, offschoon zijne staatkundige denkwijze niet met die van velen strookte. Zijn uiteinde was allertreurigst. In zwaarmoedigheid vervallen, tot wier herstelling zijn arts hem eene reis naar Italië had aanbevolen, scheen hij zich tot deze voor te bereiden. Maar op den 20 Januarij begaf hij zich naar eene hem toebehoorende plaats, waar in een meer het model van eene Engelsche kanonneerboot lag. Hij laadde zelf eene karonnade, die zich daarop bevond,

leide het hoofd voor den mond van het ſtuk en brandde het met eigene hand los. Een vreesſelijk ſlot van een overigens in vele opzigten zegenrijk en gezegend leven!

JOURNAL VAN THEODORUS MARINUS JUIJNBOL,

AAN

De Heer NICOLAES BYLAND, *Secretaris van* Loopik, *en* Cabauw etc. etc: *Alsme aen ſyn Ed. Huijsvrouw.* Juffr. COMMERINA JUIJNBOL.

(Vervolg van bl. 153.

Neeme de vrijheijt van VEd. een weijnigh in 't verhael van Marchiennes op te houden, en hier inne te plaetſe, 't geen mij ſoo in mijne gevangenis, als nu eerst in den Haagh komende, verſcheijde malen is voorgekomen, van ſulke die niet in de belegeringe ſyn geweeſt; dat ſy van andere gehoort hebbende, dat ik, en de Commis van Aartſen gedurende de belegeringh met de Schippers aent werck waren geweest, en 't Canon kruijt, Cogels, en andere behoeftens, op de walle tot afweringe van de vijänden hadden gebragt, en claer gemaackt; dat ſulx van ons ſeer qualyck was gedaen, terwyl wy dat niet verpligt waren en daerom het tot nadeel van ons, en alle de Schippers heeft geſtreckt. Maer ik vertrouwe dat ſoo ſy daer hadde geweest, en alle deze voorſz. voortekens hadde geſien, en by gewoont, en dat ſy, gelyck wy, alle moment ſulx mede te verwagten hadden, van door de vyanden overvallen te werden (alſoo wy byna geen ſterckte hadden) ſoo ſoude ſy mede niet na pligt ſien; maer alles tot Defentie, met Vleijt en Eiver klaer maeken. Want wie ſoude hoe ſlegt dat hy ook was, ſig-ſelven van alles laten beroven, en hem ſonder tegenweer, in de Bermhertigheijt van ſyne verwoede, en by na raaſende vijänden overgeven. daer om ſoo is het myns Oordeels dienſtigh, dat men in ſulke voorvalle, niet na pligt maer na 's Lants, en ſyn Eijgen Welvaren ſiet. want hadt een Eider in deze ſaack van Marchiennes na ſyn pligt

Digitized by Google

pligt alleen te werck gegaen, soo soude wy dien Eerste sondagh avont gevangen, en alles quijt geweest syn. want daer waren in Marchiennes geen vuerwerckers, off Konstapels, om 't Canon klaer te maken, en daer en boven soo wasser niets in de stad, om de vyanden tegen te houden, maer waren alle de behoeftens, in, off by, onse schepen, 't welk ik, aen sommige die mij het voorverhaelde hadden te gemoet gevoert, weder antwoorde, waer op sy als dan stil swegen en overtuijgt waren.

Ik keere mij weder tot het verhael van de saacken van Marchiennes; en Noteren wat dat wy int begin, (als alles by ons in allarm was) in de stad hadden. tewete de Heer Calde Lieutenant Collonel vant Regt. van Floor, was Commandant van Marchiennes, die 250 man gecommandeert van Douaij, in de stad hadt, en Noch een Regt. Carabiniers van de graaf van Schellardt 't welk gecommandeert wiert door den graef van Waldyck, als synde majoor vant voorsz. Regement. 't welck het geheele guarnisoen van Marchiennes alsdoen was.

Daer waren noch 49 Hollantse schepen, en agt wale pleijten alle beladen synde met artillery, en ammonitie van Oorlogh. En noch 5 Hollantse Schepen met het Jagt van de Hr. Kinschot te same 6 die in generaels dienste waren, en haer Edts. bagagi en Nodige provisie in hadden.

Daer waren die Eijgen morgen (te weten den 24e July) noch vier Hollantse Schepen met Artillerij, waer onder 3 met Canon, beladen waren, van Doornick tot Marchiennes gekomen, alsmede negen schepen met meel beladen, en nog verscheijde soutelaars Schepe. dewelke te samen twee Batts. tot Escort hadden, die alsdoen mede tot Marchiennes moesten blijven. Twelck waren, het Battaillon van Fegelin, en Hamelton. Wij hadden alsdoen 59 Hollantse schepen waer onder 53 met artillerij beladen waren, en noch agt wale pleijten mede met artillerij. die alle onder Commando van mij en de Commis van Aertse waren. uijt genome de 5 die voor de genls. waren. Wij hadden noch 22 defecte halve Cartouwen, en 2 houwitsers, die den 10e Julij ons van Quenoij waren toegesonden om ter scheep naer Holland te vervoeren, die ons

alle

alle gedurende de belegeringh noch dienden, daer lagen ook noch een groot getal wale en andere schepen met meel, Broot, Haver, en andere mont proviant beladen. waer door dagelycx de groote Armée wiert gespeijst. soo datter van alles in groote overvloet was.

Terwijl dan in Marchiennes, door de voorsz. tydinge van Denain, Eider in Rip, en roer was, en alles int werck stelde dat ons eenigsints tot Defentie kon strecken. soo quamen snamiddags ten 4 uren dese naervolgende Battaillons mede na ons af marchieren, die tusschen Denain, en Marchiennes, hadden gecampeert gestaen. als. het Battaillon van Jacott: Nemeijer (Hanovers), Metrael (Switsers), en een Batt: Pruijse gecommandeert: welke vier Batts. alsdoen waren onder Commando van den Brigadier Berckhoffer. die tot Marchiennes comende, aldaer, gedurende de belegeringh Commandeerde. nevens, en boven, de Commandant alsoo der geen van hooger bedieningh waren als hy. daer waren alsdoen by ons int geheel 6 Battaillons Infanterij en 250 man gecommandeerde. alsmede Een Regement Cavallerij. 't welck my en veele van d'onse alle het volck oversiende groote moet van Defentie gaff. dit volck tot Marchiennes gekomen synde openbaerde (ten 4½ uren) sigh een groot corps Cavallerij van de vijänden uijt het Bosch aen de kant van Bouchien. die direckt met staende standaars, op de steen wegh na Marchiennes avanceerde. d'onse dit siende begroete haer met een Canonschoot. dat wy twee uren te vooren daer hadde geplant, (om haer met alle Eer en Respeckt in te halen). doch de franse siende dat wy aldaer Canon hadden geplant, daer wy haer d' eerste schoot soo wel mee hadden getroffen, en een Canonscogel, regt door een van haere Esquadrons hadden gejaegt; deijnsde weder te rugh, tot aen het Bosch buijten schoot, (als synde met sulken beleeffdelijck onthael niet versien) en namen alsdoen haer cours na de kant van Douaij. van voornemen synde om dien nagt, off den volgenden dagh tusschen Douaij, en Marchiennes over de Revier de Scharpe te komen en alle onse vluchtende passagiën af te snyden, en Marchiennes te omringen, en in te sluijten. men sagh vervolgens dien gehelen avond, een groot getal, troupe soo Cavelerij, als infanterij, langs 't voorsz. Bosch na Douaij Marchieren, onderweijle werckte

wij

Digitized by Google

wy met onſe ſchippers, en ſoldaten, om alles tot Defentie gereęt te maacken. Den 25e dito ſmaendags ſagh men geen vyant Rond om Marchiennes, Even eens, of ſy weder te rugh waren getrocken, waerom verſcheijde dien dagh, na Doornick vlugte als mede ſavonts ten 6 uren Reden de Proviadoors, en de Commisſs genl Kinſchot, die my voor ſyn vertreck Ordonneerde van by de ſchippers te blyven, en voor deſelve alles te doen, en verrigten dat doenlyck was, en den dienst vant land vereijsten, en alhoewel ik alsdoe mede wel gelegentheijt hadt omme na Doornick te vlugte ſoo wilde ik ſulx om redenen niet doen, off ondernemen; naerdat dan ondervonden wiert, dat alle die de vluchtingh hadden ondernomen, door het Bosch onverhindert waren gepasſeerd, ſoo Ordonneerde den Brigardier ſavonts ten 7 uren all onſe Cavallerij omme met alle de bagagiewagens na Doornick te vluchten alſoo men wel kon ſien dat de vyanden Marchiennes ſoude belegeren, en attacqueren. waer op dan ten 7½ uren het voorsz. Escort met de wagens uit de ſtad trocken, doch deſelve wierden nae een klein half uijr gemarchieert te hebben door de vyanden (die Ront om de ſtad in de Bosſhen lagen) geattacqut. d' onze Retireerde tot even buijten 't Bosch aen de kant van Marchiennes alwaer ſy post greepen, en de franſe Cavallerij int voorsz Bosch van St. amant hielden ſtaen. met continueel vueren, 't welck over, en weer, op malkanderen met pistool, en Carbyn, flankeerde: tot dat de meeste bagagie wagens hol, over Bol, weder, in Marchiennes waren gevlugt. ik en de Hr. Commis van Aartſen, ſtonden alsdoen, aen de Revier de Scharpe by de Pulver ſchepen. alſoo wy waren g' ordonneert van den Brigardier Berckhoffer omme de voorsz Pulver ſchepen (ſoo drae men ſagh dat de noot het vereijste) in de gront te doen hacken. ſoo dat ik daer ſynde 't ſelve ten deele daer ſagh, tot het laest, hoe het met onſe Bagagie wagens, en het attacqueren van de Cavallerij toe gingh, want het aen de overkant van de Revier, daer ik ſtont, te doen was.

De franſe hadden onze avanguarde, met de muijl Eſels van den Brigardier, en noch eenige paerde, onverhindert laten marchieren van voornemen ſynde, om 't heele corps te verſlaen, off gevangen te nemen, 't welk haer ook wel ſoude geluckt hebben, hadden ſy ſoo haes-

tig in het aenvallen niet geweest, want d' onse alsdoen noch passagie hadden omme te Retireren, buijten het Bosch, 't welk sy ook (soo gesegt is) deden. en nadat alle wagens weder in de stad waren, soo Retireerde onze Cavallerij mede tot in de stad, en de franse vervolgden d' onze tot een halve Canonschoot onder de stad, dat wy der met Canon op moesten schieten.

De vyanden maackten vervolgens, dien geheele nagt, een continuele bewegingh ront om de stad, met verscheyde marssen te slaen, en daer en boven een groot geschreeuw en getier, als off' er tweemael hondert duijsent man om de stad was. doch d' onze antwoorden die schreeuwers (alse een weijnigh te na quamen) met eenige snap-haen schooten, soo dat wel kon syn, datt' er alsdoen eenige franse, al schreeuwende, na d' andere werelt waren gesonden; want 't beurde dickwils als d' onze geschooten hadden, dat sy haer naem wat herhaelde, en een moment stil swegen.

Ik was dien geheelen nagt in besigheijt, en op de Been, omme de schippers aen 't werck te helpen, om al het geschut dat wy by off in de schepen hadden, alsmede andere behoeftens, van cogels, en cruijt, uijt de schepen te halen en in de stad te brengen, alsoo der niets in de stad was. het was dien geheelen nagt, schoone- heldere maneschyn, en uijt dien hooffde heel ligt. wy lieten dien nagt, door ordere van den Brigardier, alle de Pulver schepen, in de gront hacken, door vreese dat de franse, die in den Brandt soude schieten.

Den 26e dito Dijnsdags, waren de fransen besigh, met fassyne uijt 't Bosch te halen, waerop wy met het Canon continueel vuerde, en doordien wy in de stad geen vuerwerckers off constapels hadden soo stont het (byna) een Eider vry, die genegentheijt hadt om op de vyanden te schieten, soo dat het ons leet was als de stucken heet waren, stil moesten staen, en dat wy dan voor dat half quartier de vyanden onverhindert moesten sien marchieren.

Men sagh ook aen d' andere kant, eenige franse by onse agterste schepen, die sij Plunderden, alwaer men (*), soo men (†) naderhand hoorden, op een schip daar-

(*) Eene verbasterde uitspraak van het woordje *wij*. Tegenwoordig hoort men dit woord nog dikwijls in de gemeenzame taal der lagere klassen.

(†) Zie bovenstaande noot.

Digitized by Google

dartien man met een Canon schoot doot schooten; 't welk ligt kan geschiet syn want wy op Eider Canon schoot deden voor eerst een coogel die op het Canon past, en daer op noch een druijf, 't welk is twaelf cogels van Eider een ℔, die (om een hout) in een beteert zeijldoeck, met een sterck touw bij den anderen, als een bos druijven syn gebonden, op soo een dickte, en Ronte, dat die in een halve Cartouw kan. en soo als die geschooten wert, soo verspreijden alle die Cogels met een ongelooffelijcke forse van den anderen, 't welk in een Reg^{t} Cavallerij, off jnfanterij komende, een groote scheuringh en Ruijmte maackt; dat ik gedurende de Belegeringh dickwils hebbe gesien.

Die van Douaij gaven ons tot Cecours, continueel water, en hadde haer sluijsen open- gezet, om̄e het ront om Marchiennes onder water te setten, doch wy ondervonden dat St Amant aen de vyanden was, en daerom hoeveel water datter ook quam, de Revier op eene hooghte bleeff, want sij hadden tot St Amant de sluijsen opengeset, soo dat het aen ons geen vrugt dede. Wy Leyden een schip dwars over de Revier in de gront, en sogten soo het water op te stoppen, en staacken de dycken door, doch sulx kon alles niet helpen. soo dat den Brigardier, siende dat de vyanden seer veel fassynen haelde, en denckende dat sy ons dien nagt met gewelt (alsoo wy geen stercke hadden) soude bestormen, dede hy alle de straten met stercke Bors- weringen aff snijden, om dan noch eenige Retrettes te hebben en de vijanden tot het laeste moment onder d' ooge te sien, en af te weren.

Snamiddags quam 'er, een gerugt door de stad dat de Prins Eugenius, met onse armée af. quam, om ons te ontsette. en noch andere dat de Prins van Anhault Dessau met 20000 man af quam, waer om 'er veel nieusschierige menschen, op den Toorn gingen sien, en alsoo sy tusschen St Amant en Bouchien, veel volck sagen marchieren, soo wierdt gesegt, dat het ons volck was. 't welk de meeste soldaten, en officiers, op dat Eidel gerugt, soo aenmoedigde, dat sy, en voornamentlyck, die van 't Batt. van Hamelton, int gesigt van de vyanden (die by onse agterste schepen, een geheele Linne (*) van de sacken met meel die in on-

(*) Linie.

onſe proviadeurs ſchepen lagen, hadden gemaakt, en ald[r] agter geposteert lagen) boven op de wal of Borsweringh ſprongen, en haer hoeden boven 't hooft draijende, Riepen Viva Prins Eugenius, Viva Prins Eugeen. waer door de franſe getergt ſynde ons met een groot getal ſnaphaen Cogels van de wal dreven, en een Lieutenant niet veer van my ſtaende, in ſyn ſcheen wierdt getroffen. ſoo dat ik, en alle andere, niet wisten hoe gauw genoegh wy van de borsweringh ſoude komen, het was ook de laeſte-mael dat ik my weder op de Borsweringh begaf. als hebbende in die voor tekens geen ſin. Wy ſtelden aanſtonts ons Canon dat wy aen die ſyde hadden, op de voorz Linie daer de vyanden in groote meenigte agter lagen, en ſchooten daer een weijnigh te ſtercker op, als voorheen, ſoo dat het meel uijt de ſacke ſigh ront om verſpreijde. en een groote ſtoff als een ſware dam (†) op gaf. Ja de lust, en Eiver, was ſoo groot, dat Eider die op de Bors weringh hadden geweest, haer Revenſieerde (§) met een Canon ſchoot op de vyanden te doen.

(Het Vervolg en Slot hierna.)

(†) Damp.

(§) Revengeerde.

BEOORDEELING VAN VADERLANDSCHE WERKEN, IN BUITENLANDSCHE TIJDSCHRIFTEN.

Systema Piperacearum. Expoſuit F. A. Q. MIQUEL, I D. 8°. *Rotterdam.*

De Botanisten zijn zeer veel verpligt aan Dr. Miquel voor de uitgave eener Monographie van de familie der Piperaceën, welke ſints lang eene behoefte was. Onze S. heeft deze allergelukkigst volbragt, in een boekdeel, hetwelk opgedragen is aan een der edelſte menſchen en den voortreſfelijkſten beſchermer der wetenſchappen, vooral van Botanie, den Baron Benjamin Delesſert. In het Voorberigt vermeldt Dr. Miquel de talrijke bronnen, waaruit hij de onſchatbare en uitgeſtrekte bouwſtoffen van zijn werk bijeengebragt heeft; in eene Inleiding, welke groote geleerdheid en naauwkeurig onderzoek doet erkennen, handelt hij over de geſchiedenis dezer familie, onder de volgende Hoofdſtukken:

I.

I. *Doctrinae botanicae de Piperaceis ortus ac progressus.* II. *Structurae ratio generalis.* III. *Proprietates Chemicae.* IV. *Divisio Piperacearum.* V. *Ordinis affinitates.* VI. *Distributio Geographica.*

De *Conspectus Generum* vermeldt twintig geslachten, verdeeld in twee *Tribus* (volgt een overzigt der geslachten).

Nu volgt eene lijst van *Corrigenda et Addenda*, en ten slotte is eene *Tabula Phytogeographica* aan het werk toegevoegd, waarin de 563 species volgens de landen opgesomd worden, en waaruit blijkt, dat Europa geene species bezit, Australië $\frac{1}{27}$, Afrika $\frac{1}{27}$, Azië $\frac{1}{5}$ of $\frac{1}{6}$ en Amerika $\frac{3}{4}$ van het geheele getal soorten bezitten.

Wanneer de genera uitgestrekt en talrijk in soorten zijn, geeft de Schrijver vooraf een beknopt overzigt. Met veel zorg zijn de specifieke kenteekenen bewerkt, en de synonymen bijeengebragt; de beschrijvingen zijn breedvoerig, en, voor zoo verre wij dezelve hebben kunnen vergelijken, bijzonder naauwkeurig. Het geheele werk kan tot voorbeeld eener Monographie verstrekken. Wij vermeenen, dat een Supplement tot het werk bewerkt wordt, en hebben vernomen, dat de S. zich onledig houdt met de voorbereidselen tot eene Monographie van *Ficus*, en zoo wij vertrouwen, ook van de aanverwante genera op dezelfde uitmuntende wijze.

Sir W. J. Hooker,

London Journal of Botany, Jan. 1845.

Fasc. I. Dit werk over de Piperaceën is aan den Baron Benjamin Delessert opgedragen, dewijl de inzage en het gebruik van diens uitmuntende verzameling den grond legde tot dezen arbeid; nog stonden den S. het Berlijnsche Herbarium, de doubletten van de verzameling te Parijs, de Piperaceën van Wallich, welke Nees von Esenbeck ter bearbeiding had, de door Blume verzamelde Piperaceën, die van den hortus te Berlijn, en der herbariums van Kickx, Hunze, Meisner en de Vriese, ten dienste. In de Prolegomena wordt het geschiedkundige dezer familie beknopt aangetoond, vervolgens zoo over den uiterlijken als inwendigen bouw gehandeld; daarop worden de chemische bestanddeelen vermeld, dan tot de verdeeling der Piperaceën overgegaan, de verwantschap derzelve onderzocht, en eindelijk de geognostische verdeeling uit elkander gezet. Hierop volgt het differentiele en natuurlijke karakter der Piperaceën met een overzigt der geslachten, volgens hunne onderlinge verwantschap; vervolgens de geslachten zelve, met hunne soorten, van welke elk van eene afzonderlijke diagnose voorzien is, met bijvoeging van synonymen, citaten, eene breedvoerige beschrijving. Dit eerste

ſte ſtuk bevat *tien* geſlachten, namentlijk (volgen de namen derzelve).

In dit eerſte ſtuk bevinden zich 291 ſoorten, welke voor het grootſte deel door den S. gezien en onderzocht zijn. Zoo lang wij ſlechts het geſlacht Piper, en later het nog niet eens bij allen opgenomen geſlacht Piperonia hadden, en de beſchrijvingen, ten opzigte van de bloem en van de vruchtdeelen altoos nog zeer onnaauwkeurig waren, kon naauwelijks met eenige zekerheid (inzonderheid daar er zoo weinige afbeeldingen beſtonden, en de exemplaren dezer exotiſche planten in zeer weinige verzamelingen te vinden waren), elke afzonderlijke ſoort beoordeeld worden, en de verzamelingen getuigen alom van deze onzekerheid der bepalingen. Thans echter, nu door dit werk de geslachten vast gegrondvest, de grootſte derzelve in ſectiën gebragt, en de ſoorten uitvoerig beſchreven zijn, zal deze duisternis verdwijnen, en eene meer naauwkeurige ziſting der bouwſtoffen mogelijk worden.

De Botanisten kunnen hunnen levendigen dank niet beter voor zulke werken aan den dag leggen, dan door aan den bewerker alles mede te deelen, wat immer tot verdere opbouwing van zulke werken behulpzaam zijn kan. B. v. alle twijfelachtige of nieuwe ſoorten en vormen, ten einde op die wijze een, naar den tegenwoordigen ſtand der zaken, volledig werk te verkrijgen. Het andere deel zal, naar wij hopen, niet te lang op zich laten wachten; volgens den omſlag zoude hetzelve nog in Maart van dit jaar het licht zien.

Fasc. II. Met dit tweede ſtuk is de Monographiſche arbeid over de Piperaceën beſloten. Dit vervolg bevat de geſlachten (volgen de namen enz.) In eene appendix I. worden de Piperaceën vermeld, waarvan de S. ſlechts de namen kende. In appendix II de ten onregte tot deze familie gerekende planten. De Corrigenda et addenda bevatten nog eenige ſoorten en ſynonymen, vooral van Martens en Galeotti, wier Piperaceën meest allen onjuist benoemd waren. Een Phytogeographiſche tabel geeft een overzigt over de verſpreiding der ſoorten en geſlachten en beſluit dit werk, hetwelk in deze, tot dusver, bijkans geheel veronachtzaamde familie den weg gebaand, en zoo wij vertrouwen, aan de vele onjuiste bepalingen een einde gemaakt heeft. Wij wenſchen, dat de S. ook in het vervolg op deze familie zijne aandacht moge blijven vestigen.

SCHLECHTENDAL, *Botan. Zeitung*, 2 *Jahrgang.*

HAN-

Digitized by Google

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

VERSLAG over den *Staat der Landhuishoudkundige School* te *Groningen*; Januarij 1845.

Het *Bestuur* der *Landhuishoudkundige School* te *Groningen* kan met genoegen terugzien op den aanmerkelijken vooruitgang dezer Instelling, sedert hare oprigting op den 1 November 1842. Die vooruitgang is in alle opzigten belangrijk te noemen.

Wij hebben het genoegen gehad, van onderscheidene kanten krachtdadige medewerking en financiële hulp te ontvangen, waardoor wij het onderwijs hebben kunnen uitbreiden, voor zoo verre daaraan behoefte bestond, en waardoor wij vele zaken meer en meer op een vasten voet hebben gebragt. — Het goed gebruik, dat wij van de ons gegevene blijken van deelneming gemaakt hebben, zal, vertrouwen wij, de beste betuiging van erkentelijkheid voor de bewezene hulpe zijn.

Van Rijks wege genoten wij eene jaarlijksche ondersteuning, welke laatstelijk nog, bij den voor ons anders zeer bezwaarlijken aankoop eener Boerderij ten behoeve der School, verhoogd is geworden. Van wege de Provincie Drenthe is ons eene jaarlijksche toelage geschonken voor elk Drenthsch jongeling, welke van het Onderwijs aan onze School gebruik maakt, en de Provincie Groningen heeft ons eene vrij aanzienlijke jaarlijksche tegemoetkoming in de noodzakelijke kosten onzer Inrigting gedurende 5 jaren verzekerd.

Door deze van verschillende zijden zoo welwillend aangebodene hulp, hebben wij het durven wagen, om eene Boerderij, groot 17½ Bunders Land, en zeer goed gelegen aan den straatweg te Haren, nabij deze Stad, aan te koopen, en daarop het bouwen van een vrij ruim Gesticht en eene Schuur aan te besteden; met het gereed maken waarvan men thans bezig is. — De voor het een en ander noodige gelden hebben wij opgenomen, doch hopen die van tijd tot tijd af te lossen.

De Inrigting, welke wij voor het praktisch gedeelte onzer School in 1844 gebruikten, was slechts voorloopig en in huur; op den thans ingeslagen weg hopen wij voor de toekomst beter verzekerd te zijn.

Wij hebben gemeend, te eerder tot deze uitbreiding onzer werkzaamheden en verantwoordelijkheid te mogen overgaan, om-

omdat wij van vele zijden en uit onderscheidene oorden van ons Vaderland blijken van belangstelling in onze nog jeugdige inrigting ondervonden. Het ten voordeele van het *vaste Fonds* onzer School uitgegeven werkje: *De Landhuishoudkundige School geschetst in haren oorsprong en tegenwoordige inrigting*, *Groningen* 1844 (*), is in onderscheidene Dagbladen aangekondigd en daarbij het nut dezer Inrigting voor het gansche land meermalen aangewezen, onder anderen ook door eenen deskundigen, op wiens oordeel wij hoogen prijs stellen, den Hoogleeraar A. Numan te Utrecht, die tevens twee belangrijke werken aan de Boekerij onzer School ten geschenke heeft aangeboden, namelijk zijne *Handleiding tot de inlandsche Schaapsteelt*, 2 Deelen, Haarlem 1835, en Girard, *over de kennis van den ouderdom van het Paard*, enz., door Hekmeijer. Utrecht 1837.

Een voorstander van den Landbouw in Holland heeft aan het Bestuur ten geschenke voor de School ingezonden de som van *f* 100, om ook van zijne zijde iets mede te werken tot vestiging eener, thans vooral in ons Vaderland noodzakelijke, instelling van Onderwijs.

In het Personeel der Onderwijzers voor de *Landhuishoudkunde*. *Natuurkunde*, *Scheikunde*, *toegepaste Scheikunde* en *Werktuigkunde*, *Natuurlijke Geschiedenis*, *Kruidkunde* en *Wiskunde* is geene verandering gekomen; doch er is daarenboven een nieuwe Onderwijzer aangesteld in den persoon van den Heer C. Römelingh, bij wien de leerlingen der Landhuishoudkundige School kunnen wonen, en gedeeltelijk onder zijne leiding werkzaam zijn, of, voor zooveel zij dit noodig hebben, tevens onderwijs in de nieuwere talen erlangen. Door het huren eener ruime Woning zal daar tevens in het vervolg voor eene collegiekamer, voor die onderwijzers, welke zulks begeeren, gelegenheid zijn. — Deze nieuwe inrigting heeft een allezins gunstigen invloed gehad op het aankomen van leerlingen van elders, ook uit verwijderde Provinciën.

Behalve eene noodzakelijk geoordeelde uitbreiding van het Onderwijs in de *Scheikunde* voor alle de leerlingen, is er voor een paar derzelve, die welligt eenmaal bij den Landbouw in onze *Oost of Westindische Koloniën* belang zullen hebben, een beknopte Cursus over den *Landbouw in de Keerkringslanden* bijgevoegd, welke later welligt op eenigzins ruimer schaal zal behandeld worden.

De Boekerij der School wordt langzaam uitgebreid, naarmate de behoeften dit vereischen, en er daarvoor beschikbare gel-

(*) Personen, die zich nader met onze Instellingen wenschen bekend te maken, kunnen het noodig onderrigt daaromtrent bekomen, zoo wel in dit werkje, als in de afzonderlijk gedrukte *Bepalingen* voor onze School, welke het Bestuur gaarne aan daarin belanghebbende personen uitreikt.

Digitized by Google

gelden kunnen gevonden worden. — Het onderwijs in het teekenen heeft tevens plaats ten huize van genoemden Onderwijzer voor diegenen, welke daarvan wenfchen gebruik te maken.

Het aantal leerlingen bedraagt thans 13, waarvan 3 uit de Provincie Groningen, 2 uit Friesland, 2 uit Drenthe, 3 uit Utrecht, 1 uit Zuid-Holland, 1 uit Noord-Holland en 1 uit de Westindiën; terwijl nog daarenboven 4 andere perfonen, op daartoe bekomene vergunning van het Beftuur, eenige der lesfen afzonderlijk bijwonen.

Wij verheugen ons te mogen verklaren, dat deze allen van de hun hier alzoo aangebodene gelegenheid tot onderrigt met den meesten ijver en, elk naar mate van de hem gefchonkene vermogens, ook met het meest goed gevolg gebruik maken, zoodat wij ook van die zijde alles goeds van onze onderneming mogen hopen, en haar met vertrouwen aan de belangftelling onzer Landgenooten aanbevelen.

STERRE- EN WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN.

HAARLEM, *den* 10 *Maart* 1845. Bij het langdurig aanhouden van den tegenwoordigen winter, worden de volgende aanteekeningen, wegens vroegere langdurige en late winters, uit onderfcheidene bronnen opgemaakt, hiermede aan de lezers van dit Weekblad medegedeeld:

Aanteekeningen wegens langdurige en late winters.

A°. 824 deed de winter zich reeds in de maand October gevoelen. Van 20 October tot 5 Mei daaraanvolgende, waren alle rivieren en de zee, zoo ver men die van het land bezien kon, met ijs bedekt. Den 6 Mei begon het fterk te dooijen. In dezen winter viel er ongemeen veel fneeuw, maar de daarop volgende zomer was warm en vruchtbaar.

A°. 994 begon het den 14 October onverwacht zeer fterk te vriezen, zoodat alle de wateren tot den 14 Mei nog met ijs bedekt waren. Hierop volgde een heete en drooge zomer.

A°. 1433 was de koude niet uitermate fcherp, doch het aanmerkelijkfte was, dat het veertig dagen na elkander fneeuwde, waaruit op vele plaatfen groote nood ontftond.

De winter van 1480—1481, was bij uitftek ftreng, en duurde tien weken. Er was groot gebrek aan brandftoffen.

A°. 1517 duurde de winter van St. Baefs-misfe (1 October) tot in Februarij daaraanvolgende.

A°. 1564 begon de winter den 17 December en duurde elf weken en drie dagen. De koude was fcherp, en men reed

reed tot den 18 Februarij van Antwerpen naar ter Goes met geladen wagens en paarden over het ijs.

A°. 1622 nam de winter met den 8 December een aanvang, en het duurde omtrent veertien weken, tot den 18 Maart des volgenden jaars, dat de rivieren en wateren met ijs besloten waren. Men liep over de Zuiderzee met paarden en sleden. Hierop volgde een schoone zomer.

A°. 1667 begon het zeer hard te vriezen, den 16 Maart, zoodat men den 20 met paard en slede over het ijs reed. Het ijs was met den 1 April nog niet opgeruimd.

A°. 1674 nam de vorst in het begin van Februarij zoo sterk toe, dat de Zuiderzee geheel toevroor. Op Paaschdag begon het zeer langzaam te dooijen. Den 3 April gingen nog zes personen over het ijs naar Marken, en zag men, hier te lande, de schippers op het ijs staande hunne schepen teeren. Te Hamburg was het ijs niet eerder dan 24 April opgeruimd.

A°. 1709 begon de beruchte strenge winter met den 5 Januarij. Op den 22 Maart reed men nog met handsleden van Amsterdam naar Nieuwendam over het IJ. In de maand Mei was de Oost Zee nog zoo vol ijs, dat de scheepvaart voor Dantzig gesloten bleef. Er viel in dezen winter veel sneeuw.

A°. 1740 begon de bekende strenge winter in de eerste dagen van Januarij, die spoedig eene nijpende koude deed ontstaan. Eerst den 10 Maart begon het te dooijen. Op den 12 dier maand werd het ijs in het Haarlemmer-Meer, op sommige plaatsen, nog 20 Rhijnl. duimen dik bevonden. Tot den 27 April bleef het voorjaar koud en ongunstig. Eerst den 22 Mei werd de lucht zachter, en in het laatst dezer maand begonnen de boomen uit te spruiten. De zomer was gematigd.

A°. 1771 viel nog laat in Maart een sterke vorst in. Aan den Zaankant reed men nog den 29 dier maand op schaatsen over het ijs. Den 30 at men hier en elders op het ijs Paasch-eijeren.

A°. 1784. Deze winter nam een aanvang met het begin van December des vorigen jaars, en was omtrent Kerstijd buitengewoon streng. Hij duurde tot in Februarij, en allerwege viel veel sneeuw. Het ijs lag weinig minder dan drie maanden achtereen in het water. De scheepvaart was naauwelijks weder geopend, toen in Maart andermaal een sterke vorst inviel. In den nacht van 2 April vroor het zoo sterk, dat al de grachten in Amsterdam op nieuw digt geraakten. Weinige dagen daarna begon de Lente.

De winter van 1829—1830 duurde van het midden van November tot in de maand Februarij. De scheepvaart was gedurende al dien tijd volkomen gestremd, en eerst in het begin van Maart begon het ijs te verdwijnen. De menigvul-

Digitized by Google

vuldige sneeuw had reeds omstreeks Kers-mis de wegen onbruikbaar gemaakt, en het ijs bereikte eene buitengewone dikte. De ijsgang liep in Nederland gelukkig af.

A°. 1837 deed zich in het midden van Maart, hier te lande, eene strenge vorst gevoelen. Op den 24 was te Amsterdam en elders het ijsvermaak in vollen gang. Tot in de maand Mei hield eene koude luchtsgesteldheid aan, en nog den 9 Mei viel er sneeuw.

Omtrent den tegenwoordigen winter, die minder door eene nijpende koude, dan wel door eene buitengewone langdurigheid zich onderscheidt, is reeds in N°. 5 van dit Weekblad dezes jaars, eene mededeeling opgenomen, aan welke thans de volgende bijzonderheden zijn toe te voegen.

Het uitzigt, dat zich in de maand Januarij opdeed, om den afloop des winters te mogen verwachten, is niet vervuld. De scheepvaart op de hoofdrivieren werd door een buitengewoon lagen waterstand spoedig belemmerd, en de binnenvaart bleef, wegens het vastzittend ijs, gesloten.

In de laatste dagen van Januarij vielen hier te lande bijna dagelijks sneeuwbuijen, hetgeen tot in het begin van Februarij aanhield. De vorst nam op nieuw toe, en bragt 11 en 12, alsmede acht dagen later, eene gevoelige koude voort, steeds door N. O. wind aangeblazen. In Duitschland, vooral in Beijeren en Hanover, viel in deze maand eene groote hoeveelheid sneeuw, die de dienst der spoorwegen gedurende eenige dagen belemmerde. Ook over het zuidelijk gedeelte van Frankrijk, en zelfs tot in Algiers, alwaar de Fransche bezetting dit natuurverschijnsel nog niet beleefde, strekten zich de sneeuwbuijen uit.

De rivieren geraakten hier te lande andermaal met ijs bezet. De stremming, zoowel der buiten- als binnenvaart, levert voor den handel en het vervoer van koopwaren en brandstoffen, zoowel als voor alle bedrijven, een toenemend ongerief op. Eene aanzienlijke koopvaardijvloot wordt belet de haven van Amsterdam te kunnen bereiken, en de pogingen, om tot de uitijzing van het groot Noord-Hollandsch kanaal over te gaan, beloven eerst in deze dagen een gewenscht gevolg, alzoo ook de uitvaart van schepen, te Amsterdam beladen, daardoor sedert de maand December des vorigen jaars verhinderd wordt.

Als eene opmerkelijke bijzonderheid mag worden vermeld, dat het ijs in de Rhône, in Frankrijk, met vrachtwagens wordt bereden. In Zweden en Denemarken heerscht, volgens de laatste berigten, eene ongemeen strenge koude. Den 18 Februarij had men te Stokholm, sedert eenige dagen, eene koude van 15 graden R., of 2 graden onder 0 Fahr. Op meer noordelijk gelegen plaatsen van Zweden was de koude tot 29 gr. R. of 32 graden onder 0 Fahr. gestegen. Den 23 Februarij waren verscheidene steden,

den, met paarden bespannen, van Landscrona en Malmo over de Sond, te Koppenhagen aangekomen.

De koude, die in de eerste dagen van Maart hier te lande weder gevoeliger werd, is thans door eene zachtere luchtsgesteldheid vervangen (*). Het water op de rivieren is algemeen wassende, en met ongeduld verbeidt men den spoedigen en gunstigen afloop van den winter, die den nood der armen hoog heeft doen stijgen, dan waarin de weldadigheid onzer landgenooten, in alle plaatsen, door buitengewone collecten en bijzondere giften, leniging en verzachting tracht aan te brengen.

(*) Die echter weder voor grootere koude heeft moeten wijken.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1844. Maart.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-streken.	Wind-kracht.	Luchtsgesteldheid.
5	28. 11¼	18	N. N. O.	0	bewolkt.
	29. 0½	24	id.	2 à 4	idem.
	„ 1¾	20½	id.	4	betrokken.
6	29. 2¾	15	N. O.	0	helder.
	„ 3	24½	N. N. O.	0	bewolkt.
	„ 3¼	25½	N.	0	helder.
7	29. 3	21½	N. O.	0	bewolkt.
	„ 3	30	id.	2	idem.
	„ 2¾	26	Z. O.	0	helder.
8	29. 2	22	N. O.	0	betrokken, mist.
	„ 2¾	29	N. N. O.	2	helder.
	„ 3¾	25	N. O.	0 à 2	betrokken, mist.
9	29. 3¾	22	N. N. O.	0	helder.
	„ 3¼	30	id.	2	idem.
	„ 2½	29	N. O.	2	betrokken, mist.
10	29. 1	34	N. N. O.	4	betrokk., mist of damp.
	„ 0½	35½	id.	0 à 2	bewolkt.
	28. 11½	32	N.	2	helder.
11	28. 10	30	N. W.	0	helder.
	„ 9¾	34	id.	4 à 6	bewolkt, sneeuwbuijen.
	„ 10	28½	N.	2	idem. idem.

Van 10 op 11 Maart, des nachts sneeuw.
Den 12 Maart, Barom. 28. 10¼, Therm. 23, N. O., 0 à 2, bewolkt.

VERBETERINGEN.

In het laatste cijfer, of het *totaal getal der Reizigers* over den Hollandschen IJzeren Spoorweg, No. 8, bl. 126, staat: 63256, lees: 632568.

Op bl. 50, *God is mijn Heiland*, lees: *God is mijn heil.*

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

DINGSDAG DEN 18den MAART.

N°. 12.

BERIGTEN.

LUBBEN. Op den 28 Januarij overleed alhier ERNST Vrijheer VON HOUWALD, als schrijver en dichter gunstig bekend. Hij was op den 29 November 1778 te Straupitz, in Niederlausitz, geboren. Tot aan zijn zestiende jaar genoot hij zijne opleiding in het ouderlijke huis. In 1794 bragt zijn vader hem op het paedagogium te Halle, waar hij eene vriendschapsbetrekking sloot met CONTESSA, later als dichter bekend geworden, eene betrekking, welke eerst met den dood van dezen in 1825 eindigde, die de laatste jaren van zijn leven bij zijnen vriend doorbragt. In 1804 trad v. HOUWALD in dienst der stenden zijner provincie, waaraan hij zich bij de nieuwe Pruisische organisatie in 1815 onttrok, om in stilte op zijn landgoed Sellendorf te leven in den kring zijner familie. In 1817 trad hij het eerst als schrijver op met een deel Verhalen, die spoedig door dramatische stukken gevolgd werden. Verscheidene van deze, bijv. *Het Beeld*, vonden grooten bijval en maakten een sieraad van het tooneel uit. Ook als schrijver voor de jeugd en voor het volk trad hij met goed gevolg op. Zijn *Brandenburger Huisvriend*, onder anderen, wordt als de eenige navolging van HEBEL beschouwd, die met het origineel mag vergeleken wor-

nen. In 1821 nam hij de leiding van de zaken der ſtenden op zich en bekleedde deze betrekking tot aan zijnen dood. Deze overviel hem plotſeling; den vorigen dag was hij nog op de jagt geweest, en op den dag zelven van zijnen dood, begaf hij zich van zijn landgoed Neuhaus, bij Lubben, naar zijn bureau in deze ſtad, en werd onder weg door eene beroerte getroffen, waaronder hij bezweek, zonder tot zijne bewustheid terug te keeren. Hij was een man van groote beminnelijkheid en bekwaamheid, die eerst door hen in volle waarde werden geſchat, welke hem in den kring van vrienden en betrekkingen kenden, waar aller toegenegenheid hem gewijd was. In zijne openlijke betrekkingen genoot hij het volſte vertrouwen en de onbepaaldſte liefde. Verſcheidene van zijne werken zijn nog altijd zeer gezocht.

JOURNAL VAN THEODORUS MARINUS JUIJNBOL,

AAN

De Heer NICOLAES BYLAND, *Secretaris van* Loopik, *en* Cabauw etc. etc: *Alsme aen ſyn Ed. Huijsvrouw.* Juffr. COMMERINA JUIJNBOL.

(Vervolg en ſlot van bl. 168.)

Savonts ontrent 5 uren wasſer in Marchiennes ontrent by de Hondert man vrywilligh by den anderen vergadert (uijt alle onſe by hebbende Regementen) welke manſchappen alle te vooren van de franſen waren gedeſerteert, en uijt dien hooffde gereſolveert, gelyckelyck, een uijtval te doen, om te ſien, of ſy door de vyanden konde ſlaen, en vervolgens na Doornik te Chapperen: onder dit byeen vergadert volck waren twee Zergiants, mede (ſoo men ſeijde) franſe Deſerteurs, die aennamen, haer aen te voeren, van voornemen ſynde tot de laeſte man te vegten, ſeggende het is beter doot gevogten, als levendigh gehangen te werden, waer op ſy haer alle wel gewapent hebbende, (en een glaeſie van Couragie gedroncken hadden). ſavonts met den Duijs-

Duijster uyt Marchiennes trocken, en naer alvoorens een heet vuer van de franse uijt gestaan te hebben, sijn sij door de vijanden heen gedrongen, en met seer weijnigh verlies (soo men naderhand hoorde) tot Doornik gekomen.

Den 27e July s woensdaghs snagts na dat de vyanden verscheijde malen de stad met groote drijgementen hadden opgeeijst, en wy daertoe geen Ooren hebbende om het soo goet willigh, en gemackelijk, aen haer over te geven, soo opende sij de Trenchien (*) aen de steene wegh, aen de kant van Bouchien, alsmede aen de kant van't soo genaemde fort van Marchiennes. Wy smorgens sulcx siende waren alle in de stad verwondert, want hadden gedagt dat sy het mede (soo als d' onse voor dese) het stormenderhand soude ingenomen hebben, daer sy ons ook mede hadden gedreijgt. soo wij het niet goetwilligh wilde overgeven.

Wy schooten vervolgens met 't Canon op de ar-bijders. waer door ons in de stad Pulver begon te ontbreken, 't welk den Brigardier, en alle andere in verlegentheijt bragt, alsoo alle de Pulver schepen in de grondt waren gehackt; en terwijl den Brigardier, en Commandant geen vrywillige soldaten kon vinden, omme na de voorsz in de gront gehackte schepen te gaen, en aldaer 't Pulver dat noch droogh boven water lagh uijt te halen, en in de stad te brengen: soo wierden eenige schippers aengemoedigt om sulx te ondernemen; die ook verscheijde drooge Tonnities met Pulver in de stad bragten, waer door wy weder in staet raackten, om op de vyanden als voorheen sterck te schieten. sonder dat soude ons volck niet in staet syn geweest, om de vyanden, vier en twintigh uijren tegen te houden. en soo die van St Amant haare sluijsen hadden bewaert, en behouden, En wy alles ront om hadden onder water kunnen setten, soude de franse in tegendeel geen Trenchien hebbe kunnen openen. en wy alsdan haer 4 a 5 weecken soude tegen gehouden hebben. doch van sulken hulp versteken synde soo moesten wy in plaes vant water, het gewelt, met vuer, afkeren. als onse vrywillige schippers in continuele arbijt waren, om Pulver uijt de schepen te halen, soo wiert Eijndelijck een schippers

(*) Tranchées, loopgraven.

pers kriegt, van Alckmaer door ſyn arm geſchote, waer door die man Een ſtyven arm heeft behouden, de Hr Commis van Aartſen, en ik, hebben uijt dienhooffde hem een Certificatie gegeven, hoe hetſelve is toegegaen, dat hy 't queiſuer ten dienſte vant Lant gekregen heeft; waer voor nu dagelycx wordt gewerckt op dat hem 's Jaerlijcx ijts vant Lant mogt werden toegelegt. Wy waeren vervolgens dien gehelen dagh, en nagt, op de been om alles meer, en meer, te verſtercken, en de vyanden, (alſoo wij kruijt genoegh hadden in de ſtad) van alle kante met vuer, en vlam af te keren.

Donderdagh den 28e dito ſmorgens ten 11 uren, begonnen de franſe aen de ſteen wegh, aen de kant van Bouchien. met drie mortiers de ſtad te Bombaerderen, waer mede ſij ſnamiddags eenige huijſen mede in den brant ſchooten. Welken brand over de 12 a 13: huijſen vernielden, en had 'er een weijnigh wint geweest ſoude op ſijn minst de halve ſtadt verbrandt hebben, want niemant dorst by, off ontrent den brant komen, omdat de vyanden alle moment daer bommen werpten; ſij begonnen ook dien dagh, met eenige ſtucken Canon op de ſtad te ſchieten, waer door ons alle het gaen door de ſtad wiert belet, en nootſaackte, om voor de bommen, en Cogels bevryt te ſyn, een verblyf plaes te ſoeken doch vonde geen beter als onder de ope lugt. daer men de bommen aen kon ſien komen, en dan ſigh ſelven best daer van kon wagten.

Vrydagh den 29e dito bemerckte wy, dat ſy noch van twee batterije Eider van verſcheijde ſtucken op de ſtad begonnen te ſpeelen. ſtaende d' eene batterij by onſe agterſte ſchepen, en d' andere aen de kant van Orchies, waer mede ſij de ſtad dien dagh, alsmede de volgende, braaf mede door-boorde ſoo dat men in de ſtad ſigh voor de Coogels of bommen qualyck kon bergen. de franſe wercke noch aen een andere Batterij, om ons ſanderendaags daer mede te begroeten.

Saturdagh den 30e dito ſavonts ontrent 6 uren ſloegen d' onſe de Chamade, doch de franſen wilde na geen accoort hooten, willende niet alleen alles krijgsgevangen, maer ook de ſoldaten Rocken hebben, waer door alle onſe Officieren, en ſoldaten zeer verbittert wierden en voornamentlijck de Collenel vant Batt: van Hamelton, die dit hoorende aenſtonts alle ſyn volck com-

man

Digitized by Google

mandeerde all dat ſy hadden, aen te trecken, en liet al ſyn, en ſyn officiers Equipagie, by ſyn Regement brengen. en liet alsdoen, aen den Brigardier en de franſe Augſtagiers ſeggen, dat ingevalle den brigardier de ſtad op ſoo een Eysch wilde overgeven, dat hy ſulx nooijt, off Ooijt ſoude toeſtaen; en dat hy daer om reets alle ſyn, en ſyn officiers en ſoldate goederen by ſyn Batt: hadde doen brengen. van voornemen ſynde om met ſyn Batt: te vegten tot den laeste man, en dat ſy dan eerst ſyn ſoldatens klere na haer welgevallen konde krygen. Waer op Eijndelijck de franſe toe ſtonden, dat de ſoldaten haer goet dat ſy aen hadden, ſoude behouden, en dat den Brigardier, en Commandant. Collonels, en L'Colls en majoors, haare Equipagie nae haer gevangenis mede mogte nemen, ſonder meer, en voorts alles gevangen, en Prys datter was; Ja ſelfs de officiers van de Cavallerij tot een Ridtmr toe, moesten (en wierden gedwongen) haer paerden agter te laten, en te voet gaen. ſoo drae d' onſe de Chamade hadden geſlagen, ſoo gingh ik, om na myn goet te ſien, dat in de Hr Kinſchot, kamers by het ſyne ſtont; en om alles over den anderen aen te trecken dat mogelyck was; dogh op wegh ſynde om daer na toe te gaen, ontmoete my den Brigardier met de franſe augſtagiers om over 't over geven van de ſtad te accorderen. daer verſcheijde ſchippers agter volgde, die my aenſpraken, dat ik by den Brigardier moste gaen, (terwyle de Commisſaris Generael daer niet was). en ſyn Edt voor haer vrylatingh te ſpreecken, ik antwoorden haer dat ik ſulx van ſints was te doen, en binnen de tyt, van een half uijr, by ſyn Edt ſoude weſen, dat ik na myn goet eens wilde gaen ſien: alhoewel ik twee dagen te voren aen den Brigardier een memorie voor de ſchippers hadde gegeven & 't ſelve alsdoen (voor de overgaef), haer alle had voorgeleſen; waer in ik Eerſtelyck alles voorſtelden hoe in voorige Jaren in dier gelycke gevalle de ſchippers waren gehandelt geweest: en aentoonde dat int Jaar 1672 tot Zutphen van gelijcke de geheele artillerij Train, door de franſen was genomen, en dat alsdoen alle de ſchippers haer ſchepen, en goederen, agter latende, op vrije voeten waren geſtelt, en na haer lant gingen. en dat ik dierhalven verſogt. dat ſyn Edt terwyl den dienst vant Lants ſulx vereijste mede ten

Digitized by Google

voordeele van de schippers int accoort 't selve in te sluijten, om sulx voor de franse weder te obtineren.

Nadat ik haer gesegt hadde binnen en half uijr by den Brigardier te gaen, en hem voor haer vrylatingh nader mondelingh soude spreecken, soo wilde sy met haren Domme Eiver dat ik aenstonts met haer weder terugh soude gaen, en syn Ed. spreecken, soo dat ik om de schippers ten overvloede te voldoen, weder terugh keerde, en na den Brigardier gingh, daer ik tot Duijster avont bleeff en Eijndelijck hoorde dat hem van de franse aengaende de schippers was geantwoort, dat sy het soude Examineren, en bij provisie de schippers in sekerheijt houden. 't welk ik alsdoen haer gingh bekent maken; en moest noch van eenige onverstandige schippers hooren, dat sy, soo ik niet by den Brigardier met haer weder om was gegaen, my in Hollandt komende soude beklaegt hebben; maer ik had haer alle, met het geen dat ik voor haer gedaen had, (en ook Eimandt kon doen), soo overtuijgt dat sy stil moeste swygen. en tot nadeel van mijn niet konne, off dorste spreecken.

Sondagh den 31^e^ July smorgens quamen de franse soldaten, en eenige naeckte, off cale, Officiers (over de gragte en walle, daer sij gemackelijck over konne, soo dat ons volck niet in staet was, om haer over-al tegen te houden) met een groote des Ordre in de stad, en vielen aent Plunderen, als hongerige Wolven, dat ter geen tegenhouden aen was, wantse 't volck op de straed naeckt uijt trocken, soo dat een Eider van d' onse, alsdoen genoegh te doen hadden, om haer voor sulke woedende Rovers te bergen. ik bevonde mijn, door de dwingelandij van de schippers, die my savonts te vooren in myn voornemen hadden gestuijt, op dien morgen van al myn goet ontbloot; want alsdoen daer geheel, en al was afgesneden, soo dat ik om haer te voldoen myn selven veel nadeel hadde gedaen. de Commis van Aartsen, en ik, wierden uijt het Hospitael (alwaer wy by de schippers waren) met een franse wagt gehaelt, en na 't Clooster gebragt, by de franse Commissarissen; de Commis om een Lyste van de artillerij en ammonitie van Oorlogh over te leveren, en ik om het getal van de schippers op te geven, Wy daer synde meende na onse saake verrigt te hebben, weder na 't Hospital te gaen, om 't geen wy op de mars van nooden

den

Digitized by Google

den hadden, en reets by den anderen gepackt was, te gaen halen. doch 't felve wierdt ons afgeraaden, door vreefe dat wy op ftraet mogte werden geplundert, foo dat wy by den Brigardier, en ander officiers, daer bleven, en trocken fnamiddags ten drie uren uit Marchiennes, agter latende alle de fchippers; de fpraack gingh alsdoen nogh dat al ons volck, foo Officiers en foldaten, buijten de ftad komende uit getrocken, en geplundert foude werden, waer om de meeste van ons in vreefe waren, om dat het foo Reuw hadde toegegaen; doch fulx gefchiede niet.

De franfen deden ons diengehelen na demiddagh (in een feer brandende hitte) by na een geheele toer in 't Ronde langs haer Campement marchieren, om haere Triomph, en Overwinninge, door alle generaels en ook de marchal de Villairs (daer men (*) drie mael voor fyn gegaen) befigtigh te kunnen werden, Twelk gelyck bleeck wat nieus voor haer was, want fy gedurende dien oorlogh 't geluck niet veel hebben gehadt, van foo veel volck krijgsgevangen te krijgen.

Nu volgt het verhaal van des fchryvers krygsgevangenfchap in Frankryk, waarin men vele merkwaardige zaken aantreft, en het boekje eindigt met zyne terugkomst in Holland.

(*) Zie de eerfte noot blz. 166.

O U D H E D E N.

Mufeum van Oudheden te Leiden.

Als naar gewoonte geven wij wederom een kort overzigt van de vermeerderingen, welke de oudheidkundige verzameling gedurende het afgeloopen jaar erlangd heeft.

Aziatifche Oudheden.

Aan de afdeeling der *Javaanfche monumenten* werd de verzameling toegevoegd, welke, door wijlen den refident Domis gedurende diens verblijf op Java bijeengebragt, door mevrouw de weduwe Domis aan den heer van Overmeer Fifcher verkocht, en van dezen laatfte voor het mufeum van oudheden, nog vóór het einde van

 het

het jaar 1843 overgenomen, doch eerst in het begin van het laatst verloopen jaar bij het museum ontvangen en geplaatst was geworden.

Dezelve bestond uit negen *steenen* beelden (bij welk aantal de heer van Overmeer Fisscher nog drie andere, vroeger door hem verkregen, gevoegd heeft,) dus in het geheel uit twaalf *steenen* beelden en zeven en vijftig *bronzen* en *zilveren* voorwerpen.

Onder de *steenen* beelden bevinden zich vijf voorstellingen van *Visjnoe*, éêne van *Krisjna*, eene van *Doerga*, twee van *Ganesa*, eene van eenen tempelwachter, en, als zeldzaam te noemen, een *Trimurti*-beeld, benevens een zittende *Brama*.

Onder de *bronzen* tellen wij zes *Visjnoe's*, twee *Laksjmis*, drie *Siva's* of *Avatara's* van diezelfde godheid; twee *Ganesa's*, een *Indra*, en acht *Boedha*-beelden, onder welke laatsten een zevental *Goudma*, den *Boedha* der Siamezen, voorstelt. Verder elf beelden van *vorsten*, *priesters* of andere personen; tien monsterachtige, heilige of andere dieren en tien stuks huisraad, waaronder vooral twee bronzen schellen, een lampje en drie modellen in het klein van, uit elf en tien staafjes, of acht koperen bekkens zamengestelde, muzijkinstrumenten (bij Raffles, *Gambang Kajoe* en *Bonang* of *Kromo* genaamd) verdienen vermeld te worden, dewijl zij de reeks van voorwerpen, op het burgerlijke en huisselijke leven der oude Javanen betrekkelijk, op eene belangrijke wijze aanvullen, en, althans in de ons bekende verzamelingen, tot de niet aanwezige of meer zeldzame voorwerpen behooren.

Nog werden van regeringswege zes zware *gouden ringen* bij het museum geplaatst, welke in de districten Singo Merto, Soekaradja, residentie Banjoemaas, op het eiland Java gevonden, en door Zijne Excellentie den Gouverneur van Nederlandsch Indië naar het Ministerie van Kolonien overgezonden waren. Een dezer ringen draagt een Javaansch opschrift, terwijl de knop van een anderen met eene daarin gesneden groep versierd is.

Van den heer P. O. G. Guyot, te Nijmegen, aan wiens onbekrompene denk- en handelwijze de beoefenaars der oudheidkunde zoo veel verpligting hebben, en van wien ook het museum meermalen belangrijke bijdragen erlangde, ontvingen wij wederom twee bronzen handvatten van spiegels, op Java gevonden.

Grieksche Oudheden.

Sedert de omstandigheden niet meer toelaten, dat opzettelijk daartoe bestemde reizigers of gemagtigden voor rekening van den lande in Griekenland, of daar waar de Grieksche beschaving zich gevestigd had, opdelvingen ondernemen en

de

Digitized by Google

de overblijffels der oude kunst opkoopen, kunnen natuurlijkerwijze voor deze afdeeling geene groote aanwinften meer verwacht worden. Wij moesten onze pogingen dus bij uitfluiting bepalen tot het opfporen en verzamelen van die voorwerpen, welke hier en daar nog van vroeger in ons vaderland aanwezig zijn; en onze hoop vestigen op vaderlandfche reizigers en zee-officieren, die dikwerf in de gelegenheid zich bevinden, om, zonder groote moeite of opofferingen, ook in dit opzigt voor de beoefening der wetenfchappen en tevens voor den roem des lands zich verdienftelijk te maken. Wanneer wij zien, hoe vooral in het naburige Engeland, zoo wel buiten 's lands geplaatfte beambten en officieren als bijzondere perfonen, wedijveren, om naar hun vermogen de uitbreiding der openlijke verzamelingen te bevorderen, hoe door één enkel reiziger, zoo als kort geleden door den heer Ch. Fellows, een geheel nieuw veld voor het gebied der oudheidkunde geopend, en eene verzameling van tot nog toe fchier geheel onbekend gebleven, en voor de gefchiedenis en taalftudie allerbelangrijkfte monumenten, voor het Britfche mufeum aangewonnen is, wanneer wij ons herinneren, hoe ook de vaderlandfche verzameling vroeger aan Nederlandfche confuls en verdienftelijke zee officieren gewigtige aanwinsten te danken had; dan meenen wij, dat onze hoop op dergelijke krachtdadige medewerking en werkzame belangftelling voor het vervolg niet geheel en al ongegrond zal bevonden worden.

Uit het rijks-mufeum van fchilderijen te Amfterdam waren reeds voor vele jaren de meeste voorwerpen, die regtftreeks of middellijk tot het gebied der oudheidkunde behoorden, naar Leiden overgezonden, doch was aldaar de beroemde Griekfche befchilderde vaas achtergebleven, welke uit het kabinet van Thoms afkomftig was, en door G. van Hasfelt, in een werkje, te Utrecht in 1780 uitgegeven, vrij onnaauwkeurig befchreven is. Dit, in de gefchiedenis der vazen-ftudie, zoo beroemde ftuk, ruim 9 Nederl. palmen hoog, en waarop het gevecht van Achilles met Memnon voorgefteld is, werd in het afgeloopen jaar voor het Leidfche mufeum overgenomen. Bij die zelfde gelegenheid ontvingen wij tevens een vrij zuiver bewerkt en goed bewaard marmeren relief, Aefculapius met zijne dochter Hygieia voorftellende.

Romeinfche Oudheden.

De heer van Putten, huisonderwijzer te Hardenbroek, fchonk een aantal voorwerpen, in brons en gebakken aarde, benevens eenige zilveren en bronzen penningen, van Antonius tot op Aurelianus, op den burg gevonden onder Vechten.

Van den overfte Verfteeg, te Wageningen, ontvingen

Digitized by Google

wij een bronzen ringſleuteltje, in eene Romeinſche legerplaats, te Dalhem, in Luxemburg, gevonden.

Door aankoop werden verworven: een zilveren denarius van Trajanus en een fragment van gebakken aardewerk, met opſchrift, te Vechten gevonden; een tegel met conſulsmerk, uit den Holtdoorn, bij Ubbergen, en eene bronzen ſchaal, in eenen zandheuvel onder Didam, in Gelderland.

(*Het Vervolg en Slot hierna.*)

DE GESCHIEDKUNDIGE MAATSCHAPPIJ te *New-York*.

Twee eigenlijke volkplantingen hebben onze voorouders in de zeventiende eeuw geſticht: *Nieuw-Nederland*, in *Noord Amerika*, en de *Kaapkolonie*. Elders vestigden zij handelkantoren, maakten zich vorſten en volken cijnsbaar, of legden met hulp van ſlavenhanden plantaadjes aan; dáár alleen zette zich een vrij aanmerkelijk, maar altijd nog te gering aantal inboorlingen onzer republiek neêr, om, onder hare beſcherming, met eigen arm den grond te ontginnen of er kudden vee op aan te kweeken. Beide die volkplantingen gingen, helaas, voor den moederſtaat verloren; maar wat zij geworden zijn, ſtrekt onzen landaard tot eer. Zoo toch *New-York* thans het rijkſte, magtigſte lid van het Noord Amerikaanſche Bondgenootſchap heeten mag, en daarom ſoms door zijne burgers met verſchoonbare fierheid den Keizerſtaat (*the Empire ſtate*) wordt genoemd; zoo de hoofdſtad van dien ſtaat, het voormalige *Nieuw Amſterdam*, reeds het oude *Amſterdam*, ten minſte in bevolking, is vooruitgeſtreefd; mogen wij er ons wel op beroemen, dat het *Hollanders* geweest zijn, die het eerſte fundament van al die grootheid hebben gelegd. Maar nog vereerender is het voor onze natie, dat men in *New-York*, even als in het *Kaapland*, ſteeds hoogen prijs blijft ſtellen op dien Nederlandſchen oorſprong. Wat de *Kapenaars* aangaat, ligt daarin niets buitengewoons. Eerst voor veertig jaren zijn zij onder Engelſche heerſchappij gekomen; het menſchengeſlacht is onder hen nog niet uitgeſtorven, dat onder Nederlandsch gezag heeft geleefd. Een goed deel dier bevolking is nog met onze natie één in taal en denkwijze, en de Hollandſche boer, die diep in de binnenlanden, alleen van zijne huisgenooten en kudden omringd, een afgezonderd leven leidt, kent nog geen anderen, dan zijnen Staten-Bijbel. Anders is het met *New-York*. Sedert honderd zeventig jaren heeft dat land opgehouden, *Nieuw Nederland* te heeten; het Engelſche element heeft er het Hollandſche geheel verdrongen; onze taal is ſlechts bij zeer weinige bewoners meer bekend; onze zeden en gewoonten blijven onder

Digitized by Google

der hen nog alleen in ſchemerachtige overleveringen beſtaan. En desniettemin verkondigen de New-Yorkſche ſtaatslieden en geleerden telkens met kennelijk welbehagen, dat het *Nederlanders* geweest zijn, die het eerst het licht der beſchaving naar de toen nog eenzame boorden der *Hudſons-rivier* hebben overgebragt. Zij ontzien moeite noch kosten tot het opſporen ook van geringe bijzonderheden wegens die eerſte grondleggers van hunnen ſtaat. Zij achten het een eeretitel af te ſtammen van de eerſte volkplanters, in de zeventiende eeuw uit onze provinciën naar *Nieuw Amſterdam* of naar het *fort Oranje* (thans *Albany*) verhuisd; ja, misſchien zouden zij, als het niet met de republikeinſche gelijkheid ſtreed, die Nederlandſche afkomst beſchouwen als eene ſoort van adelbrief.

Er ligt in dit verſchijnſel iets zoo ſtreelends voor het vaderlandsch gevoel, dat het mij een waar genoegen was, voor eenigen tijd door eene vriendelijke hand mededeeling te ontvangen van een boekdeel, vol nieuwe bewijzen der goede gezindheid van de mannen van *New York* jegens hunne Nederlandſche ſtamvaders. Men heeft dat werk te danken aan de geſchiedkundige Maatſchappij, die ſedert 1804 in de ſtad *New-York* beſtaat. Het is een geleerd genootſchap, welks werkzaamheid oorſpronkelijk al, wat tot de natuurlijke, ſtaatkundige en kerkelijke historie der *Vereenigde Staten* betrekking heeft, omvatte, maar bij 't welk allengs de geſchiedenis van den ſtaat *New York* hoofdzaak is geworden. Die Maatſchappij is in 't bezit van eene rijke verzameling boeken, handſchriften en penningen, en in hare gehoorzaal worden ſedert eenige jaren voorlezingen van geſchiedkundigen aard gehouden. Zij heeft van 1811—1828 vier deelen van hare werken uitgegeven, waarin veel wetenswaardigs over *Nieuw Nederland* voorkwam; zoodat dan ook de heer L a m b r e c h t ſ e n v a n R i t t h e m in zijn belangrijk werkje over die volkplanting uit de beide eerſte deelen dier verzameling veel heeft overgenomen. Voor eenigen tijd is zij begonnen, eene tweede reeks van hare werken of gedenkſchriften in het licht te zenden. Het eerſte deel daarvan ligt voor mij en is het bedoelde boek. Het is getiteld: *Collections of the New York historical Society. Second ſeries. Volume I. New-York: printed for the Society.* 1841. Ik gevoelde mij opgewekt, om den inhoud van dezen bundel, die hier te lande wel niet in veler handen zal zijn, door dit geachte Tijdſchrift eenigermate bekend te maken. Mij dacht, dat hij daarop aanſpraak had. Bijna al de daarin opgenomene ſtukken toch hebben betrekking tot de vestiging en de bedrijven der *Nederlanders* in het tegenwoordige *New York*, en dus tot eene epiſode uit onze geſchiedenis. Maar ook al ware dit niet het geval, dan zou de bijzonderheid vermelding verdienen, dat in onzen tijd te *New-York* eene geleerde Maatſchappij een keurig gedrukt boek-

deel

deel van 486 bladz. in groot 8°. in het licht geeft, voor een goed deel gevuld met vertalingen in het Engelsch van Nederduitsche geschriften, en waarin op die wijze geheele werkjes worden opgenomen, die bij ons of reeds lang den geur der nieuwheid verloren hebben, of nog slechts in de bibliotheken van enkele verzamelaars te vinden zijn.

Reeds de titel van het boek heeft iets aanlokkelijks. Als motto dient daarop, in het oorspronkelijk Hollandsch, de lofspraak door Hudson, volgens het in de Laets werk bewaarde dagverhaal, aan de boorden der door hem in 1609 voor *Nederland* ontdekte en sedert naar hem genoemde rivier gegeven: „'t Is het schoonste landt om te bouwen als ick oyt myn leven met voeten betrat." Tegenover den titel is eene kaart van *Nieuw Nederland* en een gezigt op *Nieuw-Amsterdam* in 1656 geplaatst; een en ander getrouwelijk gevolgd naar de kaart en het plaatje in het werk van van der Donck, waarvan straks nader. De kaart is merkwaardig om de menigvuldige Hollandsche namen van eilanden, stroomen en plaatsen in dat gedeelte van *Noord-Amerika*, die thans meerendeels door Engelsche vervangen of door verbastering onkenbaar geworden zijn; het plaatje, omdat men daarop het tegenwoordige *New-York* ziet, zoo als het zich voor bijna twee eeuwen vertoonde, een fortje en kerk, door eenige reeksen nederige echt Hollandsche woningen omringd.

In de voorrede, door den heer G. Folsom onderteekend, aan wien de Maatschappij de zorg voor de uitgave van het boekdeel heeft toevertrouwd, wordt gezegd, dat zij in dit deel alleen bouwstoffen voor eenen toekomstigen geschiedschrijver heeft willen leveren, en dat daarin bijna uitsluitend stukken opgenomen zijn, die men de jaarboeken der Hollandsche volkplanters zou kunnen noemen, door welke het eerst de kunsten der beschaving naar de oevers der *Hudsons-rivier* zijn overgeplant. De uitgever laat daarop deze zinsneden volgen, die ik niet onvertaald wil laten, daar men hier te lande mannen van naam vindt, die over de geestdrift, nu en dan te *New York* of te *Albany* voor *Oud-Nederland* aan den dag gelegd, de schouders ophalen, omdat de New Yorksche schrijver Washington Irving in een veelgelezen geschrift zijne landgenooten van Nederlandsche afkomst in zulk een belagchelijk licht heeft voorgesteld. „Grahame heeft onlangs in zijn doorwrocht werk „over de Geschiedenis van *Noord Amerika* de opmerking „gemaakt, dat de stichters van volkplantingen in den ou„den tijd somtijds door hunne opvolgers in den rang der „goden zijn geplaatst, en noemt *New York* het eenige ge„meenebest, welks stichters van diezelfde zijde zijn over„stelpt met spotternij. En waarlijk, wat men ook denken „moge van het vernuft en talent, ten toon gespreid in de „welbekende, hoogst ongelijkende schetsen, waarop hier

„ge-

„ gezinſpeeld wordt, te dikwijls is het openlijk betreurd,
„ dat een zoon van *New York* het van zich heeft kunnen
„ verkrijgen, om de vaders der republiek tot het voorwerp
„ eener ruwe *caricature* te maken, en daarbij de waarheid
„ evenzeer geweld aan te doen, als hij zich vindingrijk
„ heeft getoond. Zijn ſtreven kwam maar al te zeer over-
„ een met de Engelſche denkwijze omtrent het Hollandſche
„ volkskarakter, die welligt ook onder ons te algemeen is;
„ en hij verwierf zich dus gemakkelijk eene kwalijk ver-
„ diende populariteit. Te regt zeide de heer V e r p l a n c k
„ in eene geleerde redevoering, in onze Maatſchappij uit-
„ geſproken." „ De Engelſche ſchrijvers zijn ſedert lang
„ „ gewoon, de Hollandſche zeden met grove, verregaan-
„ „ de overdrijving af te malen. Dat is een weinig on-
„ „ voorzigtig van hunne zijde. Hunne vernuftige ſpelin-
„ „ gen, indien werkelijk daarin eenig vernuft ſteekt, weêr-
„ „ kaatſen toch meerendeels op hun eigen land, en hebben
„ „ eene treffende gelijkenis met de wufte ſpotternijen hun-
„ „ ner eigene levendige naburen ter zake van het ſtoute
„ „ drinken, het geſtadig vloeken, de ruwe volksverma-
„ „ ken, de opgepropt volle koffijhuizen, de bokspartijen
„ „ en weddingſchappen, het bier en den ſteenkolendamp,
„ „ die bij de trotſche, zwaarmoedige eilanders gezegd
„ „ worden te huis te behooren. De vroegere onderlinge
„ „ wedſtrijd om het oppergebied der zee en de nog be-
„ „ ſtaande handelsnaijver maken het verſchoonlijk, dat
„ „ *Engelſchen* de *Hollanders* zoo geheel verkeerd voorſtel-
„ „ len; maar voor ons, *Noord-Amerikanen*, is, als wij
„ „ ons aan zoo iets ſchuldig maken, geene verſchooning
„ „ denkbaar." "

Het boekdeel zelve, dat deze ongevergde verdediging onzer natie aan het voorhoofd draagt, behelst onder zestien afdeelingen de volgende ſtukken.

I. Eene redevoering, op St. Nicolaasdag van 1828, in de New Yorkſche Maatſchappij door haren toenmaligen voorzitter, den kanſelier J a m e s K e n t uitgeſproken. De redenaar geeft in dit ſtuk, dat reeds vroeger het licht had gezien, maar om den prijs, dien men daarop ſtelt, ook in deze verzameling is opgenomen, een met warmte geſteld overzigt van de geſchiedenis van *New York*. Twee lichtende punten doet hij daarbij uitkomen: den nietigen, maar eervollen oorſprong van dien ſtaat, en den roem, door zijne bewoners in den worſtelſtrijd voor *Noord Amerika*'s onafhankelijkheid verworven. Bij de behandeling van het eerſte punt zegt hij: „ De *Hollanders*, die *Nieuw Nederland*
„ ontdekten en er zich vestigden, waren ernſtige, matige,
„ ſtandvastige, volhardende mannen. Zij bragten den nijve-
„ ren geest, de ſpaarzaamheid, eenvoud, regtſchapenheid
„ en dapperheid hunner voorouders op onzen grond over,
„ en met die deugden het licht van het Romeinſche burger-

„ lij-

„ lijke regt en de zuiverheid van het Protestantsche geloof." Vervolgens roemt hij het in de regeerders van *Nieuw-Nederland*, dat zij over 't algemeen in vrede leefden met de toen nog magtige Indiaansche volkstammen, in wier land de nieuwe kolonie gevestigd werd. Hij schrijft die goede verstandhouding tusschen de beide menschenrassen daaraan toe, dat de *Hollanders* het regt der *Indianen* op hunnen grond steeds erkenden, en daar geene landerijen in bezit namen, dan na die vooraf gekocht te hebben. De verovering der volkplanting door de *Engelschen* in 1664 acht hij in de gevolgen eene gelukkige gebeurtenis, ook voor de Hollandsche bewoners. Aan de gevaarlijke twisten met hunne toen reeds magtiger Britsche naburen werd daardoor voor altijd een einde gemaakt; zij kwamen, reeds na eenige jaren, in 't genot der zegeningen van eenen vertegenwoordigenden regeringsvorm, en verruilden het Romeinsche regt tegen de Engelsche burgerlijke wetgeving, die, zoo als de heer Kent zegt, eenen vrijeren geest ademt en aan den burger grootere veiligheid verzekert. Op deze plaats zijner redevoering laat hij zich woordelijk aldus uit: „ Eene volkomene zamensmelting van de Hollandsche en Engelsche bewoners kwam tot stand: zij vormden weldra één ondeelbaar volk. De telgen van den Hollandschen volkstam hebben in al, wat den goeden burger uitmaakt, ten minste gelijken tred met hunne Engelsche broeders gehouden. Groot is naar evenredigheid het aantal verdienstelijke mannen, dat zij, gedurende de volgende tijdperken van ons volksbestaan, en tot den huidigen dag, hebben opgeleverd. Dit had plaats onder al de wisselingen, door ons vaderland ondervonden, in vrede en oorlog, voor elken stand en voor de vervulling van elken pligt; zoowel waar krijgsmans-dapperheid, als waar burgerdeugd of staatkundige bekwaamheid gevorderd werd. Geen nuttig en eerlijk beroep is er, waarin sommigen hunner niet uitblonken." De volgende aanteekening is hierbij gevoegd: „ Het verdient opmerking, dat de twee eenige regimenten voetvolk, die bij het einde van den Amerikaanschen onafhankelijkheids oorlog, uit dezen staat tot het leger van de *Vereenigde Staten* behoorden, onder het bevel van *Hollanders* stonden. Het waren de regimenten van de kolonels van Cortlandt en van Schaick. Men veroorlove mij er bij te voegen, zonder dat ik daardoor eenige kwetsende vergelijking bedoel, dat wij thans nog in dezen staat drie hoogstbejaarde regtsgeleerden van Hollandsche afkomst bezitten, die nergens of door niemand worden overtroffen in scherpzinnigheid, zuivere regtkennis en zedelijke waardij. De lezer zal ligtelijk bemerken, dat ik het oog heb op Egbert Benson, Peter van Schaack en Abraham van Vechten."

II. De brief, door den Florentijnschen zeevaarder Giovan-

Digitized by Google

vanni de Verrazzano, in 1524 aan den Franschen Koning François I gezonden, om verslag te geven van de ontdekkingsreis, door hem in dat jaar voor rekening van dien vorst ondernomen. Dit stuk wordt zoowel in 't oorspronkelijk Italiaansch, als in eene Engelsche vertaling medegedeeld. Het bewijst, dat Verrazzano toen een groot deel van *Noord-Amerika's* oostkust is langs gestevend, en deskundigen vinden daarin sporen, dat hij ook den mond der *Hudsons-rivier* is opgevaren en daar met de inboorlingen gemeenschap heeft gehad. Is dit vermoeden juist, dan is de eerste ontdekking van het tegenwoordige *New York* niet aan de *Nederlanders* of den door hen uitgezonden scheepskapitein Hudson te danken. Maar in allen gevalle was, toen deze laatste op dat punt onze vlag vertoonde, de herinnering der vroegere, kortstondige verschijning van *Europeanen* aldaar, die trouwens 85 jaren vroeger had plaats gehad, geheel uitgewischt. De togt van Verrazzano had niet zoo zeer het maken van ontdekkingen omtrent het vaste land der nieuwe wereld ten doel, als wel het opsporen van eenen korteren weg naar *China Cathay*, zoo als men toen sprak; en dus het vinden van diezelfde noordwestelijke doorvaart, welker bestaan men nog in onzen tijd, niettegenstaande zoo vele ontdekkingsreizen, slechts vermoedt.

III. De overlevering omtrent de eerste aankomst der *Nederlanders* op het eiland *Manhattan*, waarop sedert de stad *Nieuw-Amsterdam* of *New York* is gesticht; zoo als die overlevering onder de Indiaansche volkstammen in dien omtrek bewaard is gebleven, en voor een tachtigtal jaren, uit den mond dier inboorlingen, door den Hernhutterschen zendeling Heckewelder, die jaren lang onder hen had verkeerd, is opgeteekend. De wijze van spreken der Noord-Amerikaansche wilden is in dit verhaal zoo veel mogelijk bewaard. De Schrijver zegt het te danken te hebben aan eenigen der bejaardste en achtenswaardigste mannen uit de stammen der *Delawares*, *Momeys* en *Mahicanni*. De laatste zijn de *Mohicans*, die wij uit eenen belangwekkenden roman van Cooper kennen, en die de oude *Hollanders Mouhicans* of *Mahicanders* noemden. Ook volgens deze overlevering hadden de *Indianen*, toen het schip van Hudson zich voor *Manhattan* vertoonde, nooit zoo iets gezien. Zij dachten in 't eerst aan een zeemonster; vervolgens vermoedden zij, dat hun groote geest, hun *Mannitto* of *Menutto* hun in zijn groote kano een bezoek kwam geven. Uit het verhaal blijkt verder, dat Hudson, bij zijne eerste ontmoeting met de *Indianen* op dit punt, hun brandewijn aanbood; dat zij, na eenige aarzeling, daarvan dronken en zich gelukkiger gevoelden, dan ooit te voren; en dat de plaats dier zamenkomst sedert in hunne taal die der algemeene dronkenschap werd genoemd. De ongelukkigen wisten niet, dat het bedwelmend vocht, toen voor 't eerst door

door hen met zooveel gretigheid ingezwolgen, er toe zou medewerken, om hunne afstammelingen, ja hun geheele menschenras, langzamerhand van den aardbodem te verdelgen.

(*Het Vervolg hierna.*)

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

Opgave wegens het aantal van bezigtigers en van nagemaakte of afgeteekende Werktuigen, in 's Rijks Kabinet van Landbouw-werktuigen te Utrecht, in het jaar 1844.

Gelijk in vorige jaren, deel ik hier de bovenstaande opgave mede: zijnde het getal bezigtigers geweest 540, waarvan 452 Nederlanders en 88 vreemdelingen, en dus over het geheel 200 personen meer, dan in de vier laatste jaren, hetgeen waarschijnlijk is toe te schrijven, behalve aan de al meer en meer bekendwording van het Kabinet, inzonderheid aan den voltooiden spoorweg van Amsterdam op Utrecht.

In gelijke verhouding is ook het namaken en afteekenen van werktuigen toegenomen, zijnde dit getal in het jaar 1843 geweest 345, en thans 608, waarvan zijn nagemaakt door Nederlanders 24, door vreemdelingen 6, en afgeteekend door Nederlanders 225, door vreemdelingen 353; zoo dat men allezins redenen heeft, om zich te verheugen in de zoo zeer toegenomene belangstelling in deze inrigting.

Utrecht, 1 Febr. 1845.

De Directeur van het Kabinet voorn., JAN KOPS.

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

ANNALES DE LA SOCIÉTÉ ROYALE D'AGRICULTURE & D'HORTICULTURE de GAND.

Journal d'horticulture et des Sciences accesoires redigé par CHARLES MORREN membre de la Société.

Francs 30 par an
12 livraisons
Chaque livraison
3 feuilles de texte
et
4 planches coloriées.

On s'abonne
Bruxelles et Leipsic chez C. Mucquardt
Paris chez A. Frank rue Richelieu, N°. 59.
Londres chez Deslau & C°., Soho square.
Amsterdam, chez van Bakkenes.
Madrid, chez Monier.
Milan, Rendler.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 21sten MAART.

N°. 13.

BERIGTEN.

WEENEN. In den laatsten tijd heeft de dood menigen harden slag doen treffen ook met betrekking tot wetenschap en kunst. Onder die treffende verliezen behoort ook dat van Dr. BERRES, een der grootste sieraden der geneeskundige faculteit onzer academie. Hij was van Göding, in Moravie, geboortig, en verhief zich van den eenvoudigsten stand tot zijne aanzienlijke betrekking. In den ouderdom van 21 jaren (in 1817) werd hij reeds hoogleeraar in de anatomie aan de hoogeschool te Lemberg, en kwam in 1830 in dezelfde betrekking alhier. Zijn hoofdwerk is zijne *Anthropotomie*, wier tweede uitgave in 1835 hem eenen Europeschen roem heeft bezorgd, vooral door de scherpzinnige ontdekkingen, waarmede hij de embryologie verrijkte. Microscopische anatomie was zijne geliefkoosde studie, maar hij was iemand, die gretig zich met iedere nieuwe ontdekking bezig hield. Naauwelijks vernam men de tijding van DAGUERRES wonderbare ontdekking, of BERRES hield zich met de kostbaarste proeven dienaangaande bezig, tot dat het hem gelukte, het lichtbeeld zoodanig te bevestigen, dat hij het door den druk kon vermenigvuldigen. De teekeningen voor zijne anatomische schriften vervaardigde hij zelf; want

hij was in het algemeen een zeer bekwaam teekenaar en schilder, en bezat eene uitgelezene verzameling van schilderijen. Opmerkelijk is het, dat BERRES autodidact was, en nooit eenen academischen graad door een verblijf aan de hoogeschool heeft verworven. Zijn doctorstitel was hem eershalve geschonken. Zijn vader was een plattelands heelmeester, en stamde af van eenen Spaanschen soldaat, PEREZ genaamd, die tijdens den dertigjarigen oorlog in Duitschland was achter gebleven en zich aldaar had gevestigd.

HOE GERAKEN OORKONDEN EN BESCHEIDEN TE ZOEK?

In de Groninger *Courant* van den 25. Februarij dezes jaars N°. 16, lees ik een opstel van den verdienstelijken archivarius der Provincie Groningen, Mr. H. O. Feith, ten opschrift hebbende: *waar blijven oude Zegels en Brieven?* waarin die geleerde verslag geeft van eene aanwinst, of om meer juist de zaak uit te drukken, van een behoud van „een en zeventig oude verzegelingen," gaande van het jaar 1564 tot aan het einde der zeventiende eeuw, en bestaande uit „testamenten, huwelijks-contracten, maagscheidingen, oude verzegelde stokleggingsbrieven, oude beklembrieven enz.," allen betrekkelijk „tot de oudste en aanzienlijkste geslachten" van het gewest Groningen. Hoe nu zijn die in handen van den heer Feith gekomen? Door de welwillendheid van eenen uitdrager te Groningen, wiens naam ik mij verbeeld, dat Z.E.A. wel had mogen vermelden. Deze had ze van eenen jood ingegekocht, „die ze van iemand uit een oud adellijk geslacht had bekomen." Zonder de welwillendheid van dien uitdrager, was dit alles naar den kruideniers winkel of naar den papiermolen gegaan, en deze stukken, tot opheldering van de geschiedenis des Vaderlands van onbetwistbare waarde, waren voor immer verloren geweest! Dank is men den Groninger uitdrager verschuldigd.

Met innigen weemoed las ik het stukje van den heer Feith! Hoeveel toch is er reeds in diervoege verloren gegaan, omdat men, met eene onvergefelijke onver-

Digitized by Google

verschilligheid, die gedenkteekenen van der vaderen roem, of van hunne opregte godsvrucht, of burgertrouw, of huwelijksliefde, of van hun huisselijk leven en zijn, voor scheurpapier weg deed, daar toch die hoop oude papieren slechts in den weg lag. Onverantwoordelijke handelwijze inderdaad! Neen, nationaal gevoel, liefde voor het vaderland bezitten dezulken niet. Grootelijks zijn zij te laken, die zulke oorkonden verwaarloozen. Beseffen zij dan niet, dat zij een roof plegen aan het vaderland? Nadat, soms gedurende een aantal geslachten, hoogst belangrijke geschriften, vertoogen en brieven in kisten of kasten zijn blijven liggen, terwijl, met de meest bespottelijke geheimzinnigheid, de toegang aan alle nasporers der vaderlandsche oudheid is ontzegd geworden, werpt men ze eindelijk in een' hoek van zolder of vliering, om door rotten en muizen geknaagd of door sneeuwwater bedorven te worden, tot dat eene overzindelijke huismoeder ze aan een' jood voor eene kleinigheid weg doet, of op den vuilnishoop laat werpen. Ik zou verschillende vaderlandsche geslachten kunnen opnoemen, waar het in dier voege gaat of gegaan is, geslachten, welke voorvaderen tellen, die met een' helderen kop of eene krachtige greep op 's lands zaken een invloed hebben uitgeoefend, waaromtrent die verwaarloosde oorkonden niet onwaarschijnlijk althans vrij wat licht zouden hebben aangeboden. Dat zij, die in het bezit zijn van zoodanige papieren, en daarvan of zelve of door de hunnen geen gebruik maken, die of aan een of ander geleerd genootschap, of aan stedelijke of provinciale oorkondekamers ter bewaring toevertrouwen! In zoodanig geval is er zoo al geene zekerheid, er is althans veel hoop, dat ze niet verloren gaan, maar heden of morgen ten behoeve der geschiedenis gebruikt zullen worden. Ook de zegels blijven aan de stukken gehecht, of ten minste behouden, tot dat ze in eene *Sphragistische* verzameling, als die, welke onlangs door de Leidsche maatschappij van letterkunde is aangelegd, als hulpwetenschap, aan geschied- en oudheidkunde worden dienstbaar gemaakt. (*)

Dan

(*) De Heer F. spreekt ook van die verzameling en gedenkt daarbij den ijverigen en verdienstelijken Dr. L. J. F. Jans-

Dan is er *hoop*, ik herhaal het, ja, maar, in ons Vaderland ook weinig meer dan hoop. Omwentelingen, en wij hebben ze gezien, kweeken zoo dikwijls een vandalismus, dat uiterst gretig is, om alle gedenkteekenen en oorkonden te vernielen. Hoe veel is door zoodanig vandalismus in Nederland niet verdwenen, waaruit de vlijtige gefchiedonderzoeker vervlogene tijdvakken hadde kunnen toelichten! — Zoo herinner ik mij, om een voorbeeld aan te halen, hoe het fanscu-lottisme van het einde der afgeloopene eeuw veel kostbaars van dien aard heeft vernield, tot patronen verwerkt of aan den winkelier of lijmkooker verkocht. De heer Goethals-Vercruijsfen redde destijds te Rijsfel menig ftuk voor de Nederlandfche gefchiedenis van zeer wezenlijk belang, dat hij later te Kortrijk gereedelijk den gefchiedminnaar ter inzage gunde. Bedriegt mijn geheugen mij niet, dan zijn, langs dien weg, de heeren Voifin en Lambin in ftaat geraakt, om de vroegere gefchiedenis van Vlaanderen en Braband niet weinig op te helderen. Doch wij behoeven zoo verre niet te gaan, om ftaaltjes van overgroote barbaarschheid te kunnen aanhalen. Te Amfterdam zijn ongetwijfeld in de jaren 1795 en 1796 dezelfde vernielende beginfelen gehuldigd. Van de admiraliteit aldaar, van de Oost- en de West-Indifche maatfchappij, kamer Amfterdam, zijn vele befcheiden verftrooid en vernield, wier gemis en door mij en door anderen (de heeren Bleecker en Brodhead van New-York bij voorbeeld bij hunne nafporingen omtrent Nieuw-Nederland) zijn betreurd geworden. Aan den anderen kant heb ik uit bijzondere verzamelingen verfchillende ftukken te mijner befchikking gehad of thans in mijn bezit, welke onmogelijk van elders kunnen herkomftig wezen, dan van de archieven dier admiraliteit of dier handelmaaatfchappijen.

Doch of de minnaar en beoefenaar der Vaderlandfche gefchiedenis nog niet genoeg te treuren hadde over het vandalismus der omwentelingstijden, zoo komt zich daar nog een administratief vandalismus te midden van vollen vrede bijvoegen. Nog niet langer dan even twintig jaren geleden, heeft er te Amfterdam,

Jansfen, die tot het aanleggen der verzameling het oorfpronkelijke voorftel gedaan heeft.

Digitized by Google

dam, op last van eenen minister, eene *opruiming* plaats gehad, omdat er in het gebouw ruimte ontbrak. Zoo zijn onder onze oogen, als nietswaardig fcheurpapier en bij menigte ponden, aan de winkeliers verkocht papieren, wier verlies ik bij de bewerking onzer gefchiedenis als onherftelbaar acht.

Gering is de liefde tot het Vaderland bij velen; onverfchillig zijn niet weinigen voor 's Lands gefchiedenis! Wat zou het gunftig op de beoefening der gefchiedenis van Nederland kunnen werken, ware het anders! — Dat toch de vaderlandsliefde die onverfchilligen of zelfzuchtigen een weinig verwarme, opdat ook zij het hunne daartoe bijdragen, om te redden, wat nog te redden is.

Men vergunne mij over dit onderwerp nog eenige woorden hierbij te voegen. Vele fteden, vele inrigtingen zijn in het bezit van archieven, die veel wetenswaardigs voor den gefchiedvorfcher behelzen; bij de gewestelijke befturen is dit niet minder het geval, en bij het Gouvernement beftaan fchatten, welke wel aan het Rijks-archief zijn toevertrouwd. — Wel nu, hoezeer, ongeveer twintig jaren geleden, Zijne Majesteit, Koning Willem I, die verzamelingen voor den minnaar van gefchiedenis toegankelijk verklaard heeft, zijn vele nog heden in den grootften ftaat van verwarring; anderen hebben eenen archivarius, die het van zijnen pligt rekent, de befcheiden, aan zijne zorg toevertrouwd, ongemoeid en onbekeken achter flot te houden; elders is wel een archivarius, en deze kundig en welgezind, maar hij vermag niemand tot de oorkonden en registers toe te laten zonder vergunning van zijnen chef. (Ik kies met voordragt dit woord, omdat het van zoo algemeene beteekenis is.) — Zoo doende blijft veel en zeer veel ongebruikt; want in plaats van het den gefchiedvorfcher gemakkelijk te maken, wordt de vergunning tot toegang en gebruik van zoo veel bezwaren en moeijelijkheden en lastige formaliteiten afhankelijk gemaakt, dat hem eindelijk de lust vergaat. Hoe lang toch zal zoodanige handelwijze duren? Ze kan niet anders, dan eener grondige beoefening der gefchiedenis nadeelig wezen.

Lentemaand 1845. LAUTS.

OUDHEDEN.

Het Museum van Oudheden te Leiden.

(Vervolg en flot van 186.)

Germaansche- en Noordsche Oudheden.

Van mr. J. de Wal, fubstituut-officier bij de arrondissements-regtbank te Leyden, eene, om de daarop ingegroefde verfierfelen, vrij zeldzame urne, gevonden onder Valthe in Drenthe, niet ver van de plaats, waar de zoogenaamde houten brug of weg ontdekt is.

Van den heer Pr. Cuijpers te Ginneken, wederom eenige voorwerpen, door zijn Ed. op de Molenheide onder Baarle-Nasfau in Noord-Braband opgedolven.

Van den heer archivarius Magnin te Asfen, eenige kleine voorwerpen, uit Hunnebedden onder Valthe, provincie Drenthe afkomftig.

Door den heer confervator dr. Jansfen werden eenige ftukken, te Hemmen in de Betuwe gevonden, voor het mufeum verkregen; en de opbrengst eener onder zijn opzigt op eene woerd te Hervelt ondernomen opdelving, beftaande in fteenen, metalen en beenen voorwerpen, alsmede eenige van gebakken aarde, voor de afdeeling dier monumenten aangewonnen.

Een paar bakfteenen met verheven werk, de een, een gefchenk van den heer notaris Boonzajer, te Gorinchem, de ander met eene, tot dusver onbekende voorftelling uit de gefchiedenis van Sufanna (zie Nyhoff's *Bijdragen voor vaderl. gefch. en oudheidk.*) ten gefchenke gegeven door den heer Rijshouwer te Leyderdorp. Beide voorwerpen zullen, even als met foortgelijke vroeger reeds plaats heeft gehad, aan de ETHNOGRAPHISCHE VERZAMELING te 's Gravenhage worden overgegeven.

De volgende plaat- en boekwerken werden aan het Mufeum gefchonken:

Door de heeren Lenormant en J. de Witte te Parijs, de 40—61 afleveringen van hunne *Elite des monuments céramographiques* in f°. ten vervolge; zijnde hiermede de tekst van het eerfte deel van dit zoo belangrijk werk, waarin ook eenige der befchilderde vazen van het Leydfche mufeum uitgegeven worden, geheel voltooid.

Door den hoogleeraar E. Gerhard, de eerfte jaargang der door hem uitgegeven *Archäologifche Zeitung.*

Van wege het genootfchap voor *Meklenburgfche gefchiedenis en oudheidkunde* het IXde deel van deszelfs *Jahrbücher und Jahresbericht des Vereins für Meklenburg. Gefch. und Alterthumsk., herausgeg. von* G. C. F. Lisch *und* A. Bartsch, benevens een afzonderlijk deel: *Register über*

über die ersten 5 Jahrgänge angef. von Ritter, *1stes Reg.* 1844.

Door den heer G. C. F. Lisch, *Erster Bericht über die dem Gros. Hzl. Meklenb. Antiquarium zu Schwerin von* 1833—1844 *gewordenen Vermehrungen* (een vervolg op den tekst van het Frederico-Francisceum), 1844.

Van het groote werk, op last der Hooge regering door mij uitgegeven, *Aegyptische monumenten van het Nederlandsche museum van Oudheden te Leyden*, is de zesde aflevering, inhoudende de *Zinnebeeldige en heilige Dieren*, afgedrukt en verkrijgbaar gesteld.

Eene om hare fraaije bewerking en den aard der voorstelling belangrijke Grieksche beschilderde schaal, afkomstig uit de verzameling van wijlen den Prins van Canino, werd bij het vieren van het tienjarig bestaan der Maatschappij voor Toonkunst te Leyden, in een gelegenheids-schriftje, onder den titel van *de Zangles, eene Grieksche beschilderde drinkschaal van het Nederlandsche Museum van Oudheden*, insgelijks door mij afgebeeld en bekend gemaakt.

De heer conservator dr. Jansen ging voort met de uitgave zijner beredeneerde beschrijving der *Grieksche, Romeinsche* en *Etrurische Monumenten van het Museum*, zoodat thans al de tot deze afdeeling behoorende voorwerpen, voor zoo ver zij in de VI, VII, X en XI zalen van het Museum zich bevinden, door de bezoekers van de verzameling met vrucht bezigtigd kunnen worden.

Vele gesnedene steenen worden, met de overige in ons Vaderland gevondene, door denzelfden in zijne *Nederlandsch-Romeinsche Daktyliotheek* afgebeeld en met eenen beknopten tekst verklaard en toegelicht.

Eindelijk werden wederom een aantal der voorwerpen, die bij Wijk bij Duurstede, onder toezigt van dr. Jansen, op rekening van den Lande opgedolven waren, benevens vele andere stukken, door denzelfden op verschillende plaatsen in de Betuwe opgezameld, in het IIIde stuk der *Oudheidkundige mededeelingen* door hem afgebeeld en beschreven.

Eene fraaije afbeelding van eene drievormige Hecate met toelichtenden tekst, waarin echter dit beeld onjuist als levensgroot (zijnde hetzelve slechts 0,66 hoog) wordt opgegeven, plaatste de beroemde oudheidkundige Berlijnsche Hoogleeraar E. Gerhard, in zijne *Archäologische Zeitung. Pl. VIII.*

Nog mag met dankbaarheid vermeld worden, dat Heeren Curatoren der Leydsche Hoogeschool, even als vroeger voor de uitgave der Grieksche en Romeinsche opschriften, thans wederom voor de afbeelding en uitgave der beste Grieksche en Romeinsche beelden en bas-reliefs, een onder de tegenwoordige omstandigheden belangrijken geldelijken onderstand aan dr. Jansen beschikbaar gesteld hebben.

Digitized by Google

Van de gelegenheid, om, onder behoud van eigendomsregt, oudheidkundige voorwerpen bij het Museum in bewaring te geven, is dit jaar geen gebruik gemaakt. Wij wenschen, dat toch ieder zich overtuige van het meerdere wetenschappelijke nut, hetwelk monumenten hebben, wanneer zij, op eene gemakkelijk voor ieder toegankelijke plaats, dikwerf en door velen beschouwd, met andere van dezelfde soort vergeleken en veel beter en zorgvuldiger voortdurend bewaard kunnen worden, dan zulks in afgelegen oorden of in liefhebberij-verzamelingen mogelijk is.

Wij eindigen dit ons verslag met hartelijken dank aan allen, die in het afgeloopen jaar zoo werkdadig de belangen der vaderlandsche verzameling bevorderd hebben.

De Directeur van het Museum van Oudheden,
C. Leemans.

DE GESCHIEDKUNDIGE MAATSCHAPPIJ te *New-York*.

(Vervolg en slot van bl. 192.)

IV. Er volgt in dit boekdeel eene vertaling in het Engelsch van het geheele, hiervoor reeds vermelde werkje: *Korte beschrijving van de ontdekking en der verdere lotgevallen van Nieuw-Nederland, weleer eene volkplanting van het gemeenebest der Vereenigde Nederlanden in America, door Mr.* N. C. Lambrechtsen van Ritthem. *Te Middelburg bij* S. van Benthem. 1818. — Deze arbeid van een verdienstelijk landgenoot, die het eerst een eenigzins volledig overzigt, van hetgeen over *Nieuw-Nederland* te zeggen valt, geleverd heeft, wordt door den uitgever van den tegenwoordigen bundel, den reeds genoemden heer Folsom, ook wegens den sierlijken stijl, zeer geroemd. De vertaling is, gelijktijdig met de uitgave van het oorspronkelijke, bewerkt door „ F. A. van der Kemp Esq., uit *Holland* geboortig, maar die vele jaren in het dorp *Oldenbarneveldt*, „ nabij *Utica*" [eene zonderlinge vereeniging van namen!] „ heeft gewoond, waar hij met zijnen vriend, den kolonel „ Mappa, onder de oorspronkelijke eigenaars van den grond „ behoorde. Hij was in de oude letterkunde zeer ervaren „ en heeft als vrijwilliger aan den strijd voor *Noord-Amerika*'s onafhankelijkheid deel genomen. Aan dienzelfden „ heer van der Kemp werd in 1818 door den toenmaligen gouverneur van *New-York* de taak toevertrouwd, om „ al de daar toen aanwezige oorkonden der oude Hollandsche kolonie in het Engelsch over te zetten; welke taak „ hij geacht wordt met veel naauwkeurigheid te hebben volvoerd. Deze staatsstukken vullen 24 folio-deelen en wor-

„ den

Digitized by Google

„ den thans in het gouvernements-huis te *Albany* bewaard. „ Zij maken een onſchatbaren voorraad van bouwſtoffen voor „ eenen toekomſtigen geſchiedſchrijver uit." — Het blijkt verder, dat de heer van der Kemp bij zijn overlijden de vertaling van het werkje van Lambrechtſen als handſchrift heeft nagelaten. Zij wordt thans uitgegeven, na door den heer Folſom te zijn herzien, als hebbende de heer van der Kemp hier en daar blijken gegeven van het Engelsch niet zoo goed magtig te zijn, als zijne moedertaal, het Hollandsch. In weerwil van deze herziening is de meening van den oorſpronkelijken ſchrijver op ſommige plaatſen niet volkomen juist uitgedrukt.

V. Eene mede geheel volledige vertaling van de *Beſchrijvinghe van Nieuw-Nederlandt door* Adriaen van der Donck, *beyder rechten doctoor. Tweede druk. Te Amſterdam bij* E. Nieuwenhof. 1656. Dit uitvoerig werkje, hetwelk thans hier te lande reeds zeer zeldzaam is, heeft voornamelijk ten doel, om de vruchtbaarheid en natuurlijke voordeelen van *Nieuw-Nederland* in het licht te ſtellen en tot verhuizing daarheen aan te manen. Ook bevat het veel merkwaardigs over de zeden der *Indianen.* Van der Donck was, toen hij het ſchreef, zelf als volkplanter op *Manhattan* gevestigd en gedurende geruimen tijd een der aanzienlijkſten in de opkomende kolonie. Men heeft deze vertaling te danken aan den heer Jeremiah Johnſon, uit *Brooklyn*, die, ſchoon zijn naam het tegendeel ſchijnt aan te duiden, zich almede op zijne Hollandſche afkomst beroemt. Hij heeft zijne taak, zoo ver het mij voegt daarover te oordeelen, over 't geheel zeer goed volbragt. Op enkele plaatſen is hij echter in dwalingen vervallen, die, als men eene vreemde taal alleen door ſtudie kent, zoo vergeeflijk zijn. Zoo heeft hij bijv. bij eene uitweiding van van der Donck over de redenen, waarom de Noord-Amerikaanſche inboorlingen in onze taal *wilden* genoemd worden, de volgende noot gevoegd: „ The ſexes are admirably distinguished in the Dutch language, in the caſe of „ the Indians. *Wilt* is male; *wilden* is female. The terms „ are much ſofter than the English, of Indian and ſquaw."

VI. Uittrekſels, vertaald uit de *korte historiael ende journael aanteyckeninge van verſcheiden voyagiens in de vier deelen des wereldts ronde, als Europa, Africa, Aſia ende America, gedaan van* 1618 *tot* 1644 *door* David Pieterszen de Vries, *artillery meester van de Ed. M. Heeren gecommitteerde Raden van Staten van West-Vrieslandt ende 't Noorder quartier, waarin verhaelt werd wat batailjes hij te water gedaen heeft: yder landſchap zijn gedierte, gevogel enz. Alckmaer* 1655. Dit boek is ten uiterſte zeldzaam. Vroegere naſporingen naar een overgebleven exemplaar hier

te lande zijn vruchteloos geweest. (*) In *New-York* bezit men er alleen geschrevene uittreksels van, welker vertaling, door Dr. G. Troost, uit *Philadelphia* vervaardigd, in den thans door mij beschreven bundel zijn opgenomen. De uittreksels doen dezen de Vries kennen als een man van zeldzamen ondernemingsgeest en moed, zoo als de stad *Hoorn*, waar hij te huis behoorde, er in zijnen tijd zoo velen opleverde. Hij stichtte in 1630 eene kleine volkplanting aan de *Zuid-rivier* of *Delaware*, die deels het bebouwen van den grond, deels het vestigen van eene aanlegplaats voor walvischvaarders ten doel had. De *Hollanders*, die zich daar hadden nedergezet, werden, terwijl de Vries zelf naar het vaderland was teruggekeerd, door de wilden vermoord. De moedige man werd daardoor zoo weinig afgeschrikt, dat hij, drie jaren later, bezig was, op een geheel ander punt, in *Guyana*, eene vestiging van *Nederlanders* tot stand te brengen. Ook deze ging te niet, en nu sloeg hij weder het oog op *Nieuw-Nederland*, waar hij in 1638 eene poging deed, om *Nederlanders* naar het *Staten-eiand*, aan den mond der *Hudsons-rivier*, te lokken. Die onderneming leed alweder schipbreuk, en wel op de weinige geneigdheid onzer landgenooten, om in het toen nog zoo woeste *Noord-Amerika* zich neder te zetten. Nog niet ontmoedigd, kocht de Vries in 1640 hooger op aan de *Hudsons-rivier*, eenige honderden morgen lands van de *Indianen*, die hij door daarheen gelokte *Hollanders* liet bebouwen en tot het aankweeken van hoornvee geschikt maken. Aan deze streek gaf hij den naam van *Vriesendale*. Tot in 1644 bleef hij in *Nieuw-Nederland*, worstelende met allerlei tegenspoed, voornamelijk toe te schrijven aan gemis van ondersteuning uit het moederland. Zijn geschrijf verspreidt veel licht over den toenmaligen toestand onzer opkomende volkplanting. Hij zelf toont, dat het hart hem op de regte plaats zat, daar hij alle mishandeling der inboorlingen, die hem toch persoonlijk zoo veel leed berokkend hadden, hoogelijk afkeurt. Jammer, dat niet alle *Hollanders*, die toen in *Nieuw-Nederland* gevestigd waren, op dit punt zoo menschelijk dachten! Hij brengt daaromtrent treurige bijzonderheden aan het licht, die vrij wat afdingen op den lof, aan onzen landaard, ter zake der betrekkingen met de Noord-Amerikaansche wilden, toegezwaaid, en gematigdheid leeren in het veroordeelen, van hetgeen thans nog ten aanzien dier ongelukkige, uitstervende volkstammen in de *Vereenigde Staten* plaats vindt.

VII. Onder deze afdeeling zijn al de hoofdstukken opgenomen van het werk van den beroemden de Laet: *Nieuwe*

(*) Onder het schrijven dezer aankondiging blijkt mij, dat de heer Lauts, te *Leyden*, zulk een exemplaar bezit.

Digitized by Google

we wereldt ofte beschrijvinghe van West-Indiën, *Leyden*, 1625, die over *Nieuw-Nederland* handelen. De vertaling is met uitstekende zorg door den heer Folsom bewerkt, die zich zelfs de moeite gegeven heeft, om den tekst uit de Latijnsche en Fransche uitgaven van het hoofdwerk aan te vullen.

VIII. De geschiedenis van het tegenwoordige *New-York* vangt aan met de verschijning van den kloeken Henry Hudson, in September 1609, met het door de Nederlandsche Oost-Indische Maatschappij uitgeruste schip *De halve maan*, in de rivier, die thans zijnen naam draagt. Geen wonder dus, dat men in *New-York* het warmste belang stelt in al, wat tot deze reis betrekking heeft. Er heeft een journaal daarvan bestaan, door Hudson zelven opgesteld; de Laet had het voor zich, toen hij het zoo even vermelde werk schreef; maar dit stuk is sedert verloren gegaan, en niettegenstaande alle aangewende moeite hier te lande nog niet wedergevonden. Ook voor de eer van ons vaderland is dit verlies hoogelijk te betreuren, daar Hudson ongetwijfeld zijn journaal op eene wijze heeft ingerigt, die het boven alle bedenking stelt, dat zijne ontdekkingsreis van 1609 voor Nederlandsche rekening is ondernomen, iets, hetgeen de naijverige *Engelschen* in vroegeren tijd stoutmoedig hebben betwist. Eene schrale vergoeding voor het bedoelde gemis is het, dat het dagverhaal van een der togtgenooten van Hudson, door de opname daarvan in het zeldzame werk van Purchas, *the Pilgrims*, in 1625 te *Londen* in 't licht verschenen, bewaard is gebleven. Die togtgenoot was de Engelsche stuurman Robert Juet; want onder de 16 of 18 koppen, waarmede *De halve maan* in 1609 bemand was, bevonden zich zoowel *Engelschen* als *Nederlanders*. Een goed deel nu van dit journaal is in het voor mij liggende werk der New-Yorksche Maatschappij op nieuw overgedrukt. Men vindt er eenige narigten in wegens den koers, door Hudson gehouden, de punten, die hij aangedaan, en de gemeenschap, die hij met de wilden gehad heeft.

IX, X, XI. Onder deze afdeelingen vindt men uittreksels van Engelsche schrijvers uit de eerste helft der zeventiende eeuw, die, bij het beschrijven der volkplantingen hunner natie in *Noord-Amerika*, ook van de onze aldaar eenig gewag hebben gemaakt. Deze fragmenten, die door belangrijke aanteekeningen van de tegenwoordige uitgevers worden opgehelderd, bewijzen, dat de naijver der *Engelschen* op onze vestiging aan de *Hudsons-rivier* zoo oud is, als die vestiging zelve. Toen in 1613 de Britsche zeekapitein Argall, die door de regering van *Virginia* tegen de Fransche volkplanters in *Acadia* was uitgezonden, voor het eiland *Manhattan* verscheen, toonde hij zich zeer verbolgen van daar *Hollanders* te vinden, die zich niet als Engelsche onder-

derdanen beschouwden. Zij hadden toen reeds — vier jaren na Hudsons ontdekkingsreis — door het bouwen van eenige huizen de eerste kiem van de stad *New-York* gelegd en dreven drukken handel in pelterijen met de *Indianen*. De Britsche kapitein noemde hen vreemde indringers in de bezittingen des konings van *Engeland*, en verklaarde stoutweg de landstreek aan de *Hudsons-rivier*, ook omdat zij door een *Engelschman* ontdekt was, voor een deel van *Virginia*. Dit bezoek schijnt de Hollandsche volkplanters te hebben bewogen, om hunne vestigingen door het bouwen van forten te beveiligen.

XII. Eenige uit het archief der kolonie *Nieuw-Nederland* vertaalde stukken. Men vindt daaronder eene naamlijst en berekening van het vermogen der aanzienlijkste bewoners van *Nieuw-Amsterdam*, opgemaakt in 1673, toen de kolonie weder voor korten tijd onder het gezag der Nederlandsche republiek was teruggebragt, en men er aan dacht, om aan die ingezetenen buitengewone lasten tot het voorzien in de middelen van verdediging tegen de *Engelschen* op te leggen. Het blijkt daaruit, dat destijds in de opkomende stad *Hollanders* gevestigd waren, wier vermogen door eene commissie uit hun midden op 30,000, 50,000 en 80,000 Nederlandsche gulden werd geschat.

XIII. Geen stuk in dezen geheelen bundel bewijst misschien sterker den prijs, dien men in *New-York* op de afstamming uit Hollandsche volkplanters stelt, dan het onder deze afdeeling medegedeelde. Zonder die aanleiding zou de opname daarvan in de werken eener geleerde maatschappij bijna eene ongerijmdheid zijn. Het is eene lijst voor het huisbezoek, opgemaakt in 1683, door Henricus Selijns, destijds predikant bij de Nederduitsche hervormde gemeente in de stad *New-York*. Men vindt daarop omstreeks 700 namen van lidmaten dier gemeente, welke namen, bijna zonder uitzondering, zuiver Hollandsche zijn. De woonplaatsen zijn mede aangewezen, en het heeft iets verrassends te zien, dat men destijds te *New-York* zoowel eene *heerengracht*, *koningstraat*, *prinsenstraat*, *hoogstraat*, *brouwerstraat* enz. had, als in onze Hollandsche steden.

XIV. Omstreeks het jaar 1637 vestigden de *Zweden*, daartoe door eenen Hollandschen overlooper aangemoedigd, aan de *Delaware* eene volkplanting, die allengs eenige uitbreiding verkreeg en *Nieuw-Zweden* genoemd werd. De *Hollanders*, die reeds veel vroeger de oevers der *Delaware*, door hen de *Zuid-rivier* geheeten, in bezit genomen en daar enkele fortjes gebouwd hadden, zagen de verschijning dier nieuwe mededingers met leede oogen. Er ontstonden spoedig twisten tusschen de bestuurders van *Nieuw-Nederland* en *Nieuw-Zweden*. Later kwam het tot vijandelijkheden, gelukkig van geenen bloedigen aard. Zij eindigden in 1655 met de ver-

Digitized by Google

verovering der Zweedfche kolonie door den toenmaligen gouverneur van *Nieuw-Nederland*, Pieter Stuyvefant. Sedert verfmolten de Zweedfche volkplanters in de overige bevolking dier landftreek, maar echter niet zoo zeer, dat alle betrekkingen tusfchen hen en het land hunner vaderen werden afgebroken. Tot op het einde der vorige eeuw werden er regelmatig uit *Zweden* predikanten afgezonden, om in de Zweedfche (Lutherfche) gemeenten aan de *Delaware* het Evangelie te verkondigen. Een dier godsdienstleeraars, J. Acrelius, heeft in 1759 te *Stokholm* eene gefchiedenis van *Nieuw-Zweden* in het licht gegeven. Het belangrijkfte uit dit werk wordt, onder deze afdeeling, in den bundel der New-Yorkfche maatfchappij, uit het oorfpronkelijk Zweedsch in het Engelsch vertaald, medegedeeld.

XV. De reeds meermalen genoemde uitgever van den tegenwoordigen bundel, de heer Folfom, heeft onder deze afdeeling eenige bijzonderheden bijeengebragt omtrent de vier Hollandfche gouverneurs van *Nieuw-Nederland*, die elkander tot aan het verlies dier volkplanting zijn opgevolgd. De laatfte hunner, de ftraks genoemde Stuyvefant, was een man van veel geestkracht en moed, wiens nagedachtenis in *New-York* nog in eere, en wiens nakomelingfchap aldaar tot den huidigen dag in hoog aanzien is. Een dier nakomelingen bezit een portret van Stuyvefant, naar hetwelk thans eene gravure is vervaardigd, die tot fieraad van het voor mij liggende werk verftrekt. Deze waardige *Hollander* bleef, na den overgang onzer volkplanting in 1664, op zijne landhoeve op het eiland *Manhattan* wonen. In onzen tijd is de grond, dien hij bebouwde, door de volkrijkfte wijken der ftad *New-York* bedekt, doch is die grond gedeeltelijk nog in 't bezit der nakomelingen van Stuyvefant. Voor mij, als geboren *Haarlemmer*, was het eene aangename verrasfing, onder de bijzonderheden, die de kundige Folfom hier wegens het beftuur van Stuyvefant heeft bijeen gebragt, een uittrekfel te vinden van de „ *Haerlemfe* „ *Saterdaeghfe Courant*" van 17 September 1661, en dat wel in het oorfpronkelijk Hollandsch. Ik herinner mij niet, zulk eene oude *Haarlemfche Courant* gezien te hebben, offchoon het exemplaar, dat in 't bezit is der heeren Enfchedé, naar ik meen, omftreeks tot dat tijdperk opklimt. Het uittrekfel wordt medegedeeld, omdat het een bewijs oplevert, dat de handel en fcheepvaart tusfchen het oude en het nieuwe *Nederland* in 1661 reeds vrij levendig was. De voornaamfte artikelen van uitvoer uit deze onze kolonie waren toen nog tabak en peltetijen.

XVI. Ten flotte levert de heer Folfom hier eene fchets van de gefchiedenis der New-Yorkfche Maatfchappij. Men ontmoet daarin de reeds van elders bekende, doch allezins merkwaardige bijzonderheid, dat deze geleerde inftelling

in

Digitized by Google

in 1838 bij de wetgeving van den ſtaat *New-York* heeft aangedrongen op het zenden, in 't belang der wetenſchap, van een deskundige naar *Europa*, ten einde aldaar ſtaatsſtukken wegens de vroegere geſchiedenis dier voormalige volkplanting op te ſporen en naar zijn vaderland over te brengen, en dat de wetgeving aan dit verlangen met de loffelijkſte vrijgevigheid heeft voldaan. Eene wet, tot het gemelde doel ſtrekkende, is in de beide Huizen der volksvertegenwoordiging van *New York* doorgegaan en den 2 Mei 1839 vastgeſteld. Ten gevolge daarvan werd de heer J. Romeyn Brodhead met deze wetenſchappelijke ontdekkingsreis belast. Hij had vroeger tot het Noord Amerikaanſche gezantſchap te *'s Gravenhage* behoord, en werd dus te regt geacht, voor naſporingen, die vooral ook in ons vaderland moesten plaats hebben, bijzondere geſchiktheid te bezitten. Daar hij eerst in 1841 in *Nederland* aankwam, kon, bij het ter perſe leggen van het boekdeel, waarvan hier eenig verſlag gegeven wordt, de uitſlag zijner zending te *New-York* nog niet bekend zijn. Men weet echter, dat die uitſlag gunſtig geweest is. (*) De heer Brodhead heeft, vooral ook in het Rijks-archief te *'s Gravenhage*, onderſteund en voorgelicht door de beſtuurders of bewaarders dier hoogstbelangrijke verzameling, een rijken ſchat van oorkonden, brieven, kaarten enz., alle tot de geſchiedenis van *Nieuw-Nederland* betrekkelijk, gevonden. Vele maanden is men bezig geweest met het afſchrijven of nateekenen dezer ſtukken, en toen eindelijk al de afſchriften voltooid waren, beſloegen zij nagenoeg 4000 bladzijden. Bovendien zijn, na zijn vertrek uit ons land, nog afſchriften van een aantal belangrijke ſtukken wegens *Nieuw-Nederland*, die later in het Rijks-archief zijn opgeſpoord, hem nagezonden. De heer Brodhead heeft vervolgens zich ook te *Londen* en te *Parys* opgehouden, om daar uit de archieven der voormalige Engelſche en Franſche koloniën in *Amerika* op te delven, wat hij voor zijn doel noodig had. Ook ginds is hij niet ongelukkig geſlaagd. Een volgend deel van de werken der New-Yorkſche maatſchappij zal zeker wel een en ander wegens zijnen historiſchen oogst aan het licht brengen. In allen gevalle is bij de jongſte naſporingen te dezer zake in het Haagſche Rijks-archief gebleken, dat de vaderlandſche letterkundige, die thans eene geſchiedenis van *Nieuw-Nederland* mogt willen ſchrijven, bij het raadplegen van het in dat archief voorhandene, iets zeer veel volledigers zou kunnen leveren, dan de heer Lambrechtſen van Ritthem gedaan heeft.

Nog één punt moet ik aanſtippen. Achter de geſchiedenis der New-Yorkſche maatſchappij, waarvan ik zoo even gewaagde, is eene naamlijst harer leden geplaatst, waarop ech-

(*) Zie N°. 50 en 111 der *Nederlandſche Staatscourant* van 1842.

Digitized by Google

echter, voor zoo veel de buitenlandſche betreft, ook de overledenen voorkomen. Met een weemoedig gevoel zag ik daaruit, dat de vier *Nederlanders*, die tot 1841 toe met het lidmaatſchap der maatſchappij bekleed zijn geworden, allen reeds door den dood aan het vaderland ontrukt zijn; zij waren: J. M. Kemper, N. E. Lambrechtſen van Ritthem, J. H. van der Palm en H. van Royen. Ik kan echter hier bijvoegen, dat op dit oogenblik ten minſte weder één *Nederlander* lid is der geſchiedkundige maatſchappij te *New York*. Voor eenigen tijd namelijk heeft zij den geleerden geſchiedonderzoeker, Jhr. Mr. J. C. de Jonge, die, gelijk ook uit het medegedeelde blijkt, als Rijks-archivarius, het doel der maatſchappij krachtdadig heeft bevorderd, tot haar medelid benoemd.

's Gravenhage, 5 Februarij 1845. D. Veegens.

STERRE- EN WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN.

Thermometriſche Waarnemingen, te Groningen in den Oeconomiſchen Hortus gedaan:

	gemiddelde Thermometerſtand.		
	8 u. vm.	2 u. nm.	8 u. nm.
December	22°50	28°15	24°63
Januarij	32°85	35°55	32°84
Februarij	22°22	29°94	23°19
1—13 Maart	15°33	28°77	18°10

	Des nachts	
	gemiddelde laagſte ſtand.	*laagſte ſtand.*
December	20°30	9°50
Januarij	30°18	20°00
Februarij	17°51	—1°25
1—14 Maart	10°12	—5°25

De waarnemingen, waarvan de gemiddelde uitkomſten, uitgedrukt in Fahrenheitſche graden, in de drie bovenſtaande kolommen zijn opgegeven, zijn met een goed geplaatſten en zeer deugdzamen thermometer van Newman (zoogenaamden ſtandaard-thermometer) gedaan. De overigen met een index-thermometer, insgelijks door Newman vervaardigd.

Vijfmalen in dezen winter is tot nu toe de thermometerſtand hier onder het nulpunt geweest.

den 11 Februarij, te 8 u. vm. . . . . — 1°25 F.
van den 28 Febr. op den 1 Maart, te middernacht — 1°00
den 6 Maart, te 7 u. vm. . . . . — 2°00

den

den 13 Maart, vóór 7 u. vm. . . . . — 2°50
den 14 Maart, vóór 7 u. vm. . . . . — 5°25

Offchoon hier te lande federt meer dan eene eeuw dagegelijks de thermometer is waargenomen, *beſtaat er geene aanteekening van zulk eene koude in de maand* MAART.

Sedert den 30 November tot heden den 14 Maart heeft het gevroren:

des nachts	te 8 u. vm.	te 2 u. nm.	te 8 u. nm.
90 —	77 —	56 —	76 malen.

In den fellen winter van 1709 telde men in Holland 61 vorstdagen; in dien van 1740, 77. In 1709 lagen de Amſterdamſche trekſchepen gedurende 10 weken in het ijs bekneld; in den winter van 1830 gedurende 80 dagen. De winterkoude, die thans nog met zulk eene voorbeeldelooze geſtrengheid heerscht en federt November onze binnenlandſche ſcheepvaart geſtremd houdt, is misſchien de *langdurigſte*, waarvan de heugenis in ons land is bewaard gebleven.

E.

WEÈRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Maart.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-ſtreken.	Wind-kracht.	Luchtsgeſteldheid.
12	28. 10¾	23	N. O.	0 à 2	bewolkt.
	„ 11½	25	O.	0 à 2	idem.
	„ 11¾	14	N. O.	2 à 4	helder.
13	28. 11½	9...	N. O.	0 à 2	helder.
	„ 10¾	15	id.	2 à 4	idem.
	„ 10	8...	N. N. O.	2	idem.
14	28. 9	8...	N. N. O.	0	helder.
	„ 9	20	N. O.	0 à 2	idem.
	„ 8¾	11½	O.	4	idem.
15	28. 9¾	8¼	N. O.	2	helder.
	„ 10¼	17½	id.	2 à 4	bewolkt.
	„ 10¾	15½	id.	4 à 6	idem.
16	28. 9¼	10...	N. O.	6	bewolkt.
	„ 8¼	21	id.	6	idem.
	„ 7	20¼	id.	2	idem.
17	28. 6¾	28½	Z. W.	2 à 4	bewolkt.
	„ 7¼	31½	W.	4 à 6	bewolkt, ſneeuwbuijen.
	„ 8¼	28½	id.	2	bewolkt.
18	28. 8½	26	N.	0	bewolkt.
	„ 8¾	35	N. O.	0 à 2	idem.
	„ 8½	21½	id.	0	helder.

Den 16, des namiddag 3 ure de Barometer 28—7½ en ſneeuw.
Van 16 op 17, des nachts ſneeuwbuijen, de wind Z. W.
Op den 18 Maart 1845 had het ijs op het Haarlemmer-Meer eene dikte van 30 Ned. duimen, en op het IJ van 29 Ned. duimen.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 28sten MAART.

No. 14.

BERIGTEN.

Berlijn. Op den 13. Februarij stierf alhier in 72jarigen ouderdom Heinrich Steffens, na een ziekbed van vijf dagen. Hij was te Stavanger, in Noorwegen, op den 2 Mei 1773 geboren. In 1779 kwam hij met zijnen vader te Helsingör, waar hij de geleerde school bezocht; in 1787 verhuisde hij naar Koppenhagen, waar hij aan twee weinig bekwame huisonderwijzers werd toevertrouwd, en meest aan eigene studie werd overgelaten. Reeds vroeg werd hij tot godgeleerde bestemd, om zijne stille godsvrucht en zijn ontluikend talent als redenaar. Buffon intusschen wekte zijne geestdrift op voor de studie der natuurlijke historie, die hem niet weder verliet. Aan haar wijdde hij een groot gedeelte van zijne krachten en vermogens toe, en grondvestte zijnen roem door verschillende werken. Maar ook nam hij ijverig deel in de gebeurtenissen van zijnen tijd; in den vrijheids-oorlog trad hij als vrijwilliger op, en deelde later ook in de godsdienstige geschillen bij de vereeniging der Hervormde en Luthersche kerk, waarbij zijn geest eene piëtistische rigting nam, die uit opregte overtuiging ontsproot. Als academisch leeraar, als schrijver, als mensch was hij hoog geschat. De liefde van velen volgt den waardigen grijsaard, die tot in hoogen ouderdom werkzaam was.

Digitized by Google

OVER DEN HOLLANDSCHEN PHILOLOOG
C O B E T.

Een Brief van Prof. PRELLER, *te Jena*, *aan Prof.* MEIER, *te Halle.*

Aan uwen wensch, geëerde vriend, om over den Hollander Cobet, van wien ik onlangs tegen u ſprak, iets uitvoerigers te vernemen, voldoe ik des te gereeder, omdat daardoor eene ganſche reeks van aangename herinneringen en het beeld eener uitmuntende, mij zeer lief gewordene perſoonlijkheid bij mij worden opgewekt. Ik leerde Cobet het eerst in Florence kennen, in September 1843, op de bibliotheek door tusſchenkomst van Tischendorf, die juist met den Philo bezig was. Ik hield mij onledig met den *Codex Mediceus* van Aeſchylus, dien ik intusſchen weldra weder rusten liet, daar Cobet dat MS. en alles, wat mij anders belang zou hebben ingeboezemd, en nog vele andere zaken reeds had doorzocht en gebruikt. Den *Mediceus* had hij geheel vergeleken en uit de ſcholiën eenige onbekende fragmenten geëxcerpeerd; hij was van meening, dat eene volledige uitgave dezer ſcholiën belangrijk zoude zijn. Hij hield zich op dat oogenblik bezig met een HS. van onuitgegevene ſcholiën op de *Odysſea*, die mij ongeveer in dezelfde verhouding tot de uitgegevene ſchenen te ſtaan, als de door mij in het licht gezondene van het Hamburger handſchrift, behalve alleen dat de aanwinst voor de geſchiedenis der Alexandrijnſche kritiek, volgens Cobets meening, nog belangrijker zou zijn. De Commentaar van Simplicius op Aristoteles *de coelo* was eene hoofdzaak bij zijne onderzoekingen, voor zooverre die hem bepaaldelijk opgedragen waren. Deze zal te Leyden, geloof ik, voorzeker in zeer verbeterde en meer volledige gedaante het licht zien. Ook Diogenes Laërtius had hij vergeleken voor F. Didot; bij wien Cobets recenſie reeds is verſchenen. De MSS., zeide hij mij, geven over dezen ſchrijver weinig licht, ook niet voor het tweede boek, hetgeen ik voorgenomen had te vergelijken. Bovendien vroeg ik

naar

Digitized by Google

naar Stephanus van Byzantium en Apollodorus, naar welke hij ook gezocht had, maar zonder iets te vinden; en gewis kan men in Cobets uitspraak, dat ook voor deze beide schrijvers uit de Italiaansche bibliotheken niets meer te hopen is, volkomen berusten, daar hem, bij zijne geoefendheid, kennis en langdurige praktijk, op de bibliotheken te Milaan, Venetië, Florence, Rome, Napels voorzeker niets belangrijks ontkomen is. Van Stephanus *Byzantinus* heb ik zelf later te Rome de beste Palatynsche HSS. doorgezien, maar zonder eenige vrucht, en ook daar van Heise (*) vernomen, dat eene vergelijking van den *Perusinus*, dien hij vroeger had nagezien, de moeite niet zou beloonen. Cobets persoonlijke belangstelling gold de Grieksche dichters, vooral de *Comici*, wier fragmenten hij aanmerkelijk zal vermeerderen. Hij stelt het levendigst belang in gelijksoortige studien in Duitschland, vooral in Bergk. Zijne dissertatie over Plato zal u bekend zijn. Onder de van hem gevondene anecdota hechtte hij bijzondere waarde aan een stuk Hippocratische glossen van Erotianus of van Galenus (ik herinner mij dit niet bepaald) en aan scholiën op Euripides. Hij meende ook een echt geschrift van Archytas te Florence te hebben gevonden en hield, ondanks mijne bedenkingen, deszelfs echtheid vol. Ik bleef te dier gelegenheid slechts kort te Florence, daar men mij op de bibliotheek in alles was voorgekomen, en ik groot verlangen had naar Rome. Hier werd mijne aandacht op nieuw op Cobet bepaald. Ik won de vriendschap van eenen Engelschman, Charles Badham, die sedert verscheidene jaren met zijn gezin te Rome is gevestigd, een uitstekend kenner der Grieksche poezij en een ijverig bezoeker van de Vaticana. (†) Deze was zeer bevriend met Cobet, en werd niet moede mij van hem te verhalen. Hij

(*) Wat dezen voortreffelijken geleerde aangaat, men mag van hem eene nieuwe bearbeiding van den Palimpsest der *Excerpta vaticana* van Polybius verwachten, die Mai vroeger heeft uitgegeven, maar waarvan Heise nog eene zeer belangrijke nalezing kon houden.

(†) Hij vergeleek destijds voor eenen Leipziger geleerde de Hymnen van Synesius met belangrijke aanwinst.

Hij deelde mij ook verſcheidene zijner brieven mede, die vol van geest waren en van belangrijke berigten over zijne ſtudiën te Venetië, werwaarts hij zich andermaal had begeven. Ik leerde destijds ook onderſcheidene uitſtekende emendatiën van Cobet, vooral in de fragmenten der *Comici*, door Badham kennen, aan wien ik ook de collatie van den *Palatinus* der Characteres van Theophrastus, waarover ik u ſchreef, heb te danken. Eindelijk trof ik, op mijne terugreize in Mei 1844, Cobet op nieuw te Venetië aan, waar ik verſcheidene dagen met hem doorbragt, en door zijne groote beminnelijkheid en degelijkheid van karakter even zoo bekoord werd, als ik zijne geleerdheid, de frischheid en levendigheid van zijnen geest moest bewonderen. Reeds vroeger had hij mij gezegd, dat Venetië de belangrijkſte plaats is voor bibliothecariſche ſtudiën. De Marcus-bibliotheek bezit niet zoo vele MSS., als andere, maar het zijn meestal bij uitſtek belangrijke, namelijk voor de Griekſche literatuur; want voor de Latijnſche is zij arm (*). Daarbij komt eene liberaliteit van het beſtuur der bibliotheek, die men niet grooter kan wenſchen; vooral de Duitſchers zijn bij den waardigen onder-bibliothecaris, die de goedheid en vriendelijkheid zelve is, zeer gezien. Ook dit is van belang, dat deze bibliotheek met betrekking tot de nieuwere literatuur, zeer goed voorzien is, en ook daarmede zeer liberaal is, zoodat men zich daar gemakkelijk eenen goeden apparatus bezorgt, waaraan men elders, vooral te Rome, ligtelijk gebrek heeft. Cobet was op de bibliotheek als te huis, en genoot tot het gebruik van den MSS.-ſchat het onbepaaldst vertrouwen, zoo dat hij zich den ganſchen dag met HSS. kon bezig houden. Hij betreurde het ſlechts, dat hij alleen was, dat er geen Duitſchers bij de hand waren. Naar Venetië moesten zij komen, herhaalde hij mij dikwijls, en zich daar, gelijk hij gedaan had, een tijdlang vestigen; daar was altijd nog veel te vinden. Ik geloof het gaarne, offchoon ik overtuigd ben, dat daar, waar hij gewerkt heeft, de nalezing bezwaarlijk en van weinig belang zijn zal. Hij had daar alle belangrijke handſchriften doorgeſnuffeld, den Athenaeus, den He-
ſy-

(*) Cobet zocht vooral ſlechts naar Griekſche literatuur. De Latijnſche liet hij geheel ter zijde liggen.

ſychius, over wien hij vrij wat beloofde te zullen geven. En voorzeker was er zulk eene bekwaamheid in het lezen der HSS. noodig, als Cobet die bezit, om van dezen zoo hoogst belangrijken codex geheel partij te trekken. Op dat oogenblik hield hij zich met de beide merkwaardige HSS. der *Ilias* bezig. Over Bekkers bearbeiding der ſcholiën ſprak hij afkeurend; er was nog veel overgeſlagen; de codex A was door Bekker zelven gebrekkig vergeleken; bij cod. B had hij zich met de nog gebrekkiger collatie van Villoiſon vergenoegd. Ik onderzocht zelf verſcheidene plaatſen, en overtuigde mij, dat de bearbeiding, die men van Cobet te wachten heeft, van groot gewigt zijn zal, maar deed hem ook opmerken, dat hij boven Bekker dit groote vorregt vooruit heeft, dat het werk van Lehrs, *de ſtudiis* Aristarchi, de oplettendheid op veel verkeerds in den codex A opgeſcherpt heeft. Tevens verhaalde ik hem van het plan van onzen uitſtekenden Lehrs, om de Aristarchiſche recenſie te herſtellen; hetgeen Cobet voor zeer mogelijk hield, vooral wanneer zijne bearbeiding der ſcholiën, die voor dergelijke onderzoekingen eenen geheel nieuwen grond zoude leggen, zou verſchenen zijn. Buitendien vond ik hem met Hippocrates bezig, van wien hij een uitſtekend HS. gevonden had, dat ook met betrekking tot het dialekt velerlei nieuws opleverde; hij vergeleek het voor eenen vriend te Leyden. Verder zag ik eenen uitſtekenden Euripides, met belangrijke ſcholiën, bij hem; zoo ik mij niet bedrieg, denzelfden codex, waarin hij de onuitgegevene ſcholiën, waarover ik vroeger ſprak, had gevonden. Ook de *Hellenica* van Xenophon had hij uit een MS. op vele plaatſen verbeterd, en voornamelijk verſcheidene tot dus verre niet opgemerkte lacunen aangevuld. Daarenboven had ik gelegenheid, veel van zijne verzamelingen te zien, of uit zijnen mond aangaande zijne ſtudiën te vernemen. Hij beſchouwde zich als eenen zaakgelastigde onzer Noordſche protestantſche philologie bij zulk eene rijke bron en onder zoo gunſtige omſtandigheden, en rekende het zijnen pligt, om uit naam van allen te verzamelen en in zijne collectanea te excerperen, wat ſlechts onder zijn bereik viel. Als hij weder te huis was — en hij had destijds plan, vrij ſpoe-

dig naar zijn vaderland terug te keeren — dan zou hij een overzigt van zijne verzamelingen bekend maken, die hij onmogelijk alle bearbeiden kon, en gaarne zou hij dan daarvan aan anderen overlaten. In zijne verzameling zag ik den voor de drukpers gereeden Simplicius en den uitſtekenden apparaat voor de Characteres van Theophrastus, waarover ik u geſchreven heb. Overigens herinner ik mij een belangrijk berigt over het werk van Aristoteles περὶ πολιτειῶν, dat hij in een MS. der Marcus - bibliotheek gevonden en naar Leyden gezonden had, ook het vinden van het HS. voor den door Menage bij Diogenes Laërtius bekend gemaakten catalogus der Aristoteliſche ſchriften te Milaan. Bijzonder belang echter boezemde mij zijn berigt in aangaande een onuitgegeven opſchrift van Creta, dat hij onlangs gevonden had. Het is bekend, dat Venetië de bron is voor verſcheidene door omvang en inhoud opmerkelijke opſchriften uit Creta. Deze ſteenen zijn vroeger uit Candia in het bezit der Nobili van Venetië geraakt, en later allengskens in het Lapidarium der Marcus-bibliotheek vereenigd. Op zekeren dag zegt de bibliothecaris tegen Cobet, dat hij een blok, hetwelk tot dus verre achteraf had gelegen, bij de overigen had laten plaatſen, en dat het geheel en al beſchreven is. Cobet, anders geen vriend van archeologiſche of tot de archeologie behoorende ſtudiën, gaat daarheen, zendt eene proeve naar huis en verneemt, dat dit opſchrift onuitgegeven is. Het is een verdrag tusſchen Hierapytna en Rhodos, zoo ik mij wel herinner, van vrij grooten omvang en van niet weinig belang, zoowel voor de geſchiedenis, als voor het Dorisch dialect. Hij wendt zich nu ook tot de overige Cretiſche opſchriften, vergelijkt de origineelen met den tekst van Böckh en bevindt, dat de vroegere afſchriften vele en belangrijke verbeteringen toelaten. Hij had daarover een afzonderlijk ſtuk geſchreven, dat toen reeds naar Leyden ter perſe was gezonden. — Zoo veel over dezen uitſtekenden geleerde, die door het geluk bijzonder begunſtigd is, — dat zich trouwens geen beter orgaan had kunnen kiezen, om zijne ἕρμαια onder de menſchen te brengen. Hij was destijds in het derde jaar in Italië en was vroeger een jaar te Parijs geweest. Sedert ik te Venetië van hem afſcheid nam, heb ik niets meer

van

Digitized by Google

van hem gehoord. Hij zal het mij, mogten deze regelen hem onder de oogen komen, vergeven, dat ik, door u daartoe uitgenoodigd, met zulk eene uitvoerigheid en onderscheiding over hem gesproken heb. Hoe hoog de verwachtingen zijner vrienden ook gespannen zijn, ik ben overtuigd, dat hij ze verwezenlijken zal. Hij zal een sieraad der Hollandsche philologie worden, waarin, gelijk hij mij zeide, in 't algemeen veel leven heerscht. Men schijnt zich daar tot eenen kleinen oorlog met onze Duitsche philologie voor te bereiden, die de heeren al te wetenschappelijk, wijdloopig en polyhistorisch geworden is. En ik belijd u van mijnen kant opregt, dat ik aan de kennismaking met Cobet, ook aan die met Badham te Rome, het beeld en de aanschouwing eener philologie verschuldigd ben, gelijk zij in Duitschland gedurig zeldzamer dreigt te worden, die ware philologie in den engeren zin des woords, die vol geestdrift voor de klassieke meesterstukken, geheel van deze vervuld en door herhaald en herhaald lezen met hen gemeenzaam, die heerlijke bloemen eener onvergankelijke poëzij tot het hoofdonderwerp hunner kritische en hermeneutische werkzaamheid maakt, en op echt Alexandrijnsche wijze in de empirie leeft en zweeft, zonder zich met de nieuwere theoremen, de philosophische en archeologische studiën en het ideaal der Wolfische oudheids-wetenschap in te laten. Misschien komt er een tijd, waarin de buitenlandsche philologie op de onze zal terugwerken en haar tot grootere beperking zal dwingen. Voor als nog zal het wel bij het oude blijven. *Quo semel est imbuta recens servabit odorem Testa diu.*

Jena 3 Jan. 1845. L. PRELLER.

(*Uit de Allgem. Lit. Zeitung von January.*)

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,

ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

De Tand van Boeddha; een Indisch Mirakel. Te *Leiden*, bij S. en J. Luchtmans, 1845, 16 bladz. 8°.

In deze weinige bladzijden ontvangen wij eene merkwaardige bijdrage tot de in onze dagen en in onze nabuurschap met zoo veel ijver opgewarmde godsdienstige vereering van reliquiën. Het is een treurig, maar leerzaam en waarschu-

wend verschijnsel te zien, hoe de menschelijke geest zich in alle tijden en landen tot het zinnelijke, tot het grofste bijgeloof en de grootste dwaasheden vernedert, terwijl geestelijke heerschzucht en eigenbaat die neiging bij de domme menigte in haar belang zoekt te voeden en te onderhouden. Wij leeren hier het geloof aan mirakels, de vereering van heilige overblijffels in de vroege oudheid in het verre *Indië* kennen, en zoo de Chinesche reiziger F a - h i a n, aan wien de geleerde Schrijver een gedeelte zijner berigten heeft ontleend, in het vorige jaar te *Trier*, in deze dagen te *Amsterdam* was geweest, hij zou treffende parallellen hebben gevonden en geen minder vreemde dingen kunnen vertellen. Het is allezins opmerkelijk, hoe ook in het *Boeddhisme*, een der meest spiritualistische godsdiensten, die menschelijke scherpzinnigheid heeft uitgedacht, de grofste zinnelijkheid zich heeft kunnen ontwikkelen en zulke vruchten dragen, als wij hier uit de geschiedenis leeren kennen, en wij zouden bijna tot de treurige gevolgtrekking moeten komen, dat een gedeelte des menschdoms, bij alle pogingen om het daarboven te verheffen, onwederstaanbaar tot het *fetichisme* wordt getrokken. Waarlijk, Indië kan met een gedeelte van Europa wedijveren in reliquiën en mirakels, die, niet minder stootend en ongerijmd, toch geloof bij de menigte vinden. Met den *tand van Boeddha* kan veel in onze dagen worden vergeleken, maar men zou toch nog van *Indië* kunnen leeren, waar, volgens berigt van denzelfden reiziger, bij wien onze Schrijver zijne mededeeling put, zelfs nog de *schaduw van Boeddha* als reliek in een tempel wordt bewaard (F o ĕ K o u ĕ K i, p. 63, 240)! De geschiedenis der ontaarding van het Boeddhisme zou eene treffende stof tot doorgaande vergelijking opleveren met de misvormingen, die het Christendom in de Roomsche kerk heeft ondergaan. Wie daarvan een treffend voorbeeld wil leeren kennen, bevelen wij de lezing van dit leerrijk stukje aan: nadenkenden kan het tot ernstige waarschuwing zijn. Naast de twintig en een heilige rokken, naast de spijkers enz. enz. moge de tand van Boeddha eene gepaste plaats vinden, en zoo wij hopen, velen de oogen openen voor hetgeen verderfelijk voor het heil hunner zielen, beschamend voor de menschelijke natuur, in strijd is met het eerste en heiligste van Gods geboden. Bij de lezing dachten wij aan de woorden van A u g u s t i n u s (de opere Monach. Cap. XXVIII.), die ook in onze dagen zoo vaak van toepasfing zijn: „ Callidissimus „ hostis tum multos hypocritas sub habitu monachorum „ usquequaque dispersit, circumeuntes provincias, nusquam „ missos, nusquam fixos, nusquam stantes, nusquam sedentes. Alii membra martyrum, si tamen martyrum, vendítant: alii fimbrias et phylacteria sua magnificant, etc."

REG-

REGLEMENT
DER
VOLKPLANTING VOOR LANDBOUW, VOOR JEUGDIGE MISDADIGERS, TE METTRAY, IN FRANKRIJK,

mededegedeeld door

MR. L. G. VERNEÉ.

(Met eenen platten grond der Volkplanting.)

TITEL I.
Over het Bestuur.

§ I. Over deszelfs zamenstelling.

Art. 1. Het bestuur der volkplanting bestaat uit:
Een' Directeur;
Een' aalmoezenier;
Een' onderwijzer;
Drie zusters van liefdadigheid;
Een' opzigter; (Directeur over den arbeid.)
Twaalf onder-opzigters;
Twee jongens voor de huisselijke dienst;
Een' deurwachter.

Art. 2. Een geneeskundige is aan de volkplanting verbonden, doch woont niet in dezelve.

Art. 3. Wanneer de toeneming der bevolking dit noodzakelijk maakt, zal er een kassier bij de volkplanting worden aangesteld.

§ II. Over de werkzaamheden van het bestuur.

Art. 4. De Directeur is hoofdzakelijk belast met het bestuur der volkplanting.

Alle bevelen gaan van hem uit. Hij waakt voor de rigtige naleving der reglementen, beslist voorlopig in gevallen, niet bij de reglementen voorzien, en neemt, onder zijne persoonlijke verantwoording de noodzakelijke maatregelen; hij doet de voordragt der ambtenaren en kan hunne afzetting verzoeken; hij benoemt, en geeft ontslag aan de onder-opzigters en andere beambten.

Art. 5. De aalmoezenier is belast met de godsdienstige opvoeding der jeugdige misdadigers en met alles, hetgeen de godsdienst betreft.

Zijne betrekking is afgescheiden van alles, wat het bestuur of de huistucht aangaat.

Art. 6. De onderwijzer neemt de betrekking van huisbezorger (économe) en secretaris van het bestuur waar.

Hij beheert de geldelijke aangelegenheden, betaalt de loopende uitgaven, en in die betrekking, in welke hij verantwoordelijk is, stort hij bij den bankier der volkplanting,

voor en aleer dit geldelijk beheer op zich te nemen, een zekere som als borgtogt, van welke de hoegrootheid nader door den raad van bestuur zal worden bepaald.

Art. 7. De zusters van liefdadigheid (soeurs hospitalières) zijn belast met de dienst in de ziekezalen en met de zorg over het linnen der jeugdige misdadigers; tot hare werkzaamheden behoort alles, wat de huishouding van de volkplanting aangaat.

Art. 8. De opzigter of de eerste onderopzigter is belast met de regeling van den arbeid en met de uitvoering der bevelen van den Directeur, welke door zijne tusschenkomst aan de overige onder-opzigters en de andere beambten, onder hen geplaatst, worden kenbaar gemaakt. Hij brengt aan elk hunner bepalingen over, welke hen betreffen.

Art. 9. De opzigter waakt over het gedrag der kolonisten, doet de noodige inspectiën over de orde en reinheid, is bij het openen en sluiten der poorten van het gesticht tegenwoordig, en handhaaft de inwendige tucht en orde in het gesticht.

Art. 10. De onder-opzigters zijn ieder voor zich verantwoordelijk voor het gedrag dergenen, welke hunne afdeelingen uitmaken. Zij moeten er zich op toeleggen, om de inborst en de geschiktheid der kolonisten hunner afdeeling zoo veel mogelijk te kennen, ten einde hen ieder naar eisch te behandelen en des noods omtrent ieder van dezelve de vereischte inlichtingen te geven.

Art. 11. Ieder onder-opzigter is gehouden, zoo veel mogelijk eene verschillende soort van arbeid te onderwijzen; een van hen neemt de betrekking van veldwachter der volkplanting waar, en legt in die betrekking den eed af voor de regtbank van eersten aanleg van het arrondissement.

Art. 12. De ambtenaren en verdere beambten, welke ook hunne betrekking bij de volkplanting zij, zijn verpligt, om de reglementen te doen naleven, een ieder voor zoo veel hem aangaat, en de orde vooral onder hunne onderhoorigen te handhaven.

Art. 13. Zij zijn verpligt, wanneer de omstandigheden zulks vorderen, elkanders plaats te vervullen en op te geven al de overtredingen, van welke zij kennis dragen.

TITEL II.

Over de toelating der kolonisten.

Art. 14. Tot de volkplanting worden geene kinderen toegelaten, dan die genen, welke door den regter zijn vrijgesproken, als zonder oordeel des onderscheids hebbende gehandeld, maar welke, ten gevolge der regtmatige vrees, welke omtrent hun toekomstig bestaan in de maatschappij bestaat, van hunne vrijheid tot op zekeren leeftijd door de overheid beroofd zijn.

Art.

Digitized by Google

Art. 15. Tot de volkplanting kunnen niet worden toegelaten kinderen, ouder dan 16 jaren.

Art. 16. Geene kinderen kunnen worden toegelaten, ten zij diegenen, welke in ſtaat van voorloopige in vrijheid-ſtelling verkeeren, en voor wier geheele in vrijheid ſtelling ten minſte nog twee jaren moeten verloopen.

Art. 17. Het beſtuur der volkplanting moet bij de hooge overheid de opheffing der voorloopige in vrijheid ſtelling, aan de kinderen toegeſtaan, verzoeken, en de weder opneming in een huis van opſluiting eiſchen, in geval zij door hun gedrag grove redenen tot misnoegen geven.

Art. 18. Elk departement zal de bevoegheid hebben, kinderen naar de volkplanting te zenden, mits zich verbindende voor elk 50 Cents voor iederen dag te betalen. Evenwel zal die toelating niet kunnen plaats hebben, ten zij dezelve is voorgedragen door den Correspondent der vereeniging, bekend onder den naam van *Société paternelle*, en wordt toegeſtaan door het Bureau van den raad van beſtuur.

Art. 19. Elk verzoek tot toelating van een kind in de volkplanting, zoo hetzelve woonachtig is in het departement *de la Seine*, moet worden gedaan aan den voorzitter van den raad van beſtuur der vereeniging, bekend onder den naam van *Société paternelle*, en worden geteekend door drie leden ſtichters, woonplaats hebbende in hetzelfde arrondisſement als de betrekkingen van het kind, welks toelating wordt verzocht.

Art. 20. Wanneer de toelating van een kind uit een ander departement wordt verzocht, moet dat verzoek insgelijks onderteekend worden door drie leden ſtichters, in hetzelfde arrondisſement als het kind woonachtig, en worden ingediend aan den Correspondent der vereeniging.

Art. 21. In geval de toelating van een kind verzocht wordt uit een departement, in hetwelk geen Correspondent der Vereeniging beſtaat, moet de aanvrage tot toelating door vier leden ſtichters worden onderteekend en door hen worden overgebragt bij den raad van beſtuur, met het rapport, over hetwelk hieronder zal worden geſproken, even als de ſtukken tot onderſteuning van het verzoek.

Art. 22. De navolgende ſtukken moeten bij het verzoek gevoegd worden:

1°. Eene geboorteacte van het kind;

2°. Een uittrekſel uit het vonnis tegen hem uitgeſproken;

3°. Een bewijs, dat er geene andere klagte tegen het kind is ingebragt; eene verklaring omtrent de bekendheid der ouders, en welk hun middel van beſtaan is. Hetzelve zal vermelden, of het kind reeds het ſchoolonderwijs heeft genoten, en of hetzelve reeds eenig handwerk, beroep of bedrijf geleerd heeft.

Deze verklaring moet door den Burgermeester der gemeente, in welke het kind woonachtig is, worden afgegeven, op

de

de getuigenis van twee huisvaders, en moet worden gewaarmerkt door den vrederegter;

4°. Eene verklaring van eenen genees- of heelkundige, aan een burgerlijk of militair gasthuis verbonden, dat het kind is ingeënt, en dat hetzelve noch besmettelijke ziekte, noch ongemakken heeft;

5°. Ingeval het kind deszelfs eerste communie gedaan heeft, een bewijs van den Geestelijke, hetwelk dit bevestigt. In het tegenovergestelde geval een uittreksel uit deszelfs doopakte.

Art. 23. Alle deze stukken moeten worden opgemaakt op ongezegeld papier, zonder eenige kosten. Zij moeten allen worden gelegaliseerd.

Art. 24. Indien het verzoek tot toelating door den Correspondent van het Departement, aan wien hetzelve is gerigt, wordt aangenomen, wordt hetzelve onmiddellijk met deszelfs rapporten, de stukken tot ondersteuning van het gedaan verzoek, overgebragt bij den raad van bestuur, die beslist, of er redenen zijn tot voorloopige opneming van het kind in de volkplanting.

Art. 25. De verzoeken tot toelating voor kinderen, te Parijs woonachtig, worden onmiddelijk aan het bureau van den raad van bestuur gerigt.

Art. 26. Wanneer het verzoek tot toelating wordt toegestaan, wordt het rapport van den departements Correspondent met de stukken, na behoorlijk ingeschreven te zijn, aan den Directeur der volkplanting toegezonden.

(Het Vervolg hierna.)

LETTERKUNDE.

Berigt van eenen Catalogus van drie Boekverzamelingen, nagelaten door den Heeren C. J. FORTUYN, P. WOLTERBEEK en A. J. LUBLINK, *welke verkocht zullen worden, op den 14den April en vervolgens te Amsterdam.*

Men heeft het in een' geleerde of een' ambteloos burger steeds als eene loffelijke neiging, ja eene eere gerekend, wanneer hij gaarne goede en waarlijk fraaije boeken verzamelde of verzameld had. In vroegeren tijd kon er aan deze neiging veelzins gemakkelijker voldaan worden, dan *nu*, bij de verbazende vruchtbaarheid der drukpers. De keuze toch van het waarlijk goede was, wegens het veel geringer aantal boeken, geenszins zoo moeijelijk, en welligt is ook het getal van ervaren raadgevers in dezen niet in evenredigheid tot den aanwas der boeken toegenomen. Deze moeijelijkheid, om *goede* boeken te kiezen en te verzamelen, en tevens eene wetenschap in haar geheel, in een betrekkelijk ge-

gering getal boeken, te vertegenwoordigen, is welligt oorzaak, dat goede en waarlijk fraaije bibliotheken thans, helaas! niet meer zóó veel gevonden worden, als vroeger. Met des te grooter welgevallen zal daarom de aandacht van geleerden en beminnaren van fraaije letteren en schoone kunsten bij eene verzameling vertoeven, als die, welke hier aangeboden wordt.

De Catalogus bevat over bijna alle wetenschappen (de mathematische en medische uitgezonderd) eenen schat der fraaiste en tevens der beste werken, en het is dank te weten aan het toevallig zamensmelten van eenige bibliotheken, wier bezitters elk het vak hunner studie of liefhebberij met ijver beoefenden, dat zóó veel goeds over zóó vele verschillende vakken bijeengevonden wordt. Deze afdeelingen nu, welke met bijzondere zorg verzameld zijn: die der *Prentwerken*, der *Regtsgeleerdheid* en der *Auctores Classici*, verdienen de hoogste aandacht. Tevens zijn de verzamelingen over andere vakken van Wetenschap en Letterkunde, van zoo groot belang, dat zij slechts zelden aldus door dilettanten in die vakken bijeengebragt worden.

De meeste *Prentwerken*, *Annuals* en *Pittoresque Reizen* behooren tot de nalatenschap van een' aanzienlijk inwoner dezer stad, die dezelve sedert eene reeks van jaren met zóó veel overleg en zorg verzameld heeft, en alles met zulke kostbare en smaakvolle banden heeft voorzien, dat het den Verkoopers leed doet, met zijnen geëerden naam den Catalogus niet te mogen versieren, en aldus aan zijne nagedachtenis den roem van eenen keurigen boekverzamelaar te verbinden. Dat dit laatste niet te veel gezegd is, blijkt, wanneer men ziet, welk een schat van groote *Gallerij-* en *Prentwerken* hier vereenigd is, waarvan (om zich slechts tot enkele te bepalen) der hoogste aandacht waardig zijn: het *Musée Français* van Laurent en Robillard, de *eerste* druk in *folio*, de *Müncher Gemäldesaal von* Strixner, Hogarth's *Works*, in 84 bladen (met zoo vele andere werken, waarin *zeldzame prenten* van Hogarth), de ongeëvenaarde verzameling van *Annuals*, waartoe ook de aan het slot van den Catalogus vermelde twee werken in quarto behooren, de groote *Pittoresque plaatwerken* van Daniell, Cassas, de *Pittoresque reizen* door Frankrijk, de Pyreneën, Spanje, Napels en Maltha met de Liparische eilanden, die van Ostervald, de reize door Toscane door Terreni (op bl. 223 vermeld), de *geheele serie* van Engelsche *Pittoresque plaatwerken* in quarto, enz.

De afdeeling van *Regtsgeleerdheid* beveelt zich, wat volledigheid en deugdelijkheid aangaat, door de namen der voor dezen Catalogus vermelde Regtsgeleerden, reeds genoegzaam aan, terwijl bovendien werken als Merlin, *Repertoire* et *Questions* met de *Table* van Rondonneau (de *laat-*

Digitized by Google

laatſte uitgaven) 27 dl. in quarto, die van L o c r é, C a r r é, P o t h i e r, C a u en S c h e l t u s, B o t t e l g i e r en eene menigte andere voortreffelijke werken, niet kunnen nalaten de aandacht te trekken.

Hoogst opmerkenswaardig is voorts de afdeeling der *Auctores clasſici*, bijna alleen door wijlen den WelEd. Geſtr. Heer P. W o l t e r b e e k verzameld. Bezwaarlijk zal men eene wederga dezer verzameling aangetroffen hebben of nog aantreffen, welke en zoo volledig, en zoo zeer de beste en fraaiſte (hetzij oude of nieuwe) uitgaven van eenen Schrijver of van dit of dat afzonderlijk werk bevat. *Alle* Clasſieke Schrijvers, zonder uitzondering, zijn in deze collectie opgenomen (het mogte dan zijn, dat er een ontbrak, waarvan ſlechts enkele fragmenten beſtaan, b. v. P h e r e c y d e s, P h i l o d e m u s). Van de meeste is ſlechts ééne uitgave, doch in dat geval de beste en in fraaije banden gebonden. Ten einde de volledigheid dezer afdeeling des te beter in het licht te ſtellen en een gemakkelijk overzigt te verſchaffen, zijn de Clasſieke Schrijvers in dezen Catalogus (gelijk door de Verkoopers ook vroeger bij minder belangrijke verzamelingen gedaan is) volgens de vakken afgedeeld, waarover zij loopen, en voorts naar den tijd gerangſchikt, waarin zij gebloeid hebben. De lijst der werken van C i c e r o duidt aan, hoe oordeelkundig alles behandeld is, terwijl tevens een geheel compleet en prachtig gebonden exemplaar van de zoo fraaije *Bibliotheca Scriptorum Latinorum* van l e M a i r e, vele (en daarbij de *zeldzaamſte*) der keurige uitgaven *cum notis variorum*, en zoo vele andere artikelen aantoonen, dat wetenſchap en ſmaak hier gewedijverd hebben, om eene fraaije collectie tot ſtand te brengen.

Bij dit alles zijn echter de andere wetenſchappen geenszins voorbijgezien, en de vakken van *Godgeleerdheid* en *Geſchiedenis*, *Oudheden*, *Schoone Kunſten* en *Fraaije letteren* en vooral dat van *Natuurlijke Geſchiedenis*, bieden eenen zeldzamen rijkdom van voortreffelijke en fraaije bruikbare werken aan.

Bij de *Godgeleerdheid* toch vindt men de fraaije Bijbelſche plaatwerken van H o e t, M o r t i e r, F i n d e n, S c h e u c h z e r en tevens eene weinig voorkomende ſerie van bijna alle de werken van N e a n d e r en andere kerk-historieſchrijvers; voorts zijn de zeldzame en om de verſchillende redenen hoogst merkwaardige geſchriften van d e L a u n a y, B ö h m e, enz., niet uitgeſloten.

Evenzeer getuigen bij de *Geſchiedenis* de collectie der *Scriptores historiae Byzantinae*, die der *Geſchichte der Europäiſchen Staaten*, de werken van R a u m e r, H e e r e n, R o b e r t ſ o n, H u m e, G i b b o n en een *geheel compleet* exemplaar met *ingevoegde platen* van W a g e n a a r, voor de

deugd-

deugdelijkheid der verzameling, terwijl de prachtige werken van de *Tableaux de la Revolution Françaiſe*, 3 dl. in folio *in rood marokijn;* de *Campagnes de l' Italie*, met de *in goud gedrukte* onderſchriften der platen (eene zeldzaamheid van den eerſten rang, hier te lande bijna ongekend) de *Campaigns of* Wellington; Orme *Anecdôtes* en zoo vele andere de verzameling verſieren.

Het getal van werken over *Oudheidkunde* is niet groot, maar de vereeniging van artikelen als: la Borde, *Monumens de France*, de *Antichita d' Ercolano*, van een gekleurd exemplaar der eerſte en zeldzaamſte collectie van *Hamilton Vaſes*, de prachtwerken van de *Armeria Real* van *Madrid* en de *Tapisſeries Historiées* door Jubinal, (op bl. 223, na de *Boekenkasten* vermeld,) Caylus en Sauvagère *antiquités*, Millin *antiquités nationales* en *monumens antiques*, geven aan deze afdeeling zeer hooge waarde.

De keur van prachtwerken over *Natuurlijke Geſchiedenis* zal ongetwijfeld elks aandacht trekken. De exemplaren toch der werken van Bateman, *Orchidaceae* en Gould *Toucans*, werken van de prachtigſte uitvoering, zijn de eerſte, welke in ons land ten openbaren verkoop voorkomen. En de prachtige uitgaven van Duhamel, Brookshaw, *Pomona Brittannica*, de zeldzame exemplaren van le Vaillant, *oiſeaux d' Afrique* et *d' Amérique*, 7 vol. met de dubbele platen, le Vaillant, *perroquets*, *op zeer groot papier*, enz. een voortreffelijk exemplaar van Curtis, *botanical magazine* in 58 *rood marokijnen banden* wedijveren om den voorrang, terwijl hooge wetenſchappelijke werken, als van Bloch, *fiſche*, Cuvier, *osſemens foſsiles*, *d'* Argenville, enz. de fraaiheid der verzameling verhoogen.

De even voortreffelijke als zeldzame en fraaije werken van Sandrart auf Stockau, *Deutſche Academie;* in de 1e uitgave en geheel compleet, Bartsch, *peintre graveur* en Rembrandt, Robertſon en andere over *ſchoone kunſten* doen zien, dat ook deze afdeeling geenszins vergeten is.

Het is voorts even aangenaam als zeldzaam, eene verzameling te zien van werken der *Fraaije Letterkunde* van *Nederland*, *Frankrijk*, *Duitschland* en *Engeland*, zoo als men hier ontmoet.

Een zeldzaam en *nagenoeg compleet* exemplaar van Bilderdijk's werken, in halve juchtlederen banden, een exemplaar op *groot papier* der *beste folio* uitgave van Cats en die van andere Nederlandſche dichters en prozaſchrijvers, vindt men hier vereenigd met keurige exemplaren van de voortreffelijkſte uitgaven der oudere en nieuwere Franſche dichters en pozaſchrijvers, b. v. *Roman de la Roſe*, *Fabliaux par* Barbazan, Voltaire, *ed. de Kehl* op *velijn* pa-

papier, 70 deelen in rood marokijn, Voltaire, *Henriade en folio*, *in rood marokijn;* Racine, en Molière, op groot papier, alles in de prachtigste banden. Voorts vormt eene verzameling als deze van de fraaije uitgaven in keurige exemplaren der beste Engelsche, Duitsche en Italiaansche schrijvers, (waarbij vooral een ongemeen prachtig exemplaar van Shakspeare, *Plays*. 9 dl. in folio *met platen*, *in blaauw marokijn*, een bijna dergelijk exemplaar van Milton, 3 dl. in folio, Wieland's *Werke*. 42 dl. in quarto in rood marokijn, de werken van Metastasio, II dl. in rood marokijn, opmerking verdienen,) verbonden met het vorige, een geheel van fraaije literatuur als men weinig zal aantreffen.

Overigens zijn bijna alle werken, hetzij prachtig, hetzij eenvoudig, doch steeds netjes in heele of halve banden gebonden.

Wij houden ons overtuigd, dat ieder kenner van boeken de lofspraak, door ons aan deze verzameling gegeven, volkomen bewaarheid zal vinden, en bevelen voorts den catalogus ter naauwkeurige inzage aan.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Maart.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-streken.	Wind-kracht.	Luchtsgesteldheid.
19	28. 8½	19½	Z.	0	bewolkt.
	„ 8½	35½	Z. Z. W.	0	idem.
	„ 8½	29½	N. O.	2	helder.
20	28. 11	29	N.	4	helder.
	29. 0	37	W.	4	idem.
	„ 2½	30½	N.	4	idem.
21	29. 5	26½	N. O.	0	helder.
	„ 6½	36½	W. Z. W.	0	bewolkt.
	„ 7¼	28	Z. Z. O.	0	helder.
22	29. 6	31	Z.	2	betrokken.
	„ 5¼	36	id.	2 à 4	betrokk., damp, regen.
	„ 3¾	37	Z. W.	4	betrokken, regen.
23	29. 2¾	36¼	Z. W.	4	betrokk., mist, regen.
	„ 2¼	40	id.	2 à 4	betrokken, regen.
	„ 0½	38	id.	2	idem. idem.
24	28. 10¾	36	N.	4 à 6	bewolkt, regen.
	29. 0¾	42	N. W.	2 à 4	bewolkt.
	„ 2	35½	id.	0	betrokken, mist.
25	29. 2¼	31½	Z. W.	0	betrokken, zware mist.
	„ 2¼	38	Z. O.	2	betrokken. mist.
	„ 0¾	34½	id.	2	betrokken.

Den 20 Maart, tegen den avond zware sneeuwbuijen.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 4den APRIL.

N°. 15.

BERIGTEN.

Amsterdam, *den* 25 *Maart*. De vijftiende openbare vergadering der Derde Klasse van het Koninklijk-Nederlandsch Instituut van Wetenschappen en Schoone Kunsten, werd op heden alhier in de groote zaal van het gebouw des Instituuts geopend. De Voorzitter der Klasse, de hoogleeraar Mr. J. van Hall, wees in eene sierlijke rede, de onderwerpen aan, welke dezer Klasse bij het Koninklijk Reglement zijn opgedragen.

Na het eindigen dezer rede las de hoogleeraar Mr. C. A. den Tex, Secretaris der Klasse, het verslag van de werkzaamheden, gedurende het laatst verloopen tijdvak.

Ten slotte deed de Secretaris nog gepaste hulde aan de verdienste van de hoogleeraren J. F. L. Schröder en H. E. Weijers, leden, Gustav Hugo, geassocieerde, en H. van Roijen, correspondent der Klasse, welke haar door den dood ontvallen waren.

De Voorzitter betuigde vervolgens zijnen dank aan den Secretaris voor dit uitgebragte, en betuigde zijn leedwezen, dat een beletsel, bij den heer R. P. A. d'Ozy opgekomen, verhinderd had, hem te dezer gelegenheid den gouden eereprijs uit te reiken, welke zijn antwoord op de prijsvraag, betrekkelijk *de Kleederdragt der Arabieren*, is waardig gekeurd.

Uit het nieuw opgemaakte programma, hetwelk daarna

na nog werd voorgedragen, en later door ons in zijn geheel zal worden medegedeeld, bleek, dat op geen der prijsvragen bij de Klasſe eenig antwoord was ingekomen.

De Voorzitter verzocht nu den heer Mr. D. J. van Lennep thans te willen voordragen het verſlag wegens de antwoorden op de prijsvraag, betrekkelijk de Latijnſche dichtſtukken, naar aanleiding van eene uiterſte wilsbeſchikking van wijlen den heer Mr. J. H. Hoeufft door de Klasſe uitgeſchreven. Uit hetzelve bleek, dat, onder vele ingekomen Latijnſche dichtſtukken, de heer Didocus Vitrioli, uit Calabriën, als inzender van een derzelve, is bekroond geworden met het uitgeloofde eer-metaal.

Op uitnoodiging van den voorzitter, plaatſte de hoogleeraar P. van Limburg Brouwer zich nu aan de ſpreekplaats, en droeg van daar eene redevoering voor over een onderwerp, hetwelk in naauw verband ſtond tot de beide, vroeger in de Derde Klasſe, behandelde ſtoffen, die van den hoogleeraar Muller, over de zelfſtandigheid als een onmisbaar vereischte voor eene gelukkige beoefening van Wetenſchappen en Letteren, en die van den hoogleeraar Roijaards, over de aankweeking van den wetenſchappelijken geest bij eene natie. De heer van Limburg Brouwer ſprak ter beantwoording der vraag: *In welke verhouding ſtaat de beoefening der oude letteren tot den geest der eeuw, die wij beleven; en hoedanig moet zij ingerigt, zijn om te voldoen aan de behoeften onzer tijdgenooten?* De beoefening der oude letteren, de negentiende eeuw, en beider onderlinge verhouding waren de drie hoofdpunten, welke het onderwerp den redenaar als van zelve aan de hand gaf.

In het eerſte herinnerde hij het tijdſtip van de herleving der letteren in Italie, de gebeurtenissen die daartoe aanleiding gegeven, de verdienſten der groote mannen, die daaraan hunne talenten beſteed hadden, de algemeene geestdrift, die het nieuwlings bekend worden van de meesterſtukken der oudheid bij alle ſtanden der maatſchappij verwekte, en de belangſtelling en eerbied, die vorſten en volken voor de beoefenaars der oude letteren aan den dag legden. Hij toonde aan, dat niet alleen verlangen naar kennis, maar ook wel degelijk gevoel voor de schoonheden van de werken der Ouden deze geestdrift opwekten en leven-

di

dig hielden; en dat, ſchoon ook hierin ſoms minder edele drijfveeren mede werkten, de kracht van het voorbeeld, de ijdelheid, de geest der eeuw, dit tijdvak echter met regt als de gulden eeuw der letteren en ook der schoone kunſten mag beſchouwd worden, terwijl de geleerden niet alleen als zoodanig, maar ook, en wel bijzonder door hunne meerdere kennis en beſchaving, in de gewigtigſte ſtaatkundige betrekkingen, vooral als gezanten gebruikt werden.

In het tweede gedeelte deed de redenaar de hoogte opmerken, welke de negentiende eeuw, niet alleen in vergelijking met Griekenland en Rome, maar ook met de laatst verloopene eeuwen, in de wis- en natuurkundige wetenſchappen, en derzelver toepasſing op het dagelijkſche leven bereikt had. Hij vergeleek daarbij de kennis, die de ouden hadden van de ſterrekunde, van de geologie en botanie, van de natuurlijke geſchiedenis en de natuurkunde, van de ontleedkunde en phyſiologie en vooral van de scheikunde, bij de groote vorderingen, die in deze vakken in onzen tijd gemaakt zijn; en, ſchoon hij dankbaar de voordeelen erkende, die men daaraan te danken heeft, deed hij echter den nadeeligen invloed opmerken, dien juist deze meerderheid, welke wij hoe langer hoe meer boven vorige geſlachten, in de wis- en natuurkundige wetenſchappen, verkrijgen, op de waardering heeft van de beoefening der oude letteren niet alleen, maar zelfs van menige andere niet onmiddellijk in het werkelijke leven bruikbare wetenſchap.

Na dit met eenige voorbeelden te hebben aangetoond, en na nog iets gezegd te hebben van eenige bijkomende oorzaken, die daartoe hebben medegewerkt, kwam de redenaar in zijn derde ſtuk tot de beantwoording der laatſte vraag, die hij zich had voorgeſteld. Hij gaf daartoe het eenige, hem bekende, middel op.

Men wil, zeide hij, in deze eeuw geen moeite doen zonder onmiddellijke belooning; men vraagt van alles, waartoe het baat; men heeft ſteeds het nut op het oog. Wel nu, maken wij de ſtudie der oudheid nuttig in de eeuw, in welke wij leven. Na vooraf erkend te hebben, dat de wetenſchap altijd in de eerſte plaats om de wetenſchap moet beoefend worden, herinnerde hij de edele bedoelingen van de eerſte medewerkers tot de herleving der letteren. En hiervan uitgaande, wees

Digitized by Google

hij de bijzonderheden aan, in welke de beoefenaar der oude letteren, nu de kennis derzelve meer en meer bij andere ſtanden der maatſchappij begint te verflaauwen, juist door den heilzamen invloed, dien de ſtudie op de ontwikkeling van zijnen geest en op de veredeling van zijn hart gehad heeft, ook zijne tijdgenooten van nut kon zijn; waaruit hij beſloot, dat hij ook meer dan anderen geroepen is, om aan de gewigtigſte aangelegenheden van kerk en ſtaat, en vooral ook aan de intellectuele ontwikkeling van zijnen leeftijd een werkzaam aandeel te nemen.

De redenaar eindigde met den wensch, dat vooral het Koninklijk-Nederlandsch Inſtituut het prytaneum zijn mogt, van waar het altijd onderhouden licht der waarheid, der vrijheid en der menſchelijkheid zijn' weldadigen gloed over Nederland mogt verſpreiden.

Deze voordragt met blijkbaar genoegen door al de aanwezigen aangehoord zijnde, verzocht de voorzitter nog den heer Mr. D. J. van Lennep, het door hem opgeſtelde, over Anton Reinhard Falck (wiens buste de vergaderzaal opluisterde) te willen mededeelen.

Amsterdam, *den* 27 *Maart*. Het Koninklijk-Nederlandsch Inſtituut van Wetenſchappen, Letterkunde en Schoone Kunſten, heeft gisteren zijne 38ſte Jaarlijkſche Algemeene Vergadering gehouden, onder voorzitting van den heer Mr. J. van Hall, wordende het algemeene Secretariaat waargenomen door den heer Mr. C. A. den Tex.

De werkzaamheden, waartoe deze vergadering was beſchreven, ten einde gebragt zijnde, werd tot Voorzitter der eerstvolgende algemeene vergadering aangekondigd de heer H. H. Klijn, Voorzitter der Vierde Klaſſe, ten gevolge waarvan de werkzaamheden van het algemeen Secretariaat zijn overgegaan op den heer D. D. Büchler, Secretaris dierzelfde Klaſſe.

De Eerſte Klaſſe deszelven Inſtituuts hield heden hare 15de openbare zitting in het gebouw der Inſtituuts, op den Kloveniersburgwal alhier, onder voorzitting van den hooggeleerden heer C. G. C. Reinwardt, die zich met dezen post wel had willen belasten, zijnde de gewone Voorzitter der Klaſſe, de hoogleeraar W. S. Swart, door eene ſpoedig opgekomen verhindering, daarin belet. Het Secretariaat werd

werd waargenomen door den heer W. H. de Vriese, hoogleeraar alhier.

Na het openen der vergadering gedacht de Voorzitter op eene gepaste wijze de verdiensten van zes overleden Leden, te weten de H. H. C. G. Ontijd, J. van den Bosch, J. F. Serrurier, N. C. de Fremery, P. J. Uylenbroek en J. F. L. Schröder, welke der Klasse in het nu afgeloopen tijdvak door den dood waren ontvallen.

Hierna verzocht de voorzitter den Secretaris het verslag te willen voorlezen van de werkzaamheden der Klasse, waaraan door dezen voldaan werd.

Na de voorlezing van dit verslag verzocht de voorzitter den Secretaris het nieuw vastgestelde programma voor te lezen, uit welk stuk kennelijk werd, dat de Eerste Klasse geen antwoord op eenige uitgeschrevene vraag ontvangen had, en dat de nieuw opgehangene zich bepaalde tot de komeet in Augustus 1844, door de Vico, te Rome, ontdekt.

Op de daartoe gedane uitnoodiging aan den hoogleeraar A. H. van der Boon Mesch, van Leiden, die op zich genomen had te dezer gelegenheid eene spreekbeurt te vervullen, werd door dien heer daaraan voldaan met eene redevoering *over de noodzakelijkheid van de beoefening der Natuurkundige Wetenschappen voor den Landbouw in Nederland*. Na te hebben aangewezen, hoe de Landbouw bij de Ouden zich ontwikkeld heeft en in buitengewone achting stond, niet alleen om zijnen stoffelijken, maar vooral ook om zijnen zedelijken invloed op de Maatschappij, en door welke hoogere beginselen de beschaafdste volken der Oudheid in dezen werden geleid, en de geschiedenis van den Landbouw te hebben nagegaan, toonde de spreker aan, hoe dezelve in Nederland zich heeft ontwikkeld, en met de kracht, onzen voorvaderen eigen, werd uitgebreid, en welken gewigtigen invloed ons land, ook in dit opzigt, op Europa heeft uitgeoefend. De spreker ontwikkelde vervolgens den tegenwoordigen toestand van den vaderlandschen Landbouw, en, offschoon onderscheidene vorderingen erkennende, wees hij op de verschillende gebreken, die daarin worden opgemerkt, en hoe dezelve geenszins de vereischte en voor ons land noodzakelijke ontwikkeling ontvangen heeft. Het had bij ons nimmer ontbroken

 aan

Digitized by Google

aan mannen, die den Landbouw wilden verheffen en verbeteren; doch de meeste pogingen moeten ſchipbreuk lijden op het gebrek aan kennis van de Natuurkundige Wetenſchappen, hetgeen de ſpreker, door de groote afdeelingen van den Landbouw te ſchetſen, met bewijzen ſtaafde. Vervolgens werd het naauw verband tusſchen die wetenſchappen en den landbouw aangewezen, en op welke onderdeelen dezer Wetenſchappen, met betrekking tot den oorſprong en de vorming van den grond, de ontwikkeling en wasdom der planten, het leven, de geaardheid en de veredeling der dieren en het werktuigkundig gedeelte, de Landbouw berust; en hoe die naauwkeurige kennis wordt gevorderd, ten einde hem op vastere en minder bedriegelijke grondſlagen te vestigen. Alleen door die kennis kunnen onbepaalde en duistere meeningen en beginſelloosheid voor opgeklaarde begrippen en vaste beginſelen plaats maken, wordt de toegang tot de geſchriften van geleerden geopend, en kan men zich beveiligen tegen de opvolging van onjuiste en overijlde leerſtellingen, in ſommige werken van Duitſchen en Franſchen oorſprong verkondigd. Eindelijk betoogde de ſpreker, dat de beste ſtaatshuishoudkundige maatregelen veel van hunne waarde verliezen, indien in den Landbouw geene eigene kracht tot nieuwe ontwikkeling huisvest, en hoe de ſtoffelijke en zedelijke belangen van het vaderland dringend vorderen, dat men dit vermogend middel ter vermeerdering van algemeene welvaart, dat met den handel en het fabrijkwezen niet in ſtrijd behoeft te zijn, behoorlijk waardere; hoe velen der aanzienlijkſte landbezitters in Engeland, Frankrijk en Duitschland zich op de wetenſchappen tot vermeerdering van den bloei van hun vaderland toeleggen; en welk belang Nederland heeft bij de handhaving, uitbreiding en vereering van het onderwijs, en de verſpreiding van kennis en heldere begrippen.

Deze voorlezing met veel genoegen zijnde aangehoord, werd de vergadering door den voorzitter met eene korte toeſpraak geſloten en de aanwezende genoodigden dank betuigd voor hunne belangſtelling, te dezer gelegenheid aan den dag gelegd.

NIEUW

Digitized by Google

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,

ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Het H. Sacrament van Mirakel en de H. Stede te Amsterdam. Historisch-Kritische Proeve, ter gelegenheid van het vijfde Eeuwfeest, door H. J. PLUYM, Hoogleeraar in het Seminarie te *Warmond*. Met platen en facsimile. *Amsterdam*, H. A. Zweers, 1845, 2 en 197 bladz.

Ik acht mij eenigzins geroepen, om van den geleerden arbeid van Prof. Pluym verslag te geven, daar ik zelf in eene brochure van weinige bladzijden, één dag vóór bovengemeld werk van Z. Hoogg. uitgekomen (*), de *Historie van het Amsterdamsch Mirakel*, beknoptelijk medegedeeld had. De tijding, dat het vijfde eeuwfeest dezer gebeurtenis door den Paus was uitgeschreven, onder belofte van aflaat voor hen, die er aan zouden deel nemen, had mijne opmerkzaamheid tot zich getrokken, en eenen diepen, treurigen indruk op mij gemaakt. Ik wilde nog eens nalezen, wat mij uit Wagenaar en le Long er van was bijgebleven, doch tevens, *nullius addictus iurare in verba magistri*, de bronnen der historie nasporen, zoo verre ze onder mijn bereik waren. En zóó ontdekte ik, dat beide, Wagenaar, omdat hij op anderen vertrouwd, niet zelf had nageslagen, le Long, door eene onverklaarbare verbijstering, geheel valsche argumenten hadden aangevoerd ter bestrijding van den grondslag der waarheid van het mirakel, den getuigbrief, door de regering van Amsterdam, tot bevestiging er van, gegeven. Een brief, hetzij in het voorbijgaan gezegd, die zelfs de alomvattende nasporingen van Prof. Pluym, om alles, wat zijn onderwerp betrof, bijeen te zamelen, in geen werk, ouder dan het jaar 1518 (†), heeft mogen ontdekken. Het bestaan van Floris van Boekhorst, baljuw van Amstelland, onderteekenaar van den getuigbrief, donderdags in de octaaf van Paschen, 1345, werd door Wagenaar betwijfeld; le Long beweerde, dat de geschiedenis, in den brief vermeld, aanvangende dingsdags vóór Palmzondag, en niet vóór den volgenden dingsdag eindigende, onmogelijk op den *daar tusschen invallenden donderdag*, bij getuigbrief kon zijn bevestigd. Ver-

(*) Amsterdam, bij Weyting & vander Haart. 39 blz. 8°.

(†) In het, zoogenaamde, *Mirakelboekske*, dat, wel is waar, 1568 tot jaartal heeft, doch, blijkens één der plaatjes met het jaartal 1618, ook toen reeds moet zijn uitgekomen. Van de uitgave van 1518 heb ik nergens een exemplaar beschreven gevonden, ook nu niet bij Pluym. Doch het schijnt, dat de Jongh, die den 2den druk van *het Leven der Schilders* van van Manzer heeft uitgegeven, er iets van wist, daar hij in eene noot, bl. 54 Dl. I, vermeldt, dat de plaatjes gesneden waren door Jacob Cornelissen van Oostzanen, die omstreeks 1518 gebloeid heeft.

Digitized by Google

Verregaande onkunde van kerkelijke zaken bij een fchrijver over kerkelijke historie, die niet wist, dat de octaaf van een feestdag is de achtfte dag na dien feestdag, dat dus donderdag in de octaaf van Pafchen, *infra octavam Pafchae*, is donderdag na Pafchen. *Non tali auxilio nec defenforibus istis.* En, wat Wagenaar aangaat, bij de inzage van het Charterboek van van Mieris, vonden wij, in dato 20 Augustus 1341 en 28 Augustus 1345 melding van Florens van den Boechorst, *Bailiu ende Rentemeester van Amftellant.* In het belang der goede zaak, dat is, de zaak der waarheid, nooit anders dan loijaal te verdedigen, deelden wij onze opmerkingen het publiek mede, in een ftukje, het werk van een paar dagen, als *πάρεργον*, bij ruimte van tijd, gefchreven.

Slechts één dag later kwam ons het werk van Prof. Pluym in handen. Wij vonden daarin dezelfde refutatie van le Longs onbekookte redenering, wij vonden daarin mede het beftaan van Florens van den Boechorst, gevindiceerd uit een diploma van 1342, uit twee van 28 Augustus 1345, (beide medegedeeld *in extenfo*,) uit een van 24 Julij 1352 en een van 19 Januarij 1355, alle bij van Mieris te vinden; uit extracten van nog onuitgegevene Registers, berustende in het Rijks Archief te 's Gravenhage, (mede *in extenfo*,) voor eensluidend affchrift geverifieerd door den *Staatsraad Archivarius* de Jonge, eindelijk door uittrekfels van de originele rekeningen van denzelfden Floris, aan het Grafelijk Beftuur afgelegd, van den jare 1342 tot 1346. overgelegd van 1343 tot 1347. Duchtige, onwederlegbare bewijsftukken voorwaar, die getuigen kunnen van het hoog belang, door den Profesfor gefteld in het wederleggen van Wagenaars beweren. Aan dit onderzoek van Prof. Pluym hebben wij mede te danken eene uitmuntende excurfie (*Bijlage* I) over het geflacht Boekhorst, ftrekkende ter verbetering en aanvulling van de gebrekkige berigten, bij van Leeuwen, in zijne *Batavia illustrata*, voorkomende.

Doch de geheele *Proeve* van Prof. Pluym is op deze wijze bewerkt. Zelden, wij zouden haast zeggen nooit, zijn de *fontes* van eenig gefchiedverhaal meer vlijtig bijeengefpoord, meer getrouw en naauwkeurig vermeld geworden. Gedrukte berigten bij de oudfte en latere fchrijvers, met collatie der verfchillende uitgaven der MSS. zelfs, zoo verre deze nog beftonden, onuitgegeven ftukken, waarvan wij zoo even een proefje mededeelden, overleveringen, gedenkftukken en oudheden, alles is door den Schrijver bijeengebragt, gerangfchikt en toegelicht, — doch kunnen wij ook zeggen, kritisch beproefd? — geworden. Wij voor ons zijn, uit den fchat alhier vergaderd, flechts weinig rijker aan refultaten geworden, dan uit den geringen voorraad, die ons ten dienfte ftond. Doch wij zullen verflag geven, en

en van hetgeen wij hier vinden, en van hetgeen wij misten, ook bij den rijkdom der belezenheid en geleerdheid van den Hoogleeraar.

De S. vangt aan met een verhaal van de talrijke mirakelen, door het H. Sacrament ter H. Stede gewrocht geworden, en van de lotgevallen der Kapel daar ter plaatse. Dat de Kapel reeds eenige jaren vóór 1361 moet bestaan hebben, wordt door hem met een nog onuitgegeven Schepenbrief van dat jaar, in *fac similé* medegedeeld, voldingend bewezen. Intusschen was reeds lang bekend, dat zij in 1365 al moet bestaan hebben, uit een brief van 1415, zie *Handv. v. Amstelredam*, Dl. I. p. 421. De mirakelen, daar ter plaatse voorgevallen, worden alle door den S. eenvoudig medegedeeld, zelfs die, welke geen grond dan het *Mirakelboekje* van 1568 hebben, en waarvan reeds Marius, *Amstelredams Eer ende Opcomen*, bl. 82, gezegd heeft: „*sal nu verder, tot Christelycke ververschinge van memorie, hierbij voegen die andere mirakelen, die wel so vol niet en betuygt en zyn, zijn evenwel bij onze Voor-ouders soo geloof-waerdigh ghehouwden*, enz. enz. In het verhaal dezer wonderen zoeken wij te vergeefs naar kritiek, doch waren die daar ook niet wachtende, en gelooven de meesten alleen door het: *post hoc, ergo propter hoc*, te kunnen verklaren. Doch wat wij bijzonder misten en stellig verwacht hadden, is eene behoorlijke *Expositio facti* van de hoofdzaak, wat eigenlijk nu voor vijf honderd jaren wonderdadigs ter H. Stede is voorgevallen. Verschillende voordragten er van vinden wij bij den *Hollandschen* Beka, door den Schrijver op het einde der XIVde Eeuw te huis gebragt, in de oude *Hollandsche Kronyk* van 1517 en in den Getuigbrief van de Regering van Amsterdam, voorkomende in het *Mirakelboekje* van 1568 (of 1518). De S., en te regt, volgt het verhaal van den Getuigbrief, doch Marius, in leven Priester op het Begijnhof, in zijn boveng. werkje van 1639, en ook nu nog onlangs de W. E. H. van Steenwijk, in zijn *Geschiedkundig Verhaal*, houden zich uitsluitend aan dat, in de *Hollandsche Kronijk* medegedeeld geworden. Het verhaal in den Getuigbrief behelst, even als alle andere, dat de H. Hostie in het vuur ongeschonden is bewaard gebleven, doch geenszins, dat deze later een en andermaal uit de O. Kerk in het huis van den zieken man zou zijn teruggekomen. En te vergeefs zoekt de S. deze berigten overeen te brengen, met te zeggen, dat de *Hollandsche Kronijk* en de *Vermeerderaar van* Beka, bij het verhaal in den Getuigbrief (hetzelfde als dat bij Joannes a Leydis,) *bijvoegen*, dat de Hostie den derden dag weder in het huis van den zieke werd terug gevonden. Het is meer dan *bijvoegen*, want, volgens het eerste verhaal, gaat de Priester *zonder* de Hostie, die gevallen is en niet terug gevonden, naar de kerk; de vrouw vindt haar den anderen dag, en de

Digitized by Google

Priester neemt haar alsdan mede derwaarts, zonder dat van terugkomen *iets* gemeld wordt; doch volgens het tweede vertrekt hij met de Hostie, en deze keert tot tweemalen toe naar het huis van den zieke weder. Ziedaar eene tegenstrijdigheid, die de kritiek had moeten oplosfen, en die niet door Prof. Pluym met een woord is weg te redenere Zullen wij ons gevoelen zeggen, wij gelooven, dat het m rakel zich bepaald heeft tot het terugvinden van de Host in de vlammen, of althans in de haardasch, en kunnen verklaring, die Wagenaar er van heeft gegeven, niet zo dwaas een vertelfeltje vinden, als de S. fchijnt te gelo ven; terwijl wij het wonderdadige heen- en wedertrekk van de Hostie als een louter bijvoegfel van lateren tijd b fchouwen. Doch ook de overige ftrijdigheden bij de ve fchillende fchrijvers, zoo wat de handelende perfonen, h jaartal 1342, 1345 of 1347, als de kleinere bijzonderhede der gebeurtenis aangaat, worden door den S. als niets bedu dend weggecijferd, geenszins kritisch onderzocht en vereffen

Wij zullen ons niet bij die alle ophouden, doch kunn niet nalaten, een en ander bezwaar mede te deelen, d ons nog altijd tegen den getuigbrief, den *cardo* van d argumentatie des Profesfors, is bijgebleven.

(Het Vervolg en Slot hierna.)

STERRE- EN WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN.

Weêrkundige Waarnemingen over 1844.

Wij deelen met de gewone tabel van den Heer DE LEEUW de flotfom mede der waarnemingen van den Heer J. BRUINSMA, te Leeuwarden, en van den Heer R. D. SMEDING, aldaar.

I. De wind was gedurende 1844 hoofdzakelijk Westelijk e wel nagenoeg even dikmaals N. West, als Z. West; minde was hij Oostelijk en dan wel meermalen N. Oost. In verhouding tot het vorige, hebben er, gedurende het jongst verloopene jaar, minder hevige winden en ftormen gewoed.

De gemiddelde Barometerftand was nagenoeg gelijk met die over 1843, namelijk 759,39mm; de hoogfte gemiddelde ftand van de maanden viel voor in April en bedroeg 766,69mm, de laagfte gemiddelde daarentegen in Februarij, te weten 751,79mm.

De hoogfte ftand gedurende 1844 was op den 29ften Maart 776,77mm, en komt dus overeen met 1843. De laagfte ftand was op den 24ften Februarij 29,33mm, dus nog ongeveer 5mm hooger, dan in 1843.

De gemiddelde temperatuur gedurende het geheele jaar bedroeg 47°,6 en dus 2° minder, dan in het jaar 1843. De maand December was de koudfte maand, zijnde gemiddeld 25,7,

25°,1, en Julij de warmste, zijnde 60°,8. De hoogste stand was op den 24sten Junij 80°, dus 4° minder hoog, dan in het vorige jaar. De laagste stand was den 13den December 13°, gevolgelijk 13° lager dan in 1843.

Priester neemt haar alsdan mede derwaarts, zonder dat van terugkomen *iets* gemeld wordt; doch volgens het tweede vertrekt hij met de Hostie, en deze keert tot tweemalen toe naar het huis van den zieke weder. Ziedaar eene tegenstrijdigheid, die de kritiek had moeten oplossen, en die niet

Digitized by Google

25°,7, en Julij de warmste, zijnde 60°,8. De hoogste stand was op den 24sten Junij 80°, dus 4° minder hoog, dan in het vorige jaar. De laagste stand was den 13den December 13°, gevolgelijk 13° lager dan in 1843.

De hoeveelheid gevallen Regen- en Sneeuw-water bedroeg over de laatste zes maanden 381,03 Ned. strp. De geringste hoeveelheid viel in December, te weten 3,70 Ned. strp., de grootste in Augustus, namelijk 171,25 Ned. strp. Opmerkelijk is het, dat er in eene maand zulk eene groote hoeveelheid regenwater viel. Uit de door ons in vorige jaren mede gedeelde gegevens van den Hoog-Geleerden Heer Enschedé te Franeker, blijkt het, dat Zijn Hoog-Gel. als maxima daaromtrent waarnam:

In September	1840	110,60	Ned. strp.
— Julij	1841	149,50	———
— October	1842	97,79	———

waargenomen in eenen Regenmeter, waarvan de opening 1 Ned. el boven den grond te Franeker was verheven.

De Regenmeter, waarmede de waarnemingen te dezer stede door ons zijn gedaan, is van Zink vervaardigd en van vorm gelijk aan eenen vierkanten trechter, de zijden der bovenste opening zijn 0,5 Ned. el. Deze trechter is slechts in een houten raam bevestigd en niet, zoo als soms het geval is, door een houten kast omgeven, om de verdamping te beletten. De zijwanden loopen uit in eene dunne buis van Zink, door welke het regenwater beneden in eenen glazen gegradueerden cilinder loopt. De bovenste opening des Regenmeters is 14,5 Ned. el boven het Zomerpeil verheven, en bevestigd op den nok van het dak. Deze plaats is voorts eenigzins hooger, dan de daken der omringende huizen, zoodat de regen en wind daardoor niet belemmerd worden. De gevallene sneeuw is niet afzonderlijk vermeld, maar de gesmolten sneeuw bij den gevallen regen opgeteekend.

Bij de vergelijking, nopens de hoeveelheid gevallen regen met andere waarnemingen, houde men echter in het oog, dat onze Regenmeter, niet op den beganen grond, maar 14,5 Ned. el boven Zomerpeil is geplaatst: want het is een zonderling verschijnsel, dat, wanneer twee Regenmeters op eene en dezelfde plaats, op verschillende hoogten zijn gesteld, in den ondersten meer regen, dan in den bovensten zal vallen.

De Hoog-Geleerde Heer R. van Rees heeft hieromtrent bereids zeer belangrijke waarnemingen te Utrecht gedaan, en bovengemelde uitkomsten verkregen, (zie Uitkomsten der meteorologische waarnemingen gedaan te Utrecht in de jaren 1839 — 1843) ter a. pl. medegedeeld en daarbij verklaring van dit merkwaardig verschijnsel gegeven, welke vermoedelijke oorzaak wij echter hier niet zullen mededeelen, maar de belanghebbenden verwijzen naar het bovengemelde werkje; alleenlijk zij het mij vergund, de door den Hoog-

Digitized by Google

Hoogleeraar van Rees verkregene uitkomſten, zoowel van Zijn H. Gel. zelven, als van anderen (zie t. a. pl. p. 32) hier mede te deelen.

Hoeveelheid gevallen regens gedurende de jaren 1839—1843, waargenomén te Utrecht.

Beneden Regenmeter 3002,00 Ned. ſtrp.
Boven Regenmeter Z. Westzijde 1166,00 „ „
Boven „ N. Oostzijde 1422,25 „ „

De verhouding dier hoeveelheden was dus
Beneden: Boven Z. West = 100:38,85.
Beneden: Boven N. West = 100:47,38.

Hieruit blijkt dat de bovenregens de helft van de benedenregens hebben bedragen.

De bovenſte Regenmeters waren geplaatst op den derden omgang van den *Domtoren* te Utrecht aan den Z. West en N. Oost kant van dezelve, en 94,4 Ned. el boven den grond verheven. De onderſte Regenmeter ſtond op 50,00 Ned. el afſtand van den *Dom*, in eenen tuin.

De verhouding der opgevangene regen-hoeveelheden te Parijs was uit 21 jarige waarnemingen, als volgt:

Regenmeter in den tuin = 100,00.
28 Ned. el hoog = 88,56.

Gelijkſoortige driejarige waarnemingen te York leverden de volgende uitkomst op:

Regenmeter op den vlakken grond = 100,00.
„ 13,3 Ned. el hoog = 79,14.
„ 64,9 „ „ „ = 59,15.

Daar nu onze Regenmeter op gelijke hoogte geplaatst is, als een derzelve te York, zoo zoude men, onder gelijke omſtandigheden, in eene op den vlakken grond geplaatsten Regenmeter, nagenoeg $\frac{1}{5}$ regenwater meer hebben ontvangen, waardoor men geen 381,03 Ned ſtrp. verkrijgt, maar 477,00 Ned. ſtrp.

THERMOMETER FAHR.

Middelbare Temperatuur.

Maanden	Voorm. 8 uur.	Nam. 2 uur.	Av. 8 uur.	Geheele maand.	Hoogſte ſtand.	Laagſ. ſtand.
Januarij	33°,6	37°,0	33°,4	34°,7	47°,0	19°,0
Februarij	31 ,8	35 ,1	32 ,9	33 ,2	43 ,0	24 ,0
Maart	37 ,0	41 ,5	37 ,3	38 ,6	50 ,0	30 ,0
April	49 ,5	56 ,5	49 ,5	51 ,8	66 ,0	42 ,0
Mei	54 ,9	59 ,6	52 ,5	55 ,6	70 ,0	47 ,0
Junij	60 ,7	63 ,6	57 ,5	60 ,6	80 ,0	48 ,0
Julij	59 ,5	64 ,9	58 ,2	60 ,8	74 ,0	52 ,0
Augustus	58 ,9	61 ,5	56 ,7	59 ,0	75 ,0	50 ,0
September	56 ,0	62 ,2	56 ,4	58 ,2	73 ,0	46 ,4
October	49 ,9	54 ,3	49 ,5	51 ,2	60 ,0	38 ,0
November	40 ,5	43 ,8	41 ,1	41 ,8	51 ,0	30 ,0
December	23 ,8	28 ,0	25 ,7	25 ,7	38 ,0	13 ,0

Voor-

Digitized by Google

Voormiddag 8 uur 46°,3. 'sAvonds 8 uur 45°,9.
Namiddag 2 uur 50°,6. Gedurende 't geheele jaar 47°,6.
Hoogste stand den 24sten Junij, namiddag 2 uur 80,0.
Laagste stand den 13den December, voormiddag 8 uur 13°,0.
De Thermometer is 2,40 Ned. el boven het Zomerpeil verheven.

BAROMETER à 0.°C.

Gemiddelde Stand.

Maanden,	Voorm. 8 uur. mm.	Nam. 2 uur.	Av. 8 uur.	Geheele maand.	Hoogs. stand.	Laags. stand.
Januarij	760,23	760,20	760,24	760,22	776,30	744,25
Februarij	52,33	51,30	51,79	51,80	65,50	29,23
Maart	56,55	56,54	56,45	56,51	76,77	40,60
April	66,87	66,51	66,69	66,69	73,65	54,77
Mei	63,36	63,14	63,37	63,29	73,87	56,66
Junij	59,77	59,96	59,98	59,90	65,80	49,13
Julij	58,20	58,29	58,54	58,38	67,40	44,41
Augustus	55,34	55,85	55,73	55,64	71,58	41,58
September	62 60	62,48	62,51	62,54	72,60	53,16
October	54,18	54,13	54,21	54,17	65,50	37,27
November	57,92	57,56	57,96	57,81	71,37	36,55
December	65,76	65,68	68,96	65,80	76,00	46,76

Voormiddag 8 uur 759,42. 's avonds 8 uur 759,45.
Namiddag 2 uur 759,30. Gedur. 't geheele jaar 759,39.
Hoogste stand den 29sten Maart, voormiddag 8 uur 776,77.
Laagste stand den 24sten Februarij, 's avonds 8 uur 729,23
De Barometer is 2,85 Ned. el boven het Zomerpeil verheven.

HOEVEELHEID GEVALLEN REGEN EN SNEEUW-WATER,
gedurende de laatste zes maanden.

Maanden	Ned. Strep.	Maanden	Ned. Strep.
Julij	67,75	October . . .	72,58
Augustus . .	171,25	November . .	46,25
September .	19,50	December . .	3,70

Gedurende de laatste zes maanden 381,03 Ned. Strepen.
De opening des Regenmeters is 14,5 Ned el boven Zomerpeil verheven.

WAARGENOMEN WINDSTREKEN.

Windstreek.	Vm. 8 uur.	Nam. 2 uur.	Windstreek.	Vm. 8 uur.	Nam. 2 uur.
Noord	23	25	Zuid	34	31
N. N. Oost	19	18	Z. Z. West	20	19
N. Oost	25	32	Z. West	33	30
O. N. Oost	13	11	W. Z. West	10	12
Oost	39	36	West	48	50
O. Z. Oost	6	4	W. N. West	15	19
Z. Oost	8	12	N. West	34	35
Z. Z. Oost	16	12	N. N. West	23	20

Tus-

Digitized by Google

Tusfchen Zuid en West (vlak West daarond. begr.) 222 mal.
—— — Noord en West —— Noord ———— 194 ——
——— Noord en Oost —— Oost ———— 193 ——
——— Zuid en Oost —— Zuid ———— 123 ——

De Windwaarnemingen zijn gedaan volgens den Windwijzer op den Nieuwen Toren, volgens de 16 Windftreken.

WAARNEMINGEN OMTRENT DE WEERSGESTELDHEID.

Schoon weder	125	Zeedamp .	2	Harde wind .	16
Goed Weder	103	Hagel . . .	9	Wind . . .	74
Stortregen .	19	Sneeuw . .	20	Vorst . . .	71
Regen . .	114	Onweder . .	16	Noorderlicht .	0
Mist . . .	29	Storm . . .	7	Heidebrand .	4

GEMIDDELDE HOOGSTE EN LAAGSTE STANDEN
VAN DEN BAROMETER EN THERMOMETER,

gedurende de jongstverloopene 7 jaren.

	Barometer à O.°C.			Thermometer Fahr.		
Jaren.	Gem. ftand. mm.	Hoogf. ftand.	Laagf. ftand.	Gem. ftand.	Hoogf. ftand.	Laagf. ftand.
1838	758,66	774,20	734.60	49°,0	85°,8	-3°,5
1839	59,02	73,60	30 80	50 ,1	89 ,0	+24 ,0
1840	61.01	82,20	32,95	49 .3	76 ,2	12 ,2
1841	57.86	75.44	33.33	49 ,6	81 ,4	8 ,6
1842	61,84	76,57	34,03	50 ,7	86 ,4	19 ,4
1843	59,62	77,00	24,31	49 ,6	84 ,0	26 ,0
1844	59,39	76,77	29,23	47 ,6	80 ,0	13 ,0

II. *Aan den Heer Redacteur van den* Algemeenen Konst- en Letterbode.

WelEdele Heer!

Hier nevens voeg ik het refultaat van mijne dagelijkfche waarnemingen over 1844, genomen met een zeer volkomenen barometer en eenen even goeden thermometer, beiden vervaardigd door C. Becker. De barometer voorzien van eene zeer ruime kwikkolom, benevens eene fchaal, waarop het $\frac{1}{10}$ deel van 1 millim., door middel der nonius, wordt aangeduid; overigens bevattende twee thermometers, waarvan de eene de temperatuur der lucht, de andere die der barometerfchaal aanwijst. Het inftrument hangt ter hoogte van 6,5 Ned. el boven het zomerpeil der Provincie, gerekend namelijk tot het middelpunt van den barometer. De afzonderlijke thermometer is door Becker eveneens vervaardigd, en hangt ongeveer op gelijke hoogte. De barometer-

Digitized by Google

terstanden in nevensgaande opgaaf zijn gereduceerd tot 0° C.

Het schijnt, dat mijne alhier ingestelde waarnemingen, welke met die van den hoogleeraar Enschedé, op een, in alles, gelijk instrument van denzelfden maker, overeenstemmen, voor de wetenschap eenige waarde hebben; weshalve men mij verzocht heeft, dezelve door middel van UEd. blad publiek te maken. Ik heb daarom de eer, UEd. dezelve bij dezen ter opname aan te bieden, UEd. intusschen van de naauwkeurigheid, daaromtrent besteed, kunnende verzekeren.

Met alle achting noem ik mij,

WelEdele Heer!

Leeuwarden, 29 Januarij 1845.

UwEd. Dw. Dienaar, R. D. Smeding.

WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN

gedurende 1844.

Gem. Barometer standen, herleid tot O.°C.

Maanden	's morg. 8 uur.	's nam. 2 uur.	's av. 8 uur.	hoogste. stand.	Laagste. stand.
Januarij	760,37	759,88	760,23	776.80	742.87
Februarij	751,68	751,76	752,04	766.45	729,06
Maart	756,72	756.49	756,89	776.95	739,93
April	765.92	765,79	766,03	774,06	753,29
Mei	763,65	763,31	763,33	775,04	756,54
Junij	760,27	760.53	760.31	767,50	749,07
Julij	758,27	758.46	758.58	769.59	744.82
Augustus	754,89	755,63	755,96	772,11	741,58
September	762,64	762,45	762,52	772,73	753,19
October	754,77	754,59	754,51	766,12	735.40
November	757,91	757,67	758,02	771,69	738,72
December	766,31	765,80	766.37	776,13	746,64

	's morg. 8 uur.	's mid. 2 uur.	's avonds 8 uur.
Gemiddeld.	759,45.	759,36.	759,57.

Hoogste } Barom. stand { 776.94 den 29 Maart 's av. 8 uur
Laagste } Barom. stand { 729,06 „ 24 Febr. 's morg. 8 „

Gemid. Thermom. standen.

Maanden	's morg. 8 uur.	's nam. 2 uur.	's av. 8 uur.	hoogste. stand.	laagste. stand.
Januarij	33,87	36,62	34.50	48,-	18,-
Februarij	31.39	31,64	31,65	43 5	23,-
Maart	37,37	41,61	37,96	48.5	29,5
April	48,57	53,58	49,68	65,5	42,-
Mei	54,32	58,69	52,43	70,-	47,-
Junij	58,30	63,10	57,80	83,-	50,-

Ju-

Digitized by Google

Julij	58,87	63,68	58,27	74,-	53,-
Augustns	57,10	60,76	56,70	72,-	52,-
September	56,-	61,05	56,66	74,-	46,5
October	48,94	53,44	49,03	59,5	38,-
November	40,70	43,80	42,-	51,5	29,5
December	23,78	28,21	25,71	39,-	12,-

	's morg. 8 uur.	's mid. 2 uur.	's avonds 8 uur.
Gemiddeld.	45,77.	49,69.	45,98.

Hoogste } Therm. stand { 83,„ op den 24 Junij 's nam. 2 uur
Laagste } Therm. stand { 12,„ „ „ 12 Dec. 's av. 7 „

Waargenomen windstreken in verhouding tot het getal dagen in 1844.

		Total			Total			Total			Total
N.	32	90	O.	27	74	Z.	23	91	W.	27	111
N.N.O.	7		O.Z.O.	6		Z.Z.W.	11		W.N.W.	19	
N.O.	29		Z.O.	23		Z.W.	39		N.W.	45	
O.N.O.	22		Z.Z.O.	18		W.Z.W.	18		N.N.W.	20	

WEÈRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Maart.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Windstreken.	Windkracht.	Luchtsgesteldheid.
26	28. 9½	36	z. o.	2 à 4	betrokk., damp. regen.
	„ 9½	40	w. z. w.	4	betrokken, dampig.
	„ 10¾	37	z. w.	2	helder.
27	28. 9	40	z. w.	8 à 10	betrokk., dampig, regen.
	„ 9¾	45½	id.	4 à 6	bewolkt.
	„ 10	41	id.	4	betrokken.
28	29. 7¾	41	z. w.	8 à 10	betrokken, regen.
	„ 7¾	44½	w. z. w.	8	bewolkt.
	„ 8	41	id.	4 à 6	helder.
29	28. 9½	40	w.	6	helder.
	„ 10½	44½	id.	6	bewolkt.
	29. 2½	39	w. n. w.	4	helder.
30	29. 4	36	w. n. w.	2	helder.
	„ 4	45½	z. z. o.	0 à 2	bewolkt.
	„ 1	42	z.	4	betrokken.
31	28. 11¾	42	w. z. w.	4 à 6	betrokken, dampig
	29. 0¼	42	w.	6	idem. idem.
	„ 3½	37	n.	6	betrokken.
April. 1	29. 4½	38½	o.	0	bewolkt. dampig.
	„ 5	42	o. z. o.	0 à 2	idem. idem.
	„ 4¾	36½	o.	2	helder.

Gedurende de maand Maart 1845.
Gevallen regen 14 lijnen. Uitwaseming onzeker door de vorst.

(*Dit No. met bijgevoegde Tafel in plano kost* 22½ *cents.*)

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 11den APRIL.

N°. 16.

BERIGTEN.

's GRAVENHAGE, *den* 36. *Maart.* Heden overleed, in den ouderdom van ruim 45 jaren, de WelEdele Heer ZEGER WILLEM MOUTON, Apotheker en Chemist, na een fmartvol lijden, gedurende zeven achtereenvolgende maanden, te hebben doorgeftaan.

Met een enkel woord hulde toe te brengen aan de ware verdienften, die wij in dezen onzen bekwamen stadgenoot mogten leeren kennen en hoogachten, is voor ons evenzeer, als voor ieder zijner opregte vrienden eene wezentlijke behoefte, een hartelijk verlangen. Van daar houden wij ons overtuigd, dat niemand, die, gelijk wij, dikwerf in *zijn* genoegelijk verkeer deelde, of zijne talenten konde waarderen, van ons in meening zal verfchillen, of Z. W. MOUTON verdient in zijne onderfcheidene betrekkingen van echtgenoot en vader, van fcheikundigen artfenijbereider en warenkenner, van hulpvaardig mensch, van opregt vriend, dat loffelijk aandenken, waaraan onze geest bij zijn verfcheiden thans geneigd is zich over te geven.

Door veeljarigen omgang waren wij in ftaat hem, zoowel in den huisfelijken kring, als in zijn openbaar leven gade te flaan, om nu eens als liefhebbend echt-

Digitized by Google

genoot en vader, dan eens als deskundige of edel menſchenvriend van hem met roem te gewagen.

Toegerust met wetenſchappelijke kennis, was immer zijn ſtreven deze zoo veel mogelijk practisch toe te pasſen, om daardoor zelf rijke ervaring op te doen, en alzoo vertegenwoordigde hij waardiglijk eerst met zijnen veelgeliefden vader en later met zijnen niet minder ijvervollen jongeren broeder den apothecar-ſtand. Wat velen zijner kunstgenooten thans zoo dringend verlangen en buiten hen zelve zoeken, eervolle verheffing namelijk van den ſtand, dien zij bekleeden, wisten de opvolgers van wijlen den Heer VAN DEN ENDE zich zelven te verſchaffen; want onzen afgeſtorvenen vriend komt, nevens zijnen diepbedroefden vader, de eere toe, van het eerst binnen deze ſtad een welingerigt chemisch-pharmaceutisch laboratorium te hebben gevestigd, om hieraan later, onder medewerking van zijnen geliefden jongeren broeder, die veranderingen te brengen of uitbreiding te geven, welke overeenkomstig den voortgang der wetenſchap noodzakelijk waren.

Aldus kon men alleen tegen landgenoot en vreemdeling wedijveren, op elke aanvraag van het ontelbaar aantal nieuwe geneesmiddelen of chemiſche bereidingen voor technisch gebruik onmiddelijk voldoen, en was men alleen in ſtaat, gelijk anderen, op grooter ſchaal pharmaceutiſche praeparaten te bereiden.

Daartoe worden talent, inſpanning, onvermoeide ijver en vereende krachten gevorderd, die in eene zeldzame overeenſtemming het broederpaar eigen waren, tot eene getrouwe behartiging dezer zooveel omvattende onderneming heilzaam ſtrekten en in geene geringe mate den overblijvenden broeder het verlies doen gevoelen, dat hem in den overledene *zijnen Broeder*, *Medearbeider* en *besten Vriend* doet betreuren.

Elders dan ter plaatſe zijner inwoning kwamen zijne talenten, als echt warenkenner, ten duidelijkſte aan het licht, en een iegelijk, die met ons den voorraadſchuur van droogerijen, aan dit ſcheikundig laboratorium verbonden, kon rondgaan, zoude uit de deugdelijke gehalte van al, wat zich hier aan het oog vertoont, tot 's mans beproefde ervaring in dezen te regt beſluiten.

Wat wij als vriend in hem opmerkten, laat zich nog beter gevoelen, dan beſchrijven, en toch kunnen wij ook

Digitized by Google

ook hieromtrent het ſtilzwijgen niet bewaren, omdat wij tot ons genoegen weten, dat velen hem ware vriendſchap toedroegen, en wij met hen ondervonden, hoe genoegelijk zijn onderhoud, hoe aangenaam zijn omgang, hoe voortvarend zijn geest, hoe edel zijn hart was. Deze laatſte hoedanigheid kenmerkte hem evenzeer in voor- als in tegenſpoed, en in gelijke mate jegens vreemden, als voor zijne aanverwanten. Mogt ons woord van aandenken, hoe vlugtig ook geſchetst, tot troost verſtrekken der diepbedroefde ouders, echtgenoote, kinderen en verdere betrekkingen, die met ons volgaarne den waardigen man de verwisſeling eener zalige rust voor een ſmartvol lijden zullen toeſtaan, al moeten zij ook thans en voor altijd zijn bezit op aarde derven. De vriendſchap wijdt hem een traan en wenscht zijne asſche vrede toe.

LEVENSSCHETS
VAN
JACOB FREDRIK SERRURIER.

Jacob Frederik Serrurier overleed te 's Gravenhage, den 2. November 1844. Hij was geboren den 5. November 1771 te Hanau, waar zijn vader Keur-Hesſisch kamerraad was. Zijn grootvader was predikant geweest bij de aldaar gevestigde Hollandſche gemeente. Ook had hij vier ooms, die predikanten waren, één aan de Kaap de Goede Hoop, twee te Amſterdam en één in den Haag. Hij was dan ook van jongs af beſtemd, om Hollandsch predikant te worden, zonder dat hem door zijnen vader eenige keus gelaten werd. Daartoe werd hij reeds met zijn zevende jaar op eene Hollandſche ſchool beſteld. Daarna de Latijnſche ſcholen bezocht hebbende en tot lid der gereformeerde kerk aangenomen zijnde, werd hij reeds vóór zijn veertiende jaar beſteed bij eenen bejaarden predikant te Wallau, een dorp nabij Mainz en Wiesbaden, waar hij de Hebreeuwſche taal leerde door met denzelven, in anderhalf jaar, anderhalf maal het Oude Testament door te lezen. Dit ſchijnt aldaar het

Digitized by Google

eenige eigenlijke onderwijs geweest te zijn; doch dáár was het, dat hij het landleven en de landhuishouding leerde kennen en hoogſchatten, bij het genot eener tot nog toe voor hem geheel nieuwe ongedwongene levenswijze. Vervolgens naar Hanau teruggekeerd, moest hij aan het Athenaeum aldaar exegetiſche collegies bijwonen, en voorts nog bij eenen predikant zich in de Griekſche en Latijnſche talen oefenen, tot dat hij in Augustus 1789 naar Holland gezonden werd, om ſtudent in de Theologie aan de hoogeſchool te Leyden te worden.

Hier kwam hij door zijne goede voorbereiding in het Hebreeuwsch in bijzondere kennis met den beroemden Schultens, aan wiens huis hij gemeenzaam verkeerde, en door wiens raad hij bewogen werd, om in zijne eerſte beſtemming ten minſte deze wijziging te bewerken, dat hij, in plaats van Hollandsch, nu Fransch predikant zoude worden, ten einde eenigzins minder aan de toen nog heerſchende ouderwetſche toon en vormen gebonden te zijn, en meer in overeenſtemming met den geest des tijds te kunnen denken en handelen. Deze toch maakte op den aanſtaanden predikant veel meer indruk door lectuur en converſatie, dan het meestal dorre onderwijs, dat hij van der jeugd af aan genoten had. Deze, gepaard aan de ondervinding zijner jeugd, wekte in den onbedorven jongeling eene zucht naar waarheid en zelfſtandigheid, gegrond op den diepſten afkeer van allen dwang en ſchijnheiligheid, die hem ſteeds is bijgebleven; die zoo juist geſchetst is in eenige aan hem ten jare 1792 gerigte regelen van den jeugdigen dichter A. van der Woordt, aldus beginnende:

Die met vasten tred zijnen weg bewandelt,
Nimmer, Serrurier, zich om de gunst der menigt',
Noch der trotſche grooten bekreunt, zal ſchaars met
Eere verſierd zijn.

In het voorjaar van 1793 aangenomen als proponent bij de Waalſche Synode, ging hij vervolgens een jaar in Zwitſerland doorbrengen, om zich verder te bekwamen, en kwam in het laatst van 1794 hier te lande terug, waar hem een beroep wachtte bij de Waalſche gemeente te Zwolle, hetwelk hij evenwel door de ſtaatkundige beroerten dier dagen eerst den 5. Julij 1795

aan-

Digitized by Google

aanvaarden konde. Doch reeds den 12. November 1797 nam hij afſcheid van zijne gemeente en van den geestelijken ſtand, waartoe hij nimmer eene bijzondere roeping gevoeld had; en ondertusſchen in het huwelijk getreden met de dochter van eenen Zwolſchen koopman, kreeg hij hierdoor aanleiding, om zich in den ijzerhandel te begeven. Hierin tamelijk voorſpoedig ſlagende, nam hij intusſchen ijverig deel aan de ſtaatkundige bewegingen dier dagen niet alleen, maar ook aan de eerſte bemoeijingen daar ter plaatſe Tot Nut van 't Algemeen. Na vier jaren eigenaar geworden van een buitengoed in Zwollerkerſpel, beſloot hij zich hier te vestigen en aan den landbouw toe te wijden. Dit geſchiedde in 1803 en gaf aanleiding tot het uitgeven van twee boekwerken, het *Fruitkundig Woordenboek* in twee deelen ten jare 1805 en 1806, en de *Boerengoudmijn* in één deel ten jare 1807 bij Johannes Allart. Het eerſte is vooral uit de werken van Christ en Forſyth, het laatſte uit Thaer getrokken, zoo veel mogelijk met toepasſing op den vaderlandſchen landbouw. Hierdoor kreeg J. F. S. eenen naam onder de beoefenaars der wetenſchappen, en werd in den jare 1808 door Koning Lodewijk Napoleon niet alleen tot lid van zijn wetenſchappelijk Inſtituut, maar ook van de Commisſie van Landbouw in Overijsſel benoemd. Doch reeds in 1801 was hij Schoolopziener geworden, en als zoodanig had hij ijverig medegewerkt, om het verbeterde volksonderwijs in werking te brengen. En in 1805 was hij Lid van den Raad van Financiën in Overijsſel geweest. Daarna verkreeg hij onder Koning Lodewijk en de Franſche overheerſching onderſcheidene posten. Want, ofſchoon hij zijn landgoed bleef bewonen en bebouwen, hadden de algemeene en bijzondere ongunſtige omſtandigheden hem buiten ſtaat geſteld, om zich geheel aan den landbouw over te geven. En toen de bevrijding van ons vaderland uitzigt gaf op herleving van den handel, verliet hij zijn geliefd buitengoed, om in Amſterdam herſtel zijner zaken te zoeken. Daar werd hij Makelaar en voorts ook Gouvernements-Solliciteur, in welke laatſte betrekking hij gelegenheid vond tot herſtel van geledene verliezen. Deze verandering van woonplaats gaf aanleiding, dat hij in 1815 benoemd werd tot Secretaris

 der

Digitized by Google

der Commissie van Landbouw in Noord-Holland, en alzoo toch eenigzins tot zijn lievelingsvak in betrekking bleef. Ook gaf hij van zijne voortdurende belangstelling daarin en in andere menschelijke zaken veelvuldige bewijzen in een Tijdschrift, hetwelk door hem van 1818 tot 1829 in losse stukjes op onbepaalde tijden uitgegeven werd onder de benaming van *de Buitenman*. In den jare 1827 eindelijk, op voordragt van den Minister van Gobbelschroy, die hem tot zijnen Adviseur verlangde, benoemd tot Referendaris bij het Ministerie van Binnenlandsche zaken, verhuisde hij naar 's Gravenhage en werd daar belast met de Directie van de Nederlandsche Staats-Courant; doch door de spoedig opgevolgde verandering van zaken vond hij daar niet den gewenschten werkkring, en werd meestal teleurgesteld in zijne pogingen, om ook daar het goede te bevorderen, tot dat hij met het einde van 1831 bij maatregel van bezuiniging uit die betrekking ontslagen werd. Spoedig daarna werd hij ook in zijne werkzaamheid door eene toenemende verzwakking van gezigt belemmerd, welke na eenige jaren in volslagene blindheid overging, terwijl ook overigens zijne gezondheid zeer verzwakt was, offchoon zijn geest helder bleef tot aan zijn uiteinde, toen hij zijn drie en zeventigste levensjaar bijna volbragt had.

Vooral tijdens zijn verblijf te Amsterdam van 1815 tot 1827 woonde J. F. S. de vergaderingen der Eerste Klasse van het Instituut geregeld bij. Eenige zijner verhandelingen zijn in de werken der Klasse geplaatst; andere bleven ongedrukt. Hieronder behoort eene in handschrift door hem nagelatene Verhandeling, den 26 Februarij 1820 in de vergadering voorgelezen, houdende bedenkingen tegen de in 1818 opgerigte Maatschappij van Weldadigheid, of wel tegen de handelwijze van derzelver oprigters, waardoor hij meende, dat de staat grootelijks stond benadeeld te worden, gelijk in de laatste jaren maar al te duidelijk gebleken is. Hij meende te moeten voorstellen, dat daaromtrent door de Klasse eene voordragt aan het Bestuur gedaan wierd, aan welk voorstel echter geen gevolg gegeven is. Later ontwikkelde J. F. S. zijne bedenkingen tegen die groote onderneming in den gemelden *Buitenman*. Ook in andere pogingen, om de Eerste Klasse

van

Digitized by Google

van het Kon. Instituut naar zijne overtuiging aan hare hooge roeping meer te doen beantwoorden, vond hij meer tegen- dan medewerking, offchoon hij door het vertrouwen zijner medeleden herhaaldelijk het voorzitterschap bekleedde. In dezen zijnen hoogsten eerepost ondervond hij, even als vroeger in zijne betrekking van Predikant (*) en door zijn geheele leven, dat „hij, die in opregtheid wandelt en geregtigheid werkt, en die de waarheid spreekt, gelijk zij in zijn harte is," weinig staat kan maken op de gunst en medewerking zijner tijdgenooten.

Februarij 1845.

(*) De tekst zijner afscheidsrede was Psalm XV: vs. 1 en 2. NB. Fransche vertaling.

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,
ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Het H. Sacrament van Mirakel en de H. Stede te Amsterdam. Historisch-Kritische Proeve, ter gelegenheid van het vijfde Eeuwfeest, door H. J. PLUYM, Hoogleeraar in het Seminarie te *Warmond*. Met platen en facsimile. *Amsterdam*, H. A. Zweers, 1845, 2 en 197 bladz.

(Vervolg en slot van bl. 234.)

Wat den vorm aangaat, (wij vertrouwen, dat hij onzen lezers, uit Commelin, le Long of het *Mirakelboekje*, dat trouwens zeldzaam voorkomt, of wel uit onze brochure bekend is,) zoo bestaat hij klaarblijkelijk uit twee gedeelten. Uit een verhaal, aan traditie of uit eenig kronijkschrijver ontleend, (opmerkelijk is het, dat A Leydis volkomen hetzelfde, in het Latijn, mededeelt,) en uit een aangevoegden getuigbrief. Moge nu, gelijk wij zagen, Prof. Pluym voldingend hebben bewezen, dat Floris van Boekhorst dezen Getuigbrief heeft *kunnen* afgeven, moge hij evenzeer te regt hebben aangetoond, dat ook in andere Brieven, zoowel als in dezen, schout, schepenen en Raden in 't algemeen vermeld, niet met name genoemd worden, (uit welke bijzonderheid mede tot zijne onechtheid was besloten,) dan nog blijft hij altijd voorbeelden schuldig van een getuigbrief, waarin noch namen, noch qualiteiten, noch woonplaatsen van de daarin bedoelde personen, van hen, op wier getuigenis de brief wordt gegeven, vermeld worden, en geenszins kunnen wij met hem toestemmen, bl. 141: „dat men dan alvorens diende aan te toonen, dat hier de namen dier personen, die destijds genoeg bekend waren, iets afdeden tot de waarheid eener daadzaak."

Digitized by Google

zaak." Evenmin kunnen wij toegeven, dat het ſlot van den getuigbrief in het *Mirakelboekje*, de verklaring van den baljuw behelzende, en deze zelfde verklaring, bij Marius voorkomende, (die niet den geheelen brief mededeelt,) vertalingen van een en hetzelfde ſtuk zouden wezen. Naast elkander gedrukt, gelijk ze bij Prof. Pluym voorkomen, zijn wij eer nog in onze meening verſterkt, dan met Z. Hoogg. van gedachte geworden, dat het, ook zelfs vrije, vertalingen naar hetzelfde oorſpronkelijk document konden wezen.

Wat den inhoud betreft, vinden wij groote zwarigheid in de tijdsbepaling: „*doe men ſchreef M. CCC. ende XLV. des Dinxstdachs voor Palmdach, welcke was den ſestienden dach in Marti*," eene bepaling, welke overeenſtemt met die bij den anonymen beſchrijver van Holland, achter Pontani *Rerum et urbis Amſtelod. Hist. p.* 17: „17 *kal. Apr.*" doch, zoo zij echt ware, Paſchen op den 28 Maart doet invallen, terwijl intusſchen deze feestdag in 1345 op den 27 Maart plaats had. Wij twijfelen, of de zaak genoegzaam door Prof. Pluym is opgehelderd, met te zeggen, bl.: „daar het wonder op den avond en in den nacht van Dingsdag op Woensdag, 15-16, plaats had, kon het op den eenen zoowel als op den anderen dag geſteld worden." (*)

Dat de ſchrijver van een oud, zeldzaam, Latijnsch *Getijdenboek*, van 1555 of later, den brief nog zou gezien hebben, kunnen *wij*, uit de plaatſen door Prof. Pluym er uit medegedeeld, niet opmaken. De ſchrijver van het *Getijdenboek* zegt, dat zijn verhaal is getrokken: „*excerpta, ex libris et literis per notarios et ſigilla confirmatis, in quibus miracula ipſa plènius declarantur*", en noemt zijn verhaal: *contentum literarum historiae inventionis et conſervationis ter ſancti ac venerabilis ſacramenti in mediis flammis;*" doch wie twijfelt, of hij kan, op gezag van oudere, thans welligt verlorene, ſchrijvers, even hetzelfde beweerd hebben? Opmerkelijk is het weder, dat dit *Getijdenboek* alleen het ſlot van den getuigbrief in het Latijn, hetzelfde, dat bij Marius in het Hollandsch voorkomt, mededeelt; niet den geheelen getuigbrief, die alleen in het Mirakelboekje van 1568, (of 1518,) wordt gevonden, doch met een ſlot, dat, wat ook de

(*) Paſchen valt evenmin in 1342 of 1347, (het laatſte jaar wordt door het *Goudſche Kronijkje*, het ander door verre weg de meeste ſchrijvers aan het wonder toegeſchreven,) op 28 Maart. Om ons hiervan te overtuigen, hebben wij, bij gebrek aan de *Tabellen* van Kluit, ter berekening gebruik gemaakt van de formule van Gausſ, medegedeeld door Prof. J. de Gelder, *Cosmographiſche Lesſen*, p. 514 ſq. Dat Paſchen in 1345 den 27 Maart inviel, is door Prof. Pluym zelven, (een bewijs van zijne goede trouw,) aangemerkt geworden. De Getuigbrief dateert in dat geval van 31 Maart, niet van 1 April, gelijk ik in mijne voorrede geſteld had. Le Long wilde hem op den 18 Maart te huis brengen!

Digitized by Google

de Heer Pluym bewere, verfchilt van dat in zijn Latijnsch getijdenboek en bij Marius.

Op deze wijze zouden wij andere punten uit het werk van Prof. Pluym kunnen behandelen, doch achten voldaan te hebben met de beftrijding van dit ééne, den grondftag van alle zijne verdere redenering. Intusfchen wilden wij hierdoor niets te kort doen aan den lof, dien wij den Hoogleeraar reeds toegekend hebben voor zijne naauwkeurigheid en volledigheid.

Als een bijzonder merkwaardig refultaat, dat wij aan zijne vlijt te danken hebben, vermelden wij de ontdekking, dat de *Hollandfche* Beka, waarvan vier Handfchriften zich op de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage bevinden, wiens gefchiedverhaal loopt tot 1393, niet te verwarren met den *Vermeerderaar van* Beka, door Matthaeus uitgegeven, in zijne *Veteris Aevi Analecta* T. V. p. 1 *fqq. Ed. fec.*, die tot 1426, loopt, of verder, want het H. S. van Matthaeus was defect op het einde,) dat deze, zeg ik, niet in het begin der zestiende, doch reeds in het begin der vijftiende eeuw, zijne vertaling en vermeerdering van Beka moet vervaardigd hebben, tot welke ontdekking de Hoogleeraar door de *watermerken* en *lijnen* (*pontuseaux*, welk laatfte kenmerk door den heer Zwaan, *Sub-Archivarius* van 's Rijks archief, het eerst is aangewend,) van een der vier bovengemelde HSS. is gebragt worden. Des te onverklaarbaarder intusfchen, dat in dit verhaal de omftandigheden geheel verfchillen van die in den getuigbrief, dat de handelende perfonen niet dezelfde zijn, en dat het voorval in alle 4 de HSS. in het jaar 1342 geplaatst wordt. Nog is, ten gevolge van zijne onvermoeide vlijt, in een compleet HS. op de Koninkl. Bibliotheek van den *vermeerderaar van* Beka, (tot 1467 doorloopende, terwijl die van Matthaeus met 1426 eindigt,) eene verbeterde lezing ontdekt van de volgende plaats, bij Matthaeus l.l. p. 398 fq.: „In den felven jaer voersz. als CIↃCCCC ende XXI opten Sonnendach den XXIII dach van der maent April, gefciede enen grooten brant binnen der ftede van Amfterdam, alfo dat het derdendeel van der ftede wel verbrande, doe bernde die nye kerck, die heylige ftede, *ende dat heylige facrament aldair te rusten plach*, *dat gasthuys*, dat raethuys, dat bagynhoff mit haer Capelle barnde daer mede, alfo datter doe een groote fcade gefciede," welke plaats klaarblijkelijk corrupt is, en ftrijdt met de opgave van denzelfden fchrijver p. 229, alwaar hij van de miraculeufe Hostie zegt, dat de Priester haar overbragt naar de Oude Kerk en „daer ist gebleven tot in den daghe van huden." Tot dus verre had men uit de eerfte plaats opgemaakt, dat de miraculeufe Hostie in 1421 verbrand was, hetgeen zou ftrijden tegen hare onbrandbaarheid in 1345; doch in boveng. HS. leest men:

 die

die heilghe stede dair dat heylig sacrament plach te rusten." hetgeen een goeden zin oplevert, schoon, hetgeen de Prof. niet schijnt opgemerkt te hebben, nog altijd strijdig met de plaats op p. 229, dat zij naar de Oude Kerk was overgebragt en daar bestendig gebleven.

Vreemd is het, dat ook de S. volstrekt niet kan gissen, wat er van de miraculeuse Hostie zou zijn geworden. In 1415 was zij nog in de Oude Kerk, blijkens een Brief van dat jaar, Handv. v. Amstelredam Dl. I p. 421. Wanneer zij overgebragt is geworden naar de H. Stede, wordt nergens vermeld. Doch zou zij ooit derwaarts zijn overgevoerd geworden? Zou de geestelijkheid der Oude Kerk zoodanig Heiligdom, regtens bij haar behoorende, ooit afgestaan hebben? De S. vindt niet onmogelijk, hetgeen door Walich Syvaertsz. *Roomsche Misterien* p. 31, is gemeld geworden, dat de Bisschop van Utrecht haar ten laatste zou hebben genuttigd; ons daarentegen komt niet onwaarschijnlijk voor, dat juist deze miraculeuse Hostie zich bevonden heeft in de ciborie, die in 1544, volgens denzelfden Syvaertsz. p. 7, uit de Oude Kerk is gestolen geworden. (*) Er waren aldaar twee ciboriën, zie Commelin *Beschr. v. Amst.* p. 439, waarvan zeker de kostbaarste, dus die, welke bij voorkeur door den dief zal zijn gestolen, voor gemelde Hostie bestemd was. En zoo zou dan het voorwerp der bijgeloovige vereering van bijna drie eeuwen door heiligschennende handen zijn verdorven geworden.

Het stilzwijgen van Beka aangaande het Mirakel wordt, ons bedunkens, niet genoeg opgehelderd. Doch wij verwijzen naar het werk zelf. Zeker valt er niet uit op te maken, dat het wonder *niet* plaats gehad heeft, doch wel, dat het niet dadelijk naar buiten heeft gewerkt en reeds in 1346 door Bisschop Jan IV zou zijn onderzocht geworden; eene bijzonderheid, tot dus verre slechts uit Marius (1639) p. 64, geweten, thans door den S. mede gevonden in het reeds vermeld Latijnsch *Getijdenboek* van 1555, (of iets later) op de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage. Beka is anders niet schaarsch met mirakelen. Zoo vermeldt hij er een, in Henegouwen in 1326 voorgevallen p. 113, een in Delft in 1340 p. 115. (Ed. 1643.) En Heda, mede niet ongeloovig aan Mirakels, (zie b. v. p. 71, Ed. 1642) zwijgt er mede geheel van.

Doch wij moeten ons bekorten, na bij herhaling des Schrijvers naauwkeurigheid, volledigheid en goede trouw met den grootsten lof vermeld te hebben. Met volle regt mag hij dan ook hen ten toon stellen, (en Z.Hoogg. doet het op pikante wijze, zonder scherpte of uitvaren,) die met hunne aanhalingen, of excerpten slordig zijn te werk gegaan. Ook zij, die voor ophelderingen van plaatsen gebrekkige *da-*

(*) Zie dergelijk voorval vermeld door Beka l.l. p. 55.

Digitized by Google

data leveren, ontgaan niet aan zijn' naauwkeurigen blik. Het Koninklijk Nederlandsch Instituut zelfs wordt door hem achterhaald op een groven misslag.

De uitvoering van het werk is allervoortreffelijkst. De prijs zeer gering. Voor bewezen hulp in het leveren van bouwstoffen zegt de Schrijver, in de Voorrede, dank aan de HH. Holtrop, Noordziek en Campbell, van de K. Bibliotheek te 's Gravenhage. In het werk zelf vermeldt hij nog de HH. de Jonge, Archivarius, en Zwaan, Adjunct-Archivarius des Rijks, Lamberts, Opzigter van 's Rijks Museum te Amsterdam, en Groebe, [Onder] Bibliothecaris van de Amsterdamsche Stads-Bibliotheek, alsmede van die van het K. Nederlandsch Instituut.

Nog een woord ligt ons op het hart. Wij verzoeken den hoogleeraar Pluym, indien ons geschrijf zijn Hooggel. onder de oogen komt, de verzekering te willen aannemen, dat, toen wij de laatste zinsnede in de Voorrede onzer brochure ter neder schreven, ons niet alleen het werk van zijn Hooggel. nog niet was in handen gekomen, doch wij zelfs van het toekomstig verschijnen er van onbewust waren. Wij hadden dien anders weggelaten.

REGLEMENT

DER

VOLKPLANTING VOOR LANDBOUW, VOOR JEUGDIGE MISDADIGERS, TE METTRAY, IN FRANKRIJK,

mededegedeeld door

MR. L. G. VERNEÉ.

(Vervolg van bl. 220.)

Art. 27. Bij de aankomst van het kind in de volkplanting, en vóór dat het in het gesticht wordt toegelaten, wordt hetzelve door eenen geneeskundige onderzocht, in het bad gebragt en deszelfs signalement opgeschreven.

Art. 28. Onmiddellijk daarna wordt het ingeschreven in het register der toegelatenen, uit hetwelk een uittreksel, voor zoo ver den toegelatene aangaat, tot kwijting wordt ter hand gesteld aan den persoon, welke het kind gebragt heeft; aan dezen wordt kennis gegeven der reglementen van het gesticht.

Art. 29. Ingeval het kind niet ingeënt, of indien hetzelve niet de kenteekenen der kinderziekte heeft, zorgt het bestuur, dat hetzelve binnen twee maanden na deszelfs opneming in de volkplanting wordt ingeënt.

Art. 30. De kleeding der kinderen, welke voorloopig in de volkplanting zijn opgenomen, wordt door wassching en be-

Digitized by Google

berooking gezuiverd. Zij wordt vervolgens in gemerkte pakjes, na te zijn opgeschreven, in het magazijn bewaard.

Art. 31. Wanneer het kind reeds een jaar in de volkplanting geweest is, worden deszelfs kleedingstukken, met welke het gekomen is, verkocht, en de opbrengst van dezelve ten zijnen voordeele in de spaarbank der volkplanting gestort.

Art. 32. Geen kind wordt in de volkplanting toegelaten, dan na eenen proeftijd, welke den tijd van eene maand niet mag te bovengaan.

Art. 33. Gedurende dien proeftijd, wordt het kind onophoudelijk gadegeslagen, hetzelve draagt eene bijzondere kleeding, neemt geen deel noch aan den gemeenschappelijken arbeid noch aan de oefeningen, en komt volstrekt niet in aanraking met de andere kolonisten. De Directeur zoo wel, als de voornaamste ambtenaren en beambten onderhouden zich dikwijls met hetzelve, ten einde zijn karakter en neigingen te leeren kennen.

Art. 34. Indien deszelfs gedrag goed is, wordt hetzelve toegelaten en in eene der afdeelingen ingelijfd; hetzelve ontvangt de kleeding van het gesticht, en van dien tijd af aan wordt het, voor zijnen arbeid, betaald.

TITEL. III.

Over de huishoudelijke dienst.

§. I. Over het voedsel.

Art. 35. Het voedsel der kolonisten, voor de vier en twintig uren, bestaat in het volgende:

1°. Dagelijks $1\frac{1}{2}$ pond bruin brood van den vorigen dag, bestaande uit een deel roggemeel met drie deelen tarwemeel. Dit brood, tot afzonderlijke rantsoenen bereid voor elken kolonist, wordt in vier keeren uitgereikt: bij het ontbijt, het middageten, tusschen het middag- en avondeten en bij het avondeten;

2°. Voor het middag- en avondeten, dagelijks, uitgenomen Zondag en Donderdag, soep zonder vleesch, bestaande uit 2 Nederlandsche ponden wit tarwebrood voor vijf en twintig personen met de noodige groenten.

3°. Voor het middag- en het avondeten ieder afzonderlijk en behalve de soep, 3 Nederlandsche maatjes gedroogde of versche groenten.

Art. 36. De groenten kunnen door iets dergelijks, uit de verschillende voortbrengselen der volkplanting, worden vervangen.

Art. 37. Des zondags en des donderdags is het voedsel zoo wel voor het middag- als voor het avondeten zamengesteld:

1°. Uit 7 Nederlandsche maatjes soep met vleesch, bestaande uit 2 Nederlandsche ponden wit brood voor vijf en twintig personen;

2°.

Digitized by Google

2°. Uit 75 Nederlandsche wigtjes gekookt vleesch, zonder beenen.

Art. 38. De kolonisten drinken niets dan water.

Art. 39. Bij gelegenheid van jaarlijksche groote feesten, wordt er eene buitengewone uitdeeling gedaan.

Art. 40. De kinderen der volkplanting mogen noch hun voedsel verkoopen, noch aan anderen afstaan. Diegenen, voor welke het gewone rantsoen onvoldoende is, kunnen op last van den geneeskundige meer voedsel bekomen.

Art. 41. Het is verboden, om uit de eetzaal eenig voedsel weg te brengen. Al datgene, hetwelk niet wordt gebruikt, moet naar de keuken worden teruggebragt.

Art. 42. Gedurende het middag- en avondeten wordt er met luider stemme iets voorgelezen.

Art. 43. Het voedsel voor de zieken in de ziekenzaal wordt door den geneeskundige voorgeschreven.

§. II. Over de Kleeding.

Art. 44. De kleeding der kolonisten bestaat, uit:

1°. Een buis van grof lichtblaauw laken, gevoerd met grof linnen. Dit buis, met opstaande kraag zonder boordsel of versierselen en regt op de borst toegeknoopt, wordt gesloten met metalen knoopen, op welke deze woorden staan: „*Volkplanting voor landbouw*" (*Colonie agricole*).

De kraag is van voren rond uitgesneden en heeft op eene zijde de letter der afdeeling, tot welke het kind behoort, en aan de andere zijn nummer;

2°. Eene broek van dezelfde stof, gevoerd met grof linnen;

3°. Een buis van grof linnen;

4°. Twee broeken van diezelfde stof;

5°. Eene kiel van linnen of katoen;

6°. Twee zwarte lederen stropdassen;

7°. Een' hoed van vilt of van gebrand leder met breede randen, dragende de letter der afdeeling, tot welke het kind behoort;

8°. Een' strohoed of pet;

9°. Drie hemden van grof linnen;

10°. Twee linnen of katoenen mutsen;

11°. Twee paar lakensche sokken;

12°. Twee paar lakensche slopkousen;

13°. Een paar zelfkanten bretels;

14°. Drie zakdoeken;

15°. Twee linnen voorschooten;

16°. Twee paar klompen;

en 17°. Een paar schoenen.

Art. 45. Diegenen der opgenoemde voorwerpen, welke niet gebruikt worden, zijn weggesloten in een kistje, hetwelk daarenboven in zich bevat die kleine voorwerpen, welke tot het schoonmaken en poetsen van het goed benoodigd

digd zijn, en in het leger bekend zijn onder den naam van *trousſe garnie.*

Art. 46. De ſchoenen worden niet anders dan zondags en op feestdagen gedragen.

Art. 47. De winterkleederen worden den 1 November, de zomerkleederen den 1 April aangetrokken. Deze tijd kan ook, na ingewonnen oordeel van den geneeskundige, door den directeur vroeger of later worden geſteld.

Art. 48. De kleeding der zieken beſtaat:

Des zomers in een wijde broek en jas van katoen, en

Des winters in een broek en jas van laken.

Art. 49. Deze kleederen worden zeer dikwijls gezuiverd, en kunnen in geen geval buiten de ziekenzaal gebruikt worden.

(Het Vervolg hierna.)

STERRE- EN WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN.

WelEdele Heer!

Daar er van de komeet, welke de abt De Vico, te Rome, den 25ſten Februarij ontdekt heeft, tot nog toe geene elementen bekend zijn gemaakt, neem ik de vrijheid U mede te deelen, dat ik de volgende uitkomſten van mijn onderzoek aangaande haren loopkring heb verkregen.

Elementen der Komeet, te Rome, *den* 25 *Februarij* 1845, *door* De Vico *ontdekt.*

Tijd van den doorg. door het Perihel. = 1845 April 20.969 mid. tijd te Greenw.

Kleinſte afſtand tot de zon = 1.2554.

Lengte van het Perihelium = 192° 29′ 57″.

Lengte van den opklimmend. knoop = 347° 8′ 15″.

Helling van den loopkring = 56° 21′ 33″.

Beweging regtloopig.

De bovenſtaande elementen zijn afgeleid uit drie waarnemingen, namelijk van den 27 Febr. te Rome, den 6 Maart te Parijs en den 10 Maart te Hamburg volbragt, welke men vinden zal in het N°. 530 der *Astr. Nachr.*, hetgeen ik den 31 Maart ontvangen heb.

De plaats der komeet, uit mijne elementen berekend hebbende voor den 1 April, 12 m. t. te Greenwich, vond ik als volgt:

M = 123° 56′.
D = 6° 9′,

hetgeen mij gebleken is, ſlechts eenige minuten boogs van de waargenomene plaats te verſchillen.

Rotterdam, den 2 April 1845.

UwEd. Dw. Dienaar:
W. A. Lejeune.

KUNST-

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

HOOGSTBELANGRIJKE BOEKVERKOOPING.

*** Bij JACOBUS RADINK en FREDERIK MULLER, Boekhandelaars te *Amsterdam*, is te bekomen: De *Catalogus* van *drie* zeer voortreffelijke, bijna geheel, fraai gebondene boekverzamelingen, bevattende de beste en gezochtste Werken over bijna alle Wetenschappen, zeer kostbare Prentwerken en prachtige Boekenkasten, alles nagelaten door wijlen de WelEdele Gestr. Heeren Mr. PIETER WOLTERBEEK, in leven *Oud Lid van de Arrondissements Regtbank* te *Amsterdam*, enz.: Mr. CORNELIS JOSINUS FORTUIJN, en gedeeltelijk door Mr. ALBERTUS JOHAN LUBLINK, beide in leven *Practiserende Advocaten* te *Amsterdam*.

Voorts door wijlen *een zeer voornaam inwoner* dezer stad. Welke (met eenen *kostbaren Atlas van Prenten* en *zeldzame Historiële stukken* over de *Nederlandsche Geschiedenis*, waarvan afzonderlijke Catalogus) verkocht zullen worden op *Maandag* den 14 April en volgende dagen.

De Catalogus is à 25 Cts. te bekomen.

Wat de belangrijkheid dezer Verkooping aangaat, verwijzen wij naar de Voorrede voor den Catalogus, gedrukt in dit Blad, N°. 14, bl. 220.

*** Bij H. KOSTER, Boekhandelaar der Koninklijke Academie te *Delft*, is verkrijgbaar gesteld:

Description des Coquilles et des Polypiers fossiles du terrain tertiaire de la Belgique, par P. H. NYST, Contrôleur de la Garantie à Louvain, Correspondant de l'Académie Royale des Sciences et Belles-Lettres de la Belgique, Membre de la Société Géologique de la France, etc., etc. *Fl.* 3,— (Première Livraison).

*** Bij den Boekverkooper P. C. DILL, te *'s Gravenhage*, is uitgegeven en verzonden:

IETS OVER ONS HOOGER ONDERWIJS.

In groot octavo.

Prijs 40 Cents. *Quaqua tetigeris, ulcus.*

Tijd-

Tijdschrift ter Bevordering van Nijverheid,

zamengesteld door A. H. van der BOON MESCH en H. C. van HALL, *uitgegeven door de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid.*

Hiervan is thans het 9de Deels 2de Stuk aiom verzonden en is voorts te bekomen bij de Wed. A. Loosjes, Pz., te *Haarlem.*

Dit Stuk behelst onder anderen: het Vervolg van Dr. S. Bleekrode, over de *Electrische Telegraaf* en deszelfs practisch gebruik bij Spoorwegen. J. E. Teysman, over de Vezelstof der *Agave.* Buijze en Reijnders, over de middelen tegen het nadeel, dat de Slakken aan de Tarwe en andere Veldgewassen toebrengen. Dr. S. Bleekrode, de Fabricatie van Stalen Schrijfpennen enz.

Weêrkundige Waarnemingen, op den Huize *Zwanenburg.*

1845. April.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Windstreken.	Windkracht.	Luchtsgesteldheid.
2	29. 3½	35	O. Z. O.	0	helder.
	„ 3	49	O.	0 à 2	idem.
	„ 2¾	40½	id.	2	idem.
3	29. 2	39	O.	0 à 2	helder.
	„ 1¼	53	id.	0	idem.
	„ 0¼	44½	id.	0	idem.
4	29. 0	43	N. N. O.	2	helder.
	„ 0¼	49	id.	2	idem.
	„ 1½	40	N. O.	2 à 4	idem.
5	29. 1½	38½	N. O.	2 à 4	helder.
	„ 1½	44½	id.	4	idem.
	„ 1½	40	id.	4 à 6	idem.
6	29. 0¾	39½	N. O.	2 à 4	bewolkt.
	„ 0¼	47½	N. N. O.	4 à 6	idem.
	28. 11½	38½	N. O.	2 à 4	helder.
7	28. 11¼	38	N. W.	4	betrokken, dampig
	„ 11¾	45	id.	2	betrokken.
	„ 11¾	38½	N. O.	2	idem.
8	28. 9¾	41	Z.	2	bewolkt.
	„ 7½	51½	id.	2 à 4	idem.
	„ 6½	42½	Z. W.	4	idem.

Te HAARLEM, bij de Wed. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 18den APRIL.

N°. 17.

BERIGTEN.

Franeker, *den* 30. *Maart.* Heden overleed alhier, in den jeugdigen leeftijd van even 28 jaren, de Heer Mr. Petrus Fontein, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. et Jur. Utr. Doctor, en sedert ruim één jaar Secretaris dezer stad. Eene kortstondige, doch hevige ziekte ontrukte hem, die zoo veel beloofde, aan zijne hem dierbare betrekkingen, aan de stad zijner inwoning, waarvan hij de belangen, ook na hetgeen zij ondervonden heeft, in alle opzigten voorstond, en bovenal aan de wetenschappen, die hij met het beste gevolg beoefende en beminde. Hij was iemand van een edel hart, en paarde aan eene zeldzame nederigheid buitengewone gaven des geestes. Gevormd en opgeleid in alles, wat tot echt classieke studie in verband stond, daarin, als ware het, zijn leven zoekende, was hij het maatschappelijke leven ingetreden, om met de schatten van zijnen geest, zooveel in zijn vermogen was, een ieder ten dienste te staan, te helpen en te ondersteunen. Reeds als student, aan het toenmalig athenaeum zijner geboortestad, genoot hij, om zijne beminnelijke hoedanigheden en zeldzamen aanleg, de achting, liefde en vriendschap zoowel van zijne leermeesters, als van zijne mede-studenten. Na een driejarig verblijf ook aan Utrechts hoogeschool, waarhe-

nen hij gegaan was, vooral om den humanen VAN HEUSDE als leidsman te kiezen bij de beoefening der oude letteren, en ter voortzetting zijner regtsgeleerde ſtudiën, gaf hij in eene doorwrochte en in ſierlijk Latijn geſchrevene verhandeling, *de Provinciis Romanorum*, de ondubbelzinnige bewijzen zijner grondige letterkennis en de gegronde hoop, hoeveel men in dezen zou hebben kunnen verwachten van eenen jeugdigen geleerde, die, zoo hij zich uitſluitend aan de beoefening der oude letteren had kunnen toewijden, eenmaal eene eervolle plaats onder onze letterkundigen bekleed, en het geleerde geſlacht der FONTEIN's en STINSTRA's, waarvan hij afſtamde, tot een ſieraad zou verſtrekt hebben. Dan, reeds kort na zijne bevordering tot Doctor in de letteren en regten, werd hij door Z. M. tot Secretaris dezer ſtad benoemd, in de plaats van den hoogst verdienſtelijken Mr. A. TELTING, die tot andere functiën geroepen was. Algemeen was de blijdſchap over de benoeming van den beminnenswaardigen FONTEIN, doch die nu helaas! tot groote droefheid van velen, aan het vaderland, aan onze ſtad, en aan zijne veelvuldige betrekkingen en vrienden ontrukt is. Wat hij in vervolg van tijd, èn in gemelde betrekking, èn als geleerde, als mensch en als burger van den ſtaat, had kunnen worden, willen wij niet onderzoeken, noch den te vroeg geſtorvene de rust misgunnen, die hij, onder het beſtuur eener Alwijze Voorzienigheid, in betere gewesten thans reeds geniet, maar zijne nagedachtenis der geleerde wereld te onthouden, dit vermeenden wij niet te mogen doen. Zacht ruste zijne asch!

'S GRAVENHAGE, *den* 8 *April*. Men verneemt, dat het H. K. H. Mevrouw de Prinſes van Oranje behaagd heeft, aan den Heer J. J. F. NOORDZIEK, Onderbibliothekaris der Koninklijke Bibliotheek, een paar kostbare geſchilderde bloemvazen aan te bieden, als een bewijs van hare tevredenheid en erkentelijkheid voor de aanbieding van zijne Franſche vertaling van het werk van den Heer A. DE VRIES, getiteld: *Bewijsgronden der Duitſchers voor hunne aanſpraak op de uitvinding der Boekdrukkunst*, of *Beoordeeling van het werk van* A. E. UMBREIT: *die Erfindung der Buch-*

Buchdruckerkunst, ten vervolge dienende van het vroeger door den Heer DE VRIES uitgegeven werk tot opheldering van de geschiedenis dier uitvinding, getiteld: *Brief over Guichards Notice sur le Speculum humanae Salvationis etc.*, mede door den Heer NOORDZIEK in het Fransch overgebragt en door hem aan H. K. H. opgedragen.

AMSTERDAM. Op woensdag den 26. Maart l.l. werd gehouden, in het lokaal *den Franschen Tuin*, de 66e jaarlijksche Algemeene Vergadering van het Wiskundig Genootschap, onder de spreuk: *Een onvermoeide arbeid komt alles te boven.*

De heer F. J. STAMKART, Math. Mag. Phil. Nat. Doct., opende, als Voorzitter, deze Vergadering met eene redevoering: *Over de* TOEGEPASTE WISKUNDE, *daarbij aantoonende, dat dezelve, als* wetenschap, *eenen gelijken rang bekleedt met de zuivere Wiskunde, dat hare beoefening vooral geene mindere inspanning vordert, en dat hare uitkomsten, buiten de kennis der Wiskundige waarheden, ons vele nuttige en verhevene kundigheden leeren.*

Na het eindigen van deze rede, las de tweede Secretaris, de heer H. G. WITLAGE, het verslag van de werkzaamheden des Bestuurs in het afgeloopen jaar.

Op verzoek van den voorzitter sprak daarna, ter afwisseling, de heer J. D. COCHERET DE LA MORINIÈRE, V. D. M., in eene korte rede: *Over het verwonderlijk en heilzaam vermogen der* MATHESIS.

De heer H. WEYTING, Penningmeester, deed rekening en verantwoording van de geldelijke aangelegenheden der kas, welke steeds een gunstig *saldo* bleven opleveren, en alzoo, gelijk de handelingen des Bestuurs, de goedkeuring der aanwezigen mogten wegdragen.

Van de werkzaamheden op de zes wetenschappelijke Wintervergaderingen, in het afgeloopen jaar gehouden, gaf de tweede Secretaris mede een kort verslag, hetwelk ook van het nut en den bloei dezer instelling getuigde, en welke vergaderingen in het aanstaande Wintersaizoen zullen hervat worden.

Van de Wiskundige prijsvragen was slechts op een, zijnde N°. 12, een antwoord ingekomen, geteekend met de spreuk: *Après le genie, ce qui en approche*

le plus, c'est de l'apprécier dans les autres. Volgens het eenparig gevoelen van al de leden der *Wetenschappelijke Commissie* en van het Bestuur, werd deze oplossing als onvoldoende beschouwd, en het naambriefje verbrand, kunnende de inzender van dit antwoord, binnen eene maand, met opgave van den eersten en laatsten volzin zijner beantwoording, bij den tweeden Secretaris, hetzelve, met de aanmerkingen der *Wetenschappelijke Commissie*, terug bekomen, zijnde de Prijsvragen voor 1845, waaronder deze vraag weder voorkomt, in der tijd aan de leden verzonden.

De boekerij, steeds ten gebruike der leden, is ook dit jaar, zoo door geschenken als door aankoop van boekwerken, vermeerderd.

De heeren A. VAN DER SWAN en D. W. HINSE namen, tot genoegen der Vergadering, bij vernieuwing, den hun opgedragen post als Bestuurders weder aan, waarna deze Algemeene Vergadering door den voorzitter met eene gepaste toespraak werd gesloten.

WERKTUIGKUNDE.

HET HORIZONTALE DRIJFRAD.

(Met eene Afbeelding.)

Van alles, wat op goede gronden berust, moeten ook de uitkomsten goed zijn. De waarheid hiervan, met betrekking vooral tot bovengenoemd waterwerk, is mij bij onderscheidene proefnemingen ten duidelijkste gebleken.

Mijne berekeningen en proefnemingen hebben zich bepaald bij molens, van $4\frac{1}{2}$ tot 26 ellen vlugt, met eene opbrengst van water ter hoogte van 50 tot 300 duimen; waarvan de uitkomsten mij altijd voor de genomene moeite ruimschoots schadeloos stelden. Offchoon de molen te Broekerhaven, in de nabijheid der stad Enkhuizen (welke de eerste van die grootte was, welke met het bovengenoemde werktuig werd toegerust) niet in zijne volkomenheid kan gezegd worden te zijn, zoo is het evenwel waar, dat dezelve in zijnen tegenwoordigen staat nog altijd meer en beter werkt, dan de vijzelmolen. Daar ik mij nu niet te vreden hield met de onvolkomenheid der vinding, zoo heb ik getracht, om tot eene meerdere volmaking in dezen te geraken, hetwelk mij zeer

Digitized by Google

zeer wel heeft mogen gelukken. Door nadere berekening en daarop gegronde proefneming, is het mij gebleken, dat het horizontale drijfrad eene grootere volmaking zoude erlangen, wanneer het volgens nevensgaande afbeelding zoude zijn zamengesteld.

Ter nadere verklaring dezer afbeelding diene het volgende: *a* en *b* ftelt voor eene der wieken of roeden des molens; *c* en *d* de groote of bovenas, *e* het bovenwiel, *f* het Bonkelaar, waaraan bevestigd is het fpoorwiel *h*. Tot hiertoe is de inrigting dezelfde, als bij gewone waterwerken, doch het verdere zamenftel is daarvan geheel onderfcheiden, en behoort tot de nieuwe vinding. Het fpoorwiel *h* vat met zijne kammen de ftaven van twee over elkander liggende fchijfloopen *i* en *k*, gevestigd aan twee fpillen *l* en *m*, waaraan onder zijn verbonden de horizontale drijfraden *n*, *o*, die ieder van vier fchoepen zijn voorzien. Deze drijfraden liggen elk, maalbaar fluitend in een kuip of maalbak, *p*, *q*, *r*, welke naar den kant van den buitenboezem twee openingen heeft, waaraan pompen of waterleidingen zijn verbonden, waardoor het water, dat bij het rondgaan der raden eene middelpunt fchuwende kracht verkrijgt, in het water van den buitenboezem wordt ingedrongen. Deze pompen of waterleidingen zijn aan de uiterfte einden voorzien van kleppen, welke bij het malen en uitzetten van het water worden opengedrukt, en bij het ophouden der werking, door het buitenwater weder worden toegefloten, terwijl nog twee wachtdeuren aan het einde van den waterloop, het buitenboezemwater affluiten. — De nevensgaande afbeelding, beftaande uit een werktuig met twee raden, kan even zoo goed worden toegepast op een werktuig met één rad. Terwijl ook het octrooi mij, zoo wel voor het een als ander, is verleend geworden. Onderfcheidene proefnemingen hebben mij van de volkomenheid van dit werk overtuigd, terwijl ik hetzelve ook heb toegepast op een molen van 7 ellen vlugt, ftaande te Asfendelft op den Vlietpolder groot 20 bunders.

Deze polder ligt $1\frac{1}{2}$ el beneden het boezemwater en werd vroeger droog gehouden door een vijzelmolen van 17 ellen vlugt, welke zeer kostbaar was in onderhoud. — Het door mij verbeterde waterwerk ontlastte den polder, die geheel onder water lag, van 3 tot 4 December van 8 duimen water. Deze uitkomst verfterkte mij nog meer in de overtuiging, dat mijne berekeningen op goede gronden berustteden, daar de toepasfing aan het oogmerk volkomen beantwoordde. Intusfchen is het mij dan nu ook klaar gebleken, dat de waterwerken, gemaakt met ééne opening in de maalkuip, zie *Letterbode* N°. 10 van 1841, wel zeer goed en zelfs boven den vijzel in kracht en werking uitmunten en de voorkeur verdienen, maar dat, wanneer er twee openingen in genoemde kuip gevonden worden, het werk eene meerdere volkomen-

Digitized by Google

menheid verkrijgt. Bij de werken met ééne opening in de maalkuip wordt het water voor $\frac{3}{6}$ gedeelten tegen de zijwanden gedrongen, hetwelk bij de werken met twee openingen geen plaats heeft, dewijl er dan meerdere gelegenheid tot ontlasting bestaat.

Reeds meer dan 30 molens zijn door mij van het horizontale drijfrad voorzien, het zij geheel nieuw op plaatsen, waar nog geene molens bestonden, of veranderd bij molens met vijzels of met schepraden.

De belanghebbende, welke zich van de deugdelijkheid en de waarheid der verbetering zoude willen overtuigen, verwijze ik, om maar een enkel voorbeeld aan te wijzen, naar den door mij in de maand September geplaatsten molen, tusschen het Nieuwe Diep en het Zand, op eenen nieuw ingedijkten polder van den heer J. H. Lanser. — Deze molen was bestemd, om circa 40 bunders land droog te houden, maar bij de uitkomst bleek het, dat de molen in staat was, om veel meer te doen, waarom genoemde heer besloot, om door middel eener te graven sloot nog 90 bunders met de 40 in gemeenschap te brengen; en de uitkomst heeft geleerd, dat deze molen niet alleen zijn werk volkomen magtig is, maar zelfs boven alle verwachting aan zijn doel beantwoordt. — Daar nu deze molen is gemaakt volgens voorbeeld en beschrijving van *Letterbode* N°. 10, 1841, met één rad en ééne opening in de kuip of maalbak en reeds zoo voldoende werkt, zoo kan men zeer ligt begrijpen, dat de verbetering van dit werk, volgens bovenstaande beschrijving aan de grootste verwachting kan en moet voldoen.

De groote voordeelen der molens, met horizontale drijfraden voorzien, zijn de volgende:

1°. Zij zijn minder kostbaar in aanleg en opbouw.

2°. Dewijl kuip en waterwerk altijd onder water blijven, duurzamer, en daarom minder kostbaar in onderhoud.

3°. Dat het werk met eenen matigen wind altijd blijft werken.

4°. Dat hetzelve veel meer water geeft, dan de gewone waterwerken, zelfs tot eene verbazend groote hoeveelheid.

5°. Dat één molen, naar bovenstaand model vervaardigd, het werk van vele andere kan verrigten.

6°. Dat dezelve het water zeer hoog vermag op te voeren. Bij onderscheidene proeven reeds tot eene hoogte van 3 el.

7. Hij is ook uitnemend geschikt, om door stoom te worden gedreven.

Wanneer men deze voordeelen in aanmerking neemt, dan kan het niet anders, of het moet de aandacht trekken van alle belanghebbenden zoo van polderbestuurders, als anderen, welke eenigen overlast hebben van water.

Mogt

Digitized by Google

Mogt er soms bij dezen of genen nog eenige twijfel aan de voortreffelijkheid van het werk bestaan, hij kome en worde door mij overtuigd en van zijnen twijfel terug gebragt. Zoo zoude het werk meer algemeenn worde gekend en verspreid, tot nut en voordeel des lands, daar men alsdan onzen grootsten vijand, het water, meer doelmatig konde bestrijden. Dat de uitkomst mij leere, dat ik niet te vergeefs heb gewerkt aan het algemeene welzijn, is niet alleen mijn wensch, maar voorzeker van iederen onbevooroordeelde en weldenkende.

NB. De zaak in boven omschreven waterwerk zal worden voortgezet in vereeniging met den Heer L. Krook te Loenen, alwaar men zich, alsmede bij den ondergeteekende, ter nadere informatie gelieve te adresseren.

H. VERDONK & C°.

REGLEMENT

DER

VOLKPLANTING VOOR LANDBOUW, VOOR JEUGDIGE MISDADIGERS, TE METTRAY, IN FRANKRIJK,

mededeeld door

MR. L. G. VERNEÉ.

(Vervolg van bl. 254.)

§. III. Over de ligging.

Art. 50. De ligging bestaat uit het navolgende:
1°. Een ijzeren bed;
2°. Eene wollen matras, wegende 6 Nederlandsche ponden;
3°. Eene haren hoofdpeuluw;
4°. Een paar lakens van grof linnen;
5°. Eene katoenen deken des zomers en des winters eene wollen en eene katoenen deken.

Eene derde deken kan hun worden gegeven, wanneer de strengheid van het jaargetijde zulks vordert.

Art. 51. Aan het voeten einde van het bed van elken kolonist is zijn naam, nummer en de letter der afdeeling, tot welke hij behoort, geschreven.

Art. 52. Alles, wat tot de ligging behoort, is even als de kleeding der kinderen, met den stempel van het gesticht gemerkt.

Art. 53. De lakens worden maandelijks verwisseld. De matras en de hoofdpeuluw worden om de twee jaren opgemaakt;

Digitized by Google

maakt; de overtrekken der matrasſen en hoofdpeuluws worden insgelijks om de twee jaren gewasſchen.

TITEL IV.

Over het Onderwijs.

Art. 54. Het onderwijs, hetwelk aan de kinderen in de volkplanting gegeven wordt, bevat overeenkomſtig de wet op het onderwijs, het volgende:

Zedekundig en Godsdienſtig onderrigt;

Het lezen;

Het ſchrijven;

De beginſelen van de rekenkunde;

De beginſelen der Franſche taal;

Het ſtelſel van maten en gewigten;

De beginſelen der aardrijkskunde en geſchiedenis, en vooral de aardrijkskunde en geſchiedenis van Frankrijk; het regtlijnig teekenen en het zingen.

Art. 55. Ten einde aan de kinderen die kennis niet te geven, welke weinig in verhouding zoude zijn met den ſtaat, welken zij na het verlaten der volkplanting moeten bekleeden, heeft de Vereeniging (Société paternelle) gemeend in het belang der kinderen zelve, wier voogdij zij op zich genomen heeft, eenige beperkingen in de uitvoering der wet op het openbaar onderwijs van den 25 April 1834 te moeten maken. Dien ten gevolge zal dan ook het onderwijs in het ſchrijven zich alleen bepalen, tot het gewone curſijfſchrift, met uitſluiting van alle ſoorten van ſchoonſchrift.

Men zal alleen de eerſte beginſelen der taalkunde onderwijzen, en de regelen der gewone ſpelling, zonder dat er redekunſtige ontledingen zullen gemaakt worden. (Analyſes logiques.)

Het onderwijs in het regtlijnig teekenen zal niet de beginſelen der meetkunde bevatten, maar zal zich alleen uitſtrekken tot het noodige onderrigt in het maken van teekeningen voor ſchrijnwerk, de ſteenhouwerij en den landbouw.

Art 56. Ten einde in de kinderen goede gevoelens te ontwikkelen, en hun voor de toekomst eenige welvoegelijke uitſpanning te verſchaffen, zal men hen en wel voornamelijk des zondags en op feestdagen in het zingen in koor, van godsdienſtige gedichten, zoo wel als van volksliederen, welke de ſchoonſte heldendaden der Vaderlandſche geſchiedenis herinneren, oefenen.

Art. 57. De kinderen zullen de ſchool niet meer geregeld bijwonen, zoodra zij genoegzame vorderingen gemaakt hebben, in hetgeen in dezelve onderwezen wordt.

Art. 58. De kinderen, als opzigters der klasſen in de ſchool gekozen, kunnen daarvoor van tijd tot tijd eene belooning ontvangen, op voordragt van den onderwijzer.

Art. 59. Behalve het gewone wekelijkſche onderzoek naar

Digitized by Google

naar de vorderingen der kinderen, bestaat er een zoodanig examen om de drie maanden, omtrent al hetgeen onderwezen wordt. De plaatsen worden alsdan aan de scholieren naarmate hunner vorderingen, in tegenwoordigheid van den directeur en allen, die aan het gesticht verbonden zijn, aangewezen.

Art. 60. Een duplicaat dezer driemaandelijksche zamenstelling der klassen met de algemeene opgave der verkregene plaatsen, moet worden opgezonden aan het secretariaat van den raad van bestuur.

Art. 61. Ten zij er anders bij het bijzonder reglement der volkplanting beschikt is, zal men in alles, wat de inwendige tucht in de school en het onderwijs aangaat, het koninklijk besluit volgen van 25 April 1834, alsmede het reglement voor de lagere scholen te Parijs.

Art. 62. Er zal in de volkplanting voor de kolonisten en de beambten, zoo wel als voor de landbouwers en handwerkslieden der omstreken, een bibliotheek worden opgerigt, welke alleen op feestdagen zal geopend zijn en voornamelijk zal zijn zamengesteld uit werken voor volksonderwijs en van eene zedelijke en godsdienstige strekking.

Deze werken zullen door den Directeur en den aalmoezenier worden gekozen.

Art. 63. In de zaal der bibliotheek kunnen teekeningen of modellen van werktuigen en toestellen, tot de landhuishoudkunde, den land- of akkerbouw betrekking hebbende, geplaatst worden.

Art. 64. Er zullen aan de scholieren geene prijzen worden uitgereikt. Alleen zullen bij het einde van het jaar aan die genen, welke zich het meest door hunne vorderingen en voornamentlijk door hun goed gedrag hebben onderscheiden, in tegenwoordigheid hunner makkers en de beambten, maar zonder eenige vertooning, of kleederen, of gereedschappen of eene belooning in geld worden uitgereikt, welk laatste, op hunnen naam, in de spaarbank der volkplanting zal worden gestort en ingeschreven.

Art. 65. De leerlingen, welke deze belooningen hebben ontvangen en twee jaren in de volkplanting geweest zijn, zonder reden tot misnoegen te hebben gegeven, zullen eene streep op de mouw hunner kleederen als onderscheidingsteeken dragen.

Art. 66. Op het einde des jaars zal de onderwijzer een verslag, omtrent het gedrag en de vorderingen der leerlingen, overleggen.

TITEL V.

Over den Arbeid.

Art. 67. Alle de kolonisten worden, zonder onderscheid, tot den verschillenden arbeid van den landbouw gebezigd.

Art. 68. Zij houden zich voornamelijk bezig met de bebouwing van moestuinen en met het oppasſen van beesten.

Art. 69. Men oefent hen in het oppasſen van paarden, het ſchoonmaken en herſtellen van tuigen, het uit elkander nemen en in elkander zetten van de ploeg, en der verſchillende werktuigen, tot den landbouw behoorende.

Art. 70. Zij worden achtereenvolgende gebruikt voor de werkzaamheden in de bakkerij, in de keuken en in de wasſcherij.

Art. 71. Men zal aan alle de leerlingen ieder naar hunne geſchiktheid een handwerk doen onderwijzen, hetwelk gemakkelijk ten plattelande kan worden uitgeoefend, zoo als dat van wagenmaker, zadelmaker, ſmid, ſchoenmaker, mandemaker enz.

Art. 72. Daarenboven zal men, doch daartoe niet meer dan het hoogst noodzakelijkſte getal gebruikende, hen in de meeste der noodige handwerken onderwijzen, om onmiddellijk door den arbeid der kolonisten zelve, in alle de behoeften van het geſticht te voorzien.

Art. 73. Met het handwerk zal men zich uitſluitend des winters en bij ſlecht weder bezig houden.

Art. 74. Buiten de volkplanting zal men de kolonisten niet anders bezig houden, dan met werkzaamheden, den landbouw betreffende, en tot de verbetering der wegen, alles onder toevoorzigt der onderopzigters. Zij kunnen in geen geval tot eenigen arbeid in ſteden gebruikt worden.

Des zondags en op feestdagen worden zij, gedurende de uren van uitſpanning, geoefend in het behandelen der brandſpuit, evenzeer als in de noodige gymnastiſche oefeningen der brandſpuitgasten.

Art. 75. Ingeval van brand, inſtorting of overſtrooming, zullen de kolonisten zich met de onderopzigters, op de eerſte mare, ter plaatſe begeven, waar hunne tegenwoordigheid noodig zijn kan. Geene belooning voor de aldus bewezene dienſten mag worden uitgereikt.

Art. 77. Tot den arbeid, welke buiten opzigt der onderopzigters verrigt wordt, zullen de kolonisten ieder afzonderlijk gebruikt worden, of ten hoogſte drie te gelijk.

Art. 78. Geen kolonist zal zijn werk mogen ſtaken, of de plaats, waar hij werken moet, mogen verlaten, zonder toeſtemming van den opzigter zijner afdeeling.

Art. 79. Alle verkeer is gedurende den arbeid verboden.

Art. 80. De kolonisten werken zoo veel mogelijk bij ſtuk of bij taak, en de daarvoor beſtemde prijs is zoodanig berekend, dat het maximum der winst van elken dag de opbrengst van eenen dag arbeid in de volkplanting en den daarvoor geſtelden prijs niet te boven gaat.

Art. 81. De tijdelijke ſchorſing van den arbeid wordt niet anders, dan op verzoek van den geneeskundige, toegeſtaan.

Art.

Digitized by Google

Art. 82. Er wordt iederen dag en voor elke soort van arbeid eene verantwoording aangaande het gebruik van den tijd gehouden, zoodanig dat men met zekerheid kan berekenen, welke arbeid in de volkplanting het meeste voordeel oplevert.

Art. 83. Des zondags en op feestdagen wordt niet gewerkt, uitgezonderd in noodzakelijke gevallen, en inzonderheid niet aan den landbouw en nimmer dan met toestemming van den aalmoezenier.

TITEL VI.

Over het inwendig bestuur.

Art. 84. De kolonisten worden naar hunnen leeftijd en hun gedrag verdeeld in afdeelingen of familiën; (divisions ou familles) en in onderafdeelingen.

Art. 85. Eene afdeeling bestaat uit vier en twintig kinderen onder eenen onderopzigter.

Deze wordt in twee onderafdeelingen verdeeld, elk bestuurd door een hoofd der onderafdeeling *uit* de kolonisten, *en* door hen zelve gekozen, onder zekere bepalingen, bij een bijzonder reglement vast te stellen.

Art. 86. Elke afdeeling wordt door eene letter, geplaatst boven de hoofddeur van het gebouw, hetwelk zij bewoont, gemerkt, en daarenboven door den naam van mannen, welke door bijzondere deugden, of bewezene diensten aan den landbouw zich hebben onderscheiden. Onder deze namen behooren die van de Lasfalle, Monthijon, Olivier de Serres, Rozier, Duhamel, Parmentier, enz.

Art. 87. De leerlingen der verschillende afdeelingen hebben met elkander volstrekt geene gemeenschap, ten zij ingeval van nood, en met toestemming van den onderopzigter.

Art. 88. Alle bevelen, tot eene afdeeling betrekking hebbende, worden zoo veel mogelijk door den onderopzigter dier afdeeling aan dezelve overgebragt.

Verdeeling van den dag.

Art. 89. De verdeeling van den dag is aldus vastgesteld:

Voor den middag.

Van den 1sten April tot den 1sten October:

5 uur, ontwaken;

Van 5 tot 5½ uur, opstaan, aankleeden, het gebed, wasschen, algemeen appel en opening der poorten;

Van 5½ uur tot 8 uur, werken en verrigten der huishoudelijke bezigheden;

Van den 1sten October tot den 1sten April:

Staan de leerlingen om 6 ure op.

Van 8 tot 8½ uur, ontbijt en uitspanning;

Van 8½ tot 11 uur, school;

Van 11 tot 12 uur, arbeid.

Na

Digitized by Google

Na den middag.

Van 12 tot 1½ uur, middagmaal en uitspanning;
Van 1½ tot 4½ uur, arbeid;
Van 4½ tot 5 uur, uitspanning;
Van 5 tot 7½ uur, arbeid;
Daarna om 7½ uur, reiniging;
Van 7½ tot 8 uur, avondeten;
Van 8 tot 9 uur, uitspanning, algemeen appel en voorlezing van godsdienstige werken.
9 Uur, sluiting der poorten, het gebed en naar bed gaan.
Om 9¼ alles in rust.

Art. 90. De verdeeling van den dag, hierboven opgegeven, kan worden gewijzigd door den Directeur, in den oogsttijd en dan, wanneer de omstandigheden zulks vorderen.

Art. 91. De uren van opstaan en naar bed gaan, die van het middagmaal, van beginnen en eindigen met den arbeid worden door het gelui der klok aangekondigd.

Art. 92. Een bijzonder gelui der klok kondigt het appel in onvoorziene gevallen aan, zoo als de inspectie op het veld, in de kamers, enz.

Art. 93. Elken avond na het naar bed gaan doen de onderopzigters en de verschillende beambten hun verslag van dien dag aan den Directeur, en ontvangen hunne bevelen voor den volgenden.

Art. 94. Elken zaturdag avond brengt de opzigter een kort verslag aan den Directeur uit, omtrent de werkzaamheden der week, en het gedrag der beambten en leerlingen.

Art. 95. De morgen- en avondreiniging bestaat in het waschen van het aangezigt en der handen. Gedurende den winter geschiedt dit in een vertrek der benedenste verdieping en gedurende den overigen tijd van het jaar op het voorplein.

Art. 96. Van den 1 October tot aan den 1 April heeft de voetwassching eens in de week plaats.

Art. 97. De leerlingen gebruiken gedurende den winter om de twee maanden een bad, gedurende den zomer elke week in de rivier.

Art. 98. Het haar der leerlingen wordt maandelijks geknipt.

Art. 99. Hun beddegoed wordt eens in de maand gedurende den winter en om de veertien dagen in den zomer, in de opene lucht, gelucht.

Art. 100. De binnenmuren van het gebouw worden met kalk gewit, en de ramen der ledikanten alle jaren in den loop der maand Mei met kookend water afgewasschen.

Art. 101. De kleeding van elken leerling zoo wel als zijne gereedschappen, zijn zoo veel doenlijk met zijn nummer gemerkt.

Art 102. Het is verboden elkanders goed te gebruiken.

Art.

Digitized by Google

Art. 103. Elk onderopzigter is verpligt in deszelfs afdeeling te zorgen voor de orde en het onderhoud der goederen van de leerlingen.

Art. 104. Op den eersten maandag van elke maand doet elke onderopzigter eene inspectie over alle de kleedingstukken, werktuigen, gereedschappen en verschillende voorwerpen, aan de leerlingen zijner afdeeling toebehoorende.

Art. 105. Afgescheiden van de hierboven bedoelde maandelijksche schouwingen, doet de Directeur der volkplanting om de drie maanden eene algemeene inspectie, terwijl op onbepaalden tijd eene dergelijke inspectie plaats heeft door eenen afgevaardigde uit den raad van bestuur der Vereeniging.

Art. 106. De leerlingen worden zonder betaling gehuisvest, gevoed en onderwezen. Zij moeten zelve voor hunne kleeding, werktuigen, boeken en andere noodige voorwerpen voor de school zorgen.

Art. 107. Bij de intrede in de volkplanting wordt hun ter leen zoo veel geld voorgeschoten, als noodig is, om zich het noodige aan te schaffen, terwijl die geleende som uit het loon voor hunnen arbeid wordt verhaald.

(*Het Vervolg hierna.*)

STERRE- EN WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN.

Aan den Heer Redacteur van den Algemeenen Konst- en Letterbode.

WelEdele Heer!

Aan mijne vroeger medegedeelde aanteekeningen omtrent dezen winter, in uw geacht Weekblad, eene plaats verleend zijnde, mag ik eenigermate verwachten, dat een overzigt van de luchtsgesteldheid der maand Maart, ter geheugenis, zoowel van de voorbeeldige koude in deze maand, als van het lang gewenscht afscheid des winters, daartoe mede niet ongeschikt zal voorkomen.

Stond de maand Maart, reeds van oudsher, hier te lande in een kwaad gerucht, wegens hare wisselvallige luchtsgesteldheid, zij heeft met dit jaar, wegens de onverwachte en nijpende koude, die zij ons aanbragt, de kans verbeurd, om bij haar weder-verschijnen, in volgende jaren, door velen, anders, dan met eene huiveringwekkende herinnering te worden begroet.

Reeds openden de eerste dagen der maand weinig uitzigt op het wijken van den langdurigen winter. De stand des barometers bleef bijna onveranderd, terwijl N. O. wind tot aan den 10 eene doorgaande vorst onderhield. Op den 4, 5 en 6 werd de thermometer des morgens op 15 à 18 gr. ge-

gezien, en was de middagſtand 22 à 24 gr. Eene dampige luchtsgeſteldheid, door ſneeuwbuijen gevolgd, bij dalenden barometer, rijzenden thermometer en N. W. wind, deed met den 11 eenige verzachting te gemoet zien.

Deze hoop werd niet bevestigd; want op den volgenden dag blies de wind op nieuw uit het Oosten, en in den namiddag van den 12 deed zich eene ſterk aanwakkerende koude gevoelen. De thermometer daalde, tusſchen 2 uur namiddag en 10 uur 's avonds, van 25 tot 14 graden. In den daarop volgenden nacht (12—13) werd, te Nijmegen, de thermometerſtand reeds op $1\frac{1}{2}$ gr. boven 0 opgemerkt.

Volgens de waarnemingen op den Huize *Zwanenburg*, teekende de koude aldaar op den 13, des morg. 7 u. 9 gr.
namid. 2 u. 10 gr.
's av. 10 u. 8 gr.

Aan het Stads Water-Kantoor te Amſterdam, werd de koude des avonds gelijktijdig op 10 gr. aangeteekend.

In den *Oeconomiſchen Hortus* te Groningen, bereikte de graad van koude, volgens een index-thermometer van Newman, (*)

Den 13 Maart vóór 7 uur voorm. — 2°,50.
„ 14 „ „ 7 „ „ — 5°,25.

terwijl te Leeuwarden, in den ochtend van den 14 Maart, te $6\frac{1}{2}$ uur, de thermometerſtand op $1\frac{1}{2}$ gr., of nabij het nulpunt werd gezien.

Op *Zwanenburg* werd de waarneming, des morgens 7 uur, op 8 gr. gedaan, en aan het Stads Water-Kantoor, te Amſterdam, gedurende den nacht tot 7 uur 's morgens, op 9 graden.

In den loop van den 14, rees de thermometer niet hooger dan tot 20 gr., en daalde 's avonds tot $11\frac{1}{2}$, terwijl in den volgenden nacht de koude $8\frac{1}{2}$ gr. bereikte.

Uit het blijkbaar verſchil, dat tusſchen de uitkomſten der gelijktijdige waarnemingen van den thermometer op de genoemde plaatſen beſtaat, mag men afleiden, dat de koude in het N. O. gedeelte van ons land, grooter is geweest, dan in het Westelijke. Meermalen is zoodanig verſchil in ſtrenge winters opgemerkt, en beroemde natuurkundigen, zoo als onze geleerden, van Swinden en Moll, hebben deswegens hunne gevoelens voorgeſteld, tot wier geſchriften wij den belangſtellende verwijzen. Alleen moge hier in het voorbijgaan worden aangemerkt, dat de onderlinge vergelijkbaarheid van gelijktijdige thermometer-waarnemingen hier te lande ſteeds eene wetenſchappelijke behoefte uitmaakt.

Op den 15 en 16 Maart blies een N. O. wind, die den gevoeligen indruk der koude aanmerkelijk deed toenemen. Er deed zich echter eene daling op in den ſtand des barometers, die den 16, 's avonds, 28 dm. 7 l. (748 mm) teekende.

Met den 17 werd de koude, die tot hiertoe deze maand

zoo

(*) Zie N°. 13 van dit Weekblad, bl. 207.

Digitized

zoo bijzonder kenmerkte, door eene meer gematigde luchtsgesteldheid vervangen; de wind keerde naar het Z. W., en bragt sneeuwbuijen aan. De temperatuur verbeterde dagelijks, bij omloopenden wind, en eindelijk mogt men zich een aanvang van dooiweder voorspellen.

Aan deze lang verbeide uitkomst viel op den 23 (Paaschzondag) niet meer te twijfelen. De regen, die reeds den vorigen dag was begonnen, hield onafgebroken aan, en bedekte het ijs met eene ruime hoeveelheid water. De thermometer klom tot 40 gr.; terwijl Z. W. wind het dooiweder begunstigde, dat gedurende de overige dagen der maand bleef aanhouden. Regen en wind, die op den 27 en 28 tot storm aanwakkerde, deden het ijs in vele binnenwateren verdwijnen. De temperatuur nam tot 45 gr. toe.

Deze onvoorziene wending van het weder was oorzaak, dat velen zich in hunne hoop bedrogen vonden, om ditmaal, onder feestelijk genot, paascheijeren op het ijs te gebruiken. Sedert 1771, toen paschen op den 31 Maart inviel, mogt het hier te lande niet gebeuren. In dat jaar schijnt de gelegenheid meer begunstigd te zijn geworden door de vorst der voorgaande dagen, hoewel ook toen de thermometer 40 gr. bereikte, en het dooiweder begon. Niettemin werd thans, op onderscheidene plaatsen van ons land, dat zeldzaam genot gesmaakt, en te Amsterdam, in de nabijheid van het IJ, zoowel als te Nijmegen, op de Waal, te Dordrecht en aan den Zaankant, dit zeldzaam paaschvermaak genoten.

De kracht van het ijs, dat op den 18, op het Haarlemmer-Meer, eene dikte had van 30 Ned. dm., en in de binnenwateren weinig minder mag gerekend worden, had in de laatstverloopene dagen eene aanmerkelijke verzwakking ondergaan.

Met eenen onverwachten en gunstigen uitkomst, ten aanzien van den ijsgang op onze rivieren, hield het dooiweder aan, en wordt de aankomst van de lente met iederen dag reikhalzend te gemoet gezien.

Gedurende bijna vier maanden werd de binnen-, zoowel als de buitenlandsche scheepvaart, gestremd, en aan den handel in het algemeen, zoowel als aan veler bijzonder bedrijf, eene groote belemmering toegebragt. Wegens den landbouw zullen de uitkomsten nader moeten blijken.

Onder de bijzonderheden, die betrekkelijk dezen langdurigen winter, hierbij vermelding verdienen, mag gerekend worden, dat de door-ijzing van het Noord-Hollandsche Kanaal, onder herhaalde belemmering, wegens de aanhoudende vorst, in de tweede helft dezer maand, tot stand kwam. Het fregatschip *Generaal List*, den 6 December des vorigen jaars, van Batavia, in het Nieuwe Diep aangekomen, kon daardoor eerst den 20 Maart, de reis tot Amsterdam vervolgen, terwijl op den volgenden dag, de eerste vloot van uitvarende schepen, van Amsterdam, het Nieuwe Diep bereikte.

Verder, dat de Zuiderzee op den 20 en 21 Maart, van het

Digitized by Google

het eiland Urk naar Kampen, met paard en Slede, heen en weder werd bereden, en op den 25, van de Lemmer, eene harddraverij, met paard en Slede, op het ijs van de Zuiderzee gehouden werd.

Eindelijk, dat op den 28, de beurtvaart der trekschuiten tusschen Amsterdam en Haarlem, werd hervat, na een opschorsing van 113 dagen.

En hiermede neem ik gaarne afscheid van uwen *Bode*, wegens verdere mededeelingen omtrent eenen winter, die bij mij, en gewis bij velen, eenen onuitwischbaren indruk zal nalaten.

Ik ben steeds met de meeste achting,

H. 31 Maart 1845. Uw bestendige Lezer

S.

WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg.*

1845. April.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-Streken.	Wind-kracht.	Luchtsgesteldheid.
9	28. 4½ „ 7½ 27. 11	45½ 46 45½	z. o. z. z. o. z. z. w.	1à2 2 0	bewolkt. bewolkt, regen. betrokken.
10	27. 10½ 28. 3½ „ 2½	39½ 45½ 45	z. z. w. id. z.	1à0 2 4	bewolkt, dampig. bewolkt. betrokken, regen.
11	28. 4½ „ 6 „ 7½	43 50½ 38½	z. o. z. z. w. w.	2 2 2	bewolkt, dampig. bewolkt. betrokken, mist.
12	28. 8½ „ 9 „ 9½	43 51 38	z. w. w. id.	0à1 2 4	bewolkt, dampig. bewolkt, regen. betrokken, regen.
13	28. 10½ „ 10 „ 5½	41½ 43 44	z. w. id. z. z. w.	1à4 4 6	betrokken, damp, regen. bewolkt. betrokken, regen.
14	28. 4½ „ 4½ „ 4½	45 47 41	z. w. id. w. z. w.	5à3 4à3 4	bewolkt. idem. betrokken.
15	28. 8½ „ 10 28. 1½	41 49 43½	z. w. z. w.	2 4 4	bewolkt. idem. betrokken.

Den 9 April 's morg. 4 ure de Barom. 28,1¼ Therm. 45½ hoog. regen

„ 8 „ 28,0½

's avonds 9 „ 27,11½

Van 9 op 10 April, des nachts veel wind, met storm uit het z. z. w.

Den 15 April, des nam. en 's avonds onderscheidene regenbuijen.

NB. *Dit No. met bijgevoegde Afbeelding wordt voor den gewonen prijs uitgegeven.*

Te HAARLEM, bij de Wed. A. LOOSJES Pz.

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 25sten APRIL.

N°. 18.

BERIGTEN.

Amsterdam. De opdelvingen van den heer Botta ter plaatse van het oude Ninivé, in der tijd door *de Referent* (*) medegedeeld geworden, gaan steeds voort en worden met het beste gevolg bekroond. Onder de jongste ontdekkingen behoort die van een prachtig paleis, waarvan reeds 15 kamers, sommige 100 voeten lang, opgegraven zijn. De wanden zijn bedekt met eene dubbele rij beeldhouwwerk boven elkander, met spijkervormige opschriften tusschen beide, van denzelfden vorm, als die in de middelste kolom der opschriften van Persepolis, (†) Hamadan, [Ecbatana] en Bisutun en in de oudere te Van, doch uitgebreider, dan al de reeds bekende te zamen. Het beeldhouwwerk overtreft in kunstwaarde al, wat in Egypte is gevonden. Vazen, drinkschalen en zwaardscheeden, versierd met leeuwen, schilden met verschillende dieren, hoofdsiersels, armbanden en oorringen, alles is ten keurigste en smaakvol bewerkt. De gevel van het paleis is versierd met zes kolossale stieren met menschenhoofden en twee

(*) Zie inzonderheid Dl. II kol. 351, 400 en 558.

(†) Zie hierover G. F. Grotefend in het 2e. Dl. der *Ideën* enz., van Heeren, bl. 318, (Holl. vert.)

twee kolosfale mansbeelden. Twee der ftieren hebben opfchriften tusfchen de voorpooten, die met den beitel bijna geheel zijn weggehouwen, waaruit blijkt, dat eenmaal eene nieuwe dynastie of een nieuw vorst getracht moet hebben de gedenkteekenen van zijne voorgangers te vernietigen. De heer BOTTA hoopt deze naar Frankrijk te zullen overvoeren. Doch al mogt dit, wegens hunne zwaarte en afftand van de zee, niet gelukken, zoo is toch reeds veel derwaarts overgevoerd, terwijl de heer FLANDIN, een jong fchilder, alles, wat opgedolven is, met de grootfte naauwkeurigheid heeft afgeteekend. Het Parijfche *Journal Afiatique* heeft bereids een groot aantal dezer afbeeldingen aan zijne lezers medegedeeld.

HAARLEM. Gaarne verleenen wij eene plaats aan het onderftaande.

Waarde Vriend!

Sedert onze hooggeloofde leermeester VAN HEUSDE ons met den beminnelijken Nederlandfchen PLATO, FRANS HEMSTERHUIS, bekend maakte, en ons met ingenomenheid voor zijne eenvoudig fchoone wijsgeerte vervulde, weet gij, hoe dierbaar mij zijne *Oeuvres Philofophiques* zijn geworden. Toen wij later zoo velen deelgenooten maakten van onze bewondering, hebben wij ons dikwijls geërgerd, dat hij in zijn vaderland nog zoo weinig in zijne waarde gekend en vereerd werd. Wij hebben dikwijls ook veel moeite gehad, om onze vrienden exemplaren te bezorgen van dit werk, dewijl de uitgaven van Parijs en Leuven federt lang uitverkocht waren.

Om die reden heeft het mij zeer veel genoegen gedaan, toen ik eene inteekening zag aangekondigd, om te beproeven, of het ook mogelijk ware, om in *Nederland zelf* een herdruk van HEMSTERHUIS te bezorgen, en wel vermeerderd met tot heden onuitgegeven ftukken, brieven enz., onder opzigt van den geleerden MEIJBOOM, wiens *Commentatio* wij in der tijd onzen hoogen lof moesten toekennen. Die vaderlandfche onderneming van den Boekhandelaar EEKHOFF dus van harte toejuichende, heb ik die bevorderd, waar ik kon. Evenwel deelde ik heimelijk

met

Digitized by Google

met velen de vrees, of er wel 200 inteekenaren, die verlangd werden, zouden inkomen. Na het fluiten van de inteekening heb ik mij daarom naar den uitflag geïnformeerd en vernomen, dat het getal inteekenaren 160 bedroeg, zoodat het onzeker was, of de uitgave nog wel tot ftand zou kunnen komen.

Daarom noodig ik u bij dezen uit, om bij de uwen eenige moeite aan te wenden, ten einde hen tot deelneming en onderfteuning van die uitgave aan te fporen, opdat het nog ontbrekende getal aangevuld worde. Waarlijk, in een land, waarin zoo vele vertalingen en nietswaardige boeken debiet vinden, moesten wij niet gedoogen, dat zulk eene eervolle onderneming onuitgevoerd bleef. Ieder vaderlander, die de veredeling van den geest en de befchaving van den kunstfmaak op prijs ftelt, moest hiertoe bijdragen. Niemand zal zich toch beklagen, daartoe het zijne bijgebragt en met dezen voortreffelijken fchrijver kennis gemaakt te hebben. Wees dus zoo goed, ook uwe beste pogingen dienstbaar te maken, om dit doel te bereiken, opdat ons vaderland daarin zijne eer handhave, en ook wij daardoor hulde bewijzen aan de nagedachtenis van HEMSTERHUIS en van onzen onvergetelijken VAN HEUSDE.

Na heilbede,

G. 10. Maart 1845. Uw Vriend,

N.

BRIEF
VAN DEN WELEDELEN HEER
LE JEUNE
AAN
DR. SCHOTEL, te *Chaam.*

WelEerwaarde Heer, Geacht Medelid!

Eerst onlangs kwam mij onder het oog N°. 19 van den *Konst- en Letterbode* van 1843, en daarin, op bl. 294, uw fchrijven, dat de dichtftukken van Sara Maria van Zon, voor zoo verre UEW. bekend is, niet

 bij-

bijeenverzameld zijn. Ik vertrouw UWE. geen ondienst te doen met, bij dezen, UWE. te verwijzen naar mijn berigt over hare in 1756 uitgegeven verzameling van *Stichtelijke Gedichten*, geplaatst in het 2de Stukje mijner *Bouwstoffen voor de Nederlandsche Letterkunde en hare Geschiedenis*, Amst. 1832 (in de Bibliotheek onzer Maatschappij van Letterkunde te Leiden voorhanden). UEW. zal aldaar nog twee andere dichteressen van omtrent gelijke stemming kunnen aantreffen: Magd^{a}. Pollius, en A^{a}. R^{a}. Cronenberg.

De melding, die UEW., bl. 293, maakt van Jane Stuart, dochter van koning Jacob I, van Engeland (de VI van dien naam van Schotland) en de verdere door UWE. medegedeelde genealogische bijzonderheden doen mij onderstellen, dat de navolgende UEW. niet onaangenaam zullen zijn.

Volgens het algemeen gevoelen, is de regt-neërdalende mannelijke lijn van het koninklijk geslacht der Stuarts uitgestorven met den zoon van den in de geschiedenis onder den naam van *den Pretendent* bekenden afstammeling, welke, niet vele jaren geleden, te Rome is overleden; waarvan men een berigt in den *Konst- en Letterbode* aantreft.

Verscheiden der aanzienlijkste huizen van Schotland, evenwel, stammen van natuurlijke zoons der koningen, of in de zijd- en vrouwelijke lijnen, daarvan af, welke men breeder vindt aangewezen in Kimber's *Peerage of Scotland*; als de *Duke of* Athol, (z. ald. bl. 10 der ed. van 1767 en pl. 6) *Earl's of* Buchan, bl. 29, pl. 7; *of* Murray (ook Moray geschreven, Mouray door Vondel) bl. 36, pl. 8; *of* Down, bl. 38; *of* Galloway, bl. 49, pl. 9; *of* Traquair, bl. 61, pl. 9; *of* Breadalbine, bl. 79, pl. 11; Murray *of Dunmore*, bl. 82, pl. 11; *of* Bute, bl. 94, pl. 12; Stuart, *Lord Blantyre*, bl. 128, bl. 14. Behalve welke ik elders nog genoemd vind Stuart *of Blairhall*, Stuart *of Dongally*, en anderen, die ik met stilzwijgen voorbijga. Stuart d'Arley, de neef en tweede echtgenoot van de rampspoedige Maria, is, in hare levensgeschiedenis, al te bekend.

Minder bekend is het, geloove ik, dat een tak van het geslacht der Stuarts zich ten tijde en ter zake der hervorming in Nederland heeft gevestigd, en aldaar tot

Digitized by Google

tot op de helft der vorige eeuw heeft geleefd: mijne familie-papieren ſtellen mij in ſtaat dit uitvoeriger op te geven.

In de groote of St. Geertrudis kerk te Bergen-op-Zoom is, althans vóór de vernieling, welke dit fraai gebouw in het beleg van van 1747 onderging, het navolgend grafſchrift op eene zerk te lezen geweest, van het graf, dat familie-eigendom is gebleven.

„Hier rust Jacob Stuart, geboren te St. Andries „in Schotland, den jongſte zoon van XI van Archibald Stuart, heraut ten hove van Maria „Stuart, Coninginne van Schotland; diaken en ouderling dezer kerke. Stirff Hemelvaert anno XVI^c^XXII. „oud LXVIII Jaeren."

Deze Jacob Stuart is, volgens dezelfde papieren, omſtreeks het jaar 1600 „in de Schotſe troebelen" naar Holland gekomen, en hoezeer deze aanwijzing niet bepaald de redenen omſchrijft, kan men zich, dunkt mij, ligtelijk voorſtellen, waarin zij beſtaan zullen hebben. De kinderen toch van een' man, die aan het hof van koningin Maria eene belangrijke betrekking bekleed had en bloedverwant van deze vorſtin was, konden ſedert haar noodlottig uiteinde wel niet met gunſtige oogen gezien zijn, of met beſcherming of eerambten zich vleijen, indien zij althans niet, gelijk die takken, welke ik hier boven heb aangewezen, door groote bezittingen ontzag of vertrouwen konden gebieden; ten anderen zullen zij hebben blootgeſtaan voor de verdenking en de minachting, welke het vooroordeel niet zelden jegens nieuwe belijders koestert in de harten dergenen, tót wier gevoelens en denkwijze zij zijn overgegaan; misſchien ook keurden zij de hevigheid af, waarmede de hervorming zich in Schotland bezoedelde, of ſtonden oudere broeders in begrippen tegen elkander. Geen wonder derhalve, dat onze Jacob Stuart, op omſtreeks zesenveertigjarigen leeftijd, een ander en gastvrij vaderland voor zich en zijne nakomelingen zocht, terwijl ook, hoogst vermoedelijk, zijn vader was overleden, aan wien wij ten minſte, een tiental oudere kinderen in 't oog houdende, een' tachtigjarigen ouderdom zouden moeten toeſchrijven.

Van deze nakomelingen laat ik hiernevens de ſchets volgen:

Digitized by Google

Cornelis, geb. 1628, † 10 Julij 1676, Predikant te Wouw, in 't Marq[t]. van B. op Z., heeft gehad 8 kinderen.

a 1—7 kinderloos †.

8 Maria, geb. 1658, getrouwd met Thomas Baker. *b*

Cornelis, Predik. te 's Gravenpold. in Zeel.

Maria, geb. 1688, getr. met Jacob Rupertus *c*

Thomas. Perina. Maria, geb. 1704, getr. met *d* Jaques Le Jeune.

e Jacob, geb. 1629, † 1674.

f Alexander, geb. 1668, † 1702.

Alexander, geb. 1689 *g*. Dorthea Wilha., geb. 16.. Helena Sibilla, geb. 1695. Carel Willem, geb. 1697. *h* Antonetta Magtelt, geb. 1698.

i Gerard Archibald, geb. 1668, † 1696.

k Elisabeth. Alexandr. Hendr. Archibald.

a Een van deze, Petrus Stuart, is, na zijn vader, predikant te Wouw geweest.

b Burgemeester te Bergen op Zoom. Hij was van een Engelsch geslacht, tot wapen voerende drie gouden, met een rooden kroon omgeven zwanenhalzen, op een groen veld, waarvan twee boven en een beneden, een gouden balk met 3 roode mispelbloemen. „Baker, equestris familia in comitatu Cantii, *of Sissinghurst* dicta." Camden, in Republ. Angliae. Elzev. 1641, p. 356. Corns. B. heeft nagelaten één zoon, die ongehuwd is overleden.

c Burgemeester te Bergen-op-Zoom.

d Grootvader van schrijver dezes.

e Hij was geboren te Ossendrecht, gehuwd met Elisabeth, dochter van den Colonel Slip en Barbara Hogeveen, van Dorth, sneuvelde als Kapit. in dienst van den St. der V. Nederl., in het beleg van Grave, 1674, en werd begraven te Nijmegen.

f Gesneuveld voor Keizerswerth. Hij was getr. met Geertrui van Herrewaarde, en woonde op Hemmerstein, bij Rheenen, in welke stad 4 zijner hier aangewezene kinderen gedoopt zijn.

g Lieut.-Colonel in 't Schotsch regiment van Lawder.

h Colonel van een regiment Schotten. Hij overleed te Bergen-op-Zoom, omstreeks 1760, zonder kinderen.

i Lieutenant in het Schotsch regiment Colyeur, wordt hij onmiddellijk na den slag bij Steenkerke (1692) tot Kapitein bevorderd. Hij stierf te Uxbridge, in Engeland.

k „Elisabeth Stuart, l'ainée des enfans de Gerard Archibald Stuart et de dame Alyda Hollegraff (suivant les lettres de mariage de la paroisse de Goutum en Frise, du 31 Mai 1685), naquit à Bois le Duc en 1687, et y fut batisée dans l'église le 14 de Septembre, suivant son extrait baptistaire du 13 de Juin 1735. Elle fut alliée par mariage à Jaques Charles de Divion, Chevalier, Baron de Basenghem (près de St. Omer), l'an 1714, le 24 de Juin, dans l'église Réformée du lieu nommé Putten, au Marquisat de Bergen-op-Zoom, lequel mariage a depuis esté renouvellé par devant Notre Ste. Mère l'église Romaine à Bayenghem, le 9 de Septembre 1726, la dite dame ayant fait abjuration de la réligion Protestante."

Digitized by Google

Op welk een' zonderlingen loop van zaken wijst de laatste zinsnede (in noot *k.*)! welke ik ontleen uit eene *Mémoire Généalogique* van den Baron van Bayenghem. Protestantsche nabestaanden wijden zich aan het voorstaan en uitbreiden van de Hervormde leer; nog nadere bloedverwanten strijden in Protestantsche Schotsche regimenten, in de dienst van den Staat der Vereenigde Nederlanden, en sterven op het bed van eer: Elisabeth Stuart, gehuwd aan een' Franschen edelman, omhelst weder het geloof, welks instandhouding en omverwerping beide zoo magtigen invloed hadden op de lotgevallen van haar stamhuis. Hare drijfveêren kan noch mag ik beoordeelen. Zoude het voorstellen van hare doorluchte bloedverwante, als eene martelares voor het R. C. geloof, er ook eenigen invloed op gehad hebben?

Zonderling genoeg is het ook, dat de Baron van Bayenghem, in het jaar 1761, in briefwisseling over wederzijdsche familiebelangen zijnde geraakt met mijn grootvader, aan dezen zijn leedwezen betuigde over de aanmerkelijke schade, bij 't beleg en overgaan van Bergen-op-Zoom, in 1747 geleden, alwaar mijn grootvader destijds gevestigd was; daarbij voegende: „J'y étois dans ce tems là aussi (namelijk met de belegeraars), c'étoit moi qui ai conservé la vie au Colonel .... et a un de ses Lieutenants, qui étoient blessés."

Voorts moge nog het navolgende tot opheldering verstrekken van het onderwerp.

Men weet, van welk gewigt de bediening van heraut van wapenen was aan de hoven, in de XVIde eeuw. In Schotland, bepaaldelijk, was aan dezen groot-ambtenaar opgedragen het onderzoek der brieven van adeldom en het bewaren der daartoe betrekkelijke staatsstukken, wapen-registers enz.; hij moest zelf van adel zijn, en er was een inkomen van £ 900 's jaars aan verbonden.

Het is waarschijnlijk, dat het stamhuis van dezen tak der Stuart's te St. Andrews, in Schotland, gevestigd was. Kimber's *Peerage of Scotland* vermeldt (p. 37) James Stuart, prior van (de beroemde en later in puin vervallen Cathedraal kerk van) St. Andrews, welke een natuurlijke zoon was van Koning Jacob IV, bij Margaretha, dochter van John lord Erskine, en wien koningin Maria, bij akte van 10 Februarij 1561,

 met

met het graaffchap (earldom) Murray verleed, hetwelk aan de kroon was vervallen met het affterven zonder mannelijke nakomelingen, van (een anderen) James Stuart, mede een natuurlijken zoon van Jacob IV, bij Jane, dochter van John lord Kennedy; uit het huwelijk van welken James Stuart met Margaret, dochter van Collin Campbell, derde graaf (earl) van Argyll, flechts eene dochter geboren werd, welke huwde aan John Stuart, Master of Buchan. Beide met het graaffchap verledenen, waren ooms van Koningin Maria; de eerstvermelde werdt regent van het koningrijk gedurende de minderjarigheid van Jacob VI, en werd 23 Mei 1750, rijdende door de ftraat van Lithgow, getroffen met een geweerfchot uit een venfter, door zekeren James Hamilton *of* Bothwel, daartoe door de Roomfche partij opgehitst.

Tot herkenning der takken, welke van het huis der Stuarts afkomftig zijn, moet men deszelfs geflachtwapen onderfcheiden van dat van Schotland, de klimmende leeuw op een goud veld, omgeven van een dubbeld lint, zilver en hemelsblaauw; terwijl dat van Stuart, op een goud veld een liggende balk heeft, op gelijke wijze gedobbelfteend (*a fesfe checque pearl and faphire*), Kimber, p. 38 en pl. 8; en even zoo treft men het aan in de andere huizen, die ik, uit hem, heb aangewezen.

UwelEerw. Z. V. W. Dienaar,

Le Jeune.

REGLEMENT

DER

VOLKPLANTING VOOR LANDBOUW, VOOR JEUGDIGE MISDADIGERS, TE METTRAY, IN FRANKRIJK,

medegedeeld door

MR. L. G. VERNEÉ.

(Vervolg van bl. 269.)

Art. 108. De voorwerpen, welke de leerling verpligt is, zich op eigene kosten aan te fchaffen, worden hem uit het magazijn der volkplanting verkocht, volgens het daarvoor door den Directeur vastgeftelde tarief.

Art. 109. De belooning voor hunnen arbeid is zoodanig be-

Digitized by Google

bepaald, dat over het algemeen de jaarlijksche winst van elken leerling de som niet te bovengaat, welke noodig is, om te gemoet te komen aan de uitgaven, te zijnen laste gebleven.

Art. 110. De door den leerling verdiende gelden worden elken zaturdag avond ten zijnen name ingeschreven, volgens de dagelijksche aanteekeningen der onderopzigters.

Art. 111. Het gebruik van muntspeciën is onder de leerlingen verboden, daarom wordt hun door den kassier, wanneer zij geld noodig hebben, op eene aanvrage, aanwijzende de bestemming der gevraagde gelden en door een der onderopzigters geviseerd, mandaten op naam afgegeven, welke in betaling worden aangenomen door den magazijnmeester.

Art. 112. Er zal eene spaarbank in de volkplanting worden daargesteld. In dezelve zullen de kleine sommen gelds, welk de leerlingen kunnen besparen, worden belegd.

Art. 113. De opbrengst der boete, welke voor overtredingen der reglementen betaald moet worden, wordt ten voordeele der volkplanting in de spaarbank belegd.

Art 114. Elk leerling, welke de volkplanting verlaat, zonder daartoe toestemming te hebben bekomen, verliest alle regt op de gelden, welke hem mogten zijn verschuldigd.

Art. 115. Het door de leerlingen gewonnen geld wordt hun niet bij het verlaten der volkplanting uitgereikt, maar opgezonden aan den correspondent der volkplanting in dat departement, waar het kind woonachtig is. Deze beschikt overeenkomstig de statuten der Vereeniging over hetzelve op de doelmatigste wijze, ten voordeele van het kind.

Art. 116. Wanneer een kind komt te overlijden, worden de gelden, welke hij mogt bezitten, even als zijne goederen aan zijne erfgenamen gegeven, onder voorwaarde van eerst aan de volkplanting te vergoeden die uitgaven, welke voor het kind sedert zijne toelating hebben plaats gehad.

TITEL VII.

Over de tucht.

§. I. Over het toevoorzigt.

Art. 117. Opdat het toevoorzigt gemakkelijk zijn zal, mogen noch de beambten, noch de leerlingen buiten de volkplanting gaan, zonder hunne gewone dagelijksche kleeding.

Art. 118. De opzigter is tegenwoordig bij het openen en sluiten der poorten. Elken avond worden de sleutels aan den Directeur gebragt.

Art. 119. De deurbewaarder is verantwoordelijk voor het goede toevoorzigt aan de poorten. Hij laat niemand in of uitgaan, dan overeenkomstig zijn reglement. Hij mag noch goederen, noch eetwaren of dergelijke latendoorgaan, zonder dat men hem daartoe de toestemming vertoont.

Art. 120. Geen boek of teekening, gedrukt of geschre-

ven werk mag in de volkplanting worden ingebragt, zonder toeſtemming van den Directeur.

Art. 121. Nadat de leerlingen naar bed zijn, bepaalt de Directeur het uur der *rondes* (l'heure des rondes de ſurveillance). Hij bezoekt, even als de onderopzigters, dikwijls en op onverwachte tijden de ſlaapzalen.

Art. 122. De ſlaapzalen en gangen zijn gedurende den nacht, behoorlijk verlicht.

Art. 123. Een onderopzigter of een der beambten ſlaapt in elke ſlaapzaal, in een afgezonderd vertrek, waaruit hij gemakkelijk de leerlingen kan gadeſlaan.

Art. 124. Er zijn openingen in de muren en in de deuren der vertrekken, waar de leerlingen zich bevinden, zoo dat men dezelve, aan de buiten zijde zijnde, kan beſpieden; door een mecaniek werktuig worden de uren, op dewelke de rondes hebben plaats gehad, aangewezen.

Art. 125. Elk der onderopzigters en beambten neemt op zijne beurt de nachtwacht waar.

Art. 126. De brandſpuit en toebehooren wordt ſteeds in goeden ſtaat en in gereedheid gehouden, om in geval van nood te kunnen worden gebruikt.

Art. 127. Geen beambte mag een oogenblik de leerlinlingen, aan zijne zorg toevertrouwd, verlaten, zonder daarvan den opzigter te hebben verwittigd, en zonder zich door eenen anderen te hebben doen vervangen.

Art. 128. Elk beambte, door wiens achteloosheid een leerling, al is het ook maar eenen nacht niet in de volkplanting is geweest, zal voor eene maand in zijne bediening geſchorst worden. Bij herhaling zal hij worden afgezet.

§. II. Over de afwezigheid.

Art. 129. Geen beambte zal zich uit de volkplanting mogen verwijderen, zonder ſchriftelijk verlof van den Directeur.

Art. 130. Aan geen beambte wordt meer dan tweemaal per maand, een dag verlof toegeſtaan.

Art. 131. Het verlof, om buiten de volkplanting te ſlapen, kan meermalen worden toegeſtaan aan die beambten, welke hunne huishouding in de gemeente hebben, dan het verlof om uit te gaan. In geen geval, behoudens bij noodzakelijkheid, zal er aan meer dan twee beambten te gelijk verlof gegeven worden, om uit te gaan, of buiten de volkplanting te gaan ſlapen.

Art. 132. Elk beambte, welke zich zonder verlof uit de volkplanting zal hebben verwijderd, zal gedurende drie dagen zijne bezoldiging verliezen, en gedurende acht dagen bij herhaling binnen drie maanden, behoudens de andere ſtraffen, bij bijzondere reglementen bepaald.

Art. 133. Wanneer aan den deurbewaarder een verlofpas wordt ter hand geſteld, geeft hij daarvan onmiddellijk na het ver-

Digitized by Google

vertrek van den perfoon, welke hem de verlofpas heeft gegeven, aan den Directeur kennis.

Art. 134. Er wordt aan de leerlingen geen verlof gegeven, dan in zeer dringende gevallen, zoo als bij voorbeeld bij ziekte of overlijden hunner naaste bloedverwanten. De toeftemming tot verlof, hetwelk zich evenwel zoo kort mogelijk moet uitftrekken, wordt gegeven door den Directeur, na den onder-opzigter der afdeeling van het kind gehoord te hebben. De perfoon, aan wiens zorg het kind wordt toevertrouwd, verbindt zich hetzelve op den bepaalden tijd terug te brengen.

§. III. Over de bezoeken.

Art. 135. Op vaste dagen, bij de reglementen bepaald, heeft elk lid ftichter of infchrijver het regt, de volkplanting voor landbouw te bezoeken en kennis te nemen der inwendige orde.

Art. 136. De ouders kunnen hunne kinderen flechts eens in de maand bezoeken, na bekomen toeftemming van den Directeur.

Art. 137. De deurwachter zal de namen van allen, die de volkplanting bezoeken, opfchrijven en de daartoe afgegeven toeftemmingbilletten zorgvuldig bewaren.

Art. 138. De toeftemming, om de leerlingen afzonderlijk te mogen fpreken, wordt alleen gegeven des zondags en op feestdagen en niet anders dan aan menschen, welke daarvoor geldige redenen kunnen opgeven. Zoodanig verkeer mag niet langer dan een uur duren.

Art. 139. Niemand, welke toeftemming verkregen heeft, om met een leerling te fpreken, mag dit elders doen, dan in de fpreekkamer, in tegenwoordigheid van eenen beambte, en kan de volkplanting niet bezigtigen zonder eene bijzondere toeftemming daartoe.

Art. 140. Het is aan diegenen, welke de leerlingen bezoeken, verboden zonder toeftemming van den Directeur, aan hem brieven of iets anders te overhandigen. In geen geval mag hun geld gegeven worden.

Art. 141. De leerlingen mogen nimmer zonder toeftemming van hunnen opzigter het woord tegen een vreemdeling voeren.

Art. 142. Niemand, welke in geene betrekking tot de volkplanting ftaat, mag er flapen, eten of drinken. De twee laatfte punten lijden uitzondering bij hen, welke den Directeur of aalmoezenier bezoeken.

Art. 143. Het is aan de beambten verboden, eenige betrekking te hebben met de bloedverwanten of vrienden der leerlingen of bij hen te flapen, te eten of te drinken. Het is hun insgelijks verboden eenige inlichtingen omtrent den naam en het gedrag der leerlingen te geven.

Art. 144. Elk beambte, welke hetzij van de leerlingen, hetzij van hunne bloedverwanten, hetzij van bezoekers een ge-

Digitized by Google

geschenk of eenige belooning zal hebben aangenomen of doen beloven, zal onmiddellijk worden ontslagen.

Art. 145. De giften der bezoekers worden door hen in een bus gestort, welke maandelijks wordt geledigd en ten behoeve der volkplanting, in de spaarbank wordt belegd.

Art. 146. Elk bezoeker der volkplanting wordt uitgenoodigd zijne aanmerkingen in een register op te teekenen, hetwelk hem bij het verlaten der volkplanting wordt aangeboden.

§. IV. Over de straffen.

Art. 147. De straffen, welke aan de leerlingen kunnen worden opgelegd, zijn:

1°. Boete; 2°. Inhouding van loon met of zonder buitengewone taak; 3°. Het verlies van het regt, om het opperhoofd der afdeeling te helpen kiezen en tot de vervulling van die betrekking; 4°. De opsluiting in afzonderlijke cellen op water en brood, en 5°. De ontneming der kleeding van de volkplanting.

Art. 148. De leerlingen mogen nimmer worden geslagen.

Art. 149. Het vergrijp tegen de tucht der volkplanting, en slecht gedrag wordt alleen met de opsluiting in afzonderlijke cellen gestraft.

Art. 150. Geen soort van arbeid kan als straf beschouwd worden.

Art. 151. Wanneer aan eenen leerling eene buitengewone taak wordt opgelegd, kan daardoor geen verschil in de soort van den arbeid ontstaan. De arbeid wordt gekozen naar de krachten en de geschiktheid van den leerling.

Art. 152. Geene straf brengt de staking van den arbeid van den gestrafte mede.

Art. 153. De straf-cellen zijn altijd verlicht, en met gezonde en versche lucht voorzien. De gestraften kunnen, zonder het te merken, voortdurend in dezelve worden bespied.

Art. 154. Er kan door geen beambte eenige straf worden opgelegd, zonder daarvan onmiddellijk aan dengenen, welke boven hem geplaatst is, kennis te geven.

Art. 155. Alle afslag of verandering van straf zal door diegenen, welke de straf heeft opgelegd, aan den overtreder worden bekend gemaakt.

Art. 156. Geen leerling kan in eene cel geplaatst worden, zonder dat de Directeur in den loop van den dag daarvan kennis erlangt.

Art. 157. De gestrafte leerlingen, in de cellen opgesloten, worden dagelijks door den Directeur of den Inspecteur, over den arbeid, bezocht.

Art. 158. Wanneer de straf van zitten op water en brood voor vier dagen is uitgesproken, zal de leerling die straf slechts twee dagen achtereenvolgende mogen ondergaan.

Digitized by Google

Art. 159. De opgeſlotenen dragen als teeken van ſtraf eene zwarte ſlopkous aan het linkerbeen. Zij mogen niet met hunne makkers, noch gedurende, noch na den arbeid ſpreken, noch deel nemen aan de uitſpanning.

Art. 160. De vergrijpen, door de leerlingen tegen de reglementen begaan, zullen zoo veel mogelijk dadelijk geſtraft worden.

Art. 161. Elk leerling, welke zich gedurende den arbeid, of de verſchillende oefeningen aan een zwaar vergrijp heeft ſchuldig gemaakt, zal naar omſtandigheden in eene afgezonderde plaats alleen worden opgeſloten, met oplegging eener buitengewone taak of in de policie kamer worden gebragt, tot aan het uur van uitſpanning. Hij zal alsdan met de getuigen worden gehoord en de ſtraf tegen hem worden uitgeſproken.

Art. 162. Er wordt een naauwkeurig dag-register gehouden der opgelegde ſtraffen, met aanteekening, waarvoor de leerlingen geſtraft zijn, even als van het inhouden der verdienſten wegens overtreding der reglementen.

Art. 163. Indien het noodig is, zal er eene ſtrafafdeeling worden daargeſteld, waarbij die leerlingen zullen gezonden worden, wier gedrag over het algemeen ſlecht is.

Art. 164. De leerlingen, bij de ſtrafafdeeling geplaatst, zullen een geheel afgeſcheiden gedeelte van het geſticht bewonen, zij zullen zoo min mogelijk met de anderen verkeer hebben en zullen eene bijzondere kleeding dragen.

Art. 165. Afgeſcheiden van de ſtraffen, bij de reglementen der volkplanting bepaald, zal tegen den leerling, welke zich aan eenig misdrijf bij de gewone ſtrafwet voorzien, ſchuldig heeft gemaakt, proces verbaal worden opgemaakt en hij zal voor de gewone regtbank te regt ſtaan.

§. V. Algemeene bepalingen.

Art. 166. Het zweren en vloeken is verboden.

Art. 167. Het is verboden op de muren of deuren te ſchrijven, dezelve te bemorſen of op eenige wijze te bekrasſen, op ſtraffen van dezelv ten zijnen koste te doen in orde brengen, niettegenſtaande de overige ſtraffen, welke tegen hem zullen kunnen worden uitgeſproken.

Art. 168. Indien de dader van het feit, in het vorig artikel opgenoemd, niet bekend is, zullen alle de leerlingen daarvoor hoofdelijk verantwoordelijk en aanſprakelijk zijn.

Art. 169. De vernielingen en ſchade, door onachtzaamheid, weerſpanningheid of door niet in achtneming der reglementen veroorzaakt, zullen ten koste der gezamenlijke leerlingen, indien de dader niet bekend is, worden herſteld, terwijl zij daarvoor ook hoofdelijk zijn verantwoordelijk, en zal van ieder een gelijk deel zijner winſten worden afgehouden.

Art. 170. Het is aan de oude leerlingen der volkplanting ver-

Digitized by Google

verboden, van de nieuw aankomenden iets te vorderen, of eenige dienst te vergen, ook niet onder voorwendſel van het regt van nieuw aangekomene.

Art. 171. Niemand, aan de volkplanting verbonden, kan eenige verbindtenis met de leerlingen aangaan, noch hen in zijne bijzondere dienst gebruiken. Het is verboden, wat het ook zij, iets voor of van hem te koopen.

Art. 172. Elk beambte, welke zich zonder toeſtemming van den Directeur, met eenige beſtellingen hetzij binnen, hetzij buiten de volkplanting voor de leerlingen belast zal hebben, zal met eene inhouding van veertien dagen bezoldiging geſtraft worden.

Art. 173. De leerlingen, welke eene dusdanige overtreding begaan, worden met acht dagen cellenſtraf geſtraft.

Art. 174. In het geſticht is eene bus geplaatst voor de brieven, door de leerlingen geſchreven. De brieven mogen niet worden geſloten en mogen niet worden verzonden, zonder door den Directeur te zijn nagezien.

Art. 175. De Directeur neemt kennis der brieven, aan de leerlingen geſchreven, en laat hun dezelven, indien hij het goed oordeelt, ter hand ſtellen.

Art. 176. Het gebruik van geld is in de volkplanting verboden. Wanneer bij een der leerlingen geld gevonden wordt, wordt hetzelve ten zijnen name in de ſpaarbank geſtort en belegd.

Art. 177. Geen koopman met eetwaren als anderzins kan zich, hetzij voortdurend, hetzij tijdelijk, onder welk voorwendſel ook, in de volkplanting vestigen.

Art. 178. Er mogen geene geestrijke dranken in het geſticht gebragt worden, dan ten gebruike op de ziekezaal. De tabak is verboden.

Art. 179. Elk leerling is verpligt zonder te antwoorden te gehoorzamen, en dadelijk ten uitvoer te brengen, hetgeen hem bevolen wordt, behoudens zijn regt, om later zijne aanmerkingen te mogen in het midden brengen.

Art. 180. De overtredingen der tucht, door de leerlingen begaan, zijn in enkele gevallen, bij de reglementen van inwendige orde opgenoemd, onderworpen aan het oordeel van eenen raad, uit de leerlingen zelve te zamengeſteld.

Art. 181. Wanneer eene overtreding der reglementen niet door den genen geſtraft is, welke volgens deszelfs betrekking daartoe gehouden was, zal de ſtraf onmiddellijk door eenen der andere beambten worden opgelegd en alzoo het verzuim herſteld worden.

Art. 182. Elk beambte, of elk opzigter, uit de leerlingen gekozen, welke zich aan het verzuim bij het vorig artikel voorzien, behoudens wettige en verſchoonende redenen, zal hebben ſchuldig gemaakt, zal, bijaldien op de overtreding eene geldboete geſteld is, gehouden zijn, het dub-

Digitized by Google

dubbel dier boete te betalen, en voor andere overtredingen, eene boete, bij een bijzonder reglement vast te ſtellen, behalve de zwaardere ſtraffen, indien daartoe termen zijn.

(*Het Vervolg en Slot hierna.*)

PROGRAMMA

LITTERARII CERTAMINIS A RECTORE ET SENATU ACADEMIAE GRONINGANAE

Die XV *menſis Aprilis anni* MDCCCXLV *indicti.*

Academiarum atque Athenaeorum in patria civibus, qui hoc ipſo anno tertium ſtudiorum annum ingresſi ſunt, hae ponuntur quaestiones.

AB ORDINE JURIDICO.

Juris romani regula „traditionibus dominia rerum, non nudis pactis transferuntur" a legislatore francico improbata, merito recepta fuit jure, quo utimur.

Rogat Ordo, ut, expoſitis incommodis, quae juris francici principium peperit, probetur, receptae juris romani regulae quae ſit vis ad recte intelligenda et interpretanda varia codicis civilis nostri capita? quis uſus in explicando loco *de obligationibus*, in primis quod ea placita attinet, quae verbis haud differunt a codicis francici praeceptis?

AB ORDINE MEDICO.

Quaeritur descriptio pharmacognostica, pharmaceutica et pharmacodynamica *digitalis purpureae.*

Ordo requirit, ut propriis etiam experimentis investigentur principia maxime activa hujus plantae, ſingulorumque vires.

AB ORDINE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

I. Quid hodie notum est de diverſarum plantarum paraſitarum (exceptis paraſitis ſpuriis) vivendi ſeſeque multiplicandi ratione et de vi, quam in alias plantas exercent?

II. Quid Mathematici recentiores contulerunt ad emendandam interpolandi methodum?

AB ORDINE THEOLOGICO.

Ecclesiae emendatio, ſaeculo XVI orta, quatenus regresſio erat ad Eccleſiam primaevam, quatenus progresſio ad conditionem eccleſiae magis adultam?

AB ORDINE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM.

I. Comparatio et explicatio rationis, quâ in Homericis car-

carminibus et in Virgilii Aeneide Dii et Fatum rebus humanis immiscentur.

II. Dijudicentur Hooftii, *poëtae erotici*, merita.

Commentationes, oratione latina conficiendae, aliaque quam auctoris manu describendae, ante diem XV mensis Aprilis a. MDCCCXLVI, auctorum sumtibus, mittuntor ad clarissimum virum, qui senatui academico ab actis erit. Singulae lemmate inscribuntor adjunguntorque scedulae obsignatae auctorum nomina et praenomina continentes, eodemque lemmate extrinsecus distinctae.

Praemia aurea victoribus tradentur ipso die Academiae natali, a. MDCCCXLVI.

H. NIENHUIS,
Rector Magn.

C. STAR NUMAN,
Senat. Acad. ab actis.

WEÈRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. April.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-streken.	Wind-kracht.	Luchtsgesteldheid.
16	29. 2¼	41½	N. N. O.	6	betrokken, nevel.
	„ 2¼	48	id.	4 à 6	bewolkt.
	„ 3	46½	N. O.	4 à 6	helder.
17	29. 3¼	46	N. N. O.	4 à 6	helder.
	„ 3¼	52½	N. O.	6 à 8	idem.
	„ 2¾	42	N	4 à 6	bewolkt.
18	29. 2½	39	N. N. O.	4	bewolkt.
	„ 2	50½	N. O.	4 à 6	helder.
	„ 1¾	42	N.	4 à 6	bewolkt.
19	29. 1¼	42½	N.	2 à 4	betrokken, nevel.
	„ 1	51	id.	2	helder.
	„ 0¾	50	N. O.	2	idem.
20	29. 1½	49	N. N. O.	2	helder.
	„ 2	56	id.	2	idem.
	„ 2½	49½	N. O.	4	idem.
21	29. 2¼	41½	N. N. O.	2	betrokken, mist.
	„ 1½	54½	N.	0 à 2	helder.
	„ 1½	48	N. N. O.	2	idem.
22	29. 1	47½	N. O.	2	helder.
	„ 0¾	60	id.	2	idem.
	„ 0½	53	id.	2	idem.

Den 20 April 's namiddags ten 4 ure de Therm. 59½ graden.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

ALGEMEENE KONST- EN LETTERBODE

VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 2den MEI.

N°. 19.

BERIGTEN.

ROTTERDAM. Het met zoo veel regt geroemde Bestuur der Nederlandsche Oost-Indische Bezittingen heeft wederom een bewijs gegeven van deszelfs streven, om ook andere, dan materiële betrekkingen tusschen Kolonie en Moederland te onderhouden. Onder de minerale wateren namelijk van die milde gewesten is er een, hetwelk als geneesmiddel eene bijzondere onderscheiding verdient, door eene gehalte aan bestanddeelen, wier gunstige invloed op onder ons heerschende ziekten, inzonderheid klierziekten, door ondervinding is gekenmerkt geworden.

Zijne Excellentie de Minister van Koloniën, door den Chirurgijn der 2de klasse bij het Indisch leger, Dr. J. C. A. Krebs, opmerkzaam gemaakt op deze, voor Nederland, gewigtige ontdekking, heeft onmiddellijk de vereischte maatregelen getroffen, om de nog onvolkomen bekende bron te doen opsporen, er water van naar Nederland te doen zenden, en, mogt zich de reeds verkregene ondervinding omtrent den aard der bestanddeelen van dat water bevestigen, hetzelve ten gebruike van zieken verkrijgbaar te stellen, voor eenen prijs, die de kosten van verzamelen en verzenden konde goedmaken.

Digitized by Google

Eene ontleding van dit water, op nieuw in het werk gesteld door den hoogleeraar G. J. MULDER, heeft hetzelve inderdaad als eene, voor geneeskundig gebruik, in vele ziektengevallen, zeer heilzame watersoort doen kenmerken, en geleerd, dat hetzelve behoort tot de op de aarde zeldzaam voorkomende aan *iödium* rijke watersoorten, wier geneeskrachtige werking, in de meermalen genoemde ziekten, thans nog door geen ander geneesmiddel overtroffen is.

Deszelfs zamenstelling is namelijk:

Chlor Calcium	0,723.
„ Magnesium . . .	0,251.
Iöd. Magnesium	0,143.
Chlor Potassium	0,220.
„ Sodium	16,919.
Kiezelzuur	0,035.
Water	981,709.
	1,000,000.

Door dit gehalte aan iod. magnesium, is het Gebangan's water krachtiger, dan die van Castro Caro, Stronchino, twee wateren der Appenijnen, krachtiger, dan dat van Friederichshall bij Coburg en anderen, wier werking, in velerlei vormen van klierziekten, in de geneeskunde wel bekend is; terwijl bovendien het Gebangan's water door de andere, in hetzelve voorkomende zouten reeds eene geneeskrachtige watersoort wezen zou.

De bron, waaruit dit water wordt verkregen, is eene kleine ondiepe bron, waarin hoogstens eene hoeveelheid water van 230 kruiken kan bevat zijn. Het water zijpelt door eenen harden bodem heen, en behoeft, wanneer de bron geheel is geledigd, 26 uren tijds, om weder geheel als te voren de bron te vullen. Zij ligt 700 voeten boven de oppervlakte der zee, in het district Kendal, residentie Samarang, op Java.

Van dit water is eene zekere hoeveelheid ten geneeskundigen gebruike in Nederland verkrijgbaar gesteld bij de heeren Roggenbach en van der Hoop, Handelaren in Minerale Wateren te Rotterdam; terwijl omtrent de nadere bijzonderheden van hetzelve, de brochure van den hoogleeraar G. J. Mulder kan worden nagelezen, onder den titel: GEBANGAN'S WATER, *eene iödium houdende watersoort van Nederlandsch Indië.*

AN-

Digitized by Google

AMSTERDAM. Het heeft Zijner Majesteit den Koning behaagd, bij dispositie van den 8. dezer, n°. 4, goed te keuren de verkiezing, gedaan door de vierde klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van wetenschappen, letterkunde en schoone kunsten, van de heeren H. W. COUWENBERG, N. PIENEMAN en JB. DE VOS JBZ., alhier, en A. WALDORP, in 's Gravenhage, tot leden.

Bij dezelfde dispositie is mede goedgekeurd de verkiezing, door de derde klasse deszelven Instituuts, van de heeren LEOPOLD RANKE, hoogleeraar te Berlijn, en J. A. LETRONNE, hoogleeraar te Parijs, tot geassocieerden.

HET GETAL DER APOTHEKERS IN HET KONINGRIJK PRUISSEN, VERGELEKEN MET DAT IN NEDERLAND EN BEPAALDELIJK IN 'S GRAVENHAGE,

DOOR

D. T. VRIJDAG ZIJNEN.

Bij de menigvuldige documenten, welke dezer dagen het licht hebben gezien, bij de behandeling van het ontwerp der geneeskundige Wet door de Staten-Generaal, zullen er weinigen bestaan, in welke het beroep van den apotheker wordt behandeld, zonder dat men daarbij klagten aantreft wegens het overgroot aantal uitoefenaars van die betrekking; — eene opmerking, die zelfs in de memorie van toelichting der wet gemaakt wordt.

Deze klagt is even algemeen, als gegrond; niet ééne geneeskundige betrekking is er, waarbij zoodanige onevenredige verhouding bestaat tusschen de bevolking en het beroep, als zulks hier te lande met den apotheker het geval is.

Het is ons doel niet, het nadeelige van zulk eenen toestand aan te toonen, of de middelen aan te wijzen, die strekken kunnen, om in dezen verbetering aan te brengen; onderscheidene geschriften, zoo voor de vertegenwoordigers des volks in het bijzonder vervaardigd, als voor het algemeen verkrijgbaar gesteld, hangen daarvan een treurig tafereel op, en geven, zoo al niet tot ver-

Digitized by Google

verbetering, althans tot voorkoming van verslimmering, doelmatige middelen aan de hand (*). De *Allgemeine Preussische Zeitung* van 1 Maart ll., geeft in hare *Beilage* een overzigt der *Statistiek des Medezinal-Personals im Preussischen Staate* in 1843, en de inzage, die ons hierdoor gegeven wordt omtrent het aantal personen, die in den jare 1843 in dat naburige rijk (menigmaal ons tot model gegeven) tot het geneeskundig personeel behooren, geeft de middelen aan de hand, om daaromtrent met dat personeel in ons vaderland eene vergelijking te maken, hetwelk wij bij dezen ten uitvoer brengen alléén met betrekking tot het beroep van apotheker.

Ten opzigte van het getal apothekers, of wel van hen, die hier te lande bevoegd zijn tot het bereiden en afleveren van geneesmiddelen, hebben wij gebruik gemaakt van eene opgaaf, voor welker echtheid wij kunnen instaan; bij die opgaaf evenwel moeten wij de volgende aanmerking maken.

In het koningrijk Pruissen zijn de stedelijke apothekers en die van het zoogenoemde platte land niet onderscheiden in de wijze van beroepsuitoefening; hier te lande is het anders gelegen. Op het platte land (†) heeft men drie onderscheidene kwalificatiën, die bevoegd zijn tot het bereiden en afleveren van geneesmiddelen, als: *Medicinae Doctores*, *Plattelands Heelmeesters*, en *Apothekers*, en op zeer weinige uitzonderingen na maken zij daarvan allen gebruik.

Hieruit volgt, dat, om tot eene vergelijking te geraken, van het apotheker-personeel in Pruissen en hier te lande, de uitoefening van deze betrekking in onze steden (§) gelijk staat, maar ten opzigte van de gemeenten op het platte land, moet bij het getal der apothekers, *proprie dicti*, gevoegd worden het getal medicinae doctoren en plattelands-heelmeesters; want hoewel niet *jure* apothekers, zijn de medicinae doctoren ten platten lande en de plattelands-heelmeesters zulks *fac-*

(*) Men zie onder anderen: *De bedenkingen van* EENIGE *apothekers te 's Gravenhage*, 's Gravenhage bij K. Fuhri, bl. 13 en volgg.

(†) Zoodanige plaats, waar geene Commissie van geneeskundig onderzoek en toevoorzigt resideert.

(§) Hierdoor verstaat men zoodanige plaatsen of gemeenten, alwaar eene Commissie van geneeskundig onderzoek resideert.

Digitized by Google

facto, dewijl zij bevoegd zijn geneesmiddelen te bereiden en af te leveren, en van die bevoegdheid gebruik makende, zijn zij, hoewel onder eenen anderen naam fungerende, inderdaad apothekers of bereiders en afleveraars van geneesmiddelen.

Volgens de opgaaf der bovengenoemde *Preusſiſche Zeitung* was het getal inwoners over het geheele koningrijk Pruisſen in 1843, 15,470,134, terwijl het aantal apothekers 1419 was, waaruit dat blad als reſultaat opgeeft, dat de verhouding van elke apotheek tot het getal inwoners is: als 1 tot 10,902.

Nemen wij nu de bevolking der ſteden in ons vaderland, die, gelijk wij vroeger hebben aangetoond, met opzigt tot uitoefening van het apothekers-beroep met Pruisſen gelijk ſtaan, en ſtellen wij het getal inwoners van die ſteden, die niet tot het platte land behooren, als 854,542 met 752 apotheken, dan is de verhouding der apotheken in de ſteden tot de bevolking als 1 op de 1136 (in Pruisſen 1 op 10,902).

Dit reſultaat is voor het platte land iets gunſtiger; want de bevolking daarvan is 2,099,076, terwijl het beroep van apotheker aldaar wordt uitgeoefend

door 468 Medicinae Doctores,
1040 Plattelands Heelmeesters
en 244 Apothekers,

dus 1752 Apothekers, waaruit de verhouding blijkt van 1 apotheker op de 1141 inwoners. — Nemen wij nu de bevolking van het geheele koningrijk te zamen, en beſchouwen wij die in verband met het getal apotheken of gekwalificeerde debitanten van artſenijen, dan levert het getal van 2,953,618 inwoners, en dat der 2504 apotheken de verhouding op van 1 apotheker op ongeveer 1180 inwoners (in Pruisſen 1 apotheek op 10,902 inwoners). Dit reſultaat, hoe ongunſtig ook, wordt zulks nog in hooger mate, door onderſcheidene bijkomende, hoogst nadeelig daarop werkende omſtandigheden, te weten: het getal perſonen, die, als behoeftig, van ſtadswege of door inrigtingen van liefdadigheid, van geneeskundige hulp en van geneesmiddelen worden voorzien, en daarenboven het debiteren van geneesmiddelen door onbevoegden; zoo als daar zijn de doctoren in onderſcheidene vakken van geneeskun-

 de,

Digitized by Google

de, Heel- en Verloskundigen, Drogisten, Tandmeesters enz.

Nemen wij dit alles te zamen, dan kunnen wij gerustelijk de ware verhouding tusſchen de bevolking en de apothekers ſtellen, als 1 — 1000 (wel te verſtaan 1000 perſonen, beſtaande uit vermogenden, minvermogenden en de zoodanigen, die aan den apotheker wel werk, maar nimmer geld verſchaffen en evenwel niet tot de eigenlijk gezegde armen of behoeftigen behooren). Dit zal voldoende zijn, om te doen zien, dat Pruisſen in vergelijking met ons Vaderland het Dorado der Pharmaceuten is. Wil men meer, dan neme men de *Zeitung* van 1 Maart in de hand, en dan kan men zien, dat de bevolking van 1842 tot 1843 in Pruisſen vermeerderd is met 176,863 inwoners, en in het geheele rijk met ſlechts 20 apotheken. Dan kan men al verder ontwaren, dat in de ſtad Berlijn, in 1843, de verhouding der apotheken tot de bevolking was, als 1 tot 10,339, terwijl zulks in 's Gravenhage was en thans is, als volgt:

In 1840,	1	apotheek	op de	1540	inwoners.
„ 1841,	1	„	„ „	1549	„
„ 1842,	1	„	„ „	1613	„
„ 1843,	1	„	„ „	1664	„
„ 1844,	1	„	„ „	1638	„
„ 1845,	1	„	„ „	1657	„

Het is evenwel noodzakelijk, dat men de ongunſtige plaatſelijke omſtandigheden opmerkt, die nadeelig op dit reſultaat werken. Deze zijn het afleveren van geneesmiddelen door onbevoegden, het getal behoeftigen, die van ſtadswege van geneesmiddelen worden voorzien, welk getal jaarlijks minſtens 14,000 is (*), het garnizoen, hetwelk gedurende de zes gemelde jaren (van 1840 tot 1845) wel hooger, maar nimmer minder dan 2000 man geweest, en de militairen, die niet tot het garnizoen behooren, en aan welke evenwel geneesmiddelen uit de militaire apotheken worden geleverd. Neemt men dit alles te zamen, dan wordt het verkregene vroeger gemelde getal met *ruim een derde* verminderd, en de verhouding van het getal apotheken, hetwelk

(*) Wij hebben bij onze berekeningen van geene andere dan officiële opgaven gebruik gemaakt; wilden wij ons aan vooronderſtelling wagen, dan zou men met vrij wat zekerheid het getal inwoners, dat alhier van ſtadswege kosteloos geneesmiddelen ontvangt, op 24000 kunnen ſtellen.

by Google

welk hier ter ſtede van de inwoners moet beſtaan, is alzoo 1 tot de 1000, hetwelk wederom overeenkomt met het reſultaat over het geheele koningrijk.

Vooronderſtelt men nu, dat in Berlijn dezelfde ongunſtige invloed beſtaat ten opzigte van het apothekers-beroep als te 's Gravenhage, en vermindert men dus de totale verhouding insgelijks met ruim $\frac{1}{3}$, dan blijft het reſultaat evenwel nog 6000 inwoners voor elke apotheek (in 's Gravenhage 1000 voor elke apotheek).

Om nu uit dit alles de gevolgtrekking op te maken, of deze verhouding al dan niet geëvenredigd is aan de behoeften, daartoe moet men van nabij bekend zijn met de betrekking van apotheker en met den toeſtand, waarin deze over het geheel verkeert. Daartoe wordt vereischt, dat men wete, hoe het is, en hoe het zijn moest, daartoe moet men weten, hoe het elders is, en moet men voor zoodanige vergelijking een goed voorbeeld nemen.

Ik ben in de gelegenheid geweest, apothekers te leeren kennen in Hanover, Keur-Hessen, Frankfort, Aken en in onderſcheidene ſteden langs den Rijn; ik heb hunne inrigtingen en materialen gezien, en ik durf verklaren, dat op zeer weinig uitzondering na het publiek aldaar gewaarborgd is voor eene goede bediening tegen billijke prijzen.

Gelieft men nu deze uitkomst af te leiden van de verhouding der apothekers tot het getal der inwoners, dan zal men moeten erkennen, dat men in de ongeëvenredigde verhouding de hoofdoorzaak moet zoeken, dat de apothekers en apotheken hier te lande zoo zeer verſchillen met die in onderſcheidene Duitſche Staten.

Wij beſluiten deze vergelijkingen en beſchouwen met de woorden, voorkomende in de vroeger aangehaalde *Bedenkingen van eenige Apothekers te 's Gravenhage*, bl. 13 en volgg. „ Het beste middel, om den apothekers-
„ ſtand te verheffen, is, te zorgen, dat de eerlijke en
„ loyale uitoefening van dat vak een redelijk middel van
„ beſtaan aan zijne beoefenaars kan opleveren. De ont-
„ zettende toeneming echter van het getal apothekers,
„ vooral in groote ſteden, levert daartegen een groot
„ ſtruikelblok op. Die toeneming geeft, wij mogen
„ het niet ontveinzen, aanleiding tot behandelingen, die
„ op de qualiteit der geneesmiddelen, en daardoor na-
„ tuurlijk op de gezondheid der ingezetenen, den ver-

Digitized by Google

„ derfelijkften invloed uitoefenen, en het is dan ook „ niet te verwonderen, dat meermalen het denkbeeld is „ geopperd, om bij wettelijke bepaling het getal der „ apothekers te beperken.

„ In verfcheidene Duitfche Staten is het getal be- „ perkt, en er beftaat waarlijk geene reden, waarom, „ op de boven omfchreven wijze, zulks ook niet „ hier te lande zoude kunnen plaats hebben. Doctor „ J. P. Heye (*) merkt te regt op: „ „ dat dit „ „ vraagftuk in andere en zelfs zeer vrijzinnige landen „ „ reeds tot zoo groote rijpheid is gekomen, en in het „ „ onze (bij alle ftanden) zoo afdoende antecedenten „ „ heeft, dat de tegenwerping op dit punt van alle „ „ kracht ontbloot mag geacht worden."

„ Aan den notaris moet vertrouwen gefchonken wor- „ den met betrekking tot de materiële, en aan den a- „ potheker met betrekking tot de phyfieke welvaart. „ Bij beiden is eene volledige contrôle onmogelijk, en „ kan de ontrouwe notaris in vele gevallen de gelde- „ lijke belangen zijner cliënten benadeelen, de apothe- „ ker, die, door vuig eigenbelang gedreven, zijne plig- „ ten verzaakt, kan de oorzaak zijn, dat de patiënt, „ welke bij goede bediening aan zijn gezin zou zijn „ weder gegeven, ten grave daalt."

's Gravenhage, Maart 1845.

(*) *Over Geneeskundige Staatsregeling*, opgenomen in het *Archief voor Geneeskunde*.

REGLEMENT
DER
VOLKPLANTING VOOR LANDBOUW, VOOR JEUGDIGE MISDADIGERS, TE METTRAY, IN FRANKRIJK,

medegedeeld door

MR. L. G. VERNEÉ.

(Vervolg en flot van bl. 287.)

Met den platten grond.

TITEL VIII.

Over de Godsdienstoefening.

Art. 183. De mis wordt op zon- en feestdagen gevierd, en het evangelie in het Fransch met luider ftemme gelezen.

Art. 184. De vesper wordt na den middag gelezen. Na de bediening der mis of na de vesper wordt door den aalmoe-

moezenier, gedurende een half uur eenig godsdienstig onderwijs gehouden, ingerigt naar de bevattelijkheid en de behoefte der jonge kinderen.

Art. 185. De beambten, welke binnen het gesticht zijn gehuisvest, moeten met de leerlingen de godsdienstoefeningen bijwonen.

Art. 186. Er kunnen vreemdelingen in de kerk worden toegelaten; zij hebben bijzondere plaatsen en zijn altijd buiten het gezigt der leerlingen en der beambten geplaatst.

Art. 187. Het bestuur van de dienst en de orde in het heiligdom is uitsluitend aan den aalmoezenier opgedragen; het verder toevoorzigt over de kapel behoort tot de bemoeijenis van den Directeur, welke alle maatregelen neemt, welke hij noodig oordeelt.

Art. 188. Niemand dan de aalmoezenier of een geestelijke, die daartoe door den directeur is gemagtigd, kan in de kapel het woord tot de leerlingen voeren.

Art. 189. Het morgengebed wordt in elke afdeeling gehouden; het avondgebed gemeenschappelijk in de kapel. Hetzelve wordt voorafgegaan door eene godsdienstige voorlezing en besloten door godsdienstig gezang, door het orgel begeleid.

Art. 190. De gewone gebeden hebben voor en na het eten plaats.

Art. 191. De leerlingen leeren elken zaturdag dat gedeelte van de heilige schrift, hetgeen den volgenden dag zal behandeld worden.

Art. 192. De aalmoezenier bereidt hen voor tot het doen hunner eerste belijdenis, en tot het vormsel.

Art. 193. Op alle zon- en feestdagen geeft de aalmoezenier of de onderwijzer, onder deszelfs leiding, onderwijs in de geloofsartikelen aan die kinderen, welke hunne eerste belijdenis nog niet hebben afgelegd. Op dezelfde dagen wordt aan de overigen de geschiedenis en het bewijs van de godsdienst door den aalmoezenier ontwikkeld, en ondervraagt hij hen, omtrent hetgeen zij dien aangaande geleerd hebben.

Art. 194. Daarenboven worden aan de kinderen, welke hunne belijdenis nog niet hebben afgelegd, driemaal in de week, gedurende den winter, een uur, de geloofs artikelen onderwezen.

Art. 195. De leerlingen worden, voor dat zij den ouderdom van volle twaalf jaren bereikt hebben, niet tot het doen hunner belijdenis toegelaten, en niet eerder, dan na ten minste twee jaren onderwijs in de godsdienst ontvangen te hebben.

Art. 196. De leerlingen van eene andere, dan de Roomsch Catholijke godsdienst, welke zich in de volkplanting bevinden, zijn niet gehouden de godsdienstoefeningen bij te wonen, en kunnen met toestemming van den Directeur het onderwijs van eenen leeraar hunner kerk ontvangen.

Digitized by Google

Art. 197. Ten einde zoo veel mogelijk bij de kinderen ſchijnheiligheid te verhoeden, en zoo veel mogelijk te beletten, dat zij, door eigenbelang gedreven, bij den aalmoezenier den ſchijn van braafheid en godsdienſtigheid aannemen, mag deze nimmer eenige pogingen aanwenden, ten einde voor hen vermindering van ſtraf, of eenige gunst te erlangen. In geen geval mag hij zijn oordeel zeggen over de moraliteit der genen, wier belijdenis hij heeft afgenomen.

Art. 198. De aalmoezenier ſtaat met den Directeur alleen in administrative betrekking.

Art. 199. De aalmoezenier zal alle vrijheid hebben omtrent de leiding van den geest der leerlingen; hij zal zich met den Directeur verſtaan omtrent de dagen en uren, op welke het godsdienſtig onderwijs zal plaats hebben.

Art. 200. Ten aanzien der benoodigdheden, tot het behoorlijk uitoefenen van de godsdienst, zal men zich gedragen, overeenkomſtig het Beſluit van den algemeenen raad der Godshuizen, van den 23 Februarij 1803.

Art. 201. De giften, bij de godsdienstoefeningen ingezameld, behooren uitſluitend aan de volkplanting en worden gerekend te behooren tot de inkomſten van het geſticht.

Art. 202. De aalmoezenier zal die godsdienſtige ſtichtingen of inſtellingen totſtandbrengen, tot welker oprigting de kerk der volkplanting mogt zijn of worden verpligt.

Art. 203. Het reglement der volkplanting, voor zoo ver de uitoefening van de godsdienst betreft, zal worden onderworpen aan de goedkeuring van den aartsbisſchop van Tours.

TITEL IX.

Over de geneeskundige dienst.

Art. 204. Het ziekenhuis is voorzien van alle de noodige meubelen en gereedſchappen. De ledikanten zijn met gordijnen omhangen.

Art. 205. Aan het voeteneinde van elk bed is een kaartje geplaatst met den naam van den zieke, de letter van deszelfs afdeeling, deszelfs nummer en den dag van deszelfs inkomen in de ziekenzaal. Later voegt men er den datum van zijnen uitgang bij.

Art. 206. De zieken, in de ziekenzaal opgenomen, verwisſelen hunne kleederen met die der ziekenzaal.

Art. 207. Er wordt zoo wel aan de zieken, als aan de herſtellenden eene afgezonderde opene plaats aangewezen, en zij kunnen nimmer eenig verkeer met de andere leerlingen hebben.

Art. 208. Tot dat de volkplanting deszelfs grootſte getal van bevolking zal bereikt hebben, bezoekt de geneeskundige, gewoonlijk, tweemaal per week de volkplanting. Hij bezoekt die dagelijks, ingeval eenige leerlingen door hevige ziekte zijn aangetast.

Art. 209. Geen geneesmiddel wordt aangewend, zonder ſchrif-

Digitized by Google

schriftelijk voorschrift van den geneeskundige. Hij doet zelf de aderlatingen, schrijft dranken, baden enz. voor. Hij geeft de soort en hoeveelheid van voedsel op. De opneming en de uitgang uit de ziekenzaal geschiedt, behalve in dringende gevallen, alleen op last van den geneeskundige.

Art. 210. De geneeskundige houdt, behalve zijn gewoon register der bezoeken bij de zieken, een journaal, op hetwelk de ziektegevallen voorkómen. Hij heeft het toevoorzigt over de apotheek en over alles, wat de gezondheid der leerlingen betreft.

Art. 211. De onder-opzigters bezoeken dagelijks diegenen der leerlingen hunner afdeeling, welke zich in de ziekenzaal bevinden.

Art. 212. De Directeur en de aalmoezenier bezoeken dagelijks de ziekenzaal, wanneer er zich gevaarlijke zieken in bevinden.

Art. 213. Elk leerling, door eene besmettelijke ziekte aangetast, zal in een afgezonderde zaal worden verpleegd.

Art. 214. Nadat het bezoek der zieken in de ziekenzaal der volkplanting is afgeloopen, zal de geneeskundige zonder eenige belooning aan de behoeftige zieken raad geven.

Art. 215. Eene der zusters van liefdadigheid, met de dienst in de ziekenzaal belast, heeft onder haar beheer eene kleine apotheek, uitsluitend voor het huis bestemd.

Art. 216. Zij bereidt, onder toezigt en leiding van den geneeskundige, die geneesmiddelen, bij welke geen gevaar is, en welke zijn omschreven in artikel 39 van het reglement voor de hospitalen te Parijs.

Art. 217. De overige geneesmiddelen, alsmede die, tot welker bereiding eene bijzondere kennis wordt vereischt, worden geleverd door eenen artsenijmenger, lid der departementale geneeskundige commissie.

Art. 218. Er zal in het ziekenhuis door de zorg van den geneeskundige alles voorhanden zijn, om aan drenkelingen en schijndooden hulp te verschaffen.

Art. 219. Evenzeer zal in het ziekenhuis eene draagkoets voorhanden zijn.

Art. 220. De leerlingen, welke, gedurende hun verblijf in de volkplanting, gebreken gekregen hebben, door welke zij gedurende langen tijd onbekwaam zijn, zich aan hunne gewone bezigheden te wijden, kunnen noch in het ziekenhuis, noch in de volkplanting blijven. De raad van bestuur, aan welken daarvan wordt kennis gegeven, verschaft hun tijdelijk hulp, en tracht hun eene andere bestemming te geven.

Art. 221. Bij het einde van het jaar levert de geneeskundige aan den Directeur, om aan den raad van bestuur te worden overgegeven, een verslag in, behelzende eene korte opgave der door hem in het gesticht behandelde ziektegevallen, derzelver oorzaken, en middelen, om dezelve voor te komen of te verminderen.

Digitized by Google

TITEL X.

Over het bestuur.

Art. 222. Er wordt niemand tot de betrekking van onderopzigter aangesteld, dan diegenen, welke kunnen lezen en schrijven, en bewijzen van goed gedrag, geteekend door den Burgemeester hunner woonplaats en twee geloofwaardige getuigen, kunnen overleggen.

Art. 223. Elk onderopzigter moet in staat zijn aan de leerlingen een handwerk te onderrigten, en tevens zich met hen aan den landbouw kunnen toewijden.

Art. 224. Geen onder-opzigter of beambte zal in dienst der volkplanting gesteld worden, ten zij hij zich schriftelijk verbindt, zich naar de reglementen van het gesticht te gedragen, en wel voornamelijk indien hij niet toestemt, bij wijze van schadevergoeding drie maanden van zijne bezoldiging te verliezen, ingeval hij zonder toestemming de volkplanting verlaat, of zonder ten minste twee maanden te voren, den Directeur van dat voornemen schriftelijk te hebben kennis gegeven.

Art. 225. Werk- of ambachtslieden, niet aan de volkplanting verbonden, kunnen tijdelijk onderrigt in eenig ambacht geven, doch niet anders dan tegen eene vaste belooning; gedurende hun verblijf in de volkplanting zullen zij, even als de overige beambten, aan de gewone reglementen onderworpen zijn.

Art. 226. Er kan ook een zeker getal opzigters en beambten kweekelingen (Contre maitres ou emploijé's surnumeraires) benoemd worden, ten einde, na ten minste eenen proeftijd van zes maanden te hebben doorgestaan, vast in dienst te treden.

Art. 227. De mindere beambten kunnen na eenen tijd van beproeving van drie maanden benoemd worden.

Art. 228. Aan de personen, in de twee voorgaande artikelen opgenoemd, zal de helft der gewone bezoldiging worden toegestaan.

Art. 229. Degenen, welke den bepaalden proeftijd in de volkplanting hebben doorgebragt, doch niet als beambten hebben kunnen worden aangesteld, zullen, indien hun gedrag goed geweest is, behalve hetgeen hun is verschuldigd, bij het verlaten der volkplanting eene toelage van tien dagen bezoldiging ontvangen.

Art. 230. De beambten, welke in de volkplanting zelve wonen, hebben vrije huisvesting, voedsel, brand, licht en bewassching. Aan elk hunner wordt het gewone voedsel gegeven; noch voor geld, noch ingeval van ziekte of afwezigheid kan dit aan anderen worden uitgereikt.

Art. 231. De eerste kosten der kleeding voor de beambten, uitgezonderd het lijfgoed en het schoeisel, worden door de volkplanting gedragen.

Het-

Digitized by Google

Hetzelve moet door de beambten ten hunnen koste worden onderhouden, hetgeen door den magazijn-meester maandelijks van hunne bezoldiging wordt ontvangen.

Art. 232. Ieder beambte, welke de volkplanting verlaat, is verpligt, behoorlijk hersteld en zindelijk, de kleeding, welke hij bij de aanvaarding zijner bediening ontvangen heeft, in te leveren.

De waarde van datgene, hetwelk is vernietigd of verloren gegaan, wordt hem van zijne nog te ontvangene bezoldiging afgehouden, even als de kosten der herstellingen van de kleedingstukken, welke hij, niet behoorlijk hersteld, aan het bestuur terug geeft.

Art. 233. De beambten mogen hunne huishouding niet in de volkplanting vestigen. Hunne vrouwen en kinderen worden in dezelve niet toegelaten, dan met schriftelijke toestemming van den Directeur, en slechts alleen bij hooge noodzakelijkheid.

Art. 234. De eerste maand bezoldiging der beambten wordt ingehouden bij wijze van borgtogt, en wordt ten hunnen name, in de spaarbank der volkplanting, belegd.

Art. 235. Daarenboven wordt maandelijks een tiende gedeelte van hunne bezoldiging ingehouden, en insgelijks ten hunnen name in de spaarbank gestort tot aanvulling der borgtogt.

Art. 236. De Directeur geeft de mandaten uit, welke door den kassier der volkplanting moeten betaald worden.

Art. 237. De noodige gelden ter goedmaking der dagelijksche noodige uitgaven worden om de veertien dagen aan dengenen, welke met de waarneming van het huishouden belast is door den kassier der volkplanting uitbetaald, op vertoon van het mandaat van den Directeur.

Art. 238. De leveringen hebben naar omstandigheden plaats, of bij openbare aanbesteding, of bij bijzondere aanneming, na het inleveren van proeven en monsters.

Art. 239. De aan te besteden of aan te nemen voorraad kan nimmer grooter zijn, dan dat geen, hetwelk waarschijnlijk voor een jaar noodig is.

De koopwaren worden naarmate der behoefte geleverd.

Art. 240. De meting en weging der te leveren goederen heeft plaats in tegenwoordigheid van twee beambten.

Art. 241. Het is aan een iegelijk, aan de volkplanting verbonden, verboden, onder welke benaming ook, zelfs tijdelijk deel te nemen aan, of te hebben in koop of verkoop ten behoeve van de volkplanting, of te laten beloven of aan te nemen eenige belooning door of van eenen der aannemers of leveranciers.

Art. 242. Bij het einde van elke drie maanden, levert de Directeur een rapport aan den raad van bestuur in, behelzende een kort verslag van den zedelijken en financiëlen toestand

van

Digitized by Google

van het gefticht en omtrent de vervulling der pligten d
de beambten. Hij voegt er eene lijst bij der leerlingen, w
ke zich door hun goed of flecht gedrag hebben onderfcheid

Art. 243. Na verloop van elke vijf jaren kan op vo
dragt van den Directeur de bezoldiging van den Infpect
over den arbeid, der onder-opzigters en der overige b
ambten, wanneer hun gedrag goed geweest is, ten min
met een twintigfte worden verhoogd.

Art. 244. Wanneer een der beambten ziek wordt, m
aan geene flepende ziekte lijdende, wordt hij kosteloos,
eene afzonderlijke zaal van het ziekenhuis, verpleegd.

Art. 245. Aan elken onder-opzigter of beambte, we
na vijf jaren in de volkplanting te zijn werkzaam gewee
zonder redenen tot klagte te hebben gegeven, geduren
zijn verblijf in het gefticht eenig gebrek heeft gekrege
hetwelk hem belet zijne gewone dienst te verrigten, k
met toeftemming van den raad van beftuur eene toelag
gelijk aan twee jaren bezoldiging, worden toegeftaan.

Art. 246. Ingeval van overlijden, kan de helft dier fo
aan deszelfs weduwe of kinderen worden uitgekeerd.

Art. 247. Uittrekfels uit dit reglement zullen in het g
fticht worden aangeplakt.

VERKLARING van den PLATTEN GROND.

A. Ingangsgebouw. b. ingangsportaal. c. ingangsple
d. waschhok, benevens droogzolder. e. bakkerij en zo
der. f. opzigterskamer. g. put. h. overdekte drinkplaatfe
i. overdekte waschplaats. j. werktuigen tot het putten b
trekkelijk. k. ingang voor rijtuigen.

B. Het groote plein.

C. Woningen der familiën. a. overdekte wandelplaatfe
b. werkplaats of ftal, boven flaapzaal, eetzaal en kam
van den opzigter der familie. c. ingang tot den trap v
achteren naar voren. d. ingang tot den trap van voren na
achteren. e. ingang voor rijtuigen van het land komend
f. fekreet. g. akkers.

D. Administratie, kapel en ftrafkwartier. a. voorpo
taal. b. bureau van den directeur. c. kabinet van den d
recteur. d. bureau van den fchoolmeester. e. kabinet va
den fchoolmeester. f. deurtje met eene bel daarbove
g. gang naar de kapel en zaal der opzigters. Beneden de
grond zijn de keuken, dienstbodenkamer, badkamer en
Op de bovenverdieping de woningen van den directeur, de
aalmoezenier, den fchoolmeester en opzigters. h. kapel
i. gang. j. corridor van het gebouw der cellen. k. cellen
l. gang en opzigters-zaal; daarboven zijn twee opzigters-
kamers. m. plaats voor den opzigter der wandelplaatfen.
n.

Digitized by Google

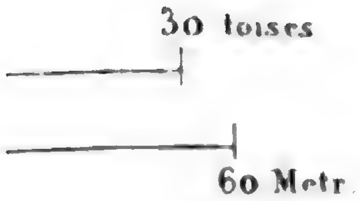
30 toises
60 Metr.

Digitized by Google

n. wandelplaatſen. o. bijzondere ingang van het ſtrafkwartier. p. gang. q. tuinen. r. ſekreet. s. ingang voor rijtuigen.

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

OEUVRES PHILOSOPHIQUES DE FRANÇOIS HEMSTERHUIS.

*** Daar de vroeger aangekondigde Inteekening op eene nieuwe en veel vermeerderde uitgave van dit Werk (in drie Deelen, met Vignetten, à *f* 2,50 ieder Deel) niet, tot het vereischte getal, geſlaagd is, zoo blijft de Inteekening bij voortduring opengeſteld, met vriendelijke uitnoodiging aan onze vaderlandſche Geleerden en Letterkundigen, om deze onderneming met hunne deelneming te begunſtigen, ten einde deze uitgave in *Nederland-zelf* mogelijk te maken.

Leeuwarden, W. EEKHOFF.
April 1845.

GEBANGAN'S WATER.

*** Bij de Heeren ROGGENBACH en VAN DER HOOP, Handelaren in *Minerale Wateren*, te *Rotterdam*, is van wege het Departement van Koloniën gedeponeerd en tot geneeskundig gebruik verkrijgbaar geſteld, eene uitmuntende *GENEESKRACHTIGE WATERSOORT* uit *Oost-Indië*, waarvan de bijzonderheden gemeld zijn in eene brochure, getiteld: GEBANGAN'S WATER, *eene Iödium houdende Waterſoort van Nederlandsch Indië*, door G. J. MULDER, Hoogleeraar te *Utrecht*.

De prijs van dit Water is vooreerst bepaald op 60 Centen de Kruik.

*** Bij H. A. KRAMERS, te *Rotterdam*, ziet het licht:

GEBANGAN'S WATER,
eene Iödium houdende Waterſoort van Nederlandsch Indië,
door G. J. MULDER, Hoogleeraar te *Utrecht*.
Prijs 25 Cents.

PROSPECTUS
OP EEN WERK, GETITELD:
DE LEER VAN HET LEVEN DES ZENUWSTELSELS

SELS MET TOEPASSING OP DE GENEESKUNDE, bewerkt door Dr. G. A. Spiess, Practiserend Arts te *Frankfort* aan den *Main*. Hetzelve zal vertaald en met Aanteekeningen vermeerderd worden door J. N. Ramaer, Med. Dr., eersten Geneesheer aan het Krankzinnigen-Gesticht te *Zutphen*.

Zoo de Geneeskundigen zich met het doel dezer uitgave en met den inhoud en strekking van dit Werk willen bekend maken, wordt de lezing van dit Prospectus Hun Ed. dringend aanbevolen. De Uitgever twijfelt niet, of velen zullen zich daarna wel door inteekening voor een Exemplaar willen verbinden, en hem alzoo in staat stellen, de uitgave spoedig te doen plaats grijpen.

Weêrkundige Waarnemingen, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. April.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Windstreken.	Windkracht.	Luchtsgesteldheid.
23	29. 0	52	N. O.	2	bewolkt.
	28. 11½	63	id.	0 à 2	idem.
	„ 10½	54½	O.	0	idem.
24	28. 10¼	54	O.	0	bewolkt.
	„ 10¼	63	Z. O.	0	idem.
	„ 10¾	55	Z. W.	2	idem.
25	28. 11	56	Z. W.	0	bewolkt.
	„ 11½	64	Z. Z. O.	0	idem.
	„ 11¼	55	Z. O.	2	helder.
26	28. 9½	55	Z. O.	4	bewolkt.
	„ 8¾	57	id.	4	betrokken, regen.
	„ 9¼	51	Z. W.	4	helder.
27	28. 10¼	52	Z. Z. W.	2 à 4	bewolkt.
	„ 10½	58½	id.	4	idem.
	„ 10½	53½	id.	2	idem.
28	28. 10½	54½	Z. Z. O.	2	bewolkt.
	„ 10½	65	Z. O.	0 à 2	idem.
	„ 10½	54	id.	2	idem.
29	28. 11¼	56	Z. W.	2 à 4	bewolkt.
	29. 0¾	60	id.	2	idem.
	„ 1¼	49	id.	2	betrokken, dampig.

Den 23 April, des namiddags ten 3 ure, de Barometer 28—11, de Thermom. 66, de luchtgesteldheid bewolkt, N. O. wind, en tegen den avond donder met een weinig regen.

NB. *Dit Nummer, met bijgevoegde Afbeelding, kost* 22½ *Cents.*

Te HAARLEM, bij de Wed. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE KONST- EN LETTERBODE VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 9den MEI.

N°. 20.

BERIGTEN.

LEIDEN *den* 19 *April.* Heden werd alhier het berigt ontvangen van het overlijden van den Hoog Welgeboren Heer F. G. Baron VAN LYNDEN VAN HEMMEN, Prefident van den Hoogen Raad van Adel, Commandeur der Orde van den Nederlandfchen Leeuw, Lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal en van de Ridderschap der provincie Gelderland. Onze Hoogefchool verliest in hem een' waardigen en verdienftelijken curator, die twee en twintig jaren lang die betrekking met ijver en belangftelling bekleedde, en niet weinig heeft bijgedragen ter handhaving en bevordering van den luister onzer Hoogefchool. Zelf was hij een gelukkig beoefenaar der wetenfchappen, inzonderheid der vaderlandfche oudheden en gefchiedenis, en de door hem uitgegevene gefchriften (*Verhandeling over het droogmaken der Haarlemmer-Meer*, en *Twee brieven over de Ridder-Orde van St. Jacobs Broederfchap*) dragen de blijken van zijne geleerdheid en liefde tot onderzoek. De nagedachtenis van den waardigen overledene zal nog lang in aandenken blijven bij allen, die in onze Hoogefchool belangftellen, en algemeen is de wensch, dat ter vervulling der ontftane vacature aan het collegie van curatoren eerlang een waardig opvolger van VAN LYNDEN moge worden toegevoegd.

ONTMOETING,
VOORGEVALLEN MET
JACOB DE WITT,
Burgemeester van Dordrecht, *den* 24 *Junij* 1653.

De moord der de Witten vult eene bladzijde in onze geschiedenis, welke wij niet zonder afgrijzen lezen kunnen.

Het mag in der daad verwondering baren, hoe eene natie, bezadigd gelijk de Nederlandsche, ooit tot zulk eene dolzinnige woestheid gekomen zij, en het laat zich begrijpen, hoe dit „erger dan kannibaalsch" bedrijf, zoo als het de Heer Groen van Prinsterer (*) te regt betitelt, bij den buitenlander, die den grondtrek van ons karakter kent, altijd raadselachtig is voorgekomen. In waarheid, wanneer men niet met den inwendigen toestand van ons land te dier tijd in bijzonderheden bekend is, als men niet weet, hoe de gemoederen des volks, langzaam gaande gemaakt en opgewonden, allengs tot zulk eenen brandenden dorst van partij-woede gebragt waren, dat eene koeling daarvan schier onvermijdelijk was, men zou geneigd zijn, om deze gebeurtenis in de Nederlandsche jaarboeken, voor een verdichtsel te houden.

„ Holland," zegt Bilderdijk (†), „was nog een „ natie. 't Was nog met geen duizende Fransche Emi„ grés overstroomd, die met de Fransche taal en zeden „ overal verachting voor 't voorouderlijke instortten, en „ de innige banden, waardoor men aan volk en vader„ land vast houdt verwoestten: 't was nog met geen „ sprinkhaans-zwerm van Duitschers overladen, die hier „ hun brood komen bedelen, om weldra de inboor„ lingen te smaden en te vertrappen: en het schuim „ van alle natien was hier nog in die maat niet heen„ gevloeid, dat het alle burgerlijk karakter in bloote „ geld- en roofzucht versmoorde. Men gevoelde diep „ en had een bestendig karakter en hield vast aan voor„ ouderlijke denkwijze. Onverschillig voor 't vaderland „ ge-

(*) Groen van Prinsterer, *Handboek* enz., derde aflev. bl. 511.

(†) Bilderdijk, *Gesch. des Vad.*, Dl. IX bl. 91.

Digitized by Google

„ geworden, neemt men niet meer ter harte, dan wat „ het egoïsme onmiddelijk raakt; en het is alleen bij „ een natie, zoo verbeestelijkt als de Franſchen, dat „ men uit *legereté* of als een *amuſement* gruwelen be„ gaat en ook weêr verfoeit. Maar in 't toenmalig ka„ rakter der natie, was die akelige gebeurtenis, in het „ jaar 1654 (*) derwijze voorbereid, dat zij in 1672 (†) „ onvermijdbaar was, en ook was zij van toen af door „ wijzen voorzien."

Sedert het gevangenzetten der zes Heeren (§) op *Loeveſtein*, door Prins Willem II waren de de Witten meer algemeen bij het volk als anti-oranjegezind bekend geworden.

Na den jeugdigen dood van dezen veel belovenden Prins (1650), en terwijl zijn lijk nog boven aarde ſtond, werden de Loevenſteinſche gevangenen aanſtonds ontſlagen en met veel ostentatie in hunne waardigheid herſteld, hetgeen nergens anders toe ſtrekken kon, dan om 's volks opmerkzaamheid en argwaan op te wekken en gaande te maken.

Gedurende de hierop gevolgde tusſchen-regering, ontmoeten wij Jacob de Witt als gecommitteerde Raad van de ſtaten van Holland en West-Vriesland, wegens Dordrecht Jan de Witt als Raadpenſionaris van dezelfde ſtaten en de *ziel van Holland* geheeten, en Cornelis de Witt als burgemeester van Dordrecht en bevelhebber ter zee. Voeg bij dit werkzaam deel, dat deze mannen aan de regering des lands namen, hunne bekende gezindheid, voor welke zij opentlijk uitkwamen, den meestal benarden toeſtand, waarin men verkeerde, en de woedende hartstogten des volks, dat ſteeds alle ongelukken, welke het vaderland troffen — ik wil niet zeggen, altijd ten onregte — hun op den hals ſchoof, die aan het hoofd des beſtuurs ſtonden, en men zal zich niet verwonderen, dat bij het volk, op de lijst der *verdrukkers van Oranje*, ja *verraders van het vaderland*, zoo als zij hen noemden, de de Witten het eerst ſtonden aangeſchreven.

De

(*) Vrede met Kromwel — acte van ſecluſie.
(†) Moord der de Witten.
(§) Jacob de Witt, Jan de Waal, Albert Ruil, Jan Duiſt, Nanning Keizer en Nikolaas Stellingwerf.

Digitized by Google

De gebeurtenis, welke wij den lezer uit eene echte bron hier willen mededeelen, ſtrekke ten bewijze, hoe diep ingeworteld de haat was des volks tegen genoemde ſtaatslieden, en hoe lang reeds te voren het vuur had geſmeuld, dat in 1672 zoo jammerlijk in laaijen gloed uitbrak; zij betreft eene ontmoeting, voorgevallen met Jacob de Witt, in den avond van den 24ſten Junij des jaars 1653, terwijl hij, in den Haag zijnde, na het ſcheiden der vergadering van de ſtaten van Holland naar zijn logement wilde gaan. Wagenaar (*) deelt er ons met een enkel woord iets van mede; doch eenigzins anders, dan dezelve in de Reſol. van Holl. opgeteekend is.

Wij oordeelden het derhalve, zoo hierom, als ook voornamelijk om de mindere bekendheid dezer zoo opmerkelijke gebeurtenis, niet ondienſtig, om den lezer dezelve mede te deelen, zoo als zij, in de vergadering der ſtaten van Holland en West-Vriesland, den volgenden dag, door twee ooggetuigen, den ſecretaris der ſtaten Herbt van Beaumont en den penſionaris van Purmerend Riccen op verzoek van den Heer van Winmenum, is verhaald.

Zie hier de toedragt der zaak van woord tot woord, zoo als wij dezelve vinden opgeteekend in het *Register van Holland en West-Vriesland* van den jare 1653, bl. 348, 349, 350.

Den Heere van Winmenum (†) heeft van weegen de ordre van de Heeren Edelen ter vergadering bekent gemaakt dat tot kenniſſe van deſelve was gekomen, hoe dat op gisteren in den avond na het ſcheiden van de vergaderinge van haar Edele Groot Mog., eenige inſolentie ſoude zijn gepleegt aan en omtrent den Perſoon van den Heer *Burgemeester* de Wit, ook dat vorders daarop meede eenige ſaaken van conſideratie ſouden weeſen gevolgt, en nademaal haar Ed. waaren berigt, dat den Heere Secretaris Beaumont, mitsgaders ook eenige andere Heeren van deeſe vergaderinge van het voorsz. gepasſeerde, als daarbij aan en preſent geweest zijnde, met ſeekere keniſſe ſouden kon-

(*) Wagenaar, Dl. XII bl. 284, 285.
(†) Gecommitteerde Raad van de Staten van Holland en West-Vriesland, uit de Edelen.

Digitized by Google

konnen getuigen, soo versogt den gemelden Heere van Winmenum, in naame als booven dat de voorsz. Heeren, des kennisse hebbende, daar van souden gelieven openinge te doen, om gelet te moogen werden, of ook bij haar Edele Groot Mog. iets dien aangaande soude behooren te werden geresolveert; welken volgende den gemelden Heere Secretaris Beaumont heeft bekent gemaakt en verklaart, dat op gisteren in den avond na het scheiden der vergaderinge als booven, den voornoemden Heere Burgermeester de Wit, gaande eenige weinige stappen voor hem, door de poorte van het Binnenhof, na het Buitenhof, hij Heere Secretaris als daer gesien en gehoord heeft, dat seeker persoon (*) hem onbekent, aan hebbende grauwe kleederen, bij den gemelden Heere de Witt was staande op de brugge, tusschen het Binnen- en Buitenhof voorsz. en dat de voorsz. persoon, soo het scheen, seer verbaast zijnde, jeegens den gemelden Heere de Wit seide, (†) *ik sal u wel leeren den Prince teegen te spreeken*, en dat hij in dier voegen den meergemelden Heere al dreigende voorbij is gegaan het Binnenhof in, en naderhand weederom te rugge is gekeert, gaande het Buitenhof op; dat hij Secretaris met gemelden Heere de

(*) „Een *dronken* Hoogduitscher," zegt Wagenaar, „gehuwd aan eene waschter van de Koninginne van Boheeme." Zie Wagenaar, *Vad. Hist.*, Dl. XII bl. 285. Van deze bijzonderheden treffen wij hier niets aan. Het komt mij ook vreemd voor, hoe een *Hoogduitscher* zulk een vurig belang in *onzen* Prins zou gesteld hebben, en dat hij omgekocht zou geweest zijn, is niet waarschijnlijk; want vooreerst is het niet de gewoonte van zulke schelmen, om vooraf openbaar te maken, wat in hun hart schuilt, zoo als deze persoon deed, en ten andere zouden wij in dit geval wel iets meer gehoord hebben; want de Staten van Holland zouden dan zeker niet in gebreken gebleven zijn, om premiën uit te loven, zoo als zulks eenige jaren later met Jan de Witt het geval is geweest. Daarenboven heeft de heer Beaumont hier niet anders verklaard, of hij had gen. persoon den heer de Witt, in *goed Hollandsch*, hooren toevoegen: *ik zal u wel leeren* enz.

(†) Hij zou eerst gevraagd hebben aan de Witt, *of hij 't met den Koning hieldt of met het Parlement.* Zie Wag. l.l.; dit heeft echter de heer Beaumont niet gehoord, die hiervan niets verklaart aan de Staten.

Digitized by Google

de Wit, daarop voortsgaande, teegens denzelven heeft gesеid, dat men de voorschreeve persoon behoorde te brengen in de *Corps du Guarde*, edog dat den meergemelden Heere de Wit daarop antwoorde: *de persoon is ontwijffelijk of dronken of gek*, en dat sij luiden beide in dier voegen te saamen voorts gegaan zijn tot door de poorte van den voorsz. Hove, alwaar de ordinaris gevangenen werden gedetineert, neemende hij Secretaris voornoemt sijn weg na het Noordeinde, en voorts na sijn ordinaris Logement; waarop, bij den meergemelden Heere de Wit selfs wijders bekent is gemaakt, dat hij van den voornoemden Heere Secretaris in voegen als booven gescheiden zijnde, is gewandelt na het Voorhout, en dat hem sijn dienaar onderweegen heeft koomen waarschouwen, dat weinig tijds geleeden, aan het Logement van de Heeren van *Dordrecht* hadden weesen aankloppen of aanbellen seeker manspersoon, gekleet in grauwe kleederen met een rok, in plaatse, van een mantel op sijn lighaam; hebbende denselven rok op de mouwen roode omslaagen, welke persoon ingelaaten zijnde door de juffrouw van den huise, in presentie van twee andere vrouwspersoonen, hadde gevraagt, of de Heer de Wit aldaar woonde, en bij de voorsz. juffrouw daarop geantwoord zijde van ja, deselve persoon getoont had een bloot geweer, seggende, dat hetselve paste op den meergemelden Heere de Wit, en dat hij hem daar meede nog denselven avond het leeven soude beneemen; dat hij Heere de Wit voornoemt, na deselve advertentie nog een weinig tijds in het voorsz. Voorhout gewandelt hebbende, sig na huis begeeven heeft en dat de voorsz. persoon hem weederomme is ontmoet op den Kneuterdijk, hem dreigende van verre en eenige woorden spreekende, die hij Heere de Wit verklaarde niet wel verstaan te hebben en dat hij sig vervolgens na het voorsz. Logement van de Heeren van *Dordrecht* begeeven heeft, zijnde de klok alsdoen over agt uuren: waarop den Heere Riccen Pensionaris der stad *Purmereijnde*, die men berigt wierde meede iets dien aangaande te konnen verklaaren, insgelijks gesonmeert zijnde, de vergaderinge bekent gemaakt heeft, dat hij op gisteren in den avond, omtrent half neegen uuren is koomen wandelen uit het Noordeinde

door

Digitized by Google

door seeker klein straatjen teegens het Voorhout uitkoomende, en dat hij vervolgens koomende op de Kneuterdijk gesien heeft dat seeker persoon met grauwe kleederen hebbende een rok aan, met een klein bloot mesken in sijn hand, was gewent teegens twee andere persoonen, daar van de een was een boode van haar Edele Groot Mog. en de andere een dienaar van den heer griffier Ruijsch (*) roepende de voorsz. boode en dienaar, *leg u mes af, steek u mes op*, ofte diergelijke woorden in substantie, dat sijluiden in hetselve postuur een weinig tijds gestaan hebbende, vervolgens de voorsz. eerste persoon sijn rok afsmijtende, met het mes als vooren op den voorsz. dienaar van den gemelden Heere Griffier toegetreeden is, en dat denselven dienaar daar op eenige treeden gereculeert zijnde, en de voorsz. persoon seer nabij hem gekoomen zijnde, op hem een steen, die hij in de hand hadde, heeft geworpen, die, soo hij Heere Riccen meent, denselven voor op sijn lijf heeft geraakt, dat den voorsz. dienaar daarop sig heeft begeeven op de vlugt, en dat de voorsz. eerst gementioneerde persoon, hem sijn beste nageloopen heeft, dat vervolgens de voorsz. boode meede een steen op den voorsz. persoon heeft geworpen, die hij Heere Riccen voornoemt vermeent hem op den rugge getroffen te hebben, dat den voorsz. eerst gementioneerden persoon egter continueerende in sijn loop en den voornoemden dienaar eenige passen agtervolgt hebbende seer nabij denselven was gekoomen, sulks dat het scheen dat hij hem soude hebben gerieft, ten waare den voorsz. dienaar ter zijden uitwijkende en den anderen hem willende volgen in het keeren ter aarde gevallen was, na welken val hij Heere Riccen niet bemerkt heeft, dat de voorsz. persoon weederom opgestaan is, maar eenig volk daarbij koomende hij de persoon niet meer heeft gesien en sijn weg vervolgt heb-

(*) „Zo sommigen willen, ook een knegt van de Witt," zegt Wagenaar l.l. en haalt hierbij aan Thurloe's Papers. 't Doet weinig ter zake. De conjectuur is evenwel niet onwaarschijnlijk; zeker zal de knecht van de Witt, nadat hij dezen de ontmoeting aan het logement had medegedeeld, wel een wakend oog op dien verdachten persoon gehouden hebben. Met zekerheid is hier evenwel niets van te zeggen.

hebbende, naderhand heeft verſtaan gehad, dat deſelve dood t' huis gebragt is.

Waarop gedelibereert zijnde is goed gevonden en verſtaan, dat van het geent voorsz. is, communicatie ſal werden gegeven aan die van den Hove Provinciaal, met verſoek en begeerte, dat deſelve haar op den toeſtand der voorsz. ſaake nader willen informeeren en ſpecialijk willen inquireeren met wat perſoonen den voorsz. dood gebleeven, meest heeft geconverſeert en uit deſelve, mitsgaders ook door ſoodanige andere weegen en middelen als ſijluiden daartoe de bequaamſte agten ſullen, onderſtaan en onderſoeken, of de meer gementionneerde perſoon, het voorſchreeve deeſein ook van langer hand, of door ingeevinge van iemand anders ſoude moogen hebben geminuteert en ondernoomen, dan of ſulks alleenlijk een losſen inval, en misſchien door den drank gecauſeert ſoude moogen zijn geweest, en voorts daar in doen het geent ſijluiden *ex officio* ſullen agten daar omtrent te moeten geſchieden.

Wat er verder omtrent deze zaak aan het licht gekomen is, heb ik niet gevonden. Alleen verdient opmerking, dat de ſtaten op den 8ſten Aug. een beſluit namen (*), waarbij zij de leden hunner vergadering autoriſeerden, „ mitsgaders ook allen anderen, de welke „ eenige feijtelijkheid of inſolentie aan haare perſoonen „ of huiſen ſal worden aan gedaan, of omtrent wel„ kers woonplaatſen en perſoonen eenige bijeenrottin„ gen van menſchen ſal geſchieden, ſonder na gedaane „ vermaaninge en waarſchouwinge, van daar te willen „ wijken of disſipeeren, allen dengeenen, die ſooda„ nige inſolentie koomen te pleegen of 't ſaamenrot„ tinge te doen mitsgaders die geene, die daar mede „ vermengt zijn, met feijtelijke bejeegeningen te ver„ drijven, ook daarop met *ſcharp* te ſchieten, en an„ derſints deſelve *ſonder eenige verſchooninge* ſoodanig „ te chargeeren als ſij luiden geraaden vinden ſullen."

„ Over den *manſlag*," zegt Wagenaar (†), „ werdt „ mijns weetens, niemant aangeſproken."

Ik heb ook uit het medegedeelde niet kunnen lezen, dat er werkelijk manſlag begaan zij; immers, de penſiona-

(*) Reg. van Holl. l.l., bl. 462.
(†) D. XII l.l.

Digitized by Google

onaris Riccen zag den bewusten persoon nog loopen, nadat hij met steenen gegooid was. Ik wil echter hierover niet twisten, zeker is het, dat hij dood gevonden en t' huis gebragt is.

D. W. S.

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN, ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Miscellanea Latinitatis, edita a GUILIELMO LEONARDO MAHNE. Lugduni Batavorum, apud H. W. Hazenberg et Socios, 1844. 12 en 155 bladzz. gr. 8°.

Goed Latijn schrijven was van oudsher eene moeijelijke zaak voor al, wie niet in het oude Rome geboren en opgevoed, maar tot latere tijden en volken behoorende, zich wenschte uit te drukken in eene taal, hem niet aangeboren, en die hem somwijlen bij de meest gewone voorwerpen des dagelijkschen levens in het onzekere of in de verlegenheid liet. Van daar de menigvuldige verbasteringen, waaraan, van den val des Romeinschen Keizerrijks af, gedurende het tijdvak der Middeleeuwen, de Latijnsche taal, in het Staats- en Kerkwezen van het westelijk Europa bewaard gebleven, bij aanhoudendheid bloot gestaan heeft. Van daar dat, van de herleving der Letteren en Wetenschappen af, omstreeks het midden der XVde Eeuw, toen de beoefening der oude Klassieke Literatuur aan de orde van den dag was, en Latijn spreken en schrijven het onafscheidelijk kenmerk eener geletterde en beschaafde opvoeding, tot op onzen tegenwoordigen leeftijd toe, slechts zeer weinigen er in slaagden, om het Latijn met dezelfde vaardigheid en zuiverheid, als hunne moedertaal, te schrijven; terwijl de meesten zich in meerdere of mindere mate aan het oude Latijn bezondigden, door hetzelve met nieuwerwetsche en vreemdsoortige uitdrukkingen en spraakwendingen te ontsieren, of wel door een volslagen gebrek in de zamenstelling hunner volzinnen aan die kleur en houding, welke het kenmerk zijn van den echt Latijnschen stijl. Van daar dan ook, dat er weldra Literatoren optraden, die hunne land- en tijdgenooten op de door hen begane fouten opmerkzaam maakten, en er zich op toeleiden, om het eigenaardige van een goeden en zuiveren Latijnschen stijl, naar het voorbeeld der Ouden en inzonderheid van Cicero, in tegenstelling van het barbaarsche spraakgebruik van latere tijden, in het regte licht te stellen en in bijzonderheden te ontwikkelen. Van den tijd af, dat de zoo zeer geprezene *Elegantiae Latini Sermonis* van den beroemden Laurentius Valla, in de laatste helft der XVde Eeuw, voor het eerst het licht zagen, tot op het tegenwoor-

woordige oogenblik toe, zouden wij met gemak eene lange reeks van geschriften van meer of min uitgebreiden omvang, alle tot dit onderwerp betrekkelijk en met een dergelijk doel vervaardigd, kunnen aanvoeren. De Hoogl. Mahne, uit zijne vroegere geschriften, de *Epicrisis Censurarum Bibliothecae Criticae*, Traj. ad Rhen. 1808, de *Epistolae Sodalium Socraticorum Philomathiae cum Praefat. et Appendicibus*, Zieriz. 1813. en zijn *Crito, sive Dialogus de Literarum, inprimis Latinarum studio recte colendo*, Zieriz. 1816, reeds sedert lang bekend als een bij uitstek fijn en keurig Latinist, levert ons thans op nieuw een werkje van gelijksoortigen inhoud in de hierboven aangekondigde *Miscellanea Latinitatis*; en wij rekenen ons verpligt dezulken onder onze Landgenooten, welke ook nog heden ten dage op goed Latijn schrijven prijs stellen, daarmede, door middel van een kort en zakelijk verslag, eenigzins nader bekend te maken.

Wat den Hoogl. Mahne tot het opstellen dezer *Miscellanea* aanleiding gegeven heeft, en wat hij zich met de uitgave daarvan voorstelt, dit maakt hij in een kort Voorberigt aan den goedgunstigen Lezer en beoefenaar der Latijnsche Letteren (*Benevolo et Literarum Latinarum studioso Lectori*) bekend. Vooreerst waren hem, kort na de uitgave van zijn *Vita Wyttenbachii* in 1821, eenige Anteekeningen en bedenkingen daarop ter hand gesteld van een Geleerde te Leiden, een' man om zijne uitgelezene kennis der Latijnsche taal en meer andere voortreffelijke hoedanigheden weleer bij Wyttenbach hooggeacht en bijzonder bemind. Uit deze Aanteekeningen, deels tot de *zaken*, deels tot de *woorden* betrekkelijk, hem, als van een ongenoemden, door Wyttenbach's weduwe in afschrift medegedeeld, vond hij goed er eenige van de laatste soort ten algemeenen nutte ter kennisse van het publiek te brengen, en die aan een nader onderzoek te onderwerpen, onder aanduiding van de letters A. L., dat wil zeggen *Anonymus Leidensis*, de Ongenoemde Leidenaar. (*)

Niet lang daarna, of een jong Duitsch Literator, met na-

(*) De Heer Mahne zegt niet, wie door hem voor den steller dier aanteekeningen gehouden wordt. Mevrouw Wyttenbach schreef hem daarbij: „Auctorem habent virum, quem noster Wyttenbachius ob *exquisitam Linguae Latinae scientiam* et alias praeclaras ingenii animique dotes semper magni aestimavit, et in primis carum habuit." Mogen wij eene gissing desaangaande wagen, wij zouden, naar aanleiding van hetgeen M. schrijft in zijne Praef. voor Dan. Wyttenbachii *Lectiones Quinque cet. Gandavi*, 1824, niet ligt aan iemand anders denken, dan aan den voormaligen, zoo bij uitstek bekwamen Rector der Latijnsche school te Leiden, wijlen den Heer F. A. Bosse, wiens *Levensschets* met uitvoerige *Aanteekeningen*, vooral het Latijnsche schoolonderwijs betreffende, door den Heer J. T. Bergman, bij de Erven V. Loosjes afzonderlijk in het licht gegeven is, in d. j. 1841, en van welke nog een aantal exemplaren te bekomen zijn.

name Fr. Lindemann, na een geruimen tijd hier te lande doorgebragt en het goede van Holland genoten te hebben, als ware het om zijnen dank daarvoor te betuigen, veroorloofde zich, bij het *Elogium Hemſterhuſii* te zamen met het *Vita Ruhnkenii*, onder den titel van *Vitae Duumvirorum Tib. Hemſterhuſii et Davidis Ruhnkenii cet.* te Leipzig in 1822 herdrukt, in ettelijke anders weinig beduidende aanteekeningen, de *Latiniteit* van mannen als Ruhnkenius en Wyttenbach, met vrij wat aanmatiging en onbeſcheidenheid te gispen; gelijk men zulks breeder zien kan in Bergman's Praefatie op de gezamenlijke uitgave dier beide voornoemde meesterſtukken van goeden ſmaak en klasſieke Latiniteit, te Leiden, bij Luchtmans, in 1824, in het licht verſchenen. Van deze meerendeels nietige lettervitterijen des jongen Duitſchers heeft Mahne er hier insgelijks eenige ter toetſe gebragt, en het onvoldoende of onhoudbare daarvan aangewezen.

Eindelijk, in de derde plaats, komt hierbij in aanmerking een ander werk van Duitſchen bodem, namelijk J. P. Krebſii *Antibarbarus*, naar de derde uitgave, onlangs te Frankfurt a. M. 1843 in het licht verſchenen. Van dit boek, door Mahne niet alleen meermalen aangehaald, maar ook meer dan eens wederlegd, geeft hij ons hier een meer opzettelijk en uitvoerig verſlag. Hetzelve is in twee hoofdafdeelingen geſplitst: eerst eene Inleiding met grammatikale aanteekeningen, en vervolgens de aanwijzing zelve der misſlagen van hedendaagſche Latinisten. In zijne Inleiding ſpreekt de Schrijver, onder anderen, in het algemeen over de geſchiedenis en de lotgevallen der Latijnſche taal, benevens de verbasteringen, welke dezelve, gedurende de vele eeuwen van haar beſtaan, op verſchillende tijdperken achtervolgens ondergaan heeft. Daaruit deelt Mahne hier het voornaamſte mede, tevens den Lezer opmerkzaam makende op het min duidelijke, ſchijnbaar onjuiste en tegenſtrijdige der daarin voorgeſtelde tijdrekening.

Betreffende de tweede afdeeling, de opgave bevattende der *Taalfouten van hedendaagſche Latijnſche ſchrijvers*, maakt Mahne, en te regt, zijne Lezers opmerkzaam op eene zonderlinge onbeſcheidenheid en tegenſpraak des Duitſchen taalzifters met zich zelven. Deze toch, na eerst voorgegeven te hebben alleen de taalfouten te willen aanwijzen, zonder daarbij de namen van *nog levende ſchrijvers* te vermelden, had vervolgens deze voorgewende beſcheidenheid alleen tot de *levende Duitſche geleerden* beperkt, met uitſluiting der *buitenlanders*, van welke hij uit de overledenen mannen als weleer Ruhnkenius en Wyttenbach, en onder de thans levenden Mahne zelven, ten opzigte van hunne Latiniteit, meer dan eens met naam en toenaam,

op

Digitized by Google

op eene alles behalve edelmoedige en befcheidene wijze gispt en doorhaalt, en dat wel fomwijlen geheel ten onregte en zonder genoegzamen grond voor de hun aangewrevene fmetten en befchuldigingen: eene handelwijze voorzeker geenszins ftrokende met die billijkheid en onpartijdigheid, welke in het Gemeenebest der Letteren in acht te nemen zijn, noch ook met die onderfcheiding en hoogachting, welke men aan mannen van algemeen erkende verdienften, ook daar waar hun het *errare humanum* foms aankleven mogt, niettemin fteeds verfchuldigd is en blijft. Mahne wil het daarom dan ook doen voorkomen, als of de Duitfcher, uit *medelijden* met de *zoo menigvuldige* taalzonden zijner Latijn fchrijvende landgenooten, gemeend had hun, boven anderen, het voorregt te moeten fchenken van alleen hunne fouten op te teekenen, zonder hunne namen te vermelden: en hij voor zich is er verre af van hun dit voorregt te willen betwisten, of het kwalijk te nemen, dat zijne Latiniteit, met bijvoeging van zijn naam, hier en daar in dezen *Antibarbarus* doorgehaald wordt; te meer, daar hij zelf bereids te voren fommige der hier aangewezene misflagen in zijne eigene gefchriften veranderd en verbeterd had. Integendeel, hij wenscht zich zelven geluk met zulk een geleerden en geftrengen keurmeester, die zijne fchriften zulk eene taalzuivering niet onwaardig geoordeeld heeft. Alleen geeft hij zijne afkeerigheid te kennen van den wel wat al te apodictischen toon, waarop de Duitfche taalzifter daarbij te werk gegaan is, door zich telkens van magtfpreuken te bedienen, als: *Hoc nusquam legitur, hoc vocabulum omni auctoritate caret, nemo veterum ita locutus est.* (Dit komt nergens voor, dit woord is van alle gezag ontbloot, niemand der ouden heeft zoo gefproken); even als of hij alleen alle mogelijke fchuilhoeken der Latiniteit zoo naauwlettend doorkropen had, dat volftrekt niets hem onbekend gebleven ware van al, wat ooit ergens door de Ouden te boek gefteld is. (*) Door dit een en ander tot nader onderzoek geleid, en het noodig bevonden hebbende nu en dan zijne eigene Latiniteit te verdedigen, en de voorfchriften en magtfpreuken des Duitfchen Cenfors in twijfel te trekken of te wederleggen, bragt Mahne van tijd tot tijd ettelijke gemengde aanteekeningen, hiertoe betrekkelijk, op het papier, en geeft hij die thans, op verzoek en aanfporing van eenige lettervrienden, aan wie hij er nu en dan iets uit medegedeeld had, ten dienfte van het geletterde publiek in het licht.

Alzoo kwamen dan deze *Miscellanea Latinitatis* tot ftand, wel is waar eenigermate tot zelfsverdediging en wederlegging

(*) Hiertoe behoort een klein ftukje van M. Borck, *aliqua Latine dici negari difficilius quam adfirmari*, in 1734, ergens in Duitschland, in 4°. uitgegeven.

ging van ongegronde tegenfpraak en kwalijk geplaatfte lettervitterij beftemd en ingerigt, maar daarom toch geenszins voor louter twistgefchrijf zonder wetenfchappelijk doel of nut te houden. Integendeel, werd Mahne ook al meer dan eens door verwaande betweterij en onbefcheidene bedilzucht tot tegenfpraak uitgelokt, deze is echter daarbij flechts *bijzaak*, en de bevordering van de wetenfchap, of van de kennis der zuivere en onvervalschte Latiniteit, fteeds de *hoofdzaak*, die nagenoeg overal op den voorgrond ftaat en bij voorkeur in het oog gehouden wordt. En zoo zien wij ons hier een aanzienlijken voorraad aangeboden van keurige opmerkingen en aanteekeningen over deze en gene meer of min verdachte of betwiste Latijnfche woorden en uitdrukkingen, ieder in het bijzonder behandeld, en tot meerder gemak bij het naflaan, zoowel als ter befparing van een bladwijzer, naar het Alphabeth gerangfchikt. Wij willen die met de meestmogelijke bekorting hoofdzakelijk achtervolgens opgeven. Zij zijn de volgende:

Ac, al of niet voor eene vokaal te zetten? een tot nog toe onder de Latijnfche taalkenners betwist punt. Uit vergelijking der redenen, voor en tegen aangevoerd, is Mahne van oordeel, dat in den regel voor eene vokaal meer gebruikelijk zijn *et* of *atque*, zonder dat evenwel *ac* geheel zonder voorbeeld of te verwerpen zij; bladz. 1—16.

Ac fi, voor *perinde ac fi*; bl. 16.

Aestimare met *adverbia*, in plaats van den *genitivus pretii*; bl. 17.

Altus, *altâ voce*, met nader onderzoek van Ruhnkenius aanteek. desaangaande op Terentius; bl. 18—26.

Aufim, in den profaftijl; bl. 27—30.

Avocamentum, in de beteekenis van het Nederduitfche *afleiding*, b. v. van droefheid; bl. 30—32.

Biennis, *bienni fpatio*, voor *biennii*, als *adjectivum*, gelijkvormig aan *triennis*, *quinquennis*, enz. bl. 33.

Callere met een' *Accufativus rei*; bl. 33—35.

Cavere *fibi* of *fe ab aliqua re*; bl. 35.

Confarcinare, volgens Krebs in *Antibarb.*, een woord van later tijd; maar *confarcinator* zonder eenig gezag, en misfchien wel van Ruhnkenius eigen maakfel; waar echter R. dit woord gebruikt heeft, zegt hij niet, en heeft ook Mahne niet kunnen vinden; bl. 36. In Fabri *Thes. ex ed.* Gesneri, V. *Sarcino*, wordt *confarcinator litium* als uit Ammianus Marcellinus opgegeven: doch in het *Glosfarium Latinitatis* op dien fchrijver, gevoegd bij de uitgave van A. C. Ernesti, Lipf. 1773, ftaat dit fubft. niet, maar wel het verbum *confarcinare*, op verfchillende plaatfen bij Ammianus voorkomende.

Contentus, *contentum esfe* beteekent niet *probare*, maar *fatis habere*, zooveel als in 't Nederduitsch *te vreden*

zijn,

zijn, *zich te vreden ſtellen* met iets; bl. 38 — 40. Met volle regt verdedigt M. hier zijne eigene uitdrukking in zijn *Crito*, *ſtudio meo contentus fuit*, *nec plura deſideravit*, tegen de onbillijke berisping van Krebs, die den zin dier woorden in 't geheel niet gevat, en de drie laatſte *n. pl. d.*, welke tot verklaring dienen, geheel voorbij gezien had. Wegens eene dergelijke lettervitterij van Lindemann over dat woord, vergelijke men, des verkiezende, Bergman's aanteek. op het *Vita Ruhnken*. p. 339 en 506.

Crede mihi en Mihi crede, twee bevestigingsformulen, beide de eene zoowel als de andere gebruikelijk, bewezen door een groot aantal voorbeelden uit Cicero en andere ſchrijvers, alleen met dit onderſcheid, dat bij de eerſte de nadruk meer op *Crede* ſchijnt te vallen, en deze dus ſterker bevestigt, dan gene; hetzelfde geldt van *Credas mihi velim* en *Mihi credas velim*; bl. 40 — 55. als tot toevoegſel dienende op het vroeger aangevoerde in de *Epicr. Cenſur. Biblioth. Crit.* en de *Epistt. Sodal. Philom.*

Decimus in zamengeſtelde getallen, als *decimus quartus*, *decimus quintus*, enz. vooraan of achteraan te ſtellen, volgens het voorſchrift der oude Grammatici, en het voorbeeld der oude ſchrijvers, bl. 55—57., waarmede men insgelijks Bergman's aanteek. t. aang. pl. bl. 310 en 508, vergelijken kan.

Derepente, bij Plautus, Terentius en andere dichters, met onderzoek eener plaats van Cicero *Or. pro Ligar.* C. 5. waar volgens de beste Handſchriften *repente* ſchijnt te moeten gelezen worden; bl. 58.

Docere, op vierderlei wijze gebruikelijk: of *docere* alleen op zich zelf; of, met een' Accuſ. perſonae, *docere aliquem*; of, met een' Accuſ. rei, *docere aliquid*; of, met beide te gelijk, *docere aliquem aliquid*; de drie eerſte wijzen van ſpreken worden hier door voorbeelden opgehelderd; bl. 59 en volg.

Electio, in de plaats van *optio*, of daarmede vereenigd; bl. 60.

Esculetum; bl. 61.

Exactus, voor *diligens*, *conſummatus*, *perfectus*, bij Valerius Max., Seneca en Plinius; bl. 62.

Forſan, denkelijk zamengetrokken uit *forſitan*, voor *fors ſit an*, niet alleen bij Dichters, maar ook bij Proſaſchrijvers in gebruik; bl. 63. verg. Bergman's aanteek. ter aang. pl. bl. 396 en volg.

Fugitivus, 1. van menſchen, 2. van dieren, en 3. van levenlooze voorwerpen; tevens met aanwijzing van het verkeerde in Lindeman's uitdrukking *fugitivis oculis*, in den zin van *met een vlugtig oog* (waarvoor misſchien *fugacibus* gezegd kon worden); bl. 65.

Funerare, voor *ſepelire*, *funere efferre*: bl. 64.

Gus-

Digitized by Google

Gustus, het gevoel, als een der vijf zintuigen, bij Cicero *gustatus*; bl. 67.

Item, *non item* bij tegenstelling, in plaats eener herhaling van het voorafgaande *verbum*, somwijlen ook enkel *non*; bl. 67 — 69.

Liber alleen, in plaats van *liber homo*, bij Cicero, tot regtvaardiging van het door Ruhnkenius gestelde tegen eene bewering van Friedemann; bl. 69.

Membrum, *membra* in plur. voor *sodales* bij Ovidius; in singul. niet goed te keuren; bl. 71.

Natu major, *aut* minor, of enkel *major* en *minor*, beide gebruikelijk, zoowel als *maximus natu*, tevens met onderzoek eener aanteek. van Vavassor in *Antibarb.* deswegens; bl. 71 — 75.

Ne quidem, door een tusschen beide gesteld woord van één te scheiden, was in Mahne's *Crito* door eene drukfeil ongelukkig ingeslopen, en gretig aangevat door K. met voorbijzien van vele andere plaatsen, waar het goed stond; bl. 76.

Num, *num — quidem*, voor *num — ne — quidem*, insgelijks eene drukfeil in 't zelfde werkje, naar de uitgave van Friedemann, almede bij K. doorgehaald; bl. 76.

Obvius van bij een of anderen schrijver voorkomende woorden of spreekwijzen; bl. 77.

Recens, als een *adverbium*; bl. 78.

Redamare, voor het Grieksche ἀντιφιλεῖν, wederzijds beminnen, bij Cicero en andere schrijvers; bl. 79.

Regula, voor *lex* of *praeceptum*, inzonderheid als *taalregel* of taalkundig voorschrift; bl. 80.

Resurgere, voor *denuo surgere* of *ad pristinum statum redire*, in prosa; bl. 81.

Revocabilis; bl. 82.

Varius, *variae regiones*, verkeerdelijk in de plaats van *multae* of *complures*, was in Mahne's *Crito* blijven staan, later door hem zelven verbeterd in de Voorr., doch niet te min door K. in zijn *Antibarb.* opgenomen; bl. 83 en volg.

(Het Vervolg en Slot hierna.)

LETTERKUNDE.

Nieuw Testament gedrukt op last van Peter *den Groote.*

Bij het inzien van den Catalogus der Bibliotheken van wijlen de heeren Wolterbeek, Fortuyn en Lublink viel mijn oog op bl. 4, N°. 28, *Nieuw Testament gedrukt op last van* Peter den Grooten. *'s Hage* 1717, 2 *dln. in fol.*, waarbij vermeld wordt, dat de Russische vertaling er nimmer bijgedrukt is. Hierover vermeen ik eenig licht te kunnen verspreiden, even als over de oorzaak der zeld-

zaam-

Digitized by Google

zaamheid van dit Nieuwe Testament, door de mededeeling van eene MS. aanteekening op het ſchutblad van een Ex. van hetzelve.

D'après une lettre de Mr. Langer, *bibl. de* Wolfenbuttel, *à Mr. le Baron* de Lampſius, 11 *Nov.* 1810, *ce N. T. ſe trouve à la Bibl. de* Wolfenb., *avec la traduction Ruſſe en caractères ſlavons, ſur le coté vide, impr. à St. Petersb. le* 1er *vol. le* 31 *Oct.* 1718, *le* 2ond *vol. le* 11 *Mars* 1719.

Ten opzigte van het, mede hoogstzeldzame, *Oude Testament*, 4 *dln. in fol., Amſterdam*, Daniel van Leeuwen, 1721, op dezelfde wijze gedrukt, (zie Scheltema, *Rusland en de Nederlanden*, *III*, 464), luidt het:

Les trois (?) vol. de l'A. T. ſ'y trouvent également; mais il parait qu'ils n'ont pas été traduits; — ſuivant l'opinion commune, le Clergé Ruſſe aurait improuvé cette traduction du N. T. et et l'Édition en aurait été ſupprimée avec ſoin.

WEËRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg.*

1845. April.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-ſtreken.	Wind-kracht.	Luchtsgeſteldheid.
30	29. 1¼	49½	w. z. w.	2	bewolkt, nevel.
	„ 2¼	58	z. w.	0 à 2	bewolkt.
	„ 1¾	56	id.	2 à 4	idem.
Mei. 1	29. 0½	52	z. w.	4 à 6	betr., regen.
	„ 0¼	57	id.	4 à 6	bewolkt.
	28. 11	51	id.	6	betrokken.
2	28. 10¾	51½	z. w.	6	bewolkt.
	„ 11¼	56½	id.	4	helder.
	„ 11¾	48½	id.	2	bewolkt.
3	29. 0	49	w. z. w.	2 à 4	bewolkt.
	„ 0	52½	id.	2 à 4	betrokken, regen.
	28. 10¾	47½	z. w.	4	id. id.
4	28. 10¾	47	w.	4	bewolkt.
	„ 10¾	48	w. z. w.	2 à 4	bewolkt, regenbuijen.
	„ 10¾	41½	N. w.	2	id. id.
5	28. 10¾	43	w. N. w.	4	bewolkt, regenbuijen.
	„ 10¾	46½	id.	2 à 4	bewolkt, buijig.
	„ 10¼	43½	N. w.	2	helder.
6	28. 10¼	47½	N. w.	0	bewolkt.
	„ 10¾	52	id.	0 à 2	idem.
	„ 9¾	44	id.	2	helder.

Gedurende de maand April 1845.

Gevallen regen. . . . . 17 lijnen.
Uitgewaſemd. . . . . . 22 lijnen.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 16den MEI.

N°. 21.

BERIGTEN.

LEEUWARDEN, *den* 3 *April*. Het Friesch genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde hield heden alhier deszelfs 50ste vergadering. De talrijke opkomst der leden getuigde van hunne belangstelling in deze steeds in bloei toenemende vereeniging, die, met gelukkigen uitslag, Frieslands geschiedenis, oudheden en taal beoefent. De Secretaris van het genootschap, Dr. OTTEMA, hield eene belangrijke redevoering over het ontstaan der Zuiderzee, opgehelderd door eene reeds op steen gebragte kaart derzelve. Onder de ter tafel gebragte stukken verdienden bijzondere opmerking: 1o. eene Latijnsche, kortelings nog geheel onbekende belangrijke Friesche kronijk, getiteld: *Preliarius*, *Recentiora Frisiae bella continens* 1485—1517, waarvan het eerste gedeelte geschreven is door JACOBUS DE OEST, abt te Staveren, en het tweede gedeelte door PAULUS RIXTEL, vroeger JOHANNES GRUIJTER genaamd, den 6den Maart 1518, voltooid is; 2°. eene afteekening van eene munt van Keizer COENRAAD II (den Saliër) (1024—1039), met het omschrift: „*Fresonia*"; 3°. eene mededeeling over een aantal zich in de verzameling van den Justitieraad THOMSEN te Kopenhagen bevindende munten van BRUNO III (1039—1056) en EGBERT II (1068—1090), te Dokkum, Staveren en welligt elders in het toenmalige Friesland geslagen; 4°. een rapport over

Digitized by Google

grafschriften, grafsteenen, enz. in Friesland of elders aanwezig, gevolgd door een voorstel tot uitnoodiging aan de onderwijzers der jeugd ten platte lande, om de bedoelingen des genootschaps door het inzenden van afschriften of afteekeningen derzelven te helpen bevorderen enz. Tot gewone leden zijn aangenomen de heeren D. FONTEIN te Harlingen, Mr. B. H. VAN DEN HAER, Mr. J. SCHIK, Mr. B. DORHOUT, K. BONGA, M. H. DE GRAAFF en Dr. A. MEURSINGE te Leeuwarden."

AMSTERDAM, *den* 22 *April.* Gisteren morgen is alhier, in den ouderdom van zeventig jaren, plotseling overleden de Hoog-eerwaarde, Hooggeleerde Heer G. F. SARTORIUS, vroeger Evangelisch Luthersch Predikant te Zwolle, te Schiedam en te Dordrecht, en sedert het jaar 1814 alhier die waardigheid bekleedende, alsmede sedert het jaar 1825 Buitengewoon Hoogleeraar aan het Seminarium alhier, en wijders Vice-President der Evangelische Synode, Mede-Hoofdbestuurder van het Nederlandsch Bijbelgenootschap en Lid van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap. Dit zoo plotseling overlijden van den verdienstelijken man wordt niet alleen door zijne betrekkingen, maar ook door zijne veelvuldige hoogschatters en vrienden ten diepste betreurd.

—— Zijne Majesteit de Koning heeft goedgekeurd de verkiezingen, gedaan door de eerste klasse van het koninklijk Nederlandsch Instituut van wetenschappen, letterkunde en schoone kunsten, van de heeren F. J. STAMKART, Math. Mag. Phil. Nat. Dr., Arrondissements-ijker te Amsterdam; J. VAN DER HOEVEN, Hoogleeraar aan 's Rijks Universiteit te Leyden, bereids correspondent der klasse, en J. VAN GEUNS, Med. Doctor te Amsterdam, tot leden, en van den heer GAUSS, Hoogleeraar te Göttingen, tot buitenlandschen geassocieerde.

HAARLEM. Gaarne verleenen wij eene plaats aan het onderstaande.

Mijnheer de Redacteur!

De lezing van het werk: „ *Die Geheimnisse von* „ *Berlin, aus den Papieren eines Berliner Kriminal-* „ *Be-*

„ *Beamten*, 1844," heeft mij met verwondering de groote overeenkomst der Hollandsche met de Hoogduitsche dieventaal doen gevoelen. De weinige hieronder geplaatste woorden mogen daarvan ten bewijze strekken.

UEd. verzoekende aan dezelve een plaatsje in UEd. geacht blad te willen verleenen, heb ik de eer te zijn

UEd. Dw. Dienaar,

21. Maart 1845. N. N.

Hoogduitsche dieventaal.	Beteekenis.	Hollandsche dieventaal.
Krummkopf.	Breekijzer.	*Kromkop.*
Schränker.	Huisbreker.	*Schrenker.*
Torfdrukker.	Zakkenroller.	*Turftrekker.*
Masematten.	Diefstal.	*Massematten.*
Verschütt gehen.	Gevangen genomen worden.	*Verschut* worden.
Wir stehen nicht *treife.*	Men kan ons niets bewijzen.	Wij zijn niet *treifel.*
Baldoweren.	Loeren.	*Baldoveren.*
Chonte.	Een meisje.	*Gondel.*
Gedibbere.	Spreken.	*Dibberen.*
Schäsfensfpieler.	Heler van gestolen goed.	*Sjarfensfpieler.*
Schorfenfellen.	In eene manufactuurwinkel gaan, door een ander vergezeld, voorgeven iets te willen koopen, verschillende voorwerpen laten lospakken en dezelve bezien, en dan tot aan den rand der toonbank trekken, van waar het door den anderen wordt weggemoffeld.	*Schottenvellen.*
Slichnen.	Verraden.	*Sliegenen.*
Schmiere stehen.	Op den uitkijk staan.	*Smeris staan.*
Moos.	Geld.	*Moos.*
Freijer.	Een man.	*Vrijer.*

BEKNOPT OVERZIGT VAN HET GESCHIEDKUNDIG WERK VAN DOCTOR E. CARMOLY,

getiteld:

Histoire des Médecins Juifs Anciens et Modernes.
(Bruxelles 1844.)

door J. G. VORSTMAN,
Praktiserend Heel- en Vroedmeester te 's Gravenhage. (*)

Wanneer het waar is, dat tot de grondige beoefening eener stellige wetenschap de naauwkeurige kennis harer geschiedenis noodzakelijk geacht wordt, dan moet die waarheid met hetzelfde, zoo niet met meerder regt, op zulke wetenschappen toegepast worden, die op eene getrouwe waarneming van verschijnselen en daadzaken berusten.

De geneeskunde, een vak van ervaring en bespiegeling, waartoe uitsluitend eene vlijtige nasporing der natuur vereischt wordt, — hetwelk bovendien op eene practische ondervinding, aan het ziekbed verkregen, gegrond is, en hetgeen zóó vele eeuwen noodig had, om dat gekenmerkt standpunt te bereiken, waarop wij die kunst thans met de veelsoortige hulpwetenschappen, aan haar dienstbaar gemaakt, als eenen gevestigden tak van kennis gebragt zien, — deze heeft ook te regt hare geschiedenis.

Zij, zoo belangrijk als noodzakelijk, zoo onmiskenbaar als veelomvattende, bekleedt in den geheelen omvang van al, wat onder het bereik van 's menschen kennis valt, geene der geringste plaatsen; hare eigenschappen maken den grondslag uit der wetenschap; want de geschiedenis der geneeskunde met al, wat haar cijnsbaar werd, is de geneeskunde zelve.

En vindt men het bewijs daarvan niet in de getuigenis dergenen opgesloten, die den geheelen omvang der kunst, of een harer aanzienlijkste gedeelten met ijver voorstaan en behartigen? Of zien wij dit niet in onzen aan beschaving zoo vruchtbaren tijd allerwege bevestigd, waarin men dienaangaande zoo vele belangrij-

(*) Uit het geneeskundig Tijdschrift: *Boerhave*, 1844, bl. 379.

Digitized by Google

rijke werken heeft zien te voorschijn treden, die allen ons op elke bladzijde toeroepen, dat de geneeskunde, door de geschiedenis der ervaring voorgelicht, voor vele dwalingen is gewaarborgd, en dat de menschelijke geest niet doelloos naar voorbeelden, herinneringen of aanwijzingen behoeft rond te dolen, dewijl zij als met den vinger aanwijst, wat men in hare toepassing te ontwijken, wat men aan te nemen, wat men te volgen heeft?

Intusschen scheen in vroegeren tijd de beoefening van de geschiedenis der geneeskunde dien bijval niet te vinden, die der ontwikkeling en den voortgang van vele andere wetenschappen te beurt viel.

„Men vond," zeggen de uitgevers van het aangekondigde werk, „wel is waar eenige weinige geschrif„ten, die de algemeene geschiedenis der geneeskunde „behandelen, waaronder die, door Freind geboekt, „als van den meest klassieken gids, gevolgd werd; „maar het bleef steeds aan bijzondere nasporingen ont„breken, waaraan men eene meerdere behoefte begon „te gevoelen."

In later tijd echter is aan dien wensch met meer ruimte voldaan geworden; want hoe vele merkwaardige schrijvers kan men in onze dagen niet noemen, die, om met Kurt Sprengel te beginnen of met Haeser en van der Hoeven te eindigen, der geschiedenis eene vlugt gaven, welke haar de algemeene wereldgeschiedenis deed op zijde streven? (*)

Dit had, zoo hier als elders, ten gevolge, dat sommige gedeelten dezer geschiedenis met eenige vrucht beoefend werden, die, offchoon niet met gezetheid en ijver vervolgd, nogtans gezamentlijk voldoende stof opleverden, om deels sommige besmettelijke of volksziekten, deels sommige stelsels, deels sommige merkwaardige mannen of natiën meer van nabij in hun karakter, bedoeling of verdiensten te leeren kennen; kortom, allen het hunne bijdroegen, om der geschiedenis eene zekere volledigheid te verschaffen, waartoe onder vele anderen, het werk, dat wij nu zullen trachten te leeren

(*) Behartiging verdient, hetgeen de Hoogleeraar C. Pruijs van der Hoeven dienaangaande zegt in de toespraak voor zijne *Historia Medicinae.* (J. G. V.)

ren kennen, voor een niet onbelangrijk gedeelte kan aanspraak maken.

De Joden immers, door Freind voor *de vorsten der geneeskunde in de middeleeuwen* gehouden, die van het begin hunner maatschappelijke instellingen af, zoo veel tot den bloei der geneeskunde toegebragt hadden, verdienden wel met eene bijzondere onderscheiding in de geschiedenis vermeld te worden.

Onze schrijver heeft dan ook te regt hunnen roem gehandhaafd, en in dit *Eerste Deel*, niet alleen den oorsprong der Joodsche geneeskunde nagespoord, maar ook de wetenschappelijke waarde harer beoefenaars in de oudheid, zoowel als in de middeleeuwen en in den nieuweren tijd, tot op het einde van de achttiende eeuw, met even veel vlijt, als ijver beschreven.

Alhoewel dit werk, bij ons waarschijnlijk nog geene openbare bekendheid verkregen hebbende, nu eerst in zijn geheel te voorschijn treedt, en de verdienstelijke schrijver daarbij zijnen naam bekend maakt, zoo koesterde men reeds een zeer gunstig gevoelen omtrent verschillende geschiedkundige fragmenten, die men vroeger van zijne hand, in de *Encyclographie des Sciences Médicales*, in het *Bulletin Médical Belge* en in de *Revue Orientale* opgenomen, heeft kunnen aantreffen, maar die thans tot een geheel verzameld zijnde, een aanééngeschakeld verslag der Joodsche Geneeskundigen uitmaken, gewigtig genoeg, om eenigermate de verdiensten toe te lichten van eene natie, die, offchoon reeds vroegtijdig eenen buitengemeenen trap van beschaving bereikt en zeer vele lotverwisselingen ondergaan hebbende, in latere eeuwen in zoogenaamde Christelijke landen miskend, veracht en daaruit verdreven zijnde, in ons vaderland bescherming en huisvesting gevonden en verkregen heeft.

Zonder vooroordeel of ingenomenheid met aangenomene begrippen aangaande de openbare eerdienst, leeren wij reeds uit de inleiding tot dit werk den vrijzinnigen geest van den schrijver kennen, als hij den oorsprong der geneeskunde, op gezag van Mozes en van sommige uitlegkundigen, aan den eersten mensch toeschrijvende, niet te min van gevoelen is, dat de Egyptenaren, zoo veel vroeger in eene gevormde maatschappij levende, en derhalve reeds zekeren trap van be-

beschaving bereikt hebbende, zich op grond der godsdienstige verzorging hunner afgestorvenen, ontwijfelbaar eenige ontleed- en geneeskundige denkbeelden en kennis hadden eigen gemaakt. Deze, bij zoo vele andere instellingen en gebruiken van Egyptischen oorsprong, den Israëliten, tijdens hun verkeer onder dit volk, medegedeeld zijnde, zullen bij hen hoogstwaarschijnlijk aanleiding tot geneeskundige kennis gegeven hebben.

Dit intusschen is zeker, dat Mozes, zijne uitstekende talenten aan zijne opvoeding in Egypte te danken hebbende, vele der leefregels, aldaar in zwang, aan zijn volk zal hebben medegedeeld; voorts de heerschende ziekten der Israëlieten zoowel diagnostisch, als therapeutisch beschrijvende, de gestrenge voorschriften ter genezing deed gelden, en dat wel naar aanleiding der theocratische beginselen, die door dien grooten wetgever werden aangenomen en vastgesteld, als de grondwet van het volk, dat aan zijn bestuur en aan zijne leiding was toevertrouwd.

Overeenkomstig dit beginsel, geraakte de geneeskunde noodwendig in de handen der priesters, aan wier zorg voornamelijk de behandeling der huidziekten was opgedragen, en dewijl dit gedeelte van hunne bestemming bij eene wet bepaald was, verkregen zij eenen grooten invloed en een gezag, hetwelk tijdens het bestuur van Samuel, nadat zij in Palestina gevestigd waren, van geen gering gewigt was.

Toen de Israëlieten, onder de regering van Salomo, wiens „wijsheid die der volken van het Oosten en „der Egyptenaren overtrof," den hoogsten trap van bloei en welvaart, ook in wetenschap en kunst, bereikt hadden, strekte des konings bezorgdheid zich mede over de ziekten zijns volks uit, die hij allen door natuurlijke middelen poogde te herstellen; maar men zag tevens — hetgeen in onze dagen ook niet vreemd is — dat zulks den invloed der geestelijkheid in den weg stond, die, haar gezag zoo gaarne willende doen gelden, zijne wijze bedoelingen miskende en deze zelfs, ten voordeele harer zuiveringsoffers, trachtte te benadeelen.

Na Salomo's dood kwam de geneeskunde weder geheel en al in de magt der priesters en profeten; „*Ces* „*envoyés du Seigneur*," zegt de schrijver, van de profeten sprekende, „*provoquaient des maladies*, *quand*

„ *Dieu était irrité, et eux ſeuls avaient le pouvoir „ de les guérir.*" Ondertusſchen is het uit de zoo oude oorkonden kenbaar, dat Jeremia veel waarde aan de geneeskunde hechtte, en dat Ezechiël, blijkens zijne aanwijzingen ter herſtelling van de beenbreuken, zich een goed begrip van de heelkunde moet gevormd hebben. Hierbij in aanmerking nemende, dat de wetgeleerden zich alleen op de wetenſchappen toelegden, zoo werd ook de geneeskunde door hen uitgeoefend. Zulks verleende aan dien ſtand, in de oogen des volks, een groot aanzien; te meer nog, omdat die kunst, als iets geheimzinnigs beſchouwd en voor het algemeen zorgvuldig verborgen gehouden wordende, voor den bijzonderen eigendom der geestelijkheid werd aangezien.

Dit vooroordeel heerschte nog ten tijde van Ezra en Nehemia. Maar lang na den opbouw des tweeden tempels, toen de wetenſchap door botaniſche naſporingen eenige beſchaving begon te erlangen, verkreeg men eene uitgebreidere kennis van natuurlijke geneesmiddelen, hetgeen, den bevoorregten priesters ongevallig zijnde, naderhand echter weldadige gevolgen te weeg bragt.

De Esſeërs, wier zuivere en zachtmoedige zedekunde zoo gunſtig op den geest des volks werkte, hadden zich van dit voordeel bediend. Zij voornamelijk oefenden, toen de Israëlitiſche ſtaat ten val neigde, de geneeskunde uit, verkrijgende zelfs de volgelingen dezer ſekte, door hunne meer verlichte wijsbegeerte en menſchenliefde zoo veel invloed en vertrouwen, dat zij, als heiligen vereerd, door hunne vertroostende toeſpraak en hulpvaardigheid, reeds heilzaam op de herſtelling der lijders werkten.

Met de verwoesting van Jeruzalem, ſcheen de geneeskunde der Israëlieten niet van hare waarde verloren te hebben; want men bleef niet alleen zich met ijver op deze kunst toeleggen, maar zelfs werd zij door verſchillende ontdekkingen met nieuwe geneesmiddelen verrijkt, waarvan vele oude ſchrijvers, onder anderen ook Celſus, gewag gemaakt hebben. In dat tijdvak werden Akiba en Ismaël als zeer voorname geneeskundigen geroemd, en vindt men reeds verſchillende ziekten beſchreven; ſtavende de ſchrijver zulks met de kenteekenen op te geven, waaraan men de hondsdolheid leerde onderſcheiden.

In

Digitized by Google

In de derde eeuw na Christus kon de geneeskunde onder de Joden zich op drie voorname mannen beroemen, die door hunne nasporingen en waarnemingen, reeds hoog stonden aangeschreven. De namen van Hanina als geneeskundige, van Samuel als oog-, heel- en verloskundige en van Rab als ontleedkundige worden in den *Talmud* met lof vermeld; waarin men ook, onder anderen, den beroemden Abba Oumna aantreft, wiens grootmoedigheid in het behandelen van arme lijders, — voor zoo ver onze maatschappelijke instellingen zulks gedogen — wel navolging vinden mogt.

De *Talmud*, dat belangrijke werk, waarin al de wetten der Israëlieten, benevens derzelver verklaring, vervat zijn, behelst een aantal geneeskundige waarnemingen, en is rijk aan ervaringen — b. v. omtrent de koorts, de ruggemergziekten, het zog enz. — wier resultaten (in onze dagen nog even geldig) aphoristisch worden opgegeven; maar tevens eene reeks van voorschriften, die, naar den geest des tijds aan de *Kabbalah* of geheimleer ontleend, in geen logisch verband stonden tot de stoornissen, waartegen zij werden aanbevolen.

De beoefening der *Kabbalah*, vooral in de vijfde eeuw in zwang, wordt door den schrijver voor den ondergang der toenmalige rationele geneeskunde gehouden, waartoe voorzeker ook niet weinig de inval der Sarracenen in het Perzische rijk heeft medegewerkt, die, alles verwoestende, ook de wetenschappen met eenen gewissen ondergang dreigden en de geschriften, waarin de ervaring van vroeger eeuwen bewaard werd, ten vure doemden.

Onder de Kalifen mogt de geneeskunde weder een tijdperk van opkomst en roem beleven. De Israëlitische geneeskundige Maser-Djewaih, een dier geniën, door de natuur bestemd, om de wetenschappen met verjongde kracht te doen herleven, en Ishak-Amram vestigden onder deze vorsten eene geneeskundige school te Bagdad, alwaar de Israëlitische jeugd nevens de Arabieren onderwezen, en de geschriften van Aristoteles, Galenus en Ptolomeus vertaald werden. Met hoogen lof wordt onder deze Arabische vorsten van den bevorderaar der wetenschappen, den grooten Haroun-al-rashid gesproken, wiens wijs en verlicht

Digitized by Google

licht bestuur die school haren vernieuwden bloeitijd deed te gemoet snellen en mannen opleverde, wier verdiensten in dit werk met het meeste regt gehuldigd worden.

Onder de voornaamste geneeskundigen, die aan deze school leeraarden, worden Joschua ben-Nun, bijgenaamd Rabban van Seleucia, vermeld, wiens lessen door vele geneeskundigen van verre oorden bijgewoond werden. Ook Sahel, bijgenaamd Zein-al-Taberi, die eene menigte Syrische en Hebreeuwsche geschriften in de Arabische taal overbragt en met zeer belangrijke aanteekeningen verrijkte; alsmede Abou'l-Hasan en Sedekias (zoo geheel ten onregte van koningsmoord beschuldigd) wier werken nog in vele Europesche boekverzamelingen gevonden worden, bekleedden daar eene aanzienlijke plaats.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,

ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Miscellanea Latinitatis, edita a GUILIELMO LEONARDO MAHNE. Lugduni Batavorum, apud H. W. Hazenberg et Socios, 1844. 12 en 155 bladzz. gr. 8°.

(Vervolg en slot van bl. 319.)

Tot dus verre de behandeling van enkele verdachte woorden en spreekwijzen. Daarop volgt bladz. 85 en volg. eene korte aanteekening of opmerking *De Epithetis*, in het algemeen, dat is over het gebruik der zoogenaamde *epitheta*, in het Latijn *apposita* genoemd, bestaande in *adjectiva* of *participia*, aan zelfstandige Naamwoorden toegevoegd, hetzij tot nadere *aanduiding* of tot *goed-* of *afkeuring* (*demonstrandi*, aut *laudandi*, aut *vituperandi causa*); en over de bijzondere geschriften of verzamelingen, waaruit men die kan leeren kennen, hoedanige de Heer M. er drie opgeeft: Joh. Nunnesii *Epitheta M. Tullii Ciceronis*, Lugd. 1571. 8°. en Jo. Ravisii Textoris, *Nivernensis*, *Opus Epithetorum absolutissimum*, ap. Jac. Stoer, 1606 8°. beide thans zeldzaam voorkomende, benevens den bekenden *Gradus ad Parnassum*, een voormalig schoolboek van vaderlandschen bodem, nog onlangs in Duitschland herdrukt. Als eene proeve, hoeveel in dit opzigt de beste Leer- en Woordenboeken nog te wenschen overlaten, levert ons M. vervolgens eene uitgebreide lijst van alle de *Epitheta Oculorum*, *ordine litterarum elementario digesta*, welke hem bij de oude Latijnsche Schrijvers voorgekomen zijn. Daarop

Digitized by Google

op bevinden zich, in het overige gedeelte van dit werkje, van bl. 87 — 155, zoo wij althans niet misgeteld hebben, over de 380 verschillende *epitheta* aan het woord *oculus* toegevoegd, met opgave en afschrift van de plaatsen der Ouden, waar dezelve gevonden worden. Wij bewonderen 's Mans geduld aan het opteekenen en verzamelen van zoo veel en zoo velerlei besteed, en danken hem voor eene zoo ruime bijdrage tot verrijking der *Latijnsche Lexica*.

En hiermede zouden wij van deze *Miscellanea* afscheid kunnen nemen, ware het niet, dat wij nog voor een oogenblik de aandacht vestigen wilden op deze en gene hier en daar verspreide opmerkingen en wenken over *Latiniteit* en *Latijnschen stijl* in het algemeen. Hiertoe behoort, onder anderen, het gestelde over het gezag der oude Latijnsche Handschriften, ten aanzien der spelling en woordschikking, bladz. 7 en 57. — Vervolgens de opmerking bladz. 25, dat het weinig of niet ter zake doet, of twee woorden, b. v. een *substantivum* met een *adjectivum*, bij de Ouden te zamen gevoegd voorkomen al of niet, indien slechts zoodanige zamenvoeging noch met de beteekenis dier woorden, noch met den aard der zaak strijdig zij. Om dit met een enkel voorbeeld op te helderen; dewijl de Ouden de mol voor blind hielden, doch latere Natuuronderzoekers het tegendeel bewezen hebben, zoude daaruit volgen, dat men nu in het Latijn niet schrijven mogt *talpa videns?* Dit ware voorzeker de zorg voor de Latiniteit te ver gedreven. — Verder vinden we, bladz. 53, de opmerking gemaakt, dat de Latijnsche schrijvers aan dat woord, waaraan zij in de gedachte het *hoofddenkbeeld* verbinden, doorgaans ook in de woordschikking de *eerste* plaats toekennen, en het vóór de overige woorden van een' volzin stellen: eene bijzonderheid, waarop ook nog heden ten dage zij, die goed Latijn wenschen te schrijven, wel degelijk acht behooren te geven. — Eindelijk, wat betreft het gezag en voorbeeld van eenigzins latere schrijvers voor de Latiniteit, Mahne, bl. 79, acht het te ver gedreven, het gebruik van woorden uit Tacitus en Suetonius volstrekt te willen afkeuren, ten zij die tevens bij Cicero, Julius Caesar, en andere hunner tijdgenooten gevonden worden. „*Quin etiam haud* „*scio*," — zoo schrijft hij, om 's Mans eigene woorden aan te voeren — „*an nimis temerarium sit, nolle, ut illa voca-* „*bula, quibus* Tacitus *et* Suetonius *usi sint, a no-* „*bis usurpentur, si non etiam apud* Ciceronem, Juli- „um Caesarem *et alios illius aetatis legantur.*" Eene uitspraak, waarmede wij ons zeer goed vereenigen kunnen, met inachtneming evenwel van hetgeen Wyttenbach over Ruhnkenius denk- en handelwijze desaangaande schrijft, *Vit. Ruhnk.* p. 229, 30; en tevens daarbij in het oog houdende, dat tot goed Latijn schrijven niet alleen de *zuiver-*

heid

Digitized by Google

heid van enkele woorden en fpreekwijzen vereischt wordt, maar ook en veel meer nog de geheele *houding* en *kleur* van den ftijl, waaraan men den vlijtigen lezer en beoefenaar der Ouden vooral herkent.

Als eene merkwaardige bijzonderheid van eenigzins anderen aard, achten wij het der moeite waard nog het volgende te vermelden. „Ruhnkenius," zoo geeft Krebs voor in zijn *Antibarb.*, maar zonder eenig gezag voor zijne bewering aan te voeren, — „Ruhnkenius, zoo dikwerf „ hij iets in 't Latijn wilde fchrijven, *was gewoon den The-* „ *faurus van* Gesner *te raadplegen*, uit vreeze van een „ of ander woord te gebruiken van na den tijd der Antonij- „ nen; want volgens hem ftrekte de goede Latiniteit zich „ niet verder uit dan tot op den leeftijd der keizeren van „ dien naam." Mahne, bl. 37, houdt dit voorgeven te regt voor een louter verzinfel van den Duitfcher, die zich zulks in 't hoofd fchijnt gezet te hebben naar aanleiding van hetgeen Wyttenbach verhaalt in *Vita Ruhnken.* p. 38, dat, namelijk, Ruhnkenius al, wat tot de kennis der oude talen behoort, plagt op te teekenen, voor het *Grieksch*, in Scapula's *Lexicon* en voor het *Latijn* in den Fabri *Thefaurus*, t. w. naar de uitgave van Gesner. En dit is te meer waarfchijnlijk, daar op den Catalogus der Boeken, weleer aan Ruhnkenius toebehoorende, en federt aan de Bibliotheek der Leidfche Hoogefchool bewaard gebleven, die *Thefaurus* van Gesner (eigenlijk van Rob. Stephanus door Gesner omgewerkt) niet eens gevonden wordt; en Ruhnkenius niet wel kan geacht worden een boek, dat hij zelf niet bezat, fteeds bij de hand gehad te hebben, om het voor de Latiniteit te raadplegen. Maar zoo gaat het, door te veel op zijn geheugen te vertrouwen, ftelt men zich aan allerlei vergisfingen bloot, en is er aan 't verzinfelen maken geen einde.

En hiermede achten wij onze taak voleindigd. Het werkje, hier door ons aangekondigd, van een man als de Hoogl. Mahne, beveelt zich zelve genoeg aan, zonder onze aanbeveling noodig te hebben; en het is, wat de uitvoering betreft, ook naar het uitwendige, in fierlijkheid en zuiverheid van druk, allezins aanbevelenswaardig. Slechts zeer enkele meer of min zinftorende drukfeilen vielen ons in het oog: bladz. 32, r. 13, *Plimio* voor *Plinio*; bl. 55, r. 7 v. o. *fcriptorum*, voor *fcriptorem*; bl. 77, r. 1, *alli*, voor *alii*; bl. 79, r. 7 v. o. *Marrob.*, voor *Macrob.*; en bl. 84, r. 9, *fıne* voor *fine*. Beoefenaars der oude Letteren, en inzonderheid diegene onder onze jongere Literatoren, welke met het onderwijs ook in het *Latijn-fchrijven* aan onze Gymnafiën belast zijn, zullen wel doen zich deze *Miscellanea* aan te fchaffen, en ze hunne meergevorderde kweekelingen in han-

Digitized by Google

handen te geven; en wij wenſchen, dat de Hoogl. Mahne zijn bl. 84 gegeven woord moge houden, om ons in vervolg van tijd op meer andere dergelijke uitgezochte mengelingen voor de kennis en de beoefening der *echte* en *onvervalschte Latiniteit* te vergasten. Het goed Latijn-ſchrijven toch, welke veranderingen en uitbreidingen er ook in het gebied der Letteren en Wetenſchappen mogen plaats grijpen, zal ſteeds eene eerſte behoefte en een voornaam ſieraad van den waren en grondigen Geleerde blijven; en kan, ook nog heden ten dage, niet genoeg aanbevolen, gehandhaafd en bevorderd worden. En volgaarne ſtemmen wij in met de verſtandige waarſchuwing desaangaande van een Duitſchen Recenſent in de *Götting. Anzeigen* voor 1832, S. 1787: „Man entwöhnt ſich jetzt — — der Lateiniſchen „Sprache immer mehr. Es hat diesz ſeine guten Gründe. „Aber man ſoll die nicht tadeln, welche — — die Geſchicklichkeit haben, den alten, aber nicht veralteten „Academiſchen Rock der Gelehrſamkeit mit Anſtand und „Würde zu tragen. Die *Lateiniſche Sprache* ist immer „noch ein *Hauptverbindungsmittel unter den Gelehrten* „*verſchiedener Nationen*; ihr Gebrauch ist eine achtbare „*Uebung und Zucht des Geistes*, und könnte ein *Damm* „werden *gegen die Schwätzerey und Schreiberey der Zeit.*"

Over het Voorgevoel bij den Mensch, in wakenden toeſtand, ſlaap, droom, magnetiſchen toeſtand, en terugkeer der geestvermogens bij Krankzinnigen kort voor den dood, en over het Voorgevoel bij het Dier, door S. P. SCHELTEMA, eerſte Stads Doctor te *Arnhem*. Te *Arnhem*, bij Stenfert Kroeſe, 1844.

Deze lange titel geeft de ſtoffe des boeks vrij naauwkeurig op. De Schrijver is daarenboven door eene bekroonde Prijsverhandeling bij de Maatſchappij: Tot Nut van 't Algemeen, over de werking der verbeelding, en latere ſtukken, op dit veld van onderzoek niet onbekend. En wij zullen dus veel onvermeld kunnen laten, wat anders opgehaald zou moeten worden. De vorm is zeer los en vrij, doch dit vereischte geene verſchooning. Het vreemdst van alle luidt wel het begin. „De zucht tot het wonderbare maakt ons gek of maakt ons wijs. Laat ik het anders zeggen: naarmate wij zelve dispoſitie hebben, om gek of wijs te zijn, volgen wij de allen menſchen ingeſchapene zucht tot het wonderbare als gekken of als wijzen. — Nog anders, wij allen beminnen het wonderbare, maar de domoor" enz. Niet waar, een vreemd begin. Waarlijk, men zou ligt afgeſchrikt worden, eenen langen weg, die zoo hob-

Digitized by Google

hobbelig aanvangt, moedig op te ftreven, en zeker geen *captatio benevolentiae.*

Wij voegen hierbij, dat de Schrijver elke verdediging tegen materialisme enz., gerust had kunnen daarlaten. Iedere wetenfchap moet zich vrij op haren grond kunnen bewegen, zonder te vragen, of zuster Theologie, of hoe zij ook heeten moge, zich daarover ook kan ergeren. Het betaamt wel niet, openlijk ongeloof te leeren, en het kan goed zijn, met eenen enkelen trek te toonen, dat onze leer daarheen niet ftrekt, maar het is mij wel eens voorgekomen, dat de genoemde vrees het onderzoek inderdaad benadeelde of beperkte, ook wel naar lappen doende zoeken, om de gewaande naaktheid te dekken.

„ Dat is nog al een breed begin," zal ligt iemand denken. En het ftuk overziende, ftaat hem wel een fuikerbrood voor het oog. En toch moeten wij nog al eene bijzaak aanhalen. De Schrijver, zijne hoofdftukken hebbende aangegeven, voegt er bij, dat hij ze ook in omgekeerde orde had kunnen plaatfen, en geeft zelfs vrijheid, het boek, als een Hebreeuwer, van achter op te lezen. Wij zouden haast denken, dat het niet kwaad ware, dat het *voorgevoel bij de dieren*, het inftinct enz., voorging, om zoo doende van zelve de verwondering weg te nemen, dat dergelijke ook bij de menfchen gevonden worden.

Het is ons oogmerk niet, in eene eigenlijke beoordeeling of zelfs ontleding van dit ftuk te treden. Is het wandelen in duistere dalen reeds eene moeijelijke zaak, het fchermutfelen is er ligt nog gevaarlijker. Onze lezers iets nader op het ftandpunt te plaatfen, om gewigt en ftrekking van hetzelve te fchatten, en daartoe eene en andere aanmerking te maken, zie daar alles.

Er is een tijd geweest, dat men aan gezigten, droomen en voorgevoelens algemeen geloofde. En toen beftond er naauwelijks een gehuchtje zoo klein, of men had er zieners . . . van voorfpoken en allerlei. Er zijn andere dagen verfchenen — dagen van wijsgeerte, verlichting en ongeloof, en even als de roofdieren plegen te wijken, waar de menfchen zich vestigen, zoo zijn ook de fpoken verdwenen. Maar, die philofophie was wel eens wat grof ftoffelijk, dat ongeloof wat heel ftout en voorbarig. Het gevoel is federt eenigen tijd weer meer gehuldigd. De natuurkunde heeft ons krachten doen kennen, waarvan men nooit gedroomd had. Het dierlijk magnetismus vooral heeft wonderen gedaan — wel niet zoo heel vele zieken genezen, maar . . . enfin, men kan er haast zoo weinig niet van gelooven, of het doet ons verftand ftil ftaan. Wat wonder, dat het geestenzien, de voorfpoken, de profetifche droomen en *Ahnungen*, gelijk de Duitfchers zeggen, ook weer voor den dag komen.

Wat

Digitized by Google

Wat men gelooft, ziet men ligt; wat men niet gelooft, ziet men vaak voorbij, al is het er ook. En Referent zelf heeft al voor lang beweerd, dat het spreekwoord: als men van den drommel spreekt, ziet men ook zijn staart, of, is hij doorgaans nabij, wel niet zoo ongegrond mogt zijn. De atmosfeer kon ons die tijding ligt wel overbrengen, lang voor dat onze oogen nog in die rigting stonden.

De Schrijver neemt dan ook een aantal verhalen omtrent de genoemde wonderverschijnsels als stellige waarheid aan; en deze zijn te groot in aantal, dan dat ze ligt uit inbeelding en eenen toevalligen zamenloop zouden te verklaren zijn. Hij meent ze derhalve tot algemeene natuurwetten te moeten terugbrengen. Daartoe onderscheidt hij een vegetatief leven, en een hersenleven, van welke het eerste meer bij de dieren, het laatste bij de menschen plaats heeft. Hier evenwel met groot verschil, uit de mate van beschaving, soort van dampkring of klimaat, van ziekte of gezondheid, of eenige andere bijzonderheid ontsproten. En dit is de bron van voorgevoelens, die zich menigmaal als een gezigt, als eene stem enz., doen vernemen, schoon er eigenlijk geene uitwendige voorwerpen te zien of te hooren zijn.

Er wordt door den kundigen geneesheer over dat onderwerp veel belangrijks gezegd. Zoo wij echter zeiden, dat de menigte verwonderlijke gebeurtenissen, welke in dit boekje verhaald worden, door zijne theorie genoegzaam opgehelderd of verklaard werden, wij zouden tegen ons hart spreken. Er komt ons voor, ook weinig eenheid in die verklaringen te zijn. Zoo als tusschen de gevallen, bij welke een stervende, op het oogenblik van zijn verscheiden, aan zijn vriend of bloedverwant verschijnt, en waarbij de losgelaten levenskracht eene rol zou spelen, of die men zich misschien ook uit de sterk op den afwezige gevestigde gedachte zou kunnen verklaren, en die, bij welke, b. v. eene moeder, terwijl haar afwezig kind waarschijnlijk volkomen gerust ligt te slapen, droomt, dat het in het water valt, en de, door haar afgezonden vriend, een halven dag daarna, nog juist bij tijds komt, om hem te redden.

Doch misschien vergen wij te veel in een vak, dat, althans voor onzen tijd, zoo nieuw en uit den aard der zake zoo moeijelijk tot volkomene helderheid te brengen is. Zijn de verhaalde gebeurtenissen allen waar, en uit inbeelding, bedrog, bijgeloof en toeval niet te verklaren, dan kan het niet anders dan loffelijk geacht worden, dat men poogt die natuurkundig toe te lichten. En zeker, de vergelijking met het instinct der dieren, en voor zoo veel men die erkent, magnetismus en *clairvoyance*, schijnt wel de weg te zijn, om daartoe te geraken. Wij danken dus den geleerden Schrijver, dat hij dit onderwerp zijne behandeling waardig achtte.

En

Digitized by Google

En wij willen nog maar over één puntje een beetje met hem kibbelen.

Het is trouwens niet voor het eerst bij onzen Schrijver, dat wij dit denkbeeld aantreffen; namelijk, dat de zedelijke wet in ons binnenſte met het dierlijk inſtinct op gelijken bodem zou ſtaan, het allerhoogſte, Gode gelijke, met het laagſte. Neen, verheft de theoretiſche rede, om nu eens met Kant te ſpreken, ons boven de dieren, de practiſche doet dit nog veel meer. In den grond zijn zij zeker één, en vooral de laatſte zonder de eerſte niet als denkbaar te beſchouwen. o, Wachten wij ons voor de uiterſten, en zoo ſtraks genoemde wijsgeer ons te zeer tot verſtandswezens maakte, maken wij ons niet tot werktuigen, gevoelige, zelfsbewuste, maar daarom niet minder werktuigen.

Doch misſchien verſtaan wij de diepe denkers niet regt.

Weêrkundige Waarnemingen, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Mei.	Hoogte van den Barom. D.	L.	Therm.	Wind-ſtreken.	Wind-kracht.	Luchtsgeſteldheid.
7	28.	9	46	z. w.	2	bewolkt.
	„	8½	54	id.	2	idem.
	„	8½	46½	id.	0	idem.
8	28.	8	48	z. w.	0 à 2	bewolkt, buijig.
	„	8	54½	z. z. o.	2 à 4	id. id.
	„	8	47	z.	2	bewolkt.
9	28.	7¾	48½	z. o.	4	bewolkt.
	„	8	58	id.	2	idem.
	„	8	49½	N. o.	2	idem.
10	28.	7½	51	z. o.	0 à 2	bewolkt, donder.
	„	7½	59	N. w.	0	bewolkt.
	„	8	50½	N.	2	helder.
11	28.	9½	46	N.	2 à 4	bewolkt.
	„	10½	50½	w. N. w.	2	idem.
	„	11½	46½	w.	2	idem.
12	28.	11	49	z. w.	4	bew., damp, regen.
	„	10¼	51½	id.	2 à 4	bew., regen, buijig.
	„	10	46½	N. w.	2	bewolkt.
13	28.	10¾	47½	w. N. w.	2	bewolkt.
	29.	0	50	N. w.	4	bewolkt, buijig.
	„	1¼	47½	N. N. w.	2 à 4	bewolkt.

Den 7 Mei, in den namiddag regen en buijig.

Te HAARLEM, bij de Wed. A. LOOSJES Pz.

ALGEMEENE

KONST- EN LETTERBODE

VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 23ſten MEI.

N°. 22.

BERIGTEN.

HAARLEM. Ter plaatſing werd ons het volgende naamvers toegezonden ter nagedachtenis van den uitſtekenden Hoogleeraar SCHRÖDER, over wiens leven en werken wij zoo gaarne eenig uitvoerig berigt zouden wenſchen te plaatſen; een wensch, waaraan wij tot dus verre echter onzes ondanks en zonder onze ſchuld niet hebben kunnen voldoen.

VIRTUTE ET DOCTRINA

VIVIT

CLARISSIMUS VIR.

Jure Patrem Patriaeque decus lugetis alumni,
Felix, qui potuit rerum cognoscere causam.
Laeta Seni laeto arriſit jam nuncia veri,
Schröderumque suas lucis revocavit ad oras,
Claro quem ſol justitiae ſplendore tegebat,
Hoc vitae duxit dignum dux tramite ducem.
Redde, Dator lucis, lumen, quo ſplenduit ipſe,
Optima, quae juvenes nequeunt tua reddere dona
Doctrinae, ſuper aethereas qua vivere plagas
Exemplo docuit, monſtrans post funera vitam.
Respiciant mentes mentem ſine fine beatam.

M.

DEN BRAVEN.

Treurt, Kweekelingen, om 't gemis van eenen Vader,
De roem van 't Vaderland is rouw en tranen waard;
Gelukkig nogtans Hij, Hij kwam den Oorſprong nader
Door kennis, minzaamheid, met reine deugd gepaard.
De Waarheid lachte, als zij den gullen grijsaard wekte,
En Schröder riep naar 't oord van 't licht, dat voor Hem (rees.
Hem, wien Geregtigheid met helder zonlicht dekte,
Geleidde zij langs 't pad, dat Hij als gids ons wees.
Geef, Vader van het licht, ons 't licht van zijne ſtralen,
Uw beste gaven weer, die nu de leerling derft,
Den glans der wetenſchap, dien wij met Hem zien dalen;
Zijn voorbeeld leerde, wat er na den dood niet ſterft,
Wat boven 't licht der Zon en der Verhevelingen
De Zaal'gen mogen zien in Hem, in hooger kringen.

M.

—— Gaarne plaatſen wij den volgenden brief.

WelEdele Heer!

Met belangſtelling heb ik in het N°. van den *Algemeenen Konst- en Letterbode* van den 9den dezer gelezen het daarin door den Heer D. W. S. medegedeelde wegens de ontmoeting, voorgevallen met JACOB DE WITT, den 24ſten Junij 1653; niet zonder verwondering zag ik echter aldaar, bl. 307, de verklaring, „ dat na „ het overlijden van Prins WILLEM II, en *terwijl zijn* „ *lijk nog boven aarde ſtond, de Loevenſteinſche ge-* „ *vangenen werden ontſlagen* en met veel ostentatie in „ hunne waardigheid herſteld."

De Loevenſteinſche Heeren toch waren reeds lang vóór het overlijden van den Prins, hetwelk den 6 Nov. 1650 voorviel, in vrijheid geſteld; ik heb onder mij de bewijzen, dat al die Heeren reeds lang voor het einde van Augustus waren ontſlagen. Ook WAGENAAR (XIIde Deel, bl. 109, XLV. B. §. 27.) ſtelt dit ontſlag vóór het afſterven van den Prins, hoezeer hij den juisten tijd niet opgeeft, en men uit hem zou kunnen opmaken, dat alle te gelijk op vrije voeten werden geſteld; dit is echter zoo niet. Reeds op den 15den Aug. werd door den Prins het verlof tot vrijlating van den Heer DUYST VAN

VOOR-

VOORHOUT gegeven, hetgeen eerst op den 20sten dier maand het geval ten opzichte van de Heeren KAYSER en STELLINGWERF is geweest. —

Ook is het niet zoo onbepaald waar, dat de zes Heeren, die te Loevenstein hebben gevangen gezeten, eerst na het overlijden van den Prins weder tot waardigheden en bedieningen zijn geroepen. NANNIUS KAYZER, Pensionaris van Hoorn, toch, werd reeds kort na zijn ontslag door den Prins zelven benoemd tot Fiscaal van de Admiraliteit in het Noorderkwartier.

Had ik niet het voornemen van binnen kort iets over de Loevensteinsche gevangenschap des jare 1650, uit eerste stukken, publiek te maken, ik zou hier meer nog bijvoegen, maar nu mogen deze weinige regelen strekken, om de verkeerde gevolgtrekkingen, die het verhaal van den Heer D. W. S. op dit punt zouden kunnen doen ontstaan, op te heffen.

Hiertoe zal het mij aangenaam zijn, dat dit geschrijf door u in uw weekblad worde opgenomen.

Inmiddels noem ik mij met achting

Amsterdam, 10 Mei 1845.

Uw Dienstv. Dienaar
W. J. C. VAN HASSELT.

BEKNOPT OVERZIGT VAN HET GESCHIEDKUNDIG WERK VAN DOCTOR E. CARMOLY, getiteld: *Histoire des Médecins Juifs Anciens et Modernes.* (BRUXELLES 1844.)

DOOR J. G. VORSTMAN,
Praktiserend Heel- en Vroedmeester te 's Gravenhage.

(Vervolg en slot van bl. 330.)

De gestadige uitbreiding van het gebied der Sarracenen en Arabieren langs de noordelijke streken van Afrika deed ook aldaar de beschaving en, met haar, den lust voor de beoefening der geneeskunde toenemen, welke voornamelijk door de Israëlieten, die zich hier gevestigd, en deels door de talenten van Ishak-ben-Soleiman geholpen, de school te Kairouan gesticht hadden, niet weinig bevorderd werd.

Digitized by Google

Van nu af verspreidden de Arabieren zich in het zuidelijk gedeelte van Europa. Spanje werd bijna geheel tot aan de Fransche grenzen door hen ingenomen; en met hen vestigden zich, zoowel aldaar, als in het naburige Sicilië en Italië zeer vele Joodsche geneeskundigen, welke aan de hoven der toenmalige vorsten van Franschen oorsprong in geen gering aanzien stonden. Door hen werd onder medewerking van verschillende Grieksche en Sarraceensche geneesheeren de Salernitaansche school gesticht, die, hoe kort zij ook moge gebloeid hebben, thans nog met roem, als de eerste instelling van dien aard in Europa, herdacht wordt, en waaraan in de twaalfde en dertiende eeuwen eenen Abo'ul-Hakim, Farraguth, Hillel-ben-Samuel en anderen hunnen oorsprong, hunne kennis en hunne vermaardheid verschuldigd waren. Zij waren de leermeesters der Germaansche stammen, en bragten alzoo de geneeskunde der Sarracenen tot de Duitsche volken over, die, aldaar slechts door vrouwen en priesters uitgeoefend wordende, voor het eerst eene meer wetenschappelijke eigenschap begon te verkrijgen. (*)

Langzaam, maar met zekeren tred, drong de kennis der Hippocratische geneeskunde meer en meer in het Westen door. Aan de scholen van Cordova en Toledo in Spanje en van Fez in Africa, werden de leerstellingen van den Vader der geneeskunde, grootendeels door de Israëlieten onderwezen, verklaard en beoefend. Zij oogstten daarbij zulk eenen roem in, dat zij allerwege ontboden werden, en deswegens ook in Frankrijk toegang verkregen hebbende, zich aldaar vestigden. In dit laatstgenoemde koningrijk legden zij in de elfde eeuw den grondslag der geneeskundige school van Montpellier, vanwaar de wetenschap in verschillende steden van Provence en Languedoc op de gunstigste wijze verspreid werd.

In Spanje, toenmaals het aangenomen vaderland der Joden, alsmede in Frankrijk, zag men hunnen letterkundigen roem het hoogste standpunt bereiken. Jehuda Mosca, Meschulam-ben-Jona, Salomon-ben Ishak, ook Raschi bijgenaamd, en vooral Ebn-Zohar

(*) Vergelijk hiermede de uitstekende Geschiedenis der Joden in Nederland door Mr. H. J. Koenen, Utrecht, 1843.

Digitized by Google

har in Sevilië, die voor eenen tweeden Hippocrates gehouden werd, bragten allen niet weinig toe tot de schitterende grootheid, die de Spaansche hoogescholen in de twaalfde en dertiende eeuwen mogten bereiken, alwaar men mannen zag aankweeken, die, onder de namen van Ebn-Roschd, Aben Esra, Aben Tibbon bekend, eene hooge achting en een groot aanzien verkregen.

De twaalfde eeuw leverde onder de Spaansche geneeskundigen eenen man op, die de phenix van zijnen tijd genoemd werd. Het was Mousa-ben-Maïmoun, meestal onder den naam van Maïmonides bekend, wiens aphorismi en verdere geschriften thans nog gedeeltelijk in de koninklijke bibliotheek te Parijs en gedeeltelijk in die van het Escuriaal bewaard zijn gebleven; hebbende hij eene zoodanige vermaardheid verkregen, dat hij te regt onder de voornaamste geneeskundigen gerangschikt werd, die de theorie met de praktijk wisten te vereenigen.

In dezelfde en in de dertiende eeuw bloeide de geneeskunde onder de Israëlitische geneesheeren in Spanje in zulk eene mate, dat Charizi in verzen, overvloeijende van Oostersche beeldspraak, den lof der Hebreeuwsche geneeskundigen bezong. Toledo roemde op haren Jacob; Calataijud en Arragon op haren Joseph Constantini; Barcelona op haren Jehuda-ben-Ishak; Saragossa op haren Bechaï-ben-Moseh; Salomon-ben-David was de lijfarts van Ferdinand III van Castilië, en Catalonië mogt op haren Moseh-ben-Naghman, of Nachmanides bogen; kortom, de eeuw der Asklepiaden, maar toegerust met meerder kennis en rijker ervaring, werd in het toenmaals zoo gelukkige Schiereiland herboren.

Rome genoot in diezelfde eeuw het voorregt van zeer bekwame artsen onder hare Israëlitische bevolking te mogen tellen. Nathan Hamati vertolkte de aphorismi van Hippocrates met de noten van Galenus. De aphorismi van Maïmonides werden door Serachia-ben-Ishak-Chen verklaard, door wien wij almede den Canon van Ebn Sina (Avicenna) en de oogheelkunde van Abou'l-Kassen hebben leeren kennen. De in allen deele zoo gunstig bekende paus Bonifacius VIII had den rabbijn Ishak tot zijnen genees-

Digitized by Google

neesheer verheven, wien, even als zijnen tijdgenoot Ishak-ha-Levi, groote lof werd toegezwaaid.

In den aanvang der veertiende eeuw neigde de geneeskunde, die door de Joden op het toppunt van haren roem gestegen was, tot haren ondergang; want de dweepzuchtige godsdiensthaat der Christelijke geestelijken omtrent de Israëlitische geneesheeren, hunnen naijver in hooge mate opgewekt hebbende, kon haren glans niet verdragen.

De faculteit te Parijs, de priesters in Spanje, de conciliën in Provence en Avignon (1326—1337) verboden den Catholijken zich van Joodsche genees- of heelkundigen te bedienen, gaande dit zelfs zoo ver, dat vele Christelijke priesters in Montpellier hunne leeken in den ban deden, die zich aan Joodsche geneesheeren durfden toevertrouwen. De beschuldigingen tegen hen wonnen zooveel veld, dat koning Jakob van Majorka en Philippus de VI (1331) bij opene brieven den Joden verbood de geneeskunde uit te oefenen, zonder vooraf aan de faculteit te Montpellier in de wetenschap onderzocht en tot de praktijk toegelaten te zijn; bovendien ging de jaloezij der universiteit te Parijs zoo ver, dat zij met de Joodsche geneeskundige school aldaar om den voorrang kampte, wordende de laatstgenoemde zoodanig verdrukt, dat men een' harer leerlingen voor de regtbank daagde, omdat deze zonder toestemming der universiteit de praktijk had uitgeoefend.

In weerwil van den voortdurenden tegenstand en de gestadige vervolgingen, die de Joden onder Philippus den Schoone en Karel II van Napels moesten ondervinden, werd de wetenschap echter door hen met ijver behartigd: van daar, dat de schrijver aan Ishak-ben Jehuda de Lattes, Samuel van Capua, Ahron van Messina, Mischel van Verona, Ishak van Napels en aan het geslacht van Anavim geenszins den regtvaardigen lof kon onthouden, die hun zoo ruimschoots behoorde toegekend te worden; want hunne vermaardheid door geene kerkelijke instellingen kunnende ondermijnd worden, werden hunne kennis en ervaring op zoodanig eenen prijs gesteld, dat, hoezeer men door conciliën en canones hen van de gemeenschap met de Christenen trachtte uit te sluiten, sommige pausen nogtans en de koningen van Castilië en Portugal, zich

bij

Digitized by Google

bij voorkeur van Israëlitische geneesheeren bleven bedienen; en de geschiedenis vermeldt verder, dat Alphonsus XI van Castilië, aan Samuel Aben-Huar, een' der voornaamste artsen van zijnen tijd, niet alleen als geneesheer, maar ook in vele andere, vooral in staatkundige opzigten, zijn geheel vertrouwen geschonken had.

In de vijftiende eeuw nam de dweepzuchtige ijver der priesters, om de Joden tot het Christendom te willen bekeeren, dermate toe, dat zij, bij het te vuur en te zwaard opdringen eener nieuwe kerkleer, hen uit hunne schoonste synagogen verdreven en deze tempels met geweld in kerken veranderden; wetende zij, geholpen door den invloed der monnikkenorden (1429), daarbij de voorschriften der conciliën en synoden, die het monotheïsme wilden verbannen hebben, wederom met zoo veel vuur op te rakelen en door te drijven, dat het scheen, als of men het Jodendom op ééns van de wereld wilde verdelgen; hetgeen echter, door tusschenkomst van Hendrik IV van Castilië en Jan II van Arragon, die de belangen der Joden ter harte namen, gelukkig verhoed werd; waartoe ook voorzeker de dienst van Abiabar had medegewerkt, die laatstgenoemden koning, door de depressie der cataract, van zijne blindheid genezen had.

Onder het fanatieke bestuur van Ferdinand en Isabella, als geheel aan den invloed der geestelijkheid onderworpen zijnde, was de eeuw, waarin de Israëlieten uit hun tweede vaderland werden uitgezet, niet onvruchtbaar aan mannen, die met schitterenden roem de waarde der geneeskunde handhaafden; want al mogt Spanje door al die maatregelen zijne eeuw van dwaling en duisterheid zich voorbereiden, de wetenschap werd door de bannelingen met niet minder lust beoefend, en daar, waar men meer verdraagzaamheid ontmoette, verrijkte zich iedere landstreek met eenen straal van verlichting, die, door hen aangebragt, den bodem voorbereidde, waarop de geneeskunde nieuwe en rijke vruchten dragen moest. De Schrijver noemt onder die uitgedrevenen eenen Ishak-ben-Schemtob, eenen Samuel-ben-Chabib, eenen Ishak-ben-Eliëzer, eenen Jehuda-ben-Salomon, eenen Mardochaï Nathan, eenen Daniël-ben-

 Sa-

Samuël en vele anderen, die, hetzij door vertalingen, hetzij door uitleggingen en verklaringen der Griekfche, Romeinfche of Arabifche klasfieken, hetzij door hunne ervaring of medegedeelde ontdekkingen, zich niet alleen verdienftelijk, maar zelfs onmisbaar maakten.

In weerwil der laatfte conciliën in deze eeuw, die den fchadelijken invloed der Joden uitkreten, moesten zij na hunne verdrijving, eene nieuwe verblijfplaats zoekende, eene hoogere beftemming vervullen; want op het einde der middeleeuwen, toen het licht der befchaving begon aan te breken, waren zij in de geneeskundige wetenfchappen de leermeesters van geheel het verjongde Europa geworden. De kerkelijke Staat, Venetië, Duitschland, Frankrijk, de Nederlanden, Polen en Rusland huldigden hunne verdienften. Paufen en koningen, keizers en keurvorften, prinfen en graven bedienden zich als om ftrijd van hunne onmiskenbare talenten, welke alle, door onzen fchrijver, met even zoo veel kennis als oordeel geboekt wordende, ons met eene reeks van mannen bekend doen worden, die in dit werk met wel verdienden lof vermeld ftaan; hebbende men het onder anderen aan de Israëlitifche geneesheeren te danken, dat zij, het eerst in Europa, het gebruik der ezelinnen-melk tegen borstaandoeningen en uitterende ziekten hebben aangeprezen.

Onder de voornaamfte geneesheeren, die in de zestiende eeuw door geheel Europa vermaard werden en ook in ons vaderland bloeiden, behoort Zacutus Lufitanus in de eerfte plaats genoemd te worden. In Nederland onder den naam van Abraham-Zacuto bekend, was zijn geflacht door priestervervolgingen gedwongen geworden zijne geboorte-plaats (Lisfabon) te ontvlugten, hetgeen zich na vele omzwervingen in Amfterdam vestigde, alwaar onze Zacuto de geneeskunde uitoefende, en niet alleen als zoodanig, maar ook als fchrijver met Beverwijk briefwisfeling onderhoudende, eenen grooten roem verwierf. Benjamin Mufaphia, Samuël da Silva, Spinofa, een bloedverwant van onzen beroemden wijsgeer, Samuël Jefchurun, de Mercado, Manasfe-ben-Israël en Orobio de Castro bekleedden allen in ons vaderland in de zeventiende eeuw eenen voornamen rang onder

de

Digitized by Google

de praktifche geneesheeren en werden de leermeesters van vele geneeskundigen, wier namen thans nog met luister in de gefchiedenis der geneeskunde fchitteren.

Hoe veel kwaads, zegt onze fchrijver verder in zijn biographisch gefchiedverhaal, men ook ten laste van de achttiende eeuw moge gebragt hebben, zoo zal men echter moeten erkennen, dat zij te regt den naam der wijsgeerige eeuw verdiend heeft. Immers met de verfpreiding van letterkunde en wijsbegeerte won de befchaving meer en meer veld, en fmaakten de bewoners der noordpool het weldadig genot van eenen nooit gekenden gloed vol levensgenot en verlichting, die zij alleen aan haren glansrijken invloed te danken hadden. De Joden, in alle eeuwen de befchaving gevolgd, of hare weldaden bevorderd hebbende, bleven ook in dit belangrijk tijdvak geenszins ten achteren; want bij hunne natie vindt men de namen gefpeld van mannen, wier roem niet minder, dan die der toenmalige wijsgeeren uitblonk.

Men hebbe flechts in Londen eenen David Niëto, in Parijs eenen da Sylva te noemen, die, aan de hoven van Beijeren en Rusland beroepen zijnde, die eer van de hand wees, dewijl hij in Parijs zeer hoog geacht, door Voltaire in zijne *Siècle de Louis XIV*, geroemd en door Lodewijk XV in den adelftand verheven werd; eenen Fonfeca te gedenken, die mede, in Parijs in hoogen ouderdom overleden, tot de aanzienlijkfte huizen toegang had; eenen Marcus Eliëzer Bloch aan te voeren, die in Berlijn, behalve de geneeskunde, de natuurlijke historie beoefende; eenen Gumperz Levysfohn te vermelden, die, door talrijke fchriften beroemd, eenige jaren den leerftoel aan de hoogefchool te Upfal bekleedde; of zich eenen Leon Elia Herfchel te herinneren, die, zijne kennis aan de hoogefchool te Harderwijk verfchuldigd zijnde, zoowel de geneeskunde door zijne praktifche fchriften, vooral door zijne *Vorbauungs-mitteln bey den Pocken* (1770) ontwijfelbaar verrijkt, als bovendien eene bijzondere vermaardheid verkregen heeft, door zijne bekende twistfchriften met den Hoogleeraar Plenck, rakende het inwendig gebruik van den mercurius fublimatus corrofivus en van de cicuta.

In het laatste gedeelte der achttiende eeuw, begon

Digitized by Google

de roem der Joodsche geneesheeren in ons vaderland af te nemen. In Frankrijk, Italië, Duitschland en Polen, daarentegen, bereikte die een glansrijker tijdperk. Nogtans werden een Gottschalk Lazarus van Geldern, aan onze vaderlandsche school gevormd, of een Salomon de Misa, een Abraham de Fonseca een Naphthali Herz, of een Jochanan van Emden, als praktische geneesheeren den alouden roem hunner natie waardiglijk staande houdende, met bijzondere achting genoemd.

Met eene even beknopte, als zaakrijke schildering van den toestand en de verdiensten der Joodsche geneeskundigen in Polen, Turkije, Italië, Azië en Afrika, eindigt vervolgens de inhoud van dit eerste deel; waarin men voorts, zonder de geschiedenis der geneeskunde naar bepaalde tijdperken daarin terug te vinden, niet te min eene chronologische orde gevolgd ziet, die den schrijver tot leiddraad zijner biographische berigten heeft kunnen dienen; hebbende hij, om het algemeen overzigt der meest verdienstelijke Joodsche geneeskundigen te kunnen bevorderen, daarbij eene tijdrekenkundige opgave gevoegd, die het naslaan niet weinig gemakkelijk gemaakt heeft; bevattende derhalve dit werk eene merkwaardige bijdrage, die voor de beoefening van de geschiedenis der geneeskunde geene geringe waarde bezit.

ANTWOORD

OP DE BEDENKINGEN TEGEN HET WERK: *de Dysenteria Tropica*, door den Heer Bosch.

Van verschillende zijden over mijn werk: *de Dysenteria Tropica* aangevallen zijnde, heb ik in den *Konst- en Letterbode* N°. 2, en in de *Arnhemsche Courant* van 12 Januarij dezes jaars aangetoond, hoe ongegrond en onredelijk, ja logenachtig en lasterlijk, (het *Handelsblad*) men hierbij is te werk gegaan. Drie maanden zijn er sedert verloopen, en alleen Dr. Gobée heeft gerepliceerd.

Ik meen het er dus voor te mogen houden, dat de andere partij, hare onmagt gevoelende, in het door mij aangevoerde berust, en geloof dus nog alleen de hoofdbeschuldiging, omtrent het bekend maken mijner statistiek, als of zij tegen het belang van den Staat aandruischte, zoo als Dr. G. vermeent, te moeten ontzenuwen. Zijn Ed. zegt, niet de bedoeling gehad te hebben mij te krenken, noch mijne eer aan te randen; zonder deze uitdrukkelijke verklaring zou

zou het bezwaarlijk vallen te gelooven, daar mijne waarheidsliefde, goede trouw en onpartijdigheid herhaaldelijk in verdenking zijn en worden gebragt.

Hetgeen de Heer G. nopens de twee cijfers 8, die door den zetter voor 0 zijn ingeschoven, zegt, was overtollig verder aan te roeren, daar ik openlijk erkend heb, dat hij *hier* in zijn volle regt was; hoezeer ik ook de behandeling anders had mogen wenschen. Op de herhaalde verzekering van den Uitgever, had ik mij in dezen op de zorgvuldigheid van den corrector verlaten, en verzuimd de cijfers te verifiëren, en kon ze dus ook niet in de errata opnemen; het verwijt daarvan kan ik niet afweren. Maar het is niet zoo, als de Heer G. voorgeeft omtrent *dit* punt, dat ik hem van kwade trouw heb beschuldigd, maar wel wegens het ontkennen, verzwijgen, of verkeerd voorstellen van de feiten in mijn boek (zie *Konst- en Letterbode* van 1845, N°. 2). Zoo als ook in deze repliek weder het geval is; want in stede dat de Heer G. zijne misvatting nopens de gemiddelde getallen even openhartig erkent, voert hij aan, dat hij mijne woorden, *de berekening der gemiddelde getallen is over elk der jaren genomen*, op geene andere jaren konde betrekken, dan de twee uiterste, 1832 en 1838, omdat geene andere jaren zijn opgegeven, maar *verzwijgt*, dat onder de tabel der Europeanen staat, dat de gemiddelde getallen over elk der *zeven* jaren genomen zijn, *verzwijgt* verder, dat ik zelf op p. 53 met een voorbeeld gestaafd heb, welk verschil het oplevert, als men de gemiddelde getallen over elk der jaren, dan wel, over de twee uiterste neemt. Had de Heer G. maar eenigzins aandachtig gelezen, dan ware zijne misvatting onmogelijk geweest. Wie de aangehaalde plaatsen opslaat, kan er zich van overtuigen; er is geen twijfel denkbaar, en offchoon ik eenvoudig op de letter van het boek verwezen heb, zoo als het daar gedrukt staat, zegt evenwel de Heer G.: „nu de Schrijver de *uitlegging* zijner „woorden zoo geeft" enz., en poogt op die wijze, zijne zoo ongegronde, als ongeregte uitvallen tegen mij te verontschuldigen — ik mag vragen, of dat heusch en opregt is. —

De Heer G. zegt wel, dat ik dan al die tabellen had moeten mededeelen; het kan waar zijn; ik heb ze terug gehouden, omdat ik niet inzag, wat nut zij zouden doen; daar ik er niet aan dacht, dat men mijne geloofwaardigheid in twijfel zou willen trekken (zoo als de Heer G. herhaaldelijk doet), meende ik ze veilig ongedrukt te kunnen laten, en den lezer slechts met de slotsommen te moeten bekend maken.

De tabel der Arabieren is, in afwijking der 3 overigen, volgens de uiterste jaren genomen; zulks geschiedde, omdat de cijfers te gering waren en geen noemwaardig verschil opleverden; de Heer G. noemt zulks eene willekeur, die in eene statistiek niet geoorloofd is; ik wil daartegen niet

niet opkomen en het niet verdedigen; ik was bij het schrijven op dergelijke kritiek niet gevat. Maar dat alles regtvaardigt de scherpe, onredelijke aanvallen van den Heer G. niet, noch de ongewone, in de wetenschap niet betamelijke wijze, *waarop* hij dit heeft gedaan.

Aangaande den ligchaamsbouw zegt de Heer G. op gewigtige bronnen gewezen te hebben, die mijne bewering weêrspreken. Wanneer ik daartegen even vele en even gewigtige autoriteiten aanvoer, die den Heer G. ook wel niet onbekend zullen zijn, dan zijn wij omtrent de kwestie nog niets verder gekomen. Ieder weet toch, hoe verschillend de volken door onderscheidene reizigers (waaronder weinige physiologen zijn) beoordeeld en beschreven worden; het eenige, wat eene vaste basis kan opleveren en het verschil van meening beslissen, zijn anatomische afmetingen en verhoudingen.

In het bezit zijnde van het natuurlijk scelet eens negers (Asanthyn) van de grootste soort, wil ik daarmede aanvangen, in de hoop van onder degenen, die daartoe in de gelegenheid zijn, navolgers te zullen vinden. Daardoor alleen kan het pleit voldongen worden, daar de Heer G. wel niet zal kunnen ontkennen, dat de hefboom, die een last zal in beweging brengen en van plaats doen veranderen, geëvenredigd moet zijn aan de massa (zwaarte) van dien last; want dat hij negers zag, die wolzakken droegen, welke geen onzer werklieden op hunne schouders durven laden, bewijst niets. Zijn Ed. zag, zoo ik vooronderstel, slechts weinige negers, ik daarentegen duizende Oost-Indianen; daar ik nu het tegendeel beweerd heb, zie ik niet in, met welk regt de Heer G. van het publiek vorderen kan, dat men zijne bewering aanneme en niet de mijne. Even als er Rappo's onder de Europeanen zijn, geloof ik gaarne, dat de Heer G. ze onder negers heeft gezien.

Afmetingen van een Neger-scelet (Asanthijn), in Nederl. maat.

Lengte	1,80	El.
Het hoofd	0,15	„
Ruggegraat	0,53[5]	„
Van de bovenvlakte des heiligbeens tot den voetzool	1,11[5]	„
Van den bovenrand des sleutelbeens tot den onderrand der (12) laatste rib	0,34[5]	„
Lengte:		
Opperarmbeen	0,36	„
Ellepijp	0,33	„
Hand	0,19[5]	„
Afstand der schoudertoppen	0,27[5]	„
Het borstbeen	0,19[5]	„
Meeste diepte van het groote bekken	0,08[5]	„

Van

Van het kleine bekken tot den uiterſten rand der zitbeens-knobbels	$0,9^{5}$	„
Het dijebeen van den top des grooten draaijers tot de onderſte knobbels	0,51	„
Scheenbeen	0,42	„
De voet	$0,26^{5}$	„
Breedte:		
Omtrek van de borst over de zevende rib en 10den ruggewervel.	$0,35^{5}$	„
Regte doormeting van het zwaardwijze kraak tot de 10de rib	0,15	„
Van den bovenrand des borstbeens tot den 2den halswervel	$0,5^{5}$	„
Dwarſche doormeting van de binnenvlakte der beide 7de ribben, op den grootſten afſtand	$0,21^{5}$	„
Idem, tusſchen de derde bovenſte ribben	$0,19^{5}$	„
Omtrek van het groote bekken, uitwendig over de meest uitſtekende punten genomen, dwars over de voor-bovenſte doorns	$0,65^{5}$	„
Afſtand der beide laatſte	0,22	„
——— ——— darmbeurs.		
Randen	0,23	„
Conjugata	0,11	„
Transverſa	$0,10^{5}$	„
Obliquae	$0,10^{5}$	„
Afſtand der zitbeensknobbels	$0,6^{5}$	„
Meeste dikte van den humerus in het midden	0, 6	„
Idem van den hals	0, 8	„
Idem van het dijebeen in het midden	$0,8^{5}$	„
Onder de trochanter maij.	0,10	„

Wat nu betreft de argumenten tegen de tabel der militairen (zoo als de Heer G. zegt, te hebben aangevoerd), moet ik erkennen, dat ik vruchteloos naar argumenten heb gezocht; of bedoelt de Heer G., hetgeen in zijne Kliniek, bl. 325 voorkomt, „terwijl van 1832 tot heden toe, waar- „„ in het leger minder met oorlogen te worſtelen had, gee- „„ ne berekening der ſterfte opgeſomd zijn."

Nogtans op pag. 158 ſtaat in mijn boek letterlijk, „ook hier zullen wij de cijfers laten ſpreken, die over ruim 2000 man, *gedurende 25 jaren*, genomen zijn," en daarop volgt de berekening: en welke jaren worden hier bedoeld?

Op pag. 50 heb ik gezegd: „Eerst ſedert 1816 is men begonnen aan dit belangrijk deel (de ſtatistiek) der ſtaathuishoudkunde de noodige aandacht te ſchenken, waardoor ik in de gelegenheid ben, *het volgende* mede te deelen;" het kunnen dus niet anders dan de jaren 1816 tot 1841 zijn.

Het is blijkbaar, dat de Heer G. hier weder niet aandachtig in de lezing is geweest. Zijn Ed. zou misſchien wel aanvoeren, dat ik er zulks niet uitdrukkelijk heb bijgevoegd; maar wie denkt bij het ſchrijven aan zulke lezers, die, ſlechts acht

acht bladzijden verder, vergeten zijn, wat zij vroeger lazen? Zulke recensenten mag men zich geheel niet voorstellen, en na zoo oppervlakkige lectuur voegt de Heer G. er bij, dat ik, om den schijn van partijdigheid voor mijn stelsel weg te nemen, de berekeningen *na* 1832 had moeten mededeelen, en vooral ook de sterfte der militairen in die garnizoenen, welke geen deel aan expeditiën genomen hebben (waarvan men intusschen op pag. 139 een voorbeeld vindt); zijn dit de argumenten, door den Heer G. bedoeld, en ik ken geene anderen, dan zullen zij toch geene wederlegging behoeven.

Op pag. 52 heb ik gezegd, „dat Samarang in de berekening als basis is genomen, vermits de grond van deze residentie zoowel uit laag strand- als bergland bestaat, en alzoo kan gerekend worden *het midden te houden tusschen de gezondste en ongezondste plaatsen* op Java;" dit is toch ook wel duidelijk, en evenwel zegt de Heer G., als of ik daarvan niets gezegd had (Kliniek pag. 326): „Wij mogen derhalve *met regt* vragen, is Samarang gezonder dan het overig gedeelte van Java" — arme schrijver, die in handen van zoodanige kritiek valt.

De tabel der Europeanen en hunne afstammelingen heeft alleen betrekking op de burgers; niet één militair is daaronder begrepen.

Vergelijkende tabellen tusschen de sterfte van militairen en burgers zullen misschien later volgen.

Het ziektekundig gedeelte van mijn werk schijnt de Heer G. zeer goed te keuren, en zulk een oordeel is van iemand, die zoo te regt in de geneeskunde hoog staat aangeschreven, niet onverschillig, en geeft het vertrouwen, dat mijn arbeid niet nutteloos zal zijn; maar *mijne statistiek* keurt Zijn Ed., uit wetenschappelijke en *zedelijke* overtuiging, af; zijne redenen ad 1, 2 en 3, zijn door mij wederlegd of vooraf reeds in mijn boek toegegeven; die onder 4 en 5 zijn mij echter ook van elders gedaan.

In de *Arnhemsche Courant* van 12 Januarij jl. heb ik, het artikel van het *Algemeen Handelsblad moetende* beantwoorden, reeds aangevoerd, dat men toch, zonder dat iemand er zich aan ergert, statistieken van gesneuvelden in den oorlog, verongelukten door schipbreuk enz., mededeelt, dat onze Engelsche kunstbroeders nopens hunne bezittingen de meest uitgebreide mortaliteits-verhoudingen opgeven, enz.

De Heer G. zegt, dat mijne statistiek gevaarlijk is voor de rust van velen! Terwijl men in de wetenschap, handel, nijverheid, staathuishoud- en geneeskunde enz., roept en vraagt om statistieke mededeelingen, als de eenige vaste basis, om tot grondige resultaten te komen, zou *ik* mij daardoor bezondigd hebben? Het is vreemd, zulke redeneringen te hooren; *ik* vind ze bekrompen, kleingeestig; het is echter mogelijk, dat ik dwaal, maar ik zie niet in, waarom zij, die naar Oost-Indiën gaan, meer bevreesd moeten

zijn,

Digitized by Google

zijn, dan zij, die ter zee of in den oorlog trekken, waarom de betrekkingen der eersten ongeruster zouden zijn, dan die der laatsten. Dat gevaarlijke, voor de gezondheid schadelijke ondernemingen de menschen daarvan niet afschrikken, bewijst de dagelijksche ondervinding, en mijne cijfers zullen daartoe wel even weinig bijdragen, als die door mijne voorgangers, omtrent andere takken van statistiek, geleverd zijn, zoo min als de mortaliteits-lijsten van Batavia, door het genootschap aldaar, of die door Raffles zijn gedrukt, dat gevolg gehad hebben; de laatste toonde toch aan, dat van de Europeanen te Batavia 30 à 35°/₀ stierven. In twee en twintig jaren werden er 1,119,375 menschen begraven, dus per jaar ruim 50,000, op eene bevolking van nog geen 150,000 zielen.

Bij Johnson, in het Hollandsch vertaald, kan men op verschillende plaatsen vinden, hoe geheele detachementen, van 40 à 60 man, die op de eilanden in Straat-Sunda werden ontscheept, tot den laatsten man wegstierven; dit staat ook voor ieder in onze taal te lezen, en niemand heeft den vertaler daarvan een verwijt gemaakt.

(*Het Vervolg en Slot hierna.*)

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

Aan den Heer Redacteur van
den *Konst- en Letterbode.*

Mijn Heer!

Eenmaal meen ik in uwen *Konst- en Letterbode* gelezen te hebben, dat men in Duitschland van gewoon zaagsel van hout mest bereidde; en alzoo het voordeelig voor ons Land zijn zoude, wanneer dit ook hier met goed gevolg konde worden in het werk gesteld, zoo zoude het mij een bijzonder genoegen verschaffen, in uwen Bode eene uitnoodiging geplaatst te zien aan eenen deskundige, om in uw Blad al datgene openbaar te maken, wat de wijze en kosten van zoodanige bereiding betreft, zoo mogelijk gepaard met opgave der resultaten.

UEd. zult daarmede verpligten een

Zaandam, Bestendig lezer van uwen Bode.
5 Mei 1845.

Schaak-partij door middel van de Electrische Telegraaf.

Onlangs werd door middel van de electrische telegraaf van den zuid-westelijken spoorweg in Engeland, tusschen twee

twee voorname liefhebbers van het schaakspel, de heeren Staunton en Walker, eene schaakpartij gespeeld. Terwijl de een aan het station te Londen, en de ander aan dat te Gosport, op een afstand van 30 uren was gezeten, deden zij elkander de verschillende bewegingen hunner stukken op het schaakbord door de electrische telegraaf kennen, en iedere zet werd in minder dan het vierde gedeelte eener minuut overgebragt. De mededeeling had zoo gemakkelijk plaats, als of de spelers zich in dezelfde kamer hadden bevonden.

Deze schaak-partij duurde negen uren en werd eindelijk onbeslist verklaard, terwijl de uitkomst deed blijken, dat deze proefneming, die veler belangstelling had gaande gemaakt, volkomen was gelukt.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Mei.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Windstreken.	Windkracht.	Luchtsgesteldheid.
14	29. 2½	49½	N. N. O.	4 à 6	bewolkt.
	„ 3	53	N.	4 à 6	idem.
	„ 3½	46½	N. W.	4	idem.
15	29. 3½	44½	N. W.	2	bewolkt.
	„ 3¼	49	W. Z. W.	0 à 2	idem.
	„ 2¾	46½	N.	4	betrokken, regen, buijig.
16	29. 3	47	N.	2 à 4	bewolkt.
	„ 3	49	N. W.	2 à 4	idem.
	„ 2¾	48	id.	2	bewolkt, buijig.
17	29. 1¾	49	W.	2	betrokken, regen.
	„ 1	50	N. W.	4	bewolkt.
	„ 1	47	id.	4	idem.
18	28. 11¾	46	W. N. W.	4	bewolkt, regen, buijig.
	„ 11¼	48½	id.	4	id. id. id.
	„ 10	43½	id.	4	bewolkt, buijig.
19	28. 9	45½	W. N. W.	4	bewolkt.
	„ 8¾	48	N. W.	4	bewolkt, buijig.
	„ 8¾	45½	id.	4	id. id.
20	28. 9	45	N.	4	bew., regen, buijig.
	„ 9½	50	N. W.	4	id. id. id. hagel.
	„ 9¾	45	id.	2	bewolkt.

VERBETERINGEN.

In N°. 21 bl. 323, *Schäsfenspieler*, lees: *Schärfenspieler*, en *Schorfenfellen*, lees: *Schottenfellen*.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST- EN LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 30sten MEI.

№. 23.

BERIGTEN.

'S GRAVENHAGE. Op den 14 Mei overleed alhier, aan de gevolgen eener langdurige ongesteldheid, in den ouderdom van bijna 72 jaren, de Staatsraad Mr. HENDRIK Baron COLLOT D'ESCURY VAN HEINENOORD, oud lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Commandeur der orde van den Nederlandschen leeuw, enz. Sedert 1815 Curator der Leidsche hoogeschool, bekleedde hij die waardigheid tot groot nut dier academie. Zijne verdiensten, als Latijnsch dichter en geleerde, zijn met lof bekend door de uitgave van verscheidene fraaije gedichten en van zijn belangrijk werk: *Hollands roem in kunsten en wetenschappen.* Als lid der volksvertegenwoordiging heeft hij zijne vaderlandsliefde en staatkundige bekwaamheden luisterrijk aan den dag gelegd. Zijn dood wordt te regt door velen betreurd.

AMSTERDAM. Den 15 dezer overleed alhier, in den ouderdom van 76 jaren, een onzer beroemdste stadgenooten, Mr. SAMUEL IPERUSZOON WISELIUS, Ridder van de orde van den Nederlandschen Leeuw, Lid van het Koninklijk Nederlandsch Instituut en van de meest geachte letterkundige Maatschappijen hier te lande.

Zijn werkzaam leven en zijne onderscheidene betrekkingen tot den staat, deze stad en de letteren zijn bekend. Als dichter, naar de vermaardste clasfici der Ouden ge-

Digitized by Google

gevormd, heeft hij zich eenen onverwelkelijken roem verworven. Vurig van aard en vol belangſtelling voor het goede en ſchoone, handhaafde hij al, wat daartoe volgens zijne beginſelen en meening leiden kon. Zijn naam, vooral als beroemd treurſpel-dichter, waarin hij bij uitnemendheid boven anderen heeft uitgemunt, zal ook bij de late nakomelingſchap met hoogen en welverdienden lof gemeld worden. Zijne gedichten zijn, onder den titel van *Mengel- en Tooneelpoëzij*, in vijf deelen in het licht verſchenen, waarbij nog enkele afzonderlijke ſtukken moeten worden gevoegd.

BEPALING VAN DEN

OMWENTELINGS-TIJD DER ZON,

UIT DE TEMPERATUUR-WAARNEMINGEN BUITEN HAARLEM.

De aanleiding tot mijn onderzoek is geweest een artikel voorkomende in n°. 559 van *l'Inſtitut* (*Journal général etc.*, Année 1845), hetwelk hoofdzakelijk het volgende behelst.

Newander heeft de temperatuur-waarnemingen van Inſpruck in perioden afgedeeld van den omwentelingstijd der zon, en wederkeerig den waarſchijnlijkſten duur hiervan gevonden 27.63 dag, terwijl Laugier uit astronomiſche waarnemingen gegeven heeft 27.26. Merkwaardig is:

1°. Dat de waarnemingen te Parijs en die van Inſpruck denzelfden periodiſchen loop hebben, gedurende 50 jaren.

2°. Dat de eerſte helft der 50 jaren te Inſpruck, afzonderlijk berekend, hetzelfde geeft, als de tweede helft.

3°. Dat dit zelfde plaats heeft, als men de eerſte jaarhelften en de tweede jaarhelften afzonderlijk berekent.

De zon zendt ons dus niet van alle gedeelten harer oppervlakte evenveel warmte toe.

Tot dus verre het *Inſtitut*. Ik heb de jaren, waarvoor in den *Konst- en Letterbode* de temperaturen opgeteekend ſtaan, dadelijk in drie groepen afgedeeld, de eene van 1789—1804, de tweede van 1809—1823, de derde van 1825—1839, waartusſchen ſlechts enkele jaren niet berekend zijn, als: 1800, 1817, 1819, 1826 en 1835, en heb dus in het geheel 41 jaren aan de rekening onderworpen.

De

Digitized by Google

De namiddag- en avond-waarnemingen waren het meest voor mijn doel geſchikt, en deze zijn het dan ook, welke ik uitſluitend aangewend heb, en in 27 kolommen zoodanig verdeeld heb, dat ik in elke kolom die waarnemingen onder elkander plaatſte, welke gedaan waren, *terwijl* de zon *in dezelfde phaſe was.* Het zij mij vergund, deze uitdrukking te gebruiken in plaats van de meer naauwkeurige, *terwijl de aarde in het vlak van denzelfden meridiaan der zon was.* In elke kolom heb ik, uit elk jaar, 26 waarnemingen (2 voor elken dag) geplaatst, aan dezelfde phaſe der zon behoorende, de overige dagen verwaarloozende, hetgeen noodzakelijk was, omdat ik de periode nog moest zoeken, maar dat aan de wettigheid der gevolgtrekking ook niet het minst kan ontnemen. Onder de perioden, die te vergeefs door mij beproefd zijn, namelijk van 27.10, 27.15, 27.25, 27.40, 27.58, 27.63, 27.85, 28—dagen, voldeden ſommige meer, andere minder, of in het geheel niet. De periode van 27.63 dag voldeed voor elk der groepen in het bijzonder zeer goed, maar vervulde in het minst niet, evenmin als eene van de overigen, de noodzakelijke voorwaarde, dat het maximum en minimum in de verſchillende groepen op overeenſtemmende dagen moeten vallen, tusſchen welke volmaakt een geheel aantal perioden moeten liggen. Doch dit was het juist, wat ik met de verdeeling in *drie*, en niet eenvoudiglijk in *twee* groepen, beoogde, en heeft mij dan ook in de gelegenheid geſteld, om met groote zekerheid de periode van 27.682 dag als de ware te erkennen.

Volgens de waarnemingen van Laugier mogt het misſchien ſchijnen, dat dezelve te veel van de astronomiſche bepaling verſchilt, maar afgezien hiervan, dat de astronomie niet in ſtaat is, noch wil ſchijnen te zijn, om, althans voor het tegenwoordige, eene ſcherpe bepaling van den omwentelings-tijd der zon te geven, zoude ik ook nog naar de bepalingen van Casſini, Delambre, Lalande, kunnen verwijzen, als met de mijne genoegzaam overeenkomſtig, en dezelve midden tusſchen zich in latende. Vgl. *Mém. de l'Acad.* 1776, p. 497, en 1778, p. 424. De meteorologie mag zich dus verheugen, eene grootheidsbepaling, welker benaderde waarde zij aan de astronomie ontleend had, met honderdvoudige zekerheid te hebben weêr gegeven; iets, dat nog wel nooit òf gene ge-

Digitized by Google

gedaan òf deze ondervonden mag hebben. Dat ik 0.05 van een dag van Newander afwijk, ſpijt mij, maar reken ik niet in het nadeel van mijne bepaling, zoo lang ik niet een uitvoerig verſlag ken van de wijze, waarop door dien geleerde de berekening is in het werk geſteld. Ik kan onmogelijk mijne periode langer of korter aannemen, zonder de uitkomst te benadeelen, en reken zelfs het bijvoegen der derde decimaal niet overbodig, daar ik meen op±0. 005 dag zeker te zijn.

Overeenkomſtig de periode van 27.682, wentelt de zon 66 malen om in vijf jaren en drie vierde dag, en is zij dus den 5 Januarij, 1 Februarij, 1 en 28 Maart en 24 April, in dezelfde phaſe geweest, waarin zij was den 1 Januarij 1789, en zal zij voor de 744 maal na dien tijd, in dezelve zijn op den 22 Mei; de eerstvolgende koudſte phaſe zal zijn den 25 Mei, en de eerstvolgende warmſte den 7 Junij of een paar dagen vroeger of later, hetgeen nog niet met zekerheid uit deze 51jarige waarnemingen kan worden opgemaakt, aangezien 0.005 dag nog meer dan drie dagen verſchil geeft. De vraag, wanneer wel het warmſte gedeelte der zon naar ons toegekeerd zij, kan uit deze temperatuur-waarnemingen in het geheel niet beantwoord worden; daarover moeten metingen met den pyrheliometer beſlisſen. Dat inſtrument is het meest en bijna geheel onafhankelijk van ſtorende oorzaken, die niet aan de rekening kunnen onderworpen worden, zoo dat men zich met reden kan verwonderen, dat niet reeds Pouillet van de onwaarheid der hypotheſe is overtuigd geworden, „dasſ alle Theilen der Sonnenkugel gleiche Wärmemengen ausſenden, was bisher durch die Erfahrung beſtätigt wird, da die verſchiedenen Seiten, welche die Sonne vermöge ihrer Rotation uns zuwendet, keinen merkbaren Einfluss auf die Temperaturen an der Erde auszuüben ſcheinen." Pogg., *Ann.* XLV, S. 35.

Overigens mogen de cijfers beſlisſen: het zijn de ſommen van temperaturen, waargenomen op de dagen, dat de zon in dezelfde phaſe was met den 1, 2 enz. Januarij 1789, gelijk er naast aangeteekend ſtaat, ieder verminderd met de kleinſte ſom, om de groote getallen te vermijden. Ik heb drie malen zeven kolommen, en eens zes bij elkander opgeteld; de middelſte van elke dezer is de kolom achtereenvolgens van de koudſte phaſe, de 1ſte middelbare phaſe, de warmſte phaſe, en de 2de mid-

Digitized by Google

middelbare phaſe; oorſpronkelijk had ik dezelve tusſchen concentriſche cirkels geſchreven, die in 27 ſectoren verdeeld waren, hetgeen zeker eene meer eigenaardige wijze van voorſtelling is, maar om de moeijelijkheid van dit in druk te brengen, heb ik mij tot de volgende rangſchikking genoopt gevoeld.

KOUDSTE PHASE.

1789.		1ſte groep 1789-1804.	2de groep 1809-1823.	3de groep 1825-1839.	Som	
Januarij	1	374	86	57	517	Som der koudſte phaſe 2590. Gemiddeld 370.
„	2	227	0	76	303	
„	3	0	236	187	423	
„	4	102	132	50	284	
„	5	170	174	112	456	
„	6	61	177	170	308	
„	7	159	140	0	299	
1ſte MIDDELBARE PHASE.						
Januarij	8	322	223	159	704	Som der 1e. middelb. phaſe 7050. Gemidd. 1007.
„	9	397	233	223	853	
„	10	339	227	207	773	
„	11	461	327	153	941	
„	12	396	650	316	1362	
„	13	313	498	376	1187	
„	14	359	414	357	1230	
WARMSTE PHASE.						
Januarij	15	471	457	357	1285	Som der warmſte phaſe 10076. Gemidd. 1439.
„	16	674	324	223	1221	
„	17	646	468	410	1524	
„	18	599	521	405	1525	
„	19	619	564	314	1497	
„	20	511	687	316	1514	
„	21	641	582	287	1510	
2de MIDDELBARE PHASE.						
Januarij	22	590	524	290	1404	Som der 2e. middelb. phaſe 6983. Gemidd. 1007.
„	23	529	642	271	1442	
„	24	419	373	402	1194	
„	25	428	460	349	1237	
„	26	431	361	243	1035	
„	27	439	198	34	671	

Het gemiddeld verſchil tusſchen de warmſte en koudſte phaſe bedraagt dus 1069° F., dat is, voor elke

waarneming meer dan eenen graad, zoodat geruſtelijk kan geſteld worden, dat de gemiddelde temperatuur van eenen dag, waarop de zon in hare warmſte phaſe is, $1\frac{1}{2}$ graad hooger is, dan die van eenen dag, waarop de zon in hare koudſte phaſe is. De jaren 1841, 1842, 1843 en de eerſte helft van 1844, welke inmiddels berekend zijn volgens de gezegde periode, voldoen zoo goed aan dezelve, dat zij gemiddeld geven:

Voor de koudſte	phaſe	0°	te zamen met	370°
Voor de eerſte middelb.	„	452°	het vorige	1159°
Voor de warmſte	„	69°		1508°
Voor de tweede middelb.	„	21°		1225°

Zoo veel als de tweede phaſe, zonder de laatſte jaren, minder warm was, dan de eerſte middelbare, zoo veel is zij nu kouder, dan deze; de warmſte phaſe is weder toegenomen.

A N T W O O R D

OP DE BEDENKINGEN TEGEN HET WERK: *de Dyſenteria Tropica*, door den Heer BOSCH.

(Vervolg en ſlot van bl. 351.)

Maar eens aangenomen, dat mijne cijfers en berekeningen ſtrekten, om de perſonen, die naar Indië wilden gaan, in te lichten, welke riſico zij liepen, dan zou ik immers niet meer dan mijnen pligt hebben vervuld, door ieder mensch in de gelegenheid te ſtellen, vooraf te oordeelen en te overwegen, waaraan hij zich blootſtelt?

Het is blijkbaar, dat de Heer G. *mijn* ſtandpunt of het *zijne* heeft miskend; ik ſchreef als geneesheer, niet als ſtaatsman, en alleen als zoodanig mag ik beoordeeld worden.

De arts is, volgens Hufeland (*Pligten van den Arts*) *de man van het volk; hij behoort aan geene partij, maar aan allen; volksliefde is zijn element, en vrijheid van geest en ſtaatkundige betrekking zijn edelst voorregt; behoud des levens zijn hoogſte doel!* En in de daad hebben de geneesheeren, van de vroegſte tijden af, zich bevlijtigd, om de menſchen opmerkzaam te maken op dat gene, wat hun in dit opzigt nuttig of nadeelig kan zijn. En nu *ik* zeg: „als gij naar Oost-Indië gaat, dan zult gij daar die gezondheid niet genieten, niet den levensterm bereiken, die u anders, als gij in uw vaderland blijft, zal te beurt vallen," wordt mij dit *door een geneesheer* bijna als een misdrijf tegen den ſtaat toegerekend; „want," zegt hij, „de bekendmaking van zulke

ke cijfers kan flechts nadeelig voor de belangen van den ftaat zijn;" maar wat is dan de ftaat? Is hij alleen een bevoorregte ftand in de maatfchappij, ten wiens behoeve zich de overigen *blindelings* moeten opofferen, of is de ftaat het geheele getal individuën van een land, waarvan elk lid een *gelijk* belang bij het welvaren van het geheel, maar ook van ieder individu afzonderlijk heeft?

Het eerfte zal niemand beweren noch kunnen volhouden; het laatfte moet dus waar zijn, en dan is de redenering van den Heer G. hoogst eenzijdig, daar hij flechts het belang der masfa op het oog heeft, al moeten duizende individuën daarbij te gronde gaan. Kan zulk eene ftelling regtens en zedelijk verdedigd worden, en van zijn ftandpunt als geneesheer? Ik weet niet, wat de Heer G. door zijne *zedelijke* overtuiging verftaat, maar ftellen wij eens, dat er hier of daar een land beftond, van waar de ftaat groote fchatten en voordeel konde trekken, waartoe hij, om die te verkrijgen, menfchen noodig had, die zich echter, uithoofde der ongezondheid van dat land, aan groot gevaar blootftelden; ftellen wij verder, dat den ftaat en mij alléén deze ongezondheid bekend was, zou het dan pligtmatig zijn, deze wetenfchap onder eene korenmaat te verbergen, alleen, opdat de ftaat de te verwachten fchatten niet zou derven? Moesten de ongelukkige onkundigen maar in het verderf loopen? Zou ik mijn geweten kunnen bevredigen en gerust ftellen, wanneer ik eene, in jammer gedompelde, weduwe, ouderlooze kinderen, handen wringende, om mij heen zag, wier man en vader, door de beloofde voordeelen aangelokt, zich derwaarts had begeven en het flagtoffer zijner onkunde was geworden, hetgeen ik door de bekendmaking der gevaren, waaraan die man zich blootftelde, mogelijk had kunnen voorkomen? Ik zie niet in, hoe de geneesheer zich hierbij zou kunnen verantwoorden omtrent de verpligting, die hij in het belang der maatfchappij, dat is, zoowel van elk individu, als van de masfa, op zich genomen en met eede bezegeld heeft.

Een naburige ftaat heeft een gezonder begrip van zijn belang. België geeft eene naauwkeurige ftatistiek van de ongelukken, op de fpoorwegen voorgevallen; volgens de redenering, tegen mij aangevoerd, zoude men de lijst dezer flagtoffers moeten verheimelijken, daar deze openbaring de ftrekking moet hebben, om de menfchen van het reizen langs den fpoorweg af te fchrikken, en dus het belang van den ftaat (de opbrengst der reizenden) benadeelen, daar dit belang, volgens die redenering, boven dat der individuën gaat. De laatften mogen zich *onwetend* aan het gevaar overgeven, en wanneer zij omkomen, hunne gezinnen in jammer bezwijken, het doet er niet toe, als de fpoorweg een ruim dividend oplevert voor den ftaat. Zulke redeneringen zijn

 toch

Digitized by Google

toch wel machiavellistisch. Maar zal men misschien zeggen, die ongelukken zijn niet zoo talrijk geweest, om de menschen van het reizen op dien weg af te schrikken; maar gesteld, dat het eens zoo ware, zou de staat dan zijnen pligt vervullen met zulks te verheimelijken? Ik wacht hierop een afdoend antwoord.

Maar ik wil mij niet langer bij het negative bepalen; ik wil positief het nut van mijne becijfering bewijzen, en het hoogere doel daarvan aantoonen.

Plaatsen wij ons aan het krankbed van eenen gevaarlijken zieke, die echter oogenschijnlijk voor vrienden en nabestaanden in *geene* ongunstige omstandigheden verkeert; de geneesheer alléén heeft de doodelijke krankheid gepeild; hij kan den lijder niet *geheel* redden, maar door kostbare geneesmiddelen, door eene gewigtige operatie kan hij een nuttig, voor zijne betrekkingen noodzakelijk leven nog lang rekken, wat moet hij doen? Zijne wetenschap openbaren, en daardoor vrienden en nabestaanden doen verschrikken, hunne zorgelooze rust schokken en in gevaar brengen, maar hen daardoor tevens opwekken, om de middelen te helpen aanbrengen, al kosten zij groote offers, die het leven van hunnen bloedverwant kunnen verlengen? Of zal hij, uit vrees van de gunst dier familie te verbeuren, wanneer hij door de openbaring zijner kennis van het gevaar hunne onwetendheid toelicht, en daardoor hunne hoop schokt, hunne rust stoort, zich maar stil houden en zijnen patiënt zonder hulp laten wegsterven en de nabestaanden hunnen steun, door zijne laauwheid, ontrooven? Het antwoord kan niet twijfelachtig zijn!

Wel nu, onze landgenooten in Oost-Indië zijn die patiënten! Door *de natuur* zijn zij niet bestemd, om dáár gezond en lang te leven; niemand heeft mij nog het tegendeel bewezen, en het bewijs zal ook wel niet geleverd kunnen worden, (de Heer Dr. Donders heeft, in zijnen *Blik op de Stofwisseling*, de door den Heer G. tegen Liebigs en mijne theorie aangevoerde gronden ontzenuwd, en daarop behoef ik dus niet terug te komen); maar, heb ik gezegd, offschoon *de natuur* u niet organiseerde, om dáár te wonen, zoo bezit gij in uw vernuft eene menigte van middelen, om het vijandig klimaat te bestrijden; wend ze dus aan, al zijn zij kostbaar; het leven is dien prijs wel waardig; maar wie zal zich aan eene pijnlijke en kostbare operatie onderwerpen, zonder overtuigd te zijn van de grootheid zijner kwaal?

Als geneesheer rekende ik het pligt, die grootheid aan te toonen, om de middelen tot herstel te verkrijgen; ik moest de verbazende sterfte onzer militairen zonneklaar bewijzen, wilde ik hopen, dat hiertegen de in ons bereik zijnde middelen zouden worden aangewend.

Na in mijn boek eenige hygiënische verbeteringen te hebben

ben aangewezen, liet ik pag. 137 volgen: „ik zou durven „ verzekeren, dat door dezen maatregel alléén (de inrigting „ namelijk van een hospitaal op eene erkend gezonde plaats), „ de sterfte beduidend zou verminderen;" ik acht mij gelukkig te kunnen verzekeren, dat daartoe de fondsen reeds zijn toegestaan, en dat de overige door mij aangeradene middelen in overweging worden genomen, en zoo ik mij vleije, ingang zullen vinden. Zie daar de nadeelige (?) gevolgen mijner statistiek, niet hersenschimmig, maar verwezenlijkt. Maar, zegt men, die statistiek, als zij bij *het volk* bekend werd, (*) het zou afgeschrikt worden, om naar Oost-Indië te gaan. Maar heeft dat arme volk dan niet evenveel regt als de ingewijden, om te weten, waaraan het zich blootstelt? Moet het zich dan blindelings, onbewust van de nadeelige kansen, die het loopt, voor u opofferen, om uwe gouddorst te verzadigen, om u de millioenen rijkelijk te doen toevloeijen, met deszelfs zweet, bloed en eenen vroegtijdigen dood betaald, waarvoor het doorgaans niets heeft ingeoogst, dan een karig bestaan, dat gij het in uwe kleingeestige berekeningen nog menigmalen misgunt?

Om uwe rijke inkomsten uit Oost-Indië niet te missen of ingekrompen te zien, wilt gij, *die welligt zelf geen moed hebt*, om ze te gaan verzamelen, uwe landgenooten in onkunde houden, en het gevaar verheimelijken, waaraan zij zich blootstellen? Wie bloost niet over zulke leerstellingen? Deze woorden zijn hard, ik erken het, maar zij zijn waarheid, men heeft ze mij afgeperst. (†)

Het moederland, of liever, het Nederlandsche volk heeft regt op de Oost-Indische baten; het is de erfenis onzer vaderen; *mijne* aanspraken zijn daarop even wettig en om niets geringer, dan de uwe. Van zelve vloeijen zij ons echter niet toe, zij moeten behoorlijk beheerd en verdedigd worden, en daarvoor zijn menschen noodig. Het is echter nu bekend, dat het leven daarbij min of meer in gevaar komt; de een heeft moed, om het gevaar te tarten, de ander niet; de laatste wil wel ontvangen, maar zich niet wagen, of zijn hier meer genoegelijk leven, vrienden en betrekkingen verlaten, om die voordeelen te verkrijgen, en van de onkunde der eerste kan hij geene partij meer trekken; hij is dus in de noodzakelijkheid, den moed van zijnen medebelanghebbende, die de erfenis met gevaar gaat halen, te beloonen. Dezen komt een equivalent toe voor het leven, dat hij op het spel zet,

(*) Bij de meer beschaafde klasse, waaronder toch mijn boek alleen lezers zal vinden, is zij bekend, en evenwel hebben dezer dagen honderde personen, tot dien stand behoorende, hunne diensten voor Oost-Indië vruchteloos aangeboden.

(†) Het hier gezegde is alleen tegen zulke stellingen gerigt, ik protesteer tegen elke persoonlijke toepassing; ook ik wil niemand krenken.

Digitized by Google

zet, voor de maatschappelijke genoegens, die hij daarvoor moet vaarwel zeggen, en het is voor de baatzucht hard er toe te moeten komen, iets meer van de vele millioenen af te staan. Als uw medebelanghebbende omtrent zijne opoffering is ingelicht, zal hij wel derwaarts willen trekken, mits gij hem den prijs betaalt, die in verhouding tegen de kansrekening staat; is dit onbillijk, onregtvaardig? Neen, onvoorzigtig, onstaatkundig, nadeelig voor de belangen van den staat, voor de rust van familiën, zult gij mijne statistiek niet meer durven noemen. Wilt gij den schijn van eerlijkheid en regtvaardigheid redden, dan zult gij moeten erkennen, dat ik door mijne becijfering, als arts, een pligtmatig, als uw medeburger en belanghebbende in het welzijn van den staat — dat zijn de individuën zoowel, als het geheel — een nuttig werk heb verrigt, door ieder in de gelegenheid te stellen, vooraf te kunnen weten, waartoe hij zich verbindt! Erkent gij dat niet, dan zal ieder, die regtschapen denkt, u voor zielverkoopers houden, dan is *dat* het stelsel, dat gij voorstaat, en tot elken prijs wilt behouden; weg dan met uwe philanthropie, gij hebt ze voor goud veil; waar is dan de goede trouw, bestrijders van den slavenhandel; terwijl gij voor negers pleit, wilt gij Christenen, uwe landgenooten, in onwetendheid houden, wanneer zij gevaar loopen, hun leven te verkorten, om voor u schatten te verzamelen! Werpt af dien mantel van huichelarij, en laat uwen waren aard, uwe naaktheid zien, opdat men u kenne.

Ik weet niet, wat men de *zedelijke* overtuiging noemt, waardoor men mijne statistiek afkeurt. Ik heb ze hier een weinig toegelicht; ook ik schreef mijn boek uit zedelijke overtuiging; men toetse de tegenstrijdige beginselen aan de waarheid, en dan betwijfel ik, of men verder wel zulke argumenten tegen mij zal aanvoeren.

's Gravenhage, BOSCH.
den 12 April 1845.

BEANTWOORDING VAN EEN DRIETAL BEDENKINGEN AAN DEN GEËERDEN RECENSENT VAN MIJNE

VERHANDELING OVER HET WESTLAND, ENZ.

(Voorkomende in den Konst- en Letterbode N°. 47, 1844.)

1.

Het kan den beoefenaar eener wetenschap niet anders dan aangenaam wezen te zien, dat erkende geleerden zijnen arbeid

beid

Digitized by Google

heid met belangstellende opmerkzaamheid vereeren, en welkom moet het hem wezen, zoo hij met dien arbeid alleen de wetenschap, niet zich zelven bedoelde, dat zulke mannen hem wel hunne bescheidene bedenkingen daarop, hetzij schriftelijk of in het openbaar, gelieven mede te deelen. Een en ander viel mijn werk: *Over het Westland*, ten deel: ik heb dus reden mij daarover te verblijden. En hoezeer ik ook, zoo niet voor altijd, evenwel, behalve met eene kleine uitzondering, naar het zich laat aanzien, voor eenen geruimen tijd, het oudheidkundige terrein verlaten heb, om mij te meer en te vrijer met mijne geheele kracht te wijden aan de beoefening van al, wat met eene wetenschappelijke bevordering van handel en nijverheid in verband staat, — of met andere woorden: hoezeer ik, uit hoofde mijner betrekking, het terrein van vaderlandsche oudheidkunde en de beoefening onzer handschriftelijke letterkunde, voor eene commercieele en industrieele letterkunde, geheel van den tegenwoordigen tijd en van eigenlijk praktischen aard, heb opgeofferd, zoo kan een oogenblik verpoozens, bij wijze van uitspanning, op dat vroeger terrein niet anders dan aangenaam voor mij wezen. — Maar ik ben ook, voor zeker drie vierden tot dien terugblik op het verledene verpligt, om niet onbescheiden, zonder eenig antwoord, onopgemerkt te laten voorbijgaan een *drietal* bedenkingen, die mij door mijnen geleerden Recensent, op wiens oordeel ik prijs stel, zijn voorgehouden. Het geldt hier geene personen, het geldt de wetenschap, ter zake dan.

De geëerde Rec. van mijne Verhandeling in den *Konst- en Letterbode* N°. 47, 1844, legt te veel belangstelling in mijn werk en de beoefening der oudheidkundige wetenschap aan den dag, dan dat ik niet zijne bedenking op mijne etymologische opheldering van *lo*, *loo*, *la*, *lea*, *laos* enz., op nieuw zoude hebben ter toetse gebragt. — Na teregt gezegd te hebben, dat ik het bijna eenstemmig gevoelen der beroemdste taalgeleerden (die *loo* van *locus*, Fr. *lieu* afleiden) heb vaarwel gezegd, volgt deze volzin: „ Doch ons heeft „ de geleerde Schrijver van de richtigheid zijner verklaring „ geenszins overtuigd. Er is toch geen enkele plaatsnaam, „ met *loo* zamengesteld, waar die uitgang *noodzakelijk* wa- „ ter beteekent (in *water-loo* zou dit zelfs eene tautologi- „ sche overtolligheid zijn), en de afleiding laat zich, on- „ zes inziens, etymologisch naauwelijks regtvaardigen. De „ Schrijver vindt zich dan ook genoodzaakt, om bij zijne „ afleiding niet het eenvoudige woord *eau*, *ea*, *ee*, *y*, maar „ dat woord met een Fransch lidwoord zamengevoegd, te „ gronde te leggen; eene wijze van etymogolizeren, die be- „ zwaarlijk bijval zal vinden." — Antwoord:

Wij hebben, op bl. 53 van ons werk, niet van het eenvoudi-

Digitized by Google

dige *a*, *aa*, *aha*, *aau*, enz. en van het Fransche *l'eau*, als grondslag, afgeleid; maar wij hebben het Noordsche *laugr*, *lögr*, oudhd. *lache*, *lauge*, ons *lag*, *lage*, Lat. *lacus*, Fr. *lac*, *l'eau*, geciteerd, die allen *zee*, *meer*, *moer*, *water*, aanduiden, en waarin ik dan de *water*-beteekenis, in *a*, *au*, *ac*, *acus* (aha) enz. gelegen acht; zoo is mijne afleiding, en om deze tweede meening duidelijk te maken, heb ik het Fr. *lac* (meer) en *l'eau* (water) geciteerd, waarin ik meen, dat *ac* en *eau* dezelfde waterbeteekenis hebben. — Ik leid dus niet van *l'eau* af, maar van het bovengenoemde *laugr*, *lögr*, *lache*, *lauge*, waarvan men de verwantschap, en *zee-*, *meer-*, *water*-beteekenis wel volstrekt niet ontkennen zal. — Daarmede nu, acht ik in de eerste plaats en het allernaast ons *laus*, *laos*, *la*, *lea*, *lo*, *loo* verwant (niet met *locus*, *lieu*). Ik vat dus die woorden en uitgangen, gelijk ik deed, in de *water*-beteekenis, als bron, put, kolk, in allen gevalle, en in de meer ruime beteekenis als *water*, op, een woord, dat zich zelfs op de *zee* laat toepassen, als: *Oceaan* = groot water.

Nu had ik ook het Friesche riviertje *Lea*, *Lee*, geciteerd, waarvoor later gebruik geeft *de Ea*, *de Ee*, en daaruit besloten, dat in *Lea*, *lee* = de *Ea*, *Ee*, de *L* (even als in *l'eau*) slechts lidwoord is. — De afscheiding toch der lidwoorden heeft nergens, of althans hoogst zeldzaam, in onze oude HSS. plaats, evenmin als in het oud-Fransch (Frankisch van Germaansche afkomst); zoo geldt, bijv. de *l* als lidwoord in: *lachief* voor *l'achief*, *laim* = *l'aim*, *laitre* = *l'aitre* (*atrium*), *lancis* = *l'ancis*, *lazur* = *l'azur*, en verscheidene anderen, allen bij Roquefort, uit de *lingua Romana* (deels uit het Frankisch ontsproten), ontleend, waar men ook vindt *leau*, *lau*, *leave*, voor het latere *l'eau* (het water); en zoo lezen wij ook het gemelde riviertje *Lea* = *l'ea* of *de Ea*, *Ee*, het water, waarin de water-beteekenis dus in *eau*, *ea*, *ee* ligt. Het volle bewijs levert de *Roman de la Rose*;: *leave* = *l'eave* (aqua). —

In Nederd. Handschr. heeft die zamensmelting van lidwoord en zelfst. nw. of met een ander rededeel evenzeer plaats. Zou dit niet het *leije*, *loye* = *l'oye* bij Huydec. II. 508 kunnen ophelderen, waarin nog een oud-Fr. lidw., met een oud-Fr. subst. te herkennen zijn, gelijk in *Lea*, enz., en bij nazoek ligt ook in andere woorden van dezelfde afkomst en verwantschap? gelijk in ons *laus*, *laos*, *loos*, *loo*, enz. Het latere, of althans meer Angelsaksische lidwoord is: *the* = *de*, *t* = *het*. Zie hier ook voorbeelden van dergelijke „*Anlehnungen*" zeggen de Duitschers, in onze HSS. *dbisschopdoem*, *dweder*, enz. (bij Huydecoper), *dammirael*, *distorie* (in *Floris* en *Blanchefloer*). — Van de *t* (voor *de*, het latere *et*, *het*) in *tachterst*, *tfolck*, (bij

Huy-

Digitized by Google

Huydec.) *teten*, *tsingherlijn*, *tfolc*, *tsonnesse*, *tghebet* enz. enz. (in *Fl.* en *Bl.*), om er geene meer en uit andere HSS. te ontleenen.

Wat is nu *twello*, *twickeloo?* Naar onze opvatting: *t' wel-lo*, *t' wicke-lo.* = d. i. het wel-water, het wigchel-water; de bron, put, kolk, die door het *wellen*, opwellen, opborrelen ontſtond, en de andere, waar men wigchelarijen (*wicke*) pleegde. In het eerſte woord zou ik zeggen, dat *wel* (voor opborrelen in Gelderland nog zeer gebruikelijk), (*) de verklaring van *lo*, door water, bron, put, enz. inderdaad *noodzakelijk* maakt, en *Boren*-lo? Meer noodzakelijk nog, onzes erachtens, het geciteerde *bac-laos* (blz. 55); *bac*, *bach* is beek, echt Germaansch, Zw. *baeck*, Oudn. *beckz*, Deensch *bäk*, Angelſ. *bece;* zal men nu dit Germ. *bac* = beek, met een afgeknot Latijn *locus* willen verbinden, en dus lezen: *bac-locus*, beekplaats, of niet liever, gelijk dat *bac* gebiedt *bac-laos* = beekwater? Mij dunkt, deze laatſte verklaring kan als noodzakelijk beſchouwd worden, — om het voorgevoegde Germ. ſubſt., dat ook eene Germ. zamenſtelling vereischt. — Mogt er evenwel, bij iemand, nog twijfeling beſtaan, dan geven wij *la-beki* (9de eeuw) in overweging. Zal men hiervoor *locus-beki* (d. is = plaats-beek), en dan nog wel het eerſte Latijn, het laatſte oud-Duitsch kunnen opvatten? Voorzeker niet, maar eenvoudig, zoo als de zaak eenvoudig in het oud-Duitsch of Germ. voorkomt *la*, *lo*, *laos* enz., met *beki* zamengeſteld, als *water-beek* moeten opvatten. *La* = *lo*, *loo*, bewijzen een aantal plaatsnamen.

Ook in *Mar-lo*, *Ven-lo*, zal men niet het eerſte deel des woords als Germ., het laatſte als afgeknot Latijn willen opvatten, en dus *mar-locus*, *ven-locus*, willen lezen, *mar* = zee, *ven* = veen, zijn hier te duidelijk Germaansch; veel minder nog kan men dit in *Lo-ven*, *Leu-ven.* Hoe kwalijk zou hier *locus-ven*, (plaats-veen) klinken; terwijl *Lo-ven* en *Ven-lo*, even als *mar-lo*, even ongedwongen zin en beteekenis hebben, *water-veen*, *veen-water*, *zee-water* of *meer-water.*

Verlangt men nog een woord, waarin de zin het, onzes erachtens, noodzakelijk gebiedt, *lo* door *water* te verklaren, het is *Chime-lo-fara.* Wat *fara* is, blijkt uit *fara til helja;* zoo had men een *Hel-varen-beek* (zie bl. 134), en als tegenſtelling ook een *Chime-lo-fara.* Zal men hier niet *volſtrekt* aan eene Germ. zamenſtelling in *alle* deelen des woords moeten denken, en *lo* in verband met *fara* (varen)

(*) *Wel*, *wellen* voor opborrelen des waters, en alléén van water of vloei-ſtof gezegd, heeft Hgd. *quelle*, Angſ. *weal*, Eng. *well*, voor bron, bron-wel; dit zal wel niet betwijfeld worden; — terwijl *wicke*, *wiche*, in *wichel-roede*, *wigchelarij*, *wicken*, enz. nog de oude beteekenis behoudt.

Digitized by Google

ren) door water *moeten* verklaren? *Chime*, *chimel*, *gimle* is Germ., later *hemelum*, *hemel*; *fara*, evenzeer (in *fara til helja*), zal men nu, in wêerwil van dit *fara*, en tusschen twee Germ. woorden, waarvan de beteekenis in het tegenwoordige *Hemelumer-vaart* is bewaard gebleven, een afgeknot Lat. *locus* kunnen denken? En dus *Chime-locus-fara* lezen? — De eenvoudige, onze vertaling is = *Hemel-water-vaart*.

Mij dunkt het onhaltbare van *locus* in al deze voorbeelden, blijkt evenzeer als de volstrekte noodzakelijkheid, om *la*, *lo*, *loo*, *laos*, *laus*, enz. door water te verklaren, waarvan dan de water-beteekenis in *a*, *o*, *oo*, *ao*, *aus*, *eau*, enz. gelegen is.

Maar dan bevat, volgens Rec., *water-lo* eene „tautologische overtolligheid." — Geene zwarigheid: wij nemen gaarne terug, waar wij, bij nader onderzoek, tot de overtuiging kwamen, gedwaald te hebben.

De oudste vormen leveren *wadra-loch*, *wadre-loe*, *wader-loe* (9de eeuw), waarin *wadra*, *wadre*, *wader* van het oud-Duitsch *uuaton*, *watan*, Angelf. *wadan*, Hgd. *waten*, Eng. *to wade*, Zw. *wada*, Deensch *vade*, IJsl. *vada*, de beteekenis heeft van ons *waden*, *baden*, en aan het oude *Vada* (Wageningen?) en onze Groninger *wadden* herinnert. — *Wader-loe*, of door zeer gebruikelijke verscherping van *d* tot *t*, *water-loe*, is dus *waadbaar*, *doorwaadbaar water*. Zoo vervalt de tautologie, maar wij verkrijgen tevens een bewijs van noodzakelijkheid te meer, om aan *lo* de beteekenis van *water* (aqua) toe te kennen.

Wij zouden hier nu nog bij kunnen voegen, dat ook de localiteit der ons bekende loo-plaatsen, hetzij men door *loo* op een meer, put, kolk, bron of rivier heenwijst, die verklaring allezins wettigt. — *Trie-lo* (Driel) is niet, en kan dit niet zijn, *trie* (tres) en *loci* (drie-plaats!), maar echt Germ. *trie-lo*, drie waters, die er nog werkelijk zijn aan te wijzen. (Overbetuwe). *Ut-la*, *Vit-la*, het oude *Witla*, (*Witlam* zeggen de Westlanders) is *uut*, *uit-water*, en ligt aan den mond van de Maas, waar men soms, bij laag water, nog fondamenten aantreft. Het tegen-overgelegene *Briel* (*Brielo*), naar de oude vormen *Brah-*, *Brie-*, *Bree-lo*, is het *breede water*, geheel overeenkomstig de locale ligging dier beide plaatsen. —

En nu nog een woord, eene loo-plaats, die langs dezen weg van Germ. etymologie volkomene opheldering ontvangt, maar in ons werk, bl. 55. alleen slechts was aangehaald, nl. *Budilio*, *Budi-lo* (779). Wat kan dit *Bude* wezen? Men heeft in Drenthe ook een *Buddinger-wold*, waarover men vooral zie Verh. 43, 228. Een en ander schijnen ons te merkwaardig, dan dat wij die ter dezer gelegenheid zouden voorbijgaan. Het Germ. of oud-D. heeft *bud*, *bod*,

Ne-

Digitized by Google

Nederſ. *bute*, *bote*, Zw. *bot*, Deensch *bod*, *boed*, (u=oe), in den zin van ons *boet*, *boete*, Hgd. *Busze*, voor verbetering, vergelding, ſtraf, berouw wegens bedreven kwaad of misdrijf. Zoo heeft ook Mr. de Wal dat *boete* in den *Gids* (Jan. 1845, naar aanleiding eener *kwelderkwestie*) doen kennen. Zoo had men ook in de oude regtspleging een *bud-ding*, *bud-thing*, *bod-thing*, zijnde een buitengewone *thing-* of *regtsdag*, waarop men *boete* deed, wegens vergrijp of misdaad: het woud, waarin dit plaats had, is een eigenlijk *boete-*, *ſtraf-* of *regts-woud*, in de oude taal een *Bud-dinger-wold*, (*bot-thing*), en het water, de bron, de kolk, waarbij of waarin die *boete*-doening of ſtrafpleging plaats had, kan dus niet anders heeten, dan *budilo*. — Een en ander bevestigt dan ook volkomen, wat Mr. Gratama, nopens de oude ſtrafwouden, en de Baller-kule (waarover zie Verh. 70, 282 en 283) gegist en medegedeeld heeft, ter gelegenheid dat ZE.ZG. (in den *Dr. Volks Alm.* 1845) over de *ding-ſpillen* ſpreekt: de naams-beteekenis zegt het ons, dat het *Bud-dinger-wold*, zoodanig een ſtraf- of geregtswoud was.

En hier zoude ik gevoegelijkst tot den hoogen ouderdom der geſlachts- en familie-wapens kunnen overgaan, die onze geachte Rec. betwijfelt, vooral ook in verband met hetgene de Heer Mr. de Wal, over die oude regtspleging (zie *Gids*, Jan. 1845), voornamelijk over het *boete*-doen, het *haar*-affnijden, door middel eener monſter-*ſchaar*, heeft in het midden gebragt. Dat bij zoodanige onteerende ſtrafoefening, of *boete doen*, als het haar affnijden, bij zoodanig *bot-thing*, *bud-ding*, de *ſchaar* te pas kwam, hetzij de regter daarmede den ſtrafſchuldige het haar affneed, of dat hij dien een ſchaar als teeken van *boete* om den hals hing, zal niemand na de lezing van gem. *Gids* meer betwijfelen. (*)

Nu

(*) Zeer merkwaardig zijn de plaatſen door Mr. de Wal, t. a. pl. bladz. 32—34, betreffende het *ſchaar dragen*, de zoogenoemde *haarboete*, het affnijden van het haar door middel eener *ſchaar*, bijeengebragt, ter opheldering van een paar monſter-ſcharen, in de provincie Groningen, in de *Wierde* (van *Vijrd*, *Woerd*), de eene op *Oldorp* (Ouddorp), de andere te *Warfum* gevonden. „En was het nu wonder „(zegt hij t. a. pl.), dat men ook het *ſchaardragen* tot eene ſymbo„liſche ſtraf maakte en dezulken deed ondergaan, die naar de geſtreng„heid der wet verdiend hadden *huid en haar* te verliezen? Wilhel„mus *Malmesburienſis* wijst met zoo vele woorden op dezen oor„ſprong der ſtraf, als hij zegt: „„nudum tenuiſſe forcips ac virgas, „„*indicium ſe dignum iudicari tonſura et flagellatione.*"" „De voor„beelden dezer ſtraf zijn door Grimm (R. A. 171) vermeld; de „woorden van laatstgenoemden Schrijver zullen wij te minder overne„men, naardien zij door Westerhoff letterlijk zijn medegedeeld. „Alleen is de plaats uit den *Sakſenſpiegel* bij dezen niet geheel juist „afgedrukt. „„Tvene besmen (zoo lezen wij daar B. III. Art. XLV. „„§ 9) vnde en *ſchere* is der *bute*, die ire recht mit düve oder mit „„roue oder mit anderen dingen verwerken."" *Sakſenſp.*, ed. Ho„meij-

Nu voeren al mijne naamgenooten, ook die tak, welken het *gulden-vlies* is geschonken, eene *schaar*, (*bute-schere*) *schaapsschaar* of *St. Vitus-schaar*, als geslachts-wapen. Wij vinden, na de gegevene opheldering van de naamsbeteekenis van *budi-lo*, *bud-ding*, een eenvoudig en zeer natuurlijk verband tusschen naam en wapen; beide zijn Germaansch van oorsprong en klimmen ligt tot voor-Christelijken tijd op; beide stemmen in zin en beteekenis overeen, en herinneren mij althans (maar nu in eenen Christelijken zin), dat wij dagelijks moeten *boete-doen*.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

„m e ij e r, *Bresl.* 1827, p. 149." Ook de Holl. *Saksenspiegel*, Francf. u. Leipz. 1763, spreekt van „*rechten te huut en te haer*," door Mr. de W a l niet aangehaald, op wiens gezochte en onbepaalde woordafleiding der *wierden*, *woerden*, van *wara*, *weree*, *weer*, *were*(*!*) wij misschien later terugkomen.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Mei.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-streken.	Wind-kracht.	Luchtsgesteldheid.
21	28. 9½	47	W. N. W.	2	bewolkt.
	„ 8¼	46	W. Z. W.	2 à 4	bewolkt, regen, buijig.
	„ 7¾	45½	O.	2	bewolkt.
22	28. 8¼	49	N. O.	2	bewolkt.
	„ 8½	51½	id.	2	idem.
	„ 8½	50	id.	4	bewolkt, regen, buijig.
23	28. 8½	52½	O.	0 à 2	bewolkt.
	„ 8¾	54	O. Z. O.	2	bewolkt, regen, buijig.
	„ 10	50	O.	2	bewolkt, buijig.
24	28. 11	51½	Z.	2	bewolkt.
	„ 11¾	58	Z. Z. W.	0 à 2	idem.
	„ 11¾	48½	Z. O.	2	idem.
25	28. 11¾	54	Z. Z. O.	2	bewolkt.
	„ 11½	60	Z. Z. W.	0	bewolkt, regen.
	„ 10	54½	N. O.	2	id. id.
26	28. 9¼	53½	Z.	2	bewolkt.
	„ 9½	60	Z. W.	2	idem.
	„ 10¾	55	N. O.	4	idem.
27	28. 10¼	57	N. N. O.	4	bewolkt.
	„ 10½	67	N. O.	4	idem.
	„ 11¼	60	id.	4	idem.

Den 22 Mei, in den namiddag weêrlicht, donder en regen.
„ 25 „ id. id. id. id.
„ 27 „ des morgens sterk geregend.
„ „ „ de Thermometer 's namiddags ten 4 ure 68½ graden.
„ „ „ „ „ „ 5 „ 69½ „

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 6den JUNIJ.

No. 24.

BERIGTEN.

AMSTERDAM. Op den 8. Mei overleed alhier de Heer HERMAN POL, geboren in 1811 te Hengelo. Reeds vroeg openbaarde zich bij hem een groote lust tot ſtudie, die hem, bij een driejarig verblijf aan het athenaeum te Deventer en daarna bij een even lang bezoeken der Groningſche hoogeſchool, met ijver de oude letteren, geſchiedenis en aardrijkskunde deed beoefenen. In het jaar 1834 promoveerde hij tot doctor in de letteren met eene disſertatie, *de* ARISTOPHANE *comico*. Door een gebrek in zijne ſpraak ongeſchikt voor het bekleeden van eene openbare betrekking, vestigde hij zich als privaat-onderwijzer te Amſterdam. Al ſpoedig kreeg hij eenige discipelen, wier voorbereiding tot het academisch onderwijs hij op zich nam. Voor zich zelven bepaalde hij zich echter niet alleen tot de oude talen, maar was ook bekend met de letterkundige voortbrengſelen van de meeste volkeren van ons werelddeel. Als ſchrijver trad hij, na het verdedigen zijner disſertatie, het eerst op met eenen bundel: *Griekſche tafereelen*, die bij eene gunſtige ontvangst door eenen tweeden werd gevolgd. Later leverde hij eene vertaling van het Woordenboek van CRUSIUS op HOMERUS, door hem op vele plaatſen verrijkt en verbeterd. Hierop volgde zijn *Handboek der Algemeene Geſchiedenis*, in drie Deelen, waarin hij het reſultaat zijner geſchied- en let-

Digitized by Google

terkundige ſtudie nederlegde. Menige recenſie of bijdrage tot het mengelwerk nam *de Gids* van zijne hand op. Uitgebreid waren nog zijne plannen tot het ſchrijven van verſchillende werken, toen eene ziekte hem overviel, die aan zijn leven een einde maakte. In Augustus van het vorige jaar getrouwd, laat hij eene bedroefde weduwe achter, terwijl tevens zijn dood betreurd wordt door zijne hoogbejaarde ouders, broeders en zusters. Hunne achting en liefde bewezen een twintigtal ſtudenten, vroeger zijne leerlingen, die het lijk van hunnen voormaligen leermeester grafwaarts droegen, terwijl bij het geopend graf een hunner, de Heer KERBERT, een woord ſprak, waarin hij de verdienſten van den ontſlapene als geleerde en als mensch kortelijk ſchetſte.

IETS
OVER HET OUDE NEDERLANDSCHE WOORD
ONTRADEN.

Offchoon de wetenſchappelijke beoefening der oude Nederlandſche taal- en letterkunde in het laatſte tiental jaren groote vorderingen gemaakt heeft, laat evenwel de toeſtand, waarin zich deze ſtudie bevindt, inzonderheid in het taalkundige, nog veel te wenſchen over. Nog altijd ontbreekt het ons aan eene ſpraakkunst, nog altijd ziet de lezer der middeleeuwſche geſchriften te vergeefs naar een woordenboek om. Dit gemis is de noodwendige oorzaak van een dubbel nadeel. Want terwijl het aan den eenen kant velen van de lezing dier geſchriften afſchrikt, of hen noodzaakt zich tot ſchrale glosſaria te bepalen, houdt het aan de andere zijde ſommige uitgevers van een rigtſnoer verſtoken, dat zij maar al te dikwijls ſchijnen te behoeven. Niemand, die met de tot nu toe uitgegevene werken volledig bekend is, zal het loochenen, dat vele glosſaria een aantal valſche of althans onnaauwkeurige verklaringen bevatten, en niet zelden wordt zulk eene dwaling door een volgenden uitgever onveranderd overgenomen, een gebrek, waaraan een goed kritisch bewerkt woordenboek paal en perk zou ſtellen. Ondertusſchen ſchijnt het, alsof op ſommige woorden een ongunſtig noodlot rustte; althans er zijn er, die reeds dikwijls verklaard

Digitized by Google

klaard zijn en telkens al weder verklaard worden, maar ook telkens op eene andere wijze. De reden dezer uiteenloopende gevoelens zal wel deze zijn, dat men alleen op de plaats, die men voor oogen had, de aandacht vestigde, zonder die met andere plaatfen uit andere fchrijvers in vergelijking te brengen, en zoo uit de befchouwing van velen eene verklaring op te fporen, die eene enkele niet overtuigend aan de hand geven kan. Een fterk voorbeeld van het gezegde levert ons het oude werkwoord *ontraden*; en ik acht het daarom niet ongepast, dit woord eens opzettelijk te behandelen, en aan de verwarring, die daaromtrent heerscht, een einde te maken.

Gaan wij eerst de verfchillende uitleggingen, die van ons woord gegeven zijn, in tijdsorde na.

De Heer WILLEMS (aant. op VAN HEELU, bl. 206) verklaart *ontraden*, naar het tegenwoordige gebruik, door *afraden*.

HOFFMANN VON FALLERSLEBEN (aant. op *Caerl ende Elegast*, bl. 56) vertaalt *die ic ontrade* door *quo careo*, *cujus favorem perdidi*, en voegt er bij: „*ontraden* mihi videtur esfe nostrum *entrathen*."

Prof. VISSCHER (Glosf. op *Ferguut*, bl. 268) volgt het gevoelen van WILLEMS, en teekent aan: *afraden*, maar laat er op volgen, als ware dit juist hetzelfde, *afkeuren*, *misprijzen*.

Dr. HALBERTSMA (*Letterk. Naoogst*, bl. 36) zegt: „*Ontraden* is hetzelfde als bij KIL. *ont-reeden*, „ornatu exuere et imparatum reddere; dus iemand van „zijn fieraad berooven, onteeren, hem van zijne toe„rusting ontblooten, weêrloos maken, ontrijven, in „den fteek laten. Bij de Duitfchers heeft *entrathen* „de afgeleide neutrale beteekenis, ontberen. *Ont-raad* „is het tegenovergeftelde van *voor-raad*, beide van „*råd* bij de Scandinaviers, middelen, vermogen, „kracht. Het Goth. *raidjan*, parare, is niets dan „eene omzetting van het Griekfche *ἀρτεῖν*, parare, en „leeft nog in ons *reden*, toerusten."

Dr. VERMEULEN (Glosf. op *Vanden levene ons heren*, bl. 239) verklaart het (en, als blijken zal, te regt) door *duchten*, *vreezen*, maar fchijnt toch nog te wankelen; althans hij voegt er bij: „van daar ook *ontwijken*, *vermijden*," en verwijst, als om nader onderzoek uit te lokken, naar de drie laatstgenoemde fchrijvers.

 Ein

Eindelijk is nu zeer onlangs eene zesde uitlegging voorgesteld door Prof. LULOFS in zijn *Handboek van den vroegsten bloei der Nederl. letterk.*, bl. 393, waar hij, met het oog op de plaats van VAN HEELU, het verklaart door *van kracht berooven*, *schadeloos maken*, en te kennen geeft, dat hij zich „met de uitlegging, die de kundige WILLEMS van dit woord geeft, niet wel vereenigen kan."

Ziedaar dan zes verklaringen van één en hetzelfde woord. Dat slechts ééne de ware kan zijn, spreekt wel van zelf. Maar welke? Immers die alleen, welke niet slechts op deze of gene plaats een dragelijken zin oplevert, maar op alle plaatsen van alle schrijvers gelijkelijk en volkomen sluit. De vergelijking der mij bekende plaatsen heeft mij bewezen, dat Dr. VERMEULEN aan zijne verklaring niet had behoeven te twijfelen, dat zij onmiskenbaar de ware is. *Vreezen*, *beducht zijn*, ziedaar de echte en vaste beteekenis van *ontraden*; en om dit boven allen twijfel te verheffen, wil ik den lezer in staat stellen, uit de vergelijking van een twintigtal voorbeelden zelf de slotsom te trekken. Ik zal bij elke plaats een kort woord van opheldering voegen, en merk vooraf nog aan, dat niet alleen *ontraden*, als verbum activum, maar ook *zich ontraden*, als verbum neutrum, in denzelfden zin gebezigd werd.

Beginnen wij met een achttal plaatsen uit *Vanden levene ons heren*. (I). Vs. 683 vlgg., waar van Joseph en Maria, naar Egypte vlugtende, gezegd wordt:

Sie ruumden dlant te middernachte;
Sie en letten niet, sie voeren wech,
Sie scuden alden rechten wech,
Sie voeren cromp, si daden wel,
Dat si nie en gemoetten Herodes den fel.
Al dat si uten lande vlien,
Sie *ontraden* al dat si horen ende sien,
Tot dat si quamen int verre lant
TEgypten, daerse God selve sant.

„Uit angst, dat zij door Herodes overvallen zouden worden, *vreesden* zij, *waren* zij *beducht* voor al wat zij hoorden en zagen." (II). En met reden mogten zij voor Herodes op hunne hoede zijn; want deze zond zijne „felle knapen" naar Bethlehem, en gaf hun dezen last mede (vs. 706 vlgg.):

Die

Die kinder vaet,
Die kinder alle te ſteen doot ſlaet!
Om een kint dat ic hebbe vercoren,
Dat nieuwelinge te Bethleem es geboren,
Ic *ontrade* dat het coninc mochte ſijn.

„ Ik *vrees*, dat het nog eenmaal koning mogt worden."

(III). Vs. 1092 vlgg. De Joden, verſchrikt over de wonderbare genezingen, door Jezus verrigt, zeiden:

Wie es deſe man die dit doet,
Sine tale en dunct ons niet goet,
Wy *ontraden* hi moghe verkeren
Ons volc met ſire talen ende onteren.

„ Wij *vreezen*, dat hij het volk verleiden en te ſchande brengen zal."

(IV). Vs. 1266 vlgg. wordt van de afgodendienaars gezegd:

Sie ſtonden ſerech ende ondaen
Dat hare afgode waren vergaen,
Sie ſien hare wet te broken al,
Sie *ontraden* dat Maumet bliven ſal;
Sie ſtonden alle ſerech ende vervaert
Dat hare afgode ſijn onwaert.

„ Zij *vreezen*, dat het met Mahomed (destijds de algemeene benaming voor elken afgod) gedaan zal zijn." Men lette ook wel op het woord *vervaert*.

(V). Vs. 2012 vlgg. zegt de dichter, na het vermelden van het gebed van Jezus in den hof van Gethſemane:

Dat ſi u condich alle gader
Dat hi es here ende vader,
Maer daer omme *ontraet* hi de doet dan
Dies hi was vleeſchelijc als een man.

„ Al was Jezus Heer en Vader, daarom echter *vreesde* hij den dood, omdat hij vleeſchelijk was als elk ander mensch." Immers, in het gebed zelf had hij gezegd (vs. 1989):

Ic *vruchte* die bitterlike doet,

en vs. 1997:

Hen es niet wonder al *vruchtic* des,
Al *vruchtic* mine paſſie dan,
Ic ben vleeſchelijc als een ander man.

(VI). Vs. 3133 vlgg., waar de misdadiger, die ter regterzijde van Jezus gekruiſigd was, den ſchimp van zijn lotgenoot aldus beantwoordt:

Digitized by Google

Gefelle, feit hi, du best fot
Dattu dus sprecs tot dinen God,
Ic *ontrade* dattu wel fere
Dit arnen fouts van onfen here.

„ Ik *vrees*, dat gij dit wel zeer van onzen Heere zult moeten boeten."

Nog een paar voorbeelden uit hetzelfde werk, en wel dezulken, waar het Imperf. *ontriet* gelezen wordt.

(VII). De eerfte plaats (vs. 518 vlgg.) handelt weder over de bezorgdheid van Herodes op het vernemen van Christus geboorte:

Van dien kinde hoerde hi niemare,
Hi wert in *vruchte* ende in *vare*.
Hi *ontriet* dat hijt mochte fien,
Alst lichte mochte gefcien,
Dat hijt foude hebben in fijn hant
Al fijn volc ende al fijn lant.

„ Hij *vreesde*, dat hij nog eenmaal zou moeten zien, dat dat kind zijn volk en land zou beheerfchen."

(VIII). Op de andere plaats (vs. 2763 vlgg.) wordt van Pilatus gefproken, als de Joden bij hem op de kruifiging van Christus aandringen, en zich op de wraak des keizers beroepen. Dan heet het:

Hi was in *vruchten* ende in *varen*,
Want, quaemt finen here in maren,
Die hem bevolen hadde dat lant,
Hi fout hem nemen uter hant.
Dies Pylatus dit *ontriet*.

„ Daarom *vreesde* Pilatus daarvoor (namelijk Jezus te laten „ *quite gaen*")."

In den *Ferguut* treffen wij *ontraden*, als verbum activum, viermalen aan, en op al deze plaatfen, die anders duister konden fchijnen, wordt door onze verklaring een helder licht verfpreid. (*)

(IX). De zwarte ridder, die den horen en het hoofdkleed bewaakte, ontdekt Ferguut, en geeft aldus zijne ver-

(*) Als ik, hier of elders, den *Ferguut* aanhaal, gefchiedt dit altijd naar het door mij gecollationneerde Leidfche HS., daar de Utrechtfche uitgave al te flordig is, om tot eenig kritisch of taalkundig oogmerk aangewend te worden. Binnen twee jaren hoop ik in de *Werken der Vereeniging ter bevordering der O. N. L.*, een naauwkeuriger afdruk te leveren.

Digitized by Google

verontwaardiging tegen Artur lucht, die zelf niet tegen hem op dorst komen, maar hem ſteeds de ridders toezond, die hij van het leven beroofd wilde hebben (vs. 1765 vlgg.):

Twine ware hi ſelve hier comen,
Ende hadde den horen genomen?
Hi ſent hier emmer ſine keitive,
Die hi wille roven vanden live,
Alſe hiſe nemmer en wille houden,
Hare miede hebbic hem ſaen vergouden.
Waer omme quam hier niet Gawein,
Lanceloet, Herec, ofte Ywein,
Ofte Sagremort, die ſere es vernaemt,
Ende Pertſevale, die goet weſen waent?
Ofte Artur ſelve, die galgenere,
Bringe twintich ridders met hem heere,
Ofte alſijn heer, eer hijt laet.
Hi es quaet dat hi mi ſo *ontraet*.

„Hij is een lafaard, dat hij mij zoo *vreest*, dat hij zoo *bang* voor mij *is*."

(X). Vs. 3944 zegt de dichter, bij de beſchrijving van een fellen ſtrijd:

Die daer hadde geſien die ſcachte
Dore die bodelinge waden,
In wane niet hine hadde *ontraden*.

„Die daar de pieken door de ingewanden had zien waden, ik geloof niet anders of hij zou *bevreesd* geworden zijn." De verklaring van Dr. HALBERTSMA, die deze woorden verbindt met den volgenden regel:

Dien ridder metten witten ſcilde,

en ze omſchrijft door: „Ik geloof niet dat hij den ridder (Ferguut) met het witte ſchild in den ſteek had gelaten," deze verklaring, zeg ik, vervalt van zelve, doordien het HS. niet *Dien ridder* heeft, maar *Die ridder*, welke woorden dus buiten twijfel tot het volgende behooren, terwijl achter *ontraden* eene punt moet ſtaan. Ook hier heeft, als meermalen, de ſlordigheid van den tekstafdruk in de Utrechtſche uitgave, het vernuft van Dr. HALBERTSMA misleid.

(XI). Vs. 5460, waar verhaald wordt, hoe Gawein brandde van lust, om tegen den „witten ridder" te „joesteeren," maar door Artur en andere vrienden en vriendinnen terug werd gehouden. Daar luidt het:

 Al-

Alle die vrouwen baden ſere
Mijn her Gawein, dat hijs onberde,
Daer Gawein hads grote onwerde,
Datſi den ridder ſo *ontrieden.*

„ Alle vrouwen baden G. zeer, dat hij het laten zoude; maar G. verontwaardigde zich, dat zij den ridder zoo *vreesden.*"

(XII). Vs. 1724 vermeldt de dichter den angst en de bekommering, die de bewoners van het omliggende land koesterden, toen zij Ferguut den horen van den zwarten ridder ſtoutelijk hoorden blazen:

Si *ontrieden* den ſwerten here,
Dat hine ſoude te doet ſlaen.

„ Zij *vreesden* den zwarten heer, dat hij hem dood zoude ſlaan." Men lette op deze merkwaardige, volmaakt met het Grieksch overeenſtemmende, conſtructie. Het is hetzelfde, alsof men zeide: „ Zij vreesden, dat de zwarte heer hem dood zoude ſlaan."

Ook uit den *Trojaenſchen Oorlog*, door Blommaert in zijne *Oud-Vlaemſche Gedichten*, D. I. uitgegeven, deel ik hier een viertal plaatſen mede.

(XIII). Bl. 1, vs. 27:

Maer doch waren die Grieken crechtech,
Ende van orloghen ſoe bedechtech,
Dat menſe wale mochte *ontraden.*

„ Dat men wel voor hen *vreezen* mogt."

(XIV). Bl. 5, vs. 339:

Deſe drie heeft geval geſterct,
Dat ſi moghen onghemerct
Van al dien die hem waren bi,
Elc ſijn lief ſpreken, wille hi,
Te ſinen wille, met goeden ſtaden,
Hine darfer niemen af *ontraden.*

„ Elk van hen mogt vrijelijk met zijne liefſte ſpreken: hij behoefde er niemand om te *vreezen*, voor niemand *beducht* te *zijn.*"

(XV). Bl. 10, vs. 825:

Si moghen hier ligghen duſent jaer,
Eer ſi ons ſcade doen een haer.
Twi ſouden wiſe te ſeer *ontraden*?

„ Waarom zouden wij hen te zeer *vreezen*, al te *bang* voor hen *zijn?*

(XVI). Bl. 15, vs. 1280:

Hen

Hen allen waest leet, wijf ende man,
Sonder die coninc Prian
Hine *ontriet* ſtille no openbare,
Want ſijn herte en was in genen *vare.*

„ Hun allen was het leed: maar Priamus alleen *vreesde* in het minſte niet, zijn hart was niet in *angst.*” Want:

Wiere ſcreit ofte hande ſlaet,
Op Hector ſtont ſijn toeverlaet.

(XVII). In den *Caerl ende Elegast* wordt, bij de ontmoeting van den vermomden koning met den zwarten ridder, verhaald, dat de laatſte nadacht, wie toch wel die ander wezen kon, en vermoedde, dat hij iets kwaads in den zin had. Hij zegt dan tot zichzelven (vs. 336):

Waer ic ſeker van dien,
Dat hi quame om verſpien,
Datti mi ofte mine
Brenghen wilde in pine
Teghen den coninc die[n] ic *ontrade*,
Hi en lede te nacht ſonder ſcade.

„ Wist ik, dat hij mij kwam verſpieden, om mij bij den koning, dien ik zoo *vrees*, in ongeval te brengen: hij zou niet ongemoeid voorbijgaan.”

(XVIII). Zien wij thans de plaats van VAN HEELU, die door de Heeren WILLEMS en LULOFS zoo verſchillend verklaard is, maar nu, geloof ik, wel niet langer twijfelachtig zijn zal.

De ſtrijd bij Woeringen woedt op het hevigst. De Graaf van Luxemburg en de Hertog van Braband worden handgemeen. Het gevecht tusſchen hen beiden is fel, doch de een vermag niets op den ander te winnen. Daar komen de Brabanders met ſtoutmoedige krachtsinſpanning aanrukken, en dringen den Graaf van Luxemburg achteruit. Aldus verhaalt dit de dichter (vs. 5528 vlgg.):

Die een wijch tusſchen hen tween
En gheduerde doen niet lange;
Want der Brabantre ange (*)

En-

(*) De Hoogl. LULOFS (Handboek, bl. 379, verklaart dit woord door *enge opeenperſing*. Op deze plaats voorzeker zou dit een goeden zin geven, maar het inzien van vs. 6409, waar *coenheit ende ange*, en van vs. 8502, waar *vromicheit ende ange* bij elkander genoemd worden, pleit eer-

Ende haer ghenendicheit van dade,
Die men door noot moeste *ontraden*,
Drongen met crachte ave
Van Luthſenborch den coene[n] grave. (*)

De Heer WILLEMS teekent hierbij aan: „ Men was, zoo als nu de zaken ſtonden, en om de Brabanders dicht by een te houden, verplicht, hun de *genendicheit van dade*, dat is, hunne gewoone ſtoutmoedigheid, *af te raden*." Maar indien men hun die ſtoutmoedigheid afgeraden had, dan hadden zij den Graaf niet van zijne plaats gedrongen, gelijk werkelijk gebeurde. Integendeel, men moest hen (van de Brabandſche zijde althans) daartoe aanzetten, om aan den hagchelijken tweeſtrijd van den Hertog een einde te maken. Volgens Prof. LULOFS zal *ontraden* zooveel zijn als *van kracht berooven*, *ſchadeloos maken*. Maar wat beteekent het, zijne vijanden *uit nood* ſchadeloos te maken? Wat beteekent het, als de dichter zegt: „ De dapperheid der Brabanders, die men uit nood van hunne kracht berooven moest, deed den Graaf van Luxemburg achteruitdeinzen?" Geef daarentegen *ontraden* ook hier door *vreezen* weder, en de zin loopt in alle orde af. „ In den kamp met den Hertog alleen was de Graaf niet van zijne plaats te verzetten, maar de ſtoutheid der Brabanders, voor wie men uit nood wel *bevreesd* moest *zijn*, drong hem terug." Zoo behelst het betwiste vers eene kieſche verontſchuldiging van den Graaf, die, ja, aan het wijken gebragt werd, maar ook alleen door de groote overmagt, die hij wel ontzien *moest*.

Ik zeide boven, dat ook *zich ontraden*, als verbum neutrum, in gelijken zin als het enkele *ontraden* gebezigd werd, en wil nu daarvan nog een paar voorbeelden aanhalen. En dit ſtelt mij terſtond in de gelegenheid, om eene der vele plaatſen, die in de Utrechtſche uit-

eerder voor het gevoelen van den Heer WILLEMS, die *ange* als *ſtrijdbaarheid* opvat. *IJverige krachtsinſpanning* komt mij voor de ware beteekenis te zijn.

(*) VAN VELTHEM, bij wien dit geheele verhaal nagenoeg gelijkluidend voorkomt, drukt zich hier korter in de drie volgende regels uit (bl. 159):

Dit en duerde doe niet lange,
Want die Brabanters met bedwange
Drongen den Grave achterwerd.

Digitized by Google

uitgave van den *Ferguut* door verkeerde interpunctie onverſtaanbaar zijn, begrijpelijk te maken.

(XIX). Ik bedoel de ontmoeting van Ferguut met den metalen dorper, den wachter der kapel, waarin zich de horen en het hoofdkleed bevonden. Ferguut is vertoornd, dat de dorper op al zijne vragen een diep ſtilzwijgen bewaart. Hij dreigt hem met een ſteen naar den kop te zullen werpen (vs. 1677 vlgg.):

Maer hine dorſte hem niet comen naer,
Want hi ontſach den hamer ſwaer,
Die hi in ſine hant hilt.
Ferguut en hadde genen ſcilt,
Daer hi den ſlach mochte ontfaen,
Ofne die dorpre wilde ſlaen,
Bedi *ontriet* hi *hem* nochtan,
So warp hi den groten man
So ſere, dat hi heme ſinen aerm brac.

Zoo leest men bij Prof. VISSCHER, en ik wil niet ontkennen, dat de regel *Bedi* enz. mij lang een raadſel gebleven is. Thans evenwel, nu de beteekenis van *zich ontraden* vastſtaat, is dat raadſel opgelost. Men leze:

Bedi ontriet hi hem. Nochtan enz.

De zin is: „Ferguut had geen ſchild, om zich tegen de ſlagen van den dorper te dekken; daarom *vreesde* hij, daarom *was* hij *bang*. Maar echter wierp hij enz."

(XX). Ten ſlotte nog een enkel voorbeeld van *zich ontraden*, een voorbeeld, even kort als duidelijk en beſlisſend. *Vanden levene ons heren*, vs. 2837:

En *ontraet u* niet, maer maect u bout.

„*Vreest* niet, maar verſtout u!"

Na al het aangevoerde zal er nu omtrent de beteekenis van *ontraden* wel geen twijfel meer kunnen beſtaan. Om evenwel aan mijn gevoelen nog van eene andere zijde kracht bij te zetten, wil ik hierbij opmerken, dat het reſultaat, door mij uit de vergelijking van twintig plaatſen getrokken, in volmaakte overeenſtemming is met hetgeen ons de oudere aanverwante talen leeren. Immers, het woord was in denzelfden zin ook in het Oud-Hoogduitsch en Angelſakſisch aanwezig. Ziehier wat wij lezen in GRAFF's *Althochdeutſcher Sprachſchatz*, D. II, kol. 46:

INTRÂTAN, *vereri*, *timere*, ist wohl in-trâtan

(o-

(oder int-trâtan?); Cf. alts. an-drâdan, antdrâdan, angels. on-draedan. En D. V, kol. 523:

Antrâtan (antriat), alts. andrâdan, angs. andraedan, *timere*. En hierbij worden verscheidene voorbeelden aangehaald, als: ih intratu, du intratist, er intriet of intriat, enz.

In den *Dictionary of the Anglo-Saxon language* van Dr. J. Bosworth lees ik als volgt:

On-draedan, an-draedan [on, draed, *fear*]; *to fear*, *reverence*, *dread*; timere, revereri; en ook hier worden onderscheidene plaatsen ter bevestiging bijgebragt.

Het blijkt derhalve, dat het gebruik van *ontraden* in den zin van *vreezen* bij onze oude schrijvers reeds in de alleroudste beteekenis des woords in de Germaansche talen zijn grond had. Zien wij nu ten laatste nog, hoe het woord aan die beteekenis gekomen, welke er de afleiding van zij.

Volgens de aangehaalde woorden zijn Graff en Bosworth beiden van gevoelen, dat het OHD. *antrâtan* (*intrâtan*) en het AS. *ondraedan* zamengesteld zijn uit het voorvoegsel *an-* (*in-*) of *on-* en *trâtan* of *draedan*, en Graff heeft dan ook, daarmede overeenkomstig, als wortel trât opgegeven (*). Doch het zij mij vergund, ondanks het veelbeteekenende gezag van den grooten Graff, eene andere meening voor te staan. Ik erken, dat het Engelsche *dread* met den als wortel gestelden vorm *trât* zeer goed zou overeenstemmen, doch daarentegen komt het mij voor, dat het Nederlandsche *ontraden* eene andere afleiding vordert. Ware *trâd* en *draed* werkelijk de grond des woords, dan zou het bij ons *draden* geluid hebben, en in zamenstelling met het voorvoegsel *on-* ware het *on- draden* geworden. Doch is het niet natuurlijker, ons woord in *ont-* en *raden* te verdeelen? Dan zou de oorspronkelijke zin wezen: *buiten rade zijn*, *radeloos worden* (alzoo juist het Grieksche ἀπορεῖν, ἀμηχανεῖν), en de denkbeelden van *vreezen* en *geen raad weten* zijn ten

(*) Dit gevoelen wordt ook gehuldigd door Dr. Halbertsma, als hij het plat-Amsterdamsche *drieselig*, dat is *huiverig*, met het Eng. *dread* vergelijkt, en beiden met het OHD. *ih intratu* in verband brengt. Zie *Overijsſ. Almanak*, 1845, bl. 236.

Digitized by Google

ten naauwſte aan elkander verwant. En deze verklaring is, geloof ik, des te waarſchijnlijker, omdat zij ook voor het Oud-Hoogduitsch en Angelſakſisch gelden kan; want in de eerſte taal beſtaat ook het ww. *rôtan* (GRAFF, II. 457), in de laatſte *raedan* (bij BOSWORTH in v. ſub n. 5, *to adviſe*), beiden hetzelfde als ons *raden*, en het voorvoegſel *ant-* of *int-* is zoowel in het OHD. bekend, als *and-* of *ond-* in het AS., beiden met ons *ont-* overeenkomende.

Ziehier hetgeen ik ter opheldering van het oude *ontraden* in het midden wilde brengen. Het moge een nieuw bewijs zijn van de waarheid, die maar al te dikwijls miskend wordt, dat eene grondige taalkundige verklaring van onzen ouden woordenſchat niet beſtaan kan zonder eene naauwkeurige onderlinge vergelijking, zoowel van de verſchillende plaatſen, waar een woord voorkomt, als van de overeenſtemmende vormen in de verwante talen.

Leiden, 9 Mei 1845. Dr. M. DE VRIES.

BEANTWOORDING VAN EEN DRIETAL BEDENKINGEN AAN DEN GEËERDEN RECENSENT VAN MIJNE

VERHANDELING OVER HET WESTLAND, ENZ.

(*Voorkomende in den Konst- en Letterbode N°.* 47, 1844.)

(Vervolg en ſlot van bl. 368.)

2.

Over den ouderdom der familie- en plaatswapens zal, zoo wij wel onderrigt zijn, een vlijtig beoefenaar der Heraldie en heraldieke kleuren, naar aanleiding mijner Verhandeling, meerdere bewijzen en opheldering ſchenken. Volgens Poinſinet de Sivry (in mijn werk aangehaald), hadden reeds de oude *Galliërs* hun geſlachtwapens, en Stuhr, *Abh.*, S. 206, geeft aanleiding zulks van de oude *Scandinaviërs* te denken; waarom zouden dan de tusſchenbeide liggende, taal- en ſtamverwante *Germanen* eene uitzondering maken? Mij dunkt ook, de *witte hengst* des *Ascumannen-delvers* (*Asſendelft*) en de *zuilen* der van *Zuilens*, hangen te naauw met de naamsbeteekenis, en zinnebeelden des heidendoms te zamen, dan dat wij die uit *Christelijke* tij-

Digitized by Google

tijden, uit den tijd der kruistogten kunnen afleiden. En dan de vele *manen* en *maan*-wapens, vooral aan *mond*-plaatsen: *War-mond*, *Eg-mond*, *IJssel-mond*, enz. (de oude wapens van *Hel-mond*, *Hodi-mond*, *Soel-mond*, *Lake-mond*, enz., zijn ons onbekend), zal men die niet veeleer, in verband met de Germ. naamsbeteekenis, uit den tijd der *mond*- of *maan*-vereering afleiden, dan uit dien der kruistogten? Het minst twijfelen wij aan *Mond-Ster*, met zijn *maan*-wapen, vooral ook, omdat de Sage dien naam van *Mono-chiros* afleidt, of daarmede in verband brengt, dien wij (zie bl. 150, 206, 208) als den *maan-verzwelger* erkennen, en de *maan*dienst in het Westland geenszins met *Monasterium* (in de beteekenis van *klooster*) kan in verband gebragt worden. Het is ons overigens ook niet gebleken, dat er in het *Westland*, door de invoering van het Christendom, eene eenige plaats-naam zou zijn veranderd (zie bl. 208); terwijl toch *mon*-ster, wegens de gevondene *woerd*-plaats, tot den vóór-Christelijken tijd, ligt en vermoedelijkst (wegens den daar gevonden Rom. penning) zelfs tot de tijden der Romeinen in ons land, opklimt. Zou *Mona-Sterium* niet veeleer aan eene Latijnsche wijziging van *Mona-Ster*, gelijk *Arenacum*, van *Arn-heim* kunnen zijn? Immers veeleer, dan daarbij aan een *klooster* (claustrum) te denken, waarvan ik ter dier plaatse geen spoor of bewijs heb aangetroffen.

Veeleer zou ik vermoeden, dat de *Romeinen* wel de plaatsnamen naar hunne taal in de uitgangen wijzigden, maar die niet geheel vertaalden, gelijk de *Asen*- of *Goden* namen. Dit schijnt mij zoo toe uit de *Reiskaart* van P e u t i n g e r, waar althans *Lug-dunum*, *Los-dunum*, *Matilo*, *Albiniana*, *Lauri*, *Grinnes*, *Vada*, *Arenatium* (Arenacum), *Neo-magum*, en anderen, door hunnen Germaanschen tint, oorsprong en afkomst verraden. Wij achten, dat die en andere plaatsen, gelijk ook *Monster* (Monasterium) bestonden, voor de komst der Romeinen, althans lang vóór dat nog de *eerste* Evangelie-prediker hier voet aan land had gezet.

3.

En nu de derde, niet de minst gewigtige bedenking: zij betreft onze vergelijking, of althans gedeeltelijke vergelijking, van de IJslandsche Edda met de Apocalypsis, vooral wat den eindelijken ondergang der wereld (den *Ragnaraukr* van 't noorden) aangaat. Ook voor de uitgave van mijn werk, zijn mij op dit gedeelte nagenoeg dezelfde bedenkingen voorgehouden door wijlen mijnen vriend W i l e m d e C l e r c q; zij hebben ons beide tot de overtuiging gebragt, dat de heidensche *mythe* iets meer bevat, dan het loutere spel van dichterlijke verbeelding, of phantastische voorstellingen uit de natuur geput, namelijk de verminkte overblijf-

selen

Digitized by Google

ſelen eener oudere gezonkene godsdienst, welligt de zoodanige, waaronder de mensch onder het Oude Verbond leefde, en, die hij als het dierbaarſte bezit van den geest, over de aarde overal met zich rondvoerde, — doch die natuurlijkerwijze, onder elke andere luchtſtreek anders, in het noorden met eenen ijskorst, onder den helderen hemel van het zuiden, in oosterſchen gloed werden voorgeſteld. „Van „ al de aangehaalde bijzonderheden uit de Apocalypſis (zegt Rec. teregt) „ is het aanwijsbaar, dat zij uit het Oude Ver„ bond, uit de Israëlitiſche profetie ontleend en ontwikkeld „ zijn." Wij beamen dit ten volle, en meenen ook tot dien hoogen ouderdom de gronddenkbeelden van het Noorden te moeten terug brengen. „ Zij bewijzen de éénheid van oor„ ſprong der volkeren," en zoo ook laat het zich zelfs ophelderen, wat de geleerde von Humboldt ons nopens de inboorlingen (*peuples indigènes*) van het nieuwe vastland mededeelt. Daar toch vond hij onder de gedenkteekenen der oude bouwkunde, der hieroglyphen en zinnebeeldige schilderijen, gelijk mede in de tijdsverdeelingen, overleveringen en afgodsbeelden uit baſalt, opmerkelijke overeenkomſten met die der Tartaarſche en Tibetaanſche volkeren. In zijne *Vue des Cordillères* enz. levert hij eene beſchrijving van de zamenſtelling en bouworde der *Téocallis*, of Mexicaanſche pyramiden, vergeleken met den tempel van *Belus*; — van de arabesken, waarmede de overblijfſelen van *Mitla* bedekt zijn, van de afgodsbeelden van baſalt, verſierd met de hul (*Calantica*) der hoofden van *Iſis*, — en, wat wij inzonderheid willen doen opmerken, — van een aanzienlijk getal zinnebeeldige ſchilderijen, „ vertoonende *de vrouw met de* „ *ſlang*, die de *Eva* der Mexicanen is; den *zondvloed van* „ *Coxcox*, en de eerſte landverhuizingen van het Azteſche „ ras." — Wanneer zulke voorſtellingen, waarvan wij den oorſprong in het verre Oosten, in de bergvlakten van Tibet en Hindostan moeten zoeken, op de veel verdere togten naar *Amerika* (tot in *Mexico*) werden overgebragt, dan zal het ons te minder kunnen bevreemden, dat eenige gronddenkbeelden eener oude, gezonkene godsdienst op den veel korteren weg, tot in het noorden van ons werelddeel zijn bewaard gebleven, tot dat de oude profeteſſe van *IJsland* hare orakel-taal, nopens den *ragnaraukr* ſprak, of de N. dichter die in eigenaardige beelden, uit de hem omringende natuur ontleend, inkleedde.

Doch de mensch was eenmaal buiten zijnen God getreden; ſlechts flaauwe trekken van 't geen eenmaal zijn geluk uitmaakte, of van hetgene bij den afloop der tijden eenmaal wezen zou, waren hem nog overig, en deze voorſtellingen, wederom in mythen gekleed, waren, wat den inhoud betreft, onkenbaar geworden. Onvermogend, om de klove, tusſchen hem en zijnen God, te overzien, ontfermde

de zich de Vader der menschen, en hief den somberen, donkeren mythen-tijd op door Zijnen Zoon, den waarachtigen Godmensch, die het licht des Evangelies ontstak, waardoor het oude mythen-gebouw, het veelgodendom (*Polytheisme*), de menschvergoding (*Euhemerisme*) en wat dies meer zij, meer en meer terugzonken, naar gelang *dat* licht van het Christendom, hoe langer hoe meer, over de wereld doordrong.

Hoe weinig echter wordt daar nog de zuivere leer van Christus boven vroeger heidendom gekend, waar men (gelijk in *Trier*) den zoogenaamden H. Rok gaat aanbidden, of waar men (gelijk in *Amsterdam*), in onzen tijd, nog weder het mirakel-geloof des heidendoms op nieuw ziet oprakelen!

Delft, D. BUDDINGH.
20 Maart 1845.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Mei.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-streken.	Wind-kracht.	Luchtsgesteldheid.
28	28. 11½	61	N. O.	2 à 4	bewolkt.
	„ 11½	67½	id.	4	idem.
	„ 11	59½	id.	2	idem.
29	28. 9¾	59	N. O.	2 à 4	bewolkt.
	„ 9½	61½	id.	0 à 2	bewolkt, regen.
	„ 8¾	58	N. N. O.	4	betrokken, regen.
30	28. 8½	54	N. N. O.	4	bewolkt.
	„ 9¾	54½	id.	4 à 6	idem.
	29. 0½	54	N.	4	idem.
31	29. 2	54	N.	0	helder.
	„ 3	53½	W.	2	idem.
	„ 3¾	47	N. W.	2	idem.
Junij. 1	29. 3½	52½	Z.	0 à 2	bewolkt.
	„ 3	66½	Z. Z. W.	0	idem.
	„ 2½	56	W.	0	idem.
2	29. 1¼	61½	Z. W.	0 à 2	bewolkt.
	„ 0½	68	id.	0 à 2	betrokken.
	28. 11¾	59½	N. N. O.	0 à 2	bewolkt.
3	28. 9½	59½	O. N. O.	0	bewolkt, dampig.
	„ 9	68½	N. O.	2	bewolkt.
	„ 7¾	61	W. Z. W.	2 à 4	bew., weêrlicht, regen.

Gedurende de maand Mei 1845.

Gevallen regen. . . . 34 lijnen. Uitgewasemd. . . 23 lijnen.
Den 1 Junij 's namidd. 2 ure de Therm. 67½ gr.
„ 3 „ „ 3 „ „ 69½ „ de Barom. 28. 8¼.
„ 3 „ des avonds ten half tien ure eene hevige windvlaag.
Des nachts van den 3 op den 4 Junij, ruw weêr, regen en z. w. wind.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 13den JUNIJ.

N°. 25.

BERIGTEN.

Bremen. In de vorige maand overleed de bekende en hooggeachte schrijver Friedrich Adolf Krummacher, in 1768 te Tecklenburg in Westfalen geboren. Nadat hij eenigen tijd hoogleeraar in de theologie te Duisburg was geweest, ging hij in 1807 als predikant naar Crefeld, en kwam, na nog verschillende beroepingen te zijn gevolgd, in 1824 te Bremen als consistoriaalraad, superintendent en hoofdprediker. In de theologische wereld heeft hij zich vooral beroemd gemaakt door zijn werk: *Ueber den Geist und die Form der Ev. Geschichte in historischer und aesthetischer Hinsicht*, gelijk ook door zijn boek: *Das Wörtlein Und.* Bij een uitgebreider publiek is hij vooral bekend door zijne voortreffelijke *Parabeln*, die door inhoud en vorm tot het uitstekendste behooren, wat in dit vak is geleverd, en ons met bewondering en liefde voor den gemoedelijken en edelen schrijver en mensch vervullen.

Haarlem. Gaarne verleenen wij eene plaats aan het onderstaande.

WelEd. Heer!

Mag ik u vriendelijk verzoeken, het navolgende nog te willen plaatsen in uw weekblad, omtrent

hetgeen ik in N°. 20 van den *Algemeenen Konst- en Letterbode*, heb medegedeeld, aangaande eene ontmoeting, voorgevallen met JACOB DE WITT.

In het N°. van den 23 dezer, vind ik een' brief van den Heer W. J. C. VAN HASSELT, waarin zijn Ed. Geſtr. betuigt op bl. 307, niet zonder verwondering gezien te hebben de verklaring, „dat na het overlijden van Prins WILLEM II, en *terwijl zijn lijk nog boven aarde ſtond, de Loeveſteinſche gevangenen werden ontſlagen* en met veel ostentatie in hunne waardigheid herſteld."

Volgaarne beken ik, door deze uitdrukking, gelijk die *hier* te lezen ſtaat, den Heer VAN HASSELT aanleiding gegeven te hebben tot de zeer natuurlijke meening, als had ik den lezer hier willen wijs maken, dat de bewuste gevangenen eerst *na* den dood van Prins WILLEM II uit Loeveſtein zouden ontſlagen zijn. Het was geenszins mijne bedoeling, deze onwaarheid brutaal als waarheid op te disſchen, veel minder bij niet beter wetenden ingang te doen vinden. Zie hier, wat er van deze zaak is: In mijn oorſpronkelijk manuſcript lees ik: „*Werden de Loeveſteinſche gevangenen aanſtonds* VAN HUNNE VERBINDTENIS *ontſlagen*," welke woorden, in het afſchrijven door mij, bij abuis over het hoofd gezien, of zoo dit niet heeft plaats gehad, door den zetter zijn vergeten. (*) Hoewel ik genoemd ſtukje reeds een geruimen tijd geleden opſtelde, kan ik mij nogtans klaar te binnen brengen, wat ik bij het ter nederſtellen, met deze woorden bedoelde, en dat ik hier op het oog had die verbindtenis, waarbij eerst de Heer DUIJST VAN VOORHOUT en daarna ook de andere gevangenen werden in vrijheid geſteld, namelijk, dat zij zouden blijven buiten het bewind. Zie den Heer GROEN VAN PRINSTERER (Handb. 3. Aflevering bl. 392). De Heer DUIJST VAN VOORHOUT had den Prins aangeboden, of juister gezegd, de ſtad Delft en zijne vrienden deden zulks in zijnen naam, dat de regeerders van genoemde ſtad hem zouden ontſlaan van zijne bediening, bevelen en eed. (Zie Register van Holland en West-Vriesland, van de jaren 1649 en 1650 bl. 692 en 695). Desgelijks ging het met de overigen.

Zie

(*) Het eerſte heeft plaats gehad. *Red.*

Digitized by Google

Zie E. v. d. Hoeven. (Leven en dood van Corn. en Joh. de Witt. 2 druk bl. 11.)

Het lag niet in mijn plan, om over het wedervaren der bewuste Heeren, tijdens of na hunne gevangenſchap, in bijzonderheden te treden, waarom ik ook, onder anderen, de aanſtelling van den Heer Nannius Kayzer (gelijk de Heer van Hasselt, zeker niet zonder gegronde reden, diens naam ſchrijft) tot Fiscaal van de Admiraliteit in het Noorderkwartier met ſtilzwijgen heb voorbij gegaan. Dat deze Heer, nog bij het leven van den Prins, tot deze waardigheid geraakte, was mij niet onbekend; maar hoe dit plotſelijk gunstbetoon hem juist ten deele viel, was en is mij nog minder helder. De Heer Bilderdijk, waar hij van deze zaak melding maakt, voegt er tusſchen haakjes bij: „*zijne partij opgegeven hebbende.*" (Geſch. des Vad. Deel IX. bl. 33). Dat wil iets anders zeggen, als ik wel zie, dan dat hij in *gemoede* en uit *overtuiging* van inzigten veranderde. Gaarne had ik gezien, dat Bilderdijk dit bloot gezegde wat nader toegelicht had; doch daar laat hij wel eens meer naar wenſchen in zijne historie. Wat hiervan waar is, zou ik niet durven beſlisſen; maar meer zou ik behoeven, dan zulk een losſen uitval, om deze zaak, van den kant van Kayzer, aan laffe draaijerij toe te ſchrijven. Doch genoeg hiervan.

Met belangſtelling zag ik uit ſtraks gemelde letteren, aan het ſlot, het voornemen, dat de Heer van Hasselt koesterde, om binnen kort iets over de Loeveſteinſche gevangenſchap des jaars 1650, uit eerſte ſtukken, publiek te maken, en zulks te meer, naardien er over dit tijdperk onzer geſchiedenis, lang niet het onbeduidendſte, bij de historieſchrijvers zooveel verſchil beſtaat, en dikwijls veel misſchien ten onregte als zeker vastgeſteld wordt. Moge het niet onder de pia vota blijven.

Ik eindig deze letteren in de hoop, dat ik den Heer van Hasselt genoegzaam zal hebben aangetoond, dat ik geenszins, met de ſtraks gemelde woorden, bedoelde, eene dwaling te verſpreiden of anderen op te dringen.

Met de meeste achting heb ik de eer te zijn,

WelEd. Heer!

Utrecht, Uw Dienstv. Dienaar,

27 Mei 1845. D. W. S.

WAARNEMING VAN EEN KIND, HETWELK SCHIJNDOOD GEBOREN WERD, EN NA VERLOOP VAN RUIM 3½ UUR TOT HET LEVEN WERD TERUGGEBRAGT.

In het *Practisch Tijdschrift voor de Geneeskunde*, van Dr. C. van Eldik, 24ste jaargang, 4de Stuk, 1845, bl. 239, lees ik eene waarneming van den Hoogleeraar Walter, te Dorpat, wegens herleving van een kind, hetwelk verscheidene uren was begraven geweest. Ik herinnerde mij een eenigzins gelijksoortig geval behandeld te hebben, en ik vond in mijne aanteekeningen het navolgende:

In het jaar 1802 werd ik in den nacht (ik heb toen geomitteerd de dagteekening aan te teekenen, het was in den zomer) geroepen naar het dorp Broek in Waterland. Dit dorp is 2 uren gaans van de stad Purmerende gelegen, alwaar ik destijds Med. Doct. en Stads Vroedmeester was. Op mijne vraag aan den boer, die mij met een rijtuig haalde, om welke reden ik geroepen werd, verkreeg ik tot antwoord, dat de vroedvrouw bij eene barende vrouw zat, doch de vrouw niet helpen konde.

Aldaar gekomen zijnde, berigtte mij de vroedvrouw, dat er één kind geboren was, dat zich met de voeten vóór had aangeboden, doch dat het dood was ter wereld gekomen; er bestonden bij mij geene redenen, om aan dit verhaal te twijfelen, te minder, omdat er vijf à zes andere vrouwen tegenwoordig waren, die zulks bevestigden. Verder zeide de vroedvrouw mij, dat er een tweede kind aanwezig was, en dat dit met den arm ter geboorte zich voordeed, en zij deze verlossing niet durfde ondernemen. De zaak aldus bevonden hebbende, had ik het genoegen de vrouw van dit kind, per agrippinatie, te verlossen, hetwelk tot aller en mijne vreugde welgeschapen en goed levend ter wereld kwam. Toen ik nu de vrouw verder, naar gewoonte, verzorgd had, en ik gereed stond, om naar Purmerende terug te keeren, vroeg eene der vrouwen mij, of ik het eerst geboren kind ook zien wilde. Ik zag het daar liggen op een' steenen vloer, slechts in één lin-

linnen luijer gewikkeld, zoo had het aldaar van de geboorte af gelegen! Het nu wel beschouwende, bevreemdde het mij, dat het niet die eigensoortige doodskleur had, en dat de lipjes en randen der oogleden, na een tijdsverloop van ruim $3\frac{1}{2}$ uren, niet reeds die blaauwe doodskleur, de eerste zekere verschijnselen des doods bij een doodgeboren kind, hadden aangenomen; doch het was ijskoud, en zelfs de ledematen verstijfd, hetgeen een natuurlijk gevolg was van de plaats, waar het was nedergelegd.

Dadelijk liet ik mij een warm waterbad geven en legde het kind er in, en begon nu mijne bewerkingen, zijnde deze: wrijvingen met warmen brandewijn, borstelen onder de voetjes, inblazing van lucht in de longen, met zachte drukkingen op de borst; ik bragt een vluggen spiritus, dien ik bij mij had, onder den neus, en zette het, met eene gewone tabakspijp, een tabaksklisteer. Nadat ik bijna een half uur hiermede was bezig geweest, ontwaakte het slapend levensvonkje door de uitwendig aangebragte middelen tot levensuiting. Het kind werd dóórwarm, de ledematen slap, de ademhaling stelde zich in, het hart gevoelde den indruk, en één snikje, dat van een schreeuwtje gevolgd werd, deed het leven erkennen. Ik had, met de aanwezenden, een onuitsprekelijk genoegen, en ik gaf ook dit kind, nog zoo naakt, aan den boezem van de verblijde moeder.

Men ziet aan dit belangrijk geval, hoe onzeker de teekenen des doods zijn van een schijndood geboren wordend kind. Hoe vele zijn welligt den dood gestorven, die schijndood ter wereld kwamen! Hoe pligtmatig is het dan niet van de verloskundigen, maar ook van allen, die, in de tijdperken hier bedoeld, aanwezig zijn, om met voorzigtigheid te handelen en altoos alles in het werk te stellen, wat tot het behoud des levens kan dienstbaar zijn. Ja zelfs, hoe pligtmatig is het, dat men zelfs in alle die gevallen, waarin de dood van het geboren wordend kind niet twijfelachtig schijnt, hetzelve niet achteloos behandelt; het is toch een menschje. Neen! het moet eenen zekeren tijd warm worden gehouden, tot dat de zekere teekenen des doods verschijnen. Doch dit is ook een woord bij alle sterfgevallen.

Ik zal nu nog kortelijk eenige vergelijkingen maken tusſchen het geval, door Dr. van Eldik verhaald in bovengemeld Tijdſchrift, en tusſchen het door mij waargenomene:

1. Het kind in Borkowitz was zeer natuurlijk en waarſchijnlijk levend, zigtbaar levend geboren, levend begraven door de ſchuldige, moorddadige moeder.

2. Het kind te Borkowitz was warm onder bladeren enz. begraven, en had waarſchijnlijk, door de achteloosheid der onthutſte, ja, half krankzinnige moeder, eenigzins kunnen ademen.

3. Het kind in Borkowitz vertoonde leven en ſchreeuwde, toen het in de meer vrije lucht kwam.

1. Het kind te Broek in Waterland was kunstmatig, althans tegennatuurlijk en ſchijnbaar dood geboren, en dus ſlechts achteloos als dood behandeld.

2. Het kind te Broek in Waterland was op een' ſteenen vloer, in éénen luijer nedergelegd, had nimmer kunnen ademen, en was ſtijf en ijskoud geworden.

3. Het kind te Broek in Waterland ontwikkelde het levensbeginſel eerst na alle aangewende hulpmiddelen der kunst.

Zalt-Bommel, Mei 1845.

I[K]. DE KONING, *Stads Med. Doctor*, enz.

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,
ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Tijdſchrift voor Schei- en Artſenijbereidkunde, door P. J. HAAXMAN, Apotheker te Leyden. 1ſte Jaargang te Leyden bij C. C. van der Hoek, prijs *f* 5,50, doch thans *f* 4,60.

De heer Haaxman zegt in het prospectus van dit tijdſchrift, dat wel ieder beoefenaar der ſchei- en artſenijbereidkunde te leurgeſteld zal zijn, door het ophouden der uitgave van het *Chemiſch-Pharmaceutiſch Archief* der heeren de Vry, Eikma en van der Vliet, en is van oordeel, dat er echter ook in ons Vaderland eene wezentlijke behoefte aan zoodanig tijdſchrift beſtaat, omdat, ſchoon velen in de gelegenheid zijn, om de voornaamſte buitenlandſche tijdſchriften te lezen, en daarvan gebruik maken, er echter nog een veel grooter aantal beſtaat van hen, die daartoe geene gelegenheid hebben, hetzij dan door te groote kostbaarheid, om zich dezelve aan te ſchaffen, hetzij om andere redenen.

Wij meenen hierbij met den heer Haaxman volkomen te moeten inſtemmen. Meermalen is ons ook de aanmerking voor-

Digitized by Google

voorgekomen, dat er geene bijzondere behoefte aan zoodanig tijdschrift bestond; maar die aanmerking was dan gegrond op de gelegenheid, waarin men zich in de plaats zijner woning bevond, om de buitenlandsche journalen geregeld en onkostbaar te lezen, zonder in het oog te houden, dat die gelegenheid niet overal bestaat, en zoo wij meenen te kunnen verzekeren, op nog zeer vele plaatsen ontbreekt. Voor hen is inderdaad een Nederlandsch tijdschrift, waarin behalve oorspronkelijke bijdragen tevens belangrijke mededeelingen uit buitenlandsche tijdschriften voorkomen, eene wezentlijke behoefte; en wanneer men zich dit kan aanschaffen voor eenen waarlijk zeer geringen prijs, zoo kan zulks ook geen bijzonder bezwaar opleveren.

Als men nagaat, hoe menige poging er reeds is aangewend, en daaronder door personen, aan wier geschiktheid tot de onderneming, om een tijdschrift voor artsenijbereidkunde uit te geven, niet te twijfelen valt, en hoe echter die pogingen herhaalde malen mislukt zijn, zoo doet zich van zelve de vraag op: wat mag de reden zijn, dat zoodanige tijdschriften in Nederland doorgaans slechts kort bestaan?

Men kan hierop onderscheidene antwoorden geven; wij echter meenen het te moeten toeschrijven aan eene, bij zeer vele heerschende, lusteloosheid, om pharmacie wetenschappelijk te beoefenen, terwijl zij dezelve alleen als eene broodwinning beschouwen.

Nu ontstaat weder de vraag, van waar die lusteloosheid.

Hierop zou men verschillend kunnen antwoorden, hetgeen hier de plaats niet is; wij meenen de grondoorzaak te moeten zoeken, in de hoogst gebrekkige wetgeving op de uitoefening der geneeskunde in het algemeen en meer bijzonder die der artsenijbereidkunde, ten gevolge waarvan de meeste apothekers geen genoegzaam bestaan vinden in de uitoefening van hun beroep, en de zorg voor hun huisgezin hen belet, om zich meer bepaaldelijk op wetenschappelijke oefening toe te leggen. Men had kunnen en mogen verwachten, dat na al het daarover geschrevene, bij eene nieuwe wetgeving, althans de voornaamste gebreken zouden zijn uit den weg geruimd; dan helaas, die verwachting was door de thans voorgedragene en verworpene wet op de uitoefening der verschillende takken van de geneeskunde zoodanig teleurgesteld, dat wij althans het beter zouden oordeelen, het oude te behouden.

Indien de pharmacie bij het ontwerpen der wet behoorlijk door kundige en met de behoefte bekende apothekers ware vertegenwoordigd, meenen wij stellig te kunnen aannemen, dat de bepalingen der wet geheel anders zouden geweest zijn.

Het is te hopen, dat door de oprigting eener maatschappij ter bevordering der Pharmacie, wanneer die meer en meer algemeene deelneming vindt, de lust tot werkzaamheid niet alleen zal worden opgewekt, maar dat ook door haren in-

Digitized by Google

vloed, de ſtand der apothekers meer en meer die onderſteuning zal vinden, welke hij zoo zeer behoeft, en eenmaal in Nederland op die hoogte en ontwikkeling zal gebragt worden, waarop hij in onzen tijd behoort te ſtaan, en dat hij niet langer in zijne waarde zal miskend worden.

Na dezen uitſtap, dien wij thans niet ongepast oordeelden, willen wij overgaan tot de aankondiging van het genoemd tijdſchrift zelve.

Bij zoodanig werk een doorloopend verſlag te geven van de onderwerpen, welke daarin behandeld worden, zoude veel van een register hebben, wij achten dit ongepast; ook over ieder van dezelve een oordeel te vellen, kan niet in aanmerking komen. Wij willen daarom op deze en gene mededeelingen de aandacht vestigen en met een algemeene aanmerking ſluiten.

De heer Haaxman opent hetzelve met eene mededeeling over de Methode van Reinsch, om het Arſenicum bij plaats hebbende vergiftiging op te ſporen. Zij behelst een onderzoek op een door ongeveer 3 grein arſenicum vergeven konijn; uit het onderzoek blijkt het, dat men zich in geregtelijke gevallen niet alleen tot de maag en het darmkanaal moet bepalen, maar ook tot andere ingewanden en bijzonder de lever. Bij al, wat er in den laatſten tijd over het opſporen van arſenicum geſchreven is, achten wij ook deze bijdrage belangrijk. Op bladz. 82 en 241 vinden wij nog nadere bijdrage over het onderzoek op Arſenicum.

De heer C. A. Kop deelt eene bijdrage mede over het *Ergotine*, en maakt daarbij bijzonder opmerkzaam op het verſchil tusſchen de bereiding volgens Wiggers en die volgens Bonjean; deze is vooral belangrijk, omdat men onder ééne benaming verſchillend werkende ſtoffen verkrijgt.

De heer Vrydag Zijnen deelt ons eene waarneming mede over het voorkomen van onechte Bladen onder die van de *Juglans Regia;* wij zouden wel gewenscht hebben te vernemen, van welke plant de onechte afkomſtig waren.

De heeren Pas en Swartwoud deelen ons hier eenen belangrijken toeſtel mede, waardoor men ten allen tijde zich gemakkelijk van zwavel-waterſtofgaz kan voorzien, en dit als het ware in voorraad houden. Het is niet alleen tot het beproeven van regenwater op lood, dat men dit dikwijls noodig heeft, maar ook bij het onderzoek van onderſcheidene plantaardige ſtoffen, wanneer men een of ander beſtanddeel door azijnzuurlood moet afſcheiden, en het verkregen nederploffel door dit gaz ontleden; bij de aanwending van deze toeſtellen heeft men het gaz altijd bij de hand, en men heeft dan zeker weinig hinder van de onaangename lucht; wij zouden aan den toeſtel van Swartwoud de voorkeur geven.

Van den heer Haaxman ontvangen wij nog eene mededeeling over het onderzoek van *Urine;* wij achten deze me-

Digitized by Google

mededeeling der aandacht waardig, vooral thans bij de meer bepaalde toepasfing der fcheikunde op de phyfiologie, hetgeen meermalen aanleiding kan geven, dat de apotheker door den geneesheer verzocht wordt, de urine zijner lijders te onderzoeken.

Antimonias potasfae van Wackenroder als reagens op foda aangeprezen; bij de thans meermalen voorkomende vervalfching van potasch met foda is het belangrijk, daarvoor een middel van onderzoek te bezitten; wij meenen echter aan het wijnfteenzuur, daartoe mede aangeprezen, de voorkeur te moeten geven.

Over het *Aqua Laurocerafi* en *Amygdalarum amararum* komt meer dan ééne bijdrage voor; wij vestigen bijzonder de aandacht op het medegedeelde van Dr. Buchner pag. 312. Bij een zoo belangrijk geneesmiddel, dat naar den tijd van het jaar, waarin de bladen verzameld worden, en naar de wijze van bereiding zooveel in kracht en werkzaamheid kan verfchillen, verdient dit in hooge mate aller aandacht.

Nog op een medegedeeld berigt willen wij de aandacht vestigen, vooral van hen, die op de regeling en inrigting van het hooger onderwijs in de natuurkundige wetenfchappen, en bijzonder in de fcheikunde invloed hebben. Wij bedoelen, hetgeen op pag. 375 voorkomt, omtrent de inrigting van het laboratorium van profesfor Liebig te Giefen, welk berigt is overgenomen uit het *Journ. de Pharm. et de Chim. Aout.* 1844, en daar geteekend F. Boudet.

Wij achten dit hoogst belangrijk en navolgenswaardig; geene waarlijk bekwame fcheikundigen toch kunnen alleen door het houden van voorlezingen, al gaan die ook van eenige proeven tot ftaving van het voorgelezene vergezeld, gevormd worden. De leerlingen moeten zelve onder behoorlijk toezigt werkzaam zijn.

Aangenaam is het ook te zien, dat buitenlanders de pogingen van den Hoogl. G. J. Mulder daartoe op hare waarde fchatten.

Nog ten flotte eene aanmerking. Het lezen van wetenfchappelijke tijdfchriften voor het vak, dat men beoefent, is in onzen tijd niet alleen belangrijk, maar wezentlijk onmisbaar. Het enkel lezen is echter niet zoo vruchtbaar, tenzij men daaruit aanteekeningen houde; doet men dit niet, gelijk ons bewust is, dat bij zeer velen niet gefchiedt, zoo heeft men er weinig nut van. Hier heeft men voor geringen prijs een tijdfchrift, dat men in vele gevallen kan raadplegen, hetgeen door een alphabetifch register nog gemakkelijker gemaakt wordt. Wij zouden den heer Haaxman wel willen aanraden, indien zijn tijdfchrift ftand houdt, gelijk wij hopen, er om de vier of vijf jaargangen een algemeen register bij te voegen, hetgeen het naflaan nog gemakkelijker zou maken.

Wij bevelen alzoo dit tijdschrift, dat zich door goed papier, druk en goede correctie onderscheidt, aan alle Artsenijbereiders in het bijzonder aan.

F. V. C. S.

Woordenboekje ten gebruike bij de Pharmacopoea Belgica. Bewerkt door W. VAN LOOKEREN CAMPAGNE, Apotheker. Arnhem, G. van Eldik Thieme, 1842, 136 bladz.

Het was een gelukkig denkbeeld van den heer Campagne, om een afzonderijk Lexicon voor de Pharmacopoea Belgica te vervaardigen, en wij moeten het erkennen, het denkbeeld is ook gelukkig verwezenlijkt. Er zijn meer voorbeelden van diergelijke Lexica en Claves en uitvoerige Indices, ten dienste van afzonderlijke, ook classische auteuren, en niemand der zake kundig zal hun nut betwisten. Maar vooral was zulk een hulpmiddel reeds lang noodzakelijk voor een diergelijk werk, als de Pharm. Belg., een werk, dat overvloeide van kunsttermen alleen bij de ingewijden bekend en zeer afwijkende van de taal der classieke auteuren, wier latijn natuurlijk zeer verschilt van het middeleeuwsche of nieuwe Chemische latijn. In welk woordenboek, van Scheller af tot Jungst toe, zal men b. v. woorden vinden als *acaulis*, *alembicus*, *cucurbita*, *crucibulum*, *electuarium*, *zero*, of de Grieksche termen, *hermetice*, *heterogenus*, en zoo vele andere? Of waar zal men de Pharmaceutische beteekenis vinden van *vesica*, distilleerketel, of *infusio*, aftreksel, of *cyma*, bloeitop? om van geene andere botanische *termes techniques* te spreken. Er bestond dan ook reeds lang eene lijst van diergelijke woorden in HS., die onder de Apothekers-leerlingen van hand tot hand kwam en ging en afgeschreven werd, maar onder die behandeling ook, zoo als niet te verwonderen is, wonderlijk veranderde en verbasterde.

Er bestaat wel eene Nederduitsche vertaling der Pharmacopoea, maar, behalve dat op deze wel eenige aanmerkingen te maken zijn, zoo schijnt het evenwel het plan niet geweest te zijn, dat deze de Latijnsche zoude verdringen. Immers bij besluit van 28 April 1821, houdende verordeningen omtrent de invoering der Pharmac. Bat., Art. 3, zal ieder Apotheker verpligt zijn, *behalve één exemplaar der Pharmacopoea*, na te houden en te gebruiken, enz. — De vervaardiger van dit boekje heeft dus aan de Docenten, zoowel als aan de Discenten eene wezenlijke dienst bewezen, welke ook reeds goede vruchten draagt, maar welke alleen door ondankbaren kan gering geacht worden. Trouwens, het maken van goede woordenboeken is een ondankbaar werk! Wat verder de opmerking van sommigen betreft, dat er spoedig eene andere Pharmacopoea zal verschijnen, de-

Digitized by Google

deze is, indien wij durven voorſpellen, nog ver van de geboorte, en die dan leeft, kan dan voor een ſupplement zorgen van het hier geleverde, dat niet zoo ſpoedig in onbruik zijn zal. De kundige vervaardiger heeft ten ſlotte nog een lijstje geleverd van eenige fouten, welke in de nieuwe uitgave der Pharmac. van het jaar 1840 niet verbeterd zijn, en niet zonder belang zijn te achten.

De Synode en de zeven Wijzen. (Een geſprek tusſchen twee Jezuiten.) Te Groningen, bij P. van Zweeden, 1845.

Het beruchte voorſtel, in den verleden jare aan de Hervormde Synode gedaan, ten aanzien van de hoogleeraren in de godgeleerdheid aan onze academiën, heeft te regt luide ſtemmen van afkeuring, van beklag en verontwaardiging doen opgaan. Het is een treurig teeken des tijds, dat toont, hoezeer de partij des achteruitgangs in de hervormde kerk veld wint. De geestige ſchrijver van een vroeger *Geſprek van eenen geheimen zendeling van de orde der Jezuiten, met zijnen leerling, over de zeven wijzen in Nederland,* doet het verkeerde en ſchadelijke, het onbetamelijke en onſtaatkundige der beoogde maatregelen met ſcherpe en bijtende ſatire gevoelen, en wij haasten ons zijn boekje onzen lezers aan te bevelen. Mogt zijne ſtem ingang vinden! Er zijn te weinige ſchrijvers in ons land, die zoo veel losheid, gemakkelijkheid, geestigheid en ſcherpzinnigheid van ſchrijfſtrant vereenigen, dan dat wij een oogenblik zouden aarzelen, uit welke vruchtbare pen dit geſprek is gevloeid. Het zij de ſchrijver zijne lezers naar het ſchimmenrijk voert, hetzij hij levenden laat ſpreken, hij blijft zich zelven gelijk. Wij hebben ten minſte iets aan de Synode te danken, eene nieuwe proeve van geestigen ſchrijfſtijl in onze literatuur, die aan eenvoudige, ongekunſtelde ſtukken van dien aard nog niet te rijk is. Had zij daarbij het geluk van de leden der aanſtaande Synode de oogen te helpen openen, en tot de verwerping van het algemeen betreurde voorſtel mede te werken, de hooggeleerde ſchrijver zou de hem met regt toekomende voldoening ſmaken.

P R O G R A M M A
1845.

Het *Zeeuwsch genootſchap der Wetenſchappen* heeft op Donderdag den 15 Mei 1845 gehouden deszelfs Algemeene Vergadering in het Muſeum te Middelburg.

De voorzitter, Jonkheer B. de Jonge, opende de vergadering met een verſlag van 's genootſchaps werkzaamheden, en hetgeen bij hetzelve is voorgevallen, ſedert de laatst gehoudene algemeene vergadering in April 1842.

Op

Op de vraag: *over de heldendaden der Zeeuwen gedurende den opſtand tegen Spanje, tot aan den Munſterſchen vrede,* is één antwoord ingekomen, onder de ſpreuk: *De Zeeuwen hebben het juk der dwingelandij* enz., zijnde eene omwerking van een ſtuk, reeds vroeger onder dezelfde zinſpreuk aan het genootſchap toegezonden, doch door hetzelve, blijkens Programma van 1842, voornamelijk wegens bedenkingen omtrent den ſtijl, afgekeurd.

Het genootſchap erkent gaarne, dat dit ſtuk bij die omwerking groote verbeteringen heeft ondergaan, zoo wel ten aanzien der behandelde zaken, als ook ten aanzien van den ſtijl, en dat de ſchrijver allen lof verdient voor de door hem aangewende vlijt in het opſporen en aanvoeren van de beste bronnen en in het oordeelkundig gebruik maken daarvan; doch heeft tevens bevonden, dat het antwoord, met opzigt tot taal en ſtijl, inzonderheid ten aanzien van beknoptheid, helderheid en waardigheid van voorſtelling, nog zoo veel te wenſchen overlaat, dat het in geenen deele voldoet aan de door het genootſchap bij laatst-gemeld programma uitdrukkelijk geſtelde voorwaarde: „dat het verhaal be„ knopt zij en in eenen goeden historiſchen ſtijl voorgedra„ gen, *opdat hetzelve met de beste voortbrengſelen van dien* „ *aard in letterkundige verdienſten moge kunnen wedijve*„ *ren.*"

Het genootſchap, hoezeer dus deze verhandeling niet met den gouden eereprijs kunnende bekroonen, biedt echter den ſchrijver, indien hij vrijheid geven wil tot het openen van zijn naambiljet, als eene hulde aan de door hem betoonde vlijt in het ophelderen en in het licht ſtellen van een zoo gewigtig en voor Zeeland roemrijk tijdperk onzer geſchiedenis, de *zilveren medaille* aan, of eenig belangrijk boekgeſchenk, met vrijlating, om zijne verhandeling op eigen naam uit te geven, terwijl hetzelve bereid is, den ſchrijver bekend te maken met de aanmerkingen, door de beoordeelaars ten aanzien van zijn ſtuk in het midden gebragt.

Had het genootſchap, blijkens de 2de vraag van het Programma van 1842, zijn verlangen naar de zamenſtelling eener *Flora Zelandiae* te kennen gegeven en tevens bepaald, dat de inzending der antwoorden op de reeds vroeger gedane vraag naar eene *verzameling van de in het eerſte distrikt voorkomende planten*, op den 1ſten Maart 1844 moest plaats hebben, hetzelve heeft echter hierop geene antwoorden ontvangen en mitsdien beſloten, den termijn tot de inzending van dezelve te verlengen tot den 1ſten Maart 1846, op welk tijdſtip tevens dergelijke verzamelingen voor *ieder der vier overige distrikten* zullen worden ingewacht; met inachtneming van dat alles, hetwelk in een vroeger programma als 's genootſchaps verlangen ten aanzien van zoodanige verzameling breedvoerig is opgegeven.

Op

Digitized by Google

Op de derde vraag van het zoo evengenoemde programma des jaars 1842 betrekkelijk *de latere vorderingen in de Meteorologie*, — reeds in 1837 voor het eerst voorgesteld, — zijn almede wederom geene antwoorden ingekomen. Het genootschap heeft alzoo goedgevonden, dezelve thans in te trekken.

Niet gelukkiger was het genootschap ten aanzien van de vierde, vijfde, zesde en zevende vragen van het laatste programma. In de hoop echter, dat de aandacht van deskundigen zich hierop nog zou vestigen, besloot het, dezelve ten tweeden male uit te schrijven en alzoo te vragen:

1°. *Eene naauwkeurige, zakelijke en korte, aan den tegenwoordigen staat der wetenschap beantwoordende Statistische Beschrijving der Provincie Zeeland.*

2°. *Eene, voor zoo veel noodig door eene Kaart of Kaarten opgehelderde, naauwkeurige Geologische Beschrijving van de Provincie Zeeland.*

3°. *Eene geschiedenis der volkplantingen, door de Zeeuwen aangelegd en veroverd op de kust van Guiana, als aan Rio-Essequebo, Berbice, Suriname en de daar omstreeks gelegene eilanden St. Eustatius, Tabago enz., vooral met betrekking tot de wijze, waarop zij daarbij zijn te werk gegaan, zoo in het uitgeven van gronden en het aanleggen van Plantagiën, als in het doen bewerken daarvan, hetzij door Slaven, hetzij door vrije handen; waarbij ook moet vermeld worden, hetgeen, of als instelling of als plaatselijke benaming, den stempel van Zeeuwsche herkomst draagt.*

Het genootschap wenscht, dat men zich niet bepale, tot hetgeen uit bekende boekwerken kan bijeengezameld worden, maar dat ook, zoo mogelijk, ongedrukte bescheiden worden gebezigd, waardoor eenig meerder of nieuw licht aan het onderwerp kan worden bijgezet.

Het antwoord kan zich bepalen tot aan het tijdstip, waarop de bedoelde Koloniën opgehouden hebben uitsluitend een eigendom te zijn van Zeeland of van Zeeuwen. Zoo zal men ten aanzien van Suriname voegzaam met 1682 of 1683, en ten aanzien van Tabago of Nieuw-Walcheren met 1677 kunnen besluiten. Echter zal een beknopt overzigt der verdere lotgevallen en van den tegenwoordigen toestand dier Koloniën de waarde van het antwoord verhoogen.

4°. *Welke was de vorming van* Galenus *als ontleedkundige, en welke hulpmiddelen stonden hem ten dienste, om de Anatomie te beoefenen? Welke deelen van het menschelijk ligchaam kende hij, en hoe beschreef hij dezelve? Waaruit blijkt in zijne beschrijving, dat hij niet, of niet altijd, menschelijke ligchamen ontleedde? Wat moeten wij uitsluitend als zijne ontdekkingen aanmerken, en wat was hij aan vroegeren verschuldigd?*

(*Het Vervolg en Slot hierna.*)

HAN-

Digitized by Google

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

Oude Nederlandsche Munt-Speciën.

Volgens eene mededeeling, die bij gelegenheid van de voorgenomene vermunting der oude Nederlandsche munt-speciën van regeringswege aan de Staten Generaal is gedaan, bedraagt het geraamd beloop der nog aanwezige oude munten, en wordt het verlies bij vermunting berekend, als volgt:

Ducatons	*f* 1,500,000.		4 %
Drieguldens, daalders en guldens	16,000,000.		$4\frac{1}{2}$ á $4\frac{3}{4}$ %
Zeeuwsche rijksdaalders en onderdeelen. . . .	15,000,000.	geheele	$5\frac{1}{2}$ á 6 %
		onderd.	9 %
Rijksdaalders en onderdeel.	3,500,000.	heele	$8\frac{1}{2}$ %
		halve	7 %
		kwart	14 %
Acht en twintigen . . .	2,5000,000.		8 %
Gereduceerde schellingen en zest'halven . .	22,000,000.		$5\frac{1}{2}$ %
Achtst. en dubbeltjes . .	3,500,000.		39 %
Alzoo in het geheel de waarde van	*f* 64,000,000.		

De kosten der vermunting zijn berekend op *f* 4,970,000.

Het Engelsch Stoomschip Great Britain.

Dit reusachtig vaartuig, dat door particuliere onderneming gebouwd, en voor de vaart op Amerika bestemd is, ligt sedert eenige weken op de Teems te Londen, ter openlijke bezigtiging, en wordt door een overgrooten toevloed van belangstellenden en nieuwsgierigen bezocht.

Het heeft eene lengte van 320 voeten, eene breedte van 50 voeten en is voorzien van zes masten. Het stoomwerktuig wordt op 1000 paardenkrachten berekend, en dient, om, als middel der voortstuwende beweging, eene Archimedische schroef rond te voeren, die in het achtergedeelte van het schip is geplaatst, en $15\frac{1}{2}$ voeten in midden-lijn heeft, met zes armen.

Dit vaartuig onderscheidt zich niet alleen door eene buitengewone grootte, maar tevens door den vorm van deszelfs kiel en de inrigting der werktuigen, terwijl het grootendeels uit ijzer is zamengesteld. In het laatst van Julij zal het zijne eerste reis doen.

KUNST-

Digitized by Google

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

BERIGT AAN VEEHOUDERS EN VEEHANDELAARS IN NEDERLAND.

*** Bij N. VAN DER MONDE, uitgever te *Utrecht*, komt heden van de pers, en is alom verkrijgbaar gesteld:

I. *Geschied-* en *Oudheidkundige Beschrijving* van de *Pleinen*, *Straten*, *Stegen*, *Waterleidingen*, *Wedden*, *Putten* en *Pompen* der Stad UTRECHT, bevattende een overzigt van de *oude plaatselijke gesteldheid der Stad*, *van hare bewaking*, *verlichting* en *verdere maatregelen*, tot *veiligheid en gemak der ingezetenen op de openbare wegen genomen*, gr. 8° met Plans en Afbeeldingen . . . . *f* 4,00

II. *Utrecht en derzelver fraaije omstreken*, beknopt overzigt dier Stad en Provincie, in hare bijzonderheden, met Kaarten en platen, gr. 12° . . . . *f* 2,50

III. Het zelfde werk in het Fransch. . . . . - 2,50

IV. *Over de uitwendige kenteekenen om te bepalen, welke de hoeveelheid en hoedanigheid der* MELKOPBRENGST *bij de* KOEIJEN *zijn zal.* Naar het Fransch van F. GUENON, met 9 uitslaande Platen waarop 72 afbeeldingen, gr. 8°. *f* 1,20

Dit werkje, oorspronkelijk door een' landbouwer geschreven, bevat eene ontdekking op langdurige ondervinding en naauwkeurige waarneming gegrond, en is voor alle landbouwers en veebezitters van het grootste belang. Duizende exemplaren werden in Frankrijk van hetzelve verkocht, en in zeer korten tijd waren nieuwe oplagen noodzakelijk. Om het algemeen verkrijgbaar te maken, is de prijs zoo laag. Men leze, ondervinde en oordeele.

V. *De Nederlandsche Hovenier.* Nieuw magazijn voor *tuiniers* en *liefhebbers* van *tuinbouw*, bevattende de nieuwste voorschriften en ontdekkingen in *boomkweekerij* en *tuinbouw*, gr. 12°. . . . . *f* 0,80

*** Bij H. A. KRAMERS Boekverkooper te *Rotterdam* komt van de pers;

GEREGTELIJK SCHEIKUNDIGE ONDERZOEKINGEN, gedaan in het Laboratorium der Hoogeschool te *Utrecht*, 1843—44 1e. stuk. *Irriterende Vergiften. Uitgegeven voor Jongelieden. Met eene voorrede van* G. J. MULDER, Hoogleeraar te *Utrecht*. Prijs *f* 1,10.

GE-

Digitized by Google

GEBANGAN'S WATER, eene *Iödium* houdende waterſoort van Neêrlandsch Indië, door G. J. MULDER, Hoogleeraar te *Utrecht*. Prijs 25 Cents.

VOOR HET HOOGER ONDERWIJS.

*** A. C. KRUSEMAN, *te Haarlem*, heeft uitgegeven:

Dr. E. F. BOJESEN,

HANDBOEK DER ROMEINSCHE ANTIQUITEITEN, benevens eene korte Geſchiedenis der Romeinſche Letterkunde, naar het Hoogduitsch van Dr. J. HOFFA, door Dr. H. C. MICHAËLIS, *f* 1,90.

Het HANDBOEK DER GRIEKSCHE ANTIQUITEITEN is ter perſe en volgt binnen eenige weken.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Junij.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Windſtreken.	Windkracht.	Luchtsgeſteldheid.
4	28. 7	56	z. w.	4 à 6	bewolkt, dampig.
	„ 8¼	58	id.	4	bewolkt.
	„ 9¾	54½	id.	4	idem.
5	28. 10¼	58	z. z. w.	4	bewolkt.
	„ 10½	68	z. o.	4	idem.
	„ 10½	60	id.	2	idem.
6	28. 10	63	z. o.	4	bewolkt.
	„ 13¾	67	z. w.	4	idem.
	29. 0¼	61	id.	4	idem.
7	29. 0¼	63½	z. w.	2	bewolkt.
	„ 1	70	z. o.	2	betrokken, regen.
	„ 0	60	id.	2	bewolkt.
8	29. 0¼	67	z. w.	4	bewolkt.
	„ 1¾	61½	id.	4 à 6	helder.
	„ 3	57	id.	4 à 6	bewolkt.
9	29. 4½	55	n. w.	4	helder.
	„ 5½	59½	id.	2 à 4	bewolkt.
	„ 6¼	53	id.	2	idem.
10	29. 6	57½	n. n. w.	0	bewolkt.
	„ 5½	65	w. n. w.	0	helder.
	„ 5	61	n. o.	0 à 2	bewolkt.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 20sten JUNIJ.

No. 26.

BERIGTEN.

HEIDELBERG. Onze hoogeſchool heeft twee verliezen geleden, het eene door den dood van den Hoogleeraar DIERBACH, bekend door zijne ſchriften in het vak der *Materies medica*, het ander door het aftreden van den beroemden philoloog CREUZER, die meer dan veertig jaren met ſchitterend gevolg als onderwijzer aan onze academie heeft gewerkt. Hij mogt met regt verlangen, zijne overige dagen in rust door te brengen. In jaren overtreft hem ſlechts de Hoogleeraar PAULUS, die in frischheid en wakkerheid van geest en levendige belangſtelling in alles, wat op het gebied der wetenſchap en des maatſchappelijken levens ook nu nog plaats heeft, in zijnen hoogen ouderdom een geheel eenig voorbeeld is.

PARIJS. De Hoogleeraar bij de Mediſche faculteit te Parijs, BRESCHET, als ontleedkundige beroemd, lid van de academie der wetenſchappen, is den 15 Mei in den ouderdom van 52 jaren geſtorven. Bijna al de leden der academie en van vele andere geleerde inrigtingen volgden het lijk naar de laatſte rustplaats.

Digitized by Google

LEVENSSCHETS
VAN
EMILE DE PUILLON DE BOBLAYE.

Zij, die zich aan de beoefening der wetenſchap toewijden, houden ſpoedig op aan zich zelve te denken onder den invloed van de groote aantrekkingskracht, welke deze ſtudie voor den geest bezit. Vervuld van de begeerte, om verder dan hunne voorgangers te vorderen, volgen zij met vasten tred den weg, dien zij hebben ingeſlagen, zonder zich te laten afſchrikken door zijne lengte of door de moeijelijkheden, die zij op elken voetſtap ontmoeten. In hunne oogen is het uit den weg ruimen van den eenen hinderpaal ſlechts eene drangrede te meer, om eenen tweeden nog grooteren ook te boven te komen. Zoo van den eenen trap tot den anderen voortgaande, ziet de man, wiens ziel aan de wetenſchap is toegewijd, zelden op datgene, wat hij heeft gedaan, maar eerder op datgene, wat hem nog te doen overblijft, ten einde het doel te bereiken, dat zijn genie zich heeft voorgeſteld. Doch ten laatſte bezwijkt zijne kracht; ziekte tast zijnen perſoon aan, en hij bezwijkt te midden zijner groote ondernemingen, terwijl hij zich verbeeldde nog een lang leven vóór zich te hebben, en als er nog lange jaren gevorderd werden, om te voltooijen, wat zijn veelomvattende geest zich had voorgeſteld. Zoodanig was het lot van vele groote mannen, die beſtemd waren, om anderen voor te lichten; zoodanig was dat van den man, wiens vroegtijdigen dood wij betreuren.

Emile de Puillon de Boblaye, *Chef d'Escadron au corps Royal d'État-Major*, ridder van het legioen van eer en van de Griekſche orde des Verloſſers, lid van het geologisch genootſchap van Frankrijk en van verſcheidene andere geleerde genootſchappen, werd geboren te Pontivy, in het departement Morbehan, op den 16 November 1792. Zijn vader, lid van de rekenkamer van Bretagne, ſtierf in 1838 als preſident van het burgerlijk geregtshof te Pontivy. Zijne moeder, eene hoog beſchaafde vrouw van groote verdienſten, die de vroege opleiding van hare zes kinderen zel-

zelve op zich nam, verzuimde niet, hen met die kinderlijke en broederlijke liefde te vervullen, welke uit het moederlijke hart haren oorſprong neemt, en wekte tevens in hen den lust op tot ſtudie. Toen hij zijne moeder verliet, ging Emile de Boblaye naar het collegie van Pontivy, waar zijne groote vorderingen welhaast aan zijne onderwijzers en aan zijne medeleerlingen de kracht en de uitmuntendheid van zijnen geest openbaarden. Uit het collegie van Pontivy ging hij over naar dat van Rouaan, waar hij zijne voorbereiding voltooide voor de Polytechniſche ſchool, in welke hij werd toegelaten in de maand November 1811, terwijl zijn naam de negende was op de lijst der verdienſten.

Op den 25 September 1813 verliet hij deze beroemde ſchool met de aanſtelling van tweeden luitenant bij het keizerlijke corps van militaire geographiſche ingenieurs. Hij was zes maanden geweest in de *école d'application* van dit corps, toen de omſtandigheden des tijds de vijanden voor de poorten van Parijs bragten. In die dagen werd de verdediging der Barrière du Trône aan het bataillon der Polytechniſche ſchool toevertrouwd, bij hetwelk een der broeders van Boblaye ſtond. Door vaderlandsliefde zoowel, als gehechtheid aan zijnen broeder gedreven, plaatſte hij zich aan diens zijde, en deelde door zijn moedig gedrag in den roem, welken de Polytechniſche ſchool door deze merkwaardige verdediging behaalde.

Toen de vrede herſteld was tusſchen de volkeren van Europa, vatte het gouvernement het gelukkige denkbeeld op, om de geographiſche ingenieurs te gebruiken tot het zamenſtellen van eene groote topographiſche kaart van Frankrijk, eene kaart, welke die van Casſini zou kunnen vervangen, die te midden van burgerkrijg was voltooid, en wier naauwkeurigheid bij den voortgang des tijds en der wetenſchap veel te wenſchen overliet. Boblaye behoorde tot de geodetiſche afdeeling van dit werk, en nam met kolonel Bonne deel aan het meten van de perpendiculaire lijn van Brest naar Straatsburg, waarbij te gelijkertijd geodetiſche en astronomiſche waarnemingen werden gedaan, met oogmerk, om de algemeene gedaante van onzen aardbol te bepalen.

Terwijl hij met deze werkzaamheid bezig was, die verſcheidene jaren duurde, moest hij eenen langen tijd

Digitized by Google

doorbrengen te midden van de oude formatiën van Bretagne, wier geognostische verhoudingen tot dus verre slechts zeer gebrekkig bekend waren. Geographische ingenieurs zijn dikwijls genoodzaakt, om verscheidene achtereenvolgende dagen bij eenen seinpost op den top van eenen berg te blijven, tot dat het slechte weder ophoudt, of eene wolk, die een ander sein bedekt, uiteen drijft. Bij zulke gelegenheden bleef Boblaye niet werkeloos; zijn onderzoekende blik, die alles, wat hem omringde, omvatte, was, wanneer hij den hemel niet kon waarnemen, ijverig bezig op aarde. Het is aan deze omstandigheid, dat wij ten deele de veelvuldige geologische waarnemingen hebben te danken, waarmede hij de wetenschap heeft verrijkt, en die hij bij zijne terugkomst in de hoofdstad aan Cuvier, Cordier, Brongniart enz. mededeelde. Het duurde lang, voor dat hij kon besluiten, om zijnen arbeid over dit merkwaardige gedeelte van Frankrijk in het licht te geven, offschoon hij eene groote menigte bouwstoffen had verzameld. Door zijne kinderlijke liefde gedreven, zoowel als door zijne zucht voor de geologie, keerde hij dikwijls naar deze provincie terug, en had haar in elke rigting doorkruist. De eerste uitkomst van zijne onderzoekingen was de ontdekking van eene nieuwe ijzerader, wier uitgraving spoedig eene nieuwe bron van welvaart voor het land werd. Het was niet voor het jaar 1827, dat zijne Proeve over de vorming en geologische gesteldheid van Bretagne (*Annales du Museum* T. XV.) in het licht verscheen, een werk vol van nieuwe daadzaken, met die helderheid beschreven en met dat oordeel gerangschikt, welke den vervaardiger kenmerkten. De geologen waren toen in staat, om de betrekking te begrijpen, welke er bestaat tusschen de verschillende lagen en formatiën van Bretagne en de groote menigte van Plutonische rotsen, die op zoo vele punten door dezelve loopen en ze wijzigen.

In het jaar 1827 was Boblaye mede betrokken in de topographische werkzaamheden in het noorden van Frankrijk, en hield zich met grooten ijver bezig met het bestuderen van de Juraformatie van die streek, toen hij werd aangetast door eene hevige koorts, die hem op den rand des grafs bragt. Gelukkig echter stelde de kracht van zijn gestel hem in staat, om dezen aanval te boven te komen, en zoodra hij weder kracht genoeg

Digitized by Google

noeg had, om te gaan, hervatte hij zijne geliefkoosde ſtudiën. Zijne verhandeling over de Juraformatie in het noorden van Frankrijk (*Annales des ſciences naturelles*, Mei 1829) was daarvan de vrucht. Hij wijst daarin de betrekking aan van de verſchillende afdeelingen der reeks met die van Engeland, waarop de aandacht van de geologen op dat tijdſtip was gevestigd.

In den loop van datzelfde jaar trof hem een zware ſlag. Hij kreeg bevel, om zich naar Griekenland te begeven, waar een Fransch leger toen mede een einde gemaakt had aan de Turkſche overheerſching, juist op het oogenblik, toen de hopelooze toeſtand van zijnen jongeren broeder, die met hem den ſmaak voor de geologie deelde, van hem eischte, diens ziekbed niet te verlaten. Hij gehoorzaamde aan het bevel, zoodra een andere Boblaye zijne plaats aan het ziekbed van den ſtervende had ingenomen, en naauwelijks was hij naar Griekenland ſcheep gegaan, of zijn broeder overleed.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

CIJFERSCHRIFT.

Eerst dezer dagen is mij in handen gekomen het reeds in 1840 te Parijs uitgegeven werk van de Rommel, *Correspondence inédite de Henri IV, Roi de France et de Navarre, avec Maurice le Savant, Landgrave de Hesse.* In hetzelve bevinden zich vele in cijfer geſchrevene brieven, waarvan de ontcijfering te vergeefs door den uitgever beproefd was. Van de anderen echter, oorſpronkelijk mede in cijfer geſchreven, had hij de oudtijds gedane ontcijfering gevonden: en terwijl hij dezen alzoo ontcijferd mededeelt, heeft hij er eenige cijferreekſen met hare beteekenisſen uit bijgevoegd, ten einde daardoor den lezer in ſtaat te ſtellen, om, zoo mogelijk, den gebruikten ſleutel te vinden en alzoo achter den verborgen zin van het cijfer te komen. Dit mij al ſpoedig gelukt zijnde, zoo deel ik de uitkomst van mijn onderzoek mede.

De ſleutel beſtaat uit verſchillende door elkander gebruikte deelen, bevattende of getallen zonder eenige bijvoeging, of getallen met een ſcheidteeken achter zich, of getallen met een dwarsſtreepje boven zich, of getallen met twee punten boven zich, of willekeurige teekenen. Het eerſte deel dient ter aanduiding van enkele letters: de andere deelen ter aanduiding van lettergrepen, woorden en eigennamen.

men. Zie hier den sleutel, waarin slechts de getallen van het nog voorhanden zijnde cijferschrift voorkomen, terwijl het duidelijk is, dat er nog meerdere toe behooren. Ook is de beteekenis van sommige mij nog niet volkomen zeker of wel geheel onbekend.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	x	ij
31	26	27	28	32	29	30	33	12	14		15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47		49	25	51	52		54
57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70		72	50	74	75	76	77
80				81				82		85		83			84	55		86		
																73				
																78				
																87				

7,	8,	10,	15,	17,	18,	19,	24,	25,	30,	32,	34,	38,	39,
hon	je		in	la	le	le	lettre	leur	ma		me	mo	mon
40,	41,	42,	44,	45,	46,	47,	48,	51,	52,	53,	54,		
moins	na	ne	no	ny	notre	non	nous	ouf	ou	où	pa		
55,	56,	59,	60,	61,	65,	66,	67,	68,	69,	70,			
paix		pays	pour		pro	pre	quand	que	quelque	qui			
71,	72,	73,	74,	77,	82,	83,	85,	86,	89,	96,	99,		
qu'il	quoy	ra	re	roy		rompre	sa	se	Saxe	subjet	ta.		

$\overline{12}$	$\overline{19}$	$\overline{26}$	$\overline{28}$	$\overline{31}$	$\overline{33}$	$\overline{35}$	
Bouillon		Comte	conseil	Pape	Empereur	Roi d' Espagne	
$\overline{37}$	$\overline{40}$	$\overline{43}$	$\overline{45}$	$\overline{51}$			
Roi d' Angleterre	Archiduc	Electeur Palatin	Brandenbourg	Brunswich			
$\overline{52}$	$\overline{53}$	$\overline{55}$	$\overline{59}$	$\overline{62}$	$\overline{63}$	$\overline{64}$	$\overline{65}$
	Provinces Unies	l'Administrateur de Strasbourg			Prince	Marquis	Protestant
$\overline{68}$	$\overline{70}$	$\overline{71}$	$\overline{72}$	$\overline{73}$	$\overline{74}$		
affaire	Allemagne	alliance	alliés	ambassadeur	Angleterre		
$\overline{78}$	$\overline{79}$	$\overline{83}$	$\overline{84}$	$\overline{86}$	$\overline{88}$	$\overline{95}$	$\overline{98}$
argent	armée	avoir	au	afin	aux	Pays Bas	

$\ddot{30}$ 10	$\ddot{31}$	$\ddot{33}$	$\ddot{34}$	$\ddot{36}$	$\ddot{40}$	$\ddot{42}$	$\ddot{45}$	$\ddot{46}$	$\ddot{48}$	$\ddot{49}$	$\ddot{52}$ 10
Cour Impérial	con	ca	car		dans	don	da	di	do	de	diète de l'Empire
$\ddot{54}$	$\ddot{58}$	$\ddot{59}$	$\ddot{61}$	$\ddot{62}$	$\ddot{62}$ 10	$\ddot{64}$	$\ddot{68}$	$\ddot{69}$	$\ddot{70}$		
duc	Espagnols	estat	eulx	en	Empereur	point	elle	faire	faict		
$\ddot{71}$	$\ddot{73}$	$\ddot{76}$	$\ddot{81}$	$\ddot{84}$	$\ddot{85}$	$\ddot{91}$	$\ddot{92}$	$\ddot{96}$	$\ddot{99}$		
fils		fort		forces	fa	general	troupes	Hollande	guerre		

Daar de teekenen ter drukkerij van den *Letterbode* niet in druk kunnen worden overgebragt, deel ik hier slechts der-

zelver beteekenisfen mede: *te*, *tre*, *tra*, *tion*, *tant*, *tout*, *tous*, *troubles*, *ve*, *va*, *ville*, *votre*, *grand*; voorts zijn er twee teekenen, waarvan het eene is de Griekfche π, die aantoonen, dat de voorafgaande letter verdubbeld moet worden; zoo ook twee teekenen, die aantoonen, dat het voorafgaande getal geene beteekenis heeft; eindelijk verfcheidene teekenen zonder eenige beduiding.

Opmerkelijk is het, dat men in dezen fleutel orde en wanorde aantreft, en dat onder de getallen voor de enkele letters 13 en 56 gemist worden, terwijl men door 14 volftandig de letter *l* vindt aangeduid. Die wanorde echter fchijnt niet aan drukfouten, maar aan het doel, om de ontcijfering te bemoeijelijken, te moeten worden toegefchreven.

Tot proeve, hoe de fleutel werkt, deelen wij hier eenen brief des Konings aan den Landgraaf mede, waaromtrent men echter moet opmerken, dat de verfchillende teekenen, om bovengemelde redenen, flechts door een fterretje * zijn aangeduid.

„ Mon coufin, depuis vous avoir escript le VII de ce
„ mois, — j'ay descouvert la trahison, contenue en un
„ escript que je vous envoye; de laquelle la justice a faict
„ depuis la punition en la forme portée par un fecond,
„ que vous trouverez avec le premier, par lequel vous
„ aprendrez ausfy celle qui a esté faict tant des Luquisfes
„ qui vouloient vendre aux Espagnols mes villes de Nar-
„ bonne et de Bézières en mon pays de Languedoc, que
„ des autheurs et complices des menées faictes en Lymofin,
„ foubs le nom du duc de Bouillon, contre mon auctorité
„ et fervice. A la fuite de cela, j'ay eu la rencontre re-
„ venant de la chasfe, qui vous fera reputée par un troifième
„ escript, joint aux deux autres; de quoy j'ay voulu vous
„ donner advis promptement. Car fcachant combien vous
„ m'aymez et le bien de mon royaume, je ne doubte point
„ que vous ne vous trouvasfiez furpris et en peine du pre-
„ mier bruict des chofes fusdites, n'estant au vray adverty
„ d'icelles et mesmes de ma part. 12 14 29 84 14 21 31
i l f au l t con
„ 20 12 49 74, 19 68, * 27 32 73 80 27 π 12 49 15 20
s i de re r que tous c e s a c c i de n s
„ 34, 20 52, 21 31 19 π 12 75 32 87 quasi au mesme temps
me s on t a r r i v e s
„ 49 17, 31 20 17 12 73, * 28 74 Il semble aussi
de la con s p i ra tion d' Angleterre.
„ 71, 78 34 24 62 51 32 50 21 38 29 16 19 30 32 78 20
qu'il s a y en t e s t e f o r g e s s
„ 52 49 34, 20 34, 62 27 14 22 34, *. L'ambassadeur
u r me s me en c l u me
„ d'Espagne vouloit me faire accroire que j'avois faict in-

„ jure à son maitre d'avoir retenu son secrétaire, ayant esté
„ surpris sur la tissure de sa trahison, * 14 32 20 85 12
tant l e s m i
„ 15 12 20 * 50 49 27 32 20 21 32 41, * 20 52, 21
n i s tre s de c e s t e na tion s on t
„ 31 27 53, 20 21 22 34, 87 31 86, 28 52 12 74, 32 21
a c ou s t u me s a se d u i re e t
„ 27 16 19 83, 14 32 20 96, 49 20 17 19 12 15 27 32
c o r rompre l e s sujets de s p r i n c e
„ 20 84 66, 20 49 20 68, 14 87 (*ils*) 74, 20 12 49 15 21
s au pre s de s que l s re s i de n t
„ Je suis asseuré que le Roy de la Grande Bretagne, mon
„ bon frère, a autant d'argument de s'en plaindre que moy:
„ * 32 20 29 16 12 20 12 14 π 32 27 53, 22 74, 32 21
tout e s f o i s i l l e c ou v re e t
„ 46 20 π 12 85 22 14 32 44 12 61 Mais je ne puis croi-
di s s i m u l e m i eulx
„ re que pour ce faict 20 32 20 68 20 62 65, 20 17 32
s e s affaire s en pro s p e
„ 74, 15 21 davantage ce qui seroit besoin 68, * 27 61
re n t que tous c eulx
„ 70, 17, 77 34, 15 21 14 22 24 74, 39, 20 21 73, 20
qui la y me n t l u y re mon s t ra s
„ 86, 15 21 comme 12 34 77 85 12 21 54, 19 22 15 73
se n t j a y fa i t pa r u n ambassadeur
„ 68 que, j'ai envoyé vers luy exprès pour cest effect, en
„ me resjouissant avec luy de la grâce que Dieu luy a faicte,
„ d'avoir si heureusement descouvert et evité ceste conspi-
„ ration. Je verray ce qu'il m'en raportera: pareillement
„ je luy ay recommandé 53 84 26 20 16
Provinces Unies au b (e) s o
„ 12 15 32 23 * 34, 68, 14 π 32 20 52 21 à présent
i n e x tre me qu'e l l e s on t
„ d'estre 34 20 π 12 20 21 32 π 20 32 21 74, 15 29 16 19
a s s i s t e e s e t re n f o r
„ 27 32 π 20 54, 19 25, 72 60, 74, 14 32 22 32 19
c e e s pa r leurs alliés pour re l e v e r
„ l'année prochaine 17, 74, 17 22 99 * 49 25, 34 19
la re p u ta tion de leurs a r
„ 34, 20. Mais, mon cousin, comme vous avez 44, 99,
me s no ta
„ 26 14 32 15, * 74, 20 21 34 25, 31 86, 19 * * 84
b l e in te re s t a leur con se r va tion av
„ 32 27 14 32 20 84 * 20 17 19 15, 27 32 20 28
e c l e s au tre s p r in c e s d'

„ 70

„ 70 je vous prie vous emploier à ce qu'ils soient
Allemagne ;
„ pareillement 86, 27 53, 19 22 87 49 * 27 16 20 21
se c ou r u s de votre c o s t
„ 32 * 28 78 68, 49 92 suivant l'espérance qu'aucuns
„ e tant d' argent quede troupes, 49 20 46 21 87 17 19 15,
de s di t s p r in
„ 27 32 20 25, 52, 21 42 42, 32 38 21 vous ferez un
c e s leur on t don né e e t
„ très bon oeuvre * 20 22 21 12 14 32 31 17, 27 84 86,
tre s u t i l e a la c au se
„ 31 85 22 42, 32 74 70, 34, sera tres agréable, vous
com m u ne e t qui me
„ priant me mander ce que j'en doibs espérer. Pour mon
„ regard j'ay délibéré 25, 31 21 12 15 22 32 19 17, 15
leur con t i n u e r la n
„ 42, 32 65, 27 41 34 24 42, 17, 34, 20 34, 31 20 π 12
ne e pro c h a y ne la me s me a s s i
„ 20 99, 15 27 32 28 78 32 21 49 92 68, 8, 25,
s ta n c e d' argent e t de troupes que je leur
„ 31 24 49 54, 19 51 12 32 27 32 20 21 32 27 24 68 32
a y de pa r t i e c e s t e c y elle e
„ 20 51 * 20 44, 99, 26 14 32 π 21 47, 38, 15, 28 74,
s t tre s no ta b l e e t non mo in d re
„ 49 28 61 44 12 14 12 52, 20 49 14 12 75 74, 20 30, 12
de d eux m i l i on s de l i v re s ma i
„ 20 π 12 84 32 27 π 32 17, 12 14 87 42, 20 52, 21 64
s s i av e c c e la i l s ne s on t point
„ 86, 27 53, 19 22 87 28 31 12 14 25, 20 12 14 25, 86,
se c ou r u s d' a i l leur s i l leur se
„ 73, 15, 17 16 20 π 12 26 14 32 49 74, 20 12 50 21 32
ra im p o s s i b l e de re s i s t e
„ 19 31 25, 20 62 42, 44 12 50 34 12 14 87 29 52, 21
r a leur s en ne m i s car i l s f on t
„ 31 30, 20 28 78 32 21 49 84 49 * 32 20 54,
a ma s d' argent e t de forces de tout e s pa
„ 19 21 20 60, 14 32 20 31 50 85, 12 14 π 12 19 17 14
r t s pour l e s a s sa i l l i r p l
„ 22 20 52 12 22 32 34, 15 21 32 21 17 22 12 20 85, 85 π
u s v i v e me n t e t p u i s sa m m
„ 62 74 71, 87 47, 21 64 85 12 27 21. Soyez donc 84
en t qu'il s n'on t point fa i c t au
„ 21 33 38 22 19 mon cousin 49 25, 69 74, 27 32 22
t h e u r de leur faire re c e v

Digitized by Google

„ 16 12 19 14 32 46 27 21 86, 27 53, 19 20 32 21 68,
o i r l e di c t se c ou r s e t que
„ 27 32 20 16 12 21 14 32 17 14 22 20 65, 44 17 * 85 62
c e s o i t l e p l u s pro m p te m en
„ 21 68, 69 27 32 60, 73, 86 71, 87 17 22 12 20 86,
t que faire c e pour ra afin qu'il s p u i s se
„ 15 21 86, 34, 21 * 88 27 41 31 85 17 20 84 17 19 15,
n t se me t tre aux c h a m p s au p r in
„ * 85 17 20 49 20 66, 44 12 32 19 20 34 27 32 14 22
te m p s de s pre m i e r s car c e l u
„ 24 70, 60, 73, 66, 22 32 15 12 19 85, 54, 19 21 42
y qui pour ra, pré v e n i r sa pa r t i
„ 32 62 27 32 17, 62 86, 73, * 32 85 62 21 31 28 *
e en c e la en se ra grand e m en t a d va
„ 15 99, 30 32.
n ta g é.

„ Au demeurant 30, 15 49 87 38, 24 27 32 68, 33
ma n de s mo y c e que l'Empereur
„ 66, * 15 28 * 12 * 19 62 17, 52 10 71, 31 15, 21
pré te n d tra i te r en la die te qu'il a in t
„ 41 12 34, 32 32 21 27 32 (que) vous espérez 49 20 42,
h i mé e e t c e de s ne
„ 30 16 21 12 31 * 20 49 17, 55, 84 32 27 59 32 21 49
g o t i a tion s de la paix av e c e t de
„ 17, 27 16 19 28 49 7, 30 19 16 12 20 84 32 27 33
l'a c o r d des Hon g r o i s av e c l'Empereur
„ 31 34, 49 17, 60, 20 22 12 21 32 28 42 (lees 52) 20
com me de la pour s u i t e d u s
„ 12 32 30 38 49 17, * 49 26 19 22 15 20 22 12 27 33
i e g e de la ville de b r u n s v i c h
„ 53, 12 31 24 74, 30 74, 21 49 22 16 12 19 51 62 30 31
ou j a y re g re t de v o i r en g a
„ 30 32. (*)
g é.

„ Je prie Dieu, mon cousin, qu'il vous ayt en sa sainte
„ et digne garde.

„ Escript à Paris le xxiie. jour de Décembre 1605.

„ Henry."

(*) Tot gemak onzer lezers laten wij hier de verklaring van het cijferschrift, in woorden afgedeeld, volgen: ... il fault considerer que tous ces accidens me sont arrivés, *quasi au mesme temps* de la conspiration d'Angleterre. *Il semble aussy* qu'ils ayent esté forgés sur mesme enclume. *L'am-*

Digitized by Google

Ook in Wag., *Vad. Hist.*, 13 D. bl. 333, vindt men eenen ontcijferden cijferbrief. Misschien is het onnoodig op te merken, dat er de sleutel deze van is:

a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	w	x	y
31	34	37	40	43	46	49	52	55	58	61	64	67	70	73	76	79	82	85	88	91	94	97
32	35	38	41	44	47	50	53	56	59	62	65	68	71	74	77	80	83	86	89	92	95	98
33	36	39	42	45	48	51	54	57	60	63	66	69	72	75	78	81	84	87	90	93	96	99

Vreemd is het, dat de laatste cijferreeks van den brief, voorstellende het woord *tentatie*, de getallen bevat der letters, volgende op de vereischte letters, zoodat voor de *t* gebruikt is het getal van de *u*, voor de *e* dat der *f*, voor de *n* dat der *o*. Denkelijk is dit toe te schrijven aan eenen misslag van den briefschrijver.

C. M. van der Kemp.

L'ambassadeur d'Espagne vouloit me faire accroire, que j'avois faict injure à son maitre d'avoir retenu son sécretaire, ayant esté surpris sur la tissure de sa trahison, tant les ministres de ceste nation sont acoustumés à séduire et corrompre les sujets des princes auprès des quels (*ils*) resident. *Je suis asseuré que le Roy de la Grande Bretagne, mon bon frère a autant d'argument de s'en plaindre que moy:* toutes fois il le couvre et dissimule mieulx. *Mais je ne puis croire que pour ce faict* ses affaires en prospèrent *davantage ce qui seroit besoin* que tous ceulx qui l'ayment luy remonstrassent *comme* j'ay fait par un ambassadeur, que *j'ay envoyé vers luy exprès pour cest effect en me resjouissant avec luy de la grâce que Dieu luy a faicte d'avoir si heureusement descouvert et evité ceste conspiration. Je verray ce qu'il m'en raportera; pareillement je luy ay recommandé* (*les*) Provinces Unies au besoin extrème qu'elles ont *à présent d'estre* assistées et renforcées par leurs alliés pour relever *l'année prochaine* la réputation de leurs armes. *Mais mon cousin, comme vous avez* notable interest à leur conservation avec les autres princes d'Allemagne, *je vous prie vous emploier à ce qu'ils soient pareillement* secourus de votre costé tant d'argent que de troupes *suivant l'espérance qu'aucuns* des dits princes leur ont donnée, et *vous ferez un très bon oeuvre* très utile à la cause commune et qui me *sera très agréable, vous priant me mander ce que j'en doibs espérer. Pour mon regard j'ay déliberé* leur continuer l'année prochayne la mesme assistance d'argent et de troupes que je leur ay departie ceste cy; elle est tres notable et non moindre de deux milions de livres. mais si avec cela ils ne font point sécourus d'ailleurs, il leur sera impossible de résister à leurs ennemis; car ils font amas d'argent et de forces de toutes parts pour les assaillir plus vivement et puissamment qu'ils n'ont point faicts; *soyez donc* autheur, *mon cousin*, de leur faire recevoir le dict secours et que ce soit le plus promp-

te-

TEREGTWIJZING,

omtrent mijne bepaling van den omwentelings-tijd der Zon, voorkomende in den *Konst- en Letterb.* van 30 Mei jl.

Het deed mij leed te zien, dat bij het drukken van mijn bovengemeld ſtuk onderſcheiden misſtellingen zijn ingeſlopen, welke wel niets aan de hoofdzaak afdoen, maar die toch zinſtorende zijn en ligt eenen verkeerden indruk omtrent de naauwkeurigheid van het geheel bij den lezer zouden kunnen te weeg brengen.

De meest hinderlijke fouten zijn de volgende:

Bl. 354 en 356 ſtaat: *Newander*, lees Nervander.
„ 357 onder aan ſtaat: Gemidd. 1007 in plaats van 1164.
„ 358 ſtaat: 452° in plaats van 152°, en twee regels lager ſtaat: 1225 in plaats van 1185.

Eindelijk is het ſlot onzin geworden en moet luiden, als volgt:

Zooveel als de tweede middelbare phaſe, zonder de laatſte jaren, *warmer* was, dan de eerſte, zooveel ongeveer is zij in die laatſte jaren *kouder*, dan deze; de warmſte phaſe is weder toegenomen. (*)

Gaarne had ik te gelijk met deze teregtwijzing mijne verdere onderzoekingen medegedeeld ter bepaling der beide overige elementen van de omwenteling der zon, namelijk de helling van den zonsaequator op de ecliptica en de rigting van deszelfs knoopenlijn; maar het rangſchikken en optellen van circa 150,000 cijfers is zoo ſpoedig niet afgeloopen. Ik twijfel niet, of er zal ook uit die nieuwe berekeningen iets merkwaardigs kunnen worden afgeleid, al is de reeks van jaren nog te kort, om het gezochte daaruit juist te bepalen.

Utrecht, Dr. Buijs Ballot.
15 Junij 1845.

(*) Terwijl de Red. gaarne deze teregtwijzing opneemt, acht zij het ter harer eigene regtvaardiging haren pligt, om te verklaren, dat de hier verbeterde getallen benevens het ſlot in de ontvangene kopij juist zoo ſtaan, als zij in N°. 23 zijn afgedrukt, en dat de fouten derhalve niet den zetter of corrector zijn te wijten.

---

tement que faire ce pourra, afin qu'ils puisſent ſe mettre aux champs au printemps des premiers; car celuy qui pourra prévenir ſa partie en cela en ſera grandement advantagé. *Au demeurant* mandes moy ce que l'empereur prétend traiter en la diète qu'il a inthimée et ce (*que*) *vous esperés* des négotiations de la paix avec et de l'accord des Hongrois avec l'empereur, comme de la pourſuite du ſiége de la ville de Brunsvich où j'ay regret de voir engagé.

PRO-

Digitized by Google

PROGRAMMA
1845.

(Vervolg en slot van bl. 397.)

Verder is door het genootschap goedgevonden de volgende vijf nieuwe Prijsvragen uit te schrijven:

I. Daar in vroegeren tijd de Armen-verzorging in Nederland meest aan de Kerkelijke gemeenten, in lateren tijd meer aan de Burgerlijke Besturen opgedragen werd, zoo wordt gevraagd:

In hoeverre behoort hier te lande de zorg voor en het bestuur over de Armen aan de Kerkelijke gemeente, in hoeverre aan het Burgerlijk Bestuur? Op welke gronden berusten beider pligt en regt, en hoe worden dezelve juist omschreven?

Men verlangt, dat bij de beantwoording dezer vraag zoo wel de beginselen eener gezonde Staatkunde en Staathuishoudkunde, als ook de aard en het belang der Christelijke gemeente — in de onderscheidene Kerk-genootschappen — en niet minder het tijdelijk en zedelijk welzijn der Armen zelve worden in aanmerking genomen.

II. Daar de ongewervelde dieren, die aan de Zeeuwsche kusten in zee voorkomen, slechts ten deele uit de nasporingen van Baster, Slabber en Bomme bekend zijn, verlangt het genootschap:

Eene naauwkeurige opgaaf der aldaar levende schaaldieren (crustacea) *en ringwormen* (annulata), *waarbij tevens de door deze Schrijvers reeds vermelde vormen, zoo veel mogelijk, nader toegelicht en tot de tegenwoordig aangenomene genera der hedendaagsche Zoölogen herleid moeten worden.*

III. Slechts sommige steden dezer Provincie hebben haren geschiedschrijver gevonden. In andere zijn zelfs merkwaardige Archieven ongebruikt gebleven of maar ten deele gebezigd. Het Genootschap vraagt alzoo:

Eene uit echte, onuitgegevene, stukken vervaardigde geschiedenis van de eene of andere Zeeuwsche Stad.

IV. *Welke zijn de verdiensten der Nederlanders omtrent de studie der Classieke oudheid?*

Onder Nederlanders wil men ook de zoodanigen begrepen hebben, die, offschoon in Nederland niet geboren, dáár echter hunne vorming ontvangen, althans gebloeid hebben.

V. *Welke grond soorten zijn er in de Provincie Zeeland, die kunnen geacht worden geschikt te zijn tot grond-stoffen* (matière première) *voor Fabrieken?*

De termijn voor de inzending van de antwoorden op alle de bovengemelde vragen, — met uitzondering echter van die op de *Botanische vraag betrekkelijk het eerste distrikt*

der

Digitized by Google

der Provincie Zeeland, bij welke de tijd reeds boven werd aangegeven, — is gesteld tot aan 1. *Oct.* 1846, onder uitloving der *gouden medaille*, bij voldoende beantwoording zoo wel der bij herhaling, als der voor het eerst uitgeschrevene prijsvragen.

De schrijvers, die naar den prijs dingen, worden verzocht hunne namen niet bij de antwoorden te stellen, maar die met eene spreuk te onderschrijven, en er bij te voegen een *verzegeld briefje*, dezelfde spreuk ten opschrift hebbende, waarin hunne namen en woonplaatsen gemeld zijn; voorts hunne Verhandelingen in goed leesbaar schrift in de Nederduitsche taal of ook in de Latijnsche, Fransche of Hoogduitsche met Romeinsche Letters (naardien het met Hoogduitsche karakters, en onduidelijk geschrevene, niet in aanmerking gebragt wordt,) vrachtvrij, en met eene andere hand dan de hunne geschreven, te zenden aan den Secretaris des Genootschaps, J. Borsius, Theol. Doct. en Predikant bij de Ned. Herv. Gemeente te Middelburg.

Het zal aan een ieder, zonder eenige uitzondering, vrijstaan, op alle de voorgestelde vragen naar den prijs te dingen, zelfs aan de Directeuren en Leden van dit Genootschap; doch ten aanzien van de beide laatstgemelden, onder deze voorwaarde, dat zij niets op hunne Verhandelingen en Biljetten zullen plaatsen, waaruit blijken kan, dat zij in de eene of andere betrekking tot dit Genootschap behooren.

Niemand, wiens verhandeling bekroond wordt, zal vrijheid hebben, om dezelve, het zij geheel, het zij ten deele, afzonderlijk te doen drukken of in eenig ander werk uit te geven, zonder voorafgaande kennisgeving aan en bewilliging van deze Maatschappij.

Het Genootschap behoudt aan zich het regt, om, naar goedvinden, tot nut van het algemeen, gebruik te maken van al de toegezondene antwoorden, en dezelve, offchoon daaraan de prijs niet toegewezen wordt, geheel of ten deele onder deszelfs Verhandelingen te doen drukken, met bijvoeging der zinspreuken door de schrijvers gebruikt, of met uitdrukking van hunne namen, indien zij, daartoe verzocht wordende, dezelve gelieven bekend te maken.

Ook zal het Genootschap gaarne ontvangen alle zoodanige stukken, welke aan hetzelve, door wien het ook zijn moge, worden toegezonden, behelzende eenige nieuwe uitvindingen of verbeteringen van oude waarnemingen over onderscheidene takken van wetenschap, en wat meer tot derzelver opheldering en uitbreiding zou kunnen strekken.

Het Genootschap herinnert de buiten deze Provincie wonende Leden hunne verpligting, om ten minste alle zes jaren eene Verhandeling in te zenden, en verzoekt tevens ieder Directeur en Lid, om ter zijner nagedachtenis, het zij in

in zijn leven, het zij bij zijnen dood, eenige Medaille, eenigerhande zeldzaamheid of eenig belangrijk voorwerp, ter aanvulling en versiering van het Kabinet, of ook eenig hooggeschat boekwerk voor de Bibliotheek, ten geschenke te geven; wordende zoodanige aanbiedingen of erfmakingen met een erkentelijk gevoel hoogelijk gewaardeerd als proeven van belangstellende welwillendheid.

Sedert de laatst gehoudene Algemeene Vergadering zijn benoemd tot Directeuren, de Heeren:

J. H. Q. Janssen, Med. en Chir. Doct., te Middelburg. *P. J. Ackermans*, Generaal-Majoor, Ridder N. L. en van de Milit. W. orde, te Middelburg. *A. M. Snouck Hurgronje*, Theol. Doct. en Pred. bij de Ned. Herv. Gemeente te Middelburg. *Mr. G. van IJsselstein*, Raadsheer in het Provinciaal Geregtshof van Zeeland, te Middelburg.

En, zoo in de bijeenkomst van Heeren Directeuren, als in deze Algemeene Vergadering, tot gewone Leden, de Heeren:

Mr. G. A. Fokker, Procureur bij het Prov. Geregtshof in Zeeland, te Middelburg. *C. P. Serrure*, Hoogleeraar in de Geschied., te Gent. *H. Bouman*, Hoogl. in de Godgel., te Utrecht. *H. E. Vinke*, Hoogl in de Godgel., te Utrecht. *F. Bogaerts*, Hoogl. in de Geschied., te Antwerpen. *J. F. Willems*, Ontvanger der Registratie en Lid der Kon. Commissie voor Geschiedenis, te Gent. *G. J. Rooijens*, Hoogl. in de Godgel. aan het Athenaeum, te Amsterdam. *Mr. J. de Vries*, Griffier en Chef van het Secretariaat der stad Amsterdam, en Secretaris van de Kon. Acad. van Beeldende Kunsten te Amsterdam, Ridder N. L. *J. H. Halbertsma*, Leeraar bij de Doopsgezinden, te Deventer. *Mr. L. P. C. van den Bergh*, Adv., te Utrecht. *Mr. J. de Wal*, Substitut-Advokaat-Fiskaal bij het Hoog-Militair Geregtshof, te Utrecht. *J. W. Holtrop*, Bibliothecaris der Koninkl. Bibliotheek, te 's Hage. *J. W. Callenfels*, Med. Chir. en Art. Obst. Doct., Lid der Staten van Zeeland en Wethouder der Stad Vlissingen. *S. Blaupot ten Cate*, Leeraar bij de Doopsgezinden te Zaandam O. Z. *P. J. Blom*, Med. Doct. te Utrecht. *C. van Kaathoven*, Med. Doct. te Leiden. *H. Goemans*, Med. en Art. Obst. Doct. en Lid der Sted. Commissie van Geneeskundig toezigt te Zierikzee. *J. N. Ramaer*, Med. Doct., Geneesheer bij het Prov. Krankzinnigen-Gesticht te Zutphen. *P. J. L. Huët*, Theol. Doct. en Predikant bij de Waalsche gemeente te Amsterdam. *A. Tak*, Predikant, wonende te Middelburg. *J. van Leeuwen*, Predikant te Vrouwenpolder. *J. C. de Man*, Med. Chir. en Art. Obst. Doct. te Middelburg. *J. P. van Visvliet*, Archivarius der Provincie Zeeland te Middelburg.

Van

Digitized by Google

Van wege den Schrijver der Verhandeling over de *Heldendaden der Zeeuwen van het begin des opstands tegen Spanje enz.*, aan welke in de Algemeene Vergadering van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen den 15 Mei l.l. *de zilveren medaille* is toegewezen, vergunning gegeven zijnde tot het openen van het bij die Verhandeling gevoegde Naambillet, is zulks heden in de Vergadering van Heeren Directeuren geschied, en daaruit gebleken Schrijver dier Verhandeling te zijn de Wel-Eerw. Zeergel. Heer E. B. Swalue, Theol. Doct. en Pred. te Goes.

Middelburg, den 19 *Mei* 1845.

J. Borsius, *Secretaris.*

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg.*

1845. Junij.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-streken.	Wind-kracht.	Luchtsgesteldheid.
11	29. 4½	64	N. O.	0 à 2	helder, hei- of veend.
	„ 4	70	id.	4	id. id.
	„ 3¾	64½	id.	4	betrokk., id.
12	29. 3½	67	N. O.	2	helder, hei- of veend.
	„ 3½	77	id.	4	id. id.
	„ 3½	68½	id.	4	betrokk., id.
13	29. 3¼	70½	N. O.	2	helder, weinig hei- of veend.
	„ 3½	79	id.	2 à 4	helder.
	„ 3	73	id.	2	bewolkt.
14	29. 2½	73½	N. O.	2	bewolkt, hei- of veenbrand.
	„ 2	69½	N. W.	4	bewolkt, regen.
	„ 1¾	65	W. N. W.	4	bewolkt.
15	29. 1¾	64	N. N. O.	4	helder.
	„ 1¾	70	id.	2	bewolkt.
	„ 1¼	64	N. O.	2	helder.
16	29. 0¾	64	O.	2	bewolkt.
	„ 0½	72½	N. O.	2	helder.
	„ 0¼	67	N. N. O.	0 à 2	bewolkt.
17	29. 0	68	O.	2	helder.
	„ 0	76	N. O.	4	idem.
	28. 11½	73	id.	0	bewolkt.

Den 11 Junij 's namidd. 4 ure de Therm. 74 Graden.
„ 12 „ 's middags 12 „ „ „ 75 „
„ 12 „ 's namidd. 5¼ „ „ „ 79 „
„ 13 „ 's middags 12 „ „ „ 77 „
's namidd. 3 „ „ „ 80 „
„ 5 „ „ „ 82 „
„ 14 „ des voormiddags tusschen 10 en 1 ure donder, weerlicht en zware regen.
„ 15 „ des namidd. 5 ure de Therm. 73 Graden.
„ 16 „ „ „ 5 „ „ „ 76 „
„ 17 „ „ „ 5 „ „ „ 77 „

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 27sten JUNIJ.

N°. 27.

BERIGTEN.

Wurzburg, *den* 20 *Mei.* De academie alhier heeft een groot verlies geleden door den dood van den hoogleeraar Joseph d'Outrepont. Hij werd den 21 November 1775 te Malmedy, in het distrikt Aaken, geboren in den schoot van eene oude geachte familie. Hij bleef niet lang onder het ouderlijke dak, maar vertrok naar Coblentz, om daar het Duitsch te leeren en zich voor zijne studiën voor te bereiden. In Mentz en Wurzburg voleindigde hij zijne voorbereidende studiën en wijdde zich vervolgens aan de medicijnen. In het laatst van 1798 promoveerde hij te Halle met eene dissertatie: *De perpetua materiei organico-animalis vicissitudine.* Met droefheid verliet d'Outrepont Halle, waar hij de vriend was geworden van Reil en Sprengel. Hij begaf zich nu naar Weenen, waar hij onder den beroemden Boër zich uitsluitend aan de verloskunde wijdde, en in dezen geleerde vergoeding vond, voor hetgene hij te Halle had verlaten. Familieomstandigheden noodzaakten hem, om tegen het einde van 1799 zich te Salzburg als arts neder te zetten; en hier was hij jaren lang als geneesheer, onderwijzer, schrijver werkzaam. Het waren benaauwde dagen, maar onder de zich afwisselende besturen werden zijne verdiensten altijd erkend.

kend. Als geneesheer voor krankzinnigen, voor militairen, als voorſtander en bevorderaar der koepokinenting, als medearbeider aan mediſche journalen, als belletrist, arbeidde hij en was overal op zijne plaats. In 1816 trad hij op aanzoek van koning MAXIMILIAAN in Beijerſche dienst, en ging met wachtgeld naar Munchen. Hij was daar reeds tot hoogleeraar aan de nieuw opgerigte vroedvrouwenſchool benoemd, toen de leerſtoel in de verloskunde te Wurzburg vakant werd, en hij werd uitgenoodigd, om dien te vervullen. In November 1816 aanvaardde hij zijne nieuwe betrekking, die geheel met zijne wenſchen ſtrookte en als een nieuw tijdvak van roem in zijn leven opende. Hij was een geduldig waarnemer der natuur, en had daaraan eigenſchappen te danken, die hem in zijn vak boven velen deden uitmunten. Van alle kanten ſtroomde men tot zijn onderwijs toe, en het is zeker geene geringe lofrede op zijne werkzaamheid, dat een aantal leerſtoelen in zijn vaderland en elders met zijne leerlingen zijn bezet. Zijn onderwijs muntte uit door helderheid, levendigheid, naauwkeurigheid, door het verbinden van theorie en praktijk, door de moeijelijke kunst, om onbeduidende, maar noodzakelijke, dingen aantrekkelijk te maken. Als ſchrijver gaf hij een aantal belangrijke monographiën; in het vak der verloskunde was en is D'OUTREPONT eene autoriteit. In 1832 werd hij naar Göttingen beroepen, maar gaf aan deze roeping geen gehoor. Binnen- en buitenlandſche geleerde maatſchappijen wedijverden, om hem onder hare leden op te nemen. In de laatſte jaren zijns levens was hij dikwijls krank; zijne ligchamelijke kracht verminderde, hetgeen hij ongaarne erkende en door verdubbelde werkzaamheid van den geest zocht te vergoeden. Weinige weken voor zijnen dood ſcheen hij als met nieuwe levenskracht te zijn bezield. Het was het laatſte flikkeren der levenslamp. Hij was een beminnelijk mensch, voor ieder ter dienst bereid, zich nimmer met bezigheden verontſchuldigende, om zich aan anderen te onttrekken, wiens bibliotheek, inſtrumentarium en anatomisch-pathologisch kabinet voor ieder ten gebruike open ſtonden. De ſtad verloor in hem eenen braven burger, de academie een ſieraad, de menschheid eenen vriend.

LEVENSSCHETS
VAN
EMILE DE PUILLON DE BOBLAYE.

(Vervolg en ſlot van bl. 405.)

De veldtogt in den Peloponneſus was voor eenen geest, zoo vlug en werkzaam, als die van Emile Boblaye, eene gelegenheid tot het doen van eene menigte onderzoekingen en belangrijke ontdekkingen. In zulk een land kon wel geen geest werkeloos blijven; de zijne omvatte alles, geodeſie, topographie, geologie, archaeologie, enz. In vereeniging met zijnen krijgsmakker Pétier begon hij eene groote trigonometriſche opneming als grondſlag voor eene algemeene kaart des lands. Terwijl hij daarmede bezig was, ſtelde hij zich dikwijls bloot aan de gevaren, welke de wreede ziekte veroorzaken, waardoor hij ons eindelijk is ontrukt. Uit zucht, om zooveel mogelijk van het land te zien, kon hij niet beſluiten, om het konvooi te volgen, hetwelk de werktuigen en bagaadje overbragt. Zich vooruit ſpoedende, kwam hij alleen en zeer verhit op de bergen aan, en begon terſtond met zijnen verrekijker het land op te nemen. Spoedig tastte de koude hem aan, en deze onvoorzigtigheid, meermalen herhaald, had eindelijk eene zware koorts ten gevolge. Veelvuldige dergelijke aanvallen noodzaakten hem dikwijls zijne werkzaamheden af te breken. Eindelijk maakte de ziekte zoo bedenkelijken voortgang, dat Boblaye in de maand Augustus 1830 genoodzaakt was, om Morea te verlaten en naar Frankrijk terug te keeren. Het was nu gedurende een tijd van meer dan zestien jaren, dat zulk een bekwaam man zich met wetenſchappelijke werkzaamheden van het hoogſte gewigt had bezig gehouden, terwijl zijne heldere inzigten en merkwaardige verhandelingen meermalen bewijzen van zijn genie hadden opgeleverd, en toch had hij, door de zonderlinge inrigting van het corps geographiſche ingenieurs, nog ſlechts den rang van kapitein verkregen.

Offchoon hij niet meer dan 16 maanden in Griekenland vertoefde, bragt hij toch eene groote masſa van bouwſtoffen mede. Hij was mede behulpzaam in het

Digitized by Google

groote werk onder opzigt van den kolonel Bory de Saint Vincent uitgegeven, en schreef in verband met den heer Virlet het geologische en mineralogische gedeelte, waarvan de heer Boué heeft gezegd: „ Men kan de heeren Boblaye en Virlet niet dankbaar genoeg zijn voor het kostbare geschenk, dat zij, met opoffering van hunne eigene gezondheid, aan de wetenschap hebben gemaakt. Als inleiding van zijne geologische beschrijving van Griekenland geeft Boblaye een overzigt van de laatste vorderingen en den tegenwoordigen staat der geologie. In deze schets zien wij de hand van den bekwamen aardrijkskundige en geoloog, die met de bezadigdheid van eenen wiskundige boven alles waarheid zoekt." Wij hebben uit hun onderzoek geleerd, dat de Olympus en Pindus uit graniet, gneiss en schilferglimmer, met schilfertalk en korreligen kalksteen bestaan; dat Attica, de berg Athos, de Chalcidische Chersonesus, de bergen van Macedonië en het eiland Thaso met zijne marmers dezelfde rotsen vertoonen; dat een lange band van Jura- en krijtvormingen zich uitstrekt langs Carniola en Albania tot aan de golf van Lepanto; dat de tertiaire formatie zich vertoont in den Thracischen Chersonesus, gelijk ook in de eilanden Lemnos, Imbros, Samothrace en Tenedos; eindelijk, dat men talrijke sporen van jongere uitbarstingen vindt in de eilanden van de golf van Athene, die bijna alle vulkanisch zijn.

Voor zijne geologische beschrijving vervaardigde Boblaye eene kaart op de schaal van $\frac{1}{200000}$, naar de groote kaart van Morea, in zes bladen uitgegeven door het departement van oorlog. Deze kaart, onder medewerking van Virlet geologisch gekleurd, is getiteld: Kaart van Morea en de Cycladen, voorstellende de voornaamste bijzonderheden der oude en ook der natuurlijke aardrijkskunde. Zij is vergezeld van eene geleerde Verhandeling, getiteld: Geographische onderzoekingen omtrent de aloude overblijfselen in Morea. De Verhandeling bevat de slotsom van de werkzaamheden der leden van de wetenschappelijke expeditie en der officieren, gebezigd tot het zamenstellen der kaart, in zoo verre deze betrekking hadden op de topographie der overblijfselen van den alouden Peloponnesus. Dit merkwaardig geschrift, dat hem den toegang zou hebben geopend

tot

Digitized by Google

tot de academie der opſchriften, indien hij langer had geleefd, kostte hem drie jaren ſtudie in de werken der oudheid en der middeleeuwen en in de boeken van nieuwere reizigers. Het maakt ons bekend met de grenzen van elken ſtaat en van iedere provincie, en deelt merkwaardige bijzonderheden mede betrekkelijk de ſteden en de overblijfſelen, die door de hand des tijds en der barbaren niet geheel vernietigd zijn.

Bij zijne terugkomst uit Griekenland las **Boblaye** in het geologiſche genootſchap eene Verhandeling over de veranderingen, op de kalkaardige rotſen langs de kusten van Griekenland te weeg gebragt door de werking der zee. (*Bulletin* van het geologiſche genootſchap, I. p. 150.) De nieuwe en oorſpronkelijke opmerkingen in dit ſtuk ſtrekken, om de beginſelen vast te ſtellen, volgens welke wij de ſporen van oude zeebaaijen in het binnenland kunnen erkennen.

In 1834 werd hij tot ſecretaris van het geologisch genootſchap benoemd, en gaf als zoodanig een zeer merkwaardig verſlag van de werken der leden gedurende de jaren 1832 en 1833. Bij de buitengewone zamenkomst te Alençon, in 1837, bragt hij ter tafel eene geologiſche kaart van de omſtreken dier ſtad, op eene ſchaal van $\frac{1}{40000}$, waarop hij de hoogte had aangeteekend, op welke de onderſcheidene vormingen met elkander in aanraking komen. De kaart ging vergezeld van doorſneden, die de betrekkelijke ligging van deze formatiën en den vorm van de oppervlakte aantoonden; het is te bejammeren, dat dit werk nooit is uitgegeven. Aan het einde van deze zamenkomst drukte **Buckland** de groote waarde uit, die hij en zijne landgenooten hechtten aan de geologiſche werken van **Boblaye**.

Boblaye was bezig met het rangſchikken van de veelvuldige waarnemingen, die hij gedaan had in het departement Orne, toen hij bevel ontving, om naar Afrika te vertrekken, ten einde trigonometriſche opnemingen te doen in de nieuwlings overwonnene ſtreken van Conſtantine. Daar, gelijk in Griekenland, hield hij zich met ijver bezig met de ſtudie der natuurlijke geſchiedenis, der aardrijkskunde en archaeologie. Bij zijne terugkomst in Frankrijk, in het begin van 1839, kondigde hij in de eerſte zitting van Februarij het geologiſche genootſchap aan, dat een groot gedeelte dier

provincie tot de krijtformatie behoort, die *Catilli* en *Inocerami* bevat, van dezelfde soort als die in het krijt van Valogne, en dat deze formatie bedekt is met eene dikke laag kalk mergel, rijk in versteeningen, die tot het lager deel der tertiaire formatiën moeten behooren. Uit deze belangrijke omstandigheid besluit hij, dat de tertiaire formatiën échelonsgewijze, met betrekking tot de kom van de Middellandsche zee, op dezelfde manier moeten verdeeld zijn ten zuiden, als ten noorden. Toen hij, na deze belangrijke mededeeling, kort daarna naar Pontivy was teruggekeerd, bood hij het genootschap een aantal specimina aan van lei met *mâcles*, uit de Salles van Rohan, die ter zelfder tijd *mâcles* (chiastolithen) van aanmerkelijke grootte, spirifera en trilobiten bevatten, blijkbare bewijzen van de verandering dezer rotsen.

In Augustus 1839 vertrok hij als lid van de wetenschappelijke commissie van Algerië op nieuw naar Afrika. In de maand September van hetzelfde jaar vergezelde hij den Hertog van Orleans op den beroemden togt naar de IJzeren Poorten. Deze jonge vorst, wiens verlies Frankrijk nog betreurt, behoefde Boblaye slechts korten tijd te zien, om zijne groote talenten, zijnen moed en de edele rondborstigheid te waarderen, waarvan hij hem gedurende dezen veldtogt vele bewijzen gaf. Kapitein Boblaye had aan het hoofdkwartier berigt gebragt, dat het *corps d'armée* in hevig gevecht was met de Kabijlen, toen de Hertog van Orleans, die het schieten hoorde, aan degenen, die hem omringden, vroeg: „Wat is er met de voorhoede gebeurd?" „Niets van belang," was het antwoord van zijne volgers, die wilden voorkomen, dat de Prins zich aan gevaar bloot zoude stellen. „Niets van belang?" hernam Boblaye. „De vijand heeft eene groote magt, en het gaat er heet toe, uwe hoogheid!" De Hertog gaf oogenblikkelijk zijn paard de sporen, en vocht, gelijk de anderen. Boblaye werd niet alleen als krijgsman, maar nog meer als geleerde door den Prins geschat. Hij sprak dikwijls met hem over geologie en archaeologie. De schoone kammen van het Atlas-gebergte, de massa's zeeschelpen, in onderscheidene plaatsen opgestapeld, de overblijfselen van Romeinsche wegen, de puinhoopen van steden, de sterkten en triumfbogen, door

Digitized by Google

door de oude heeren van Afrika opgerigt, troffen zijne jeugdige en schitterende verbeelding. Dikwijls verlangde hij van Boblaye onderrigt en diens meening over zoo vele wonderen; en de diepe kennis, welke deze in zijne antwoorden openbaarde, verwierf hem de achting en vriendschap van den Vorst, die hem bij zijne terugkomst een snuifdoos met zijn naamcijfer aanbood. Op den 28 Februarij 1840 werd Boblaye benoemd tot *chef d'escadron d'état-major*, nadat hij 24 jaren in ondergeschikte betrekkingen was werkzaam geweest.

Boblaye keerde tegen het einde van 1839 naar Frankrijk terug, en het woelige leven moede, dat hij tot dus verre had geleid, dacht hij er aan, om eenige rust te nemen. Hij trad op den 10den Februarij 1840 in den echt, maar was spoedig genoodzaakt, om zich aan zijne nieuwe betrekking te ontscheuren, daar de topographische afdeeling van het Afrikaansche leger een bekwaam en moedig hoofd noodig had. Op den 6 Maart verliet hij andermaal Parijs en stak op nieuw de Middellandsche zee over.

Gedurende de beide vorige veldtogten had de gezondheid van den kommandant, reeds door de koortsen in Griekenland aangetast, veel geleden. De vermoeijenissen, waaraan hij nu blootstond, ontwikkelden weldra eene scheurbuik-kwaal, die hem noodzaakte, om naar Europa, ter herstelling, terug te keeren. Zich genezen wanende, hervatte hij zijne werkzaamheden aan de kaart van Frankrijk, waarmede hij als hoofd van de topographische afdeeling voortging tot 1842. Op dat tijdstip deden de eerbied, dien zijne landslieden voor zijne familie koesterden, de achting, welke zijne veelomvattende kennis hem had verworven, en het vertrouwen, dat zijn open en rond karakter had ingeboezemd, hem door eene groote meerderheid als gedeputeerde kiezen voor het arrondissement Pontivy, zijne geboorteplaats.

Van dat oogenblik maakte eene nieuwe reeks van denkbeelden zich van zijnen geest meester, en hij liet de geologie varen. Eenmaal eene staatkundige betrekking aangenomen hebbende, begreep hij, dat al zijn tijd aan zijn vaderland behoorde. De uren, die overbleven na het onderzoek van voorgestelde wetten en

Digitized by Google

het bijwonen der comités, tot welke hij behoorde, wijdde hij aan de ſtudie der ſtaats-financiën. In 1843 gaf hij eene merkwaardige en belangrijke ſynoptiſche tabel in het licht van de inkomſten, uitgaven, ſchuld en het openbaar crediet in Frankrijk. De tabel moest door anderen worden gevolgd, waarvoor de bouwſtoffen reeds verzameld waren.

Doch de geweldige ſchokken, die zijne gezondheid ſedert 1837 had geleden, hadden eene geheele verandering veroorzaakt in zijn ſterk geſtel. De werkzaamheid van zijnen geest en zijne liefde tot ſtudie deden hem den voortgang der kwaal niet beſpeuren, noch luisteren naar den raad zijner vrienden, die hem rust aanbevolen. In 1843, bezig, om eene groote geologiſche kaart van Bretagne te voleindigen, ſedert lang begonnen, begaf hij zich naar die provincie, en nam deel aan de manoeuvres van het kamp van Plélan, bij Rennes. Daar vermoeide hij zich te veel en keerde zeer ongeſteld naar Parijs terug. De kiem der ziekte, die hij in de Ardennen, in Griekenland en in Afrika had opgedaan, ontwikkelden zich met zulk een geweld, dat het de geneesheeren onmogelijk was, haren voortgang te ſtuiten.

Boblaye droeg de ſmarten van zijne ziekte met eenen moed, die geen oogenblik bezweek. Hij zag den dood met bedaardheid en onderwerping te gemoet, en blies den adem uit op den 4 December 1843, zich enkel bekommerende om hen, die hij achterliet, zijne echtgenoote en een jong kind. Op den 6 dier maand verzamelde zijn broeder, *Chef d'Escadron d'Artillerie*, die bij zijnen dood tegenwoordig was, zijne talrijke vrienden, zijne ambtgenooten van de kamer der gedeputeerden, van het geologisch genootſchap, van het Philomatiſche genootſchap en zijne medeofficieren zich, om zijn ſtoffelijk overſchot naar deszelfs laatſte rustplaats te geleiden, aan de zijde van zijnen jongeren broeder, die in 1829 was geſtorven. *Sit illis terra levis!*

Tweemalen genoot hij de eer van op de lijst der candidaten te worden geplaatst, om als lid van de geologiſche afdeeling der academie van wetenſchappen te worden gekozen, en hij had het vooruitzigt, dat hij bij de eerst volgende gelegenheid zou worden benoemd.

In

Digitized by Google

In zijne portefeuille werden vele onuitgegevene aanteekeningen gevonden, betrekkelijk zijne reizen in Griekenland, Afrika en het binnenland van Frankrijk, de openbare financiën, en eindelijk ook het eerfte gedeelte van een groot werk over de Romeinfche wegen in Gallië. De dood overviel hem te midden van zijne werkzaamheden op eenen tijd, toen hij, gelijk zoo vele menfchen van bekwaamheid, wetende, dat er nog veel voor hem te doen was, geloofde, dat hem nog een lang leven wachtte.

VERZOEK

AAN GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIGEN IN ONS VADERLAND.

De ondergeteekende heeft het genoegen gehad, onlangs in kennis te komen met den Heer Allen, van Koppenhagen, een van Denemarkens verdienftelijke oudheidkenners; fchrijver eener Prijsverhandeling over de gefchiedenis van zijn geboorteland. De Heer Allen heeft gedurende een geruimen tijd dagelijks het Rijks-Archief te 's Gravenhage bezocht, en een fchat van bouwftoffen voor de befchrijving der betrekkingen van zijn vaderland tot het onze verzameld. Alleen omtrent de levensbijzonderheden, de afkomst en het latere wedervaren van de bekende Siegbrit, die met hare dochter zulk een belangrijken rol onder de regering van Christiaan II gefpeeld heeft, wenschte hij nadere ophelderingen te ontvangen. Deze Siegbrit Willems dochter moet van Holland ongeveer ten jare 1506 naar Noorwegen zijn overgekomen, van waar zij wederom in 1523 met den vluchtenden Koning terug keerde, en ten minfte tot nog in 1531 in leven was. Zij fchijnt zich meestal te Amfterdam of in het Utrechtfche gebied te hebben opgehouden. Ook na hetgeen de Heeren Falck en Meerman in hunne bekende Verhandelingen hierover hebben te boek gefteld, zal er nog wel uit onuitgegevene bronnen eenig licht kunnen verfpreid worden over de genoemde voor de historie der beide landen belangrijke perfonen. De Heer Allen zelf heeft uit Deenfche oorkonden eenige merkwaardige bijzonder-

Digitized by Google

derheden te haren aanzien medegedeeld in zijne Academische Disſertatie: *De rebus Christiani II Daniae, Norvegiae, Sueciae regis, exſulis.* Hafn. 1844, Pars I. p. 44—46. Het zou den Ondergeteekende bijzonder aangenaam zijn, over dit onderwerp, zooveel mogelijk, volledige mededeelingen van Nederlandſche Oudheidkenners te ontvangen, die hij gaarne bij tijd en wijle aan den Heer Allen zal doen toekomen.

Amſterdam, H. J. KOENEN.
den 16. Junij 1845.

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,

ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Mijne Reisontmoetingen op den Grooten Oceaan; Lectuur ter bevordering van Wereldkennis, Land- en Volkenkunde, door Jhr. L. M. VAN STAVEREN. Te Dordrecht bij H. Lagerwey, 1843, gr. 8°., met eene titelplaat en 332 bl.

Het ſchijnt, dat deze Reisontmoetingen tot de lotgevallen behooren van Jhr. L. M. van Staveren, die, zoo verre wij giſſen kunnen, niet bij ons bekend is, hoezeer wij vroeger en later meerdere perſonen gekend hebben, welke den naam van Staveren voeren. Zonder voorrede krijgen wij bij het openſlaan van het boek dadelijk „Doel van mijn' togt," en lezen aldaar: „Geene verpligting rustte op mij om de zeeën te doorkruiſen, om de ſtormen te trotſeren, om ſchier elken dag van klimaat te veranderen, om nu eens met ijsgevaarten, dan weder met de gloeijende hitte te kampen. Neen, vurige zucht naar onderzoek, brandende begeerte om mij zelven en misſchien eenige anderen met kennis te verrijken, deed mij Hollands grond verlaten en de wijde wereld inſnellen. Maar ik wilde niet ſlechts herinneringen, niet de menigte, niet het ſilhouet der beſtudeerde dingen leveren; ik wilde de ſtrenge naauwkeurigheid der voorwerpen, met deelen en onderdeelen en in derzelver ſchakering van kleuren, voor oogen ſtellen, ik wilde de zeden van onderſcheidene volksſtammen beoefenen, die volksſtammen van nabij met het penſeel der waarheid afteekenen en ze u levendig [zou dit ook *levend* beteekenen?] aanſchouwelijk doen zijn. Dat was mijn wensch, dat was mijn ſtreven, en—ik heb mijn doel bereikt." — Ziedaar, hoe de heer van Staveren zich aan zijne lezers bekend maakt, om ons zijne eigene Reisontmoetingen aan te bieden. Dat hij nog al zoo tamelijk met het geleverde is ingenomen, vernemen wij reeds bij de eerſte kennismaking.

Aan

Digitized by Google

Aan boord van eene „Corvet," „tot eene ontdekkings-reis" bestemd, scheept v. S. zich in, en wij hebben dus in handen een boek, waarin wij denkelijk een togt om de wereld zullen beschreven zien, en waarin wij van nieuwe ontdekkingen zullen hooren. Doch laten wij den inhoud niet vooruit loopen.

Het eerste hoofdstuk, waarvan wij de eerste regels hebben afgeschreven, voert behalve „Doel van mijn' togt" — ook nog tot opschrift: „Karakterschets van twee matrozen." Dit vinde niemand vreemd, want wel en teregt worden wij met Barends en Block, [de namen dier beide robben] reeds in den aanvang bekend gemaakt, daar wij ze dikwijls op den verderen togt, zoo in hunne verrigtingen aan boord, als in hunne handelingen aan wal zullen ontmoeten, zij zijn bijna onafscheidelijke gezellen van onzen held. De eigenaardigheden dier beide karakters strekken niet zelden tot aanleiding van eene of andere ontmoeting, om ons te beter met menschen, zeden en gebruiken bekend te maken.

Reeds uit de karakterschildering dier beide matrozen ontwaren wij, dat de schrijver niet ongelukkig is in zijne beschrijvingen; want het verschil en de wijziging van inborst doet hij met fiksche trekken uitkomen. Ook verder zien wij, dat hij met bekwaamheid de pen voert, en ons voorvallen, ontmoetingen en wedervaren van hemzelven en anderen op eene onderhoudende en aanschouwelijke wijze voorstelt. Misschien is het boek rijker aan bijzonderheden omtrent personen, ook daar, waar het minder geldt, bekend te worden met het land of den landaard, door den reiziger bezocht, dan men wel in eene reisbeschrijving zoude verwachten. De beschrijving der bezochte plaatsen heeft hier en daar iets onbepaalds, iets weifelends, iets onzekers zou men bijna kunnen zeggen, dat aan eene juiste opvatting hinderlijk is. Met dat al kan men niet nalaten te zeggen: V. S. is een aangenaam prater, hij vertelt alles zoo smakelijk, dat men met genoegen naar zijne vertellingen luistert.

Gibraltar wordt het eerst bezocht. De schrijver kon zich bezwaarlijk overtuigen, dat de handel, zoo als men hem verzekerde, „van aanbelang is." Men vergat zeker hem te zeggen, dat men door het woord handel eigenlijk smokkelhandel bedoelde. Deze is er inderdaad levendig en geeft veel vertier.

De plegtigheid gedurende het passeren der linie is zeer aardig verhaald, en daartoe is betrekkelijk de plaat tegen over den titel, eene plaat, welke gewis den teekenaar niet minder, dan den lithograaf eer aandoet. Bijna echter zouden wij den schrijver in het oor willen luisteren, om toch in het verhalen van de grap, welke bij het passeren der linie aan het eentoonige scheepsleven eenige afwisseling geeft,

geeft, niet al te uitvoerig te wezen, omdat de lezer, die aan dergelijke afwisfeling geene zoo groote behoefte heeft, als de fchepeling, op zulke grappen reeds genoeg onthaald is.

De Kaap de Goede Hoop is het tweede punt, dat bezocht wordt. In de Tafelbaai komt men ten anker, en van de orkanen wordt gewaagd, die aldaar fomwijlen woeden. Het tafereel wordt wat fomber gekleurd, alhoewel het niet te ontkennen is, dat gedurende onze zomermaanden de Tafelbaai, door de omringende bergen, aan verfchrikkelijke orkanen is blootgefteld, en vele fchepen voor de roekeloosheid, om aldaar in dat faifoen te ankeren, door geheelen ondergang zijn geftraft geworden. Bij zoodanigen fcheepsnood vereeuwigde zich de menschlievende Woltemade in het jaar 1775, en de niet minder menschlievende, maar minder bekend gewordene Jochem Willemsfen van Amfterdam in 1692.

Onder des reizigers ontmoetingen aan de Kaap, zijn er, die ons wat twijfelachtig voorkomen; die vooral bij de beklimming van den Tafelberg is voor het minst vrij wat opgefierd. Een Engelschman aan te treffen, die met zijden koufen en balfchoenen eenen berg beklimt, en nog daarenboven een natuurkundige, — de zoodanige zal door ieder Engelschman voor een' kwast gefcholden worden. — Staatkundige bedenkingen lezen wij ook betrekkelijk de Kaapkolonie; b. v. de volgende (bl. 25): „ Niet uit Europa „ zal het gefchutgedonder deze kolonie aan de Engelfchen „ ontrukken; uit het binnenland, uit het ftrijdzuchtig land „ der Kaffers en andere volkftammen, die de ftad (?) en „ de eigendommen der planters als een' gordel omringen, „ zal de leus van den aanval klinken!" Wij laten die aanmerking en voorfpelling natuurlijk geheel voor rekening van den heer v. S.; wij zouden anders misfchien op die aanmerking weder onze aanmerkingen kunnen maken.

Van de Kaap gaat de togt naar Nieuw-Holland, maar daar de reis lang duurt, wordt de tijd gekort met „ belangrijke verhalen," welke de fchrijver zijnen lezers mededeelt. „ De meeste (zegt hij, bl. 52) ftaan mij nog zoo „ levendig voor den geest, dat ik in ftaat ben, die geheel „ en al weder te geven, en evenzeer als de mededeeling „ daarvan thans het meest ter fnede komt, evenzeer twijfel „ ik ook niet, of zij zullen op den lezer denzelfden indruk „ te weeg brengen." — Onderhoudend en belangwekkend zijn zeker die verhalen, en de lezer kan ze vinden van bladz. 53—130.

Op Nieuw-Holland wordt, door gebrek aan water daartoe gedreven, de *Dirk de Hartogsree*, hier *Zeehondenbaai* genoemd, (bl. 132 en volg.), aangedaan. Hier echter vindt men geen versch water, heeft er echter eenige ontmoetingen met de onbefchaafde bewoners. Vergelijkt men deze

plaats

Digitized by Google

plaats met bl. 148—149, dan zou men bijna meenen, dat de ſchrijver niet geweten hadde, dat ter eerſte plaatſe zijn voet reeds den grond van het vijfde werelddeel heeft gedrukt. Dit is evenwel zoo niet. — Veel waars wordt er over Nieuw-Holland gezegd, „dat vaste land zonder voor„beeld, zoo als de Engelſchen zeggen." — „Oog en ver„beelding zijn in onophoudelijke verrukking; het penſeel „ontglipt aan de hand, uit vrees, dat het de fantastiſche „tooneelen zwak en verkeerd op doek brengen zal." Dit zegt de ſchrijver niet van de onvruchtbare landſtreek rondom Dirk de Hartogsree, maar van de landſtreek rondom Sidney, waar wij het een en ander van leeren kennen, eenige algemeene opmerkingen over de veroordeelden te lezen krijgen, doch veel meer van de inlanders of wilden vernemen. Block en Barends krijgen wij weder te zien; met hen doet V. S. (bl. 207) een togtje landwaarts in. Men leze het een en ander in het boek zelf.

Niet het minst uitvoerig is de ſchrijver omtrent de Sandwich-eilanden, welke na Nieuw-Holland bezocht worden, in welke beſchouwingen wij hem niet zullen volgen. Veel kan men daaruit leeren van bl. 228—315. Dan komen ten beſluite van dit boekdeel, nog eenige „Belangrijke natuurkundige waarnemingen," welke mede geenszins van belang zijn ontbloot. Maar of nu onze reiziger, op eenen zoo verren afſtand van het Vaderland, gemeend heeft van zijne lezers, zonder eenig goeden dag of vaarwel afſcheid te mogen nemen, weten wij evenmin, dan of hij in een tweede deel het vervolg zijner reize zal mededeelen. In allen gevalle is hij zoo verre van huis, dat hem nog vele belangrijke ontmoetingen kunnen voorkomen, alvorens de Hollandſche duinen weder in het gezigt te krijgen. — Hoe dit zijn moge, wij zullen niet even plotſeling van Jhr. L. M. van Staveren afſtappen.

Vreemd moet het ieder lezer voorkomen, geen naam van ſchip of bevelhebber te hebben gevonden, geene dagteekening van uitreize, of van aankomst hier of daar, ook andere bijzonderheden, waaruit wij zien mogen, wanneer die reize werkelijk gedaan is. Maar bovendien is ons geen enkel Nederlandsch ſchip bekend, dat in de laatſte tien, ja wij mogen wel zeggen, in de laatſte twintig of meer jaren, zoodanige reis over Gibraltar, de Kaap de Goede Hoop, Dirk de Hartogsree, Sidney en de Sandwichs-eilanden, „als ontdekkingsreize" heeft gedaan. Wij ontmoeten hier en daar *baarſche* uitdrukkingen, die men van iemand, welke een zoodanig zeereisje gedaan heeft, kwalijk verwachten kan, als (op bl. 24) „ſnijdt de kabels" en dergelijke. Zelfs ontdekken wij — het groote woord moet er eindelijk uit — dat Jonkheer van Staveren, ons, met zijne *reisavonturen*, wat op de mouw ſpelt. Die ontmoetingen, die ken-

Digitized by Google

kennis van landen en volken, hoe smakelijk ook opgedischt, hoe juist en overeenkomstig de waarheid ook verteld, heeft de schrijver uit zijn brein of uit goede reisbeschrijvingen geput. Wij willen het u nu maar zeggen, Mijnheer van Staveren, uw naam houden wij voor een pseudoniem, en wij hebben het dadelijk reeds in de neus gehad, dat uwe reis in het hoekje van den haard geschreven was. Wanneer gij werkelijk te Gibraltar geweest waart, zoudt gij niet geschreven hebben, zoo als gij op bladz. 5 doet: „ Maar wij hadden het gezigt op *Gibraltar*, dat *Gibraltar* „ van Heemskerk, en — dat gezigt was schoon. Voor „ ons het kanaal, ter linkerzijde de Apenberg, die Afrikaan„ sche reus, even zwart als de kinderen, die aan zijn voet „ dartelen; ter regterzijde de rots van *Gibraltar*, wier „ opene flanken honderden vuurmonden verbergen, gereed „ om van ieder punt van den gezigteinder u den dood aan „ te brengen." — Wanneer men met gunstigen wind, van den oceaan, de straat (niet het „ kanaal") van Gibraltar inzeilt, dan heeft men de Afrikaansche kust *regts* en Gibraltar *links*. Dit weet de ons onbekende schrijver zeker zelf wel, wanneer hij aan de kaart *denkt*, of die voor zich heeft, doch die er *geweest is*, maakt zoodanigen bok niet.

Evenwel, zoo als wij reeds hier en daar gezegd hebben, het boek is onderhoudend geschreven, en kan in der daad dienen, zoo als op den titel staat: „ ter bevordering van wereldkennis, land- en volkenkunde." Als zoodanig verdient het in der daad aanbeveling, en de uitgever, de heer Lagerwey, heeft voor helder papier, zuivere letter en goede correctie gezorgd.

L. L.

OUDHEDEN.

Romeinsch Gouden Muntje.

In 't laatst van April jl., is te Beilen, in de provincie Drenthe, bij gelegenheid dat aldaar eene koe in een drassig stuk land weidende was, die nu en dan eenige duimen in den grond zakte, bij het weder terugtrekken van een harer pooten, boven de oppervlakte gebragt, en door den jongen, die de beesten hoedde, opgenomen eene fraaije, wel bewaard gebleven munt, uit de 4e of 5e eeuw. Zij is van fijn goud, heeft de grootte van een 25cents-stukje, weegt ongeveer 4 wigtjes, 5 korr., en vertoont op de voorzijde een kopstuk, hebbende over het haar gestrikt eenen band met paerlen of koralen bezet, en tot omschrift D.(ominus) N.(oster) VALENTINIANVS. P.(ius) F.(elix) AVG.(ustus).

De keerzijde vertoont twee mannen, staande tusschen twee kolommen of stokken, beide boven in een bal eindigende, houdende, zoo het schijnt, in hunne regter handen, die zij

in

Digitized by Google

in elkanderen gevat hebben, een bal; achter, tusfchen en boven de hoofden dezer mannen, komt ter halver lijve te voorfchijn eene menfchelijke gedaante, hare vleugelen over hunne hoofden uitfpreidende, naar mijn inzien voorftellende het beeld der *Overwinning.*

Het omfchrift is: VICTORIA. AVGG.(ustorum): tusfchen dit randfchrift en de beide beelden, ftaat aan de eene zijde de letter L, en daartegenover D. of mogelijk moet dit een O verbeelden, 't geen eenigzins onduidelijk is; op de *extergue* leest men: COM.

Van de Romeinfche Keizers van dien naam ftierf *Flavius Valentinianus* in het jaar 375 onzer jaartelling; zijn zoon *Flavius Julius Felix Valentinianus*, werd vermoord in 't jaar 392; en *Flavius Placidius Valentinianus* is Anno 455 vermoord. Aan wien van deze drie Valentinianen dit muntje moet worden toegefchreven, kan ik, als geen genoegzaam deskundige, niet beflisfen.

Asfen, G. W. v. d. Feltz.
den 20 *Mei* 1845.

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

Tot nadere aankondiging worden aangeboden de navolgende

TAALKUNDIGE WERKEN
VAN
MR. W. BILDERDIJK,
tegen verminderden prijs:

Nederlandfche Spraakleer, gr. 8°. voor *f* 2,80 in plaats van *f* 5,75.

Woordenboek voor de Spelling, gr. 8°. voor *f* 1,20 in plaats van *f* 2,40.

Aanmerkinken op Huidekopers Proeve van Taal- en Dichtkunde, gr. 8°. voor *f* 0,90 in plaats van *f* 1,80.

*** De Boekverkooper JOHANNES MÜLLER, te *Amfterdam*, zal met het einde dezer maand uitgeven:

BERG, (W. E. J.) De Réfugiés in de Nederlanden, na de herroeping van het Edict van Nantes. Eene proeve van onderzoek naar den invloed, welke hunne overeenkomst gehad heeft op Handel en Nijverheid, Letteren, Befchaving en Zeden, 1845, gr. 8°, Ie. Dl. (*Handel en Nijverheid*) *f* 4,20

HASSKARL, (J. K.) Aanteekeningen over het nut, door de bewoners van Java aan eenige Planten van dat eiland toegefchreven, uit berigten der Inlanders zamengefteld . *f* 2,00

Wet-

Wetboek van Koophandel, met Aanteekeningen van C. D. Asser, W. E. J. Berg, M. H. Godefroi, J. W. Tydeman en J°. de Vries, Jz., 1845, gr. 8°, 2de en 3de Boek *f* 3,80

*** BIJDRAGEN voor VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS en OUDHEIDKUNDE, *verzameld en uitgegeven door* Is. An. NIJHOFF, *Correspondent der Tweede Klasse van het Kon. Nederl. Instituut van Kunsten en Wetenschappen, Opzigter van het Provinciaal Archief van Gelderland.* Van de vier eerste Deelen dezes werks zijn nog enkele complete exemplaren voorhanden. Het eerste Stuk des vijfden Deels is ter perse, en zal onder anderen bevatten: eene Verhandeling *over de Heidenen in Gelderland*; een Berigt wegens *Nieuw ontdekte Grafheuvelen* onder Baarle-Nassau, in Noord-Braband; een *Overzigt van het Archief afkomstig van de Graven* v a n d e n B e r g h enz.

Weêrkundige Waarnemingen, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Junij.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Windstreken.	Windkracht.	Luchtsgesteldheid.
18	28. 11	68	o.	0 à 2	bewolkt.
	„ 10½	78½	w.	2	idem.
	„ 11½	57½	n. w.	2	idem.
19	29. 0½	58½	w.	2	helder.
	„ 1½	63	n. w.	2 à 4	idem.
	„ 2¼	60	id.	4	bewolkt.
20	29. 2¾	60½	n. n. o.	2	bewolkt.
	„ 3	65	n.	2	idem.
	„ 3	60	n. o.	2	helder.
21	29. 3	62	n. o.	0	bewolkt.
	„ 2¾	67	id.	0	idem.
	„ 1¾	61	n.	2	idem.
22	29. 1	62	n.	2 à 4	bewolkt.
	„ 1	62½	id.	4	idem.
	„ 1	54½	w. n. w.	2	idem.
23	29. 1¾	56½	w. n. w.	4	bewolkt.
	„ 2	58½	w.	6	idem.
	„ 2½	52	w. n. w.	2	idem.
24	29. 2	60	z. w.	0	bewolkt.
	„ 1	68½	id.	2	idem.
	28. 10½	67½	id.	4 à 6	bewolkt, regen.

Den 18 Junij 's midd. ten 12 ure de Thermometer 80½ graden.

Te HAARLEM, bij de Wed. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

EERSTE DEELS

EERSTE REGISTER,

BERIGTEN en BIJZONDERHEDEN.

Van Januarij — Junij, 1845.

A.

Bladz.

AA, (A. J. VAN DER) Iets over MEERTEN VERHOF . . . 132.
Aardkunde van Nederland, door Dr. W. C. H. STARING, bl. 83, 99.
Academie te Delft en hare feestviering . . . . 46.
AMPÈRE, (J. J.) vertrekt naar Egypte . . . . . . 49.
Apothekers (Het getal) in Pruissen en in Nederland . . . 291.
ARETIN, (K. Vrijheer v.) wordt lid van de academie van Wetenschappen te Munchen . . . . 1.

B.

BAKKER, (J. A.) over een brief van prof. T. ROORDA . . 8.
Batavia en deszelfs omstreken, voorkomende in den *Juif Errant* van SUE, toegelicht . . . . 91.
BERGH, (L. P. C. VAN DEN) wordt lid van het Zeeuwsch Genootschap . . . . 415.
BERRES, (Dr.) overlijdt . . . . 193.
Bevolking der Vereenigde Staten van Noord-Amerika . . . 111.
BLOM, (P. J.) wordt lid van het Zeeuwsch Genootschap . . 415.
BOBLAYE, (Levensschets van E. DE PUILLON DE) bl. 402, 419.
Boekverzamelingen (Drie) te Amsterdam te verkoopen . . . 220.
BOGAERTS, (F.) wordt lid van het Zeeuwsch Genootschap . 415.
BONGE, (K.) wordt lid van het Friesch Genootschap . . 322.
BOSCH, de Kritiek van Dr. GOBÉE getoetst . . . . . 27.
——— Antwoord op de bedenkingen tegen zijn werk: de *Dysenteria Tropica*, bl. 346, 358.
BOTTA'S opdelvingen te Ninivé . . . . 273.
BOUMAN, (H.) wordt lid van het Zeeuwsch Genootschap . 415.
BRESCHET overlijdt . . . . 401.

Digitized by Google

Bladz.

BROECKE, (Mr. P. VAN DEN) wordt buitenlandsch lid van het Genootschap *de Statistique Universelle* . . . . 49.
BUCHNER, (A.) wordt lid van de academie van Wetenschappen te Munchen . . . . 1.
BUDDINGH, Beantwoording van een drietal bedenkingen op de Verhandeling over het Westland, bl. 362, 381.
BUIJS BALLOT, (Dr.) Omwentelingstijd der Zon, bl. 354, 412.

C.

CALLENFELS, (J. W.) wordt lid van het Zeeuwsch Genootschap . . . . 415.
CARMOLY, *Histoire des Médecins Juifs*, bl. 324, 339.
CATE, (S. BLAUPOT TEN) wordt lid van het Zeeuwsch Genootschap . . . . 415.
COBET, (Brief van prof. PRELLER over) . . . 210.
COLLOT D'ESCURY VAN HEINENOORD (H. Baron) overlijdt 353.
COUWENBERG, (H. W.) wordt lid der vierde Klasse van het Koninkl. Nederl. Instituut . . . . . 291.
Cijferschrift door C. M. VAN DER KEMP . . . . 405.

D.

DIERBACH overlijdt . . . . 401.
Dieventaal, (Overeenkomst der Duitsche en Hollandsche) . 322.
Dissertatiën (Aanvraag tot wederzijdsche mededeeling van academische) . . . . 82.
Doofheid (Oorzaken der) en bijzonderheden aangaande Doofstommen, door C. en R. T. GUYOT . . . . 115.
DORHOUT (B.) wordt lid van het Friesch Genootschap . 322.
DRESSELHUIS (J. AB UTRECHT) wordt buitenlandsch lid van het Genootschap *de Statistique Universelle* . . . 49.
Drijfrad, (Het horizontale) door H. VERDONK . . . 260.

F.

FOKKER (G. A.) wordt lid van het Zeeuwsch Genootschap . 415.
FONTEIN (D.) wordt lid van het Friesch Genootschap . . 322.
FONTEIN (P.) overlijdt . . . . . . 257.
Friesch (Het) Genootschap houdt vergadering . . . 321.
FROMHERZ (K.) wordt Correspondent van de academie van Wetenschappen te Munchen 1

G.

Galeistraf, (Over de) door J. VAN LEEUWEN . . . . 66.
GAUSS wordt geassocieerde van de eerste Klasse van het Koninkl. Nederl. Instituut . . . . 322.
Gebangans Water (Over het) . . . . . . 289.
Geboorten-, Trouw- en Sterflijsten in 1844 . . . . 127.

Ge-

Bladz.
Gefchiedkundige Maatfchappij te New-York, door D. Veegens bl. 186, 200.
GEUNS (J. van) wordt lid van de eerfte Klasfe van het Koninkl. Nederl. Inftituut . . . . 322.
Gevangenisfen (Schoolonderwijs in de) . . . . . 2.
GOBÉE, antwoord op de repliek van den Heer Bosch . . 59.
GOEMANS (H.) wordt lid van het Zeeuwsch Genootfchap . 415.
GRAAFF (M. H. de) wordt lid van het Friesch Genootfchap . 322.
GUYOT, (C. en R. T.) oorzaken der doofheid en bijzonderheden aangaande doofftommen . . . . . . 115.

H.

HAER, (B. H. van den) wordt lid van het Friesch Genootf. . 322.
HALBERTSMA (J. H.) wordt lid van het Zeeuwsch Genootf. . 415.
HALM wordt Correspondent van de academie van Wetenfchappen te Munchen . . . . 1.
HARDERWIJK, (K. J. R. van) Zinfpreuken van beroemde Mannen en Vrouwen . . . . 50.
HASSELT, (W. J. C. van) Aanmerking op de *Ontmoeting voorgevallen met* Jacob de Witt, bl. 338. Antwoord aan dezen 385.
HEFNER (v.) wordt buitengewoon lid van de academie van Wetenfchappen te Munchen . . . . . . 1.
HEMSTERHUIS. (F.) Nieuwe uitgave zijner werken beproefd . 274.
HERMANN (K. Fr.) wordt buitenlandsch lid van de academie van Wetenfchappen te Munchen . . . . . . 1.
HODENPIJL (H. P. Gijsberti) overlijdt . . . 113.
HOEVEN (J. van der) wordt lid van de eerfte Klasfe van het Koninklijk Nederl. Inftituut . . . . . . 322.
HOLTROP (J. W.) wordt lid van het Zeeuwsch Genootfchap . 415.
HOUWALD, (E. Vrijheer von) overlijdt . . . . 177.
HOUWINK (J.) overlijdt . . . . 97.
HUET (P. J. L.) wordt lid van het Zeeuwsch Genootfchap . 415.

I.

ILLGEN (C. F.) overlijdt . . . . 33.
Inftituut (De derde Klasfe van het Koninkl. Nederlandsch) houdt hare openbare Vergadering . . . . 225.
——— (Het Koninkl. Nederlandsch) houdt de jaarlijkfche algemeene Vergadering . . . . 228.
——— (De eerfte Klasfe van het Koninkl. Nederlandsch) houdt eene openbare Vergadering . . . . 228.

J.

JACOBS (Hulde aan F.) op zijnen 81ften verjaardag toegebragt . 1.
Jeneverbezieftruik uit het welzand opgegraven . . . 110.
JEUNE (Brief van Le) aan Dr. Schotel . . . . 275.
Journal van P. M. Juijnbol in 1712, betreffende het innemen van Quenoy en de belegering van Marchiennes, bl. 149, 162, 178.

K.

KAATHOVEN (C. van) wordt lid van het Zeeuwsch Genootfchap . . . . 415.

Digitized by Google

Bladz.

KEMP, (C. M. VAN DER) Cijferschrift. . . . 405.
Koe, (Buitengewone vruchtbaarheid eener) door G. VROLIK . 138.
KOENEN, Verzoek aan geschied- en oudheidkundigen in Nederl. 425.
Koepokinënting . . . . 130.
Komeet van D'ARREST . . . . . . 111.
Komeet van DE VICO . . . . . . 254.
KONING, (Iz. DE) Waarneming van een schijndood geboren en na 3¼ uren tot het leven teruggebragt Kind . . . 388.
KRUMMACHER (F. A.) overlijdt . . . . 385.
KRIJLOFF overlijdt . . . . . . 17.

L.

Landbouwwerktuigen (Kabinet van) in 1844 bezigtigd . . 192.
Landhuishoudkundige school te Groningen (Verslag van de) . 171.
Landverhuizers . . . . 128.
LASSAULX wordt correspondent van de academie der Wetenschappen te Munchen . . . . . . 1.
LAUTS, hoe geraken oorkonden en bescheiden te zoek? . 194.
LEBAS komt terug uit Klein Azië . . . . 17.
LEBRUN wordt eerelid van de academie der Wetenschappen te Munchen . . . . 1.
LEEUWEN (J. VAN) over de galeistraf . . . . 66.
———— wordt lid van het Zeeuwsch Genootschap. . 415.
LEJEUNE, loopkring van de Komeet van DE VICO . . 254.
LETRONNE (J. A.) wordt geassocieerde der derde Klasse des Koninkl. Nederl. Instituuts . . . . . 291.
LISMAN (Mr. J. E.) wordt buitenlandsch lid van het Genootſ. *de Statistique Universelle* . . . . . 49.
LYNDEN VAN HEMMEN (F. G. Baron VAN) overlijdt . . 305.

M.

MAGNIN, Naschrift over den adel van het geslacht DE VOS VAN STEENWIJK . . . . 12.
MAN (J. C. DE) wordt lid van het Zeeuwsch Genootschap . 415.
MEURSINGE (A.) wordt lid van het Friesch Genootschap . 322.
MOLHUIJZEN (P. C.) wordt buitenlandsch lid van het Genootschap *de Statistique Universelle* . . . . . 49.
MÖLLER wordt buitenlandsch lid van de academie der Wetenschappen te Munchen . . . . . . 1.
MOUTON (Z. W.) overlijdt . . . . . 241.
MÜLLER (J) wordt buitenlandsch lid van de academie der Wetenschappen te Munchen . . . . . . 1.
MUNSTER (G. Graaf ZU) overlijdt . . . . 129.
Muntje (Romeinsch gouden) te Beilen gevonden . . 430.
Muntspeciën (Oud-Nederlandsche) . . . . 398.
Museum van Oudheden te Leyden, bl. 183, 198.

N.

NAGELSBACH wordt correspondent van de academie van Wetenschappen te Munchen . . . . 1.

NAU-

Bladz.
NAUMANN wordt correspondent van de academie van Wetenſch. te Munchen . . . . 1.
NOORDZIEK ontvangt bloemvazen van de Prinſes van Oranje . 258.

O.

Omwentelingstijd der zon, bl. 354, 412.
Ontmoeting voorgevallen met JACOB DE WITT, bl. 306, 338, 385.
Ontraden, (Iets over het oude Nederlandſche woord) door Dr. M. DE VRIES . . . . 370.
Opdelvingen te Ninivé . . . . 273.
OUDEMANS, (A. C.) Batavia en deszelfs omſtreken in den *Juif Errant* van SUE toegelicht . . . . . . 91.
OUTREPONT (J. D') overlijdt . . . . . . 417.

P.

PIENEMAN (N.) wordt lid van de vierde Klasſe des Koninkl. Nederl. Inſtituuts . . . . 291.
POL (H.) overlijdt . . . . 369.
PRELLER, Brief over den Hollandſchen Philoloog COBET . 210.
Programma eener tentoonſtelling te Groningen . . . 142.
Prijsuitſchrijving van de vierde Klasſe van het Koninkl. Nederl. Inſtituut . . . . 23.
Prijsvragen. Over de muzijkale compoſitiën als kenbronnen van den geest des tijds en des volks, bl. 24. Eene gravure, bl. 25.
——— Over den rang, dien de poëzij onder de werkzaamheden van den geest bekleedt, bl. 74. Over de ſtedelijke aristocratie in Holland, ib. Een tafereel der huisſelijke zeden der Nederlanders in het midden der 18de eeuw, ib. Over de vraag, in hoeverre de zee, volgens het volkerenregt dergenen is, wier land zij beſpoelt, bl. 114.
——— Een Vlaamsch dichtſtuk op J. VAN ARTEVELDE, bl. 125. Eene historiſche redevoering op denzelfden, ib.
——— Over den regel van het Rom. regt, traditionibus dominia rerum, non nudis pactis transferuntur, bl. 287. Over de digitalis purpurea, ib. Over de paraſitenplanten, ib. Over de methodus interpolandi, ib. Over de hervorming als terugkeer tot de oorſpronkelijke, als voortgang tot meer ontwikkelde kerk, ib. Over de werkzaamheid der Goden en het Noodlot bij HOMERUS en VIRGILIUS, ib. Over HOOFT als minnedichter, bl. 288.
——— Eene Flora van Zeeland, bl. 396. Eene ſtatistieke beſchrijving van Zeeland, bl. 397. Eene geologiſche beſchrijving van Zeeland, ib. Eene geſchiedenis der Zeeuwſche volkplantingen, ib. Over GALENUS als ontleedkundige, ib.
——— Over de armenverzorging, bl. 413. Over de ſchaaldieren en ringwormen aan de Zeeuwſche kusten, ib. Geſchiedenis eener Zeeuwſche ſtad, ib. De verdienſten der Nederlanders omtrent de ſtudie der klasſieke oudheid, ib. Over de grondsoorten in Zeeland, geſchikt tot grondſtoffen voor fabrieken, ib.

Q.

QUETELET wordt correspondent van de academie der Wetenſchappen te Munchen . . . . 1.

R.

Bladz.

RACZYNSKI (E. von) overlijdt . . . . . . 161.
RAMAER (J. N.) wordt lid van het Zeeuwsch Genootschap . 415
RANKE (L.) wordt geassocieerde van de derde Klasse des Koninklijken Nederl. Instituuts . . . . . 291.
ROOIJENS (G. J.) wordt lid van het Zeeuwsch Genootschap . 415.

S.

Salon des Variétés, (Ontwerp voor eene) als prijsstof opgegeven . 14.
SANDIFORT (G.) draagt het rectoraat der Leidsche academie over . 114.
SARTORIUS (G. F.) overlijdt . . . . 322.
SAULEY laat twee stukjes drukken over het Demotische schrift . 49.
Schaakpartij door middel van de electrische telegraaf . . 351.
SCHIK (J.) wordt lid van het Friesch Genootschap . . 322.
Schoolonderwijs in de Gevangenissen . . . . . 2.
SCHRöDER, (Naamvers op den Hoogleeraar) . . . 337.
Schijndood geboren Kind, na 3½ uren tot het leven teruggebragt, door Iz. de Koning . . . . . . 388.
SERRURE (C. P.) wordt lid van het Zeeuwsch Genootschap . 415.
SERRURIER, (Levensschets van J. F.) . . . 243.
SIEGBRIT WILLEMS, (Verzoek om berigten over) . . 425.
Société paternelle, (Statuten en Reglementen der), bl. 153, 217, 251, 263, 280, 296.
SONSBEEK (Mr. H. van) wordt buitenlandsch lid van het Genootschap *de Statistique Universelle* . . . . . 49.
Spoorweg (Vervoer en opbrengst op den Hollandschen IJzeren) . 126.
STAMKART (F. J.) wordt lid van de eerste Klasse van het Koninklijk Nederl. Instituut . . . . . . 322.
STARING, (Dr. W. C. H.) Aanteekeningen betreffende de Aardkunde van Nederland, bl. 83, 99.
STEFFENS (H.) overlijdt . . . . . . 209.
Stoomschip (Het Engelsch) *Great Britain* . . . 398.
STUARTS (Over een tak der Familie der) in Nederland . . 275.
STüLZ wordt correspondent van de academie van Wetenschappen te Munchen . . . . 1.
SWALUE (E. B.) wordt buitenlandsch lid van het Genootschap *de Statistique Universelle* . . . . . 49.
——— ——— wordt met zilver bekroond bij het Zeeuwsch Genootschap . . . . 416.

T.

TAK (A.) wordt lid van het Zeeuwsch Genootschap . . 415.
Testament (Nieuw) gedrukt op last van Peter den Groote . 319.
TISCHENDORF en zijne medegebragte Handschriften . . 81.

U.

UYLENBROEK (Levensschets van P. J.), bl. 18, 34.

V.

Digitized by Google

V.

Bladz.
VALENCIENNES wordt lid van de academie van Wetenschappen te Parijs . . . . 17.
VEEGENS, (D.) de geschiedkundige Maatschappij te New-York, bl. 186, 200.
VERDONK, (H.) het horizontale Drijfrad . . . 260.
VERHOF, (Iets over MEERTEN) door A. J. VAN DER AA . 132.
VINKE (H. E.) wordt lid van het Zeeuwsch Genootschap . 415.
VISVLIET (J. P. VAN) wordt lid van het Zeeuwsch Genootschap 415.
VOORST (Mr. W. H. VAN) wordt buitenlandsch lid van het Genootschap *de Statistique Universelle* . . . . . 49.
VOORT (H. v. D.) is vijftig jaren Stads Heelmeester te Haarlem 145.
VORSTMAN (J. G.) overzigt van CARMOLY, *Histoire des Médecins Juifs*, bl. 324, 339.
VOS JBZ. (J. DE) wordt lid van de vierde Klasse des Koninkl. Nederl. Instituuts . . . . 291.
VRIES (Mr. J. DE) wordt lid van het Zeeuwsch Genootschap . 415.
VRIES, (Dr. M. DE) Iets over het oude Nederlandsche woord *ontraden* . . . . 370.

W.

WAL (J. DE) wordt lid van het Zeeuwsch Genootschap . . 415.
WALDORP (A.) wordt lid van de vierde Klasse des Koninkl. Nederl. Instituuts . . . . 291.
Weerkundige Waarnemingen over 1844 . . . . 234.
WENCKEBACH (W.) aanvaardt zijn hoogleeraarsambt . . 65.
WEIJERMANS (J. C.) en zijne letterkundige plannen . . 65.
WILLEMS (J. F.) wordt buitenlandsch lid der academie van Wetenschappen te Munchen. . . . . 1.
——— —— wordt lid van het Zeeuwsch Genootschap . 415.
Winter (Over den) van dit jaar, bl. 77, 207, 269.
Winters, (Langdurige en late) . . . . . 173.
Wiskundig Genootschap (Het) houdt zijne jaarlijksch. Vergadering . 259.
WISELIUS (S. IPZ.) overlijdt . . . . . . 353.
WITT, (Ontmoeting voorgevallen met JACOB DE) bl. 306, 338, 385.

Z.

Zaagsel als mest . . . . 351.
Zinspreuken van beroemde Mannen en Vrouwen . . . 50.
Zon, (Omwentelingstijd der) bl. 354, 412.
ZIJNEN, (D. T. VRIJDAG) het getal Apothekers in Pruissen vergeleken met dat in Nederland en vooral te 's Gravenhage . 291.

EER

Digitized by Google

Digitized by Google

EERSTE DEELS

TWEEDE REGISTER.

BOEKEN, enz.

Van Januarij — Junij 1845.

C.

Bladz.

CAMPANJE, (W. van Lookeren) Woordenboekje ten gebruike bij de Pharmacopoea Belgica . . . . . . 394.

D.

Drenthe in losse en vlugtige omtrekken geschetst door drie Podagristen, II. Deel 1ste Aflevering . . . . 107.

Drentsche Volksalmanak . . . . 119.

G.

GROSHANS, Bedenkingen tegen het ontwerp van wet op de uitoefening der takken van de Geneeskunst . . . 146.

H.

HAAXMAN, (P. J.) Tijdschrift voor Schei- en Artsenijbereidkunde 390.

J.

J. C. SCHULTZ JACOBI en F. J. DOMELA NIEUWENHUIS, Bijdragen tot de Geschiedenis der Ev. Luthersche Kerk in de Nederlanden, I en II. . . . . . . 103.

JOHNSON, (F. W.) Grondbeginselen der Landbouwkundige Scheikunde en Geologie . . . . 5.

J. C. de JONGE, Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen 134.

M.

M.

Bladz.

MAHNE, (G. L.) *Miscellania Latinitatis*, bl. 313, 330.
MIQUEL, *Systema Piperacearum* . . . . 168.
Muzenalmanak voor 1845 . . . . . . 43.

P.

PLUIJM, (H. J.) het H. Sacrament van Mirakel en de H. Stede te Amsterdam, bl. 231, 247.

R.

RITTER, (W. L.) Indische Herinneringen, Aanteekeningen en Tafereelen uit vroegeren en lateren tijd . . . 54.

S.

SCHELTEMA, (S. P.) over het voorgevoel bij den Mensch enz. 333.
STAVEREN, (Jhr. L. M. VAN) Mijne reisontmoetingen op den grooten Oceaan . . . . 428.
Synode (De) en de zeven Wijzen. Een gesprek tusschen twee Jezuiten 395.

T.

Tand (De) van Boeddha. Een Indisch Mirakel . . . 215.
Tijd. (De) Merkwaardigheden der letterkunde en geschiedenis van den dag . . . . 58.

Digitized by Google

BERIGT VOOR DEN BINDER.

Weêrkundige Tafel tegen over . . . . bl. 234.

Afbeelding van het horizontale drijfrad . . . . . „ 260.

Platte grond der Colonie Agricole . . . . „ 302.

Digitized by Google

Digitized by Google

ALGEMEENE

KONST-

EN

LETTERBODE,

VOOR HET JAAR

1845.

II. DEEL.

Te HAARLEM, *bij*
DE ERVEN LOOSJES.

Digitized by Google

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST- EN LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 4den JULIJ.

N°. 28.

BERIGTEN.

LEIDEN. De Maatſchappij der Nederlandſche Letterkunde alhier, hield op den 19den Junij 1845 hare gewone jaarlijkſche Algemeene Vergadering.

Zij heeft op hare Prijsvraag van den jare 1843, wier term den laatſten December jl. verſtreken was, en waarin gevraagd werd een

Onderzoek naar den invloed, welken de vestiging der Franſche vlugtelingen (Refugiés) *in ons vaderland op het einde der zeventiende eeuw, ten gevolge der herroeping van het Edict van Nantes, gehad heeft, zoo op den handel en de nijverheid, als bovenal op de letteren, de beſchaving en de zeden der Nederlanderen.* — En, als Inleiding, *Een beknopt geſchiedkundig overzigt van de overkomst en vestiging zelve der vlugtelingen.*

één antwoord ontvangen, onder de zinſpreuk BELGIUM. FOEDERATUM. PERFUGIUM. MISERIS. *Nederlandſche Gedenkpenning.*

Hetwelk der bekrooning met den gewonen gouden Penning der Maatſchappij waardig gekeurd, en het naambillet in de Vergadering geopend zijnde, is gebleken ſchrijver te zijn Mr. H. J. KOENEN, Lid van de Maatſchap-

ſchappij der Nederlandſche Letterkunde, wonende te Amſterdam, en Lid van den Stedelijken Raad aldaar.

Als *nieuwe* Prijsvragen uit de Klasſen van Dichtkunst en Welſprekendheid, te beantwoorden vóór of op den 31ſten December 1846, ſchrijft de Maatſchappij uit:

Voor de *Dichtkunst.*

In hoe verre kan men uit de voortbrengſelen der Poëzij den invloed aanwijzen, dien luchtgeſtel, woonplaats, volksaard, ſtaatsgeſteldheid en doorgaande leefwijze op de Dichtkunst der verſchillende Natiën, vooral van de Nederlandſche, gehad hebben?

Voor de *Welſprekendheid.*

Proeve eener Geſchiedenis van het Nederlandſche Proza, doormengd met voorbeelden, ook van minder algemeen bekende ſchrijvers.

De Maatſchappij vermeent hierbij

I. Te moeten herinneren aan hare loopende Prijsvraag uit de Klasſe van Taalkunde, te beantwoorden vóór of op den laatſten December dezes jaars:

Een oordeelkundig onderzoek naar den invloed van Bilderdijks *Dichtwerken op de kennis, ontwikkeling, beſchaving en verrijking van onze moedertaal; gepaard met naauwkeurige aanwijzing der woorden en spreekwijzen, welke door hem, of voor het eerst ingevoerd, of uit de oudheid in het gebruik teruggeroepen zijn.*

II. Zij heeft wijders uitgeſchreven in 1843, voor den tijd van *drie* jaren, om de uitvoerigheid der ſtoffe en de moeite daaraan verbonden, en dus, om te eindigen op den 31ſten December 1846, de navolgende geſchiedkundige Prijsvraag:

Eene geſchiedenis van den Kerkbouw in ons Vaderland, tot in de zestiende eeuw: opgemaakt vooral uit naauwkeurige vergelijking der in de verſchillende gewesten, aanwezige oudere Kerkgeſtichten, en in verband beſchouwd met den gang der burgerlijke en Christelijke beſchaving hier te lande.

De platte gronden en afbeeldingen, welke hierbij noodig geacht worden, kunnen op eene eenvoudige ſchaal worden ingerigt. — Omtrent deze laatſte Prijsvraag mag nog herinnerd worden, het beſlotene op de Algemeene Vergadering des jaars 1844, dat, uit aanmerking der voor dezelve benoodigde reizen, teekeningen

gen enz., aan het best gekeurde antwoord, boven den gewonen gouden penning der Maatſchappij, als buitengewone erkentenis zal toegewezen worden eene geldelijke belooning van *één honderd en vijftig guldens.*

Overigens beſtaat de gewone Prijs der Maatſchappij in een *gouden* penning ter waarde van *één honderd en vijftig guldens*, of wel de waarde van dien. De in te zenden ſtukken moeten (volgens art. 71 der Wetten) met eene andere hand dan die des auteurs geſchreven, *vrachtvrij* vóór of op den bepaalden dag bezorgd worden ten huize van den ondergeteekende, of wel, van Mr. J. G. LA LAU, Secretaris tot de briefwisſeling van de Maatſchappij.

Tot Leden der Maatſchappij zijn ten zelfden dage benoemd de volgende inlandſche HH.: *M. J. Adriani*, te Oude Pekel-Aa, Predikant der Hervormden en oud-Schoolopziener aldaar; *J. M. van Gent*, te Delft, Litt. Hum. Dr., Prorector der Latijnſche Scholen; Mr. *S. Gratama*, te Asſen, Preſident van het Provinciaal Geregtshof van Drenthe; *W. Moll*, te Arnhem, Predikant bij de Nederduitſche Hervormde Gemeente aldaar; Mr. *H. Nienhuis*, te Groningen, Hoogleeraar der Regten; *A. Perk*, te Hilverſum, Lid van de Staten van Noord-Holland, Secretaris van Stad en Lande van 't Gooi en de Gemeente Hilverſum; *J. C. Schultz Jacobi*, te Zutphen, Predikant der Evangelisch-Lutherſche Gemeente aldaar; *P. J. Veth*, te Amſterdam, Litt. Hum Dr., Hoogleeraar in de Oosterſche Letteren aldaar; Mr. *J. C. Voorduin*, te Utrecht, Raadsheer in het Provinciaal Geregtshof aldaar.

En de buitenlandſche HH.: *J. J. Altmeyer*, Hoogleeraar te Brusſel; *L. Bethmann*, te Hanover; J. Baron *de St. Genois*, te Gent; *C. H. Kalkar*, Th. Dr. Predikant op Seeland in Denemarken; *T. G. von Karajan*, te Weenen; *J. L. Kesteloot*, te Gent, oud-Hoogleeraar; *P. C. van der Meersch*, te Gent, Advocaat, Conſervateur der Archiven van Oost-Vlaanderen; *G. H. Pertz*, Opper-Bibliothecaris te Berlin.

Leiden, J. T. BODEL NYENHUIS,
den 20 Junij 1845. *Secretaris der Maatſchappij.*

Digitized by Google

OVER DE OUDE NAMEN VAN HET
P L A T I N A,
DOOR
J. S. C. SCHWEIGGER.

De voortreffelijke *Geſchiedenis der Chemie* van Höfer (*), die tot de oudſte tijden teruggaat, heeft den ſcheikundigen nieuwe aanleiding gegeven, om hunnen blik zoo wel achter-, als voorwaarts te wenden. Als karakteristiek voor de oude geſchiedenis der wetenſchap toont de ſchrijver in zijne inleiding vooral ook aan, dat de oude godsdienst in het naauwſte verband ſtond met de natuurkundige wetenſchappen. Met opzigt tot Egypte is dit dikwijls genoeg gezegd. Het geldt intusſchen in veel wijderen kring, en de natuurkundige wetenſchap, gelijk zij in de mysteriën werd beoefend, had veel meer invloed op de wereld, dan de politiſche historiekenners doorgaans zich verbeelden.

Onder de nieuwere chemici hield alleen Bergmann zich meer bijzonder met de oudſte geſchiedenis der chemie bezig in zijn werk: *de Primordiis Chemiae*; Upſaliae 1779, door Wiegleb in het Hoogduitsch vertaald en met bijvoegſels verrijkt. Veel rijker zijn de mededeelingen, welke in het werk van Höfer voorkomen, welks beide eerſte deelen hetzelfde tijdperk omvatten. Liever dan van het belangrijke en fraai geſchreven boek in het algemeen te ſpreken, wil ik daaruit eene proeve mededeelen, betrekkelijk de door Höfer het eerst gegevene aanwijzing, dat het Platina, hetwelk in den laatſten tijd op verſchillende plaatſen meer en meer wordt gevonden, ook der oudheid niet zoo vreemd was, als men doorgaans zich verbeeldt. Reeds bij de afdeeling, die over de ſcheikunde der Egyptenaren, Pheniciërs en Hebreërs handelt, komt de ſchrijver, bl. 47, op eenige metaalverbindingen, die ſchijnen overeen te ſtemmen met de benamingen κασσιτερος en *ſtannum* bij

(*) *Histoire de la Chimie depuis les temps les plus reculés jusqu'à notre époque, contenant une analyſe détaillée des manuſcrits alchimiques de la bibliothèque de Paris, par le* Dr. Ferd. Hoefer, Tom. I et II, Paris 1842, 1843.

Digitized by Google

bij de Grieken en Romeinen, woorden, wier vertaling slechts voor zulke philologen gemakkelijk is, die er niet op letten, of alles, wat van het metaal wordt gezegd, van toepassing is op deszelfs vooraf ondersteld natuur. Bij de chemie der Grieken en Romeinen, begint Höfer de afdeeling over het *Tin*, bl. 132, met de verzekering, dat er eene groote duisterheid bij Grieksche en Romeinsche schrijvers heerscht met betrekking tot het gebruik der woorden *stannum*, *plumbum album*, *plumbum argentarium*, *cassiteros*, offchoon men doorgaans deze woorden door *tin* vertaalt. Nadat hij de plaatsen heeft aangehaald, die zeker op het tin toepasselijk zijn, zegt hij het volgende, wat ik liefst met zijne eigene woorden mededeel, bl. 133: „Quant au métal que l'on rencontrait dans les mines d'or (*elutia*) et qui après le lavage du minérai, *se présentait sous la forme de calculs noirs*, *variés de taches blanches à peu près du même poids que l'or*, et se trouvant pêle-mêle avec les sables auriféres au fond des corbeilles destinées à recueillir ce métal, ce n'est là certainement pas l'étain (Plin. XXXIV. 16). Quel était alors ce métal blanc, et aussi pesant que l'or? Ce métal ne pouvait être, que le *platine*. D'ailleurs, il n'est pas étonnant, que les anciens aient connu le platine, puisque ce métal se rencontre souvent dans les mines d'or, et qu'il se présente, ainsi que l'or, avec l'aspect qui le charactérise." En hieraan wil ik nu de volgende opmerkingen aanknoopen, die betrekking hebben op de onderscheidene benamingen van het platina in de oudheid.

I. *Platina*, *als wit lood*, *door* Plinius *genoemd*. Men behoeft slechts de zoo even door Höfer aangehaalde plaats van Plinius te lezen, om zich te overtuigen, dat de door hem gegevene verklaring de eenig mogelijke is. Want een metaal, hetwelk te gelijk met het goud in het stroomzand voorkomt, en bij de uitwassching, omdat het even zwaar is, als het goud, met hetzelve achterblijft, wat kan dat anders zijn, dan platina? Intusschen heeft niemand voorheen de plaats regt begrepen. Beckmann in zijne *Beiträgen zur Geschichte der Erfindungen* (Bd. IV. S. 321-381), schreef eene lange en geleerde verhandeling over het tin, en deed opmerken, dat men algemeen gelooft, dat het tin

 reeds

Digitized by Google

reeds ten tijde van Herodotus, Homerus en Mozes bekend geweest is. Evenwel voegt hij er bij: „Het tin behoort tot de metalen, welke de natuur niet gedegen oplevert, en het werd tot dus verre in weinige landen gevonden. Bedenkelijk schijnt mij ook de omstandigheid, dat men onder de Grieksche en Romeinsche oudheden of nooit of hoogst zelden tinnen stukken heeft gevonden, terwijl toch het tin in de lucht, in het water en in den grond onveranderd blijft, en althans in duurzaamheid het koper en lood verre overtreft, welke bij oudheden toch niet zeldzaam zijn." Desniettegenstaande komt Beckmann niet op de gedachte, dat datgene, wat Plinius van het zoogenaamde *witte lood* zegt, op het platina toepasselijk is; offchoon hij dat witte lood van het zwarte of gewone zoo geheel onderscheidt, dat men terstond ziet, dat er van een geheel verschillend metaal wordt gesproken, welks zwaarte alleen tot eene vergelijking met het lood aanleiding gaf, hoewel het, nevens het goud in het zand der rivieren voorkomende, eene veel helderder kleur had, hetgeen door het woord *wit* wordt aangeduid. Fourcroi, die, in zijn *Système des connaissances Chimiques*, ieder artikel door historische opmerkingen laat voorafgaan, meent, dat Plinius onder wit lood *tin* verstond. Intusschen, Plinius noemde, gelijk reeds Beckmann herinnert, het zilverhoudend lood *stannum*, waarbij hij uitdrukkelijk zegt: „uit het witte lood kan men geen zilver uitsmelten, maar wel uit het zwarte." Ja, hij voegt er zelfs bij, dat het zilver ligter te smelten is, dan dit witte lood, en daarom met hetzelve niet te verlooden is, en dat over het algemeen dit witte lood, onvermengd met andere metalen, tot niets te gebruiken is. (Plumbum nigrum cum argento nascitur, mixtisque venis conflatur. Ejus qui primus fluit in fornace liquor, *stannum* appellatur, qui secundus, argentum. En kort te voren: Non fit ex albo plumbo argentum, cum fiat ex nigro. En verder: Albi plumbi natura plus aridi, habet, contraque nigri tota humida est; ideo album *nulli rei sine mixtura utile est*; neque argentum ex eo plumbatur, *quoniam prius liquescit argentum*. Plin. XXXIV. c. 17. Sect. 47, 48.) Dit beteekent blijkbaar, dat men bij de bearbeiding van dit zoogenaamde witte lood, d. i. van het

het in het rivierzand nevens het goud voorkomende ruwe platina, op groote bezwaren ſtuitte, en het alleen in verbinding met andere metalen kon bewerken. In de daad heeft eerst in onze dagen Wollaston het bearbeiden van het zuivere platina geleerd, dat ook nu nog in den oven niet zonder bijvoeging van andere metalen te ſmelten is.

II. *Platina met den naam* κασσιτερος. Plinius zegt, dat *plumbum album* een zeer kostbaar metaal is, door de Grieken κασσιτερος genoemd, en herinnert, dat dit metaal volgens de getuigenis van Homerus reeds in den Trojaanſchen tijd bekend is geweest. (Plumbi duo genera, nigrum atque candidum. Pretioſiſſimum candidum, a Graecis appellatum caſſiteron, *fabuloſeque narratum in inſulas maris atlantici peti*, vitilibusque navigiis circumſutis corio advehi. — Album habuit auctoritatem et Iliacis temporibus, teste Homero, caſſiteron ab illo dictum. Plin. l-l. c. 16.) Volgens Plinius derhalve moet het Homeriſche κασσιτερος door *plumbum album*, d. i. door *platina* vertaald worden. En in de daaad wordt κασσιτερος alleen als ſieraad der voornaamſte koningen, eenig en alleen van Agamemnon, Achilles en Diomedes, genoemd. En toch dachten de philologen aan tin, offchoon κασσιτερος en goud altijd naast elkander ſtaan, en het vrij zot klinkt, wanneer bijv. in de vertaling van Voss bij het harnas van Agamemnon geſproken wordt van ſtrepen, „twaalf van fonkelend goud, en twintig andre van tin." Daarbij moet dat harnas iets bijzonder kostbaars zijn, dewijl het als een gastgeſchenk wordt voorgeſteld, dat een achter-kleinzoon van Phaëton, de rijke heerſcher in Cyprus, die Paphos heeft gebouwd, geſchonken heeft; waardoor wij terſtond in den beroemdſten kring van myſteriën worden gevoerd. Schneider, de eenige philoloog van den nieuweren tijd, die zich ernſtig met natuurkundige wetenſchappen bezig hield, zegt in zijn bekend ſchoolwoordenboek te regt, nadat hij de plaatſen uit de Ilias heeft aangehaald, die op κασσιτερος betrekking hebben: „Uit de aangehaalde plaatſen blijkt, dat men het κασσιτερος, in het vuur week gemaakt en met den hamer tot platen bewerkt, gebruikte; dat daarvan beenſtukken werden vervaardigd, die, indien zij van het weeke tin waren, ſlechte dienst konden doen tegen

Digitized by Google

den ſtoot der lans. Het is daarom zeer twijfelachtig, of Homerus onder κασσίτερος tin heeft bedoeld." En dit te meer nog, omdat, gelijk boven gezegd is, goud en κασσίτερος altijd nevens elkander worden geplaatst. Vooral was het de God Vulcanus, die op het kunſtig door hem vervaardigde ſchild van Achilles eene kudde plaatſte, gedeeltelijk van goud, gedeeltelijk van κασσίτερος gemaakt. Ook de ſcheenſtukken van Achilles vervaardigde hij van κασσίτερος, dat vreesſelijk weerklonk, door de ſpeer getroffen, (Il. XXI. 592.) Blijkbaar kan hier geen tin bedoeld zijn, maar moet men denken aan een edeler metaal, even als het goud, tot verſiering gebruikt, en dat niet week was, maar weerklank gaf. Beckmann herinnert, dat κασσίτερος eerst in de vierde eeuw door *ſtannum* werd vertaald, en dat Priscianus, de hoofdautoriteit der grammatiſche philologen, deze vertaling in de zesde eeuw volgde.

Zoo beroemd was het κασσίτερος, dat het den naam gaf aan eilanden in de Atlantiſche zee, waar het gevonden werd. Plinius, gelijk vroeger Herodotus, ſpreekt er van, als eene fabelachtige opgave der Grieken, dat het op deze eilanden in de Atlantiſche zee werd gevonden. Daar men κασσίτερος door tin overzette, dacht men aan de Britſche eilanden. Dat gaat intusſchen niet, daar de bedoelde eilanden lagen *ex adverſo Celtiberiae*, gelijk Plin. IV. c. 22 ſect. 36 zegt, en dewijl op de Britſche eilanden in zijnen tijd wel niet het *fabuloſe* van het vinden van tin toepasſelijk is. Kenmerkend is het overigens bij het tin, dat het wel op weinige plaatſen der aarde gevonden wordt, maar waar het voorkomt, in groote menigte voorhanden is, zoodat het nooit tot de bijzonder kostbare en zeldzame metalen kon behooren. Men zou derhalve bij de Kasſiteridiſche eilanden in de Atlantiſche zee eerder aan het fabelachtige Atlantis der ouden denken. Uitdrukkelijk zegt Strabo aan het einde van het derde boek zijner geographie, dat de Pheniciërs zich zeer beijverden, om hunne vaart geheim te houden naar de Kasſiteridiſche eilanden, die, gelijk hij zegt, ten noorden van de haven der Artabriërs (die het noordwestelijke voorgebergte van Spanje bewoonden) in de ruime zee lagen, en wier bewoners hij op eene phantastiſche wijze ſchildert, als zeer vreemd in „lange mantels gekleede menſchen, die met ſta-

Digitized by Google

ſtaven rondſtappen, gelijk de wraakgodinnen in de treurſpelen." Ook in nevenzaken ontbreekt de geheimzinnige inkleeding niet. In het land der zoo even genoemde Artabriërs, zegt Poſeidonius volgens Strabo (III, 2, 9, p. 147 ed. Caſaub.) die hem intusſchen weinig geloof ſchenkt, blinkt de aarde van zilver, kasſiteros en wit goud; want zij bevat zilver. Zulk eene aarde voeren de rivieren af; de vrouwen ſchrapen haar met harken bijeen en wasſchen ze in gevlochten zeven boven een kist. Blijkbaar kan hier de natuurkenner onmogelijk aan tin denken, en zal reeds daarom geneigd zijn, κασσιτερος door *platina* te vertalen.

(Het Vervolg hierna.)

PROGRAMMA CERTAMINIS POETICI, AB INSTITUTO REGIO BELGICO PROPOSITI A°. CIƆIƆCCCXLV.

Societas, quae colendis, proferendisque doctrinis, literis, artibus, Inſtituti Regii Belgici nomine, Amſtelodami conſtituta est, quum edito ab ſe, ipſis Kalendis Ianuariis anni CIƆIƆCCCXLIV, programmate, ex legato quondam Sodalis ſui, viri amplisſimi, Jacobi Henrici Hoeufft, praemio propoſito ad certamen poëticum in illum annum invitasſet omnes, exteros pariter ac cives, qui Latinae poëseos ſtudio atque exercitio tenerentur, misſa ad ſe ante Kalendas Ianuarias huius anni carmina accepit duo et viginti.

De his ſententiam tulerunt memorati in programmate certaminis iudices, qui longe esse infra mediocritatem cenſuerunt sequentia:

I. Carmen heroïcum, cuius argumentum *arx pacis*, quodque inſignitum ſententia: *pulcrum est nomen pacis*;

II. Eiusdem auctoris carmen heroïcum, *Arbor vetus* inſcriptum, cui praemissa ſententia: *Venit uſus ab annis.*

III. Carmen heroïcum *de Hollandia Muſis amica*, ſententiam praeferens: *Hactenus erubui, cet.*

IV. Carmen heroïcum *de Muſa Boreali Batava* ſive *hieme*, inſignitum sententia: *Sunt quoque, quae nobis commoda praebet hiems.*

V. Carmen elegiacum *in ſacrum Iesu Christi nomen*, inſtructum ſententia: *omnipotens nomen eius, cet.*

Digitized by Google

VI. *Varia heroïca et alia*, quibus anctor ſententiam praemiſit *ex iſta vita diſcedo tanquam hospitio.*

VII. Carmen horoïcum, argumentum habens *templum Felicitatis*, praemiſſam ſententiam: *Eloquentia quaedam est doctrina ſalutaris.*

VIII. Carmen heroïcum *de ſpriritu ſeculi*, inſignitum ſententia: *cum ſit una ſapientia*, *cet.*

IX. Carmen alcaïcum *de morte Hannibalis*, ſententiam praeferens: *Operoſa parvus Carmina fingo.*

X. Carmen elegiacum *in laudem Gulielmi Primi*, cui praemiſſa ſententia: *Nobilis ardor agit.*

XI. Carmen heroïcum, inſcriptum *nomologus naturae*, nullâ additâ ſententia.

XII. Eiusdem auctoris carmina lyrica ad *Galileum*, ad *Keplerum* ad *Torizellium.*

XIII. Carmen heroïcum *in Daliam florum reginam*, inſtructum ſententia: *At nos Parnasſi*, *cet.*

Aliquanto plus poëtici ingenii, ſed nondum ſatis exculti prodere iudicibus viſa ſunt haecce:

XIV. Carmen heroïcum *de Cholera morbo*, (qui Neapoli grasſatus anno cIↃIↃcccxxxvii) inſignitum ſententia: *Naſcimur in lacrymas.*

XV. Carmen elegiacum *de bello ſacro*, cui praemiſit auctor ſententiam *Nil desperandum.*

XVI. Carmen alcaïcum *Ode in Graeciam*, hac praefixa ſententia: *me quoque dicunt Vatem pastores.*

XVII. Carmen elegiacum *Pax Europae ad manes Gulielmi Primi*, *augustisſimi Neerlandorum regis*, additam habens ſententiam: *Muſa Latina prius rutilans*, *cet.*

Ingenio variisque poëſeos dotibus magis etiam ſe iudicibus commendarunt ſequentia:

XVIII. Carmen heroïcum *de vehiculis vapore motis* ſententiam praeferens: *Peliaco quondam*, *cet.*

XIX. Carmen alcaïcum ejusdem, ac ſuperius, argumenti, cui praemiſſa ſententia: *Aut famam ſequere*, *cet.*

XX. Carmen alcaïcum *in Leopoldum* (Etruriae) *principem*, hanc habens additam ſententiam: *Dignum laude virum*, *cet.*

XXI. Eiusdem auctoris aliud carmen alcaïcum *de valle Anemonis*, inſignitum ſententia: *Paullum ſepultae distat inertiae*, *cet.*

Sed, quamvis in his carminibus multa ſint egregia, tamen in his quoque iudices ad multa haud ſane probanda offenderunt, in memoratis quidem XX et XXI ad non pauca minus proprie, minusve Latine, dicta, in carminibus autem *de vehiculis vapore motis* ad multos bonis intermixtos verſus vel duros vel languidos.

Tum continuo poëtici ſpiritus ardore et Latinae dictionis nitore quatuor iis proxime ante memoratis praestare, longo-

goque super cetera missa, superque mediocritatem eminere, itaque praemio dignum censuerunt iudices

XXII. Carmen heroïcum, cuius lemma *Xiphias*, argumentum, piscium hoc nomine in freto Siculo captura, apparente simul visionis ludibrio, cui nomen ab incolis inditum: *Fata morgana*.

Huic carmini adiecta schedula, eandem atque ipsum carmen, sententiam praeferens: *puer ista tuae sint praemia Musae*, cet. die xxv mensis Martii huius anni in publico consessu Instituti Classis praesidis aperta, auctorem ejus carminis prodidit Didacum Vitrioli, *e Rhegio Calabriae urbe in regno Neapolitano*, cui proinde praemium decretum est.

Declarato sic initi superiore anno certaminis eventu, praedicta Societas, ex legato Hoeufftii, praemio proposito ad certamen poëticum in hunc annum invitat omnes, exteros pariter ac cives, qui Latinae poëseos studio atque exercitio tenentur.

Certaminis praemium erit numisma aureum, centum et viginti florenos valens; dabitur autem ei, cujus ad Societatem missum carmen Latinum, versuum haud minus quinquaginta, non ex aliqua lingua translatum, non in re versans ad privati hominis tempus pertinente, non denique vel literarum typis vel aliquo modo vulgatum prius, a constitutis ad id iudicibus, tum super cetera, quae item missa fuerint, eminere, tum eo honore dignum censebitur.

Iudices certaminis erunt Instituti sodales, Viri Clarissimi, D. I. van Lennep, M. Siegenbeek, P. Hofman Peerlkamp. Mittuntor carmina ad Classis Praesidis eundemque universi Instituti Scribam, ante initium mensis Ianuarii anni CIↃIↃCCCXLVI, non auctoris, sed aliena manu descripta, addita obsignata schedula, quae auctoris nomen, titulos, stabilemque habitandi sedem ostendat, et in fronte eandem habeat sententiam, qua ipsa insignita sint carmina.

Certaminis eventus solenni ritu declarabitur diariis, quibus et certaminis propositi ratio fuerit prodita.

Praemio digna habita carmina sumtibus Societatis typis descripta in lucem edentur.

Cetera, si qua erunt, carmina, una cum obsignatis schedulis, aut ipsis auctoribus, aut horum procuratoribus restituentur; ita tamen, si intra annum finiti certaminis eam restitutionem suo sumtu petierint, certamque restituendi viam indicaverint, addito, unde de iure vindicandi constet.

Non rogata restitutione, aut neglectis restituendi legibus, obsignatae schedulae in ignem coniicientur, ipsa autem carmina in tabulario Societatis ad eos, quos ei visum fuerit, usus asservabuntur.

Amstelodami die XXXI Martii
Ai. CIↃIↃCCCXLV.

D. D. Büchler,
Classi Presidi et Universo Instituto ab Actis.

PRO-

Digitized by Google

PROGRAMMA

VAN DE

HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ DER WETENSCHAPPEN TE *HAARLEM*,

voor het Jaar 1845.

De Hollandſche Maatſchappij der Wetenſchappen te Haarlem hield hare *drie en negentigſte* jaarlijkſche Algemeene Vergadering op den 24ſten Mei 1845.

De Preſident-Directeur, Jhr. W. P. Barnaart van Bergen, opende de Vergadering met eene aanſpraak, waarin hij hulde deed aan de verdienſten van wijlen den Directeur Merkus de Kok, en van de leden, die de Maatſchappij in het afgeloopen jaar door den dood verloren had, waarna hij den Secretaris verzocht verſlag te doen van hetgeen ſedert de laatſte algemeene vergadering, ter beantwoording van uitgeſchrevene Prijsvragen was ingekomen. Uit dit verſlag bleek het:

I. Dat op de vraag: „Welke is de oorſprong van het ijzer in de onderaardſche oerbeddingen, en hoe laat zich het blijkbaar verband dezer beddingen met de zandgronden en met de daarop groeijende gewasſen, vooral met de heidevelden verklaren? was ingezonden eene verhandeling in de Franſche taal.

De Maatſchappij heeft deze verhandeling de bekrooning waardig geoordeeld, en beſloten dezelve in hare werken op te nemen.

De Schrijver der verhandeling bleek te zijn A. Daubrée, Hoogleeraar bij de Faculteit der Wetenſchappen, enz. enz., te Straatsburg.

De vraag door den Hoogleeraar Reinwardt voorgeſteld zijnde, werdt hem de zilveren Medaille toegewezen.

II. Dat op de vraag: „Volgens eene waarneming van van Marum wordt de lengte van eenen dunnen metaaldraad verminderd, wanneer eene Leidſche fleſch door denzelven ontladen wordt. Men wenscht, dat dit verſchijnſel bij verſchillende middellijnen en lengte van draden, bij ſterkere en zwakkere ontladingen worde onderzocht, en dat ook in dit opzigt de werking van ſterke galvaniſche ſtroomen op metaaldraden worde beproefd", was ingekomen eene verhandeling geſchreven in de Hollandſche taal. De Maatſchappij hoezeer zij den toeſtel door den Schrijver gebruikt, om de verkorting der draden te meten, doelmatig oordeelt, vindt in deze verhandeling geene verdienſten, die haar ter bekrooning in aanmerking zoude kunnen doen komen, zij beſluit de vraag te herhalen.

III.

Digitized by Google

III. Dat op de vraag: „De Maatschappij verlangende de groote verbeteringen, aan het microscoop in den laatsten tijd aangebragt, toegepast te zien op het naauwkeurige onderzoek der structuur van verschillende organen van het dierlijk ligchaam, vraagt een nieuw, door teekeningen opgehelderd microscopisch onderzoek der zamenstelling van de milt?" was ingekomen eene verhandeling geschreven in het Nederduitsch.

De Maatschappij heeft om gewigtige redenen besloten de beoordeeling dezer verhandeling uit te stellen tot hare volgende algemeene vergadering.

Het lid W. Vrolik vervolgens het woord bekomen hebbende, werden door hem in eene redevoering de wetenschappelijke verdiensten herdacht van wijlen het oudste lid der Maatschappij, den Hoogleeraar N. C. de Fremery, die gedurende eene reeks van bijkans vijftig jaren met den meesten ijver de belangen van de Maatschappij had helpen bevorderen.

De Maatschappij heeft goedgevonden, om van de onbeantwoord geblevene vragen, waarvan de tijd der beantwoording op den 1 Januarij l.l. verstreken was, de volgende thans aldus te herhalen, om

BEANTWOORD TE WORDEN VÓÓR 1 JANUARIJ 1847.

I. De Maatschappij verlangt eene volledige theorie en zoo juist mogelijke bepaling van de aardsche straalbuiging.

II. De Maatschappij verlangt eene onderzoeking naar het wezen der lichtpunten, die men zoo dikwijls aan den hemel, in de nabijheid der zon, door eenen kijker waarneemt, en wenscht vooral, dat daarin stellig beslist worde, of zij al dan niet, aan de zoogenaamde herfstdraden moeten toegeschreven worden.

III. Door de proeven van verschillende Natuurkundigen, vooral door die van Biot, is het gebleken, dat men door optische middelen sommige bestanddeelen van plantaardigen en dierlijken oorsprong, in hunne oplossingen, kan erkennen, en dat van die middelen nuttige toepassing kan gemaakt worden.

De Maatschappij verlangt eene Verhandeling, waarin, op grond van genomene en beschrevene proeven wordt bepaald, welke bestanddeelen, vooral organische, door optische middelen met zekerheid kunnen ontdekt worden, en welke nuttige toepassingen men van deze kennis in het dagelijksche leven en in de Geneeskunde maken kan.

VI. Aangezien het niet ontkend kan worden, dat, sedert Hermann in den jare 1783 zijne doorwrochte *Tabula affinitatum animalium* uitgaf, de Dierkunde zoodanige vorderingen gemaakt heeft, dat het tegenwoordig standpunt der wetenschap geheel van het toenmalige verschilt, en derhalve de door hem

Digitized by Google

hem geopperde denkbeelden nu niet meer ten volle geldig kunnen heeten, verlangt de Maatſchappij een nieuw bewerkt geſchied-, natuur- en ontleedkundig overzigt der organiſche vormen, door welke de klasſen, orden, geſlachten en ſoorten der gewervelde dieren over en weder in elkander overgaan, en zich tot een gemeenſchappelijk geheel aaneenhechten. Zij wenscht in de eerſte plaats de vraag beantwoord te zien, of er bijzondere overgangsvormen bij de gewervelde dieren beſtaan. Zoo ja, welke ſoort van aaneenſchakeling door dezelve wordt te weeg gebragt; en welke veranderingen uit eene dergelijke beſchouwing in de klasſificatie der gewervelde dieren behooren te worden ingevoerd. Bij de behandeling van al deze vraagpunten verlangt zij, dat de Schrijver zijne meening vooral op naauwkeurig ontleedkundig onderzoek doe rusten.

V. In verſchillende gewasſen, die tot voeder voor het vee worden gebruikt, wordt door de ſcheikundige ontleding eene hoeveelheid plantenwas aangewezen, die volgens voorname Natuurkundigen niet alleen door verzuring zeer ligt in dierlijk vet zoude kunnen veranderd worden, maar ook door de werking van het dierlijk organismus dadelijk op deze wijze daarin zouden overgaan.

De Maatſchappij het groot belang inziende, dat er in de kennis gelegen is van dit planten-was en van de veranderingen, die hetzelve bij de vereeniging met zuurſtof ondergaat, verlangt, dat hetzelve uit verſchillende plantenſoorten worde verzameld en naauwkeurig onderzocht; dat voorts de overgang van dit was tot vette zelfſtandigheden in allen opzigte worde nagegaan en beſchreven, en dat eindelijk hieruit eenig beſluit omtrent het daarmede in verband ſtaande, meer of minder voedende der verſchillende tot voedſel gebruikte gewasſen worde afgeleid.

VI. Het is bekend, dat de Electriciteit bij haren overgang van het eene ligchaam op het andere, deeltjes van het eerſte op het tweede overbrengt.

De Maatſchappij verlangt, dat dit verſchijnſel in alle zijne omſtandigheden worde onderzocht, en dat men bepale, bij welke ligchamen, wanneer, en hoe zulks plaats heeft.

VII. Volgens eene waarneming van van Marum (zie *eerſte vervolg der Proefnemingen met* Teyler's *Electriſeer-Machine*, bl. 59) wordt de lengte van eenen dunnen metaaldraad verminderd, wanneer eene Leidſche flesch door denzelven ontladen wordt.

Men wenscht, dat dit verſchijnſel bij verſchillende middellijnen en lengten van draden, bij ſterkere en zwakkere ontladingen worde onderzocht, en dat ook in dit opzigt de werking van ſterke Galvaniſche ſtroomen op metaaldraden worde beproefd.

VIII. Biedt de aanſtaande droogmaking van het Haarlem-

Digitized by Google

lemmer-Meer ook de gelegenheid aan tot het doen van eenige Zoölogifche, Phyfifche en Phyfiologifche waarneminnemingen; en zoo ja, welke zijn deze, en hoe moet men zich tot het doen derzelve inrigten?

(*Het vervolg hierna.*)

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

OEUVRES PHILOSOPHIQUES DE FRANÇOIS HEMSTERHUIS.

*** Nadat het verlangde getal Inteekenaren op eene nieuwe en vermeerderde uitgave van dit werk bekomen is, betuigt de ondergeteekende zijnen dank aan allen, die hiertoe welwillend hebben bijgedragen. Reeds is het werk ter perfe gelegd, met het voornemen, om nog dit jaar de twee eerfte deelen in het licht te geven.

Leeuwarden, Mei 1845. W. EEKHOFF.

*** Bij P. H. VAN DEN HEUVELL, te *Leiden*, is uitgegeven:

de *Tweede Druk* van

C. F. F. HAACKE, SCHETS DER GRIEKSCHE EN ROMEINSCHE OUDHEDEN, *benevens een* TIJDREKENKUNDIG OVERZIGT DER GRIEKSCHE EN ROMEINSCHE SCHRIJVERS, ten dienfte der *GYMNASIEN*; naar de derde vermeerderde en verbeterde uitgave uit het Hoogduitsch vertaald, door Dr. J. M. VAN GENT, *Prorector aan het Stedelijk Gymnafium* te Delft.

Dat de uitgave van dit belangrijk werk aan de behoefte in ons land aan een gefchikt leerboek voor het onderwijs in de Griekfche en Romeinfche oudheden voldaan heeft, bewijst het fteeds gunftig onthaal, dat hetzelve allerwege te beurt valt. Hetzelve is zamengefteld overeenkomftig den tegenwoordigen ftand dier Wetenfchappen, als zijnde het zoowel ten opzigte der Griekfche als der Romeinfche oudheden, een uittrekfel uit de grootere werken van de meest verdienftelijke mannen, die dat vak in de laatfte tijden hebben bearbeid. Het is niet uitvoeriger dan tot bereiking van het voorgeftelde doel, noodzakelijk moet geacht worden. De vorm en wijze van behandeling zijn bijzonder gefchikt gekozen, voor jeugdige beoefenaren der Griekfche en Romeinfche Letterkunde, om eene naauwkeurige en uitgebreide kennis der zeden en gewoonten van twee der befchaafdfte volken der oudheid te bekomen; en wordt dus dit werk alom, waar het nog niet ten gebruike is ingevoerd, gerustelijk aanbevolen. Hetzelve is zeer compres ge-

Digitized by Google

gedrukt in gr. 8°., bevat behalve het voorwerk 260 bladzijden, en is op den matigen prijs van *f* 1,90 gesteld.

HAARLEM, *den* 1*sten* *Julij* 1845. De NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TER BEVORDERING VAN NIJVERHEID, op *Dingsdag* den *vijftienden* dezer maand, des morgens ten *negen* ure precies, in het Lokaal van Hun Ed. Groot Achtbaren, de Heeren Staten der Provincie Noord-Holland, op het Prinsenhof binnen deze stad, hare *Jaarlijksche Algemeene Vergadering* zullende houden, wordt hiervan aan alle *Donateuren* en *Leden* kennis gegeven, ten einde dezelve zich zouden voorzien van een behoorlijk bewijs, dat zij Leden dezer Maatschappij zijn, om hetzelve, bij den ingang te vertoonen; zullende geene andere personen, buiten dezelve, tot deze Vergadering worden toegelaten.

In naam der Maatschappij:
J. T. SIEGEL, *Alg. Secret.*

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Junij.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-streken.	Wind-kracht.	Luchtsgesteldheid.
	28. 9¾	57	w. z. w.	4	bewolkt, buijig.
25	„ 10	59	id.	4 à 6	bewolkt.
	„ 11	55	id.	2	idem.
	28. 10½	59	w. z. w.	0	bewolkt.
26	„ 10¼	60½	w.	2	idem.
	„ 11¾	52½	w. n. w.	0 à 2	idem.
	28. 11½	59	z. w.	0	bewolkt.
27	„ 11¼	65	z. z. o.	0	betrokken, regen.
	„ 9¾	58½	o.	0	id. id.
	28. 7	61	z. z. o.	4	betr., regen.
28	„ 6¼	65½	z. w.	4	bew., buijig.
	„ 7¾	54½	w.	8	id. id. ruw weêr
	28. 11	55	w.	2 à 4	bewolkt.
29	29. 0½	60½	id.	2	idem.
	„ 1½	57	id.	0 à 2	idem.
	29. 1¼	58	z.	2 à 4	helder.
30	„ 1	64	id.	2	bew., regen, buijig.
	„ 0¾	59½	z. w.	2	bewolkt.
Julij.	28. 11½	62	z.	2	bewolkt.
1	„ 10¼	65	z. w.	4 à 6	betr., regen, buijig.
	„ 9¾	59	id.	6 à 8	bewolkt.

Van den 27 op 28 Junij des nachts regen.
Den 1 Julij, in den namiddag ruw weêr, hevige z. w. wind met buijen.

Gedurende de maand Junij 1845
Gevallen regen 28 Lijnen. Uitgewasemd 40 Lijnen.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE

KONST- EN LETTERBODE

VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 11den JULIJ.

N°. 29.

BERIGTEN.

Leipzig. Velen onzer lezers zal welligt eene nadere en naauwkeuriger opgave van de handschriften, door prof. Tischendorf uit het Oosten medegebragt, niet onbelangrijk zijn. Zij behooren tot zes verschillende talen, namelijk het Grieksch, het Syrisch, het Koptisch, het Armenisch, het Arabisch, het Ethiopisch. Bovenaan in de geheele verzameling staat een onwaardeerbaar kostbaar kleinood, het reeds vroeger als het oudste van alle, in Europa aanwezige, parkementhandschriften aangeduide fragment des O. T., in groot folio, in vier kolommen, bijna geheel zonder interpunctie en zonder groote aanvangletters, dat in deszelfs randnooten, van eene tweede hand, terugwijst op een exemplaar der Hexapla van Origenes, door den beroemden martelaar Pamphilus in zijne gevangenis geschreven. Het bevat gedeelten van het eerste boek der Chronijken en van het tweede boek Ezra, het boek Nehemia, Esther, een stuk van het boek Tobias, bijna den geheelen Jeremias en een deel der Klaagliederen. Het tweede MS. bestaat uit vier parkementbladen, die uit de zevende eeuw schijnen af te stammen. Het is een fragment van het Evangelie van Matthaeus. Het derde HS. bevat de vier Evangeliën met vele belangrijke bijlagen, en is in de tiende eeuw geschreven. Opmerkelijk is het, dat het Evangelie van Johannes de bekende kritisch-verdachte plaats der overspelige vrouw niet in den tekst heeft,

maar aan het einde van het Evangelie. 4. Een lijvige palimpſest, wiens ouder ſchrift uit de negende eeuw is, en een Evangeliarium bevat. 5. Een palimpſest van acht bladen, uit de 8ste of 9de eeuw, waarſchijnlijk op de kerkgeſchiedenis betrekkelijk. 6-8. Verſcheidene fragmenten, meestal van kerkvaders uit de 8ste, 9de en latere eeuwen. 9. Een MS. uit de 14de eeuw, met ſtukken van ARISTIDES, PLUTARCHUS, NICEPHORUS GREGORAS en anderen. 10. Een MS. uit de 15de eeuw, een ſynodaal-actenſtuk over de dwaalleer van BARLAAM, waarſchijnlijk nog onbekend. 11. Eene rijke anthologie, die, ſchoon eerst in de 16de eeuw vervaardigd, veel nieuws van oude claſſici ſchijnt te bevatten. 12. Een HS. met kerkhistoriſche ſtukken, waaronder zich ook de bulle van keizer JUSTINIANUS aan de opzigters van het Sinaïten-klooster bevindt. Deze verzameling van Griekſche HSS. verkrijgt daardoor nog bijzondere waarde, dat zij palaeographisch, misſchien ſlechts met eene enkele gaping, de 4de tot de 17de eeuw omvat. Slechts weinige bibliotheken van Europa bezitten, ondanks hare ſchatten, zoo vele documenten in unciaalſchrift. Onder de Syriſche HSS. zijn drie zeer merkwaardige. Het eerſte een fragment der Peſchito van het O. T., in het oudſte Estrangelo-ſchrift waarſchijnlijk vóór de 10de eeuw vervaardigd. Het tweede heeft bijna dezelfde letter, is waarſchijnlijk uit de 10de eeuw, en bevat het grootſte deel der vier Evangeliën volgens de Peſchito, met tegenoverſtaande Arabiſche vertaling. Het derde, eenige eeuwen jonger, bevat hymnen en gebeden der Nestorianen in Nestoriaansch letterſchrift. Onder de Arabiſche verdient bijzondere vermelding een volledige codex der 14de of 15de eeuw, met de levensbeſchrijvingen van al de apostelen. Drie andere, gedeeltelijk gebrekkig, raken martelaars en heiligen; een is een breviarium der Koptiſche kerk; een bevat fragmenten der Pauliniſche brieven; een ſchijnt eene overzetting van Griekſche homiliën te behelzen. Doch van bijzonder gewigt is een palimpſest van 24 parkementbladen, wiens ouder Grieksch ſchrift uit de 8ste eeuw en van nog niet onderzochten inhoud is, terwijl het latere ſchrift een gemengde Kufiſche en Arabiſche letter heeft en ten minſte uit de 10de eeuw dateert. Dezelfde letterſoort wordt nog ſlechts in één ander ſtuk gevonden, namelijk in eene Egyptiſche reis-

pas

Digitized by Google

pas uit de 8ste eeuw, die voor eenige jaren uit Kahira naar Parijs geraakt is. Onder de Koptische HSS. bevindt zich, behalve zes tot kerkelijk einde dienende, die gedeeltelijk met eene Arabische vertaling zijn voorzien, vooral een groot aantal van losse parkementbladen met fragmenten van het oude en nieuwe testament, van martyrologiën en andere stukken. Een gedeelte van deze bladen stammen welligt uit de 7de en 6de eeuw. De Armenische fragmenten, alle op parkement, heeft nog niemand in Leipzig kunnen onderzoeken. Zonder twijfel zijn zij grootendeels uit zeer ouden tijd. De koninklijke Saksische regering heeft reeds stappen gedaan, om de geheele verzameling van prof. TISCHENDORF te koopen. Buitendien heeft TISCHENDORF zoowel de openbare koninklijke bibliotheek te Dresden, als de academische bibliotheek te Leipzig, door kostbare geschenken met Drusische en Abyssinische handschriften verrijkt, gelijk ook met een aantal gedrukte werken uit Bulak, welke hem deels door den milden Egyptischen arts CLOT-BEY, deels door eenen edelmoedigen Duitschen bevorderaar der wetenschappen, die onlangs Abyssinië doorreisd heeft, tot dit einde waren geschonken. De drie Drusische MSS., waaronder eene doublet, zijn dezelfde als twee Parijsche, waaruit SYLVESTRE DE SACY de belangrijkste berigten over de godsdienst der Druzen heeft geput. Onder de vijf Abyssinische, die alle op parkement zijn, is er een, dat met 68 groote quartobladzijden miniaturen is voorzien, die betrekking hebben op het wonderleven van de heilige WALATTA PETROS. Een ander bevat eene duivelsbezwering, op eene rol, verscheidene ellen lang, benevens eene miniatuur. Een schoolboek is in het Abyssinische volksdialekt, het Amharisch, geschreven. Onlangs zijn deze geschenken door den heer TISCHENDORF aan de bovengenoemde Saksische bibliotheken overgemaakt. — Dezer dagen is TISCHENDORF door den koning van Frankrijk tot ridder van het legioen van eer benoemd.

GRONINGEN. Zijne Maj. heeft, bij besluit van 30 Junij jl., tot gewoon hoogleeraar in de faculteit van bespiegelende wijsbegeerte en letteren, bij de hoogeschool alhier, benoemd den heer J. J. P. VALETON, thans predikant bij de Waalsche gemeente te Middelburg, ter

vervanging van den, naar Leiden vertrokken, hoogleeraar JUIJNBOLL.

UTRECHT, *den* 30 *Junij.* Het Provinciaal Utrechtsch Genootschap heeft, in hare vergadering van heden, de gouden medaille toegewezen aan eene verhandeling over den Koophandel der Friezen vóór en gedurende de regering van KAREL *den Grooten*; waarvan schrijver bleek te zijn de Heer Mr. J. DIRKS, Advocaat te Leeuwarden. Onder de *acta literaria* van het Genootschap is opgenomen eene *Commentatio*, *de bello punico primo* van den Heer Dr. H. C. MICHAËLIS te Haarlem; en is aan dezen Heer, naar aanleiding daarvan, het lidmaatschap van het Genootschap eenparig aangeboden.

OVER DE OUDE NAMEN VAN HET PLATINA,

DOOR

J. S. C. SCHWEIGGER.

(Vervolg van bl. 9.)

III. *Platina onder den mystischen naam van electron* (ἤλεκτρον.) De fabelmassa, betrekkelijk het electron, blijkbaar bestemd, om het geheel tot eene zaak der mysteriën te maken, heeft reeds de verontwaardiging van eenen Plinius opgewekt. Höfer spreekt in zijn werk (I. bl. 109) over het electron, vroeger dan van het *plumbum album* van Plinius gesproken kon worden. Deze toevalligheid gaf misschien aanleiding, dat hij bij de gewone wijze van zien bleef, ofschoon hij, eenmaal tot de overtuiging gekomen, dat het platina in de hooge oudheid niet geheel onbekend was, daarvoor gemakkelijk een nieuw bewijs in de plaatsen over het electron zou hebben kunnen vinden. Nu echter zegt hij daarover het volgende in eene noot: bl. 109: „L'électrum signifie, chez les anciens, deux choses bien différentes: d'abord *l'électrum* proprement dit, c'est à dire *l'ambre jaune* ou le *succin*, qui est une substance organique (espèce de résine fossile); en second lieu une alliage d'or et d'argent, comme nous l'apprend Pausanias (Lib. I): ἄλλο ἤλεκτρον ἀναμεμιγμένος ἐστὶν ἀργύρῳ χρυσός: il existe un autre électrum, qui est une alliage d'or et d'argent. Comp. Plin.

XXXIII.

XXXIII. 4: „Tout or est allié d'argent; la proportion en varie. C'est quelquefois la dixième, la neuvième, la huitième partie du poids. Lorsque la proportion de l'argent est d'un cinquième, l'or perd son nom et prend le nom *d'électrum.* Un auteur Italien, Cortinovis (*Opuscoli scelti sulle scienze* etc. Milano 1760, in 4°.) chercha à prouver, dans une savante dissertation, que la platine était connu des anciens sous le nom *d'électrum.* Les raisons, qu'il en donne, ne sont pas valables."

Mijn doel is, mij aan de meening van Cortinovis aan te sluiten, wiens verhandeling ik intusschen niet heb kunnen te zien krijgen. Ik wend mij eerst tot Buttmanns zeer grondige verhandeling over het electron, in het tweede deel van zijnen *Mythologus*, bl. 337—363. Hij zegt het volgende, om de bijzonderheid te verklaren, dat eene metaalmenging uit goud en zilver denzelfden naam heeft verkregen, welken men aan den barnsteen gaf, bl. 352: „De barnsteen en het eveneens glinsterende metaal kunnen, hoe tegenstrijdig ons dat ook klinken moge, voor eene en dezelfde zaak zijn gehouden. Vooral in dien tijd van eenvoudige, op ervaring berustende kennis, konden zaken als dezelfde worden beschouwd, die in zekere, voor de zinnen en het gebruik in het oog loopende eigenschappen overeenkwamen, terwijl zij in andere, die dan als bijzaken werden beschouwd, zeer onderscheiden waren. Bij den barnsteen herinnerde alles het goud, de gele kleur, de heerlijke glans, de groote kostbaarheid." Zonder te spreken van het doorschijnende en van de brandbaarheid van den barnsteen, en alleen lettende op de kleur, moet men toch zeggen, dat deze geenszins goudgeel is; ook is de glans van den barnsteen niet heerlijk, maar enkel harstachtig, onmogelijk met dien van het goud te vergelijken; en tot de zeldzaamheden behoorde de barnsteen in de oudheid geheel niet. Veeleer zegt Plinius, vol billijke verontwaardiging over de geheimzinnige, op den barnsteen betrekkelijke fabelmassa: „van eene alledaagsche, overvloedige zaak (res quae quotidie inveniatur of invehatur atque abundet, Plin. XXXVII. C. 2. S. 11.) zulke dingen in goeden ernst te verhalen, is een blijk van de grootste minachting voor de menschen, en van de ondragelijke straffeloosheid der leugen." Men ziet

 reeds,

reeds, dat de schrijvers der oudheid veelvoudig belemmerd waren in hunne onderzoekingen niet alleen, maar ook in de mededeeling van datgene, wat hun werkelijk bekend was geworden, als er sprake is van het electron. Nergens evenwel komt eene plaats in de oudheid voor, waar de barnsteen met het goud wordt vergeleken. Daar Buttmann intusschen deze vergelijking, hoe ongerijmd zij ons, gelijk hij zelf erkent, ook schijnen moge, in den geest der oudheid meende te kunnen regtvaardigen, zoo verstaat hij ook eene zeer duidelijke plaats van Pausanias niet, welke ik hier met zijne verklaring laat volgen. Pausanias, V. c. 12, p. 406 *ed.* Casaub., zegt: *τὸ δε ἤλεκτρον τοῦτο, οὗ τῷ Αὐγούστῳ πεποίηντο τὴν εἰκόνα, ὅσον μὲν αὐτόματον ἐν τοῦ Ἠριδανοῦ ταῖς ψάμμοις εὑρίσκεται, σπανίζεται τὰ μάλιστα, καὶ ἀνθρώπῳ τίμιον πολλῶν ἐστιν ἕνεκα. τὸ δὲ ἄλλο ἤλεκτρον ἀναμεμιγμένος ἐστὶν ἀργύρῳ χρυσός.* Buttmann zegt: „Merkwaardig is het, hoe de uitdrukkingen van eenen overigens der zake zeer kundigen man, van Pausanias, nog geheel van dien aard zijn, dat men ziet, dat barnsteen en het metaal electron hem slechts verschillende vormen en soorten van dezelfde stof waren. Vooral bij gelegenheid van het standbeeld, dat wel zonder twijfel van het metaal electron gemaakt was, geeft hij een kort berigt van het electron in het algemeen, en drukt zich alzoo uit: Van dit electron, waarvan het beeld van Augustus gemaakt is, zijn er twee soorten; de eene (en nu duidt hij den barnsteen aan) is zeer zeldzaam en kostbaar; de andere is een mengsel van goud en zilver." Doch de barnsteen was ten tijde van Plinius niet zeldzaam en kostbaar, gelijk wij zoo even zagen, en Buttmann zal onmogelijk kunnen bewijzen, dat hij dit in de dagen van Pausanias geworden was. Daarenboven komt de barnsteen wel in de zee, maar niet in het rivierzand voor, gelijk het zeldzame metaal, waaruit het beeld van Augustus gemaakt was. Een tijdgenoot van Augustus, Virgilius, laat in zijne Aeneis (VIII. 624) door Vulcanus voor Aeneas scheenstukken maken van electrum en zuiver goud, (ocreas electro auroque recocto) in blijkbare navolging van Homerus (Il. XVIII. 613), waar Vulcanus ze maakt voor Achilles uit *κασσίτερος*, hetwelk Virgilius dus vertaalde door *electrum*. De woorden van Pausanias beteekenen woordelijk: „Dit electron, waaruit de beeldzuil van Augustus

Digitized by Google

tus is gemaakt, en dat als natuurprodukt (αὐτόματον) gevonden wordt in het zand van den Eridanus, is zeer zeldzaam en ſtaat daardoor in hooge waarde bij de menſchen; het andere electron is met zilver gemengd goud." Pauſanias ſtelt dus blijkbaar het natuurprodukt tegen het kunstprodukt over. Men poogde namelijk dit in het zand van den Eridanus voorkomende natuurprodukt, hetgeen onmogelijk barnſteen zijn kon, waaruit zich ook, gelijk Buttmann zelf toeſtemt, geen beeld laat maken, door eene vermenging van goud met zilver na te bootſen. Derhalve moet dat natuurprodukt noodzakelijk een edel (gelijk Pauſanias zegt, zeer zeldzaam) metaal zijn geweest, dat ook in waarde met het goud te vergelijken, maar van helderder kleur was. Naar het natuurlijke voorkomen in het rivierzand zullen wij volſtrekt aan het *platina* moeten denken.

Hier intusſchen zal het noodig zijn, vooral daarover te ſpreken, hoe het platina aan den naam van *electron* komen kon. En hier zal ons Buttmann, die als grammaticus, wanneer hij over etymologiſche onderwerpen handelt, geheel in zijn vak is, op den regten weg kunnen voeren. In de aangehaalde verhandeling, bl. 355—363 leidt hij ἤλεκτρον van ἕλκειν, *trekken*, af en regtvaardigt deze afleiding, door analoge voorbeelden, van de taalkundige zijde volkomen. Van belang is zijne opmerking, dat de benaming van den barnſteen ook in andere talen van het verſchijnſel des aantrekkens ſchijnt afgeleid te zijn, waarover hij aan het einde het volgende zegt: „De tegenwoordige gewone Franſche benaming *tire-paille* heeft Sacy reeds met de Oosterſche, *karuba* vergeleken, welke in het Perzisch letterlijk *ſtrooroover* beteekent. Het tweede deel van dezen naam *ruba*, *roover*, ſtemt, gelijk zoo vele andere Perziſche woorden, met den Germaanſchen wortel van gelijke beteekenis overeen, en daardoor wordt het zeer waarſchijnlijk, dat de naam *raf*, *rav*, dien de barnſteen in de Noord-Germaanſche ſpraken voert, insgelijks tot den wortel *raffen*, *rooven* behoort. En daarmede vergelijke men weder het berigt uit het Oosten bij Plinius (XXXVII. C. 2. Sect. 11), dat in Syrië de vrouwen aan de ſpinnewielen wervels hadden van barnſteen en die roovers (harpaga) noemden, omdat zij bladeren, ſtroo en rafels van de kleederen aantrokken. In dezen zin nu kon het natuurlijk voorkomende platina

Digitized by Google

op goeden grond electron genoemd worden, omdat het door zijne ijzergehalte magnetisch is, en niet alleen door den magneet wordt aangetrokken, maar ook in grootere ſtukken werkelijk polarisch voorkomt. Daar derhalve het oorſpronkelijk voorkomende platina zich aan den magneet aanſloot, was het reeds daardoor oudtijds aan de wetenſchappelijke natuuronderzoeking onttrokken en behoorde aan de mysteriën, waarin het magnetismus zulk eene groote rol ſpeelde, gelijk ik heb aangetoond in mijn werk over de Samothraciſche mysteriën, uitgegeven onder den titel: *Einleitung in die Mythologie auf dem Standpuncte der Naturwisſenſchaft.* (*)" — De naam electron voor het oorſpronkelijk voorkomende platina ſtamt dus van de mysteriën af, en was voor de met polariteit begaafde platinaſtukken zeer verſtandig gekozen, maar paste niet voor de bij Plinius bedoelde

(*) Als proeve van het belangrijke dezer beſchouwingswijze der Samothraciſche mysteriën, moge ſtrekken, dat ook daardoor het zien van kunstwerken der oudheid en het lezen van hare dichters aangenamer wordt. Wie de laatſte afdeeling van die verhandeling gelezen heeft, kan zich gemakkelijk verklaren, waarom het (als electron polarisch voorkomend en daarom tot de mysteriën behoorend) *κασσίτερος* in de Ilias alleen met de Dioscuriſche wezens, Achilles en Diomedes, in verband gebragt wordt, en waarom zelfs het door Agamemnon gedragen *κασσίτερος* met den verwanten Cypriſchen mythenkring wordt verbonden. In de Ilias vermijdt Homerus den geheimzinnigen (mysteriën-) naam electron geheel. Maar in de Odysſea, die de magiſche fabelen der mysteriën in zekere mate ten toon ſpreidt, komt omgekeerd nooit de naam *κασσίτερος* voor; maar het electron glinſtert nevens het goud in het magisch verſierde, eener Godenwoning, gelijk het paleis van Helena en Menelaus (Od. IV. 73); Pheniciërs brengen aan het hof des konings een borstſieraad van goud, bezet met electron (Od. XV. 459). En ook de halsband, die als bruidsgeſchenk aan Penelope wordt aangeboden, is van goud, bezet met electron, te vergelijken met de ſtralende zon. (Od. XVIII. 296.) Wat ik hier aanduid met betrekking tot het gebruik der woorden *κασσίτερος* en *ἤλεκτρον*, dat namelijk dezelfde zaak in de Ilias met den eenen, in de Odysſea met den anderen naam wordt genoemd, is niet eene alleen en op zich zelve ſtaande opmerking; reeds Plinius zeide, XXX. C. 1. Sect. 2: Maxime tamen mirum est in bello Trojano tantum de arte ea (magica) ſilentium fuisſe Homero, tantumque operis ex eadem in Ulixis erroribus adeo ut totum opus non aliunde conſtet.

Digitized by Google

de vermenging van goud en zilver, waarmede men het platina zocht na te bootfen, om het zoogenaamde witte goud voort te brengen, welken naam ook bij ons het platina een tijdlang heeft gedragen.

(*Het Vervolg en Slot hierna.*)

BEOORDEELING VAN VADERLANDSCHE WERKEN, IN BUITENLANDSCHE TIJDSCHRIFTEN.

Commentatio Critica de Anthologia Graeca. Scripsit ALPHONSUS HECKER. VIII en 408 bladz., 8°., Leyden, bij S. en J. Luchtmans, 1843.

De Griekfche *Anthologie* is federt de uitgave der *Palatina*, d. i. federt 1817, veelal befchouwd als een afgedaan werk, waaraan nog flechts kleinigheden te verbeteren overbleven. De ondergeteekende billijkt de hooge waarde, welke men gehecht heeft aan den uitgebreiden arbeid van den eerwaardigen Fr. Jacobs, wiens naam voor immer, als die van eenen *Sospitator*, met de *Anthologie* verbonden zal blijven; doch hij twijfelt, of er ooit van een afgedaan werk der oudheid fprake kan zijn, en allerminst is dit, naar zijn oordeel, het geval met de *Anthologie*. Maar al te dikwijls heeft men in het oogloopende gebreken van den tekst zoeken weg te ruimen door geneesmiddelen, die tegen den langen duur niet beftand waren; en bij naauwkeuriger toezien treden meer bedekte feilen in grooteren getale te voorfchijn, dan men verwacht zou hebben. Hoe kon het ook anders? Men bedenke, dat de in leeftijd en dichttrant meest verfchillende dichters hier bijeen worden gevonden; dat de groote menigte der Epigrammen zelfs de meest volhardende vlijt afmatten moet; en dat deze gedichten grootendeels flechts in een enkel niet zeer oud handfchrift bewaard zijn, nadat zij door de handen van vele verzamelaars gegaan waren, die, gedeeltelijk althans, zich niet ontzagen hunne eigene krachten aan deze ftof te beproeven. Zoo zal men zich niet behoeven te verwonderen, dat de *Anthologie*, zelfs na zulke gewigtige bemoeijingen van vroegere en latere geleerden, fteeds nog een onuitputtelijken overvloed van vraagftukken voor de divinatorifche kritiek oplevert. De oplosfing dezer vraagftukken gaat met zeer eigenaardige zwarigheden gepaard. Hoe dikwijls doet het zich niet voor, dat het puntige van eene gedachte of van een geheel epigram door bedorvenheid van den tekst verftompt en flechts door gisfing weder uit te vinden is. Ontelbare malen loopen daarbij de wegen, die de critici inflaan, in verfchillende rigtingen uiteen, en het gebeurt niet zelden, dat de een telkens het door den ander voorge-

ſlagene door eene nieuwe eigene vinding tracht te verdringen. Reeds het eerſte epigram in den *Delectus* van Meineke, een ſchijnbaar vrij duidelijk gedicht van Mnaſalcas van Sicyon, heeft ſedert Meineke drie critici bezig gehouden, elk van welke het laatſte vers, en dus de kern van het geheel, op eene andere wijze heeft trachten te herſtellen.

De ten jare 1842 verſchenene *Delectus* van Meineke heeft het eerst de *Anthologie* op nieuw in de aandacht teruggeroepen, ſchoone verbeteringen medegedeeld en anderen aangeſpoord, om hunne krachten op hetzelfde veld te beproeven. Overal rept men nu ijverig de handen. Niemand heeft echter tot nog toe met zooveel ernst en met zulk een gunſtigen uitſlag de zaak aangegrepen, als de heer Hecker. Aan de groote verwachtingen, welke de, een jaar vroeger uitgegevene, *Callimachea*, de voorboden eener aanſtaande bewerking van den geheelen ſchrijver, van het kritiſche talent van den jongen, onlangs ten leeraar naar het athenaeum te Maastricht beroepenen Hollandſchen philoloog hadden doen opvatten, is volkomen beantwoord door dit werk, te Leiden gerijpt onder de auspicia van Geel, aan wien de ſchrijver met warme erkentelijkheid hulde brengt. Buiten twijfel heeft de ſtudie van Callimachus de aandacht van den heer Hecker op de *Anthologie* gevestigd. Moge die ſtudie verder zoo ſpoedig gedijen in uiterlijken en innerlijken wasdom, dat de gewigtige onderneming niet al te langzaam rijp worde, om aan het publiek te worden medegedeeld.

De heer Hecker gaat de verſchillende boeken der *Anthologie* in geregelde orde na, en deelt telkens zijne verbeteringen mede. De *Delectus* van Meineke kwam hem nog te gelegener tijd te ſtade, om veel, wat nieuw is, te vermelden, wat verkeerd is, weg te ſnijden, en grondiger uiteen te zetten, wat nog niet behoorlijk in het licht geſteld ſcheen. Dikwijls heeft hij het door Meineke geſtelde met gelukkig gevolg beſtreden. Het ſpreekt van zelf, dat de tallooze verbeteringen, door den heer Hecker voorgeſlagen, niet allen van gelijke waarde zijn; doch welke *conjector* heeft zich ooit op een dergelijk voorregt kunnen beroemen? Maar het aantal der ontwijfelbaar ware, of althans treffende en waarſchijnlijke emendaties gaat dat der ſtellig mislukte zeer verre te boven. Daarbij komt de geleerde, ſcherpzinnige, zelfſtandige en op weinige uitzonderingen na ſmaakvolle behandeling van den heer Hecker, die doorgaans goed doet en vooruitbrengt. Verrasſend is ook menige fijne taalkundige opmerking, en verbazend de uitgebreide en grondige belezenheid in de Griekſche dichters. Uitweidingen op een ander gebied zijn zeldzamer, dan men in dergelijke werken gewoon is; zelfs met betrekking tot het

ons

Digitized by Google

ons toegezegde derde hoofdſtuk der *Callimachea* heeft de heer Hecker zich aan beperking onderworpen, en ſlechts daar iets van zijnen overvloed uitgeſtort, waar de gelegenheid om de gedane belofte na te komen, zich ongezocht voordeed. Desniettemin heeft hij ook voor Callimachus niet weinig belangrijks geleverd.

De indruk, dien het geheele werk van den heer Hecker achterlaat, is deze, dat wij ons verblijden in den belangrijken arbeid van eenen veelbelovenden jongen philoloog; en om deze reden zien wij eenige feilen en vergisſingen van minder aanbelang ligtelijk over het hoofd, indachtig aan den ſtelregel: *Ubi plura nitent.* Met vertrouwen zij hier dan ook de wensch geuit, dat wij, bij volgende werken van den heer Hecker, niets dan vreugde over het ons aangebodene zullen mogen koesteren.

F. W. Schneidewin, in *Gött. Gel. Anz.*, 1844, bladz. 1801 volgg.

PROGRAMMA

VAN DE HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ DER WETENSCHAPPEN TE *HAARLEM*,

voor het Jaar 1845.

(Vervolg van bladz. 15.)

IX. Vele Natuurkundigen meenen de overbrenging van grootere en kleinere ſteenbrokken en van ſteengruis, tot ver van hunnen oorſprong afgelegene oorden, te moeten toeſchrijven aan de werking van ijs, dat, hetzij als ijsveld (*Glacier*, *Gletſcher*), hetzij als drijfijs, deze ſteen-masſa's zoude hebben vervoerd.

Er wordt gevraagd, of er, en zoo ja, welke sporen van de werking van ijs bij het Nederlandſche *diluvium* worden aangetroffen?

X. De Maatſchappij, overtuigd van het gewigt, dat er in gelegen is, om al de bijzonderheden van de laatſte aardbeving, die zich den 6den April 1843 in ſommige ſtreken van Nederland heeft doen gevoelen, naauwkeurig te kennen, en dezelve voor de nakomelingſchap te bewaren, vraagt eene naauwkeurige, kritiſche opgave van al de tot dezelve betrekking hebbende verſchijnſelen, die op verſchillende plaatſen zijn waargenomen, en eene vergelijking van dezelve, met hetgeen men omtrent vroegere aardschuddingen in Nederland aangeteekend vindt.

XI. Van de vele hier te lande uitgevoerde zeer belangrijke

Digitized by Google

ke waterwerken, zoo als het Noord-Hollandsche Kanaal, de doogmaking der Zuidplas, de groote werken aan den Helder, enz., vindt men geene of wel zeer oppervlakkige beschrijvingen, waarvan voor de volmaking der wetenschap geen gebruik is te maken. Het is evenwel onbetwistbaar dat, behalve het nut van die werken zelven, eene volledige beschrijving van dezelve, met al hetgeen daarbij merkwaardigs is voorgevallen, van het grootste belang is te achten ter volmaking der Waterbouwkunde.

Men vraagt alzoo eene volledige, wetenschappelijke beschrijving, zoo noodig met teekeningen opgehelderd, van een of ander der hier te lande uitgevoerde aanzienlijke waterstaatswerken. — Deze beschrijving zal moeten bevatten al wat noodig is, om een volledig denkbeeld te geven van het werk en deszelfs bijzondere deelen, voor zoo verre die kennis geacht kan worden een wetenschappelijk belang te bezitten; alsmede eene opgave van het oogmerk, hetwelk men bij de daarstelling beoogde; verder eene beoordeeling der wijzigingen of veranderingen, die daarbij zijn voorgesteld of uitgevoerd; eene beschrijving der bijzonderheden, die zich bij de uitvoering hebben opgedaan; eene opgave der kosten, welke besteed zijn, en eindelijk eene beoordeeling in hoe verre de aangelegde werken aan het oogmerk der oprigting hebben beantwoord.

Bij de hier gevraagde beschrijving moet hoofdzakelijk in het oog worden gehouden, dat men eene *wetenschappelijke* beschrijving verlangt; dat dus het algemeen bekende zoo kort mogelijk, maar daarentegen al hetgeen voor de wetenschap nuttig kan zijn, met de vereischte uitvoerigheid behandeld zij. Bij de teekeningen, die men ter opheldering noodig oordeelt, dient hetzelfde te worden in acht genomen; hoofdzakelijk zal men uitvoerig kunnen zijn voor die gedeelten, die wetenschappelijk merkwaardig zijn, terwijl andere zoo beknopt, als een duidelijk overzigt toelaat, dienen ingerigt te zijn.

De Maatschappij stelt dit onderwerp geenszins voor als eene Prijsvraag, aan de beste oplossing waarvan zij hare gewone Gouden Medaille, met of zonder de premie, zoude kunnen toekennen; maar zij behoudt zich voor, hare erkentelijkheid aan de inzenders van goede Verhandelingen, naar de omstandigheden, te betuigen.

De Maatschappij heeft goedgevonden dit jaar de volgende Natuurkundige vragen voor te stellen, om

BEANTWOORD TE WORDEN VÓÓR 1 JANUARIJ 1847.

I. De Maatschappij vraagt een door teekeningen opgehelderd Microscopisch onderzoek van de nierklieren (*capsulae suprarenales.*)

II. Zijn er in de rokken der slagaderen spiervezelen aan-

Digitized by Google

wezig? of is derzelver zamentrekking alleen aan een elastisch weefsel toe te schrijven? — Men verlangt, dat hieromtrent een naauwkeurig Microscopisch en Scheikundig onderzoek worde in het werk gesteld.

III. Zijn de zoogenaamde zaaddiertjes (*animalcula spermatica*) inderdaad dieren, of moet men dezelve als ciliieerende, organische, lange, cellen aanzien?

IV. Daar het belangrijk is, met juistheid te weten, in hoeverre onderscheidene soorten van dieren in brak water, meer of minder zoutdeelen bevattende, leven, zoo vraagt men, welke visschen en ongewervelde dieren komen er voor in de Zuiderzee, welke in het IJ en welke in de Haarlemmer-meer, met vermelding van den graad der zoutdeelen van het water, waarin zij gevonden worden, en met vergelijking van hetgeen dienaangaande van de Baltische zee, door Nilsson, en van de Zwarte zee, door Nordman en Rathke bekend is gemaakt.

V. De naauwkeurige proeven van de heeren Barré de St. Venant en Wantzel (*Journal de l'école polytechnique*, Cahier XXVII, p. 85) omtrent de snelheid, waarmede eene veerkrachtige vloeistof onder zekere spanning, uitstroomt in eene ruimte, alwaar de spanning minder is, aangewezen hebbende, dat de gewone theorie, waarin die snelheid evenredig wordt gesteld aan den wortel uit den logarithmus van het quotient der spanningen, uitkomsten geeft, geheel afwijkende van die der waarnemingen bij aanzienlijk verschil der spanningen; zoo vraagt men op theoretische gronden eene formule voor die snelheden te ontwikkelen, geschikt om zoowel de snelheid te berekenen bij uitstrooming door eene opening in eene dunne plaat, als door openingen van cylinder- of kegelvormige gedaante.

VI. In zeer veel gevallen heeft men belang bij het berekenen van de hoeveelheid water, welke door sluizen van gegeven afmetingen in eenen bepaalden tijd kan geloosd worden. Voor het geval van het loozen op eenen standvastigen waterspiegel, zijn de bekende formulen daartoe voldoende; doch ingeval die waterspiegel veranderlijk is, zoo als bij het uitstroomen in zee, alwaar zich de invloed van eb en vloed doet gevoelen, zijn die formulen niet meer bruikbaar. Men vraagt alzoo eene formule, om de hoeveelheid geloosd water door eene sluis van gegevene afmetingen in eenen bepaalden tijd te berekenen, voor het geval dat de benedenwaterspiegel volgens eenige aangenomene wet verandert, en de uitkomsten dier formule met goede waarnemingen te vergelijken.

VII. Wat is er te houden van de verschillende gevoelens omtrent het ontstaan van den Honigdauw? wordt dezelve door de gewassen, of door Insecten (*Aphides* of andere dieren) of door beide afgescheiden, of wel op eene andere wij-

wijze voortgebragt? welke is de zamenſtelling dier zelfſtandigheid en het verſchil op onderſcheidene gewasſen?

VIII. De Maatſchappij verlangt een ſcheikundig onderzoek der *Digitalis purpurea*, vooral met opzigt tot de vraag, of het werkzaam beſtanddeel van dezelve als eene bijzondere, eigenaardige zelfſtandigheid (*Digitaline*) kan worden afgeſcheiden? Zoo ja, welke is dan de beste wijze van bereiding, welke zijn de kenmerken en eigenſchappen van dezelve, en welke is de werking van dezelve op de dieren?

IX. Het gevoelen, dat de water-masſa in de rivieren, die zich in de Noord- en Oostzee ontlasten, jaarlijksch langzaam afneemt, is algemeen onder de Waterbouwkundigen. De Maatſchappij verlangt het al of niet gegronde van deze meening met zekerheid uitgemaakt, en indien dit gevoelen bevestigd wordt, de algemeene, zoo Geologiſche als andere oorzaken, aangewezen te zien, die dit verſchijnſel veroorzaken.

X. Bij het boren der Arteſiſche putten in Nederland heeft men het meest te worſtelen gehad met het fijne zoogenaamde loop- of welzand, dat, in lagen uitgebreid, gevonden is, en waarvan het zand menigwerf tot dertig en meer voeten op éénmaal in de put werd gedreven, zoo dat men niet dan met groote kracht-inſpanning en tijdopoffering de buizen kon doordrijven. — De Maatſchappij verlangt, dat men de middelen aanwijze, waardoor men met zekerheid en gemakkelijk deze hindernis kan te boven komen.

XI. Is het waar, dat de wortelvezels der planten op de verſchillende zelfſtandigheden, die in den grond, waarin zij groeijen, aanwezig zijn, een zoodanigen invloed oefenen, dat zij derzelver ſcheikundige zamenſtelling wijzigen? Zoo ja, op welk een wijze geſchiedt dit?

De Maatſchappij wenscht, dat men vooral naauwkeurig onderzoeke, of deze wijziging, indien zij bevestigd wordt, ook het gevolg zij der ſcheikundige werking eener door de wortels afgeſcheidene ſtof. — Zij herinnert hierbij aan het gevoelen van wijlen den Hoogleeraar Brugmans omtrent dit onderwerp.

XII. Waaruit ontſtaat de zuurſtof, die door de planten wordt ontwikkeld, wanneer zij in het zonnelicht geplaatst zijn? ontſtaat zij, zoo als Ingenhousz, de Sausſure en bijkans alle tot heden toe beweerden, uit de ontleding van het koolſtofzuur, dat in de verſchillende organen der planten zoude bevat zijn? of is het gevoelen van den Hoogleeraar Schultz, dat de zuurſtof geboren wordt uit geheel andere zuren, die zich, met uitſluiting van het koolſtofzuur, in de planten zouden bevinden, met de waarheid overeenkomſtig?

XIII.

Digitized by Google

XIII. Welken invloed heeft de Electriciteit op het opklimmen van verschillende vochten in haarbuisjes?

XIV. Proeven, onlangs in Engeland door Marrian en Beatson genomen, en zoo te Genève als te Haarlem, onder verschillende wijzigingen herhaald, hebben doen zien, dat zacht ijzer, zoowel wanneer het in den Magnetischen toestand komt, als wanneer het uit denzelven tot den gewonen stand terugkomt, geluid doet hooren. De Maatschappij wenscht, dat deze zaak zoo veel mogelijk door nieuwe proefnemingen onderzocht, en de oorzaak van de ontwikkelde toonen opgespoord worde.

XV. Bij vele Natuurkundige onderzoekingen stuit men op het gemis aan kennis van de geleidbaarheid van het ijs voor de warmte. — De Maatschappij verlangt, dat men deze warmte-geleiding van het ijs proefondervindelijk bepale.

XVI. De Maatschappij verlangt een naauwkeurig onderzoek, door vergelijkende afbeeldingen opgehelderd, van de voorttelings-organen, zoowel der vrouwelijke, als vooral van de mannelijke, van eene der Europesche spinnen-soorten.

XVII. De Maatschappij vraagt eene beschrijving der in de Schelpenkalk-vorming, (*Calcaire conchylien*, *Muschelkalk*) in verschillende gewesten van Europa, voorkomende *Reptilia*, in zoo verre die uit hunne overblijfselen kan worden opgemaakt, met eene naauwkeurige opgave der kenmerken, waardoor zij zich onderling onderscheiden.

XVIII. Welke is de oorsprong van het ijzer in de oerbeddingen *in Nederland*, en hoe laat zich het blijkbaar verband dezer beddingen met de zandgronden, en met de daarop groeijende gewassen, vooral met de heidevelden verklaren?

(*Het Vervolg hierna.*)

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

⁂ Bij de Gebroeders ABRAHAMS, te *Middelburg*, wordt uitgegeven:

NIEUWE WERKEN VAN HET ZEEUWSCH GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN, IIde Deel, 1ste en 2de Stuk, gr. 8vo. met *negentien Platen*, gr. 4to. in afzonderlijken Omslag.

NB. Niettegenstaande de groote moeite, zorg en kosten, aan deze Werken, en vooral aan de Platen besteed, is de prijs van beide Boekdeelen, met de Afbeeldingen, uiterst matig gesteld op slechts *f* 7,70.

Afzonderlijk zijn deze Verhandelingen te bekomen onder de navolgende titels:

DE GODSDIENSTLEER DER ALOUDE ZEELANDERS, uit Oude Gedenkstukken, Volks-overleveringen en Berigten opgemaakt, door J. AB UTRECHT DRESSEL-

SELHUIS, Predikant te Wolfaartsdijk, Schoolopziener in het derde District van Zeeland en Lid van onderscheidene geleerde Genootschappen. Aan welke Verhandeling door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen de Gouden Medaille is toegewezen. In gr. 8vo. Prijs *f* 2,90.

Een Stel PLATEN, bij deze Verhandeling behoorende, in een Omslag, gr. 4to. Prijs *f* 3,20.

DE ROMEINSCHE BEELDEN EN GEDENKSTEENEN VAN ZEELAND, uitgegeven van wege het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, beschreven en opgehelderd door Dr. L. J. F. JANSSEN, Conservator bij 's Rijks Museum van Oudheden te Leyden enz. enz. In gr. 8vo. Prijs *f* 1,60.

Een Stel PLATEN, bij deze Verhandeling behoorende, in een Omslag, gr. 4to. Prijs *f* 3,20.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Julij.	Hoogte van den Barom. D.	L.	Therm.	Wind-streken.	Wind-kracht.	Luchtsgesteldheid.
	28.	11	61	Z. W.	6	bewolkt.
2	29.	0½	67	id.	4	idem.
	„	0¾	60	Z. O.	0 à 2	idem.
	28.	11½	67½	Z. O.	0	bewolkt.
3	„	11½	79½	id.	2	idem.
	29.	0¼	71	id.	0 à 2	idem.
	29.	2	63	W. Z. W.	2	bewolkt, donder.
4	„	2¾	65½	N. W.	0	bewolkt.
	„	3¼	59½	N. O.	0 à 2	idem.
	29.	3½	57½	N.	0 à 2	helder.
5	„	4½	65½	W. N. W.	0	idem.
	„	4½	62½	N. O.	2 à 4	bewolkt.
	29.	3½	63	N. O.	4	bewolkt.
6	„	2¾	76	id.	0	helder.
	„	2¼	71	id.	0	bewolkt.
	29.	1¾	75	O.	0	bewolkt.
7	„	1½	79	N. O.	2	idem.
	„	1¼	69½	W.	2	idem.
	29.	0½	68	Z. O.	0	bew., regen en donder.
8	„	1¼	69	W. Z. W.	2	bewolkt, buijig.
	„	1¾	62½	Z. W.	2	bewolkt.

Den 6 Julij 's avonds 6 ure Bar. 29—2½, Therm. 81½ gr. N. O. 2 bew.
„ 7 „ 's morg. 10 „ 78 „
's nam. 2 „ 29—1¼ „ 80 „ „ 2 à 4 id.
„ 4 „ 82 „
„ 5 „ 84... „
Van 7 op 8 Julij, des nachts en in den ochtendst. dond., weêrl., en reg.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 18den JULIJ.

N°. 30.

BERIGTEN.

BONN. Op den 12den Mei overleed alhier, in den ouderdom van ruim 77 jaren, AUGUST WILHELM VON SCHLEGEL, een van de mannen, die in onderſcheidene opzigten grooten invloed op de Duitſche letterkunde hebben geoefend. Geboren te Hannover, op den 8 September 1767, ontving hij zijn eerſte onderrigt in zijne geboorteplaats. Al ſpoedig openbaarde zich zijn dichterlijke aanleg en voerde hem naar de academie te Göttingen tot de ſtudie der literatuur. In 1787 behaalde hij een accesſit op eene verhandeling over de Homeriſche geographie en vervaardigde in het volgende jaar het register op HEYNES *Virgilius*. Hij kwam vervolgens als gouverneur bij den heer MUILMAN te Amſterdam, en keerde na verloop van drie jaren naar Duitschland terug. Hij zette zich te Jena neder en nam ijverig deel aan verſchillende letterkundige ondernemingen. Omſtreeks denzelfden tijd begon hij zijne overzetting van de ſtukken van SHAKSPEARE, die in negen deelen, van 1797—1810, is in het licht verſchenen, en bij eene tweede uitgave door TIECK is herzien en voltooid. Deze vertaling had grooten invloed en vestigde SCHLEGELS roem. Hij leefde nu als hoogleeraar te Jena en ondernam met zijnen broeder de uitgave van een kri-

Digitized by Google

tisch tijdschrift, het Athenaeum, dat van den eenen kant eenen vrijeren geest in de letterkunde opwekte, maar van de andere zijde door hoogen en scherpen toon teregt aan velen mishaagde. Wij kunnen SCHLEGEL in zijne letterkundige werkzaamheid niet op den voet volgen. Maar vergeten mogen wij het niet, dat hij, gelijk vroeger SHAKSPEARE, later CALDERON in het Duitsch overbragt; hij deed dit met niet minder bekwaamheid, terwijl hij zich met betrekking tot de maat, het rijm en de assonanten zeer strenge regelen had gesteld. Zijne uitwendige omstandigheden waren intusschen verre van gelukkig. Zijn huwelijk met de dochter van MICHAËLIS was spoedig door eene scheiding verbroken, en zijne geldelijke aangelegenheden waren zeer bekrompen. Mevrouw DE STAEL ontrukte hem aan dezen toestand, en met haar ging hij in 1805 op reis en bragt eenigen tijd in verschillende landen door. In 1808 hield hij te Weenen zijne: *Voorlezingen over dramatische kunst en literatuur*, die later gedrukt en in vele talen zijn overgezet. In 1813 vergezelde hij den Kroonprins van Zweden als secretaris, en werd in den adelstand verheven. Na den val van NAPOLEON keerde hij naar mevrouw DE STAEL terug en ging na haren dood, in 1814, als hoogleeraar naar Bonn. In het volgende jaar huwde hij met de dochter van professor PAULUS, te Heidelberg, een huwelijk, dat intusschen reeds in 1820 op nieuw met eene scheiding eindigde. Met bijzonderen ijver wijdde hij zich nu vooral ook aan de Oostersche literatuur, vooral ook het Sanskrit, rigtte eene Indische drukkerij op en gaf vele proeven van zijne uitgebreide kennis in dit vak van wetenschap, welks grondvester hij in Duitschland werd. Als criticus, als literator, als stijlist, als philoloog van den eersten rang, was hij voor zijn vaderland van hoog belang, en zullen zijne verdiensten niet ligt vergeten worden. Een onafzienbare stoet volgde zijn lijk naar deszelfs laatste rustplaats.

LEEUWARDEN. Op den 3. Julij 1845 werd alhier de 51ste vergadering gehouden van het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, onder het praesidium van den Heer Mr. U. A. EVERTSZ, en bijgewoond door een groot aantal leden. Uit het al-

ge-

Digitized by Google

gemeen verslag van den Secretaris over de werkzaamheden en lotgevallen van het Genootschap, gedurende het afgeloopen jaar, bleek het, dat de belangstelling steeds toenemende is, en de werkkring zich meer en meer uitbreidt. Ook van buitenlands zoowel als uit andere provinciën hier te lande, werden de bewijzen van belangstelling en medewerking in ruimen mate geleverd door ingezonden geschenken, mededeelingen en gehouden briefwisseling.

De rekening en verantwoording van den Penningmeester en de financiele begrooting voor een volgend jaar, door den Voorzitter geleverd, bewezen den gunstigen toestand te dezen opzigte. De aftredende Bestuurders, de Heeren Mrs. J. H. van Boelens en Jonkheer H. B. van Sminia, werden met genoegzaam algemeene stemmen herkozen, en tot gewone leden benoemd de Heeren A. Menalda, te Leeuwarden, Mr. A. van der Laan, te Heerenveen, en Ds. Chantepie de la Saussaye.

De Heer J. J. Bruinsma hield eene uitvoerige rede *over den Geologischen toestand, de vorming en vervorming van den Frieschen bodem van af het tijdperk der tertiaire formatie* enz. Daarin werd vooraf met groote trekken duidelijk en naauwkeurig geschetst de uitwerking der tijdelijke omwentelingen in de verschillende beddingen der aarde en de wording en afscheiding van land en water; daarna beschreven het ontstaan des Nederlandschen bodems en bijzonder van dien van Friesland, met deszelfs verschillende ondergronden, hooge en lage veenen, zandruggen, terpen enz. Een aantal Geologische kaarten en afbeeldingen, door hem vervaardigd, benevens eene belangrijke verzameling van voorwerpen, tot de behandelde stof in betrekking staande, werden tot opheldering en aanduiding ten toon gesteld. De redenaar gaf hierbij de overtuigendste bewijzen zijner kunde, van zijnen ijver en doeltreffende pogingen ten nutte der wetenschappen en tot bevordering van de bedoelingen des Genootschaps.

Daarna bragt de Commissie tot daarstelling van een gedenkteeken voor Eise Eisinga, bij monde van den Heer van Leeuwen, rapport uit van het voldoen aan den haar opgedragen last. In den zijmuur der kerk te Dronrijp, nevens den ingang en tegen over het fami-

Digitized by Google

liegraf, in hetwelk EISINGA in den jare 1828 op het kerkhof aldaar was begraven, werd een gedenkfteen, voorzien van een toepasfelijk opfchrift, gemetfeld. Uithoofde geen opfchrift, of eenig naamcijfer zelfs de rustplaats van den uitvinder en vervaardiger van het wereldberoemd Planetarium te Franeker aanduidde, heeft het Friesch Genootfchap door het oprigten van een zeer eenvoudig monument zijne hulde willen toebrengen aan dezen vermaarden Fries, en tot aandenken en herinnering aan 's mans verheven deugden en bekwaamheden, hem alzoo in de heugenis zijner landgenooten en van de nakomelingfchap willen bewaren.

OVER DE OUDE NAMEN VAN HET P L A T I N A,

DOOR

J. S. C. SCHWEIGGER.

(Vervolg en flot van bl. 25.)

IV. *Platina onder den ouderen naam van wit goud.* Blijkbaar is de naam van *wit goud* voor het platina beter gekozen, dan die van *wit lood* bij Plinius. Daar het platina, gelijk wij zoo even zagen, den mystifchen naam van electron verkreeg, die eigenlijk flechts op de polarisch voorkomende ftukken van toepasfing was, zoo is het doelmatig, dat wij ons tot Herodotus wenden, die zoo behoedzaam is bij alle zaken, welke tot de mysteriën behooren, en dat wij zien, wat hij ons van het electron en van de rivier Eridanus zegt, waarbij hij te fpreken komt over het in het noorden voorkomende goud, terwijl hij bij eene andere aanleiding over het witte goud fpreekt. Eridanus behoort, gelijk bekend is, tot de fterrebeelden. Reeds daaruit kunnen wij opmaken, dat wij, wanneer er van het voorkomen van het electron in den Eridanus gefproken wordt, niet aan de rivier de Po in Italië moeten denken, in wier zand daarenboven geen platina gevonden wordt, maar dat veeleer door den naam Eridanus het verband van electron met de mysteriën op nieuw wordt aangeduid. Herodotus, zoo het fchijnt, even weinig gefticht over de fabelmasfa der mysteriën, als later Plinius,

zegt

zegt in zijne geſchiedenis (III. 115): „Over het uiterſte westen van Europa weet ik niets ſtelligs te zeggen. Want ik geloof niet, dat daar door de inwoners eene rivier Eridanus genaamd wordt, die in de zee tegen het noorden uitloopt, en waaruit men zegt, dat het electron komt; noch weet ik iets van de Kasſiteriſche eilanden, waaruit het κασσίτερος tot ons komt; want ten deele toont reeds de naam Eridanus, dat hij Grieksch en niet barbaarsch is, en door eenen dichter gevormd; ten deele heb ik nooit van eenen ooggetuige kunnen vernemen, dat er eene zee was verder, dan Europa. Van het uiterſte einde komt ons het κασσίτερος en het electron. In het noorden nu van Europa ſchijnt zeer veel goud te zijn. Hoe het daar wordt gevonden, daarover weet ik evenmin iets zekers te zeggen." Men ziet, dat Herodotus eene ontwijfelbare daadzaak voegt bij twijfelachtige fabelen. Het valt in het oog, dat hij κασσίτερος, electron en goud bijeenvoegt en in zooverre als iets verwants voorſtelt. Doch de oorſprong van de beide eerſten, zegt hij, is met fabelen omhuld. En deze vereenigen zich ook met het goud, gelijk hij onmiddellijk laat volgen, dat gezegd wordt in het noorden door gryphen bewaakt te worden. Gewoonlijk vertaalt men in de aangehaalde plaats van Herodotus κασσίτερος door tin en ἤλεκτρον door barnſteen. Dat intusſchen het electron van het zand van den Eridanus geen barnſteen zijn kon, is blijkbaar, terwijl ook de vroeger aangehaalde plaats van Pauſanias dit op de ondubbelzinnigſte wijze beſlist. Zeer opmerkelijk noemt de oude lexicograaf Heſychius het electron een goudaardig metaal (μέταλλον χρυσίζον), hetwelk hij met den mythus van Phaëton in verband brengt. En wanneer wij herinneren, dat, gelijk Bailly getoond heeft (*) de oudſte geſchiedenis der ſterrekunde ons tot het noorden van Europa leidt, dat nog tegenwoordig de Indiërs den Godenberg midden in de Noordpool plaatſen, den oorſprong der Brahminen uit het noorden afleiden, en Siberië als een heilig land beſchouwen, dan mogen wij wel gelooven, dat men in de hooge oudheid reeds bekend

(*) Bailly, *Geſchichte der Sternkunde des Alterthums*, Bd. I. S. 208. Vergelijk mijne *Einleitung in die Mythologie.* S. 383.

Digitized by Google

kend was met het Siberifche goud, en dan ook wel met het platina van Siberië. De plaats van Herodotus, dat uit het noorden veel goud komt, is ten minste even ondubbelzinnig, als opmerkelijk.

En nu willen wij tot eene andere plaats van Herodotus overgaan, waarin zelfs het fpecifieke gewigt van het zoogenaamde witte goud juist is opgegeven, namelijk grooter, dan dat van het goud. Herodotus verhaalt namelijk van de verbazend groote gefchenken, die Croefus naar den tempel van den Delphifchen Apollo zond. Daarbij komen platen voor van zuiver goud en van wit goud, die alle even groot waren, en dienden tot voetftuk voor eenen gouden leeuw, wiens lengte, breedte en dikte naauwkeurig worden opgegeven. Van de platen van zuiver goud woog ieder drie halve talenten (anderhalf talent), van die van wit goud ieder twee talenten. Dat duidt toch blijkbaar aan, dat wit goud zwaarder is, dan zuiver goud in de evenredigheid van 2 : 1,5 of 4 : 3. Het gewigt van chemisch zuiver goud is omftreeks 19,5, en dat van platina 21,7. Doch daar het goud in de natuur doorgaans met zilver vermengd voorkomt, en wij, offchoon Herodotus van gezuiverd goud fpreekt, toch geen regt hebben, om aan chemisch zuiver goud te denken; daar wij verder in aanmerking moeten nemen, dat de goudplaten waarfchijnlijk gegoten waren (daar zij eene dikte hadden van eene palma, d. i. ongeveer de dikte der vier naast elkander gelegde vingers der hand), en dat de platen van platina, hetwelk zich alleen zacht laat maken, maar niet fmelten, noodzakelijk ineengeflagen moeten geweest zijn, daar het ineengeflagen of gehamerde platina volgens Brisfon een fpecifiek gewigt van 20,336, het gerolde zelfs van 22,069 heeft, en volgens Mohs het natuurlijke goud van hooggele kleur een fpecifiek gewigt van 14,857, zoo komen wij daardoor ongeveer tot de evenredigheid van 15 : 20 of 16,5 : 22 = 3 : 4, gelijk het betrekkelijk gewigt der even groote platen van geel en van wit goud door Herodotus is bepaald.

Schweighäufer, die eene zeer goede uitgave van Herodotus heeft gegeven, maakt hier naar de beginfelen der zoogenaamde hoogere kritiek de opmerking, dat het noodig is, om de plaats van Herodotus in tegenfpraak met alle handfchriften zoo te verbeteren, dat

Digitized by Google

dat de gewigtsevenredigheid der platen van zuiver goud tot die van wit goud niet op 1,5 : 2, maar op 2,6 : 2 of 5 : 4 uitkomt. (*) Want volgens hem kon het witte goud niets anders geweest zijn, dan goud, met zilver gemengd; en Herodotus kon zich onmogelijk voorgesteld hebben, dat goud, met zilver vermengd, specifiek zwaarder zou zijn, dan zuiver goud. De conjectuur tot verbetering van den tekst werd eerst door Matthiae, in Frankfort, in het jaar 1810 in een schoolprogramma voorgesteld en ging dadelijk, offchoon in strijd met alle handschriften, in den tekst over, en van daar in alle vertalingen. Andere philologen hadden vroeger de zaak door verkeerde opvatting der afmetingen van de gouden en wit-gouden platen zoeken te verhelpen, als of de laatste grooter waren geweest. Schweighäuser toont intusschen zeer goed, dat dit redmiddel niet baat, en dat dezelfde afmetingen bij de beide soorten van platen zijn opgegeven. Juist daarom was hem de gissing van Matthiae des te welkomer.

Men ziet, met welke zwarigheden de natuur- en scheikundige bij de studie der oude geschiedenis zijner wetenschap heeft te kampen, en hoe weinig hij zich op de vertalingen, uittreksels en citaten der philologen kan verlaten. En dat is nog veel meer het geval, waar het de in de mysteriën verborgene natuurkundige dingen geldt, waarmede de oude physici zich evenmin experimenteel mogten bezig houden, als daarvan iets opteekenen, zoodat er enkel raadselachtige aanduidingen voor de ingewijden, voor wie men in den grond alleen gewoon was te schrijven, ten deele zelfs in fabelachtige inkleeding, mogelijk bleef. Dit gezigtspunt evenwel werd te veel voorbijgezien door de uitleggers, waardoor nog veel grootere misverstanden omtrent de eenvoudigste dingen zijn ontstaan, dan die, welke ik boven heb aangewezen bij de verklaring der duidelijke en ondubbelzinnige plaatsen van Pausanias en Herodotus.

Wat ik hier heb medegedeeld aangaande de kennis der oudheid met betrekking tot het platina, werd uit ou-

(*) Hij verandert namelijk de uitdrukking *τρία ἡμιτάλαντα* in *τρίτον ἡμιτάλαντον*, hetgeen zoo veel als $2\frac{1}{2}$ talenten moet beteekenen.

oude ſtukken opgezocht, waarin het welligt ware begraven gebleven, zoo niet het werk van Höfer mij had opgewekt, om de zaak te behandelen. Met een enkel woord wil ik het ten ſlotte nog waarſchijnlijk zoeken te maken, dat ook het *palladium* welligt reeds in de hoogſte oudheid bekend geweest is. Wanneer wij namelijk bedenken, dat de edele metalen, vooral goud en platina, het meeste voorkomen in geſpleten bodem, waar de natuur in het groot de uitwasſching heeft bewerkſtelligd, dan zullen wij ons wel moeten vereenigen met het denkbeeld van Werner, dat deze metalen oorſpronkelijk in grooten overvloed op de aarde verſpreid lagen en eerst van tijd tot tijd verbruikt werden. Nevens goud en platina noemt Homerus een metaal κύανος, dat *hemelsblaauw* beteekent. Daaruit maken de philologen blaauw ſtaal, wijl, gelijk zij uitdrukkelijk als eenigen grond aanvoeren, er geen ander metaal met blaauwe kleur voorkomt. Maar het ſtaal behoorde niet tot de groote zeldzaamheden in het Homeriſche tijdvak. Van dergelijk ſtaal wordt geſproken Il. XXIII. 850, en van het harden in het water na het gloeijen Od. IX. 392. Maar aan het kostbare, met den Cypriſchen mythenkring in verband gebragte harnas van Agamemnon (Il. XI. 24), waarvan vroeger geſproken is, zijn tien ſtrepen van κύανος, twaalf van goud, twintig van κασσίτερος. Men zou ſchier gelooven, ook wanneer men op de betrekkelijke grootte der getallen let, dat het κύανος als het kostbaarſte metaal in de eerſte plaats ſtaat. Zoo is ook in het paleis van Alcinous (Od. VII. 87), dat geheel van goud en zilver ſchittert, en dat derhalve door het ſpoedig roestende ſtaal ligt ontſierd zou geworden zijn, aan eene kroonlijst κύανος aangebragt. Elders komt het niet voor, en men ziet reeds daaruit, dat eene groote kostbaarheid wordt aangeduid. Bréant (*) nu, die gelegenheid had, om met 900 grm. palladium te werken, maakt de volgende opmerking: „Wanneer men palladium in eene ſmeltkroes tot donkerrood gloeijen verhit, zoo neemt het eene violetkleur aan, welke in het blaauwe overgaat, wanneer dezelfde graad van hitte langer

(*) *Bibliothèque Univerſ.* Tom. XXIII. Juil. 1823, p. 255, en daaruit overgenomen in het *Journ. für Chem. und Phyſ.* Bd. XXXIX. (1823) S. 356.

Digitized by Google

ger aanhoudt. Verhoogt men de temperatuur, zoo neemt het zijnen geheelen metaalglans weder aan en behoudt dien ook, wanneer men het plotseling verkoelt door het in water te dompelen. De schoone kleur, welke het palladium bij eenen bepaalden hittegraad aanneemt, zou dit metaal, indien het overvloediger ware, zeer tot technisch gebruik aanbevelen." Volgens Bréants berekening is het tegenwoordig meer dan vijfmaal zoo duur, als het goud. Het is evenwel in den laatsten tijd merkelijk goedkooper geworden. En in de daad kunnen wij volgens de vroeger aangehaalde zeer waarschijnlijke geognostische theorie van Werner gereedelijk aannemen, dat dit metaal vroeger menigvuldiger gevonden werd. Zelfs afgescheiden van platina, waarmede het palladium doorgaans verbonden voorkomt, werd het in het Hartzgebergte, offchoon in zeer kleine hoeveelheid, gevonden. In allen gevalle, wanneer wij moeten erkennen, dat het platina aan de hooge oudheid bekend was, is er geen redelijke grond voorhanden, welke ons zou beletten, om in den zamenhang, waarin Homerus zijn *κύανος* noemt, aan het palladium te denken, dat in de natuur gewoonlijk met platina vereenigd voorkomt. Men vergete namelijk niet, dat zuiver gedegen palladium in korrels nevens de platinakorrels wordt gevonden. Wollaston (*) zocht zulke palladiumkorrels uit Braziliſche platinakorrels uit, terwijl het voorkomen der eersten als het ware dradig was, en de draden, van het eene einde uit, schenen te divergeren. Een nog eenvoudiger middel ter onderscheiding ware de verhitting naar de methode van Bréant, waarbij de palladiumkorrels zich door de blaauwe kleur zouden doen kennen. En deze onderscheidingsmethode schijnt juist door den ouden naam *κύανος* te worden aangeduid, zoodat er zelfs uit den grijzen Homerus iets zou te leeren zijn voor de practische chemie.

(*) *On platina and native palladium*, uit de *Philos. Transact. for* 1809, overgezet in het *Journ. für Chem. und Phis.* Bnd. I. (1811) S. 369.

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,

ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Tafereelen en Levensſchetſen uit de Staatkundige Geſchiedenis van Frankrijk, gedurende de jaren 1789—1830. Naar MIGNET, THIERS en andere klasſiſche ſchrijvers bewerkt, door H. W. A. SPRENGER VAN EYK. Te Dordrecht, bij H. Lagerweij, 1844 gr. 8°.

Onder dezen wat uitvoerigen titel, welke bovendien, zoo als wij aanſtonds zien zullen, niet geheel aan den inhoud beantwoordt, ontvangen wij het eerſte ſtuk van een werk, dat bij afleveringen van 64 bladz. zal worden uitgegeven, dat uit 4 deelen zal beſtaan, en waar zulks pas geeft, met platen en portretten verſierd zal worden. Eigenlijk levert hier de heer Lagerweij de eerſte aflevering van een prachtwerk, dat door de fraaije en ſmaakvolle uitvoering hem ongetwijfeld eere zal aandoen. Vignetten en drukverſierſelen zou men te vergeefs zoeken, en daaraan heeft de uitgever onzes inziens wel gedaan; want het is een geſchiedkundig werk, waar de culs de lampe, ſtrikken en andere drukſieraden kwalijk te pas zouden komen. Op helder papier, heeft men eene fraaije letter, en elke bladzijde is in een' netten rand beſloten. De aflevering is verſierd met eene beeldtenis van den Franſchen ſtaatsman Necker, ter ſteendrukkerij van den heer Backer, te Dordrecht, keurig uitgevoerd. — Het uitwendige beveelt zich dus allezins aan. — Moge ook de inhoud van het prachtwerk het tot een blijvend werk maken, dat, over het te behandelen tijdvak, bij voorkeur beoefend en geraadpleegd worde!

Die inhoud is, zoo als wij zeiden, niet in overeenſtemming met den vrij uitvoerigen titel; want, met een wezenlijk genoegen kunnen wij zeggen, de inhoud geeft meer, is omvattender, zal, zoo wij ons verbeelden, een afgerond geheel leveren, en derhalve voor den lezer meer voldoende zijn, dan hetgeen de titel belooft. Immers, de titel belooft ſlechts afgeſcheurde brokken, welke niet in zamenhang of verhouding tot elkander behoeven te ſtaan. Wat zegt echter de voorrede van den ſchrijver? Deze belooft niet minder dan eene geſchiedenis van de Franſche omwenteling, de republiek, het keizerrijk, de regering van Lodewijk XVIII en Karel X tot aan de troonsbeklimming van Lodewijk Philips, gevolgd naar F. A. Mignet, *Histoire de la Révolution Françaiſe*, terwijl de werken van Brisſot, Ferrières, Dulaure, Madame Campan, Madame de Stael, Stuart en Thiers, de voornaamſte bronnen zijn, waaruit de ſchrijver overigens geput heeft. Zou het derhalve niet beter geweest zijn tot titel te kiezen: *Ge-*

Digitized by Google

Geschiedenis der Fransche omwenteling en harer gevolgen, tot aan de troonsbeklimming van Lodewijk Philips. De kooper wist dan dadelijk, dat hij een belangrijk werk in handen kreeg, een werk, door eenen Nederlander geschreven, waarin de geschiedenis behandeld wordt van eene omwenteling, welke niet enkel het grootste gedeelte van Europa tot in zijne grondvesten heeft geschokt, maar ook de meeste staten van dat werelddeel in den maalstroom heeft medegesleept, waaruit zij allen, zoo wel als Frankrijk, in eene andere gedaante zijn te voorschijn getreden. Alzoo die omwenteling zooverre rondom zich heeft gegrepen, op zoo vele staten een' gewigtigen invloed heeft uitgeoefend, zoo vele staten heeft onderste boven gekeerd, is het dan wel te verwonderen, dat in verschillende Rijken de schokken en trillingen dier omwenteling nog voortduren? Is het zelfs wel zeker, dat die omwenteling in het land, waar ze is ontstaan, en waar ze zich door de grootste gruwelen, door de snoodste godsloochening heeft gekenmerkt, geheel heeft uitgewoed? Heeft de onverbiddelijke Nemesis niet nog zoenoffers te eischen?

Hoe het zij, hoogst belangrijk is gewisselijk ook voor ons de geschiedenis dier omwenteling, in eene wijsgeerige, onpartijdige behandeling; daaraan is althans voor den Nederlandschen lezer eene behoefte. Onpartijdigheid kan vooral den schrijver niet genoeg worden aanbevolen, en wij gelooven, dat de heer Sprenger van Eyk zeer doelmatig zal handelen, met bij zijne bewerking, behalve de genoemde schrijvers, te raadplegen enkele geschriften uit het tijdvak der hevigste woede van die omwenteling, zoo van Duitschers, als Engelschen, alsmede van slagtoffers, die na velerlei lijden en angsten, het geluk hebben gehad aan de vervolgingen te ontsnappen en hun leven te redden. Ook die mannen des bloeds uit het tijdvak des schrikbewinds, welke door de valbijl niet zijn bereikt, en in ons midden, in latere jaren hebben geleefd, hebben welligt schriften of wenken achtergelaten omtrent den tijd, waarin zij, op eene zoo noodlottige wijze, hebben geschitterd.

Doch hooren wij, wat de schrijver zelf van zijnen arbeid zegt: „ Wij meenen door dezen onzen letterkundigen arbeid, vooral in de behoefte van hen te voorzien, die de genoemde geschiedenis, gedurende de gewigtigste tijdperken, beknopt en volledig wenschen te leeren kennen. Zij zullen daarin waarheden en voorbeelden aangewezen zien, die nooit genoeg kunnen herinnerd worden, en vooral in onzen tijd de grootste belangstelling verdienen. De zedelijke en staatkundige gesteldheid van menig land in Europa toch, is niet ongelijk aan die van Frankrijk voor 1789, en welligt dat hier of daar eene nieuwe omwenteling dreigt, verwoestende als de gang van den lavastroom, en zeker geenszins

dat

dat heil aanbrengende, waarvan Frankrijk door de hare, heden ten dage, de gezegende vruchten plukt." En wat verder: „ Mogten vorften en volken bedenken, dat de grootfte ellenden te verwachten zijn, wanneer pracht en weelde ten top gevoerd, allerwege in de oogen blinken, terwijl de armoede fchreit om brood, en op het ftrooleger bezwijkt; wanneer de ledigheid gevoed en gekleed, en millioenen fchats, aan welke nog het zweet des arbeiders kleeft, roekeloos verfpild worden, terwijl de hand des vlijtigen niet vindt om te doen, en gekruist op de beklemde borst blijft rusten; wanneer een trotfche adel zich verheft, en de vorften op de onderdanen nederzien als gefchapen, om zich naar hunnen wil te buigen en voor hunnen fchepter te krommen."

Zietdaar uit zijne eigene woorden het doel des fchrijvers, zietdaar, waartoe hij zijnen arbeid beftemt. Wij moeten bekend worden met de gebeurtenisfen, hare roerfels en uitkomften, opdat wij weten, aan welke bloedige omwenteling wij onzen tegenwoordigen maatfchappelijken toeftand te danken hebben, en opdat deze omwenteling, zoo rijk in onmiddellijke en meer verwijderde gevolgen voor Frankrijk en de naburige ftaten ten fpiegel moge ftrekken voor vorften en volken, bij wie een even verwoestende kanker de beste levensfappen opteert. Men trachte toch aan de eene zijde door wijsheid en toegevendheid, aan de andere zijde door gematigdheid en omzigtigheid, zulke bloedige omwentelingen te voorkomen; want gewoonlijk verflinden ze niet alleen dezulken, die door hunne verkeerdheden er de oorzaak van waren, maar ook die, welke van de verkeerdheden het genot hadden, zonder te fparen de vorften, die haar verwekten, de ftrijders, die haar baarden, en de ftaatsmannen, die haar koesterden. Rampen zonder tal zijn fteeds in haar gevolg!

Met de eerfte aflevering zelve, die, behalve de inleiding, gevolgd naar M i g n e t, tot in den aanvang van de derde afdeeling het ontflag van N e c k e r op den 11. Julij 1789 (onder de weinige drukfouten behoort dat alhier ftaat 1798) en het te wapen roepen des volks door C a m i l l e D e s m o u l i n s voortloopt, zullen wij ons thans niet ophouden. Wij zullen dit later doen, wanneer er meer afleveringen zullen verfchenen zijn. Thans achten wij genoeg gedaan te hebben, onze landgenooten, vooral hen, die onderwijs en voedfel voor hunnen geest in de gefchiedenis zoeken, op dit belangrijk voortbrengfel der pers van den heer L a g e r w e ij, te hebben opmerkzaam gemaakt. Moge het den heer H. W. A. S p r e n g e r v a n E y k niet aan lust of krachten falen, om den ondernomen arbeid ten einde te brengen, zoo dat dezelve een blijvend fieraad onzer letterkunde moge worden.

L s.

PRO-

Digitized by Google

PROGRAMMA

VAN DE

HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ DER WETENSCHAPPEN TE *HAARLEM*, voor het Jaar 1845.

(Vervolg van bladz. 31.)

De Maatſchappij herinnert, dat zij in vorige jaren heeft voorgesteld de volgende vragen, om

BEANTWOORD TE WORDEN VÓÓR 1 JANUARIJ 1846.

I. Volgens het rapport van eene Commisſie der Franſche Akademie van Wetenſchappen, zamengeſteld uit mannen van grooten roem in de verſchillende vakken der Natuurkunde, zoude de zoogenoemde dierlijke gelei, zoo als zij uit beenderen bereid wordt, op zichzelve, en bij uitſluiting van andere ſpijzen gebruikt, geheel ongeſchikt tot voeding van den mensch zijn; aan den anderen kant ſchijnt de ondervinding in vele Nederlandſche ſteden bewezen te hebben, dat de ſoepen, die gedurende het wintersaizoen worden uitgedeeld, en wier voorname bestanddeel almede uit dierlijke gelei bestaat, een zeer goed voedſel opleveren.

De Maatſchappij verlangt deze beide ſtellingen onderzocht en vooral de laatſte proefondervindelijk al of niet bevestigd te zien; zij wenscht:

1°. Dat men door eigen onderzoek bepale, of inderdaad de dierlijke gelei, bereid uit beenderen, en die een hoofdbeſtanddeel uitmaakt der ſoepen, die in Nederland in eenige steden uitgedeeld worden, op zichzelve en bij uitſluiting gebruikt, al of niet tot voedſel geſchikt is; 2°. dat men het voedend vermogen der beſtanddeelen dezer ſoepen, met uitzondering van de beenderen-gelei, proefondervindelijk bepale, en dat men eindelijk 3°. onderzoeke, of, en zoo ja, hoeveel het voedend vermogen dezer laatſte beſtanddeelen overtroffen wordt door dat der voormelde ſoepen, zoo als deze uit beenderen-gelei en andere plantaardige zelfſtandigheden en bijmengſelen in Nederland bereid worden.

II. De Maatſchappij, overtuigd van het hooge belang, dat er gelegen is in de naauwkeurige kennis van de evenredigheid der bestanddeelen van den dampkring, verlangt, dat men in Nederland, in de nabijheid van het zeeſtrand, de dampkringslucht onderzoeke, en op die verbeterde wijze, welke onlangs in Frankrijk met goed gevolg is aangewend, ook bij ons de evenredigheid der verſchillende gazſoorten, die de dampkringslucht vormen, bepale.

III. De Maatſchappij verlangt eene naauwkeurige ontleding en een microscopisch onderzoek van den *Leontodon ta-*

Digitized by

raxacum L., en eene verklaring van den groei en de ontwikkeling van denzelven.

IV. De Maatschappij vraagt nieuwe bijdragen tot de kennis van het plantenei, vooral van de veranderingen, die hetzelve ondergaat in zijne ontwikkeling en overgang tot het volmaakte zaad. — Wanneer deze nasporingen naauwkeurig en belangrijk voor de ovologie der planten zullen zijn, zal de Maatschappij dezelve den eereprijs waardig keuren. Zij laat de keuze der te onderzoeken planten geheel vrij.

V. Wordt er stikstof door de planten uit den dampkring opgenomen? Zoo ja, welke zijn de organen waarmede, en de omstandigheden onder welke dit plaats grijpt? Kan de hoeveelheid er van bepaald worden, en zoo ja, welke is deze? Welke is de vermoedelijke invloed van de alzoo opgenomen stikstof op de voeding der plant en de vorming van nadere scheikundige bestanddeelen?

VI. De Maatschappij verlangt uitgebreide en naauwkeurige nasporingen naar de hoeveelheid water, welke onder verschillende omstandigheden, door verschillende planten uitgewasemd en in den dampkring gebragt wordt, en waarvan de bepaling voor meteorologie en climatologie van een zeer groot nut kan geacht worden.

VII. Niettegenstaande de ijverige onderzoekingen van de latere Kruidkundigen, is men, tot hiertoe, niet eenstemmig omtrent de natuurlijke klassificatie der Cicadeën. Sommigen brengen die het naast bij de Coniferen; anderen stellen dezelve naast de Varens; terwijl daarentegen enkele geleerden, die gewassen naast geene der bekende groepen stellende, dezelve beschouwen als overblijfsels der ondergegane vegetatie van eene vorige schepping. Men kan het er met regt voor houden, dat, bij eene betere kennis en meer zekere bepaling van den aard van sommige organen in die gewassen, de moeijelijkheid van derzelver rangschikking aanmerkelijk zal verminderen. De Maatschappij, over dit belangrijk onderwerp eenig meer licht wenschende te zien opgaan, stelt de volgende prijsstoffe voor:

„ Eene phytotomisch-organographische monographie der
„ Cicadeën, in toepassing op natuurlijke rangschikking, toe-
„ gelicht met afbeeldingen en, voor zoo veel dit mogelijk
„ zal zijn, onder aanbieding der tot de verhandeling be-
„ trekkelijke microscopische voorwerpen en preparaten."

VIII. Latere waarnemingen aangaande de verschijnselen en uitwerkselen van het leven en den groei der planten en dieren, hebben tot het gevoelen geleid, dat alle bewerktuigde stoffen oorspronkelijk uit het onbewerktuigde, alleen door de planten worden toebereid, en dat deze bereiding over het algemeen met eene afscheiding van zuurstof gepaard gaat; dat daarentegen aan de dieren alleen deze door de gewassen voortgebragte, bewerktuigde stoffe tot voedsel

kan

Digitized by Google

kan verſtrekken, doch dat de toeëigening of asſimilatie van dezelve in het dierlijk ligchaam geenszins eene afſcheiding van zuurſtof, maar veeleer eene opneming derzelve van buiten ten gevolge heeft. De vraag is derhalve: „ Zijn er „ genoegzame, voldoende waarnemingen, daadzaken en „ verdere bewijzen voorhanden, op grond waarvan zulk een „ belangrijk, algemeen beſluit met zekerheid veilig kan worden opgemaakt; zoo ja, dan wordt daarvan een beknopt, „ doch volledig en welberedeneerd verſlag verlangd; of „ moet dat gevoelen alsnog, om op te gevene redenen, als „ overhaast, niet genoegzaam bewezen en twijfelachtig „ worden aangemerkt?"

IX. Daar de verſchillende manieren, tot hiertoe gevolgd, om de hoeveelheid warmte, gedurende de verbranding der enkelvoudige en zamengeſtelde ligchamen ontwikkeld, te bepalen, aan onderſcheidene bedenkingen onderhevig zijn, en eene naauwkeurige bepaling hiervan een der voornaamſte wegen is, om de waarde der brandſtoffen te bepalen; zoo verlangt de Maatſchappij eene naauwkeurige beproeving en beoordeeling der bedoelde methoden, en de opgave van eene verbeterde wijze van onderzoek, door herhaalde proefneming geſtaafd, en op de voornaamſte brandſtoffen toegepast.

X. Is de meening van Dalton gegrond, dat de hoeveelheid warmte, die vrij wordt gedurende de ſnelle oxydatie der ſtoffen, in eene regte reden ſtaat tot de door die ſtoffen opgenomene zuurſtof; of zijn de gronden daartegen door Despretz aangevoerd, voldoende, om de onjuistheid van dit gevoelen aan te toonen? De Maatſchappij verlangt, dat dit belangrijk onderwerp op nieuw proefondervindelijk aangetoond en behandeld worde.

XI. Welk licht heeft de Anatomia-pathologica, gedurende de laatſte 30 à 40 jaren, verſpreid over den aard van ſommige, vroeger niet of niet grondig genoeg gekende ziekten; en wat heeft dezelve toegebragt tot derzelver meer doelmatige behandeling en gelukkiger genezing?

XII. De Maatſchappij verlangt eene naauwkeurige beſchrijving der Nederlandſche zoogenoemde lage veenen, en eene vergelijking van de verſchijnſelen, welke deze opleveren, met diegenen, welke aan de hooge veenen eigen zijn, ten einde daaruit de verſchillende of wel de overeenkomſtige oorſprong worde afgeleid.

XIII. De bedekkingen van het Zevengeſternte (Pleïaden) door de maan hebben, ſedert dat Besſel de betrekkelijke ligging der ſterren, uit welke die groep beſtaat, met de uiterſte juistheid bepaald heeft, een bijzonder gewigt voor de wetenſchap verkregen.

De Maatſchappij verlangt deswege, dat de waarnemingen, tot welke deze bedekkingen, gedurende den jongſten knoopsomloop van de loopbaan der maan, aanleiding gegeven heb-

Digitized by Google

hebben, zooveel mogelijk verzameld worden, en dat uit deze verzameling, door berekening, al datgene worde afgeleid, wat zij tot bevordering der sterrekunde opleveren kan.

(Het Vervolg hierna.)

K U N S T E N.

Rome. In de maand Mei is de bekende verzameling van schilderijen verkocht, die aan den Kardinaal F e s c h heeft toebehoord. Het beroemde stuk van R e m b r a n d t, de prediking van J o h a n n e s, heeft 14,700 scudi (*f* 36,750) opgebragt; de kruisiging, een stuk uit den eersten tijd van R a p h a e l, 10,500 scudi (*f* 26,250); beiden werden door den prins v a n C a n i n o gekocht. Offchoon enkele schilderijen ongehoorde prijzen opbragten, zoo is de opbrengst van de geheele verzameling verre beneden de raming gebleven. Men had gesproken van eene som van twee millioen scudi, terwijl de uitkomst naauwelijks 400,000 scudi heeft opgeleverd.

Weêrkundige Waarnemingen, op den Huize *Zwanenburg.*

1845. Julij.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-streken.	Wind-kracht.	Luchtsgesteldheid.
9	29. 0¼	62½	w. z. w.	4	bewolkt.
	„ 1¾	67	id.	4 à 6	idem.
	„ 2	62½	z. w.	4	betrokken.
10	29. 0¾	62	z. w.	0 à 2	bewolkt.
	„ 0	66	id.	2	bew., regen.
	28. 11	60	id.	0 à 2	betr., id.
11	28. 9¾	62½	z.	2 à 4	bewolkt.
	„ 9¼	68	z. w.	2 à 4	idem.
	„ 9	59½	w.	0	idem.
12	28. 9¾	56	N. w.	4 à 6	bew., regen, buijig.
	„ 11½	60	w.	4	bew., buijig.
	29. 1	53	w. N. w.	2	bewolkt.
13	29. 0¾	57	w. z. w.	2	bewolkt.
	„ 1	63½	id.	0 à 2	idem.
	„ 0	59½	z.	0	idem.
14	28. 10½	60	w.	4	bewolkt.
	„ 11¾	61½	id.	4	idem.
	29. 0¼	56½	w. N. w.	4	idem.
15	29. 0½	55	w. N. w.	2 à 4	bewolkt.
	„ 0¾	57	N. w.	4 à 6	bew., reg., buijig, ruw weêr
	„ 0½	52	w.	0 à 2	bew., regen, buijig.

Den 12 Julij. In den ochtendstond ruw weêr, regen en N. W. wind.

Te HAARLEM, bij de Wed. A. LOOSJES Pz.

ALGEMEENE KONST- EN LETTERBODE

VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 25sten JULIJ.

N°. 31.

BERIGTEN.

HOORN, *den* 27. *Junij*. Op heden had het gewoon jaarlijksch examen plaats van de alhier bestaande Clinische school, in tegenwoordigheid van de daartoe genoodigde gewestelijke en stedelijke autoriteiten. Hetzelve nam een aanvang des morgens ten 10 ure, en werd, met tevredenheid over de vorderingen der leerlingen, tot in den namiddag voortgezet.

Na het voorlezen van het jaarlijksch verslag door den Secretaris, besloot de President deze plegtigheid met gepaste aanspraken, zoo aan de aanwezige autoriteiten, lectoren als leerlingen.

LEYDEN. Bij besluit van den 15. Julij jl., N°. 48, heeft Zijne Maj., ter vervanging van den vroeger emeritus verklaarden heer REINWARDT, tot gewoon hoogleeraar in de wis- en natuurkundige faculteit bij de hoogeschool te Leyden benoemd den heer W. H. DE VRIESE, med. doct., hoogleeraar in de kruidkunde aan het athenaeum illustre te Amsterdam.

HAARLEM. Wij zijn verzocht het volgende te plaatsen, waarbij wij de circulaire der Klasse herinneren, door ons opgenomen op bl. 257, No. 44, des vorigen jaars.

De Tweede Klasse van het Koninklijk Nederlandsch In-

Inſtituut van Wetenſchappen, Letterkunde en Schoone Kunſten, heeft zich onlangs gewend tot het Rijksbeſtuur, ter wering zoo mogelijk en afſchaffing van eene hier te lande heerſchende gewoonte, die inzonderheid den briefſtijl belemmert en daaruit alle losheid en gemakkelijkheid verbant. Terwijl de Franſchen en Engelſchen in hunne brieven geene andere titels gebruiken, dan die, van welke zij zich in hunne geſprekken bedienen, wordt bij ons met *Edel Groot-Achtbaarheden*, *Hoog- en Wel-Edel-Geſtrengheden*, *Hoog-Wel-Geborenheden* en vele dergelijke, *in het ligchaam der brieven*, de ſtijl overladen en verduisterd. En daar de voormelde woorden vrouwelijk en de perſonen, aan welke de brieven gerigt worden, meestal mannelijk zijn, ziet men zich telkens in den moeijelijken tweeſtrijd gebragt, om òf, bij eene naauwgezette opvolging der taalregelen, door het gebruik van vrouwelijke voornaamwoorden en den derden perſoon van het werkwoord, stuitend, zoo niet eenigzins belagchelijk te worden, òf, ondanks beter weten, tegen de taal zelve te zondigen.

De Klasſe, aan welke bepaaldelijk de bewaring en zuivering der Nederlandsche taal bij openbaar gezag is aanbevolen, heeft geoordeeld aan hare roeping te voldoen, door het indienen van een adres aan den Minister van Binnenlandsche zaken, waarbij zij de aandacht der regering op dit punt beſcheidenlijk heeft gevestigd, en eerbiedig in overweging gegeven, om door voorbeeld en aandrang bij anderen, eene meer eenvoudige titulatuur *in het ligchaam der brieven* in te voeren, waardoor gemakkelijkheid en duidelijkheid in den briefſtijl zouden bevorderd en tevens een niet onbelangrijke wenk zou gegeven worden, dat ook het Rijksbewind het belang onzer ſchoone moedertaal allezins ter harte neemt. Zij zag zich met een uitvoerig antwoord des Ministers op hare voordragt vereerd, waarin hij betuigt, de ſtrekking daarvan volkomen goed te keuren, en zich bereid verklaart, om mede te werken ter bereiking van het voorgeſtelde doel; hoezeer, naar zijn oordeel, zoodanige afzonderlijke pogingen weinig zullen vermogen tegen eene gewoonte, die, reeds zoo lang hier te lande als het ware burgerregt verkregen hebbende, niet wel anders dan langzaam gewijzigd zal kun-

nen

nen worden, naar mate men bij den voortgang van ware beschaving, het verkeerde van die omflagtigheid al meer en meer zal inzien, waarom hij dan ook ten flotte de Klasfe aanfpoort, om, ter bevordering van het laatfte, gepaste middelen aan te wenden, en de aandacht van het algemeen op het ongerijmde en nadeelige van het bedoelde misbruik te vestigen.

De Klasfe heeft dienvolgens begrepen, in de eerfte plaats hare leden en correspondenten dringend te moeten uitnoodigen, om hunne beste pogingen aan te wenden, ten einde *in het ligchaam der brieven* de omflagtige, belemmerende en niet zelden met het taaleigen ftrijdende titulaturen zoo algemeen mogelijk worden afgefchaft. Maar zij heeft het tevens van haren pligt gerekend, om buiten haren eigenlijken kring en in het algemeen, een iegelijk, die de zuiverheid zijner taal op prijs ftelt, op te wekken om van een nutteloos en ftuitend misbruik tot het echt Nederduitsch en alleen in de verbeelding onbeleefd gebruik van ons *gij*, *u* en *uw* terug te keeren.

Men beproeve het flechts, om in zijne briefwisfeling zoo al niet op eens, dan toch voor het minst allengs al die onnutte en lastige omfchrijving van het perfoonlijk of bezittelijk voornaamwoord na te laten; en het zal van zelve eerlang blijken, dat in onze taal, niet minder dan in de Franfche of Engelfche, beleefde en befchaafde vormen met minder omflag van woorden, met minder overdaad voor het minst van titulairen gepaard kunnen gaan.

De Klasfe vindt zich intusfchen genoopt, uitdrukkelijk te verklaren, dat zij met de voorgeftelde vereenvoudiging in den vorm van onzen zoowel officiëlen als dagelijkfchen brief-ftijl geenszins beoogt de weglating des titels zelve, aan een iegelijk naar ftand en betrekking in de maatfchappij verfchuldigd. Op het adres, aan het hoofd, aan het flot, ja zelfs, waar het voegzaam gerekend wordt en zonder eenigen hinder voor de zuiverheid der taal gefchieden kan, in het ligchaam der brieven blijve de titel *Uwe Majesteit*, *Uwe Hoogheid*, *Uwe Excellentie* enz. fteeds naar eisch uitgedrukt. Alleen de doellooze, belemmerende en ontfierende herhaling, bovenal het overladen van een vlugtig voornaamwoord met heel den last dier titulairen, wenscht

de Klasfe door het voorgedragen denkbeeld met kracht te beftrijden, in het belang van de fchoonheid onzer taal en van den waarlijk befchaafden ftijl.

De Klasfe hoopt, dat de hoogere ftanden zich met de geleerden en geletterden des lands in dezen tot bevordering van hetzelfde belang volgaarne zullen verftaan, ja dat juist van daar en van de Regering het voorbeeld der verlangde vereenvoudiging moge uitgaan, waarvan de *initiative* niet gemakkelijk van den mindere in het fchrijven aan zijnen meerdere kan worden verwacht. Door een goede keus van woorden en eene gelukkige wending van den volzin zal het welligt ten flotte voor geen van beide zoo zeer bezwaarlijk zijn, om zonder eenige krenking van eerbied of voegzaamheid in den vorm jegens wien het ook zij, de onfierlijke overtolligheden, waaronder onze briefftijl gedrukt gaat, allengs meer en meer te vermijden. De voorgeftelde vereenvoudiging wordt, mag men veilig aannemen, door ieder, die over de zaak heeft nagedacht, als iets in meer dan een belang, wenfchelijks befchouwd. Zij is een wezenlijke eisch voor de zuiverheid en fierlijkheid onzer taal; zij zoude het, alleen daarom reeds, zijn voor geheel onze nationaliteit.

Aldus opgemaakt en vastgefteld in de zitting der Klasfe van den 5den Junij 1845.

Abm. des Amorie van der Hoeven,
Lid en vaste Secretaris der Klasfe.

Overzigt der voornaamste, meest publieke, buitenlandsche bibliotheken.

Frankrijk.

Parijs. De koninklijke bibliotheek bezit 900,000 boekdeelen en 80,000 handfchriften. De bibliotheek van het arfenaal bezit 170,000 boekdeelen en 5,000 handfchriften. De Mazariniaanfche bibl. 100,000 b. en 4,000 h. De bibl. van St. Genoveva, of van het Panthéon 112,000 b. en 20,000 h. De stads bibl. 45,000 b. De partikuliere bibl. des konings 55,000 b. Die van den raad van state 35,000 b. Van de kamer der gedeputeerden 36,000 b. Van de kamer der

pairs

pairs 7,000 b. Van het hof van casfatie 36,000. Van de rekenkamer 6,000 b. Van de regtbank van eerften aanleg 25,000 b. Bibl. der pleitbezorgers 4,500 deelen. Bibl. van het ministerie van buitenl. zaken 13,000 dn. Idem van binnenl. zaken 11,000 dn. Idem van financiën 3,500 dn. Idem van oorlog 7,000 dn. De bibl. van het depôt van oorlog 14,000 dn. Die van het ministerie van marine 3,000 dn. Van het depôt van kaarten en plans der marine 12,000 dn. Van de prefecture van policie 1200 dn. Van het inftituut 91,000 dn. Van het mufeum van natuurlijke gefchiedenis 10,000 dn. Der geneeskundige faculteit 26,000 dn. Van het collegie van Lodewijk den Groote 30,000 dn. Van het koninkl. collegie van Frankrijk 5,000 dn. Van het bureau des longitudes 4,500 dn. Van de koninkl. fchool der mijnen 4,000 dn. Van den raad der mijnen 12,500 dn. Der polytechnifche fchool 27,000 dn. Van het confervatorium van kunften 12,000 dn. Der koninkl. zangfchool 1,500 dn. Van het mufeum 8,000 dn. Van het hôtel der invaliden 20,000 dn. Van het gefticht der quinze-vingts 2,000 dn. Der koninkl. drukkerij 1,000 dn., en die der archieven van het rijk 14,000 boekdeelen.

Buiten Parijs. Arras 30,000 boekdeelen en 1036 handfchriften. Alençon 2,000 dn. en 200 h. Kamerijk 30,000 dn. en 878 h. Carpentras 25,000 dn. en 629 h. Colmar 46,000 dn. en 150 h. Castres 3,000 dn. en 20 h. Chartres 32,000 dn. en 800 h. Charleville 11,000 dn. en 308 h. Chaumont 25,000 dn. en 600 h. Douai 40,000 dn. en 904 h. Clermont-Ferrand 29,000 dn. en 200 h. Compiègne 32,000 dn. en 300 h. Grasfe 5,600 dn. en 20 h. Metz 30,000 dn. Gray 2357 dn. Reims 27,000 dn. Havre 40,000 dn. en 20 h. Touloufe 29,000 dn. Langres 1000 dn. en 20 h. Valenciennes 25,000 dn. Laon 13,000 dn. en 512 h. Amiens 42,000 dn. en 1000 h. Rijsfel 30,000 dn. en 320 h. Caen 38,000 dn. en 400 h. Digne 2,500 dn. en 20 h. Dyon 40,000 dn. en 558 h. St. Dié 7,000 dn. en 40 h. Grénoble 46,000 dn. en 900 h. Meaux 5,000 dn. en 100 h. Mans 41,000 dn. en 593 h. St. Michel 14,000 dn. en 263 h. Montpellier 75,000 dn. en 561 h. Moulins 14,417 dn. en 50 h. Verfailles 43,000 dn. Nancy 30,000 dn. en 150 h.

Digitized by Google

Alby 20,000 dn. en 300 h. Montbéliard 2,000 dn. Aix 80,000 dn. en 1,000 h. Arles 3,500 dn. Autun 5,000 dn. en 115 h. Besançon 53,000 dn. en 1000 h. Baume 1,200 dn. en 25 h. Marseille 58,000 dn. en 1,095 h. Beaune 12,000 dn. en 110 h. Rouaan 56,000 dn. Nantes 30,000 dn. en 70 h. Straatsburg 80,000 dn. Nevers 6,500 dn. en 20 h. Toulon 54,000 dn. Nîmes 10,200 dn. en 202 h. Troyes 49,000 dn. St. Omer 12,700 dn. en 822 h. Lyon 120,000 dn. en 1,518 g. Orléans 20,000 dn. en 483 h. Bordeaux 110,000 dn. en 1,000 h. Pamiers 3,000 dn. en 25 h. Angers 22,000 dn. en 500 h. Avignon 35,000 dn. en 766 h. Auxerre 20,000 dn. en 116 h. Beauvais 4,000 dn. en 20 h. Blois 20,000 dn. en 15 h. Bourges 16,000 dn. en 360 h. Châlons-sur-Saône 8,600 dn. en 36 h. Châlons-sur-Marne 10,000 dn. en 60 h. Châtillon-sur-Saône 6,186 dn. en 20 h.

Duitschland.

Altona, de bibliotheek van het gymnasium bezit 10,000 boekdeelen en 3,000 handschriften. Altenburg 20,000 dn. Augsburg, stads-bibl. 24,000 dn. Arolsen 30,000 dn. Bamberg 25,000 dn. Bayreuth, bibl. van het gymnasium 25,000 dn. Brandenburg, stads-bibl. 40,000 dn. Berlijn, kon. bibl. 400,000 dn. en 8,000 h. Bonn, bibl. der universiteit 70,000 dn. en 2,300 h. Bremen, Dom-bibl. 16,000 dn. en 1500 h. Brunswijk, Hertogl. bibl. 190,000 dn. en 4500 h. Breslau, bibl. der universit. 300,000 dn. en 20,000 h. Karlsruhe, hof-bibl. 80,000 dn. en 6,000 h. Kassel, Keurvorstel. bibl. 60,000 dn. en 7,000 h. Koburg, Hertogl. bibl. 26,000 dn. Idem, bibl. van het gymnas. 7,000 dn. en 1,500 h. Dantzig 30,000 dn. en 2,000 h. Darmstadt 120,000 dn. Dessau, Hertogl. bibl. 20,000 dn. Dresden, Koninkl. bibl. 220,000 dn. en 5,000 h. Erfurt, universit. bibl. 40,000 dn. en 2,000 h. Erlangen, universit. bibl. 100,000 dn. en 1,000 h. Eisenach, bibl. van het gymnas. 62,000 dn. Frankfort a. M., stads-bibl. 80,000 dn. en 1,500 h. Fulda 12,000 dn. Freiburg (in Bresgau), universit. bibl. 80,000 dn. Giessen, universit. bibl. 100,000 dn. en 3,000 h. Görlitz, bibl. van het gymnas. 2,000 dn. en 700 h. Idem, van het wetensch. genootsch. 30,000 dn. en

Digitized by Google

en 400 h. Göttingen, universit. bibl. 300,000 dn. en 6,000 h. Gotha, Hertogl. bibl. 150,000 dn. en 5,000 h. Grätz, bibl. van het Lyceum 100,000 dn. en 3,500 h. Greifswald, universit. bibl. 30,000 dn. Halle, universit. bibl. 70,000 dn. Hamburg, stads-bibl. 180,000 dn. en 3,000 h. Idem, van het genootsch. van kunsten en wetens. 30,000 dn. Hannover, Kon. bibl. 90,000 dn. en 7,000 h. Heilbronn 17,000 dn. Heidelberg 100,000 dn. en 1,000 h. Halberstadt 24,000 dn. Jena, universit. bibl. 60,000 dn. Inspruck 40,000 dn. en en 1,200 h. Kiel, universit. bibl. 80,000 dn. Königsberg, universit. bibl. 25,000 dn. Kassel 60,000 dn. Lintz, bibl. van het Lyceum 22,000 dn. Kremsmunster 50,000 dn. Landshut 100,000 dn. en 3,000 h. Leipzig, universit. bibl. 100,000 dn. en 20,000 h. Idem, van den stedelijken raad 60,000 dn. en 2,000 h. Hermannstadt 18,000 dn. Lindau, stads-bibl. 14,000 dn. Lubeck, stads-bibl. 35,000 dn. en 5,000 h. Liegnitz 12,000 d. Lunenburg 14,000 dn. en 800 h. Maagdenburg, stads-bibl. 8,000 dn. en 400 h. Mannheim 20,000 dn. Maintz 90,000 dn. Marburg, universit. bibl. 100,000 dn. en 2,000 h. Munster 25,000 dn. Meiningen, Hertogl. bibl. 40,000 d. Munchen, hof-bibl. 600,000 dn. en 16,000 h. Idem, universit. bibl. 116,000 dn. Neurenberg, stads-bibl. 80,000 dn. en 1,000 h. Oldenburg, Hertogl. bibl. 80,000 dn. Olmutz, bibl. van het Lyceum 50,000 dn. Regensburg, stads-bibl. 20,000 dn. Rostock, universit. bibl. 43,000 dn. Rudolstadt 40,000 dn. Saltzburg, bibl. van het Lyceum 20,000 dn. Saalfeld 14,000 dn. Stuttgart, Kon. bibl. 200,000 dn. en 2,000 h. Osseck 10,000 dn. Trier 70,000 dn. Tubingen, universit. bibl. 60,000 dn. Triest 10,000 dn. Weimar, Groothertogl. bibl. 130,000 dn. Idem, militaire bibl. 6,000 dn. Wernigerode 40,000 dn. Weenen, Keizerl. bibl. 300,000 dn. en 12,000 h. Idem, universit. bibl. 102,000 dn. Idem, der academie van Maria Theresia 30,000 dn. Wittemberg, universit. bibl. 50,000 dn. Wolfenbuttel 200,000 dn. en 10,000 h. Wurtzburg, universit. bibl. 60,000 dn. Wiesbaden 50,000 dn. Zeitz 13,000 dn. Wismar 10,000 dn. Zittau 12,000 dn. Zwickau 20,000 dn. Klagenfurth, universit. bibl. 40,000 dn. Frankfort a. O. 35,000 dn. Stettin 20,000 dn.

Digitized by Google

Stralſund 33,000 dn. Dusſeldorf 30,000 dn. Ofen 9,000 dn. Koblentz 28,000 dn. Keulen 33,000 dn. Pasſau 16,000 dn. Hanau 22,000 dn. Minden 13,000 dn. Paderborn 19,000 dn. Quedlinburg 17,000 dn. Bautzen 10,000 dn. Hildesheim 15,000 dn. Neuburg 26,000 dn. Presburg 62,000 dn. Pesth, univerſit. bibl. 60,000 dn. Idem, van het muſeum van natuurl. hist. 30,000 dn. Praag, bibl. van het Domkapittel 4,000 dn. Idem, univerſit. bibl. 150,000 dn. en 8,000 h. Idem, bibl. der Koorheeren 50,000 dn. en 1,000 h. Idem, Bisschoppel. bibl. 6,000 dn.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

ONTRADEN.

Den Heere Dr. M. DE VRIES.

Uwe vertaling van *ontraden*, *Alg. Konst- en Letterbode*, 1845, N°. 24, bl. 370—381, houd ik voor juist. De beteekenis van *vreezen* past overal. De afleiding evenwel kan ik niet beamen. Het *Eng. dread* of een daarmede verwant woord ligt er niet in opgeſloten, maar *raad*, *rade*, *rad*, hetzelfde als *wiel*. Men denke aan eenen wagen of ander raderwerktuig. *Ont*RAD*en*, zoowel tranſitief als intranſitief, is *ont*RADE*ren*, *ont*WIE*len*, ἀμηχανεῖν, *ont*STEL*len*, iemand *van zijn* STEL *brengen*, *van zijn* STEL *geraken* of *zijn*, iemand *in het* ONGEREDE *brengen*, *in het* ONGEREDE *geraken* of *zijn*. Op dergelijke wijze zeggen de *Friezen* van iemand, die gezond is: *hij is best in* ORDE(R); *hij is best in* POSTUUR, en van eenen zieke: *hij is ſlecht in* ORDE(R); *hij is ſlecht in* POSTUUR, of *hij is uit* ORDE(R), *uit* POSTUUR.

L. A.

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,

ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Bijdragen tot de Munt- en Penningkunde van *Friesland*, eerſte vervolg, n°. 3—6, door Mr. J. DIRKS. Geplaatst in: *De Vrije Fries.* Vierde deel. Eerſte ſtuk, te *Leeuwarden*, bij G. F. N. Suringar.

De munten en penningen, die tot ons vaderland behooren, bieden ſteeds eene rijke bron tot onderzoek aan. Menig ſtuk

Digitized by Google

ſtuk ligt nog onbeſtemd, menig ſtuk ligt onbekend voor ons, in buitenlandſche verzamelingen, terwijl van tijd tot tijd andere, uit onbekende ſchuilhoeken, te voorſchijn komen. Inzonderheid geldt dit omtrent de munten der middeneeuwen, die overvloedige ſtof aan de hand geven tot veelzijdig en wetenſchappelijk onderzoek, tot verklaring en aanwijzing dier munten zelve in verband met geſchiedenis. Van Alkemade heeft in dit opzigt wel eene belangrijke taak volbragt, maar hoevele verdienſten zijn werk ook moge bezitten, het voldoet thans op verre na niet aan de tegenwoordige eiſchen dezer wetenſchap. Daarenboven zijn ſedert zijnen tijd een aanzienlijk aantal munten te voorſchijn gebragt, die aan hem onbekend zijn geweest. Men mag het derhalve van hooge waarde achten, dat in de laatſte tijden meerdere attentie aan deze oude monumenten van ons vaderland is geſchonken.

In Frankrijk en Duitschland, maar vooral in het naburige België, eenmaal met onze provinciën zoo naauw verbonden, is ſedert eenigen tijd eene klimmende zucht en belangſtelling voor dat onderzoek ontſtaan, en wij meenen te moeten vragen, of het dezer ſtudie niet bevorderlijk zoude wezen, wanneer, even als daar te lande, ook in ons vaderland eene vereeniging van munt- en penningkundigen mogt ontſtaan, ten einde op eene wetenſchappelijke wijze zoo veel mogelijk al dat gene aan het licht te brengen, wat in dit opzigt nog in het duistere verborgen ligt. Zoo beſtaat er tot heden, om iets te noemen, nog geene de minſte mededeeling omtrent de munten der heeren van Koevorden, van wier beſtaan welligt menig een onkundig is, omtrent welke wij de hoop meenen te mogen voeden, uit eene bekwame hand, de uitkomſten van een opzettelijk onderzoek te mogen ontvangen. Voor weinige jaren mogten wij door het werk van den Poolſchen geleerde Lelewel kennis verkrijgen van het aanwezen der munten van Kuinre, en de Belgiſche muntkundige Verachter gaf omtrent die munten de reſultaten van zijn onderzoek.— Vele munten en penningen, die tot ons vaderland betrekking hebben, bevinden zich in buitenlandſche verzamelingen; vaak worden daar ſtukken aangetroffen, die hier te lande geheel onbekend zijn, en te vergeefs alhier in eenige verzameling gezocht worden. Tot eene grondige beoefening worden alzoo onderlinge en uitgebreide relatiën noodzakelijk gevorderd.

Vindt deze ſtudie in andere landen een vlijtige beoefening en onderzoek, wij mogen die, welke hier te lande beſtaan, niet voorbijzien. De heeren de Vries en de Jonge ſchonken ons hun voortreffelijk penningwerk. Door de zorg van het Kon. Ned. Inſtituut ontvingen wij de vervolgen op van Loon, waarvan wij de voortzetting hopen.

 Van

Van Orden deed in meer dan een werk de vruchten van zijn werkzaam onderzoek kennen. De hoogleeraar van der Chijs heeft sedert eenige jaren de bezorging van het munt- en penningkundig tijdschrift op zich genomen. Hierin zoo wel, als in andere geschriften vinden wij bijdragen van meerder of minder belang medegedeeld, zoo als in den Overijsselschen almanak, het tijdschrift van Utrecht, terwijl wij door Dr. C. R. Hermans, in het verslag van het provinciaal genootschap van kunsten en wetenschappen in Noordbraband, berigten ontvingen wegens de munten, vooral tot die provincie betrekking hebbende.

Onder de mannen, die zich met vrucht aan deze studie toewijden, mogen wij voorzeker ook den heer Mr. J. Dirks rangschikken, die door het vervolg zijner bijdragen tot de munt- en penningkunde van Friesland het vernieuwd bewijs heeft gegeven van zijn ijverig onderzoek, en van wiens werkzaamheid wij hier bepaaldelijk eenig verslag wenschen te geven Deze bijdragen strekken ten vervolge van die, welke wij in een vorig jaar van zijne hand mogten ontvangen. Zij strekken ter bevestiging van zijne gedane toezegging, dat hij zijne nadere onderzoekingen zoude kenbaar maken, en wij mogen er tevens met genoegen uit zien, dat hem ook uit buitenlandsche verzamelingen de noodige bescheiden zijn verstrekt geworden, waaruit tevens blijkt, welke uitgestrekte relatiën er noodig zijn, om deze studie met vrucht te beoefenen.

In de eerste plaats deelt de schrijver ons eenige nadere berigten mede omtrent de munten van Stavoren en Dockum uit de elfde eeuw, die hij ons in zijne vorige bijdragen reeds omstandig heeft doen kennen, en welke berigten ter bevestiging verstrekken van het, nopens die munten, vroeger geuite gevoelen. Het was voorzeker geene gemakkelijke taak, om zulk een in nevelen gehuld onderwerp tot zekere en bepaalde aanwijzing te brengen, en het moet D. alzoo tot een genoegen zijn, dat dit voortgezet onderzoek tot bevestiging van zijn vroeger ontwikkeld gevoelen heeft geleid. De beminnaren dezer studie zullen voorzeker deze nadere bescheiden met belangstelling ontvangen, en hem dank toebrengen voor zijne pogingen, daaraan besteed. Vervolgens vinden wij in deze bijdragen verslag van twee zilveren munten der stad Leeuwarden van de jaren 1472 en 1473, vergezeld van derzelver afbeeldingen. De eerste berust in de verzameling van den heer van der Meer te Tongeren, de tweede in die van den heer Stricker te 's Hage. De Schrijver doet bij deze gelegenheid opmerken, dat van Alkemade de munten van Leeuwarden, die hij in zijn muntboek op plaat 40^a n°. 2 en 3 heeft opgenomen, voorzeker nimmer in natura heeft gezien, maar naar onnaauwkeurige afbeeldingen uit den eenen of anderen Beeldenaar heeft overge-

genomen. Wij kunnen er bijvoegen, dat dit wegens een aantal munten, die van Alkemade in zijnen Muntspiegel heeft opgenomen, heeft plaats gegrepen. De geleerde G. D. J. Schotel, doet in zijn: *Leven, gedrukte werken en handschriften van* C. van Alkemade en P. van der Schelling. Breda 1833 bl. 75 en volg., reeds opmerken, dat van Alkemade een aantal munten uit het Penningh-boeck van Erasmus van Houwelinghen heeft nageteekend en overgenomen, hetwelk dien geleerde bepaaldelijk blijken mogt uit het exemplaar van dit Penningh-boeck, door van Alkemade eenmaal bezeten en daartoe gebezigd. Van Alkemade heeft de omschriften, die door van Houwelinghen gebrekkig waren geleverd, verbeterd, en het beeldwerk der munt getrouw overnemende, den vorm der letters veranderd. De heer Schotel doet hierbij verder te regt opmerken, dat, wanneer bij vergelijking van oorspronkelijke munten met de afbeeldingen in den Muntspiegel, deze laatsten niet getrouw zijn, van Alkemade die munten niet heeft mogen zien; dat hij uiterst naauwkeurig is geweest in het navolgen dier munten, welke hij onder het oog kreeg. Van die overneming geeft van Alkemade geen berigt, en van daar zoowel als om vroeger gegevene reden, is eene verbeterde en omgewerkte uitgave van het werk van van Alkemade eene behoefte geworden, waarin wij hopen, dat voorzien mag worden.

Na de munten van Leeuwarden, volgt de beschrijving eener afgebeelde zilveren munt der stad Bolsward van het jaar 1476, in het bezit van den heer Goddons, weinig verschillende van die, waarvan in de vorige Bijdragen is melding gemaakt, en de S. doet bij deze gelegenheid het bestaan van meer andere Bolswarder munten kennen, die door zekeren J. van der Riet, een Utrechtenaar, zouden geslagen zijn, blijkbaar uit het bijgevoegde onuitgegeven officiele stuk, getrokken uit het stads-briefscopyboek van Utrecht van 1470 en volgende jaren, aldaar in het stedelijk archief berustende.

Onder n°. 5 en 6 vinden wij twee zilveren munten van Franeker medegedeeld en afgebeeld, waarvan n°. 5 zich in de verzameling bevindt van den heer de Coster, Burgemeester te Henerle bij Leuven, terwijl n°. 6 overgenomen is uit het: *Volständiges Thaler Cabinet von* Madai, zijnde aldaar n°. 4882. Deze laatste munt heeft de S. niet kunnen opsporen. Intusschen geeft hem deze munt overvloedige stoffe tot onderzoek aan de hand, zoo wel ten aanzien der beduidenis en verklaring van het wapen, op die munt voorgesteld, als met betrekking tot vroegere dan deze te Franeker geslagene munten. Het laatste der muntjes hier beschreven en afgebeeld is dat van de stad Sneek, in het bezit van den heer Meijer te 's Hage.

Na

Digitized by Google

Na deze toelichtende beschrijvingen en ophelderingen omtrent bovengenoemde munten, en wij zien er te gelijk uit, dat er van Frieslands steden eenmaal een aantal munten bestaan hebben, volgen die wegens eenige gedenk- en legpenningen, geslagen of vervaardigd ter eere van mannen, die Friesland heeft voortgebragt.

De twee eerste, die hier voorkomen en afgebeeld zijn, zijn penningen tusschen de jaren 1581—1584 vervaardigd, en geven D. aanleiding, om ons Hydde Sybrens, tot wiens aandenken zij gegraveerd en geslagen zijn, nader te leeren kennen, als een man, die goed en bloed aan zijn vaderland ten offer bragt. Deze penningen, van wier bestaan men tot heden onkundig was, die welligt als eenig zijn te beschouwen, en in het bezit van Jhr. J. M. van Beyma thoe Kingsma, leveren eene belangrijke bijdrage op van het belang, dat de penningkunde voor de geschiedenis bezit. De Schrijver heeft door die penningen de gelegenheid gevonden, om het aandenken aan dien moedigen bestrijder der Spanjaarden, den dapperen verdediger van zijnen geboortegrond, te verlevendigen, die in den bloei zijner jaren op den 17 Januarij 1586 in den slag bij Boxum, tegen Taxis, het leven moest laten. Deze penningen bezitten, door enkele daar op geplaatste letteren, eene duisterheid, omdat de verklaring en ontraadseling dier letteren, het aangeven der juiste beteekenis moeijelijk is. De Schrijver deelt dienaangaande eenige gissingen mede. Hoe zeer ook wij er de juiste beteekenis niet van kunnen berigten, zoo komt het ons echter voor, dat de opgegevene gissingen niet de juiste zijn te achten. Wij hopen, dat de Schrijver nader met de ware beteekenis dier letters mag bekend worden. Wij moeten echter bekennen, dat zij moeijelijkheden in zich vereenigen, die niet zoo gemakkelijk zijn te ontwikkelen. Zij, die meer omtrent Hydde Sybrens en de penningen ter zijner eere wenschen te weten, moeten wij tot deze beangrijke bijdrage zelve verwijzen.

Eindelijk worden drie legpenningen vermeld en beschreven, die volgens de gewoonte van dien tijd ter eere van in rang uitstekende personen werden vervaardigd, en waarvan dezen aan Bucho Aijtta van Zwichem, den proost van St. Bavo te Gent zijn toegewijd. Hij was in die betrekking de opvolger van zijnen beroemden bloedverwant Viglius ab Aijtta, van wien wij verschillende gedenkpenningen en ook een' legpenning bij van Loon bl. 42 n°. 1 vermeld vinden. Twee dier legpenningen op Bucho vinden wij bij van Loon, van een derde niet door dezen medegedeeld wordt hier de afbeelding gegeven. Een beknopt levensberigt gaat de beschrijving dier legpenningen vooraf.

Wij gaven in dit berigt een kort verslag der onderwerpen, die

Digitized by Google

die in deze bijdragen behandeld worden, welke belangrijk voor geschiedenis en oudheidkunde mogen genoemd worden. De lezing dier bijdragen zelve zal voorzeker de overtuiging schenken, dat de Schrijver zijne niet altijd even gemakkelijke taak op eene gelukkige wijze heeft ten uitvoer gebragt. Wij wenschen den Schrijver lust en krachten toe, om zijn ijverig onderzoek te kunnen voortzetten, waartoe wij hopen, dat hem vele bouwstoffen mogen geleverd worden. Wij eindigen dan ook ons verslag met den wensch en de uitnoodiging, dat elk en een iegelijk, die stukken, tot de Friesche munt- en penningkunde betrekkelijk, mogt bezitten, daarvan mededeeling zal geven aan het Friesche Genootschap. Zij zullen hetzelve daardoor voorzeker eene belangrijke dienst bewijzen. Het zoude ons aangenaam wezen, zoo dit verslag ook daartoe bevorderlijk konde zijn.

K. K.

PROGRAMMA

VAN DE

HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ DER WETENSCHAPPEN TE *HAARLEM*, voor het Jaar 1845.

(Vervolg van bladz. 48.)

XIV. Offchoon de heerschende en besmettende longziekte, welke nu sedert 1833 in ons land, onder gestadige uitbreiding, onder het rundvee heeft bestaan, en steeds voortduurt, in hare verschijnselen, wanneer zij zich tot een zekeren trap heeft ontwikkeld, alsmede wat derzelver beloop betreft, en de eigenaardige veranderingen, welke de deelen, in de borstholte gelegen, bovenal de longen, daarbij ondergaan, zoowel uit vele buitenlandsche, vooral Duitsche vee-artsenijkundige schriften, als uit de waarnemingen daaromtrent in ons land verkregen en medegedeeld, genoegzaam wordt gekend, om dezelve van andere ziekten van het rundvee te kunnen onderscheiden, zoo is men echter voor als nog, (elders zoo min als in ons Vaderland) tot geen vast beginsel gekomen, om de Longziekte algemeen met een gelukkig gevolg te behandelen, leerende de ondervinding, dat het getal der door deze ziekte aangetaste runderen, welke van de ziekte opkomen, en, hetzij gedeeltelijk of volkomen, van dezelve onder verschillende geneeswijzen herstellen, gering is, in evenredigheid tot het groote getal, dat daaraan komt te sterven. Men zal het dus daarvoor moeten houden, dat er nog veel aan de kennis van den

Digitized by Google

den waren aard dezer ziekte ontbreekt, en dat de verschillende oogpunten, waaruit de Longziekte tot heden wordt beschouwd, geen zekeren grond voor eene genoegzaam doelmatige en eenigzins zekere geneeswijze opleveren. Daar nu de pogingen, om door verdere nasporingen tot eene meer volkomene kennis dezer zoo verwoestende vee-ziekte en van hare meer gelukkige behandeling te geraken, van het hoogst belang mogen worden geacht, zoo wordt verlangd: „dat, door „ herhaalde en naauwkeurige lijkopeningen, in de verschil- „ lende tijdperken der Longziekte gedaan, worde onder- „ zocht en aangewezen, waarin de eigenaardige ziekelijke „ verandering of ontaarding bestaat, welke de ingewanden „ der borstholte en meer bepaaldelijk de zelfstandigheid der „ longen hierbij ondergaan, waardoor de ziekte, als zoo- „ danig wordt gekenmerkt; dat wijders worde nagegaan, „ hoe die tegennatuurlijke verandering geboren wordt en ha- „ ren voortgang neemt, waarbij in aanmerking komt de „ vraag: Is dezelve te beschouwen als het gevolg eener „ gewone oorspronkelijke en ware ontsteking dezer deelen, „ welke met *plastische* en meestal tevens met *sereuse* door- „ zweting gepaard gaat, en zoo ja: in hoe ver is de grond- „ oorzaak van dezen ontstekingstoestand al of niet te zoe- „ ken in eene verkeerde menging of ziekelijke gesteldheid „ des bloeds? Of zijn de bedoelde organische veranderin- „ gen misschien toe te schrijven aan eene primitieve ziekelij- „ ke aandoening der *long-maagzenuwen*, (*nervus pneumo-* „ *gastricus*) der *groote tusschenribbige-zenuw* (*nervus mag-* „ *nus intercostalis*) *of andere zenuwen*, waardoor het vege- „ tatieve leven der weivliezen en van de zelfstandigheid der „ longen gestoord en zóó zeer veranderd wordt, dat daar- „ uit, langzaam en trapswijze toenemend, die veranderingen „ in de bedoelde weefsels voortvloeijen, hoedanige bij de „ gestorvene of gedoode voorwerpen worden aangetroffen?"

„ Bestaan er voldoende redenen, om aan te nemen, dat „ de Longziekte, zoo als dezelve thans in Nederland „ heerscht, voor eene van buitenslands tot ons overgebrag- „ te veeziekte moet worden gehouden, die zich alleen door „ de overdraging harer smetstoffe onderhoudt en uitbreidt? „ Of wordt zij ook in ons land buiten deze oorzaak gebo- „ ren, en zoo ja; aan welke algemeene of bijzondere in- „ vloeden kan haar onstaan, op voldoende bewijsgronden, „ worden toegekend?"

„ Welke aanwijzingen kunnen uit de kennis, welke het „ nader onderzoek omtrent den waren aard en oorsprong „ der Longziekte zal hebben opgeleverd, voortvloeijen, „ om tot een meer vast beginsel van derzelver geneeswijze „ te komen?"

„ Welke zijn de meest gepaste middelen, behalve de „ maat-

Digitized by Google

„ maatregelen van afzondering of dooding van het zieke of „ verdachte; vee, om het rundvee tegen de ziekte te behoe- „ den?"

Hierbij wordt verlangd, dat men, ten aanzien der geneeswijze en voorbehoedingsmiddelen, op grond van het bovenbedoelde onderzoek, geenszins alleen van beschouwingen of vooronderstellingen uitga, maar dat, door een genoegzaam aantal waarnemingen, zoo opzigtelijk de aangewende geneeswijze bij wezenlijk longzieke Runderen, als betreffende de voorbehoedings-behandeling, derzelver gegrondheid en deugdelijkheid proefondervindelijk worden gestaafd; waaromtrent voldoende getuigschriften moeten worden overgelegd.

ZIJNE Majesteit de Koning, Protector der Maatschappij, heeft Directeuren gemagtigd, aan de beste, voldoende beantwoording dezer vraag eene buitengewone premie van *vijfhonderd Guldens* toe te leggen, boven en behalve de gewone Gouden Medaille en eene premie van *honderd en vijftig guldens.*

XV. De Maatschappij vraagt eene oordeelkundige beschouwing der toestellen, waarmede bij de gasverlichting de hoeveelheid van de verbruikte gas wordt bepaald, van derzelver gebreken, en van de middelen om daarin te voorzien, op zulk eene wijze, dat door den verbeterden toestel, de hoeveelheid van de gebruikte gas, op eene naauwkeurige wijze zal kunnen worden aangetoond.

XVI. Daar het hout voor de Koninklijke Marine, uit onze West-Indische Bezittingen aangevoerd, zeer oppervlakkig bekend is, en alleen door de volgende Inlandsche namen en daar het van het uiterst belang is, goed duurzaam en deugdzaam hout te erlangen: zoo wordt er eene plantkundige geschiedenis verlangd van deze, in onze West Indische Koloniën voorkomende houtsoorten, met aanwijzing van den behoorlijken tijd van velling, in verband met den groei, den loop der sappen, den ouderdom der boomsoorten en met hetgeen daar verder bij in acht te nemen is.

Lijst der voornaamste houtsoorten bij de Koninklijke Marine in gebruik.

Bolletrie.	Wambarklak.
Cabbes.	Bastaard Bolletrie.
Groenhout.	Cederkwassie.
Geelhout.	Purperhout.
Locus.	Roodkabbes.
Martague.	Maratakkie.
Peto.	Tongoe.

XVII. Het mislukken der Artesiaansche putboring op de Nieuwmarkt te Amsterdam, naar redelijk vermoeden, moeten-

Digitized by Google

tende worden toegeschreven aan den onverwonnen tegenstand eens keisteens en daardoor te weeg gebragte kniebuiging der onderste buizen, ter geleiding van de putboor dienende, waarbij het verder doorschieten dezer boor onmogelijk werd gemaakt; is bij de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen de bedenking opgerezen, of er niet een middel zou te vinden zijn, waardoor dergelijk beletsel kan worden voorgekomen. Een werktuig, tot het opruimen van den ondergrond in wijder omtrek dan dien van den afdalenden koker, zoude daartoe welligt dienstig kunnen zijn.

„ De Maatschappij verlangt alzoo de van naauwkeurige
„ teekeningen vergezeld gaande beschrijving van zulk een
„ werktuig of van zulke werktuigen, die men als beproefd
„ nuttig ten voormelden einde heeft bevonden, of als zoo-
„ danig kan aanbevelen."

(Het Vervolg hierna.)

Weêrkundige Waarnemingen, op den Huize *Zwanenburg.*

1845. Julij.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-streken.	Wind-kracht.	Luchtsgesteldheid.
16	29. 0½	53½	w. z. w.	2	bewolkt.
	„ 0¾	59	w.	2 à 4	idem.
	„ 2	53½	id.	0	helder.
17	29. 2	59	z.	2	bewolkt.
	„ 2	68½	w. z. w.	2	idem.
	„ 2¼	59	z. w.	0 à 2	betr., regen.
18	29. 2	63½	z.	2	bewolkt.
	„ 2¼	64	w.	2	idem.
	„ 2¾	57	w. n. w.	0	idem.
19	29. 2¼	59	n. w.	0	bewolkt.
	„ 1¾	63	id.	2	idem.
	„ 1¾	56	n. o.	0	idem.
20	29. 1¼	59	n. n. w.	2 à 4	bew., regen.
	„ 1	60½	n. w.	2 à 4	bew., buijig.
	„ 0½	57½	id.	0 à 2	bewolkt.
21	29. 0½	61	w. z. w.	0	bewolkt.
	„ 1	66	id.	0	idem.
	„ 1¼	59	w. n. w.	0 à 2	idem.
22	29. 1	61	n. n. w.	0	bewolkt.
	„ 0¾	66½	n. w.	0	idem.
	„ 0½	64½	n. n. o.	2	helder.

Te HAARLEM, bij de Wed. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 1sten AUGUSTUS.

N°. 32.

BERIGTEN.

UTRECHT. Bij Koninklijk besluit van den 13. Julij jl., N°. 57, is tot lector bij de wis- en natuurkundige faculteit aan de hoogeschool alhier, geheel zonder bezwaar van 's Rijks schatkist, benoemd de heer C. H. D. BUIJS BALLOT, Med. Doct.

HAARLEM. Gaarne verleenen wij eene plaats aan het onderstaande.

Mijnheer!

In den *Algemeenen Konst- en Letterbode* van den 31. Julij 1835, N°. 33, vond men de door de Maatschappij der Wetenschappen, te Haarlem, (*) uitgeschrevene prijsvraag, een middel tegen het droog rot of vervuren van timmerhout, voornamelijk van dat, hetwelk tot den aanbouw van schepen gebezigd wordt.

Een mijner vrienden, een regt ijverige Hollander, beantwoordde deze vraag, en daar mij de spreuk, waaronder dezelve werd ingezonden, bekend was, oogde ik op de beoordeeling in uw Tijdschrift, en vond, na eenigen tijd, dat geen der ingekomene stukken de bekrooning was waardig gekeurd, en dat het antwoord van mijnen vriend, met nog een ander, was ter

(*) Het is eene prijsvraag van de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij. *Red.*

Digitized by Google

ter zijde gelegd. Het door hem aangegeven middel scheen dus, naar het oordeel der Leden van welgemelde Maatschappij, geheel geene opmerking te verdienen; maar dat men nu, tien jaren later, dit stuk van onder het stof der vergetelheid, waaraan het was prijs gegeven, terug neme, en tegenover de aankondiging, voorkomende in het *Handelsblad* van den 16 Junij l.l., den Nederlander regt doe wedervaren, die, in 1835, aan de genoemde Maatschappij de *sulphas ferri* (koperrood), als het middel tegen vervuring aanwees.

Het stelsel van Payne is dus geen nieuw stelsel, alleen de bijvoeging der *murias calcis* mag als eene verbetering worden beschouwd; de aanwijzing der *sulphas ferri* is het werk van Nederlandschen oorsprong.

Dat dus de voornoemde Maatschappij het door mijnen vriend ingezondene stuk opspore, en zich van de waarheid van dit mijn schrijven overtuige, en eere geve aan hem, dien eere toekomt.

Met de plaatsing dezer regelen in uwen geachten *Letterbode*, zult gij hem verpligten, die de eer heeft zich te noemen,

Voorburg, UEd. Dv. Dienaar,
19. Julij 1845. L. de Graaff.

OVERZIGT DER VOORNAAMSTE, MEEST PUBLIEKE, BUITENLANDSCHE BIBLIOTHEKEN.

(Vervolg en slot van bl. 56.)

Italië.

Pavia, universit. bibl. 50,000 dn. en 4,000 h. Padua, universit. bibl. 70,000 dn. en 500 h. Idem, bibl. van het seminar. 55,000 dn. Vicenza 50,000 dn. Treviso 30,000 dn. Turin 80,000 dn. Genua, universit. bibl. 70,000 dn. en 1,000 h. Parma 60,000 dn. en 12,000 h. Piacenza 30,000 dn. en 3,000 h. Modena 80,000 dn. en 2,000 h. Pisa 60,000 dn. Bologna, universit. bibl. 150,000 dn. en 4,000 h. Ferrara 25,000 dn. en 6,000 h. Ravenna 19,000 dn. Napels, Kon. bibl. 150,000 dn. en 8,000 h. Idem, der academie van wetensch. 110,000 dn. en 3,000 h. Palermo 40,000 dn. Messina 29,000 dn. Maltha 31,000 dn. Milaan, Ambrosiaansl. bibl. 120,000 dn. en 15,000 h. Idem, der aca-

academie van wetenſ. 100,000 dn. en 7,000 h. Pistoja, bibl. der Sapienza 7,000 dn. Reggio 30,000 dn. en 4,000 h. Verona 20,000 dn. en 12,000 h. Venetie, bibl. van St. Marcus 120,000 dn. en 8,000 h. Corfu, univerſit. bibl. 30,000 dn. Como 17,000 dn. Bergamo 45,000 dn. Brescia 28,000 dn. Mantua 80,000 dn. Cremona 15,000 dn. Rome, bibl. van het Vatikaan 90,000 dn. en 30,000 h. Idem, Barbariniſ. bibl. 60,000 dn. en 6,000 h. Idem, bibl. van Colonna 50,000 dn. en 27,000 h. Idem, bibl. van het Collegio Romano 70,000 dn. Florence, Laurentiniaanſ. bibl. 15,000 dn. en 9,000 h. Idem, Magliabecchiaanſ. bibl. 120,000 dn. en 8,000 h. Idem, Marucelliaanſ. bibl. 40,000 dn. en 7,000 h.

Zwitſerland.

Bazel, univerſit. bibl. 50,000 dn. Bern, ſtads-bibl. 30,000 dn. en 1,200 h. Aarau 20,000 dn. Zurich, ſtads-bibl. 55,000 dn. en 900 h. Geneve, ſtads-bibl. 50,000 dn. Lauzanne 25,000 dn. Luzerne, ſtads-bibl. 40,000 dn. Neuchatel 26,000 dn. Schafhauſen 36,000 dn. St. Gallen 32,000 dn. en 1,000 h. Solothurn 8,000 dn.

Spanje en Portugal.

Madrid, koninklijke bibl. 200,000 dn. en 2,000 h. Idem, bibl. van het escuriaal 130,000 dn. en 5,000 h. Idem, bibl. van San Iſodorio 60,000 dn. Salamanca 30,000 dn. en 3,500 h. Talavera 20,000 dn. Badajoz 25,000 dn. Saragosſa 59,000 dn. Toledo, dom-bibl. 24,000 dn. en 2,200 h. Lisſabon, konink. bibl. 80,000 dn. en 13,000 h. Coimbra, univerſit. bibl. 80,000 dn. Alcobaça 10,000 dn. 3,000 h.

Engeland, Schotland en Ierland.

Londen, bibl. der kon. acad. van wetenſ. 50,000 dn. en 1,000 h. Idem, bibl. van het Britsch muſeum 200,000 dn. en 30,000 h. Cambridge, bibl. van het Trinity-coll. 100,000 dn. en 2,000 h. Durham 40,000 dn. en 6,000 h. Edinburg, univerſit. bibl. 100,000 dn. Idem, bibl. der pleitbez. 80,000 dn. en 1,000 h. Dublin 60,000 dn. en 1,200 h. Glasgow, univerſit. bibl. 130,000 dn. Aberdeen, bibl. van het kings-coll.

 14,000

Digitized by Google

14,000 dn. Idem, bibl. der univerſit. van St. Andries 36,000 dn. Oxford, de Bodleyaanſ. bibl. 500,000 dn. en 30,000 h. Idem, bibl. van het Allſouls-coll. 50,000 dn. Idem, bibl. van het Christ-church-coll. 30,000 dn. Manchester 17,000 dn. St. Andrews, univerſit. bibl. 12,000 dn. York 60,000 dn.

Zweden en Denemarken.

Stokholm, koninkl. bibl. 50,000 dn. en 5,000 h. Idem, bibl. der kon. acad. van wetenſ. 25,000 dn. Koppenhagen, kon. bibl. 500,000 dn. en 101,000 h. Idem, univerſit. bibl. 100,000 dn. en 4,000 h. Christiania, univerſit. bibl. 64,000 dn. Drottningholm, hof-bibl. 24,000 dn. Linkoping, bibl. van het gymnaſ. 10,000 dn. Lund, univerſit. bibl. 30,000 d. Upſal, univerſit. bibl. 80,000 dn. en 2,000 h. Westeräs, bibl. van het gymnſ. 10,000 dn. en 1,300 h.

Rusland en Polen.

Petersburg, keizerl. bibl. 430,000 dn. en 17,000 h. Idem, bibl. in de hermitage 100,000 dn. Idem, der acad. van wetenſ. 90,000 dn. en 1,500 h. Moskou 40,000 dn. Riga, ſtads bibl. 30,000 dn. Abo, univerſit. bibl. 20,000 dn. Dorpat, univerſit. bibl. 37,000 dn. en 800 h. Kazan, univerſit. bibl. 30,000 dn. Kiew 35,000 dn. Krakau, univerſit. 30,000 dn. en 4,300 h. Lemberg, univerſit. bibl. 34,000 dn. Warſchau, univerſit. bibl. 70,000 dn. en 2,000 h. Wilna 22,000 dn. Scharkoff 10,000 dn.

België.

De cijfers der bibliotheken in België heb ik niet allen kunnen opſporen, en moet mij dus bepalen bij het noemen van eenige plaatſen, alwaar zich belangrijke publieke boekverzamelingen bevinden, als:

Bruſſel, de Bourgondiſche bibl. 90,000 dn. 2,500 h. Gent 76,000 dn. Antwerpen 25,000 dn. Mechelen, Leuven, IJperen, Namen, Luik, Mons, Brugge, Doornik, Ath, Kortrijk, enz.

Turkije.

In Konſtantinopel alléén zijn 35 bibliotheken, waarvan de minſte meer dan 3,000 boekdeelen bevat. Die

van

Digitized by Google

van het Serail bezit 5,000 deelen en 1,500 handschriften. Ook Bucharest heeft er eene van 15,000 boekd.

In de Indiën zijn, te Calcutta en Batavia, zeer belangrijke verzamelingen.

In Afrika heeft, onder anderen, Fez eene bibliotheek met 32,000 deelen.

In Amerika, vindt men te Boston eene boekverzameling van 30,000, te New-York eene van 20,000, te Philadelphia van 32,000, te Baltimore van 20,000 en te Charlestown eene van 16,000 deelen.

Over den smaak der Chinezen, tot het schrijven en verzamelen van boekwerken, kan men oordeelen, wanneer men slechts denkt aan hun groot Woordenboek of Encyclopedie, welke 450 deelen bevat, en toch maar de verkorting is, van een veel grooter werk, dat uit niet minder dan 6,000 boekdeelen zoude zijn zamengesteld.

De Schrijvers, uit wier werken dit overzigt is bijeengetrokken, verschillen onderling, hier en daar, in hunne opgaven; dit verschil hier te vermelden heb ik overbodig geacht; hetzij dus alleen den lezer kennelijk, dat men van de opgegeven getallen de hoogste heeft behouden.

Omtrent het aantal handschriften, dat bij sommige boekerijen niet is aangeduid, valt op te merken, dat bij de Schrijvers geene opgave daarvan wordt aangetroffen.

Het viel, natuurlijk, niet in mijn plan, van de ontelbare boekverzamelingen der kloosters te gewagen, van welke dan ook slechts weinige publiek zijn; dit zoude deze opgave te wijdloopig hebben doen worden, en zij, die daarvan iets verlangen te weten, kunnen de daarover handelende Werken (vooral de *Encyclopedie van* Ersch en Grüber en het *Handbuch der Bibliotheks-Wissenschaft*, van J. A. F. Schmidt) naslaan. Hoe vele schatten van geleerdheid zijn intusschen in die geestelijke inrigtingen nog verborgen.

's Gravenhage, W. v. V.
Junij 1845.

GERMAANSCHE OUDHEIDKUNDE.

De Heer G. O. C. Baron von Estorff, kamerheer van wijlen Z. Kon. Maj. Willem I, zal eerlang eene rijke verzameling van Germaansche oudheden, die hij met den Heer C. H. Hagen, door lang voortgezette nasporingen, in de streek van *Uelzen* (Koningrijk Hannover), bijeengebragt heeft, in een Plaatwerk uitgeven, hetwelk ten titel dragen zal: *Heidnische Alterthümer der Gegend von Uelzen, im ehemaligen Bardengaue, beschrieben von* G. O. C. von Estorff, Kammerherrn, Mitglied mehrerer gelehrten Gesellschaften, etc. Hannover, 1845, in der Hahn'schen Hof-Buchhandlung; 18 Bogen Quer-Fol., nebst einem Atlasse von 16 Tafeln und 1 illuminirten Archäologischen Karte in grossem Formate, 6 Thr. (*f* 10,60).

De beoefenaars der Germaansche, en dus ook Vaderlandsche oudheidkunde, mogen in hetzelve een belangrijk werk te gemoet zien, hetwelk door rijkdom en keur van bouwstoffen eene wetenschap, die nog eerst aan het ontluiken is, verder brengen zal, en waarop wij te spoediger de aandacht onzer Vaderlandsche oudheidkundigen wenschen te vestigen, omdat het getal van kenners der Germaansche Archaeologie, gelijk de Heer von Estorff is, klein is, en dus goede geschriften op dit gebied schaars zijn. Uit den onlangs ontvangen prospectus ontleenen wij het volgende:

De Schrijver heeft tijd, moeite, noch kosten gespaard, om voor dit werk (de vrucht eener 10jarige studie in zijn lievelingsvak), de Germaansche gedenkteekenen der omstreek van Uelzen, op een' vlakte-inhoud van circa 30 vierkante mijlen, op te sporen, te beschrijven en te laten afbeelden; van eene streek, die niet minder dan 7000 heidensche monumenten en archaeologisch merkwaardige plaatsen telt, en waartoe 290 gedenkstukken van steen, 355 gegroepte aarden gedenkteekenen en 135 afzonderlijk gelegen grafheuvels behooren. De, bij dit werk gevoegde, archaeologische kaart (op eene schaal van $\frac{1}{100000}$) geeft een helder en naauwkeurig overzigt van de oorspronkelijke ligging dier gedenkstukken, van welke 43 der voornaamsten

ften op den rand der kaart voorgefteld zijn. De 1fte plaat, die tevens titelplaat is, behelst een gezigt op 8 merkwaardigfte plaatfen en gedenkftukken, alsmede de voornaamfte voorwerpen, die vroeger gevonden, doch thans alleen uit teekeningen, die op de bibliotheek te Göttingen berusten (en bij het werk van J. C. Zimmermann, *die bei Uelzer aufgegrabenen Urnen, u. f. f.*, *Celle* 1772, behooren), bekend waren. Plaat II, bevat 18 der voornaamfte gedenkftukken van fteen. Plaat III, 14 foorten gedenkteekenen van aarde, naar derzelver uit- en inwendige conftructie; op Pl. IV, zijn de plans gebragt van de voornaamfte ftreken, waar zich de gedenkftukken bevinden; terwijl op de volgende 12 Platen, door de hand van voornoemden Heer Hagen, 311 kleinere voorwerpen, van fteen, aarde, glas, ijzer, brons, zilver, goud en been, afgebeeld zijn. De tekst geeft eene korte, maar duidelijke en ftreng wetenfchappelijke befchrijving van den atlas, alsmede eene opgaaf van de niet afgebeelde voorwerpen, die zich nog in de von Estorf-Hagenfche verzameling bevinden; eene verzameling, die uit omftreeks 1000 voorwerpen beftaat, en in zeldzame en fraaije ftukken met de aanzienlijkfte van dien aard wedijveren kan, en in belangrijkheid daarom vooral uitmunt, omdat van elk voorwerp de vindingsplaats bekend en opgeteekend is, iets, hetgeen bij andere verzamelingen niet zelden is verzuimd, en waardoor toch alleen een der hoofdoogmerken der Germaanfche archaeologie, de opheldering namelijk der Vaderlandfche Gefchiedenis, bereikt kan worden.

Reeds in het jaar 1840, met den geachten Schrijver, te Bonn, op eene vergadering van letter- en oudheidkundigen, zamen zijnde, had ik het voorregt, fommige afbeeldingen van dit werk te zien, welke toen reeds de belangftelling van velen en het verlangen naar eene fpoedige uitgave gaande maakten; toen hij federt, door eene eervolle lotverwisfeling, naauwer aan ons vaderland verbonden geworden was, en, als kamerheer van onzen Koning, dikwijls onder ons woonde, viel het mij (voor wien mede, federt 15 jaren, de Germaanfche archaeologie lievelingsftudie was) meermalen te beurt, de belangrijkheid dier afbeeldingen te leeren kennen en tevens des Schrijvers kunde en naauwkeurig-

heid in dit vak van oudheidkunde; welke laatste voor mij reeds ten waarborg zouden strekken, dat men slechts een voortreffelijk werk te wachten heeft.

Leiden, Dr. L. J. F. Janssen.
Mus. van Oudh. in Julij 1845.

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,
ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

De Navolging van Christus, van Thomas à Kempis. Nieuwe Uitgave, naar het Latijn, door J. P. Hasebroek. Voorafgegaan van het Leven des Schrijvers door Ullmann. *Amsterdam*, Johannes Müller, 1844. LII. en 261 bl. kl. 8°.

Iets over de Navolging van Jezus Christus, door G. D. J. Schotel, Phil. Theor. Mag. et Lit. Hum. Doctor, Correspondent van het Kon. Ned. Inst., Lid van het Zeeuwsch en Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, der Maats. der Ned. Letterk. te Leyden, Predikant te Chaam, Alphen en Baarle-Nassau. *Breda*, Broese & Comp. 1845. 28 bl. kl. 8°.

Onder de stichtelijke geschriften van vorige eeuwen is er naauwelijks één, dat meer algemeenen opgang gemaakt heeft, dan het boekje bekend onder den naam van *De Navolging van Christus*, voor welks schrijver doorgaans gehouden wordt Thomas à Kempis, of van Kempen, een Nederlandsche Monnik, uit de XVde Eeuw, van de Orde der Broederen des Gemeenen Levens. Welkom is daarom zeker aan Nederlands godsdienstig en beschaafd Publiek de hierboven aangekondigde nieuwe uitgave van hetzelve, welke wij het niet ongepast rekenen, in enkele bijzonderheden, eenigzins van naderbij te beschouwen. „Het Werk," met deze woorden vangt de Nederduitsche bewerker zijne Inleiding aan, „Het Werk, waarvan ik het genoegen heb, „het Godsdienstig Vaderlandsch Publiek hierbij eene nieu„we vertaling aan te bieden, heeft sedert onheugelijke tij„den den naam van het *gulden boeksken* (*aureus libellus*) „verkregen. Misschien bestaat er geen werk, dat, na den „Bijbel, meer lezers gevonden heeft, dan dit zelfde Boek„sken *over de Navolging van Christus*. Van het oorspron„kelijke telt men meer dan *twee duizend* uitgaven. De „vertalingen, die er alleen in het Fransch van bestaan, „gaan het getal van *duizend* te boven, en worden nog da„gelijks met nieuwe vermeerderd. Er is bijna geene be„kende taal, waarin het niet is overgebragt. De lofspra-

ken,

„ ken, in zoo vele talen aan dit kleine geschrift te beurt
„ gevallen, zouden, bijeenverzameld, een boekdeel vul-
„ len, dat het Werk zelf honderd malen in omvang over-
„ trof. Ja, men heeft niet geaarzeld aan hetzelve eenen
„ lof te geven, dien het met geen ander menschelijk ge-
„ schrift deelt."

Daarop voert hij eenige dier voornaamste lofspraken aan; en gaat vervolgens over, om iets over den vermoedelijken schrijver te zeggen. „ Zonderling verschijnsel. De man,
„ die dit boeksken schreef, had tot zinspreuk: Zoek onbe-
„ kend te blijven: *Ama nesciri.* De strijd, die sedert
„ eeuwen tot op dezen dag over den waren Schrijver van
„ dit werkje gevoerd wordt, is hoofdzakelijk toe te schrij-
„ ven aan de nederigheid van den maker, die zich in zijne
„ handschriften alleen als afschrijver (*hic liber est scriptus*
„ *manu et characteribus Thomae a Kempis*) doet voorkomen.
„ En nogtans heeft deze lichtschuwe en ootmoedige man,
„ door dit zelfde boek, dat op elke bladzijde den roem
„ der menschen veracht en verwerpt, in de geheele Chri-
„ stelijke wereld eenen naam verworven, die misschien al-
„ leen voor dien der Apostelen wijkt. Een nieuw getuige-
„ nis, ook in menschelijken zin, van de waarachtigheid der
„ Goddelijke uitspraak: Wie zich zelven vernedert, zal
„ verhoogd worden!"

„ Ziedaar" — zoo gaat hij voort — „ ons van het Boek
„ op den Schrijver gekomen. En inderdaad, zoo deze over-
„ gang ergens natuurlijk is en als van zelve geschiedt, het
„ is hier! Immers Thomas a Kempis en zijn Boek zijn één:
„ de *Imitatio Christi* is de verklaring, de *commentarius* van
„ het leven des schrijvers, en het leven des schrijvers is
„ de toepassing van, ja de in praktijk gebragte *Imitatio*
„ *Christi* zelve. In dit opzigt is ook de schrijver der *Na-*
„ *volging* een heerlijk navolger van Christus, zijnen Voor-
„ ganger en Heer. Gelijk bij dezen leer en leven, woord
„ en daad, voorschrift en voorbeeld, hand aan hand gaan,
„ ja, op eene onbeschrijfelijke wijze ineensmelten en tot
„ één goddelijk geheel worden, zoo ook, in menschelijken
„ trap en mate, vinden wij zulks bij den discipel weder.
„ Het heeft Gode behaagd, den man, aan wiens geschrift
„ zulk een gewigtige invloed op de Kerk van Jezus Chri-
„ stus stond te worden verleend, tot een levend voorbeeld
„ van zijne eigene leer te heiligen, opdat het den schat,
„ die er in werd nedergelegd, waardig bevatten mogt; ja
„ opdat de schrijver der *navolging van Christus* den Apo-
„ stel van verre mogt kunnen nazeggen: *Weest mijne na-*
„ *volgers, gelijkerwijs ook ik van Christus.*"

„ Uit het gezegde volgt, dat geene uitgave der *Imitatio*
„ als volledig kan worden beschouwd, zonder eene vooraf-
„ gaande levensbeschrijving van den Auteur; een pligt,

 „ waar-

„ waaraan dan ook geen Vertaler der *Imitatio* zich ligt onttrekken zal; maar een pligt tevens, waarvan de vervulling naauwelijks voor iemand aangenamer kan geweest zijn, dan voor den schrijver dezer regelen, die zich daarbij van de hulp van eene hand bedienen kan, het door haar geschetste beeld waardig. Ik bedoel de hand van eenen der voortreffelijkste Godgeleerden van Duitschland, den beroemden Hoogleeraar te Heidelberg, Ullmann, ook onder ons uit onderscheidene geschriften met eere bekend. Deze heeft in zijn uitmuntend werk: *Reformatoren vor der Reformation, vornehmlich in Deutschland und den Niederländen*, een afzonderlijk boek aan de *Broeders des Gemeenen Levens*, tot wier genootschap Thomas a Kempis behoorde, toegewijd. In dit boek beslaat eene uitmuntende plaats het Hoofdstuk, ten titel voerende: *die Blüthe der practischen Mystik der Brüder*. Wij kunnen de verleiding niet wederstaan, om dit Hoofdstuk, zooveel tot ons doel noodig schijnt, hier mede te deelen."

En nu volgt, van bl. XVI—XXXIII, die levens- en karakterschets volgens Ullmann, van welke wij het noch noodig noch doenlijk achten den Lezer eenig uittreksel hoegenaamd mede te deelen, doch welke wij hem des te meer zelve ter lezing aanbevolen wenschen; evenzeer als hetgeen de Heer Hasebroek daarop laat volgen over den aard en het gebruik van dit Geschrift, inzonderheid ook voor Protestantsche lezers, bl. XXXIII—XLVII. alsmede over de vraag naar deszelfs Schrijver, bl. XLVII—L. Van deze zijne Nederduitsche bewerking zegt hij bl. LI: „Er bestaan van de *Imitatio* onderscheidene vertalingen, ook in het Nederduitsch; als daar zijn van Cornelis Boey, De Perponcher, den Hoogl. Schrant, enz. Dit scheen echter eene nieuwe bewerking van dit boeksken niet overtollig te maken. De vertaling van Boey toch (om van eene nog oudere vertaling van den jare 1519 niet te spreken, waarvan mij het zeldzaam exemplaar onder het oog werd gebragt) is in alle opzigten verouderd, en niet meer van algemeen gebruik. Ook de anders voortreffelijke vertaling van de Perponcher; en waaraan ik dankbaar erken groote verpligting te hebben; eischte eene vernieuwing, om naar het doel der tegenwoordige uitgave, als een werk van Godsdienstigen smaak en stichting, aan het thans levend en lezend Publiek te worden aangeboden. De uitgave van den Hoogl. Schrant eindelijk, met aanteekeningen en gebeden doorvlochten, als meer bepaaldelijk ten gebruike voor zijne geloofsgenooten bestemd, scheen mede aan dit oogmerk minder te beantwoorden. Op vleijende en vriendelijke uitnoodiging van mijnen waardigen vriend, den Uitgever, heb ik dus zelf beproefd eene nieuwe vertolking te leveren, waarbij mede onderschei-

de-

Digitized by Google

„ dene vertolkingen in andere talen geraadpleegd zijn. Wie
„ nu de bezwaren van eene overbrenging der *Imitatio* kent,
„ zal, ook zonder mijn uitdrukkelijk verzoek, mijne zwakke
„ proeve met bescheidenheid en verschooning beoordeelen."

Het is ons oogmerk niet, ons in een opzettelijk onderzoek en eene vergelijkende waardering dezer nieuwe bewerking te begeven; veel min over het werk zelve, dat daarbij in een nieuw Nederduitsch gewaad te voorschijn treedt, breedvoerig uit te weiden, of daarvan den aard en het beloop meer bepaaldelijk aan te wijzen. Het eene laten wij over voor onze boekbeoordeelende Vaderlandsche Tijdschriften; met het andere achten wij den Christelijken lezer genoegzaam bekend; of, zoo niet, hij neme het werkje zelve in handen, en sla het oog op de vooraangeplaatste opgave der Boeken en Hoofdstukken, die daarvan den inhoud en de verdeeling uitmaken. Wij vergenoegen ons hier met eene bloote aankondiging, toereikende om het Publiek met deze nieuwe uitgave bekend te maken. Maar wij moeten nog voor een oogenblik terugkeeren, tot hetgeen de Nederlandsche bewerker op bl. L. zijner Inleiding schrijft:

„ Oorspronkelijk was het voornemen, dat bij deze uitga-
„ ve van Thomas een nieuw opzettelijk onderzoek naar
„ den Schrijver der *Imitatio* zou worden ingesteld, en de
„ uitslag daarvan hierbijgevoegd. Ik was dan ook reeds be-
„ gonnen met dit onderzoek een' aanvang te maken, waar-
„ toe mij onderscheidene bronnen gunstig waren afgestaan,
„ waarvoor ik hier openlijk mijnen dank betuig. Het bleek
„ nu echter al spoedig, dat dit onderzoek mij op een veld
„ zou voeren, waarop ik, bij zoo vele nevelen van onze-
„ kerheid en twijfel als het aan alle kanten bedekten, vrees-
„ de mij te wagen; te meer daar het, zuiver bibliographisch
„ zijnde, minder met de rigting mijner gewone studiën
„ strookte. Hoogstwelkom was mij dus het voorstel van
„ mijnen geleerden Ambtgenoot en vriend, Dr. G. D. J.
„ Schotel, om dit gedeelte van mijne taak over te ne-
„ men. Doch ook hem bleek alras, dat eene grondige na-
„ vorsching van het in geding liggende geschil meer ruimte
„ van tijd en papier zou vorderen, als met het oorspron-
„ kelijke plan van Uitgever en Vertaler overeenkwam. Zoo
„ besloot ik dus, wat mij zelven en deze door mij bezorg-
„ de uitgave betreft, de zaak te laten rusten, altijd hopen-
„ de dat mijn geleerde vriend later gelegenheid en lust mo-
„ ge vinden, om de vruchten van zijn aangevangen onder-
„ zoek op eene andere wijze openbaar te maken. Ik voor
„ mij vergenoeg mij dus, met voor als nog het resultaat
„ van Ullmann als het mijne aan te nemen; op grond
„ waarvan dan ook deze Vertaling met den naam van Tho-
„ mas a Kempis aan het hoofd verschijnt."

(Het Vervolg en Slot hierna.)

PRO-

Digitized by Google

PROGRAMMA
VAN DE
HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ DER WETENSCHAPPEN TE *HAARLEM*, voor het Jaar 1845.

(Vervolg van bladz. 64.)

XVIII. Offchoon het gevoelen, dat de ftikftof, in vele gewasfen, of in fommige van derzelver deelen als wezenlijk beftanddeel bevat, van het ammoniak in den dampkring aanwezig, moet afgeleid worden, al meer en meer veld fchijnt te winnen, zoo blijft hetzelve toch niet alleen ftrijdig met de tot nu toe verkregene kennis, aangaande de zamenftelling der dampkrings lucht en derzelver werking en invloed op de voeding en den groei der gewasfen, maar ontbreekt het ook als nog aan genoegzame, voldoende proefondervindelijke bewijzen, waaruit de gegrondheid van dat gevoelen ontwijfelbaar kan worden afgeleid. De Maatfchappij verlangt derhalve, dat de gronden, hetzij ter bevestiging, hetzij ter wederlegging van dat gevoelen getoetst worden, en dat nader door waarnemingen aangewezen worde, op welke wijze de ftikftof door de gewasfen wordt opgenomen.

XIX. Welke is de oorfprong der kei- of vuurfteenen in de krijtbergen? Moet de kei, zoo als door fommigen vooronderfteld wordt, als een overblijffel van *fosfilia* of van bewerktuigde ligchamen, door welke ten tijde van derzelver leven en groei die zelfftandigheid was opgenomen en afgefcheiden, worden aangemerkt? dragen die keifteenen zelven daarvan genoegzame bewijzen? Zoo ja, laat zich dit dan uit den tegenwoordigen ftaat van kennis der wijze, waarop, in het algemeen, ook thans de dieren die zelfftandigheid ontvangen, verklaren? en in welken ftaat van oplosbaarheid, vloeibaarheid en verbinding en onder welke verdere omftandigheden bevindt zich de keiaarde, wanneer zij door de gewasfen of dieren wordt opgenomen? Of laat zich het aanwezen en de bijzondere gefteldheid der keifteenbeddingen in het krijt op eene andere wijze verklaren?

XX. Welke zijn de inorganifche verbindingen, die in het plantenrijk worden aangetroffen? Welke derzelve kunnen onder de toevallige, minder noodzakelijke en minder algemeene, en welke moeten onder de noodwendige, en voor den aard en het beftaan der planten onmisbare beftanddeelen gerekend worden? Welk verfchil beftaat er in dit opzigt tusfchen de voornaamfte planten geflachten, en welke inorga-

ganische bestanddeelen worden, inzonderheid voor de *Halmgewassen*, *Peulvruchten*, *Dopvruchten*, *Grasfoorten*, *Klavers*, *Olie-planten*, *Planten*, *welker vezel in gebruik is*, en *voornaamste Wortelgewassen* gevorderd, en welke regelen zijn uit de naauwkeurige kennis hiervan af te leiden ter voorlichting van land- en tuinbouw?

De Maatschappij verlangt, dat dit onderwerp door nieuwe proeven, waarnemingen en ontledingen worde opgehelderd.

XXI. De Maatschappij verlangt naauwkeurige scheikundige ontledingen der menschelijke hersenen van personen van verschillenden leeftijd, en eene zoo veel mogelijk volledige vergelijking van de bestanddeelen der hersenen met die van het ruggemerg en van de zenuwen van hetzelfde individu.

XXII. Er wordt gevraagd eene naauwkeurige en bondige physiologische te zamenstelling van al hetgeen betrekking heeft tot de organisatie van de onder de namen van *Siren*, *Proteus*, *Amphiuma*, *Menobranchus*, *Menopoma* en *Lepidosiren* bekende dieren.

XXIII. Aangezien er nog veel onzekerheid bestaat ten opzigte van de gedaante, de zamenstelling, de juiste ligging enz. van de verteringswerktuigen der *Cetaceën*; zoo wenscht de Maatschappij eene naauwkeurige, kritische opgaaf van al hetgeen hier over bekend is, door eigene onderzoekingen opgehelderd.

XXIV. De Maatschappij verlangt eene zoo veel mogelijk naauwkeurige naamlijst der visschen en weekdieren, die zoo aan de kusten, in den oceaan, als in de rivieren en meren der Nederlandsche bezittingen op de Westkust van Afrika voorkomen, met eene duidelijke opgave van derzelver kenmerken. Een met teekeningen der minst bekende soorten voorzien stuk zoude bijzonder in aanmerking komen; maar nog aangenamer zoude het der Maatschappij zijn, de voorwerpen zelve, en vooral de zeldzaamste, in geestrijk vocht goed bewaard, te ontvangen, en in dat geval zoude de Maatschappij den zender niet alleen hare gouden medaille, maar eene, aan de zending geëvenredigde, belooning toekennen.

XXV. Men verlangt eene geologische beschrijving der Nederlandsche Koloniën in Zuid-Amerika, uit eigene onderzoekingen opgemaakt.

XXVI. Men verlangt eene geologische en geographische beschrijving van het terrein, waarin op Banca, de tin-erts voorkomt, van de wijze, waarop het tin uit dien erts bereid wordt, zoo als ook eene opgave der verbeteringen, die daaraan zouden kunnen worden toegebragt.

XXVII. De Maatschappij verlangt, door een naauwkeurig onderzoek bepaald te zien, of de steenkolen-beddingen ontstaan zijn uit planten, die op de plaats, waar zij gevonden

Digitized by Google

den worden, gegroeid zijn, dan wel, of deze planten elders geleefd hebben, en naar de plaatsen, waar nu de steenkolen-beddingen voorkomen, zijn heengevoerd.

De Maatschappij wenscht, dat men de verschillende bekende steenkolen-nederlagen in dat opzigt grondig onderzoeke, zoodat het blijke, of zij hieromtrent overeenkomen, dan wel verschillen.

XXVIII. De Maatschappij vraagt de naauwkeurige anatomie van eenig nog niet onderzocht weekdier of insekt, ter keuze van den schrijver, voorzien van juiste afbeeldingen.

XXIX. Is het lichten van het zeewater, dat menigmaal aan de Nederlandsche kusten wordt waargenomen, geheel of gedeeltelijk toe te schrijven aan het phosphoresceren van diertjes; zoo ja, welke zijn deze?

De Maatschappij wenscht, dat deze diertjes naauwkeurig beschreven en afgebeeld worden, in zooverre dezelve nog niet elders beschreven en afgebeeld zijn, en dat men bepale, op welk eene wijze zij lichten.

XXX. De invloed van het licht op de kleuren van vele bloembladen is onmiskenbaar; vele bloembladen ondergaan eene kleursverandering, zoodra het licht, bij het openen der bloemknop, tot hen doordringt. Men vraagt, aan welk bestanddeel van het licht, de scheikundige, de warmte gevende of de lichtende stralen, deze werking is toe te schrijven, en waar de stralen in het, door het prisma gevormde, beeld gelegen zijn, die dezelve voortbrengen? Alleen eigen onderzoek zal in aanmerking komen.

Voorts herinneren Directeuren, dat zij in 1843 hebben besloten, de volgende premiën uit te loven.

I. De Maatschappij, gelukkig geslaagd zijnde in het bekomen van twee volledige exemplaren van den *Nautilus Pompilius*, en daardoor in staatgesteld, om, hetgeen minder bekend is in de zamenstelling van deze opmerkelijke diersoort op te helderen, verlangt nu ook ter vergelijking de tweede soort van *Nautilus*, den *Nautilus umbilicatus* te bezitten. — Zij looft daarom eene premie van *f* 500,— uit aan hem, die vóór den 1 Januarij 1847 het eerste volledige exemplaar van den *Nautilus umbilicatus*, en *f* 200,— aan hem, die het tweede dergelijke aan den Secretaris der Maatschappij zal hebben doen toekomen, vóór 1 Januarij 1847.

II. Het dier van de *Spirula Peronii*, alleen uit de afbeelding van Peron (*Voyage aux terres Australes*) bekend, en het voorwerp van Peron niet meer aanwezig zijnde, terwijl de getrouwheid zijner afbeelding in twijfel getrokken wordt, en de Nederlandsche en andere reizigers, na Peron's tijd, er slechts gedeelten van hebben kunnen bekomen, en hetzelve tot vergelijking met fossile vormen van *Cephalopoden* belangrijk zoude kunnen zijn, zoo looft de

Maat-

Digitized by Google

Maatſchappij eene premie van *f* 300,— voor het eerſte volkomen exemplaar, en eene van *f* 100,— voor het tweede uit, dat aan den Secretaris der Maatſchappij zal zijn ter hand geſteld vóór 1 Januarij 1847.

Het is Directeuren bekend, dat voor korten tijd een enkel exemplaar van een dier van het geſlacht *Spirula* te Londen is aangevoerd, waarvan eene beſchrijving en afbeelding voorkomt in het nommer voor April 1845 van *the Annals and Magazine of Natural History.*

Directeuren verwittigen, dat de overzending van dit exemplaar geene verandering in de door hen uitgeloofde premie maakt, en dat zij altijd exemplaren van dit tot nog toe zoo zeldzaam dier inwachten.

(Het Vervolg en Slot hierna.)

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

De Munt in Engeland.

Aan de Engelſche munt zijn thans acht perſen in werking, die dagelijks 392,892 muntſtukken kunnen opleveren. In het jaar 1842 werd binnen den tijd van ééne week een gewigt van 10 tonnen, aan gouden ſtaven, tot muntſpecie verwerkt. Het gewigt der munten bedroeg 22,058 ponden, en hunne waarde £. 935,434.

Sedert den 1 Julij 1842, tot den 1 Julij 1844 werden aangemunt:

Souvereinen en halve Souvereinen .	15,920,411	ſtuks
Zilveren munt-ſpeciën	20,976,756	„
Koperen munten	19,631,200	„
te zamen	56,528,367	ſtuks.

Bij het invoeren van nieuwe zilveren munt-ſpeciën in 1816, werden binnen den tijd van negen maanden 57,960,936 ſtukken geſlagen, waartoe iedere pers dagelijks 30,962 ſtukken leverde. Gedurende de geld-criſis in 1825, werden uit de Engelſche bank, des zaturdags, ſtaven goud op de munt gebragt, en daaruit reeds dingsdags 140,000 ſouvereinen afgeleverd, welk aanzienlijk getal dagelijks werd herhaald, tot aan den volgenden zaturdag, toen de criſis ophield.

De voornaamſte hoeveelheid goud wordt uit Hamburg en Parijs aangevoerd, alwaar de opbrengst der Rusſiſche en Zuid-Amerikaanſche mijnen in den handel wordt gebragt; daarenboven komt nog het ſtof-goud uit Afrika, waarvan de ingevoerde waarde gedurende de jaren 1832 tot 1841, op £. 334,000 wordt berekend.

KUNST-

Digitized by Google

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

Tijdschrift ter Bevordering van Nijverheid,

zamengesteld door A. H. VAN DER BOON MESCH en H. C. VAN HALL, *uitgegeven door de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid*, *IX. Deels 3de Stuk*, met *twee* uitslaande Platen, ziet het licht, en wordt thans aan de Leden en Inteekenaren verzonden.

WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Julij.	Hoogte van den Barom. D.	L.	Therm.	Wind- streken.	Wind- kracht.	Luchtsgesteldheid.
	29.	0¼	62½	N. N. O.	2 à 4	betrokken.
23	„	0	64	id.	2	bew., regen.
	„	0¼	57	N. W.	0 à 2	helder.
	29.	0	58	W. N. W.	2	betrokken.
24	„	0¼	64	W. Z. W.	0 à 2	bewolkt.
	„	0½	59	id.	0	idem.
	29.	0½	61	N. W.	2	bewolkt.
25	„	0¾	66	id.	0	idem.
	„	1¼	59	id.	0	idem.
	29.	1	60	N. O.	2	bewolkt.
26	„	1	70	Z.	0	idem.
	„	0¼	63	N. N. O.	0	helder.
	29.	0¼	64½	Z. W.	0 à 2	bewolkt.
27	„	0¼	67	id.	2	idem.
	28	11¾	62	id.	0 à 2	betrokken.
	28.	11	62	Z. Z. W.	2 à 4	bewolkt.
28	„	10	67½	Z. W.	0 à 2	bew., regen, buijig.
	„	9½	60½	Z. O.	0 à 2	betrokken.
	28.	8¼	61	Z. W.	0	bew., regen, buijig.
29	„	8¼	62½	W.	0	idem. idem. idem.
	„	9½	57½	W. N. W.	4 à 6	betrokken.

(Bij dit No. worden uitgegeven Titel en Register, voor het Eerste Deel van het jaar 1845.)

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 8sten AUGUSTUS.

N°. 33.

BERIGTEN.

GRONINGEN, *den* 24 *Julij.* Gisteren had, in de Nieuwe kerk, wederom het jaarlijksch examen plaats van de kweekelingen van het Instituut voor Doofstommen hier ter stede, eene der oudste inrigtingen van dien aard in Europa.

De heer Dr. C. GUYOT, lid der Hoofddirectie en eerste Instituteur, opende hetzelve met eene korte, aan de plegtigheid passende rede, waarna de kweekelingen, 150 in getal, in iedere klasse proeven gaven van hunne gemaakte vorderingen in de verschillende vakken van onderwijs, en wel ditmaal op de wijze, gelijk zulks bij de openbare lessen in het Instituut des woensdags geschiedt, zoo ver dit de plaats en tijd gedoogden; terwijl de spreker telkens vooraf opgaf, hetgeen in iedere klasse onderwezen werd. Om de bewijzen van hunne vorderingen in handwerken en ambachten te doen zien, wandelden de kweekelingen, met hunne sierlijke proefstukken in de hand, de beide lange tafels rond, eene in hare soort eigenaardige, verrassende vertooning. De plegtige prijsuitdeeling volgde hierop, en daarna werden er ontslag-acten uitgereikt aan 17 kweekelingen, welke als bekwaam, om in de maatschappij te verkeeren, het Instituut verlaten. Van dezen hebben *zeven* hun-

Digitized by Google

hunne geloofsbelijdenis, naar de leer der Hervormden, voor eenige weken afgelegd in handen van den weleerw. heer C. H. van Herwerden, C.Hz.; zijn *acht* Roomsch-Katholijken tot de eerſte H. Communie toegelaten door den weleerw. heer F. W. A. Jansen, en zijn *twee* Israëliten, ten overſtaan der Godsdienſtige Israëlitiſche Schoolcommisſie en van den heer Opper-Rabbijn, in hunne geloofsleer onderzocht. Twee van deze jongelieden bedankten uit naam van hunne kamaraden, de eerſte in krachtige gebaren en de ander met luider ſtem, de Hoofddirectie en Onderwijzers voor de opvoeding en het onderwijs, door hen hier genoten. De heer Guyot liet daarop mede eenige woorden van dankzegging volgen aan de weder talrijk opgekomene ſchare van ingezetenen en vreemdelingen voor hunne belangſtellende tegenwoordigheid.

Haarlem. Gaarne verleenen wij eene plaats aan het onderſtaande.

De dood van den heer L. P. J. van de Spiegel, onlangs door de nieuwspapieren bekend gemaakt, mag als een waar verlies voor velen en in vele opzigten worden aangemerkt. Bovenal echter deelen hierin de beminnaars der Vaderlandſche Geſchiedenis. Toonde toch hetgeen hij reeds verrigt en uitgegeven had, welke verwachtingen men van den nog jeugdigen diplomaat, ook voor het vervolg, mogt koesteren, en was de gretige ontvangst, ook bij Buitenlandſche geleerden (*) van het *Réſumé des Négociations*, een bewijs, zoowel van den rijken inhoud der onder hem berustende papieren, als van de geſchikte wijze, waarop hij er gebruik van wist te maken, zoo is de ondergeteekende, door een gelukkig toeval, meer in bijzonderheden bekend geraakt met een, door den waardigen overlede-
ne

(*) Men zie onder anderen P. A. F. Gérard: *Ferdinand Rapédius de Berg, avocat au conſeil ſouverain de Brabant; Mémoires et documens pour ſervir à l'histoire de la Révolution Brabançonne etc. Brux.* 1842, 1843 en A. Borgnet: *Histoire des Belges à la fin du dixhuitième ſiècle etc.* Beide ſchrijvers hebben een ruim gebruik van het *Réſumé etc.* gemaakt. Zonderling is hetgeen voorkomt bij Schlosser, *Geſchichte des* 18n *u.* 19n *Jahrh.* B. V. S. 214.

Digitized by Google

ne opgevat plan, dat het bovenstaande kan bevestigen, en welks openbaarmaking van belang mag gerekend worden, niet zoo zeer om het smartelijk verlies nog smartelijker te maken, maar om de aandacht van hen er op te vestigen, die door hunne betrekkingen in staat zijn, op de eene of andere wijze de verwezenlijking van dat plan, ook na den dood van VAN DE SPIEGEL, te bevorderen. Hiertoe moge de mededeeling dienen van een gedeelte van eenen door dezen, aan den ondergeteekende, in October 1844 geschreven brief:

„ In mijn vorig schrijven, heb ik de eer gehad UwE. „ Gestr. te onderhouden over de redenen, welke den „ Raadpensionaris genoopt hebben, de postume uitga„ ve zijner geschriften te verbieden. Het is mij der„ halve niet veroorloofd, den staatsman, door zijne „ eigene werken meer van nabij te doen kennen, maar „ het blijft mij vrij, mij te bedienen van den onschat„ baren leiddraad, welken zijne nagelatene aanteeke„ ningen bevatten, om op deze wijze zijne staatkun„ dige denkbeelden toe te lichten en belangrijke zaken „ aan de vergetelheid te ontrukken. De groote om„ vang van dezen arbeid heeft mij bewogen, eene „ proeve te nemen met het diplomatische gedeelte der „ geschiedenis van de laatste jaren der Republiek, en „ wel aanvankelijk met hetgeen de onlusten der Oos„ tenrijksche Nederlanden betrof, als iets op zich zelf „ en zeer geschikt om afzonderlijk te worden uitgege„ ven, zonder het verband van het geheel te storen. „ *Thans heb ik voor de pers gereed liggen* de geschie„ denis van het aandeel, hetwelk de Republiek ten ge„ volge der tractaten van 1788 aan de Europesche „ staatkunde heeft genomen. Dit boekdeel zal ten ti„ tel voeren: *Histoire de la triple alliance entre la* „ *Prusse et les Puissances Maritimes de* 1788 *à* 1791, „ en ik vlei mij door hetzelve eenige onbekende daad„ zaken en verkeerd opgevatte begrippen te zullen kunnen „ openbaren en wederleggen. Na het Weener verbond „ heeft de Republiek eene meer lijdelijke en onzijdige „ rol gespeeld, tot op den aanval der Fransche Con„ ventie, en de onderhandelingen na dat tijdstip gehou„ den schijnen mij meer geschikt te zijn, om in der„ zelver geheel, te gelijk met de geschiedenis ter ge„ beurtenissen, te worden behandeld. Ik zal mij der-

Digitized by Google

„ halve binnen kort in de gelegenheid vinden, om de „ eerſte hand te kunnen ſlaan aan eene geſchiedenis „ der zeven laatſte jaren van de Republiek der Vereenigde Nederlanden, waarin de Raadpenſionaris VAN „ DE SPIEGEL natuurlijk dikwijls zal voorkomen en „ zijne daden, (voor zooveel ik mij hiertoe zal geregtigd houden) door zijne aanteekeningen zullen „ toegelicht worden," enz. enz.

Mogt dit laatſte plan nu al vervallen, het *voor de pers gereed liggende boekdeel* kan dan toch het licht zien. Zoowel de kennis der tijden, waarover het zal handelen, als de nagedachtenis van den onvergetelijken Raadpenſionaris, zullen er zekerlijk bij winnen, terwijl het werk zelve, wie kan er aan twijfelen, een bewijs te meer zal opleveren van den ijver, de naauwkeurigheid en het ſcherp oordeel van den aan Vaderland en Wetenſchappen veel te vroeg ontrukten kleinzoon.

Middelburg M. F. LANTSHEER.
25 *Julij* 1845.

NEDERDUITSCHE BIJBEL,

OP LAST VAN

CZAAR PETER

HIER TE LANDE GEDRUKT.

In N°. 21 van den *Algemeenen Konst- en Letterbode* vindt men, uit eene M.S. aanteekening, een berigt over de zeldzaamheid des bijbels, met kapitale letters, ter halver blad, op last van Czaar Peter, hier te lande gedrukt, met opgave, dat zich een exemplaar des N. T. op de bibliotheek te Wolfenbuttel zoude bevinden, met de Rusſiſche overzetting daarnevens, en dat de overzetting des O. T., door de tegenwerking der Rusſiſche Geestelijkheid, die de overzetting van het N. T. afgekeurd en onderdrukt had, achter zoude zijn gebleven. Maar dit is, wat de hoofdzaak betreft, geenszins nieuw. Reeds veertig jaren geleden, heeft de geleerde Meerman, in zijne *Berigten over het N. en NO. van Europa*, hiervan gewaagd, D. III, bl.

Digitized by Google

bl. 162; ook hij zag het exemplaar te Wolfenbuttel, doch zoo het schijnt, niet alleen het N. T., maar den geheelen Bijbel, in beide talen, en hij zegt hetzelfde van de tegenwerking der R. Geestelijkheid, die de exemplaren meester was geworden en vernietigd had. Na hem heeft Scheltema, in zijn *Rusland en de Nederlanden*, III D. bl. 395 volg. en in eene *Bijlage*, bl. 459 volg., deze zaak opzettelijk en breedvoerig behandeld, volgens wien de onderneming, na het overlijden van Czaar Peter, in vergetelheid was geraakt, en de bladen, die bij het Synode in bewaring waren, in de bergplaats, door vochtigheid, bedorven en verstikt zijn. Scheltema kende hier te lande slechts twee exemplaren, alleen den Nederduitschen tekst bevattende, in de bibliotheek der Maatschappij: *Felix Meritis*, te Amsterdam, en in die van Mr. J. C. van der Kemp, te 's Gravenhage, maar, volgens den Heer Collot d'Escury, die in *Hollands Roem*, D. III, bl. 146, almede iets over dezen Bijbel heeft, zoude ook de Leidsche Academie-bibliotheek een exemplaar bezitten. Meerdere exemplaren schijnen hier gebleven te zijn. De Heer Campegius van der Straten, te Hoorn, had er ook een, dat thans nog wel bij zijne erfgenamen zal berusten.

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,
ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

De Navolging van Christus, van Thomas à Kempis. Nieuwe Uitgave, naar het Latijn, door J. P. Hasebroek. Voorafgegaan van het Leven des Schrijvers door Ullmann. *Amsterdam*, Johannes Müller, 1844. LII. en 261 bl. kl. 8°.

Iets over de Navolging van Jezus Christus, door G. D. J. Schotel, Phil. Theor. Mag. et Lit. Hum. Doctor, Correspondent van het Kon. Ned. Inst., Lid van het Zeeuwsch en Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, der Maats. der Ned. Letterk. te Leyden, Predikant te Chaam, Alphen en Baarle-Nassau. *Breda*, Broese & Comp. 1845. 28 bl. kl. 8°.

(Vervolg en slot van bl. 75.)

Ten gevolge van deze toezegging verscheen nu onlangs het andere der beide hierboven aangekondigde werkjes in

het licht: *Iets over de Navolging van Jezus Christus*, *door* G. D. J. Schotel, enz., van hetwelk de titel, anders wel eenigzints dubbelzinnig gesteld, en voor meer dan ééne opvatting vatbaar (immers *de navolging* kon even goed beteekenen *het navolgen*, *den pligt* of *de wijze der navolging*) uit die toezegging de noodige opheldering erlangt, en te kennen geeft, dat de schrijver spreken zal *over het geschrift*, bekend onder den naam van: *De Navolging van J. C.* En dit doet hij, door in de eerste plaats een' blik te werpen op deszelfs algemeene bekendheid en beroemdheid: „ Wij „ kennen" — zoo vangt hij aan — „ uitgenomen den Bijbel, „ geen geschrift, dat meer bekend, gelezen en bewonderd „ is geworden, dan het gulden boeksken, nopens hetwelk een „ onzer beroemde tijdgenooten schreef: „ *C'est un livre* „ *divin, qui répond toujours au coeur qui l'interroge.* Ge„ durende een tijdvak van drie eeuwen, zagen meer dan „ *tweeduizend* verschillende uitgaven van hetzelve, in aller„ lei vormen, door beroemde geleerden bezorgd en met „ hunne aanteekeningen verrijkt, het licht. Men vervaar„ digde er uittreksels van; volgde het na; bragt het in bijna „ alle doode en levende, beschaafde en onbeschaafde, ta„ len, en in de Fransche meer dan *zestigmaal* (*), over. „ Sebastiaan Castellio en Franciscus Tolen„ sis verbeterden den oorspronkelijken tekst; Johannes „ Hubner en anderen werkten het om; Christiaan „ von Stocken, Godfried Blumel, Desmarets, „ Pillegrin, Corneille, Tullensis, Metzle„ rus, Graswinkel, Boisguilbert (om slechts enkelen „ te noemen) gaven er dichterlijke overzettingen van, en „ weinige zangers, die het niet hebben bezongen. De be„ roemdste geleerden der XV., XVI., XVII. en XVIII. „ eeuw — en onder dezen een Luther, Dexelius, „ Neri, Sauli, Nigroni, Baronius, Bellarmi„ nus, Pius V, Ganganelli, Avila, Bosfuet, „ Fenelon, Bourdaloue, Massillon, Saurin, „ Fontenelle, van Til — verhieven het ten hemel. „ Voet schreef: „ dat hij wel zou durven zeggen, naast „ „ de H. Schrift, nooit eenvoudiger, krachtiger noch God„ „ delijker boek gezien te hebben." Velen kenden er geene „ wedergade van. Frans van Sales achtte, dat het door „ den Heiligen Geest was ingegeven, en noemde het onverge„ lijkelijk. Baromaeus droeg het steeds bij zich; Igna„ tius Loyola las het dagelijks. Koningen en vorsten ver„ gezelde het in den krijg, en in den kerker; een keizer van „ Ma-

(*) Hoe dit *zestigmaal* overeen te brengen met hetgeen Hasebroek, ter plaatse boven aangehaald, schrijft van meer dan *duizend* Fransche vertalingen! — Een van beiden moet het mis hebben.

Digitized by Google

„ Marocco, een koning van Perzië, een dey van Algiers
„ bewonderde het; de laatste oogenblikken van koning Willem der Nederlanden waren aan de lezing van hetzelve
„ toegeheiligd. Roomschen en Onroomschen, geestelijken en
„ wereldlijken, geleerden en ongeleerden, vonden er zielen-
„ voedsel in, en nog heden ziet men „ *diesz wunderbare Meisterwerk des innerlichen Lebens*", zoo als Silbert het
„ noemde, in de boekenkamers der aanzienlijken, in de spinden der behoeftigen, op de bidstabel der vromen, op de
„ toilettafel der courtisanen!"

„ Maar" — zoo vervolgt hij — „ wij kennen ook geen geschrift, dat meer twist en tweedragt berokkend heeft,
„ dan de *Navolging van J. C.* Van den aanvang der XV.
„ eeuw af tot op den huidigen dag, hebben de aanzienlijkste en geleerdste geestelijke orden, en de vermaardste
„ letterkundigen, over den vervaardiger van dezelve eenen
„ strijd gevoerd, die, schreef Thuillier, wel geen *bloed*,
„ maar *stroomen inkt* gekost heeft. Naauwelijks had het
„ de eenzame cel van Thomas à Kempis (dien ik, na
„ een onpartijdig onderzoek, niet aarzel den schrijver te
„ noemen) verlaten, of men eigende het den beroemdsten
„ Godgeleerden van vroegeren en den toenmaligen tijd toe,
„ en niemand zou het zich tot oneer gerekend hebben, dat
„ zijn naam, hoe vermaard ook, voor dit dierbaar kleinood
„ gelezen werd."

En nu geeft ons de Heer Schotel vervolgens, bl. 3–12 een beknopt en levendig verslag van den letterstrijd, over den vermoedelijken Auteur van dit boekje gevoerd, en waarin, met uitzondering van enkele min waarschijnlijke en aannemelijke onderstellingen, de gevoelens zich nagenoeg in drie hoofdpartijen verdeelden, van welke de eene voor Johannes Gerson, den beroemden kanselier der Parijsche Universiteit, de andere voor zekeren Johannes Gersen, Gessen of Gesen, een Italiaansch geestelijke, de derde eindelijk voor onzen Thomas à Kempis te velde trok. Deze strijd bleef bij afwisseling voortduren tot in den aanvang der tegenwoordige eeuw toe, en is zelfs heden ten dage nog niet geheel beslecht. De Heer Schotel, gelijk men reeds uit zijne zoo even aangehaalde woorden heeft kunnen opmaken, maar zonder nieuwe bewijzen voor zijne keuze aan te voeren, verklaart zich ronduit voor diegenen, welke het met Thomas à Kempis houden; en hij besluit met eene oproeping aan Nederlands Geleerden en Geleerde Genootschappen, om te trachten, zoo mogelijk, aan dezen lettertwist eens voor al een einde te maken. Wij wenschen, voor de eer van ons Vaderland, dat deze zijne oproeping weerklank moge vinden; en ten einde die des te meer algemeen bekend te maken, willen wij die hier in haar geheel overnemen, te meer daar het door Schotel

 ge-

Digitized by Google

gestelde tevens de strekking heeft, om ons den letterarbeid van anderen, en inzonderheid ook van den Heer Hasebroek, aan dit boekje besteed, in hare eigene waarde en voortreffelijkheid, nader te beschrijven.

„ Mijns bedunkens" — zoo schrijft hij bl. 12 en volgg. — „ zijn deze kampvechters" — die voor Thomas à Kempis — „ overwinnaars. Zoo dachten er ook van Hengel, „ Liebnerus en anderen over; maar geenszins Bethman, schrijver eener *Reise durch die Niederlände, Belgien und Frankreich*, en zekere Carton te Brugge, „ die *Preuves que l'Imitation de Jésus Christ a été composée à Bruges par un Doyen de St. Donat* heeft in het licht „ gegeven. Wij kennen deze beide schriften slechts uit „ andere werken; edoch *zoo veel* is ons toch gebleken, dat „ het der moeite niet waardig is de pen tegen hen op te „ nemen. Ik twijfel echter geenszins of welhaast zullen „ er nieuwe strijders opdagen, die de reeds zoo ingewikkelde zaak, door hunne redeneringen en valsche gevolgtrekkingen, nog ingewikkelder, en den berg van twistschriften tot een' Chimborazzo zullen maken. Zou *Nederland*, dat zich *tot nu toe* onzijdig hield, gelijk het, „ in de XVII. en XVIII. eeuw, het oorlogvoerend Europa tot scheidsman verstrekte, in de XIX., dien letterkundigen strijd niet kunnen eindigen? Mij dunkt, zoo één „ land, is ons Vaderland, zoo één Geleerd Genootschap, „ is het een onzer Nederlandsche, dat dien Gordiaanschen „ knoop door kan hakken. De schatkameren, waarin Codices en zeldzame geschriften bewaard worden, zijn thans „ geöpend. Belgie en Parijs, waar de voornaamste bronnen „ berusten — dank zij den uitvinders der spoorwegen — nabij. Reeds hebben twee Vaderlandsche geleerden hunne „ belangstelling in Thomas à Kempis betoond: J. G. „ L. Scholtz, door zijne uitnemende *Dissertatio, exhibens disquisitionem, qua* Thomae à Kempis *sententia de re Christiana exponitur, et cum* Gerardi Magni *et* Wesseli Gansfortii *sententiis comparatur*; „ en de Bredasche Predikant Hasebroek, door zijne „ voortreffelijke vertaling van Thomas gulden boeksken, „ die onder de beste overzettingen van hetzelve kan gerangschikt worden. Sedert het overlijden van koning „ Willem, is de belangstelling in de Imitatio *vernieuwd* „ in Duitschland, waarin het jaarlijks ja maandelijks herdrukt wordt, *opgewekt* in Nederland, dat haar naauwelijks „ bij naam kende. Hoe weinige geleerden bezaten den oorspronkelijken tekst? Getuigen de Catalogi der boekverzamelingen uit de XVII. en XVIII. eeuw! Wie las de „ kreupele Latijnsche verzen van eenen Graswinkel, „ hoe ook door Westerbaan en Bruno geroemd? Wie „ de stijve overzettingen van Boey of van Bergen (die

„ van

„ van Nicolaas van Winghe en Heribert Rosweyde behooren in België te huis)? Het is zoo, er lagen dichterlijke overzettingen van eenige boeken in de werken van *Nil Volentibus arduum* en *Naturâ et arte* begraven; maar wie (uitgenomen welligt de leden dier beide kunstgenootschappen en sommige rijmelaars hunner eeuw) durfde zelfs aan het doorbladeren van dezelve denken? Wie wist het, dat er eene overzetting van Pieter Laurensz Spiegel en van Jan Guepin, onder andere letterkundige curiositeiten, verscholen lagen; en wie, die het wist, zou ze aan het stof en de wormen ontrukt en tot stichting gelezen hebben? Eerst later verscheen de vertaling van de Perponcher, die *toen* niet in den smaak viel en aan den eisch dezer eeuw niet meer voldoet, en van Schrant, alleen voor R. C. lezers bestemd. Hasebroek heeft in de behoefte van het Nederlandsche volk aan eene *goede* overzetting voorzien. Het is ons onbekend, welk een tekst zijn Weleerwaarde volgde (wij zouden dien van Gence gebruikt hebben); maar *dit* kunnen wij verzekeren, dat de meest gewone lezing meesterlijk door hem is overgebragt. Hij heeft zijnen Auteur begrepen, en den *waren zin* zijner gedachten, in keur van taal en stijl, wedergegeven. De vertaling wordt voorafgegaan door eene Inleiding, die vooral de Protestantsche lezer niet mag overslaan. De schrijver beschouwt Thomas à Kempis geschrift in dezelve *naar waarheid;* geeft het goede en minder goede in hetzelve op, en duidt, als met den vinger, aan, welke lezers het *moet* hebben, voor wie het gesloten *moet* blijven. Hij kende geen beter levensberigt van Thomas, dan dat van Ullmann, door hem in de Inleiding gevlochten. Ullmann toch schetste met eene meesterhand het leven en in het leven het beeld van den maker der *Imitatio.* In dit beeld is tevens eene schets van het boek gegeven. Even zoo als de schrijver van deze schets voor onze verbeelding staat, ligt het boek voor onze oogen."

„ Heeft een onzer geleerden het verlangen van zijne medeburgers vervuld, door het leveren eener allervoortreffelijkste overzetting; zou geen ander aan het verlangen van de leden der Republiek der Letteren, naar het einde van eenen strijd, die meer dan vier eeuwen geduurd heeft, kunnen voldoen? Nederland eene kroon geven, die Mabillon te vergeefs voor Frankrijk trachtte te erlangen? Daar twijfelen wij niet aan, indien een onzer Letterkundige Genootschappen hem daartoe opwekt, zijne letterschatten voor hem opent, zijnen invloed voor hem aanwendt. Reeds zijn de Gersenisten overwonnen, „*der ganze Gersen ist ein Name ohne Sache;*

„ maar nog woelende Gerfonisten ende Kempisten.
„ Men onderzoeke nogmaals beider gronden; befchouwe
„ vooral met een oordeelkuudig maar onpartijdig oog bei-
„ der handfchriften; fpore onbekende, mogelijk nog hier
„ en daar in kloosterftof begravene, op; en beflisfe dan,
„ *niet* in het Nederduitsch, maar in het Latijn, de taal
„ der geleerden; en, zoo ik mij niet geheel bedrieg, zullen
„ zij in die uitfpraak berusten. Een onzer geleerde Ge-
„ nootfchappen bevestige het oordeel van het Parlement,
„ en het ftandbeeld van Thomas à Kempis vervange
„ dat van Gerfon!"

De nog overige bladzijden van dit kleine, maar allezins lezenswaardige ftukje, hetwelk als een noodzakelijk toevoegfel tot de nieuwe uitgave van den Heer Hafebroek te befchouwen, maar ook, daarvan afgefcheiden, op zich zelve, uit een zuiver letterkundig oogpunt befchouwd, geenszins van belang ontbloot is, zijn gevuld met gemengde Aanteekeningen en aanhalingen tot nadere toelichting en ftaving van het in den tekst behandelde en van menigerlei bijzonderheden daarin vermeld. Deze Aanteekeningen, gelijk al wat uit de pen van den Heer Schotel vloeit, dragen het kenmerk van gezet en vlijtig onderzoek der bronnen, zoowel als van eene uitgebreide belezenheid en bekendheid met de gefchiedenis en de literatuur van dit onderwerp. N°. 89 kan, ten overvloede, nog verrijkt worden met de vermelding van: *Le Livret d'Or, extrait du livre de l'Imitation, par* J. M. Schrant. *Leide, chez Gebhard*, 1842. kl. 12°. eene keurige bloemlezing der fchoonfte zedefpreuken uit het oorfpronkelijke werkje, in krachtigen en deftigen Franfchen ftijl, bijzonder gefchikt tot nuttig en heilzaam boekgefchenk voor jonge lieden van beiderlei fekfe uit den befchaafden ftand.

Indien eene beknopte en zakelijke aankondiging, als deze, ftrekken kan tot aanbeveling en verfpreiding van de beide voornoemde werkjes, zullen wij ons voor de moeite daaraan befteed rijkelijk beloond achten.

BERIGT EN PRIJSUITSCHRIJVING

van de Derde Klasfe van het *Koninklijk-Nederlandsch Inftituut van Wetenfchappen, Letterkunde en Schoone Kunften*, aangekondigd in hare openbare zitting, gehouden op den 25. Maart 1845.

De Derde Klasfe van het Koninklijk-Nederlandfche Inftituut, voor de Oude Letterkunde, de Gefchiedenis van vreemde Volken, en de Wijsbegeerte, berigt:

dat

Digitized by Google

dat op de Prijsvragen door haar in de Openbare Vergadering van den jare 1843 uitgeschreven, geene antwoorden zijnde ingekomen, de Klasse besloten heeft, de eerste derzelve in te trekken en de beide overigen te herhalen, aan welke nog twee nieuwe zijn toegevoegd.

Zij stelt alzoo voor de volgende vragen:

1°.) „ Eene Geschiedenis van de betrekkingen der Ne-
„ derlandsche Provinciën met Duitschland, zoowel in het
„ Staatkundige, als ten aanzien van Wetenschap, Letteren
„ en Kunst in de XVII en XVIIIde Eeuw tot aan de Om-
„ wenteling der Republiek in 1795."

2°.) „ Een geschiedkundig overzigt van de Handelstel-
„ sels, welke de volken van Europa, bijzonder de Neder-
„ landers, ten aanzien hunner Volkplantingen en Bezittingen
„ in andere Werelddeelen hebben gevolgd, benevens eene
„ beoordeelende beschouwing van de beginselen, te dezen
„ opzigte aangenomen."

3°.) Hoewel over de Grieksche Literatuur, die te Alexandrië gebloeid heeft, meermalen gehandeld is in Werken van algemeen overzigt, zoo blijven evenwel de berigten omtrent de Dichters van dat tijdvak nog aan veel twijfeling onderhevig, en mist de beoordeeling van de kunstwaarde hunner voortbrengsels eene genoegzame vastheid van beginsel.

De Klasse vraagt dus:

„ Een Historisch Philologisch onderzoek over de ontwik-
„ keling van den geest der Alexandrynsche Poëzij uit die
„ der vroegere tijden; eene naauwkeurige beschrijving van
„ het karakter der voortbrengsels en vergelijking derzelve
„ met die van den klassieken voortijd, in verband met een
„ Historisch onderzoek omtrent de levens en de studiën der
„ Dichters van het Alexandrynsche tijdvak."

Terwijl de Verhandelingen van Parthey, Klippel, Ritschl en anderen over het Museum te Alexandrië eene hooge waarde hebben, wenscht men niet te min, dat het door die Geleerden betoogde, waar het in de beantwoording der vraag noodig zal zijn, op nieuw beproefd worde.

4°.) „ Een oordeelkundig onderzoek naar de bronnen,
„ waaruit de opgaven gevloeid schijnen te zijn van de wijs-
„ geerige stelsels vóór Plato, die opgegeven worden in
„ het Werk van Plutarchus, *de Placitis Philosophorum*;
„ waarbij tevens onderzocht worde, of het waarschijnlijk
„ is, dat de overlevering dier aloude stellingen zuiver en
„ onbedorven tot ons gekomen, dan wel, of zij, naar ge-
„ lang ze door deze of gene der latere wijsgeerige scholen
„ werden behandeld, veranderd of bedorven werd?"

Aan den Schrijver van het voldoend en best gekeurd antwoord op elk dezer vragen zal worden toegewezen de gouden Eerepenning van het Instituut, ter inwendige waarde

van

Digitized by Google

van Drie Honderd Gulden. Aan den Schrijver, wiens antwoord hieraan het naaste komt en zulks waardig wordt geoordeeld, zal de Klasse de uitgave van zijn werk in hare Gedenkschriften aanbieden, met bijvoeging van zijnen naam, indien hij zich verkiest te openbaren, en voorts aan hem een loffelijk getuigschrift dienaangaande verleenen.

Het staat een' ieder vrij, naar den uitgeloofden prijs te dingen, behalve de Leden van de Derde Klasse van het Instituut. De buitenlandsche Geassocieerden en de Correspondenten der Klasse zijn in deze uitsluiting niet begrepen. De stukken, die naar den prijs dingen, zullen in de Latijnsche, Nederduitsche, Fransche, Engelsche of Hoogduitsche taal, met de algemeene Italiaansche letter moeten geschreven en aan den vasten Secretaris van de derde Klasse, *vrachtvrij* bezorgd zijn, vóór den Eersten Januarij van het Jaar 1847.

De in te zenden stukken moeten met eene andere hand, dan die van den Auteur, geschreven zijn, zonder naam; maar de naam, qualiteit en woonplaats van den Auteur zullen gesteld moeten zijn in een afzonderlijk verzegeld papier, tot opschrift dragende dezelfde spreuk, of hetzelfde kennelijk merkteeken, waardoor de Verhandeling, waartoe het behoort, onderscheiden is.

De toewijzing van den prijs zal plegtig worden aangekondigd in de Openbare Vergadering van de Derde Klasse, die gehouden zal worden in den loop des jaars 1847, en voorts bekend gemaakt in de binnen- en buitenlandsche Tijdschriften, waarin deze uitschrijving geplaatst of vermeld wordt.

De bekroonde Verhandeling blijft het eigendom van de Derde Klasse. Het zal den schrijver niet vrijstaan, van dezelve op eenigerhande wijze door den druk gebruik te maken, ten zij de Klasse daartoe hare toestemming geve.

De niet bekroonde Verhandelingen zullen, op begeerte der Inzenders, tevens met de gesloten naambriefjes, aan zoodanigen persoon of adres terug gezonden worden, als zij zullen verkiezen, mits dit, zonder eenige kosten der Klasse, binnen een jaar na de uitwijzing begeerd, en dit adres opgegeven worde; doch zal het verzoek om teruggave moeten vergezeld gaan van behoorlijk bewijs van regt op het stuk.

Indien de teruggave van een onbekroond stuk niet begeerd wordt, of de evenvermelde vereischten daarbij niet zijn in acht genomen, zullen de naambriefjes ongeopend worden verbrand, en de stukken zelve bewaard, om te dienen, als bevonden zal worden te behooren.

In naam der Klasse voornoemd;

C. A. DEN TEX,

Secretaris.

PRO-

Digitized by Google

PROGRAMMA
VAN DE
HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ DER WETENSCHAPPEN TE *HAARLEM*,
voor het Jaar 1845.

(Vervolg en ſlot van bladz. 79.)

HISTORISCHE EN LETTERKUNDIGE VRAGEN.

De Maatſchappij ſtelt voor de volgende vraag, om beantwoord te worden vóór 1 Januarij 1847.

Eene geſchiedenis van de Grondlasten in Nederland, ſedert de vestiging der Republiek, tot op den huidigen dag, met eene doorgaande toetſing aan de beginſelen van regt en van ſtaathuishoudkunde. —

De Maatſchappij herinnert, in een vorig jaar te hebben voorgeſteld de volgende vraag, om

beantwoord te worden vóór 1 Januarij 1846.

„ Vermits door bekwame Staathuishoudkundigen erkend, „ en door herhaalde ondervinding bevestigd wordt, dat de „ ongelegenheden, waarin zich de handel nu en dan bevindt, „ behalve aan andere oorzaken, evenzeer zijn toe te ſchrij- „ ven aan den gebrekkigen aard van hetgeen men als *circu-* „ *lerend medium* bezigt, waardoor niet zelden de gelijkma- „ tige verhouding van prijzen verbroken, en de ruil van „ goederen tegen elkander (tot welks bevordering het ge- „ bruik van eene tusschen-waarde of ruil-middel behoorde „ te ſtrekken) belemmerd wordt, tot merkelijk nadeel van „ alle overige takken van nijverheid door de geheele maat- „ ſchappij heen: — verlangt de Maatſchappij, *vooreerst*, „ een beknopt overzigt van de geſchiedenis der circulatie, „ met aanwijzing van den invloed daarvan op den toeſtand „ des handels, meer bepaaldelijk ſedert het begin der 17de „ eeuw: *ten tweede* vraagt de Maatſchappij, welk ſtelſel van „ circulatie uit te denken en van practisch gebruik zou zijn, „ dat noch aan de moeijelijkheden en wisſelvalligheden ee- „ ner metallieke, noch aan de gevaren eener bankpapier- „ circulatie onderhevig was, maar op een onveranderlijken „ voet aan den handel het middel tot ruil en verrekening „ zou kunnen verzekeren?"

Het zal de Maatſchappij aangenaam zijn, wanneer de Schrijvers hunne antwoorden, zoo veel mogelijk is, bekorten, door alles daarvan af te laten, hetwelk niet volſtrekt tot de hoofdzaak, die zij vraagt, behoort. Zij verlangt in alles, wat men haar aanbiedt, duidelijkheid, met kortheid gepaard, en het welbewezene, van het op losſe gronden geſtelde, juist onderſcheiden te zien. — Wijders wordt her-

in-

Digitized by Google

innerd, dat, volgens besluit van Directeuren, geen antwoord ter beoordeeling zal worden aangenomen, hetwelk blijkt met de eigen hand des Schrijvers geschreven te zijn, en zelfs zal eene toegewezene Medaille niet kunnen worden afgegeven, wanneer na de toewijzing de hand des Schrijvers in het bekroonde Stuk duidelijk erkend wordt; alsmede dat geene verhandeling, welke grootendeels tot eene voorlezing gediend heeft, ter beoordeeling bij de Maatschappij kan aangenomen worden, en dat, wanneer men dit van een reeds gunstig beoordeeld stuk mogt ontdekken, alsdan het daaromtrent genomen besluit zoude vervallen.

De naambiljetten der onbekroonde verhandelingen zullen ongeopend vernietigd worden; hiervan zullen echter de biljetten uitgezonderd zijn, welke bij verhandelingen behooren, die bevonden zullen worden uit gedrukte werken overgeschreven te zijn; wanneer integendeel de namen der Schrijvers openlijk zullen bekend gemaakt worden.

Het staat ook aan elk lid vrij naar den prijs te dingen, onder voorwaarde, dat zijne verhandeling, gelijk mede het biljet, met de letter *L* geteekend zijn.

De antwoorden moeten duidelijk geschreven, met een verzegeld biljet, des Schrijvers naam bevattende, in het *Nederduitsch*, *Fransch*, *Latijn*, *Engelsch*, *Italiaansch* of *Hoogduitsch* (doch met geene Hoogduitsche letter,) *franco* gezonden worden aan den Secretaris dezer Maatschappij, den Hoogleeraar J. G. S. van Breda, te *Haarlem*.

De eerprijs der Maatschappij voor het voldoende antwoord, op elk van hare vragen, met uitzondering van vraag XI, der ter beantwoording vóór 1 Januarij 1846 herhaalde, en van vraag XIV en van vraag XXIV, die ter beantwoording vóór 1 Januarij 1846 zijn uitgeschreven, bij welke andere bepalingen gemaakt zijn, is eene *Gouden Medaille*, op den gewonen stempel der Maatschappij geslagen, met den naam van den Schrijver en het jaartal op den rand, of *Honderd vijftig guldens*, ter keuze van den Schrijver, en nog daarenboven, indien het antwoord zulks waardig geoordeeld wordt, eene premie van *Honderd vijftig guldens*. — Het zal dengenen, die den prijs behalen zal, niet vrijstaan, zijne verhandeling, welke bekroond is, hetzij afzonderlijk of bij eenig werk, te doen drukken, zonder de uitdrukkelijke toestemming van deze Maatschappij daartoe te hebben bekomen.

Tot Directeuren zijn benoemd:

Jhr. B. A. Baron van Verschuer *te* Amsterdam.

Mr. Sandenberg Matthiessen van Petten en Nolmerban, *Ridder der Militaire Willems-orde en der orde van den Nederlandschen Leeuw*, *Lid van de Gedeputeerde Staten van Noord-Holland*, *te* Haarlem.

Tot

Digitized by Google

Tot Buitenlandsche Leden:

P. M. Roget, te Londen.
James, D. Forbes, te Edimburg.
P. H. Fuss, te Petersburg.

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

Nieuw ontdekte Eilanden.

Een schip van eene scheepsreederij te Brussel, genaamd *l'Industriel*, dat door den kapitein Hondt gevoerd wordt, heeft volgens een berigt, voor korten tijd in onderscheidene dagbladen medegedeeld, op deszelfs togt drie tot dus verre onbekende en bewoonde eilanden ontdekt. Op den negenden Augustus van het vorige jaar, werd het eerste dezer eilanden gezien op 19° 12′ lengte en 139° 10′ westelijke breedte van den meridiaan van Greenwich. De bewoners noemen hetzelve Vafratéa. Op geenen zeer grooten afstand, op den 138sten breedtegraad, werden er later nog twee andere ontdekt, insgelijks bewoond. Aan deze gaven de bewoners de namen van Nukutaüake en Pinake. Een der eilanders, Varikitéia geheeten, welken de ontdekker verscheidene weken lang bij zich op zijn schip behield, toonde eene groote aanhankelijkheid aan hem, maar openbaarde tevens van tijd tot tijd eene geweldige vrees van opgegeten te zullen worden. Kapitein Hondt, zeker begrijpende, dat de barbaarsche namen der bovengenoemde eilanden voor andere behoorden te wijken, heeft niet geaarzeld nieuwe namen aan dezelve toe te kennen, en heeft ze genoemd: Industriel, Leopold I en Koningin Louise.

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

*** Bij de Gebroeders ABRAHAMS, te *Middelburg*, wordt uitgegeven:

NIEUWE WERKEN VAN HET ZEEUWSCH GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN, IIde Deel, 1ste en 2de Stuk, gr. 8vo. met *negentien Platen*, gr. 4to. in afzonderlijken Omslag.

NB. Niettegenstaande de groote moeite, zorg en kosten, aan deze Werken, en vooral aan de Platen besteed, is de prijs van beide Boekdeelen, met de Afbeeldingen, uiterst matig gesteld op slechts *f* 7,70.

Afzonderlijk zijn deze Verhandelingen te bekomen onder de navolgende titels:

De

De GODSDIENSTLEER der ALOUDE ZEELANDERS, uit Oude Gedenkstukken, Volks-overleveringen en Berigten opgemaakt, door J. ab UTRECHT DRESSELHUIS, Predikant te Wolfaartsdijk, Schoolopziener in het derde District van Zeeland en Lid van onderscheidene geleerde Genootschappen. Aan welke Verhandeling door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen de Gouden Medaille is toegewezen. In gr. 8vo. Prijs *f* 2,90.

Een Stel PLATEN, bij deze Verhandeling behoorende, in een Omslag, gr. 4to. Prijs *f* 3,20.

De ROMEINSCHE BEELDEN en GEDENKSTEENEN van ZEELAND, uitgegeven van wege het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, beschreven en opgehelderd door Dr. L. J. F. JANSSEN, Conservator bij 's Rijks Museum van Oudheden te Leyden enz. enz. In gr. 8vo. Prijs *f* 1,60.

Een Stel PLATEN, bij deze Verhandeling behoorende, in een Omslag, gr. 4to. Prijs *f* 3,20.

Weêrkundige Waarnemingen, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Julij.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Windstreken.	Windkracht.	Luchtsgesteldheid.
30	28. 10¾	58½	z. w.	0 à 2	bewolkt.
	„ 11¼	63½	id.	4	idem.
	„ 11¼	58½	z.	2	betr., regen.
31	28. 10	61½	z.	4	bew., regen, buijig.
	„ 9¾	66	id.	4	bewolkt.
	„ 10¼	58	id.	4	betrokken.
Aug. 1	28. 10½	60	z. z. w.	2 à 4	bewolkt.
	„ 10¾	68	z. w.	2 à 4	idem.
	„ 10¾	59	w.	2	bew., regen, buijig.
2	28. 9	60½	o.	0	bewolkt.
	„ 8¼	68½	z. o.	2	idem.
	„ 8	59	z. w.	6 à 8	bew., buijig, ruw weêr.
3	28. 9¼	60½	z. w.	6	bewolkt.
	„ 10½	67	id.	4	idem.
	„ 11	61	id.	2	betrokken.
4	28. 11	60	z. z. w.	2 à 4	bew., buijig.
	„ 11¼	66	z. w.	4	bewolkt.
	„ 11½	59	z. o.	2	idem.
5	28. 10¾	63	o. z. o.	0 à 2	bewolkt.
	„ 10¾	73½	z. o.	0	idem.
	„ 10¼	63½	id.	0	idem.

Den 2 Aug. 's nam. 2¼ à 3 ure de Barom. 28—7¼, de Therm. 64, donder, weêrlicht, zware regenbuijen met hagel.

Den 3 Aug. 's nam. 2 ure regenbuijen.

Gedur. de maand Julij 1845. Gevall. regen 42 lijnen. Uitgew. 31 lijnen.

Te HAARLEM, bij de Wed. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE

KONST- EN LETTERBODE

VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 15den AUGUSTUS.

N°. 34.

BERIGTEN.

Parijs. Het elfde historifche congres is in de maand Junij alhier gehouden. Er zijn geene ftukken bekroond, omdat de ingezondene verhandelingen te weinig waarde bezaten, iets, hetgeen de heer Renzi aanleiding gaf tot eene klagt over den tegenwoordigen toeftand der Franfche literatuur, die veroorzaakte, dat bijna geen der academiën prijzen had kunnen toewijzen. Voor het volgende jaar werden de volgende prijsftoffen uitgefchreven: 1. Welke zijn de betrekkingen geweest der Europifche ftaten met China van de middeleeuwen tot op den tegenwoordigen tijd? 2. Welk is het karakter der Italiaanfche literatuur van de 13e en 14e eeuw? 3. Een vergelijking van het Franfche en Engelfche tooneel in de 16e, 17e en 18e eeuw met betrekking tot de moraliteit. 4. Eene vergelijking van de onderfcheidene begrafeniswijzen bij de Ouden.

Amsterdam. De wetenfchappen verloren op nieuw eenen waardigen beoefenaar en voorftander door den dood van den heer Mr. J. H. van Reenen, die op den 3. Augustus, in den ouderdom van 62 jaren, alhier is overleden. Een kweekeling van het athenaeum dezer ftad, was hij in later tijd als hoogleeraar een van

deszelfs sieraden, totdat gewigtige betrekkingen hem riepen, om dezen post neder te leggen, en hij als lid van de tweede kamer der Staten-Generaal de belangen des Vaderlands ijverig behartigde. Reeds als student had hij eene proeve gegeven, dat hij te gelijk met de regtsgeleerdheid ook de oude letteren met ijver beoefende. Zijne *disputatio de* Q. HORATII FLACCI *Epistola ad* PISONES, onder den hoogleeraar VAN LENNEP te Amsterdam in 1806 verdedigd, verdient nog eene eervolle plaats onder de academische verhandelingen en meerdere bekendheid, dan maar al te dikwijls aan deze te beurt valt.

BRIEVEN
VAN
MAXIMILIAAN,
Aartshertog van Oostenrijk, later Keizer, uit de jaren 1477—1487.

De heer de Saint-Genois geeft, in den *Messager des Sciences historiques et archives des arts de Belgique*, een aantal brieven in het licht, die hij als archivarius van Oost-Vlaanderen heeft ontdekt, brieven van Maximiliaan, meestal uit den tijd, toen hij nog aartshertog, en voor dat hij keizer was. Hij vond ze onder eenen hoop oude vuile papieren, met het opschrift: *Rebut*. Het schijnt, dat in 1795, toen Fransche agenten belast waren, om uit de Belgische archiven het merkwaardigste weg te nemen, de toenmalige bewaarder dezer stukken de kunstgreep heeft gebruikt, om dat woord *Rebut* op vele belangrijke pakketten te plaatsen, en ze daardoor voor het archief te bewaren. Voor velen onzer lezers is het misschien niet onbelangrijk, dat wij die brieven overnemen, welke in eenige betrekking tot ons vaderland en onze geschiedenis staan. Wij zullen ze de nommers laten behouden, die de heer Saint-Genois er aan heeft gegeven. De overigen zijn aan den abt van St. Pieter te Gent, en hebben op andere zaken betrekking.

N°. 5. Aan den abt van St. Pieter te Gent (Philip-

Digitized by Google

lippe Conrault), aan Willem Moroltinger en Pieter Lanchals.

Maximiliaen ende Marie, hertogen van Oisteryc, van Bourgoengnen, van Brabant, van Limborch, van Lutsemborch ende van Gelre, Graven van Vlaenderen, van Artois, van Bourgognen, van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant, van Namen ende van Zuytphen. Eerwaerdige vader in Gode, lieve ende welgeminde, wy zeynden u mit desen tegenwoordigen brieve, zekere andere onse beslotene brieven, die wy scriven aen die van den ridderscippen ende gedeputeerden van onse goede stede, onsen landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, daer mede wy begeren dat onse lieve ende getruwe meestere, Jacob Bossaert, wylen raed van wyleneer onsen zeere lieven heere ende schoenvader, zaliger gedaehten, Jan Wandele ende Jan Lodyc, onse secretarisen in onse voorseide landen, officien hebben ende bedienen mogen, gelyc u breeder blycken zal mogen by die copie van onse voirseide brieven, inhoudende mede geloeve up u luyden, dit wy u hier inne besloten zeynden ende want eerwaerdige vader in Gode, lieve ende wel geminde, wy dese zaeke zeere ter herte hebben, begerende dat die volcomen voirtganck hebbe, soe scryven wy oec tegenwoerdelic aen u, begerende ende versouckende ende niet min ontbiedende ende bevelende met rechter ernste dat ghy onse voirseyde beslotene brieven presenteert ter naester dachvaert, die men in onse stede van der Hage houden zal, ende die zelve gepresenteert wesende, begeert ende versouct van onsen wegen an die voirzeide van den ridderscippen ende gedeputeerde van onse goede steden, dat zy onse voirseide tegenwoordige bede ende begeerte consenteren ende admitteren willen, zonder des in eeniger maniere te willen weygeren, gemerct dat se zo redelic is dat mense na rechte ende redene in geenrewys schuldich en is te weygeren hunluyden voort daerup doende van onsen wegen alle die onderwysen die uluyden dyncken zal toter materie dienende ende zonderlynge onder andere hoe dat die van onsen lande van Henegouwe, die van eenre natuyre zyn als zy, admetteren ende toelaten dat alle degene die in den voerseiden lande lange jaren gewoont hebben ende gehilict gegoet ende hoire wyven ende kinderen aldaer geboren

 en-

ende van vrienden ende magen zyn, dienſten ende officien hebben ende bedienen mogen gelyc ende in alre maniere als die gene doen die in den zelven lande geboren zyn, ende te dien eynde dat zy ymmer geen redene en hebben ons onſe voirſeyde tegenwoordige redelicke bede ende begeerte te wygeren, zoe geloeft hunluyden oec van onſen wegen te doen, hebben onſe brieven van non prejudicie, zulke als zy begeren zullen willen, ghelyc wy hun oec ſcryven, ons voert overſcryvende die andwoorde die zy u hier up geven zullen om ons daer na te moghen rechten. Eerwaerdige vader in Gode, lieve ende wel geminde, onſe heere God zy met u. Geſcreven in onſe ſtede van Brugge, den eerſten dach van mey, anno lxxviij. — Maxi.

Opſchrift: Aen den eerwaerdigen vader in Gode onſe lieve getruwe raeden, den Abt van Sinte Pieters te Gend, heere Willem Moroltinger, doctoer, ende Pieter Lanchals, gecommitteert upt feyt van onſe demeynen en financien.

N°. 6. Aan dezelfde perſonen en aan den graaf van Bouchan en Jehan Beyer.

Maximilian, duc d'Austrice, de Bourgogne, de Brabant, etc. Reverend pere en Dieu, tres chers et bien amez, en enſuivant ce que a nostre partement de nostre pays de Hollande avoit este consceu et aviſé touchant le fait des expulſez de nos villes de Goude, Scoenhove, Dordrecht et autres, nous vous ordonnons et commandons expressement, que par tous les millieurs moiens et manières que ſaurez aviſer, vous appoinctez amiablement lesdits parties de leur conſentement, ou ſe non, leur donnez et asſignez jour certain et competent par devant les gens de nostre conſeil pour les oyr d'une part et d'autre, pour au ſurplus leur faire et administrer raiſon et justice. Et en ce ne faictes faulte, car tel est nostre plaiſir, reverend pere en Dieu, tres chers et bien amez nostre Seigneur soit garde de vous. Escript en nostre ville de Mons en Haynau, le 12e jour de May l'an lxxviij. — Maxi. — Plus bas: N. Corteville.

Opſchrift: A reverend pere en Dieu, noz amez et feaulx l'abbé de Saint-Pierre lez nostre ville de Gand,

Gand, le conte de Bouchan et de Grantpré, nostre lieutenant general de Hollande, Zeelande et Frize; messire Guillaume Moroltinger, docteur; messire Jehan Beyer, maistre d'ostel de nostre tres chiere et tres amée compaigne, la Duchesse, et Pierre Lanchals, commis au fait de noz demainne et finances, et à chacun d'eulx.

N°. 7. Aan den abt van St. Pieter, den heer van Vere, Willem Moroltinger, Jehan Beyer en Pieter Lanchals.

Reverende in Christo pater carissime, ac fidelis consanguinee et carissimi dilectissimique consilarii nostri: ablate sunt nobis littere v. in Agacomitis (*), superiore quatriduo confecte, que quid in rep. fidei v. a nobis commissarum executione confeceritis certitudinem et exacte v. diligencie simul testimonium pre se ferebant validissimum. Verum cum ad eam necessitatem redacti sumus ut belli odio, huic bello quo non tam libenter quam necessario pro nostri status, subditorum patriarumque nostrarum tutamine accingimur, nos exponere coacti fuerimus, quo hostem nostrum, superis faventibus, a nostrorum agrorum limine strenue valideque propulsemus arceamusque, in qua re nihil aliud preter pecuniam nobis deest, sine qua nec exercitum pascere, militibus stipendia solvere, artillerie sumptibus ceterisque, que ad tantam belli mollem (*sic*) necessaria sunt, sufficere valemus. Eam ob rem vobis scribendum duximus quo et mutuorum viis (si qua adhuc apud vos mutuorum spes est) reddituum venditionibus, officiorum oneracionibus ac denique precarie pratica ac solicitationem omnem exactissimam diligentissimamque adhibeatis operam, quo ex Hollandia, Zellandia illisque adjacentibus provinciis peccunie nobis evestigio properèque transmittentur, ne earum deffectu tam pulchram tamque obstentatam nobis victoriam atque ditionum nostrarum ab hoste nostro liberationem deserere cogamur, quod non minus durum quam acerbum perpetuis temporibus nobis futurum esset. Est igitur opere precium consultissimis prudentissimisque mediis a vobis octuaginta mi-

(*) 's Gravenhage.

milium aut majoris ſumme, si potest, pro quinque annis ſeu quanto longiùs fieri poterit, ab Hollandinis practicanda precaria, qua concesſa, concedetur autem, ut ſperamus, de eius anticipatione aut ſuper ea mutuis non minus prudenter quam diligenter a vobis curandum est, idemque de mutuis opidorum de Harlem et Alkemar quorum vestris in litteris meministis, a vobis faciendum cenſemus, et eorum omniumque his in negociis comperietis certitudinem nobis ſcribere occius. Cetera que ad vestrarum litterarum reſponſionem ſpectabant, ex carisſimo conſilliario ac hospicii nostri magistro Johanne Bayer, ubertim intelligere potuistis. Ex Moncium, die viceſima menſis Maij, anno lxxviij. — Maxi. — Plus bas: N. Corteville.

Opſchrift: Reverendo in Christo patri, abbati ſancti Petri prope opidum nostrum Gandenſe, fidelibus dilectisque nostri domino de Veris, conſanguineo nostro, domino Wilhelmo Moroltinger, utriusque juris doctori, domino Johanni Beyer, militi, necnon Petro Lanchals, commisſario ſuper factum financiarum nostrarum, conſiliariis nostris carisſimis.

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,

ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Arguments des Allemands en faveur de leur prétention à l'invention de l'imprimerie; ou examen critique de l'ouvrage de M. A. E. UMBREIT: *Die Erfindung der Buchdruckerkunst. Par* A. DE VRIES, *Chevalier de l'ordre du Lion Neerlandais. Traduit du Hollandais par* J. J. NOORDZIEK, *Membre de la Société de Litterature à Leyde. Faiſant Suite aux: Éclaircisſements ſur l'Histoire de l'invention de l'Imprimerie.* La Haye, Imprimerie de A. D. Schinkel, 1845.

Wij verheugen ons, dat ook van dit tweede werk van den heer A. de Vries eene Franſche vertaling het licht ziet. Men mag hopen, dat de duidelijke uiteenzetting der onderſcheidene punten in den ſtrijd over de uitvinding der boekdrukkunst den onpartijdigen vreemdeling van Haarlems goed regt zal kunnen overtuigen. De groote verdienſte des Schrijvers beſtaat hierin, dat hij geheel op den weg van historisch onderzoek Haarlems aanſpraak zoekt te bevestigen,

gen, en de ongegronde aanmatiging der Duitschers af te wijzen. Het eerste deed hij in de *Éclaircissements*, waarover wij in den *Letterbode* 1842, D. I. bl. 39, en 1844, Deel I. bl. 362, hebben gesproken; het laatste doet hij in het thans aangekondigde werk, over welks oorspronkelijke uitgave P. op bl. 37 van het tweede Deel 1844, een woord heeft gezegd. Wij nemen de gelegenheid waar van de uitgave dezer Fransche vertaling, om eenigzins breeder over den belangrijken inhoud van dit boek te spreken en zoodanige punten aan te duiden, welke bijzonder door den heer de Vries zijn in het licht gesteld.

De bewijsvoering ter gunste van Coster ware onvolledig en gebrekkig, indien men niet tevens eene billijke en onpartijdige toetsing daarbij voegde van de gronden, welke de Duitschers voor hunne bewering te berde brengen. Het is ook hier den heer de Vries alleen om de historische bewijsgronden te doen. In de eerste plaats komt dan in aanmerking het beruchte proces, dat te Straatsburg is gevoerd tusschen Guttenberg en de erven van Dritzehn. Ofschoon in deze stukken niet opzettelijk van de boekdrukkunst wordt gewag gemaakt, zoo meenen toch velen te mogen beweren, dat over deze uitvinding en kunst gehandeld wordt. Zij gronden deze meening op de woorden *Kunst und Afentur*, op hunne opvatting van de uitdrukking IV *Stucke*, die Schöpflin door *quatuor paginae* vertaalt, op het voorkomen van eene pers en van het woord *trucken*. Met groote uitvoerigheid en helderheid heeft de Schrijver de geheele toedragt der zaak uiteengezet en getoond, dat uit de processtukken zelve blijkt, dat hier van geene boekdrukkunst sprake kan zijn, dat de kontrakten tusschen Guttenberg en zijne medehelpers het slijpen en polijsten van steenen en het maken van spiegels betreffen, dat ook daar, waar nog van andere knnsten wordt gesproken, onmogelijk aan het drukken van boeken kan gedacht worden, en dat dus de geheele redenering, welke daarop gebouwd wordt, van geene de minste waarde is. Wij kunnen natuurlijk den Schrijver in de uiteenzetting dezer zaak niet volgen, maar verklaren gaarne, dat zij ons zoo voldingend toeschijnt, dat aan geene tegenspraak kan gedacht worden.

Niemand, die onpartijdig wil zijn, zal de groote verdiensten van Guttenberg met opzigt tot de nieuw ontdekte kunst willen ontkennen. De Schrijver is daarvan ook zooverre verwijderd, dat hij den bekwamen man in ijverige bescherming neemt tegen de ondankbaarheid en kwade trouw van hen, die aan hem alle kennis der uitvinding waren verpligt. Het tweede groote bewijs, dat de Duitschers voor hunne aanspraak aanvoeren, geeft hem daartoe gelegenheid. Het zijn de onderschriften, welke Schöffer onder verschillende door hem gedrukte werken heeft doen plaatsen.

 De

Digitized by Google

De waarde van deze getuigenisſen wordt getoetst, en wanneer het blijkt, dat zij niets zijn dan de grootſpraak en opgeblazenheid, die hare waren zoekt aan den man te brengen, dat zij, ſtrijdig met alle waarheid, de eer der eigenlijke uitvinding aan Faust en Schöffer zoeken toe te wijzen, en de verdienſten van Guttenberg zooveel mogelijk te verduisteren, wanneer zelfs zij, die zich op deze onderſchriften beroepen, den ſchrijver zelven voor eenen bekenden leugenaar en bedrieger houden, dan, waarlijk, beſtaat er niet veel grond, om een gevoelen door zulk eene getuigenis te ſtaven. Het verhaal, door Schöffer aan Trithemius gedaan, verdient dan ook geene hoogere prijsſtelling, als uit denzelfden leugenachtigen en praalzieken mond gevloeid, en daarenboven door eenen onkundige in ſchrift gebragt. Door de geheele breede ontwikkeling van een en ander verkrijgt het verhaal van Zell, eenen dankbaren leerling van Guttenberg zelven, des te hoogere waarde. Deze, terwijl hij zijnen hooggeſchatten meester den uitvinder noemt, erkent tevens, dat *die eyrſte Vurbyldung is vonden in Hollant*, en door Guttenberg aan het zien van eenen gedrukten *Donatus* is ontleend. Zeer belangrijk is de wijze, waarop de Schrijver de historiſche berigten tot een geheel brengt, en de waarſchijnlijke toedragt der zaak uit de onderſcheidene getuigenisſen opmaakt. J. Gänzfleisch, bloedverwant van Guttenberg, is, volgens hem, degene, die dezen het eerst op het denkbeeld bragt door den zoo even genoemden *Donatus*. Zijne vlugt uit Holland, uit de werkplaats van Coster, ſtemt in tijd volkomen overeen met het plotſeling vertrekken van Guttenberg uit Straatsburg naar Mentz, waar hij, met zijnen gevlugten bloedverwant, en naar diens aanwijzingen, de zaak verder voortzette en met nieuwe vindingen volmaakte. Men moet erkennen, dat de toetſing der bewijsgronden van de Duitſchers en het daardoor noodzakelijk geworden onderzoek van Guttenbergs geheele geſchiedenis tevens niet weinig hebben geſtrekt, om de waarheid van Junius verhaal te ſtaven, en de gansche zaak in een nieuw en helder licht te ſtellen.

Zeer opmerkelijk komt ons ook voor, wat op bl. 154 en volg. wordt medegedeeld. De uitvinding wordt in Holland lang geheim gehouden; zoo lang, als men door het verkoopen der drukwerken als handſchriften voordeel van het geheim had. Toen eindelijk de zaak uit andere landen ruchtbaar werd, traden eensklaps overal in Holland boekdrukkers op; men kwam nu voor de zaak uit; zij behoefde niet meer geleerd te worden, maar werd ſlechts openlijker uitgeoefend; en wat niet het minst merkwaardig is, voor het einde der vijftiende eeuw waren er niet minder dan drie Haarlemmers, die in Italië boekdrukkerijen oprigtten.

Wij gelooven, dat de heer Umbreit, tegen wien in de eer-

Digitized by Google

eerste plaats dit boek is gerigt, het gemakkelijker zal vinden, om te zwijgen, of om, gelijk over het eerste werk van den heer de Vries is geschied in Gersdorfs *Repertorium*, uit de hoogte en met verachting, zonder eenige refutatie van het geleverde te schempen, dan om de aangevoerde bewijzen te ontzenuwen. Gelijk wij den oorspronkelijken schrijver voor zijnen arbeid dank zijn verschuldigd, zoo zijn wij dit ook aan den verdienstelijken vertaler, die door het volvoeren van zijne niet gemakkelijke taak het boek ook voor vreemden toegankelijk heeft gemaakt, terwijl de heer Schinkel voor eene keurige uitvoering heeft gezorgd.

Z. K. HASSKARL, Aanteekeningen over het Nut, door de bewoners van Java aan eenige planten van dat eiland toegeschreven. *Amsterdam* bij Johannes Müller 1845. Gr. 8°. VIII en 130 bladz.

Ik waag het van opgenoemd werkje een verslag te geven, niet omdat ik mij vermeet in de plantenkunde bedreven te zijn, of omdat ik een' man als den Hortulanus Hasskarl, waar hij over zijn vak handelt, zoude kunnen beoordeelen, maar alleen, omdat ik een warm belang stel in alles, wat onze Indische Bezittingen aangaat. De strekking van den onderhavigen arbeid brengt dien zoo zeer onder het bereik van alle klassen van ingezetenen, en de behandeling is zoo doelmatig en tevens populair, dat ook den meest oppervlakkigen lezer het nut daarvan in het oog moet springen. Maar laat ik doen zien, welke de strekking is, en dus welk het nut, dat daarvan kan getrokken worden. De voorrede zal ons alhier opheldering geven.

„ Indien ik hier aan het Nederlandsch publiek een werkje „ aanbied" — zoo vangt de Schrijver zijne voorrede aan — „ dat over het nut van omtrent negen honderd planten handelt, die in de gezegende gewesten groeijen, welke onder den scepter van Nederland, meer en meer toenemen „ in inwendigen bloei en nut voor het moederland, zoo is „ het om slechts in geringe mate terug te geven, wat mij „ door het Nederlandsch Bestuur op Java gegeven werd, namelijk, de zoo weelderige natuur des Plantenrijks van dat „ zoo heerlijke eiland te onderzoeken. Elk wetenschappelijk onderzoek heeft echter ten doel, vroeger of later ten „ steun te dienen van den handel en de welvaart van het „ menschdom. Het zij nu, dat die welvaart door huishoudelijk gebruik, door technische of geneeskundige aanwending worde bevorderd, de handel zal al ligt daarvan partij „ trekken, om ook aan andere gewesten dezelfde voordeelen te doen toekomen, die eene streek boven andere ken-

„ merken. Van dit gezigtspunt uitgaande, heb ik mij moeite „ gegeven, om, op de onderscheidene reizen, die ik, in „ het belang van den Plantentuin, op Java moet ondernemen, „ zorgvuldig op te teekenen, wat de Inlander over het „ nut en gebruik der planten, die in zijne bosschen groei- „ jen, wist te zeggen."

Groot is gewis de moeite, welke de Heer Hasskarl zich te dien einde gegeven heeft; want zijne onderzoekingen strekken zich over ruim 900 planten uit; en niet gering is het getal Javanen, bij wie hij nasporingen heeft gedaan, want hij heeft zich voorzeker nimmer vergenoegd met de getuigenis van een' enkelen Javaan, om, of het geneeskundig, of het huishoudelijk, of het technisch gebruik eener plant te leeren kennen. Hij heeft daartoe meer dan een geraadpleegd; en bij verschil van gevoelen meerderen, en daarnaar eerst zijne aanteekeningen zamengesteld.

Het uitgebreide nut van zoodanigen arbeid is middagklaar. Het werkje geeft eenen leidraad in de hand, welke het verder onderzoek naar de hoedanigheden van zaad, of vrucht, of kern, of bloesem, of blad, of bast, of hout, of wortel eener plant gemakkelijk maakt, hetwelk in eene zoo uitgebreide, rijke en welige natuur, als die van het onschatbare Java, reeds veel genoemd kan worden. Men vergete geenszins, dat de Schrijver niet zelf een onderzoek levert; maar den Nederlandschen lezer aanbiedt het gevoelen op Java, onder den inlander heerschende, omtrent het gebruik, dat van een of ander gedeelte eener plant kan gemaakt worden. Het is natuurlijk, en konde niet anders verwacht worden, dat, ten aanzien van dat gebruik, hier of daar vooroordeelen of dwalingen van den Javaan door den Heer H. zijn opgenomen en geboekt. Daar benevens echter is het zeker, dat de Nederlander door de tegenwoordige „aanteekeningen" bekend gemaakt wordt, met de hoedanigheden van planten en gewassen, welke het voor hem van wezenlijk belang maken, zich dezelve aan te schaffen of tot regtstreeksch gebruik, of als voorwerpen, welke een nader onderzoek verdienen, of uit het oogpunt van geneeskracht, of van nijverheid in alle hare toepassingen, of van voedsel. Dit maakt het boekje van groot aanbelang reeds in Nederland; maar, voor Java, is het boekje eene onmisbare behoefte en voor den ambtenaar, en voor den krijgsman, en voor den grondeigenaar. Om het werkje als handboek voor den een', zoowel als voor den ander te bruikbaarder te maken, zijn de inlandsche benamingen, voor zoo veel de S. vermogt, bij afwijking der benoeming in onderscheidene districten, de verschillende benamingen opgegeven, en evenzeer de Soendasche als de Javaansche namen. Waar het mogelijk was, is de Latijnsche naam, door de wetenschap aan de plant gegeven, daarbij gevoegd.

Uit

Digitized by Google

Uit deze opgaven ziet men, hoe allerwege voor de bruikbaarheid is gezorgd, welke nog verhoogd wordt door de alphabetische (de Javaansche taal natuurlijk in Nederlandsche letterteekens afgebeeld) orde, en de doorloopende nummering, waardoor de verwijzing naar andere artikels gemakkelijk wordt gemaakt. Eene alphabetische „lijst der botanische planten-namen" verwijst mede kortheidshalve naar de nummers, en geeft aan het einde eene opgave der planten, waaraan de wetenschap nog geene namen heeft toegekend. Als of dit alles nog niet genoeg ware, worden de laatste bladzijden der „aanteekeningen" ingenomen door eene „opgave van het onderscheiden gebruik der planten." Door een oogopslag kan men derhalve nagaan, welke planten, naar het oordeel der Javanen, geschikt zijn tot geneeskundig gebruik voor kinderen of voor volwassenen, voor welke deelen des ligchaams, en tegen welke ziekten of ongemakken. Zoo ook kan men zich gemakkelijk overtuigen van de groote menigte planten, op Java voorhanden, welke als voedsel voor den mensch te gebruiken zijn. Meer dan twee derde der besprokene planten kunnen op de eene of andere wijze dienstig gemaakt worden tot de voeding van den mensch. Hoe goedertieren is niet de Almagtige!

Ik zal niets meer behoeven te zeggen van het uitgestrekte nut en van de algemeene bruikbaarheid van dit werkje. Voor allen, die naar Java vertrekken of aldaar verblijf houden, mogen de aanteekeningen van den Hortulanus Hasskarl onmisbaar genoemd worden. Den Heer H. en ook zijnen ongenoemden vriend, door wien de uitgave alhier bezorgd is, zij opregten dank toegebragt. Ook de uitgever de Heer Js. Muller, te *Amsterdam*, heeft, door de keuze der letters, de duidelijkheid bevorderd, en in het algemeen, door fraaije uitvoering en papier, voor sierlijkheid gezorgd. De Heer J. G. La Lau, te *Leiden*, is de drukker; het werkje doet zijner Drukkerij eere aan.

L.

VERSLAG

nopens den staat der Hooge-, Middelbare en Lagere Scholen, in het Koningrijk der Nederlanden, over 1843, *gedaan aan de tweede Kamer der Staten-Generaal.*

HOOGESCHOLEN.

De noodzakelijkheid, om op alle rijks-uitgaven zoo veel mogelijk te bezuinigen, heeft reeds in het begin van het jaar 1843 geleid tot het nemen van twee Koninklijke besluiten, waarvan bij den aanvang van het tegenwoordig verslag behoort te worden gewag gemaakt.

Bij

Bij besluit van den 15den Februarij 1843 heeft Zijne Majesteit bepaald, dat sommige uitgaven ten behoeve der hoogescholen, welke zonder nadeel voor het onderwijs daarvoor vatbaar geoordeeld waren, verminderd zouden worden.

De voornaamste dezer bezuinigingen bestaan in:

de afschaffing, met betrekking tot degenen, die na het besluit tot gewone hoogleeraren zouden worden benoemd of bevorderd, van de vierde verhooging van jaarwedden bij art. 133 van het organiek besluit van 2 Augustus 1815 bepaald voor dengene, die gedurende dertig jaren als gewoon hoogleeraar op eene of meerdere Nederlandsche hoogescholen onderwijs heeft gegeven;

het intrekken van art. 205 en volgende van gemeld besluit van 1815, en van het besluit van 13. October 1836, n°. 87, waarbij was ingesteld en geregeld het van gouvernements wege uitschrijven van prijsvragen en het bekroonen met gouden en in sommige gevallen met zilveren medailles van de beste door de studenten ter beantwoording geleverde verhandelingen; zoodat die uitschrijving en bekrooning niet meer plaats heeft;

het afschaffen der gouvernements-beurzen voor studenten, welke bij artikel 214 en volgende van meergemeld besluit van 1815 waren ingesteld, en waaromtrent nadere bepalingen waren gemaakt bij het Koninklijk besluit van 13 October 1836, n°. 89, met dien verstande echter, dat zij, die dezelve genoten, tijdens het besluit van 15 Februarij 1843 werd genomen, daarvan in het bezit zouden worden gelaten uiterlijk gedurende den termijn, aangewezen bij art. 221 van het besluit van 1815, te weten niet langer dan zes jaar, en zulks omdat het billijk scheen, dat zij, die hunne studiën reeds hadden aangevangen met behulp eener zoodanige beurs, en met het vooruitzigt om dien onderstand, indien zij zich denzelven bij voortduring waardig toonden, gedurende hunnen geheelen studie-tijd te zullen genieten, niet, door het onthouden van de beurs, op eens buiten staat gesteld wierden, om hunne studiën naar behooren te voleindigen.

Bij het intrekken dier gouvernements-beurzen is echter tevens vastgesteld, dat, ter gedeeltelijke vervanging van dezelve aan de hoogescholen, ieder voor een gedeelte en op zoodanigen voet en wijze als nader zou worden bepaald, zullen worden toegevoegd en verbonden de inkomsten der vicarijen en beneficiën *ad studia*, welke ter begeving des Konings staan.

Nog is bij het bedoeld besluit van 15 Februarij 1843 bepaald, dat voortaan geene academische jaarboeken meer zullen worden uitgegeven, waardoor alzoo art. 227 en 228 van het besluit van 1815 en het besluit van 13 October 1836, n°. 88, buiten werking zijn gesteld.

Het

Digitized by Google

Het tweede der hiervoren bedoelde befluiten is genomen op den 25ften Februarij 1843, onder n°. 83.

Bij hetzelve heeft Zijne Majesteit, almede uit aanmerking van de noodzakelijkheid, om ook de uitgaven voor het hooger onderwijs te verminderen, zooveel zulks zonder nadeel voor hetzelve kan gefchieden, befloten, dat het rijks athenaeum te *Franeker*, opgerigt bij Koninklijk befluit van 2 Augustus 1815, zou worden opgeheven met het einde van het toen loopende leerjaar, tot welk befluit Hoogstdezelve is geleid door de overweging, dat een getal van drie hoogefcholen voldoende is voor de behoefte aan hooger onderwijs, waarin van 's Rijks wege dient te worden voorzien, en dat dan ook het getal ftuderenden bij gemeld rijks-athenaeum federt vele jaren bij voortduring was afgenomen, en het nut, dat door die inrigting werd geftictht, niet langer opwoog tegen het bezwaar der uitgaven uit 's Rijks kas, die tot derzelver inftandhouding worden gevorderd.

De regeling van het lot der docenten en van het verder perfoneel bij het alzoo opgeheven athenaeum heeft nog in den loop van het jaar 1843 kunnen plaats hebben, en is aan de vier, bij de opheffing daar nog aanwezige hoogleeraren, bijna onmiddellijk wederom een nuttige werkkring kunnen geopend worden door hunne aanftelling bij de drie hoogefcholen, zoo als zulks in den loop van dit verflag nader zal worden vermeld.

In 1843 is te Utrecht overleden de heer Hermannus Arntzenius, vroeger gewoon hoogleeraar in de regtsgeleerde faculteit, die, offchoon reeds federt 1835 in het genot van het welverdiend emeritaat gefteld, echter tot in het jaar 1842 fteeds is voortgegaan zijne verkregene kundigheden in dat vak aan anderen mede te deelen. Deszelfs aanftelling aan de Utrechtfche hoogefchool dagteekent van den jare 1800.

Van de werkelijk docerende hoogleeraren heeft flechts één fterfgeval plaats gehad, te weten, dat van den heer Johannes Lenting, gewoon hoogleeraar in de faculteit der befpiegelende wijsbegeerte en letteren bij de hoogefchool te Groningen.

Ten gevolge van eene kortftondige, maar hevige ziekte overleed deze nog krachtvolle man den 2. Junij 1843, na flechts gedurende ruim drie jaren den hoogleeraarsftoel vervuld te hebben. De hoogefchool betreurt in hem een waar voorftander en kenner der oude talen, en een getrouw en bereidvaardig leidsman der ftudenten.

Ter zijner vervanging werd nog in dat zelfde jaar benoemd de heer Jacob Adolf Carel Rovers, tot daartoe hoogleeraar bij het rijks-athenaeum te Franeker, terwijl bij de hoogefchool te Groningen ook nog tot buitengewoon hoogleeraar in de faculteit der wis- en natuurkun-

kundige wetenschappen werd aangesteld de heer Willem Adriaan Enschedé, mede tijdens de opheffing van het athenaeum hoogleeraar te Franeker.

Bij de hoogeschool te Leyden werd de vacature in de geneeskundige faculteit, die in 1841 ontstaan was door het aan den hoogleeraar Macquelijn verleende emeritaat, wederom vervuld door de benoeming van den heer Gerardus Coenraad Bernard Suringar, tot daartoe hoogleeraar bij het athenaeum te Amsterdam, terwijl de heer Janus Henricus Scholten, sedert 1840 en tot de opheffing toe hoogleeraar bij het athenaeum te Franeker, bij de gemelde hoogeschool werd aangesteld tot buitengewoon hoogleeraar in de faculteit der godgeleerdheid, en aan den gewoon hoogleeraar in de wijsbegeerte en letteren Joannes Nieuwenhuis, op deszelfs verzoek en op grond zijner zwakke gezondheid, het emeritaat werd verleend.

Bij de hoogeschool te Utrecht werd als buitengewoon hoogleeraar in de wis- en natuurkundige faculteit aangesteld de heer Petrus Harting, tot daartoe hoogleeraar bij meergemeld rijks-athenaeum, en werd de heer Adolphus Stephanus Rueb, observator bij de sterrewacht, benoemd tot lector in de sterrekunde onder bepaling, dat hij de aan eerstgemelde betrekking verbonden werkzaamheden geregeld moet blijven waarnemen.

Nopens de naauwgezette pligtsvervulling der hoogleeraren, alsmede wegens de vlijt en in het algemeen het gedrag der studenten, wordt door heeren curatoren van alle de hoogescholen de beste getuigenis afgelegd.

De academische verzamelingen zijn zoo veel mogelijk in goeden staat gehouden, en vele derzelve hebben wederom meer of min aanzienlijke aanwinsten gedaan.

Wat de *bibliotheek* der hoogeschool te Leyden betreft, wordt gemeld, dat zij, buiten hetgeen uit de beschikbare fondsen is aangekocht kunnen worden, ook nog vermeerderd is geworden door de geschenken van verscheidene schrijvers, voor wier arbeid de bibliotheek bouwstoffen had opgeleverd, alsmede van sommige binnenlandsche maatschappijen, terwijl, onder de buitenlandsche inrigtingen, de academiën te Petersburg en te Brussel, de *Astronomical society* te Londen en te Greenwich, en de *Asiatic society* te Bombay zijn voortgegaan de door hen uitgegevene werken aan de Leydsche boekerij te zenden.

Het *anatomisch physiologisch* kabinet is dit jaar verrijkt met eene aanzienlijke verzameling van kunstmatige pathologische praeparaten, vervaardigd door den medicinae doctor J. Thebert te Parijs, terwijl door de zorg van den hoogleeraar Sandifort eene derde aflevering van platen, voorstellende de nationale schedels in dat kabinet voorhanden, in het licht is gekomen.

Voor

Digitized by Google

Voor het *natuurkundig kabinet* zijn eenige nieuwe magnetifche en magneto-electrifche toeftellen aangekocht. Ook is ten dienfte van het fterrekundig onderwijs eene nieuwe prisma-cirkel aangekocht, zoo als dezelve door den hoogleeraar Kaifer was uitgevonden.

Niettegenftaande de verpligting tot het geven van geregeld onderwijs in de *toepasfing der fchei- en werktuigkunde op de nuttige kunften* bij al de hoogefchoolen, door het in den aanvang van dit verflag vermeld Koninklijk befluit van den 15. Februarij, ook in verband met de oprigting van eene academie van burgerlijke ingenieurs enz., was ingetrokken, is dit onderwijs echter ook dit jaar te Leyden geregeld en onafgebroken gegeven, en door de toehoorders, zoo ftudenten als niet ftuderenden, met voortdurende belangftelling bijgewoond, en is het daartoe dienend kabinet met nieuwe inftrumenten voorzien, terwijl de ftedelijke regering voor het onderhoud van het laboratorium en van de overige daarbij behoorende localen op eene onbekrompene wijze is blijven zorgen.

Het onderwijs in de *landhuishoudkunde* is geregeld gehouden en getrouw bijgewoond, zelfs door hen, die buiten de ftad woonachtig zijn. Het getal toehoorders, dat in 1841 flechts 75 bedroeg en in 1842 tot 108 geklommen was, bleef in 1843 bijna hetzelfde, namelijk 106, zoodat men het er voor mag houden, dat de belangftelling in deze lesfen niet is verminderd.

In het *academisch gasthuis* zijn, volgens opgave van heeren curatoren: in 1843 verpleegd 97 mannen onder chirurgicale en 89 onder medifche behandeling, 63 vrouwen en 64 kraamvrouwen, te zamen 313 perfonen, welke door de ftudenten, onder het toezigt en de leiding der hoogleeraren, met veel belangftelling zijn waargenomen en verzorgd.

Voor *'s Rijks herbarium* heeft zich de gelegenheid opgedaan tot het aankoopen van eene vrij uitgebreide verzameling Japanfche gewasfen, waarvan vele dubbele exemplaren gebruikt kunnen worden tot ruiling met buitenlandfche collectiën, die meestal fchaars voorzien zijn van voorwerpen uit Japan. Op deze wijze heeft men dan ook, door onderhandeling met het *Mufée du Jardin des Plantes* te Parijs, reeds meerdere planten uit Mexico, Peru, Guadaloupe, Fransch Guyana, Isle de France en Madagascar verkregen, ten getale van ruim 3700, en waaronder zich een groot aantal bevindt, dat op de laatfte reizen, op last van het Fransch gouvernement naar den Stillen Oceaan ondernomen, door Franfche natuurkundigen verzameld is geworden.

Het *archaeologisch kabinet* heeft wederom verfcheidene meer of min belangrijke gefchenken mogen ontvangen, waaronder bijzonder dienen vermeld te worden een groot fteenen *Ganefa-beeld*, aangeboden door den heer Mr. J. F. W. van

Digitized by Google

van Nes te Batávia, en een allerfraaist en zeldzaam bronzen *Siva-beeldje*, geschonken door mevrouw de weduwe van wijlen den generaal-majoor en raad van Indie, den heer C. P. J. Elout.

In het rapport van heeren curatoren der hoogeschool te Utrecht over het jaar 1843, wordt niets bijzonders vermeld wegens de bibliotheek, maar Hun Edel Groot Achtbaren geven berigt van de aanwinsten, welke aan eenige andere academische verzamelingen zijn te beurt gevallen.

Zoo is het *museum mineralogicum* verrijkt met eenen, in de omstreken van Utrecht gevallen meteoorsteen, terwijl het *zoölogisch museum* vermeerderd is met eene fraaije verzameling vogelen en amphibiën.

Voor de verzameling van *natuurkundige werktuigen* zijn eenige belangrijke toestellen aangekocht, welke betrekking hebben op de theorie der galvanische electriciteit, en door de zorg van den hoogleeraar Harting werd een *microscopisch observatorium* ingerigt, waarin hij dagelijks met ijver werkzaam is.

(*Het Vervolg hierna.*)

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Aug.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Windstreken.	Windkracht.	Luchtsgesteldheid.
6	28. 10	61	o.	0	betr., regen.
	„ 10¼	69½	w. z. w.	2	bewolkt.
	„ 10¾	60	id.	0 à 2	betrokken.
7	28. 10¾	61	w. z. w.	2	bewolkt.
	„ 10¼	64	id.	2	idem.
	„ 10	57	w.	0 à 2	helder.
8	28. 10¼	60½	w.	2 à 4	bew., regen, buijig.
	„ 11	64	z. w.	2	bewolkt.
	„ 11¾	60	id.	0 à 2	idem.
9	28. 11¼	59	z.	4	bewolkt.
	„ 9½	60	z. z. o.	4, 6 à 8	bew., reg., buij., ruw weêr.
	„ 8¼	58½	z. z. w.	4	bew., regen, buijig.
10	28. 8	60	z.	4 à 6	bew., regen, buijig.
	„ 8	62	z. z. w.	2 à 4	id. id. id.
	„ 8	59	z. w.	4	betr., zware regen.
11	28. 7¾	61	z. w.	4 à 6	bewolkt.
	„ 8½	64½	id.	4 à 6	idem.
	„ 9	58	id.	4	betr., regen.
12	28. 9½	60	z. w.	2 à 4	bewolkt.
	„ 10	61	w.	2 à 4	bew., regen, buijig.
	„ 11¼	56½	id.	4 à 6	betr., reg., buij., ruw weêr.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE

KONST- EN LETTERBODE

VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 22ften AUGUSTUS.

Nº. 35.

BERIGTEN.

Amsterdam, *den* 12. *en* 13. *Augustus* 1845. De 61ste Algemeene Vergadering der Maatſchappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, werd den 12. Aug., ten half elf ure, geopend in het kerkgebouw der Doopsgezinde Gemeente alhier. De WelEerw. Heer D. H. Wildschut trad, als lid van het hoofdbeſtuur, in dezelve voor, in plaats van den WelEerw. Heer J. van Gilse, tot haren Voorzitter gekozen, maar door ongeſteldheid verhinderd deze taak te vervullen. De Spreker gaf echter aan de vergadering een gerustſtellend berigt omtrent zijnen beteren gezondheids-toeſtand en ontboezemde eenen hartelijken wensch voor zijne volkomene herſtelling. De aanſpraak van den opgetreden Voorzitter tot opening der vergadering had ten doel, zijne hoorders aan te ſporen tot eene werkzame en ijverige behartiging van de belangen der Maatſchappij, vooral uit hoofde van den geest onzer eeuw, en was dus een woord naar de behoeften des tijds, dat met belangſtelling werd aangehoord.

Uitdeeling van eereprijzen voor ingezondene Verhandelingen, anders op de openings-rede van den Voorzitter volgende, had dit jaar geene plaats, dewijl er in het vorige geene bekrooning van Schrijvers had kunnen geſchieden.

 Daar-

Daarna werd door den algemeenen Secretaris verslag gedaan van den toestand der Maatschappij en hare verrigtingen, sedert de laatstgehoudene algemeene Vergadering; waaruit o. a. bleek:

Dat er toewijzing van eereprijzen had plaats gehad ten aanzien van twee prijsvragen, zijnde N°. 4, *Bloemlezing uit Dichterlijke werken*, waarop waren ingezonden *drie* antwoorden. Door de meerderheid van Beoordeelaars was het stuk N°. 2, geteekend met de spreuk: *De taal der poëzije heeft kracht*, enz. de bekrooning waardig gekeurd; voorts ten aanzien der 9de prijsvraag: *Een leesboek voor Dienstbaren*, waarop was ontvangen *één* antwoord, geteekend met de spreuk: *Gij zijt allen kinderen Gods*, enz., aan hetwelk de uitgeloofde gouden Medaille was toegewezen.

Bij de opening der naambriefjes, behoorende tot deze bekroonde Prijsverhandelingen, werden bekend als Schrijvers van het Antwoord N°. 2 op de *vierde* prijsvraag; de heeren J. R. Eilers Koch, Evang. Luth. Predikant, te Wildervank, en J. R. Eilers, Evang. Luth. Proponent, te Nieuwe Pekela; en van het antwoord op de *negende* Prijsstoffe, de heer A. Biben, V. D. M. te Edam.

Den volgenden dag zijn de werkzaamheden ten einde gebragt.

IETS
OVER DE OUDE NEDERLANDSCHE BIJWOORDEN
SAREN, SAERMEER,
EN EENIGE ANDERE COMPOSITA MET
MEER.

Er is op het veld onzer oude taal- en letterkunde nog zooveel te ontginnen, dat men naauwelijks weet waar aan te vangen. Terwijl nog zooveel ongebruikt ligt, is aan den anderen kant reeds veel misbruikt, vooral door het *dilettantisme*, dat met onzen ouden taalschat meer gespeeld dan gewoekerd heeft. Zoo ging het met geheele gedichten, zoo ging het met enkele woorden of vormen.

Te-

Digitized by Google

Teregt heeft Dr. M. de Vries vóór eenige maanden in den *Algemeenen Konst- en Letterbode* gezegd: „Het schijnt als of op sommige woorden een ongunstig noodlot rustte; althans er zijn er, die reeds dikwijls verklaard zijn en telkens al weder verklaard worden, maar ook telkens op eene andere wijze. De reden dezer uiteenloopende gevoelens zal wel deze zijn, dat men alleen op de plaats, die men voor oogen had, de aandacht vestigde, zonder die met andere plaatsen uit andere schrijvers in vergelijking te brengen, en zoo uit de beschouwing van velen eene verklaring op te sporen, die eene enkele niet overtuigend aan de hand geven kan."

Tot die woorden behooren ook de adverbia, die wij in den titel van dit opstel vermeld hebben, en wier verklaring wij te gereeder zullen beproeven, omdat ons punten van vergelijking ten dienste staan, die onzen voorgangers ontbraken, en omdat ze in het doorwrochte hoofdstuk over de *adverbia* in de *Deutsche Grammatik* van Jacob Grimm, dat reuzenwerk van onzen tijd, niet worden vermeld.

Wij vertrouwen geen onnut werk te doen; want hoe gering onze bijdrage op zich zelf ook zijn moge, wij rekenen iedere bemoeijing voor de kennis onzer taal en de opbouwing onzer grammatica gewenscht; en zoo ergens, dan geldt van dergelijke onderwerpen het: „welche wäre die unwichtigere?"

In het oud-Duitsch en oud-Saksisch bestaan twee partikelen, die tot op Grimm geheel onverklaarbaar schenen, hoewel men omtrent de beteekenis niet kon twijfelen. Het zijn de partikelen *sâr* en *san*. Duitschlands grootste taalgeleerde heeft hun met zijne gewone scherpzinnigheid hunne plaats aangewezen onder de pronominale adverbia.

De leer der *correllativa* (zie *Grammatik* III, 193 ff.) maakt een der diepzinnigste vraagstukken uit der Duitsche spraakkunst, en het was aan het genie van Grimm voorbehouden de aandacht daarop te vestigen, en de duistere partikels *sâr* en *san* in den rei der Duitsche correllativen in te voeren.

Hij stelt, bij inductie, de volgende correllatie voor:

Oud-Saks.	huan	than	san
Oud-Hd.	huâr	dâr	sâr

„Dem

„Dem ſinn dieſer partikeln (mox, cito, ſtatim.)" — dus gaat hij S. 196 voort — „liesſe ſich wohl eine pronominale wendung abgewinnen. Der begriff des unverzüglichen, ſogleich auszurichtenden, ſchliesſt eine beziehung auf ort und ſtelle in ſich, wie die gangbaren adverbia ahd. *zi ſtati*, mhd. *ze ſtete*, nhd. *auf der ſtelle* lehren, ſo dasz *ſâr* und *dâr* leicht vermittelt erſcheinen."

In het middel-Nederlandsch zou deze correllatie moeten luiden:

waen daen ſaen,

gelijk wij die ook werkelijk bezitten. Daarmede is eene andere reeks zeer naauw verwant, wier vormen van de twee eerſte reijen bekend zijn, maar wier laatſte rei nog niet bij ons is vermoed; zij is deze:

waer daer ſaer.

Ik kan de theorie der correllatie hier niet ontwikkelen, ik moet naar Grimm verwijzen; maar ik wil de aandacht op de beide opgegeven Nederlandſche correllaties vestigen, omdat, zoo als Grimm zegt (S. 197), „in den deutſchen ſprachen die eigenthumlichkeit der dritten reihe längst geſtört und ungefühlt ist; daher die aus ihr übrigen partikeln ſich in demonſtrative bedeutung oder in ganz abgeleitete verlieren." Daarenboven was het wel waardig ze te vermelden, daar geen onzer taalgeleerden die taalwet gevoeld had, behalve misſchien Mr. L. Ph. C. van den Bergh, hoewel dat bewustzijn bij hem nog niet tot geheele klaarheid ſchijnt gekomen te zijn (zie zijne Aanmerking over de bijwoorden in de Jagers *Taalk. Magazijn*, III. D. bl. 32.).

Wij zullen thans den vorm *ſaer* in onze oude taal trachten op te ſporen.

De oorſpronkelijke vorm *ſaer*, *ſâr* komt alleen in compoſita voor, waarover ſtraks: de eenvoudigſte en zuiverſte ſchrijfwijs daarvan buiten zamenſtelling is *ſaren* (even als *daen* wordt *danen* en *waen* tot *wanen*).

Roman van Lancelot (HS. der Kon. Bibl. te 's Hage) II Boek, vs. 9467:

Si ſprac tote Gindan: „Nu hort,
Siet hier ene joncfrouwe, die vor mi
Saren quam claegen, dat gi
Hare lant hare met crachten naemt."

II

II B. vs. 6813:

Here, ic quam *ſaren* gereden
In dit lant tere ſteden,
Ende een mijn knape, daer ic vernam
Dat een ridder jegen mi gereden quam.

Met gering verſchil — met verſterkte aanvangsletter — leest men hetzelfde woord *tſaren* tweemaal in hetzelfde HS., waar een glosſator of corrector, die hier en daar trachtte te modernizeren, beide keeren er den jongeren vorm *tjaren* boven plaatſte; b. v. II B. vs. 1307:

Ic bem die gene, die u *tſaren*
Die wapene gaf ſonder ſparen,
Doe gi ontwapent ende onbewart
Ten ingange van enen bosſche wart,

en vs. 13880:

Acht dagen vor medewinter *tſaren*
Soude mijn brudegoem varen
Tes conincs Arturs hove, om daer
Ridder te werdene.

In den *Roman van Floris ende Blanceſloer* leest men *tjaren*, zoo men op de lezing van Hoffmann kan ſtaat maken; vs. 1884:

Hier was een gheſelſcap van comannen *tjaren*,
Die ic wane dat van Spaenghen waren.

Hoffmann vertaalt het: „ im vorigen Jahre," en Prof. Lulofs neemt die uitlegging over in zijne *Proeve van Nederl. Schriften uit de* XIII. *en* XIV. *eeuw*, bl. 324.

Het blijkt uit deze plaatſen ten duidelijkſte, dat het woord *ſaren*, *tſaren*, *tjaren*, ſteeds betrekking heeft op het verledene, terwijl het oud-Hoogduitſche *ſâr* voor het toekomende gebezigd wordt, (*) en oppervlakkig zou men dus kunnen meenen, dat het twee verſchillende woorden waren, en dat men in ons *tſaren* een adverbium moest zoeken uit een zelfſtandig naamwoord (*jaar*) afgeleid, waartoe de variant *tjaren* ook zou leiden, zoowel als de vergelijking met de MHD. uitdrukking *ze jâre*, *Diut.* 3, 65. 66 (*Gramm.* III. 148), hoewel dit laatſte ook beteekent *anno futuro*, en naar alle analogie bij ons *te jaren* op de toekomst, of uiter-

(*) Grimm, *Grammat.* III, 196 en A. Ziemann, *Mittelhochd. Wörterb.* in voce *ſâr-ie*, S. 343.

Digitized by Google

terlijk op het tegenwoordige kan betrekking hebben. Wanneer men echter zich herinnert, dat de derde rei der correllatie bestaat uit relativen, die uit den aard der zake zich zoowel met een praeteritum als futurum laten verbinden, dan valt die tegenstrijdigheid weg; en de beteekenis, ook wanneer zij tot eene vaste en duurzame is overgegaan, is zulks alleen door toepasfing.

Toen nu de beteekenis van *saer*, *saren*, *tsaren*, door toepasfing bij uitsluiting aan het verledene was gehecht, trachtte men de verbinding met het futurum door eene modificatie aan te duiden. — „Mehrern localadverbien pflegt die partikel *sâr* verbunden zu werden," zegt Grimm (S. 197), en dit heeft bij ons plaats; bij voorbeeld met het bijwoord *meer*.

Meer drukt zoowel het begrip van tijd als van hoeveelheid uit. Zeer duidelijk b. v. komt het in den zin van *postea*, *voortaan* in den *Roman van Lancelot* voor, II B. vs. 3244:

(Doe) Setten si hen ter vlucht sere,
Alse die niet en mochten duren *mere*.

Vs. 22810:

Ende wi alle, cleine ende groet,
Selen u man wesen *mere*
Ende gi onser alre here.

of vs. 22989:

Hier sal hi liggen sijn leven al,
Dat hi *meer* ute comen en sal.

En op eenige verbindingen met *meer* zullen wij straks terug komen: vooreerst moeten wij ons bepalen tot de compositie met *saer*, waarvan ons een genoegzaam aantal voorbeelden te stade staan. In het *Leven van Jesus*, door Prof. Meijer uitgegeven, leest men bl. 209:

„Ghi sijt mine vrint, op dat ghi doet dat ic u ghebiede.
Tsarmeer en salic u nit heeten knecht."

Reinaert de Vos, vs. 1916:

Ende hi weet so meneghen keer,
Hine wert gevangen *tjaermeer*;

waarvoor men in de uitgave van Gräter echter leest: *Tsiarmeer*, en waarvoor ook alle andere voorbeelden pleiten, als: *Roman van Limborch*, II B. vs. 45:

Hi seide: „Lieve vader, here,
Wet wel, dat ic *tsarmere*
Out genouch ben ten wapenen te vane.

V.

V. B. vs. 835:

Die rike coninc van Arragoen,
Die van forghen en weet wat doen,
Want hi es *tfaermeer* van tide.

V. B. vs. 1258:

Ende ic ben *tfaermeer* van daghen.

VI. B. vs. 410:

Oec weeti wel, dat *tfaermere*
Die coninc es out van daghen.

Willems verwerpt teregt de uitlegging van Mone, die er (*Anzeiger* 1835, bl. 53) het franfche *jamais* in ziet. Willems wil het verklaard hebben *in (g)een jaar meer*, tot welke verklaring hij denkelijk door den vorm van het woord gebragt wordt, zoowel, als omdat hij de boven aangehaalde verzen uit den *Reinaert* in verband befchouwt met eene andere plaats van dat gedicht (vs. 424), waar koning Nobel den das wraak belooft over *Reinaert* en er bij voegt:

Levic een jaer, het fal hem fcinen.

Het zoeken van dit verband getuigt meer voor de fcherpzinnigheid van den geleerden uitgever dan voor de waarheid zijner verklaring. Beide plaatfen zijn geheel en al onafhankelijk van elkander. — Prof. Meijer gaf de ware uitlegging: *voortaan*, *van nu af*, *nu*, dit leert de gefchiedenis van het woord, zoo als wij die hebben trachten op te fporen.

(Het Vervolg en Slot hierna.)

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,

ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

R. J. SCHIMMELPENNINCK, Disfertatio inauguralis de *Jure Venationis* etc. Lugd. Batav., apud J. W. van Leeuwen MDCCCXLV. 8°., pag. 133.

De bevordering van den Heer Schimmelpenninck tot Doctor in de regten, in een tijdftip vallende, dat in het naburig Frankrijk eene nieuwe jagtwet werd ingevoerd, en dat ook onze Regering zich met de zamenftelling van gewijzigde verordeningen op dit onderwerp onledig houdt, zal het niemand verwondering baren, dat de keuze des jeugdigen regtsgeleerden bij de vervaardiging zijner academifche verhandeling zich tot eene gefchied- en regtskundige verhandeling over het jagtregt bepaalde.

Het is niet te ontkennen, dat deze ſtoffe door velen, zelfs door regtsgeleerden, meestal als weinig belangrijk beſchouwd wordt, en dat zij bovendien reeds zeer dikwijls ten onderwerp van academiſche verhandelingen en andere geſchriften is gekozen, maar het is evenzeer waar, dat het eerſte meestal aan gebrek van genoegzame kennis omtrent dezen geheel bijzonderen tak van het regt moet worden toegeſchreven, en wat het andere betreft, kan men gerustelijk zeggen, dat de meeste dier verhandelingen tegenover de thans aangekondigde geenszins den toets der volledigheid en grondige behandeling kunnen doorſtaan.

Van de oudſte oorkonden af voert de ſchrijver, in zijne inleiding, de bepalingen door van het Romeinſche regt tot op de Middeleeuwen, en bepaalt zich in de eerſte afdeeling tot eene welgeſlaagde geſchiedenis van het Franſche jagtregt tot op de groote ſtaatsomwenteling. De tweede is aan de behandeling van hetzelfde jagtregt van 1789 tot 1844 gewijd. In de derde afdeeling behandelt de Schrijver het jagtregt, zoo als het bij de Franſche wet van den 3den Mei 1844 geregeld is, terwijl eindelijk de vierde aan het Nederlandſche jagtregt gewijd is. Ten ſlotte vindt men achttien theſes, waarvan de vijf eerſten tot het jagtregt betrekking hebben. Achter iedere afdeeling zijn de noodige aanteekeningen gevoegd.

Het door den Heer S c h i m m e l p e n n i n c k aangekleefd en verdedigd beginſel is: dat de jagt een Regaalregt is; dat de beſtaande jagtwet van den 11den Julij 1814 op dat regt gegrond is, en dat dit Regaalregt door art. 641 van het Burgerlijk Wetboek is bevestigd; en niemand kan ontkennen, dat dit ſysthema geleidelijk ontwikkeld en met gelukkigen uitſlag verdedigd is. Het bevreemdt derhalve niet, dat bij de openbare promotie de uit de verhandeling afgeleide theſes geene tegenſpraak hebben gevonden, althans onaangevochten zijn gebleven.

Een ieder, die eenig belang in jagt en jagtregt ſtelt, moet den Heer S c h i m m e l p e n n i n c k voor zijnen allezins lezenswaardigen arbeid dankbaar zijn, en hem met zijne loffelijk volbragte taak geluk wenſchen.

Ten bewijze evenwel, dat het werkje met belangſtelling is gelezen, mogen de volgende aanmerkingen niet achterblijven: Zoo leest men b. v. pag. 98 voor: „*om te fretteren*" „*ad capturam mustelarum retibus*," hetwelk eigenlijk zegt „*om wezels met netten te vangen*"; voor „*windhond*" overal „*canis vertagus*" in plaats van „*grajus*" of *leporarius*"; voor „*lighond*" *canis cubans*" in plaats van „*avicularis*"; voor „*waterſnip*": „*rusticula aquatilis*" in plaats van „*Scolopax Gallinago*" enz.; terwijl de overige ingeſlopene onnaauwkeurigheden en drukfouten wel het meest voor rekening van den corrector zullen moeten komen.

In-

Digitized by Google

Intusschen geeft de inhoud dezer verhandeling, vooral in den tegenwoordigen tijd en bij eene aanstaande jagtwet, aanleiding tot belangrijke beschouwingen en overwegingen.

Het schijnt in den tegenwoordigen staat van zaken en de heerschende, hetzij dan valsche of gegronde, begrippen omtrent alles, wat van oude herkomst is, minder geschikt in eenen strijd te treden over het ontstaan en de uitgebreidheid van het Regaal jagtregt, offschoon het, in het voorbijgaan, wel der opmerking waardig is, dat de groote regtsgeleerde Merlin nog in onzen tijd dat regt heeft erkend; dan wel de zaak van haar tegenwoordig standpunt, in verband met art. 641 van het Burgerlijk Wetboek, te beschouwen. Eene kleine uitweiding over dit onderwerp zal hier wel niet ongepast zijn.

Alvorens men met eenige hoop op goeden uitslag tot de wijziging der bestaande jagtwet kan overgaan, zal men het aanvankelijk één moeten zijn over de vraag: „Zal er jagt blijven bestaan?" Bij de ontkennende beantwoording houde men de zaak voor vervallen, en getrooste men zich de geheele uitroeijing van het wild! Meent men de vraag toestemmend te moeten beantwoorden, dan dient men tevens deze stelling aan te nemen: „dat het wild als eene zaak „van algemeen eigendom, welke eerst door de toeëigening „een bijzonder eigendom wordt, onder het beheer der „Hoogste Magt staat, en de wijze en tijd, waarop en wanneer die toeëigening geoorloofd is, als zoodanig een onderwerp van wetgeving behoort te blijven." Zonder dat, is alle denkbeeld van jagt en behoud van het wild illusoir; alle bevoegdheid, om het eigendomsregt ten aanzien van het wild te beperken, ongegrond en ongerijmd.

Dan, alle speculatieve beschouwingen schijnen van zelve noodeloos te worden en te vervallen, wanneer men, zonder vooringenomenheid voor het eene of andere systhema, het 641ste art. van het Burgerlijk Wetboek in verband met het voorafgaand art. 625 leest, en aan hetzelve eene ongewrongen uitlegging geeft; want dan immers kan men niet ontkennen, dat ons jagtregt bij het eerst genoemde stellig geregeld en bepaald is geworden, vermits daarbij:

1°. het wild wordt beschouwd als eene zaak zonder eigenaar, welke alléén door toeëigening (occupatie) verkregen kan worden.

2°. dat regt van toeëigening, met uitsluiting van alle anderen, aan den eigenaar van den grond, des verkiezende, is toegekend; mits

3°. geene regten, door derden verkregen, en waarvan zij in het bezit zijn, hem die toeëigening op zijnen grond ontzeggen, welke regten bij het artikel uitdrukkelijk worden bevestigd;

4°. is aangenomen, dat het regt van toeëigening door wetten behoort te worden geregeld en beheerd, en

5°. de Wet van den 11den Julij 1814 in hare beginselen en werking wordt erkend en bekrachtigd, gelijk ook de op dit onderwerp nader gemaakte verordeningen.

Wanneer men moet toestemmen: (en wie zoude het, zonder alle logische redeneringen weg te cijferen, kunnen tegenspreken?) dat dit de geest van het artikel is, dan volgt toch ook ten duidelijkste, dat de wetgever geene de minste strijdigheden met het bij het Burgerlijk regt aangenomen systhema in de Wet van den 11den Julij 1814 heeft gevonden; want, ware dit het geval geweest, dan immers had, bij gevolgtrekking, die Wet bij de invoering van het Burgerlijk Wetboek voor vervallen moeten verklaard worden.

Eindelijk: gesteld eens, dat men, in stede van herziening, tot eene geheel nieuwe Wet wilde overgaan, dan is het toch klaar, dat men meergemeld art. 641, als het beschreven jagtregt inhoudende, ten grondslag zoude *moeten* nemen, en dan immers zoude ieder Wetsontwerp, waarbij niet de beginselen der Wet van den 11den Julij 1814 werden gehuldigd, *per se* in strijd zijn met het Burgerlijk Wetboek, bij hetwelk het bestaande jagtregt in beginselen en werking zoo uitdrukkelijk is bevestigd.

Of zoude men, bij den bestaanden hervormingsgeest, het welligt geraden oordeelen, alvorens eene nieuwe jagtwet te maken, art. 641 van het Burgerlijk Wetboek door een ander te vervangen?!

Suum cuique. —

VERSLAG

nopens den staat der Hooge-, Middelbare en Lagere Scholen, in het Koningrijk der Nederlanden, over 1843, *gedaan aan de tweede Kamer der Staten-Generaal.*

(Vervolg van bladz. 112.)

De ontleedkundige verzameling te Utrecht wordt met de meeste zorg door den prosector in orde gehouden en verrijkt door nieuwe en fraaije, door hem vervaardigde praeparaten. Ook het *herbarium* is in den loop van het jaar aanzienlijk vermeerderd.

Omtrent het *academisch gasthuis* wordt gemeld, dat, ofschoon de localen steeds veel te wenschen overlaten van het gebrekkig bestaande, echter, zoo veel mogelijk, een nuttig gebruik is gemaakt, gevende de lector in de heel- en vroedkunde M u l d e r aldaar zijne lessen met den meesten ijver en belangeloosheid.

De te Utrecht voor eenige jaren zoo zeer opgewekte belangstelling in de scheikunde schijnt nog steeds toe te nemen,

Digitized by Google

men, zoodat men al meer en meer ondervindt, dat het *laboratorium chemicum* te klein wordt voor het aantal kweekelingen, die zich aldaar in het nemen van fcheikundige proeven komen oefenen; doch is het vooruitzigt geopend, dat ook hierin, zoowel als in de verbetering van het *nofocomium* en in meerdere materiele behoeften, eerlang zal worden voorzien, ten gevolge van de lofwaardige medewerking, ook van andere zijden dan van gouvernementswege, aangeboden.

Zoowel het gewestelijk beftuur als de regering der ftad Utrecht hebben namelijk, in den loop van dit jaar, een treffend blijk van belangftelling in den bloei der hoogefchool gegeven.

Onderrigt, dat de befchikbare fondfen niet toereikende waren, om in het onderhoud van fommige en in de verbetering van andere academifche inrigtingen te voorzien, hebben gezegde befturen niet geaarzeld, om elk voor den tijd van tien jaren eene jaarlijkfche toelage van *f* 5000, ingaande met den 1. Januarij 1844, tot dat einde befchikbaar te ftellen.

De *bibliotheek* der hoogefchool te Groningen is voornamelijk uit bijdragen door het fonds, opgerigt bij Koninklijk befluit van den 13. October 1836, n°. 91, eenigzins vermeerderd geworden, vooral met betrekking tot het vak van de Nederlandfche letterkunde en welfprekendheid: de overwegingen nopens de vermeerdering van het perfoneel bij deze inrigting, waarvan in het vorige verflag gewag werd gemaakt, hebben het gewenscht gevolg gehad, doch daar deze zaak eerst in den aanvang van het jaar 1844 geheel tot ftand is gekomen, zoo zal van hetzelve nader in het verflag over dat jaar melding worden gemaakt.

De verzameling van *fcheikundige werktuigen* is ook eenigzins vermeerderd, onder anderen met eene luchtpomp, en het *kabinet voor de natuurlijke historie* door aankoopen uit de verzameling, nagelaten door wijlen den heer chirurgijn Ter Borgh. Van gezegd kabinet is een veertiende vervolg-catalogus gedrukt geworden.

De verzameling van *wis-*, *natuur-* en *fterrekundige inftrumenten* is onder anderen verrijkt geworden met eenige door het Gouvernement voor de hoogefchool te Groningen beftemde werktuigen, afkomftig uit de verzameling van het voormalig rijks-athenaeum te Franeker.

Het *academisch gasthuis* is op den gewonen voet in ftand gehouden door de jaarlijkfche toelage van *f* 2000, van wege de ftad Groningen wederom voor hetzelve toegeftaan.

De *landhuishoudkundige lesfen*, ook voor niet-ftuderenden, zijn in 1843 door 24 toehoorders, en dus door 2 meer dan in het vorige jaar, bijgewoond, waaronder meerdere aanftaande landbouwers, die zich te dien einde tijdelijk te

Gro-

Digitized by Google

Groningen opbielden. Volgens de verklaring van den hoogleeraar, met dit onderwijs belast, bestaat bij hem de overtuiging, dat onderscheidene der hoorders met veel nut op die lessen zijn bezig geweest met zeer geregeld aanteekeningen te houden, die zij vervolgens tot verdere oefening hebben uitgewerkt.

Bij het berigt, dat, met betrekking tot de localen ten dienste der chemische lessen en tot berging der verzameling der chemische toestellen, de zaak gebleven is in den toestand in de laatst vorige verslagen vermeld, geven heeren curatoren den wensch te kennen, dat de provisionele toestand zal kunnen voortduren, tot dat door het stichten van een nieuw academie-gebouw ook in de behoefte van doelmatige localen voor het *laboratorium chemicum* zal zijn voorzien.

De deliberatiën over dit belangrijk punt hebben dan ook eene aanmerkelijke schrede voorwaarts gedaan; over de voornaamste grondslagen van het plan is men het eens geworden, en de regering der stad Groningen heeft zich reeds bereid verklaard, om tot verwezenlijking van hetzelve zich aanzienlijke opofferingen te getroosten.

Alvorens dit gedeelte van het tegenwoordig verslag met de gewone opgaaf van het getal der bij al de hoogescholen, op het einde van het jaar 1843, ingeschreven studenten, te sluiten, verdient hier nog te worden gemeld, dat de thans reeds overleden secretaris van het collegie van curatoren der hoogeschool te Groningen, de heer Mr. A. L. Wichers, die, zoo als in het verslag over 1841 werd berigt, destijds aan gemelde heeren een afschrift van het geheele protocol der handelingen van hun collegie, van 1611 af tot den jare 1700 toe, had aangeboden, nu in het jaar 1843 heeft doen drukken en gratis verspreiden eene door hem verzamelde lijst van het getal der inschrijvingen als student, sedert de oprigting van gemelde hoogeschool op den 23. Augustus 1614.

Die lijst is in kwart-eeuwen verdeeld, en toont onder anderen aan, dat, met uitzondering alléén van de tweede kwart-eeuw, 1639—1664, het grootste getal, namelijk 1291 *inlandsche* studenten, ingeschreven zijn geworden in de laatste kwart-eeuw 1814—1839, terwijl daarbij al de overige kwart-eeuwen verre ten achter staan, dooreen geslagen met een verschil van ruim 400 inschrijvingen van *inlanders* in *minder*, welke uitkomst dan ook door heeren curatoren wordt aangevoerd als een duidelijk bewijs der ongegrondheid van het gevoelen van sommigen, dat de bloei der hoogeschool te Groningen zou tanen, en in de laatste tijden zou zijn afgenomen.

OP-

Digitized by Google

OPGAAF *der aan de hoogeſchoolen bij de verſchillende faculteiten ingeſchrevene ſtudenten op den* 31. *December* 1843.

FACULTEITEN.	LEIDEN. aldaar ſtuderende.	LEIDEN. elders ſtuderende.	UTRECHT. aldaar ſtuderende.	UTRECHT. elders ſtuderende.	GRONINGEN. aldaar ſtuderende.	GRONINGEN. elders ſtuderende.	TOTAAL.
Godgeleerdheid	79	23	92	3	47	„	244
Regtsgeleerdheid	211	49	137	„	70	„	467
Geneeskunde	127	54	83	5	80	„	349
Wis- en Natuurk.	6	1	14	1	34	„	56
Beſpiegel. Wijsbeg. en Letteren.	23	12	14	4	54	„	107
	446	139	340	13	285	„	
Te zamen	585		353		285		1223
Op den 31. Dec. 1842 was het getal ſtudenten	632		374		290		1296

Gymnasiën en Latijnsche Scholen.

Bij de Latijnſche ſcholen, ingerigt naar de voorſchriften van het Koninklijk beſluit van 2 Augustus 1815, N°. 15, alsmede bij het athenaeum te Maastricht en het collegie te Roermond, is het onderwijs gebleven op de hoogte, waarop het ten vorigen jare ſtond.

De inſtellingen, welke thans meer bepaaldelijk de benaming van *gymnaſiën* voeren, zijn, volgens de aankondiging in het laatstvorig verſlag, in 1843 met een drietal vermeerderd, te weten te Nijmegen, Rotterdam en Middelburg, terwijl omtrent het einde van dat jaar de magtiging is verleend, om aan de Latijnſche ſchool te Franeker eene gelijke uitbreiding te geven.

De betrokkene ſtedelijke beſturen hebben doorſlaande bewijzen gegeven van belangſtelling in deze nieuwe inrigtingen,

gen, overal waar dezelve tot ſtand zijn gekomen. De min of meer ſombere, veelal bekrompene ſchoolvertrekken zijn vervangen door heldere ruime zalen met doelmatige tafels en verdere benoodigdheden voor den wijderen omvang van het onderwijs, zwarte borden, landkaarten, globes, enz.; ſommige gymnaſiën zijn voorzien van phyſiſche inſtrumenten, in welk opzigt dat van Haarlem in het bijzonder uitmunt. Het onderwijzend perſoneel is, in evenredigheid van het vermeerderd getal leervakken, uitgebreid, en de keuze is algemeen gelukkig uitgevallen. Aan de zorgvuldige bemoeijingen der collegiën van curatoren zijn te danken: de met overleg der leeraars gemaakte regelmatige verdeeling der leervakken en leeruren voor de beide afdeelingen; de vestiging van het aanvankelijk onderwijs voor de beide afdeelingen, vereenigd in de onderſte klasſen, op ſtevige gronden, waarop het volgend onderrigt voor elke afdeeling naar eenen vasten gang wordt voortgezet; de dienovereenkomſtige aanſluiting van het onderwijs eener volgende klasſe aan de voorgaande, zonder gaping, zonder overlading; de ongedwongen orde, ten gevolge der bepaling, dat iedere leeraar op de vastgeſtelde tijdſtippen in zijne klasſe moet tegenwoordig zijn.

Het verdient opmerking, dat deze gymnaſiën alzoo worden teruggebragt tot hunne vroegere beſtemming. Immers vóór dat in de lagere ſcholen de verbeteringen waren ingevoerd, waarop dezelve thans vrij algemeen roemen mogen, waren de Latijnſche ſcholen dienstbaar niet alleen aan de opleiding voor het academisch onderwijs, maar ook tevens aan die voor algemeene beſchaving. Daarheen was het, dat de knapen uit den fatſoenlijken ſtand, onverſchillig tot welke maatſchappelijke betrekking zij moesten gevormd worden, in grooten getale ſtroomden, en voor hen, door een ſtreng grammaticaal onderwijs in het Latijn, de grond gelegd werd voor de kennis en de beoefening der moedertaal, welke aan de lagere ſcholen vreemd waren.

Het is waar, in vroegeren tijd werden er geene vreemde hedendaagſche talen, en zelden geſchiedenis, aardrijks-, wis- en natuurkunde, onderwezen, doch de veranderde ſtaat der maatſchappij heeft de kennis derzelve voor den man van beſchaafdheid tot behoefte gemaakt, en zullen nu de gymnaſiën aan hare vroegere beſtemming getrouw blijven, dan behooren zij den gang der beſchaving te volgen.

Het ſtedelijk beſtuur van 's Gravenhage heeft eerst getracht het doel te bereiken door het oprigten eener ſtadsſchool van middelbaar onderwijs; doch de genomene proeve is mislukt. Die ſchool is opgeheven, of liever zij is overgebragt in de Latijnſche ſchool, welke alzoo in een *gymnaſium* van twee afdeelingen is hervormd. De proeve

is

is volkomen gelukt, en de deugdelijkheid, zoowel van het oud-klasſieke onderwijs, als van de vakken van algemeene beſchaving, doet de inrigting van jaar tot jaar in bloei toenemen, terwijl dezelve tot model verſtrekt voor die gymnaſiën, welke ſedert ontſtaan zijn, en waarbij de proeve te beter ſlaagt, hoe naauwgezetter zij dat model volgen.

Naauwelijks was te Arnhem het gymnaſium op den nieuwen voet ingerigt, of deszelfs verdienſtelijke rector, J. K. Badon Ghijben, werd plotſeling door den dood aan hetzelve ontrukt. De breuke is gelukkig herſteld door zijnen opvolger, den zoo bekwamen als geleerden J. W. Elink Sterk, tot op dien tijd rector der Latijnſche ſchool te Gorinchem.

De Latijnſche ſchool te Sneek heeft bijna gelijktijdig een zwaar verlies geleden, door het afſterven van den, gelijk in vele andere betrekkingen, zoo ook in die van rector allezins verdienſtelijken Amersfoordt. Ook deze breuke is geheeld door de benoeming van den toenmaligen conrector van het Arnhemſche gymnaſium P. J. Costerus.

In de Provincie Vriesland, ter ſteden Hinloopen, IJlst, Sloten, Stavoren en Workum, mitsgaders in de dorpen Joure en Kollum, is ſedert geruimen tijd het rectoraat der Latijnſche ſchool waargenomen door eenen leeraar der hervormde gemeente van die plaatſen, met het genot van eene geringe rijks-jaarwedde. Het is gebleken, dat aldaar geene onmisbare behoefte was aan die ſcholen, en dezelve aan het doel niet beantwoordden. Uit dien hoofde heeft Zijne Majeſteit, bij beſluit van den 6. October 1843, N°. 75, bepaald, dat, zoo als vroeger ten aanzien der Latijnſche ſchool te Sloten geſchied was, bij ontſtane vacature van het predik-ambt, op elke der genoemde plaatſen de Latijnſche ſchool zoude worden opgeheven, en heeft deze opheffing dien ten gevolge dan ook reeds te IJlst plaats gegrepen.

(Het Vervolg hierna.)

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

De drie nieuw ontdekte Eilanden.

De Franſche zee-ingenieur Vincendon-Dumoulin heeft de nieuwe ontdekking des Belgiſchen kapiteins Hondt, waarvan wij in een vorig nommer gewag maakten, tegengeſproken. Volgens het zeer uitvoerige berigt van gemelden kapitein meent hij, dat er geen twijfel kan beſtaan, of de drie eilanden, door dezen Industriel, Leopold I en Koningin

Digitized by Google

gin Louize genoemd, zijn dezelfde, als die, welke op Fransche kaarten de namen dragen van Egmont, Queen Charlotte en Withsunday, en door de inboorlingen Varratea, Nonkoutaouake en Oinake worden genoemd. Kapitein Wallis heeft ze in het jaar 1767 ontdekt, en zij zijn sedert dien tijd dikwijls gezien. Op de nieuwe koninklijke zeekaart in het generale depôt der marine, komt hunne ligging bijna geheel overeen met die, welke door den Belgischen zeekapitein is opgegeven. Bijna dagelijks, verzekert de heer Vincendon-Dumoulin, komen er bij het Fransche ministerie van marine dergelijke berigten in, die, bij nader onderzoek, ongegrond blijken te zijn. Volgens eenen Duitschen aardrijkskundige evenwel zou het eiland Egmont niet het bedoelde kunnen zijn, en dus een der drie eene nieuwe ontdekking wezen.

Weêrkundige Waarnemingen, op den Huize *Zwanenburg*

1845. Aug.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Windstreken.	Windkracht.	Luchtsgesteldheid.
13	29. 0	56½	W. N. W.	2 à 4	bewolkt.
	„ 0¾	58½	id.	2 à 4	betr., tusschenb. regenbuij.
	„ 0¾	54½	id.	2 à 4	bewolkt.
14	28. 11¾	56½	W. N. W.	2 à 4	bewolkt.
	„ 11½	60½	id.	4	idem.
	„ 10¼	54	id.	2	betr., regen.
15	28. 9	54½	W. N. W.	2 à 4	bewolkt.
	„ 8¾	58	id.	4	bew., buijig.
	„ 8¼	55½	id.	4	bewolkt.
16	28. 8¼	59	N. W.	4	bew., buijig.
	„ 9¼	59	W. N. W.	4 à 6	betr., regen, buijig.
	„ 10½	55	id.	4 à 6	bew., regen, buijig.
17	28. 10¾	54½	W. N. W.	4	bew., regen, buijig.
	„ 11½	58	W.	2 à 4	bew., buijig.
	„ 11¾	55	Z.	0	bewolkt.
18	28. 11¾	56	Z. W.	2	bewolkt.
	„ 11½	63½	id.	2	idem.
	„ 10½	56½	Z. O.	0 à 2	idem.
19	28. 8¼	56	O.	2	bewolkt.
	„ 6¼	71	Z. O.	0 à 2	idem.
	„ 4¼	60	Z. W.	8 à 10	bew., regen, buijig.

Den 20 's morg. 7 ure, Bar. 28—6¼, Therm. 59, Z. W. 8 à 10 bewolkt.
Van 14 op 15 des nachts, ruw weêr en zware regen.
Den 16, in den ochtendstond zware regen.
Den 19, 's avonds 6 ure. Bar. 28 — 3¼, Therm. 67, Z. O., 4, betrokken, regen, donder.
Idem, tusschen 8 en 9 ure, Z. W., storm.
Van 19 op 20 des nachts, ruw weêr, hevige Z. W. wind en regenb.

Te HAARLEM, bij de Wed. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST- EN LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 29sten AUGUSTUS.

N°. 36.

BERIGTEN.

Rome. De hoogleeraar Secchi, een Jezuit, heeft in de laatste zitting der *Academia di Religione Cattolica* eene verhandeling voorgedragen, getiteld: *Nuova difesa de' Romani pontefici* Benedetto III *e* Giovanni VIII *nuovamente infamati con la favola della papessa* Giovanna *dai nemici de la chiesa Cattolica*. Dit stuk, zoo het schijnt, van hooger hand uitgelokt, mede ten gevolge van de verhandeling van prof. Kist over de pausin Johanna in het *Archief*, verklaart de geheele geschiedenis voor eene vinding der Oostersche schismatiken, vooral van Gregorius Asbesta en Photius, die door Benedictus III en zijnen voorganger zijn geëxcommuniceerd. De schrijver zoekt dit te bewijzen door historische combinatien, op grond van documenten door den kardinaal Garampi vroeger verzameld en nog niet gebruikt, door scherpzinnige bijeenbrenging der tijdsgebeurtenissen, door kritiek der pausenlijst, door penningen en andere vooral op Duitschland betrekkelijke getuigenissen. Het verhaal van de dubbele editio princeps van het *Liber ponteficalis* acht hij ten gevolge zijner praemissen geheel ongegrond. Men acht hier dit stuk eene volkomene wederlegging; eene reden te meer, waarom het te wenschen is, dat het spoedig aan een algemeen grondig en onpartijdig oordeel ook buitenslands moge worden onderworpen.

Digitized by Google

I E T S
OVER DE OUDE NEDERLANDSCHE BIJWOORDEN
SAREN, SAERMEER,
EN EENIGE ANDERE COMPOSITA MET
M E E R.

(Vervolg en ſlot van bl. 119.)

Behalven deze verbinding met *meer* hebben wij er nog eenige anderen, die bijwoorden vormen van gelijke beteekenis, waaronder er die evenzeer vreemd of onverklaard zijn.

1°. *Nemmeer*, eigenlijk *ne-meer*, niet meer, non amplius, ook als bijwoord van tijd, bijv. *Roman van Floris ende Blanceſloer*, vs. 596:

Si ſelenſe dan voeren ſo verre,
Dat ghire *nemmeer* omme wert erre.

Karel de Gr. in zijne XII Pairs, I, 913:

Ende legt mire vrouwen gevaen
Daer ſi niet en moge ontgaen,
Tote dien, dat haer *nemmer* inne
En gedure die ſtarke minne.

Van daar is ons *nimmer* in de beteekenis van *numquam* (verg. het mhd. *nietac*, *Gramm.* III, 140, 224), even als ons *immer* van *ie-meer* (*Gramm.* III, 223 ff.)

2°. *Nu-meer. Roman van Lancelot*, II B. vs. 14957:

Die arme lieden hebben verloren al
Hare lantwinninge groet ende ſmal,
Ende het ware wel tijt *nu mere*
Dat hen ware, wilt onſe here,
Hare verlies verſet (*) van haren goede.

Vs. 29535:

Ay here,
Seide ſi, houdt uwen peys *nu mere*
Ende laet ons lieden (†) doen dat wi
Sculdich te doene ſijn.

Vs.

(*) *Verſet*, het HD. erſetzt: wij zeggen *herſteld.* Zoo ook *Rom. van Lancelot* II, B. vs. 25637:

Ic weet wel, dat dit verlies, here,
Ne wert *verſet* nimmermere.

en IV B., HS. f°. 226, recto, col. b.:

So grote ſcade,
Die u nieman heden den dach
Sonder God ſelve *verſetten* mach.

(†) *Ons lieden.* Ik heb reeds in de aanteekeningen op den

Vs. 21559:

Si feide: „ Coninc, ic minne u fere,
Dar ombe gevic u defen here
Tenen gefelle, ende biddem dat hi
Nu meer uw gefelle fi.

Vs. 22599:

Nu meer fwiget die aventure (*)
Van hen te fprekene int gemene
Ende fpreket van Lancelote allene.

De

---

den zoogenoemden *Roman van Karel den Gr. en zijne XII Pairs* een paar voorbeelden bijgebragt, om te bewijzen, dat Bilderdijk ten onregte in zijne *Verhandeling over de Geflachten*, bl. 192 vlg., uitvaart tegen het gebruik van *u lieden*. Om het hooge gezag van Bilderdijk wil ik hier ten overvloede nog een paar voorbeelden bijvoegen.

Wi lieden. Roman van Lanc. HS. f° 237 recto, col. b.:

Ende *wi liede* en weten niet hier
Werward fi maecten hare vart.

Ons lieden. HS. f°. 204 recto, col. a.:

— Oft hi ftervet, fterve dan,
Ons lieden en gaets niet an.

Hen lieden. HS. f. 210 verfo, col. b.:

Ende hi reet te *hen lieden* ward.

U lieden. HS. f. 132 recto, col. b.:

Dat ftaen foude mi min deren
Met *u lieden* dan dat keren.

HS. f. 237, recto, col. c.:

Ende nu vort fo willic na defen
Uwer liede gefelle oec wefen,
Hier binnen, maget fijn u wille;
Ende fal met u hier in bliven ftille
Ende *u lieden* altoes niet begeven.

Roman van de Rofe (ed. Kausler) vs. 4700, enz.

Gemakkelijk had ik deze voorbeelden kunnen vertienvoudigen.

(*) *Aventure.* Dit woord ftamt van het romaanfche *adventura*, *avventura*, *aventura* (van *advenire*), en beteekent dus *gebeurtenis*. Jacob Grimm fchreef daarover eene uitftekende monografie, getiteld: *Frau âventiure klopft an Beneckes thür.* Bl. 6 aldaar heet het:

„ Aufser dem urfprünglichen finn von ereignis, vorgang, nahm nun âventiure (aventure) zugleich den einer darftellung und erzählung des vorfalls an, gerade wie eins die gefchichte nicht allein das gefchehene fondern auch den bericht darüber ausdrückt. Beide wörter, und andere ähnliche bedeuten alfo: aufzeichnung, fchrift, buch, das was dem dichter für feine erzählung gewähr leistet, woraus er fie fchöpfte."

Digitized by Google

De beteekenis is dus blijkbaar: *in het vervolg*, *postea.*

3°. *Vortmeer*, in beteekenis, met geringe modificatie, hetzelfde als *nu meer*. Het is genoegzaam bekend, daarom volsta hier één voorbeeld. *Roman van de Rose*, uitg. van Kausler, vs. 1902:

Mi staet te doene, eist goet of quaet,
Vortmeer al huwen raet
Ende wat dat hu wille si.

Ge-

Dit wordt met een aantal plaatsen bevestigd, waarbij wij voor ons *aventure* de volgende voegen, alle uit den *Rom. van Lancelot*, II B. vs. 425: Nu maect davonture cont; 1055: Nu doet daventure verstaen; 2343: Nu gewaget davonture das; 4362: Davonture seget; 1835: Nu begint daventure tellen; 4811: Davonture swiget van hem; 24164: Daventure telt; 29698: Dit sijn der aventure worde, enz.

Dan heet het bij Grimm, s. 7, verder: „Aus diesen stellen sämtlich ist noch keine personification der âventiure (aventure) zu entnehmen, sie sagt, erzählt, verkündet und ist wahrhaft wie die wahrheit, das lied, das buch, die schrift und die geschichte." En s. 8: „Es lag aber nahe, diese weiblich gedachte erzählende und verkündende âventiure wirklich zu beleben, und darf von einem dichter erwartet werden, dass er den ersten Schritt hierzu gethan habe, so ist dies kein andrer als Wolfram. Weder die romanischen dichter personifierten ihre Aventure, noch Hartman kam schon auf den einfall."

De bestudering van den *Roman van Lancelot*, (het uitgebreidste mnl. dichtstuk dat is overgebleven en ongeveer 90,000 verzen bevat. Ik hoop dezen roman, die zooveel nieuws inhoudt, binnen het jaar aan 't licht te kunnen brengen,) — gaf mij het bewijs, dat werkelijk ook de romaansche dichters de aventure persoonlijk hebben gedacht en voorgesteld: ten minste Gautier Mappe of de bron waaruit hij putte. In den *Lancelot* toch lees ik, II B., vs. 18838:

Lanceloet clagede aldus al
Toter nacht sijn ongeval.
Hi sat op enen steen tier ure,
Ende begonste sculden die aventure.
„Ay *vrouwe aventure*," seit hi,
„Hoe valsch ende hoe wandel sidi,
Ende verradre ende ongetrouwe!" enz.

Hier gelden Grimm's woorden s. 20: „Die belebung kündigt sich durch anrede und vorgesetzten *frau* entschieden an." Is het hier al niet de aventure, die de geschiedenis vertelt, zoo men uit de afgeleide beteekenis, *toeval*, eene persoon construeerde, veeleer is het nog denkbaar, dat het ook bij de romaansche dichters met de nieuwe camoene of muze het geval zij geweest, vooral daar de *roman de la rose* ons leert hoe mild zij met hunne personificaties waren.

Digitized by Google

Gelijk men voor *ne-meer* ook vindt *nemmermeer*, zoo leest men in den zin van *vortmeer* ook:

4°. *Vorwart-mere. Rom. van Lancelot*, II B. vs. 2786:

Bedi defe casteel, here,
Die es uwe *vorwart mere.*

5°. *Sider-meer.* Eveneens: *postea.* Hoewel in het oud-Noordsch *ſidan* beteekende *postea* (*Gramm.* III, 122), was bij ons de beteekenis van *ſident*, *ſider*, op het voorleden betrekkelijk gemaakt (*): door de toevoeging van *meer* wordt het, even als wij bij *ſaermeer* zagen, weder aan het toekomende geëigend. *Karel de Gr. en zijne XII Pairs*, II, 4668:

Gelloen feide: „*Sidemeer*
Dat men en mach genen keer
Gevenden dat ic pais vercrege
Sal ic mi hoeden alle wege.

Roman van Lancelot, HS. f°. 107 recto, col. a.:

Walewein fprac: „Veerman, *ſidermeer*
Dat mi ontfaren es die joncfrouwe,
Soe varic.

V e l t h e m, *Spieg. Hist.* bl. 134:

Int leste fo drouch fo haer raet,
Sidermeer dat dus es comen,
Dat fijt anders wilden begomen.

Vergelijk daarbij de aanteekening van Prof. M e ij e r op het *Leven van Jezus*, bl. 380—381. Minder juist wordt het door Prof. L u l o f s in zijne bovengenoemde *Proeve* bl. 396 verklaard door *ver van daar dat*; terwijl hij het bl. 309 vertaalt: *ſinds dat.*

6°. *Heden-meer*: *aanſtonds*, *heden.* Men zie de voorbeelden door Dr. V e r m e u l e n bijgebragt in zijn glosfarium op het gedicht *van den Levene ons Heren*, en H o f f m a n n in 't glosſ. op het 6de ſtuk der *Horae Belg.* Eene zamentrekking daarvan is *hemer. Hor. Belg* VI, p. 106, vs. 26:

God gheve hem ramp die *hemer* fpaert!

In het oudfransch heeft men letterlijk dezelfde uitdrukking in *huimès*, *huimais*, gelijk *numeer* overeenkomt met *jamès*, *jamais.*

7°. *Te nacht meer. Rom. van* L a n c. II B. vs. 7356:

— Mijn wille es, tuwaren,
Dat ic noch tavont henen kere,

En-

(*) Natuurlijk, want *ſider* is een correllatief van den derden rei; men vergelijke ſlechts het Eng. *wheter*, *thither*, (*ſider*).

Digitized by Google

Ende ic ne ligge *te nacht mere*
In gene herberge.

De beteekenis blijkt uit den zamenhang: *heden nacht*, hoewel ik niet zou aarzelen tot de meer algemeene van *heden* te besluiten, omdat, zoools bekend is, de ouden het woord *nacht* ook wel voor *dag* of *etmaal* gebruikten; zie Huydecoper op Stoke, 3 D. bl. 356—7.

8°. *Tavont-meer*. *Roman van* Lancel. II B vs. 2426:

Het es herbergens tijt *tavontmere*,
Ende gi fult in die herberge mijn
Tavont bat te gemake fijn
Dan iegeren daer gi in mocht gaen.

Vs. 2980:

Ic bidde u, dat gi met mi, here,
Coemt herbergen *tavont mere*.

Vs. 5352:

Die joncfrouwe feide doe: „ Here,
Ic hebbe defen ridder *tavont mere*
Gheherberget, in manieren dat hi
Wech fal varen oft u wille niet ne fi.

Vs. 7311:

Nu laat ons penfen *tavont mere*
Hem te diennen ende te doen eere.

Vs. 9322:

Ende bidde u, dat gi niet ne belget nu, here,
Maer herberget met mi *tavont mere*.

Vs. 16084:

Ay lieve here,
Ic bid u, dat gi blijft *tavont mere*:
Hets wel na avont nu ter wilen.

Vs. 21781:

Ridder, hort!
Wi hadden hir gefint lettel ere
Ombe uwe herberge *tavont mere*:
Dat gi niet wout doen verftaewi,
Ende wi motent laten daer bi.

Vs. 23011:

Onfe poyfoin heeft gewarcht fere:
Lanceloet ne ftaet op *tavont mere*.

Vs. 25579:

Hi feide: „ Ic quam fien, here,
Ocht gi moghet herbergen *tavont mere*
Enen riddere.

Hs. f°. 129 verfo, col. a:

Ic woude wel dat *tavont mere*
Nieman en lafe.

Hs. f°. 148 recto, col. a:

Ine mach u niet *tavont mere*
Beraden van dat gi vraget mi.

Ro-

Digitized by Google

Roman van Parthenopeus, fragm. door mij gevonden op de bibliotheek te Jena, f°. VI, verso col. b.:

Gi selt mi versten dese vort
Tavont meer, her Lucius.
Hoe soudewi mogen sceden aldus?
Van mi en seldi noch niet keren:
Gi selt u met ons aquireren (l. acquinteeren?)
Desen avont ende nu
Wel vrindelike, ende wi met u.
Margen lovic dat gi vart.
Arnout, (seit hi), nu bewart
Luciuse *tavont meere.*

In sommige van deze plaatsen is de beteekenis: *heden avond;* in andere meer algemeen: *heden*, en dit schijnt wel de doorgaande verklaring te zijn.

Dat *tavont* wel *heden* beteekenen kan zou men mogen opmaken uit de uitdrukking: *tavont of morgen*, hetgeen verwisseld wordt met: *vandaag of morgen.* En zoo komt het ook in den *Roman van Lancelot* voor II B. vs. 14397:

Bi Gode, ne vliet u vader niet,
Ic sal noch *tavont*, was soes gesciet,
Sulke slage inden tornoy sien slaen,
Hine ontbeidder niet enen, sonder waen,
Om te verliessene al sijn lant.

Gewoonlijk toch hadden de tornooijen over dag plaats, zoodat hier de beteekenis van *tavont* niet twijfelachtig is: evenzoo HS. f°. 111, verso, col. b:

Alse Acglavael sine stede siet
Keert hi hem ende sprak ter tijt:
„ Nu weerdu, oft gi goet man sijt!
Gi hebt mi lange gnoech versproken:
Ic waent noch *tavont* werd gewroken.

hoewel ik moet bekennen, dat het iets vroeger heet:

Ende het was den avonde naer.

HS. f°. 207 verso, col. a, staat het tegen *morgen*, *cras*, over:

Hi seide nu blivet *tavont* met mi,
Ic sal u mergen wisen waer hi si.

Velthem, *Spieg. Hist.*, bl. 248:

Ward u vaste, gi sijt verraden,
Gi comt noch *tavont* in swaren gewade.

9°. *Tameer.* Dit woord is mij alleen in onze romantische gedichten voorgekomen: wij zullen eenige voorbeelden bijbrengen, ten einde de beteekenis en voorts de etymologie op te sporen.

Roman van Walewein, vs. 1984:

Si ſeiden: „ Het es meer dan tijt:
Die knape ne comt *tameer* int crijt.

Er is namelijk ſprake van een knaap, die tot een tweekamp gewacht wordt terwijl de tijd reeds bijna verſtreken is (zie het verſlag van Prof Meijer in de *Nalezingen op 't Leven van Jezus*, bl. 44.)

Nogmaals in denzelfden roman, HS. f°. 48 verſo, col. b:

Doe ſprac die hertoge: „ Hier mogedi vri
Tameer weſen, ende ſal ju doen
Gheven . . . . . . ende veniſoen:
Ic ſal ju gherne doen *tamere*
Festeren duer alre ridders ere.

Roman van Ferguut, vs. 4425.

Betet af, ende comet naer!
Men ſal u te gemake doen;
Ghine hebt knape no garſoen:
Hets nacht, waer wildi *tameer?* (*)

Roman van Lancelot, II B. vs. 3359:

Wine ſijn niet over niet heden
Hier comen te deſer ſteden,
Ende wine ſceden henen *tameer*,
Wine ſullen avonture vinden eer.

Vs. 14697:

Si ſeide: „ Wat meere wondre mochte hi
Doen dan andre die hem waren bi?"
— „Wat wondre, vrouwe," ſprac die here,
„ Dat ne weetti van mi *tamere*.

Roman van Limborch, VII B. vs. 1629:

Daer omme bidden wi u, dat ghi hier
Tammeer blijft, her coninc fier.

X B. vs. 65:

Het wert nu al doncker nacht,
Ende inne hebbe niet de macht
Dat ic *tammeer* herberghe verreike; (†)
Ende hier en es boeke no eyke,
Daer ic mach onder logieren.

Uit al deze plaatſen blijkt de beteekenis niet onduidelijk: *tameer* komt geheel overeen met *hedemeer*, *nu*, *heden*. Maar

(*) In de uitgave van Prof. Viſcher leest men *te meer*, dat hij verklaart: *verder*. Het HS. der Maatſchappij van Letterkunde heeft *tameer*.

(†) *Verreiken* voor *bereiken*. Zoo ook *Karel de Gr. en zijne XII Pairs* II, 4461:

Laet ons te Gelloene varen!
Mochticken *verreiken*, te waren,
Ic makes ons quite ewelike.

Be

Maar nu de afleiding! Reizius zou geen oogenblik in beraad geſtaan hebben om het in zijnen *Belga Graecisſans* te verklaren als ident met het Griekſche *τήμερα, τήμερον*; wij, die minder apodictisch en meer waar willen zijn, zullen eene andere etymon trachten op te ſporen.

Daar *ta* geen levend partikel in eenigen tak van den Duitſchen taalſtam is, moeten wij eenige gisſingen vooruitzetten.

1°. *Tameer* = *ſameer*. Het oud-Hd. *ſâr* wordt m.-Hd. *ſâ*, zoodat *tameer* eigenlijk geheel en al gelijk en ident zou zijn met *ſarmeer*.

2°. *Tameer* is eene zamentrekking van

a. *te hant meer*,

b. *tavont meer*,

c. *den dag meer*.

De zamentrekking onder letter *a* gaf mij Mr. L. Ph. C. van den Bergh aan de hand; zij ſchijnt hoofdzakelijk te ſteunen op de voorbeelden met de verdubbelde *mm* uit den *Roman van Limborch*, wier mededeeling ik aan zijne welwillendheid te danken had.

Tavont meer, waarvan wij een aantal voorbeelden opgaven, tot *tameer* zamen te trekken, moge bij den eerſten opſlag wat gedwongen ſchijnen, echter is 't zulks

---

Be en *ver* wordt bij onze ouden in zamenſtelling met werkwoorden dikwijls verwisſeld, b. v. *verkomen*, tot zich zelve komen, *Karel de Gr.* I, 158; II, 509 en *Roman van Lancelot*, HS. f° 223, verſo, col. c.

Alſe Walewein quam te ſire crachte
Ende hi *verquam* van ſire onmachte.

Doch iets vroeger:

Die barone waren ſo drove das,
Dat ſine waenden nembermere
Becomen van den groten ſere.

Zoo ook *verleven* voor *beleven*. *Lancelot*, HS. f°. 233 verſo, col. a.

Bedie ic weet al bloet,
Ic ſal *verleven* niet die noene.

Verlagen voor *belagen*: *Der Minnenloep* I B. vs. 1032:

Pymalion, die hoer broeder was,
Verlaechde den coninc op een pas
Ende heeften daer ter doot gheſlaghen.

Zoo ook *verriden*, *oud Vlaamſche Gedichten*, 2. D., bl. 95, vs. 210; maar wederom *belopen*, *Karel de Gr.* II, 4455.

Digitized by Google

zulks niet meer, dan van *wij moeten* te maken *weten* (zie Huydec. op Stoke, 2 D. bl. 330), of *ſo help mi* in een te dringen tot *ſemmi* of *ſem* (Huyd. op Stoke, 2 D. bl. 470). Daar echter omtrent *weten* Huydecopers verklaring twijfelachtig wordt gemaakt door de vergelijking van het AS. *utan*, *vutun*, (Grimm, *Gramm.* III, 301) en men in *ſemmi* een *ſein mi* (zegene mij) zou kunnen zien, kan men ook de contractie van *tavont meer* tot *tameer* te hard vinden. Ons rest dan alleen de zamentrekking onder letter *c*, uit *den dag meer*, die ons de meest gepaste voorkomt, en die wij dus verklaren:

Grimm zegt van de *ſtubſtantivadverbia* (*Gramm.* III, 160): „Regel ist die weglaſsung des artikels vor dem ſubſtantiv, und ſie ſcheint ſogar ein kennzeichen der erfolgten gröſsern abſtraction;" zoodat wij reeds een adverbium verkrijgen *dag-meer*, in vorm en beteekenis geheel gelijk aan *hede-meer*.

Dat de *d* van *dag* bij Nederduitſche ſchrijvers door verloop wel eens tot *t* is overgegaan, leert het voorbeeld van Otnit, aangehaald door Grimm, *Gramm.* III, 138; wij mogen dus veilig een *tag-meer* aannemen, en er is geen groote ſprong noodig, om tot *tameer* te geraken: immers het m.-Hd. *tagelanc* wordt regelmatig zamengetrokken tot *tâlanc* (Grimm, *Grammat.* III, 99, waar voorbeelden worden bijgebragt), ja, zelfs tot *tâlâ* (A. Ziemann, *Mhd. Wörterbuch* in voce *tagelanc*, S. 462); maar wederom vormt dit eene nieuwe compoſitie: *tâlâ-mê*, *tâlmê*, dat nog in ſommige dialekten als *dôlmé* over is (Ziemann, t. a. pl.) en dat in beteekenis en oorſprong nagenoeg hetzelfde is als ons *tameer*.

En als wij nu bij Grimm (*Gramm.* III, 138) leeren, dat *heden* ſtamt van *hiûtû*, dat wederom verkort is uit *hiûtagû*, dan zien we dat ons *hedemeer* en *tameer* in alle opzigten met elkander overeenkomen.

Nog één vorm blijft ons ter beſchouwing over:

10°. *Trameer*, dat ik voor als nog alleen in den *Lancelot* ontmoet heb. Zie hier eenige voorbeelden: II B. vs. 14125:

Ic bidde u, dat gi blijft *tramere.*
Gi ſijt ſculdich te done, ſecgic u;
Want al woudi proven nu,

Gi

Gi ſout moeten in allen manieren
Van ſo goeder herbergen faelgieren.

Vs. 19923:

Ic woude
Dat gi hadt geſekert dat gi
Na uwe macht ſout helpen mi;
Ende die coninc Artur dade vortan
Al ſine macht jegen ons dan,
Hine dade ons bi ſiere gewelde
Trameer keren vanden velde.

Vs. 22220:

Laettene comen, ſprac Lanceloet ſaen,
Want die riddere comt *trameer* niet
In vancnesſen.

Vs. 29783:

Here,
Gi mogt mi wel herbergen *tramere*;
Ende ic ſal morgen alſoe ſaen
Alſic den dach ſie henen gaen.

Vs. 29795:

Waerwart mag ic dan riden?
Deſe bosch es ongeweget ſere,
Ende ic ne wiste waerwert gaen *tramere*:
Ic ne ſoude den wech niet gehouden nu.

HS. f. 107, recto, col. a:

Laetſe varen ende ridet met mi,
Want het es den avonde bi:
Ic ſal u herbergen *trameer*.

HS. f. 218, verſo, col. a:

Laet ons (*) varen herbergen *tramere*
Inden tor hier vore, here.
Margen alſic hier gekert ben
Salic mesſe doen over hem.

De beteekenis blijkt ook hier ten duidelijkſte: *voortaan*, *van nu af*, *nu*, heden. Wanneer niet in hetzelfde HS. ook het woord *tameer* voorkwam, of *trameer*

(*) *Laet ons.* In den aan mij gerigten brief over mijne uitgave van den *Karel de Gr.* zegt Dr. M. de Vries teregt, dat „in onze gebiedende wijs *laten wij* en *laten zij* boven *laat ons*, *laat hen* te verkiezen is." De *Roman van Lancelot* bewijst echter, dat het *laat ons* reeds overoud is: behalven in de plaats, waarop ik dit aanteeken, lees ik het nog in het II B. vs. 27686:

Galahoudijn ſprac: „*Laet ons* dit laten:
Wi ſelen wel eens ſijn vander baten.

meer flechts eene enkele maal, zou ik geneigd zijn, dit laatfte voor een verfchillenden vorm van hetzelfde woord, of voor eene feil van den affchrijver te houden; thans is noch het een noch het ander waarfchijnlijk.

Er eene zamenftelling in te zien met het AS. *Þrag*, *Þrah*, dat Bosworth vertaalt: „A fpace or courfe of time, — time, fpace," enz., en dus te ftellen: *trameer* = *tragmeer*, fchijnt mij even gewaagd.

Ik neig eer om te gelooven, dat het de bloote metathefis is voor *ſarmeer*. Dat *s* en *t* met elkander verwisfelen, is te bekend om er bij ftil te ftaan: daarbij komt, dat men werkelijk de beginfelen van overgang kan opmerken in den vorm *tſarmeer*, zoodat — wanneer men ooit op eene conjectuur mag bouwen, dan is het hier — de overgang tot *tarmeer* een noodwendig gevolg moet zijn. En dan heeft men het oude *gras* voor *gars*, *terden* voor *treden*, enz.

Oegstgeest bij *Leiden*, Dr. JONCKBLOET.
7 Augustus 1845.

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,

ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Natuurkunde van den Mensch, door G. VALENTIN, Hoogleeraar te Bern. Uit het Hoogduitsch door J. G. ROOSEBOOM, Med. Doct. te *Gouda*. Met 234 tusfchen den tekst geplaatfte houtfneê-figuren. 1fte Deel, 764 pp. gr. 8°. *Gouda*, G. B. van Goor. 1845. Prijs *f* 7,20 bij inteekening.

Toen in het najaar van 1843 de eerfte aflevering van Valentin's Phyfiologie in het Hoogduitsch in het licht verfcheen, was de verwachting van ieder, die in de vorderingen dier wetenfchap belang ftelde, hoog gefpannen. De groote naam, dien de Schrijver zich door zijne vroegere werken op het gebied der Phyfiologie had verworven, de veelvuldige en eigenaardige onderzoekingen door hemzelven gedaan en aan de geleerde wereld publiek gemaakt en de grondigheid en fcherpzinnigheid, welke die onderzoekingen kenmerkten, deden met regt verwachten, dat het werk, hetwelk alzoo het refultaat van zoo veelzijdige en voortreffelijke voorftudiën uitmaakte, aan de eifchen der wetenfchap zoude beantwoorden. Aan deze verwachting is in vele opzigten voldaan. Het werk verdient niet alleen naast

Digitized by Google

naast de voortreffelijkste in zijne soort geplaatst te worden, maar kenmerkt zich boven alle vorige, door strenge toepassing der natuurkundige wetenschappen op de organische natuur. „Es ist systematisch behandelt," dus laat zich een bevoegd beoordeelaar (*) over hetzelve uit, „und zeichnet sich durch methodische Gliederung des Materials, so wie durch strenge Benützung der physikalischen Wissenschaften zur Erklärung des Organischen aus. Einen Eigenthümlichen Vorzug erhält das Buch durch die zum ersten Male consequent versuchte Richtung, den Zusammenhang des thierischen Lebens durch eine quantitative Bestimmung der physikalischen, chemischen und organischen Erscheinungen nach allen Seiten hinzu ergründen. Die Thätigkeiten des thierischen Körpers und in vielen Fällen auch die des menschlichen, so wie die sie bedingenden Einflüsse werden nach Zeit und Raum, die Produkte der wechselzeitigen Beziehungen nach Maass und Gewicht bestimmt. Zu diesem Behufe genöthigt, alle Resultate der reinen und oft auch der angewandten Naturwissenschaften an die Erscheinungen des Lebens, welches ja durch die Gesammtheit der physikalischen Vörgange, im weitesten Sinne genommen, besteht [?], als Maasstab anzuhalten, und umgekehrt die Lebenserscheinungen in ihre physikalischen Momente zu zerlegen, hat Valentin eine grosse Genauigkeit in vielen Zweigen der Physiologie erzielt. Er hat die Ergebnisse fremder und älterer Arbeiten benützt, aber durch eine grosse Anzahl wiederholter und theilweise ganz neuer Versuche eine grössere Gleichmässigkeit der Resultate vermittelt." Wij meenden deze woorden in hun geheel te mogen overnemen, daar zij zoo juist den geest en de strekking van het werk van Valentin kenschetsen. Reeds in het algemeene gedeelte, (p. 21-184) worden wij uitvoerig gewezen op de natuurkundige en scheikundige wetten, welke in de organische natuur niet minder dan in de anorganische van invloed zijn, ja, waarop de zoogenaamde vegetatieve verschijnselen des levens voor een groot deel berusten; en in de bijzondere physiologie, voor zoo verre deze de leer der stofwisseling (spijsvertering, opslorping, bloedsomloop, ademhaling, uitwaseming, afscheiding, voeding) betreft, worden wij telkens op het veld der natuur- en scheikunde teruggevoerd, als waar wij, volgens het tegenwoordig standpunt der wetenschap, den sleutel moeten zoeken, die ons de werkplaatsen der organische natuur ontsluit; dat wij dien daar nog niet altoos vinden, ligt waarschijnlijk meer aan de bekrompenheid onzer mid-

(*) Dr. J. Wallach. *Einige der wichtigern Physiologischen Arbeiten aus der neuesten Zeit, kritisch zusammengestellt* (Haeser's *Archiv für die Ges. Med.*, 1845, Bnd. VII. Hft. 1).

middelen en vermogens, dan daaraan, dat dezelve er niet te vinden zoude zijn; en het werk van Valentin levert het bewijs, dat men de phyſiologie — wij zeggen niet, in de rij der exacte wetenſchappen verheffen, maar — aan de exacte wetenſchappen op eene waardige wijze aanſluiten kan. Al wat op hypotheſen ſteunt, wordt zooveel mogelijk vermeden, en daar, waar zich, op het tegenwoordig ſtandpunt onzer kennis, geene op voldoende bewijzen ſteunende verklaring laat geven, erkent de Schrijver liever onze onkunde aangaande de oorzaken, dan dat hij ons met eene hypotheſe in den waan zoude brengen, dat wij iets weten, waar wij eigenlijk niets weten. Het ſpreekt van zelf, dat bij eene dusdanige behandeling van het onderwerp de zoogenaamde levenskracht geheel op den achtergrond geraakt; en in een werk, hetwelk zich met de *verſchijnſelen* des levens bezig houdt, verdient zulks onze goedkeuring. Met geen woord is in de phyſiologie zoo veel geſpeeld, als met het woord „levenskracht;" zij was, zoo als Rudolphi het reeds in 1821, in zijne *Grundriſs der Phyſiologie*, zeer juist uitdrukte, voor de meeste Schrijvers „offenbar ein Deus ex machina, der überall aushelfen muſs;" waar men geene andere verklaring wist, riep men de levenskracht in, en hierbij bleef men inſluimeren, zich zelven wijs makende, dat men eene verklaring had, terwijl men in waarheid, niets bezat, dan een woord. Dit woord kan in de phyſiologie ſlechts eene zeer beperkte plaats vinden, welke wetenſchap zich hoofdzakelijk ſlechts met de *verſchijnſelen* des levens bezig houdt, doch van de oorzaak des *levens* zelf geene verklaring geeft. (*) Maar juist hierom komt het ons voor, dat, evenmin als men ter verklaring der levensverſchijnſelen zich met eene dusgenoemde levenskracht mag behelpen, men ook aan den anderen kant het leven geenszins uit zijne verſchijnſels verklaren kan, en dat zij op eenen dwaalweg zijn, die het leven ſlechts als een gevolg der harmonie der verſchillende verrigtingen van het organisme beſchouwen. Men blijft hier altoos op eene onbekende eindoorzaak ſtuiten, welke zich uit geene phyſiſche wetten laat opſporen. Ook Valentin, die eene *levenskracht* als zoodanig niet aanneemt (p. 12), die de verſchijnſelen van zelfbehoud en voortteling — de zoogenoemde vegetatieve verſchijnſelen — ſlechts eenvoudige gevolgen der organiſatie noemt (p. 185), vindt zich niet alleen genoodzaakt, voor het animale leven eene

(*) Die Phyſiologie kann blos mit dem realen Proceſſen des Lebens zu thun haben; über das Zuſtandekommen des Lebens, über die Wirkung der Urideen auf die zum Leben befähigte Materie, gibt ſie keinen Aufſchluſs. (Wallach, t. a. p.).

eene eigenaardige zenuwkracht, iets, dat buiten de grenzen der schei- en natuurkunde ligt, en met geene der natuur- of scheikundige krachten overeenstemt, een bijzonder beginsel, dat met geen ander soortgelijk te vergelijken is, aan te nemen (p. 185); maar ook ter instandhouding dier organisatie, waarvan de vegetatieve verschijnselen eenvoudige gevolgen zijn, vindt hij het noodig eene *organische aantrekking* aan te nemen, welke hij zelf eene *qualitas occulta* noemt; waarin wij — wel is waar — „geen nieuw, de stof eigenmagtig beheerschend, de natuurkundig-scheikundige inwerkingen geheel onderdrukkend vermogen, maar slechts eenen voortdurend werkenden aanstoot hebben, waarin de inwendige natuur nog onbekend is, die in den zaadkorrel, de knop, het ei begint, en waarvan de uitwerkselen zich steeds op uitgestrektere schaal voortplantende, het geheele leven door duren, terwijl deszelfs eerste absolute te voorschijn treden met de buiten alle wetenschappelijke nasporing liggende eerste schepping van organische wezens zamentreft (p. 13)." Wanneer wij deze woorden oplettend lezen en vergelijken met de beteekenis, welke door andere wetenschappelijke physiologen, die nog van eene levenskracht spreken, aan dit woord wordt gehecht, dan zien wij, dat er tusschen de *organische aantrekkingskracht*, de *qualitas occulta*, *den aanstoot* van Valentin en de *levenskracht*, de *organisatiekracht* van genen geen wezenlijk onderscheid bestaat, en dat men meer in strijd is over woorden, dan over zaken. Zoo zegt Dr. J. Muller (*Handb. der Physiologie des Menschen*, Bnd. 1. 2e. Auflage, 1835, p. 23), nadat hij het gevoelen der zoodanigen heeft vermeld, die het leven slechts als het gevolg der harmonie der verschillende deelen van het organisme beschouwen: „Allein diese Harmonie der zum Ganzen nothwendigen Glieder besteht doch nicht ohne dem Einfluss einer Kraft, die auch durch das Ganze hindurch wirkt, und nicht von einzelnen Theilen abhängt, und diese Kraft besteht früher als die harmonischen Glieder des Ganzen vorhanden sind; sie werden bei der Entwickelung des Embryo's von der *Kraft des Keimes* erst geschaffen. — Diese vernünftige Schöpfungskraft äussert sich in jedem Thiere nach strengen Gesetz, wie es die Natur jedes Thieres erfordert; sie ist in dem Keime schon vorhanden, ehe selbst die spätern Theile des Ganzen gesondert vorhanden sind, und sie ist es, welche die Glieder, die zum Begriff des Ganzen gehören, wirklich erzeugt." etc. Wij moeten erkennen, dat ons het onderscheid tusschen de „*Kraft des Keimes*" en den *aanstoot in den zaadkorrel*, *de knop en het ei*, niet regt duidelijk is, en dat wij, alles wel ingezien, nog het liefst de woorden van K. A. Rudolphi (*Grundriss der Physiologie*, Bnd. 1. p. 245), tot de onze zouden maken, waar hij, over het aannemen eener levens-

kracht

Digitized by Google

kracht ſprekende, zegt: „ Es ſcheint auch dieſe Annahme ſehr zu billigen, wenn man durch jenes Wort nur die unbekannte Urſache des Lebens in der Kürze bezeichnen will, *allein ſehr verwerflich ist ſie, ſobald man dadurch etwas erklärt zu haben glaubt, oder bei der Vorſtellung, als ob die Lebenskraft ein Etwas ſey, das zu dem Organismus hinzukomme und ihn belebe.* (*)

(Het vervolg en ſlot hierna.)

(*) Lotze, die vooral, zoo als Wallach het uitdrukt, de levenskracht van haren troon heeft geſtooten, neemt als die onbekende oorzaak des levens, de goddelijke wijsheid aan (Wallach, t. a. pl., p. 22), welke het organisme zoodanig heeft geſchapen. Dat hiermede evenwel niets gezegd is, wat niet evenzeer op de anorganiſche, niet levende natuur van toepasſing is, ſpreekt wel van zelf.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Aug.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-ſtreken.	Wind-kracht.	Luchtsgeſteldheid.
20	28. 6¼	59	z. w.	8 à 10	bewolkt.
	„ 7¾	63	id.	10	idem.
	„ 9¼	59	w. z. w.	4, 6 à 8	bew., buijig.
21	28. 10½	57½	z. w.	4 à 6	bew., regen, buijig.
	29. 0¼	61½	w. z. w.	2 à 4	bewolkt.
	„ 1½	55½	w.	2	idem.
22	29. 2¼	57½	z. w.	0	bewolkt.
	„ 3¾	62	w.	2	idem.
	„ 4½	56	z. w.	2	helder.
23	29. 4	56	z.	2	bewolkt.
	„ 3¾	65	z. w.	2 à 4	idem.
	„ 2¼	56	z. o.	2	idem.
24	29. 1½	59	z. z. w.	0	bewolkt.
	„ 1¾	63	w.	2	idem.
	„ 2	57	id.	0 à 2	helder.
25	29. 2	57	z. o.	2	helder.
	„ 2¼	66	z.	0 à 2	bewolkt.
	„ 1	60½	z. o.	2	helder.
26	28. 11¾	62	z.	4	bewolkt.
	29. 0¼	64½	w. z. w.	2 à 4	idem.
	„ 0¼	57½	z. w.	0	helder.

Den 22. des ochtends donder, weêrlicht en regen.
„ 26. „ avonds ten 6 ure eene regenbui met ſterke weste wind.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 5den SEPTEMBER.

N°. 37.

BERIGTEN.

Leyden, *den* 16. Augustus 1845. Bij eene onpartijdige beschouwing van den toestand der kennis van de Nederlandsche Flora in ons vaderland, vergeleken met dien bij onze naburen, dan zijn wij genoopt, om te erkennen, dat, offchoon de studie der Flora indigena onafgebroken enkele beoefenaars heeft geteld, deze echter allen afgezonderd van elkander werkzaam waren, en de beoefening der kruidkunde niet die schreden voorwaarts deed, die deze wetenschap in de laatste twintig jaren in Duitschland en Engeland door middel van gemeenschappelijke pogingen en de daaruit ontstane grootsche resultaten heeft kunnen doen.

De meer en meer levendig geworden innige overtuiging, dat alleen toenadering en verbroedering van beoefenaren derzelfde wetenschap een nieuw leven kon doen ontstaan daar, waar afzonderlijke arbeid van enkelen onoverkomelijke hinderpalen vond, deed bij eenige vaderlandsche kruidkundigen het lang gekoesterde en vaak besprokene plan rijpen, om eene algemeene oproeping aan allen, die in de beoefening der studie van de Vaderlandsche Flora belang stellen en deze wenschen te bevorderen, te doen, en aldus te beproeven, of de uitkomst zoude leeren, dat zij weerklank hadden gevonden bij velen, en zich aanvankelijk in de middelen niet hadden vergist.

Ingevolge deze uitnoodiging had op gisteren alhier eene vergadering van kruidkundigen plaats, wier aantal

tal de verwachting van hen, die de uitnoodiging hadden gedaan, verre overtrof, wier overeenſtemming met het voorgeſtelde doel en wier aangewakkerde zucht en ijver, om werkdadig dit te bevorderen, hoop en vertrouwen geven voor de toekomst, dat de opgerigte Vereeniging voor de Nederlandſche Flora hare aangevangene taak waardig zal volvoeren en dat wetenſchappelijk en praktisch nut zal ſtichten, hetgeen de ontwerpers meenen, dat niet dan met vereenigde krachten van velen kan, maar ook door deze moet worden daargeſteld.

Het doel der Vereeniging werd aldus omſchreven: *Het onderzoek der Nederlandſche Flora te bevorderen en uit te breiden; den uitſlag van dat onderzoek tot een geheel te verbinden, ten einde eene, aan de tegenwoordige eiſchen der wetenſchap beantwoordende, kennis der Flora van Nederland te erlangen.*

Als middelen ter bereiking van dit doel werden vastgeſteld: 1°. *Het bijeenbrengen van een herbarium;* de leden der Vereeniging verbinden zich, om aan hetzelve toe te zenden volledige gedroogde exemplaren van inlandſche planten, door hen zelve of anderen verzameld, met naauwkeurige opgave der groeiplaats, verſpreiding, bloeitijd, algemeenheid of zeldzaamheid van voorkomen en van alle die bijzonderheden, die op de onderhavige plant van invloed waren of voor hare kennis belangrijk zijn. 2°. *Het houden eener jaarlijkſche bijeenkomst ter bevordering der perſoonlijke toenadering en kennismaking onder beoefenaars derzelfde wetenſchap.* In dezelve zal aan ieder lid de gelegenheid worden gegeven, om mededeelingen te doen, betreffende alle onderwerpen, die uit haren aard binnen den kring der werkzaamheden, door de Vereeniging aanvaard, gelegen zijn. Voorts zal dezelve dienstbaar worden gemaakt aan het onderzoek, wat door de Vereeniging ter bereiking van haar doel is verrigt, en wat haar verder te doen ſtaat. 3°. *Het aangaan en onderhouden van briefwisſeling en plantenruiling met hen, die zich door hunne ſtudiën en ſchriften voor de Flora's der naburige landen onderſcheiden;* ten einde voor de geographiſche betrekking der Flora van Nederland eenen vasteren grond en eene meer volledige kennis harer eigenaardige plantenvormen te erlangen. 4°. *Het aanleggen eener boekverzameling vooral met betrekking tot de Nederlandſche Flora, uit geſchenken der leden.* 5°. *Het bijeenbren-*

brengen van een geldelijk fonds, waartoe ieder lid jaarlijks eene contributie bijdraagt.

Omtrent het lidmaatschap werd bepaald, dat: *Als leden der Vereeniging* zouden *worden gerekend te behooren allen, die met haar doel instemmen en aan hare werkzaamheden willen deelnemen;* zij verbinden zich hiertoe door onderteekening harer statuten.

Dat onder den naam van *Honoraire leden* ook zij tot het doel der Vereeniging konden medewerken, die aan de werkzaamheden geen deel wenschten te nemen, doch door hunne geldelijke bijdragen de Vereeniging ondersteunden.

Het bedrag der jaarlijksche contributie is voor de *werkende leden* op *f* 5, voor de honoraire leden op *f* 10 gesteld.

Het bestuur der Vereeniging is zamengesteld uit eenen President, Vice-president, Secretaris en Conservator Herbarii; hiertoe werden benoemd: tot president Dr. R. B. van den Bosch te Goes; tot vice-president Dr. F. Dozy, tot Secretaris Dr. H. Boursse Wils, tot conservator herbarii Dr. J. H. Molkenboer, allen te Leyden.

De verdere uitwerking der statuten en het daarstellen van reglementaire bepalingen werden aan het bestuur opgedragen, en de eerstvolgende Algemeene Bijeenkomst werd vastgesteld op den 15. Augustus 1846 te houden binnen Leyden.

Behalve de aanwezigen toonden ook nog anderen door mondelinge of schriftelijke kennisgeving, dat zij, ofschoon verhinderd de vergadering bij te wonen, nogtans gaarne wilden toetreden tot de vereeniging, en aan de werkzaamheden wenschten deel te nemen, zoodat het uitzigt op eene verdere uitbreiding is geopend.

Wij eindigen dit verslag met allen, die hetzij als werkende, hetzij honoraire leden nog mogten verlangen toe te treden tot de Vereeniging, beleefdelijk uit te noodigen, om zich in persoon of met Franco brieven te wenden aan den ondergeteekende Secretaris, die bereid is des verkiezende nadere opheldering omtrent enkele punten te geven.

Namens de Vereeniging voor de Nederlandsche Flora,

Dr. Boursse Wils,
Secretaris.

Digitized by Google

TWEE
LETTERKUNDIGE BIJZONDERHEDEN.

1. *Iets over* Perizonius.

Dat het bekende gevoelen van F. A. Wolf omtrent den oorſprong van de Ilias en der Odysſea niet nieuw was, dat reeds Perrault, Bentley, Wood en Vico hem waren voorgegaan, wordt teregt aangemerkt door de H.H. Spakler en Heemskerk in hunne *Handleiding tot de ſtudie der Oudheid, naar de nieuwſte Hoogduitſche Handboeken gevolgd.* Amſterd. 1843, D. I. bl. 104. Hierbij zou men nog kunnen voegen, dat onze beroemde landgenoot Jacobus Perizonius dergelijk gevoelen was toegedaan. Wolf heeft in zijne *Prolegomena*, p. CXIII. ſqq. hem onvermeld gelaten, hoewel van Caſaubonus en Bentley gewagende. Opmerkelijk is echter de volgende plaats uit het zesde Hoofdſtuk der *Animadverſiones Historicae* van Perizonius: (Amſtelod. 1685.) „Apud Graecos quoque (ut apud Hebraeos) ſerum fuisſe literarum uſum, primosque historicos vixisſe demum paulo ante Perſarum in Graeciam expeditionem, et nullum reperiri litterarum monumentum, quod omnium conſenſu ſit antiquius Homeri carminibus, quin neque hunc ipſum ſua carmina literis mandâsſe, ſed memoriae hominum per varias cantilenas, ex quibus postea conflatum et compoſitum ſit opus Iliados et Odysſeae, tradit Joſephus lib. I. contra Apionem (2. p. 438 ſq. Haverc.) Quae ſi vera ſunt, *ut ſunt*, etiam in ea gente, quae ceteroqui parens habetur omnis eruditionis, olim ope canticorum ſervata fuit memoria rerum gestarum. . . . . . . Sed tamen hae ipſae cantilenae, ſi valde probarentur ab omnibus, coeperant tandem etiam ſcribi. Atque ita asmata illa Homeri, ex quibus ejus poeſin, antea διαμνημονευομένην, memoria hominum ſervatam, ὕστερον συντεθῆναι, postea compoſitam ait Joſephus, litteris mandata, ſecum ex Ionia in Graeciam attulit Lycurgus, Piſistratus autem deinde conjunxit, Iliademque et Odysſeam ex iis ita conjunctis nobis confecit, ut testatur Aelian. V. H. XIII. 13." Zoodat Perizonius niet ſlechts onder de voorgangers van Niebuhr, maar ook onder die van Wolf kan geteld worden. Een zijner tijdgenoo-

nooten, de Fransche abt d'Aubignac, ging verder, en heeft, in eene Verhandeling over de Ilias, welke na zijn' dood, in 1715, te Parijs in het licht verscheen, zijne gedachten uiteengezet en aangedrongen omtrent de stukswijze in-elkander-zetting der gedichten van Homerus en over het fabelachtige en verdichte in de verhalen over zijnen persoon. Zie hierover E. Havet, *de Homericorum poëmatum origine et unitate.* Parisiis, e typis Cropelet, via dicta de Vaugirard, 9. 1843, op bl. 63.

Ten aanzien van Perizonius dient herinnerd te worden, dat hij niet geboren is te *Danzig*, gelijk men in het eerst aangehaalde werk, bl. 56 opgegeven vindt, maar te *Appingedam*, op den 26 October 1651. Zijn vader, Antonius Perizonius, was, van het jaar 1649 tot 1655, predikant en rector der Latijnsche school aldaar. Oudtijds heette zijne geboorteplaats kortweg *Dam* of *Damme*, hetwelk men in *Dammona* fraai gelatiniseerd heeft. Zou misschien deze of gene, die dat *Dammona* niet wist t' huis te brengen, hieruit *Danzig* gemaakt hebben? Bij Niceron, D. I. bl. 302 der Hoogd. vertaling van Baumgarten, Halle 1749, vind ik plaats, jaar en dagteekening van Perizonius geboorte met juistheid opgegeven; waarschijnlijk vindt men hetzelfde bij Vriemoet, *Athenae Frisiacae*, p. 625, welk boek ik niet bij de hand heb.

2. *Kluchtige vergissing.*

Zekere doctor T.... handelt in eene Recensie van Zumpt's Latijnsche Spraakleer, achtste uitgave, te vinden in de *Neue Jahrb. für Philol. und Paedag.*, D. XXIV, (bl. 219 en 220 in de noot,) over het gebruik der voorzetsels *a* of *de*, ter aanduiding van den Duitschen adeltitel *von*, en verklaart zich in deze gewigtige zaak voor de praep. *a*, tegen Krebs, die het met *de* houdt. Dat men *de* in dit geval zoude moeten gebruiken, kan hij zelfs Ruhnkenius niet toegeven, die *Hieronymus* de *Bosch* schreef. In vollen ernst trekt hij hiertegen te velde en beweert: dat, wilde men deze uitdrukking de *Bosch* met *accusator* de *plebe* vergelijken, men dan *Bosch* collectief diende te nemen, gelijk men zegt: *de familie Bosch.* Wanneer dit *von*, zegt hij later, het denkbeeld van *eigendom* uitdrukken moet, dan kan *a* evenzeer verdedigd worden,

 als

als omſchrijving van den genitivus of van het adjectivum, en een Romein heeft in goed Latijn kunnen en mogen zeggen: *Hieronymus* a *Bosch*, ingeval *Bosch* een door *Hieronymus* gekocht eigendom was. Zoo zoude de Rec. (dus beſluit hij), ook wanneer *von* moest te kennen geven *de plaats*, waarvan men afkomſtig is, b. v. den naam *Hoffmann von Fallersleben* aldus vertalen: *Hoffmannius a Fallerslebenia.* (*!*)

Appingedam, B. TEN BRINK.
den 28 Julij 1845.

BILDERDIJK EN SOUTHEY.

De heer van Baalen ſchreef in zijn *Tweede reistogtje door een gedeelte van Schotland*, in 1840 uitgegeven, bl. 43, dat Southey met Bilderdijk en de vertaling van zijn' *Rodrigo* onbekend was; maar is wegens deze onwaarheid teregt gewezen in het Mengelwerk van den *Recenſent* voor 1842, bl. 136, op grond van een brief van B. aan den heer Capadoſe, d. d. 30 Junij 1825, voorkomende in de *Brieven*, V. 113. Uit dien brief blijkt, dat S. onverwacht te Leyden kwam, met een ongemak aan het been, op reis opgedaan, en een biljet aan B. ſchreef, om hem een chirurgijn te zenden. B. begaf zich tot hem, liet den lijder ten zijnent overbrengen, om verpleegd te worden. Dit gebeurde dus bijna anderhalf jaar *na* de opdragt der vertaling van den *Rodrigo*, door Mevr. B., in 1823 uitgegeven. Uit het ſchrijven van een *biljet* door S. kan men afleiden, dat die kennis reeds vroeger beſtond, en zoo niet eerder, dan toch is aangeknoopt door de toezending van den *Rodrigo*, dat wij ſtraks door eene achtbare getuigenis zullen bevestigd zien. In de *Oprakeling*, in 1826 uitgegeven, vindt men, bl. 156, een vrij uitgebreid dichtſtuk op S., in hetzelfde jaar vervaardigd, in het ſlot waarvan hij dezen tot eene herhaling van zijn bezoek uitnoodigt. De betrekking van B. op S. en het verblijf van dezen te Leyden bij B., werd in de openbare zitting der Tweede Klasſe van het Inſtituut, den 9 April 1844 gehouden, door den voorzitter da Costa op nieuw ter ſprake gebragt, bij gelegenheid, dat hij de verdienſten van S., als buitenlandsch lid der Klasſe huldigde. De heer da Costa zegt aldaar (*Verſlag* bl. 10): „In 1825 bezocht hij Holland, vooral

„ de

Digitized by Google

„ de ſtad Leyden, alwaar in het bijzonder zijn hart „ trok naar de perſoonlijke kennismaking met het be- „ roemde, destijds aldaar gevestigde, dichterpaar Bil- „ derdijk, dat hij, ſedert de overbrenging van zijnen „ *Rodrigo*, door briefwisſeling, aanvankelijk had lee- „ ren waardeeren en lief krijgen." Wijders haalt de ſpreker een merkwaardig brokſtuk uit een dichterlijken brief van S. aan zijnen vriend Allan Cuninghame aan, waarin hij dankbaar zijn verblijf en verpleging te Leyden herdenkt. S. noemt onzen B. aldaar:

In wetenſchap en wonderbaar genie
Rijk, onuitputlijk rijk, Poëet en Wijsgeer.
Onze taal, binnen al te naauwe grenzen ingeſloten,
Heeft op zijn grondgebied een naam geteld,
Die anders heel Euroop vervuld had met zijn galm.

Dit is, mijn Allan, dit's die Hollander, aan wien
Hoogachting en bewondering mijn ziel
Verbonden, en het innig zamenſtemmen
Des harten, — maar ook dank voor weldaân, ja voor liefde,
Wanneer ik, vreemdeling en lijder, ver van huis
Werd opgenomen in het zijn, verzorgd, gekweekt,
Verkwikt, zoodat geheele weken, pijnlijk
En ſomber elders, als één dag voor mij vervloten;
Ja, als een dag, in 't dagboek van mijn leven
Gemerkt als een der blankſte. . . . . . .

De heer da Costa zegt wijders, dat men in de dichtbundels van B. en zijne gade menig hartelijk vers vindt aan S. gerigt; wij echter kunnen ons voor het oogenblik geene andere verzen herinneren, dan het dichtſtuk van B. in de *Oprakeling*, t. a. pl.

Daar de Verſlagen van het Inſtituut minder algemeen bekend worden, meenen wij, met deze mededeeling, aan de hoogachters van B. geen ondienst te hebben gedaan.

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,

ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Natuurkunde van den Mensch, door G. VALENTIN, Hoogleeraar te Bern. Uit het Hoogduitsch door J. G. ROOSEBOOM, Med. Doct. te *Gouda*. Met 234 tusſchen den tekst geplaatſte houtſneé-figuren. 1ſte Deel, 764 pp. gr. 8°.

8°. *Gouda*, G. B. van Goor. 1845. Prijs *f* 7,20 bij inteekening.

(Vervolg en ſlot van bl. 144.)

Eene tweede eigenſchap, waardoor zich deze Phyſiologie van Valentin kenmerkt, is het verband, waarin de verſchijnſelen van het gezonde en het zieke organisme met elkander gebragt worden; Pathologie en Phyſiologie grijpen gedurig in elkander, en de verſchijnſelen uit de eene worden telkens aangewend, om die der andere te verklaren, en het is vooral hierdoor, dat zich dit werk aan den praktiſchen geneesheer aanbeveelt. Het valt niet te ontkennen, dat, wanneer men de ſints jaren bekende grondwaarheden der Phyſiologie uitzondert, deze wetenſchap langen tijd onvruchtbaar is gebleven voor de Pathologie, waarvan het natuurlijk gevolg was, dat ook de eerſte weinige vruchten droeg van de waarnemingen, waartoe de laatſte kon aanleiding geven, zoodat de klagt, welke vóór weinige jaren J. Müller tegen de Chirurgen, bepaaldelijk met opzigt tot de zenuwphyſiologie uitſprak (*), niet alleen op deze, maar op alle practici in het algemeen van toepasſing was. Eerst in den laatſten tijd zijn de Pathologen begonnen de waargenomene ziekteverſchijnſelen phyſiologisch te verklaren, en het gevolg hiervan was, dat zij van hunne zijde ook de Phyſiologie verrijkten. Aan deze rigting der beide wetenſchappen beantwoordt de Phyſiologie van Valentin volkomen. Daarentegen mist men de fijnere anatomie en vergelijkend-anatomiſche overzigten der verſchillende organen en ſtelſels, waarvan de verrigtingen beſchreven worden, bij de lagere dierklasſen, met hoedanige overzigten bijv. in het Handboek van J. Müller, vrij ſtandvastig de hoofdſtukken aanvangen: nu en dan evenwel wordt er ook in het voorbijgaan op overeenkomſtige organiſaties bij de dieren gewezen, terwijl het aantal proefnemingen op dieren, welke worden vermeld, zeer groot is. Daar de Schrijver omtrent de meeste onderwerpen zelf onderzoekingen heeft in het werk geſteld, deels langs den weg der proefneming, deels langs dien van berekening, zoo verkrijgt het werk eene groote mate van zelfſtandigheid, en de behandeling eenen vasten gang, waardoor de lezing boeit en bepaalde indrukken achterlaat. De perſoonlijkheid van den Schrijver ſtraalt overal door, en van de gevoelens van an-

(*) „Hätten die Chirurgen öfter ein mehr allgemeines, Phyſiologiſches Interesſe als das beſchränkte, welches ſie durch die Phyſiologiſchen Vorgänge der Entzündung an die Phyſiologie knüpft, ſo hätten ſie uns mit ſehr wichtigen Erfahrungen in Hinſicht der Nervenphyſik bekannt machen können." J. Müller's *Handb. der Phyſ. d. Menſchen*, 2e. Aufl., p. 671.

Digitized by Google

anderen wordt doorgaans slechts zooveel opgenomen, als met het gevoelen van hemzelven in aanraking komt, hetzij ter bevestiging, hetzij ter bestrijding. Het boek brengt alzoo den lezer geheel op het tegenwoordig standpunt der wetenschap; maar daarentegen mist men het historiële derzelve. Bij voorbeeld: de Schrijver noemt de milt eene bloedvaatklier en brengt hare werkzaamheid in verband met de bereiding van den chylus en de lympha, een gevoelen, hetwelk door de meeste hedendaagsche Physiologen ook wordt omhelsd; maar van de verschillende andere theoriën en hypothesen, welke men omtrent dit raadselachtig orgaan heeft gevormd, vindt men geene melding gemaakt. Zoo ook wordt bij de beschrijving van den bloedsomloop slechts in het voorbijgaan (op p. 405) van Harvey, den grooten ontdekker deszelven, gesproken, en van de bevestiging dier ontdekking door de transfusie met geen woord melding gemaakt; bij de *vasa absorbentia* wordt zelfs de naam van Asellius niet genoemd enz. (*)

Wij hebben door het bovenstaande de lezers van dit Weekblad eenigzins met den geest van het werk van Valentin trachten bekend te maken, en offchoon wij ons van eene eigenlijke lofrede onthouden, die het boek dan ook trouwens niet noodig heeft, zoo zal het uit het ontwikkelde wel duidelijk zijn, dat wij voor ons er hoog mede loopen. Tot het geven van uittreksels is het minder geschikt; zulks is ook niet noodig; ieder, die weet, wat Physiologie is, weet ook, welke onderwerpen er in behandeld worden; de wijze van behandeling kan hij uit het gezegde afleiden.

Wat nu deze vertaling betreft, zoo zoude men kunnen vragen, of zij noodig was. Zij toch, die het werk van Valentin met vrucht zullen bestuderen, behooren eene geheel wetenschappelijke opleiding genoten te hebben; geneeskundige ambachtslieden zullen het niet begrijpen, of ten minsten weinige roeping gevoelen, hetzelve te lezen; men mag dus vooronderstellen, dat de lezers van deze Physiologie geene vreemdelingen in de Hoogduitsche taal zijn. Desniettemin kan het uitgeven van dergelijke vertalingen zijn nut hebben, door namelijk de aandacht meer algemeen op degelijke, in het buitenland uitkomende geschriften te vestigen, en zoo gelooven wij, dat door deze vertaling het werk van Valentin meer algemeen bij ons zal verspreid worden, dan anders het geval zoude zijn geweest. Daarenboven, indien

(*) Wij zijn het geenszins eens met den Recensent in het *Leipziger Repertorium der Deutschen und Ausl. Literatur*, Jahrg. III, Heft. 23, 1845 p. 396 sq., die er eene bijzondere verdienste in schijnt te vinden, dat Valentin het historiële en het vergelijkend-anatomisch gedeelte niet behandeld heeft.

dien de Vertaler zijne belofte houdt, van namelijk, na de voltooide uitgave des werks, in bijbladen, de lezers met de latere nasporingen op het gebied der Physiologie bekend te maken, verkrijgt deze vertaling nog eene bijzondere waarde voor het publiek. In het werk zelf heeft hij zich geheel van aanteekeningen onthouden, waaraan hij, gelooven wij, wél gedaan heeft, daar alles nu beter een geheel zal uitmaken. Omtrent enkele punten zijn, na het verschijnen der oorspronkelijke uitgave, thans reeds nieuwe onderzoekingen bekend geworden. Wij wijzen hier onder anderen op het werk van Herbst, *Das Lymphgefässsystem und seine Verrichtungen.* Göttingen 1844, XVI u. 363 pp. Had Valentin bij het zamenstellen van zijn hoofdstuk over de opslorping deze belangrijke monographie gekend, hij zoude waarschijnlijk niet zoo stellig gezegd hebben (p. 365): „Ten aanzien van kleurstoffen verhoudt zich de chyl sterk uitsluitend. Hij neemt deze noch in den onveranderden, noch in den ontbondenen toestand op. Dit laatste blijkt uit eene, op eenen hond gedane proef, waarbij men het dier ½ uur voor zijnen dood een afkooksel van meekrap ingaf." Herbst daarentegen schrijft aan de chylusvaten het opslorpingsvermogen in den uitgestrektsten zin toe, en, volgens hem, is alleen de snellere opslorping der aderen oorzaak, dat wij gewoonlijk de opneming der kleurstoffen in den chylus niet kunnen ontdekken. Dit gevoelen bevestigt hij door eene reeks van scherpzinnige en naauwkeurige proefnemingen, welke ten minsten tegen die eene proef van Hünefeld, en ook tegen de vroegere van Magendie en anderen, opwegen. Zoo, om ook van het gedeelte, hetwelk nog vertaald moet worden, te spreken, ontkent Valentin ten sterkste het op zich zelf staan van het sympathisch zenuwstelsel. Spiesf daarentegen, in zijne, nagenoeg gelijktijdig uitgekomene monographie (*Physiologie des Nervensystems, vom ärztlichen Standpunckte dargestellt*, Braunschweig 1844, XVIII u. 500 pp.), neemt wel degelijk het op zich zelf staan van hetzelve aan; 't welk ook Bidder door latere proefnemingen op kikvorschen op nieuw heeft trachten te bewijzen. (Zie *Archiv. f. Anatom. Physiol. u. Wissenschaftl. Medicin.*, 1844 N°. 4, overgenomen in het *Oesterreichische Medicinische Wochenschrift*, 1845 N°. 1) enz.

De vertaling is over het algemeen goed uitgevallen, en ook van deze zijde verdient het boek aanbeveling. Evenwel stootten wij op eenige onnaauwkeurigheden, die welligt aan overhaasting zijn toe te schrijven. *Bevochtigbaarheid*, *aanstoot*, *wisselwerking*, *wederwerking*, *uitwijken* (voor *zich verspreiden*), *kniekuil*, *metallisch* koper, *uitrekkingshaard* (p. 240), de lever is de *haard* der galbereiding (p. 590), *hoofdhaard* (p. 591), *zeevarkentje* (voor *Guineesch biggetje*) (p. 425) enz. zijn woorden, welke al te zeer aan den Duitschen oorsprong van het werk doen denken; *aber* wordt overal door *echter* over-

overgezet, terwijl het meermalen eene beteekenis heeft, met het Latijnsche *autem* overeenkomende; *Pflasterepithelium* wordt nu eens door *pleisterepithelium*, later (p. 101) door *plaatepithelium* overgezet; *Flimmerepithelium* en *flimmerbewegung* overal door *flikkerepithelium* en *flikkerbewegung:* voor het eerste — het *epithelium stratum* — ware *plaveivormig epithelium* of iets dergelijks beter; voor het laatste — het *epithelium ciliare* en den *motus vibratorius* — zouden wij *trillend epithelium* en *trillende beweging* zetten; *cyanuretum potassae* voor *potassii* zal wel eene drukfout zijn. Een en ander neemt evenwel niet weg, dat wij deze vertaling van het voortreffelijk boek met volle ruimte aanbevelen. Het werk is compres gedrukt, de typographische uitvoering goed, en de prijs matig gesteld.

A. N. D. S.

VERSLAG

nopens den staat der Hooge-, Middelbare en Lagere Scholen, in het Koningrijk der Nederlanden, over 1843, *gedaan aan de tweede Kamer der Staten-Generaal.*

(Vervolg van bladz. 127.)

Intusschen is het getal leerlingen over het geheel alweder toegenomen, blijkens den hiervolgenden

VERGELIJKENDEN STAAT *van het getal leerlingen der Gymnasiën en Latijnsche scholen, van* 1838 *tot en met* 1843.

PROVINCIËN.	1838.	1839.	1840.	1841.	1842.	1843.
Noord-Braband	301	299	295	277	261	295
Gelderland . .	134	127	139	134	175	143
Zuid-Holland .	191	207	228	211	220	236
Noord-Holland	157	157	133	152	147	160
Zeeland	38	31	32	25	28	31
Utrecht	96	115	91	87	98	97
Vriesland . . .	68	73	73	74	82	89
Overijssel . . .	102	78	69	62	65	72
Groningen . . .	60	55	53	46	85	90
Drenthe	46	44	42	44	42	38
Hertogd. Limb.	211	206	186	186	190	200
Zamen . .	1404	1392	1341	1298	1393	1451

LA-

Digitized by Google

Lager Onderwijs.

Opzigtelijk het lager onderwijs luiden de ontvangene berigten, over het algemeen, niet minder gunſtig dan in de vorige jaren.

Het ſchoolopzigt en de gewestelijke en plaatſelijke autoriteiten zijn met ijver en zorg in de behartiging van dit belangrijk onderwerp blijven volharden, en de Regering is blijven voortgaan met de verdere inwerkingbrenging der algemeene bepalingen het ſchoolwezen betreffende, vastgeſteld bij het Koninklijk beſluit van 2 Januarij 1842, waarvan in het vorig verſlag is melding gemaakt.

Ten gevolge van de bij dat beſluit gegevene voorſchriften omtrent de daarſtelling, zoo veel mogelijk, der evenredigheid in de zamenſtelling der commisſiën van onderwijs met betrekking tot de verſchillende godsdienſtige gezindten harer leden, die in 1842 reeds was ingevoerd in de provinciën Noord-Braband, Zuid- en Noord-Holland, Zeeland, Utrecht en Overijsſel, zijn in 1843 ook nog in de provinciën Gelderland en Groningen honoraire leden bij de bedoelde commisſiën benoemd.

Bij beſluit is almede bepaald geworden, dat in elke gemeente zal aanwezig zijn eene commisſie van plaatſelijk ſchool-toevoorzigt. In 1842 werden die commisſiën reeds grootendeels tot ſtand gebragt. In 1843 zijn dezelve verder daargeſteld in al de provinciën.

Onder het gebied der ſchoolwet van 3 April 1806 tot in den jare 1811, geſchiedde de aanſtelling van onderwijzers bij de lagere ſcholen in de verſchillende gewesten, behalve door ſtedelijke en gemeentelijke beſturen, door zeer verſchillende collegiën of perſonen, naar gelang der uiteenloopende voorſchriften, daaromtrent bij de provinciale huishoudelijke ſchoolreglementen voorkomende; welke voorſchriften gedeeltelijk waren gegrond op vroegere regten van eigenaars van heerlijkheden, collatoren; ſtemgeregtigden enz.

Door de inlijving van het Koningrijk Holland in het Franſche Keizerrijk en de invoering hier te lande van de Franſche wetgeving, is alles, wat van die regten destijds nog mogt zijn overgebleven, afgeſchaft en buiten werking geſteld, en de ſchoolvervullingen zijn alstoen gebragt onder het resſort van het burgerlijk gezag.

Bij beſluit van den Souvereinen Vorst van 20 Maart 1814, n°. 2, is de wet van 3 April 1806 op nieuw herſteld of bekrachtigd met al de daarop rustende of daaruit voortgevloeide algemeene en bijzondere ſchoolverordeningen; edoch ten aanzien der *ſchoolvervullingen* is bij dat ſouverein beſluit eene uitzondering gemaakt, zijnde bij artikel 2 van hetzelve bepaald geworden, dat de ſchoolvervullingen behoorden plaats te hebben op den destijds gebruikelijken voet.

Intusſchen heeft men op vele plaatſen de eigenaars van heer-

heerlijkheden, collatoren enz., wederom toegelaten tot deelneming aan de bemoeijingen der fchoolvervullingen, waardoor fommigen in den waan zijn gebragt, dat zij door de Regering erkend worden daartoe regt te hebben.

Hieruit ontftane moeijelijkheden hebben de Regering genoopt deze aangelegenheid nader te overwegen, en is dezelve tot het befluit gekomen, om, ten einde foortgelijke hinderpalen uit den weg te ruimen, bij een daartoe ftrekkend fchrijven de aandacht van de Gedeputeerde Staten der provinciën op dit onderwerp te vestigen, aan welke autoriteit werd te kennen gegeven, dat, vermits de vervulling der gemeentelijke fchoolonderwijzers-plaatfen eene zaak is, uitfluitend behoorende aan de burgerlijke autoriteit, geene regten van ambachtsheeren, collatoren, ftemgeregtigden, enz. daaromtrent kunnen worden erkend, en dat derhalve voortaan de autorifatie tot aanftelling van onderwijzers bij zoodanige fcholen bepaaldelijk behoort te worden verftrekt op de plaatfelijke befturen.

Verdere maatregelen van algemeenen aard, het lager fchoolwezen betreffende, werden in 1843 niet genomen, doch te vermelden valt nog de reorganifatie van het onderwijs in het hertogdom Limburg.

Ten gevolge van de daaromtrent plaats gehad hebbende overwegingen, is, bij Koninklijk befluit van 3 Julij 1843, n°. 38, het beheer en de regeling van het lager fchoolwezen aldaar wederom gebragt op eenen voet, genoegzaam geheel eenvormig met dien der overige provinciën des Rijks; terwijl bij een Koninklijk befluit van dezelfde dagteekening het hertogdom is verdeeld geworden in acht fchooldistricten.

Bij dat befluit is tevens voor elk dier districten, met inachtneming van het bepaalde bij art. 2 van het Koninklijk befluit van 2 Januarij 1842, een fchoolopziener benoemd, die gezamenlijk uitmaken de provinciale commisfie van onderwijs.

Hetgeen in dit verflag verder voorkomt het lager onderwijs betreffende, is hoofdzakelijk getrokken uit de meermalen vermelde officiële verflagen van de commisfiën van onderwijs en van de Gedeputeerde Staten.

Noord-Braband.

Even als in vorige jaren, werden ook wederom in 1843 aan eenige gemeenten ten platten lande voor de daarftelling van nieuwe en de verbetering van beftaande fchoollocalen en onderwijzers-woningen fubfidiën uit 's Rijks kas en uit de provinciale fondfen toegelegd, als:

Uit

Digitized by Google

	Uit 's Rijks kas.	*Uit de prov. fondſen.*
Aan de gemeente Hedikhuizen, voor den aanbouw eener ſchool en onderwijzers-woning	*f* 400	*f* 400
Aan de gemeente Berchem, tot het daarſtellen eener onderwijzers-woning	- 200	- 200
Aan de gemeente Hilvarenbeek, tot het bouwen van twee ſcholen en twee onderwijzers-woningen	- 600	- 600
Aan de gemeente Dongen, tot het bouwen eener nieuwe ſchool . . .	- 400	- 400
Aan de gemeente Nunen, tot vernieuwing der ſchool	- 300	- 300
Aan de gemeente Fijnaart, tot vergrooting der ſchool	- 200	- 200
Aan de gemeente Engelen, voor den aanbouw eener nieuwe ſchool en onderwijzers-woning	- 300	- 200
Aan de gemeente Etten en Leur, voor het herſtellen der ſchoollocalen	- 300	- 200
Aan de gemeente Oisterwijk, tot herſtel en verbetering van het ſchoollocaal en onderwijzers-woning . . .	- 200	- 200
Aan de gemeente Vlierden, tot vertimmering en vernieuwing der ſchool en onderwijzers-woning	- 300	- 300
	f 3200	*f* 3000

(*Het vervolg hierna.*)

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

AANKONDIGING.

TOPOGRAPHISCHE KAART van het *Koningrijk der Nederlanden* benevens het *Groothertogdom Luxemburg*, verdeeld in Provinciën en Arrondisſementen, met aanwijzing der Straat- en Spoorwegen, volgens de jongſte en naauwkeurigſte opgaven, door T. HOOIBERG, in 12 bladen, hoogte 1,50, breedte 1,25 N. Ell. binnensrands.

In den tijd, waarin wij leven, wordt het letterlievend publiek als het ware met Prospectusſen beſtormd, en heeft men de gewoonte aangenomen, om reeds aan te bieden datge-

gene, wat somwijlen naauwlijks voor de pers is aangevangen. De ondergeteekende voor *twee* jaren begonnen zijnde uit de toen bestaande bronnen eene *topographische kaart* van ons vaderland te bewerken, werd sedert in dien arbeid bijgestaan en aangemoedigd door mannen, die in het vak van Aardrijkskunde de bestaande behoefte kenden, en wisten, op welke wijze daarin naar behooren zou kunnen worden voorzien; en juist de menigte van aankondigingen, ook in het Geographisch gedeelte der letterkunde, hielden hem terug van het geven van eenige publiciteit aan zijnen arbeid vóór dezelve voltooid was, hetgeen hij ook nog niet zoude gedaan hebben, ware niet dezer dagen eene andere groote kaart der Nederlanden, blijkbaar met hetzelfde doel als die van den ondergeteekende vervaardigd, bij den Heer van Goor te Gouda uit te geven, vooruit aan het publiek aangekondigd. Daarom meent hij nu ook belanghebbenden op den door hem uit te geven arbeid oplettend te moeten maken. (*)

Zijne kaart wordt met *twee* kleuren gedrukt; de steden, dorpen en wateringen *zwart*; de straat- en spoorwegen *rood*, alles zoodanig onderscheiden en behandeld als meest bevorderlijk zijn kan voor de duidelijkheid, ook op eenen afstand.

Voor den druk in het *zwart* zijn de steenen geheel voltooid, en die voor het *rood* zijn onderhanden; zoodat de kaart reeds in den loop der maand October verkrijgbaar zal zijn. Intusschen zal nog voor dien tijd eene proeve van bewerking, benevens eene inteekeningslijst aan de voornaamste boekhandelaren des Rijks verzonden worden.

De Prijs bij inteekening zal de som van *f* 4,50 niet te boven gaan.

Leyden T. Hooiberg.
19 Aug. 1845.

(*) Als proeve zijner Lithographie kan hij verwijzen op de *Oudheidk. kaart van Nederland*, *België* en *aangrenzende landen*, begonnen door wijlen den Hoogleeraar Reuvens, voortgezet en uitgegeven door de HH. Leemans en Janssen, en dezer dagen bij de HH. Hazenberg & Co. alhier verkrijgbaar gesteld.

VOOR GYMNASIËN EN LATIJNSCHE SCHOLEN.

‧ JOH. NOMAN & ZOON, te *Zalt-Bommel*, debiteren met succes:

1. IMMERZEEL, *Gedichten*, bijzonder voor de *Declamatie*, 8°, 2de druk . . . . *f* 0,75

II.

II. Kort overzigt der *Algemeene Geschiedenis*, bewerkt naar de *Schets der Algemeene Geschiededenis*, van Prof. BOSSCHA, 8°, 2de druk *f* 0,27½

III. D. BUDDINGH, *Beautés de l'Histoire de Pays-Bas, redigé à l'usage des Instituts Neerlandais*, 2de druk . . . . *f* 1,40

IV. BUSER, (J. T.) Handleiding tot de kennis der *Romeinsche Oudheden*, naar het Hoogduitsch van NITSCH, gr. 8°. . . . . *f* 1,50

V. HOOGVLIET, Handleiding bij het lezen der Schriften van JULIUS CAESAR, gr. 8°. . . . *f* 1,80

VI. ——————— Rudimenta Linguae Graecae, of beginselen der Grieksche taal, gr. 12°. . . *f* 1,40

VII. PICARD, Nieuw Zakwoordenboek der Nederduitsche en Engelsche Talen, 2 Deelen, in één linnen band . . . . *f* 3,90

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Aug.	Hoogte van den Barom. D.	L.	Therm.	Wind- streken.	Wind- kracht.	Luchtsgesteldheid.
27	29.	0¾	58½	W. Z. W.	2 à 4	bewolkt.
	„	0½	59	W.	6	bew., regen, buijig.
	„	0½	56	N. W.	6	id. id. id.
28	29.	3	57	N. O.	4	bewolkt.
	„	3½	65	N. N. O.	4 à 6	idem.
	„	4¼	59	N. O.	4	helder.
29	29.	4	59	N. N. O.	4	helder.
	„	3¾	65½	id.	4 à 6	bewolkt.
	„	4	59	id.	4 à 6	helder.
30	29.	4¼	57½	N. N. O.	4	bewolkt.
	„	4¼	65	id.	4	idem.
	„	4½	59	id.	2 à 4	helder.
31	29.	4½	59	N.	2 à 4	bew., dampig.
	„	4¼	67½	N. N. W.	2	bewolkt.
	„	4¼	57½	N.	2 à 4	helder.
Sept. 1	29.	4¼	58	N. N. O.	2	bewolkt.
	„	4	63	N. O.	0 à 2	idem.
	„	3¾	56	N.	2	helder.
2	29.	3½	57	N. N. O.	2	bewolkt.
	„	3¾	58	N. N. W.	0	betr., damp en reg.
	„	3	57	N. O.	2 à 4	betrokken.

Gedurende de maand Augustus 1845.
Gevallen regen 54 lijnen. Uitgewasemd 24 lijnen.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

igitized by Google

ALGEMEENE KONST- EN LETTERBODE

VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 12den SEPTEMBER.

N°. 38.

BERIGTEN.

'S HERTOGENBOSCH, *den* 10 *Julij*. Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, in Noord-Braband, heeft, op zaturdag den vijfden Julij l.l., in deszelfs *negende* Algemeene Vergadering, besloten, de volgende Prijsvragen voor de jaren 1846 en 1847 uit te schrijven:

I. Eene historische beschrijving van de Noord-Brabandsche Adellijke Geslachten, voorafgegaan door eene inleiding over den Nederlandschen Adel, op de wijze van het voor twee eeuwen geschreven werk van MATHÆUS *de Nobilitate*, doch volgens den tegenwoordigen stand der wetenschappen en de behoefte des tijds.

II. Eene, uit geschied- en regtskundige gronden geputte, beschrijving der staatkundige betrekkingen van de zoogenaamde Generaliteits-Landen met de Republiek der Vereenigde Nederlanden.

III. Eene geschiedenis der Tollen op den Rijn en de Maas, in zoo verre die in Noord-Nederland werden geheven, met terugzigt op het verloopen dier stroomen en het daarop gevolgd verleggen dier tollen.

Met bepaling, dat de antwoorden op deze vragen:

1°. Door eene andere hand dan die des Schrijvers, in het Nederduitsch, Hoogduitsch (mits met eene Ne-

derduitsche letter), Fransch of Latijn moeten geschreven, en voorzien zijn van eene zinspreuk, welke eensluidend geplaatst behoort te worden op een, bij het antwoord te voegen, verzegeld briefje, waarin de eigenhandig geschreven naam en woonplaats des Schrijvers. 2°. Uiterlijk vóór den eersten December 1847, *vrachtvrij* behooren te worden ingezonden aan den Secretaris van het Genootschap te 's Hertogenbosch. Terwijl voor het meest volledige en voldoende antwoord op elk dezer vragen, de gouden Medaille van het Genootschap, ter innerlijke waarde van *één honderd en vijftig guldens*, is uitgeloofd, mitsgaders eene premie van *één honderd guldens* voor dat op de tweede uitgeschreven vraag.

Door het Bestuur is voorts der Vergadering kennis gegeven van de benoeming tot Corresponderende Leden, der Heeren:

Felix Bogaerts, vaste Secretaris der Academie van Oudheidkunde van België, te Antwerpen. *E. C. Enklaar*, Directeur van het Landhuishoudelijk Instituut, te Zalk. *Louis Prosper Gachard*, Archivarius van België, te Brussel. *Joseph Romain Louis* Burggraaf *de Kerkhove*, gezegd *de Kirckhoff van der Varent*, Oud eerste Officier van Gezondheid, te Antwerpen. *Lambert Adolphe Jacques Quetelet*, Directeur van het Koninklijk Observatorium, te Brussel. *P. F. X. de Ram*, Kanunnik Honorair der Metropolitaan-Kerken van Mechelen en Parijs.

Tot gewone Leden, der Heeren:

Theodorus Joseph Hubertus Borret, Professor in het Seminarium te Warmond. *Antonie Bossers*, Notaris te Loon-op-Zand. *J. Berman*, Lid der Staten van Noord-Braband te Klundert. Mr. *Pieter Frans van Cooth*, practiserend Advocaat te 's Hertogenbosch. Dr. *Cornelis Adrianus Dressaerts*, Heer van *Drongelen*, te Waalwijk. *Jean Esaye Duyvené*, 1ste Kapitein Ingenieur, te Geertruidenberg. *Evert Jan Eekhout*, Majoor bij het Korps Ingenieurs, Mineurs en Sappeurs te 's Hertogenbosch. Dr. *Michael Jakob Godefroi*, Medicinae Doctor te 's Hertogenbosch. Mr. *Carel Lodewijk Anton van der Horst*, Oud Secretaris Adviseur bij het Departement voor de zaken van de Roomsch-Catholijke Eeredienst, te 's Gravenhage. *Frans van Heurn*, Kapitein Ingenieur der 1ste klasse bij de Afdeeling Genie van het Departement van Oorlog te 's Gravenhage. Mr. *Florentius Johannes Nicolaas Ignatius Quirinus van Hagens*, practiserend Advocaat te 's Hertogenbosch. *Petrus Hendriks*, Onderwijzer te Grave. Mr. *Adriaan Johannes Korteweg*, practiserend Advocaat te 's Hertogenbosch. Mr. *F. J. van*

Rey-

Digitized by Google

Reyſingen, Lid der Staten van Noord - Braband en Burgemeester te Rooſendaal. *Jan van der Stok*, Kapitein Ingenieur te Heusden. *Arnoud Suys*, Agent van 's Rijks Schatkist te 's Hertogenbosch. *Johan Hendrik Voet*, Generaal-Majoor, belast met de waarneming van het Provinciaal Kommandement van Noord - Braband. Dr. *A. R. Wijmans*, Medicinae et Artis Obſtetriciae Doct., te 's Hertogenbosch.

Eindelijk zijn door de Vergadering benoemd tot Beſtuurders van het Genootſchap, de heeren Leden:

Dr. *J. A. W. Boercamp*, Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Dr., Rector der Latijnſche Scholen, te Grave. Dr. *C. Francken*, Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Dr., Rector der Latijnſche Scholen, te Boxmeer. Mr. *A. van Galen*, Lid der Arrondisſements-Regtbank te 's Hertogenbosch. *L. H. Rouppe van der Voort*, te 's Hertogenbosch.

THÉODORE DE SAUSSURE

EN ZIJNE WERKZAAMHEID,

DOOR DEN

Hoogleeraar MACAIRE.

Het is een niet zeer gewoon verſchijnſel in de wetenſchappen, en nog minder gewoon in de letteren, dat men den zoon van eenen man van genie op zijne beurt eene groote beroemdheid ziet verwerven. Oppervlakkig beſchouwd zou men dit anders verwachten. Hoe vele voorregten moet niet, bij voorbeeld in de loopbaan der wetenſchappen, een jongeling bezitten, die van zijne kindschheid af de onderwijzingen, de aanmoedigingen, het voorbeeld heeft genoten en voor oogen gehad van eenen vader, die beroemd is in de wetenſchap! Wat al aanleidingen, om zich aan de ſtudie te wijden! Wat al goede raad, om zich niet door de eerſte moeijelijkheden te laten afſchrikken! Er is evenwel iets, dat meer dan opweegt tegen deze voorregten. Het is, gelijk een dichter gezegd heeft:

> Een te beroemde naam weegt drukkend op de ſchouders.

De zoon van eenen beroemden man treedt de loopbaan in, dikwijls meer gebogen onder den naam, dien hij draagt, dan daardoor geſteund. Zijne eerſte pogingen, die met toegevendheid zouden worden beoordeeld, zoo hij een onbekende ware, worden den

 ſchit-

Digitized by Google

ſchitterenden roem onwaardig geacht van den naam, waaronder zij aan het licht komen. Gelijk eene planeet, die te digt bij de zon ſtaat, kan hij zich niet genoeg losmaken van de ſtralen des vaderlijken roems, om door zich zelven te ſchitteren. Hij wordt ontmoedigd, en vergenoegt zich meestal met den geleenden glans, dien hij van zijnen naam verkrijgt.

Zoodanig was niet het lot van Théodore de Sausſure, zoon van den beroemden natuurkundige, die de grondvester was van de wetenſchap der hygrometrie, en die het gebied der electriciteit uitbreidde; van den beroemden geoloog, die veertien malen de Alpen doorkruiste, en die het eerſt de geologie van hare ijdele en gewaagde beſpiegeling tot de ſtudie der *facta* terugriep en haar tot eene wetenſchap van waarneming maakte; van den ſtoutmoedigen meteoroloog, die zijn obſervatorium op bijna ontoegankelijke hoogten plaatſte en niet ſchroomde, om op den top van den hoogſten berg van Europa eenen naam te gaan ſchrijven, welke voor altijd met diens eeuwige ſneeuw ſchijnt verbonden; zoon van dezen man van genie, wist Théodore de Sausſure zich, nog zeer jong, reeds eenen roem te verwerven, die alleen hemzelven toebehoorde.

Hij werd te Genève geboren op den 14. October 1767. Zijne eerſte opvoeding was niet gelijk aan die, welke de meeste jonge Genèvers ontvangen. Eene der merkwaardigſte inſtellingen te Genève is het collegie, welks inrigting, afkomſtig van den beroemden hervormer, die alles regelde, wat de eeredienst en het onderwijs in deze republiek betrof, tot dien tijd toe bijna onveranderd was gebleven. De kinderen van alle ſtanden ontvingen daar een bijna kosteloos en dus voor allen toegankelijk onderwijs; gedurende de leeruren in klasſen verdeeld, bij hunne ſpelen op de plaats allen ondereen vermengd, keerden zij tot de maaltijden en des avonds naar het ouderlijke huis terug. Dit ſtelſel had het groote voorregt, dat het de weldaden van eene huisſelijke opvoeding vereenigde met de aanſporing en ontwikkeling, die gemeenſchappelijk onderwijs medebrengt. In den tijd, waarvan wij ſpreken, was intusſchen, wij moeten het erkennen, het collegie van Genève niet vooruit gegaan. De ſcholieren leerden er

ſlechts

Digitized by Google

ſlechts weinig Latijn, nog minder Grieksch; men onderwees er noch de aardrijkskunde, noch de geſchiedenis, noch de levende talen, noch vele andere dingen, die men er langzamerhand heeft ingevoerd. Maar men vormde de jongelieden voor het leven, vooral voor het leven in eene republiek; de leerlingen kwamen van daar, om menſchen en burgers te zijn. Het karakter werd er gevormd, gewijzigd door gedurige aanraking met anderen; men had daar niets van dat gekunſtelde, van die afzondering van ſtand en rang, die doorgaans bij kinderen, in het ouderlijke huis onderwezen, geſtreng wordt gehandhaafd; men deed er misſchien enkele fouten op, maar men werd er van vele andere genezen. De vader van Théodore de Sausſure, die in het collegie was opgevoed, die daar misſchien juist die vastheid van beginſelen en beſluit, die mannelijke geestkracht had opgedaan, welke hem kenmerkten, begreep er zijnen zoon niet te moeten zenden. Zelf een der geachtſte openlijke onderwijzers, op den leeftijd van 22 jaren tot hoogleeraar benoemd en geroepen, om onderwijs te geven aan menſchen van bijna gelijke jaren, werd deze diepzinnige denker natuurlijk er toe gebragt, om het te Genève gevolgde ſtelſel van openbaar onderwijs naauwkeurig te onderzoeken, vooral gelijk dit in het collegie zich openbaarde. Hij voelde levendig het gebrekkige, en waardeerde misſchien niet genoeg het goede. Zijne inzigten waren des niet te min van groot nut en belangrijke ſtrekking; hij maakte ze bekend in twee ſtukjes, getiteld: *Projet de réforme pour le Collège de Genève* en *Eclaircisſements ſur ce projet.* Zijne plannen vonden toen weinig bijval, maar wierpen de eerſte zaden der verbeteringen, die wij langzamerhand hebben zien ontkiemen en rijpen. Doch daar zij geene oogenblikkelijke veranderingen te weeg bragten, begreep Hor. Bénéd. de Sausſure zijnen zoon niet te kunnen zenden naar eene inrigting, die hij zoo openlijk had berispt. Ik geloof, dat dit een betreurenswaardig beſluit was. Wanneer ik in de ſtukken van dien tijd zie, hoedanig het onderwijs op het collegie was, als ik in de brieven van doctor Odier, die in zijne familie zijn bewaard gebleven, de belangwekkende en te gelijk bedroevende bijzonderheden lees, die hij mededeelt over de weinige

geſchiktheid of de onverſchilligheid der toenmalige beſtuurders, over het verval, waarmede het bijna volſlagen gemis van opzigt de inrigting bedreigde, als ik mij het tafereel herinner, wat in onze dagen alle moeders en vele huisvaders met afſchrik zou vervullen voor de mishandelingen, de ſlagen, die de gewone middelen van beſtraffing waren, dan kan ik niet nalaten te denken, dat het gronddenkbeeld der geheele inrigting, de eigenlijke grondſlag, waarop het rustte, zeer krachtig werkend en uitſtekend moet geweest zijn, om, ondanks zulke in het oog loopende gebreken, zoo vele uitmuntende mannen voort te brengen. Théodore de Sausſure in het bijzonder zou er zekerlijk niets hebben geleerd, wat hem niet beter geleerd werd in het ouderlijke huis; maar hij had er misſchien die ingetrokkenheid verloren, welke hem zoo bezwaarlijk toegankelijk maakte, vooral voor hen, die, hem als eenen der eerſte mannen in de wetenſchap beſchouwende, zijnen ſteun zouden hebben verlangd in de loopbaan, die hij zelf zoo gelukkig had betreden. Overigens behoeft men zich niet te verbeelden, dat het kleine aantal Genèvers, die in het ouderlijke huis werden opgevoed, gevaar liepen, omdat zij niet onder de ſchoolroede leefden, om met eene te groote zachtheid en verwekelijkende teederheid te worden behandeld. Dat was het geval niet. Het beginſel der huisſelijke zoowel, als der openbare opvoeding was de vrees, en de huisvader had nog van zijne ſtrenge heerſchappij geen afſtand gedaan, om zich te ſcharen onder de banier der gelijkheid van regten en eener conſtitutionele regering. Bij een dergelijk ſtelſel liepen kinderen van eenen zachtaardigen en buigzamen aard gevaar, om niets beduidende en karakterlooze menſchen te worden; zij, die eenen te ſterken en te heftigen geest bezaten, om onder den druk te bezwijken, werden verbitterd en dikwijls norsch en van eene ſombere en ſtuurſche inborst. Men begrijpt ligtelijk, hoezeer in beide gevallen de gelijkheid en de vrijheid der ſpelen op de plaats van het collegie eene heilzame afleiding konden geven.

Wat het eigenlijke onderwijs betreft, tot op zekere hoogte kan het plan, door den vader van Sausſure gevolgd, ons aangeduid worden door dat, hetwelk hij voor het collegie had ontworpen. Het onderwijs moest

even-

Digitized by Google

evenzeer aanschouwelijk, als bespiegelend zijn. Zoo moest de behandeling der historische gebeurtenissen vergezeld gaan van voorstellingen der plaatsen, waar zij geschied waren, van aanwijzingen op de kaart; de oudheden, de godenleer moesten onderwezen worden met figuren en teekeningen; werktuigen en instrumenten moesten aan de leerlingen worden getoond en beschreven. De studie der oude talen, vooral bestemd voor hen, die zich tot een letterkundig beroep voorbereidden, moest evenzeer zorgvuldig door de anderen worden bijgehouden; en wij zien in de daad, dat Th. de Saussure zeer verre was in het Latijn en in het Grieksch, en dat hij tot op het laatst zijns levens de gewoonte had behouden, om de klassieke auteurs met even veel gemak, als genoegen in deze talen te lezen.

Ondanks zijne talrijke en belangrijke bezigheden was Horace Bénédict de Saussure de leermeester zijner kinderen, en met uitzondering van eenen onderwijzer, dien hij niet lang schijnt gehouden te hebben, en van eenige lessen, welke zijne kinderen ontvingen van de hoogleeraren Bertrand en Trembley, was hij hun eenige leermeester. Ik weet niet, of hij daarbij de methode volgde, welke hij in zijne geschriften heeft voorgesteld, maar zoo men over een paedagogisch stelsel mag oordeelen naar zulk een klein getal van proefnemingen, dan zeker moet de letterkundige en wetenschappelijke roem van mevrouw Necker en van Théodore de Saussure ons een zeer hoog denkbeeld geven van dat, wat hij bij zijne kinderen volgde, hoedanig dit dan ook geweest zij.

Théodore de Saussure sleet het grootste deel van zijne eerste kindschheid buiten bij zijne grootmoeder, van moeders zijde, die hem teeder beminde. Daar hij later, ten gevolge van het plan zijner opvoeding, zich altijd bevond in de tegenwoordigheid van een uitstekend man, maar die van een beslist en streng karakter was, kreeg hij de gewoonte, om zich weinig te bemoeijen met kinderen van zijnen leeftijd, om de eenzaamheid te zoeken en zich met ernstigen arbeid bezig te houden. Op deze wijze bereidde hij zich voor tot de lessen der academie te Genève, waar hij naar den wil zijns vaders als gewoon student werd toegelaten, en waar hij zich spoedig onderscheidde. Reeds vóór dien tijd had zijn vader hem in de natuurkunde,

Digitized by Google

de mineralogie en de natuurlijke historie onderwezen, en hem den ſmaak ingeboezemd voor de proefondervindelijke ſcheikunde, die hij onophoudelijk noodig had voor de ontleding van mineralen. Hij liet hem trapsgewijze aan zijne werkzaamheden deel nemen, en liet hem dikwijls te huis op vooraf bepaalde dagen eenige waarnemingen doen, die hij zelf te gelijker tijd elders en onder andere omſtandigheden verrigtte. Hij had hem evenwel nog bij geene van zijne talrijke reizen medegenomen, toen hij in de maand Augustus 1787 beſloot den Mont-Blanc te beklimmen. Théodore telde toen 19 jaren. Welk eene ſchoonere gelegenheid kon zich opdoen voor een jong mensch, om in de loopbaan der wetenſchappen op te treden! Hij was er ook levendig van doordrongen. Ziet hier, wat zijn vader daaromtrent zegt in zijne Alpen-reize, en, in het voorbijgaan, dit is de eerſte maal, dat hij van zijnen zoon ſpreekt: „Mijn oudſte zoon verlangde vurig mij te vergezellen, maar ik vreesde, dat hij nog niet ſterk genoeg en niet genoeg geoefend zou wezen in dergelijke togten. Ik eischte, dat hij er van afzag. Hij bleef in de Priorij, waar hij zeer zorgvuldig waarnemingen deed, overeenſtemmende met die, waarmede ik mij op den top bezig hield." In de daad werd Théodore met zijnen broeder, zijne moeder en zijne tantes te Chamouny achter gelaten. Hij rigtte er zijn meteorologisch obſervatorium op en plaatſte verrekijkers, om den gevaarlijken togt van den ondernemenden reiziger met het oog te kunnen volgen. Een groot aantal nieuwsgierigen, door het alom verſpreide gerucht der gewaagde onderneming aangelokt, omringde den jeugdigen natuurkundige. Dr. Odier, die toevallig dien dag te Chamouny bij eenen zieke was geroepen, en die, overhaast uit Genève vertrokken, zich te midden der Alpen in zijden kleed en met den doctorshoed onder den arm bevond, kwam ook door den verrekijker zien, en vergeleek boertende den grooten natuurkundige en zijne gidſen, die over de eeuwige ſneeuw trokken, bij vliegen, die over melk liepen. Zoodra Théodore zag, dat de karavaan den top had bereikt, liet hij volgens het bevel van zijnen vader eene vlag waaijen; een teeken, dat dezen, naar zijne eigene getuigenis, met de levendigſte blijdſchap vervulde.

(*Het vervolg hierna.*)

IETS

IETS

OVER HET INSLAAN VAN DEN BLIKSEM IN GEBOUWEN EN OVER BLIKSEM-AFLEIDERS.

De onweders in Augustus dezes jaars hebben de aandacht weder op de uitwerkfelen van het onweder op gebouwen bepaald. Eene kleine bijdrage tot de gefchiedenis der gevallen, die in de hoofdftad hebben plaats gegrepen, zal welligt niet ongevallig noch zonder eenig nut zijn.

Op den zesden Augustus l.l., des morgens te half zeven uur, floeg de blikfem, te Amfterdam, in het huis van den heer B. Renfing, in de Nes, waarin eene groote fmederij is. Het huis fteekt niet boven de omringende uit, en de getroffen fchoorfteen is, naar de begrooting van den heer Renfing, flechts ongeveer zes Nederlandfche ellen hoog. De hevigheid van den flag deed de verfchrikte bewoners en de aanwezige arbeiders naar buiten vlugten, maar bij nader onderzoek bleek de fchade zich te bepalen tot den fchoorfteen. Deze was en is herfteld zijnde nog eene overdekte met zijdelingfche rookgaten. Het bovenfte overwelfde gedeelte, een ftuk metfelwerk op 200 Ned. ponden begroot, werd teruggevonden op het dak van het belendende huis. Het bovenfte gedeelte des fchoorfteens, waarop het bovenvermelde ftuk was bevestigd geweest, ter hoogte van 2 à 3 palmen, was verbrijzeld en als puin in de goot enz. gevallen; van daar tot op een, ruim twee Ned. ellen lager, in het metfelwerk bevestigd ijzeren anker, is de fchoorfteen onbefchadigd gebleven, doch van het anker af tot aan het laagfte punt, dat zeer nabij is aan de looden goot, ter lengte van ruim drie Ned. ellen, was de fchoorfteen doorgefcheurd. Verder fpoor van de werking van den blikfem is niet gevonden.

In den vroegen morgen van 20. Augustus l.l. barstte wederom een geducht onweder boven Amfterdam los, zoodat vele inwoners met fchrik ontwaakten. Deze keer trof de blikfem den hoogen en geheel vrij ftaanden fchoorfteen der fuikerraffinaderij van de heeren de Bruin en Zonen, aan het einde der Pasfeerdergracht en dus in den uiterften omtrek der ftad gelegen. Dit belangrijk bouwwerk rust op een vierkant voetftuk, hetwelk een weinig uitfteekt boven de lage, meestal flechts twee verdiepingen hooge omgelegene huisjes, maar is opgemetfeld uit gebakken fteenen, tot eene hoogte van 65 Nederlandfche ellen, of 212 Amfterdamfche voeten. Het grondvlak van dezen langwerpigen geknotten hollen kegel heeft eene doormeting van 5,5 Ned. ellen of bijna 20 A. voeten, het bovenvlak van 1,33 Ned. ellen of bijna $4\frac{3}{4}$ voeten. Nabij het grondvlak is de

wand des kegels vijf ſteenen dik, bij het bovenvlak ſlechts anderhalven ſteen, nemende naar boven in dikte af. De bliksem heeft het dekſtuk getroffen, daarin twee gaten geſlagen, het bovenſte en dunſte gedeelte van den ſchoorſteen, ter lengte van ongeveer 11 Ned. ellen geſcheurd, en is verder aan de buitenzijde nedergedaald. De weg, welken de elektriſche vloeiſtof heeft gevolgd, is gekenmerkt door de beſchadiging van het metſelwerk, zijnde dan eens eene breede ſtreep van oppervlakkig aangetast, dan wederom grootere plekken van verbrijzeld en uitgeworpen of ſlechts losgemaakt en nog met het overige te zamenhangend metſelwerk, zigtbaar. Die blijken der vernieling worden echter van boven naar beneden ſteeds ſpaarzamer. Het laatſte bewijs van de verwoestende kracht van deze elektriſche losbarſting, leverde een doorgeſcheurde groote platte ſteen op, behoorende tot het grondvlak van den ſchoorſteen, waarmede laatstgenoemde rust op de gezinkte bekleeding van bovenvermeld voetſtuk.

Hetgeen, uit een praktisch oogpunt, in de beſchrevene gevallen, het opmerkelijkst ſchijnt, is, dat geenerlei ſpoor van vernieling is waargenomen voorbij het punt, waar de elektriſche vloeiſtof of, wil men, de bliksem, het plat in het laatſte, de looden goot in het eerſte geval, heeft bereikt. Elk gebouw, dat van looden gooten en een regenbak voorzien is, kan men dus met geringe kosten tegen het gevaar van door het onweder getroffen en welligt niet alleen beſchadigd, maar ook in brand geſtoken te worden, beveiligen. Dit kan op eene wijze geſchieden, die blijkbaar van alle gevaar van aantrekking bevrijd is. De hoogſte en uitſtekende deelen van het gebouw worden bekleed met reepen lood, die onderling en met de looden gooten in geleidend verband zijn gebragt. Bij een gewoon huis zullen de nok en het aan de voorzijde en achterzijde aangrenzend opgemetſeld gedeelte tot de hoogſte en de ſchoorſteenen tot de uitſtekende deelen kunnen gebragt worden. Bij de ſchoorſteenen zal het welligt verkieslijk zijn, de looden reep te vervangen door een ijzeren ſtang, een weinig bijv. 0,3 Ned. el, boven den ſchoorſteen uitſtekende. Het zal doelmatig zijn, de looden pijp, waar deze nabij den regenbak is, in geleidend verband te brengen met eene ijzeren ſtang, die ongeveer een Nederl. el in den vochtigen grond is ingedreven. Het aan de lucht blootgeſtelde ijzer en lood worde door geſchikte middelen, (meniën enz.) voor oxydatie (vertering door roest), beſchut. De reepen lood behoeven niet zeer breed te wezen, van 15 tot 20 Ned. duimen breedte is voldoende geacht door kundige beoordeelaars.

Zoodanige afleiders, die ter onderſcheiding van de overigen, welke van eene min of meer hoog boven het gebouw uit-

uitſtekende metalen ſtang voorzien zijn, *verdedigende afleiders* genoemd worden, zijn reeds kort na de uitvinding der afleiders voorgeſteld, aangeprezen en gewis ook op vele gebouwen aangebragt geworden, doch dezelve verdienen vooral aanbeveling in die plaatſen van ons vaderland, waar men zich van regenwater en regenbakken bedient, omdat de goten en pijpen op deze gebouwen aanwezig het grootſte en kostbaarſte gedeelte van den afleider reeds dadelijk opleveren. Nogtans zijn die goten en pijpen op zichzelve niet voldoende, omdat de blikſem in den regel de hoogſte punten treft en niet noodzakelijk in de onmiddellijke nabijheid der goten komt, maar integendeel zijn door vernieling en brand gekenmerkten weg gansch anders nemen kan.

Het is onze bedoeling niet, de afleiders, die eene hoog uitſtekende ſtang hebben, als minder veilig voor te ſtellen, offchoon wij die, welke dezelve miſſen, aanprijzen. Wij willen te gemoet komen aan hen, die in die ſtangen aantrekkers van het onweder vreezen. Die beſchuldiging toch kan niet rusten op de looden reepen langs den nok van het dak bevestigd; zij zoude evenzeer paſſen op de looden goten, de zinken platen op zoogenaamde platten en afdaken, op de metalen ankers enz. Maar wij meenen er te moeten bijvoegen, dat de ondervinding geleerd heeft, in zeer vele zorgvuldig opgeteekende gevallen, dat de werking van een afleider met uitſtekende ſtang niet verder waargenomen wordt dan 15 Nederlandſche ellen, ja dat de blikſem ingeſlagen is in punten van hetzelfde gebouw, waarop zulk een afleider ſtond, op afſtanden ſlechts de helft of zelfs ſlechts het derde gedeelte van den bovengenoemden bedragende. Kan een afleider die uitbarſtingen der elektriſche vloeiſtof niet tot zich rigten, die op 15 of 10 of 5 Nederl. ellen nederkomen, hoe zal dezelve dan een aantrekkenden invloed uitoefenen op verwijderde onweêrswolken? Hieruit volgt, behalve het reeds aangewezene nog, dat uitgeſtrekte gebouwen meer dan één afleider behoeven, of althans meer dan een uitſtekende ſtang in geleidend verband met de vereenigde metalen ſtangen of reepen, die tot in den vochtigen grond afdalen, zoo als trouwens bekend is. Bij de zuiver verdedigende afleiders is die voorwaarde ingeſloten in de bepaling, dat al de hoogſte en uitſtekende deelen met reepen lood bekleed en in geleidend verband gebragt worden, en de *volkomene* beveiliging van het gebouw is dus eene andere aanbeveling derzelven.

Dat het minder noodig zou zijn, zoodanige afleiders te plaatſen, kan men niet aannemen. De gevallen zijn niet zeldzaam, dat de blikſem ingeſlagen is in molens, fabrieken en andere gebouwen in den omtrek van Amſterdam, of deszelfs onmiddellijke nabijheid gelegen. Met andere groote

ſte-

Digitized by Google

ſteden zal wel hetzelfde plaats hebben. Nogtans zijn juist in dien omtrek niet zelden aanzienlijke hoeveelheden van verſchillende brandbare ſtoffen in pakhuizen en magazijnen opgehoopt, die, in brand gerakende, tot onberekenbare ſchade aanleiding kunnen geven; dáár zijn de lijnbanen, de ſcheeptimmerwerven, de gebouwen, waarin, ten gemakke van den handel, de aangevoerde goederen vrij van regten kunnen worden nedergelegd. Doch onder die gewigtige inrigtingen voor handel en nijverheid zal men het heilzaam beveiligensmiddel voor het gevaar, om door het onweder getroffen te worden, zeer zeldzaam aantreffen.

Zie hier nog een vrij versch voorbeeld van het nut der afleiders. Reeds in 1780, niet lang na de uitvinding der afleiders door Franklin, werd een uitgewerkt voorſtel, om de prachtige kerk van Straatsburg van eenen afleider te voorzien, in overweging genomen. Het in dat voorſtel ontwikkelde plan was naar de aanwijzingen van Franklin opgeſteld en had de goedkeuring van de Franſche academie der wetenſchappen verworven. Echter bleef de uitvoering, uithoofde der vereischte uitgaven, achterwege. In 1827 vestigde de hoogleeraar Meunier de aandacht op hetzelfde punt, doch zonder gevolg. Op den 14 April 1833 werd, gedurende een hevig onweder, de toren dezer kerk, omſtreeks 4 uur na den middag, drie malen in een kwartier uur tijds door den bliksem getroffen. De aangerigte verwoesting was aanzienlijk; het lood, koper en ijzer was op onderſcheidene plaatſen geheel geſmolten, de kalk, ja de bouwſteenen, hier en daar ten deele verglaasd en verbrand, de hamers van het klokkenſpel aan de metaalmasſa der klokken vereenigd geworden, en ſtukken puin en ſteenen nedergevallen, die aan de omringende huizen en aan de perſonen op de ſtraten groote nadeelen hadden kunnen toebrengen. Verſcheidene duizenden werden ter herſtelling der ſchade vereischt. Een en ander had ten gevolge, dat eene Commisſie benoemd, en aan deze opgedragen werd te onderzoeken, of het nuttig was eenen afleider op de kerk te ſtellen, welke de geſchiktſte inrigting van dezen zoude zijn, en hoeveel de noodige uitgaven zouden bedragen. Offchoon deze Commisſie niet in gebreke bleef om haar rapport, dat, gelijk te verwachten was, op de eerſte vraag een bevestigend antwoord bevatte, nog in hetzelfde jaar in te leveren, en ook de eer genoot, dat het rapport in druk uitgegeven werd, heeft men echter geen gevolg aan de daarin bevatte voorſtellen gegeven. Op den 19 Julij 1842 werd de toren, door het inſlaan van den bliksem, nog erger dan de vorige keer, beſchadigd, en werden er, na dit ongeval, handen aan het werk geſlagen. Op den top des torens en op twee punten van het dak der kerk werden afleiders opgerigt, die onderling een geleidend verband hadden. Elk derzelven was

door

Digitized by Google

door aaneengevoegde ijzeren ſtaven, van genoegzame dikte, verlengd tot in een daartoe in den grond vervaardigden waterbak. De afleider op den toren ſtak anderhalve Nederlandſche el boven het toppunt van denzelven uit. Op den 10 Junij 1843, te half twee na den middag, ſloeg wederom het onweder tweemalen in den toren of liever den afleider der meervermelde kerk. De hevigheid dezer ſlagen, vooral van den eerſten, was buitengemeen. De wachter bij de, op de kerk geplaatſte, telegraaph nam langs de geheele zigtbare lengte des afleiders, een lichtgloor waar; de platinaſpits des afleiders, een kegel, 8 Nederl. duimen lang en aan het grondvlak één Nederl. duim breed, was aan de punt ter lengte van vijf of zes ſtreepen geſmolten, zoodat dit uiterst moeijelijk ſmeltbaar metaal aan de eene zijde als verwarmde was afgevloeid bleek te zijn. Nog andere blijken, te vele om hier te vermelden, getuigden van de hevigheid der elektriſche losbarſtingen, die op den toren der kerk wederom gerigt waren geweest, maar het naauwkeurigst onderzoek op den avond van denzelfden en op den volgenden dag verrigt, liet geenerlei ſchade aan kerk noch afleider, buiten de verandering van de platina-ſpits, ontdekken.

Amſterdam, W. S. SWART.
1 Septemb. 1845.

VERSLAG

nopens den ſtaat der Hooge-, Middelbare en Lagere Scholen, in het Koningrijk der Nederlanden, over 1843, *gedaan aan de tweede Kamer der Staten-Generaal.*

(Vervolg van bladz. 158.)

Hetgeen voor deze werken verder was benoodigd, is verſtrekt geworden uit de plaatſelijke middelen.

Van 's Rijks wege is aan den onderwijzer bij de in 1841 op het zoogenaamde Heike, thans genaamd St. Willebrord, onder de gemeente Rucphen en Sprundel opgerigte lagere ſchool eene jaarwedde van *f* 200 toegelegd, terwijl, in het belang van het ſchoolwezen, aan onderſcheidene onderwijzers, voorloopig over het jaar 1843, jaarlijkſche gratificatiën zijn verleend geworden, als:

van *f* 50 aan den ſchoolonderwijzer te Gewande, onder de gemeenten Empel en Meerwijk en Alem, Maren en Keſſel, om door denzelven te worden genoten boven en behalve het rijks-tractement van *f* 150, dat aan de ſchool te Gewande is verbonden;

van

van *f* 150 aan den schoolonderwijzer te Made, gemeente Made en Drimmelen, onder bepaling dat hem uit de gemeente-kas zal worden verleend eene jaarlijksche toelage van *f* 150;

van *f* 100 aan den schoolonderwijzer aan de Kruisstraat onder Rosmalen, om door denzelven te worden genoten boven en behalve het rijks-tractement van *f* 100, dat aan de school in het gehucht Kruisstraat is verbonden;

van *f* 100 aan den onderwijzer te Hedikhuizen, onder bepaling dat hem eene gelijke jaarlijksche toelage zal worden verleend uit de gemeente-kas, en dat het plaatselijk bestuur bovendien zal voorzien in een stel maten en gewigten, in de schoolverwarming en in het onderwijs der kinderen van armen en minvermogenden;

van *f* 100 aan eenen te benoemen onderwijzer te Aalburg, en

van *f* 220 aan eenen te benoemen onderwijzer te Rijswijk, onder bepaling dat aan denzelven uit de gemeente-kas zal worden verstrekt eene jaarlijksche toelage van *f* 150.

Voorts zijn nog andere schoolonderwijzers met gratificatiën voor eens begunstigd geworden.

Verbeteringen van materielen aard kwamen tot stand te Drunen, Heerle, Hedikhuizen, Made en Terheiden, alwaar nieuwe scholen en onderwijzers-woningen werden daargesteld; voorts te Zeeland, Zeelst, Raamsdonk en Lage Zwaluwe, waar nieuwe scholen werden aangebouwd, te Klein Linden en Woudrichem, waar nieuwe onderwijzers-woningen tot stand kwamen, te Heusdenhout, waar men de oude kapel tot eene school heeft ingerigt, te Spoordonk, waar de onderwijzers woning werd vernieuwd en verbeterd, te Cromvoirt, Asten, Nunen en Andel, waar de schoolmeubelen werden verbeterd, en te Mierlo en Sleeuwijk, waar de schoollocalen werden hersteld.

Te Eindhoven werd opgerigt eene bijzondere school der eerste klasse voor arme en minvermogende meisjes, door het roomsch-katholijk armbestuur; te Oisterwijk eene tweede bijzondere school der tweede klasse voor jongeheeren, en te Zundert eene dergelijke voor meisjes.

De schoolgang was over het algemeen vrij geregeld, en werd op slechts enkele plaatsen gestoord door besmettelijke of andere kinderziekten, die echter van minder ernstigen aard en ook van korteren duur waren dan in vorige jaren.

Het getal scholieren heeft echter in dit jaar niet in dezelfde mate toegenomen als in het vorige; in sommige districten bleef het cijfer op dezelfde hoogte; in andere was het zelfs iets kleiner.

Over het geheel was het getal leerlingen, die de gewone scholen voor korteren of langeren tijd bezochten, ruim 800 meer dan in het vorig jaar, hebbende aan het onderwijs deel-

Digitized by Google

deelgenomen 23,783 jongens en 18,601 mesjes, en dus te zamen 42,384 leerlingen.

In den aard en de deugdelijkheid van het onderwijs kwam geene beduidende verandering. Teruggang had echter nergens plaats.

In onderscheiden gemeenten is de proeve, om de eerstbeginnenden of leerlingen der laagste klasse in een afzonderlijk locaal te doen onderwijzen, naar wensch uitgevallen.

113 personen werden door de provinciale commissie van onderwijs geëxamineerd, van welke 19, uit gebrek aan genoegzame kennis, werden afgewezen, en 94 de verlangde acten verkregen, te weten:

8 voor den 2den rang,
27 „ „ 3den „
24 „ „ 4den „
28 als schoolhouderesse,
7 voor vreemde talen.

GELDERLAND.

De Gedeputeerde Staten geven te kennen, dat de ontvangene berigten over den toestand van het lager onderwijs over het algemeen gunstig luiden, en volgens het verslag der provinciale commissie van onderwijs bleef het schoolwezen eenen goeden gang houden. Offchoon hetzelve geene in het oogloopende verbeteringen heeft ondergaan, wakkert, volgens het rapport dier commissie, in de steden zoowel als ten platten lande, de belangstelling in het verbeterd onderwijs meer en meer aan, en verkrijgen de doelmatige schoolinrigtingen van dag tot dag meerdere uitbreiding en vastigheid.

Het gedrag en de kunde der onderwijzers hebben tot geene aanmerkingen aanleiding gegeven; doch zij klagen over de ongenoegzaamheid hunner inkomsten, vooral in de buurtscholen.

In de meeste scholen worden thans de vereischte kundigheden op eene bevattelijke wijze aan de kinderen ingeprent, derzelver verstand beschaafd en bij dezelve een zedelijke en godsdienstige zin aangekweekt.

Op weinige uitzonderingen na, is de staat der schoollocalen voldoende, en in de gemeenten, waar zulks nog gevorderd wordt, is men op middelen ter verbetering bedacht.

Te Wehl is in plaats der afgebrande eene nieuwe school gebouwd.

Te Nederasselt gemeente Overasselt, te Niftrik gemeente Wijchen, en te Nieuwwaal gemeente Gameren, zijn de scholen, die in 1842 in aanbouw waren, in 1843 tot stand gebragt. Te Elst zijn er twee vergroot.

Nieuwe ontwerpen waren aanhangig tot het aanbouwen van scholen te Maasbommel, Ophemert, Druten, Zelhem, Nee-

Digitized by Google

Neede en in den veldhoek onder Ruurlo, alsmede tot vergrooting der ſcholen te Horsſen, Resſen en Hengelo.

Aanmerkelijk verbeterd en vergroot zijn de ſpin- of armen-ſchool te Arnhem, het locaal der Israëlitiſche ſchool aldaar, en de ſchool van het roomsch-katholijk armbeſtuur te Nijmegen.

Aan ſubſidiën voor den aanbouw van ſchoollocalen werden in 1843 verſtrekt: door het Rijk *f* 5978 en uit de gewestelijke fondſen *f* 1440, terwijl het overige benoodigde uit gemeentelijke middelen is gevonden.

In het dorp Winterswijk is eene tweede openbare ſchool opgerigt, waarin, behalve in het Nederduitsch, ook in de Franſche, Engelſche en Hoogduitſche talen onderwijs gegeven wordt.

Het ſchoolwezen te Doesborgh is met eene ruime bewaarſchool voor kinderen van 2 tot 6 jaren vermeerderd.

(Het Vervolg hierna.)

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Sept.	Hoogte van den Barom. D.	Hoogte van den Barom. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-ſtreken.	Wind-kracht.	Luchtsgeſteldheid.
3	29.	3¼	56	N. N. O.	2	bewolkt.
	„	3½	59½	id.	0 à 2	idem.
	„	3½	55	N.	0 à 2	idem.
4	29.	3	54½	N. W.	4	betrokken.
	„	3¼	59	id.	4	bewolkt.
	„	3¼	55	id.	0 à 2	betrokken.
5	29.	2¾	55	N.	2	bewolkt.
	„	2¾	57	N. N. O.	2 à 4	idem.
	„	3¼	53½	N. O.	4	helder.
6	29.	3¾	50½	O. N. O.	2	helder.
	„	4	58	N. O.	4	idem.
	„	3¾	53½	id.	2	idem.
7	29.	3¾	51½	O. N. O.	2	helder.
	„	3½	62	N. O.	4	idem.
	„	3¼	55	N.	2 à 4	idem.
8	29.	3	51	N. O.	2	helder.
	„	2¾	61	id.	0 à 2	bewolkt.
	„	2½	57	id.	0	idem.
9	29.	2½	53½	N. N. O.	0	bewolkt, dauw.
	„	2½	64	id.	0	bewolkt.
	„	1¾	55	W.	0	helder.

Van den 8 op den 9 September 's nachts ſterk gedauwd.
Van den 9 op den 10 dito, idem idem.

TE HAARLEM, BIJ DE WED. A. LOOSJES Pz.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 19den SEPTEMBER.

N°. 39.

BERIGTEN.

ROME. De pauſelijke Academia di archeologia (niet het Inſtituut voor archaeologiſche correspondentie op het Capitool) heeft onlangs haar programma in het licht gezonden, waarin zij de geleerden van alle natiën tot beantwoording van de volgende prijsvraag uitnoodigt. „ Hoedanig en hoeveel vertrouwen kan men ſchenken aan de oude Griekſche ſchrijvers, die de geſchiedenis van Italië en van deszelfs volken verhalen?" (*Quale e quanta ſia la fede degli antichi ſcrittori Greci, che narrano l'istoria d' Italia e de' ſuoi popoli?*) Alleen de werkelijke en de eereleden der academia zijn van de mededinging uitgeſloten. De verhandelingen, die tot antwoord worden beſtemd, kunnen in de Italiaanſche, Franſche of Latijnſche taal geſchreven zijn, en moeten met een verzegeld biljet, waarin de naam des ſchrijvers wordt opgegeven, voor October van het volgende jaar worden bezorgd aan den Secretaris der academia, Cavalier PETRO ERCOLE VISCONTI. In December 1846 zal de uitſpraak van het genootſchap over de ingezondene ſtukken volgen. De prijs, die aan het best geoordeelde en voldoende ſtuk wordt aangeboden, bedraagt veertig gouden zechynen, terwijl de aldus bekroonde verhandeling in de Annalen der Academia zal worden gedrukt en uitgegeven.

Digitized by Google

Leyden. Bij besluit van den 9 September j.l., N°. 57, heeft Zijne Majesteit tot gewoon hoogleeraar in de faculteit der bespiegelende wijsbegeerte en letteren bij de hoogeschool te Leyden, ter vervanging van den vroeger emeritus verklaarden heer Nieuwenhuis, benoemd den heer J. H. Stuffken, theol. doct. en predikant bij de Hervormde gemeente te Haaften.

Haarlem. Gaarne verleenen wij eene plaats aan het onderstaande.

Mijnheer de Redacteur!

Het zal misschien aan sommige lezers van uwen geachten *Bode* niet geheel onbekend wezen, dat ik in het tweede stukje van mijn' *Prodromus Faunae Homeri et Hesiodi*, te Leyden in 1843 uitgegeven, (*) de lezing van het 203 vers der *Opera et dies* tegen vroegere en latere bedenkingen heb verdedigd. Ik heb namelijk aangetoond, dat het *epitheton* ποικιλόδειρος, hetwelk zeker op onzen nachtegaal (*Sylvia Luscinia*) niet toepasselijk is, zeer goed bij de beschrijving der *Sylvia Philomela* kon gebezigd worden, eene soort, die in Zweden, Oostelijk-Duitschland, Zwitserland, Hongarije, Dalmatië, in den omtrek van Venetië, bij de Wolga, in het Caucasisch gebergte, in Perzië en in Egypte gevonden wordt; de zang van dezen vogel wordt door sommigen gezegd nog schooner, dan die van den gewonen nachtegaal te zijn.

Ik opperde daarom de meening, dat Hesiodus dit diertje bedoeld zoude hebben, zoo als in den *Prodromus fasc. posterior*, p. 2—5, uitvoerig is aangetoond. Daar de Natuurlijke Historie van Griekenland slechts onvolledig bekend is, zoo bleef deze meening, hoe waarschijnlijk ook, echter eene gissing, en het strekte mij dus tot een groot genoegen, toen ik zag, dat nieuwere onderzoekingen mijne meening tot zekerheid bragten. In den Catalogus der Grieksche vogels, door Dr. Lindermaijer, van Athene, in de *Iris* van 1843, in het vijfde Stuk, geplaatst, wordt alleen de *Sylvia Philomela* (syn. *Luscinia Philomela*, *der Sprosser*) genoemd, en men heeft dus reden om te gelooven, (cf. Brehm,

(*) Ook in het Tijdschrift van de Hoogleeraren J. van der Hoeven en W. H. de Vriese opgenomen.

Digitized by Google

Brehm, in de *Iris* van 1845, S. 338), dat onze gewone nachtegaal in Griekenland niet gevonden wordt. Zelfs al bleek het naderhand, wat echter minder waarſchijnlijk is, (cf. Brehm, l. l.) dat de gewone nachtegaal ook in Griekenland op ſommige plaatſen voorkomt, dan zijn de berigten van Dr. Lindermaijer echter volkomen genoegzaam, om daaruit met zekerheid te kunnen opmaken, dat de *Sylvia Philomela* de meest gewone ſoort is. Er beſtaat dus, naar mijne gedachten, niet de minſte reden, om, bij de bekende naauwkeurigheid van Homerus en Hesiodus in het kiezen hunner *epitheta*, de gewone lezing te verlaten en de *conjectuur* van Ruhnkenius, die ποικιλόγηρυς voorgeſlagen heeft, te omhelzen. Het zoude mij zeer aangenaam wezen, zoo deze mededeeling in uwen geachten *Bode* werd geplaatst.

Ik heb de eer met de meeste hoogachting te zijn,

Mijnheer de Redacteur!

Rotterdam, den 11 Julij 1845.

Uw Dienstv. Dienaar,
G. Ph. F. Groshans.

THÉODORE de SAUSSURE
EN ZIJNE WERKZAAMHEID,

DOOR DEN

Hoogleeraar MACAIRE.

(Vervolg van bl. 168.)

Horace Bénédict de Sausſure had opgemerkt, dat de meteorologiſche waarnemingen, door hem of door anderen op groote hoogten gedaan, bijna altijd plaats hadden gehad op bijna dezelfde uren, namelijk omſtreeks het midden van den dag. Doorgaans moeten deze togten in éénen dag worden volbragt, omdat de toppen der hooge bergen den reiziger geene ſchuilplaats aanbieden. De weg is altijd vermoeijend en ſomtijds gevaarlijk; men vertrekt dus zoo vroeg mogelijk, ten einde tijdig genoeg den top te bereiken, om vóór den nacht weder te kunnen terugkeeren. De wensch, om meteorologiſche waarnemingen voort te zetten gedurende eenen geheelen dag, en vooral des morgens, des avonds

en des nachts, deed hem het plan vormen, om zich met zijne werktuigen te vestigen op eene hoogte van omſtreeks 1800 *toiſes* boven de oppervlakte der zee, en om daar den noodigen tijd te blijven, ten einde tot voldoende reſultaten te geraken. Met dit oogmerk kwam hij zich in Junij 1788 te Chamouny vestigen met zijnen zoon Théodore, dien hij beſloten had ditmaal bij zijnen togt mede te nemen. Hij bleef daar met hem, terwijl men, naar zijne bevelen, eene hut gereed maakte op den weg, dien men pas had ontdekt van Chamouny naar Cormayeur over den Tacul. Deze hut werd op eene bergſpits geplaatst, die Sausſure Col du Géant heeft genoemd, naar hare ligging aan den voet van dezen berg. Op den 2. Julij 1788 vertrokken de beide natuurkundigen van Chamouny, ſliepen onderweg op den Tacul in tenten, en ſtaken den volgenden dag la Noire over, een bergtop met zulke ſteile en geſcheurde ſneeuwglooijingen, dat een der gidſen, Alexis Balmat, in eene ſpleet, dertig voet diep, viel; doch nadat hij door eenen vriend, die zich met touwen liet afzakken, uit de diepte was gered, hervatte deze man zijne taak, zonder een woord te zeggen, en trok voort. Het eerſte oogenblik der aankomst was weinig behagelijk. Een hok van zes vierkante voeten, gemaakt van ſteenen, die zoo ſlecht zamengevoegd waren, dat de ſneeuw het half had opgevuld, en dat men er niet in kon komen, geplaatst op eenen ſmallen bergrug, op 1763 *toiſes* of 3436 meters hoogte, tusſchen twee gletſchers, de Freti en de Estrèves, met hobbelige randen en ſteile hellingen, die afgronden vormden, bood een weinig uitlokkend verblijf aan voor een oponthoud van eenigen duur. Men ſloeg tenten op, ruimde de ſneeuw weg, en reeds den volgenden dag werden de werktuigen geplaatst, om waarnemingen te doen. Op dienzelfden dag barstte er een vreesſelijk onweder los; de wind, met een geweld als van kanonſchoten, nam de matrasſen en dekens der reizigers in de hoogte en ſcheen de hut te zullen omverre rukken en hen onder de puinhoopen te zullen begraven. Van tijd tot tijd hield hij geheel op te waaijen; doodſche ſtilte volgde op de geweldige vlagen, en dan hoorden zij den donder diep onder hen rommelen in de Allée Blanche. Weldra kwamen er ſneeuw, ha-

Digitized by Google

hagel, donder en bliksem bij; de hemel ſtond in vuur, en de vader zag eene electrieke vonk loopen over het vochtige doek der tent, vlak achter de plek, waar zijn zoon rustte. Zij bleven echter 17 dagen op den Col du Géant. Théodore ſtond des morgens te vier uur op, om de meteorologiſche waarnemingen te beginnen; hij ging des avonds te tien ure ſlapen, en zijn vader waakte tot middernacht. Théodore nam tweemalen de meridiaan-hoogte der zon waar, om de breedte van hunne verblijfplaats te bepalen, die hij berekende op 45° 49′ 54″. Hij mat eene baſis van 1200 voet voor trigonometriſche waarnemingen. Hij deed waarnemingen op de digtheid der lucht door middel van den ſlinger, waarnemingen, die hij op Mont-Roſe op afdoender wijze kon herhalen. Hij vond middel, om zwavelachtigen ether te zuiveren, dien hij zelf had bereid en medegebragt, en hij vond deze vloeiſtof zoo vatbaar voor uitzetting in evenredigheid van de ijlheid der lucht, dat hij haar niet kon destilleren, dan door een gat te maken in de klei, waarmede de ballon aan de retort was bevestigd. De ether begon te koken in heet water van 23° R. Door middel van ſalpeter-gaz deed hij eudiometriſche proeven; vooraf had hij bevonden, dat de zamenſtelling van de lucht van Genève gelijk was aan die van de lucht te Chamouny, en meende thans te bevinden, dat de lucht van den Col du Géant wat minder, 0,00125, zuurſtof bevatte, dan de beide anderen. Hij erkende ook in de lucht van dien Col de aanwezigheid van het koolſtofzuur, gelijk in die van de vlakte. Hij bevond, dat het ijzer met opborreling ſmolt in het zwavelzuur, even als in de vlakte, terwijl het koper met moeite daarin ſmolt, hetgeen hij aan de ijlheid der lucht toeſchreef. Deze zaken hielden hem alleen bezig, maar daarenboven was hij zijnen vader behulpzaam in al de phyſiſche en meteorologiſche waarnemingen met den electrometer, den hygrometer, den cyanometer, met betrekking tot de uitdamping van het water en van den ether, tot het magnetisme, met den barometer, dien zij 85 maal waarnamen, ondanks de moeite, om de buis goed te droogen, en eindelijk met den thermometer, dien zij om de twee uren obſerveerden, en die nagenoeg liep, gelijk in de vlakte. Zij ſchatteden de

 ver-

Digitized by Google

vermindering der warmte naarmate van de hoogte op een honderdsten graad van de schaal van Réaumur op iedere toise. Wat den barometer aangaat, hij was om acht ure des morgens op het laagste punt, klom dan tot aan twee ure, daalde van twee tot vier ure en klom weder gedurende het overige van den dag. Te Chamouny en te Genève daarentegen is acht ure des morgens het hoogste punt, dan daalt de kwik tot vier ure, om later weder te beginnen op te stijgen. Het middaguur is dat, waarop de middelbare hoogten der drie waarnemingspunten elkander het meest naderen, en dat is een belangrijk punt voor de hoogtemetingen door middel van vergelijkende barometrische waarnemingen. Zij zagen op de plaats, waar zij hun verblijf hielden, slechts ééne bloeijende plant, de *Aretia helvetica*, die op beschutte plekken een fraai bloemrijk grasperk vormde, en acht *lichens*; van levende schepselen zagen zij slechts drie gemzen, eene zwarte spin, die onder de steenen van hunne hut huisde, een boomkruipertje (*pic*) en eene sneeuwmosch, eindelijk eenige *choucas* (kraaijen), die op den gletscher de vlinders, de vliegen en de muggen kwamen vangen, welke de wind derwaarts had gevoerd.

Men gevoelt, hoe onaangenaam het leven moest zijn op zulk eene plek, waar de sneeuw dikwijls viel, waar de koude gedurende den nacht en het slechte weder zoo streng was, en waar de weinige steenkoolen, die de reizigers hadden, en die zij in eene ijzeren pot ontstaken, moeite hadden, om te branden, van wege de ijlheid der lucht. De gidsen, die niet, gelijk de beide natuurkundigen, de vergoeding hadden van onafgebroken arbeid en van bevredigde wetenschappelijke weetgierigheid, verlangden dan ook slechts ééne zaak, en dat was, dat het teeken tot den terugtogt mogt worden gegeven. Men was overeengekomen, om in den morgen van den zeventienden dag op te breken. De voorgaande avond was heerlijk. De sneeuw der omliggende hoogten schitterde van rozentinten en karmozijnrood; naar de zijde van Italië strekte zich eene gordijn uit van helder purper. De stralen der volle maan schenen later door eene atmosfeer, helder en doorschijnend, gelijk de oude Saussure zelf zegt, als die, welke volgens Homerus den Olympus omgeeft. Het zachte

Digitized by Google

te licht der maan, weerkaatſende op het ijs en de ſneeuw, deed de afgebrokkelde vormen en de zwarte tinten der rotſen, die ſcherp boven dezelve uitſtaken, nog meer uitkomen, gelijk ook de donkere en nevelachtige dampen, die de valleijen ſchenen te vullen. Th. de Sausſure ſprak met de warmte en de geestdrift van zijnen leeftijd de bewondering uit, die dit heerlijke ſchouwſpel bij hem opwekte, en zijne bittere ſpijt, dat hij eene plaats moest verlaten, waar men zulk een zuiver en edel genot kon ſmaken. Deze uitdrukkingen van ſpijt, door de gidſen opgevangen, hadden eene zonderlinge uitwerking; gedurende den nacht, die op dien ſchoonen morgen volgde, verdwenen al de mondbehoeften. Het ſchijnt, dat de gidſen, vreezende, dat de geestdrift van den jongeling zijnen vader mogt overhalen, om zijn verblijf te rekken op eene plaats, wier ſchoonheid voor hen op verre na zoo veel bekoorlijkheid niet had, geen beter middel, dan den honger wisten uit te denken, om hen tot den terugtogt te noodzaken. Men was gedwongen, zich met eene nuchtere maag op weg te begeven, en het was niet zonder moeite, dat de reizigers Cormayeur bereikten, na veel geleden te hebben van de hitte en de ſlaauwheid.

Van dat oogenblik begreep de vader de waarde van den medehelper, dien de natuur hem had geſchonken; zijn zoon vergezelde hem voortaan op al zijne togten. Die van het jaar 1789 had ten doel de onderzoeking van den Mont-Roſe, dien de beide natuurkundigen langs hoogst moeijelijke wegen beklommen. Het was de eerſte maal, dat mannen van wetenſchap de goudmijnen van Macugnaga bezochten en beſchreven, eene plaats, waar de bewoners van melkſpijs en roggebrood leven, dat zes maanden in voorraad wordt gebakken, en dat zij in dunne melk weken, en waar zij de levensbehoeften van vijf mijlen ver moeten laten komen. De mannen werkten in de mijnen, de vrouwen droegen de zware lasten en werden daardoor zoo ſterk, dat twee harer voldoende waren, om de vracht van eenen muilezel te vervoeren. De Sausſure verhaalt er een merkwaardig voorbeeld van. Hij wilde eene zware kist met mineralen laten dragen naar eene plaats op zes mijlen afſtands, om haar van daar naar Genève te zenden, en vroeg, of men hem eenen ſtevigen man

kon bezorgen, die zich daarmede belasten wilde. Hij kreeg ten antwoord, dat de kist te zwaar was, dan dat een eenig man haar kon vervoeren, maar dat men, zoo het hem niet kon schelen, of het eene vrouw was, er zoo veel kon vinden, als men maar wilde. Op den top van den Mont-Cervin vonden de reizigers op omstreeks 1800 *toises* hoogte versterkingen, de redoute van St. Theodulus geheeten, meer dan drie eeuwen te voren opgeworpen door de bewoners van den Val d'Aoste, die eenen aanval vreesden van de zijde der Valaisers; dit is ongetwijfeld het hoogste punt van de oude wereld, dat ooit is versterkt, en toen zij deze stevige, goed bewaarde en in vergelijking gemakkelijk te bereiken vestingwerken zagen, betreurden de reizigers het, dat zij niet vroeger eene plaats hadden gekend, die zoo gunstig gelegen was voor hunne werkzaamheden des vorigen jaars, welke zij daar op eene veel aangenamer wijze hadden kunnen ten uitvoer brengen, dan in hunne ellendige hut van den Col du Géant. Op dezen togt zocht Théodore de Sausfure, langs eenen nieuwen weg, de proefnemingen van Bouguer, over de digtheid der lucht, te bevestigen. Bouguer had meenen waar te nemen, dat op zekere hoogten de digtheid der lucht niet de verhouding volgt van het gewigt, waardoor zij gedrukt wordt. Hij schatte den tegenstand der lucht en dus hare digtheid naar de vermindering der beweging van eenen slinger in eenen gegevenen tijd. Th. de Sausfure, die deze proef herhaald had op den Col du Géant en weinig naauwkeurig had gevonden, meende er eene andere voor in de plaats te moeten stellen. Deze bestond daarin, dat hij op verschillende hoogten de zwaarte der lucht woog in eenen ballon van ledig glas van grooten omvang en zorgvuldig gesloten. Het is duidelijk, dat het verschil van zwaarte bij den ballon juist het verschil aanduidde van dezelfde hoeveelheid lucht, die de ballon op onderscheidene hoogten verplaatste. De ballon had 1053,95 kubiek duimen inhoud, en de balans, die tot het wegen werd gebruikt, bewoog bij een halve grein, hetgeen overeenstemt met een duizendste van de digtheid der lucht bij eene drukking van 27 duim van den barometer. Th. de Sausfure deed 70 proeven op hoogten, die van 18 duim 10 lijnen tot op 28 duim van

de

de barometer-kolom varieerden; en hij droeg zorg bij het berekenen der verkregene uitkomſten de correctiën aan te brengen, die door de temperatuur en de vochtigheid werden gevorderd, eene voorzorg, die Bouguer ſchijnt verzuimd te hebben. Hij vond, in ſtrijd met het gevoelen van dezen natuurkundige, dat de verſchillen, in het gewigt van den ballon opgemerkt, en dus de digtheid van de atmosfeer, in juiste evenredigheid ſtonden met de drukking, op den barometer aangewezen. De uitkomſten van deze proefnemingen, het eerſte werk, dat Théodore de Sausſure, naar ik meen, heeft uitgegeven, werden in het *Journal de Phyſique*, voor Februarij 1790 medegedeeld, en gaven aan de hoogtemetingen door den barometer het vertrouwen terug, hetwelk de verzekeringen van Bouguer aan het wankelen hadden gebragt.

Te St. Marcel, bij het bezoeken van de mijnen van deze beroemde plaats, vonden de reizigers eene merkwaardige bron, daar de blaauwe fontein genoemd. Er komt genoeg water uit, om eenen molen aan den gang te houden, en dit water is van eene donker hemelsblaauwe kleur. Alles is blaauw in den omtrek, maar deze kleur is flaauwer daar, waar de grond niet bevochtigd is. Th. de Sausſure merkte op, dat deze kleur werd veroorzaakt door een bezinkſel van het water, dat in de lucht brandde, zonder reuk te verſpreiden, en dat eene zwarte ſtof achterliet. Hij verzamelde dat bezinkſel, om het te ontleden, en vond het zamengeſteld uit: koper 19, ijzeroxyde 4,25, koolſtofzuur 9, klei 2,75, kalk 1, kiezel 33, water en onbrandbare ſtof 31.

De vurige ijver van den jongen de Sausſure, die aldus de onafſcheidelijke metgezel van zijnen vader bij al diens werkzaamheden was geworden, was bijna te groot voor iemand van reeds gevorderde jaren, die daarenboven door ziekte was verzwakt; bij menige gelegenheid hoort men dan ook in de Alpenreizen den zoon vragen, om gedurig hooger en verder te gaan, terwijl de vader weigert en meent, dat er genoeg gedaan is.

(Het Vervolg hierna.)

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,

ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

C. L. BLUME. Naamlijst van Oost-Indifche en bepaaldelijk Javaanfche Gewasfen, welke ten behoeve van de Koninkl. Nederl. Maatfchappij tot aanmoediging van den tuinbouw, aangekweekt worden, benevens eenige Aanteekeningen nopens het nut der invoering van vreemde gewasfen, en de laatfte pogingen om daardoor de tuinbouw in Nederland op te beuren.

Nadat ik in een verflag van de Aanteekeningen door den Hortulanus Hasskarl over ruim negen honderd Javaanfche planten (zie *Algem. Konst- en Letterb.* 1845 N°. 34) getracht heb, dat werkje eenigermate te leeren kennen, kan het niet verwonderen, wanneer ik ook eenige regels aan de Naamlijst van Profesfor Blume toewijde. Immers hier geldt het de verdienftelijke pogingen van eenige mannen, om van tijd tot tijd zoodanige planten, waarvan wij het gebruik, daarvan door de Javanen gemaakt, alreede hebben leeren kennen, ook naar Nederland over te brengen en bij ons te acclimateren.

De eigenlijke Naamlijst wordt voorafgegaan door eene verhandeling van Profesfor B., waarin vooral gehandeld wordt over het nut der invoering van Aziatifche Gewasfen in Nederland, over de groote moeite, welke het in heeft, levende planten van Java naar Nederland over te voeren, en over de hoogst zorgvuldige aankweeking, die de in leven geblevene planten behoeven, om haar uit den ftaat van kwijning of uitputting, waartoe ze vervallen zijn, weder te doen opleven. Men verneemt, hoe, na verfchillende, meestal flecht geflaagde bezendingen, de zaak als veel te kostbaar opgegeven werd, tot dat, in het jaar 1835, bij de Heeren Blume en von Siebold het denkbeeld geboren werd, om eene Vereeniging of Maatfchappij daar te ftellen, „ tot het invoeren van zoo-
„ danige nieuwe planten, die meer bijzonder voor de cultuur
„ en den planten-handel gefchikt zijn, derhalve tot couran-
„ te artikels, die als goede waar, gereeden aftrek zouden
„ vinden."

„ Wij vertrouwden" (zegt de Schrijver, op bl. 18,)
„ namelijk de Heer von Siebold en ik, dat de eigenlijke
„ kweekers van beroep des te meer genegen zouden zijn,
„ om zich deze aan te fchaffen en dezelve te vermeerde-
„ ren, daar wij geenszins beoogden, alle mogelijke voor-
„ deelen van derzelver cultuur en vermenigvuldiging te
„ trekken, maar integendeel een beperkt aantal van elke
„ nieuwe foort voor hen verkrijgbaar wilden ftellen, om

„ al-

Digitized by Google

„ aldus onze onkosten en moeite vergoed te zien, en ons „ verder met de aankweeking van eens verkrijgbaar gestelde „ planten niet meer in te laten."

Wij moeten het derhalve daarvoor houden, dat de bedoeling dier Heeren was, om aan de Nederlandsche bloemkweekers de gelegenheid te openen tot het behalen van gepaste winsten op nieuwlings ingevoerde planten, zoo als met den Heer Parmentier te Enghien het geval was geweest, onder anderen met de *Talauma Candollei*, welke dien Heer binnen weinige jaren, meer dan dertig duizend guldens had afgeworpen.

Met de lotgevallen en de teleurstellingen dier vereeniging, waarvan de Heeren Blume en von Siebold de ziel bleven uitmaken, zal ik den lezer niet bezighouden, en evenmin met de verschillende proefnemingen in de verzending der planten van Java en hare uitkomsten; zij bleven in weerwil van allen tegenspoed volharden. Bij Koninklijk Besluit van den 18den October 1842 kwam de Koninklijke Maatschappij tot aanmoediging van den tuinbouw tot stand. „ Later ging het geheele Etablissement der kweekerij (van de „ vroegere Vereeniging) bij contract van 8 Junij 1844 in ei„ gendom aan Jonkheer von Siebold over, die tegen„ woordig als eenige eigenaar de aangelegenheden der kwee„ kerij bestuurt."

De „ Naamlijst van Oost-Indische en bepaaldelijk Javaansche Gewassen, welke in de Kweekerij, ten behoeve der Koninklijke Nederlandsche Maatschappij, tot aanmoediging van den tuinbouw, aangekweekt worden en verkrijgbaar zijn bij von Siebold en Comp. te Leiden", besluit dit belangrijke geschrift; doch wordt nog vooraf gegaan door de beschrijving van eenige dier planten, welke, volgens Professor Blume, „ de opmerkzaamheid der liefhebbers, het meest verdienen."

Moge ook dit stukje van den doorkundigen en ijverigen Botanicus er het zijne toe bijdragen, om de Nederlanders meer en meer bekend te maken met den even prachtigen als rijken plantenschat, welke op het eiland Java gevonden wordt. Ten einde ook hun, wie zulks minder bekend is, daarvan eenig denkbeeld te geven, zal ik ten slotte, eenige regels afschrijven uit eenen brief, door den Opper-Hortulanus van den Plantentuin te Buitenzorg, den Heer Teysmann, nu reeds eenigen tijd geleden, aan Professor Blume geschreven. „ Daar wij nu de verschillende klimaten alhier in on„ ze magt hebben, kunnen wij met alles proeven nemen, „ zoowel wat aan koudere, als warme klimaten eigen is. „ Zelfs onze Europesche gewassen beloven veel in onze „ tuinen aan en op den top van den *Pangerangoe* ter hoog„ te van 5100, 7500 en 9600 Eng." (waarom niet Nederl.?) „ voeten boven de oppervlakte der zee. Het fraaije dal

„ van

„ van *Tjibeurum* is thans in eene kleine buitenplaats her-
„ schapen, groeijende daar zoowel die soorten van vrucht-
„ boomen en groenten, welke op *Tji-pannas* nimmer slaag-
„ den, en daar, of met bloemen of met vruchten beladen
„ staan. En wat hier nog niet slaagt, gaat hooger op,
„ naar *Kandang-babak* (7500 voet) of naar den top des
„ *Pangerangoe* (9600 voet). Het geheel levert eene inte-
„ ressante reis op, welke men te paard kan doen in den
„ tijd van vijf à zes uren."

L.

VERSLAG

nopens den staat der Hooge-, Middelbare en Lagere Scholen, in het Koningrijk der Nederlanden, over 1843, *gedaan aan de tweede Kamer der Staten-Generaal.*

(Vervolg van bladz. 176.)

Bij den stedelijken raad te Culenborg bestaat het voornemen, om, zoodra stads-fondsen het slechts eenigzins gedogen, verbeteringen, vooral wat de armenschool betreft, daar te stellen.

Het getal scholen is als volgt:

1°.	openbare	326
2°.	bijzondere der 1ste klasse	17
3°.	„ „ 2de „	40
	te zamen	383

Hieronder worden gevonden:

a.	kostscholen voor jongens	3
b.	„ „ meisjes	2
c.	dag- en kostscholen voor jongens	29
d.	„ „ „ „ meisjes	15

Overigens zijn in de provincie nog aanwezig:

4°.	welingerigte kleinekinder-scholen	12
5°.	matresfen of bewaarscholen	80
6°.	huisonderwijzers	18
7°.	huisonderwijzeressen	1

Het aantal leerlingen, die voor korteren of langeren tijd de gewone lagere scholen in 1843 bezochten, bedraagt:

van het mannelijk geslacht	29,184
„ „ vrouwelijk „	20,975
te zamen	50,159

Door de provinciale commissie van onderwijs zijn, na afgenomen examen, afgegeven de navolgende acten van algemeene toelating:

als

als ſchool-onderwijzer van den 2den rang 19
„ „ „ „ 3den „ 16
„ „ „ „ 4den „ 23
„ ſchoolhouderesſe 12

In vreemde talen zijn, met gevolg van toelating tot het onderwijzen in dezelve, geëxamineerd;

in de Franſche taal 4
„ „ Hoogduitſche 9
„ „ Engelſche 4

Even als in het vorig jaar zijn in de provincie werkzaam 24 ſchool-onderwijzers-gezelſchappen.

ZUID-HOLLAND.

Volgens het verſlag van Gedeputeerde Staten, wordt in de lagere ſcholen op de gewenschte wijs onderwijs gegeven.

In de vacaturen, waar die ontſtaan, wordt op het onpartijdigst voorzien, en de vergelijkende examens, van welke ſlechts hoogst zeldzaam de dispenſatie door Gedeputeerde Staten wordt voorgedragen, leveren ſteeds de beste waarborgen op, dat de meest geſchikte adſpiranten tot de vervulling der betrekkingen worden geroepen.

De bewaarſcholen worden meer en meer als nuttige inrigtingen erkend. Op verſchillende plaatſen worden er meerdere of geheel nieuwe opgerigt. Zoo heeft het departement Tot Nut van 't Algemeen te Schiedam aldaar eene bewaarſchool voor minvermogenden geopend; terwijl te Rotterdam eene nieuw gevormde maatſchappij eenen aanvang heeft gemaakt met de uitbreiding der bewaarſcholen ten behoeve der armen. — De beſtaande bewaarſcholen blijven in goeden ſtaat en voldoen ten volle aan de verwachtingen van dezelve gekoesterd.

De werkſcholen voor meisjes, met de Rotterdamſche tusſchenſcholen vereenigd, zijn ſteeds in gewenschten ſtand. Eveneens bloeit de kweekſchool van het Leydſche departement Tot Nut van 't Algemeen, en is daarmede, voor de daarop geplaatſte meisjes, het onderwijs van de ſtadsſcholen vast verbonden geworden.

Met de verbetering en vermeerdering der ſchoolgebouwen is men blijven voortgaan.

Behalve de aanzienlijke bijdrage uit 's Rijks kas van ƒ9600, is tot dat einde uit de provinciale fondſen verſtrek 1 geworden eene ſom van ƒ16,000.

Nieuwe ſchoollocalen kwamen tot ſtand te Oltgensplaat en te 's Gravezande, aan welke gemeenten tot dat einde reeds in vorig jaar ſubſidiën werden verſtrekt. Voorts te Waarder en in den Mookhoek.

Te Wasſenaar, Dirksland en Rhoon werden de ſchoolvertrekken aanmerkelijk vergroot.

Leyden verkreeg een gebouw te meer voor eene algemeene armenſchool, en te Scheveningen werd de leerplaats voor

ar-

armen en minvermogenden geschikt gemaakt voor ruim 800 kinderen.

Toebereidselen tot aanbouw werden gemaakt te Benthuizen, Roelof-Arendsveen, Hoog-Blokland, Strijensas en Nieuw-Beijerland.

De scholen en het schoolgaan vermeerderen in evenredigheid met de bevolking.

Het aantal scholen is als volgt:

openbare	243
bijzondere der eerste klasse	34
bijzondere der tweede klasse	105
middelbare	7

Hieronder worden gevonden:

kostscholen voor jongens	3
„ „ meisjes	2
dag- en kostscholen voor jongens	9
„ „ „ „ meisjes	25

Voorts zijn in de provincie nog aanwezig:

3 werk- of industrie-scholen,
13 welingerigte kleinekinderscholen,
247 matressen-scholen,
99 huisonderwijzers,
4 huisonderwijzeressen.

De gewone scholen werden bezocht door 52,972 leerlingen, 29,399 van het mannelijke en 23,573 van het vrouwelijke geslacht; terwijl op de kleinekinder- en bewaarscholen ruim 6000 kinderen werden opgenomen.

Door de provinciale commissie van onderwijs werden afgegeven 95 acten van algemeene toelating, als:

1 als schoolonderwijzer van den 1sten rang,
23 „ „ „ „ 2den „
16 „ „ „ „ 3den „
45 „ „ „ „ 4den „
10 voor vreemde talen.

NOORD-HOLLAND.

De commissie van onderwijs en Gedeputeerde Staten maken in derzelver verslagen loffelijke melding van het lager schoolwezen.

Verre het meerendeel der onderwijzers, zoo in de steden als ten platten lande, geeft bij voortduring blijken van ijver en geschiktheid voor de behoorlijke vervulling der verpligtingen hun opgelegd.

Meer en meer wordt gevoeld en ingezien het groote nut en de heilzame invloed der welingerigte bewaarscholen.

In de hoofdstad zijn thans reeds acht dergelijke scholen, op zes van welke de kinderen geheel kosteloos worden opgenomen. Op de zevende wordt voor ieder kind 12½ cent in de week betaald, terwijl op de achtste de kinderen tegen éénen cent per dag worden toegelaten.

Eene

Digitized by Google

Eene negende ſchool zal eerlang volgen.

Al deze ſcholen ontſtaan en worden onderhouden door inzameling van gelden bij weldenkende ingezetenen, terwijl vrouwen uit den gegoeden ſtand zich verledigen, om het toezigt te houden.

Te Edam kwam eene bijzondere ſchool der 1ſte klasſe voor jongens en meisjes tot ſtand, uit toelagen van bijzondere perſonen, en aan den Overtoom, onder Sloten, werd eene bijzondere ſchool der tweede klasſe daargeſteld. Te Muiden en Ouderkerk heeft men herhalingsſcholen opgerigt.

Met opzigt tot de voorziening in de behoefte aan nieuwe ſchoolgebouwen en onderwijzers-woningen, alsmede tot verbetering en herſtelling van dezelve, heeft men wederom het mogelijke aangewend, waarvoor ook het Rijk op nieuw bijdragen heeft verſtrekt.

(Het vervolg hierna.)

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

VOOR HET HOOGER ONDERWIJS.

*** A. C. KRUSEMAN, te *Haarlem*, heeft *heden* uitgegeven:

HANDBOEK DER GRIEKSCHE ANTIQUITEITEN, door Dr. E. F. BOJESEN. Ten *gebruike op Gymnaſiën en bij Privaat-Onderwijs*, naar het Hoogduitsch van Dr. J. HOFFA, door Dr. H. C. MICHAËLIS . . . . . *f* 1,90.

Op de voornaamſte Gymnaſiën is reeds ingevoerd het vroeger bij hem verſchenen:

HANDBOEK DER ROMEINSCHE ANTIQUITEITEN, door dezelfde autheurs . . . . *f* 1,99

Ook komt *heden* bij hem van de pers:

ALFONSUS DE EERSTE,

Treurſpel, door I. DA COSTA. Tweede druk . . *f* 0,80.

*** Bij de *Academie- en Gouvernements-Drukkers* L. E. BOSCH EN ZOON, te *Utrecht*, is van de pers gekomen en alom verkrijgbaar geſteld:

I. INSTITUTIO AD GRAMMATICAM ARAMAEAM DUCENS. IN DISCIPULORUM USUM SCRIPSIT *JAC. CORN. SWIJGHUIZEN GROENEWOUD*, à *f* 5,30.

Ook

Ook zal eerlang bij hen het licht zien:
EENE SYRISCHE CHRESTOMATIE,
welke bij deze Inftitutiò gevoegd zal worden.

II. SUPPLEMENTUM CATALOGI
LIBRORUM
QUI IN BIBLIOTHECA UNIVERSITATIS
RHENO-TRAIECTINAE
EXSTANT
In folio à *f* 7,50.

III. ARISTOPHANIS PLUTUS.
Editio in ufum fcholarum comparata. à *f* 0,55.

IV. DE WANDELENDE JOOD.
Nieuwe uitgave van een oud Volksboek. Door Prof. L. G. VISSCHER. à *f* 0,30.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg.*

1845. Sept.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-ftreken.	Wind-kracht.	Luchtsgefteldheid.
10	29. 1½	58	Z. W.	0	helder, dampig.
	„ 1¾	62	N. W.	0 à 2	bewolkt.
	„ 2¼	57	N.	4	betrokken.
11	29. 2	57½	N. N. O.	2	betrokken.
	„ 2	61	N. O.	0 à 2	bewolkt.
	„ 1½	56½	id.	2	helder.
12	29. 1¼	56	N. O.	0 à 2	helder.
	„ 1¼	60	id.	2	bewolkt.
	„ 1¼	55½	N.	2	helder.
13	29. 0½	56	N.	2	bewolkt.
	„ 0½	62	N. O.	2	idem.
	„ 0	55	id.	0	helder.
14	28. 10½	50	Z. O.	2	betrokken.
	„ 9	57½	Z.	2	betr., regen.
	„ 7¾	56½	id.	2	betrokken.
15	28. 7¾	56	Z.	2	betrokken.
	„ 7¾	60	Z. O.	2 à 4	betr., regen.
	„ 7¼	52	Z.	2	id. id.
16	28. 9	54½	W.	0	bewolkt.
	„ 10	60	W. Z. W.	2 à 4	idem.
	„ 8¼	55	Z. W.	2 à 4	betr., regen.

Den 16. des morgens, omftreeks half acht ure en later, donder.

Te HAARLEM, bij de ERVEN LOOSJES.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST- EN LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 26sten SEPTEMBER.

N°. 40.

BERIGTEN.

LONDEN. Bij het verzoek van algemeene bekendmaking deelen wij de volgende uitnoodiging aan kunstenaars mede. Er wordt een prijs van duizend pond sterling uitgeloofd voor de beste schilderij in olieverw, voorstellende den doop van CHRISTUS door JOHANNES, gelijk deze in de Evangelische verhalen en in MILTON, *Paradise lost*, B. I, reg. 79—85 en 288 beschreven wordt. De grootte moet ten minste 12 Engelsche voeten breedte bij 10 voet hoogte bedragen, en die van 15 voet breedte en 12 voet hoogte niet overschrijden. De twee hoofdfiguren moeten ten minste levensgrootte zijn. Het oogenblik der voorstelling is of onmiddellijk voor den doop, (bij onderdompeling) terwijl JOHANNES het doopformulier spreekt, of onmiddellijk na den doop, terwijl JOHANNES en CHRISTUS tot op twee vijfden hunner hoogte in het water staan. Twee jaren, van 3 April 1845 af, worden als uiterste termijn van inzending bepaald. De schilderij moet in eene lijst van hoogstens twee duimen breedte aan een nader aan te wijzen huis in Londen worden gezonden. Al de wedijverende stukken zullen twee maanden publiek worden ten toon gesteld, gedurende welken tijd de mededingende kunstenaars geregtigd zul-

len zijn, door eene, hun alleen overgelaten wordende, beslissing, het getal der mededingende stukken tot op vijf te brengen, waaruit zij, die den prijs uitloven, vervolgens datgene zullen kiezen, wat zij den prijs toekennen. Ten einde een lokaal te kunnen aanwijzen, voor de tentoonstelling geschikt, worden allen, die naar den prijs willen dingen, verzocht, hun naam en adres, benevens opgave van de grootte hunner stukken, voor 1 Januarij 1846 aan een der beide volgende adressen op te geven: THOMAS BELL, *Don Alkali Works*, *South Shields*, of CHARLES HILL ROE, *Hermitage*, *Aston Road Birmingham*, waar vervolgens het nadere over de beslissingswijze openlijk zal worden bekend gemaakt, en de voor dit doel bestemde geldsom, in naam van drie aanzienlijke Londensche huizen, die ook openlijk bekend zullen worden gemaakt, zullen worden gedeponeerd, en ook alle inlichtingen zullen worden gegeven. De mededinging staat open voor kunstenaars van elke natie. De prijs zal, nog tijdens de tentoonstelling, aan den overwinnaar worden uitbetaald, terwijl de schilderij en het regt van in plaat brengen (*copyright*) het eigendom worden der uitlovers van den prijs. Men zal voor de toegezondene stukken zorgvuldig zorgen, zonder voor beschadiging aansprakelijk te willen zijn, terwijl de kosten van inzending en terugbezorging voor rekening der inzenders blijven.

THÉODORE DE SAUSSURE

EN ZIJNE WERKZAAMHEID,

DOOR DEN

Hoogleeraar MACAIRE.

(Vervolg van bl. 185.)

Te dien tijde deden de stormen der omwenteling deze nuttige wetenschappelijke reizen een einde nemen, die de oude Saussure met eene verwonderlijke volharding zoo vele jaren lang had voortgezet. De omwentelingswoede had ook Genève aangegrepen, en Théodore de Saussure zag zich, even als een groot aantal anderen van zijne jaren, genoodzaakt, om zijn vaderland

een

Digitized by Google

een tijdlang te verlaten. Hij vertrok naar Engeland met een uitſtekend man, Alexandre Marcet, die later zijn ambtgenoot werd aan het collegie van Genève, en zich eenen naam heeft gemaakt in de natuurkundige wetenſchappen. Na Engeland en Schotland te hebben doorgereisd, keerde hij naar Genève terug, en beſloot vervolgens zijn wetenſchappelijk leven aan een eenig doel van werkzaamheden en onderzoekingen toe te wijden.

Ik heb gezegd, dat het, naar aanleiding van zijns vaders wenken, vooral de ſcheikundige wetenſchappen waren, die Théodore de Sausſure zich ter beoefening had gekozen; hij had zijne kennis nog veel uitgebreid op zijne reizen in Frankrijk en Engeland, waar de chemie toen met grooten ijver werd beoefend. Deze wetenſchap had juist eene van die geheele omwentelingen ondergaan, welke, het eene beginſel voor het andere, de eene theorie voor de andere in de plaats ſtellende, noodzaken, om het geheele gebouw op nieuw op te trekken, en den arbeid der voorgangers vruchteloos doen worden. Omſtreeks het tijdvak van Sausſures leven, waarover ik nu handel, was dit werk der herbouwing reeds verre gevorderd voor de delfſtoffelijke chemie, maar er bleef nog over, om op de ſtudie der bewerktuigde wezens de uitſtekende waarnemingsmiddelen toe te pasſen, die de ontdekking der pneumatiſche ſcheikunde en het vermogen, om de elementen, waaruit de ligchamen beſtaan, juist te onderſcheiden en te karakteriſeren, aan de hand gaven. Het was een uitgebreid veld van onderzoek, dat door vijftig jaren arbeids in eene eeuw, waarin de arbeiders bij duizenden zijn vermenigvuldigd, nog niet is uitgeput, en dat toen nog naauwelijks ontgonnen was. Gelukkig de geleerde, die, bij het intreden van zijne loopbaan, een onderwerp weet uit te kiezen, te gelijk uitgebreid en begrensd, waarop alle zijne krachten zich kunnen bepalen, zonder zich te verbrokkelen en zonder te ſchielijk uitgeput te raken. Zijne talenten en zijne volharding zijn dan zekere waarborgen, dat hij goede uitkomſten zal verkrijgen, en dat de uitſlag zijne pogingen zal bekroonen. Zoodanig was het lot van Théodore de Sausſure. Onder de bewerktuigde ligchamen koos hij de plantaardige tot het voorwerp zijner wetenſchappelijke onderzoekingen, en beijverde zich vooral, om door proef-

nemingen den invloed te ontdekken, dien de middenſtoffen, waarin zij leven, op hun beſtaan en hunne zamenſtelling oefenen, en het deel, dat de chemiſche krachten hebben aan de verſchillende phaſen hunner ontwikkeling. Met uitzondering van een zeer klein aantal bijkomende werkzaamheden was het geheele wetenſchappelijke leven van Théodore de Sausſure toegewijd aan dezen arbeid, en men mag zonder vergrooting zeggen, dat hij alleen de phyſiologie der planten meer heeft uitgebreid, dan al zijne talrijke medewerkers, die de openbaarmaking van zijne ontdekkingen de loopbaan heeft doen intreden, welke hij geopend en geëffend had.

Vóór hem beſtonden er wel eenige waarnemingen van Priestley, Senebier en Ingenhousz, over de betrekking der planten tot de haar omringende atmosfeer; maar deze geleerden hadden enkel de decompoſitie aangewezen van het koolſtofzuur door de bladen, onder den invloed van het zonnelicht, zonder daaruit eenige gevolgtrekking af te leiden over de voedingswijze der planten. Bijna alles bleef dus nog te doen overig, en de Sausſure had den moed, om zeven jaren in ſtilte te arbeiden, ten einde zijn werk niet bekend te maken, voor dat het voltooid was. Ik kan niet nalaten hier mijne overtuiging uit te ſpreken, dat dit de beste methode is, en mijne ſpijt, dat ik haar bijna overal zie verwaarloozen. In deze dagen is het aantal der wetenſchappelijke genootſchappen en tijdſchriften zoo groot, de vrees, om te worden voorgekomen, zoo ſterk, en de gemakkelijkheid, om uit te geven, zoo verleidelijk, dat men naauwelijks een onderwerp van naſporingen heeft bij de hand genomen, of men haast zich reeds, om de terſtond verkregene reſultaten bekend te maken. Als daardoor de zaak hare nieuwheid en belangwekkendheid heeft verloren, begint zij tegen te ſtaan; men heeft het meest treffende en nieuwe reeds doen kennen en is de langdurige en eentoonige onderzoekingen moede, die gevorderd worden, om het geheel in al zijne bijzonderheden na te ſporen; men zoekt liever een ander onderwerp, en men brengt zijn leven door met alles oppervlakkig aan te roeren. Voorheen achtte hij, die eene nieuwe ader in de mijn der wetenſchappen had ontdekt, zich geroepen, om

haar

Digitized by Google

haar ten einde toe te volgen en uit te graven; zijn arbeid werd volmaakt, eischte tijd en geduld, en de flotſom was, niet eene verhandeling, maar een boek, dikwijls een goed boek, gelijk dat, hetwelk Théodore de Sausſure, in 1804, in het licht gaf.

In dit werk, getiteld: *Recherches Chimiques ſur la Végétation*, geeft de ſchrijver eene beknopte en krachtige analyſe van het geheele vraagſtuk, beſchrijft uitvoerig zijne handelwijze, zijne proeven en hare uitkomſten, zoodat zij gemakkelijk kunnen worden geverifieerd, ſtelt met juistheid de werkingen vast van de gazſoorten en het water op het plantenleven, en legt de grondſlagen van de ware leer aangaande den invloed van den grond, die in onze dagen door Liebig met zoo veel bekwaamheid is ontwikkeld. Hij begint met de waarneming van de chemiſche verſchijnſelen, die de eerſte ontwikkeling der planten vergezellen, namelijk, het ontkiemen van het zaad. Hij toonde door dadelijke proefnemingen, dat het zaad zonder water niet kan ontkiemen, maar dat dit water daarenboven zuurſtof-gaz moet bevatten of met dit gaz in aanraking zijn. De ſtrenge analytiſche methode, die hij altijd volgde, toepasſende, om de wijze van werking van dit gaz te ontdekken, bevond de Sausſure, dat al de zuurſtof, door het zaad bij de ontkieming opgenomen, in koolſtof-zuur verandert, en dat derhalve de invloed van dit gaz beperkt ſchijnt tot het wegnemen van een gedeelte der koolſtof, die in deszelfs zamenſtelling opgehoopt was. Overigens zijn deze hoeveelheden van zuurſtof, noodig tot de ontkieming, in evenredigheid van de grootte van het zaad zeer klein, en bedragen voor de tarwe en de rogge bij voorbeeld naauwelijks een duizendſte van haar gewigt. Het zaad verliest gelijktijdig een klein gedeelte van zijn oorſpronkelijk en bepaald vocht; deze uitkomst intusſchen heeft niet bij de eigenlijke ontkieming plaats, maar nadat het zaad geſtorven is, en bij deszelfs uitdrooging. Het licht ſchijnt zonder invloed te zijn op de ontkieming der zaden, tegen het gevoelen van Senebier, die meende, dat het daarvoor ſchadelijk was.

De Schrijver houdt zich vervolgens bezig met den invloed van het koolſtof-zuur op den plantengroei. Dit gaz, in hetwelk het zaad niet kan ontkiemen, en dat ook

 geen

geen grooten invloed heeft, om de vegetatie van de pas ontkiemde planten te bevorderen, is het voornaamste bestanddeel van den plantengroei bij de plant, tot volkomene ontwikkeling gekomen. In de zon verhaastte elke vermeerdering in de hoeveelheid van koolstof-zuur in het water, waarin de wortels der plant stonden, of in die van de lucht, welke haar omringde, de voeding, en verhoogde de kracht der plant. Nam men daarentegen door middel van ongebluschte kalk al het koolstof-zuur van lucht en water weg, dan verwelkten de planten in de zon en bedierven de atmosfeer. Dezelfde uitkomsten hadden des nachts geene plaats, en daarentegen scheen dan het koolstof-zuur schadelijk voor de gezondheid der planten. De Sausfure, planten hebbende doen groeijen in kunstige atmosferen, waarvan hij al de bestanddeelen kende, overtuigde zich, dat niet alleen de groene deelen der planten het koolstof-zuur oplosten onder den invloed van de zonnestralen, gelijk Senebier reeds had aangetoond, maar dat zij zich al de koolstof en een klein gedeelte van het zuurstof-gaz van dit koolstof-zuur toeëigenden, terwijl zij het overblijvende of het grootste gedeelte van het zuurstof-gaz aan de lucht teruggaven. Hij toonde vervolgens aan, dat diezelfde vastmaking van de koolstof in de vrije lucht plaats had bij de planten, die haar niet uit den grond konden trekken, en die haar derhalve enkel konden putten uit het koolstof-zuur van de atmosfeer. Deze proeven van de Sausfure, die bewijzen, dat, zoo de evenredigheid van het koolstofzuur van de lucht vergroot werd, de plantengroei sterker zou worden, hebben een helder licht verspreid over de mogelijkheid der vorming van de steenkolenbeddingen door de begraving van de bosschen der oude wereld. Wanneer men weet, dat een hedendaagsch bosch in negen jaren de atmosfeer, die het bedekt, van al haar koolstof-zuur zou berooven, en echter eene schier onbeduidende laag steenkolen zou opleveren, dan heeft men moeite, om den plantaardigen oorsprong van minerale kolen te gelooven, hoe blijkbaar deze overigens ook is. Maar wanneer het bewezen is, dat eene grootere hoeveelheid van koolstof zuur in de lucht, iets, wat door alles wordt aangewezen als een kenmerk der atmosfeer in de geologische tijden, de kracht en den om-

omvang der toen levende planten ontzettend heeft moeten doen toenemen, dan ziet men daaruit ook de mogelijkheid der ontzaggelijke lagen van koolaardige zelfstandigheden en de oorzaak der trapsgewijze verbetering van de lucht, en dus ook van de verzwakking des plantengroeis.

Na den invloed van het koolstofzure gaz op den plantengroei te hebben onderzocht, komt Saussure tot dien van het zuurstofgaz. Hij heeft bevonden, dat dit gaz des nachts door de groene bladen der planten wordt opgeslorpt, en ten deele in de lucht vervangen door koolstof-zuur, ten zij de bladeren zeer dik zijn, gelijk die van den cactus, wanneer de zuurstof wordt opgeslorpt zonder eenige vrijwording van koolstof-zuur. Overigens slorpen de bladen geen gaz op in middenstoffen zonder zuurstofgaz, zoodat het hier wel eene levensfunctie en geene mechanische werking is. Deze inademingen van zuurstof des nachts en uitademingen des daags, hetzij zuiver, hetzij vermengd met koolstofzuur, dienen wezenlijk, om dit laatste gaz te vormen, en onder deze wijziging aan de planten elementen aan te bieden, die zij zich kunnen toeëigenen. Na zich van deze uitkomsten bij 57 verschillende soorten van bladen te hebben vergewist, overtuigde de Saussure zich door proefnemingen, dat de aanraking van het zuurstof-gaz met de wortelen nuttig is voor den plantengroei, en dat kastanjeboomen, uit den grond genomen, wier wortels in aanraking waren met stikstof, waterstof-gaz en koolstof-zuur, veel spoediger verwelkten, dan die, wier wortelen in de gewone lucht waren gedompeld. De wortels, het hout, het splint, de bloembladen, al de deelen, die niet groen zijn, slorpen wel zuurstof op en veranderen het in koolstofzuur, maar dit gaz stijgt met het sap naar boven, om door de bladen te worden opgelost, en vestigt zich niet onmiddellijk in het opslorpend orgaan. De bloemen hebben deze bijzonderheid, dat zij door het vrijmaken van eene gelijke hoeveelheid stikstof-gaz de verhouding van het ingeslorpte zuurstof-gaz vervangen.

Na deze vaste grondslagen verkregen te hebben, houdt de Saussure zich onledig met den invloed van het zuurstof-gaz op de verstorvene planten, of die in staat van gisting zijn. Hij vindt, dat in de eerste oo-

Digitized by Google

genblikken dit gaz zich niet in haar weefſel vestigt, zich niet met haar waterſtof-gaz verbindt, en ſlechts dient, om haar een deel van hare kool te ontnemen. Dit uitwerkſel heeft plaats in de acetificatie en het precipiteren der extracten, in het coaguleren van het planten-eiwit, enz. De olieën alleen maken eene uitzondering. Tegelijkertijd wordt een deel van het oorſpronkelijke vocht aan de plant ontnomen. Wanneer de gisting toeneemt, wordt de evenredigheid van het vrijgeworden vocht grooter, en het opgeſlorpte zuurſtof-gaz, dat niet geheel in het ontſtane zuur terug gevonden wordt, verbindt zich waarſchijnlijk met het waterſtof-gaz, om dit vocht te vormen.

Sausſure geeft vervolgens eene uitvoerige analyſe van de teelaarde, wier invloed door de phyſiologen van onze dagen zoo zeer is betwist, en hij toont, dat zij meer kool bevat, dan de planten, van welke zij komt. De zuurſtof dringt in de teelaarde, om daaraan de kool te ontnemen, die in koolſtof-zuur te veranderen en ze aldus tot de voeding der planten geſchikt te maken. Daar het overige van de teelaarde in het water kan worden opgelost, beſluit de Schrijver daaruit, dat zij geheel vernietigd kan worden in de temperatuur van de atmosfeer, door de vereenigde werking van lucht en regen, en dat dit hare weinige ophooping verklaart, zelfs op die plaatſen, waar de vegetatie het oudſte is.

Zijne onderzoekingen over den plantengroei voortzettende, toont de Schrijver, dat zij in middenſtoffen zonder zuurſtof enkel leven, omdat hare groene deelen dit gaz uitademen door de oplosſing van het koolſtof-zuur; en in de daad, als men gedurig het uitgeademde zuurſtof-gaz wegneemt, blijft de ontwikkeling der plant ſtaan. De planten ſlorpen geene ſtikſtof, geen waterſtof-gaz, geen *gaz oxide de carbone* op; zij leven daarin als in het ledig, door middel van de zuurſtof, door hare bladeren uitgewaſemd. Men moet in het laatſte geval enkel de al te onmiddellijke werking der zonneſtralen vermijden.

(Het Vervolg hierna.)

VER-

VERSLAG

nopens den ſtaat der Hooge-, Middelbare en Lagere Scholen, in het Koningrijk der Nederlanden, over 1848, *gedaan aan de tweede Kamer der Staten-Generaal.*

(Vervolg van bladz. 191.)

Behalve de ſubſidiën, die aan de gemeenten Hilverſum en Terſchelling voor den bouw van ſchoollocalen, ieder ter ſomma van ƒ1500, uit de provinciale fondſen waren toegezegd, is tot gelijk einde uit die fondſen nog aan de gemeente Katwoude ƒ1250 en aan de gemeente Midwoude ƒ900 verleend, terwijl tevens daarvoor uit 's Rijks kas aan de twee laatstgenoemde gemeenten een ſubſidie tot gelijke bijdrage van ƒ1250 en ƒ900 is toegelegd. Het Rijk verleende bovendien een ſubſidie van ƒ350, tot vergrooting der gemeentelijke ſchool op het eiland Urk.

Ten gevolge van de gezegde bijdragen, hebben Gedeputeerde Staten de aanbeſteding van nieuwe ſchoollocalen in de gemeenten Katwoude en Midwoude doen plaats hebben. Volgens het verſlag der provinciale commisſie van onderwijs, zijn thans in Noord-Holland aanwezig 276 openbare ſcholen, 39 bijzondere van de eerſte klasſe en 190 bijzondere van de tweede klasſe; op welke ſcholen onderwijs hebben genoten 26,192 jongens en 21,550 meisjes, te zamen 47,742 ſcholieren.

De plaatſelijke ſchoolcommisſie te Amſterdam acht den ſtaat van het onderwijs aldaar, voor zooveel betreft de openbare ſcholen en de bijzondere van de eerſte klasſe, op weinige uitzonderingen na, zeer goed en doelmatig, doch wat aangaat de bijzondere ſcholen van de tweede klasſe, zijn er, volgens het verſlag dier commisſie, te Amſterdam vele, waarop ſlechts middelmatig, eenige zelfs, waarop ſlecht en geheel ondoelmatig onderwijs wordt gegeven.

De commisſie van onderwijs heeft afgegeven de volgende acten van algemeene toelating, als:

van den 1ſten rang	1	van den 4den rang	49
„ „ 2den „	21	als huisonderwijzer .	6
„ „ 3den „	48	„ ſchoolhouderesſe .	15

Zeeland.

Het lager onderwijs, hetwelk in dit gewest beſtendig met al die belangſtelling, welke deze gewigtige aangelegenheid vereischt, wordt gadegeſlagen, geeft blijken van eenen geregelden vooruitgang.

De werking der ſchoolverordeningen, ook die van het Koninklijke beſluit van 2 Januarij 1842 (*Staatsblad* n°. 1),

vindt over het algemeen ongestoord plaats. Voor de behoorlijke opvolging derzelve wordt steeds met zorg gewaakt, en de provinciale schoolcommissie verheugt zich bij voortduring in de algemeene erkentenis van het veelvuldige goede der tegenwoordige schoolverordeningen.

Het getal scholen onderging geene verandering, maar bleef 154. Alleen is nog te Arnemuiden eene zondagsschool tot stand gekomen.

In den loop van 1843 zijn op de genoemde 154 scholen korter of langer onderwezen 10,966 jongens en 7317 meisjes, te zamen 18,283 leerlingen, welk getal dat van 1842 met 121 overtreft.

Voorts ontvingen onderwijs 764 kinderen op 31 matressenscholen, en 434 op de armen- en burger-bewaarscholen te Middelburg en Zierikzee, 1651 scholieren op de avondscholen, van welke 980 de dagschool niet bezochten. Overigens een getal van 570 personen op de zondagsscholen te Middelburg, Zierikzee, Vlissingen, Goes, Groede, Tholen, Oost- en West Souburg en Arnemuiden.

Gelijk van de deugdzaamheid der leerwijze steeds het goede mag worden getuigd, mag ook van verreweg de meeste onderwijzers gezegd worden, dat zij hun ambt met kennis van zaken, getrouwheid en ijver waarnemen, en daardoor, gelijk mede door hunnen onbesproken wandel, de achting dergenen, die met hen in betrekking staan, ook van ouders en leerlingen, waardig zijn te genieten.

Wat de deugdzaamheid der in de provincie gevolgde leerwijze betreft, geeft de commissie van onderwijs te kennen, dat over het algemeen het leeren lezen volgens de klankmethode met zonderling goed gevolg wordt onderwezen, en daarbij, uit een overvloed van gepaste leesboeken, voorspoedige voortgang in dat vak gemaakt wordt; dat op ordelijk, vlug en fraai schrijven, naar voorbeelden nuttig van inhoud, behoorlijk wordt gelet; dat de rekenkunde, zoo practisch als theoretisch en met toepassing der tegenwoordige maten en gewigten, met zorg wordt behandeld; als ook dat in taal-, aardrijks en geschiedkunde goede oefeningen worden gehouden. Volgens het verslag der commissie, zijn vooral in de zangkunde in de laatste jaren in vele scholen aanmerkelijke vorderingen gemaakt.

De toestand der provinciale schoolonderwijzers-weduwenbeurs is bij voorduring gunstig. 15 onderwijzers-weduwen ontvingen daaruit eene jaarlijksche toelage van *f* 100.

Ondertusschen dat het onderwijs zelf zoo veel mogelijk wordt bevorderd, gaat men steeds voort het noodige aan te wenden, dat daarvoor geschikte localen en schoolmeubelen voorhanden zijn. Hiervan moge onder anderen ten bewijze strekken: de daarstelling van eene nieuwe school te Burgh; de min of meer belangrijke verbetering van de school te

Drie-

Digitized by Google

Driewegen en van de school en schoolmeubelen te Ellewoutsdijk. Voorts is de jongejuffrouwen-school te Goes in een der vertrekken van de voormalige Latijnsche school aldaar overgebragt, en de onderwijzers-woning te Heinkenzand verbeterd geworden.

Tot vergrooting en verbetering van het schoollocaal te 's Heerenhoek werd uit 's Rijks kas verstrekt een subsidie van *f* 1000.

Het getal personen, welke door de provinciale commissie ter verkrijging eener acte van algemeene toelating tot het staan naar het geven van onderwijs zijn geëxamineerd, bedraagt 36, van welke de algemeene acte ontvangen hebben:

5	als schoolonderwijzer	van	den	2den	rang,
8	„	„	„	„	3den	„
12	„	„	„	„	4den	„
1	„ onderwijzer voor de Engelsche taal.					

Zijnde de tien overige geëxamineerden wegens ongenoegzame bekwaamheden uitgesteld en bij hunnen vroeger verkregen lageren rang gelaten.

UTRECHT.

De provinciale commissie van onderwijs geeft een gunstig berigt aangaande den staat van het lager schoolwezen en van de zorg, welke onder haar toezigt steeds wordt aangewend, om, boven het aanleeren van gepaste en nuttige kundigheden, de verstandelijke vermogens van de kinderen te ontwikkelen, en deze laatsten op te leiden tot alle maatschappelijke deugden, ingevolge de bedoeling der wet van 3 April 1806.

Volgens het verslag der commissie zijn in de provincie aanwezig de navolgende scholen, als:

79 openbare,
22 bijzondere van de 1ste klasse,
45 bijzondere van de 2de klasse;

in welke scholen worden onderwezen 17,355 leerlingen, waarvan 9731 tot het mannelijke en 7624 tot het vrouwelijk geslacht behooren.

Bij den voortgang van het onderwijs, wordt echter op vele plaatsen nog geklaagd over het ongestadig schoolgaan der kinderen. De commissie van onderwijs doet opmerken, dat dit bezwaar zijnen oorsprong heeft in de zucht der ouders, om zoo veel mogelijk materiele voordeelen te genieten van den arbeid hunner kinderen, met opoffering der zedelijke belangen van dezelven. Die commissie ziet alleen de mogelijkheid, om dit kwaad te overwinnen, in de meerdere beschaving van de ouders zelven, en verwacht derhalve het herstel daarvan voornamelijk van de toekomst door eenen doelmatigen voortgang van het onderwijs.

Te Utrecht is in 1843 geopend de bewaarschool, waarvan in het vorig verslag werd melding gemaakt.

Digitized by Google

200 arme kinderen van verschillende godsdienstige gezindheden worden in die school opgenomen.

Bovendien heeft men te Utrecht in 1843 eene bewaarschool opgerigt voor meer gegoeden, onder garantie der stedelijke regering.

Ook is aldaar in dat jaar geopend de nieuw gebouwde stads tusschenschool op het Oud Kerkhof, waarin ruim 400 leerlingen kunnen worden opgenomen.

Nog is in die stad, in de plaats van de zeer gebrekkige oude diaconie-school aan de Marie-plaats, eene veel ruimere school gesticht in het locaal aan den Springweg.

Te Amersfoort staat eene bewaarschool onder het toezigt van den onderwijzer Ynte Kingsma, voor kinderen van den gegoeden burgerstand, welke voortdurend aan de verwachting beantwoordt.

Uit den boezem van het departement Amersfoort der maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen vloeide eene tweede bewaarschool voort, voor kinderen van den behoeftigen stand. Op den 6den December 1843 werd dezelve geopend. Het behaagde Hare Majesteit de Koningin daartoe eene geldelijke bijdrage te verleenen, en tevens goedgunstelijk toe te staan, dat dezelve den naam drage van bewaarschool Anna Paulowna.

De bewaarschool in de gemeente Baarn, door de zorg van vrouwe Huijdecoper van Maarsseveen voornamelijk voor kinderen van min gegoede arbeiders en bewoners van hare uitgestrekte landgoederen bestemd, bevat een getal van 150 kinderen, en wordt door eene bekwame hoofdonderwijzeresse bestuurd.

Tot opbouw of verbetering van schoollocalen hebben Gedeputeerde Staten uit de provinciale fondsen verstrekt:

aan de gemeente Loenen een subsidie van ƒ2000;
» » » Schalkwijk een subsidie van ƒ1500;
» » » de Bildt een subsidie van ƒ1500.

Te Leersum werd het schoolvertrek vernieuwd en doelmatig ingerigt.

Overigens bepalen zich in 1843 de verbeteringen van materielen aard tot geringere herstellingen van schoolmeubelen en aanvulling van schoolbehoeften, welke nu en dan behoorlijke vernieuwing ondergaan.

De te Nederlangbroek sedert een geruimen tijd aanwezige zondagsschool, waarin het onderwijs wordt gegeven voor rekening van den heer Godin van Westrenen, lid der Provinciale Staten, blijft bij voortduring beantwoorden aan het weldadige doel, waarmede die inrigting tot stand kwam.

Na afgenomen examen heeft de provinciale commissie van onderwijs afgegeven:

Digitized by

8	acten	als	schoolonderwijzer	van	den 2den	rang;
8	„	„	„	„	„ 3den	„
9	„	„	„	„	„ 4den	„
20	„	„	schoolhouderesse,			
11	„	voor vreemde talen.				

VRIESLAND.

De provinciale commissie, den toestand van het schoolwezen vergelijkende met dien van vorige jaren, heeft allezins reden tot tevredenheid gevonden.

Het is haar gebleken, dat er wederom in meer dan één opzigt vooruitgang heeft plaats gehad; dat de uitwendige bloei der scholen merkelijk toegenomen is, zoowel door de krachtdadige bemoeijingen van verschillende besturen, als door de belangstelling van den kant der ingezetenen; vooral dat, door handhaving van het beproefde goede en door opheffing of verbetering van datgene, hetwelk de ondervinding als gebrekkig of onvoldoende had doen kennen, of dat in strijd bleek te zijn met de bepalingen en bedoelingen der schoolverordeningen, het onderwijs zelfs in deugdelijkheid en nuttige strekking gewonnen heeft.

Het getal der schoolinrigtingen is met drie vermeerderd, namelijk met eene openbare school te Folsgare, eene armenschool op de Bergumerheide en eene bijzondere school der tweede klasse, zijnde eene zoogenaamde Fransche school, te Joure.

In onderscheidene gemeenten zijn de tractementen der schoolonderwijzers of der ondermeesters verbeterd, of wel nieuwe ondermeesters aangesteld, of het getal der bestaande vermeerderd.

Wat de schoolgebouwen en onderwijzers-woningen aanbelangt, daarin zijn ook weder sedert het vorig verslag vele verbeteringen tot stand gekomen, zoo door het stichten van nieuwe, als door het herstellen en vergrooten van de bestaande.

Nieuwe scholen en onderwijzers-woningen werden gebouwd te Jutrijp, Folsgare, Tjalbert, Surhuisterveen, Terkaple en Kollum. Te Gorredijk werd een doelmatige woning voor den onderwijzer aangekocht.

Voorts zijn de scholen te Goutum, Hallum, Midlum en Dronrijp thans dermate vergroot, dat dezelve nu eens zoo veel leerlingen als vroeger kunnen bevatten, en zoowel wat het uitwendig aanzien, als de doelmatigheid van de inrigting betreft, met de meeste nieuwe scholen kunnen wedijveren.

Minder aanzienlijke, maar toch voldoende vergrootingen ondergingen de scholen te Schettens en Anjam; terwijl verbeteringen en verfraaijingen van anderen aard plaats vonden in de schoolhuizingen te Appelscha, Noordwolde, St. Anna,

Digitized by Google

na, Burgwerd, Marrum, Wanswerd, Buitenpost, Birdaard, Morra, Bozum en Kubaard.

Na deze verbeteringen kunnen 313 schoolgebouwen goed, 32 matig en nog 7 slecht genoemd worden.

De bestaande middelen tot verschaffing van behoorlijk onderwijs aan kinderen van behoeftige ouders, hetzij bedeelde, hetzij niet bedeelde, worden bij voortduring verbeterd en uitgebreid.

Van tijd tot tijd zijn, blijkens het verslag der provinciale commissie van onderwijs, op vele plaatsen zondags- en herhalings-scholen opgerigt, van welke verdienen genoemd te worden: de zondags-scholen te Leeuwarden (eene voor mannen en jongelingen en eene voor vrouwen en meisjes), te Jelsum, Rottevalle, Bergum, Oosterwolde, Joure, Lemmer, Sneek, Franeker en Menaldum, en de herhalings scholen te Akkrum, Heerenveen, Hallum, Broek, Woudsend en Boxem. Gezegde commissie voegt daarbij, dat zij meer en meer overtuigd wordt van de heilzame strekking, welke deze soorten van scholen op de beschaving en zedelijkheid des volks uitoefenen.

(Het Vervolg hierna.)

K U N S T E N.

Anastatische Druk.

Onder dezen naam wordt de kunst bedoeld, om binnen korten tijd plaat- en boekwerken zoodanig weder af te drukken, dat er geen onderscheid in is te merken. Er worden niet meer dan 20 minuten vereischt, om plaat- of drukwerk of ook eene teekening op eene zinkplaat over te dragen, gelijk Prof. Faraday door proeven in het koninklijke instituut te Londen heeft aangetoond. Ook in Berlijn is eene dergelijke uitvinding aan het oordeel eener Commissie onderworpen. Het gedrukte papier, hetzij letterdruk of plaatdruk, wordt eerst met verdund salpeterzuur bevochtigd en daarop, door middel van eene rol, sterk op eene effene gladde zinkplaat gedrukt, zoodat ieder punt van het papier met het zink in aanraking komt. Het zuur, waarmede het onbedrukte deel des papiers verzadigd is, grijpt het metaal aan, en de bedrukte plaatsen worden tevens overgebragt, zoodat de zinkplaat de omgekeerde kopij van het gedrukte vertoont. Daarop wordt zij met eene oplossing van gom in verdund phosphor-zuur begoten, deze vloeistof wordt aangetrokken door die plaatsen der zinkoppervlakte, welke vroeger door het zuur zijn aangetast, terwijl zij door de drukinkt wordt afgestooten. Dan strijkt men over de zink-

plaat

Digitized by Google

plaat met eene gezwarte rol, die het tegendeel uitwerkt en het zwart niet aan de bevochtigde plekken mededeelt. Daarmede is de anastatische plaat gereed, en men kan, op de wijze der lithographen, afdrukken maken. Bij papier, waar de drukinkt zich door de drukking aan de plaat niet meer zou willen mededeelen, legt men hetzelve eerst in eene oplossing van kali en daarna van wijnsteenzuur: alle onbedrukte plekken worden daardoor doordrongen van kleine wijnsteen kristallen; dit zout stoot de olie af, en men kan dus met de rol over het papier strijken, zonder dat de drukinkt zich elders vasthecht, dan op reeds gedrukte plaatsen. Dan wascht men den wijnsteen weg en vangt de boven beschrevene operatie aan.

GEBOORTE-, TROUW- EN STERFLIJSTEN.

BEVOLKING VAN NEDERLAND, op 1. Januarij 1845, en opgave der Geborenen, Overledenen, Huwelijken en Echtscheidingen, gedurende het jaar 1844, volgens de jaarlijksche Verslagen, wegens de verschillende gewesten, aan de Provinciale Staten gedaan.

PROVINCIEN.	Bevolking 1. Januarij 1845.	In het Jaar 1844.			Echtschei-dingen.
		Geboren.	Overled.	Huwel.	
Noord-Brab.	386,561	11,843	8,159	2,476	—
Gelderland.	363,135	11,921	7,687	2,609	1
Zuid-Holl.	553,356	22,724	16,473	4,292	11
Noord-Holl.	460,099	17,671	13,979	3,887	17
Zeeland . .	155,149	6,255	5,052	1,244	2
Utrecht. .	151,663	5,177	3,620	1,097	—
Vriesland. .	241,551	8,532	5,124	1,989	4
Overijssel .	209,339	6,862	4,761	1,429	1
Groningen.	187,146	6,525	4,095	1,471	2
Drenthe . .	79,110	2,659	1,697	,556	—
Limburg. .	196,644	6,476	4,536	1,331	—
Totaal.	2,983,753	106,654	75,183	22,381	38
Op 1. Jan. 1844 bedroeg de bevolk.	2,953,618				
Alzoo vermeerdering.	30,135				

KUNST-

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

DE VRUCHT VAN DEN MENSCH EN VAN DE ZOOGDIEREN, AFGEBEELD EN BESCHREVEN IN HARE REGELMATIGE EN ONREGELMATIGE ONTWIKKELING, DOOR

W. VROLIK,

Hoogleeraar te Amſterdam.

Van dit met bijzonder ſucces door den Boekverkooper G. M. P. LONDONCK, te *Amſterdam*, gedebiteerd wordende werk, waarvan bereids 7 Afleveringen het licht zien, verſchijnt regelmatig om de 3 maanden eene Aflevering in gr. 4°. formaat, inhoudende: 5 fraai gelithogr. platen en eenen beſchrijvenden tekst, zoo in het Latijn als Hollandsch. De prijs van elke Aflevering is *f* 3,75, zullende het werk in 20 Afleveringen, inhoudende 100 platen, kompleet zijn.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg.*

1845. Sept.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-ſtreken.	Wind-kracht.	Luchtsgeſteldheid.
17	28. 7¾	61½	z. w.	4	betrokk., regen.
	„ 8¼	66	id.	6 à 8	bew., regen, buijig.
	„ 8¼	62½	id.	4	bewolkt.
18	28. 8¼	62	z. z. w.	4	bewolkt.
	„ 7¼	66	z.	4 à 6	idem.
	„ 7¾	60	z. w.	4 à 6	idem.
19	28. 8¾	57	z. w.	6	bew., regen, buijig.
	„ 10	60½	id.	4 à 6	bewolkt., buijig.
	29. 0½	56	w. z. w.	4	bewolkt.
20	29. 1¾	53½	z. o.	0 à 2	bewolkt.
	„ 2	60½	z.	2	idem.
	„ 0½	50	z. o.	2	idem.
21	28. 10¾	54½	z. o.	2 à 4	bewolkt.
	„ 10¼	66	id.	2 à 4	idem.
	„ 8¾	58	id.	4	idem.
22	28. 8¼	56	z. z. w.	6 à 8	bewolkt.
	„ 10½	60	w. z. w.	6 à 8	idem.
	29. 1	50	z.	0	idem.
23	29. 1¾	54	N. N. O.	2	bew., regen.
	„ 2	56	N.	2	bewolkt.
	„ 3¼	51	id.	2	betrokken.

In den namiddag van den 18, tuſſchenbeide hevige buijen.
Van den 18 op den 19, des nachts ruw weêr en hevige Z. W. wind.

Te HAARLEM, bij de ERVEN LOOSJES.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 3den OCTOBER.

N°. 41.

BERIGTEN.

UTRECHT, *den* 22. *September*. Heden middag 12 ure had alhier de inhulding van het nieuw ingerigte ſcheikundig laboratorium plaats, in tegenwoordigheid van heeren curatoren der hoogeſchool, van den gouverneur en de gedeputeerde ſtaten der provincie, van den burgemeester en de raden der ſtad, van verſcheidene hoogleeraren en aanzienlijken uit de ſtad, en van eene talrijke ſchaar ſtudenten. De hoogleeraar MULDER opende hetzelve met eene rede „over de ſtoffelijke wereld, een middel tot hoogere ontwikkeling," en ſtelde haar voor: 1°. als eene aanleiding tot kennis, die waarachtig is; 2°. als een middel tot verſtandelijke ontwikkeling, hetwelk niet faalt; 3°. als eene bron van hooger genot van den geest; 4°. als een grondſlag van ſchepping van heerlijke gewrochten door het menſchelijk verſtand, en 5°. als een weg van opvoering tot het bovenzinnelijke.

Na het einde der redevoering bezigtigde het achtbare gezelſchap het gebouw, en bewonderde de onder opzigt van den heer kameraar en opzigter der ſtedelijke gebouwen zoo ſierlijk en doelmatig ingerigte zalen.

LEYDEN. Den 19den dezer hield de buitengewone

hoogleeraar P. L. Rijke, alhier, zijne inwijdings-redevoering: *de meritis Viri Clarissimi Petri Johannis Uylenbroekii*; d. i.: over de verdiensten van den hoogleeraar Pieter Johannes Uylenbroek.

Amsterdam, *den* 25. *September*. Heden heeft de nieuwbenoemde hoogleeraar aan het Luthersch Seminarium, F. J. Domela Nieuwenhuis, deze zijne betrekking aanvaard met het houden eener inwijdings-rede: *De varia mutatione, quam, teste historia, Ecclesia Lutherana subiit in patria nostra*: dat is, over de onderscheidene verandering, die de Luthersche kerk in ons Vaderland volgens de geschiedenis heeft ondergaan. Na de herinnering, dat het Ned. Luthersch Kerkgenootschap eigenlijk dagteekent van 1614, of de eerste Synode door afgevaardigden der toenmalige Gemeenten te Amsterdam gehouden, beschouwde Z. H. G. de veranderingen, waardoor de uiterlijke toestand van dat Genootschap trapsgewijs verbeterd is, vooral sedert de groote staatsomwenteling, en onder Willem I door de instelling der Kweekschool en der Synode.

THÉODORE de SAUSSURE

EN ZIJNE WERKZAAMHEID,

DOOR DEN

Hoogleeraar MACAIRE.

(Vervolg van bl. 200.)

Het tweede belangrijke punt van onderzoek was de werking van het water op de planten. Saussure heeft getoond, dat het water door de werking van het plantenleven niet wordt ontleed, maar dat deszelfs deelen in hunnen staat van verbinding in de plant worden gesolidifieerd. Ten tijde der gisting kan dit toegeëigende water zich wel ontbinden, en zijne zuurstof aan de kool leenen, om koolstof-zuur te vormen, maar in geen geval slorpen de planten het waterstof-gaz van het water op, om de zuurstof vrij te maken, daar de ontbinding van het koolstof-zuur de eenige bron is van het zuurstof-gaz, hetwelk de planten uitademen. Het is dus door de toeëigening van de bestanddeelen van het

het water in hun geheel en zonder ontbinding dezer vloeistof, dat de planten de evenredigheid van zuurstof en waterstof, die zij bevatten, vermeerderen; want zelfs wat de zuurstof aangaat, de hoeveelheid, die zij er van behouden na de ontbinding van het koolstof-zuur, is te gering, om rekenschap te geven van dat, wat in hunne zamenstelling gevonden wordt.

Water en lucht zijn niet de eenige bestanddeelen, noodig tot de ontwikkeling der planten, en de Saussure heeft het eerst het belang getoond van de vaste bestanddeelen, die zij bevatten, en aangewezen, van waar zij die ontleenen. Hij deed zien, dat de wortelen der planten de zouten en extracten, opgelost in het water, opslorpen, offschoon in mindere evenredigheid, dan het water, waarin zij opgelost zijn. Hij heeft getoond, dat de wortels de eigenschap hebben, om eene keuze te doen tusschen de zelfstandigheden, in dezelfde oplossingen vervat, en dat zij bij voorkeur de zelfstandigheden opnemen, die de minst slijmachtige oplossingen vormen. Aan dit vermogen der wortelen zijn de zoutaardige en aardachtige stoffen toe te schrijven, die men in de asch vindt na het verbranden der planten. Om zich een juist denkbeeld van den aard en de hoeveelheid van deze asch te vormen heeft Saussure de asch van 79 verschillende soorten van planten en plantendeelen onderzocht. Hij heeft bevonden, dat de evenredigheid van de bestanddeelen der asch bijna altijd in betrekking staat tot die van de bestanddeelen van den grond. Zoo leveren de planten, die op eenen siliceusen berg groeijen, wanneer al het andere gelijk staat, meer silex en minder kalk, dan dezelfde planten, op eenen kalkaardigen berg gegroeid. Hieruit volgt, dat men in den grond den oorsprong der vaste bestanddeelen der planten moet zoeken en het dwaze denkbeeld moet opgeven, dat toen ten gevolge van de proefnemingen van Schroeder door vele natuurkundigen was aangenomen, dat de planten allerlei soort van elementen kunnen voortbrengen, zelfs inorganische, wanneer zij die behoeven. Saussure heeft het eerst het belang aangetoond van de alcalische zouten en de phosphaten bij het verbouwen der granen van wege de groote hoeveelheden dezer zouten, welke de eetbare graansoorten bevatten. Hij heeft de redenen verklaard, waarom de

bladen en het gras bij hetzelfde gewigt meer asch opleveren, dan de ſtam en de takken. Eindelijk heeft hij aangetoond, dat met uitzondering van eene kleine vermeerdering, waarſchijnlijk ten gevolge van het ſtof, dat in de lucht zweeft, de planten, die zich ontwikkeld hadden in gedestilleerd water, bijna niet meer asch opleverden, dan de zaden, waaruit zij ontſtonden, en dat deze asch van denzelfden chemiſchen aard was, terwijl dezelfde planten, in teelaarde gekweekt, in hare asch niet meer de zouten van de asch van het zaad bevatteden, maar aanmerkelijk de volſtrekte hoeveelheid van zoutaardige en aardachtige ſtoffen, maar uit andere beſtanddeelen beſtaande, hebben vermeerderd.

Ondanks mijne uitvoerigheid kan de ſchets, die ik hier heb geleverd, ſlechts een oppervlakkig denkbeeld geven van dit merkwaardig boek, waarin ik niet weet, wat ik meer moet bewonderen, de ſcherpzinnigheid van den ſchrijver in de keuze der meest afdoende proeven, of zijne onvermoeide volharding in derzelver uitvoering. Het had ook van het eerſte oogenblik zijner uitgave af gezag in de wetenſchap, en op een uitvoerig verſlag, door Berthollet aan het inſtituut gegeven, werd Th. de Sausſure tot correspondent van dat geleerde ligchaam benoemd voor de klasſe der ſcheikunde. Verſcheidene jaren later begon Thenard, die in zijn *Traité général de chemie* over de voeding en den groei der planten wilde handelen, zijn ſtuk met deze woorden: „Bijna alles, wat wij zullen zeggen, zal getrokken zijn uit het uitſtekend boek van den heer Th. de Sausſure, die omtrent al deze onderwerpen proeven heeft gedaan, die niets te wenſchen overlaten." Om een denkbeeld te geven van de naauwkeurigheid en zorgvuldigheid, waarmede deze proefnemingen geſchiedden, weet ik op mijne beurt niet beter te doen, dan er eene mede te deelen met de woorden zelve van den ſchrijver.

„Ik heb," zegt hij, „met koolſtofzure-gaz, en gewone lucht, waar de phosphorus-eudiometer $\frac{21}{100}$ zuurſtof-gaz aanwees, eene kunſtige atmosfeer gemaakt, die 290 kubiek centimeters groot was. Het kalkwater duidde $7\frac{1}{2}$ honderdſten koolſtofzuur aan. Dit luchtvormige mengſel was geſloten in eenen recipiënt, met vochtig gemaakte kwik geſloten, of kwik, be-

bedekt met eene dunne laag water, om de aanraking van dit metaal met de lucht, die de planten omgaf, te verhinderen; want ik heb duidelijk befpeurd, dat deze aanraking, gelijk de Hollandfche fcheikundigen hebben beweerd, bij langdurige proefnemingen aan den plantengroei fchaadt. Ik heb onder dezen recipiënt zeven planten maagdepalm gebragt, alle twee decimeters hoog; zij verplaatften te zamen tien kubieke centimeters; hunne wortels ftaken in een afzonderlijk vat, dat 15 kubieke centimeters water bevatte. De hoeveelheid van deze vloeiftof onder den recipiënt was ongenoegzaam, om eene merkbare hoeveelheid koolftofzure-gaz op te florpen, vooral bij de temperatuur der plaats, die nooit minder was dan 17° R. Deze toeftel is gedurende zes achtereenvolgende dagen van vijf ure des morgens tot aan elf ure aan de onmiddellijke ftralen der zon blootgefteld, evenwel getemperd, wanneer zij al te fterk waren. Op den zevenden dag heb ik de planten er uitgenomen, die niet de minfte verandering hadden ondergaan. Hare atmosfeer, na de noodige correctie gedaan te hebben, was niet van volumen veranderd, ten minfte voor zooveel men er over oordeelen kon in eenen recipiënt van 1,3 decimeter, waar een verfchil van 20 kubiek cent. bijna niet op te merken is, maar grooter kan de dwaling niet zijn. Het kalkwater heeft er geen koolftofzure gaz in doen vinden; de eudiometer heeft er $24\frac{1}{2}$ honderften zuurftof-gaz aangewezen. Ik heb eenen gelijken toeftel gemaakt met zuivere dampkringslucht en met hetzelfde getal planten, op dezelfde wijze blootgefteld; deze was noch in volumen noch in zuiverheid veranderd. Uit de boven aangeduide eudiometrifche waarnemingen volgt, dat het mengfel van gewone lucht en koolftofzure gaz vóór de proefneming bevatte:

4199	kubieke cent.	ftikftof-gaz
1116	„ „	zuurftof-gaz
431	„ „	koolftofzure-gaz
5746	of 290 kubieke duimen.	

Dezelfde lucht bevatte na de proefneming:

4338	kubieke cent.	ftikftof-gaz
1408	„ „	zuurftof-gaz
0	„ „	koolftofzure-gaz
5746		

Digitized by Google

De maagdepalm-planten hebben dus verwerkt of doen verdwijnen 431 kubiek cent. koolftofzure-gaz; hadden zij er al het zuurftof-gaz aan ontnomen, dan zouden zij er een volumen van hebben voortgebragt, gelijk aan dat van het koolftofzure-gaz, dat verdwenen is. Maar zij hebben er flechts 292 kub. cent. van vrij doen worden; zij hebben zich dus 139 kub. cent. zuurftof-gaz toegeëigend bij de ontbinding van het koolftofzure gaz, en hebben 139 kub. cent. ftikftof-gaz voortgebragt. Eene vergelijkende proef heeft mij bewezen, dat de zeven maagdepalm-planten, die ik gebruikt had, droog wogen vóór de decompofitie van het koolftofzure-gaz, 2,707 grein, en dat zij bij verkoling, in geflotene potten, 528 milligr. kool leverden. De planten, die de koolftofzure-gaz hadden opgelost, zijn gedroogd en op dezelfde wijze verkoold, en hebben 649 milligr. kool geleverd. De oplosfing van het koolftofzure-gaz heeft dus 120 milligr. of 2,28 grein kool doen verkrijgen. Ik heb insgelijks de maagdepalmen doen verkolen, die in de dampkringslucht zonder koolftofzure-gaz waren gegroeid, en ik heb bevonden, dat de evenredigheid harer kool eer vermeerderd, dan verminderd was door het verblijf onder den recipiënt."

Zoo omzigtig en fchrander is de gang van Sausfures proefnemingen, en hij volgde dien altijd. Waar het de verkoling of het tot asch verbranden van planten of plantendeelen geldt, verdubbelt hij zijne voorzorgen op zulk eene tot in kleinigheden afdalende wijze, dat iedere proef verfcheidene dagen van eenen even eentoonigen, als vermoeijenden arbeid moet hebben gekost. En toch heeft hij 79 onderfcheidene planten of plantendeelen tot asch gemaakt; hij zou er 100, hij zou het er meerdere gedaan hebben, ware dat noodig geweest, om tot beflisfende refultaten te komen. Er is niemand onder hen, die zich aan proefondervindelijke wetenfchappelijke onderzoekingen hebben gewijd, die niet erkent, dat het moeijelijke gedeelte van den arbeid niet is het uitdenken en regelen der proeven. Het genoegen, dat de geest fmaakt in het uitvinden, fteunt dan de aandacht en bemoedigt den proefnemer. Maar wanneer men, om tot eenige uitkomst te geraken, een aantal keeren denzelfden arbeid moet herhalen, dezelfde proef zonder het bekoorlijke der nieuwheid,

Digitized by Google

heid, en naauwkeurig dezelfde reeks van dikwijls lange en zamengestelde verrigtingen volgende, daartoe wordt veel van die volharding, van dat geduld gevorderd, die het ware kenmerk van het wetenschappelijk genie zijn. Dat zegel is op al de werken van Th. de Sausſure gedrukt.

Zonder dat ik mij verpligt reken eene juiste chronologiſche orde te volgen, zal ik de verhandelingen in het geheugen roepen, door Sausſure uitgegeven, en die onmiddellijk in verband ſtaan met de plantenphyſiologie, waarvan het ſchoone werk, van hetwelk ik verſlag heb gegeven, den chemiſchen grondſlag had gelegd.

In een ſtuk, dat herdrukt werd in de *Annales de physique et de chimie*, ging hij de werking na der bloembladen op de dampkringslucht. Hij overtuigde zich, dat de bloemen een deel van hare kool aan de lucht afſtaan, waar zij zich met de zuurſtof verbindt en koolſtofzure gaz vormt. De vorming van deze koolſtofzure-gaz is haar noodig, omdat zij zich niet volledig ontwikkelen in eene middenſtof zonder zuurſtof-gaz. Sausſure plaatſte de bloemen in eenen recipiënt met dampkringslucht, met kwik geſloten, waarvan zij ſlechts het 200ſte deel beſloegen; en hij mat de hoeveelheid van koolſtofzuur, in den tijd van 24 uur gevormd, haar vergelijkende met het volumen der bloem, dat hij als eenheid aannam. Hij heeft bevonden, dat de bloemen in het duister meer zuurſtof opſlorpen, dan de bladeren zelve. Niet alle deelen der bloem hebben dezelfde kracht van werking. De ſtamper en de meeldraden vernietigen meer zuurſtof, dan de geheele overige bloem, bijv. bij den *Cheiranthus incanus* in evenredigheid van 18 maal hun volumen tegen $11\frac{1}{2}$, door de geheele bloem vernietigd, de meeldraden van eene mannelijke komkommerbloem 16 in plaats van 7,6 enz. De enkele bloemen vernietigen dus meer zuurſtof, dan de dubbele, en de grootſte werking heeft plaats in het oogenblik van de grootſte ontwikkeling der bloem. Bij de tweecellige bloemen verteren de mannelijke bloemen meer zuurſtof, dan de vrouwelijke. De plant, die de meeste werking vertoont, is het *Arum vulgare*. De kolf vernietigt vijf malen haar volumen van zuurſtof; de ſtamper dertig malen, en in dat gedeelte van dezen, waar

Digitized by Google

de geflachtsdeelen zijn, is het tot 32 malen geftegen.

Deze werking ftaat in verband met eene andere, die dezelfde plant vertoont, en die tot eene verhandeling van de Sausfure heeft aanleiding gegeven. Ik bedoel de warmte, die zij ontwikkelt op een bepaald oogenblik des bloeijens, het oogenblik tevens van de grootfte opflorping van zuurftof. Zich van eenen zeer krachtigen thermoscoop bedienende, heeft hij gevonden, dat deze warmte in de Aaronskelk zich tot 7° cent. boven de omgevende warmte kon verheffen. Hij heeft tusfchen 7 en 8 ure des morgens ½ graad in de mannelijke bloemen van den komkommer (*Cucurbita melopepo*) gevonden en nog minder in de vrouwelijke bloemen. De bloemen der *Bignonia radicans*, die van de tuberoos hebben dezelfde uitkomften gegeven. Overigens, zoo de moeijelijkheid dezer proefnemingen de dadelijke openbaring dezer vermeerderde warmte in de bloemen minder in het oogvallend maakt, men mag zeggen, dat de vorige proefnemingen van de Sausfure, die de verandering van de zuurftof der lucht in koolftofzuur door de bloemen aantoonen, er het theoretifche bewijs van geven, omdat deze verandering niet kan gebeuren, dan door middel van werkelijke verbranding.

(Het Vervolg hierna.)

Newton *hat fich geirrt? — Ja, doppelt und dreifach! Und wie denn? Lange fteht es gedruckt, aber es liest es kein Mensch.*

Goethe.

Onze landgenoot Chr. Huygens nam in 1673, in het tweede Deel van zijn voortreffelijk werk over den Slinger, de volgende hypothefe aan: Een ligchaam, eenmaal eene beweging ontvangen hebbende, beweegt zich, wanneer er geene uitwendige oorzaken zijn, welke daarin eene verandering te weeg brengen, aanhoudend met eene eenparige fnelheid volgens eene regte lijn. — De algemeene befchouwingen over de regt- en kromlijnige beweging, welke Huygens op deze hypothefe grondde, werden, zoo als bekend is, in 1687 door Newton verder uitgebreid en op de bewegingen der hemelligchamen toegepast. Men heeft federt dien tijd de hypothefe van Huygens fteeds, onder den naam van *inertia* of traagheid, als eene algemeene eigenfchap der ftof en als den grondflag der bewegingsleer aangemerkt. —

De

Digitized by Google

De kapitein - ingenieur van der Stok heeft echter onlangs eene *Nieuwe Beschouwing over de Kromlijnige Beweging* in het licht gegeven, waarin hij vermeent te bewijzen, dat alle vroegere beschouwingen geheel ongegrond zijn. Gelukkig steunt de bewering van den heer van der Stok op eene dwaling. Op pag. 32 van zijn veelbelovend werkje, zoekt de Schrijver de vergelijking der loopbaan van een ligchaam, dat bij eene eenparige snelheid door eene steeds werkende, aantrekkende middelpuntskracht wordt voortgedreven; hij neemt hierbij den oorsprong der coördinaten in het punt, alwaar de beweging aanvangt, en neemt nu verder voorwaarden aan, die alleen voor oneindig kleine waarden der coördinaten kunnen toegestemd worden; daar nu de *praemissen* niet algemeen geldig zijn, zoo kunnen blijkbaar ook de gevolgen uit zijne redenering niet onvoorwaardelijk aangenomen worden. — De heer van der Stok kwam door zijne ongegronde redenering tot het besluit, dat het projectiel het middelpunt van aantrekking steeds naderen en weldra in hetzelve moet aankomen.

Het is opmerkelijk, hoe somtijds dezelfde dwaling zich in den loop der eeuwen kan vernieuwen. Het dwaalbegrip van den heer van der Stok komt hoofdzakelijk overeen met dat van Galilei in zijn *Dialogus de Syst. Mundi*, pag. 159. De dwaling van Galilei baande voor Huygens en Newton den weg ter opsporing der waarheid; de dwaling echter van den kapitein van der Stok heeft Zijn Ed. Gestr. tot nieuwe dwalingen gevoerd.

De heer van der Stok voert op pag. 4 van zijn werkje de stelling aan, dat, wanneer een stoffelijk punt, eene gelijkmatig voortgaande beweging hebbende, eene ronddraaijende, overeenkomstig snelle, asbeweging verkrijgt, het ten gevolge van deze twee bewegingen eene cirkelvormige baan moet doorloopen. Tot bewijs wordt aangevoerd het voorbeeld van eenen schaatsrijder, die, door zich doelmatig te draaijen, eenen cirkel op het ijs kan trekken. Hierbij is verzuimd op te merken, dat dit beschrijven van eenen cirkel onmogelijk zou zijn, wanneer het ijs volmaakt glad was, en de ijzers der schaatsen er volstrekt niet insneden; dit voorbeeld is volstrekt niet toepasselijk op de beweging van een vrijzwevend stofdeeltje, hetwelk zeer zeker bij eene ronddraaijende en voortgaande beweging, zonder eene andere werkende oorzaak, regtlijnig zou voortbewegen en geene cirkelvormige baan doorloopen.

Onder de vele zonderlinge beweringen, welke in het werkje des heeren van der Stok voorkomen, is vooral opmerkelijk de bepaling, welke op pag. 7 van de eenparige beweging van een stoffelijk punt wordt gegeven: „ Een stoffelijk punt beweegt zich eenparig in eene regte lijn, wanneer, op welk oogenblik men deszelfs beweging ook beschouwe, voortdurend, op hetzelve twee gelijke krachten werken,

waarvan de eene in de tegengestelde rigting der beweging die beweging vernietigt, en de andere in hare rigting, wederom dezelfde beweging teruggeeft; alles zonder tijdverlies."

Men zou kunnen vragen: van waar ontstaat die geïnduceerde tegenwerkende kracht? — „Het kan," zegt de Schrijver pag. 98, „het kan de zoogenaamde *traagheid der stof* wel zijn, welke in elken stand der beweging de drijfkracht dier beweging, gedurende een oneindig klein oogenblik, tegenwerkt of opweegt."

Uit deze ophelderende aanmerking blijkt duidelijk, dat de Schrijver geen helder denkbeeld heeft, van hetgeen men algemeen door de traagheid der stof verstaat.

De Schrijver zal het mij, zoo ik hoop, niet ten kwade duiden, dat ik hem van dwaling beschuldig, naardien hij op bladz. 69 van zijn werkje dezelfde beschuldiging tegen alle Schrijvers over de Dynamica uitbrengt, omdat zij zijne onhoudbare beginselen niet hebben aangenomen.

Zwolle, H. VAN BLANKEN.
August. 1845.

VERSLAG

nopens den staat der Hooge-, Middelbare en Lagere Scholen, in het Koningrijk der Nederlanden, over 1843, *gedaan aan de tweede Kamer der Staten-Generaal.*

(Vervolg en slot van bladz. 206.)

Op de gewone scholen werden in 1843 onderwezen 38,533 kinderen, hetgeen 679 meer is dan in 1842.

Het getal der hoofd-onderwijzers, die gedurende 1843 werkelijk in functie waren, bedroeg 352, van welke 8 den eersten rang, 230 den tweeden rang, 94 den derden rang, 5 den vierden en 15 geenen rang bezaten.

In 95 scholen waren ondermeesters aangesteld, ten getalle van 111, en wel 1 van den eersten, 33 van den tweeden, 55 van den derden en 22 van den vierden rang.

Het getal huisonderwijzers bedroeg 21.

Volgens het verslag der provinciale schoolcommissie kan het onderwijs erkend worden te zijn *goed* in 299, *matig* in 44 en *slecht* in 10 scholen.

De provinciale commissie van onderwijs heeft geëxamineerd 54 personen, waarvan aan 14 is toegekend de tweede rang, aan 22 de derde en aan 14 de vierde.

Wijders hebben zich aangemeld 8 personen tot het afleggen van examen als huisonderwijzer in vreemde talen, van welke 1 voor het Engelsch, 3 voor het Hoogduitsch, 3 voor het Fransch en 1 voor het Hoogduitsch en Fransch werden toegelaten, terwijl bovendien nog 3 schoolhouderessen werden geëxamineerd, van welke er twee zijn toegelaten.

OVER-

Digitized by Google

Overijssel.

Aan de ſchoolgebouwen en onderwijzers woningen werd het volgende verrigt:

Aan het ſchoolgebouw te Wijthmen gemeente Zwollerkerſpel is op kosten der gemeente eene onderwijzers-woning bijgebouwd.

Te Daarle gemeente Hellendoorne werd een nieuw ſchoolgebouw daargeſteld.

De ten vorigen jare in aanbouw zijnde ſchoollocalen te Lonneker, Losſer en Bekkum, gemeente Hengelo, zijn voltooid.

De ſchoolgebouwen te Denekamp, Wierden, Jonen, Dwarsgracht en Giethoorn hebben verbeteringen ondergaan.

Gedeputeerde Staten hebben de aanbeſtedingen goedgekeurd van nieuw te bouwen ſchoollocalen te Diepenveen, Rouveen aan de Dedemsvaart onder Avereest, te Deldener-Esch gemeente Ambt Delden, en van de herſtellingen aan de ſchool en woningen van den onderwijzer in Lenthe gemeente Dalfſen.

In de ſtad Kampen is een ruim en fraai gebouw in gereedheid gebragt, beſtemd voor eene kleinekinder-ſchool, en een geſchikt en ruim gebouw aangekocht, om tot een inſtituut van onderwijs voor jongejufvrouwen te worden ingerigt.

Voor den aanbouw of de verbetering van ſchoollocalen werden verleend de navolgende rijks-ſubſidiën, als:

aan de gemeente Hellendoorn, voor het ſchoolgebouw te Daarle *f* 422;

aan de gemeente Hengelo, voor het ſchoolgebouw te Benckum *f* 463;

aan de gemeente Blankenham, *f* 233;

aan de gemeente Avereest, voor een nieuw ſchoolgebouw aan de Dedemsvaart *f* 1400;

aan de gemeente Oldemarkt *f* 800;

aan de gemeente Dalfſen, voor het ſchoolgebouw te Hesſum *f* 145;

aan de gemeente Ambt Hardenberg, voor een nieuw ſchoolgebouw te Slagharen *f* 370;

aan de gemeente Tubbergen, voor een ſchoolgebouw in Fleringen *f* 230; en

aan de gemeente Oldenzaal *f* 455.

Overigens werd verleend uit de provinciale fondſen:

voor de ſchool te Giethoorn *f* 170,
" " " aan de Dedemsvaart *f* 900,
" " " te Ommen *f* 600,
" " " " Rouveen *f* 800,
" " " " Diepenveen *f* 600,
" " " " Deldener-Esch *f* 325.

In het getal ſcholen heeft in 1843 geene verandering plaats gehad.

In

In de aanwezige 208 openbare fcholen is onderrigt gegeven aan 16,935 jongens en 14,906 meisjes; in 6 bijzondere fcholen der eerfte klasfe aan 434 jongens en 407 meisjes, en in 15 dergelijke fcholen van de tweede klasfe aan 1322 jongens en 938 meisjes, makende te zamen een aantal van nagenoeg 35,000 en alzoo bij voortduring ruim een zesde der geheele bevolking.

De herhalings-fcholen te Delden en Hengelo blijven met vrucht werkzaam, als ook te Enfchede het onderwijs aan de kinderen in de katoenfpinnerij en de zondags-fchool voor de kinderen van bedeelden uit de diakonie-kas.

Te Foor werd mede eene herhalings-fchool geopend, waarin ruim 100 leerlingen onderrigt ontvangen.

Ook te Borne is eene herhalingsfchool met 74 leerlingen tot ftand gebragt door de maatfchappij: Tot Nut van 't Algemeen, en in de gemeente Zwollerkerfpel tracht men het bezoeken van avondfcholen te bevorderen.

In den loop van het jaar 1843, zijn door de provinciale commisfie van onderwijs afgegeven de navolgende acten van algemeene toelating, als:

1	acte	als	fchoolonderwijzer	van	den	1ften	rang,
13	acten	»	»	»	»	2den	»
13	»	»	»	»	»	3den	»
16	»	»	»	»	»	4den	»
4	»	»	fchoolhouderesfe,				
7	»	»	huisonderwijzer	in	de	Franfche taal,	
1	acte	»	»	»	»	Hoogduitfche taal,	
2	acten	»	»	»	»	Engelfche taal,	
1	acte	»	»	»	»	Hoogd. en Eng. taal,	
1	»	»	»	»	»	Hoogd. en Franf. taal,	
1	»	»	»	»	»	Franf. en Eng. taal,	
1	»	»	huisonderwijzeresfe in de Hollandfche en Franfche taal, aardrijks- en rekenkunde en vaderlandfche gefchiedenis.				

Groningen.

Naar het oordeel van Gedeputeerde Staten en der commisfie van onderwijs, mag het jaar 1843 met betrekking tot het lager onderwijs gelukkig worden genoemd.

Die commisfie is hare werkzaamheden tot verbetering van het onderwijs en ter bevordering van het ter fchool komen der kinderen, die in de leerjaren vallen, zoo mede wat verder op haren weg lag, met ijver blijven voortzetten, en zij werd daarbij krachtig onderfteund door eenige commisfiën van plaatfelijk toezigt, die hare belangrijke roeping geheel gevoelen en daaraan met welwillendheid beantwoorden.

Ook de onderwijzers legden over het geheel veel vlijt aan den dag, niet alleen in de voortgaande verbetering van hun onderwijs, maar inzonderheid ook in het openen van nieuwe gelegenheden voor hunne mede-ingezetenen tot het bekomen

van

Digitized by Google

van onderwijs, door afzonderlijke zang-, teeken-, herhalings-, zondags-fcholen en dergelijke op te rigten.

Het gevolg van dat alles was, dat er veel verbetering in het onderwijs tot ftand kwam; dat het getal leerlingen weêr aanmerkelijk toenam; dat er verfcheiden fcholen vergroot en veel verbeterd of geheel nieuwe gebouwd werden, en eindelijk ook, dat de algemeene belangftelling in het lager onderwijs aanmerkelijk is toegenomen.

Tot dit laatfte hebben de menigvuldige openlijke lesfen, hetzij bij de inwijding van nieuwe fcholen, hetzij bij volksfeesten gehouden, het hare bijgedragen.

Uit 's Rijks kas werd verleend aan de gemeente Oude Pekela tot het herftellen van de aldaar aanwezige fchoollocalen eene nadere fubfidie van *f* 1500, en aan de gemeente Adorp tot het bouwen eener nieuwe fchool en onderwijzers-woning voor de tot die gemeente behoorende dorpen Wetfinge en Sauwerd eene gelijke fubfidie van *f* 1500.

Van de kweekfchool voor onderwijzers te Groningen en de daarmede verbonden leerfchool, geeft de provinciale commisfie van onderwijs op nieuw een gunftig verflag.

De ijver van den hoofdonderwijzer en van de verdere leeraars was dezelfde, als vroeger.

Daarenboven hebben verfcheiden mannen van naam en gevestigden roem, met belangelooze opoffering van tijd en moeite, hunne talenten aangewend, om de kweekelingen in onderfcheidene vakken voor hunne beftemming te onderrigten.

De onderwijzers-gezelfchappen ftichten bij voorduring veel nut.

Door de weldadige bemoeijingen van eene in de ftad Groningen gevestigde commisfie van het departement Groningen der maatfchappij: Tot Nut van 't Algemeen, wordt in die ftad voorzien in het onderwijs van al de armenkinderen.

Het getal leerlingen was volgens het verflag der commisfie van onderwijs in 1843 veel grooter, dan vroeger. In 1842 werden opgegeven als de fcholen bezocht te hebben 17,805 jongen en 14,484 meisjes, te zamen 32,289 kinderen. In 1843 daarentegen telde men op de fcholen 18,923 jongens en 15,548 meisjes, te zamen 34,471 kinderen, en alzoo 2182 meer dan in 1842, welk aanzienlijk verfchil echter fchijnt gedeeltelijk te moeten worden toegefchreven aan eene meer naauwkeurige telling.

Volgens de rekening van het weduwen- en weezenfonds voor fchool-onderwijzers bedroeg dat fonds *f* 14,588,17, van hetwelk de ontvangen renten over het vorig jaar hebben beloopen *f* 626,38 en de contributiën der leden *f* 2151, terwijl aan de trekkende weduwen was uitbetaald *f* 654,12½.

Gedeputeerde Staten hebben goedgekeurd een reglement van een onderfteunings-fonds door de onderwijzers zelven ten hunnen behoeve tot ftand te brengen.

Dit

Dit is het eerfte voorbeeld van eene zoodanige inrigting, waarvan de provinciale commisfie van onderwijs zich de beste vruchten belooft.

Te Jukwerd is eene bijzondere fchool van de tweede klasfe opgerigt.

Te Wetzing en Sauwerd werd eene nieuwe fchool en onderwijzers-woningen gebouwd. Vergroot en verbeterd werden de fcholen te Hoogkerk, Noordhorn, Oude-Pekela, Uithuistermeeden, Oldenzijl en Usquert. Te Oostwold werd de fchool in de kerk overgebragt. Te Oosternieland is eene woonkamer tot eene nieuwe fchool ingerigt. Te Baflo is de fchool in twee localen verdeeld. Te Delfzijl en te Wehe werden ruime fpeelplaatfen aangelegd. Te Oude Pekela, Huizinge, Oosterwijtwerd, Krewerd en Oosternieland werden de onderwijzers-woningen vernieuwd of verbeterd.

Na deze verbeteringen bedraagt het getal goede fchoollocalen 156, terwijl er bovendien nog 35 vrij goede en 14 flechte zijn.

De hulpmiddelen voor het onderwijs, die meest overal in ruimte aanwezig en in goeden ftaat zijn, werden veelal vermeerderd met eene tabel der fchoolwerkzaamheden en een overzigt van de maten en gewigten.

Het weinige, dat er nog aan die hulpmiddelen ontbreekt, wordt van tijd tot tijd aangevuld. De ftad Groningen is in het bezit eener welingerigte bewaarfchool voor arme en behoeftige kinderen, die, volgens het berigt der commisfie, eene modelfchool van dien aard mag worden genoemd. 300 kinderen van onvermogende ouders ontvangen in die weldadige inrigting eene zeer doelmatige aanvankelijke opleiding.

In 1843 gaf de provinciale commisfie van onderwijs 53 acten van algemeene toelating af, als:

2 van den eerften rang,
11 „ „ tweeden „
26 „ „ derden „
13 „ „ vierden „
1 als huisonderwijzeresfe.

Drenthe.

Het lager onderwijs bevindt zich in vrij voldoenden ftaat. Gedeputeerde Staten achten het eene hunner eerfte zorgen voor de belangen van hetzelve te waken.

De fchoolgebouwen beantwoorden over het geheel zeer wel aan derzelver beftemming, alzoo van de 123 openbare lagere fcholen, welke in de provincie aanwezig zijn, niet meer dan zes zich in min gunftigen toeftand bevinden.

Sedert het vorig verflag hebben wederom twee fcholen verbetering ondergaan, die te Vledder en te Schoonlo, gemeente Rolde, benevens de onderwijzers-woning ter eerstgemelde plaats.

Be-

Digitized by Google

Behalve de genoemde openbare ſcholen, worden in de provincie gevonden 4 bijzondere van de eerſte en 2 van de tweede klasſe, 2 herhalings-ſcholen en 1 bewaarſchool.

In de veenkoloniën Buinerveen en Drouwenerveen, gemeente Borger, beſtaat behoefte aan de oprigting van nieuwe ſcholen. Tot de bouwing der daartoe noodige localen is door het plaatſelijk beſtuur bereids een beſluit genomen.

Het getal leerlingen heeft beloopen 11,073, waarvan 6018 jongens en 5055 meisjes, onder welke niet zijn begrepen die in de koloniën der Maatſchappij van Weldadigheid, alwaar, volgens de daarvan ontvangene opgaven, 2363 kinderen zijn onderwezen.

De onderwijzers-gezelſchappen, die vlijtig bezocht worden, nemen nog in aantal van leden toe.

Na afgenomen examen heeft de provinciale commisſie afgegeven 22 acten van algemeene toelating, als 3 voor den tweeden, 11 voor den derden en 8 voor den vierden rang.

Limburg.

De regeling van het ſchoolwezen, waarop in het vorige verſlag het uitzigt was geopend, is in den loop van het jaar 1843 tot ſtand gebragt. Op grond van het voorgeſchrevene bij de wet van den 16den Mei 1841, zijn de verordeningen op het lager onderwijs, op den 1ſten Augustus 1830 in Limburg in werking, op nieuw verbindend gemaakt. Die verordeningen beſluiten in zich de voornaamſte bepalinhen van de wet van den 3den April 1806, zoodat èn hierdoor èn door de toevoeging der Nederlandſche verordeningen, na gedacht tijdſtip ingevoerd en van kracht gebleven, het toezigt op het onderwijs in Limburg genoegzaam op gelijken voet gebragt is en uitgeoefend wordt, als in de andere provinciën.

Het geleidelijk in werking brengen van al hetgeen op dit belang betrekking heeft, is verzekerd door de reeds hierboven vermelde twee Koninklijke beſluiten van den 3den Julij 1843, n°. 37 en 38, bij het eerſte van welke het hertogdom in acht ſchooldistricten verdeeld is, en de ſchoolopzieners benoemd zijn, die, zoo in deze betrekking als in die van leden der provinciale commisſie van onderwijs, aldra de belangrijke werkzaamheden aanvaard hebben, tot welke zij geroepen waren, en waarvan gunſtige gevolgen voor het onderwijs mogen te gemoet gezien worden.

Grond tot zulke hope geeft mede het verſlag van Gedeputeerde Staten, bij hetwelk de gemeentebeſturen te regt worden oplettend gemaakt op hunne verpligting, om door voortdurende en afdoende bewijzen van belangſtelling te trachten zich verder noodige hulp waardig te toonen, doch dat tevens met lof vermeldt de zorg van vele dier gemeente beſturen, zoo voor het bezoldigen der onderwijzers,

als

Digitized by Google

als voor het in ftand houden en verbeteren der fchoolvertrekken en onderwijzers-woningen.

De aangeduide tegemoetkoming hebben vele onderwijzers mogen ondervinden, daar de rijks-jaarwedden niet alleen zijn uitbetaald op den voet van het vorige jaar, maar van wege de provincie gratificatiën zijn toegewezen: aan 1 onderwijzer van *f* 70; aan 2 van *f* 30; aan 34 van *f* 25; aan 13 van *f* 20; aan 4 van *f* 25; te zamen uitmakende eene fom van *f* 1300.

Buitendien werd aan de gemeente Arcen en Velden een rijks-fubfidie verleend van *f* 900, voor het bouwen eener nieuwe fchool met onderwijzers-woning te Velden. Wel ontworpen plannen voor fchoolgebouwen voor belangrijke gemeenten maakten voorts een punt van onderzoek en overweging uit bij hoogere befturen. Alles te zamen genomen geeft aanleiding, om ten aanzien van de toekomst voordeelige verwachtingen te koesteren.

Weêrkundige Waarnemingen, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Sept.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-ftreken.	Wind-kracht.	Luchtsgefteldheid.
24	29. 3¾	50	N.	2	bewolkt.
	„ 3	55	id.	4	idem.
	„ 3	47	id.	0	helder.
25	29. 1¾	42½	o. z. o.	0 à 2	helder, dampig.
	„ 0¾	57	z. o.	2 à 4	bewolkt.
	28. 10¼	53	id.	2	idem.
26	28. 10	54	z. z. o.	2	betr., regen, dampig.
	„ 10	67½	w. z. w.	2	bewolkt, regen.
	„ 11¾	51½	w.	0 à 2	bewolkt.
27	29. 0¾	54	w. z. w.	2	bewolkt.
	„ 0¼	59½	z. w.	4	idem.
	28. 10¾	55	id.	4	betrokk., regen.
28	28. 10¾	55½	z. w.	2	bewolkt.
	„ 11¼	59½	w. z. w.	2 à 4	idem.
	„ 11½	51½	z. w.	0 à 2	helder.
29	29. 0	52½	z. w.	0 à 2	bewolkt.
	„ 0	58½	id.	2 à 4	idem.
	28. 11½	53½	id.	4	betr., regen.
30	28. 10	52	z. z. w.	2	bewolkt.
	„ 10	59½	z. w.	0 à 2	idem.
	„ 9¾	54½	id.	2	bew., regen, buijig.

Den 26. des voormiddags regen.

Gedurende de maand September 1845.

Gevallen regen 25 lijnen. Uitgewafemd 17 lijnen.

Te HAARLEM, bij de ERVEN LOOSJES.

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 10den OCTOBER.

N°. 42.

BERIGTEN.

Leyden. Den 26sten September aanvaardde de hooggeleerde heer W. H. de Vriese zijne betrekking als gewoon hoogleeraar in de faculteit der wis- en natuurkunde aan de hoogeschool alhier met eene plegtige redevoering in het groot auditorium: *de re herbaria Batavis non minus, quam reliquis Europae populis excolenda*; d. i.: over de kruidkundige wetenschap, niet minder door de Nederlanders, dan door de overige volken van Europa te bevorderen.

Amsterdam. Op den 16den September dezes jaars overleed, in den hoogen ouderdom van ruim 81 jaren, de hooggeleerde heer Mr. Johannes Kinker, Ridder der orde van den Nederlandschen leeuw, lid van het Koninklijk-Nederlandsch Instituut van Kunsten en Wetenschappen, oud-Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Letteren, lid van onderscheidene binnen- en buitenlandsche Genootschappen.

Hij was een man van onmiskenbaar groot *genie*, van buitengewone begaafdheden en uitstekende talenten; een verstandig en standvastig vriend van zijn Vaderland en Koning; een edel staatsburger en goedhartig menschenvriend. Zijne kunde was uitgebreid, zijne geleerdheid veel omvattend, zijn onderzoek en oordeel diepgaande.

Met regt mag dus Nederland roem op hem dragen, als op eenen taal- en letterkundige, dichter en wijsgeer van den eersten rang.

In de schriften der Grieksche en Latijnsche auteuren was hij geheel te huis. HOMERUS en VIRGILIUS, CICERO en DEMOSTHENES, HERODOTUS en LIVIUS, waren hem even gemeenzaam. In één woord, de oude klassische letterkunde kende hij door en door, zoo wel wat den *vorm*, als wat den *inhoud* aangaat.

De kennis, die hij van de moderne of Westersche letterkunde, voornamelijk van de Germaansche taaltakken bezat, was buitengemeen. De Oostersche dialekten, in het bijzonder het Coptische, waren hem geheel niet vreemd.

In de wijsgeerige beoefening van de algemeene taalleer, der *prosodie* inzonderheid, en van het *natuurregt*, gaf hij het, in Nederland, zelfs aan geen BILDERDIJK; en in de *speculatieve* wijsbegeerte zelve, voornamelijk in de *critische*, aan volstrekt niemand, zelfs in Duitschland, het Vaderland van het Kantianisme, gewonnen.

Vele geleerde Maatschappijen, met name ook het Lees-Museum te Amsterdam, hebben aan hem zeer groote verpligting, daar hij of tot derzelver oprigting, of tot derzelver bloei veel heeft bijgedragen; en wat hij voor het Koninklijk Instituut is geweest, dat getuigen genoegzaam de openbare verslagen van deszelfs werkzaamheden, en is overvloedig aan de leden der derde klasse bekend.

Voor het Amsterdamsche tooneel heeft hij ook meer dan éene lettervrucht van zijne fijn gesnedene en vruchtbare pen geleverd.

KINKER werd geboren op den 1. Januarij 1764.

Na voortreffelijk voleindigde studiën aan de hoogeschool te Utrecht, werd hij in 1787 tot Doctor in de Regten gepromoveerd. Hij ving zijne meer openlijke loopbaan aan met eene eervolle praktijk als Advocaat in de residentie en de hoofdstad des rijks van 1788 tot 1793. Eerst was hij de vriend van BILDERDIJK, vervolgens zijn mededinger, later zijn verdediger.

In den jare 1817 werd hij door den Koning benoemd als Hoogleeraar in de Nederlandsche taal- en letterkunde aan de hoogeschool te Luik, van waar hij, ten gevolge der staatkundige gebeurtenissen, de wijk nam naar de noordelijke gewesten.

Hij

Digitized by Google

Hij zette zich vervolgens met der woon neder te Amſterdam, waar hij den avond van zijn merkwaardig leven doorbragt in onafgebroken oefening der letteren en wijsbegeerte, en aldus in werkzame rust.

Zoo lang ware geleerdheid, gegronde kennis, nutte wetenſchap, diepdenkende letteroefeningen en oorſpronkelijke doordringende beſpiegeling, juist en ſcherp oordeel, gepaard met regt- en waarheidliefde, hoog zullen geſchat worden, zoo lang zullen zijne veelſoortige werken, in het vak der welſprekendheid, taal-, dicht-, toon- en zangkunde, regtsgeleerdheid en philoſophie, eene blijvende en hooge waarde, in- en buiten 's lands, behouden.

Wenſchelijk zoude daarom eene uitgave van zijne gezamentlijke werken, die nu al te zeer verſpreid zijn, of althans eene bloemlezing uit dezelve wezen. Niet minder wenſchelijk de openbaarmaking van zijne nagelaten geſchriften. Dit blijft zeker, dat de naam van Kinker glansrijk ſchittert en prijkt in de rij der grootſte mannen, beroemd niet alleen in het land zijner geboorte, maar in de geheele geleerde wereld!

Haarlem. Gaarne verleenen wij eene plaats aan het onderſtaande.

De Heere H. W. Tijdeman, Hoogleeraar te *Leiden.*

Hoog Geleerde Heer!

Wy twijfelen niet of alle Beminnaars van de Geſchiedenis onzes Vaderlands zullen met ons inſtemmen, wanneer wy de vryheid nemen Uw H.G. langs dezen weg, naardien de zaak niet de onze alleen, maar die van het publiek is, uit te noodigen en met allen aandrang te verzoeken, om het laatſte of XIII deel van Mr. W. Bilderdijks *Geſchiedenis des Vaderlands*, ons op bl. 367 en 368 van het XII deel, den 26. November 1839 beloofd, in het licht te willen geven.

Ofſchoon het genoemde Werk van den waarlijk grooten man voltooid is, zoo zijn nogthands ook de *Ophelderingen en Byvoegſelen*, onzes oordeels, van die gehalte, dat wy omtrent de beloofde *Nalezingen* geenzins onverſchillig mogen wezen.

Vertrouwende dat deze onze aanmaning, in het be-

Digitized by Google

lang der wetenſchap gedaan, door Uw H.G. ten goede geduid zal worden, noemen wy ons,

Hoog Geleerde Heer!

Uw H.G. Dienaren,

Leeuwarden, 4. October 1845.

De Leden van het Taal-, Geſchied- en Dichtkundig Genootſchap: CONSTANTER.

THÉODORE DE SAUSSURE
EN ZIJNE WERKZAAMHEID,
DOOR DEN
Hoogleeraar MACAIRE.

(Vervolg van bl. 216.)

(Vervolg van bl. 216.)

Nadat hij de werking der groene deelen van de planten, der wortels, der bloemen op de dampkringslucht had onderzocht, bleef aan Sausſure over, om dezelfde onderzoekingen op de vruchten te beproeven. Dit deed hij in een uitgebreid ſtuk, opgenomen in de *Mémoires de la Société de phyſ. et d'hist. nat. de Genève* en getiteld: *Influence des fruits verts ſur l'air avant leur maturité.* In deze verhandeling, die een groot aantal proefnemingen bevat op erwten, pruimen, wilde appelen, onrijpe en rijpe druiven enz., heeft hij doen zien, dat de onrijpe vruchten denzelfden invloed op de lucht in de zon en in het duister hebben, als de bladeren. Zij doen des nachts de zuurſtof uit haren dampkring verdwijnen en vervangen die door koolſtofzure gaz, dat zij gedeeltelijk opſlorpen, maar in grootere hoeveelheid in eenen recipiënt, dan in de opene lucht. In den duister is de vernietiging van zuurſtof-gaz des te grooter, naar mate de vruchten verder verwijderd zijn van het oogenblik van rijpheid. In de zon daarentegen laten zij geheel of gedeeltelijk de zuurſtof van de koolſtofzure gaz los, die zij des nachts hebben opgeſlorpt, en zij laten geen ſpoor van dit zuur in haren dampkring over. Vruchten, van de plant afgeſcheiden, voegen derhalve des daags zuurſtof bij de lucht, waarin zij zijn gedompeld, zelfs wanneer die lucht geen koolſtofzuur bevat. Indien haar groei zeer zwak en kwijnend is, bederven zij de lucht, waarin zij zijn opge-

gesloten, doch minder in de zon, dan in de schaduw. Onrijpe vruchten, van de plant weggenomen en achtereenvolgens aan de werking der nachten en der dagen blootgesteld, veranderen weinig of niet de zuiverheid of het volumen der lucht, waarin zij geplaatst zijn. De weinige verandering, die men opmerkt, ontstaat vooral uit de verandering, die in hare zamenstelling plaats heeft, wanneer zij de rijpheid naderen. Onrijpe druiven bijv. schijnen zich een deel van de zuurstof van het koolstofzuur toe te eigenen, dat zij in de lucht vormen, waarin zij dag en nacht leven, terwijl bijna rijpe druiven in hunnen dampkring des daags in haar geheel de zuurstof uitstorten van het zuur, dat zij gedurende den nacht hebben gevormd. Indien dit resultaat, dat, schoon regelmatig, zwak geweest is, stellig is bewezen, dan zou daaruit volgen, dat de zuurheid van de onrijpe vrucht aan het vastworden van de zuurstof ligt, en dat de vrucht van den zuren tot den zoeten staat overgaat, wanneer zij enkel kool ontleent van het koolstofzuur der lucht. De overige vruchten ontbinden niet alleen geheel of ten deele het koolstofzuur, dat zij des nachts voortbrengen, maar ook dat, wat men door kunst bij haren dampkring voegt. Dit vermogen wordt zwakker bij het naderen der rijpheid. Zij eigenen zich ook bij haren groei de zuurstof en de waterstof van het water toe, terwijl zij het zijnen vloeibaren staat doen verliezen. Om deze resultaten goed waar te nemen, moeten de vruchten in eene genoegzaam groote hoeveelheid lucht geplaatst zijn, dertig of veertig maal haar eigen volumen, en de al te verhittende werking der zon moet getemperd worden. Zoo men deze voorzorgen verzuimt, ziet men, dat de vruchten de lucht bederven, zelfs in de zon, door met de omringende zuurstof koolstofzuur te vormen; en juist, omdat hij daarop niet had gelet, meende B e r a r d in deze vorming van koolstofzuur de noodzakelijke voorwaarde te hebben gevonden tot het rijpen der vruchten.

Het was belangrijk voor den landbouw, om den graad van uitdrooging te kennen, dien het graan kon lijden, zonder het vermogen van ontkiemen te verliezen, en om te weten, of de zaadkorrel, na een begin van ontkieming en daarop gevolgde uitdrooging, dood ware. S a u s s u r e ondernam dezen arbeid. Hij droogde de

 graan-

graankorrels op eene ſtoof en liet ze ontkiemen in vochtige ſponſen. Twintig ſoorten van graan, van de meest belangrijke, zijn aan deze proeven onderworpen. Hij heeft bevonden, dat de meeste der voedende granen, ontkiemd, hunne groeikracht behouden na de ſterkſte uitdrooging, die zij in de vrije lucht kunnen ondervinden in de ſchaduw of bij eene temperatuur van 35°; dit geldt van de tarwe, de rogge, de garst, de mais, linzen, koolzaad enz. De boon, de ſnijboon, de papaver bezitten datzelfde vermogen niet. Bij ſommige ontkiemde graanſoorten blijft de groeikracht nog beſtaan na eene uitdrooging, tot op eene temperatuur van 70° c. verhoogd, de grootſte hitte, die de zon in ons klimaat aan den grond kan mededeelen; en dit vermogen is gelukkig eigen aan de belangrijkſte dezer granen, de tarwe en de rogge. Een ontkiemde en later gedroogde graankorrel heeft, om de vochtigheid op te nemen, die zij behoeft, ten minſte denzelfden tijd noodig, die in den normalen ſtaat ter ontkieming zou zijn gevorderd. Die tijd is des te langer, naar mate de ontkieming verder gevorderd was, en dat verklaart, waarom korrels, die gemakkelijk verrotten, zoo als de ſnijboon en de boon, vergaan, voor dat zij het noodige vocht voor eene tweede ontkieming hebben aangenomen. De ontkiemde gedroogde graankorrels verliezen, indien de ontkieming vóór de uitdrooging eenigen tijd heeft geduurd, bij de herkieming de kleine vezeltjes. De kiem, aldus eene ſoort van knop geworden, heeft noodzakelijk eenen minder krachtigen groei, dan indien de groei niet geſtoord ware. Geen ontkiemde en gedroogde korrel is weder beginnen te groeijen, na meer dan drie maanden ſtilſtand. Eene kunstmatige aanmerkelijke uitdrooging, veroorzaakt door de korrels in het luchtledig te brengen en onder den recipiënt zwavelzuur aan te brengen, heeft aan geen van allen het vermogen van te ontkiemen bij de temperatuur des dampkrings ontnomen; doorgaans behoefden zij ſlechts eene langdurige bevochtiging. Van de ontkiemde korrels, die aan dezelfde kunstmatige bewerking werden onderworpen, hebben de meeste de groeikracht verloren, enkele hebben ze behouden, en daarbij vinden wij weder de tarwe, de rogge, de garst en het koolzaad. Deze uitkomſten, belangrijk voor den landbouw, bewijzen, dat een graankorrel, na ontkiemd en aan de hitte

Digitized by Google

te der zon blootgesteld te zijn, offchoon schijnbaar dood, zijne groeikracht kan hernemen door eene genoegzame bevochtiging; en deze afwisselingen van verdrooging en ontkieming, van dood en leven, kunnen zich verscheidene malen herhalen, tot dat de plant, dieper in den grond doordringende, kracht krijgt, om de uitdroogende kracht van de zon te weêrstaan. De omstandigheden, die deze verschijnselen kunnen doen geboren worden, zijn van dien aard, dat zij voor den landbouw dikwijls moeten wederkeeren, en het is belangrijk te zien, dat de nuttigste graansoorten ook het best aan den vernielenden invloed wederstand bieden.

Men kan bij deze werken voegen die, welke de opslorping betreffen van de zuurstof door de vette oliën, eene opslorping, die bij vele van deze, volgens Saussure, een aanmerkelijk getal malen haar eigen volumen beliep; die, welke betrekking hebben op de eigenlijke planten-chemie, zoo als de analyse van alcohol en ether, van het oliegaz, de naphta van Amiano en de steenolie; de uitvinding van een nieuw middel tot de elementaire analyse voor onderscheidene plantaardige voortbrengselen door middel hunner verbranding in eenen grooten ballon vol zuurstof, een zeer naauwkeurig middel, maar zoo moeijelijk van uitvoering, dat al de bekwaamheid van zulk eenen proefnemer werd vereischt, om te slagen; de verandering van het zetmeel in suikerstof en onderzoekingen omtrent de gisting, alle zaken van groot wetenschappelijk belang, maar die ik slechts noemen kan, en wier nadere beschouwing mij te verre zou voeren. Men moet daarbij voegen verscheidene analysen van mineralen en verschillende andere stukken.

Een onderwerp van geheel anderen aard, dat de Saussure naar zijne gewoonte grondig had onderzocht en behandeld in eene reeks van verhandelingen, opgenomen in de *Bibliothèque Brittannique*, is de opslorping der gazsoorten door onderscheidene ligchamen. De proef, die tot grondslag strekt, is treffend, als men haar voor de eerste maal ziet. Men brenge eenige stukken gloeijende kolen in eenen verklikker, geplaatst op de kwikbak en vol lucht of nog liever vol van eene gazsoort, die spoediger wordt opgeslorpt, en men zal het gaz schielijk zien opslorpen en de kwik met de kool tot aan den top van den verklikker rijzen. Saussure

 heeft

Digitized by Google

heeft zijn werk in drie afdeelingen verdeeld, die handelen over de opflorping der zuivere gazfoorten door vaste ligchamen, over de condenfatie van gemengde gazfoorten door dezelfde *agentia* en eindelijk over de ontbinding der gazfoorten in de vloeiftoffen.

Om de werking der lucht te vermijden, dompelde hij de gloeijende kool onder de kwik en bragt die vervolgens in de onderfcheidene gazfoorten, en waar het andere poreuze ligchamen waren, die het moeijelijk of onmogelijk was te verhitten, plaatfte hij ze in het luchtledig van eene goede luchtpomp. De proeven gefchiedden altijd onder de kwik, en betroffen 12 onderfcheidene zuivere gazfoorten. De flotfom der proeven was, dat het bleek, dat de houtskool niet het eenige voorwerp was, dat deze merkwaardige eigenfchap bezit, maar dat al de poreuze ligchamen eene meer of min groote hoeveelheid gaz opflorpen. Deze eigenfchap hangt van verfchillende omftandigheden af. Bij voorbeeld, hoe lager de temperatuur is, des te grooter is de opflorping. Zij houdt op bij gloeihitte, en deze hitte is zelfs voldoende, om al het gaz vrij te maken, waarvan het poreuze ligchaam mogt doordrongen zijn. Hoe grooter de drukking is, hoe meer de poreuze ligchamen weegbare gedeelten van het gaz opflorpen. Is de drukking geene, dan houdt de opflorping op, en in het luchtledig kan men een poreus ligchaam berooven van al het gaz, dat het verdigt had. Onafhankelijk van deze omftandigheden, verfchilt de opflorping volgens de natuur der gazfoorten. Over het algemeen wordt ammoniak-gaz in de grootfte evenredigheid opgeflorpt, en zuurftof-gaz in de kleinfte. Maar het fchijnt, dat er verfchillen beftaan, die afhangen van de natuur van het opflorpend ligchaam zelf; houtskool en meerfchuim florpen meer ftikftof, dan zuurftof op; hout daarentegen verdigt meer zuurftof, dan ftikftof. Opdat de opflorping zoo fterk mogelijk zij, moet het ligchaam zoo veel mogelijk poreus zijn, en de poriën zoo klein en ledig mogelijk. Gepulveriferde houtskool florpt naauwelijks de helft op van hetgeen hetzelfde gewigt van houtskool, in zijn geheel gelaten, opflorpt; houtskool van den *Quercus fuber*, die flechts een fpecifiek gewigt heeft van 0,1, florpt bijna geene lucht op; van den pijnboom, die 0,4 weegt, condenfeert 4½ maal haar eigen volumen; fteenkool van Rastiberg, die 1,326 weegt,

weegt, doet 10½ maal haar volumen van lucht verdwijnen. Er is evenwel eene grens voor deze toeneming, en als de houtskool te digt is, gelijk bijv. die, welke men verkrijgt door het hout door eene gloeijende buis te laten gaan, kan het gaz niet in de poriën doordringen, en er heeft dus geene opſlorping plaats. De vochtigheid vermindert het opſlorpings-vermogen der poreuze ligchamen, en men kan, door middel van water, een gedeelte van het gaz, dat er in is verdigt, uitdrijven.

De condenſatie van het gaz door houtskool veroorzaakt eene zwakke vrijmaking van warmteſtof, en dit verklaart het van zelf ontbranden van magazijnen of ſchepen met houtskool, wat dikwijls is opgemerkt. Deze temperatuur wordt zeer hoog, wanneer het opgeſlorpte gaz *acide ſulfhydrique* is. Zij is zoo ſterk, dat de houtskool zeer warm wordt, indien men haar, met dit gaz bezwangerd, in de lucht of in de zuurſtof brengt. Het gaz is dan ontbonden, er vormen zich water en zwavel door de verbinding van de zuurſtof met de waterſtof, die in deszelfs zamenſtelling worden gevonden. De Sausſure heeft ook bevonden, dat langzamerhand de zuurſtof van de lucht, opgeſlorpt door de houtskool, zich daarmede vereenigt en koolſtofzuur vormt, zelfs bij gewone temperatuur. In den tijd van een jaar heeft vochtige houtskool, opgeſloten in zuiver zuurſtofgaz, dit geheel in koolſtofzuur veranderd; eene merkwaardige zaak, die de trapsgewijze vernietiging en de verandering van de teelaarde en van andere koolaardige zelfſtandigheden, welke de ontbinding van bewerktuigde ligchamen achterlaat, in een vruchtbaarmakend beginſel verklaart.

In de tweede afdeeling van zijn werk onderzocht de Sausſure de reſultaten, welke de opſlorping van verſchillende vereenigde gasſoorten door de poreuze ligchamen geeft. Nu eens doordringt hij het ligchaam met één gaz en brengt het dan in een ander; dan wordt het in een vooraf bereid mengſel van gazſoorten geplaatst. In het eerſte geval verlaat een gedeelte van het gaz, waarmede het ligchaam is vervuld, hetzelve, om plaats te maken voor het nieuwe, en er onſtaat vermeerdering in de atmosfeer, die nu eens koude, dan weder warmte veroorzaakt, met vermindering van het volumen van het gaz, naar mate het nieuwe gaz meerdere of mindere condenſatie toelaat, dan het vorige.

Er blijft altijd in het poreuze ligchaam een gedeelte van het oorspronkelijke gaz, en dikwijls brengt de tegenwoordigheid van een nieuw gaz eene wat sterkere condensatie te weeg, maar nooit heeft er in de houtskool verbinding van de twee gazsoorten plaats, zoo als bijv. vorming van water bij een mengsel van zuurstof en waterstof, het voortbrengen van ammoniak bij waterstof en stikstof, enz.

In de derde afdeeling onderzoekt hij de opslorping der gazsoorten door de vloeistoffen, en hij heeft bevonden, dat deze, even als de vaste ligchamen, groot verschil opleveren in de orde, volgens welke zij ze condenseren, en dat die opslorpingen derhalve onderworpen zijn aan de wetten der chemische verwantschap. In het algemeen met uitzondering van de gevallen van zeer sterke verwantschap, zoo als die van het water met de ammoniak en het *acide chlorhydrique*, waar de opslorping 780 en 516 maal het volumen bedraagt, condenseren de poreuse ligchamen meer gaz, dan de vloeibare. Hij onderzocht vervolgens den invloed van de viscositeit op de opslorping van het gaz, en vond deze zonder uitwerking; ook onderzocht hij dien, welken drukking uitoefent, en de verschijnselen, die ontstaan door de gelijktijdige of achtereenvolgende ontbinding van onderscheidene gazsoorten.

(Het vervolg en slot hierna.)

BEOORDEELING VAN VADERLANDSCHE WERKEN, IN BUITENLANDSCHE TIJDSCHRIFTEN.

Handboek der Pathologische Anatomie, door W. VROLIK, enz. *Amsterdam* bij J. Muller.

Dit is een van die werken, wier eenigzins late aankondiging toch van belang is voor de wetenschap, en een voorregt voor een tijdschrift, dat zijne bladzijden doet openstaan voor de wetenschappelijke werken van alle landen.

De hoogleeraar Vrolik, voor Holland een Handboek over Pathologische Anatomie schrijvende, een werk, dat in de meeste medische literaturen nog ontbreekt, verzamelt, wat van de oudste tijden af tot op onze dagen in een aantal werken en tijdschriften is vervat. Hij ontwikkelt en vergelijkt het gevondene met zijne eigene waarnemingen, bevestigt het door talrijke ontledingen en door de studie van het kostbare anatomische kabinet van zijnen vader. Vervolgens brengt hij

Digitized by Google

te zamen en vormt er een ſtelſel uit, geheel op de tegenwoordige hoogte der wetenſchap.

Het Handboek is intusſchen nog niet voltooid. De twee deelen, van ongeveer 600 bladzijden, die in 1840 en 1842 zijn verſchenen, behandelen alleen de geſchiedenis der aangeborene affectiën of misvormingen. Zij vormen een afzonderlijk werk, toegewijd aan de uiteenzetting van de ontwikkeling van het menſchelijke foetus en aan de geſchiedenis der onderſcheidene afwijkingen, daarin op te merken. De eigenlijke pathologiſche aandoeningen, die, welke het gevolg zijn van de werking der ziekten op de verſchillende weefſels, zullen het onderwerp uitmaken van twee of drie deelen, welke later het geheele werk zullen voleindigen. De anatomisch-pathologiſche atlas van denzelfden Schrijver, (*) wiens uitgave in 1843 is begonnen, behoort bij dit werk, en vormt ook een afzonderlijk boek.

Het eerſte gedeelte van het Handboek is eene volledige behandeling der embryologie. De Schrijver heeft gebruik gemaakt van alles, wat de jongſte werken der phyſiologen ons over dezen tak der natuurlijke wetenſchappen hebben geleerd. Hij geeft een overzigt van de verſchillende phaſen der regelmatige ontwikkeling van het menſchelijke embryo, van het oogenblik der conceptie tot aan dat der geboorte. Hij treedt in vele en belangrijke bijzonderheden omtrent de vorming en de ontwikkeling der verſchillende organen. Hij neemt daartoe zeven perioden aan, die hij beſchrijft, en eindigt met eene vergelijking tusſchen het menſchelijke embryo en de dieren, die op eenen lageren trap der geſchapene wezens ſtaan. Om een denkbeeld te geven van de wijze, waarop hij zijn onderwerp behandelt, zullen wij hier het laatſte gedeelte van dezen arbeid ontleden, dat in naauw en bijzonder verband ſtaat met de ſchrandere theorie, door den Schrijver aangenomen ter verklaring van de verſchijnſelen, waarover hij ſpreekt.

Het menſchelijke embryo, eerst ſlechts een zeer klein gelatineus ligchaam, ontwikkelt zich trapsgewijze, achtereenvolgens de vormen aannemende, die aan de dieren eigen zijn, zoodat het de volmaaktheid van den mensch bereikt, door middel van een doorloopen van de minder volkomene bewerktuiging der dieren, van de laagſte tot aan de hoogſte. Het ſchijnt, dat de ſcheppende kracht der natuur het menſchelijke foetus de gedaante der minder volmaakte dieren doet doorloopen, om het tot de volmaaktheid van den mensch te brengen.

Tot ſtaving van dit gevoelen, dat bij den eerſten oogopſlag vrij gewaagd ſchijnt, kunnen wij een aantal waarnemingen en daadzaken optellen, die het zeer waarſchijnlijk maken.

(*) *Tabulae ad illustrandam embryogeneſin hominis et mammalium, etc.*

ken. Het embryo leeft in het water als de polypen, de visſchen en walvisſchen; het ligchaam, eerst week en ſlijmig, als dat der wormen, van ſommige visſchen en kruipende dieren, wordt daarna overdekt met een digt en fijn dons, dat de met haren bedekte huid der zoogdieren afbeeldt; eindelijk verdwijnt het dons en laat de huid naakt, hetgeen den mensch bijzonder eigen is. Het groote hoofd van het foetus, niet in evenredigheid met het overige ligchaam, en de onduidelijke hals herinneren de gedaante der visſchen, van ſommige amphibiën en van de walvisſchen. De extremiteiten ontbreken eerst geheel; later verſchijnen zij als eenvoudige uitwasſen van den romp; nog later gaat de ontwikkeling der voorſte extremiteiten die der achterſte vooraf, hetgeen achtereenvolgens aan het embryo eene zekere gelijkenis geeft met de ſlangen, met ſommige tweeſlachtige dieren, met de walvisſchen, en eindelijk met de apen. Het volkomen afzijn van het vetachtig weefſel gedurende de eerſte maanden van het leven in den ſchoot der moeder, kan vergeleken worden met datgene, wat men bij de weekdieren ziet. Later is de groote ophooping daarvan onder de huid gelijk aan die bij de walvisſchen.

De Schrijver, tot de inwendige vorming overgaande, voegt nog andere trekken van gelijkheid bij de hier vermelde. In het zenuwſtelſel is het ruggemerg een ſoort van kanaal, en de *brug van Varolus* ontbreekt geheel bij het embryo, zoo als bij de visſchen, de kruipende dieren en de vogelen. De halfronden der herſenen zijn eerst, gelijk bij de visſchen, voor de overige deelen van dit orgaan geplaatst; zij bedekken de kleine herſenen niet, die dan nog in onontwikkelden toeſtand zijn. Eerst langzamerhand nemen de onderſcheidene deelen de gedaante en de plaatſing aan, die zij later vertoonen.

Het circulatie-ſtelſel herinnert in zijne trapsgewijze ontwikkeling bij het foetus nog duidelijker de onderſcheidene *phaſes*, die het doorloopt, van de minst volmaakte tot de hoogst bewerktuigde dieren. Men vindt eerst bij het embryo een eenig vat. Vervolgens ontwikkelen zich kieuwen, gelijk die bij de visſchen en ſommige amphibiën. Deze verdwijnen weldra, en worden vervangen door het hart, dat onderſcheidene gedaanten doorloopt. Het is eerst enkelvoudig en naar voren geplaatst, gelijk bij de visſchen. Wat later onderſcheidt men de beide kamers; maar even als bij den krokodil, zijn zij nog niet vaneen geſcheiden. Wanneer dit eindelijk gevormd is, en er niets overblijft, dan het *foramen Botalli*, is de bewerktuiging gelijk aan die van ſommige walrusſen. De groote ſlagader heeft in den aanvang eenen dubbelen oorſprong; één tak komt uit de regter hartkamer, de ander uit de linker kamer van het hart, even als men dit ziet bij ſommige amphibiën. Het bloed is door zijne

zijne witachtige kleur en slijmachtigheid bij het jonge foetus eerst gelijk aan dat van witbloedige dieren. Vervolgens komt het door zijne zwartachtige kleur digter bij het bloed der in het water levende dieren.

Het ademhalings-systeem is in den beginne in verband met het bestaan van kieuwen, op de plaats, waar later de hals zal komen. Het is dan geheel gelijk aan dat der visschen.

Met stilzwijgen de veelvuldige analogiën voorbijgaande van de zintuigen en verteringswerktuigen bij de mindere dieren en het menschelijke embryo, zullen wij ons enkel bepalen tot de opgave van datgene, wat het beenderenstelsel in dit opzigt meest merkwaardigs aanbiedt. De stevigheid der beenderen, eerst kraakbeenig, is gelijk aan die van het sceletder acephalopoden en der kraakbeenige visschen. De verschillende punten van beenwording, die, zich vereenigende, later de onderscheidene beenderen van het menschelijk ligchaam vormen, herinneren de bewerktuiging der visschen en der amphibiën, bij welke zij gedurende het geheele leven afzonderlijke beenderen zijn. Eindelijk, het tusschenkaaks-been is bij het menschelijk embryo afgezonderd van de bovenkaak, gelijk bij al de overige zoogdieren.

Dit vlugtig overzigt over de oorspronkelijke bewerktuiging van het embryo, vergeleken met dat der dieren, zal voldoende zijn, om te doen begrijpen, hoe veel waars er is in het systeem van gedaanteverwisseling, door den Hollandschen hoogleeraar aangenomen. De natuur levert er ons daarenboven vele voorbeelden van.

Het tweede deel van het Handboek des heeren Vrolik is veel uitgebreider, dan het eerste; het beslaat bijna drie vierde van het werk. Het bevat de afwijkingen, die men in de ontwikkeling van het foetus opmerkt. Het is de geschiedenis der monsters, eene *teratologie*. Men vindt er in terug een gedeelte der denkbeelden, die de Schrijver in onderscheidene verhandelingen bij de Eerste Klasse van het Koninklijk Instituut heeft ontwikkeld.

Hij neemt de theorie van J. F. Meckel aan, dat het meerendeel der monsters of wanvormige geboorten ontstaat uit eenen stilstand in de geregelde ontwikkeling van het foetus. Volgens deze theorie wijzen die monsters terug op een vroeger tijdvak van het leven als foetus; men kan de monstruositeit beschouwen als een der natuurlijke vormen, welke het embryo in zijne geregelde ontwikkeling doorgaat. Intusschen, vele van deze, schoon zij de normale gedaante van het foetus in een vroeger tijdperk herinneren, vertoonen ons hetzelve toch niet op het oogenblik der geboorte, gelijk het was, toen deszelfs ontwikkeling werd gestuit. Er is opmerkzaam onderzoek noodig, om de sporen terug te vinden van eenen stand van zaken, waarin de voortgaande groei dikwijls groote wijzigingen heeft aangebragt.

Eene

Digitized by Google

Eene ſtuiting in de geregelde ontwikkeling van het foetus als oorzaak van de monſtruoſiteit doet begrijpen, waarom monſters meestal zekere gelijkenis met de dieren hebben. Het verklaart ook, hoe hunne bewerktuiging aan wetten is onderworpen, ten gevolge van welke zij binnen zekere grenzen blijft, zekere regelmatigheid heeft en eene zeer groote vitaliteit bezit. De meeste monſters zijn geſchikt tot een leven intra uterum, terwijl ſlechts weinige buiten den ſchoot der moeder leven kunnen.

Is deze regelmatigheid in de bewerktuiging der monſters eenmaal erkend, dan volgt daaruit, dat er in dezelfde ſoort van monſtruoſiteit verſcheidene ſoort van graden zijn, van diegene af, welke het meest van de normale gedaante afwijkt tot aan die, welke er bijna niet van verſchilt. Men kan dus de onderſcheidene vormen van wangeboorte als zoovele geſlachten, en hare verſchillende graden als zoovele ſoorten beſchouwen. Dit heeft onze Schrijver gedaan, zonder echter zooverre te gaan, als Meckel, die de monſters als een vierde organisch rijk beſchouwt, dat zich van de anderen onderſcheidt, door eene mindere ſtandvastigheid in vormen.

Om eene claſſificatie der monſtruoſiteiten te geven, is het noodig, dat men van den eenen kant de verſchillende transformatiën niet uit het oog verliest, die het embryo ondergaat, en van den anderen kant let op de verſchillende graden bij die van gelijken aard. De betrekking tusſchen de monſters en den normalen toeſtand, dien zij herinneren, bepaalt zich tot de eerſte perioden van het beſtaan van het embryo; dan werkt de oorzaak, die ze voortbrengt, het ſterkst, en zijn die afwijkingen het menigvuldigst.

In de eerſte oogenblikken na de conceptie tot aan de derde week, wanneer er nog geene organen beſtaan, is de kiem van het embryo ſlechts een klein gelatineus ongevormd ligchaam. Blijft het door eene of andere oorzaak in dezen onvolkomen ſtaat, terwijl het intusſchen in volumen toeneemt, dan komt het als eene vormelooze masſa ter wereld; het is een geheel hoofdeloos monſter.

Later ontwikkelen zich de verſchillende ligchaamsdeelen; maar ondergaat een van deze eene ſtuiting, dan groeit het foetus aan, en komt ter wereld met een gedeeltelijk of geheel gemis van dat lid, terwijl overigens het ligchaam wel gevormd is. Zoo zijn er monſters zonder oogen, zonder neus, zonder armen of beenen enz., of met deze leden gebrekkig ontwikkeld. In dit eerſte tijdvak vertoont het embryo twee zijdelingſche deelen, die, langzaam tot elkander naderende, de voor- en achterwanden van het ligchaam vormen. Er is dus een oogenblik, waarin de ingewanden niet zijn opgeſloten, en waarin er eene ſpleet of opening is in het midden van het ligchaam. Wordt dan de ont-

Digitized by Google

ontwikkeling gestuit, dan ontstaan er monsterachtigheden, gelijk de *spina bifida* bij den achterwand des ligchaams en de *ectopia* der borst- of buikorganen bij den voorsten wand.

Er is nog in de eerste oogenblikken der vorming van het foetus eene omstandigheid, die tot onderscheidene monstruositeiten aanleiding geeft; het is, dat het embryo dan vrij gelijk is aan eenen worm, en dat men er noch boven- noch benedendeel aan onderscheidt; komt er eene stuiting in de ontwikkeling, dan ontstaan er monsters, die alleen een hoofd of althans slechts de beginselen van eenen onvolkomen tronk hebben, of die een tronk hebben zonder hoofd. Deze en andere voorbeelden, door den heer Vrolik aangehaald, toonen ons, dat hij met reden de meeste monsterachtigheden toeschrijft aan eene stuiting der ontwikkeling. Er zijn er intusschen velen, die daaraan niet kunnen worden toegeschreven, en die veeleer veroorzaakt schijnen door eene te groote en overvloedige ontwikkeling. Deze vormen eene afzonderlijke klasse, waarbij men vooral opmerkt die, welke genoemd wordt *foetus in foetu*, en de dubbele monsters.

Men ziet uit dit overzigt van des Schrijvers theorie, dat de bewerktuiging der monsters, verre van een spel der natuur te zijn, onderworpen is aan wetten, gelijk aan die, welke andere wezens der schepping regeren. Het geheele werk van den Amsterdamschen hoogleeraar is bestemd, om deze waarheid te doen uitkomen. Nadat de algemeene beschouwingen over den oorsprong der monsterachtigheden zijn voorafgegaan, houdt de Schrijver zich bezig met het onderzoek van ieder geslacht en elke soort, en treedt in vele bijzonderheden, die de laatste helft van het eerste en het geheele tweede deel beslaan. Hij doet vooral het anatomische rapport uitkomen tusschen monsters en welgevormde wezens, en toont, hoe hunne bewerktuiging die is van het embryo in de eerste perioden van deszelfs ontwikkeling. Wij zullen den Schrijver hierin niet volgen. Het is ons genoeg, de aandacht gevestigd te hebben op een werk, dat, ondanks eenige gerektheid, eerder een werk over anatomische philosophie mag heeten, dan een eenvoudig handboek van pathologische ontleedkunde.

C. N.

(*Bibl. Univers. de Genève.* Mars 1845, p. 156.)

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

*** DE ERVEN LOOSJES, te *Haarlem*, debiteren met succes:

HANDBOEK VOOR NOTARISSEN, volgens de Nederlandsche Wetgeving, door Mr. P. MABÉ JR., 3 Deelen, in gr. 8°.

en de *BIJLAGE* op hetzelve, onder den titel van:

DE

Digitized by Google

DE WET OP HET NOTARIS-AMBT TOEGELICHT, door Mr. P. Mabé Jr. en Mr. G. de Vries Az. Makende met elkander een *volledig* Werk uit over het NOTARIS-AMBT.

*** De Leesbibliotheekhouder en Papierhandelaar J. HERINGA, Kz., te *Utrecht*, heeft uitgegeven en alom verzonden:

JODOCI HERINGA El. Fil.
OPERA
EXEGETICA ET HERMENEUTICA.
EDIDIT, ADJECTIS ANNOTATIONIBUS
ET
PRAEMISSA PRAEFATIONE
HENR. EGB. VINKE.
In één Deel compleet. Prijs *f* 5,50.

Weêrkundige Waarnemingen, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Oct.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-ſtreken.	Wind-kracht.	Luchtsgeſteldheid.
1	28. 11¾	53	w. z. w.	4	bewolkt.
	29. 0½	56	id.	2 à 4	idem.
	„ 0½	53	z. w.	2	idem.
2	28. 11¾	53½	z. z. o.	0	betrokken, mist.
	„ 11	61	z. w.	4	betrokk., regen, buijig.
	„ 11	57½	id.	2	bewolkt.
3	28. 10¾	58	z. z. o.	0	bewolkt, dampig.
	„ 10	64	z. z. w.	0	bewolkt.
	„ 9	62	id.	0	betrokken.
4	28. 9¾	58	z. w.	0 à 2	bewolkt.
	„ 9½	62	id.	0	idem.
	„ 9¾	56	id.	4	helder.
5	28. 10	53½	w. n. w.	4	bewolkt.
	29. 0½	53½	w.	0	bewolkt, regen.
	„ 1½	48½	id.	2	helder.
6	29. 1¾	44	o. z. o.	0	helder, nevel.
	„ 0	53½	o. n. o.	4	bewolkt.
	28. 8½	51	n. o.	4 à 6	idem.
7	28. 7¾	53	z.	4	bewolkt.
	„ 7¾	58½	z. z. w.	4	idem.
	„ 8½	51	z.	0	helder.

Van 4 op 5 October des nachts ruw weêr met buijen.
Den 6 October des avonds ruw weêr met buijen.

Te HAARLEM, bij de ERVEN LOOSJES.

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 17den OCTOBER.

N°. 43.

BERIGTEN.

GRONINGEN. Den 2den October heeft de Wel-Eerw. Hooggeleerde heer JOSUA JOHANNES PHILIPPUS VALETON zijne betrekking als Hoogleeraar in de faculteit der bespiegelende wijsbegeerte en fraaije letteren aan de hoogeschool alhier plegtig aanvaard met het houden eener redevoering: *de grammatices studio literarum Hebraearum cultoribus summopere commendando*; d. i.: *betoog, dat de studie der spraakkunst den beoefenaren der Hebreeuwsche letterkunde hoogelijk aan te prijzen is.*

—— De jaarlijksche overdragt van het rectoraat der hoogeschool alhier had den 9. October, bij gelegenheid der viering van haar twee honderd een en dertigjarig bestaan, plaats. De rector magnificus, de hoogleeraar H. NIENHUIS, droeg het rectoraat over aan den hoogleeraar A. A. SEBASTIAN, door Z. M. voor het volgend academiejaar tot rector magnificus benoemd, en hield bij deze gelegenheid zijne aangekondigde redevoering: *de justa ac prudenti legum, quibus utimur, civilium aestimatione*; dat is: over het regtvaardig en ge-

past beoordeelen onzer burgerlijke wetgeving. Tot Secretaris van den Senaat is voor het jaar 1845—1846 gekozen de hoogleeraar F. Z. ERMERINS.

HAARLEM. Wij zijn verzocht het onderstaande nog in dit N°. te plaatsen, en voldoen daaraan gereedelijk.

Tot antwoord op de heusche aanmaning van wege het Genootschap (of Gezelschap) *Constanter*, in het vorig N°., diene het volgende:

1°. De oorzaken der vertraagde voltooying mijner uitgave van BILDERDIJK's *Geschiedenis des Vaderlands*, hope ik, zoover het publiek daarbij belang heeft, in een Voor- of Slot-bericht bij het laatste stuk des werks te vermelden: — inmiddels blijft het bij het gezegde van 26. November 1839 (XII D. bl. 367, 368) — doch voor „Paschen 1840," leze men nu, „Maart 1846." — Want

2°. Het Rectoraat der Academie, waarmede ik thans belast ben, verhindert mij, zoolang dat duurt, het tot de gezegde voltooying behoorende en voorhandene, nader voor de drukpers te gaan bewerken.

3°. De zaak zelve heeft er geene schade bij: want inmiddels houde ik aanteekening van het veelvuldige, dat de verlichte zorg van buiten- en binnenlandsche Regeringen en Geschiedkundigen, als om strijd, juist in deze latere jaren, tot aanvulling of opheldering onzer Geschiedkunde, dagelijks op nieuw aanbrengt.

4°. Mijn arbeid ware reeds veel verder gevorderd, indien men mij behoorlijk vertrouwd en niet telkens van alle kanten bestookt had met — niet altijd zoo korte en kiesche — aanmaningen tot afwerken, afleveren (enz.) — Ik denk dus ook van geenerlei herinneringen, aanzoeken, aanmaningen, klachten, verwijten enz. enz. meer notitie te nemen, noch er mondeling of schriftelijk op te antwoorden; maar steeds in mijne menigvuldige bezigheden en betrekkingen, dat te verrichten, wat *mij* telkens het meest dringend zal voorkomen.

Leiden, 13. Oct. 1845.

Mr. H. W. TYDEMAN.

THÉ-

THÉODORE DE SAUSSURE
EN ZIJNE WERKZAAMHEID,
DOOR DEN
Hoogleeraar MACAIRE.

(Vervolg en ſlot van bl. 234.)

Het groot gewigt, dat de Sausſure had toegeſchreven aan het koolſtofzuur bij de voeding der planten, had natuurlijk zijne aandacht moeten bepalen op de verhouding van dit gaz in de dampkringslucht. In 1816 plaatſte hij in het eerſte deel van de *Bibliothèque universelle de Genève* eenige onderzoekingen betrekkelijk dit onderwerp, die hij ſedert heeft vermeerderd en voltooid, en die het onderwerp uitmaken van eene verhandeling, die hij in 1830 uitgaf in de *Mémoires de la Société de Phyſ. et d'Hist. Nat. de Genève.* Het middel, waaraan hij de voorkeur geeft, om de hoeveelheid koolſtofzuur te meten, op een bepaald oogenblik in de lucht aanwezig, beſtaat hierin. Men giet barytwater in eenen grooten ballon, langzaam gevuld met de lucht, die men wil onderzoeken, na hem vooraf door de luchtpomp te hebben geledigd. Men neemt de temperatuur waar van de lucht des ballons en van die der buitenlucht; men let op den hygrometer, den barometer, den wind, de wolken; men geeft acht op de vochtigheid van den grond, van het jaargetijde. Men ſluit de kraan, men ſchudt een uur lang, laat vervolgens den ballon acht dagen ſtaan, van tijd tot tijd eens ſchuddende. Men verzamelt de koolzure zwaaraarde, die gevormd is, wascht haar met gedisteleerd water, verzadigd met koolzure zwaaraarde, men giet het langzaam over in eene flesch. Men ſpoelt zeven malen achtereen den ballon met zeer verdund *acide chlorhydrique;* en na deze oplosſing ten halve te hebben laten uitdampen, bedient men er zich van, om de vroeger verkregen koolzure zwaaraarde op te losſen. Deze oplosſing wordt geprecipiteerd door zwavelzure ſoda; men giet de zwavelzure zwaaraarde over, wascht die, droogt die, weegt ze, en maakt daaruit op, het gewigt van de koolzure zwaaraarde, die bij de eerſte bewerking is gevormd, dat is, de hoeveelheid van het koolſtofzuur der lucht. De analyſe van dezelfde lucht, op dezelfde plaats genomen,

Digitized by Google

zes malen herhaald, gaf een verſchil, dat liep van 4,12 tot 3,89. Indien men bij deze langdurige, lastige en eentoonige werkzaamheden eene menigte van bijzondere voorzorgen voegt, waarvan ik hier zwijg, en die bij elke analyſe terug kwamen, dan zal men begrijpen, hoeveel volharding en geduld de Sausſure behoefde, om deze proeven 225 onderſcheidene keeren te herhalen, meestal te Chambeiſy, een buitenverblijf, op eene mijl afſtands van Genève, ſomtijds op het meer en te Genève, of op verſchillende bergen, op de Salève, de Dôle, de Jura enz. Nu eenmaal deze talrijke bouwſtoffen vereenigd en vergeleken zijn, laten zich de reſultaten van den arbeid van Sausſure in weinige woorden zamenvatten.

De middelbare hoeveelheid koolſtofzuur van de lucht is te Chambeiſy, volgens 104 waarnemingen, over dag en des nachts gedaan, op 4 voet boven den grond, 4,15 deelen op de 10,000. Het maximum was 5,75, het minimum 3,15. Regenachtig weder vermindert over het algemeen de verhouding van het koolſtofzuur van den dampkring; aanhoudende vorst daarentegen, gelijk iedere oorzaak van droogte, doet ze merkelijk vermeerderen. De lucht op het meer bevat minder, dan de lucht op den vasten grond, in ieder ſaizoen en op ieder uur van den dag. Des daags is er in de ſtad meer dan buiten, en het vermeerdert door den invloed van den nacht buiten meer, dan in de ſtad. Er is meer, op de bergen, dan in de vlakte, bij sterken wind, dan bij kalmte. Er is buiten meer dampkrings koolſtofzuur des nachts, dan des daags in de verhouding van 4,32 tot 3,98, middelbaar genomen op 54 vergelijkende waarnemingen. De aanmerkelijkſte en ſnelſte veranderingen hebben plaats tusſchen het einde van den nacht en de eerſte uren van den dag, en dit verſchijnſel vindt eene natuurlijke verklaring in de, door middel van het licht veroorzaakte, ontbinding van het koolſtofzuur door de groene deelen der planten. Eene meer dan gewone electriciteit van den dampkring ſtrekt, om de verhouding van koolſtofzuur te doen verminderen. Ziet daar kortelijk de reſultaten, door de Sausſure verkregen, en ofſchoon ze in de daad zeer belangrijk zijn, hoe vele lieden zouden ze onvoldoende hebben gevonden, ter vergoeding van den verbazenden arbeid, dien zij hebben gekost!

Digitized by Google

Na naauwkeurig de verhoudingen en de afwisfelingen van het koolftofzuur in den dampkring te hebben bepaald, heeft Sausfure een nieuw middel voorgefteld, om op eene zekerder wijze, dan tot dus verre mogelijk was, de verhouding te fchatten van de zuurftof in de lucht. Dat was het doel van zijne verhandeling over het gebruik van het lood in de eudiometrie. Gebruik makende van de eigenfchap van natte loodkorreltjes, om de zuurftof der lucht bij gewone temperatuur op te florpen, brengt hij in eenen ballon eene bekende hoeveelheid lucht, fluit de kraan, fchudt vervolgens den ballon drie uren lang met natgemaakte loodkorreltjes, en wanneer de bewerking voleindigd fchijnt, te oordeelen naar den grijzen tint, dien het oorfpronkelijk voortgebragte gele loodoxyde aanneemt, voltooit hij haar, door den ballon te wegen en onder water de hoeveelheid gaz te meten, die opgeflorpt is. Men gevoelt, hoevele voorzorgen zulk eene proef vereischt, die waarfchijnlijk flechts zelden zal gelukken onder minder geoefende handen, dan die van Sausfure. Gelijk hij haar heeft volbragt, heeft zij eene groote naauwkeurigheid, en hij is van oordeel, dat zij nog naauwkeuriger kan worden, wanneer men de verhouding der zuurftof in het ontlede gaz niet door de vermindering van het volumen van het gaz, maar door de vermeerdering van het gewigt der loodkorrels zal kunnen berekenen.

Tegelijk met de zuurftof grijpt het vochtige lood ook het koolftofzuur der lucht aan, en offchoon deze hoeveelheid zeer gering is, moet zij toch in rekening worden gebragt. Dat heeft de Schrijver gedaan door haar af te trekken van de middelbare berekening van 14 eudiometrifche proeven, over dag gedaan, op verfchillende tijden, op het meer van Genève of digt bij den oever. Hij heeft als middelbaar getal bevonden, dat de opflorping door vochtige loodkorrels 21,05 bedroeg op 100 deelen dampkringslucht. Dit cijfer verminderende met 0,04, de zeer benaderde waarde van het koolftofzuur over dag op die plaatfen, blijft er 21,01 zuurftof over op 100 deelen lucht. Lucht, genomen op den top van den Buet, op 3077 meters boven de oppervlakte der zee, en op dezelfde wijze behandeld, na door potasch van het koolftofzuur te zijn ontdaan, bevatte 20,903 zuurftof op 100 deelen. Lucht, genomen

men op een talrijk bal in den ſchouwburg van Genève, bevatte 20,81 zuurſtof en 0,24 koolſtofzure gaz. Men weet, dat de ſcheikundigen door de gewone eudiometriſche proef, die door Volta is uitgevonden, en waarbij men de zuurſtof ſchat naar de ontploffing met waterſtof, niet tot gelijke cijfers zijn gekomen, om de zuurſtof der lucht aan te duiden. Humboldt en Gay-Lusſac vonden 21 percent, Dalton 20,7 of 20,8. Henri aarzelt tusſchen 20 en 21. Thomſon ſtelt 20 vast. Bij de 14 analyſen, die Sausſure op zijne wijze heeft gedaan, was het hoogſte cijfer der opſlorping, het koolſtofzuur er onder begrepen, 21,15, het laagſte 20,98, hetgeen een denkbeeld kan geven van de naauwkeurigheid van dit middel, in handen van eenen man, zoo geoefend, als hij, in de moeijelijke kunst van proefnemingen.

Zoodanig zijn de voornaamſte werkzaamheden van het wetenſchappelijk leven van Théodore de Sausſure. Ik heb bij hare herinnering meer over den geleerde, dan over den mensch geſproken; maar de mensch was ook veel moeijelijker bij hem te leeren kennen, dan de geleerde. Ten gevolge van de ſtrenge opvoeding, welke hij had ontvangen, had hij altijd de ingetrokkenheid, de gewoonte van eenzame overdenking behouden, die hem in zijne jeugd was eigen geworden. Niemand had ooit minder behoefte, dan hij, om met anderen te ſpreken over de zaken, die hem bezig hielden, en hij kwam zijnen ſchoonen arbeid in het genootſchap voor natuurkunde en natuurlijke historie voorlezen, zonder dat iemand van zijne ambtgenooten wist, welk onderwerp hij zoude behandelen.

Diezelfde rigting van geest verhinderde hem, om zich aan het openbare onderwijs over te geven. In 1802 werd hij tot hoogleeraar in de mineralogie en geologie benoemd bij de hoogeſchool te Genève; en wie had beter, dan hij, belang kunnen wekken bij eenen curſus van plantenphyſiologie, waarvoor hij zoo vele nieuwe onderzoekingen gedaan, en waarin hij zulke merkwaardige uitkomſten verkregen had? Doch men kon in dit opzigt zijnen tegenzin niet overwinnen; en ofſchoon hij altijd veel belang in de hoogeſchool en haren bloei ſtelde, en dikwijls de openbare plegtigheden bijwoonde en deel nam aan de bijkomende werkzaamheden der hoogleeraars, ik geloof niet, dat hij ooit

Digitized by Google

ooit openlijke lesſen gehouden heeft. Zijn titel van professor honorarius legde hem daartoe de verpligting ook niet op, en hij heeft naauwgezet al de overige pligten vervuld, die deze titel van hem vorderde.

Hij was te hoog aangeſchreven in de achting van zijne medeburgers, dan dat hij niet door hen zou zijn geſtemd; hij had dan ook zitting in den Wetgevenden Raad van de republiek, ſedert diens oprigting in 1814. Te ſchroomvallig, om er als ſpreker op te treden, nam hij nooit een werkzaam deel in de beraadſlagingen.

Hij was achtereenvolgens lid geworden van een groot aantal geleerde genootſchappen, die het eene eer rekenden, zijnen naam onder hare leden te tellen. Ik heb reeds van enkelen geſproken, gelijk het Franſche Inſtituut. Ik zou er kunnen bijvoegen de *Royal Society* te Londen, de koninklijke academiën van Napels, Turin, Munchen, het koninklijk Nederlandsch Inſtituut, de *Société Philomatique* en *Linnéenne* te Parijs, het Werneriaansch Genootſchap te Edimburg enz.

Ondanks zijne gewone teruggetrokkenheid, aan welke deze keus zeker geweld deed, werd hij eenſtemmig, in 1842, benoemd tot voorzitter van het wetenſchappelijk congres, te Lyon vergaderd, werwaarts hij zich had begeven. Deze eer, aan eenen buitenlandſchen geleerde bewezen, die door zijn karakter zoo weinig geſchikt was, om zich naar buiten te doen gelden en waarderen, is wel een bewijs van de hooge ſchatting, die zijne werken hem hadden verworven, en hij kweet zich met evenveel gemakkelijkheid, als waardigheid van zijne taak, die hij verre was van gezocht te hebben.

Sedert 1790 lid van de ſectie voor den landbouw van de *Société des Arts*, nam hij dikwijls op eene zeer nuttige wijze deel aan de werkzaamheden, en toen nog zeer onlangs de aandacht dezer klasſe gevestigd was op de beste handelwijze bij het vervaardigen van den wijn, hield hij zich opzettelijk met dit onderwerp bezig en deelde raadgevingen mede, opmerkelijk om den practiſchen geest, die haar kenmerkten.

De loopbaan van Théodore de Sausſure, geheel ongelijk aan die van de meeste hedendaagſche mannen van wetenſchap, geleek meer naar die der geleerden uit de middeleeuwen. Het was in werkelijkheid een leven van arbeiden in zijn ſtudeervertrek, waaruit hij ſlechts van tijd tot tijd te voorſchijn trad, om aan

 de

Digitized by Google

de wereld de resultaten mede te deelen, die hij in zijne afzondering had verkregen en bevestigd gevonden. Tot den einde toe behield hij eene goede ligchamelijke gezondheid en al de helderheid van zijnen geest, en stierf den 18 April 1845, in den ouderdom van 78 jaren, den roem achterlatende, dat hij een der vindingrijkste en schranderste geleerden, een der bekwaamste en werkzaamste proefnemers, een der naauwkeurigste onderzoekers geweest is, die de natuurkundige wetenschappen ooit hebben opgeleverd.

PROGRAMMA

Voor het jaar 1845.

Bestuurders van het Haagsche Genootschap, *tot verdediging van de Christelijke Godsdienst*, hebben in hunne Vergadering van den negenden September dezes jaars uitspraak gedaan over vier, bij hen ingeleverde, Verhandelingen.

Eerst namen zij in aanmerking eene Hoogduitsche Verhandeling, met de zinspreuk: *Opinionum commenta delet dies* enz., betreffende de vraag: *Welke gronden zijn er vóór de onechtheid der zóógenoemde* Apocryphe Euangeliën? *Welke is derzelver betrekkelijke waarde? En welk licht kunnen zij verspreiden over de Levensgeschiedenis van* Jezus? Doch dit antwoord oordeelden zij als een vlugtig opstel te moeten ter zijde leggen.

Vervolgens bragten Bestuurders hun gevoelen uit over drie Verhandelingen, betreffende de vraag: *Welke is de leer van* Jezus *omtrent de gemeenschap, die er bestaat tusschen Hem en degenen, die in Hem gelooven? Hoe is dezelve door onderscheidene Schrijvers des Nieuwen Testaments voorgesteld en ontwikkeld? En wat moeten wij ten aanzien van de praktijk des Christendoms voor alle tijden daaruit afleiden?* Eene Hoogduitsche, met de zinspreuk: *Ὀλιγον μετ' ἀγάπῃ*, werd door hen afgekeurd als een oppervlakkig geschrift zonder eenige waarde. Eene Nederduitsche, met de zinspreuk: *Πιστὸς ὁ Θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε* enz. beschouwden zij als een wijdloopig vertoog van iemand, wien het aan de noodige bekwaamheden ter beantwoording der vraag geheel ontbroken heeft. Eene Fransche, met de zinspreuk: *Ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι*, oordeelden zij, dat zich in meer dan één opzigt gunstig onderscheidde, maar in uitlegkundig onderzoek en wetenschappelijken gang te zeer te kort schoot en tevens te onvolledig was, om op bekrooning aanspraak te kunnen maken.

De volgende vragen worden op nieuw ter beantwoording uitgeschreven:

I.

I. *Welke gronden zijn er voor de onechtheid der zóógenoemde* Apocryphe Euangelien? *Welke is derzelver betrekkelijke waarde? En welk licht kunnen zij verspreiden over de Levensgeschiedenis van* Jezus?

II. *Een onderzoek naar den oorsprong, den geest, de lotgevallen en de voortdurende waarde der Liturgische Schriften, bij de Nederlandsche Hervormde Kerk in gebruik.*

III. *Eene geschiedenis van de beoefening der bespiegelende Wijsbegeerte in Nederland, met aanwijzing van den invloed, welken die beoefening gehad heeft op Godgeleerdheid en Godsdienst.*

Als nieuwe Prijsstoffen worden de twee volgende opgegeven:

I. *Op welke gronden rust het gevoelen van hen, die, bij hunne verschillende Godgeleerde rigtingen, daarin overeenstemmen, dat zij eene* geloovige *uitlegging van den Bijbel, tegen anderen, voorstaan? Welk eene waarde behoort er, bij een onpartijdig onderzoek, aan dit gevoelen, al of niet, te worden toegekend? En hoe kan dit onderzoek leiden tot het vaststellen van beginselen, waarvan men bij de Schriftverklaring moet uitgaan?*

II. *Welken invloed heeft* Fr. Schleiermacher *op de Godgeleerde Wetenschappen gehad, en wat is er over de waarde en de duurzaamheid van dien invloed te oordeelen?*

Op de voldoende beantwoording van alle deze, bij herhaling opgegevene, of nieuwe Prijsvragen wordt de *verhoogde* eerepenning van *vier honderd gulden* uitgeloofd, met vrijlating aan de Schrijvers, om de waarde geheel of gedeeltelijk in geld te ontvangen.

De gewone eerepenning van *twee honderd en vijftig gulden*, of deszelfs waarde in geld, wordt uitgeloofd op de voldoende beantwoording der vraag:

Is het echt Christelijk leven, geheel of grootendeels, afhankelijk van de eene of andere rigting in de Godgeleerde Wetenschap?

De antwoorden op de laatstgemelde Prijsstof, alsmede op de bij herhaling opgegevene over *de Liturgische Schriften*, worden ingewacht vóór 1 September 1846, de overige, vóór 15 December deszelfden jaars.

Volgens het Programma des vorigen jaars verwacht het Genootschap, vóór 15 December dezes jaars, nog antwoorden op de vragen over *het gezag der Apostelen*; over *de Staatkundige, Burgerlijke, Godsdienstige en Zedelijke Vrijheid*; over *eene beknopte Geschiedenis van het Hervormd Leerbegrip* en over *de echtheid van den Brief van* Paulus *aan de Efeziërs*: vóór 1 April 1846, antwoorden op de vragen over *de Wereldschepping* en *de rigting van de Apologetiek des Christendoms.* Voor een' onbepaalden tijd zijn, volgens dat Programma, uitgeschreven de vragen over Eras-

 mus

Digitized by Google

m u s *als Kerkhervormer*, en over *eene Apologetiſche Bibliotheek.*

De Schrijvers, die naar den Prijs dingen, worden verzocht, hunne Namen niet bij de Verhandelingen te ſtellen, maar deze met eene Spreuk te onderſchrijven, en er bij te voegen een *verzegeld briefje*, dezelfde Spreuk tot opſchrift hebbende, waarin hunne namen en woonplaatſen gemeld zijn; voorts zich der *kortheid en klaarheid* te bevlijtigen, en hunne Verhandelingen in *goed leesbaar ſchrift*, liefst in de Nederduitſche taal, of in de Latijnſche, Franſche of Hoogduitſche met Romeinſche Letters (naardien het met Hoogduitſche karakters, en onduidelijk geſchrevene, niet in aanmerking gebragt wordt), *vrachtvrij*, en met eene bij het Genootſchap onbekende hand geſchreven, te zenden aan den Medebeſtuurder en *Secretaris* des Genootſchaps, W. A. v a n H e n g e l, *Theol. Doct.* en *Prof. te Leyden.*

Hetzij op nieuw ter waarſchuwing herinnerd, dat men zijne bekroonde Verhandelingen, noch afzonderlijk, noch in een ander werk, zal mogen uitgeven, zonder bewilliging van Beſtuurders dezer Maatſchappij.

Het Genootſchap behoudt aan zich het regt, om naar goedvinden, te algemeenen nutte, gebruik te maken van al de ingekomene Verhandelingen, en dezelve, ſchoon er de Prijs niet aan is toegewezen, ten deele gemeen te maken, hetzij alleen met bijvoeging der zinſpreuken, door de Schrijvers gebruikt, hetzij ook met uitdrukking van derzelver Namen, indien zij, daartoe verzocht zijnde, die gelieven te openbaren.

Eindelijk wordt herinnerd, dat geene ingezondene Verhandelingen door de Schrijvers kunnen worden terug bekomen, dan in kopij, welke, onder opgave van adres en waarborg van onkosten, door de Directie zal bezorgd worden.

P E N N I N G K U N D E.

Opgave der Gedenkpenningen, tegen gereede betaling der bijgevoegde prijzen verkrijgbaar in het Rijks-Depôt van Nederlandſche Medailles te Leiden, *Haarlemmerſtraat, Wijk VI, N°.* 396. (*)

A. *Oudere Gedenk- en andere Penningen.*	Prijs in zilver.	Prijs in Brons.	Prijs in R. ijzer
1574. Gasthuisoordje van Leiden (*van Loon* I, 181)	—	0,50	—

1598.

(*) Gaarne voldoen wij aan het verzoek, om deze opgave in ons weekblad over te nemen, in de hoop, dat daardoor de gelegenheid ter aanſchaffing van deze gedenkpenningen meer algemeen bekend moge worden, en deze fraaije verzameling den gewenschten aftrek moge vinden. *Red.*

Digitized by Google

1598. Dood van Koning Filips II (*van Loon* I, 508)	—	7,00	—
1629. De Admiraal P. Pz. Heyn (Penningplaat)	—	—	0,40
1645. Dood van Hugo de Groot	—	—	0,50
1653. Sneuvelen van den Admiraal M. Hz. Tromp (*van Loon* II, 376, N°. 2) .	—	7,00	0,50
Idem de N°. 3.	—	—	0,40
1672. Eerepenning voor de Leidſche Studenten (*van Loon* III, 83).	—	—	0,50
16 . . Prijspenning van de Leidſche Hoogeſchool (*van Loon* I, 199).	7,50	2,50	—
1676. Sneuvelen van den Admiraal de Ruyter (*van Loon* III, 186).	—	7,00	—
1680. Ter eere van Balthaſar Bekker . . .	12,40	4,00	0,40
1706. Goede vooruitzigten van Koning Karel VI (*van Loon* IV, 447. N°. 1). . .	—	—	0,60
1752. Begrafenis van Prins Willem IV (Verv. op *van Loon* N°. 310).	2,00	—	—
1787. Amſterdam door de Pruisſen ingenomen.	7,80	2,50	—
1791. Huwelijk van Z. M. Willem I. . . .	7,80	2,50	—
1799. Dood van prins Willem George Frederik.	7,60	2,25	—

B. *Nieuwere Gedenk- en Eerepenningen.*

1813. Omwenteling van November 1813. . .	1,00	—	—
„ Intogt van den Souvereinen Vorst in Amſterdam.	1,00	—	—
1814. Inneming van Gorinchem	1,00	—	—
1815. Vereeniging van België met Nederland.	—	7,00	0,50
„ Veldtogt van dat jaar	1,00	—	—
„ Bezwering der Grondwet door Z. M. Willem I.	9,75	2,25	0,40
„ Afkondiging derzelve	12,40	4,00	0,40
„ Inſtelling der Willemsorde.	9,75	2,25	0,40
1816. Prijspenning voor de Nederlandſche Hoogeſcholen.	—	—	0,40
„ Bombardement van Algiers.	—	—	0,40
„ HH. MM. Willem II en Gemalin als Prins en Prinſes van Oranje (Penningplaten).	—	—	1,00
1819. Overlijden van den Admiraal Kinsbergen.	—	—	0,50
1821. Vermeestering van Palembang. . . .	6,75	1,75	0,40
1822. Prijsmedaille voor de Teekenakademiën in het Rijk.	—	—	0,40
„ Dood van den Schilder A. Lens. . .	—	—	0,40

1823.

1823.	Medaille voor 24 en 12 jarige trouwe dienst, groot model	6,00	2,00	—
	Idem klein model	1,25	1,00	—
1824.	Opening van het Noord-Hollandsche kanaal.	19,25	5,00	—
1825.	Tweehonderdvijftigjarig bestaan der Leidsche Hoogeschool.	3,00	1,50	—
„	Huwelijk van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden.	7,60	2,50	—
„	Z. K. H. Prins Frederik en Hoogstdeszelfs Gemalin (Penningplaten) . .	——	——	1,00
	Idem anders (de hoofden alleen). .	——	——	1,00
1829.	Arbiterschap van Z. M. Willem I tusschen Engeland en de vereenigde Staten van Noord-Amerika.	8,60	2,50	—
	Idem in verguld brons.	——	4,50	—
1825–1830.	Javaansche oorlog.	——	1,00	—
1830.	Huwelijk van Prinses Marianne . . .	7,60	2,25	0,40
„	Idem met de portretten.	7,80	2,50	—
„	Bombardement van Antwerpen. . . .	7,60	2,25	0,40
„	Algemeene wapening.	10,80	3,00	0,40
„	Standvastigheid des Konings.	9,00	3,25	—
	Idem in verguld brons	——	5,00	—
	„ in compositie.	——	2,00	—
„	Palstaan der Natie.	10,50	3,50	—
1831.	Heldendood van van Speyk.	9,75	2,25	0,40
„	Idem anders.	7,60	2,25	0,40
„	Tiendaagsche veldtogt.	7,60	2,25	0,40
„	Klein kruis voor de deelhebbers aan denzelven.	——	1,00	—
„	Penning aan de Leidsche Studenten vereerd.	——	——	0,40
„	Overlijden van Bilderdijk.	10,00	3,00	—
1832.	Tweede eeuwfeest van het Athenaeum te Amsterdam.	10,00	5,00	—
„	De Hoogleeraar Th. van Swinderen. .	3,50	1,50	—
„	Verdediging van het Kasteel van Antwerpen.	7,60	2,25	0,40
„	Idem anders.	——	2,25	0,40
„	Idem (met den vijfhoek zonder portrait).	5,00	2,00	0,40
„	Penning te Antwerpen aan Chassé geschonken.	——	——	1,00
„	Klein eereteeken van de verdedigers der citadel.	——	1,00	—
1834.	Vijftigjarig bestaan der Maatschappij tot Nut van 't Algem.	2,00	1,00	—
„	Tweede eeuwfeest van de Kweekschool der Remonstranten.	8,00	4,00	—

1834.

1834.	Dood van Gijsbert Karel, Graaf van Hogendorp.	10,00	3,00	—
1835.	Eerſte eeuwfeest van het Seminarie der Doopsgezinden.	8,00	4,00	—
„	Gedenkteeken voor Kemper te Leiden opgerigt.	2,00	1,00	—
„	Herſtel van Z. M. Willem II, nog Prins van Oranje, uit eene zware ziekte.	2,50	1,25	—
1836.	Tweede eeuwfeest der Utrechtſche Hoogeſchool.	10,00	4,00	—
„	Idem anders	7,60	2,50	—
1837	Tweede eeuwfeest van de Staten-overzetting des Bijbels.	7,50	3,50	—
„	Dood der Gemalin van van Z. M. Willem I.	5,00	1,50	—
1838.	Tweede eeuwfeest van den Amſterdamſchen Schouwburg.	7,50	3,00	—
„	Vijfentwintigjarige herinnering van den moord te Woerden.	4,00	1,50	—
„	Vijfentwintigjarige regering van Z. M. Willem I.	18,00	5,00	—
„	Invoering van het Nederlandſche Wetboek.	19,00	5,00	—
1839.	Huwelijk van Z. K. H. den Prins van Oranje.	5,00	2,00	—
„	Derde eeuwfeest van het Keulſche charter der Vrijmetſelaars.	10,00	4,00	—
„	De Grootvorst-troonopvolger van Rusland te Zaandam.	5,00	2,00	—
„	Venlo aan Nederland teruggeven. . .	——	1,50	—
„	Maastricht ſedert 1830 aan Nederland getrouw.	7,00	2,25	—
„	Eerſte ſpoorweg in Nederland geopend.	5,00	3,00	—
1840.	Maskerade der Leidſcne Studenten. .	3,00	2,00	—
„	Halve eeuwfeest van het Inſtituut voor Doofſtommen te Groningen, met de beeldtenis van H. D. Guyot. . . .	5,00	3,00	—
„	Geboorte des oudſten Zoons van den Prins van Oranje.	7,60	2,50	—
1841.	Prins Frederik 25 jaren Grootmeester der Nederlandſche Vrijmetſelaars. .	10,00	4,00	—
„	Z. M. Willem II in Limburg. . . .	8,50	4,50	—
„	Synagoge te Maastricht ingewijd. . .	7,50	2,25	—
„	De Ruyters ſtandbeeld te Vlisſingen opgerigt (Compoſitie).	——	4,00	—
„	Oudemannenhuis te 's Hage ingewijd. .	7,50	2,25	—
1842.	Huwelijk van H. K. H. Prinſes Sophia.	8,00	3,00	—
1843.	Kon. Akademie voor de burgerlijke Ingenieurs, den handel, enz. te Delft			

op-

opgerigt.	4,00	2,50	—
„ Overlijden van A. R. Falck.	8,00	3,00	—
„ Dood van Z. M. Willem I.	7,60	2,25	—
„ Idem anders.	6,00	2,00	—
1844. Overlijden van Johannes, Graaf van den Boſch (alleen voor de Inteekenaren geſlagen).	10,00	4,00	—
1845. Maskerade der Leidſche Studenten. .	3,00	1,50	—

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

Electro-Magnetiſche Telegraaf, tusſchen Amſterdam en Haarlem.

De Electro-Magnetiſche Telegraaf, die de Hollandſche IJzeren Spoorweg-Maatſchappij, tusſchen de ſtations te Amſterdam en Haarlem, tot hare dienst, heeft doen oprigten, is onlangs voltoold.

In de maand Maart dezes jaars werd de uitvoering van dit hier te lande nieuw middel van onderlinge mededeeling, aan den bekwamen werktuigkundige E. Wenckebach te Amſterdam opgedragen, en reeds heeft men daarvan de meest voldoende uitkomſten verkregen. De inrigting berust op de methode van Wheatſtone (*), en het overbrengen der letter-teekens en ſeinen geſchiedt met eene bijna onmeetbare ſnelheid, en tevens met de meeste juistheid.

De Electriſche lijn is daargeſteld, langs de IJzeren Spoorbaan tusſchen de beide ſtations, over eene lengte van 16700 Nederl. Ellen, (3 uur gaans) door middel van een IJzeren draad, die, op korte afſtanden, op houten ſtijlen rust.

De bodem van den weg dient tevens tot geleider van den Galvaniſchen ſtroom, en men heeft in dit opzigt, door het ingraven van koperen en zinken platen, ter wederzijden en beneden de bedding van het Spaarne te Haarlem den besten uitſlag verkregen.

In navolging van hetgeen onlangs op de Zuid-Westelijke Spoorbaan in Engeland plaats had, heeft men ook deze Telegraphiſche lijn gebruikt, om eene Schaakpartij te ſpelen, die met eene verwonderlijke ſnelheid werd uitgevoerd.

Aan

(*) Men zie de *Verhandel. over de Electr. Telegraaf* in het algemeen, en bijzonder over deszelfs practisch gebruik bij ſpoorwegen, door Dr. S. Bleekrode, in het *Tijdſchrift ter bevordering van Nijverheid*, IX Deel 1ſte en 2de ſtuk, bij de uitgevers dezes onlangs in het licht verſchenen.

Digitized by Google

Aan belangstellenden is de gelegenheid vergund, om, ten geschikten tijde, de werking dezer Telegraaf van nabij te kunnen waarnemen.

Naar men verneemt, zal dezelve weldra langs de geheele Spoorweg-baan tusschen Amsterdam en den Haag worden tot stand gebragt.

Pantographe.

Aan de Koninklijke Academie van Kunsten en Wetenschappen te Parijs, is onlangs door den Heer Pawlowicz, een nieuw werktuig voorgesteld, om verkleinde afteekeningen van platen, kaarten enz. voort te brengen, waaromtrent later een gunstig verslag werd uitgebragt. Onder de proeven dezer kunstbewerking onderscheiden zich twee gegraveerde verkleinde afteekeningen eener kaart van Frankrijk, waarvan de eene, niet meer dan een vierkante palm (decimeter) groot is, en de andere nog viermaal kleiner. Niettegenstaande deze kleine afmeting is de overbrenging met zeer veel naauwkeurigheid geschied.

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

*** Bij de steeds aanwakkerende beoefening van de Geschiedenis der Nederlanden, in derzelver ganschen omvang, is het bijna onnoodig te herinneren aan de COMMENTARII DE REPUBLICA BATAVA, *editio nova, recognita et auctior*, door den beroemden Leidschen Hoogleeraar F. W. PESTEL, in drie Deelen geschreven, waarin de oorsprong der Republiek, de vorm der Regering, hare Staatshuishoudkunde, enz., enz., van de vroegste tijden aan, met grondige zaakkennis worden uiteengezet en behandeld.

De Boekhandelaar D. J. GROEBE, te *Amsterdam*, eigenaar van dat belangrijk werk, zal hetzelve, zooverre een klein getal exemplaren strekt, afleveren tot den prijs van *f* 5,00.

Voorts is nog bij hem te bekomen.

H. J. KOENEN, ADRIAAN PAUW, eene Bijdrage tot de *Kerk-* en *Handelgeschiedenis* der zestiende Eeuw, met Portret en Platen *f* 2,00.

G. D. J. SCHOTEL, Gedachten over het oude Volkslied: *Wilhelmus van Nassauwen* en den *Vervaardiger* van hetzelve *f* 1,20,

——————— het oude Volkslied van *Wilhelmus van Nassauwen* opgehelderd, met Aanteekeningen *f* 0,30.

R.

Digitized by Google

R. H. van SOMEREN en P. A. BRUGMANS, over het Volkslied: *Wilhelmus van Nassauwen*, met Platen *f* 0,90.

L. G. VISSCHER, Iets over Jacob de Coster van Maerlant *f* 0,35.

Orbis Veteribus notus florente Romanorum Imperio.

De Kaart is gedrukt op groot Olifants papier, wordt afgeleverd voor den prijs van *f* 3,60.

En gekleurd . . . . *f* 4,20.

*** Goedkoop aanbod voor *f* 8,00 in plaats van *f* 15,00, van HUGO BLAIR, *Lessen over de Redekunst en fraaije Letteren*, of *Voorschriften over Taal, Stijl, Welsprekendheid en Dichtkunst*, in 3 Deelen, vertaald door wijlen den Hoogleeraar Mr. H. BOSSCHA, en thans op nieuw uitgegeven door Prof. B. H. LULOFS. Te bekomen bij den Boekhandelaar J. de KRUIJFF, te *Utrecht*.

Weêrkundige Waarnemingen, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Oct.	Hoogte van den Barom. D.	L.	Therm.	Wind-streken.	Wind-kracht.	Luchtsgesteldheid.
8	28.	7¾	52½	z.	0	betrokken, regen.
	„	7½	55	z. z. o.	0	idem.
	„	6¾	50½	z. w.	4	bewolkt.
9	28.	5¾	53½	w. z. w.	2 à 4	bewolkt.
	„	6½	59	z. z. o.	2	idem.
	„	6½	54	z. o.	2	bewolkt, regen.
10	28.	8	48½	z. z. o.	2	bewolkt.
	„	8½	56½	z. o.	2 à 4	idem.
	„	8¾	49½	id.	2	helder.
11	28.	8¼	44½	o.	0	bewolkt, dampig.
	„	8	54½	id.	0 à 2	idem.
	„	9¾	51	n. w.	0	bewolkt.
12	29.	0	51	w. n. w.	0	bewolkt.
	„	1¾	57	id.	2	idem.
	„	3¾	50½	id.	2	helder.
13	29.	5½	45½	o.	0	helder.
	„	6½	57½	z. z. o.	0	idem.
	„	7¼	45	z. o.	2	idem.
14	29.	7¼	40	o. z. o.	0	helder, dampig.
	„	7½	55	z. o.	0	helder.
	„	7	44½	o. z. o.	0	idem.

Te HAARLEM, bij de ERVEN LOOSJES.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 24sten OCTOBER.

N°. 44.

(Op aanstaanden Dingsdag zal er weder een Nommer worden uitgegeven.)

BERIGTEN.

AMSTERDAM, *den* 9. *October*. Heden, des voormiddags ten 12 ure, sprak de hooggeleerde heer Mr. C. A. DEN TEX, in de groote gehoorzaal van het Athenaeum Illustre alhier, eene Latijnsche redevoering uit, ter viering van zijne vijf-en-twintigjarige ambtsbetrekking. In eene voorafspraak gaf de redenaar te kennen, dat het zijn voornemen was geweest, in eene toespraak, bij het weder openen der lessen, daaraan te gedenken, doch dat de deelnemende belangstelling van HH. Curatoren en Professoren tot het houden eener meer plegtige rede had aanleiding gegeven.

In de inleiding maakte de spreker opmerkzaam op het hoog gewigt, wat aan de beoefening der geschiedenis behoort te worden gehecht ook in de eeuw, welke wij beleven, en welke in zoo vele opzigten naar verbetering haakt, en zich door voortgang van kunsten en wetenschappen ten doel stelt. Ook tot bereiking van dit doel is de beoefening der geschiedenis noodig, om-

dat zij den weg aanwijst, langs welken op eene gewenschte wijze verbeteringen kunnen plaats hebben. In verband daarmede ſtelt de redenaar zich voor te ſpreken *over hetgeen de ervaring hem gedurende de jongſte vijf-en-twintig jaren, ten aanzien van de behandeling en van het onderwerp der Regtswetenſchap, vooral in ons Vaderland, heeft doen opmerken*, waarbij hij zich voornam tevens gedurig, bij ieder van de te behandelen punten, te wijzen op den vroegeren toeſtand der regtswetenſchap, op de veranderingen, die daarin hebben plaats gehad, en op de oorzaken, die tot dezelve hebben geleid.

Na de Franſche omwenteling zijn in onderſcheidene landen van Europa nieuwe *wetboeken* van burgerlijk regt en van andere deelen des regts vervaardigd. Ook met de Franſche overheerſching ontving men hier de Franſche wetboeken. Naar dezelve werd het regt onderwezen. Vele meenden, dat in dezelve het geheele regt vervat was, daarvan is men thans gelukkig teruggekomen. Vroeger waren het ook vreemde wetboeken, volgens welke onderwezen werd, nu Vaderlandſche. Dat alles had tot onderſcheidene nieuwe beſchouwingen geleid. *Nieuwe Staats-Grondwetten* hadden verder voort na het jaar 1813 het licht gezien. Geheel onvoldoende was vroeger de beoefening van het Staatsregt; die grondwetten wekten eene betere behandeling op. De omvang der regtswetenſchap, derzelver zamenhang met de ſtaatkundige wetenſchappen zijn ook veel beter doorzien, ſedert de beoefening van de *Encyclopedie* der regtswetenſchap meer veld had gewonnen. Groot was voorts de invloed van de beoefening der *Geſchiedenis* op het regt. Het herleven der geſchiedkundige ſtudiën, bijzonder in Duitschland, had ook hier zijne gevolgen. Niet alleen won daardoor de Geſchiedkundige beoefening des Romeinſchen regts, maar men begon ook te denken aan eene algemeene Regtsgeſchiedenis, aan eene vergelijkende Regtsgeleerdheid enz., op welke vroeger niet evenzeer de aandacht was gevallen. — Ook de *Wijsbegeerte* van het regt, door onderſcheiding van hare verſchillende deelen, had veel gewonnen; terwijl het verband van regt en zedeleer niet uit het oog wordt verloren. — Vooral is het dan ook

aan

Digitized by Google

aan eene gepaste *vereeniging van Geschiedenis en Wijsbegeerte*, dat de Regtswetenschap het meest te danken heeft. — Doch nog meer. *Praktisch* is het regt, maar in onze praktische eeuw is ook deszelfs toepassing nog veel meer in het oog gehouden dan vroeger. En het *Academisch Onderwijs!* De begrippen, door den waardigen VAN HEUSDE te dien aanzien gevestigd, zijn meer en meer algemeen aangenomen, ook bij de academische vorming van den aanstaanden regtsgeleerde.

Uit dit alles schijnt wel van voortgang te blijken. Of, vraagt de redenaar zich af, heb ik te veel geprezen? Hij meent, neen, het afgeloopen tijdperk was gunstig, men moet nog altijd voortwerken. Men kenne aan vreemden toe, wat hun toekomt; doch bij Nederlands regtsgeleerden kan zich eene vereeniging opdoen van de helderheid en juistheid der Fransche, en van de grondige diepe wetenschap der Duitsche geleerden; Nederland kan daardoor boven anderen veel vooruit hebben. Maar veel is men ook verschuldigd aan de Vaderlandsche regtsgeleerden, die eene betere beoefening der regtswetenschap, voor zoo verre die thans bestaat, krachtig hebben voorbereid.

Zal verder het academisch onderwijs gewenschte vruchten dragen, zoo is wederkeerige welwillendheid van leeraars en leerlingen onmisbaar. Deze heeft de redenaar tot dus verre mogen ondervinden; hij rekent ook op dezelve voor de toekomst. Aanspraken aan studenten, zoo gewezene als tegenwoordige, aan ambtgenooten, aan curatoren, besloten deze rede, met vermelding van onderscheiden treffende herinneringen en met de uitdrukking van het stellig voornemen, om, zoolang het Opperwezen zulks gedoogt, tot de verdere opbouwing en bevordering der wetenschap krachtig te blijven medewerken.

Bij zijne tehuiskomst vereenigden zich ten huize des hoogleeraars eenige zijner vroegere leerlingen, welke hem een geschenk in zilver, met toepasselijke inscriptie, aanboden; terwijl hem daarop door zijne tegenwoordige, benevens eenige voormalige jongere leerlingen, een fraaije schrijfbureau, benevens eene pendule, vereerd werden.

GEMENGDE BEDENKINGEN RAKENDE DE NEDERLANDSCHE TAALKUNDE.

De heer de Jager heeft in zijne bescheidene en bondige beoordeeling der bezwaren, tegen de meest aangenomene spelling ingebragt, ook de verdediging der schrijfwijze van *air*, *hair*, *oir* in *oorsprong*, *oorkonde* op zich genomen. Buiten hetgeen daartegen reeds is aangevoerd, is mij nog eene andere bedenking voor den geest gekomen, welke, naar mijn inzien, voor de spelling van *aar*, *baar*, *oor*, nadrukkelijk pleit. Het zal zijne aandacht, even weinig als de mijne, ontsnapt zijn, dat, sedert in mijne *Verhandeling over de Spelling* de schrijfwijze van *wereld*, boven die van *wareld* of *waereld* werd aanbevolen, zeer vele onderwijzers de zachte *e* in dit woord hebben doen hooren. Zelfs heb ik bij zulke onderwijzers, die jaren lang bij het voorlezen van den Bijbel, waar altijd *wereld* staat, de *é* scherp hebben doen klinken, opgemerkt, dat zij hunne uitspraak van de letter veranderd hebben. Van daar, dat men niet slechts jeugdige onderwijzers, tegen het sedert eeuwen aangenomene gebruik, om de *é* in *wereld* scherp te doen klinken, maar ook vele openbare sprekers aan dezelve een zacht geluid hoort geven. En heeft niet eene onvoorzigtige toepassing van den regel, dat men, bij het lezen, de klanken volkomen moet laten hooren, vele onderwijzers verleid, om bij hunne leerlingen de *i* in *levendige* enz. geheel als *i* te doen klinken, terwijl zij, bij de meest beschaafde uitspraak, daarin een' klank heeft, in het midden staande tusschen *i* en *e*, ja meer tot de laatste, dan tot de eerste naderende? Heeft niet eene gelijke toepassing veroorzaakt, dat men dikwerf, in *menschen*, de *sch* ons op eene stootende wijze in het oor hoort klinken? Hierop acht gevende, komt het mij niet twijfelachtig voor, dat, indien ik in mijne genoemde *Verhandeling* het schrijven van *air*, *hair*, *oir* had aanbevolen, vele onderwijzers hunnen kweekelingen zouden geleerd hebben, daarin de tweeklanken *ai* en *oi* te doen hooren; en welk eene misselijke uitspraak hierdoor onstaan zou zijn, behoef ik wel niet te zeggen. Door deze opmer-

Digitized by Google

merking verdwijnt, dunkt mij, geheel de op zich zelf nietige grond, voor die schrijfwijze aan te voeren, dat namelijk door het schrijven van *air*, *hair*, *oir*, die woorden, bij het lezen, kunnen onderscheiden worden van *aar* (eene rivier, of verkorting van *ader*) het vr. voornaamwoord en *oor* (*auris*): een grond, welks onhoudbaarheid ik meen, genoeg betoogd te hebben in mijne meergenoemde *Verhandeling*, bl. 52—57.

Bij deze gelegenheid wil ik nog eenige andere bedenkingen voordragen, welke mij niet geheel onbelangrijk voorkomen. Huydecoper heeft ons, in zijne *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, III D. bl. 50—52, geleerd, dat men *waarvan*, *waaraan* enz. wel op zaken, niet op personen mag toepassen, zoodat men wel mag zeggen, *de zaak*, *waarvan ik gesproken heb*, maar niet *de man*, *waarvan ik gesproken heb*, en dat in het laatste geval staan moet, *van wien*. Deze leer is door de meeste taalkenners na hem als waar aangenomen; alleen Bilderdijk, wiens gezag zeker niet minder groot is, dan dat van Huydecoper, heeft in zijne *Korte aanmerkingen op* de genoemde *Proeve*, bl. 122 en 123, die onderscheiding voor willekeurig verklaard. Zie hier zijne woorden: „Kwalijk betwist men „ sints lang, voor *met wie* of *wien*, *waarmede* te mo- „ gen zeggen. Wat is toch het onderscheid? — *Waar*- „ *mede* is; met het genoemde voorwerp, wat of hoe- „ danig ook. *Met wien* ziet bepaaldelijk op een' man; „ *met wie* op eene vrouw, maar in het onzijdige ge- „ slacht kan men niet op gelijke wijze *met wat* zeggen, „ als bij voorbeeld, *het vaartuig* MET WAT *ik geva*- „ *ren heb*. — Het *waarmede* slaat op alle voorwer- „ pen en daardoor op alle geslachten. In 't onzijdige „ is het volstrekt noodig, maar zoo manlijk of vrou- „ welijk ook een voorwerp is, zoo mag het dan ook „ op deze twee slaan, en alleen eene keurigheid, die „ den schrijver en niet de taal eigen is (welke door „ deze ingebeelde kiesheid in verscheidenheden, die een „ rijkdom meêbrengen, verarmt) maakt hier verschil „ in." — Ik stem met dit gevoelen van Bilderdijk volkomen in, en wil er slechts nog een enkel voorbeeld, uit gezaghebbende schrijvers ontleend, ter bevestiging bijvoegen. Het eerste is genomen uit het *Berecht*, door Vondel geplaatst voor zijn Treurspel

Adam in ballingschap, waar men leest: „De gemelde Gregorius zeght: „Toen Adam de Godtheit ontviel, *waervan* zijn hart gepropt was, bezweek het licht des verstants.” Een tweede komt mij voor bij den keurigen S. Stijl, in zijn werk, getiteld: *Opkomst en bloei der Vereenigde Nederlanden*, bl. 25 der uitgave van 1778: „Ik antwoord, dat voordeezen de strijdbaarste voorstanders der vrijheid Italiaanen geweest zijn, en dat de volksregeering nergens volstrekter geweest is, dan bij de Atheners; een volk, *daar* de Franschen voor al het overige zo gaarne *naar* willen gelijken.” Eindelijk voer ik nog den uitmuntenden taalgeleerde Kluit aan, bij wien ik op bl. 3 van het III[de] Deel zijner *Historie der Hollandsche Staatsregering* geschreven vind: „De thans dienende Raadsheeren nog voor een jaar te laten aanblijven, mits *daarbij* te voegen een lid uit Westvriesland.”

In het *Mengelwerk* van N°. VIII der *Letteroefeningen* voor 1845, las ik met genoegen eenige waarschuwingen tegen het gebruik van sommige verkeerde woorden. Doch met verwondering zag ik daarin ook het niet onderscheiden van *hen* en *hun*, als vierden en derden naamval, en dat van *werd* en *wierd* als den onvolm. verledenen tijd van de aantoonende en bijvoegende wijze grootelijks afgekeurd. Ik weet, dat die onderscheiding door Huydecoper in zijne *Proeve*, I. D. bl. 239 en 240, bl. 193—197 aanbevolen, en dat die van *hen* en *hun* sedert algemeen gevolgd is; doch ik houde het daarvoor, dat zij in den grond geheel willekeurig is. Ik meen het den taalkundigen schrijver der genoemde waarschuwingen schuldig te zijn, de gronden van mijn gevoelen te ontvouwen. *Hen* en *hun* behooren tot een' verschillenden tongval volgens de zeer gewone verwisseling van *e* en *u* in onze taal. Men denke slechts aan *helpen* en *hulp*, *bestelpen* en *bestulpen*, *nooddruft* voor *nooddurft* van *derven* en vele anderen. Men herinnere zich voorts, dat er geen woord in onze taal te vinden is, waarin de naamvallen door verandering der vokaal worden aangeduid, en men zal zich gereedelijk overtuigen, dat de voorgestelde onderscheiding louter willekeurig is. Zij wordt intusschen door het vrij algemeene gebruik der keurigste schrijveren na Huydecoper gewettigd en verdient derhalve gevolgd te worden.

Digitized by Google

den. Doch de onderſcheiding van *werd* en *wierd* is niet evenzeer door het gebruik als 't ware geijkt. Dat echter die onderſcheiding niet minder willekeurig is, blijkt daaruit, dat *werd* en *wierd* tot de verſchillende vormen *worden* en *werden* behooren. *Worden* vormt regelmatig in den onvolm. verledenen tijd *werd*, *werden* daarentegen *wierd*. Dat *werden* in de onbepaalde wijze en den tegenwoordigen tijd der aantoonende, oudtijds, even zeer als *worden*, in gebruik was, kan aan niemand, die in de werken van vroegere ſchrijvers geen volſlagen vreemdeling is, onbekend wezen. Een enkel voorbeeld evenwel wil ik, ter nadere bevestiging, hier laten volgen. Zoo leest men in den *Sp. Hist.* van Maerlant, III D. bl. 277:

Maer omme dat ſi met dier eeren
Werden ſouden die kinder ons Heren.

en in de *Stichtelijke Rijmen* van Camphuyſen, bl. 342 der uitgave van 1727:

Dan is de wensch ten halven goed,
Als 't hert zich bij de tonge doet;
Maar dan volmaakt, als van 't goed hert
Na Godes wil gewenſchet *werd*.

Men voege hier nog bij, dat wij in onze taal geen' eigenen vorm voor de aanvoegende wijze bezitten. In den eerſten en derden perſoon kan men dien wel eenigermate aanduiden, b. v. ik wensch, dat u dat geluk *moge* ten deel worden; maar die wijze wordt geheel onkenbaar in het zeggen: ik wensch, dat gij dat geluk *moogt* ten deel krijgen; zoo ook in het meervoud: ik wensch, dat u die zegeningen *mogen* ten deel worden. En waar zal men een tweede voorbeeld in onze taal kunnen aanwijzen, waarbij de ſubjunctivus door verandering van klinker van den indicativus onderſcheiden wordt? Ik heb er dus niet tegen, dat iemand deze geheel willekeurige onderſcheiding in het ſpreken of ſchrijven volgt; maar verklaar er mij ernſtig tegen, dat men die onderſcheiding aan anderen als een' geldigen taalregel opdringe. Voor 't overige acht ik het vrij onverſchillig, of men *werd* of *wierd* verkieze te ſchrijven, doch maak voor mij liefst van *werd* gebruik, omdat *werden* thans niet meer gebruikt wordt.

M. Siegenbeek.

Digitized by Google

PROGRAMMA
VAN HET
GENOOTSCHAP TER BEVORDERING DER HEELKUNDE,
TE AMSTERDAM,
Voor den Jare 1845.

Het Genootſchap ter bevordering der Genees- en Heelkunde te Amſterdam hield, op Woensdag den 3 September 1845, eene Buitengewone Vergadering, in het lokaal voor de Kliniſche ſchool dezer ſtad, onder voorzitting van den Hoogleeraar C. B. Tilanus.

De Voorzitter opende dezelve met eene gepaste aanſpraak, en bragt vervolgens eene regtmatige hulde toe aan de wetenſchappelijke verdienſten van die Leden des Genootſchaps, welke in het jongst verloopen jaar door den dood aan hetzelve waren onrukt geworden; waaruit bleek, dat hetzelve te betreuren had de verliezen van de Hooggel. en Zeergel. Heeren J. Themmen, Med. Doct. te Deventer; N. C. de Fremery, A. L. M. Phil. et Med. Doct. en Profesſor te Utrecht; J. B. Arnoldi, Heel- en Vroedm. te Monnikendam; J. Houwink, Matheſ. Mag. Phil. Nat. Med. et Artis. Obſt. Doct. te Heerenveen, en J. de Vries Hoffman, Med. Doct. en Lector te Kampen.

Hierna deed de Secretaris verſlag van de werkzaamheden, welke gedurende het laatſte Genootſchapsjaar bij hetzelve hadden plaats gegrepen, en van hetgeen hetzelve bovendien belangrijks had opgeleverd; berigtende wijders, dat op geen der uitgeſchrevene prijsvragen, tot dus verre, eenig antwoord was ingekomen; en dat de aan het Genootſchap, door eënen onbekenden Schrijver, onder het *motto χρηστά δ'ἕις πανθὸς εἵνεκα* ingezonden, en bij het programma van den Jare 1844 vermelde verhandeling over de Indigo, met twee daar achter gevoegde waarnemingen, tot betoog van het nut derzelve tegen *vallende ziekte*, niet was terug verlangd geworden. Het verzegeld naambillet werd derhalven ongeopend verbrand.

De vergadering heeft vervolgens beſloten, om de niet beantwoorde prijsvraag over het *chemisch* en *microscopisch* onderzoek der dierlijke weefſels *in te trekken*, en, onder inwachting van antwoorden op de navolgende, nog onbeantwoord gebleven prijsvragen:

A. De *Typhus*, in hare verſchillende vormen met onderſcheidene benamingen beſtempeld, is in lateren tijd het onderwerp geweest van veler naſporingen: evenwel ontbreekt nog een algemeen aangenomen begrip, zoowel van den aard der

der ziekte, als over het al dan niet wezentlijk verſchil in de bedoelde vormen.

Het Genootſchap, de opheldering van deze leer hoogst wenſchelijk achtende, vraagt:

„ Welke zijn de meest geldende meeningen omtrent den „ oorſprong, den aard, de herkenning en de behandeling „ van typheuſe koortſen? Wat is deswegens het gevoelen „ van den Schrijver; voor zoo verre mogelijk is, geſtaafd „ door eigene waarnemingen aan het ziekbed en door lijk- „ openingen?"

(Men verlangt de beſchrijving der lijkopeningen, welke tot ſtaving van bijzondere gevoelens worden aangevoerd, gepaard te zien aan bondige verhalen der voorafgegane ziekte, en juiste opgave van de behandeling,) te beantwoorden vóór 1°. Februarij 1846.

B. „ Eene geſchiedenis der *Genees-* en *Heelkunde* in „ Nederland, van de vroegſte tijden, tot aan den dood van „ Matthias van Geuns en Andreas Bonn." te beantwoorden vóór I°. Februarij 1847.

C. In het Jaar 1804 werd door het genootſchap ter bevordering der Heelkunde eene vraag voorgeſteld over de natuur, oorzaken, kenmerken, voorzegging en behandeling der Amauroſis: het antwoord op dezelve van wijlen den Heelmeester J. Logger te Leiden werd den uitgeloofden prijs waardig gekeurd, uitgegeven in de Nieuwe Prijsverhandelingen van het Genootſchap, D. I. De uitbreiding, aan de beoefening der ziekten van het oog ſedert dien tijd ten deel gevallen, doet een nieuw overzigt der tegenwoordige kennis van dit gewigtig onderwerp wenſchelijk achten. Het genootſchap vraagt derhalve:

„ Eene oordeelkundige beſchouwing van de kennis en be- „ handeling der Amauroſis, in hare verſchillende vormen „ zoowel gegrond op anatomiſche, phyſiologiſche en pa- „ thogiſche naſporingen, als op de practiſche ervaring, ſe- „ dert het begin dezer eeuw." Te beantwoorden vóór 1°. Februarij 1846, *dit jaar geene nieuwe prijsvraag uit te ſchrijven.*

Het genootſchap, van opgemelde beſluiten kennis gevende, heeft gedacht, als voormaals, daarbij te moeten voegen: dat alleen Nederlandſche Genees- en Heelkundigen zullen toegelaten worden te dingen naar eenigen Eereprijs van hetzelve, — dat men geenerlei geſchriften zal aannemen, tenzij geſteld in het Nederduitsch, en zeer leesbaar en met eene vreemde hand geſchreven, — dat de antwoorden op voorgeſtelde prijsvragen, gelijk ook de naar eene *Premie* dringende bijzondere Verhandelingen en Verzamelingen van Waarnemingen, met eene zinſpreuk moeten onderteekend zijn, en vergezeld van een verzegeld billet, ten opſchrift hebbende dezelfde zinſpreuk, en inhoudende den

 naam,

naam, titel en de woonplaats des Schrijvers; — dat alle Geschriften, zonder onderscheid, vrachtvrij moeten worden gezonden aan den Medebestuurder en Secretaris des Genootschaps P. J. van Maanen; — dat alle Voorstellen, bijzondere Verhandelingen, Waarnemingen, of Verzamelingen van Waarnemingen, liefst vóór den eersten Julij van ieder jaar, moeten worden ingeleverd; — *Dat alle stukken, welke aan het Genootschap medegedeeld, en door hetzelve der uitgave worden waardig gekeurd, het volstrekte eigendom zullen zijn van hetzelve, terwijl de overige aan de Schrijvers zullen worden terug gezonden*, — dat de verzegelde Biljetten der niet voldoende gekeurde Prijsschriften ongeopend zullen verbrand worden; — dat Bestuurders des Genootschaps niet zullen mogen dingen naar eenigen Eereprijs van hetzelve; — dat ook aan geen' van deszelfs Leden zulks geoorloofd zal wezen, dan onder voorwaarde, dat zijn Prijsschrift, en het opschrift van het daarbij gevoegde verzegelde Billet, met de letter L geteekend zij, — dat eindelijk de naam eens iegelijken, wien, uit welken hoofde ook, eene *Premie* geschonken wordt, ten spoedigste, door middel der gewone Tijdschriften, zal bekend gemaakt worden.

In deze buitengewone Vergadering zijn tot gewone Leden verkozen de Heeren:

P. Bleeker, Officier van Gezondheid te Batavia. *W. Bosch*, Med. Doct. Dirigerend Officier van Gezondheid der 1ste Klasse te Batavia. *J. C. van den Broecke*, Med. Doct. te Middelburg. *L. Ali Cohen*, Med. et Art. Obst. Doct. te Groningen. *T. C. Donders*, Med. Doct. Officier van Gezondheid bij de Militaire Kweekschool te Utrecht. *W. M. J. Junius*, Med. Chir. et Art. Obst. Doct. te Wassenaar. *J. P. T. van der Lith*, Med. Doct. en Geneesheer van het gesticht voor Krankzinnigen te Utrecht. *C. Swaving*, Med. Doct. en Officier van Gezondheid te Samarang. *J. G. Waardenburg*, Med. Chir. et Art. Obst. Doctor en Lector te Haarlem.

En tot buitengewoon Lid, de Heer

Dr. *P. L. Beckers*, Inspecteur van de Geneeskundige Dienst bij de Land- en Zeemagt, te 's Gravenhage.

Amsterdam, den 3 September 1845.

P. J. van Maanen, *Directeur en vaste Secretaris.*

NB. *De gewone Vergaderingen zullen gehouden worden op Woensdag, den 22 October; Woensdag den 24 December; Woensdag den 18 Februarij; en in April, Woensdag na Paschen, in het lokaal voor de Klinische School, op den Kloveniersburgwal* N°. 109, *des avonds ten half zeven ure.*

PRAC-

Digitized by Google

PRACTISCHE OPMERKINGEN OMTRENT VERSCHILLENDE ZIEKTEN VAN HET

ZINTUIG DES GEHOORS,

ontleend uit Tabellarische overzigten, *door*

A. SYMONS, (*) Chirurgijn enz., te *Rotterdam*.

Reeds lang is het eene bekende waarheid, dat practische opmerkingen en beschouwingen, waargenomen bij een groot aantal zieken, het best te ontleenen en te verkrijgen zijn, door, gedurende de behandelingen, al hetgeen in middellijk of onmiddellijk verband met het gebrek zelve kan staan, naauwkeurig aan te teekenen op doelmatig daartoe ingerigte tabellen. Ook door mij wordt het nut daarvan meer en meer ingezien, en daardoor ben ik dan nu ook in staat, om uit algemeene tabellarische overzigten mijne opmerkingen toe te lichten; dit, een eerste gedeelte van eenen meer omvattenden arbeid, volgt hier. Een tweede gedeelte, de meer bijzondere uiteenzetting van het eerste, zal naar algemeene ziektevormen gerangschikt zijn; terwijl in eene derde afdeeling een vervolg van het vroeger medegedeelde anatomische, physiologische en pathologische verslag, nopens de vorderingen in het gebied der oorheelkunde, zoo binnen- als buitenlandsch, (†) later zal bekend gemaakt worden.

Men zal ontwaren, dat mijne verkregene uitkomsten tot nu toe zeer ongunstig zijn, dat meerendeels de genezingen en verbeteringen der ziekten betrekking hadden op meer recente gevallen. (§) De redenen daartoe zullen genoegzaam ter gelegener plaatse ontvouwd worden. Vijftig ziektegevallen, met oplettendheid gadegeslagen, maken het onderwerp

(*) Reeds in Julij van het afgeloopen jaar las ik deze opmerkingen alhier voor, in het geneeskundig genootschap „disce docendus adhuc;" daar zij echter een eerste gedeelte van eenen meer omvattenden arbeid bevatteden, zoo liet ik dit liggen, tot ook de twee volgende gedeelten daarvan voltooid zouden zijn; en welke, vereenigd, bestemd waren, om in een Geneeskundig Tijdschrift geplaatst te worden, of in eene afzonderlijke brochure het licht te zien. Daar de twee laatste gedeelten echter nog niet voltooid zijn, zoo scheen mij het beste middel, om voorloopig het bovenstaande in dit Weekschrift bekend te maken.

Rotterdam, 11 September 1845.

(†) Zie *Archief voor Geneeskunde*, enz., uitgegeven door J. P. Heije, 1843, III Deel, 1ste en 2de Stuk, bl. 137.

(§) Men houde in het oog, dat de hier medegedeelde waarnemingen slechts tot ultimo December 1843 loopen.

Digitized by Google

werp uit mijner gedane opmerkingen. Dit getal kan niet groot genoemd worden; het kan echter reeds genoegzaam zijn, om over enkele punten eenig licht te verspreiden, en al meer en meer de medewerking ondervindende der vaderlandsche geneeskundigen, zal het mij aangenaam zijn, in een volgend jaar mijne opmerkingen en gevolgtrekkingen uit een grooter aantal ziektegevallen te hebben mogen putten.

I.

Algemeen overzigt der behandelde gebreken van het zintuig des gehoors.

De hierna te vermeldene statistieke overzigten, bevatten een aantal van vijftig (50) personen, behandeld gedurende het tijdvak van Junij 1842 tot en met December 1843.

TABEL A.

Van het mannelijk geslacht waren	30
Van het vrouwelijk geslacht waren	20
	50

TABEL B.

VOLGORDE in OUDERDOM.	Aantal der gebreken, ond. behand. gekom. op den leeftijd van	De gebreken waren ontstaan op den leeftijd van	Aant. der gebr. welke reeds bestaan hadden gedur. den tijd van
Minder dan eene maand tot 6 maand.	0	0	6
Van 6 maanden „ 1 jaar.	0	0	2
„ 1 jaar „ 2 jaren.	0	2	8
„ 2 jaren „ 5 jaren.	0	1	7
„ 5 jaren „ 10 jaren.	4	3	10
„ 10 jaren „ 15 jaren.	2	7	9
„ 15 jaren „ 20 jaren.	3	4	5
„ 20 jaren „ 30 jaren.	10	14	1
„ 30 jaren „ 40 jaren.	14	8	0
„ 40 jaren „ 50 jaren.	7	4	0
„ 50 jaren „ 60 jaren.	7	4	0
„ 60 jaren „ 70 jaren.	2	0	0
„ 70 jaren „ 80 jaren.	1	1	0
Onbekend	0	2	2
	50	50	50

Deze tabel doet zien, dat het grootste aantal lijders op dien leeftijd in behandeling kwamen, dat hun de ziekte het meest hinderlijk was ter uitoefening van hun beroep; dit was namelijk de middelbare ouderdom van 20—40 jaren; het ge-

Digitized by Google

getal lijders bedroeg 24. Gedurende het tijdvak van 20—30 waren ook de meeste gebreken ontſtaan, derzelver getal was 14. Hoe verouderd de meeste ziekten waren, blijkt daaruit, dat het grootſte aantal viel gedurende eene tijdruimte van 5—10 jaren, daarop volgt van 10—15 jaren, en hierop, die van 1—2 jaren beſtaan hadden. *Één* was er zelfs, wiens lijden 30 jaren geduurd had. Twee perſonen konden zich volſtrekt niets nopens het ontſtaan der ziekte herinneren.

De volgende tabellen C, D, E, F, geven achtereenvolgend op, den ſtaat der gebreken, naarmate een oor of beide aangetast werden, hoedanig het verſchijnſel, de ſuizing, bij de lijders zich verhield; de ſplitſing der zieken, naarmate zij de ſteden of het platte land bewoonden, en eindelijk geeft tabel F op, de ſtaat der beroepen of bedrijven, welke de lijders uitoefenden, tijdens zij onder behandeling kwamen.

Tabel C.

	Mann.	Vrouw.	
Aantal der gebreken aan beide ooren .	25	14	39
„ „ „ „ het link. oor alleen	4	0	4
„ „ „ „ „ regt. „ „	1	6	7
			50

Tabel D.

	Mann.	Vrouw.	
Aantal der gebreken met ſuizing verbonden	18	13	31
„ „ „ zonder „	12	7	19
			50

Tabel E.

	Mann.	Vrouw.	
Bewoners van het platte land . .	13	0	13
Bewoners van ſteden	17	20	37
			50

Tabel F.

Geletterden of kantoorbezigheden hebbende .	8
Winkelier	1
Mannelijke dienstboden	2
Vrouwelijke „	5
Werkſters	3
Schippers	2
Kleedermakers	2
Landbouwers	4
Molenaar	1
Schoenmaker	1
Behanger	1
Baker	1
Viſcher	1
Barbier	1

Smid

Digitized by Google

Smid	1
Pottebakker	1
Scheepstimmerman	1
Zonder beroep, meestal vrouwen of kinderen	13
Niet in ſtaat eenig beroep uit te oefenen . .	1
	50

De ſtaat der genezingen, verbeteringen of als ongeneeslijk verklaarden was als volgt:

TABEL G.

	Herſteld ontſlag.	Verbeterd ontſlagen.	Ongenees-lijk.	
Mannelijk geſlacht	8	4	18	30
Vrouwelijk »	5	3	12	20
	13	7	30	50

De gebreken, welke als herſteld of verbeterd uit de behandeling ontſlagen zijn, hadden, ieder in het bijzonder, beſtaan den volgenden tijd.

TABEL H.

MANNELIJK GESLACHT.

Herſteld ontſlagen.	Verbeterd ontſlagen.
Een had geduurd 19 jaren.	Een had geduurd 14 jaren.
» » » 10 »	» » » 8 »
2 hadden » 2 »	» » » 7 »
1 had » 1 jaar.	» » » 3 »
1 » » 6 maanden.	
1 » » 4 »	
1 » » 3 »	
1 » » minder dan 1 maand.	
8	4

VROUWELIJK GESLACHT.

Herſteld ontſlagen.	Verbeterd ontſlagen.
Een had geduurd 5 jaren.	Een had geduurd 10 jaren.
» » » 2 »	» » » 6 »
» » » 6 maanden.	» » » 2 »
» » » 3 »	
» » » minder dan 1 maand.	
5	3

Van de 50 lijders, die ik aan verfchillende oorziekten behandelde, leden aan de volgende ziekten in het algemeen:

TABEL J. 1.

		Mannel. geflacht.	Vrouwel. geflacht.	
1.	Morbi aurium fcrophulofi	11	10	21
2.	Morbi aurium rheumatici	4	4	8
3.	Morbi aurium arthritici	4	1	5
4.	Morbi aurium pforici	1	0	1
5.	Morbi aurium nervofi	5	4	9
6.	Morbi aurium fyphilitici	1	0	1
	Sine complicatione	4	1	5
				50

Voor zoo verre het in mijn bereik lag, kon ik de gebreken, als volgt, rangfchikken:

TABEL J. 2.

		Mann.	Vr.
1.	Acute ontfteking van den uitwendigen gehoorweg en van het trommelvlies	1	1
2.	Chronifche ontftek. van den uitwend. gehoorweg en het trommelvlies, met otorrhoeä . .	3	2
3.	Chronifche ontftek. van den uitwend. gehoorweg en het trommelvlies, zonder otorrhoeä .	1	1
4.	Chronifche ontfteking van den uitw. gehoorweg met vernaauwing der buis van Euftachius	2	2
5.	Chronifche ontfteking van den uitwendigen gehoorweg, met vorming eener polyp . . .	0	1
6.	Chronifche ontfteking van den uitw. gehoorw., met geheele verwoesting van het trommelvl.	0	1
7.	Chronifche ontftek. van den uitw. gehoorw. met ulceratiën op, of perforatiën van het trommelvl.	3	1
8.	Catharrus chronicus van de buis van Euftachius en trommelholte	9	4
9.	Catharrus chronic. van de buis van Euftac. en trommelh., met vernaauw. van de tuba Euft.	2	1
10.	Catharrus chronicus van de buis van Euft. en trommelholte, met vernaauw. van de tuba Euftach. en verwoest. van het trommelvl.	2	1
11.	Surditas nervofa	5	4
12.	Geheele toegroeijing der buis van Euftach.	1	0
13.	Verbeening van het trommelvlies	1	1
		30	20

(Het vervolg en flot hierna.)

KUNST-

Digitized by Google

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

*** De ERVEN LOOSJES, te *Haarlem*, hebben thans aan hunne Correspondenten alom verzonden:

Zedelijke Verhalen, door A. LOOSJES, Pz., *derde Druk*, met het Portret van den Schrijver, in 8vo. Postformaat, à *f* 1,80.

Deze goedkoope uitgave van een nog steeds gelezen boek vertrouwt men, dat vele koopers vinden zal.

Bovengemelde debiteren met succes:

Handboek voor Notarissen, volgens de Nederlandsche Wetgeving, door Mr. P. MABÉ, Jr., 3 Deelen in gr. 8vo., à *f* 10,90.

En de **Bijlage** op hetzelve onder den titel van:

De Wet op het Notaris-ambt toegelicht, door Mr. P. MABÉ, Jr. en Mr. G. de VRIES, Az.

Makende met elkander een *volledig* werk uit over het *Notaris-ambt*.

Weêrkundige Waarnemingen, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Oct.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Windstreken.	Windkracht.	Luchtsgesteldheid.
15	29. 5¾	43	o. z. o.	0 à 2	helder, dampig.
	„ 4½	53½	z. z. o.	2	helder.
	„ 2½	47	z. o.	2	bewolkt.
16	29. 1¾	49	z. z. w.	2	betrokken.
	„ 1¾	56	w. n. w.	2	bewolkt.
	„ 2¾	50½	n. w.	2	idem.
17	29. 2¾	50½	z. w.	2 à 4	bewolkt.
	„ 1½	55½	id.	4 à 6	idem.
	„ 0	54	id.	4 à 6	betrokken, regen.
18	29. 0½	58½	w.	6	betrokken, regen.
	„ 1	58½	id.	6	bewolkt, buijig.
	„ 1½	58	id.	6	idem. idem.
19	29. 3	53½	w.	0	bewolkt.
	„ 3¾	53	w. z. w.	0	betr., regen, dampig.
	„ 2¾	56	id.	2 à 4	betrokken.
20	29. 0¾	54½	z. w.	4	betr., regen, dampig.
	„ 0¾	56	w. z. w.	4	bewolkt, buijig.
	„ 0	52	w.	6	idem. idem.
21	29. 1	60½	n. w.	8 à 10	bewolkt.
	„ 2½	50	w. n. w.	8	bew., buijig, ruw weêr.
	„ 3½	52	id.	4 à 6	bewolkt.

Van 20 op 21 October des nachts ruw weêr w. n. w. storm.

Te HAARLEM, bij de ERVEN LOOSJES.

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

DINGSDAG DEN 28sten OCTOBER.

N°. 43.

BERIGTEN.

PARIJS, *den* 16 *September*. De Fransche Maatschappij, *de Statistique Universelle*, heeft, op voorstel van haar *Comité Scientifique*, den heer EDELHARD BERNARD SWALUE (te Goes), vereerd met eene medaille voor eęn, door hem, aan dezelve ingezonden en in haar Maandschrift opgenomen stuk, getiteld: *Notice Statistique sur le Royaume des Pays-Bas et ses Colonies.*

LEYDEN. Curatoren van het Stolpiaansch Legaat aan de universiteit te Leyden, overwogen hebbende eene in het Nederduitsch geschrevene Verhandeling, geteekend met de spreuk: *Want het oor proeft de woorden, gelijk het gehemelte de spijzen smaakt*, enz., JOB 34: 3, 4, ingezonden tot antwoord op de Vraag, den 15 Februarij 1844 uitgeschreven, en luidende:

Mag men aannemen, dat er bij den mensch een ingeschapen gevoel van God bestaat? Zoo ja, van welken aard is dat gevoel? Welke betrekking heeft hetzelve tot de overige Vermogens van den geest, en welke

kracht bezit het, om van Gods aanwezen overtuigd te zijn?
hebben eenſtemmig geoordeeld, dat door die Verhandeling de voorgeſtelde vraag geenszins op eene voldoende wijze is beantwoord, en dat daarom aan dezelve de uitgeloofde eereprijs niet kan worden toegekend. Na de uitſpraak is het verzegeld billet, bij de Verhandeling gevoegd, ongeopend verbrand.

C. G. C. Reinwardt,
Secret.

Haarlem. Gaarne verleenen wij eene plaats aan het onderſtaande.

Aan de Redactie van den Algemeenen Konst- en Letterbode.

Mijnheer de Redacteur!

Ik acht mij verpligt in het belang der wetenſchap en der lijders u te verzoeken, het volgende geval goedgunſtig in uw geacht tijdſchrift te willen opnemen.

T. Dijkstra, geboren te Marsſum, was ſedert zijn 5de jaar lijdende aan eene gewrichtsverſtijving van den linker-elleboog. Dezelve was ontſtaan door eenen val en daarop volgende ontſteking, welke door geene geſchikte behandeling kon verhinderd worden, zoodat door verdikking en zamengroeijing van de banden, welke het elleboogsgewricht zamenſtellen, de geringſte buiging of uitſtrekking onmogelijk was.

Dit gebrek verhinderde patiënt, die nu 15 jaren telt, het beroep van ſchoenmaker, hetwelk hij wilde leeren, te kunnen uitoefenen. Daarom was het zijn dringende wensch, om, zoo mogelijk, van zijn gebrek te worden herſteld.

Op gronden, welke ik binnenkort in een geneeskundig Tijdſchrift zal uiteenzetten, beſloot ik door gedeeltelijke wegneming der aangegroeide beeneinden, de natuur gelegenheid te geven tot het vormen van een nieuw gewricht.

Op den 10. Julij 1845 werd de kunstbewerking in tegenwoordigheid van de Heeren Med. Doct. en Chir.

Schreu-

Schreuder, van Dam en Metz op de navolgende wijze verrigt.

Eene huidwonde in den vorm eener ⊓ ontblootte het achterſte gedeelte des elleboogs-gewrichts zoodanig, dat de aangegroeide beeneinden zigtbaar en toegankelijk waren; daarna werd de elleboogzenuw zoo ver losgepraepareerd en teruggehouden, dat dezelve bij de wegname der beeneinden niet konde gekneusd worden: hierna werden in verſchillende acten de beeneinden van het opperarmbeen, ellepijp en ſpaakbeen zoo verre weggenomen, dat de arm vrij en ongehinderd door mij kon bewogen worden: hierop werd de wond gehecht, en de patiënt te bed gebragt.

De acte der operatie en het geheele volgende genezingsproces hebben zich in het algemeen zoo gunſtig en boven verwachting doen kennen, dat deze gecompliceerde verwonding ongeacht zijne moeijelijkere bewerking boven amputatiën en exarticulatiën, verreweg als minder gevaarlijk voor het leven mag beſchouwd worden, dan deze, — en dat mijne ondervinding hieromtrent geheel inſtemt met de ervaringen van vreemde autoriteiten.

Ook het reſultaat heeft getoond, wat de natuur vermag, indien men hare wetten weet toe te pasſen. Alle bewegingen der hand en voorarm zijn volkomen, de buiging van den voorarm is volmaakt, terwijl het gewricht van den elleboog eene bewegelijkheid en ſtevigheid tevens heeft gekregen, waardoor men op den eerſten aanblik deze van den gezonden arm naauwelijks kan onderſcheiden.

De redenen, waarom ik dit geval gaarne algemeen bekend zag, is gelegen in den wensch, om door dit voorbeeld ook onder onze Vaderlandſche Chirurgen eene navolging op te wekken, waardoor menig lid, hetwelk nu wegens beenverzwering en andere gebreken geamputeerd wordt, door resectie zou behouden en daardoor de nemende Akiurgie in eene hoe langer hoe meer behoudende zou veranderd worden.

Ik heb de eer mij te noemen

UwEd. beſtendige lezer

Leeuwarden, G. Taapken, Jr.
6. October 1845. *Med. chir. et art. obst. Doct.*

PRACTISCHE OPMERKINGEN OMTRENT VERSCHILLENDE ZIEKTEN VAN HET

ZINTUIG DES GEHOORS,

ontleend uit Tabellarische overzigten, *door*

A. SYMONS, Chirurgijn enz., te *Rotterdam*.

(Vervolg en slot van bl. 271.)

Een oogenblik bij deze tabel (J. 2.) stil staande, dan vallen dadelijk in het oog de twee hoofdvormen, welke ter behandeling voorkwamen; wij hadden 17 maal de chronische ontsteking van den uitwendigen gehoorweg te behandelen, 19 keeren de chronische ontsteking van de trommelholte en de buis van Eustachius; terwijl slechts tweemaal de acute ontsteking van het trommelvlies en van den uitwendigen gehoorweg zich voordeden. De vernaauwing der buis van Eustachius deed zich, volgens mijne waarnemingen, niet zoo dikmaals voor, als anderen dit in een betrekkelijk minder getal hadden waargenomen; ik nam haar *tien* maal waar, daar prof. Ruëte, te Göttingen, dezelve *tien* (10) keeren zag op een getal van 34 ooren-lijders. Opmerkingswaardig is het ook, dat ik nimmer de vernaauwing der Eustachiaansche buis op zich zelve staande vond; zij was altijd of met eenen chronischen catharrus van de oortrompet en trommelholte, of met eene chronische ontsteking van het trommelvlies en den uitwendigen gehoorweg verbonden. De surditas nervosa zag ik negen (9) keeren, en deze bestond meestal alleen, zonder vernaauwing of ontsteking van de aangrenzende deelen. Ik heb mij zeer veel moeite gegeven, om vaste onderscheidingsteekenen daar te stellen tusschen deze soort van doofheid en andere. Het is een der moeijelijkste punten, op wetenschappelijke gronden berustende diagnosis daar te stellen; ik moet echter volmondig verklaren, dat de meeste der practici tot nu toe zich hebben laten verleiden door bijkomende omstandigheden, om de zenuwachtige doofheid meer aan te nemen, dan zij werkelijk bestond. Zoo komt het mij ook voor, dat de naam van *paralysis nervi acustici*, welke meestal aan deze soort van doofheid gegeven wordt, zeer ondoelmatig is. Het is uiterst zeldzaam, dat de functie der gehoorzenuw geheel opgehouden heeft te bestaan, en ik meen het bijna als zeker te kunnen vaststellen, dat onder de opgenoemde 50 lijders er zich slechts één bevond, waarbij ik mij overtuigd hield, dat eene volkomene paralysis bestond. Bij de bijzondere behandeling en uiteenzetting der verschillende gebreken, zal ik waarschijnlijk op dit geval terugkomen. Het komt mij voor,

Digitized by Google

voor, dat eene ontſtekingachtige aandoening van de verſchillende deelen van het werktuig des gehoors, immer voorafgaat, en blijft er, dien ten gevolge, eene zenuwachtige doofheid over, dan is het, dat de ontſteking, welke zich zeer zelden acuut voordoet, ongemerkt en als het ware ſluipende voortgaat, en zoodoende de gehoorzenuw zelve door hare verſchillende takverſpreidingen en voornamelijk door hare verbinding met den Ramus Superficialis Nervi Vidiani (volgens Arnold), ſympathisch geprikkeld wordt.

Het zij er verre af, dat ik dezen geprikkelden toeſtand voor paralyſis kan houden; integendeel, wanneer men alle verſchijnſelen bij zoodanige gebreken duidelijk nagaat, dan merkt men op, dat de minſte prikkel, welke de gehoorzenuw ontvangt, haar pijnlijk aandoet; de muzijk doet eene koortsachtige rilling ontſtaan, en ik heb waargenomen, dat bij een perſoon, welke vroeger een hartstogtelijk liefhebber der muzijk was, de pijnlijke gewaarwording daarvoor zoo ontwikkeld was, dat hij zich haasten moest de plaats te verlaten, waar hij deze hoorde. Hoorde hij echter een dof geluid, bij voorbeeld het ſlaan op eenige trommen, dan was hem dit zoo aangenaam, dat hij hierbij hetzelfde genot had, als vroeger bij de ſchoonſte muzijk.

Gaat men nu het nut dezer onderſcheiding na, dan valt het terſtond in het oog, dat zulks bij de behandeling dezer gebreken een hemelsbreed onderſcheid moet maken. Welk practicus, die deze onderſcheiding goed gemaakt heeft, zal nu met onverzettelijken moed de luchtdouches aanwenden, aetherdampen in het oor doen opſtijgen, ja zelfs de electriciteit en het galvanismus aanwenden? Ik moet bekennen, dat mij tot nog toe de moed ontbrak, om het galvanismus bij zenuwachtige doofheden (waar dezelve alleen te pas kan komen) in practijk te brengen. Het gevolg eener onvoorzigtige aanwending kan, dunkt mij, eene volſlagene vernietiging van het edele zintuig des gehoors ten gevolge hebben. Het is om deze reden, dat ik heden nog niet in ſtaat ben, mijne experimenten daaromtrent kenbaar te maken. De hoog opgegevene reſultaten van eenige buitenlanders, daardoor verkregen, moet ik ook in twijfel trekken; voornamelijk de proeven, opgegeven door Jobert de Lamballe; de overprikkeling, die dadelijk ontſtaat, kan mogelijk eene beterſchap van eenige minuten daarſtellen, deze beterſchap zal echter de volgende uren eene merkbare verſlimmering moeten na zich ſlepen; ik bedoel altijd in de gevallen, welke tot nu toe voor paralyſis nervi acustici aangezien zijn.

Heeft men dit alles wel overwogen, dan zal ja de behandeling dezer gebreken altijd zeer moeijelijk blijven, maar het voornaamſte moet zijn en blijven, zijne diagnoſis goed te maken; dit wil zeggen, het is niet genoeg, wanneer een oor-

Digitized by Google

oorlijder zich bij ons ter behandeling aanmeldt, nadat men het uitwendige oor onderzocht heeft, den catheterismus aan te wenden en daarna de gecomprimeerde dampkringslucht door de buis van Eustachius trachten te drijven; men zal ja hierdoor den naam van het gebrek zelve op het spoor kunnen komen, maar het essentiële punt der behandeling zal immer moeten schipbreuk lijden; indien men niet op het naauwkeurigst onderzoek doet, vooreerst naar de betrekkingen van den patiënt, of deze aan dyscrasiën geleden hebben, welke ziekten de patiënt zelf van zijne vroegste jeugd af gehad heeft, of hij zelf aan eene dyscrasia onderhevig is, in een woord, de algemeene ziekte, die het plaatselijke gebrek onderhoudt, moet men zoeken op te sporen. Dat het mij niet altijd gelukt is, deze te vinden, ik beken zulks volgaarne; ik laat het een ieder ter beoordeeling over, hoe moeijelijk het is, bij een patiënt, wiens doofheid bij voorbeeld 10 of meerdere jaren bestaan heeft, hier alles met die naauwgezetheid op te sporen, als het de aard der zaak wenschelijk maakt, en voornamelijk dan, wanneer zich het gebrek in het prilste der jeugd ontwikkeld heeft, hetgeen helaas! zoo dikwijls geschiedt. — Deze redenen zullen, dunkt mij, tevens genoegzaam zijn, om een ieder het nuttige van eene statistiek, zoo als ik dezelve nu de geneeskundigen aanbied, te doen inzien. Zijn mijne verkregene resultaten tot nog toe allerongunstigst, het is niet anders, dan dat ik in het begin, toen ik mij met dezen tak der heelkunde meer bijzonder begon bezig te houden, geene goede diagnosis kon maken; de oorzaken, welke de ziekte altijd moesten onderhouden, werden meestal uit het oog verloren; de ongesteldheden van de zintuigen des gehoors werden te locaal beschouwd. Ik heb mijne dwaling ingezien, en mijne gewoonte is het nu, om de eerste bezoeken der zieken, welker gebrek reeds lang bestaan heeft, te doen dienen, om hen eene getrouwe beantwoording der aan hen gerigte vragen te doen geven; deze worden van stonden af aan, op eene doelmatig ingerigte tabel opgeschreven; het tweede en derde bezoek, vraag ik, met eenige wijzigingen, bijna hetzelfde, en zie nu, of deze antwoorden elkander niet wederspreken. Hierdoor komt men in de meeste gevallen tot het gelukkige resultaat, dat men in zijne diagnosis niet meer dwalen, en eene daarnaar ingerigte prognosis maken kan.

Na deze kleine uitweiding ga ik over, om op tabel (K) (zie bl. 280 en 281) van ieder gebrek in het bijzonder, eenige omstandigheden en bijzonderheden op te geven. Deze rangschikking zal doen zien, in welken ouderdom zich deze of gene ziekte meer vertoont, en of er ook ziekten zijn, welke bepaaldelijk aan zekeren leeftijd verbonden zijn. Gelijktijdig heb ik daarop vermeld den tijd, wanneer behandeld,

Digitized by Google

deld, den staat der oorafscheiding, der suizing en der complicatiën.

Deze tabel nu levert omtrent verschillende punten stof tot eenig nadenken; men ziet namelijk vooreerst, dat de beide meer acute verloopen plaats hadden in de maanden November en December, maanden zich onderscheidende in het meerdere aanwezen van catharrhale ongesteldheden; dat de chronische ontsteking van den uitwendigen gehoorweg geenen ouderdom bij voorkeur aantast; dat de gevallen dezer ongesteldheden, welke slechts zeer kort bestaan hadden, en die bij gevolg gemakkelijker waren na te gaan, zich meestal in de wintermaanden voordeden. De gevallen van catharrhus chronicus met deszelfs ontaardingen hadden, dooreengenomen, het langst bestaan, zoodat men veilig kan aannemen, dat deze ziekte *meestal* de personen onder de 30 jaren of ongeveer aantast. Op ouderen leeftijd worden die personen bij voorkeur door deze ziekte aangetast, welke dikwijls aan catharrhale ongesteldheden, en voornamelijk aan angina tonsillaris lijden. En juist deze ongelukkige complicatie maakt het, dat deze soort van doofheid zich sluipende ontwikkelt en ook dikwijls met de nerveuse doofheden verward wordt. Het acute proces bestaat hier in het eerste tijdperk van eene verkoudheid, welke bij eenige personen dikwijls met eenige koortsaanvallen verbonden is; gedurende dien tijd bespeuren zij eene pijnlijkheid door het geheele oor, zoo binnen als buiten, en hooren ook minder. Naderhand verliezen zij de pijnlijkheid; er blijft echter iets dofs over, waaraan de lijders volstrekt niet hechten, denkende, dat dit een gevolg der verkoudheid is. Het is zulks niet; er blijft, door de zich dikwijls herhalende ontstekingen van het slijmvlies der keelholte, ook eene dergelijke aandoening van de Membrana mucosa tub. Eustach. et cavitatis tympani bestaan; dien ten gevolge wordt eene vermeerderde afscheiding van slijm geboren, welke echter niet geheel eenen openen terugweg vindt, daar bij deze personen de tonsillae meestal vergroot zijn, en de openingen Eustachii min of meer sluiten of toedrukken. Alleen door deze slepende toestanden is het, dat de meeste dergelijke doofheden ontstaan, en aanleiding geven tot die belangrijke desorganisatiën, welke, zoo als men gezien heeft, in de buis van Eustachius en de trommelholte kunnen geboren worden. Bij de verdere ontwikkeling dezer gebreken ligt er voorts meestal eene voorbeschikkende oorzaak ten gronde, om den slependen toestand te onderhouden; eene dyscrasia scrophulosa, eene arthritrische of rheumatische complicatie zag ik bijna altijd gepaard gaan; deze alleen onderhoudt de ziekte, en de minder gunstige stand der genezingen of verbeteringen moet daarin gezocht worden, dat eensdeels de oorzaak niet goed genoeg uitgevorscht wordt, anderdeels

Gewoon volgnumm.	Volgn. mijner tabell.	Aard der gebreken.	Ouderdom in jaren.	Duur der gebreken.	Mannen of Vrouwen.	Is t… d… beh…
1	40	Acute ontst. v. d. uitw. geh. en h. trommelvlies.	25	g. maand.	mann.	Nov.
2	47	„ „ „ „ „	34	„	vrouwel.	Dec.
3	7	Chron. „ „ „ „	36	6 maand.	mann.	Sep…
4	13	„ „ „ „ „ met otorrhoeä.	37	10 jaren.	„	Nov…
5	16	„ „ „ „ „ „ „	21	7 „	„	Jan.
6	21	„ „ „ „ „ ulcera op h. tromm.	42	14 „	„	Feb…
7	22	„ „ „ „ „	40	14 „	„	„
8	23	„ „ „ „ „ verw. v. h. tromm.	56	onbek.	vrouwel.	Maa…
9	27	„ „ „ „ „	52	5 jaren.	„	Jun…
10	29	„ „ „ „ „ vern. d.buis v. *Eust.*	34	14 „	„	Jul…
11	33	„ „ „ „ „ otorrhoeä.	8	2 maand.	„	Sep…
12	34	„ „ „ „ „ „ ulc. op h. tromm.	9	1 jaar.	mann.	„
13	39	„ „ „ „ „ vern. d.buis v. *Eust.*	41	3 jaren.	„	Oct…
14	43	„ „ „ „ „	26	3 maand.	vrouwel.	„
15	46	„ „ „ „ „ otorr. ulc. m. tymp.	13	13 jaren.	„	Nov…
16	37	„ „ „ „ „	12	1 jaar.	„	Sep…
17	48	„ „ „ „ „	40	4 maand.	mann.	Nov…
18	49	„ „ „ „ „ met polypus.	16	3 jaren.	vrouwel.	„
19	50	„ „ „ „ „ ulc. membr. tymp.	36	4 „	mann.	Dec.
20	1	Cath. chron. tub. *Eust.* et cav. tymp. z. Aanm.	19	19 „	„	Jul…
21	4	„ „ „ „ „ „ „	40	1 maand.	„	Aug…
22	5	„ „ „ „ „ „ „	32	6 jaren.	vrouwel.	„
23	6	„ „ „ „ „ „ „	32	14 „	mann.	Sep…
24	9	„ „ „ „ „ „ „	38	18 „	„	„
25	10	„ „ „ „ „ „ „	68	10 „	„	Oct.
26	12	„ „ met vern. der tub. *Eust.*	55	10 „	vrouwel.	Nov…
27	14	„ „ „ „ „ „ „	48	18 „	mann.	Dec…
28	20	„ „	17	2 „	vrouwel.	Jan…
29	22	„ „ en ontst. van den uitw. gehoorweg.	40	14 „	mann.	[illegible]
30	25	„ „ en vern. der buis van *Eust.*	26	14 „	„	[illegible]
31	28	„ „	54	2 „	„	[illegible]
32	30	„ „	50	6 „	vrouwel.	[illegible]
33	32	„ „ en vern. der buis van *Eust.*	32	13 „	mann.	[illegible]
34	35	„ „ verw. van tromm. en gehoorbeentjes.	33	20 „	vrouwel.	„
35	36	„ „ en vern. der buis van *Eust.*	58	30 „	mann.	„
36	38	„ „	44	10 „	„	Dec…
37	41	„ „	9	2 „	„	„
38	45	„ „ en angina tonsillaris chronica.	6	3 „	vrouwel.	„
39	8	Surditas Nervosa.	30	6 „	mann.	Oct…
40	11	„ „	24	2 „	vrouwel.	„
41	15	„ „	42	11 „	mann.	[illegible]
42	17	„ „	30	2 „	vrouwel.	„
43	18	„ „	30	3 „	mann.	„
44	19	„ „	28	4 „	vrouwel.	[illegible]
45	26	„ „	54	3 „	„	[illegible]
46	31	„ „	58	onbek.	mann.	[illegible]
47	42	„ „	30	1 jaar.	„	[illegible]
48	3	Toegroeijing d. buis v. *Eust.* vern. aan eene zijde.	35	20 jaren.	„	Au…
49	2	Verbeening van het trommelvlies.	65	10 „	vrouwel.	Jul…
50	24	„ „ „ „	76	8 maand.	mann.	Feb…

Een of beide. oor.	Staat der ſuizing.	Ooraf-ſcheiding.	Complicatiën of die vroeger beſtaan hebben.		Aanmerkingen.
link.	geene.	vermeerd.	cauſa compl.	rheum. ſyph.	Otorrhoea.
regt.	belangr.	vermind.	”	rheum.	
beide.	geene.	normaal.	”	arthr.	
”	”	vermeerd.	”	ſcroph.	
”	met.	”	”	”	
”	zonder.	vermind.	”	”	
”	met.	”	”	arthr.	
”	zonder.	”	”	ſcroph.	Ook de gehoorbeentjes waren vernietigd.
regt.	met.	”	”	rheum.	De genezing heeft niet geheel ſtaande gehouden en bevindt zich wederom onder behandeling.
beide.	”	”	”	ſcroph.	
”	”	vermeerd.	”	”	
link.	zonder.	”	”	”	
beide.	met.	vermind.	”	rheum.	Overgehouden uit eene febr. catharrh.
”	”	”	”	ſcroph.	
”	”	vermeerd.	”	”	
”	”	vermind.	”	rheum.	
”	zonder.	normaal.	”	ſcroph.	
regt.	”	vermeerd.	”	”	Niet onder behandeling gebleven.
beide.	met.	vermind.	”	”	
”	”	vermeerd.	”	rheum.	Vernaauwing der buis van *Euſt.* verw. van het trommelvl. aan eene zijde; de beterſchap hield zich vrijwel ſtaande.
”	”	normaal.	”	ſcroph.	
”	zonder.	vermind.	”	rheum.	
link.	”	normaal.	”	ſcroph.	
regt.	belangr.	vermind.	”	arthr.	
beide.	zonder.	”	”	rheum.	
”	met.	”	”	ſcroph.	
”	belangr.	”	”	”	
”	zonder.	normaal.	ſine	compl.	
”	met.	vermind.	compl.	arthr.	
”	”	volſt.niet.	”	”	
link.	”	vermind.	”	pſorica.	
beide.	”	”	”	ſcroph.	
”	”	”	”	”	
”	zonder.	volſt. g.	”	”	
”	”	”	”	”	
”	met.	vermind.	”	”	
”	”	normaal.	”	”	Aanwezen van wormen; na de verwijdering daarvan verbeterde de doofheid echter niet.
”	zonder.	”	”	”	
”	”	vermind.	cauſa	rheum.	
regt.	met.	”	”	”	
beide.	”	”	”	”	
regt.	”	”	”	ſcroph.	
beide.	”	”	ſine	compl.	
”	”	”	compl.	pſorica.	
”	”	”	cauſa	rheum.	
”	”	”	ſine	compl.	
”	”	”	cauſa	rheum.	Alhoewel de lijders geene ſymptomata opgaven, vooronderſtel ik, dat eene ar-
”	zonder.	”	ſine	compl.	
regt.	”	”	”	”	} thritiſche aandoening zelve den grondſlag tot dit gebrek gelegd heeft.
beide	”	”	”	”	

Digitized by Google

dat de lijders zelve hun gebrek niet gevaarlijk noch gewigtig genoeg beſchouwen, om eene zorgvuldige medicatie met daaraan verbondenen leefregel te houden, dewijl hiermede in de meeste gevallen maanden verloopen.

Gaat men tabel K verder na, dan komt men op de afdeeling, zenuwachtige doofheden, en hier valt het dadelijk in het oog, dat deze vooral in den ouderdom van 25—35 jaren voorkomen, en gewoonlijk ook in denzelfden leeftijd ontſtaan. Onder de twintig jaren heb ik dit gebrek nog niet ontmoet. In een enkel geval was de onderdom 54 jaren, en het gebrek beſtond ſedert 3 jaren. Dit was eene vrouw uit den deftigen ſtand, welke zeer vele tegenſpoeden gedurende haar leven ontmoet had, en eenige voor haar zeer belangrijke ſterfgevallen ondervinden moest, waarover zij nog immer treurde. Eene febris catharrhalis nervoſa, waaraan zij eenige jaren vroeger leed, kan hier als gelegenheid gegeven hebbende oorzaak aangenomen worden.

De twee gevallen van verbeening van het trommelvlies kwamen voor bij zeer bejaarde menſchen. Het gebrek van de eene had reeds 10 jaren beſtaan, en er ſcheen geen belangrijk acuut proces vooraf te zijn gegaan.

Bij tabel K nog eens ſtilſtaande, dan is het belangrijk op te merken, dat bij vijf lijders ſlechts de ooraffcheiding normaal gebleven is; bij alle anderen was dezelve meestal verminderd en wel in die mate, dat er bij ſommigen volſtrekt niets afgeſcheiden werd; wederom een bewijs, dat er vroeger eene ontſteking moet plaats gehad hebben, die de mondjes der vetkliertjes hebben doen toegroeijen of obſtruëren. Bij enkelen is het mij gelukt dezelve wederom te voorſchijn te roepen; echter was het mij niet duidelijk, of dit ten gevolge der plaatſelijke aangewende middelen was, of wel door eene te weeg gebragte veranderde ſtemming in de vochtsmenging. Het zij mij vergund hier eene aanmerking te maken, nopens het voorkomen van eene ongeſteldheid, waaromtrent vele geneeskundigen, naar het mij toeſchijnt, in eene dwaling verkeeren. Ik bedoel de ziekelijke vermeerderde afſcheiding van het cerumen aurium en de opvulling dien ten gevolge van den uitwendigen gehoorweg, zoo dat daardoor het hooren verloren gaat. Is het niet te verwonderen, dat ik onder de opgenoemde 50 lijders *niet een* heb aangetroffen, met dit gebrek behebt; ja zelfs, ik heb onder al diegene, welke ik tot nu toe gelegenheid had te onderzoeken, (welk getal zich reeds over het honderdtal uitſtrekt) nog geen zoodanig behandeld. Wel heb ik er gezien, waar de ooraffcheiding vermeerderd was; (zie tabel K) dan was het echter immer eene dunnere vloeiſtof, welke afgeſcheiden wierd en gepaard met andere ongeſteldheden van het werktuig des gehoors. Eene aanzameling van dien aard, dat daardoor het hooren verhinderd werd, heb ik evenwel nog

nim-

Digitized by Google

nimmer aangetroffen. Moet ik het aan het toeval wijten, dat ik dit gebrek nog niet heb waargenomen, of zoude het een der zeldzaam voorkomende oorzaken voor doofheid zijn? Ik waag het niet hieromtrent iets beslissende te zeggen. Het schijnt echter, dat de opvulling van den uitwend. gehoorw. met oorsmeer als eenvoudige ziekte zeer zeldzaam voorkomt, en het gevolg is, niet van veronachtzaming, maar wel zeer zekerlijk van eene chronische ontsteking van het slijmvlies en de gedeeltelijke fijne opperhuid met de afscheidende kliertjes. Wanneer ons dan zoodanige gebreken ter behandeling voorkomen, is het dus zeer duidelijk, dat men niet volstaan kan met de aangezamelde masfa te verwijderen, maar wil men radicale hulp verschaffen, men zoeke de bestaande ontsteking op te heffen. Doet men zulks niet, dan is de doofheid voor eenige dagen slechts geweken, niet door de wegneming van de prop oorsmeer, maar wel wegens de emolliërende behandeling, die men gewoon is aan te raden, eenige dagen voor en na het *zoogenaamde spuiten.* De chronische ontsteking wordt niet opgeheven; de ziekte blijft voortduren. bij gevolg moet de patiënt na verloop van eenige maanden dezelfde behandeling wederom ondergaan, en zoo doende wordt deze op het laatst het slagtoffer der onwetenheid. (*)

Wanneer ik al verder stilsta bij de rangschikking der gebreken met derzelver complicatiën (tabel J. 1.), namelijk het gelijktijdig aanwezig zijn van eene dyscrasia, zoo is het opmerkelijk te zien, dat de dyscrasia scrophulosa ruim $\frac{2}{3}$ van het geheel uitmaakt. De scroph. dyscr., welke het klierstelsel en de slijmvliezen bij voorkeur in derzelver lijden betrekt, toont ook hier, dat dien ten gevolge de meeste dezer gebreken in deze rij moeten vallen.

Bij de arthritische complicatie was meestal eene stasis abdominalis, bij enkele vrouwen amënorrhoëa aanwezig.

Tot de rheumatische behoorden de meeste catharrhi chronici.

Het eenige geval, dat mij voorkwam met eene syphilitische complicatie was een lijder, welke een half jaar te voren eene gonorrhoeā had en korten tijd daarna ulcera in de keel kreeg. Een smid van beroep zijnde, had hij uren achtereen bij een groot vuur doorgebragt, en bezweet stelde hij zich dadelijk bloot aan eenen guren Novemberdag; dit berokkende hem eene belangrijke ontsteking van den uitwendigen gehoorweg en van het trommelvlies, welke spoedig door eene otorrhoeā gevolgd werd; de uitloopende purulente stof veran-

(*) Sedert den tijd, dat dit geschreven werd, kwamen mij enkele gevallen voor van doofheid ten gevolge van opvulling van oorsmeer. Evenwel trof ik tot nog toe dit gebrek niet in die mate aan, als anderen dit opgeven; alhoewel het aantal behandelde gebreken reeds het 2 honderdtal nadert. Mijn gevoelen in het voorleden jaar geuit blijft daaromtrent hetzelfde.

Digitized by Google

anderde weldra in eene ſtinkende ichoreuſe vloeiſtof, welke de omringende deelen ontvelde en daar ulceratiën te voorſchijn riep. Nadat ik de omringende deelen goed onderzocht had, en de catheterismus met de aanwending der lucht-douche niets bijzonders opleverde, en het gebrek evenwel halsſtarrig bleef voortduren, zoo kwam eindelijk, na vruchteloos over hetzelfde onderwerp ondervraagd te hebben, de bekentenis van de vroegere ſyphilitiſche infectie. De aard der oppervlakkige zweren, gelijk ook de hardnekkigheid van het gebrek wierden nu vrij duidelijk, en de genezing liet zich niet wachten na het gebruik van de Proto-Ioduretum Hydrargyri met het Extr. Aconiti verbonden. Plaatſelijk liet ik in het oor druipen eene oplosſing der Merc. Sublim. Corros. met dit allergunſtigſte reſultaat, dat de patiënt na verloop van 14 dagen van het eene en andere gebrek bevrijd was.

Belangrijk in het belang der wetenſchap en der behandeling zelve moet het immer zijn, zoo mogelijk na te gaan, of er ook andere ongeſteldheden der enkele deelen of van ſtelſels van het organismus mede in het lijden betrokken waren. Bij diegene, waar de oorgebreken uit eene ſcrophuleuſe oorzaak hunnen oorſprong namen, waren bij de meesten nog de onderhoudende oorzaken voorhanden. Zoo als men gezien heeft, mogt het mij meestal niet gelukken, deze ter zijde te ſtellen, en al ware dit mogelijk geweest, dan hadden de deſorganiſatiën, welke in het werktuig des gehoors gedurende het aantal jaren, dat de ziekte aan zich zelve was overgelaten, plaats hadden gegrepen, het onmogelijk gemaakt, om het zintuig zelve te verbeteren. Bij ſlechts zeer weinigen vonden wij de gebreken van het gehoor op zich zelve ſtaande. De meesten leden aan hardnekkige verſtoppingen der onderbuiks ingewanden, hemorrhoïden, verminderde menſtruaalvloed of congeſtiën naar het hoofd. Bij eene enkele beſtond er eene conjunctivitis ſcrophuloſa. Bij eene andere een ſcrophul. aandoening op het hoofd; zoodat er geene belangrijke gebreken te vermelden zijn, die te gelijkertijd aanwezig waren.

Hoe wenſchelijk het ook ware, om de ziekten, welke de gebreken in vroegeren tijd waren voorafgegaan, te leeren kennen, zoo was dit toch een zeer moeijelijk punt, om daarop goede, met de waarheid overeenkomende antwoorden van den kant der lijders te ontvangen. Vele lijders hadden in hunne vroegſte jeugd Morbilli, Variolae en Varioloiden. Volgens hunne verklaringen was er bij 15 eene belangrijke ziekte voorafgegaan, welke zij zenuwkoortſen noemden. Zonder nu met eenige zekerheid te kunnen zeggen, of dit werkelijk het geval was, zoo is het volgens het gevoelen der meeste geneeskundigen, welke zich op de behandeling der oorgebreken meer bijzonder toelegden, gewis, dat

Digitized by Google

dat er ten gevolge van den typhus dikwijls doofheden overblijven. Ik ben het echter niet geheel eens, of men deze dan wel eene ſurditas nervoſa mag noemen, gelijk algemeen aangenomen wordt. Mijne uitkomſten bewezen zulks nog niet. Bij deze lijders zag ik nu en dan eene perforatie van het trommelvlies beſtaan. Eene doofheid behandelde ik, waarbij een ſchurft-uitſlag het ontſtaan derzelve voorafging. Het ſcheen mij toe, dat de ſcabies niet met die voorzorgen behandeld was, als dit wel wenſchelijk ware. Aan klierachtige uitſlagen en verzweringen hadden vele in vroegere jaren geleden.

Een ander hoogst gewigtig verſchijnſel, hetgeen zich bij vele lijders voordoet, is wel de lastige aandoening der oorenſuizing (zie tabel D). Veel is reeds hierover gezegd, zonder dat men tot eenig reſultaat gekomen is; ook van mijne zijde heb ik met de hoogstmogelijke oplettendheid den aard van deze aandoening zoeken na te gaan. Bij alle ſoorten van gebreken heb ik dezelve waargenomen; maar ook bij allen kon zij van verſchillenden aard zijn; zonder ook met eenige zekerheid te kunnen zeggen, dat zij zich bij een gebrek op dezelfde wijze en volgens dezelfde verſchijnſelen voordeed. Ik meen alleen dit opgemerkt te hebben, dat de ſuizing naar de verſchillende tijdperken der ziekte zelve verſchiet. Zoo zal zij allerwaarſchijnlijkst ook onderſcheiden zijn bij het begin der ziekte. Daar ik echter niet in ſtaat was, om de gebreken in derzelver acuten vorm waar te nemen, zoo moet ik voor het tegenwoordige mijne gevoelens daaromtrent laten rusten. Uit tabel K zag men, dat zij bij zenuwachtige doofheden, uitgezonderd één geval, altijd beſtond.

Bij enkelen, waar dezelve allerbelangrijkst was, en de patiënten daardoor niet in ſtaat waren hun beroep uit te oefenen, beproefde ik palliative middelen; daaronder behoorde het drukken van de arteria carotis der lijdende zijde met den vinger. Nu en dan gelukte het voor eenige oogenblikken, de hevigheid van deze aandoening te verminderen. Bloedontlastingen, blaartrekkende pleisters hielpen evenmin, als de menigte andere in het werk geſtelde middelen. Van de Acetas Morphii endermatisch op het processus mastoïdeus aangewend, vermeende ik nu en dan eenige beterſchap te verkrijgen. Het zal wel niet behoeven aangemerkt te worden, dat deze aandoening zich verliest, zoodra het gebrek zelve en de doofheid verbetert. Ten ſlotte maak ik hier gewag van een geval (dit behoort echter niet tot de tegenwoordige ſtatiſtiek) waarop ik later zal terugkomen, waar de patiënt zelf nu en dan zijnen vinger op de arteria carotis plaatſte, en als dan gedurende die weinige oogenblikken ook beter hoorde; de ſuizing beſtond ook hier. Dat geene congestie naar het hoofd de oorzaak zijner doofheid was, bewees mij later zijne toevallige genezing.

En hier ben ik aan het einde mijner algemeene practische opmerkingen; mogten zij gunstig ontvangen worden, dan zal zulks voor mij zeker tot spoorslag verstrekken, om de twee ontbrekende deelen ook spoedig mede te deelen.

S.

PROGRAMMA
VAN DE
NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ
TER
BEVORDERING VAN NIJVERHEID, 1845.

De *Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid*, heeft, in hare 68ste Algemeene Vergadering, gehouden te Haarlem, op den 15den, 16den en 17den Julij 1845, onder voorzitting van den Heer President-Directeur, Dr. J. A. van Bemmelen, de volgende *Premiën* en *Onderscheidingen* toegekend, als:

Aan den Heer M. J. Enthoven, te Zalt-Bommel, de *zilveren Medaille*, op zijne ingezondene monsters *ijzeren vertinde Goederen.*

Aan den Heer K. Enthoven Lz., te 's Gravenhage, de *zilveren Medaille*, op zijne monsters van *geplet Tin*, *compositie* van *Lood* en *Tin*, tot bekleeding van *Theekisten.*

Aan den Heer S. A. Meerburg, te Leyden, de *zilveren Medaille*, op de door hem ingezondene monsters *katoen Zeildoek.*

Aan de Heeren D. Aeyelts en Comp., te Bussum, bij Naarden, de *zilveren Medaille*, op het door hen ingezonden monster *Spaansch groen.*

Aan den Heer C. G. Schutze van Houten, te Rotterdam, de *zilveren Medaille*, op zijne ingezondene, op koper, *geëtste Platen*, naar de teekening van J. van Strij.

Aan de Heeren Corns. en Jb. Avis Cz., te Westzaan, de *gouden Medaille*, op de door hen ingezondene monsters *Cudbear* en *natte Orseille*, voor wollen en zijden Verwerijen.

Aan den Heer J. Cazaux, te Valkenburg bij Leyden, de *gouden Medaille*, op de door hem ingezondene monsters van uit nieuw *Zeelandsch Vlas* (*Phormium tenax*) bewerkte fabrijkaten, in antwoord op prijsvraag N°. 130, bl. 169.

Aan den Heer J. Backer Jr., te Oosterbeek bij Arnhem, de bij de vraag N°. 148, bl. 199 uitgeloofde premie van de *gouden Medaille*, op zijne verhandeling wegens genomene proeven met *Bijenkorven* of *Kasten* van Nutt, en de daarvan verkregene uitkomsten.

Aan den Heer Petrus Regout, te Maastricht, de *gouden Medaille* en *twee honderd vijftig guldens*, op de door hem

hem ingezondene monsters *Bier-* en *Wijnglazen*, in zijn fabriek vervaardigd, in antwoord op prijsvr. N°. 167, bl. 215.

Aan den Heer S. E. Swerein, Hoofd-Directeur der *Vensterglas*-fabriek, te Zwijndrecht, op ingekomen certificaat, dat die fabriek, sedert de bekrooning in 1844, onafgebroken is werkzaam geweest en nog is, en daarin, gedurende het afgeloopen jaar, 4583 kisten Glas van verschillende afmetingen zijn gefabriceerd, de premie van *drie honderd guldens* voor het 1ste jaar, naar aanleiding van prijsvraag N°. 120, bl. 145.

Voorwaardelijk zijn bekroond.

1°. De zender van de *twee* strengen *ruwe geele Zijde*, van eigen *cocons* afgehaspeld, onder de letters: A. J. V. E., welke wordt aangeboden de *gouden medaille*, indien hij door voldoende bewijzen aantoont, dat de door hem ingezondene Zijde in dit Rijk is gewonnen en afgehaspeld en daarbij een voldoend berigt, van de door hem gedreven wordende Zijdeteelt, aan de Maatschappij inzendt.

2°. De zender van het model van een *Koffijstamper*, tot zuivering of ontbolstering van de Koffijboonen in de Overzeesche Bezittingen, nevens eene daarbij overgelegde beschrijving hebbende tot spreuk:

Tot bevordering der Nijverheid en Cultuur, *enz.*

Aan welken bij eervolle vermelding is toegekend de *tweede gouden medaille*, zoodra de Maatschappij uit Suriname het berigt zal hebben ontvangen, dat de werktuigen, volgens overlegd certificaat, derwaarts gezonden, aan het bedoelde oogmerk beter, dan anderen, thans in gebruik zijnde, voldoen.

3°. De beide inzenders van de monsters *Tabak*, van alle *onaangename reuk* en *wansmaak bevrijd*, *geteeld op grond zonder dierlijke bemesting*, in antwoord op prijsvraag n°. 168, bl. 252, geteekend met de spreuken:

a. Beproeving leidt tot verbetering.

b. De Landbouw bevorderlijk te zijn is altijd goed.

Aan ieder van welke wordt aangeboden eene premie van *één honderd guldens*, zoo zij vrijheid geven, dat hunne naambilletten geopend en alzoo bekend worden.

De zender van het monster onder de spreuk: De Landbouw enz., zich bekend gemaakt hebbende, is de Heer Ads. Halder Hendk. Zoon te Beverwijk.

4°. De zender van de met *oud Blik-oplossing geverwde goederen*, in beantwoording van prijsvraag n°. 184, bl. 342, zinspreuk:

Onderzoek bevordert wetenschap.

Welke wordt uitgenoodigd, om aanspraak op de bekrooning met de *tweede gouden medaille* te kunnen maken, aan de Maatschappij in te zenden: 1°.) Eene volledige beschrijving van de behandeling van het Blik en van de bereiding van

van het bijtmiddel. 2°.) Eene naauwkeurige aanduiding van de verschillende einden, waatoe de oplossing kan worden gebezigd. 3°.) Eene volledige beschrijving van het gebruik van het bijtmiddel, enz.; en 4°.) Eene vergelijking van kosten tegenover andere bijtmiddelen, etc.

Vervolgens wordt berigt, dat, ten gevolge de uitnoodiging bij het Programma in 1844, de alstoen *eervol vermelde* inzender van de Verhandeling nopens de middelen, ter vernietiging en ter wering van het nadeel, dat de *Slak* aanbrengt in de Tarweplant, het Koolzaad en andere Veldgewassen, in antwoord op prijsvraag n°. 131 geteekend met de spreuk:

Leer eerst de sterkte van uwen vijand kennen, enz.

vrijheid heeft gegeven tot het ontzegelen van zijn naambillet, en daarbij als inzender is bekend geworden de Heer G. Reinders, Landbouwer te Noordpolder gemeente Warffum, in Groningen.

Verder zijn de navolgende stukken en antwoorden, bij de Maatschappij ingekomen, om daarbij gevoegde redenen, onbekroond *gebleven.*

a. Het model, Teekening en Beschrijving van een nieuw uitgevonden *Karntoestel*, onder de letters J. B.

Omdat de gelegenheid ontbreekt, zich van de bruikbaarheid van het werktuig in het groot te overtuigen.

b. Monsters *Potlak*, dienstig voor Wijnkoopers en Suikerbakkers, enz., zinspreuk:

Het zegellak bewaart de kracht van den wijn, enz.

Omdat reeds twee Fabrijken van dit product in dit Rijk bestaan.

c. *Vloersteenen* voor Tuinhuizen, enz.; devies:

Si Deus pro nobis &ca.

Omdat opgave van prijs en getuigschriften ontbreken.

d. Teekening en Beschrijving van een werktuig tot *snijding* en *harking* van het *Gras*, nevens dat van een *Passer*, om alle figuren te trekken, geteekend:

Gemak dient elk een.

Omdat beide tot voorschreven einde ongeschikt zijn bevonden.

e. Monsters *Rozen-Olie*, met de letters H. S.

Omdat het monster onvoldoende is geoordeeld.

f. Werktuig om *Stroo* en *Voeder* te *snijden voor het Vee*, met de letters P. v. D.

Hoezeer de goede bedoelingen van den inzender erkennende, is daaraan, bij de beoordeeling, geene genoegzame verdiensten, tot bekrooning, toegekend.

g. *Paarden-Hoefijzer*, van nieuwe vinding, met de letters J. O.

Omdat, hoezeer niet zonder verdiensten, het ingezonden model niet volkomen aan het oogmerk kan beantwoorden.

(*Het Vervolg hierna.*)

Te HAARLEM, bij DE ERVEN LOOSJES.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 31sten OCTOBER.

N°. 46.

BERIGTEN.

ROME. De Paus beijvert zich in de laatste tijden zeer, om de door hem opgerigte museums te verrijken. Vooral de verzameling van antieke marmerwerken in het Laterensische paleis is het voorwerp zijner belangstelling. Zij heeft dezer dagen eene belangrijke vermeerdering ondergaan, door den aankoop van de nog overige Keizersbeelden, die voor zes of zeven jaren te Cerveteri zijn gevonden. Verscheidene van deze standbeelden maakten reeds sedert langeren tijd een voornaam sieraad uit van dezen marmerschat, maar de overige helft was in bezit gebleven van den koopman GIUS. BASEGGIO alhier, die ze thans op zeer billijke voorwaarden aan de regering heeft afgestaan. Vroeger vreesde men wel eens, dat de enkele stukken van deze belangrijke vondst her- en derwaarts zouden verstrooid raken; nu zijn zij voor altijd ten beste der wetenschap, voor welke deze talrijke en onbeschadigde overblijfselen van oude beeldhouwkunst van groot gewigt moeten zijn, op ééne plaats vereenigd.

NAPELS. Den 20 September is alhier het Italiaansch geleerden-congres geopend, waartoe zich 1500 geleerden hebben verzameld. De koninklijke familie heeft de ope-

Digitized by Google

ning bijgewoond, die door den minister SANTANGELO met eene plegtige rede geschiedde. Met veel feestelijkheid zijn de vergaderden ontvangen, waaronder alle beroemde mannen van Italië zich bevonden.

BIJDRAGE
TOT DE JUISTERE KENNIS VAN HET
GRIEKSCHE VUUR.

Het werk van Hoefer, getiteld: *Histoire de la Chimie depuis les temps les plus reculés jusqu'à notre époque*, *Paris* 1842 *et* 1843, bevat vele wetenswaardige bijzonderheden en scherpzinnige wenken, die de duidelijkste blijken dragen van 's mans diepe geleerdheid, belezenheid en liefde tot clasfisch onderzoek.

Over het *Griekfche vuur* fprekende (I, 281 et feq.) laat echter deze geachte Schrijver den lezer in het onzekere, waaruit deze ftof, die reeds zoo vele geleerden bezig gehouden en overigens veel gerucht gemaakt heeft, beftaan hebbe; en na eenige voorfchriften, uit oude handfchriften getrokken, ons te hebben medegedeeld, verlaat hij een terrein, waarop wij hem zoo gaarne langer hadden zien vertoeven.

Ik waag het, om deze gaping eenigzins aan te vullen, of laat ik liever zeggen, om eenige gedachten, die ik daaromtrent, van tijd tot tijd, heb opgezameld, door middel van dit geacht weekblad, aan anderen, die welligt daarin belangftellen, mede te deelen, maar tevens om dezelven aan het meer verlicht oordeel van deskundigen te onderwerpen.

Volgens de gewone overleveringen ontftond er in 671, of eenigen tijd later, een oorlog tusfchen de *Grieken* en *Sarracenen*, welke laatften tot voor de muren van *Conftantinopel* voortdrongen, en door hunne zeemagt, deze ftad met eenen volkomenen ondergang bedreigden.

Toen deze oorlog eenigen tijd geduurd had, vond zekere Callinicus het *Griekfche vuur* uit, dat onder water bleef voortbranden, en, indien het zich ergens aan de vijandelijke fchepen hechtte, dezelven verteerde. Zevenmaal, zoo luidt het verhaal, hervatteden de *Sarracenen* hunnen togt derwaarts, en zevenmaal werden

den zij, door dit middel, niet alleen teruggedreven, maar kregen zelfs de volkomene nederlaag.

Volgens deze berigten zou het *Griekſche vuur* van het einde der 7[de] eeuw dagteekenen, en de eer daarvan aan gezegden Callinicus moeten worden toegeſchreven.

De belangrijke vraag nu, waaruit dit *Grieksch vuur* beſtaan hebbe, heeft velen Schrijvers ruime ſtof tot onderzoek opgeleverd, en telkens trachten geleerde mannen een nieuw licht over dit onderwerp te verſpreiden.

Zoo lang men gewoon was, geloof te ſlaan aan eenige Chronijkſchrijvers der kruistogten, welke, in het binnenſte hunner kloosters, gebeurtenisſen beſchreven, waarvan zij zelven niets dan vergroote berigten hadden ingewonnen, zoo lang, zegt een geacht Schrijver, bleef men in het onzekere ronddwalen; doch toen men de Byzantijnſche Schrijvers, als de oorſpronkelijke bronnen, begon te raadplegen, verwijderde men zich langzamerhand van de vroeger aangenomene vergroote en leugenachtige berigten.

Dat het *Grieksch vuur* door het water niet gebluscht, maar veeleer daardoor gevoed en verſterkt werd, was, nog kort geleden, het heerſchende denkbeeld, en dat hetzelve alleen door *zand*, *urine* of *azijn* kon gebluscht worden, was mede algemeen aangenomen.

Gibbon, die anders vernuftige Schrijver, zegt, van het *Grieksch vuur* ſprekende, „*inſtead of being extinguished, it was nourished and quickened by the element of water, and ſand, urine or vinegar, were the only remedies that could damp the fury of this powerful agent.* (Hist. of the decl. and fall of the R. emp. Ch. 52).

Ook Lebeau in zijne *Hist. de l'emp. Rom.* zegt, dat het *G. v.* onder water voortbrandde, dat het alles verſlond, dat ſteen noch ijzer tegen zijn vermogen beſtand was, dat het de lucht met den glans des bliksems en met het geluid des donders doorkliefde, en eindelijk dat het, met eene allerverſchrikkelijkſte ontploffing, geheele bataillons vernielde, gebouwen en ſchepen in brand ſtak, enz.

De Graaf de Ségur is mede dit gevoelen toegedaan, en zegt: „Callinique *inventa le feu grégeois, feu que l'eau ne pouvait éteindre. On le jetait*

Digitized by Google

ſur l'ennemi, ſoit en poudre par des tuyaux dans lesquels on ſoufflait, ſoit en liquide (NB!) que contenaient des globes lancés par des arbalètes et par les catapultes. (Hist. Univ. ed Brux. 1822, 8,309).

Al deze vertelſels van de wonderdadige onbluschbaarheid en de vreeſelijke kracht van het *G. v*, zijn telkens door velen der nieuwere Schrijvers herhaald, totdat eindelijk Ludovic Lalanne deze ſtof, met verwerping van alles, wat er tot nog toe over geſchreven was, op nieuws bewerkte, en uit echte beſcheiden aantoonde, dat al deze berigten overdreven en gedeeltelijk valsch waren. Zijne uitgewerkte verhandeling is te vinden in de *Annales de Chimie et de Phyſique, Avril* 1842.

Deze Schrijver beroept zich alleen op de oorſpronkelijke en geloofwaardige Griekſche geſchiedſchrijvers, na Conſtantijn, en alleenlijk op die Chronijkſchrijvers der kruistogten, welke ooggetuigen geweest zijn van de door hen beſchrevene gebeurtenisſen.

Eenvoudig en kort, zegt hij, hebben Diacre, Conſtantijn Porhyrogenetes, Cedrenus en Zonares het *G. v.* vermeld, zonder een enkel woord van deszelfs onbluschbaarheid te gewagen. De namen, welke men aan hetzelve gaf, waren: *zeevuur*, *vloeibaar vuur*, *medisch vuur*, *kunstvuur*, *krachtig vuur*, enz.

Keizer Leo, welke in 886 den troon beklom, geeft in zijne *Tactica Cap.* XIX §§ 51 *et ſeq.* nog eenige belangrijke wenken omtrent dit vuur, welke Lalanne in gezegde *Annales* aanhaalt; maar daaruit is alleen op te maken, dat het vervaardigen van het *G. v.* tot de ſtaatsgeheimen behoorde, en dat er driederlei gebruik van gemaakt werd. Van onbluschbaarheid of van dat onwederſtaanbaar vermogen wordt ook van dezen Keizer geene melding gemaakt.

De *Byzantijnſche* Schrijvers, zegt Lalanne verder, treden zelden in eenige opgave of beſchrijving omtrent het *G. v.*, hetwelk zij gewoonlijk ſlechts met een' der reeds vermelde namen benoemen, zonder verder daarover uit te weiden. Echter vindt men nog hier en daar eenige belangrijke wenken.

Nicetas Choniates verhaalt onder anderen, dat men, op de huizen der vijandelijke ſtrandbewoners, het *vloeijend vuur* wierp, dat, als dood in potten liggen-

Digitized by Google

gende, plotſeling als een blikſem losborst, en alles in vuur zette, wat het bereikte; en Anna Comnena laat zich in hare *Alexiade* op de volgende wijze uit: „*Keizer* Alexis *plaatſte in eenen oorlog tegen Piza, op den voorſteven van elk zijner ſchepen, koppen van wilde dieren met opene muilen. Hij deed dezelven vergulden, ten einde hun een meer ontzag- of ſchrikverwekkend aanzien te geven, en beval, dat men G. v. moest gereed maken, dat*, door middel van veren, *naar den vijand moest afgeſchoten worden, en wel uit gezegde opene monden, zoodat de leeuwen en andere dieren vuur ſchenen te ſpuwen. Deze krijgslist gelukte volkomen, en de barbaren werden verſchrikt, ter oorzake van het afgeſchoten vuur, waaraan zij niet gewoon waren, en dat* door zijnen aard in de lucht opvliegende, *dan eens naar omlaag, dan weder op zijde nederviel, juist daar, waar degeen, die het beſtuurde of rigtte, zulks verkoos.*"

In dit ganſche verhaal vindt men niet de minſte ſporen van de onbluschbaarheid des Griekſchen vuurs.

Op eene andere plaats geeft dezelfde Anna Comnena de zamenſtelling daarvan aldus op: „*Men neemt pik en de ſap van eenige groene boomen, waarbij men zwavel voegt, en van dit goed dooreengewreven mengſel vult men rieten biezen. Deze, aangeſtoken zijnde, hebben den vijand wel eens op de vlugt gejaagd, doordien zij hun den baard en het aangezigt verbrandden.*

In plaats nu van die vreeſelijke verwoestingen, waarvan latere ſchrijvers zoo veel ophefs maakten, wordt hier ſlechts van het *verbranden der baarden* en het *beſchadigen der aangezigten* geſproken, hetwelk niet ſtrookt met die geheele *bataillons* van Lebeau, welke er door vernield werden.

Wat nu de zamenſtellende deelen aangaat, waarvan Anna ſpreekt, deze zijn, als men, door de ſappen van groene of mastboomen, *hars* wil verſtaan, dat hier het aannemelijkſte is, niet voldoende, om die uitwerkſelen daar te ſtellen, waarvan door haar zelve wordt gewag gemaakt, en daardoor wordt het ontwijfelbaar, dat zij eenige zamenſtellende deelen met voordacht of uit voorzigtigheid gezwegen heeft.

Zoo als later zal blijken, moeten de zamenſtellende deelen van het *G. v.*, met die van ons buskruid *iden-*

Digitized by Google

tiek geweest zijn, en de bijmengſels, waarvan Anna ſpreekt, werden waarſchijnlijk daarbij gevoegd, om in de vuurpotten aangeſtoken en gloeijend te worden, en op die wijze als brandmiddel, als een vloeijend vuur te dienen.

Joinville, welke door Lalanne, als een geloofwaardig getuige der kruistogten, aangehaald en gevolgd wordt, heeft mede veel over het *G. v.* verhaald; maar op vele plaatſen zegt deze ſchrijver, dat hetzelve *gebluscht* werd; op andere plaatſen, dat er een geheele pot van dit vuur op het ſchild van Willem van Boon werd nedergeworpen, dat de heilige Lodewijk den ſtaartriem (*colière*) (*) van zijn paard daarmede bedekt zag, en dat Willem van Malvoiſin daarvan eene groote hoeveelheid op het lijf kreeg, zonder echter te gewagen, dat een dezer ſtrijders er het leven bij inſchoot; zoodat men hierdoor tot het reſultaat komt, dat het *G. v.* zoo verwoestend niet was, als latere ſchrijvers gemeend hebben; en voegt men hier nog bij, wat Cinnamus, een Grieksch geſchiedſchrijver der 12de eeuw, ons mededeelt, namelijk dat, in eenen zeeſtrijd tegen de *Venetianen*, de *Grieken* het *Mediſche vuur* op hunne ſchepen trachtten te werpen, maar *dat hetzelve dadelijk uitging*, *indien het* de ſchepen niet bereikte en *in het water viel*, dan zal ook het fabelachtige der zoo vaak herhaalde onbluschbaarheid, als bewezen kunnen beſchouwd worden.

Eene aanhaling van Lalanne uit Luitprand maakt ons nog bekend, dat er eene kalme lucht vereischt werd, om het *G. v.* naar den vijand te werpen. Na verhaald te hebben, dat Keizer Romanus II (959—962), in eenen ſtrijd tegen de *Rusſen*, niet alleen de voorſtevens zijner ſchepen, maar ook de achterſtevens en de zijden, van werktuigen deed voorzien, om het *G. v.* naar den vijand af te werpen, voegt deze ſchrijver er bij: *En God*, *voor het oog van den vijand*, *diegenen willende begunſtigen*, *die hem aanbaden*, *ſtilde de winden en maakte de zee kalm; want het tegenovergeſtelde zou den Grieken ongunſtig geweest*, *om het G. v.* te gebruiken. (*Vervolg en ſlot hierna.*)

VER-

(*) De Franſche tekst luidt als volgt: „*et ſe feri entre les Turcs ſi avant que il empristrent la colière de ſon cheval de feu Grégois.*"

Digitized by Google

VERSLAG DER COMMISSIE

TOT HET EXAMINEREN DER AANSTAANDE STUDENTEN. (*)

Uit het verslag der Commissie tot toelating op de rolle der studenten aan de hoogescholen en athenaea te Amsterdam en te Deventer, worden hier medegedeeld de *berigten* betreffende VOOREERST *bijzonderheden* aangaande het *examen* zelf, en ten ANDERE eenige *bevindingen* bij gelegenheid van hetzelve.

I. In twee het examen voorafgegane zittingen is de commissie, na de benoeming van een harer leden, den heer Th. Verwaijen, tot haren Secretaris, dadelijk overgegaan tot het bepalen der door haar te volgen *methode*, ten aanzien waarvan haar de meest mogelijke vrijheid was gelaten, en daarna tot andere noodige voorbereidende werkzaamheden.

Het *examen* zelf heeft plaats gehad te 's Gravenhage, van Woensdag den *zesden* tot Vrijdag den *twee en twintigsten* Augustus, in vijftien zittingen der commissie, dagelijks van des morgens ten half tien tot des namiddags ongeveer vier ure.

Van *honderd zeven en vijftig* jongelieden, die zich hadden *aangegeven*, heeft spoedig na de aangifte *één* zijn verzoek weder *ingetrokken*; en zijn er ten gevolge der gunstige bepaling van het later Koninklijk besluit van den 8sten Julij jl. nog *acht* afgevallen.

Van de *honderd acht en veertig* overgeblevenen, waarvan er (met ééne uitzondering) *tien* voor *iederen* dag waren opgeroepen, hebben, sedert den aanvang van het examen, nog *zeventien* hun verzoek *ingetrokken* of zijn zonder eenig berigt *weggebleven*: zoodat het getal der *geëxamineerden honderd een en dertig* heeft bedragen.

Van dezen zijn *acht en zeventig toegelaten* en *drie en vijftig afgewezen*; waarvan sommigen, blijkens het *tabellarisch* gedeelte van dit verslag, *geheel onbekwaam*, anderen nog *niet rijp genoeg* zijn bevonden, om tot de academische lessen te worden toegelaten.

De *beslissing* heeft elken dag onmiddellijk na den afloop van het examen plaats gehad, en is *terstond* daarop, in de volle vergadering der commissie, bij monde van den voorzitter medegedeeld.

Aan *alle* ouders, voogden en verdere betrekkingen, met na-

(*) In het belang van onderwijzers en kweekelingen achten wij de overname en verspreiding van dit Verslag hoogst nuttig.

name aan de leermeesters of opvoeders der geëxamineerden, is, voor zoo verre zij dit den voorzitter der commissie hebben verzocht, toegang tot het examen verleend.

Dagelijks hebben eenigen, meestal echter niet velen, daarvan gebruik gemaakt.

De 's Gravenhaagsche fraaije ruime *zaal der tentoonstellingen*, waarvan echter een derde gedeelte was afgeschoten, op eene eenvoudige, doch nette en doelmatige wijze door de zorg van het stedelijk bestuur van 's Gravenhage voor het examen ingerigt, heeft uitmuntend voldaan, en is in alle opzigten daarvoor bijzonder geschikt bevonden. — In een aangrenzend vertrek is aan de leden der commissie, die echter nimmer te gelijk de zaal van het examen verlieten, gelegenheid gegeven, zich eenige oogenblikken te verwijderen, terwijl een ander vertrek heeft gediend ter vertoeving der jongelieden of hunner betrekkingen vóór of na het onderzoek. Voor de benoodigde schrijfbehoeften is door het stedelijk bestuur van 's Gravenhage behoorlijk gezorgd.

In het algemeen kan de commissie niet genoeg roemen de voorkomendheid en den ijver van dat bestuur, om haar in alle opzigten den vereischten bijstand te verleenen en al het verzochte gereedelijk toe te staan.

Na dit *algemeen berigt* gaat de commissie over tot de mededeeling van meer belangrijke *bijzonderheden*, betreffende:

a. Vooreerst, de vakken, waarover haar onderzoek heeft geloopen, de *hoogte*, waartoe zij daarin gemeend heeft te mogen opklimmen, en derzelver *verdeeling* tusschen hare leden; — *vervolgens* de door haar gevolgde *wijze van examineren*; — *eindelijk* den doorgaanden *maatstaf* harer beslissing.

Ten aanzien der vakken van onderzoek, heeft de commissie zoo veel mogelijk gevolgd het voorschrift van art. 5 van het Koninklijk besluit van den 23. Mei 1845 (*Staatsbl.* N°. 25). Echter heeft zij, zoowel ter bekorting van het onderzoek, als ten einde, vooral bij deze eerste proeve, niet te veel te vorderen, gemeend de *vier aldaar opgenoemde hoofdafdeelingen* in zoo verre in *drie* afdeelingen te mogen bevatten, dat zij de *tweede* (de Grieksche en Romeinsche Fabelleer, Oudheid- en Letterkunde) niet *afzonderlijk* en *stelselmatig* heeft behandeld, maar gevoegd bij het onderzoek, hetzij over de *Grieksche en Latijnsche schrijvers*, hetzij over de *Oude Geschiedenis*; — dat zij hetzelfde beginsel heeft gevolgd voor de *Oude en Nieuwe Aardrijkskunde*; — en voorts op de kennis der *Nederduitsche taalgronden*, en op den *Nederduitschen schrijfstijl* wel heeft gelet, doch als proeve zich heeft bepaald bij de schriftelijke opstellen ter beantwoording van historische en andere vragen.

Aangaande de *hoogte*, waartoe zij oordeelde te mogen opklim-

Digitized by Google

klimmen, en de mate van kundigheid, in ieder vak afzonderlijk als rigtsnoer van beoordeeling aan te nemen, moet zij op den voorgrond stellen, dat zij bij het onbestemde der bewoordingen van het zooeven genoemd Koninklijk besluit en het ruime ook in dit opzigt aan haar geschonken vertrouwen, met uitzondering der wiskunde, zelve eenen regel heeft moeten kiezen, waarbij zij echter, daar het hooger stemmen eene vrij algemeene ontmoediging zou hebben veroorzaakt en in meer dan één opzigt onbillijk zou zijn geweest, verre beneden haar ideaal is gebleven.

Van dit hoofdbeginsel uitgaande, heeft zij voor de onderscheidene hoofdvakken zich het volgende tot rigtsnoer voorgesteld.

Wat dan betreft het *Grieksch* en de daarmede verbonden *oudheidkunde* en *letterkundige geschiedenis*, heeft zij begrepen, dat de hoofdzaak gelegen was in de studie der grammatica en hare toepassing bij de interpretatie der schrijvers.

Ten einde bij deze eerste proeve daarin niet te veel te vergen, is de interpretatie der *Ilias* van Homerus en van Xenophon's *Cyropaedie* tot toetssteen genomen van de door haar gevorderde kennis.

Eenige weinige regels van een door de geëxamineerden nog niet behandeld boek van Homerus konden ruime aanleiding geven tot een naauwkeurig onderzoek, of de allereerste elementen rigtig geleerd en verstaan waren, terwijl onder anderen ook op de *Prosodie* en de *Homerische versmaat* gelet werd. Dit gedeelte van het onderzoek geschiedde *zonder voorafgaande schriftelijke bewerking.*

Vooraf was eene korte plaats uit de *Cyropaedie* opgegeven, om, *met behulp van een Grieksch - Hollandsch lexicon* in het *Latijn* op *schrift* te vertalen. Uit dit proza kon worden opgemaakt, of de jongelieden vooral *syntaxis* verstonden en in gewoon proza gemakkelijk geschrevene volzinnen konden begrijpen en er zich doorredden, tevens op *analogie* en op rigtige opvatting van ieder woord en iedere phrase lettende.

Tot dat geringe heeft zij gemeend zich *dit jaar* te moeten bepalen, uit hoofde van de algemeene onbekendheid met eenigen bepaalden regel. Een volgend jaar zal evenwel, naar haar oordeel, die regel eenigzins hooger mogen gesteld worden, en zal men, bij eene nog gestrengere grammaticale studie, ook eenige meerdere vaardigheid in de vertaling mogen vergen.

Wat de *antiquiteiten* en de *historia literaria* der Grieken betreft, heeft zij zich meer moeten beperken, uit aanmerking dat het onderwijs daarin alles behalve algemeen bij de gymnasiën was opgenomen. Diensvolgens heeft zij zich bepaald bij eenige zeer algemeene vragen omtrent den Atheen-

 schen

schen Staat en bij eene vlugtige beschouwing der voornaamste soorten van poëzij en proza.

Voor het *Latijn* en de daarmede verbondene *oudheid-* en *letterkunde* heeft zij gevorderd de *schriftelijke overzetting zonder behulp van een woordenboek*, en de nadere naauwkeurige mondelinge behandeling van eenige regels uit de *Aeneïs* van Virgilius; alsmede de vertaling ad *aperturam* en de verdere interpretatie eeniger gemakkelijke plaatsen uit de *kleinere wijsgeerige werken van* Cicero, of uit de *inleidingen* tot zijne *grootere wijsgeerige geschriften*.

Daarin is zij in het algemeen gevolgd dezelfde grondige wijze van behandeling, als bij het *Grieksch*: zoo evenwel dat zij, uit den aard der zaak, voor het Latijn wat meer heeft mogen vooronderstellen en wat verder heeft kunnen gaan. Uit dien hoofde is zij dan ook daarbij in de eigenaardigheden der taal dieper doorgedrongen; en heeft, bij voorbeeld, het ware onderscheid van beteekenis tusschen de zoogenaamde synonymen en andere soortgelijke onderwerpen niet onaangeroerd gelaten.

Ten einde echter bij deze eerste proeve niet te veel te vorderen, heeft zij bij voorbeeld zich van de behandeling van Horatius onthouden; doch is overtuigd, dat een volgend jaar ook wel eenige gemakkelijke oden van dien dichter, eenige moeijelijker gedeelten van Cicero, alsmede Livius zouden kunnen worden gekozen.

Ten aanzien der *Latijnsche oudheidkunde* heeft zij zich tot de *hoofdzaken* bepaald, de *Romeinsche fabelleer* beschouwd vooral in verband met de interpretatie van Virgilius, zich ten aanzien der *prosodie* tot dien dichter beperkt, en voor de letterkundige geschiedenis slechts het zeer bekende gevorderd.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

PROGRAMMA
VAN DE
NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ
TER
BEVORDERING VAN NIJVERHEID, 1845.

(Vervolg van bl. 288.)

h. Verhandeling wegens het *voederen van zes koeijen*, met een *zestal verschillende voeders*, met opgaaf *van de daarvan verkregene uitkomsten*, in antwoord op prijsvraag n°. 147, zinspreuk:

Onderzocht met vlijt, *enz.*

Uithoofde der vele bedenkingen, die daartegen zijn ingebragt.

Digitized by Google

i. Monsters *groene kaas*, gelijk aan de *Zwitsersche*, in antwoord op prijsvraag n°. 149, zinspreuk:

Het is niet om het geld, enz.

Omdat reuk en smaak nog veel te wenschen overlaat.

k. Monsters *Metalen voorwerpen*, bekleed met *Goud* en *Zilver*, langs den *Galvanischen Weg*, in antwoord op prijsvraag n°. 175, onder de zinspreuk:

't Mislukt veeltijds aan onbesuisde kracht, enz.

Omdat de inzender onbekend schijnt met de Wetenschappelijke vorderingen, die in dit opzigt gemaakt zijn, en daarbij geen voorwerpen zijn ingezonden, als bij de vraag zijn gevorderd.

l. Monster *Tabak*, van alle *onaangename reuk* en *wansmaak* bevrijd, *geteeld* op grond, bemest met gemalen gips, ingezonden door den heer J. Rotting, te Tonden onder Brummen. Dit monster, als een gevolg der voortgezette proefneming, is met genoegen beschouwd, met opmerking dat het ingezonden monster, beneden dat van het vorige jaar is bevonden.

m. Het model van een *Drijfgordel*, tot redding van schipbreukelingen, onder de letters W. H. D. V.

Is als te laat ingekomen uitgesteld tot de Algemeene Vergadering in het volgende jaar.

Bij de Maatschappij zijn de volgende nieuwe *prijsvragen uitgeschreven.*

1. Daar buitenlands het *Ammoniakaal Water* der steenkool gaz-fabrijken, in den landbouw, tot vermeerdering der vruchtbaarheid van den grond wordt aangewend, en het wenschelijk is, te onderzoeken, in hoe verre dergelijke vloeistof eene nuttige toepassing voor den Nederlandschen landbouw kan opleveren, zoo biedt de Maatschappij de *gouden medaille* aan, aan hem, die een met voldoende getuigschriften voorzien verslag, van naauwkeurige proeven daarmede genomen, op ten minste vijf en twintig Nederlandsche roeden, vóór of op ultimo September 1848, aan de Maatschappij zal hebben ingezonden. Men vergelijke *Polytechnisch Journal* Band LXXXIX S. 268.

2. De Maatschappij vraagt, welke scheikundige middelen er kunnen aangewend worden, om de *rotting van Hennep* en *Vlas* te vervangen? Men verlangt eene naauwkeurige beschrijving van de geheele bewerking en proeven van *vijftig* Nederlandsche ponden op die wijze bereide Hennep en Vlas, met uitloving van de *gouden medaille* en *één honderd en vijftig gulden.* Antwoorden met bewijzen en getuigschriften in te zenden vóór of op ultimo September 1848. Men zie hiervan *de Vriend van den Landman van* Enklaar, deel 8, pag. 705.

3. Bij de wetenschappelijke beoefening van den Landbouw, schijnt het met genoegzame zekerheid gebleken te zijn, dat de waarde van den mest, behalve van inorganische

ſche zouten, ook afhangt, van de hoeveelheid ſtikſtof, welke in verſchillende verbindingen daarin voorhanden is, het zal daarom van veel belang ter vermeerdering van de waarde van den mest moeten zijn, indien men de wegvoering van deze ſtikſtof als Ammonia, welke er door de verrotting van den mest gedurende de opzameling en bewaring van denzelven gevormd wordt, voorkomt, indien dit op eene min kostbare wijze, en zonder andere nadeelen te doen ontſtaan, geſchieden kan. Verſchillende inrigtingen van de mestvaalt heeft men ter bereiking van dit doel aanbevolen, doch ſchijnt er niettemin, vooral in die gevallen, waar het vee op de mestvaalt zelve geſtald wordt, nog eene belangrijke hoeveelheid ſtikſtof vervlugtigd te worden. Eene beſtrooijing van de mestvaalt of ſtal met gips, onder het nieuwe ſtrooiſel, ſchijnt als een doeltreffend middel ten deze aanbevolen te kunnen worden, en ten minſte allezins waard te zijn, dat men er de proef van neme. Bij de wijze van ſchapen te houden, zoo als die in Overijsſel en Drenthe en in andere ſtreken van ons land gebruikelijk is, met het doel om den gewonnen mest, voor gewoon landbouwkundig gebruik te bezigen, en waarbij de ſtal ſlechts met zand beſtrooid wordt, ſchijnt een zoodanige proef niet alleen zeer uitvoerlijk, maar over hare uitwerkſelen, met betrekking tot de vermeerdering der waarde van den mest, het ſpoedigst en met de meeste juistheid geoordeeld te kunnen worden.

Het is daarom, dat de Maatſchappij hare *gouden medaille* uitlooft aan dengenen, die bij eene kudde van een 60 tal ſchapen, de ſtalling voor de helft derzelve, met eene toereikende hoeveelheid gips, in geringe hoeveelheid dagelijks aan te wenden, beſtrooit, en de ſtalling voor de andere helft op de gewone wijze verzorgt (zich overigens zoo veel mogelijk bevlijtigende, om de verdere omſtandigheden, voor de beiden helften der kudde, gelijk te doen zijn, zonder verder iets in de gewone levenswijze der ſchapen te veranderen) en daarna den uit beide helften der ſtalling verkregen mest op eene gelijke uitgeſtrektheid gronds, zoo veel mogelijk van gelijke geſteldheid, beproeft en van de verkregene uitkomſten een, zoo veel mogelijk, volledig verſlag aan de Maatſchappij inzendt. De Maatſchappij verlangt hierbij nog, dat de proefnemer de zamenſtelling der beide dus verkregene mestſoorten uit beide gedeelten derhalve van den ſtal zal opgeven. Antwoorden met bewijzen en getuigſchriften in te zenden vóór of op den laatſten September 1848.

4. Daar er ſedert drie jaren in Engeland, eene nieuwe Tarwe ſoort met groot voordeel verbouwd wordt, afkomſtig en daar overgebragt uit *Canada*, welke Tarwe ſoort bekend onder den naam van Canadaſche Tarwe, volgens berigten, in hoeveelheid van opbrengst, zoowel als in gewigt, al-

Digitized by Google

alle de tot dusverre bekende Tarwe soorten overtreft; zoo zoude de overbrenging en meer algemeene verbouwing van dit gewas voor den Nederlandschen Landbouw tot aanwinst kunnen strekken.

Ter aanmoediging daarvan wordt de *gouden medaille* uitgeloofd aan dengenen, die minstens één bunder lands met deze nieuwe Tarwe soort zal hebben verbouwd, gedurende *vijf* achtereenvolgende jaren, en van deze zijne verbouwing het beste en meest uitvoerige verslag aan de Maatschappij zal hebben ingezonden.

Dit verslag zal moeten inhouden eene opgave van den aard des gronds, waarop deze Tarwe geteeld is geworden, de behandeling van het zaai-koren, de tijd van zaaijing, opkomst, bloeijen en rijp worden der plant; de opbrengst daarvan zoowel in hoeveelheid als in gewigt, de verhouding der hoeveelheid *kleefstof* en *zetmeel*; veredeling of verbastering dezer Tarwe hier te lande, hare voortreffelijkheid tot verschillend gebruik, in vergelijking tot de bekende beste Tarwe soorten, welke in Nederland worden verbouwd, enz. Monsters, bewijzen van afkomst met een schoove en getuigschriften, in te zenden vóór of op den laatsten September 1851.

5. Aangezien de wol van het *Alpaca*-schaap, uit de Noordelijke gedeelten van Peru (Bolivia) zich boven alle andere wol-soorten zoo bijzonder gunstig onderscheidt, door hare eigenaardigheid, haren glans en geschiktheid, om een fijn weefsel te leveren (zie *Vriend van den Landman*, voor Januarij 1845, bl. 38), en het daarom allezins wenschelijk is, dat dit schapenras ook hier te lande ingevoerd worde, zoo looft de Maatschappij hare *gouden medaille* en *f* 400,— uit aan dengenen, die zich zes of meerdere witte echte *Alpaca*-schapen zal aanschaffen, en aan de Maatschappij eene naauwkeurige, zooveel mogelijk volledige mededeeling zal hebben gedaan van zijne ondervinding, gedurende den tijd van een vol jaar, aangaande den aard en de levenswijze van dat schapenras, en daarbij een monster van deszelfs wol zal hebben overgelegd.

Monsters met bewijzen en getuigschriften in te zenden vóór of op den laatsten September 1850.

6. Omdat men het er voor houden kan, dat de *Zijdeteelt* éénmaal ook in Nederland eene belangrijke tak van nijverheid worden kan, zoo wil de Maatschappij de pogingen daartoe bevorderen, en biedt tot dat einde aan dengene, (met uitzondering eener Maatschappij), welke voor zijne rekening, de zijde-wormen van (twee Nederlandsche looden) eijeren zal opgevoed hebben en ten minsten, *tien* Nederlandsche ponden tonnetjes zal hebben ingezameld, de *zilveren Medaille* en *vijftig* gulden aan, met die bepaling, dat van de inrigting en opvoeding tevens een behoorlijk ver-

Digitized by Google

verslag, met de noodige bewijzen en getuigschriften, en opgave van kosten overgelegd worden, vóór of op den laatsten September 1846, 1847 en 1848.

7. Daar alle Nederlandsche *Zoetemelksche Kaas* niet meer zoo zeer als vroeger in den handel gewild is, zoo vraagt men daarvan de oorzaken, en tevens welke middelen dienstig kunnen geacht worden, om dit voortbrengsel van onzen Landbouw te verbeteren.

Onder uitloving van de *gouden medaille*, verlangt de Maatschappij, dat de mogelijke verbeteringen door volledige bewijzen en getuigschriften worden gestaafd en ingezonden vóór of op den laatsten September 1847.

8. De gewoonte, om bij de bereiding van sommige soorten van Kaas, de wrongel te *portelen*, dat is, met de voeten te treden, heeft voor den verbruiker iets onaangenaams, zoo dat het als wenschelijk mag geacht worden, deze bewerking door eene meer geschikte te vervangen. — De Maatschappij biedt tot dat doel hare *tweede gouden medaille* aan, aan hem, die een molen of ander doelmatig werktuig daartoe zal aanwenden, en met genoegzame getuigschriften zal bewezen hebben, dat daardoor het portelen geheel zal kunnen vermeden worden.

Model met bewijzen en getuigschriften in te zenden vóór of op ultimo September 1847.

9. Daar velen de Turksche Tarwe *Zea-Maïs*, als een nuttig en voordeelig groen voeder beschouwen, zoo looft de Maatschappij hare *gouden medaille* uit aan hem, die, gedurende drie jaren, een bunder lands met Turksche Tarw tot dat einde zaait, en op goede berekeningen daarvan het voor- of nadeel aantoont. — Men vergelijke de *Vriend van den Landman*, achtste jaargang, bl. 737.

Monsters met bewijzen en getuigschriften in te zenden vóór of op ultimo September 1849.

10. De Maatschappij looft hare *gouden medaille* uit aan het best geoordeelde handboek over de *Veengraverij in de Hooge Veenen*, bevattende alles, wat tot de behandeling der veen- en ondergronden behoort.

Antwoorden met bewijzen en getuigschriften in te zenden vóór of op ultimo September 1848.

11. In het belang der Nederlandsche Papier-Fabrijken, looft de Maatschappij hare *tweede gouden medaille* uit aan den genen, die het gewone *witte* en *bruine Bordpapier*, volkomen zuiver, vlak, strak, hard en met het beste buitenlandsche overeenkomende, in de gewone formaten in den handel brengt en daarvan *vijftig* nederlandsche ponden, met opgaven van prijzen en de vereischte bewijzen en getuigschriften inzendt vóór of op den laatsten September 1846.

12. Omdat het schijnt, dat het verzilveren van spiegelglas voordeelen heeft boven het bedekken met foelie (zie

Ding-

Digitized by Google

Dingler's *Polytechnisch Journal*, Bd. 92, pag. 472) zoo kan het nuttig zijn proeven daarmede genomen te bevorderen. — De Maatschappij biedt derhalve hare *gouden medaille* aan dengenen, die in Nederland hieromtrent de beste en voldoende proeven leveren zal, waartoe gevraagd wordt, eenen alzoo bekleeden spiegel, van ten minste één halve vierkante nederlandsche el oppervlakte, en een of ander holglazen voorwerp, met eene beschrijving van de wijze der bewerking en de daaraan verbondene prijzen bij de aflevering.

Monsters met bewijzen en getuigschriften in te zenden vóór of op den laatsten September 1846.

13. De koud getrokken buizen van onderscheidene wijdte, geschikt voor kagchelpijpen, water- en stoomleidingen, zoo als die door H. Ledru, te Parijs, vervaardigd worden, verdienen ook bij ons navolging, weshalve de Maatschappij, hare *gouden medaille* en *twee honderd guldens* hem aanbiedt, die dergelijke voldoende bevonden wordende voorwerpen, van koper, ijzer, en verzinkt ijzer, met opgave van prijzen en goed bewerkt vervaardigt.

Monsters met bewijzen en getuigschriften in te zenden vóór of op den laatsten September 1848.

14. Bijaldien er in ons Vaderland geen Fabrijk mogt bestaan, van de bereiding *van voorwerpen* uit *holgetrokken ijzer vervaardigd*, waarvan reeds in het jaar 1834 te Parijs, een Fabrijk van den heer Gaudillot in werking is, alwaar onder meerder, *ijzeren hekken*, *balustres*, *stoelen*, *tafels*, *ledikanten*, allen door ligtheid en tevens deugdzaamheid zich aanbevelende, worden bewerkt, (ook in prijs veel verschillende, vooral van voorwerpen van eenigen omvang, zoo als hekken enz., wegens het minder gewigt aan ruw ijzer benoodigd,) looft de Maatschappij hare *gouden medaille* uit aan dengenen, die zoodanige voorwerpen, van getrokken hol-ijzer, in ons Vaderland vervaardigt en daarvan monsters met bewijzen en getuigschriften, met opgave van prijzen, inzendt vóór of op ultimo September 1847.

De Prijsvragen, waarvan de termijn van beantwoording verstreken is, en die op nieuw, met of zonder eenige verandering, *wederom worden voorgesteld, zijn de volgende:*

1. De Maatschappij looft hare *gouden medaille* en eene belooning van *twee honderd guldens* uit aan dengenen, die, tot hare meeste en behoorlijke voldoening, een genoegzaam aantal proeven zal in het werk hebben gesteld, op niet minder dan *zes Koeijen* met onderscheidene voeders, en daarvan een voldoend verslag zal hebben ingezonden, met opgave der uitkomsten, welke deze voederingswijzen hebben opgeleverd, niet alleen ten aanzien der hoeveelheid, maar ook der hoedanigheid; hoofdzakelijk wat de hoeveelheid Boter en

en Kaas betreft, en zulks op zoodanige wijze, dat uit deze vergelijkende uitkomsten, algemeene regels voor de meest voordeelige wijze der voeding van het melkgevend rund kunnen worden afgeleid. Te beantwoorden, onder bijvoeging van voldoende bewijzen en getuigschriften, vóór of op ultimo September 1848.

2. Daar er geene redenen schijnen te bestaan, waarom de Landman niet bij ons eene Kaas zoude kunnen bereiden, gelijksoortig aan de *groene Zwitsersche Kaas* (*Schabzieger*), zoo noodigt de Maatschappij die genen, welke daartoe in staat zijn, uit, aan dezelve, met voldoende bewijzen en getuigschriften, vóór of op den laatsten September 1846 in te zenden, ten minste *vier Kazen*, die van gelijke smaak en hoedanigheid zullen moeten zijn, als die, welke in Zwitserland bereid worden. Zij verlangt tevens daarbij eene naauwkeurige opgave der gevolgde handelwijze, en looft daarvoor uit hare *tweede gouden medaille.*

(*Het Vervolg en Slot hierna.*)

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg.*

1845. Oct.	Hoogte van den Barom. D.	L.	Therm.	Wind-streken.	Wind-kracht.	Luchtsgesteldheid.
22	29.	4	53	W.	2 à 4	betr., dampig.
	„	4½	54½	W. N. W.	0 à 2	bewolkt.
	„	5¾	51½	Z. W.	0	betrokken.
23	29.	6½	52½	W.	0	bewolkt.
	„	6½	54½	W. Z. W.	0	idem.
	„	6¾	51	Z. W.	0	betrokken.
24	29.	6½	51	Z. W.	0	bew., dampig.
	„	6	54	id.	0	bew., nevel.
	„	4	46½	Z. O.	0	helder.
25	29.	2¾	44	Z. W.	0	bew., mist.
	„	3	53½	W. N. W.	0 à 2	bew., dampig.
	„	5¼	46	N. W.	2	helder.
26	29.	5¼	45½	W. Z. W.	0	bewolkt.
	„	3¾	50½	id.	4	idem.
	„	2¾	48½	id.	4	betrokken.
27	29.	1¼	50	W. Z. W.	2 à 4	bewolkt.
	„	0¾	52½	id.	4	bew., nevel.
	„	0¾	53	id.	4	betr., regen.
28	29.	0¾	53	W. Z. W.	2	bewolkt.
	„	0¾	55	id.	2	betr., nevel.
	„	1½	52	W.	0	betrokken.

Te HAARLEM, bij DE ERVEN LOOSJES.

Digitized by Google

ALGEMEENE KONST- EN LETTERBODE

VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 7den NOVEMBER.

N°. 47.

BERIGTEN.

FLORENCE. Op den eersten October overleed alhier de oudste der tegenwoordig levende archaeologen, JAMES MILLINGEN, die in hoogen ouderdom, na eene zeer korte ongesteldheid, stierf. Sedert jaren had hij deze stad tot zijne hoofdverblijfplaats verkozen. Voor de praktische oudheidkunde heeft hij veel gewerkt, en niet ligt was er iemand aan te wijzen van even groote ervaring, zekerder takt en scherper oordeel, zoodat, ondanks zijnen vergevorderden leeftijd, nog veel aan hem wordt verloren.

DARMSTADT. Op den 9 October overleed hier HEINRICH KARL HOFFMAN, een man nog in de kracht des levens, die, en als staatkundige, en als schrijver, eene eervolle plaats bekleedde. Hij was daarbij naauwgezet in zijne regtsgeleerde praktijk, een achtenswaardig man en vader en een getrouw vriend. Hij bezat de gave van snelle opvatting en van gemakkelijke voorstelling bij het spreken en schrijven. Reeds voor 24 jaren trad hij als schrijver op met zijne *Deutsche Volksgeschichten aus dem Jahrhundert vor und nach Christi Geburt*, een werk, waarin meer het dichterlijke, dan het geschiedkundige element heerschende is. Later ver-

Digitized by Google

plaatſte hij zich meer op geſchiedkundigen bodem, toen hij eene reeks van artikelen ſchreef voor het ROTTECK-WELCKERSCHE *Staatslexicon.* Hij leefde meest te midden zijner werkzaamheden, zijns gezins en zijnes tuins, offſchoon hij, de gezellige kringen intredende, een aangenaam en nuttig lid was van het gezellige verkeer. Ook op het gebied der kunst, vooral in de teekenkunst, was hij geen vreemdeling en beoefende zelf haar met gelukkig gevolg.

BIJDRAGE
TOT DE JUISTERE KENNIS VAN HET
GRIEKSCHE VUUR.

(Vervolg en ſlot van bl. 294.)

Al deze bijzonderheden zamenvattende, verkrijgt men een geheel ander denkbeeld van het *G. v.*, van deszelfs zoogenaamde geweldige kracht en doodend vermogen, en men zoude met veel grond kunnen vooronderſtellen, dat hetzelve meestal moet gediend hebben, om den daarmede onbekenden vijand ſchrik en angst aan te jagen, en hem daardoor in verwarring te brengen en op de vlugt te drijven.

Indien het *G. v.* dat vermogen en die kracht had gehad, welke latere ſchrijvers aan hetzelve toekenden, dan toch zou zulks eene ganſche omwenteling in de wijze van oorlogvoeren veroorzaakt hebben, en men zou de vorige, meer onvolkomene middelen, om elkander te ſchaden, hebben vaarwel gezegd, maar noch van het eene, noch van het andere wordt melding gemaakt, want juist het tegendeel had plaats.

De Geſchiedenis immers heeft het aangeteekend, hoe Keizer L e o bevel gaf, om brandende pik, ſlangen, ſchorpioenen en andere venijnige dieren, en potten, met levenden kalk, op de vijandelijke ſchepen te werpen, ten einde deze, door het breken, eene dikke ſtofwolk zouden doen opgaan, die door het ſcherpe en ſtikkende vermogen van den kalk, en door zijne branding, als hij in aanraking met water komt, den vijand de oogen moest beleedigen en de ademhaling moest bemoeijelijken.

Wie

Digitized by Google

Wie ziet in deze middelen niet dezelfden, waarvan men reeds in de oudheid gebruik maakte; en wie erkent in deze wijze van aanvallen niet de kinschheid der krijgskunst, die eene geheel andere wending zou genomen hebben, indien het *G. v.* waarlijk die kracht en dat verwoestend vermogen gehad had, die men later aan hetzelve heeft toegeſchreven.

En wat nu aangaat, dat de *azijn*, de *urine* en het *zand* alleen in ſtaat waren het vuur te blusſchen, zulks berust op volksbegrippen, even als men nu nog bij vele menſchen ontwaart, die denken, dat brand, door blikſem veroorzaakt, niet dan door melk kan gebluscht worden. De azijn toch beſtaat grootendeels uit water, met eenige weinige percenten azijnzuur vermengd, en dus kan men het blusſchend vermogen met twintigmaal meer regt aan het water, dan aan het azijnzuur, toeſchrijven, en even zoo is het met de urine gelegen. Het zand zal alleen de vlam of het vuur daarom hebben kunnen dooven, omdat het de lucht kon afſluiten. Asch, fijn krijt, of dergelijke zou dus even goed geweest zijn.

Gaan wij nu nog na, welk gebruik men van het *G. v.* maakte, dan zal het aan geen' twijfel meer onderhevig zijn, dat hetzelve geheel en al met ons buskruid overeen kwam. Het mengſel werd, volgens A. C. in rieten buizen gedaan, aangeſtoken, en met de hand naar den vijand voortgeworpen. Erkent men hierin niet onze gewone voetzoekers of liever die der *Chinezen*, welke dezelven met fijne lontjes voorzien, die, aangeſtoken zijnde, wegſmeulen, tot dat de vonk het kruid bereikt. Het tweede gebruik van het *G. v.* beſtond hierin, dat men er de zoogenaamde *petards* van maakte. Deze waren even zamengeſteld als de voorgaanden, met dit onderſcheid, dat de rieten buizen grooter en wijder waren, en dat deze gelegd werden in koperen buizen, welke van achter op de ſchepen geplaatst werden, en ſomtijds in dierenkoppen eindigden. Aangeſtoken zijnde, werden zij door ſpringveren uit de gezegde buizen weggeworpen. Beiden hadden eene eigene voortbeweging, even als onze voetzoekers, en waarſchijnlijk waren de groote zwermers van achter aangevuld met ballen, gemaakt uit een deeg van naphta, zwavel, hars, terpentijn en van wat ook anders

Digitized by Google

zeer brandbaar was, ten einde de ſchepen daardoor in brand te ſteken en andere houten gebouwen te vernielen.

De brandpotten waren mede met deze ſtof en met die zeer brandbare ingrediënten gevuld, en dienden waarſchijnlijk eerst dan, als men hen met de hand tot op de vijandelijke ſchepen of huizen werpen kon. Zij ontploften met een donderend geweld en ſtaken de voorwerpen in brand, waarop zij nedervielen.

Maar waaruit beſtond dan eigelijk het *Griekſche vuur?*

Deze vraag hebben wij reeds ten halve beantwoord, en ons vermoeden te kennen gegeven, dat het ons buskruid geweest is. Immers al de kenmerken van dat vuur, de bijmengſels om brand te ſtichten daarvan uitgezonderd, komen volmaakt overeen met die van ons kruid, en de reden waarom men, in die tijden, van hetzelve minder nut trok, dan wij nu doen, is alleen daarin gelegen, dat men toen nog geene kanonnen kende, en daarenboven, dat het kruid tot een deeg of allerfijnst poeder gebragt werd, en geenszins in korrels voorkwam.

Zoo als wij gezien hebben, gebruikte men reeds koperen buizen, om aan de rieten voetzoekers zekere rigting te geven, doch zij waren van achter open, want de ſpringveren ſtuwden hen er uit. Men kende toen dus de kracht van het kruid nog niet, als het in beſloten vaten ontploft, en alle beletſelen, die dezer uitbarſting in den weg ſtaan, zoo als kogels, ſteenen, enz., met geweld wegſtoot.

In opene buizen doet kruid weinig effect, en dit was ook het geval met het *Griekſche vuur*. Men zengde elkanders baard, men ſchroeide elkanders gezigt, men trachtte elkander daarmede bevreesd te maken, maar dit was dan ook alles, wat het uitwerkte. Zoodra het ſlechts eenigzins meer beſloten was, zoo als in de vermelde vuurpotten of ſpringbusſen, dan ook was de ſlag harder en de verwoesting grooter, en al deze omſtandigheden pleiten voor het vermoeden van Lalanne, dat het *G. v.* niets anders was dan ons kruid.

Maar zou men Callinicus dan voor den uitvinder van het buskruid moeten houden?

Verre van dien. Koch, de Marlès, Medhurst, Hoc-

Hoefer, Lalanne, en eene menigte andere schrijvers bewezen op goede gronden, dat de *Chinezen* reeds voor of kort na de Christelijke jaartelling een ontploffend mengsel hadden, waarvan zij vuurwerken vervaardigden, en waarmede zij seinen gaven. Niet alleen de *Chinezen*, maar ook de *Hindous* kenden dit kruid lang voor onze jaartelling, en indien de bestanddeelen niet dezelfde waren of in dezelfde verhouding gemengd werden, als die van ons kruid, zoo had hun mengsel echter dezelfde uitwerking. (De Marlès. *Hist. gen. de l'Inde.* I., 175).

Frezier is zelfs van gedachte, dat men het gebruik van het kruid reeds ontmoet in den togt naar *Pen-jéab* van Alexander *den Grooten*, dewijl Phylostratus van eene stad, aan den *Hyphasis* gelegen, en die voor onneembaar gehouden werd, zegt: dat men hare inwoners voor afstammelingen der Goden hield, dewijl zij *bliksemstralen* op hunne vijanden uitschoten. (Calten *zee-artillerie. Inl. bl.* 2).

Welnu, indien de *Chinezen*, de *Hindous* en welligt nog andere Oostersche volken (bij welke het salpeter, dat in de meer westelijke landen weinig of niet gekend werd, geheel door de natuur gevormd voorkwam), de bereiding van het kruid gekend hebben, is het dan te verwonderen, dat, van het jaar 330 v. C. tot omtr. het j. 670, en dus in een verloop van 1000 jaren, deze kunst zich op eenen afstand van niet meer dan 35°. L. zou verspreid hebben, hetzij als eene zeer bekende zaak, of als een geheim?

Dewijl men van het kruid toen nog geen ander nut kende, dan om er vuurwerken van te maken, hecht ik niet veel waarde aan het denkbeeld, dat het toen, van den eenen aan den anderen, als een geheim werd medegedeeld; maar Callinicus was welligt de eerste, die bedacht was, om van deze stof een ander gebruik te maken, dan men tot nog toe gedaan had door haar in vereeniging te brengen met zeer brandbare stoffen, zoo als naphta, zwavel, hars, pik, terpentijn en meer anderen, ten einde de vijandelijke schepen daarmede in brand te steken, zoo als hem dan ook schijnt gelukt te zijn.

Toen men echter eenmaal aan dien bangmaker gewoon was, leerden de vijanden er zich tegen wapenen,

Digitized by Google

en van toen af zwijgt de Geſchiedenis van belangrijke voordeelen, die, door middel van het *G. v.*, zouden behaald zijn.

Van *China* had de kunst, om deze ontploffende ſtof te bereiden, zich naar *Hindostan*, en van daar naar *Medië* verſpreid, van waar de *Grieken* haar leerden kennen, en haar daarom *Medisch vuur* noemden, en niet omdat de naphta, waaruit het bijmengſel gedeeltelijk beſtond, uit *Medië* of niet ver van daar voortkwam, zoo als ſommigen zonder grond hebben willen beweren.

Indien wij nu aannemen, dat het *G. v.* niets anders geweest is, dan ons kruid, in vereeniging gebragt met eenige zeer ligt brandbare zelfſtandigheden, dat de *Grieken* daarvan zulk een geheim maakten, dat Conſtantijn Porphyrogenetes voor het altaar in Gods kerk zwoer, „dat hij, die dit geheim ooit aan eene vreem- „de natie bekend maakte, den naam van Christen zou „verliezen, en onwaardig gekeurd worden, om ooit „eenige betrekking in den ſtaat te bekleeden, en dat „de verrader, hij ware koning, kerkvader of wie ook, „voor altijd zou gevloekt zijn. Dat God hem door „zijnen blikſem mogt verpletten op het oogenblik, dat „hij den tempel betrad." (Hoefer, *Hist. de la Ch. I.* 284); en dat Anna Comnena, in haar voorſchrift om *G. v.* te maken, al het wezenlijke daarvan verzwijgt, dan zal het ons niet verwonderen, dat er eenige eeuwen verliepen, eer dit geheim tot in *Egypte* en *Westelijk Europa* doordrong.

Wel is waar, dat Hoefer zekeren Graecus noemt, die omtr. in de 8ſte eeuw moet geleefd, en eene zeer juiste wijze, om kruid te maken, moet opgegeven hebben; doch andere ſchrijvers, onder welke ook de meer genoemde Lalanne, noemen het eene zeer gewaagde en ongerijmde ſtelling, dien Graecus, van welken nergens iets bepaalds wordt aangeduid, tot de 8ſte of 9de eeuw te willen brengen, alleenlijk omdat Mesue, een ſchrijver van dien tijd, van Graecus, d. i. van Hippocrates, ſpreekt. Het eerſte werk, dat eigenlijk den bedoelden Graecus vermeldt, is van de 14de eeuw, en berust in de Koninklijke Bibliotheek te *Parijs*.

Niet voor het jaar 1218 vinden wij in *Egypte* van het

Digitized by Google

het *G. v.* gebruik gemaakt, en wel in de verdediging van *Damiate* tegen de Kruistogtenaars (Joinville, *Hist. de St. Louis*); doch hoe weinig zulks heeft uitgerigt, is genoeg bekend, en ook wat kan kruid, ongekorreld, en zonder kanon, in den oorlog beteekenen?

Gaan wij de verdere berigten van het kruid na, dan vinden wij, dat Roger Baco (geb. 1214 † 1294) hetzelve vermeldde als iets, waarvan men zich in dien tijd algemeen bediende tot vermakelijke experimenten. Opus Majus, p. 474 (Heeren, *Gesch. der Classische Literatuur. I*, 312 *en* 313. — Koch, *Tableaux des Révolutions de l'Europe.* I, 354). De laatste schrijver vermoedt te regt, dat Baco deze kennis uit Arabische werken zal geput hebben.

Op andere plaatsen leest men, dat reeds in de 12de eeuw ontploffende stof werd aangewend, om de steenen uit den *Rammelsberg* bij *Goslar* te doen springen, en dat ook de *Arabieren* in *Spanje* het kruid reeds in 1249 kenden.

In of omtr. het jaar 1300 moet zekere monnik, met name Barthold Schwarts, die zich in de scheikunde oefende, volgens de bestaande voorschriften, ook eenig kruid hebben willen maken, doch daarbij de noodige omzigtigheid niet in acht nemende, heeft het mengsel vuur gevat, en de daarop gevolgde ontploffing den grond gelegd tot het volksverhaal, dat Schwarts de ontdekker was van het buskruid, een verhaal, dat zoo veel opgang heeft gemaakt, dat het, nog heden ten dage, op vele scholen aan de kinderen geleerd wordt.

En van wanneer dagteekent nu het kanon? Ook over den oorsprong van dit wapen ligt een sluijer. — Waren de koperen buizen, waarin men, op de Grieksche schepen, de lange zwermers legde, om ze, door middel van springveren, van zich af te werpen, van achter besloten geweest, dan had men reeds op het jaar 886 of iets later te verwijzen, want deze werden, volgens Lalanne, reeds in de *Leonis imperatoris tactica Cap. XIX*, §§ 51 *et seq.* vermeld; en indien men geloof mag slaan aan veel van hetgeen men hier en daar over dit onderwerp vindt aangeteekend, dan zou Salomo, Koning van *Hongarijë*, in 1073 reeds *Belgrado* met kanonnen beschoten hebben. Deze zullen, wel is waar, zeer gebrekkig, en welligt ook niets dan kokers

met ſpringveren geweest zijn; doch in dit geval was reeds de aanvang gemaakt, om later tot meer volkomenheid gebragt te worden.

Een Arabisch ſchrijver, zegt Lalanne, maakt verder melding, dat de Koning van *Grenada* in 1323, bij de legering van *Baza*, zich van kanon bediende, doch Koch, die hiervan ook ſpreekt, zegt: „Casſiri haalt in zijne *Bibliotheca arabico-hispana* een Arabisch ſchrijver aan, met name Abu Abdalla Ebn Alkhatib, die in zijne geſchiedenis van *Spanje*, op het jaar 1312, zich in dezer voege uitdrukt: „*Ille* (le Roi de Grenade) *castra movens multo milite hostium urbem Baza obſedit, ubi machinam illam maximam, naphta et globo inſtructam admoto igne, in munitam arcem cum ſtrepitu exploſit.*"" Waaruit ten duidelijkſte blijkt, dat zulks minſtens 11 jaar vroeger heeft plaats gehad, dan Lalanne zegt.

Deze eerſte kanonnen waren zeer onvolmaakt en onvoldoende, en barstten of ſprongen ſoms bij het eerſte ſchot. Zij werden uit hout, ijzer, en lood, vervaardigd, ja zelfs gebruikte Gustaaf Adolf nog kanonnen van leder gemaakt. Naderhand vervaardigde men dezelven van bladijzer, door ijzeren hoepels omſloten, tot dat men eindelijk onder de regering van Karel V (1516—1555) de kunst uitvond, om dezelven te gieten en te boren. Van het oogenblik, dat men busſen, d. i. kanonnen, begon te gebruiken, begon men het poeder, dat anders *Medisch* of *Grieksch vuur* heette, met den naam van buspoeder of buskruid te beſtempelen, en deze overgang van naam is waarſchijnlijk oorzaak geweest, dat men later gedacht heeft, dat het Grieksch vuur en het buskruid van elkander verſchilden, en dat de kunst, om het eerſte te maken, verloren was gegaan.

Ziedaar de denkbeelden, welke ik over het Griekſche vuur hier en daar heb opgezameld, en mogt ik met zoo vele anderen omtrent dit belangrijk punt dwalen, zoo zullen mij alle teregtwijzingen aangenaam zijn.

Leyden — A. C. Oudemans.
Sept. 1845.

PRO-

Digitized by Google

PROGRAMMA
VAN DE
NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ
TER
BEVORDERING VAN NIJVERHEID, 1845.

(Vervolg en ſlot van bl. 304.)

3. Aan den eerſten, die binnen dit Rijk eene Fabrijk van *Spiegelglas* oprigt, in deugd en prijs gelijk aan die der beste buitenlandſche, wordt uitgeloofd eene premie van de *gouden medaille* en *vijfhonderd* tot *duizend guldens*; mits hij ten minſte *drie Spiegelglazen* als monſters inzendt, waarvan de kleinſte hoog moet zijn 1 ned. el, en breed 7 palmen, uit één ſtuk vervaardigd. Monſters, bewijzen en getuigſchriften in te zenden vóór of op den laatſten September 1848. *Boven* deze premie, wordt aan den bekroonde, wanneer hij, van het voortdurend beſtaan van zijne Fabriek, behoorlijke bewijzen inzendt, gedurende de *drie eerstvolgende jaren*, nog eene premie toegezegd van *drie honderd guldens* 's jaars.

4. Aangezien het groot nadeel, hetwelk door het *aanzetſel* van het *water* in de *ketels* van *Stoomwerktuigen* wordt veroorzaakt, en de hiertegen bekend gemaakte middelen, of onvoldoende, of niet aanwendbaar zijn, zoo wordt verlangd, de middelen aan te geven, hetzij chemiſche, hetzij mechaniſche, waardoor zoodanig aanzetſel kan worden voorgekomen, bruikbaar op alle vormen van ketels, en dienſtig voor alle ſoorten van Water.

De deugdelijkheid van de op te gevene middelen moeten, ten minſte door het gebruik van één jaar geſtaafd zijn, en op geenerlei wijze eenen nadeeligen invloed op de ketels uitoefenen. De Maatſchappij looft hare *gouden medaille* uit aan hem, die deze vraag volledig beantwoordt. Bewijzen en getuigſchriften in te zenden vóór of op den laatſten September 1847.

5. De Maatſchappij inziende het hooge belang, om onedele Metalen door galvaniſche kracht met edele te bedekken, zoo als door Elkington, Ruolz en anderen is ten uitvoer gebragt, looft hare *gouden medaille* uit aan dengenen, die in het groot metalen voorwerpen, maar vooral voor wetenſchappelijke einden, met zilver, goud en platina bekleedt, en zulks bijzonder op ijzer en ſtaal van toepasſing maakt. Proeven met de noodige bewijzen en getuigſchriften in te zenden vóór of op ultimo September 1847.

De Prijsvragen, van welke de termijn van inzending, na September 1845, *zal zijn afgeloopen, en waarop de Maatschappij, op zijn tijd, antwoorden te gemoet ziet, zijn de volgende:*

1. Door naauwkeurige proefnemingen, op ten minste *vijf bunders* land aantoonen, of en in hoeverre het *braken der bouwlanden*, uit eigen aard noodig is of vermeden kan worden; de *gouden medaille*; n°. 70, bl. 82.

2. Voor eene voldoende verhandeling, met opgave van niet kostbare, door de ondervinding bevestigde, middelen, om de *Schapen* te hoeden voor- en te herstellen van het *ongans* of *leverbotziekte*, ook de *galligheid* genaamd; de *gouden medaille*; n°. 133, bl. 171.

3. De Maatschappij looft hare *gouden medaille* en *twee honderd guldens* aan dengenen uit, die ten minste *drie* bunders land van gelijken aard, met *drie* verschillende en voorname veldgewassen zal hebben verbouwd, en wel ieder derzelve op eenen grond, met de vier volgende *ouvermengde mestsoffen* gemest, als paarden- koeijen- schapen mest, en meel van lijn- of raapkoeken; moetende hieromtrent een volledig verslag worden ingezonden, zoo wat betreft den zaaitijd, het opkomen en den voortgang der gewassen, den oogsttijd, de verhouding van het graan tot het stroo, de hoedanigheden van beide en alle bijzonderheden, als waartoe eene naauwkeurige waarneming aanleiding zouden kunnen geven; n°. 146, bl. 197.

4. Daar bijna jaarlijks, in sommige streken, de *bloesem van den appelboom* door de *zwarte vlieg* (*Aphis mali*) wordt vernield, zoo vraagt men: welke de beste door de ondervinding aangeprezene middelen zijn, om dit kwaad te voorkomen, of te beperken; de *gouden medaille*; n°. 151, bl. 202.

5. Daar de *Spaansche Schapen*, van het ras der Merino's, in ons land, zeer goed kunnen leven, en eene fijne korte wol voorbrengen, doch hunne teelt, hier te lande, niet die gelukkige uitkomsten heeft opgeleverd, als in andere landen, zoo looft de Maatschappij hare *gouden medaille* uit aan dengene, die zal hebben aangetoond en uit genoegzame proeven afgeleid, aan welke oorzaken de mingelukkige uitslag der fokkerij van Spaansche schapen, in ons land, moet worden toegeschreven; n°. 152, bl. 202.

6. Daar het wenschelijk zou zijn eene volledige beschrijving te bezitten van het boeren-bedrijf in dit Rijk, zoo verlangt men eene naauwkeurige *Landhuishoudkundige beschrijving van iedere Provincie van Nederland*; voor een voldoend Antwoord, betrekkelijk *elke* Provincie, wordt uitgeloofd de *gouden medaille*, en eene remuneratie, indien de verdienste van het stuk daartoe grond geeft; n°. 169, bl. 235.

7. Voor de beste en genoegzaam naauwkeurige opgave van proeven met de *bemesting* van den *grond* of van *gras* of

Digitized by Google

of *akkerplanten*, met *verdund zwavelzuur*, van een bepaalde fterkte; de *tweede gouden medaille*; n°. 188, bl. 260.

8. De Maatfchappij looft, gedurende 5 *jaren*, eene premie uit van *f* 150 aan elken fabrijkant, tot drie toe, die ieder in één jaar, ten minfte 500 ned. ponden *inlandfche gecroifeerde wol*, tot eenigerhande *ftoffen zullen hebben bewerkt*, en daarvan monfters ingezonden hebben; na afloop der jaarlijkfche premie zal ook de *gouden medaille* uitgereikt kunnen worden, n°. 189, bl. 260.

9. Hoe moeten de *beenderen* behandeld en als *meftftof* aangewend worden, om er het meeste voordeel van te trekken, voor de verfchillende gronden; de *gouden medaille*; n°. 190, bl. 261.

10. Daar de geheele *ftal-* of *huisvoeding van Schapen*, in andere landen, met goed gevolg is ingevoerd, en deze wijze van verzorging, op de inlandfche fchaapsfokkerij, hoogst waarfchijnlijk met voordeel kan worden toegepast, zoo looft de Maatfchappij hare *gouden medaille* uit aan dengene, die niet minder dan 50 *volwasfene fchapen boven het jaar oud*, gedurende één geheel jaar, aan de *ftal-* of *huisvoedering* zal hebben onderworpen, en een naauwkeurig verflag inlevert, nopens de wijze en foort van voeding, en eene berekening der kosten van onderhoud vergeleken met de gewone drift- of weidevoeding; n°. 191, bl. 261.

11. Daar fommige gronden ongefchikt zijn tot het *teelen* van *Vlas*, zoo wordt gevraagd: welke de natuurkundige en fcheikundige geaardheid en zamenftelling der gronden zijn, die bij uitnemendheid voor het teelen van Vlas gefchikt bevonden worden; de *gouden medaille*; n°. 201, bl. 281.

12. Voor eene opgaaf der middelen, die hier en daar en verder worden aangewend tot verdelging der gewone *Kweek* (het hondsgras, puingras, *Agropyrum* of *Triticum repens*), en dit door genomene proeven bevestigt, de *tweede gouden medaille*, n°. 302, bl. 282.

13. Om met de voedende kracht van onderfcheidene plantaardige Stoffen, die tot voedfel van het vee gebruikt worden, naauwkeurig bekend te zijn, vraagt men: 1°) wat is er bekend, nopens het voedend vermogen van onderfcheidene plantaardige Stoffen, die de landman tot voedfel voor zijn vee gebruikt; 2°) welke zijn in dezen de voornaamfte practifche ondervindingen, en 3°) welke leeringen vloeijen daaruit voort, in verband met de waarde van den mest, de *gouden medaille* en *f* 200, n°. 203, bl. 282.

14. Daar er nog altoos een groot verfchil in de wijze van *Boterbereiding* wordt opgemerkt, zoo verlangt men door voldoende vergelijkende proeven bevestigd te zien, wat in deze de beste wijze van bereiding zij, de *tweede gouden medaille*, n°. 204, bl. 283.

15. *Meekrap* telen op zandgrond, en aantoonen, in hoever-

Digitized by Google

verre dezelve met de elders geteelde gelijk ſtaat; de *gouden medaille*, en bijaldien de planten oorſpronkelijk van buitenslands zijn aangevoerd nog *f*300, n°. 205, bl. 283.

16. Een middel opgeven, om den wortel van den *Bloemkool* voor het doorknagen van den wortel-worm te bevrijden; de *tweede gouden medaille*, n°. 206, bl. 284.

17. *Perzik-* en andere *Steenvruchtboomen*, die aan een ongemak, het *wit* genaamd, onderhevig zijn, daarvoor te beveiligen; de *tweede gouden medaille*, n°. 207, bl. 284.

18. Met het bloed van geſlagte dieren, gedroogd, en tot bloedpoeder bereid, $\frac{1}{4}$ bunderland te bemesten, met opgaaf van de wijze, waarop men hierin is te werk gegaan; van de voordeelen hierdoor verkregen en de vergelijking der reſultaten, met die van eene gelijke uitgeſtrektheid lands, op de gewone wijze bemest; de *tweede gouden medaille*, n°. 208, bl. 285.

19. Eene zoo veel mogelijk volledige beſchrijving van den *Akker-* en *Tuinbouw* in het zoogenaamd Westland, in Zuid-Holland, inzenden; de *tweede gouden medaille*, n°. 209, bl. 285.

20. Opgeven, op welke wijze het ontſtaan van het *vuur* (*dryrot*) in het *eikenhout* kan worden afgeweerd; of dit doel, door gemakkelijk aan te wenden mechaniſche of chemiſche middelen kan bereikt worden? welke die middelen zijn en hoe aan te wenden? de *gouden medaille*; en, zoo door proeven, door de Maatſchappij genomen, het voldoende der voorgeſtelde middelen zal bewezen zijn, alsdan nog eene *gouden medaille*, n°. 160, bl. 210.

21. Vermits de productie van *Meekrap* buitenslands toeneemt, en zich door hare goedkoopheid aanbeveelt, zoo vraagt men: in hoeverre is de, in *Zeeland* en *elders* in ons Vaderland, ſedert lang, gebruikelijke wijze van *verbouwing* en *bereiding der Meekrap* voor verbetering vatbaar, en kunnen zij goedkooper plaats hebben; de *gouden medaille* en *f*300, n°. 176, bl. 239.

22. Uit *Zink*, verſchillende *Ornamenten* en kapiteelen voor pilasters, kolommen, enz., vervaardigen, de *gouden medaille*, n°. 192, bl. 262.

23. Verbeterde *Bakſteenen* voor architraven, lijsten en verſieringen, enz. vervaardigen, welke zonder bepleistering kunnen aangewend worden, gelijk aan die van het buitenland; de *gouden medaille*, n°. 103, bl. 263.

24. Die binnen dit Rijk het zoogenaamde *kievits-* of *ſpikkel-* of *marmer-papier*, in onderſcheidene kleuren en ſoorten, vervaardigt, zoo goed als het beste buitenlandſche, en dit tegen denzelfden prijs levert, de *tweede gouden medaille*, n°. 196, bl. 265.

25. Geperst en gewalst leder, met verhevene figuren, vervaardigen, gelijk aan het buitenlandſche, en daarvan

mon-

Digitized by Google

monſters inzenden; de *gouden medaille*, n°. 197, bl. 265.

26. *Door het perſen der Veenſtof*, een brandſtof te verkrijgen, die de eigenſchappen gemeen heeft met Steenkolen; de *gouden medaille*, n°. 210, bl. 286.

27. Extract van *Eikenhout* te bereiden tot gebruik in Verwerijen en Looijerijen; de *gouden medaille*, n°. 211, bl. 286.

28. *Turf-Asphalt* te bereiden, dat, in bruikbaarheid, het Berg-Asphalt overtreft; de *gouden medaille*, n°. 212, bl. 287.

29. Van *Goudhoudend Zand*, in Nederlandsch Oost-Indiën gevonden wordende, monſters inzenden; de *gouden medaille* en *f*500, n°. 213, bl. 288.

30. Aan de *Gom-elastiek* of *Caoutſchouc*, die bij de koude verſtijft, bij welk temperatuur van het weder, de benoodigde zachtheid te geven of te doen behouden, dat zij tot verſchillend gebruik kan gebezigd worden; de *tweede gouden medaille*, n°. 214, bl. 290.

31. De *Croton-tinctorium* of *Crozophora tinctoria* hier te lande aankweeken tot het fabriekmatig bereiden en verwen van *Tournefol-lappen* en daarvan monſters inzenden; de *gouden medaille*, n°. 215, bl. 290.

32. *Gom-elastiek* of *Caoutſchouc* in vloeibaren ſtaat, zoo als die door Boomen of Planten wordt opgeleverd, inzenden; de *gouden medaille* en *f*300, n°. 216, bl. 291.

33. Voor een voldoend antwoord, over den aard en de zamenſtelling van den *Indigo*, van de ſoorten in ons Vaderland gebruikt en derzelver kenmerken; en opgave van het beste middel, om deszelfs deugdelijkheid te onderkennen en de hoeveelheid kleurſtof in den *Indigo* te bepalen; de *gouden medaille* en *f*300, n°. 217, bl. 292.

34. Daar men in het buitenland er zich op heeft toegelegd, om het *hout*, tot ſcheepsbouw en timmerhout benoodigd, *voor bederf te bewaren*, door hetzelve met ſcheikundige middelen te bedeelen, die het voor bederf behoeden, en dit onderwerp onlangs is behandeld door Dr. A. Boucherie, die zich daarvan de beste uitkomſten belooft, zoo looft de Maatſchappij aan hem, die eiken-, beuken-, ipen- en dennen-*boomen*, ten getale van 25 ſtuks, op die wijze, met *brandig houtzuur-ijzer*, eene oplosſing van *chloor-calcium*, en een *mengſel van beide zouten*, zal behandeld hebben, de *gouden medaille* en *vijf honderd guldens*, n°. 218. bl. 293.

35. *Kleiſoorten* in ons Vaderland opſporen en aanwijzen, waar gevonden worden, ten behoeve van onze fabrieken van Aardewerk, Muurſteentjes en Plateel-bakkerijen, de *gouden medaille*, n°. 219, bl. 264.

36. *Zijden Krip* in alle kleuren fabriceren, in deugdzaamheid en prijs het buitenlandſche evenarende, de *gouden medaille*, n°. 220, bl. 294.

37. Een middel opgegeven, om de gebreken van *ſcheuren*,

Digitized by Google

ren, *gaten* of *andere defecten* in *looden goten*, zonder gebruik van vuur, te herstellen, en hetwelk in het geheel *loodsoldeer* kan vervangen; *gouden medaille*; n°. 222, bl. 295.

38. Aantoonen de verschillende wijzen, waarop de hoeveelheid *kleurstof* in de *Meekrap soorten* bepaald kan worden, en welke de geschiktste en voor den fabrijkant gemakkelijk uitvoerbare wijze is, om de waarde van de *meekrap*, als *verwstof*, te bepalen; de *gouden medaille*; n°. 223, bl. 295.

39. Voor de voldoende beantwoording der vraag, welke *chromium-verbindingen*, en vooral *chromium-zure zouten* thans in gebruik zijn en fabriekmatig bereid worden, en welke derzelve met voordeel gebezigd kunnen worden, tot voortbrenging van *onderscheidene kleuren*, op zijde, wol, katoen en linnen, en die proeven daarvan inzendt; de *gouden medaille* en *twee honderd guldens*; n°. 224, bl. 295.

40. Daar door Talbot en anderen, de weg is aangewezen, om met behulp van *scheikundige preparaten*, door invloed van het *zonnelicht*, zoowel als van *kunstlicht*, afteekeningen van velerhande voorwerpen, te verkrijgen, zoo looft de maatschappij de *tweede gouden medaille* uit aan hem, die het middel zal ontdekken en mededeelen, om van deze nieuwe wijze van *teekenen*, *door het licht*, op eene allezins voldoende wijze gebruik te maken, tot het voortbrengen van afteekeningen en indrukken op den *lithographischen steen*; n°. 225, bl. 296.

41. Daar de *Doornhaai* of *Speerhaai* (*Squalus acanthias*) welke op de haring jagt maakt, deze visscherij, in vergelijking van voegere jaren, aanmerkelijk doet afnemen, zoo looft de Maatschappij hare *gouden medaille*, nevens eene premie van *twee* tot *zes honderd guldens* uit aan hem, die, door voldoende proeven, elk voordeelig gebruik van dezen doornhaai in eenig opzigt te maken, aanwijst, ten gevolge waarvan deze visch eene genoegzame waarde zoude kunnen verkrijgen, om de kosten, aan eene opzettelijke vangst van dezelve verbonden, goed te maken; n°. 198, bl. 266.

42. Aan hem, die in onze West-indische bezittingen *Caoutschouc* zal bereiden, in prijs gelijk staande met de van elders aangevoerde en daarvan minstens 50 nederlandsche ponden inzendt, de *gouden medaille*; n°. 199, bl. 267.

43. De *Brandnetel*, bekend onder den maleischen naam van *Ramee* of *Ramie* (*Urtica albicans*), in de koloniën aankweeken en de *Vezelstof* daarvan in dit rijk verkrijgbaar stellen; de *gouden medaille* en *f* 500, n°. 226, bl. 296.

—

De *voorwaarden*, waarnaar men zich, bij het beantwoorden, hebbe te gedragen, zijn bij de drukkers der Maatschappij de Erven Loosjes, te Haarlem, te bekomen.

Ver-

Digitized by Google

Verder verklaart de Maatschappij, dat, zoo dikwerf het mogt blijken, dat de inhoud van gedrukte stukken of boekwerken, *hetzij geheel, of gedeeltelijk, aan de Maatschappij ware ingezonden*, als het eigen werk der inzenders, *alsdan hunne naambriefjes zullen worden geopend, en hunne namen bekend gemaakt, zonder dat op het ingezonden stuk eenige acht zal worden geslagen.*

Voorts wordt herinnerd, dat de *inzenders* van Stukken, die *onmiddelijk* en *zonder eenige bepaalde uitnoodiging*, aan de Maatschappij worden toegezonden, bij *Directeuren moeten bekend* zijn, welke den naam geheim houden, tot na de uitspraak van de Algemeene Vergadering, aangezien het Departement, onder welks ressort de inzender woonachtig is, *niet* met de beoordeeling mag worden belast.

Alle verdere *antwoorden* en *stukken*, ter beantwoording van prijsvragen, bij de Maatschappij in te leveren, moeten op den tijd, bij de vraag bepaald, de *antwoorden* met *eene spreuk* geteekend, en de *stukken* van een *kennelijk teeken* voorzien, en beide vergezeld van een verzegeld biljet, inhoudende den naam en de woonplaats van den inzender, ingevolge de voorwaarden, vóór de Prijsvragen geplaatst, aan den *Algemeenen Secretaris*, J. T. Siegel, te Haarlem, *franco* gezonden worden.

STERRE- EN WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN.

Uitbarsting van den Hecla.

Na tachtig jaren te hebben gerust, dreigt de Hecla IJsland andermaal met verwoesting. In den nacht van den 1sten op den 2den September hoorde men een vreesselijk onderaardsch gedruisch, hetgeen tot den middag van den 2den voortduurde, toen de berg met een ontzettend gekraak op verscheidene plaatsen barstte en de vuurmassa uitbrak. Door twee spleten vloeiden de vuurstroomen van twee kanten langs den berg. Brieven van den 13den September berigten, dat tot dusverre geene belangrijke schade is aangerigt, doordien de spleten gelukkig aan den noordelijken en noordoostelijken kant van den berg zijn, waar de omtrek uit onbebouwde heide bestaat. Van de Orkney-eilanden heeft men berigt, dat deze in den nacht van 2 September met een roodachtig stof zijn overdekt. Twee Deensche schepen berigten, dat in dienzelfden nacht de geheele zuidkust van IJsland door vulkanisch vuur hel verlicht was, en dat den volgenden dag de lucht op de hoogte van Fär Oeer met een fijn stof was opgevuld, dat de manschappen het ademen moeijelijk maakte.

KUNST-

Digitized by Google

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

VOOR HET HOOGER ONDERWIJS.

*** A. C. KRUSEMAN, te *Haarlem*, heeft dezer dagen uitgegeven:

Dr. E. F. BOJESEN,
HANDBOEK DER
GRIEKSCHE ANTIQUITEITEN,
ten gebruike in Gymnasiën en bij Privaat Onderwijs, naar het Hoogduitsch van Dr. J. HOFFA, door Dr. H. C. MICHAëLIS, *f* 1,90.

Dit en het onlangs bij hem uitgekomen
HANDBOEK DER GRIEKSCHE ANTIQUITEITEN, *van dezelfde Auteurs*, à *f* 1,90, zijn, *vooral na het Besluit van het Staats-Examen*, reeds op bijna alle plaatsen ingevoerd.

WEêRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Oct.	Hoogte van den Barom. D.	L.	Therm.	Windstreken.	Windkracht.	Luchtsgesteldheid.
29	29.	1½	51½	z. z. w.	0	betr., zware mist.
	„	1¼	53	z.	0 à 2	bew., dampig.
	„	0½	47	id.	0	helder.
30	29.	0¾	43½	z. z. w.	0 à 2	bew., dampig.
	„	0¾	53	id.	0	helder.
	„	1½	48½	z. w.	0	betrokken.
31	29.	2¼	49½	N. W.	0	betr., zware mist.
	„	2¾	54½	id.	0	bew., dampig.
	„	3	46½	z. w.	0	helder.
Nov. 1	29.	2¼	43	w.	0	betr., mist.
	„	2¾	53	id.	0 à 2	helder, nevelachtig.
	„	2½	48	N. W.	0	helder.
2	29.	2¾	48	N.	2 à 4	bewolkt.
	„	3¼	50½	id.	2	idem.
	„	4½	42	id.	0 à 2	helder.
3	29.	4¾	42	O. N. O.	0	bewolkt.
	„	5	46	N. O.	2	idem.
	„	5½	40	id.	0	helder.
4	29.	5½	34	O.	2 à 4	helder.
	„	4½	45	id.	2	idem.
	„	3	34	id.	2	idem.

Gedurende de maand October 1845.
Gevallen regen . . 16 lijnen. Uitgewasemd . . 14 lijnen.

Te HAARLEM, bij DE ERVEN F. BOHN LOOSJES.

ALGEMEENE

KONST-

EN

LETTERBODE

VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 14den NOVEMBER.

N°. 48.

BERIGTEN.

BRUSSEL. Al de Belgiſche dagbladen van den 24 en 25 der vorige maand (men zie *l'Éclair*, *le Politique*, *le Courier Belge*, *le Commerce Belge*, *le Journal des Chemins de fer* enz.) hebben geſproken over de proeven, op het hellende vlak bij Luik genomen. Verſchillende ingenieurs van onderſcheidene natiën, Engelſchen, Duitſchers, Italianen, Zwitſers waren daarbij tegenwoordig. Er werd daarbij bijzondere melding gemaakt van den ingenieur POTENTI, als die meer dan eenig ander er toe ſcheen over te hellen, om op de geprojecteerde ſpoorwegen eene helling aan te nemen tot aan $\frac{1}{50}$. Wij bezitten thans een ſtuk van hem, waaruit wij de redenen kunnen opmaken, die hem dit beginſel doen aannemen. De tijd is voorbij, zegt hij, dat men aan de ſpoorweg-maatſchappijen de belasting moet opleggen, die men aan die der liniën van Londen naar Birmingham en van Londen naar Bristol opleide. Deze werden genoodzaakt om 820,000 francs per kilometer (3,280,000 francs per mijl) te beſteden, ten einde geene grootere hellingen toe te laten, dan van 3 millimeters. Ik ben getuige geweest van de proeven, gedaan met de Amerikaanſche locomotiven van den ingenieur W. NORRIS, van Philadelphia, en heb bevonden, dat dergelijke locomotiven, offchoon zij van zeer

Digitized by Google

kleine grootte zijn, tegen hellingen opwerken in Pruisſen van $\frac{1}{112}$, in Engeland van $\frac{1}{37}$ en in België van $\frac{1}{38}$, met eenen last van 50 of zelfs van 80 tonnen (tonneaux). Men moet daarbij het beste ſysteem van *rails* kiezen, en vervolgens nederig genoeg zijn, om de volmaking en den voortgang te erkennen, waar die in waarheid gevonden worden. Dan kan men zeker zijn van groote bezuinigingen te kunnen maken in het zamenſtellen van ſpoorwegen. Italië, meer dan eenig ander land, moet dit vraagſtuk grondig beſtuderen. Het wordt door de Alpen en Appenijnen verdeeld. Het heeft tallooze bergen en heuvels, op welker oppervlakte vele bergvlakten zijn. Een plan met hellingen, bijv. van 4 millimeters op den meter en met krommingen van grooten ſtraal, bijv. van 800 of 1000 meters, zal achtmaal zooveel kosten, als een ontwerp met hellende vlakten van 32 millimeters. Is dat waar, dan hangt de toekomst der ſpoorwegen thans af van de verbeteringen, die te maken zijn in de uitgaven van onderhoud en exploitatie, ten einde zooveel mogelijk de kosten van transport te verminderen. De ingenieur Potenti houdt zich thans bezig met eene algemeene kaart van Europa, waarop al de geprojecteerde, in aanbouw zijnde en voltooide ſpoorwegen zullen worden aangeduid, benevens al de andere middelen van gemeenſchap te land en te water. Deze kaart zal van groote uitgebreidheid zijn en verrijkt met eene geſchiedkundige verzameling van afbeeldingen van locomotiven, rails en vaste werktuigen, met vergelijkende tabellen ten opzigte van de ſterkſte hellingen, van de prijzen zoowel voor reizigers, als voor goederen enz. Dit werk, eenig in zijne ſoort, zal worden uitgegeven door de zorg van den Heer Ph. van der Maelen, opzigter van de grootſche geographiſche inrigting te Bruſſel, eene inrigting, die eenen Europeſchen roem heeft, in 1830 is geſticht, en die eene oppervlakte van omſtreeks 20000 vierkante meters beſlaat.

CAEDMON,

DE VADER DER ANGELSAKSISCHE POËZY.

In den *Konst- en Letterbode* van den jare 1844, N°. 36, hadden wij het genoegen, de aandacht onzer landge-

genooten in het bijzonder te vestigen op een geschrift, dat der Nederlandsche letterkunde ongetwijfeld eere aandoet. Reeds twee jaren vroeger had Dr. Arend zijne *Proeve der Angelsaksische Dichtkunst en fraaije Letteren* in het licht gezonden, en nogtans scheen dit werk in ons vaderland de aandacht der geleerden niet bijzonder gaande te maken. Sedert heeft de Heer van den Bergh, door eene loffelijke aankondiging van straks gemeld geschrift, het zijne bijgedragen, om den beoefenaar van geschiedenis en poëzij, meer bepaaldelijk, niet enkel op dat werk zelf, maar tevens op het hooge gewigt der Angelsaksische letterkunde voor Nederland te wijzen. (*)

Het zij verre van ons, dat wij eene onregtvaardige klagte zouden aanheffen over de verwaarloozing dier letterkunde ten onzent. Wij zwijgen, van hetgeen de onsterfelijke Junius en anderen, in vroegere eeuwen, gewrocht hebben. Alleen op de laatste vijf en twintig jaren terugziende, zou de Nederlander zich niet met regt mogen verheugen over de onderscheiding, die ook buitenlands aan de Voorrede is te beurt gevallen, die Dr. Halbertsma voor de *Anglo-Saxon Dictionary* van den Heer Bosworth plaatste? Of zouden wij moeten of mogen vergeten, hoe Albert ten Broecke Hoekstra zijn leven gewijd heeft aan de beoefening der Germaansche taalstudie, en zich inzonderheid bij het oud-Friesch en het Angelsaksisch bepaalde?

Beide laatstgemelde Schrijvers hebben inzonderheid hunne aandacht gevestigd op Caedmon, den vader der Angelsaksische poëzij. In het verslag van de openbare vergadering der tweede klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, van den jare 1826, vinden wij vermeld, „dat de aandacht der klasse bepaaldelijk werd „gevestigd op het door Junius, maar zonder eenige „verklaring, uitgegevene rijmwerk van Caedmon, „zijnde een stuk in de Angelsaksische taal, en door „den Heer Hoekstra, in eene menigte oordeelkun„dige aanteekeningen, bereids derwijze verrijkt en op„gehelderd, dat de klasse durfde hopen, eerlang daar„van eene betamelijke uitgave te zullen kunnen be„zor-

(*) Zie *De Gids*, 1845 Boekbeschouw., bl. 241—253.

Digitized by Google

„ zorgen." (*) Elders lezen wij, dat ten Broecke Hoekstra aan het Instituut wijders had medegedeeld, „ de schets eener taalkundige Voorrede, door hem ont- „ worpen, en zullende kunnen dienen bij de uitgave „ der dichterlijke omschrijving van Mozes eerste boek, „ Genesis genaamd, en van de voornaamste gebeurte- „ nissen der Heilige Schrift, zamengesteld door den „ Angelsaksischen monnik Caedmon." (†)

Het is te bejammeren, dat van dezen arbeid des geleerden Nederlanders tot hiertoe niets aan de letterkundige wereld is medegedeeld. Bevoegde beoordeelaars hadden daaraan den uitbundigsten lof toegezwaaid. „Eene der merkwaardigste proeven van zijne diepgaande en uitgebreide taalgeleerdheid" (zoo drukt de hoogleeraar Siegenbeek zich ergens uit) „was zijn *Specimen Etymologici Philosophici*, naar aanleiding der Angelsaksische Paraphrasis van Genesis, welke door een' Engelsch monnik, met name Caedmon, in de zevende eeuw, vervaardigd werd. Het mogt mij, als lid dier klasse, gebeuren, dit werk van ons geacht medelid naauwkeurig te onderzoeken, en den zeldzamen schat van uitgebreide en algemeene taalkennis, den verbazenden rijkdom van belezenheid, daarin ten toon gespreid, te bewonderen." (§)

Wat er sedert omtrent die handschriften en hunne uitgave besloten zij, is steller dezes onbekend, (**) en wij achten het nog altijd te hopen, dat eerlang daarvan, in het belang der wetenschappen, een doeltreffend gebruik worde gemaakt. Daartoe zij de wensch verlevendigd op een tijdstip, dat in het naburige Duitschland meer bijzonder en bij herhaling de blik der oudheidvorschers op den Angelsaksischen Milton (††) wordt gerigt. Voor korten tijd toch gaf de Heer Bou-

(*) Verslag van 29 Augustus 1826, bl. 13.

(†) Ald. bl. 21.

(§) Siegenbeek, *Handeling. van de Jaarlijksche Vergadering der Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leyden*, voor Zomerm. 1829, bl. 26.

(**) Zeker is het, dat zij door den Koning aangekocht en aan het Instituut geschonken zijn. Zie Mr. J. D. Meijer, in het *Verslag der Tw. Kl.* van 1830, bl. 17.

(††) Zoo noemen hem de Engelschen. Vergl. Turner, *Hist.* II. 313. Thorpe, *Caedmon's metrical paraphrase*, VI. Conybeare, *Illustrations of Anglo-Saxon Poetry*, 186.

Bouterwek eene Verhandeling in het licht in de Latijnfche taal, *De Cedmone poëta Anglo-Saxonum vetustisfimo* (Elberfeldae 1845); en voor weinige dagen liet hij daarop, ter gelegenheid dat, den 6 September jl., het jaarfeest van het Gymnafium te Elberfeld gevierd werd, eene Duitfche fchets volgen: *Ueber Caedmon den ältesten Angel-Sächfifchen Dichter, und desfelben metrifche Paraphrafe der Heiligen Schrift.* Eene korte befchouwing dier ftukken, ten vervolge op ons verflag van Arend's belangrijk werk, zal fommigen, die dezelve nog niet leerden kennen, welligt niet ongepast fchijnen.

Is de dichterlijke omfchrijving van eenige gedeelten der Heilige Schrift het echte werk van Caedmon? Deze vraag wordt door Arend bevestigend beantwoord, en ook van den Bergh heeft zich hiermede gereedelijk vereenigd, vooral op grond, dat Alfred, in de negende eeuw, eenige verzen van dien dichter mededeelt, die even zoo, fchoon met dialektsverandering, in een handfchrift der achtfte eeuw voorkomen, waaruit fchijnt te blijken, dat men toen althans nog des ouden Bards gedichten bezat; en vermits de Codex, welke in de uitgave gevolgd is, gerekend wordt tot de tiende eeuw te behooren. Dan, is hiermede het bewijs van de echtheid der aan Caedmon toegefchreven gezangen geftaafd? Hoogstens ftrekt dit een en ander, om de oudheid dier ftukken en hunne gedeeltelijke afkomst te bewijzen; geenszins tot een voldingend betoog, dat zij allen uit dezelfde pen zijn gevloeid; ja, Bouterwek, die zich in de rei der verdedigers van de betwiste authenticiteit fchaart, heeft erkend, dat fommige brokken eenen geheel verfchillenden dichterlijken geest ademen. *Hier* wordt de val der Engelen heerlijk gefchilderd, en de boosaardige toeleg des Satans, om den mensch niet langer te doen genieten, wat den duivelen ontzegd was, in meesterlijke trekken gemaald; *ginds* ftuit men op geheele afdeelingen, die met de dichtkunst niets gemeen hebben, dan de technifche vormen, en fchier voor den Chronijkftijl in bevalligheid onderdoen.

In de Latijnfche verhandeling heeft Bouterwek (*) naauw-

(*) *De Caedmone poeta*, bl. 8, 9.

naauwkeurig de onderſcheidene gevoelens bijeengebragt en vergeleken, die door de geleerden, ten aanzien van den bekenden zoogenaamden *Hymnus* van Caedmon zijn bekend gemaakt. Inzonderheid wijst hij daarbij op het gevoelen van onzen Halbertsma, die, uit de verſchillende teksten van dien lofzang, getracht heeft, de geſchiedenis der Angelſakſiſche taal te ontwikkelen. (*) Hilda, de dochter van Eatwin, koning van Nordhumberland, was abdis in het klooster Streoneshal. Onder de bedienden van het geſticht was ook Caedmon, de veehoeder, een man zoo ruw en onbeſchaafd, dat, wanneer aan den maaltijd, naar voorouderlijke wijze, de cyther rond ging, en het lied weergalmde, hij midden van den disch huiswaarts keeren moest, zoodra hij bemerkte, dat de beurt aan hem kwam, en de harp zijne handen naderde. Eenmaal, als hij wederom hetzelfde gedaan had, en den nacht op het veld bij de osſen doorbragt, viel hij in ſlaap, en in den droom verſcheen hem een man, die hem bij zijn' naam aanſprak. „Caedmon," zeide hij, „zing mij iets voor." „Ach Heer," was het antwoord, „ik kan niet zingen, en juist daarom moest ik het biergelag verlaten." „Gij kunt en moet zingen," was het antwoord. „Wat zou ik zingen?" was wederom het beſcheid. „Bezing," zoo ſprak de vreemdeling „de Schepping." En op hetzelfde oogenblik hief Caedmon den lofzang aan ter eere van God den Schepper, in bewoordingen, die hij nooit te voren gehoord had.

Nu ſcylun hérgan hef aen ricaes uard,
metudae's maecti end his mod- gidane.
uerc- uuldur fadur, ſue he uundra gihuaes,
eei dryctin, or astelidae.
He aerist ſcop ael da barnum
heben tie hrofe, halig ſcepen.
J'a middungeard, moncynnae's uard,
eei dryctin, aefter tiadae,
firum fold frea allmectig.

Vertaald luidt de hymne als volgt:

Nu moeten wij den hoeder des Hemels prijzen,
Des Scheppers magt en zijn ſcheppings plan.

Den

(*) Halbertsma, Praef. op Bosworth's Lexicon, bl. LVII.

Digitized by Google

Den roemrijken Vader der menschen, gelijk hij van
alle wonderen.
Hij, de Eeuwige Heer, het begin heeft gemaakt.
Eerst schiep hij voor de kinderen der aarde
Den Hemel tot een dak, Hij de heilige Schepper;
Voorts het midden der aarde, Hij de hoeder des
menschengeslachts,
De eeuwige Heer, schiep Hij daarna,
Den menschen tot woonplaats, Hij de almagtige
Gebieder.

Caedmon ontwaakte, en al wat hij slapend gezongen had, had hij vast in het geheugen, en bij deze woorden voegde hij nog vele anderen, die een maatgezang uitmaakten, Gode waardig.

Inzonderheid maakt Bouterwek den lezer opmerkzaam op de *alliteratie*, die aan het medegedeelde lied eene bijzondere zoetvloeijendheid geeft, niet ongelijk aan die, waarvan Catullus zich in het gedicht over Atys bediende.

In het laatstelijk uitgegeven gelegenheidsstuk heeft genoemde Schrijver het geheele verhaal van Beda, Caedmon betreffende, in den oorspronkelijken tekst met eene Hoogduitsche vertolking medegedeeld, (*) gelijk hij in zijn vroeger werkje, den *Hymnus* zelven door taalkundige aanmerkingen toelichtte. (†) Eene breedvoerige ontleding van den inhoud der beroemde omschrijving (§) besluit het belangrijk geschrift: eene ontleding, die allezins verdient vergeleken te worden met de oordeelkundige beschouwing deszelfden gedichts, aan den Nederlandschen lezer door Arend geschonken. (**)

Vele zijn de overblijfselen der Angelsaksische letterkunde, die in den jongsten tijd zijn aan het licht gebragt, opgehelderd en verklaard. Mogt men het toch ook ten onzent niet laten berusten bij eene aesthetische beschouwing of taalkundige toelichting. Of zou er uit eene naauwkeurige lezing dier gewrochten van aloude kunst

(*) *Jahresbericht u. s. w.*, bl. 5 vlg.
(†) Dissert., bl. 5 vlg.
(§) *Jahresbericht*, bl. 10—31.
(**) Arend, Geschied. d. Dichtk. en Fr. Lett., b. d. A. bl. 41—72.

Digitized by Google

kunst niets te putten zijn, ter verklaring van vroegere zeden, gewoonten, begrippen, instellingen, ook in ons vaderland? De Angelsaksen (wij zeggen het eenen Nederlandschen Schrijver volmondig na) waren gewis door afkomst, zeden en taal, aan het Noorden onzes lands, tot aan de Waal, naauwer verwant, dan de Hoogduitsche stammen; want Noordwaarts van de Waal was alles Fries of Sakser, Zuidwaarts Frank of Belg, latere verplaatsingen ongerekend; hunne letterkunde is voor ons hoogst belangrijk en wordt dit nog te meer, door den inhoud, die ook meermalen over Nederland handelt. (†) Waarlijk, het wordt tijd, dat zij, die den vroegeren toestand dezer landen beschrijven, niet enkel blijven stil staan bij Caesar en Tacitus, noch ook bij de levens der oudste Evangeliepredikers, die onschatbare bron van kennisse des voorgeslachts: de *Beowulf* zij hun een geopend boek: niet onvoldaan zullen zij het sluiten.

U. 9 Sept. 1845. W.

(†) *De Gids*, 1845, Boekbesch. bl. 242.

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

Over de middelen ter bewaring van Aardappelen. (*)

Bij de bezorgdheid over het bederf, waardoor de aardappelen dit jaar vrij algemeen zijn aangetast, paart zich de vrees, dat zij, welke voor als nog schijnbaar van de ziekte vrij gebleven zijn, echter de kiem van het kwaad in zich bevatten en daardoor geneigd zullen zijn, om spoedig tot bederf over te gaan, en alzoo ongeschikt, om tot wintervoorraad te worden opgelegd.

Is deze vrees niet ongegrond, (ten aanzien van sommige, vooral de beste soorten is dezelve reeds bevestigd,) dan zijn de vooruitzigten schrikbarend, en is het niet te verwonderen, dat van alom zich stemmen verheffen tot het aan de hand geven van middelen, om de verdere toeneming van het kwaad tegen te gaan, en de aardappelen geschikt te maken, om te worden bewaard.

Te bejammeren is het intusschen, dat vele, zoo niet de meeste

(*) Gaarne voldoen wij aan het verzoek ter plaatsing van dit stuk in zijn geheel. *Red.*

meeste van die raadgevingen de duidelijke kenmerken dragen van op eenen verkeerden grondſlag te berusten en het reeds à priori is te voorzien, dat met dezelve het voorgeſtelde doel niet bereikt zal worden; waardoor vele, die vol vertrouwen, doch zonder nader onderzoek, deze welgemeende, doch los daarheen geworpen raadgevingen hebben opgevolgd, in hunne verwachting jammerlijk zullen worden te leur geſteld.

Het zal daarom niet ondienſtig geacht kunnen worden, eenige der tot bewaring van de aardappelen voorgeſlagene middelen aan de wetenſchap te toetſen, en wanneer men mogt vermeenen, een middel te hebben gevonden, dat dien toets kan doorſtaan, daarvoor de gronden op te geven en deze aan het oordeel van des bevoegden te onderwerpen.

En hieromtrent eene proeve te wagen, is het doel van dit vertoog.

Alvorens echter tot de hoofdzaak over te gaan, zal het noodig zijn, een enkel woord te zeggen omtrent de beſtanddeelen, die het wezen van den aardappel uitmaken, en de verandering, welke dezelve bij de bereiding tot voedſel ondergaan; waarbij het echter voldoende zal zijn, om alleen de hoofdbeſtanddeelen op te noemen, en derzelver verhouding zooveel mogelijk in ronde getallen aan te geven, en van de overige alleen in zooverre melding te maken, als noodig is, om meer algemeen verſtaanbaar te zijn, en het is op dien grond, dat de beſtanddeelen van den aardappel alhier gebragt kunnen worden, op:

Vezelſtof.	7,—
Zetmeel.	13,—
Planten - eiwit.	1,50
Gom - zuren en zouten. .	3,50
Water.	75,—
	100,— (*a*)

De *Vezelſtof* der aardappelen is volgens Berzelius niet van denzelfden aard, als de vezelſtof bevattende zelfſtandigheid van andere wortels, maar beſtaat uit eene zetmeelachtige zelfſtandigheid, die in water (kokend ?) opzwelt en doorſchijnend wordt, en daarom ook wel zetmeelachtige vezel genoemd wordt. (*b*)

Het *Zetmeel*, (ſtijfſelſtof, *Amylum*) beſtaat uit kleine bolletjes, die eene zelfſtandigheid van eenen gomachtigen aard (*Dextrine*) bevatten, en aan welk poeder in het dagelijkſche leven ten onregte de naam van aardappelenmeel gegeven wordt, daar het de hoofdeigenſchap van het meel, namelijk kneedbaarheid mist. (*c*)

Dit

(*a*) Zie deze en de volgende aanteekeningen hier achter.

Dit gebrek ontſtaat uit het ontbreken van plantenlijm (kleefſtof, *Gluten vegetabile*) die aan het meel uit koren en het daarvan gebakken brood die meerdere voedzaamheid geeft boven den aardappel, wanneer deze laatſte zonder bijvoeging van eenige ſtikſtof houdende zelfſtandigheid als vleesch, vet en dergelijke wordt genuttigd. (*d*)

Het *planten-eiwit* (*Albumen vegetabile*) is in den aardappel in opgelosten ſtaat aanwezig; het is gelijkelijk door den knol verdeeld, omgeeft elk zetmeelbolletje en ſcheidt deze van elkander; bij het koken ſtremt deze ſtof, en belet de zetmeelbolletjes zich te vereenigen en zich tot eenen vasten ſtijffelklomp te vormen en zij is het, die aan den aardappel de zoo aangename luchtigheid geeft, en deszelfs voedend vermogen verſterkt, terwijl bij gebrek aan genoegzaam eiwit de zetmeelbolletjes zich te veel naderen, en een ſtijf minder verteerbaar voedſel opleveren. (*e*)

De *Gom zuren en zouten* in den aardappel zijn van onderſcheidenen aard, en geheel, of gedeeltelijk in opgelosten ſtaat in den knol aanwezig; ſommige worden bij het toebereiden, van den aardappel ontleed of verwijderd, andere blijven in denzelven aanwezig.

De eerſte zijn oorzaak van den wrangen ſmaak van den raauwen aardappel en van het zwart worden, bij het doorſnijden of van het uitgeperſte ſap, wanneer deze aan de werking van de dampkringlucht worden blootgeſteld, terwijl de laatſte aan den gekookten aardappel zijnen eigendommelijken ſmaak geven.

Van het *water* is weinig te zeggen, dan dat het bij het koken of bakken grootendeels wordt uitgedreven, zoo door deszelfs overgang tot ſtoom, als door de uitzetting der andere beſtanddeelen, vooral van het planten-eiwit; zoodat eene volledige uitdrijving van het vrije (zigtbare) water het kenteeken van gaarte en goede hoedanigheid is, terwijl, wanneer die uitdrijving niet volledig is, de aardappel niet volledig gaar is, of in dien toeſtand geraakt, die men in het dagelijksch leven kletzig noemt.

Toetst men nu aan het bovenſtaande de middelen, welke opgegeven worden, om de aardappelen te bewaren, dan zal men bevinden, dat bij de meeste het geheele organismus van den wortel verſtoord wordt, vele en zeer voorname beſtanddeelen uit denzelven verwijderd, en het bewaren zich alzoo ſlechts tot een enkel beſtanddeel beperkt. Men verkrijgt dan, ja, wel eene ſtof, die meer of min tot voedſel dienen kan, maar die den naam van *bewaarden aardappel* niet verdient.

Dit is vooral het geval met het in de dagbladen vol zelfsvertrouwen en bijna als onfeilbaar opgegeven middel, om de aard-

Digitized by Google

aardappelen tot eene fijne brei te raspen, het door de lucht kleurend vocht herhaalde malen met water uit te ſpoelen, en het reſidu vervolgens te perſen, en te droogen, om in dien ſtaat te worden bewaard.

Wie ziet intusſchen niet in, dat op die wijze het opgeloste eiwit, dat zooveel tot de voedzaamheid bijdraagt, zoo ook de gom, zuren en zouten, die aan de aardappelen hunnen eigendommelijken ſmaak geven, daaruit verwijderd worden, en men niet anders overhoudt, dan het zetmeel en de vezelſtof?

En hoe zal die verbinding als ſpijs worden gebruikt? De vezelſtof dijt zich uit en vormt met het zetmeel tot eene eenigzins dikke ſubſtantie gekookt, eene doorſchijnende gladde, niet aangenaam ſmakende, masſa, die door hare glibberigheid een zoo onaangenaam gevoel in den mond geeft, dat het vee zelf daarin geen welbehagen heeft; terwijl het tot bereiding van dunne ſpijzen verre beneden het zuivere zetmeel ſtaat, zoo als dit in de Fabrijken voor de comſumptie wordt vervaardigd, en waarvan de uitgezifte vezelſtof, bij voorkeur in raauwen ſtaat en met ander voedſel vermengd, aan het vee gevoederd wordt.

Iets beter, doch aan bijna gelijke bedenkingen onderworpen is het voorgeſtelde middel, om de aardappelen aan ſchijven te ſnijden, met verdund zwavelzuur uit te loogen en daarna te droogen; bij deze bewerking gaat ook een groot gedeelte der beſtanddeelen verloren, en van deze wordt niet meer behouden, dan voor zoo verre zij zich in het ligchaam der ſchijven bevinden; doch deze laatſten worden door de inwerking van het zuur geheel van geaardheid veranderd, daar de zouten door hare keurverwantſchap tot het gebezigde zuur in zwavelzure zouten worden omgezet, en daardoor de eigendommelijke ſmaak van den aardappel geheel veranderd wordt.

Daarenboven zijn deze beide wijzen van behandelen van eenen zeer omſlagtigen aard, waardoor zij niet algemeen door particulieren in practijk gebragt kunnen worden, terwijl bij de laatſte het gebruik van zuren niet zonder bezwaar aan den minkundige kan overgelaten worden.

Bij het opgegeven middel, om de raauwe aardappelen door kalk tegen bederf te bewaren, hebben deze bezwaren geen plaats, en hetzelve is als eenvoudig en algemeen aanwendbaar zeer aanbevelenswaardig; doch men meent te mogen vragen, of de ondervinding reeds deszelfs gunſtig effect op het tegenwoordig gewas heeft kunnen ſtaven?

De kalk is een zeer geſchikt middel, om de zure en rottende gisting bij den aardappel vóór te komen, en zal waarſchijnlijk ook gunſtig werken op de cryptogamiſche aandoening, namenlijk voor zooverre deze zich in eenen ligten graad op de oppervlakte bevindt; maar zal zij hare werking kunnen uit-

Digitized by Google

uitoefenen op het inwendige van den knol? Zoo neen, dan zullen die, welke de kiem der kwaal inwendig hebben (zoo als bij fommigen het geval is) daardoor niet beveiligd worden; zoo ja, dan loopt men gevaar, dat de kalk ook op de andere beftanddeelen werkt, het eiwit en de zouten ontleedt, de zuren neutralifeert en daardoor eenen nadeeligen invloed op den fmaak der aardappelen hebbe.

Doch hoe dit zij, dit middel zal altijd verre verkiesfelijk zijn boven de beide andere genoemden, en kan, zonder zich daarop geheel te verlaten, bij wijze, van proefneming worden aangewend, gelijkelijk met het middel, dat door fteller dezes voorgedragen wordt, en dat eenvoudig daarin beftaat, om de aardappelen eerst op de gewone wijze te koken, daarna aan fchijven te fnijden, en vervolgens te droogen.

Een middel, dat in elk huishouden, in alle liefdadige gestichten op eene eenvoudige wijze kan worden aangewend, en dat met betrekkelijk geringe kosten in het groot toegepast zou kunnen worden.

De alzoo behandelde aardappelen leveren, blijkens de genomene proeven, fchijven op van eene vrolijke kleur, die voor het oog iets aanbevelenswaardigs hebben, en den voorgeftelden toets ten volle kunnen doorftaan, daar zij dezelfde beftanddeelen bezitten van den aardappel, zooals dezelve in het dagelijkfche leven wordt opgedischt; want even als bij dezen, is het planteneiwit door het koken geftremd, het water met de wanfmakende zouten uitgedreven, en de eigendommelijke fmaak alzoo behouden; terwijl door het daarop volgend droogen geen andere verandering plaats grijpt, dan dat daarbij de nog overige vochtdeelen, die de aardappelen zouden doen verzuren en bederven, worden uitgedreven.

In de hoop, dat deze behandeling navolging moge vinden, althans tot nadere proefnemingen zal uitlokken, volge hier eene befchrijving van de verfchillende bewerkingen, met eenige opmerkingen betrekkelijk elke afzonderlijke manipulatie.

Het koken.

De eerfte proef is in het klein genomen met aardappelen, die op de gewone wijze gefchild en met zout gekookt waren.

Echter in aanmerking nemende, dat bij het raauw fchillen van den aardappel een niet onaanzienlijk gedeelte verloren gaat, en zuinigheid in den tegenwoordigen tijd als eene der voornaamfte verpligtingen te achten is, heeft men bij de tweede meer in het groot te werk geftelde proef de aardappelen met den fchil gekookt, en daarbij het zout achterwege gelaten; eensdeels, wijl dit bezwaarlijk door den fchil dringt, en ten anderen omdat het nog niet bewezen is, of dit ook hinderlijk in het bewaren zou zijn, uithoofde van de geneigdheid van het zout, om het vocht uit den dampkring aan te trekken.

Het

Digitized by Google

Het fchillen na het koken (waartoe de aardappelen warm behooren gehouden te worden) heeft nog het voordeel van gemakkelijke zuivering van de vlekken, waardoor de huid mogt aangedaan zijn; dewijl, indien er eenig bewijs van ziekelijke aandoening aan de opperhuid mogt plaats hebben, deze vlekken zich door een waterachtig affcheidfel (reeds aangetast en ontleed eiwit?) van den aardappel loslaten, en met den fchil zeer gemakkelijk afgetrokken worden.

De keerzijde van dit voordeel is, dat de fchijven den eigendommelijken fmaak van met de montuur gekookte aardappelen hebben, en alzoo minder aangenaam zijn; deze wanfmaak is te minder, naarmate de bast door overvloed van eiwit meerder wordt gefpeten, en daardoor de onaangename zouten eenen beteren uittogt vinden; daar dit echter bij het tegenwoordig gewas bijna geheel geen plaats vindt, zou men welligt daarin te gemoet kunnen komen, door de huid vóóraf ligt te kerven of te kwetfen, waardoor tevens aan het zout, indien men zulks zou willen gebruiken, gelegenheid tot indringen zou gegeven worden.

Het fnijden

kan des noods met een gewoon mes uit de hand gefchieden, doch levert dan het bezwaar, dat de fchijven ongelijk van dikte zijn, en daardoor niet gelijk droogen, waardoor men gevaar loopt, dat onder de fchijnbaar drooge, zich nog enkele bevinden, die of in haar geheel of gedeeltelijk inwendig nog vocht bevatten.

Beter is het daarom dit werk te verrigten met eene handfchaaf, waarin het mes op eene bepaalde wijdte, en wel van 4 à 5 ftrepen wordt vastgezet, en met welke één perfoon 1 à 2 mud daags fnijden kan.

Bij bewerking in het groot, zou het noodig zijn, eene horizontaal draaijende fchijf, met vier mesfen voorzien, te bezigen, en die te plaatfen onder tegen eene bodemlooze kuip, waarin de aardappelen geworpen worden.

Het droogen.

Hiertoe is het noodig, dat de fchijven worden uitgefpreid op horden, waarvan de vier zijden uit dubbelde latten beftaan, en die voorzien zijn van eenen bodem, uit bordpapier of gevlochten teenwerk te zamengefteld. Voor één mud aardappelen zullen 20 horden van 30 à 32 vierkante palmen, ruim voldoende zijn.

Bij eene bewerking in het klein kunnen deze horden in eenen bakkersoven geplaatst worden, even als zulks met de te droogen appelen pleegt te gefchieden. Indien men echter groote partijen gelijk wil bewerken, zou een daaraan geëvenredigd vertrek moeten worden ingerigt, om met eenen

war-

Digitized by Google

warmen luchtstroom te droogen; de aan te brengen warmte zou echter niet beneden de 30° Reaumur moeten zijn, dewijl te geringe warmte het zuur worden bevorderen zou, doch veeleer tot 50° of daarboven moeten gebragt worden, door welke hitte, indien de hoeveelheid niet te groot, en de toevoer van drooge en afvoer der vochtige lucht voldoende is, de drooging binnen een paar dagen volledig zal zijn.

Het bewaren en gebruik.

Er is geen twijfel aan, of deze schijven zullen, wanneer behoorlijke zorg voor eene drooge bergplaats gedragen wordt, zonder vrees voor bederf, eenen onbepaalden tijd bewaard kunnen worden, en een vrij goed toevoegsel opleveren tot andere spijzen, hetzij groenten-soep en dergelijken.

Tot dit einde worden de schijven des avonds te voren, zoo noodig met wat zout, in koud water gezet, waardoor zij opzwellen en hare vroegere uitgebreidheid herkrijgen, en des anderen daags, hetzij op zichzelve, hetzij met eenige andere spijzen, op nieuw gekookt.

Hierbij blijven de schijven grootendeels in haar geheel, zonder veel lijvigheid aan het water of de bijgevoegde spijzen mede te deelen, en hoewel zulks voor een gedeelte aan het droogen zou kunnen toegeschreven worden, zoo is echter dit gebrek aan het geheel gewas van 1845 gemeen, en wordt, zoo als gezegd is, door ons aan het minder gehalte van het planten-eiwit toegeschreven.

Is men echter op die lijvigheid gesteld, dan kan men de voor de tweede maal gekookte schijven fijn wrijven of nog liever in droogen staat, tot meer of minder fijn poeder stampen en dit met de andere spijzen koken (*f*), doch het komt ons bij het bereiden van voedsel zuiniger en alzoo doelmatiger voor, om de verlangde verdikking, door andere meelachtige producten, als: erwten, boonen, en dergelijke te weeg brengen, en de aardappelen in grootere of kleinere stukken daarin te laten, om daardoor bij eene gewenschte zuinigheid, aan den behoeftigen het aangenaam gezigt en den onvermengden smaak van den aardappel te verschaffen.

Oosterbeek, J. BACKER.
17 September 1845.

AANTEEKENINGEN.

(*a*) Deze verhouding is middelbaar of liever globaal genomen, daar het onmogelijk is eene juiste opgave te doen; want niet alleen, dat de hoeveelheid van elk bestanddeel bij elke soort van aardappel verschilt, maar ieder van deze is

Digitized by Google

is ook afhankelijk van den aard van den teelgrond, en de weêrsgesteldheid der saizoenen.

(*b*) Men meent hier de vraag te mogen opperen, of die zoogenaamde vezelstof ook zou bestaan, uit eene bijzondere verbinding van het Amylum met het eiwit en de andere bestanddeelen, en of de eigenlijke vezelstof zich ook zou bepalen tot het dunne buitenomkleedsel; de verschijnselen bij het koken van den geheelen aardappel hebben aanleiding tot deze vraag gegeven.

Vauguelin stelt ook het parenchyme op slechts 0,01 à 0,015, hetwelk weinig meer zal zijn, dan enkel het gewigt van den bast.

(*c*) De meeste huismoeders worden, door dien verkeerden naam van aardappel*meel* misleid; zij stellen het met ander mèel gelijk, en willen het, als dat, koken en bakken, doch vormen daardoor eene onbruikbare stijfsel-brei of stijfsel-koek, en reüsseren in het gebruik alleen, in zooverre als zij die stof met mate gebruiken, tot verdikking der spijzen en nog beter ter verzachting van scherpe zuren.

(*d*) Volgens Berzelius zou Vauguelin in den aardappel eenig spoor van stikstof houdende zelfstandigheid gevonden hebben; zoo verre ons echter bekend is, is zulks nog door geen ander bevestigd, en de hoeveelheid zal alzoo in alle gevallen zoo gering zijn, dat zij bij onze beschouwing wel buiten rekening kan blijven.

(*e*) Op dezen grond houden wij, tot dat het tegendeel bewezen zal zijn, de schijnbaar paradoxe stelling staande, dat de zoogenaamde *meligste* aardappel, het *minste* zoogenaamde aardappelenmeel bevat, en omgekeerd.

Men meent te mogen vooronderstellen, dat het voornamelijk, zoo niet alleen, de eiwitstof is, die bij het gewas van dit jaar in eenen ziekelijken toestand verkeert; althans zijn zonder uitzondering overal de beste, dat is de luchtigst opkokende soorten (bij voorbeeld de zaad zeeuwen) het eerst en het hevigst door de ziekte aangetast, terwijl de hier en daar nog vrij geblevene andere soorten zich door eene bijzondere stijfheid of gering gehalte van planten-eiwit, boven andere jaren onderscheiden.

Zou deze stof ook door eene onzigtbare aandoening der ziekte gedeeltelijk ontleed zijn, en daaraan ook de geneigdheid, om spoedig tot bederf over te gaan, toegeschreven kunnen worden? Het zetmeel althans schijnt eerst zeer laat en bij gebrek aan vocht in het geheel niet, door de ziekte aangedaan te worden; althans heeft men bij aardappelen, die hevig door de ziekte waren aangetast op de gedroogde cryptogamische buitenzijde in tamelijk groote hoeveelheid ongeschonden zetmeel-korrels waargenomen.

(*f*) Soortgelijke poeder wordt in Frankrijk gebezigd tot het vervaardigen der Polenta; ook wordt het aldaar onder

Ca-

Digitized by Google

Cacao vermengd (zoo men voorgeeft, om de verteerbaarheid dezer laatste te bevorderen) en deze alzoo verkocht onder den naam van *Chocolat analeptique au Salep de Perse*, hetwelk *naar waarheid* in het Nederduitsch zou heeten *vervalschte Chocolade.*

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

⁂ Op den 21. November 1845 des morgens ten half elf zal bij den Boekhandelaar C. C. VAN DER HOEK, te *Leyden*, verkocht worden: Eene net bewaarde verzameling van ruim **800 Penningen** en **Munten**, welke te zien zullen zijn, *Woensdag* en *Donderdag* den 19. en 20. November, van des morgens ten tien tot des namiddags ten drie ure. Nadat de verzending van den Catalogus aan de meest bekende Heeren verzamelaars geschied is, zoo is er nog slechts een klein getal overig. *Brieven franco.*

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg.*

1845. Nov.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Windstreken.	Windkracht.	Luchtsgesteldheid.
5	29. 1½	30	z. o.	2	helder.
	„ 0¾	44	id.	2	idem.
	„ 0½	42½	id.	2	idem.
6	29. 0	36	z. o.	2	bewolkt.
	28. 10½	49½	o.	2 à 4	helder.
	„ 8¾	46	z. o.	4	betrokken.
7	28. 8¾	48	z. o.	2	bewolkt.
	„ 10	52	id.	0 à 2	idem.
	„ 10¾	47½	id.	0 à 2	idem.
8	28. 9¾	46	o. z. o.	0 à 2	helder.
	„ 9¼	56½	id.	0 à 2	bewolkt.
	„ 9	48	id.	2	idem.
9	28. 8¾	49½	o. z. o.	2	bewolkt.
	„ 8¼	56	z. o.	2	idem.
	„ 8½	50	id.	0	idem.
10	28. 8	49	z. o.	0	bew., dampig.
	„ 7¾	51	id.	2	bewolkt.
	„ 8	44	id.	0	idem.
11	28. 7½	38½	o.	0	helder, nevel.
	„ 7	48	o. z. o.	2	bew., nevel.
	„ 6¼	48½	z. o.	2	bewolkt.

Den 10. in den morgen een weinig regen.
Den 11. des namiddags regen.

Te HAARLEM, bij DE ERVEN LOOSJES.

Digitized by Google

ALGEMEENE KONST- EN LETTERBODE

VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 21sten NOVEMBER.

N°. 49.

BERIGTEN.

HAARLEM. In de vereenigde vergadering van Directeuren en Leden van TEYLERS Stichting, van 14 November 1845, is besloten, om de ingekomene Verhandeling, ter beantwoording van de prijsvraag over de Grieksche dichters, geteekend met de woorden *Grajis ingenium* etc., niet te bekroonen, om redenen, bij het door het Tweede Genootschap uit te geven Programma nader mede te deelen.

——— Gaarne verleenen wij eene plaats aan het onderstaande.

L..... 25 Oct. 1845.

Wel Edele Heer,

Onder de Kunstverzamelingen, welker bestaan in ons vaderland niet algemeen genoeg bekend is, behoort, naar het mij voorkomt, vooral die van den Heer G. Lamberts, eersten opzigter van het Rijks-Museum te Amsterdam, woonachtig in hetzelve. (Van ouds genaamd het Trippenhuis, zijnde tevens het Hotel des Kon. Nederl. Instituuts.)

Gemelde verzameling bevat, onder een aantal andere belangrijke zaken, te veel om hier op te tellen, vier portefeuilles van het grootste formaat, waarin portretten van Leden, Geassocieerden en Correspondenten der vier klassen van

Digitized by Google

het Instituut, meest alle fraai van druk en conditie, en gelijkmatig opgezet; onder dezelve bevinden zich eenige geteekende en onuitgegevene (d. i. in den handel niet verkrijgbare) stukken; voorts brieven, handschriften, naamteekeningen en facsimilés van dezelve; eindelijk onderscheidene bijvoegselen of berigten, enz. enz.

Verder staat onder ieder van dezelve het jaar van benoeming, en ingeval de persoon reeds dit aardsche heeft verlaten, de jaarteekening van deszelfs overlijden.

Ik zag deze verzameling tijdens een verblijf van eenige weken in de Hoofdstad, gedurende den afgeloopen zomer, met het grootste genoegen. Met verlof des ijverigen verzamelaars maakte ik eene lijst der portretten op. Zoo vindt men uit de

EERSTE KLASSE.

Wis- en Natuurkundige Wetenschappen.

Leden.

Aeneae 2/m. Bennet. Blanken. (J.) Bonn. v. d. Bosch. Brugmans (S. J.) 3/m. de Burtin. Buijs. Calkoen. (v. Beeck) Camper. Driessen. Fremery. (N. C. de) v. Geuns 2/m. Hall. (H. v.) Hoeven. (J. van der) Kinsbergen 14/m. Kraijenhoff 5/m. v. Marum 2/m. Moll 6/m. v. Mons. Numan. Parmentier. Reinwardt 2/m. à Roy 4/m. Sentelet. Stipriaan 2/m. Stratingh 2/m. Swart. v. Swinden 11/m. Temminck 2/m. Thomassen à Thuessink 3/m. Uilkens, Verbeeck. Vrolik (G.) 2/m. Vrolik. (W.) Wauters.

Geassocieerden.

Arago 5/m. Banks 5/m. Berthollet. Berzelius 2/m. Blumenbach 3/m. Cuvier 3/m. Davy 2/m. Humboldt 10/m. Jefferson 2/m. Olbers. Pallas. Volta.

Correspondenten.

Bakker. Beckman. Blume. Cooper. Cuypers. Dumas. Eitelwein. Fourcroy 3/m. Gilbert. Hoeven. (C. Pruijs v. d.) Hofstede. Hufeland 4/m. Hutton. Jacquin. Kolk. (Schr. v. d.) Krausf. Lindenau 2/m. Lussac. Mulder. Nicholson. Prony. Sané. de Saussure. Schrader. Sebastian 2/m. Sömmering. Sprengel. Staring. v. Swinderen. Thaer 2/m. Tiedeman. v. Vredenburch. Wildeman. Wildenow, A. Young. T. Young 2/m.

Leden . . .	83
Geassocieerden .	36
Correspondenten	45
	164

Uit de

TWEEDE KLASSE.

Nederlandsche Letterkunde en Geschiedenis.

Leden.

Arntzenius. (R. H.) Bilderdijk 16/m. Boetzelaer. Broes. Bussingh 2/m. de Clercq 2/m. da Costa. Feith 8/m. 's Graven-

Digitized by Google

venweert 3/m. Halbertsma. Hesselink. Hoeven. (des Amor. v. d.) 2/m. Hogendorp 5/m. v. Hulthem. v. Kampen 2/m. Kantelaar. v. d. Kasteele 7/m. Koning 2/m. Lambrechtsen 2/m. v. Lennep. (D. J.) v. Lennep (J.) 2/m. Loots 5/m. Lublink 4/m. v. Maanen. Meerman. Meijer 3/m. v. d. Palm 5/m. Raepsaet. Roëll 3/m. Scharp 8/m. Scheltema 5/m. Spandaw 2/m. Staring. Tollens 2/m. Tollius. Tydeman. (H. W.) de Vries. (A.) de Vries. (J.) v. Walré 3/m. Weiland. Willems. Wiselius 7/m. v. Wijn 4/m.

Geassocieerden.

Adelung. Bouterweck. Grimm. Guyot 3/m. Hoffman von Fallersleben. Pougens. Southey.

Correspondenten.

Asch v. Wyk. Bodel Nijenhuis. Bolhuis. Bowring. ten Brink 2/m. Clavareau. Esschenburg. Gerard. Hoeufft. Liston. Marron. Meijer. Muller. Orden (v.) 2/m. Schrant 2/m. Simons 2/m. Westreenen. v. Tiellandt. Wieland 6/m.

Leden	123
Geassocieerden .	9
Correspondenten	27
	159

Uit de DERDE KLASSE.

Lat., Gr. en Oost. Letterkunde, Wijsbegeerte, Oudheden.

Leden.

Borger 6/m. de Bosch 5/m. Bosscha (H.) 2/m. Bosscha (J.). Clarisse 5/m. Cras 5/m. Falck. Goudoever 3/m. Gratama. Hall (M. C. v.) 4/m. v. Hemert. Heringa 2/m. v. Heusde 5/m. Hoeufft. Kemper 3/m. Kinker 3/m. Kist. Koopmans. v. Kooten. v. Lennep (D. J.) S. Muller 2/m. Muntinghe 2/m. Peerlkamp. Reuvens 2/m. de Rhoer. Roorda. Roijaards. Rooijens. Smallenburg 2/m. Stuart 9/m. Thorbecke. Tydeman. (M.) v. Voorst 3/m. Walraven 2/m. Wassenbergh. te Water 2/m. Weijers. Wiarda. Willmet 4/m. Wyttenbach 2/m.

Geassocieerden.

Barbié du Bocage 2/m. Creuzer. Dalberg 2/m. von Hammer. Heeren. Hermann. Heyne 2/m. Jacobs 2/m. Millin 2/m. v. Muller. Niebuhr. Roscoe. Sacy (Silvestre de) 2/m. Savigny 2/m.

Correspondenten.

Bekker. Birnbaum. Boeckh. Böttiger. ten Brink. Dornseiffen 2/m. Eichhorn 4/m. Hageman. Langlès 2/m. Mahne 2/m. Marron 4/m. Munter. Ousely. Pouqueville. Remusat. Villers. de Waal. White.

Leden	91
Geassocieerden .	21
Correspondenten	27
	139

Uit de VIERDE KLASSE.

Schoone Kunsten.

Leden.

Apostool 3/m. Bernard. Bertelman. de Bosch. v. Bree. Brondgeest. Buchler. Cardon. Eekhout 3/m. Fodor. Gabriël. Hendriks 4/m. Herreyns 3/m. Hodges. Hulswit 3/m. Humbert de Superville. Klijn 2/m. Kobell 2/m. Kruseman. (C.) Kuijper 3/m. de Lelie. Lens. Marcus 3/m. Molkenboer. Moritz. Navez. Numan. Ommeganck. van Os 3/m. Paelinck. Pieneman 2/m. Plantade. Portman. du Pré 2/m. Rauppe 2/m. v. Regemorter. Roos. Schotel 4/m. den Tex. v. Troostwijk 3/m. Versteegh (D.) 2/m. Versteegh (M.) 5/m. Verstolk v. Soelen. Vinkeles. Vos. (J. de) Vos Wz. (J. de) Wilms 2/m.

Geassocieerden.

Bervic. Canova 6/m. Cartellier. Cherubini 8/m. Cornelius 2/m. David 5/m. Fontaine. Gerard. Longhi. Percier. Quatremère de Quincy. Roche. (de la) Thorwaldsen 2/m. Wilkie.

Correspondenten.

Baur. Beethoven 5/m. Cels. Dannecker. Denon 6/m. v. Eijnde 2/m. Fetis. Flaxman. François. Godecharle. Gondoin. Heath 2/m. v. Huffel. Hultman. Koekkoek. v. d. Kooy 3/m. Kraft. v. Leen. Lubeck. Maes. Michaelis 2/m. Michaud. Mol. Muhlenfeldt. Muller. Northcote 2/m. Odevaere 2/m. Reichard. Röchlitz. Schmidt. Schorn. Schouman 2/m. Sharp. Spohr. Strij (A. v.) 2/m. Strij. (J. v.) Thibault. Vernet 4/m. Voogd 2/m. Willigen (v. d.) 3/m. Wolff.

Leden	80
Geassocieerden .	32
Correspondenten	65
	177

en alzoo te zamen

377 Leden, 98 Geassocieerden, 164 Correspondenten, totaal 639.

Gij ziet, Mijnheer de Redacteur, welk een schat deze verzameling bevat, en zult het waarschijnlijk wel billijken, dat ik den wensch uit, dat dezelve (die nog bij voorkomende gelegenheden wordt aangevuld), door tijdige zorg, immer in deszelfs geheel moge blijven.

Ik heb de eer mij met alle achting te noemen,

UwEd. zeer Dw. Dienaar,

C.

Digitized by Google

NADERE MEDEDEELINGEN
WEGENS
Mr. SIMON VAN BEAUMONT
EN ZIJN GESLACHT. (*)

Na het in het licht verschijnen van het eerste deel der *Bibliotheek van Nederlandsche Dichters*, enz. (ook o. d. titel: *Gedichten van* SIMON VAN BEAUMONT, *met eene inleiding en aanteekeningen.*) Utr. 1843. 8°., werden mij nog de volgende bijzonderheden bekend omtrent den dichter, wiens poëzy in dat eerste deel werd opgenomen.

„Op den 16den Maart 1616 werd er ter vergadering van de Staten van *Zeeland* een zeker vertoog van de Classis van *Walcheren* gelezen nopens de zwarigheden, die den Contraremonstranten in *Holland*, *Utrecht* en elders bejegenden. Hierop werd nog dien dag besloten, dat de Gedeputeerden, reizende naar *Holland* op het different van de quota, op deze materie met alle discretie en voorzichtigheid zullen mogen spreken met Z. Exc. en den Heer Advocaat, en zien, of, 't ware by het beroepen van eene wettige Synode of anderszins, geen remedie tegen deze groote zwarigheden zoude kunnen gevonden worden, gebruikende daartoe zoodanige redenen, als zij naar gelegenheid van den tijd zullen dienstig vinden: en dat middelertijd om gelyke zwarigheden in de Provincie van *Zeeland* voor te komen en te verhoeden, die van den raad werden gelast en geautoriseerd om wel toe te zien en by alle middelen te verzorgen, dat geene nieuwigheid by de predikanten gemoveerd of ingebracht worde, maar dat men blyve by het geen tot nog toe hier is geleerd. De gemelde Gedeputeerden, zijnde de Heeren SIMON VAN BEAU-

(*) De hier volgende mededeelingen zijn voor een klein gedeelte reeds vroeger geplaatst geworden in N°. 3 der *Geïllustreerde Courant*. Al wat het genealogische betreft heb ik o. a. sedert verzameld, en ik heb het voor een groot deel te danken aan de welwillende mededeeling van den Heer H. HOOFT GRAAFLAND, Jur. Stud. te *Utrecht*.

Digitized by Google

Beaumont, Hubrecht Steengracht en Bonifacius de Jonge, hebben hunnen last in de maand July volbracht, volgens hun schriftelijk rapport, geteekend den 4den Augustus. Dit rapport echter loopt slechts over de zaak der quota. Dan op den 23sten Augustus hebben zij ter vergadering der Staten mede verhaald 't geen zy in conformiteit van hunnen opgelegden last met Z. Exc. en den Heer Advocaat van *Holland* hadden gecommuniceerd op de ontstane zwarigheden aldaar in 't stuk van de religie, en hoe noodig het was, dat de eenigheid in dezelve, als zijnde de principale band, wierde geconserveerd. In *Res. Zeel.* wordt hieromtrent niets meer gevonden." (1)

By hetgene omtrent de verschillende uitgaven zijner gedichten vermeld is (2) voege men nog, dat in 1631 verschenen is:

Petri Scriverii Vasten-avond-spel, Den tweeden Druck. Vervatende 't Ghebruyk en 't Misbruyk van den Taback, Vyt het Latijn int Neder-duytsch vertaelt door S(amuel). A(mpzing). (3) Noch zijn hier bij gevoeght. XL. vermaeckelicke Poëtische Grillen, den selven Here P. S. toe-ghe-eygent, door H. v. D. Tot *Leyden*, By Willem Christiaensz. Anno 1631. langw. 12°. (4)

Deze Grillen zijn dezelfde dichtstukjes, die in een gedeelte mijner uitgave van van Beaumont zijn medegedeeld, en wel *Grillen* (bl. 36—122): Inleiding, N°. I—IV, VI—XI, XXIV—XXVI, XXVIII, XXIX, XXXI, XXXIII, XXXV—XLVIII, XIII, XV, XVI, XLIX, XVII—XX, CXXV, terwijl N°. XXVII tot motto dient. Zij beslaan blz. 6—94 in het vermelde boekje, en alsdan volgt (bl. 94—96):

Aen-hangsel van de Grillen.

Hier naer volgen noch uyt de *Zeeusche Nachtegael* eenige kluchtige Nopen.

en

(1) C. M. van der Kemp, *Maurits van Nassau*, IV, bl. 188, 189. Vgl. bl. 19, 20.

(2) Inleid. bl. XXX.

(3) Bij Witsen Geysbeek, *B. A. C. Woordenb.*, in voce, niet vermeld.

(4) Ik vond dit werkje op de boekerij van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te *Leiden*, bij het bewerken van den Catalogus der Tooneelspelen aan gemelde Maatschappij toebehoorende.

Digitized by Google

en deze zijn dezelfde, als die door mij onder Bijlage A. zijn afgedrukt. Dat deze ook hier gevonden worden, geeft, mijns inziens, wel eenigen grond voor de meening, dat VAN BEAUMONT de dichter is. (5)

Op bl. 260 deel ik een uittrekſel uit het dagboek van EV. BRONCKHORST mede, waarin van eene *reſponſio de donationibus* wordt gewag gemaakt, waarbij ik echter in het onzekere heb moeten laten, of daarmede de promotie van onzen dichter wordt bedoeld. Doch op de Bibliotheek van THYSIUS te *Leiden* vindt men een foliant met verſchillende *Theſes* en Lofdichten, waarop (waarſchijnlijk door BONAVENTURA VULCANIUS) ſtaat geſchreven: THESES *à ſtudioſis* ACADEMIAE LEIDENSIS *Exercitij cauſſa publicè diſputata* [Sic.] (6), en waarin men een Latijnsch gedicht van den bekenden THEODORUS SC[H]REVELIUS, waarſchijnlijk toen ook ſtudent te *Leiden*, aantreft, getiteld: Ode in gratiam ingenui et doctiſſimi adoleſcentuli SIMONIS BEAUMONTII Theſes iuris de donationibus in celeberrima lugdunenſi batavorum academia publice aſſerentis. (7). De *Theſes* zelf zijn er niet bijgevoegd, doch uit de woorden *Exercitij Cauſſa* blijkt genoegzaam, dat die *reſponſio* geen promotie is geweest.

De volgende anecdote omtrent het wapen van onzen SIMON VAN BEAUMONT moge hier nog eene plaats vinden: Aan dezen was eene Nederlandſche kaart van *Zeeland* opgedragen, waarop zijn wapen als naar gewoonte werd gegraveerd. ZEILLER en MERIAN dezelfde kaart in hunne Verzameling (*Francfort*, 1654) overnemende, zagen dat wapen voor dat der provincie *Zeeland* aan, en aarzelden dus niet, het er ook getrouw bij te voegen. (8)

Thans overgaande tot de opgave van eenige verbeteringen en vermeerderingen in het *geſlacht-register der fa-*

(5) Zie Inleid. bl. XXXVI.

(6) De kennis van dit boek ben ik aan de vriendelijke mededeeling van den Heere BODEL NIJENHUIS verſchuldigd.

(7) Onder aan ſtaat: Theodo. Screvelius Harl. Lugduni Batavorum, Ex off. Thomae Basſon, Anno CIƆXCIIII [Sic.]

(8) De Heer BODEL NIJENHUIS deelde mij deze bijzonderheid met een exemplaar dier Kaart mede.

Digitized by Google

familie van Beaumont (9), welke ik uit eene belangrijke verzameling van familie-papieren getrokken heb, merk ik vooraf aan, dat ik de orde van dat geslachtregister zal volgen, weshalve men dit bij de volgende opgaven vergelijke.

V: G: 6. HERBERT. Hij stierf 1585.

V: H: 5. Vgl. Ferwerda, 10 Gen. *de Witt*, die opgeeft, dat hij in 1584 stierf.

VI: B: 4. Cornelis van Zypesteyn. Hij was Kanunnik van den Dom te *Utrecht*. Zie voorts Ferwerda, 13 Gen. *Zypesteyn*.

VI: F: 1. JOHAN. Hij stierf 1608.

VI: F: 2. Arnoudina van Rosenburg. Zij was de dochter van *Aarts Rijkerts Pieterssoone in Roosenburch*, Burgemeester van *Middelburg* en van ...... *Luyckx*, volgens *M. S. Genealogiën en Wapenkaarten*.

VI: F: 3. ANTHONY. Hij werd geboren 1578, † 9 Maart 1632, en huwde in Junij 1606 te *Amsterdam* Anna (d')Auxbrébis, geb. 20 Aug. 1581[2] † 5 Aug. 1647 (10). Zij was eene afstammeling van een aanzienlijk geslacht uit *Namen*, dat vroeger d'Auxbrébis schreef, en van adel was; daartoe behoorde ook Benoit d'A., die met Nicolaes Goblet en anderen in 1588 het collegie van St. Anna te *Leuven* stichtte. (11)

VII:

(9) Zie mijne Uitgave bl. 257, 258 of *Bijlage* H. Vgl. *de Gids*, t. later a. p., bl. 533.

(10) Extract uit de huwelijksregisters te *Amst*. 23 Mei 1606:

„Compareerden, &c. Anthoni van Beaumont, oud 28 jaren, woond op de O. Z. Voorburgwal, vertoonende zyn ouders consent ter Eenre en Anneke Auxbrébis van Antwerpen oud 24 jaren, woond op de O. Z. Agterburgwal, geass^t. met Jan Auxbrébis haar vader ter andere zyde."

11 April 1624:

„Compareerden, &c. Hans Auxbrébis van Amst. wed^r. van Sara Deegens woond in de Nes, geass^t. met zyn swager Anthoni van Beaumont ter Eenre en Hester Mostert van Amst. oud 29 jaren geass^t. met Daniel Mostert haar vader woont op 't water ter andere zyde."

(11) *MS. Genealogien van* d'Auxbrébis *en* Goblet. Vgl. NICOLAI VERNULAEI *Academia Lovaniensis* (Lovan. 1627 4°) p. 224, die verkeerdelijk meldt: „circa annum CIↃ.IↃ.LIII."

Digitized by Google

VII : J : 1. Als allereerste kind vind ik opgegeven eenen HERBERT; hij stierf ongehuwd.

VII : J : 2. AARNOUD. Hij was Raad *en Rekenmeester* van den Prins van Oranje. (12) Zijne tweede vrouw † 17 Nov. 1669.

VII : J : 3. HERBERT. Hij † 5 Maart 1679. — Ook de MS. Genealogie meldt, dat hij den 18 Maart 1634 reeds Pensionaris van *Dordrecht* geworden is (13), en geeft den naam zijner vrouw niet de Jong, maar de Jonge op.

VII : J : 4. JOHAN. Hij † 9 Aug. 1695. Aet. 86.

VII : K : 1. Abraham Wemerdoncq. Het schijnt dat men Wilmerdonck moet lezen.

VII : K : 2. *Anthony*. Vgl. Extract uit de huwelijks-reg. te *Amst.* 16 Julij 1658: Compareerden &c. Johannes Bailly van Amst. koopman oud 34 jaren geassisteert met Dionis Bailly zyn Broeder woont op de heeregragt ter Eenre en Elisabet Auxbrébis van Rochelle oud 20 jaren geassᵗ. met Anthoni van Beaumont haar cousyn en voogt en Anna Broen haar nigte woont in de warmoesstraat ter andere zijde."

VII : K : 5. *Johan*. Hij huwde 5 Juny 1640 te *Amsterdam* Margareta (d') Auxbrébis, geb. 25 April 1619, † 13 Oct. 1669 (14). Zie hunne kinderen beter opgegeven, onder VIII : L : 1—7.

VIII : G : 3. MARIA. Zij † 24 Sept. 1708 (15). Zij trouwde a. den 18 Sept 1663 met Rochus Kien, b. met Godefroy Wessem de St. Aman, en had bij beiden kinderen.

VIII : G : 7. HERBERT. Hij stierf ongetrouwd.

VIII : G : 8. KATHARINA. Zij trouwde a. met

3.

(12) Vgl. Inleid. bl. XXIII.

(13) Vgl. Inleid. bl. XXIII en noot 5 ald.

(14) Vgl. Extract uit de huwelijksreg. te *Amst.* 10 Mei 1640:

„Compareerden, &c. Jan van Beaumont van Amst. woond op de O. Z. agterburgwal geassᵗ. met Anna Auxbrébis ter Eenre en Grietje Auxbrébis van Amst. woond in de Warmoesstraat ter andere zijde."

(15) Aldus volgens de *MS. Genealogie van* Herbert van Beaumont, bl. 3. Doch ik vind den datum als 11 Jan. 1721 opgegeven in eene allerfraaist met de pen geteekende en geschrevene *Geslachtlijst van* Hartsinck in groot fol., A°. 1776 opgemaakt door I. J. HARTSINCK.

Digitized by Google

3. ARNOUT. Kapitein ten dienste dezer landen. ††.

4. FRANÇOYS. †† op *Ceylom*

IX : D : Kinderen van *Johan Johansz.* (VIII : L : 1).

1. *Susanna.* Trouwt met Simon Garnge en heeft kinderen.

2. *Margareta.* ††.

3. *Johanna.* Trouwt met Daniel la Motte.

X : A : Kinderen van KORNELIS KORNELISZ. (IX : C : 2).

1. CATHARINA BALTHAZERINA. Zij trouwt a. met Richard Steenis, Koopman en Sabandaar te *Malacca;* b. met Johan de Roth, oud Gouverneur en Ontvanger Generaal te *Batavia*, en heeft kinderen.

2. ANNA HENRIETTA. Zij trouwt met Jacob Gideon Loten, Opperkoopman en Gouverneur van *Macassar.*

3. CHRISTINA JACOBA. Zij trouwt met .... de Maille Aernoutsz, Opperkoopman te *Batavia.*

4. CORNELIS JOAN. Hij was bewindhebber van de O. I. Compagnie te *Amsterdam*, en huwt .... van Binckershoeck; heeft kinderen.

5. ELISABETH ARNOUDINA. Zij trouwt met Johan van Bergen van der Grijp, Opperkoopman en tweeden Administrateur te *Malacca*, en heeft kinderen.

6. DELIANA ISABELLA, zij trouwt met Cornelis Volbergen, Onderkoopman en tweeden Administrateur te *Samarang.*

(*Het vervolg en slot hierna.*)

VERSLAG DER COMMISSIE

TOT HET EXAMINEREN DER AANSTAANDE STUDENTEN.

(Vervolg en slot van bl. 298.)

Bij het onderzoek naar de *wiskundige kennis* heeft zij zich gehouden, aan hetgeen volgens artikel 1 van het Koninklijk besluit van 9 September 1826 aan de athenaea, collegiën en Latijnsche scholen moet worden onderwezen, te weten de gronden der *rekenkunde*, de beginselen der *stelkunde* tot en

met de vergelijkingen der tweede magt en die der *meetkunde* tot aan de platte driehoeksmeting.

Bij de behandeling der *oude geschiedenis* en der oude *aardrijkskunde* is door haar vooral gelet op de bedrevenheid in de *Griekfche* en *Romeinsche* historie en geographie, voornamelijk op de *hoofdverdeelingen* en de *redenen* voor dezelve: zoo echter dat zij nu en dan wat verder is gegaan en in eenige niet te moeijelijke *bijzonderheden* is getreden. Bij die der *nieuwe* geschiedenis daarentegen is meer uitsluitend acht gegeven op de *hoofdverdeelingen* en hare *redenen*, op de *voornaamste* groote gebeurtenissen en op derzelver *zamenhang*, minder op de *bijzonderheden* van de geschiedenis der verschillende staten of van de *tijdrekenkunde*.

Een weinig verder is zij getreden ten aanzien der *vaderlandsche geschiedenis*, op welker kennis, overeenkomstig artikel 5 van meergenoemd Koninklijk besluit, meer bijzonder is acht gegeven. Voor de *nieuwe aardrijkskunde* eindelijk heeft zij zich grootendeels bepaald tot Europa of de verschillende volkplantingen der Europesche volken in andere werelddeelen.

De medegedeelde bijzonderheden aangaande het voor de verschillende vakken gevolgde *rigtsnoer* bevat den *regel*, boven welken nimmer iets is *gevorderd*. Mogten derhalve, bij wege van *uitzondering*, de zoo even ten aanzien van de onderscheidene vakken aangewezene grenzen in enkele zeldzame gevallen, bij bijzonder uitmuntende meer gevorderde jongelieden zijn overschreden, dan kan de commissie verzekeren, dat dit nimmer is geschied dan tot meerdere opwekking dier jongelieden, en dat het minder juist beantwoorden van zoodanige vragen nimmer is toegerekend.

De *drie afdeelingen*, waartoe de commissie de vakken van haar onderzoek heeft vermeend te mogen terugbrengen, hebben tevens gestrekt tot grondslag der *verdeeling harer werkzaamheden*.

De *wiskundige* afdeeling is, uit den aard der zaak, opgedragen aan de hoogleeraren van Rees en Ermerins, van welke de eerste, ingevolge onderlinge overeenkomst, op den duur meer in het bijzonder over de *meetkunde*, de ander over de *reken-* en *stelkunde* heeft geëxamineerd.

De beide overige, de *letter-* en *geschiedkundige*, afdeelingen zijn opgedragen aan den hoogleeraar Bake en de drie heeren rectoren Bax, Schneither en Verwaijen, die echter onderling hebben goedgevonden, dat de hoogleeraar Bake, steeds bij de *letterkundige* afdeeling zoude blijven en zich op den duur tot de *Grieksche letterkunde* zoude bepalen, dat de *drie* heeren rectoren zich voor de *Latijnsche letterkunde* zouden afwisselen, en dat eindelijk de *geschiedkundige* afdeeling en hare *beide onderdeelen* (de *oude* en *nieuwe* geschiedenis en aardrijkskunde) mede bij af-

Digitized by Google

afwisfeling door de beide overige niet met het *letterkundig* onderzoek belaste rectoren zouden worden waargenomen.

De *voorzitter* heeft bij het onderzoek geen bepaald vak op zich genomen, maar zich, behalve met het algemeen bestuur, zoo veel noodig, en de handhaving, des vereischt, der orde, bepaald tot het meer geregeld nagaan der vervaardigde gefchied- en letterkundige opftellen, het onafgebroken toehooren van het onderzoek der overige leden, het nu en dan doen van eenige vragen, de leiding der beraadflagingen, de mededeeling der beflisfing aan de geëxamineerden en het opftellen van dit verflag.

b. Bij het *tweede* punt, de door de commisfie gevolgde *wijze van onderzoek*, zal zij, ten einde haar zoo duidelijk mogelijk voor te ftellen, eenigzins uitvoeriger moeten ftilftaan.

Vooral uit hoofde van het *groot getal* der te examineren jongelieden, op het voorbeeld der voor eenigermate gelijkfoortige ftaats-examens aangenomene wijze van onderzoek, op grond bovendien van de zamenftelling dezer commisfie, is zij, na rijp beraad, overtuigd geworden, dat de thans voor de toelating op de militaire academie te Breda, en op het Koninklijk inftituut voor de marine te Medemblik gevolgde methode, zoowel voor de grondigheid van het onderzoek als ter bevordering, zoo veel mogelijk, van eene wenfchelijke bedaardheid en kalmte der jongelieden, boven anderen de voorkeur verdiende.

Diensvolgens heeft zij het beginfel *dier methode* in het *algemeen* gevolgd: hoezeer met zoodanige wijzigingen, als het belangrijk onderfcheid tusfchen het voor beide genoemde rijks-inrigtingen meestal gevorderde *vergelijkend examen*, en het door deze commisfie af te nemen examen van toelating veroorloofde.

Niet genoeg echter kan zij verklaren, dat zij het *fchriftelijk* gedeelte van het door haar afgenomen examen heeft befchouwd, niet zoo zeer als een geheel op zich zelf ftaand gedeelte van dat onderzoek, als wel als eene gereede aanleiding tot eene meer algemeene mondelinge behandeling niet flechts van het bewerkte, maar vooral ook van eenige hoofdzaken uit het vak, waartoe het opftel betrekking had.

Ook moet zij opmerken, dat zij de mede bij haar tegen de aangenomene methode opgekomene bedenking, dat zoo doende inderdaad niet de *ganfche* commisfie over het *geheel*, maar flechts hare *individuele leden* over afzonderlijke *gedeelten*, zouden oordeelen en beflisfen, door de *wijze van uitvoering*, zoo niet volkomen, dan toch grootendeels heeft trachten weg te nemen.

Behalve toch dat de *voorzitter*, met geen bijzonder gedeelte van het onderzoek belast, het examen onafgebroken heeft gevolgd, en dat de meesten der overige leden telkens, bij verpoozing van eigen onderzoek, dat der anderen aanhoor-

Digitized by Google

hoorden, hadden allen bovendien de gelegenheid, om de vervaardigde opstellen in te zien, en het regt, om een herhaald onderzoek voor de volle commissie te vorderen.

Na deze *algemeene* aanwijzing der door haar gevolgde *methode* acht de commissie het niet ondienstig, tot nog duidelijker begrip der geheele inrigting van het door haar afgenomen examen, eenige nadere *bijzonderheden* dienaangaande mede te deelen.

De gang dan van het dagelijks met *tien* jongelieden, voor zoo ver zij zijn opgekomen, herhaald onderzoek was deze:

De *opgeroepenen*, door den voorzitter ontvangen, vulden ten zijnen overstaan hunne namen en het verder gevorderde in de daartoe ingerigte gedrukte tabellen *eigenhandig* in, bekwamen vervolgens van hem een *nummer*, en werden onmiddellijk daarop achtereenvolgens geplaatst aan afzonderlijke, met hun *nummer* duidelijk zigtbaar geteekende tafels, alwaar zij het eerste gedeelte der door hen te beantwoorden vragen vonden en de noodige inlichting deswege bekwamen.

De examinandi waren alzoo bij al de overige leden der commissie slechts onder het van den voorzitter bekomen *nummer* bekend.

Deze heilzame maatregel, op den duur en zonder eenige uitzondering volgehouden, heeft de mogelijkheid van zelfs onwillekeurige vooringenomenheid of vooroordeel voorgekomen, de meest gewenschte kalmte gegeven bij de beraadslagingen niet over personen, maar over zaken, en den zekersten waarborg opgeleverd voor eene geheel onpartijdige uitspraak. Ter bevordering daarvan heeft ook de voorzitter der commissie, alleen met de namen der jongelieden bekend, even daarom bij den minsten twijfel nimmer door zijn praeadvijs eenigen invloed uitgeoefend op de beslissing der overige leden.

Eveneens is op die dagen, waarop kweekelingen der drie in de commissie zittende rectoren zijn geëxamineerd, door den voorzitter op eene onopgemerkte wijze gezorgd, dat zij door hunne leermeesters slechts in zoodanige vakken zijn ondervraagd, waarin de meerdere of mindere vorderingen van minder *beslissenden* invloed waren op hunne toelating of afwijzing.

De verdere loop van het examen, om daarop terug te komen, was deze:

De *drie* eerste nummers vingen aan met het *wiskundige*, en beantwoordden schriftelijk eenige *meetkundige* en eenige *reken- en stelkundige* vragen, hun afzonderlijk en bij afwisseling opgegeven. Zoodra het een of ander gereed was, plaatsten zich de beide hoogleeraren in de wiskunde achtereenvolgens bij de jongelieden, na hen dikwerf te voren, zoo noodig, op den weg te hebben gebragt, spraken met hen over de opgegevene vraagstukken en derzelver bewerking en oplossing, namen daaruit aanleiding, om ook over andere gedeelten dier

Digitized by Google

dier vakken te handelen, en trachtten vooral na te gaan, of alles was begrepen, en men reden van wetenschap wist te geven.

Intusschen bewerkten de *drie volgende* nummers beurtelings de opgegevene *Grieksche* en *Latijnsche* plaatsen, en werden naar aanleiding daarvan door den hoogleeraar Bake en een der heeren rectoren onderhouden op de bevorens meer in het breede opgegevene wijze.

Te gelijker tijd beantwoordden de *vier laatste* nummers beurtelings in het *Latijn* eene *Latijnsche* vraag betreffende de *Grieksche* of *Romeinsche geschiedenis*, waarop een antwoord van ten minste vijftien regels werd gevorderd, hetwelk tevens tot *proeve van Latijnschen stijl* moest strekken, en in het *Nederduitsch* één of twee vragen uit de *nieuwe* (die der middeleeuwen daaronder begrepen) alsmede uit de *vaderlandsche geschiedenis.* Voor deze laatste opstellen, die tevens hebben gediend tot *proeven van Nederduitschen stijl*, was geen getal regels voorgeschreven, terwijl bij te groote zwarigheid òf eene *andere* gemakkelijke vraag is opgegeven, òf de keuze van ééne uit de voorgestelde vragen is veroorloofd. Naar aanleiding al weder van deze *schriftelijke* bewerkingen werden de jongelieden door *twee* leden der commissie (twee der heeren rectoren) ondervraagd over de *oude* en *nieuwe*, in het bijzonder over de *vaderlandsche* geschiedenis.

Zoodra een der jongelieden het werk eener afdeeling had ten einde gebragt en in de daartoe behoorende vakken was ondervraagd, ging hij tot de volgende over, zoodat eindelijk alle vragen en alle vakken door allen waren doorloopen, en het geheele examen, hetwelk, naar mate der vakken, der omstandigheden en der bekwaamheid, in het *Latijn* of in het *Nederduitsch*, of bij afwisseling van beide talen, was geëindigd, en alle geëxamineerden zich langzamerhand uit de zaal hadden verwijderd.

Terstond daarop ging de commissie over tot het verzamelen en opmaken van het resultaat van het onderzoek, beraadslaagde over de toelating van ieder der geëxamineerden, en liet eindelijk, ongeveer ten vier ure, de geëxamineerden, naar den regel één voor één, somtijds echter eenigen te zamen, voor zich komen, om hun, bij monde van den voorziter, of de bewijzen van toelating ter hand te stellen, of de afwijzende beslissing mede te deelen.

Door dagelijksche ondervinding is de commissie overtuigd, dat de door haar gevolgde methode den jongelieden het meest mogelijke gemak heeft verschaft, en dat de van hen gevorderde inspanning, hoe groot ook, hunne jeugdige krachten echter op geene te zware proef heeft gesteld, te minder daar hun, wanneer dit noodig scheen, gelegenheid tot verpoozing is gegeven, en zelfs het verlaten der zaal is veroorloofd.

Aan examinatoren daarentegen, die bijna drie weken onafge-

gebroken hebben geëxamineerd, heeft zij vrij wat inspanning gekost; — zoodat zij bij een veel grooter getal van te examineren jongelieden wel eenige moeijelijkheid zoude opleveren.

c. Aangaande het *derde* en laatste *punt*, den doorgaanden *maatstaf harer beslissing*, moet de commissie berigten: dat zij vooral heeft gelet op *wel ontwikkelden aanleg* — op *grondige kennis* en op *rijpheid voor de academische lessen* — niet zoo zeer derhalve op den *omvang*, als wel op het *grondige* der kundigheden.

Voorts heeft zij begrepen, van alle vakken, waarover haar onderzoek heeft geloopen, op de volstrekt noodzakelijke kennis der *Grieksche* en *Latijnsche talen* en der *wiskunde* zoo zeer in de *eerste plaats* te moeten acht geven, *dat zij alleen uit hoofde van gebrekkige* GESCHIEDKUNDIGE *kennis niemand heeft afgewezen.* Den uitslag trouwens van het *geschiedkundig onderzoek* heeft zij nimmer anders dan als eene *bijkomende omstandigheid* in aanmerking genomen, en alleen in zoo verre eenigen invloed op de beslissing laten uitoefenen, dat *buitengemeene* vorderingen in de *geschied-* en *aardrijkskunde* eenige zwakheid in een der *hoofdvakken* hebben kunnen vergoeden.

In het algemeen toch is de commissie bij hare beoordeeling uitgegaan van het beginsel, dat zij hare beslissing op de *gezamenlijke uitkomst* van het onderzoek behoorde te gronden: — zoodat zij ook dan, wanneer de graad van vordering in één der hoofdvakken nog wel wat te wenschen overliet, gemeend heeft dit met bijzonder gunstige bevinding ten aanzien der overige vakken te mogen compenseren.

II. Bij het TWEEDE gedeelte der berigten, waarbij zij hare *bevindingen* zal mededeelen, zal de commissie slechts zeer kort stilstaan, — niet alleen omdat sommige reeds in het vorig gedeelte van dit verslag zijn opgenomen, maar vooral ook omdat zij niet te voorzigtig heeft kunnen zijn ter vermijding van gewaagde gevolgtrekkingen uit de uitkomsten van slechts *één*, en dat wel onverhoeds opgekomen *staats-examen*, en van eene ligtvaardige en onbillijke beoordeeling van instellingen, wier waarde niet naar eenige weinige, welligt voor studie geheel ongeschikte kweekelingen, maar naar meerdere bij voortduring geleverde vruchten met juistheid kan worden geschat.

Het volgende evenwel houdt zij zich overtuigd veilig te kunnen verzekeren.

In de *eerste* plaats heeft zij, hoewel met eenige lofwaardige uitzonderingen, vrij algemeen bevonden, òf het ontbreken van de eerste gronden der *grammatica*, òf groote zwakheid in die noodzakelijke elementen, hetzij ten gevolge van minder grondig elementair onderwijs, hetzij door veronachtzaming van de herhaling der gronden bij meer gevorderde studiën.

Ten *tweede* heeft zij bij velen gevonden volstrekte onwetendheid in de *Grieksche* en *Romeinsche oudheidkunde* en *letterkundige geschiedenis.* Ten

Digitized by Google

Ten *derde* heeft zij opgemerkt, dat, terwijl sommigen een zeer grondig onderwijs in de *wiskunde* hadden genoten, zeer velen echter òf zeer gebrekkig onderrigt daarin hadden ontvangen òf te kort waren onderwezen; ten gevolge waarvan velen het in der haast opgezamelde niet begrepen, of eene genoegzame oefening in *reken-* en *stelkunde* misten.

Uit het *geschiedkundig* onderzoek is haar duidelijk gebleken, dat slechts weinigen daarin eene grondige, ook na het verlaten der lagere scholen voortgezette, opleiding hadden ontvangen, dat aan velen de geschiedenis, zelfs van hun vaderland, bijna vreemd was, dat eindelijk sommigen zich hadden bepaald tot eene zeer versche, hoogst oppervlakkige en onoordeelkundige opneming in het geheugen van eenige onzamenhangende of niet begrepene daadzaken.

Eindelijk hebben de gemakkelijke, van allen gevorderde, door velen echter òf niet òf ter naauwernood geleverde proeven van *Latijn schrijven* of *spreken* bewezen, dat slechts weinige jongelieden daarvan zoodanig werk gemaakt hadden, als men algemeen had mogen verwachten.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Nov.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-streken.	Wind-kracht.	Luchtsgesteldheid.
12	28. 7	46	z.	2	bewolkt.
	„ 7½	50½	id.	0 à 2	idem.
	„ 8¾	45	id.	0 à 2	idem.
13	28. 9¼	42	z. z. w.	0	bewolkt.
	„ 9¾	49	z.	0	idem.
	„ 10½	47½	N. w.	2	idem.
14	29. 0¾	47	N. w.	0 à 2	bewolkt.
	„ 1	49½	id.	0	idem.
	„ 1¼	41½	o.	0	helder.
15	29. 1¼	43	N. o.	0	betrokken, mist.
	„ 1	46	z. o.	0	idem. idem.
	„ 0½	41	id.	0 à 2	idem. idem.
16	28. 11½	41	z.	2	betrokken, mist.
	„ 10	45	id.	2	bewolkt, mist.
	„ 7	45	z. w.	4	betrokken, regen.
17	28. 5¼	46	z.	0 à 2	betrokken, mist.
	„ 5¾	46½	z. z. w.	4	bew., regen, buijig.
	„ 7¾	47	w.	4	bewolkt.
18	28. 6½	44	z.	6	betrokk., nevel.
	„ 4½	47	z. z. w.	4 à 6	bew., regen, buijig.
	„ 6	48	z. w.	4	bewolkt.

Te HAARLEM, bij DE ERVEN LOOSJES.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST- EN LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 28sten NOVEMBER.

N°. 50.

BERIGTEN.

Amsterdam, *den* 17 *November*. Gisteren overleed alhier de heer H. W. Couwenberg, lid van het Koninklijk Nederlandsch Instituut en van de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten, geboren te 's Gravenhage in het jaar 1814, alwaar hij in het jaar 1830 de eerste lessen in de teekenkunst ontving. In gemeld jaar werd hij als kweekeling van de Koninklijke Academie alhier opgenomen, en beoefende hij op dezelve, onder leiding van den heer Taurel, de graveerkunst, in welke kunst hij ten jare 1836 den eersten prijs behaalde.

Als teekenaar en plaatsnijder te regt geëerd en geroemd, maakte hij zich door een voorbeeldig gedrag en weldadige belangstelling in het lot der zijnen tevens als mensch ten hoogste beminnenswaardig. Dit verlies van een zoo zeldzaam kunstenaar is des te treffender, daar men door hem, in den bloei zijns levens reeds zoo ver gevorderd, de herleving der graveerkunst meer en meer hier verlevendigd, bevestigd en verhoogd mogt achten. Zijne naaste betrekkingen niet alleen, maar allen, welke belang stellen in de beeldende kunsten, betreuren hem, die, aan de Koninklijke Academie alhier opgeleid en onder de verdienstelijke meesters

Digitized by Google

gevormd, ook in andere landen met roem bekend en met een hoogst gewigtig werk voor vreemden belast, vaderlandfche kunstverheffing met vaderlandfche deugden zoo uitnemend paarde. Hij laat eene weduwe met vier nog zeer jonge kinderen en dierbare betrekkingen in droefheid na; maar erlangde nu reeds een onvergankelijken roem met onbevlekten naam.

NADERE MEDEDEELINGEN
WEGENS
Mr. SIMON VAN BEAUMONT
EN ZIJN GESLACHT.

(Vervolg en flot van bl. 346 (*).)

VIII : G : 8. KATHARINA. Zij trouwde a. met Françoys van Beaumont (VIII : J : 4) en b. met Willem van Soutelande en had bij den laatften kinderen.

VIII : J : 1. EMERENTIA. ††:

2. AARNOUDINA. † 1703. Zij trouwt met Jacob van Cuyck van Meteren, Colonel en Bevelhebber van *Bergen op den Zoom*, (†† 1694) doch heeft geen kinderen. (Vgl. Ferwerda, 8 Gen. *Aersfen.*)

3. KORNELIS. Was Kapitein en Luitenant Colonel ten dienfte dezer landen, en huwt Catharina Bekker Hendriksd. Zie de kinderen onder IX : C : 1—4.

4. FRANÇOYS. Huwt Catharina van Beaumont (VIII : G : 8) en † zonder kinderen.

5. JOHAN. ††.

6. BRIELANUS. ††.

VIII : K : 1. *Anna.* Zij trouwt met Richard van Renfelaar en heeft kinderen.

VIII : L : 1, enz. Men leze aldus:

1. *Johan.* Hij huwt A°. 1664 Catharina Charles; zie de kinderen onder IX : D : 1—3.

Ik

(*) Door eenig toeval is bij het opmaken van het vorige N°. eene bladzijde uitgevallen. Wij geven daarom dit gedeelte der geflachtslijst, zoo als zij had behooren te zijn. *Red.*

Digitized by Google

Ik vooronderstel, dat het dezelfde is als *Joan van Beaumont* de Jonge, die in 1674 Rekenmeester, en in 1675 Schepen van *Amsterdam* geweest is. (16).

2. *Anthony*.

3. *Servaes*.

4. *Simon*.

5. *Willem*.

6. *Anna*. Zij trouwt met Jan Royer en heeft kinderen.

7. *Sara*. Zij trouwt met Isaac Minuit en heeft kinderen.

IX. Voeg bij deze generatie de volgende descendenten.

IX: C: Kinderen van KORNELIS JOHANSZ. (VIII:J:3).

1. HENDRIK.

2. KORNELIS. Opperkoopman en independent fiscaal aan de Kaap *de goede hoop*; hij huwde Deliana Blesius, dochter van Joan Blesius, „zijn predecesseur in officio." Zie de kinderen onder X : A : 1—6.

3. ARNOUT. Kapitein ten dienste dezer landen. ††.

4. FRANÇOYS. †† op *Ceylon*.

IX : D : Kinderen van *Johan Johansz*. (VIII:L:1).

1. *Susanna*. Trouwt met Simon Garnge en heeft kinderen.

2. *Margareta*. ††.

3. *Johanna*. Trouwt met Daniel la Motte.

X : A : Kinderen van KORNELIS KORNELISZ. (IX : C : 2).

1. CATHARINA BALTHAZERINA. Zij trouwt a. met Richard Steenis, Koopman en Sabandaar te *Malacca*; b. met Johan de Roth, oud Gouverneur en Ontvanger Generaal te *Batavia*, en heeft kinderen.

2. ANNA HENRIETTA. Zij trouwt met Jacob Gideon Loten, Opperkoopman en Gouverneur van *Macassar*.

3. CHRISTINA JACOBA. Zij trouwt met . . . . de Maille Aernoutsz, Opperkoopman te *Batavia*.

(16) Zie WAGENAAR, *Amsterdam*, III, bl. 343, 398 (fol.)

Digitized by Google

4. Cornelis Joan. Hij was bewindhebber van de O. I. Compagnie te *Amsterdam*, en huwt .... van Binckershoeck; heeft kinderen.

5. Elisabeth Arnoudina. Zij trouwt met Johan van Bergen van der Grijp, Opperkoopman en tweeden Administrateur te *Malacca*, en heeft kinderen.

6. Deliana Isabella, zij trouwt met Cornelis Volbergen, Onderkoopman en tweeden Administrateur te *Samarang*.

Bij het aan het eind van Bijlage H. vermelde kan men nog voegen, dat waarschijnlijk ook tot dit geslacht moeten gebragt worden:

1. Maria van Beaumont, getrouwd met Cornelis van der Burgh, Ridder van het Heilige Graf. (Zie Ferwerda, 10 Gen. *van der Burgh.*)

2. Pieter van Beaumont. Zie Bijlage H op het einde, en Ferwerda, 10 Gen. *van der Burgh.*

3. Kornelia van Beaumont, *Anselms dochter*, † 25 April 1612, getrouwd 24 Oct. 1582 met Kornelis van der Dussen † 4 Febr. 1596. (Zie Ferwerda, 9 Gen. *van der Dussen.*)

4. Jan Pietersz. van Beaumont, Opper-Collecteur van den 10den en 20sten penning, in 1572. Zie Adr. van 'sGravezande, *Tweede eeuw-gedachtenis der Middelburgsche Vryheid* (Midd. 1774.) bl. 150, waarschijnlijk dezelfde, die voorkomt in den Fundatie brief van de kleine Armschool te *Middelburg*, bij denzelfden, *Vrede-groet ter inwijding van het nieuw gebouwde Armziekenhuis te Middelb.* (ald. 1785) bl. 111.

5. Philip van Beaumont, huwde N. N. en had tot Dochter Catharina, geb. 29 Mei 1704 en den 24 Maart 1722 getrouwd aan Willem Carel Boogaert van Beloys, Commis Stapilier van de Generaliteits magazijnen te *Delft*, geb. 29 Junij 1699, † 5 Julij 1730. (Zie Ferwerda, 12 Gen. *van Dam.*)

6. Een gecommitteerde van den Amsterdamschen schouwburg, omstreeks 1790, wiens voornaam ik voor het tegenwoordige niet kan opgeven.

7. Mr. Jan Jacob van Beaumont, die tot zinspreuk had, of later aannam: *Deus mihi haec otia fe-*

Digitized by Google

fecit! en Regent was van de oude zijds Huis zitten Aalmoessteniers armen (17). In 1796 liet hij drukken:

BESCHRYVING VAN DE ZINNEBEELDIGE *SIERAADEN*, GEPLAATST OP DE TAFEL, By gelegenheid, dat ik, Vyftig Jaaren Regent geweest zynde van de Oude Zyds Huiszitten Aalmoesseniers Armen, door myne Mede-Regenten en eenige Vrienden met hunne tegenwoordigheid wierd vereêrdt, *den* 23sten *December* 1796. 8°.

Zijn vriend JERONIMO DE BOSCH zond hem bij die gelegenheid eenen beker, waarop hij de volgende Latijnsche dichtregelen had doen graveren:

Amstelii per lustra decem qui tutor alumni,
Pauperis atque domi cura sedentis eras,
Hunc tibi, BEAUMONTI, *calicem libamus amici*,
Ut, genus humanum qui fovet, inde bibat. (18)

8. De reeds vermelde (19) ABRAHAM VAN BEAUMONT, die, behalve het opgegeven werk, ook uitgaf:

KORT BEGRIP Van de meest Aanmerkenswaardige ZAAKEN, voorkomende in de NEDERLANDSCHE HISTORIEN, Sedert het Jaar 1555, tot het sluyten der Vrede te UTRECHT, in 't Jaar 1713. Door den Wel Eerwaarden en seer Geleerden HEERE JAKOB NIKOLAAS CREYGHTON, In zyn Leven Bedienaar des H. Euangeliums te HAERLEM. In DICHTMAAT gebracht door ABRAHAM VAN BEAUMONT. TE HAERLEM, gedrukt by *JAN van LEE* (1758) 8°. 45 en 55 blzz. (20)

Men

(17) Vgl. WAGENAAR, *Amsterdam*, II, bl. 266 (fol.)

(18) Aldus door J. G. DOORNIK vrij vertaald:

Aan U, BEAUMONT, aan U, die zorg noch moeite ontziende,
In 't Ampt, sints vyftig jaar betrouwd aan uwe vlyt,
Met recht der Armen liefde, en ieders lof verdiende,
Word door een vriendental dees Beker toegewyd.
Elk braaf, gevoelig mensch, die de armoê hulp wil schenken,
Zal, drinkende uit deez' Kelk, uw deugd en trouw gedenken.

(19) Zie mijne uitgave bl. 268.

(20) Men vindt hier in het eerste gedeelte het boekje van CREYGHTON in proza, in het tweede het gedicht van VAN BEAUMONT. De eerste † 21 Aug. 1756. In de *Bibliotheca Hulthem.* (N°. 26389) wordt verkeerdelijk het jaar 1756 als drukjaar opgegeven.

Digitized by Google

Men vergunne mij van deze gelegenheid gebruik te maken om nog eenige weinige nalezingen op mijne uitgave te doen volgen. Vooraf dank zeggende voor de misſchien al te gunſtige beoordeelingen, die aan mijn werk mogten te beurt vallen (21), en ſommige der daarin gemaakte aanmerkingen gaarne als gegrond erkennende, neem ik echter de vrijheid van mijne zijde deze aanmerking te maken, dat men over het algemeen òf mijne *Voorrede* niet aandachtig gelezen, òf het doel mijner uitgave niet goed begrepen heeft. Het was geenszins mijn oogmerk alles wat ik liet afdrukken als voortreffelijke voortbrengſelen der dichtkunde te doen doorgaan, en allerminst al de gedichten van VAN BEAUMONT, offchoon ik gaarne beken, door ingenomenheid met den ſtaatsman verleid, den dichter eerder te hoog dan te laag geplaatst te hebben. Men vergeve deze zwakheid, uit welwillendheid voor mijne eerſte proeve op het gebied onzer Letterkunde: indien ik thans die gedichten uitgaf, veel zou in die uitgave anders en beter zijn (*fabricando fabri fimus*), doch het hoofddoel is altijd ſlechts geweest en zou het ook nu zijn: „Die dichters dienstbaar te maken aan de ontwikkeling en mededeeling van bijzonderheden betreffende de Geſchiedenis, Taal- en Letterkunde der XVIIde eeuw, de voorouders uit hunne eigene woorden nader aan de nakomelingen te doen kennen, en vooral aan te wijzen, waar anderen hebben gedwaald, en wat anderen hebben over het hoofd gezien."

In hoeverre ik in mijne uitgave aan dat doel heb beantwoord, ſtaat niet aan mij te beoordeelen, doch ik laat het aan de onpartijdige beſchouwing van deskundigen over.

Bl. 29. *vermuylen*, verachten: Bredero, *Schynh.* bl. 32:

„Hy heeft me beloo moye daelders belooft,
Dat en is voorſeker geen brock om te *vermuylen*."

Bl.

(21) *Referent* Dl. I (1843) Blad 17, blz. 263—265. — *Gids*, 1844, N°. IX, bl. 528 volgg. — *Alg. Letterl. Maandſchr.* 1845, N°. II, bl. 105—112. — *Vaderl. Letteroef.*, 1845, N°. V, bl. 223 volgg.

Bl. 31. *vervoet.* Is het ook *viervoet* (thans nog voor *paard* gebruikelijk) en dan in een' ruimeren zin voor kudde? In het metrum van dien tijd kan *viervoet* voor *viervoet* er nog even door.

Bl. 32. *pijpen*, zuigen: J. Luikens *Duytſe Lier* (*Amſt.* 1708, kl. 8°), bl. 69:

„ Melarkus had zijn ad'ren vol *gepeepen*,
En lach geſtrekt in 't groene gras."

Bl. 38. Aanteekening op vs. 8. Een uitvoerig *bibliographisch-critisch overzigt der Historiſche Werken van* Jacob Duym en Petrus Scriverius wordt door mij geplaatst in het *Algemeen Letterlievend Maandſchrift voor December* 1845. (N°. XII.)

Bl. 47. *ſack.* Bij Bredero, *Schynh.* bl. 27 zegt Rieuwert tegen zijne vrouw:

„ Ghy varcken, ghy *ſack*, ghy panckt, ghy blay, ghy flaers."

Bl. 49. *beſcheyden.* Dit woord beteekent eig. *toedeelen*, of zoo deelen (*ſcheiden*), dat elk het zijne krijgt. Dit denkbeeld ligt nog in het hedendaagſche *beſcheiden* (d. i. toegewezen, toekomend) *deel.*

Bl. 64. *Roeland.* Zie ook Mone, *Ueberſicht der Niederl. Volks - Literatur ält. z.* ſ. 36 folgg. Over de *Roelandsbeelden* in *Saxen* beſtaat eene Monografie van J. Gryphiander getiteld: De weichbildis Saxonicis ſ. coloſſis Rulandinis urbium quarundam Saxonicarum commentatio hiſtorico - juridica, *Arg.* 1667 4°.

Bl. 133. Bij de bronnen voor het leven van Gustaaf Adolf voege men nog: P. Lansbergius, *Guſtavi magni bellum Germanicum*, *Rot.* 1652 8°.— Gfrörer *Geſchichte Guſtav Adolfs*, *Leipz.* u. *Stuttg.* 1837 8°.

Bl. 136. *Maurus.* Zoo ook *Maranus:* Zevecotius zegt ergens:

„ Tunc primum didicit nil ſe viciſſe *Maranus*,
Et primos noſtrâ ſenſit in urbe viros."

Bl. 199. *kerff - ſtok.* Ik heb hier eene verkeerde opgave gedaan. De waard is juist degene, die niet met den *kerf - ſtok* rekende, maar door krijt - ſtreepjes (van waar echter, om dit in het voorbijgaan op te merken, de ſpreekwijzen: *een ſchreefje aan de balk*, *en*

Digitized by Google

een fchreefje vóór hebben niet afkomftig zijn). — De winkeliers rekenden met den kerf-ftok, die uit twee even lange houtjes beftond, waarvan de debiteur en crediteur er ieder een hadden, en waarop bij elken koop door den verkooper een ftreepje werd gegroefd. Van hier dus: *de kerfftok is vol.* Deze foort van *contra-cedul* is nog hier en daar in Zuid-Nederland in gebruik.

Bl. 228. *Therfites.* Teregt heeft mij de heer Schüller gegispt (22), dat ik, al is het ook voor eenen enkelen keer, uit een boek als de *Bibliotheca clasfica* eene ellendige, grootendeels geftolene, compilatie, heb geput, waardoor ik dan ook de door ZEd. aangewezen fout gemaakt heb: *Therfites* krijgt bij Homerus (*Ilias* II, vs. 212 fqq.) een ftokflag op den rug en wel van Ulysfes.

Bl. 263. *mewaerdich.* Wat echter *medelijdend* betreft vgl. ons *mede-doogen* (mede-dulden), het Fr. *compasfion* en het HD. *mitleid.*

Bl. 264. *minne-grasjes knoopen.* Vgl. nog M. Gargon, *Walcherfche Arkadia*, I. bl. 22: „Grasjes knoopen is een fpel der jonge lieden in 't groen, waardoor zij voorzien en voorzeggen willen, of zij malkander beminnen en trouw blijven zullen. Dit fchijnt van de Heidenen te zijn ontleend gelijk andre fpelen meer. Ziet *Virgil.* Eclog. 8, [vs. 78]:

„*Necte, Amarylli, modo, et, Veneris, dic, vincula necto.*""

Of deze regel door den fchrijver hier teregt zij bijgebragt, betwijfel ik zeer. Vgl. voorts nog J. Zevecotius, *Gedichten*, bl. 271 (nieuwe uitgave):

Hoe dickwils gingen wy op 't velt,
Van geen Maranen noch gequelt,
  Om foeten room te eten!
Hoe dickwils hebben wy in 't gras,
Dat by de Mair foo groene was,
  Gefprongen en gefeten!

—

Of daer de Zyle met den Rhijn
By Leyderdorp vereenigt fijn
  En korts daernaer weêr fcheyen,
Gaen foucken klavers met vier blaên,
En van de blomkens die daer ftaen
  Een tuylken toe-bereyen.

Hoe

(22) *Alg. Letterl. Maandfchr.* t. a. p.

Digitized by Google

Hoe dickwils heeft de ſchoone Vliet
Gehoort van ons een luſtig liet,
Of kruyt ſien ſamen binden,
En onder ons gennchelik
Door eenen vaſt gevlochten ſtrick
Een trouwe vryer vinden.

Et haec ſufficiant.

Utrecht, Oct. 1845. TIDEMAN.

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,

ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Handboek der Griekſche Antiquiteiten, van Dr. E. F. BOJESEN, ten gebruike in Gymnaſiën en bij privaat onderwijs, naar het Hoogduitsch van Dr. J. HOFFA, door Dr. H. C. MICHAËLIS. *Haarlem*, A. C. Kruſeman, 1845. XVI en 199 bladz. gr. 8°.

Van dezelfde hand, van welke wij vroeger een Handboek voor de Romeinſche Antiquiteiten, ten dienſte der Scholen, aankondigden, (*) ontvangen wij ook nu weder een dergelijk hulpmiddel voor het onderwijs in de Griekſche, met hetwelk wij ons verpligt rekenen onze Lezers insgelijks bekend te maken. „ Het *Handboek*" — dus opent de Nederduitſche bewerker zijne Voorrede — „ Het *Handboek der Romeinſche Antiquiteiten* van Dr. E. F. Bojeſen, hetwelk in Denemarken en Duitschland zoo gunſtig is ontvangen, mag ook bij ons te lande de goedkeuring van bevoegde beoordeelaars en de begunſtiging van het onderwijs ondervinden. — De ondergeteekende nam dus gaarne de taak op zich, om ook van het *Handboek der Griekſche Antiquiteiten* van denzelfden Schrijver, in Denemarken in 1841 uitgegeven en in 1843 door Dr. J. Hoffa in het (Hoog) duitsch overgebragt, de vertaling te bezorgen. — De gunſtige opname der *Romeinſche Antiquiteiten* van Dr. Bojeſen, met welke de *Griekſche* één geheel uitmaken, moedigde mij daartoe aan, in de hoop om daardoor, voor dit gedeelte der akademiſche voorbereiding, den jongelingen een doelmatig werk te kunnen bezorgen." — „De goede bronnen" — zoo vervolgt hij — „ welke de Schrijver gebruikt heeft, deden mij veronderſtellen, dat hij ook hier voor zijne taak geheel berekend en toegeruſt was. En de goedkeu-

(*) Zie *Algem. Konst- en Letterb.*, voor 1844, N°. 20, D. I, bl. 313.

Digitized by Google

keuring, welke door eenen meest bevoegden beoordeelaar aan dit plan werd gegeven, was mij eene afdoende reden, om deze zaak te ondernemen."

Hierop volgt een uittrekfel uit des oorfpronkelijken Schrijvers eigen Voorberigt omtrent die bronnen, waaruit allezins blijkt, dat hij zich, zooveel mogelijk, van de beste hulpmiddelen van vroegeren en lateren tijd, tot op het oogenblik toe dat hij dit Handboek ontwierp, vlijtig bediend heeft. Men mag het er alzoo voor houden, dat hetzelve, met uitzondering van enkele federt in het licht verfchenen gefchriften over deze en gene bijzondere gedeelten der Griekfche Oudheidkunde, op de tegenwoordige hoogte der wetenfchap ftaat.

„ Wat nu deze vertaling betreft" — zoo laat de Heer Michaëlis daarop volgen — „ zoo valt daaromtrent alleen op te merken, dat de door den Schrijver vermelde daadzaak, (*) dat het werk van G. F. Schömann *Antiquitates Juris publici Graecorum* veelal zijn leiddraad is geweest, mij in ftaat ftelde, om door het raadplegen van dit voortreffelijk handboek eene enkele kort uitgedrukte, en daardoor fomtijds minder verftaanbare meening van den Schrijver te vatten, en, zoo ik hoop, begrijpelijker voor te ftellen. Verder heb ik mij beijverd, om fouten in Griekfche woorden of in het aanhalen van plaatfen uit oude Schrijvers, die hier en daar, hoewel zeer zelden, in de (Hoog)duitfche vertaling werden aangetroffen, zooveel mogelijk voor te komen." En deze betuiging waarborgt ons, dat onze jeugdige landgenoot, zich niet te vrede ftellende met eene bloote vertaling, bovendien de moeite genomen heeft, om zelf tot de hoofdbron te gaan, uit welke de Schrijver geput had, en zich die bij zijne Nederduitfche bewerking ten nutte te maken.

Een beknopt overzigt van den inhoud, volgens de daarvan vooraangeftelde opgave, zal noodig zijn om den Lezer met de eigenaardige inrigting van dit Handboek bekend te maken.

Vooraf gaat als Inleiding, § 1, iets, hoewel zeer weinig, over de *Bronnen der Griekfche Antiquiteiten*; en vervolgens eene korte *Plaatfelijke Befchrijving van Griekenland*, in deszelfs § 1, *Grenzen en Verdeeling*, en § 2, *Natuurlijke gefteldheid, en derzelver invloed.* Bladz. 1.

Daarop volgt, in de eerfte plaats, een *Gefchiedkundig overzigt van het Staatswezen in Griekenland*, in 12 §§, van welke de 9de *vooral Athene* en *Sparta* betreft, en in de drie laatfte, de *Punten van vereeniging voor geheel* en

voor

(*) Waartoe hier dit geheel onhollandfche *daadzaak?* daar het genoeg geweest ware te fchrijven: *dat het door den S. vermelde*, enz.

voor enkele deelen van *Griekenland*, als feesten en orakels, bondgenootſchappen en volkplantingen, voorloopig behandeld worden. Bladz 2—18.

Eene tweede afdeeling loopt over het *Heldentijdvak*, hetwelk beſchreven wordt eerst in deszelfs *Staatsgeſtel*, *Godsdienst*, *Krijgs-* en *Zeewezen*, § 1—13; en vervolgens in het *private leven*, middelen van beſtaan en bezigheden, kunſten en handel, § 14 en 15; en *Huisſelijke betrekkingen*, huwelijk, opvoeding, ſpijzen, kleeding, gebouwen en huisraad, § 16—20. Bladz. 19—39.

Van hier af ſplitst zich al het overige in drie hoofdafdeelingen, van welke de twee eerſte Griekenlands beide hoofdſtaten *Sparta* en *Athene* omvatten, en de derde, daaraan toegevoegd, handelt over hetgeen alle de Grieken gezamenlijk of eenigen hunner met elkander onderling gemeen hadden.

Bij de behandeling dier hoofdſtaten, ieder van beide afzonderlijk, gaat telkens eene *beſchrijving* van het *land* en de *ſtad* vooraf; daarop volgt een overzigt van de *geſchiedenis* en van de *inwoners*; eindelijk (en dit is het voornaamſte en uitvoerigſte gedeelte) wordt het *Staatsbeſtuur* beſchreven, zoo op zich zelf, als met betrekking tot het Regtswezen, de Godsdienst, het Krijgs- en Zeewezen, de Geldmiddelen, en meer andere inrigtingen, ook van het burgerlijke en private leven.

Hiermede overeenkomſtig vangt de behandeling van Sparta en de Spartaanſche Oudheden aan met eene *Plaatſelijke beſchrijving* van het *land* en de *ſtad*, in 2 §§. Daaraan ſluit een kort *Geſchiedkundig overzigt* van de opkomst, den bloei en den ondergang van den Staat, in 5 §§. Verder worden de *Inwoners van den Lacedaemoniſchen Staat* beſchreven, in hunne verſchillende klasſen, verdeelingen en grondbezittingen, in 6 §§. Het *Staatsbeſtuur*, op zich zelf, met de verſchillende ſtaatsmagten, den Raad, de Volksvergadering, de Overheden, Koningen, Ephoren en andere beambten, wordt daarop in 6 achtervolgende §§ behandeld. Eindelijk de *Inrigting van den Staat*, in derzelver *doel*, § 1. en verſchillende deelen: A. *de Regtspleging*, § 2 en 3. B. *de Godsdienst*, § 4 en 5. C. *het Krijgswezen*, § 6—10. D. *de Geldmiddelen*, § 11. E. *andere openlijke inrigtingen*, meest het private leven betreffende, als het huwelijk, de opvoeding, de levenswijze, enz. § 12—20. Bladz. 39—73. Aan het ſlot bevindt zich een *Aanhangſel* over het Eiland *Creta*, en deszelfs *geſchiedenis* en *ſtaatsinrigting*, als welke aan die van *Sparta* bijzonder gelijkvormig was, in 2 §§. Bladz. 73—75.

Op gelijke wijze gaat, in de andere hoofdafdeeling, de behandeling voort van Athene en den Atheenſchen Staat. Eerst *Plaatſelijke beſchrijving* van de landſtreek *Attica*, en

van

Digitized by Google

van de hoofdſtad *Athene*, in 2 §§. Vervolgens een *Geſchiedkundig overzigt* van de vroegere Koninklijke en Aristocratiſche regering, van de Wetgevingen van Draco en Solon, van de vergrooting der *Volksmagt*, en van het verval der ſtaatsinrigting, in 7 §§. Daarna, iets over de *Inwoners van den Staat*, de *Verdeeling des Volks en* de *bijzondere afdeelingen der burgers*, in 8 §§. Hieraan ſluit een meer uitvoerig overzigt van het *Staatsbeſtuur*, op zich zelf beſchouwd, en verdeeld onder verſchillende Staatsmagten: A. de *Volksvergaderingen*, § 1—8. B. de *Raad*, § 9—11. en C. *de Overheden*, in het algemeen, en de Archonten en verdere ambtenaren en bedienden in het bijzonder, § 12—19. Daarop volgt de meer bijzondere ontwikkeling van het *Staatsbeſtuur*, in de verſchillende deelen der Staatsinrigting: A. *over het Regt:* § 1, onze kennis van het Attiſche Regt, en deszelfs bronnen. § 2—5, het *Privaat Regt*, het huwelijk, vaderlijke magt, voogdijſchap, erfregt, regt van verpligtingen en van zaken. § 6—11, *Regters en Geregtshoven*, geſchiedenis en verdeeling derzelve, de Heliasten, de Diaeteten, de Veertigmannen, de Areopagiten, de Epheten, en de Overheden bekleed met het beſtuur bij de Regtbanken. § 12—17, *Aanklagten*, openbare en private, met derzelver voorwaarden en verſchillende vormen. § 18—22, *Wijze van handelen bij een Regtsgeding*, voor de Volksregters, voor de Overheid en voor de Regtbank, ook van de regtspleging betrekkelijk moord. § 23—28, *Vonnis en voltrekking van hetzelve*, dwangmiddelen daartoe, geregtelijke hulpmiddelen daartegen, ſtraffen; eindelijk, verval van het Regt. B. *Godsdienst*, Goden, Tempels, Feesten, Priesters en ambtenaars bij de eeredienst, verval der Godsdienst, § 29—33. C. *Krijgswezen*, krijgsdienst, voetvolk, ruiterij, Officieren (krijgsbevelhebbers) van verſchillenden naam en rang, het voeren van den oorlog, de vloot en hare bemanning, zeeofficieren en materieel, zeegevecht, § 34—40. D. *Geldmiddelen. Uitgaven* van den ſtaat, voor de eeredienst, het krijgswezen, gebouwen en werken, policie, belooningen en bedieningen, § 41—45. *Inkomſten* van den Staat, *gewone* van de grondbezittingen, de metoeci, de tollen, van regtsgedingen en verbeurdverklaringen, van de bondgenooten, en uit de dienstbetooningen der burgers; *buitengewone*; § 46—53. *Beſtuur der Geldmiddelen*, § 54. *Muntſpeciën*, § 55. Met een aan het voorafgaande toegevoegd overzigt van *Het Burgerlijke en private leven*, en wat daartoe behoort of gevoegelijk gebragt kan worden, als de burgerlijke bedrijven, maten en gewigten, verdeeling van den tijd, ligchamelijke en zedelijke opvoeding van beide ſekſen, maaltijden, kleeding, gebouwen, begrafenisſen, in 15 §§ achtervolgens, wordt deze geheele beſchouwing van den Atheenſchen ſtaat beſloten. Bladz. 75—171.

De

De beide laatste afdeelingen van dit Handboek zijn toegewijd aan de meer opzettelijke en uitgewerkte behandeling van de reeds vroeger, bij het Geschiedkundig overzigt van Griekenlands Staatswezen, § 11 en 12, kort en hoofdzakelijk aangewezene *Punten van vereeniging voor geheel* en *voor enkele deelen van Griekenland.* Tot de eerstgenoemde behooren A. de *Bijeenkomsten op Feesten en Spelen*, inzonderheid de vier groote nationale feesten, de Olympische, Pythische, Nemeesche en Isthmische, benevens de inrigting der wedstrijden en de belooningen der overwinnaars, § 1—7. met een *Aanhangsel* over de *Tijdrekening bij Olympiaden* en de wijze om die tot de Christelijke tijdrekening terug te brengen, § 8 en 9. B. de *Orakels*, *vooral het Delphische*, ook dat te *Dodone*, en meer andere openbare Godspraken binnen en buiten 's lands, § 10—14. Tot de vereenigingspunten voor enkele deelen van Griekenland, worden gebragt: A. *Het Verbond der Amphiktyonen*, § 1—4. B. *Verbonden onder de inwoners van dezelfde landstreek*, inzonderheid dat der *Boeotiërs*, *Achaeërs* en *Aetolen*, § 5—10. C. *Symmachie en Hegemonie*, geschiedenis van het opperbevelhebberschap over Griekenland, beurtelings verdeeld tusschen de beide hoofdstaten *Sparta* en *Athene*, later voor korten tijd op *Thebe* overgegaan, en eindelijk, bij het toenemende verval der vrije Grieksche staten, in de *Macedonische heerschappij* opgelost, § 1—3. Aan dit alles is ten slotte nog eene bijzondere afdeeling toegevoegd *over de Volkplantingen* naar verschillende oorden, benevens derzelver betrekking tot het moederland en bijzondere staatsinrigting, met nog een aanhangsel over de *Kleruchiën*, of bij het lot plaats hebbende verdeeling van veroverde landerijen onder de burgers, in 6 §§ achtervolgens. Bladz. 171—199.

(Het Vervolg en Slot hierna.)

ANTWOORD
AAN DEN
Heer H. VAN BLANKEN.

De Heer H. van Blanken heeft in N°. 41 van dit Weekblad, aangaande een door mij uitgegeven werkje getiteld: *Nieuwe beschouwingen over de kromlijnige beweging*, enz. gedrukt bij L. van Bakkenes, Amsterdam 1845, iets doen plaatsen, waaraan ik waarlijk geen' naam weet te geven.

Bij eene beoordeeling van een werk, waarin men zijne stellingen wiskunstig betoogt, zoude men vermeenen, dat de

de ongegrondheid van die bewijzen bepaaldelijk zoude dienen te worden aangetoond, alvorens men van dwaling beschuldigt; wij voor ons houden het er ten minste voor, dat dit de eenig waardige weg is, welke ten allen tijde in wetenschappelijke zaken dient te worden gevolgd.

In plaats van zulk eene inderdaad gezonde kritiek, behelst genoemd geschrift van den Heer van Blanken een aantal magtspreuken, met de namen van Huijghens en Newton als het ware bekrachtigd, en met eene spreuk van Goethe versierd.

De slotsom intusschen is: Dat de schrijver mij beschuldigt van dwaling, omdat . . . . het dwaling is.

Nu zoude dit ons niet genoopt hebben de pen op te vatten, daar het eigentlijk niets bewijst; dan dat de Heer van Blanken ons daarbij tevens in een valsch daglicht plaatst, dit heeft ons daartoe genoodzaakt; en wij verwachten het dan ook van de onpartijdigheid der redactie van den *Konst- en Letterbode*, dat zij door het plaatsen dezer regelen mij in de gelegenheid stelle, mij te dezen aanzien te verdedigen.

De Heer van Blanken doet het namentlijk voorkomen, als of ik in mijn werkje onvoorwaardelijk beweerd had, dat eene aantrekkende middenpuntskracht het in zekere rigting met eenparige snelheid aanvankelijk voortgedreven ligchaam *altijd* het middenpunt van aantrekking zoude doen naderen, en hetzelve eindelijk in dat punt zelve doen aankomen.

Nu is het er zoo verre van daan, dat ik dit zoude beweerd hebben, dat ik een groot gedeelte van mijn geschrift bezig, om de bekende formulen voor de beweging *om* een middenpunt der kracht te ontwikkelen, en zelfs, § 17, aanneem, dat een in het luchtledig voortgeworpen ligchaam geene parabool, gelijk doorgaans gesteld wordt, maar eene ellips, om het middenpunt der aarde als brandpunt, doorloopt, geheel overeenkomstig de Newtoniaansche stellingen.

Dan *dit* heb ik beweerd, dat, zal die beweging *om* een middenpunt der kracht plaats grijpen, daarbij aan de eenparige beweging bij den aanvang de prioriteit moet worden toegekend, terwijl *in het tegengestelde geval* de kromlijnige beweging *naar* het middenpunt der kracht ontstaat.

Wel is waar, stel ik eigentlijk beide onderscheidene bewegingen afhankelijk van het al of niet toekennen van een afstootend vermogen aan de aantrekkende kracht; dan wij geven reeds in ons werkje wenken, dat de beide omstandigheden, hetzij dan de voorrang van eene der beide bewegingen bij den aanvang, of wel de genoemde eigenschap of effect der aantrekkende kracht, door ons beschouwd worden als in den grond der zaak hetzelfde te zijn, of in elkander opgesloten te liggen.

Ove-

Digitized by Google

Overigens vermeenen wij, dit thans op eene afdoende wijze te kunnen bewijzen; dan, wat zoude dit baten, wanneer men bewijzen met magtfpreuken beantwoordt?

Even onbegrijpelijk handelt de Schrijver met te zeggen, dat mijne ftelling, „dat een ftoffelijk punt onder den invloed van eene éénparige beweging in zekere rigting, en van een doelmatig op hetzelve werkend koppel, een cirkelboog zal doorloopen," *bewezen wordt* door het voorbeeld van een fchaatfenrijder.

De waarheid is, dat ik mijn bewijs door dat voorbeeld tracht op te helderen, en dat het bewijs zelve van pag. 1 tot 4 te vinden is.

Omtrent dat ophelderende voorbeeld nu zijn wij het niet eens; de Heer van Blanken namentlijk ftelt, dat, wanneer het ijs volmaakt glad ware, en de fchaatfen er niet infneden, het den rijder niet mogelijk zijn zoude, door het aan zich zelven geven van eene draaijende beweging, eenen op het ijs geteekenden cirkelboog te doorloopen.

Het komt mij integendeel voor, dat, hoe harder en gladder het ijs is, hoe gemakkelijker dit zijn zal; immers, de rijder kan altijd één zijner armen vóór, de ander even fnel achteruit brengen, en hierdoor ontftaat een draaijend koppel, onafhankelijk van de hardheid of gladheid van het ijs.

Overigens, gefteld eens, dat de rijder zich bij genoemde omftandigheden die draaijende beweging niet konde geven, zoo belet niets eene vreemde kracht te ftellen, welke die uitwerking te weeg brengt.

De Heer van Blanken moet mij voorzeker niet wel begrepen hebben, of wel, — naar den raad van Goethe — niet gelezen hebben, hoe anders konde die Heer de verdediging van de ftelling van Huijghens, wegens de zoogenaamde traagheid der ftof — welke eigentlijk niet door mij wordt aangerand — verdedigen? Maar het is waar, „van die traagheid hebben wij geen helder begrip."

Het fpijt ons; want dan zijn wij vergeten, hetgeen onze leermeester, wijlen de Heer J. R. Schmidt, Lector in de wiskunde aan de Koninklijke Artillerie- en Genie-School te Delft, ons daaromtrent reeds voor 25 jaren geleerd heeft; evenwel dit herinneren wij ons, dat de achtingwaardige man fchertfender wijze plagt te zeggen: „Het ligchaam is zoo traag, dat het niet ophouden wil met loopen." — Zulke gezegden vergeet men niet ligt, en daardoor ook niet den aard der zaak, welke zij eigenaardig kenmerken.

Bijzonder aangenaam zoude het mij zijn, indien ons werkje de eer eener meer degelijke recenfie mogt te beurt vallen.

Heusden, J. van der Stok.
den 5. November 1845.

KUNST-

Digitized by Google

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

. Bij C. A. VIEWEG, Boekhandelaar te *Nijmegen*, is van de pers gekomen en is alom verkrijgbaar gesteld:

GESCHIEDENIS VAN DEN DERTIGJARIGEN OORLOG,
door *JOHANN SPORSCHIL*,
uit het Duitsch vertaald door Dr. J. J. KREENEN, 2 Deelen, compleet, in groot 8°, *f* 6,50.

Bij denzelfden Uitgever is verschenen en aan de Inteekenaren afgeleverd: De 24ste en laatste aflevering van OUD-NEDERLAND, *in de uit vroegere dagen overgeblevene Burgen en Kasteelen geschetst en afgebeeld*, door Mr. C. P. E. ROBIDÉ VAN DER AA.

De titel en inhoud van dit belangrijke werk zullen den Inteekenaren eerlang kosteloos worden afgeleverd. Inmiddels zijn van dit werk nog complete exemplaren, tegen inteekeningsprijs, à *f* 0,90 per aflevering, te bekomen.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Nov.	Hoogte van den Barom. D.	L.	Therm.	Windstreken.	Windkracht.	Luchtsgesteldheid.
19	28.	6¾	46½	Z.	4	betrokk., nevel.
	„	4	52	id.	6	bewolkt, nevel.
	„	3½	49	Z. Z. W.	4	betrokken.
20	28.	3½	48	Z. W.	4	bewolkt.
	„	4	48½	id.	2	bew., regen, buijig.
	„	4¼	48	Z.	4 à 6	betr., idem. idem.
21	28.	7¼	46	Z. W.	2 à 4	bewolkt.
	„	7½	47	id.	2	betr., regen, buijig.
	„	6¾	44½	Z. O.	2 à 4	betrokken.
22	28.	4½	43	Z. O.	2	betrokken, dampig.
	„	6¼	44	W. N. W.	4 à 6	bew., regen, buijig.
	„	8	43	N. W.	0	bewolkt.
23	28.	8½	42½	W. Z. W.	0	betrokken, regen.
	„	9¼	43	N. W.	2, 4 à 6	bew., regen, hag., buijen.
	„	11	43½	W.	2	bewolkt.
24	28.	10¼	40½	W.	2	bewolkt, buijig.
	„	10¾	41	N.	2	idem. idem.
	29.	2	38	N. W.	2	idem. idem.
25	29.	2¼	39½	Z. W.	2 à 4	bewolkt.
	„	1¼	40	Z. Z. W.	4	idem.
	„	0¼	42	Z. W.	2 à 4	betrokken.

Van den 20 op den 21, des nachts ruw weêr, regen en wind.
Van den 23 op den 24, des nachts ruw weêr met buijen.

Te HAARLEM, bij DE ERVEN LOOSJES.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 5den DECEMBER.

N°. 51.

BERIGTEN.

HAARLEM. De Leden van TEYLERS Godgeleerd Genootschap, aan hetwelk op de in 1843 voorgestelde vraag geene antwoorden zijn ingezonden, hebben in hunne vergadering van 14. November 1845 besloten, om de volgende prijsvraag uit te schrijven:

„ Welk is het begrip van het *Testimonium Spiritus Sancti* voor de waarheid der Christelijke openbaring, zoo als dit door de oudere Godgeleerden is voorgesteld en door lateren is gewijzigd? In hoeverre bestaat er overeenkomst en verschil tusschen dit begrip en de leer van sommige nieuweren, als zij een inwendig gevoel, of bewustzijn, of welke benaming zij anders daarvoor mogen bezigen, als beslisend bewijs voor die waarheid aannemen? Wat heeft men te oordeelen over het gegronde van deze beide begrippen? En welke plaats moet in de Christelijke Apologetiek aan dit bewijs, in betrekking tot andere bewijzen, ter handhaving van genoemde waarheid toegekend worden?"

Het Genootschap heeft tevens om het belangrijke en omvattende des onderwerps goedgevonden, de volgende vraag te gelijker tijd uit te schrijven en daarvoor een jaar langer als termijn van beantwoording open te stellen:

Digitized by Google

„ Daar het gemakkelijker ſchijnt, het gevaarlijke der ſtelling van BRETSCHNEIDER en andere Godgeleerden in te zien, dat de Theologie zich moet ſchikken naar de vorderingen der natuurkundige wetenſchappen, zoodat al, wat ſtrijdig met de ontdekkingen der laatſten in den Bijbel aangewezen wordt, van het gebied der Goddelijke Openbaring moet worden afgeſcheiden, dan òf hare gegrondheid te ontkennen, òf haar bij de toepaſſing op bepaalde wijze te regelen, zoo heeft TEYLERS Godgeleerd Genootſchap, ter bevordering van de zoo gewenschte vastheid in dezen, beſloten, de navolgende prijsvraag uit te ſchrijven: „ „ Hoe heeft men in de Christelijke Kerk, van den beginne tot op heden, gehandeld, zoo dikwijls men ſtrijd waarnam tusſchen de voorſtellingen der H. Schrift, het algemeen geloof der Christenen en ook de leeringen van die Theologie, welke als regtgeloovig gold, en tusſchen datgene, wat men als het reſultaat van de vorderingen der menſchelijke wetenſchap, vooral op het gebied der natuurkunde, beſchouwde? Heeft niet de Theologie, in weerwil van alle worſtelingen daartegen, zich naar die reſultaten geſchikt, en ten gevolge daarvan, zoo ten aanzien van bepaalde leerſtellingen in 't gemeen, als met opzigt tot de grondſlagen en regelen der Theologie zelve in 't bijzonder, met name betrekkelijk de waardering der H. Schrift als kenbron der Goddelijke Openbaring en van de regelen harer uitlegging, bepaalde veranderingen ondergaan? En wat kan de geſchiedenis van die voorſtellingen en veranderingen ons leeren ter onzer waarſchuwing en beſturing in den tegenwoordigen tijd?" "

De prijs voor het best en voldoend gekeurd antwoord op ieder van deze vragen is een gouden eerepenning, op den ſtempel des Genootſchaps geſlagen, ter innerlijke waarde van vierhonderd gulden.

De verhandelingen moeten in het Nederduitsch, Latijn, Fransch, Engelsch of Hoogduitsch, met eene *Nederduitſche letter*, goed en leesbaar geſchreven zijn *door eene andere hand, dan die van den opſteller.* Ook moeten zij vóór den bepaalden tijd *in haar geheel* worden ingezonden, zullende geene antwoorden, waaraan eenig gedeelte ontbreekt bij de inlevering, tot het dingen naar den gemelden eereprijs worden toegelaten.

De

De tijd der inzending van de antwoorden wordt gesteld voor de eerste dezer vragen vóór of op den eersten Januarij 1847, voor de tweede vóór of op den eersten Januarij 1848, opdat zij vóór den eersten December van genoemde jaren kunnen beoordeeld worden. Alle ingezondene stukken blijven het eigendom des Genootschaps, dat de bekroonde met of zonder vertaling in zijne werken opneemt, zonder dat de schrijvers anders, dan met toestemming der Stichting, die mogen uitgeven. Ook behoudt het Genootschap aan zich het regt, om van de niet bekroonde stukken zoodanig gebruik te maken, als hetzelve raadzaam zal oordeelen, hetzij zonder of met vermelding van den naam des schrijvers, in het laatste geval echter niet zonder zijne toestemming. Ook worden geene afschriften der niet bekroonde stukken aan de inzenders verleend, dan ten hunnen koste. De in te zenden antwoorden moeten, zonder naam en alleen met eene spreuk onderteekend, en vergezeld van een verzegeld briefje, dezelfde spreuk ten opschrift voerende, en van binnen des schrijvers naam en woonplaats behelzende, gezonden worden aan het Fundatiehuis van wijlen den Heer P. TEYLER VAN DER HULST, te Haarlem.

VERSLAG

eener ontlading door Duikers, van een met Spoorstaven geladen Kofschip, gestrand en gezonken op den Noorderhaaks, bij Texel.

Aan den Hoog Ed. Geb. Heer A. Lipkens, Staatsraad, Directeur der Koninklijke Academie te *Delft*.

Het zal nu ruim 10 jaren geleden zijn, dat door U, Hoogedel Geb. Heer, volgens besluit van Z. M. den Koning, de jongste verbeteringen in de duikerskunst, in Engeland ingevoerd, in dat rijk zelve van naderbij en naauwkeurig zijn onderzocht; dat die verbeteringen op vaderlandschen bodem zijn overgebragt en goede resulta-

Digitized by Google

ten hebben opgeleverd. Veel had die kunst van dien oogenblik af aan uwen ijver en voortdurende belangſtelling te danken; vele waren de verbeteringen, zoowel die de werktuigen, als de toepasſing aangaan, door U ingevoerd, en het is alleen om al deze redenen, dat ik mij verpligt en gedrongen gevoel, telkens, wanneer de gelegenheid zich daartoe voordoet, aan U verſlag te geven van mijne pogingen in de volvoering eener nuttige taak, mij door U eenmaal aangewezen. Ik meen dan ook te mogen vertrouwen, dat dit mijn tegenwoordig verſlag in uwe ſchatting belangrijke zaken genoeg zal bevatten, om voor hetzelve uwe aandacht eenige oogenblikken in te mogen roepen.

Het was op den 23 Maart van dit jaar, dat eene Nederlandſche kof, *Geertruida* genaamd, met ſpoorſtaven geladen, waarſchijnlijk door miswijzing van het kompas, veroorzaakt door de groote hoeveelheid van aan boord zich bevindend ijzer, op den Noorderhaaks ſtrandde. Ten gevolge van eene uitnoodiging van de eigenaars van wrak en lading, vertrok ik den 26 Mei naar den Helder. Het gelukte mij, met de heeren eigenaars eene overeenkomst te treffen, en er werd tot de ontlading, door middel van duikers, beſloten.

Bij het eerſte onderzoek, door mij perſoonlijk bewerkſtelligd, vond ik het wrak alleen uitwendig in het zand geweld, de lading ontbloot, maar vastgeſloten; de afſtand van den waterſpiegel tot den bodem der kof bedroeg ongeveer 16 Amſterdamſche voeten bij laag getij. De gezonken kof, nieuw gebouwd en hare eerſte reis gedaan hebbende, was in haar geheel gebleven en nog van fokke- en bezaansmasten voorzien, welke boven water uitſtaken en ons zeer te ſtade kwamen, om onze vaartuigen tot ontlading aan vast te hechten. Ik bevond echter het geheele dek nog in goeden ſtaat, uitgezonderd het kajuitsdek, hetwelk afgeſlagen was. In het groote dek vond ik alleen één' ingang, zijnde die van het groote luik, ter wijdte van 8 voeten. Door dat luik moest dus de geheele ontlading geſchieden, dat bij de lengte der ſpoorſtaven, van 16 tot 24 voeten, nog al eenig bezwaar opleverde. Men oordeelde het minder raadzaam, om het dek van het wrak door kruid te laten ſpringen, ten einde meerdere ruimte te bekomen,

Digitized by Google

men, daar men, niet zonder reden, voor eene ſpoedige verzanding in dat geval vreesde. De branding daar ter plaatſe, op den Haaks, was, bij de minſte verheffing van wind, en bij onſtuimig weder, zeer geweldig, en liep meermalen onmiddellijk over het wrak heen. De ſtroom was voornamelijk bij de afwisſeling der getijen zeer ſterk, en de afſtand van het wrak van de vaste kust was, naar mijne gisſing, 1½ mijl. Ik zoude gevaar loopen van te wijdloopig te worden, door hier mijn journaal op den voet te volgen, en ik zal mij dus alleen tot die bijzonderheden dienen te bepalen, welke nadere vermelding verdienen. Niet zoodra was de ontlading aangevangen, of het bleek mij ſpoedig, dat het eenige moeijelijkheden opleverde, gelijk ik verwacht had, om de ſtaven, onder water aangeſlagen zijnde, te keeren, te rigten, en door het luik op te ſteken. Niet altijd was die rigting zoo juist, dat de ſtaven geenen aanſtoot leden, hetwelk het ophijſchen derzelven natuurlijk vertraagde. Ondertusſchen verhinderde deze zwarigheid ons niet geheel de voortzetting. Als een bewijs daarvan dient, dat eenmaal, bij gunſtig weder, door den duiker, in den tijd van 5 uren, door hem onafgebroken onder water doorgebragt, werden opgehaald 73 ſtaven, wegende gezamenlijk ruim 11,000 N. ponden. Veel werd dit werk bevorderd door de handigheid en bedrevenheid van de visſchers, welke op de vaartuigen in dienst ſtonden. Deze toch, ſints jaren aan dergelijke ontladingen gewoon, maakten een bij uitſtek handig gebruik van hunne tangen, en werkten op deze wijze den duiker, welke dezelve plaatſte, niet weinig in de hand; terwijl hun moed en ijver allen lof verdiende. De langſte tijd, door den duiker onder water doorgebragt, was 7 uren na elkander, en door dit langdurig verblijf onder water werd ik opmerkzaam gemaakt op een verſchijnſel, mij vroeger minder duidelijk. Er was namelijk, offſchoon de luchtbuis volmaakt digt was, water in dezelve gekomen, ten gevolge van de bekoeling der warme dampkringslucht in het zeewater, gedurende zulk een ruim tijdsverloop, waarin het watergaz, zich in de lucht bevindende, tijd verkreeg, om zich te verdikken. Op eenen anderen tijd, op het wrak werkende, zag ik een verſchijnſel, door mij ſints lang met belangſtelling gewenscht.

wenscht. Het zeewater namelijk was op dien tijd zoo volmaakt helder en doorschijnend, dat ik, op eene diepte van 10 voeten, al de bewegingen van mijnen duiker konde gadeslaan, en zoo naauwkeurig, dat ik zelfs de kleine schroefjes van zijnen helm konde tellen.

De ontlading, met afwisselend geluk voortgezet, werd ondertusschen merkelijk vertraagd door de onbestendigheid van het weder, en dit gemis van schoone zomerdagen, zoo noodlottig voor den landbouwer, oefende ook op deze zaak eenen beslissenden invloed uit.

Nadat het grootste gedeelte der lading door mij geborgen was, werd ons werk, door het onbestendig weder, afgebroken, en hetzelve na eenigen tijd weder opvattende, vonden wij het wrak, ten gevolge van de vele doorwaaijende westewinden, belangrijk verzand. Dit gaf aanleiding tot een vernieuwd plaatselijk onderzoek van het verzande wrak. Ter bewerkstelliging van hetzelve weder persoonlijk afgedaald zijnde, voerde mijne taak mij onder anderen in de kajuit. Van het dek grootendeels beroofd, werd de plaats, waar ik mij bevond, helder verlicht door de stralen der zon, welke door het zeewater henendrongen. Alleropmerkelijkst was het schouwspel, dat aldaar, gedurende eenige oogenblikken, mijne aandacht boeide. De geheele omvang der kajuit was veranderd in eene verzameling van hoornen, schelpen, koraalgewassen, mosselen enz., en geen enkele splinter hout was meer zigtbaar. De zeesterren, de zeespinnekoppen en krabben, van grooter en kleiner vorm, alles kroop tegen de wanden op, en bewoog zich in verschillende rigtingen. Het aanschouwen van deze levende dierenwereld, in volle levenskracht, rein, en te midden van het water, vrij van alle aanhangsels, door de zon goed verlicht, trof mij ongemeen. Onwillekeurig kwam bij mij het denkbeeld op, dat ook de toepassing van de duikerskunst niet onbelangrijk zoude zijn voor den natuuronderzoeker, om de dierlijke huishouding, op den bodem der zee, te kunnen gadeslaan. Later heb ik vernomen, dat dit mijn denkbeeld reeds eenigermate verwezenlijkt is door den heer Milne Edwards, van Parijs, welke op de kusten van Sicilië, met behulp van eenen duikerstoestel, natuurkundige nasporingen onder de oppervlakte der zee heeft

Digitized by Google

heeft gedaan. (*) Deze natuuronderzoeker, blijkbaar onbekend met den in Engeland en alhier gebruikten toeſtel, had zich van een minder volledigen bediend, volgens de inventie van den kolonel Paulin, oorſpronkelijk ingerigt, om binnen brandende gebouwen ongehinderd door te dringen, en als nu voor dit gebruik eenigermate gewijzigd. Welligt zullen ſoortgelijke proefnemingen, met meer volledige toeſtellen genomen, en met eenige oefening van de natuuronderzoekers zelve in de duikerskunst, eenmaal niet onbelangrijke reſultaten opleveren. Dat gedeelte mijner toeſtellen, hetwelk door den heer van Emden, van Amſterdam, is vervaardigd, en door mij gedurende de laatſte jaren is gebruikt, voldoet dan ook bij voortduur volkomen aan het oogmerk, en heeft reeds vele bewijzen gegeven van ſoliditeit zoowel, als van naauwkeurigheid in de bewerking.

Ten gevolge van de veranderde omſtandigheden en de verzanding van het wrak werd ook nu het vroeger minder raadzaam geoordeelde voornemen weder opgevat, om namelijk het dek van het wrak door kruid, zoo mogelijk, te ligten, en tevens het zand te doen verſpreiden. Het gebruik, dat onze Engelſche naburen veelal maken van galvaniſche geleiding, tot ontſteking van kruidmijnen, had reeds vroeger mijne nieuwsgierigheid, zoowel als die van den heer Logeman, natuurkundig inſtrumentmaker hier ter ſtede, opgewekt, en aanleiding gegeven tot het nemen van eene proef van eenige uitgebreidheid, op eene diepte van 12 à 14 voeten, op de bedding van het Spaarne. Deze proef, met 1 Ned. pond genomen, ſlaagde oogenblikkelijk bij het ſluiten der galvaniſche keten, en gaf mij als nu eenige aanleiding, om vooraf eenigermate de uitwerking te kunnen beoordeelen van eene nadere toepasſing, meer in het groot, op het wrak op den Noorderhaaks. Het mogt mij dan ook gelukken, op verſchillende tijden, twee ijzeren kistjes, door den heer Logeman vervaardigd, en 5 Ned. ponden kruid bevattende, in het ruim van het wrak te doen losbranden. De verwoesting, door deze ontploffingen bewerkt,

(*) *Comptes rendus des Séances de l'Académie des Sciences à Paris.* Tome dix-neuvième.

werkt, was dan ook belangrijk, en alleraanzienlijkst was de hoeveelheid zand, welke door dezelve was weggeslagen; jammer maar, dat het reeds ver gevorderde saizoen, bij voortdurend ongunstig weder, ons belette daarvan meerdere vruchten te mogen plukken. Intusschen, die ontploffingen zelve leverden veel merkwaardigs op, maar waren echter niet geheel vrij van kleine moeijelijkheden. Het laat zich ligt begrijpen, dat het dek van eene visschersschuit, door de golven heen en weder geslingerd, in volle zee, waarop ruwe matrozen tot handlangers, juist de geschiktste plaats en het beste personeel niet was voor galvanische proefnemingen; te meer, daar door mij een toestel van Grove, van 5 elementen, werd gebezigd. Intusschen, deze zwarigheid, later gemakkelijk te voorkomen, werd overwonnen. Ten einde van mijne, door gom-elastiek geïsoleerde koperen geleidraad, later in alle voorkomende gelegenheden gebruik te kunnen maken, had ik dezelve laten vervaardigen op eene lengte van 120 Ned. ellen. Ten gevolge van dezen aanmerkelijken afstand tusschen het wrak en de op mijn schip geplaatste batterij, had de koperen geleidraad veel te lijden van den stroom, welke eene belangrijke kracht op denzelven uitoefende, evenwel zonder die te verbreken. Dadelijk bij het sluiten der keten volgde de ontploffing, welke een fraai schouwspel opleverde. Het geluid was flaauw merkbaar, maar het geweldig omhoog stuiven van eene belangrijke waterkolom, het naar boven werpen van eene groote hoeveelheid wrakhout, en eene aanmerkelijke woeling in de zee, welk eeenige seconden voortduurde, waren onze oplettende beschouwing ten volle waardig.

In het algemeen was de ondervinding rijk en veelsoortig, welke ik, gedurende mijne werkzaamheden op den Noorderhaaks, heb mogen opdoen. Wat de resultaten aangaat, aldaar verkregen, meen ik te mogen gelooven, vele redenen te hebben, om mij daarover te kunnen verheugen. Immers was de Noorderhaaks ten allen tijde, in de geschiedenis der zeevaart, eene der meest beruchte, der meest gevaarlijke banken, welke zich op de kusten van ons vaderland bevinden, en echter mogt het gelukken, in eenen zomer, welke zich zoo onvoordeelig gekenmerkt heeft door onbestendig weder, van die plaats, in onderscheidene reizen, ruim 500 sta-

ſtaven door duikers te doen ophalen, welke een gezamenlijk gewigt hadden van 80,000 Ned. ponden.

Mogten deze mijne pogingen nog iets bijdragen, om de belangrijkheid en nuttigheid der duikerskunst te bewijzen, in een land, door gevaarlijke kusten omgeven, en als het ware door eenen gordel van wrakken omringd, dan te meer had ik reden, mij over die pogingen dubbel te verheugen; en het is dan ook deze kunst, HoogEdel Geboren Heer, welke ik bij voortduur in uwe vereerende belangſtelling blijf aanbevelen.

Haarlem, Novemb. 1845. J. v. Geuns.

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,
ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Handboek der Griekſche Antiquiteiten, van Dr. E. F. BOJESEN, ten gebruike in Gymnaſiën en bij privaat onderwijs, naar het Hoogduitsch van Dr. J. HOFFA, door Dr. H. C. Michaëlis. *Haarlem*, A. C. Kruſeman, 1845. XVI en 199 bladz. gr. 8°.

(Vervolg en ſlot van bl. 365.)

Het bovenſtaande overzigt van den inhoud en de volgorde, ſlechts hoofdzakelijk hier opgegeven, èn breedvoeriger, in alle deszelfs hoofd- en onderdeelen, vooraan in het boek geſteld, doet van zelf genoegzaam zien, dat, even gelijk wij bij Bojeſen's Handboek voor de *Romeinſche Antiquiteiten* de gelegenheid hadden zulks op te merken, zoo ook dit voor de *Griekſche*, in meer dan één opzigt, vrij wat afwijkt van de tot dus verre in de meeste *Compendia Antiquitatum* gebruikelijke manier van behandeling, doorgaans in vier afdeelingen geſplitst, *Sacra*, *Civilia*, *Militaria* en *Domestica*, zonder zulk een opzettelijk terugzigt op het verſchil van tijden en plaatſen, als in dit Handboek gevonden wordt. Wij willen die afwijking van het gewone, in deze nieuwe manier van behandeling en verdeeling zigtbaar, niet zoo geheel gaaf en onvoorwaardelijk in onze beſcherming nemen, noch ook omgekeerd daaraan ten eenemale onze goedkeuring ontzeggen. Indachtig aan het *variis modis bene fit*, laten wij het liefst aan den tijd en de ondervinding over, om te beſlisſen, welke van beide wijzen van behandeling, de oude of de nieuwe, voortaan zal moeten geacht worden bij het onderwijs de voorkeur te verdienen. Gaarne erkennen wij het meer juiste en oordeelkundige van de

Digitized by Google

de affcheiding en de afzonderlijke behandeling der bijzondere Staatsregelingen van *Sparta* en *Athene:* maar, vragen wij, waarom moest hier *Sparta* aan *Athene* voorafgaan, daar toch aan laatstgenoemde in ſtaatkundig overwigt, en inzonderheid ook in letterkundige beſchaving, de voorrang onder alle de overige Griekſche Staten ontegenzeggelijk toekomt? — Doch wij laten dit, en meer andere bijzonderheden, waarop wij het oog zouden kunnen vestigen, voor rekening van den Deenſchen Schrijver, en bepalen ons hier tot eene bloote aankondiging van deze naar het Hoogduitsch van Hoffa gevolgde Nederduitſche bewerking, welke, voor zoo veel wij zonder inzage en vergelijking van het oorſpronkelijke daarover uitſpraak kunnen doen, ons allezins getrouw, naauwkeurig en lofwaardig voorkomt. Slechts enkele kleine misſlagen, buiten de in het *Naberigt*, op bladz. XVI, aangewezene, achten wij het noodig aan te ſtippen. Hiertoe behoort het menigvuldige gemis van den *ſpiritus lenis* en *asper*, (als bl. 52, r. 13, *ῥῆτραι*, voor *ῥήτραι*) en van ſommige *accenten* op Griekſche woorden; — het verkeerd plaatſen van andere, als bl. 175, r. 1 v. o., *ἱμάντες*, voor *ἱμάντες*; bl. 148, r. 8, v. o. *προσόδοι*, voor *πρόσοδοι*; bl. 179, r. 9, *σταδιοδρόμοι*, voor *σταδιόδρομοι*; — het verkeerd afbreken van woorden aan het eind van den voorgaanden en het begin van den volgenden regel, als bl. 48, r. 6, *ὁπ-λῖται*; bl. 63, r. 11, *πεντηκοσ-τῆρες*; bl. 92, r. 3, v. o. *λέσ-χαι*; bl. 112, r. 10, *ἀγχις-τεία*; bl. 130, r. 12, *ἀνυ-πεύθυνοι*; in plaats van *ὁ-πλῖται*, *πεντηκο-στῆρες*, *λέ-σχαι*, *ἀγχι-στεία*, *ἀνυπ-εύθυνοι*; — voorts enkele drukfeilen in andere, als bl. 38, r. 22, *πρόδρομος*, voor *πρόδομος*; bl. 39, r. 21, *ῥῆχος*, voor *ῥῆγος*; bl. 94, r. 5, v. o. *προχει-τονία* voor *προχειροτονία*; bl. 144, r. 19, *διέκλους*, voor *διέκπλους*; insgelijks bl. 174, r. 14, in Romeinſche letters, *phytiſche* voor *pythiſche*, of liever met kapitale voorletter, hoedanige wij ook wel in meer andere dergelijke hoofdwoorden verlangen zouden, *Pythiſche*. In het Nederduitsch merkten wij, onder anderen, de volgende misſtellingen op: bl. 3, r. 11, *Derzelver*, beter *Deszelfs*, terugſlaande op het voorafgaande *Het Schiereiland Peloponneſus*; anders kan *de Peloponneſus* ook zeer wel, even als in 't Grieksch, vrouwelijk gemaakt worden. Bl. 8, r. 6, v. o. *beguns-tigden*, verkeerd afgebroken, voor *begun-ſtigden*; dit is oogenſchijnlijk wel maar eene kleinigheid, die niet ligt iemand hinderen zal, maar eene zoodanige, waarop bij de correctie van drukproeven niet genoeg gelet kan worden; vooral ſedert de lange *ſ* en de zamengeſtelde *ſt*, tot groot ongerijf voor de juiste onderſcheiding van ſommige anders gelijkluidende woorden, uit de mode geraakt zijn. Doch dit in het voorbijgaan. Bladz. 2, 39 en 75, vinden we *plaatſelijke beſchrijving*; waarom niet liever, in één woord, *plaatsbeſchrijving*, het Griek-

Digitized by Google

Griekfche *topographie?* Bl. 33, r. 7 en 13, en 69, r. 3, lezen we *werpen met de werpfchijf*; waartoe die *pleonasmus*, in plaats van *met de fchijf*, waarmede de Griekfche *discus* bedoeld wordt. Bl. 78, r. 4, 5, ftaat *Naar den Phaleron*, en insgelijks bl. 134, r. 3, *bij den Phaleron*; waarom niet *naar* en *bij de* (haven) *Phalerus?* Het is immers thans niet meer gebruikelijk, om, even als in de oude Bijbeloverzettingen, de Griekfche eigennamen in het Nederduitsch te verbuigen; en doet men dit met het eene woord, dan zoude men het ook met het andere, ja met alle moeten doen, en b. v. fchrijven *uit de Peloponnefon*, *naar de Peloponnefon*, enz. Bl. 143, r. 2, lezen we *manoeuvreren*, en bl. 144, r. 19; *manoeuvers*; wij laten ons hier, bij de befchrijving van het zeewezen, die Franfche uitdrukkingen wel gevallen, mits het laatstgen. dan met den Franfchen uitgang *manoeuvres* fchrijvende: maar liever zouden wij er zuiver Nederduitfche voor in de plaats gefteld hebben, b. v. *handgrepen*, *zich van h. bedienen*. Insgelijks bl. 161, r. 1, bij de opgave van de Olympifche voetmaat, lezen we van *Parijfche ftrepen*; waarom niet veeleer die maat in *Nederl. ftrepen* of *duimen* aangeduid? Bl. 162, r. 19, *in de 3de* enz., lees *in het 3de* enz. namelijk *jaar*. Bl. 168, r. 18, *chiton der mannen van wol*, liever duidelijkheidshalve *wollen chiton der mannen*. Bl. 187, r. 18, *een hieromnemon*, liever *één*, als talwoord. Loutere drukfeilen zijn bl. 12, r. 23, *baande*, voor *baanden*; bl. 110, r. 15, 16, *bo- vermelde*, voor *boven vermelde*; en bl. 180, r. 22, *Jamiden* voor *Iamiden*, naar het Grieksch. Wel verre van met deze onze aanmerkingen iets af te willen dingen op den lof, aan de Nederduitfche bewerking van dit Handboek zoo regtmatiglijk verfchuldigd, mogen dezelve den kundigen en bekwamen bewerker veeleer ten bewijze ftrekken van de naauwkeurigheid, waarmede wij zijnen arbeid gadegeflagen hebben, en van den prijs, dien wij ftellen op de moeite, daaraan door hem befteed.

Zoo bezitten dan nu onze Latijnfche Scholen en Gymnafiën, in Bojefen's tweederlei Handboek, naar het Hoogduitsch van Hoffa, door Dr. Michaëlis bewerkt, een gepast hulpmiddel voor het onderwijs beide in de *Griekfche* en in de *Romeinfche Antiquiteiten*. Zij bezaten, reeds eenige jaren te voren, een dergelijk hulpmiddel in Haacke's *Schets der Romeinfche en Griekfche Oudheden*, vertaald door J. M. van Gent, Leyden 1839, en nog onlangs op nieuw herdrukt. Beide werkjes, zoowel die van Bojefen, als dat van Haacke, kunnen geacht worden naar de tegenwoordige behoefte en den ftand der wetenfchap berekend te zijn. Maar, bij al het goede en lofwaardige daaraan eigen, hebben beide, naar ons inzien, *één hoofdgebrek*, dit namelijk, dat ze in het *Nederduitsch*, en niet in het *Latijn* vertaald

taald

taald zijn. Zoo zouden ze voor de Latijnsche Scholen veel beter geschikt zijn en oneindig meer nut stichten. Gezwegen, dat onderwerpen, midden uit de Oudheidkunde ontleend, zich veel beter in de Latijnsche taal, dan in eenige andere laten behandelen; jonge lieden, voor wie deze leerboekjes bestemd zijn, behooren op die hoogte te staan, dat ze een *Latijnsch leerboek* met gemak verstaan kunnen. Kost hun dit ook al eenige meerdere inspanning, zooveel te beter; dit vestigt hunne aandacht, wekt hun nadenken op en scherpt hun verstand: en blijft hun ook dan nog iets over, dat ze niet begrijpen, welnu, dan kunnen ze hunnen Onderwijzer of een' ander deskundigen raadplegen. Wij stemmen het toe, de voorkeur aan de *landtaal* te geven, strookt beter met den *Geest der Eeuw*, die daarheen wil, om het Latijn, zoo niet uit de scholen te verbannen, ten minste zoo goed als geheel buiten gebruik te stellen, en zoo doende aan het onderwijs eene rigting te geven, die alle *accuraat grammatikale* kennis ondermijnt, en de studie der Oude Letteren zelve met den doodsteek bedreigt. O! mogt men toch, eer het te laat is, nog in tijds leeren inzien, dat alle verbetering van het tot de Akademische lessen voorbereidend onderwijs meerendeels alleen of voornamelijk te wachten is van de strenge handhaving der oude tucht, toen op de Latijnsche scholen bij voorkeur *Latijn gesproken*, en alles, zooveel mogelijk, *in het Latijn* behandeld werd; (*) toen

(*) Eveneens dacht hierover wijlen de Leidsche Rector F. A. Bosse, in zijn *Compendium Geographiae antiquae*, Praefat. p. X. waar hij, zich tegen het gebruik of liever misbruik van leerboeken in de landtaal geschreven, op de Latijnsche Scholen, met nadruk verzettende, den wensch uit „ne amplius — libellis *vulgari sermone* scriptis „ uti cogamur, *magno discentium detrimento*, in primis *in* „ *superioribus Classibus*, *quorum aures non nisi Graeca et* „ *Latina circumsonare necesse est*, et a quibus omnes li„ bri arcendi sunt, quorum nec *ratio*, nec *oratio* doctiori„ bus probatur." Zie de Aanteekk. N°. 20 en 30 op de *Levensschets van* F. A. Bosse, te Haarlem, bij de Uitgevers van dit Weekblad, in 1841, uitgegeven, bladz. 60 en 70. Nog verder ging Ruhnkenius, die naauwelijks iets anders dan het *Latijn* in de *Wetenschap* dulden kon, volgens Wyttenbach's getuigenis in *Vita Ruhnken.* bl. 251. Maar *tempora mutantur, et nos mutamur in illis!* Het is thans niet meer mogelijk, zich van *wetenschappelijke werken, in hedendaagsche talen* geschreven, geheel te onthouden. Men geve slechts, voor het klassieke onderwijs, aan goed geschrevene *Latijnsche* leerboeken, boven andere, de voorkeur. En wij noodigen onze jongere Lite-

Digitized by Google

toen de ſtudie der Oude Talen, en inzonderheid die van het *Latijn*, ſteeds beſchouwd en geëerbiedigd werd als de *ſleutel* en de *bron* van alle *ſolide kennis* en *geleerdheid!* Dan voorzeker zoude men zich wat meer bevlijtigen, om de hand te houden aan onze Oud-Vaderlandſche *Latijnſche Scholen*, welke ook nog bij het Beſluit van den 2den Augustus 1815 erkend en gewettigd zijn, als de *eerſte trap* en het *voorportaal* van het *Hooger Onderwijs!* —

---

teratoren uit, om daartoe vooral mede te werken, door zorg te dragen, dat er aan zulke leerboeken geen gebrek is.

PROGRAMMA

Bezorgeren van het Legaat van wijlen Johannes Monnikhoff hebben één antwoord ontvangen, geteekend met de Spreuk: „*Curatio Chirurgica quo paucioribus indiget* „*ferramentis*, *eo praestantior*, *quo plura requirit*, *eo est* „*difficilior*." (Platner: Inſtitut: Chirurg-Ration:) op de door hen, in Januarij 1843 uitgeſchrevene prijsvraag, luidende als volgt:

Daar in onze dagen de Myo- en Tenotomie door ſommigen met grooten lof aangeprezen worden, terwijl anderen daarentegen beweren, dat zij dikwijls zonder nut, ja zelfs met nadeelig gevolg zijn aangewend, en het van groot belang is, dat men zijn oordeel in eene zoo gewigtige zaak op vaste gronden doe rusten, zoo ſtellen Bezorgeren als prijsvraag voor:

„Eene geſchied- en oordeelkundige beſchouwing van „beide deze kunstbewerkingen, met opgave van de ook „door eigen ondervinding bewezen' beste opereermethode, „benevens eene beredeneerde uiteenzetting derzelver aan„wijzingen en tegenaanwijzingen."

Welk antwoord door Bezorgeren *voorwaardelijk* den gouden eerprijs is waardig gekeurd, en waarvan zich als Schrijver heeft doen kennen, de Heer H. M. Duparc, Med. et Art. Obſtet. Doctor te Leeuwarden.

Op de vraag: „Eene geſchied- en oordeelkundige ver„handeling over de Breukbanden, ſedert den aanvang dezer „Eeuw tot op heden aangeprezen of in gebruik gebragt, „allen behoorlijk toegelicht door afbeeldingen," ten tweede male uitgeſchreven, is wederom geen antwoord ingekomen. Als zoodanig toch meenen Bezorgeren niet te mogen beſchouwen eene verhandeling, met bijvoeging van eenige modellen van breukbanden, van den heer Joſeph Mies Sohn, Bandagist te Keulen, aangezien dezelve de vraag niet voldoende beantwoordt, en bovendien onder den naam des

Digitized by Google

des Schrijvers is ingezonden. Bezorgeren hebben intusschen gemeend van dit stuk loffelijke melding te mogen maken, en tevens besloten gemelde vraag in te trekken, terwijl zij de volgende nieuwe prijsvragen ter beantwoording voorstellen:

I°. „Een Anatomisch, Physiologisch en Pathologisch „onderzoek omtrent het ontstaan, het wezen en het verschil der zoogenaamde goed- en kwaadaardige gezwellen, „met aanwijzing van het daaruit af te leiden nut voor de „genees- en heelkundige behandeling dezer gebreken."

Men verlangt deze vraag vooral door eigene nasporingen en waarnemingen opgehelderd te zien.

II. „Eene ontleed-, natuur- en ziektekundige beschouwing van de krommingen der ruggegraat, en eene daarop „gegronde genezingsleer, gestaafd door eigene ervaring en „die van anderen."

Voor de voldoende antwoorden op elk dezer vragen wordt de gewone gouden medaille, ter innerlijke waarde van *drie honderd gulden*, uitgeloofd, onder voorwaarde, dat de Verhandelingen, bekroond of niet bekroond, de uitsluitende eigendom van het Legaat blijven, dat zij door eene vreemde hand, met eene Latijnsche letter, duidelijk, in het Latijn, Fransch, Hoog- of Nederduitsch geschreven, en voorzien zijn van een gezegeld briefje, dat, den naam en de woonplaats des Schrijvers bevattende, tevens de zinspreuk der Verhandeling ten opschrift moet voeren, en vóór den laatsten December des jaars 1847, vrachtvrij worden gezonden aan den hoogleeraar G. Vrolik, te Amsterdam.

Amsterdam, October 1845.

C. C. van Hees, *Secretaris.*

OUDE MUNT.

Bij de aanstaande versmelting van ons oude geld, uit den tijd van het Gemeenebest afkomstig, is het denkbeeld bij mij opgekomen, dat het niet algemeen bekend is, welke steden te dien tijde het regt bezeten hebben, wanneer en of zij doorgaande van dat regt gebruik gemaakt, en welke stukken zij geslagen hebben. Het komt mij wenschelijk voor, dat dit eens door eenen deskundige, niet in een Penningkundig, maar in een algemeen gelezen Maandschrift, b. v. dezen *Bode*, opgegeven werd, opdat ook het grootere publiek er iets meer van te weten kwam. Ook zijn er steden, gelijk Nijmegen, die eene afzonderlijke rijksmunt bezaten, doch in welke verhouding die stond tot de Duitsche rijksmunt, is alleen den geleerden bekend.

Wanneer dit bekend ware, dan konden die voormalige muntsteden zich dit oogenblik ten nutte maken, om met gerin-

ringe kosten, aan de tegenwoordige rijksmunt te Utrecht, een meer of min volledig ſtel harer oude muntſpeciën zich te verſchaffen, waartoe, na de verſmelting, weinig gelegenheid meer zal beſtaan, gelijk die waarſchijnlijk voor de dubbeltjes, en reeds lang voor de duiten, vervlogen is. Daar men thans zooveel prijs ſtelt op onze oudheden, en teregt, zal men immers gaarne, weinige guldens beſteden, om de gedenkſtukken van een der kostbaarſte voormalige ſtedelijke privilegiën, voor tijdgenoot en nakomelingſchap te bewaren. B.

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

Versch-Waterleiding der ſtad Amſterdam.

Eene ſedert eeuwen gewenschte onderneming, die namelijk, om de bewoners dezer Hoofdſtad, ten allen tijde, van versch drinkbaar water te voorzien, zal eindelijk ten uitvoer komen. De Heeren Mr. J. P. Taunaij, Mr. W. J. G. van Hasſelt, P. Witſen Elias en L. R. Biſchoffsheim, die zich aan het hoofd dezer belangrijke zaak hebben geſteld, en deswegens de koninglijke concesſie verkregen, hebben zich dezer dagen bij contract verbonden, om eene waterleiding van versch drinkbaar water, ten nutte dezer ſtad, tot ſtand te brengen, alsmede om later in de ververſching van het water der ſtads grachten te voorzien.

Het ontwerp dezer onderneming werd in 1841 door den Heer Ingenieur W. C. Brade opgemaakt. Bij hetzelve is het graven voorgeſteld van eene opene waterleiding, hetzij van uit de Lek, uit den Rijn bij Utrecht, of wel uit de Heikoper-watering bij Breukelen, welke laatſte plaats de voorkeur ſchijnt te verdienen. Door aanſluiting zoo veel mogelijk langs de baan van den IJzeren Spoorweg tusſchen deze ſtad en Utrecht, zal de onteigening van gronden voor de eigenaren minst drukkend worden gemaakt. Onder de vaarten van Nieuwerſluis, het Geyn, de Weespervaart en andere kanalen, zal door middel van tunnels of hevel-duikers, de onafgebrokene leiding van het water onderhouden worden.

Het water, tot in de nabijheid der ſtad geleid, zal na de noodige zuivering te hebben ondergaan, door perſing van een Stoomwerktuig en door ijzeren en andere buizen, langs ſtraten en grachten heen gevoerd worden. Verder is het oprigten van groote en kleine fonteinen op de hoofd-pleinen in het ontwerp begrepen, alsmede het daarſtellen van ſpringende fonteinen in de tuinen, waar zulks verlangd wordt.

De Abonnements-prijzen voor het bekomen van dit water bin-

Digitized by Google

binnen de huizen zullen naar derzelver huurwaarde berekend zijn, en door Fabrieken en andere inrigtingen naar mate van de consumtie betaald worden.

Ter ververſching van het water der ſtads grachten, zal een tweede Stoomwerktuig moeten dienen, om, in verband met onderſcheidene plaatſelijke inrigtingen, deze gewigtige zaak later te doen volgen.

De bewoners der hoofdſtad mogen zich voorzeker verheugen, dat eene zoo nuttige, als weldadige onderneming is tot ſtand gekomen, die voor het algemeen der bevolking in eene ſteeds drukkende behoefte ruimſchoots zal kunnen voorzien, en voor de behoeftigen bij langdurige en ſtrenge winters, het kosteloos verkrijgen van drinkbaar water zal mogelijk maken.

Men zie over de vroegere „Ontwerpen, om de ſtad Amſterdam van zoet water te voorzien," de Brochure door Mr. W. J. C. van Hasfelt, in 1841, bij de Gebr. van Cleeff te Amſterdam en 's Hage in het licht gegeven.

Weêrkundige Waarnemingen, op den Huize *Zwanenburg.*

1845. Nov.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-ſtreken.	Wind-kracht.	Luchtsgeſteldheid.
26	28. 10¼	44	z. w.	4	betr., regen.
	„ 9¾	50	id.	4	idem. idem.
	„ 9½	51	w. z. w.	6 à 8	idem. idem, ruw weêr.
27	28. 11	51	w. z. w.	6 à 8	bewolkt.
	„ 11¾	52	id.	4	idem.
	29. 0	49	id.	4	betrokken.
28	28. 11¼	48	z. z. o.	2 à 4	betrokken, dampig.
	„ 10	46	z.	2 à 4	idem. idem.
	„ 9¾	46	w. z. w.	2 à 4	betrokken.
29	28. 10	45	z. z. w.	2 à 4	bewolkt.
	„ 11	48	id.	2 à 4	idem.
	„ 10½	47	z. z. o.	4 à 6	betrokken.
30	28. 10	44½	w. n. w.	4	betr., regen, buijig.
	„ 11¼	47	w. z. w.	2	bewolkt.
	29. 0½	43½	id.	2	idem.
Dec. 1	28. 11	44½	z. z. w.	4 à 6	betrokken.
	„ 10½	46	id.	4	bew., regen, buijig.
	29. 0	46	z. w.	4	helder.
2	29. 0½	43	z. w.	2 à 4	bewolkt.
	„ 0½	49	id.	4	idem.
	28. 10	45	z.	4	idem, buijig.

Van den 26 op den 27 Nov. des nachts ruw weêr met buijen.

Gedurende de maand November 1845.

Gevallen regen 31 lijnen. Uitgewaſemd 7 lijnen.

Te HAARLEM, bij de ERVEN LOOSJES.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST- EN LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 12den DECEMBER.

N°. 52.

BERIGTEN.

Zwitserland. Sedert de ontdekking van de Celtifche graven in Chefeaux, boven Laufanne, was er geene belangrijker oudheidkundige ontdekking gedaan, dan de mozaïk-vloerbodem bij Orbe, die in 1841 werd ontdekt, en boven welken een paveljoen is gebouwd, om hem voor regen en wind te befchutten. Nog fchooner zijn de mozaïken, die in September ll. bij Bosféaz, ook in de gemeente Orbe, zijn opgegraven. Een voet diep onder den grond, vonden de arbeiders, in de rigting van het noorden naar het zuiden, twee vrij goed onderhoudene mozaïk-vloeren, beide langwerpige vierkanten, van muren omgeven en door eenen muur afgefcheiden. De eene is 15 voet 4 duim lang en 11 voet 5 duim breed. Hij ftelt in het midden het labyrinth met zes ingangen en torens voor, met het beeld van Theseus en van den Minotaurus daarin, beide evenwel flechts voor een klein gedeelte bewaard. Het is omfloten met eenen rand van 3 voet 2 duim breedte met fmaakvolle figuren. De tweede mozaïk-vloer is eens zoo groot, 25 voet 5 duim lang en 18 voet breed, en heeft aan de zuidzijde nog een verlengftuk in halfcirkelvormige gedaante. Hij is veel rijker van za-

Digitized by Google

zamenstelling en sieraden, en heeft vele velden met onderscheidene voorstellingen van verschillende kleur en grootte, met smaakvolle slingers omwonden. Men heeft deze overblijfselen voorloopig weder overdekt, om ze met den naderenden winter voor koude, sneeuw en regen te beschutten, en hoopt, dat ze later op eene geschikte plaats zullen overgebragt worden.

PHILIP SIDNEY.

De *Leycester* van Jufvrouw Tousfaint is even schatbaar voor onze historie, als voor onze letterkunde. Wat den vorm betreft, behoort hij de laatste, wat den inhoud aangaat, de eerste toe. Meest allen, zelfs Barbara Boots en Steven Paret, zijn historische personen, en allen zijn zóó bestudeerd, zóó naar waarheid geteekend, dat, zeggen wij een oud schrijver na: „nyet alleen de oude oirconde beroerd maar t innig herte gelesen schynt."

Leycester is naar het leven geschilderd. Zóó komt hij in de geschiedenis voor, zoo kenden hem, behalve de allen bekende Schrijvers, Cambden, Baker, Hume, Tytler, en anderen, die bepaaldelijk over Elizabeth's lange regering schreven. Hij was *incapable*, *arrogant*, *insolent*, *pompous*, *vain-glorious*, *inefficient*. Geen Schrijver heeft echter hem ongunstiger beoordeeld, dan Jacobus Lydius, (1) in wiens *Belgium gloriosum* een karakterschets van hem voorkomt, die ons Nero, Heliogabalus en Sardanapalus voor den geest roept. „Qui indolis ejus se maxime gnaros existimarunt, (schreef hij o. a. (2)) hominem eum praedicarunt notae et a majoribus acceptae, improbitatis, vapum, versipellem, ambitiosum, fastuosum et ad inescandos atque ductandos hominum animos factum, inque dolis fabricandis pectoris multipotentis; im-

(1) Dordrechti ex officina Vincentii Caymax 1668, 12°. Zie over dit boek het leven van Lydius, in *Kerkelijk Dordrecht*, en *Aanteek.* op Bilderdijks *Vaderl. Hist.*, D. X, bl. 317.
(2) P. 85—87.

Digitized by Google

immo in proditionibus malisque artibus quibusvis doctum et eductum, nec minus ſpurcis libidinibus deditum, inque iis ſectandis Sardanapalo, Nerone, ipſoque adeo vario Heliogabalo magis varium; qui propterea indomitae et rabidae libidinis catulus audire meruit. — Illi caedes et adulteria ludus erant. — Omnium libidinum ſervus, nullis propemodum conſanguinitatis aut affinitatis cancellis et repagulis continebatur" cet.

Prounink en Modet (*qui prodesſe aut nocere potest*, ſchreef een zijner leerlingen) zijn meesterlijk behandeld; zelfs onuitgegevene brieven bevestigen het oordeel der geachte Schrijfſter over den eerſte. Den jongen Esſex leeren wij niet van de gunſtigſte zijde, maar toch zóó, als hij in de geſchiedenis van Engeland beſchouwd wordt, kennen. „Robert Devereux, Earl of Esſex," (lezen wij in een der belangrijkſte geſchiedenisſen van Engeland(3)) „was a most accomplished perſon, and had all thoſe good qualities in perfection that become a nobleman. The queen had a particular value for him, becauſe he was a brave ſoldier, and, indeed, was made for a camp. . . . . . ."

„Indeed he was a perſon not rightly calculated for a court, as being not eaſily brought to any mean compliances. He was of a temper that would readily kindle at an injury, but would not ſo eaſily forget one; and ſo far was he from being capable of disſembling a reſentment, that he carried his pasſions in his forehead and the friend or the enemy was eaſily read in his face."

Van een gunſtiger zijde kennen wij hem uit de *Pictorial history of England* (4). „Though impetuous and rash Esſex was far indeed from being the hairbrained shallow man that he has been repreſented. His acquirements were very conſiderable; and all his letters, as it has been obſerved, whether in Latin or English, of an earlier or later date, public or private, partake uniformly of the ſame clearness and elegance of manner."

„Ba-

(3) Die van Cambden.
(4) T. II. p. 689.

„ Bacon admitted that his ſtyle was far better than his own, and to beauty of ſtyle and elegant taste Esſex united occaſionally great and noble thoughts. His name, alſo, ought to be revered as that of a friend to religious toleration in a most intolerant age. He was acceptable, ſays Carte, to the Catholics, for his extreme averſion to the putting of anybody to death on account of religion." Was Sidney „ een juweel" aan het hof van Elizabeth, hij is het niet minder in den *Leycester*. Touſſaint's penſeel kon hem niet beter hebben getroffen. De lezer vergelijke ſlechts hare ſchilderij met de volgende uitſpraken der geſchiedenis, die wij in eene beknopte levensſchets (5) van den grooten man willen vlechten.

Philip Sidney was de zoon van Hendrik Sidney, onder-koning van Ierland, de zusterszoon, dus de volle neef van Leycester; een zijner broeders was Philippus Sidney, wien de beroemde Joan Owen, het volgende Epigram opdroeg:

Vita Philippi Sidney
Ad ejusdem fratrem D. Robertum Sidney
Vice-comitem de Lisle.

Qui dignos ipſi vita ſcripſere libellos,
Illorum vitam ſcribere non opus est:
Sidneii in tumulo est corpus, non vita, Philippi:
Producit vitam gloria longa brevem. (6)

Zijne zuster was de bekende gravin van Penbroke. Hij werd den 29 Novemb. 1554 te Penshurst, in het graafſchap Kent, geboren. Na zijne letteroefeningen te Oxford en Cambridge volbragt te hebben, reisde hij door Frankrijk, Duitschland en Italië, en, in Engeland weêrgekeerd, werd hij de gunſteling van Elizabeth, die hem tot haren gezant naar het hof van Oostenrijk benoemde en tot ridder ſloeg. De geſchiedenis noemt hem „een parel aan Elizabeth's kroon,"

„ den

(5) Belangrijk is over hem Miss Aikin, *Memoirs of the court of queen Elizabeth*, Hume, *Hist. of England*, Vol. VII. *Biogr. Univerſelle*, i. v. Baur, *H. B. L. Hwb.*, Th. V. ſ. 77. Dv. Zouch, *Life of Sir Philip Sidney*, andd.

(6) J. Oweni, *Epigrammat.* Amſtelod. 1640, in 24°., p. 89.

Digitized by Google

„ den wellust van allen," „ het sieraad van 't hof," „ den lieveling van den adel," en vermeldt menige anecdote, die hem als een volmaakt hoveling kenschetst. In 1585 verliet hij het hof, om zich onder Leycester, in Nederland, in krijgs- en staats-zaken te oefenen. Men weet, dat hij, als gouverneur van Vlissingen, in October 1585, bij Warnsfeld, sneuvelde. Zijn dood dompelde Elizabeth en Leycester in rouw, en werd in Engeland en Nederland een onherstelbaar verlies genoemd. „ Maar die grootste schade" (schreef Reid)(7) „ was, dat Sidney in 't dicke van zyn been werd geschooten, daer aen hy binnen Arnhem stierf, levende nog soo langhe, dat syn huysvrouw" (de dochter van Francis Walsingham, met welke hij in 1583 gehuwd was, en die later met den graaf van Essex hertrouwde (8)) „ uyt Vlissingen quam ende hem sprack. Hy was een grootmoedig joncman van ontrent dertigh jaren." „ Maer aen der Engelsche zyde" (het zijn de woorden van Richard Baker (9)) „ wiert er een verslaghen meer waerd als d'andere t' samen, Sir Philippus Sidney, welcke zynde zyn paert onder hem ghedoodt en klimmende op een ander, wiert in de dy geschoten, stervende 25 daghen daerna, in de fleur syns ouderdoms. Syn lyckstaetsie wiert heerlyck ghehouden in Sint Pauls Kerck tot London. Jacobus, Koninck van Schotlandt, maeckte zyn epitaphium (10) en beyde Universiteiten verheerlykten syn doodt met lyckklagende vaersen." Ook andere Engelsche dichters hieven treurzangen aan, maar niemand beweende hem bitterder, dan zijn jeugdige vriend Janus Dousa. Nog kan men de gedichten, die hij op zijn afsterven vervaardigde onder zijne *Funera* le-

(7) *Ned. Gesch.*, bl. 83.

(8) „ About this time Essex married the widow of the lamented Sir Philip Sydney, who was a daughter of Walsingham. This was gall and wormwood to the queen, who, however, gradually seemed to forget the offence."
Pict. Hist., p. 679.

(9) R. Baker, *Chronyk van Engeland*, D. II. bl. 379.

(10) Medegedeeld door Collot d'Escury, *Holl. Roem.* D. III. bl. 73.

Digitized by Google

lezen (11); zij zijn gedenkteekenen van Sidney's en Doufa's roem. Een mogen wij den lezer niet onthouden:

D. M.
Illustr. Herois
Philippi Sidnaei.

Quod, Sidnaee, tuum decorent tot carmina funus,
Nec riguis quisquam temperet a lachrymis,
Ne mirere, facros Pindi liquere recesfus
Omnis cum Phoebo grex Heliconiadum,
Haec lugubre levi modulatur arundine carmen,
Ad citharam moestos praecinit illa modos,
Ista fmaragdifluos manibus disrumpit amictus,
Impetus huic flavam vellere caefariem,
Altera cum lachrymis cineri jacit oscula muto,
Nec, fua quae manibus pectora tundat, abest;
Ipfe etiam Pallas te lamentatur, et omnes
Expulit e toto pectore laetitias.
Quid mirum ergò homines faciant quod carmine lesfum,
Quum tanget magnas haec quoque cura Deas.

In een ander vergeleek hij Sidney's dood met dien van Codrus, koning van Athenen; ook Baudius vervaardigde hem een grafſchrift.

Het is niet onwaarſchijnlijk, dat Sidney, bij langer leven, een der grootſte krijgshelden, ſtaatsmannen en letterkundigen zijner eeuw zou geworden zijn. Reeds in Duitschland had hij zich als krijgsman onderſcheiden, in Vlaanderen aan de zijde van Maurits geſtreden en Axel veroverd.

Als ſtaatsman werd hij boven Leycester, als geleerde boven alle zijne landgenooten geſteld, en wat zijne overige hoedanigheden betreft, alle levensbeſchrijvers van Elizabeth noemen hem: „a gallant and accomplished man." „In the ſweetly conſtituted mind of Sir Philip Sidney" (ſchreef de oordeelkundige Charles Lamb) „it ſeems as if no ugly thought nor unhandſome meditation could find a harbor. He tur-

(11) Men vindt ze van p. 97-102 der *Poëmata* J. Doufae (edit. 1704.) Onder de *Odae Brittannicae*, is *Ode V* aan Sidney gerigt (*voti ſolutio ad illustrem virum D. Philippum Sidneum Henrici pro-regis Hiberniae f. quum eidem Petronium Arbitrum mitteret.*

Digitized by Google

turned all that he touched into images of honor and virtue." „His acquaintance" (getuigde Tytler) (12) with the affairs of Europe was ſo profound, that William of Nasſau asſured Sir Fulke Greville, he was deſerving of a throne in foreign parts, although he filled no office in England. His abilities in war and wisdom in civil policy were of ſo high an order, that his uncle Leicester held his government in the Low Countries, by his council and energy, when alive, and lost or rather found it prudent to resign it after his death." Grotius (13) noemde hem „een jongeling tot groote daden geboren, als die bij zijne aanzienlijke geboorte en rijkdommen een grooten voorraad van kennis en geleerdheid voegde;" van Meteren (14) „een jong, kloek en verſtandig heer;" Bor (15) „een ſeer geleert, beleeft ende wel opgevoet heere, die onder den Engelſchen adel ſeer bemint ende gheacht was;" Hooft (16) „een ridder van heuchelijk vernuft, dapper beleid, fraaije geleerdheid, aartige taal, zinrijke en manlijke zeden;" Baker (17) „een man van zoo vele uytſtekende deelen, beyde van konst en natuer, manhaften gheleertheydt van verſtant en grootmoedigheid, dat ghelyck als hy die der vorige eeuwen qualyck ſyns ghelyck voortbrengen." Dominicus Baudius verhief zijne begaafdheden hemelhoog, in zijne gedichten en vooral in dien heerlijken jambus aan zijne vrienden in zijne ziekte geſchreven, waarin hij onder de beroemde mannen, door hem in hooge eere gehouden, drie vermeldt, die den naam van Philips voerden en dien door de grootheid van hun vernuft onſterfelijk gemaakt hebben, namelijk Mornay, Sidney en Marnix.

„Tres (dus zong hij) praeter omnes nobili fama viros
„Cultu Philippos proſecutus ſum meo:

„Te

(12) Tytler, *Life of Sir Walter Raleigh*, p. 38—40.
(13) *Ann.*, Lib. V, p. 98.
(14) *Ned. Geſch.*, D. IV, bl. 348.
(15) *Ned. Hist.*, B. XXI, fol. 52.
(16) *Ned. Hist.*, D. II, bl. 1086.
(17) L. c.

„ Te caelitis, Mornaec, felicem ſtili:
„ Te clare Sidnei, quem diurnare haud tulit
„ Virtus in orbe, fas ubi verſum ac nefas,
„ Terrisque ademit debitum caelo decus;
„ Te magne Marnix, providens vir et graves
„ Perpesſe curas patriae rebus ſuper.

„ Il y a eu" (ſchreef de groote Scaliger) (18) „deux Philippes, beaux esprits, desquels les noms ſe resſemblent, de Mornay, de Marnix. Baudius y en ajoute un troiſième et avec raiſon Philippe Sidney" (19). In één woord, hij was „ the all accomplished Sidney, a perſon of ſo verſatile a genius, that he ſeemed born to arrive at excellence in almoſt every department, whether of knowledge or of action;" (20) hij was de vriendſchap der grootſte vernuften zijner eeuw, van Tasſo, Shakespeare, Walſingham, Cecil, Douſa, Spenſer (the darling of the learned world) Owen (21) en vele anderen waardig.

(Het Vervolg en Slot hierna.)

(18) *Scaligerana*, p. 256.
(19) Deze getuigenisſen zouden nog door die van Lipſius, du Thou, Cambden, Camerarius, Languetus, Bohius, Richard, Larrey, Leti, Hume, Echard en honderden kunnen bevestigd worden.
(20) Tytler, l. c.
(21) L. c. p. 26.

NOG IETS OVER DE NIEUWE BESCHOUWING

DER

KROMLIJNIGE BEWEGING.

In N°. 50 van dit Weekblad vind ik een aan mij gerigt antwoord van den Heer van der Stok, waarin die Heer te kennen geeft, dat ik zijn Ed. in een vroeger opſtel in een valsch daglicht heb geplaatst, door het te doen voorkomen, als of hij in zijn werkje over de kromlijnige beweging beweerd had, dat eene aantrekkende middelpuntskracht het in zekere rigting, met eene eenparige ſnelheid, aanvankelijk voortgedreven ligchaam *altijd* het middelpunt van aantrekking zoude doen naderen, en hetzelve eindelijk in dit punt zelve doen aankomen. Ik acht mij daarom verpligt te verklaren, dat de Heer van der Stok dit in

zijn

zijn werkje niet alleen heeft beweerd, maar ook op pag. 32 et seq. getracht heeft te bewijzen.

Het is waar, de Schrijver handelt in zijn werkje omstandig over de beweging *om* een middelpunt der kracht, doch maakt dit, zoo als hij zelf in zijn bovengemeld antwoord erkent, afhankelijk van een *afstootend vermogen* der *aantrekkende* kracht, zoo dat, volgens dien Heer, het bewegende ligchaam, door de middelpuntskracht gelijktijdig wordt aangetrokken en afgestooten. De Heer van der Stok zegt verder in zijn antwoord, dat hij thans hieromtent een afdoend bewijs heeft; ik vertrouw echter, dat dit bewijs wel van dezelfde allooi zal wezen, als die bewijzen, welke op pag. 32 en elders van zijn werkje worden aangetroffen, en dat de wetenschap er dus niets bij zal verliezen, wanneer de Schrijver dit nieuwe bewijs terughoudt, zoo als ook zijn voornemen schijnt te zijn.

De Heer van der Stok vindt het onbegrijpelijk, dat ik gezegd heb, dat hij in zijn werkje eene stelling *bewezen heeft*, door het voorbeeld van eenen schaatsenrijder, naardien hij deze stelling in zijn werkje van pag. 1 tot 4 vermeent bewezen te hebben, en den schaatsenrijder slechts tot eene opheldering heeft op de baan gebragt. Hieromtrent meen ik alleen te moeten aanmerken, dat ik dit zoogenaamde bewijs niet als zoodanig erken, en ook wel overtuigd ben, dat de stelling nimmer op algemeen erkende gronden zal bewezen worden, want *zij is niet waar*.

De Schrijver geeft in zijn antwoord te kennen, dat hij voor 25 jaren onderwijs genoten heeft van den Heer J. R. Schmidt; het verwondert mij daarom te meer, dat hij op pag. 69 van zijn werkje, het bewijs, door dezen Heer, in zijne *Dynamica*, pag. 238, van de eerste wet van Keppler gegeven, voor ongegrond verklaart, en dit zelfs breedvoerig tracht aan te toonen, zonder te bedenken, dat hij misschien zijnen voormaligen leermeester niet goed heeft begrepen.

Het bewijs van Schmidt komt geheel overeen met dat, hetwelk reeds door Newton, in zijn *Principia*, pag. 375, is voorgedragen; het is zuiver wiskundig en vereischt hoogstens slechts eene opheldering, welke de Heer van der Stok onder anderen had kunnen vinden in de *Dynamica* van J. P. Delprat, § 69.

Ik onthoud mij verder van aanmerkingen, welke overigens veelvuldig op het werkje van den Heer van der Stok te maken zijn, en laat het geven van eene recensie, zoo als de Schrijver die verlangt, gaarne aan anderen over.

Zwolle, H. VAN BLANKEN.
den 30 Nov. 1845.

Digitized by Google

PROGRAMMA

VAN HET

PROVINCIAAL UTRECHTSCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

voor het Jaar 1845.

Op maandag den 30 Junij 1845 is de *twee en zeventigste* jaarlijksche algemeene vergadering van het Genootschap, des voormiddags te tien ure, in het kerkgebouw der Remonstrantsche gemeente te Utrecht gehouden, onder het voorzitterschap van den heer Mr. J. Ackersdijck, Hoogleeraar aan de te dier stede gevestigde Hoogeschool, die de vergadering opende met de navolgende aanspraak:

MIJNE HEEREN, ZEER GEACHTE MEDELEDEN!

Het is de *twee en zeventigste* algemeene vergadering van ons Genootschap, welke ik thans open; en, terwijl ik u, als gewoonlijk, uit naam der Directie, den hartelijken welkomgroet breng, mag ik er bijvoegen, dat wij ons dubbel verheugen, dat gij heden zijt opgekomen. In de vorige vergadering werd ons voorstel, om nog meer belang, meer leven aan onze bijeenkomsten te geven, door u gunstig opgenomen; en uwe verschijning alhier geeft ons het vooruitzigt, dat de eerste poging daartoe door uwe medewerking welwillend zal worden ondersteund.

Ons Genootschap, uit zeer geringe beginselen ontstaan, heeft zich voortdurend ontwikkeld; het heeft zich aan den gang der wetenschappen aangesloten, en, naar mate deze zich vrijer en op ruimer veld hebben uitgebreid, zijn ook de onderwerpen, welke hier behandeld worden, menigvuldiger en meer omvattend geweest. Het was geheel in den geest des tijds en met de behoefte der wetenschappen overeenkomstig, niet alleen de stukken op te zamelen en bekend te maken, welke door de schrijvers uit eigen beweging werden ingezonden; maar ook door prijsvragen de aandacht op gewigtige punten van onderzoek te vestigen, en bij mannen van bekwaamheid en studie den lust op te wekken, om den schat van menschelijke kennis, dat gemeengoed der beschaafde wereld, door de vruchten van hunne vlijt te vergrooten. Ons Genootschap is in die poging niet ongelukkig geweest. Een groot aantal door ons bekroonde verhandelingen hebben den vooruitgang der wetenschappen of hare nuttige toepassing aanmerkelijk bevorderd. Onze bijeenkomsten zelve hebben voor de naauwere betrekking der wetenschappelijke mannen en hun vriendschappelijk verkeer steeds meer en meer waarde bekomen.

Eene andere behoefte deed zich nog gevoelen. Het is de mondelinge mededeeling van nasporingen en opmerkingen be-

Digitized by Google

betrekkelijk de verſchillende vakken, waarmede zich elk onzer bezig houdt; de wisſeling van gedachten, de opwekking tot verdere naſporingen, de beraming van gemeenſchappelijken arbeid. Hiertoe kan onze jaarlijkſche bijeenkomst eene gunſtige gelegenheid opleveren; en het is van dit wetenſchappelijk onderhoud, dit wij dit jaar eene eerſte proeve wenſchen te nemen.

Wij hebben ons beijverd, mijne heeren, om den last, aan ons opgedragen, tot het nemen der noodige maatregelen ter uitvoering van dit plan, te vervullen. De punten, in de vorige vergadering vastgeſteld, zijn aan elk uwer in onzen brief van 18 April ll. medegedeeld. Zij kunnen den grondſlag uitmaken voor de bijeenkomſten in de drie ſectiën. Voor elke daarvan is een bijzonder lokaal beſtemd, en wij noodigen u uit, om u, na den afloop van deze vergadering, elk in de door hem gekozene ſectie te willen begeven, ten einde een' Preſident en een' Secretaris te verkiezen, en omtrent de verdere werkzaamheden afſpraak te maken.

De gemeenſchappelijke werkzaamheden in deze vergadering zullen welligt heden voor de ſectiën weinig tijd overlaten, daar wij het voorregt hebben, dat op twee gewigtige vragen antwoorden zijn ingekomen, over welker bekrooning of niet-bekrooning wij zullen hebben te raadplegen. Van mijne zijde zal ik den tijd zoo veel doenlijk beſparen, en u met de meeste beknoptheid van den toeſtand des Genootſchaps verſlag doen. In alle gevallen echter, mijne heeren, zoude het wenſchelijk zijn, dat gij ook den dag van morgen nog wel, althans gedeeltelijk, voor de werkzaamheden der ſectiën wildet beſtemmen, en vleijen wij ons dan ook, dat uwe belangſtelling hiertegen niet zal opzien.

Gij mist in den kring der Directeuren twee mannen, die gij ſedert vele jaren gewoon waart hier aan te treffen; en ik behoef u wel niet te herinneren, dat wij voor altijd de Fremery en Schröder in het afgeloopen jaar verloren hebben. Hunne uitſtekende verdienſten, hun ijver voor het Genootſchap, hun edel karakter waren u allen bekend; hoe zoude ik het ondernemen daarover te ſpreken?

Deze verliezen, mijne heeren, en de klimmende jaren van meer dan een der overgeblevenen, hebben ons doen bedacht zijn, om de Directie door eenige nieuwe leden te verſterken. Wij hebben aldus de Hoogleeraren Karſten en Mulder, den heer Mr. J. Hora Siccama, Griffier bij het Hoog Militair Geregtshof, en den Hoogleeraar Vreede tot Mededirecteuren benoemd. Het ſtrekt ons tot een genoegen hier te kunnen bijvoegen, dat allen zich die keuze wel hebben willen laten welgevallen.

Van de honoraire leden verloor het Genootſchap in het afgeloopen jaar de heeren: J. C. Wolterbeek, Vice-Admiraal, en vroeger Directeur-Generaal der Marine.

Van

Van de gewone leden de heeren:

L. E. E. C. van Cooth, Geneesheer en lid der Provinciale Schoolcommissie, te Utrecht.

H. Baron Collot d'Escury van Heinenoord, Staatsraad, te 's Gravenhage.

F. Frets, President der Arrondissementsregtbank, te Rotterdam.

F. G. Baron van Lijnden van Hemmen, lid der eerste kamer van de Staten-Generaal, te 's Gravenhage.

G. Benthem Reddingius, Predikant bij de Hervormde Gemeente en lid der Provinciale Schoolcommissie, te Assen.

J. M. van Roggen, Geneesheer, te Nijmegen.

H. van Roijen, Staadsraad in buitengewone dienst, te 's Gravenhage.

G. F. Sartorius, Hoogleeraar aan de Kweekschool der Lutherschen, te Amsterdam.

T. P. Tresling, Advocaat te Groningen en lid der tweede kamer van de Staten-Generaal.

J. de Vos, koopman en lid van het Koninklijk Nederlandsche Instituut, te Amsterdam.

S. Iperuszoon Wiselius, Oud Directeur der Policie, te Amsterdam, en lid van het Kon. Nederl. Instituut.

Gij verwacht niet, mijne heeren, dat ik u den levensloop van zoo vele verdienstelijke mannen zal verhalen; dat ik zal opsommen, wat elk hunner voor de wetenschappen en voor het vaderland verrigt heeft. Die taak wordt door anderen veel beter vervuld, dan het mij mogelijk zoude zijn; en zelfs eene flaauwe schets zoude meer tijd vorderen, dan waarover wij beschikken kunnen. Daarom is het aan Directeuren verkieslijk voor gekomen de levensberigten geheel ter zijde te laten.

De Directie heeft het honorair lidmaatschap opgedragen aan den heer J. H. Baron van Lijnden van Lunenburg, lid der eerste kamer van de Staten-Generaal, Curator der Hoogeschool te Utrecht.

Gij hebt in de vorige vergadering den gouden eerepenning toegewezen aan de heeren J. C. en Ph. van den Broecke, schrijvers van eene verhandeling over de geregtelijke geneeskunde. Ik zoude dus heden de aangename taak te vervullen hebben, aan deze verdienstelijke mannen dat blijk van goedkeuring op hunnen arbeid te overhandigen. Doch zij zijn verhinderd geworden herwaarts te komen; de Directie zal hun dus de medaille toezenden.

De bekroonde verhandeling van de heeren van den Broecke is reeds in het licht verschenen; zoo als ook de uitkomsten der meteorologische waarnemingen, gedaan te Utrecht in de jaren 1839—1843, medegedeeld door den Hoogleeraar van Rees; alsmede het uittreksel uit de mete-

teorologifche waarnemingen, gedaan door de Heeren Kapitein ter Zee Boelen en den Luitenant ter Zee der 2° klasfe Brutel de la Rivière, medegedeeld door den Hoogleeraar Wenckebach.

Ten aanzien der Latijnfche verhandeling *de bello Punico primo*, waarvan in de vorige algemeene vergadering melding is gemaakt, kan de Directie mededeelen, dat, volgens ingekomen advies van drie adviseuren, dit ftuk waardig is gekeurd, om in de *Acta Litteraria* van het Genootfchap geplaatst te worden. Wij hebben dus het genoegen te uwer kennis te brengen, dat de fchrijver dezer verhandeling is, de heer Doctor H. C. Michaëlis te Haarlem, die, nog gaarne gebruik willende maken van eenige aanmerkingen, door heeren Adviseurs gemaakt, ons weldra zijne *disputatio* zal terug zenden, ten einde dezelve ter drukpers over te geven.

De Directie ftelt tevens voor, dien heer het lidmaatfchap van ons Genootfchap aan te bieden.

De adviefen op de twee ingekomene prijsverhandelingen zullen u dadelijk worden medegedeeld.

Vooraf zal de heer van Goudoever de goedheid hebben u een verflag te geven van den toeftand der archaeologifche verzameling des Genootfchaps.

De rekening en verantwoording van den Trezorier over het vorige jaar, reeds door Directeuren nagezien en goedgekeurd zijnde, zal, tot hetzelfde einde, bij de leden rondgaan, waarna de heeren van Tuyll van Serooskerken en Rueb wel de goedheid zullen willen hebben, om, nadat ook zij zich, door eigen opneming, de naauwkeurigheid dier rekening zullen hebben overtuigd, hiervan, aan het flot derzelve, door hunne handteekening te doen blijken.

Van de boekgefchenken, bij de Directie ontvangen, zullen wij geen opzettelijk verflag geven. Zij zullen in het Programma vermeld worden. Alleen mag ik niet verzuimen aan de fchenkers, voor zoo ver zij hier aanwezig zijn, openlijk dank te zeggen. Die werken worden, na met eenen bijzonderen ftempel te zijn geteekend, in de Bibliotheek van het Genootfchap, in hetzelfde lokaal als die der Hoogefchool, geplaatst, en zijn dáár voor de leden van het Genootfchap fteeds verkrijgbaar.

De Hoogleeraar van Goudoever, Medebeftuurder van het Genootfchap, onmiddellijk daarop, overeenkomftig de uitnoodiging van den Voorzitter, het woord opvattende, deelt mede het navolgend berigt, door den Conservator J. Tideman opgemaakt.

Eerfte jaarlijksch verflag wegens het Mufeum van Oudheden van het Provinciaal Utrechtsch Genootfchap van kunften en wetenfchappen, 1845.

In het afgeloopen jaar (Junij 1844 — Junij 1845) ontving het Mufeum onderfcheidene betrekkelijk belangrijke vermeerde-

deringen, en wel deels door aankoop, deels door geschenken.

Onder de voorwerpen, die op de eerstgenoemde wijze door de zorg van den Hoogleeraar Mr. A. van Goudoever en den Heer Dr. A. van Beek, en grootendeels door de welwillende medewerking van den Heer Balfoort, lid des Genootschaps, mij werden toegezonden, is, onder anderen, der opmerking waardig N°. 10 der *nummi familiarum*, als welke mij uit geene collectie of beschrijving bekend is, en die ik om beelden en inscriptie tot de munten van het geslacht *Cassia* heb gemeend te moeten brengen, naar aanleiding van Eckhell, *Doctr. Num.* V. p. 165. [Cf. Ursinus, *fam. Rom.* in v. *Cassia.*] — Insgelijks de penning N°. 1 van Caligula *ob cives servatos*, maximi moduli, aan welken, hoezeer slechts van koper, echter wegens zijne uitstekende zeldzaamheid, door Mionnet eene groote waarde wordt toegekend. Beide stukken, uit de opgravingen te Vechten afkomstig, zijn in den catalogus breeder omschreven.

Voorts moet ik hier met een woord vermelden, dat de bij de collectie van Dr. Janssen behoorende penningen onlangs zijn ontvangen, en voorloopig door Mr. G. Dorn Seiffen zijn nagezien, om later in den catalogus nader beschreven te worden.

De geschenken zijn deels in de Provincie Utrecht gevonden, deels van elders afkomstig. Tot de eerste behoort eene kleine verzameling Romeinsche overblijfselen, gevonden te Vechten en aan de Meern door wijlen den Heer G. H. J. van Schevichaven, die als Litt. Hum. Cand. en Jur. Utr. Stud. aan de Hoogeschool te Groningen in 1843 gestorven is, en door wiens bloedverwant, den Heer P. C. G. Guyot te Nijmegen, deze collectie aan het Museum is aangeboden geworden. Zij bestaat uit fragmenten van *terra sigillata* en ander aardewerk, beenderen, ijzerwerk en glas, van tegels van het XXXe. en andere legioenen, eene munt, die mij voorkomt tot die van Caesar te behooren, de basis eener kleine kolom, eene halve koraal, gelijk wij er verscheidene bezitten, eene dergelijke, als beschreven is door L. J. F. Janssen, *Gedenkteekenen der Germ. en Rom.*, *pag.* 139, *pl.* XV. *fig.* 5. en elders, enz.

Vervolgens eene verzameling van voorwerpen, afkomstig van Wijk bij Duurstede, door den heer Mr. Drieling aan het Museum vereerd. Het meeste opmerking daaronder verdienen twee zilveren penningen van M Jul. Philippus Senior, met de *virtus* op de keerzijde, alsmede een dito van Valens, verscheidene sleutels en andere werktuigen van ijzer, een ijzeren haak van bijzonder maaksel, eene spiespunt van circa $1\frac{1}{2}$ voet lengte, een fraaije glazen beker of klok zonder voet, een bijna geheel gaaf aarden

lamp-

Digitized by Google

lampje, eene kleine urne, verfchillende fragmenten en werktuigen van been, een ronde aarden pot, twee zilveren midden-eeuwfche penningen met de opfchriften:

CARLVS REX FR (ancorum)
R
MEDIOL (anum)

en

HLVDOVVICVS IMP.
R
XPISTIANA RELIGIO

en, eindelijk, een halfcirkelvormig verfierfel van gebakken fteen met het jaartal 1551, waarop is uitgehouwen een wapenfchild met den dubbelen arend, gefurmonteerd door een' bisfchopsmijter, met twee fantastifche dieren als tenants, en het devies van Karel V: PLVS OLTRE op een lint om twee kolommen.

Tot de laatfte, dat zijn de elders gevonden oudheden, behooren eene antieke noordfche bijl en eene fpiespunt, beide van vuurfteen, in het jaar 1843 te 's Gravenhage in het openbaar verkocht, en door den heer Mr. A. J. de Keth, Advocaat-Generaal bij den hoogen raad der Nederlanden, ten gefchenke gegeven. Vervolgens de na te melden ftukken, uit de provincie Drenthe afkomftig, die ons door de vriendelijke welwillendheid van den heer Jhr. G. J. Beeldfnijder van Voshol alhier werden afgeftaan.

a. Eene Germaanfche urne van roodachtige aarde, gevonden in een Drentsch Hunnebed.

b. Een dito potje van geelachtige kleur, gediend hebbende tot de bewaring der asch van de edelfte ligchaamsdeelen.

c. Een metalen armband, gevonden op de Germaanfche begraafplaats Hilgenfteen in Drenthe.

d. Zes koralen van glas en paftel, insgelijks aldaar opgegraven.

e. Een ongemeen fraaije fteenen hamer.

Tot deze voorwerpen bepaalt zich hoofdzakelijk de aanwas der verzameling, uitgenomen eene aanzienlijke menigte meer of min belangrijke penningen, gefneden fteenen en andere voorwerpen, voor een deel in den catalogus reeds breeder omfchreven. Ik vestig de aandacht nog op de gefneden fteenen, in ons Mufeum voorhanden, van welke fommigen zijn befchreven geworden in Dr. Jansfens onlangs uitgegeven *Dactyliotheek.*

Intusfchen, hoezeer wij ons, zoo als uit het bovenftaande blijken kan, in voortdurende belangftelling van buiten en van leden des Genootfchaps mogen verheugen, groeit het Mufeum flechts langzaam aan, en het moge niet ongepast fchijnen, hier in het voorbijgaan opmerkzaam te maken op de refultaten, die eene geregelde opgraving ten behoeve des Genootfchaps voor het Mufeum zou kunnen hebben, te meer daar toch altijd eene locaal provinciale verzameling het

Digitized by Google

het hoofddoel blijft, en het Museum als zoodanig ook de meeste belangrijkheid zou verwerven.

Volgens den catalogus der penningen, zijn thans de volgende beschreven en uitvoerig verklaard:

10 Nummi familiarum.
15 ——— van Augustus, Agrippa en Julia.
3 ——— — Germanicus.
2 ——— — Tiberius.
7 ——— — C. Caesar Caligula.
3 ——— — Claudius.
27 ——— — Nero.
1 ——— — Vitellius.
20 ——— — Vespasianus.
11 ——— — Titus.
35 ——— — Domitianus.
2 ——— — Nerva.
5 ——— — Traianus.

Terwijl de beschrijving der overigen vervolgd wordt.

(Het Vervolg hierna.)

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Dec.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Wind-streken.	Wind-kracht.	Luchtsgesteldheid.
3	28. 6	44	z. w.	2 à 4	betr., regen.
	„ 5¾	44½	w. z. w.	4	bewolkt, buijig.
	„ 5¾	41	z. w.	2	bewolkt.
4	28. 7¾	41	z. w.	2 à 4	bew., buijig, reg. en hagel.
	„ 8½	41½	w.	4	bewolkt, buijig.
	„ 8¾	39	z. w.	2 à 4	bewolkt.
5	28. 4¾	49	z. w.	4	bewolkt.
	„ 5½	48	w. z. w.	4 à 6	helder.
	„ 6¾	46	z. w.	4 à 6	bewolkt.
6	28. 6½	42	z. w.	2	betrokken, dampig.
	„ 6¾	45	id.	2	betrokken.
	„ 7¾	41½	id.	2	betrokken, dampig.
7	28. 8	40	z. w.	2	betr., regen, buijig.
	„ 8¾	41¼	id.	2	bew., id. id.
	„ 11	41¼	N. w.	2	bewolkt.
8	29. 1½	40	N. w.	0 à 2	bewolkt.
	„ 2¾	43	w.	2	idem.
	„ 1¾	41½	z. w.	4	betrokken.
9	28. 11½	48	w.	4	bewolkt, dampig.
	29. 0¾	47	id.	4 à 6	bewolkt.
	„ 0¾	46	id.	6 à 8	idem.

Van den 3den op den 4den des nachts donder en weêrlicht.

Te HAARLEM, bij DE ERVEN LOOSJES.

Digitized by Google

ALGEMEENE
KONST-
EN
LETTERBODE
VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 19den DECEMBER.

N°. 53.

BERIGTEN.

HAARLEM. Gaarne verleenen wij eene plaats aan het volgende.

Τὸν λωβητῆρα ἐπεσβόλον ἔσχ' ἀγοράων.

In het *Letterlievend Maandschrift* van dit jaar, N°. 11, bl. 112, zegt de heer SCHÜLLER in eene apologetische recensie eener uitgave van de Gedichten van S. VAN BEAUMONT, door J. TIDEMAN:

„ Waar de heer T. gelezen heeft, dat *Thersites* door „ *Achilles* met een vuistslag werd gedood, wenschte ik wel „ te weten. Ik vrees bij BOSSCHA, *Bibliotheca Classica*, „ *in voce*, doch waar die dezen doodslag van daan haalt, „ is mij onbekend: niet uit de bronnen, die hij aanhaalt, en „ buiten HOMERUS niets beduiden. Bij den vader der poëzij „ krijgt *Thersites* een stokslag van *Ulysses*, enz."

Hierop wordt nu door den heer TIDEMAN, in den *Letterbode*, N°. 50, bl. 360 geantwoord:

„ Teregt heeft mij de heer S. gegispt, dat ik, al is het „ ook voor eenen enkelen keer, (?) uit een boek als de „ *Bibl. Cl.* eene ellendige, grootendeels gestolene, compi„ latie, heb geput, waardoor ik dan ook de door Z. Ed. „ aangewezene fout gemaakt heb."

Ik zal niet onderzoeken, hoe edelmoedig het is, als men met eens anders kalf heeft geploegd en het werk slecht uitvalt, zijnen weldoener in het gezigt te spuwen, en betrof

het mijzelven, ik zou met een verachtend ſtilzwijgen eene verwatenheid beantwoorden, die dienen moet, om eigene onkunde te bedekken. Maar het geldt hier de nagedachtenis van mijnen hoog vereerden vader, en deze voel ik mij verpligt tegen lagen hoon te beſchermen.

Hij, die weet, dat de *B. C.* werd opgeſteld ten gebruike der ſcholen, die de Voorrede gelezen heeft, waarin de opſteller met zijne bekende beſcheidenheid de wijze der zamenſtelling opgeeft, en uitdrukkelijk vermeldt, dat in den beginne een Engelsch werk tot grondſlag is gelegd, hetwelk ſpoedig bleek van fouten te wemelen, dat verder de werken van STEPHANUS, LOYD en HOFFMAN veelal zijn gevolgd, die zal gewis den ſchrijver niet van plagiaat beſchuldigen of hem kunnen voorwerpen, dat hij met vreemde vederen heeft willen pronken, maar veeleer erkennen, dat hij ſlechts het beſtaande ten nutte der jeugd heeft zoeken aan te wenden. Vraagt men nu, welke de vrucht van dezen arbeid is geweest, dan mogen een beſtendig gebruik van vijftig jaren en herhaalde uitgaven hierop ten antwoord dienen. Voorzeker heeft mijn vader met de *B. C.* nimmer eenigen anderen roem beoogd, dan dien van nuttig te zijn voor de ſchooljeugd, en ook nimmer gedacht, dat geleerden van profesſie, zoo als de heer T., er zich op zouden verlaten, als op eene onfeilbare getuigenis, daar het ſlechts tot eene handleiding voor de jeugd beſtemd was. Ik zoude dus mijnen vader niet behoeven te verdedigen, wanneer hij hier of daar een min juist, of door latere onderzoekingen beter opgehelderd berigt omtrent deze of gene zaak of perſoon had vermeld: maar ik wil in het tegenwoordige geval den heer T. toch gerust ſtellen omtrent zijne vroegere opgave, en den heer S. den weg openen, om de plaats te vinden, waar *Achilles* gezegd wordt *Therſites* met eenen vuistſlag te hebben gedood, omdat deze hem zijne liefde voor *Penthesilea* had verweten. Men vindt die plaats bij QUINTUS CALABER, I B. v. 720 en v v., gelijk ook nog andere posthomeriſche dichters van dit geval gewagen, en er zelfs een Treurſpel heeft beſtaan onder den titel: Ἀχιλλεὺς Θερσιτοφόνος. Men zie hierover HEIJNE, in zijne *Obſ. ad Iliad. B. Tom. IV. p.* 235. Dat van deze bronnen in de *B. C.* geene melding wordt gemaakt, is wel zeer natuurlijk, daar dergelijke ſchrijvers voor de ſchooljeugd, althans van dien tijd, nog niet toegankelijk waren: of misſchien ons tegenwoordig geſlacht er beter mede bekend zou zijn, mogen anderen beſlisſen. *Dixi.*

Deventer,
11 Decemb. 1845.

P. BOSSCHA.

PHI-

PHILIP SIDNEY.

(Vervolg en slot van bl. 392.)

Men vindt in Misſ Aikin's *Court of queen Elizabeth*, in Wrangham's *British Plutarch* en elders het een en ander uit Sidney's letterkundige ſchriften bijeenverzameld. Zij zijn niet talrijk, en alle, na zijn overlijden, in het licht gegeven. Als dichter verwierf hij grooten roem. Puttenham noemde hem: „one of the best and most famous writers of the age for eclogue and pastoral poeſy." Zijne gedichten werden hemelhoog geprezen, nagevolgd, herdrukt, en nog in: „*The Spectator*" der 18[de] eeuw op prijs geſteld. Wij kennen er ſlechts brokſtukken uit en enkele, in zijne *Arcadia* voorkomende. Niet minder groot, zoo niet grooter, was de naam, dien hij als proza-ſchrijver erlangde.

„Sidneys own proſe" (dus oordeelt de Schrijver der *Pictorial History of England*) (22) „is the most flowing and poetical, that had yet been written in English; but its graces are rather thoſe of artful elaboration than of a vivid natural expresſiveneſſ. The thought, in fact, is generally more poetical than the language; it is a ſpirit of poetry encaſed in a rhetorical form. Yet, notwithstanding the conceits into which it frequently runs, and which, after all, are mostly rather the frolics of a nimble wit, ſomewhat too ſolicitous of display, than the ſickly perverſities of a coxcombical or effeminate taste — and notwithſtanding alſo ſome drowſineſſ ariſing from its want of variety, Sidney's is a wonderful ſtyle, always flexible, harmonious and luminous and on fit occaſions riſing to great ſtatelineſs and ſplendour; while a breath of beauty and noble feeling lives in and exhales from the whole of his great work like the fragrance from a garden of flowers." Zijn beroemdſte proza-werk is *The Countesſ of Pembroke's Arcadia*, gedeeltelijk in 1590, geheel in 1593 in het licht gegeven, later dikwerf herdrukt, als te Londen 1613, in

(22) P. 836.

Digitized by Google

in fol. (een exemplaar dezer uitgaaf, met de hand van den beroemden Franciscus Junius beschreven, berust in de bibliotheek der Leidsche hoogeschool), overgezet, nagevolgd, critisch beoordeeld. Het is bekend, dat Sidney deze Arcadia ten vure doemde, maar dat de vrome bezorgdheid der gravin van Pembroke de uitvoering van dit vonnis belette; minder bekend, dat Richard Beling er een zesde boek bijvoegde, dat het eerst achter de Londensche uitgaaf van 1633, in fol., voorkomt, en dat F. V. S. de Jonghe, schrijver of vertaalder der *Schoone ontschaekte Clarinde*, en welligt andere Spaansche of Fransche romans, een zeer stijve overzetting der Arcadia vervaardigde, in 1639 te Delft, in 3 D. in 24°, met plat., uitgekomen. Sidney schreef dezelve, in navolging van Sannazarius, wiens Arcadia ook wij in eene vertaling bezitten, en had later, in ons vaderland, vele navolgers. Van Kampen dacht, „dat de edele Philip Sidney," de vriend en beschermer der muzen, geen invloed hoegenaamd op Nederlands letteren had. (23) Ik zou zulks *zoo volstrekt* niet durven beweren, nog minder, „dat men zijne taal even min kende, als zijne verdienste waardeerde." Zeker is het echter, dat de *Pastor fido* van Guarini (24) en de *Diana* van Montemajor veel meer werd nagebootst, dan de schriften onzer Engelsche naburen. Hoe de Arcadia van Sidney nog in de XVII en XVIII eeuw in achting was bij onze letterkundigen, kunnen Antonides van der Goes en Johan de Haas getuigen. De eerste zong in zijn *Gedicht op het vertrek en de gewenschte wederkomste van zyn Excelentie Hendrik, uyt den Graeffelyken huize van Sidney*,

(23) Verhandel., *uitgesproken in the English Literary Society*, p. 22, 23. Zie ook n. (10), p. 67, 68.

(24) Dien de Nederl. lezer uit de overzettingen van David de Potter, Amsterd. 1678, 1695, Hendrik Bloemaert en Roeland van Engelen kan leeren kennen. Ook J. van Someren zette gedeelten van denzelven over, zie *Uitspann. der Vernuften*, bl. 293 vlgg. Volgens Byron's *Notes to the Lament of Tasso* worden de oorspronkelijke handsf. der *Gierusalemme* van Tasso en van den *Pastor fido* van Guarini, met brieven van Tasso, en een van Titiaan aan Ariosto, in de boekerij van Ferrara bewaard.

Digitized by Google

ney, bl. 380 volgg. zijner *Gedichten*, na Sidneys dood en James grafschrift vermeld te hebben:

„ O groote ziel 'k weet naeuw wat meest van u moest wegen,
„ De rykdom van uw geest of fierheit van uw degen!
„ Dat toon d'Arkadia, die blyven zal bemint,
„ Zoo verr men kenners van vergode schriften vint."

De profetie van van der Goes is niet vervuld; de Arcadia ligt bij die van Heemskerk, van den Bos, Bruin, den Elger, Soeteboom, van der Valk, Gargon, de navolgingen der Spaansche en Fransche romans, van Scudery, d'Urfé, d'Audiguier (25) en anderen vergeten in het stof, of dient in den *common aid* winkel, zoo als Dousa zong: „tot vuil papier, om huiskens van te maken." De Haas meldde: „dat in zijn tijd den naam van Sidney nog alom vermaard was door het Engelsch Arkadie, gestegen boven allen lof." Het is onbegrijpelijk, dat men *toen* nog zoo van dit werk kon spreken. Wat mij betreft, ik stem Tytler volkomen toe, wanneer hij schrijft: „Sidney's Arca-

(25) De romans van Scudery zijn overbekend en, zooveel ik weet, alle vertaald, maar niet minder gretig lazen onze vaderen *de onwaerdeerlijcke Astrea van den uitmuntenden heer* Honoré d'Urfé, aan wiens weduwe Sidney zijne Arcadia toeëigende, en over wien men lezen kan M. A. Bernard, *Les d'Urfé*, *Souvenirs Hist. et Litt. cet.* Paris 1840. *Magasin Pittoresque*, A°. IX, p. 268—270. De *Aristandre et Cléonice*, *Flaire*, *Minerve*, van N. Audiguier, waren ook zeer geacht, vooral echter *Les Amours de Lysandre et de Calliste*, volgens Barbier, in 1607, volgens anderen in 1616 het eerst in het licht verschenen, in 1620 herdrukt. Johan Blasius, ook bekend door zijn *Fidamants kusjes*, *minnewysen en byrymen*, den *Geslachtboom der Goden en Godinnen*, 1661, 1669, zijne gedichten in den *Holl. Parnas* enz., gaf achter de vertaling van dit werk (*De Treurige doch Bly-eindigende Historie van onsen tydt onder den naem van Lysander en Caliste*, *geschiet in Vranckryck*, *meest binnen en omtrent Parys*, *in t jaer* 1606, *ten tyde van Koninck Hendrick de Groot*, Amst. 1663, in 24°.), door J. Heerman, regtsgeleerde (niet te verwarren met F. Heerman, schrijver der *Guldene annotatien*) *Lysander en Kaliste*, *Bly-eyndend Treurspel*, in 2 Deelen. Amsterd. 1663, 24°.

Digitized by Google

„ cadia is an interminable and unreadable production, pedantic and learned, although in some parts „ deficient neither in sweetness nor in energy, yet we „ ought to criticise it, with a reference to the taste „ of those times and not by the rules applicable to a „ modern novel or romance." Met meer genoegen, dan de Arcadia, las ik zijn *Defence on Poesy*, in 1595 voor het eerst gedrukt en door onzen landgenoot J. de Haas in het Nederduitsch overgebragt. F. van Boshoven noemt deze „*verdediging der Poezy*" in een brief aan de Haas, den 3 Februarij 1713, uit Dordrecht geschreven, „een Loofwerk, uit Griexe en Latynsche bloemen geestigh gevlochten en de poëzy ter eere opgehangen," en prijst de overzetting zeer, die ook door David van Hoogstraten, in een Latijnsch gedicht, bewonderd werd.

De overige proza-schriften van Sidney, met name zijn *Valour anatomised in a Fancy* en zijn repliek van het schotschrift op zijn oom Leycester, worden ongemeen krachtig en bevallig genoemd. Wij hebben ze niet gelezen. Mogt deze korte aanteekening dezen of genen opwekken, om iets belangrijkers over Sidney op 't papier te brengen, en Juffr. Toussaint tot een getuigenis strekken, „dat zij soo goelyck een conterfeitsel gepenseelt heeft, dat men navraegh begost te „ doen naer hem die t bediede, moetende het een doorluste geest zyn, waerof soo schoon een beeldtenis „ verwaerdigh is te geven!"

Chaam, G. D. J. SCHOTEL.
20 Nov. 1845.

STEDELIJKE MUNTEN.

Van mijne jeugd af aan bijzonder vermaak geschept hebbende in het verzamelen van oude, zoo binnen- als buitenlandsche munten, las ik met genoegen de uitnoodiging van den heer B., in den *Konst- en Letterbode* van den 5 dezer, tot het leveren eener opgave van de munten, door de steden binnen ons vaderland, welke het muntregt hebben uitgeoefend, geslagen; ten einde dezelve bij de beminnaars van vaderlandsche oudheden bekend mogten geraken, en alzoo, bij de ophanden zijnde hermunting, bewaard blijven voor het lot van zoo vele gedenkteekenen van vroegeren tijd,

Digitized by Google

tijd; en ik nam mij voor te beproeven, of ik aan het verlangen van den inzender der uitnoodiging voldoen kon.

Daar deze opgave voor het groote publiek, en niet voor hen, die zich opzettelijk met de muntliefhebberij bezig houden, geschreven wordt, verwachte men hier van mij geene opgave van alle munten, door de bedoelde steden, van de vroegste tijden af, geslagen; welke reeds lang buiten omloop geraakt zijn, en niet dan bij den verkoop van bestaande muntverzamelingen of door eene toevallige omstandigheid verkrijgbaar zijn.

Mijne bedoeling is alzoo voor het tegenwoordige alleenlijk, eene opgave te leveren van die zilveren munten, welke in grooter of kleiner aantal thans nog in omloop, en dus gemakkelijk, voor zoo ver de schadelijke geldsnoeijerij dezelve niet onkenbaar hebbe gemaakt, te verkrijgen zijn.

De steden in ons vaderland, welke, als voormalige rijkssteden, het muntregt hebben uitgeoefend, zijn: *Nijmegen*, *Zutphen*, *Deventer*, *Kampen*, *Zwol* en *Groningen*.

Wij beginnen met de munten der eerstgenoemde, namelijk *Nijmegen*. Van deze stad komt voor: een *driegulden* met de Nederl. maagd bij het altaar, en het gekroonde stadswapen van 1686,87—90; een *gulden* van denzelfden stempel van 1687; een *dubbele daalder* of *drieguldenstuk*, met den gewapenden man, en het wapen met twee leeuwen als schildhouders, en de uitgedrukte waarde 60: *St*; (deze munt komt niet veel voor) *daalders*, de man met een krom of ook wel met een regt zwaard, van 1688, 89. 1703, 4; *goudguldens* of *achtentwintingen* van 1685, 86. 90, met eene keizerlijke of met eene stedekroon (de eerste soort is zeldzamer); *arendsschelling* van 1602, 3. 4; gereduceerde schellingen of *zesthalven* van 1686—91; deze zijn ook soms gestempeld, als hebbende de oude waarde van *schellingen* behouden, (*) eindelijk *dubbeltjes* van 1685—88.

Van *Zutphen* bestaat een *rijksdaalder* met den geharnasten man, van 1690, doch van denzelven is, voor zoo ver mij bewust is, slechts één exemplaar bekend in de verzameling van den heer P. Verkade, te Vlaardingen. De overige munten zijn een *driegulden* met de maagd en het stadswapen; een *gulden* en *tienstuiverstuk* als voren, allen van 1687; *daalders* van 1688 en 89, met een krom en een regt zwaard; een *achtentwintig* van 1690, die meestal goed bewaard voorkomt; en *zesthalven* van 1688.

Deventer heeft een aanzienlijk getal munten geslagen; doch deze blijven voor een groot gedeelte buiten ons bestek. Tot de meer gewone behooren: de *dukaton* van 1662 en 66; de *halve dukaton* van 1666 (deze munt is uiterst zeldzaam, en het heeft mij nog niet mogen gelukken er een voor mijne verzameling te bekomen); de *rijksdaalder* met den

(*) Dit heeft ook bij de zesthalven der volgende steden plaats.

Digitized by Google

den geharnasten, ſtaanden man, van 1662 en 66; de halve *rijksdaalder* als voren, van 1666; *rijksdaalder* als voren, van eenen nieuwen ſtempel van 1698; *drieguldens* en *guldens* met de maagd, en het ſtadswapen, van 1682, 86 en 87; beiden zoowel met den arend regts als links ziende; *driegulden* met de maagd, en het generaliteits-wapen van 1698, en een dergelijke *gulden* van hetzelfde jaar; de driegulden heeft ſoms op den kant de ſpreuk: *in te domine confido, non confundar in aeternum*; onderſcheidene *daalders*, als een van 1685 met den geharnasten man op eenen heuvel en 30 *St.* naast den man; op de overige van 1685 en 86, houdt de man het wapen vast, doch is het verſchil gelegen in de plaatſing der waarde 30 *St.*, op de voorzijde, de keerzijde of wel op beide zijden, ook in de kromme of regte zwaarden; een *dubbele daalder*, met de waarde 60 *St.*, van 1689.; *achtentwintingen*, van 1617, met een enkelen arend (uiterst zeldzaam), van 1618, met het jaartal tusſchen de kroon en het wapen; dergelijke met 1685 naast de kroon; van 1684, met eenen grooten arend aan beide zijden en den titel van keizer *Leopold*; *halve achtentwintig*, van 1618; *achtſtuiverſtuk* met den heiligen Lebuinus, van 1618; *roosſchelling* van 1601, met den titel van keizer *Rudolf*, en zonder jaartal met den titel van *Ferdinand*; *zesthalven* van 1683, 85 en 86, met en zonder ſieraden naast het wapen; *dubbele ſtuivers* van 1683 en 1707; *ſtuivers* van 1691 met het wapen.

Van *Kampen* ontmoeten wij de navolgende: *dukatons* van 1659 en 1664; *halve dukatons* van 1670; *dukaton* met den gepluimden helm en het paard anders opgetuigd, van 1679; *rijksdaalder* met het groote kasteel met drie torens en den dubbelen arend, van 1597. 1634, 1649 (deze komen in den gewonen geldsomloop niet voor); *rijksdaalder* met den halven man, van 1652 en 55; onderſcheiden *rijksdaalders* met den ſtaanden geharnasten man, van 1659, 1660, 1676, 1693, bij welke het onderſcheid beſtaat in het plaatſen eener kroon boven het wapen of niet, in den leeuw met of zonder zwaard en pijlen, in de verplaatſing van het jaartal op voor- of keerzijde; *driegulden* van 1682, met de maagd en een wapenſchild, waarin een leeuw het wapen van Kampen draagt; *daalder* van 1692; *achtentwintingen* van 1618, (16)80, 81, 83; *arendsſchellingen* met den titel der keizers *Rudolf*, *Matthias*, *Ferdinand III* en *Leopold*, de laatſte van 1676; *zestehalf* van 1680, waar het wapen door twee leeuwen wordt vastgehouden; dergelijke *zesthalven*, waar de leeuw voorkomt als op den driegulden, en *dubbeltjes* van 1683.

De ſtad *Zwolle* heeft doen munten twee ſoorten van *dukatons*; de eerſte hebben in het wapen op de keerzijde eenen leeuw, zonder zwaard of pijlen, en de ſpreuk: *da pacem domine in diebus nostris*, van 1659; de tweede den leeuw met zwaard en pijlen en *concordia res parvae crescunt*,

Digitized by Google

tunt, van 1660, 61; de *halve dukatons* zijn van de tweede soort, van het jaar 1661; *rijksdaalders* met den halven man van 1655, 56; *rijksdaalders* met den staanden geharnasten man van twee soorten, met hetzelfde verschil en jaartal als bij de dukatons; *driegulden* van 1682 en 87, met de maagd, en den leeuw met het stadswapen in den poot; *gulden* als voren, van 1687; *daalder* van 1685, met het groote kruis in het wapen; *daalder* van 1686 met het gevierendeelde wapen, *achtentwintingen* van 1621, 1684 en andere jaren, met meer of minder sieraden, ter zijden van het wapen; oude *snaphaanschelling* van 1598; *arendsschellingen* met den titel van *Rudolf* en *Matthias*, als keizers, met of zonder jaartal, en insgelijks met de spreuk: *da pacem*, enz.; *zesthalven* met MDCLXXXVIII, 1684, 91; en *dubbeltjes* met den leeuw, met en zonder zwaard en pijlen, van 1677 en 78.

Van de stad *Groningen* eindelijk is slechts een gering aantal munten aanwezig, welke tot ons bestek behooren; zij zijn de navolgende: *achtentwintingen* van 1690, met *flor. arg.*, en met *mo: no:* ARG.; *achtstuivers* of *dubbele stabben* van 1589, 1591 en 1626, onderscheiden door de plaatsing van het jaartal en de weglating der waarde; *stab* of vierstuiverstuk van 1626 (deze komt nog wel onder de zesthalven voor), heeft op de keerzijde een gebloemd kruis; *zesthalven* van 1690 en 91, en *stuivers* van 1690.

En hiermede geloof ik aan het oogmerk der uitnoodiging van den heer B. voldaan te hebben. Mogt het slechts ten gevolge hebben, dat beminnaars van vaderlandsche gedenkteekenen daardoor werden aangespoord, om zoo veel mogelijk stedelijke munten te bewaren, welke anders vernietigd waren geworden!

's Gravenhage, J. F. G. MEIJER.
den 8 Decemb. 1845.

PROGRAMMA
VAN HET
PROVINCIAAL UTRECHTSCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,
voor het Jaar 1845.

(Vervolg van bl. 400.)

Vervolgens wordt door den Secretaris van het Bestuur kennis gegeven, dat van de *Verhandeling over den Koophandel der oude Friesen*, welke reeds in 1843 aan de beoordeeling der vergadering voorgedragen, toenmaals geacht was niet ten volle aan de voorwaarden der bekrooning te voldoen, door denzelfden schrijver eene nieuwe bewerking is ingezonden, die, op gelijke wijze als het vroegere stuk, achtervolgelijk in handen gesteld van drie, tot de leden des

Genootſchaps behoorende geleerden, door deze is beoordeeld in even zoo vele uitgewerkte adviezen, waarvan voorlezing wordt gedaan.

De vergadering, na het hooren dier adviezen en van het daarop gegrond praeadvies der Directie, in overweging nemende:

Dat de ſchrijver van het beoordeelde ſtuk van de vroeger gemaakte aanmerkingen een veelzijdig gebruik gemaakt en met groote vlijt de veelvuldig verſpreide geſchriften en opmerkingen, die tot zijn doel konden leiden, opgeſpoord, vergeleken en gebezigd heeft; niet zonder hierbij met groote moeijelijkheden te hebben moeten worſtelen;

Dat al de Adviſeurs bij ſlotſom voor de bekrooning hebben geſtemd;

Dat, wel is waar, door elk hunner eenige gewigtige aanmerkingen zijn geopperd, zoowel met opzigt tot den vorm, als ten aanzien van het onderwerp zelf, bij welks behandeling de ſchrijver hier en daar te veel geloof hecht aan en bouwt op vermoedens en op ſagen en ſprookjes der aloude Frieſche geſchiedenis, wel eens te ſtout is in zijne beweringen, ſoms te ver afdwaalt buiten de grenzen van het oude Friesland, gelijk hij ſomtijds ook de tijdperken der geſchiedenis overſchrijdt en onderwerpen in zijn onderzoek betrekt, welke tot geene geſchiedkundige zekerheid kunnen worden gebragt;

Dan dat, desniettemin, zoodanig hoogst belangrijk onderwerp, waarop weinig was voorgewerkt, reeds dan lofſelijk behandeld mag geacht worden, wanneer het dit duistere deel onzer geſchiedenis door historisch licht ophelderr, beſluit aan deze verhandeling den gouden eereprijs toe te wijzen, in het vol vertrouwen, ('t geen daarbij als voorwaarde wordt geſteld,) dat de geleerde ſchrijver zijnen arbeid *vóór de uitgave* aan eene vernieuwde herziening zal onderwerpen, welke, ter nadere beoordeeling aan de Directie zal moeten worden ingezonden, en waartoe hem de uitgebragte adviezen zullen worden medegedeeld.

Bij de opneming van het naambiljet, waartoe, ten gevolge van dit beſluit, werd overgegaan, is de ſchrijver der bekroonde verhandeling gebleken te zijn de heer J. Dirks, Advocaat te Leeuwarden en lid des Genootſchaps.

Eene zilveren medaille zal aan den opgever der beantwoorde vraag, den heer H. J. Roijaards, Hoogleeraar bij 's Lands Hoogeſchool te Utrecht, worden aangeboden.

Nog geeft dezelfde Secretaris berigt, dat, op de vraag N°. 19 van het Programma van 1843, bl. 63, luidende als volgt:

„ Hoezeer reeds belangrijke bijdragen geleverd zijn omtrent het verblijf der zoogenaamde Heidenen of Egyptiërs
„ in ſommige provinciën, en ook in algemeene werken over
„ dat volk eenige melding gemaakt is van de maatregelen,
„ wel-

„ welke tegen hen genomen zijn, zoo schijnt echter een „ opzettelijk onderzoek naar al wat betrekking heeft tot „ hun verblijf in de verschillende streken van ons vaderland, „ en hetgeen daaruit voor de kennis van dat zonderlinge „ volk kan worden opgemaakt, niet in het werk te zijn ge- „ steld. Het Genootschap vraagt daarom:

„ Een geschiedkundig onderzoek aangaande de zooge- „ naamde Heidenen of Egyptiërs in de noordelijke Neder- „ landen." is ingekomen een antwoord, onder de, uit Cats ontleende zinspreuk:

Wij spitten nimmermeer, wij kennen geenen ploegh,
En des al niet te min wij vinden broots genoegh.

Dit stuk, op de gebruikelijke wijze, in handen gesteld zijnde van drie, tot de leden des Genootschaps behoorende geleerden, zoo is uit de daarop ingekomen adviezen gebleken, dat, wel is waar, de schrijver van het beoordeeld stuk met uitnemenden ijver gewigtige en belangrijke bouwstoffen voor zijn onderwerp heeft bijeengebragt; dat hij echter, in het verwerken van het aldus verzamelde, nog veel te wenschen heeft overgelaten, bijzonderlijk ook met opzigt tot de daarbij gekozene provinciale orde van behandeling, die onvermijdelijk tot versnippering, eentoonigheid en omslagtigheid heeft moeten leiden; terwijl hij, eindelijk, ook nog zich niet genoegzaam heeft vrij gehouden van eenzijdigheid, in zoo verre hij zijne bouwstoffen hoofdzakelijk afleidt uit de plakaten en de maatregelen tegen de Heidenen genomen; noch ook van onvolledigheid, in zoo verre soms belangrijke hoofdtrekken zijn voorbijgezien en niet voor alle gewesten de aanwezige bouwstoffen gelijkelijk zijn opgespoord.

En besluit de vergadering, op grond dier bedenkingen en in overeenstemming met het praeadvies der Directie, het ingezonden stuk niet te bekroonen, maar de prijsvraag, waartoe hetzelve betrekking heeft, op nieuw uit te schrijven, in het vertrouwen dat, benevens andere geleerden, ook de verdienstelijke schrijver daardoor zal worden opgewekt, om zijne stof op nieuw te bewerken en daartoe gebruik te maken van de door heeren Adviseurs gemaakte aanmerkingen, welke hem, des verkiezende, tot dat einde zullen worden medegedeeld. — Ten gevolge van dit besluit, is het naambiljet, aan de opgemelde verhandeling toegevoegd, ongeopend verbrand.

De vergadering voorts overgegaan zijnde tot het kiezen van nieuwe prijsstoffen en het bepalen van diegene der vroegere, welke behooren te worden herhaald, heeft de navolgende vragen uitgeschreven, met uitloving van 30 gouden dukaten of van eene gouden medaille op den stempel des Genootschaps geslagen, om beantwoord te worden vóór den

L.

1. October 1846, of zoodanig ander tijdstip, als, ten aanzien van sommige vragen, bijzonderlijk is opgegeven. Onder die prijsvragen komen er zeven voor, welke voor de eerste maal uitgeschreven worden, zijnde N°. 8, 10, 11, 15, 21, 28 en 32.

I. *Natuurkundige vragen.*

1. Het zeewater onzer kusten, hetwelk van een zeer uitgebreid nut is voor onze zoutketen, en welks gebruik tot heilzame baden meer en meer belangrijk wordt, nog niet overal zoodanig ontleed zijnde, als dit de tegenwoordige toestand der Scheikunde vereischt, zoo vraagt het Genootschap:

Eene naauwkeurige scheikundige ontleding van het zeewater op onze kusten, zoowel van dat der Noordzee, dáár waar de Schelde, Maas en Eems in dezelve uitloopen, als op andere plaatsen, meer van de monden der rivieren verwijderd, alsmede van dat der Zuiderzee, op onderscheidene, meer en min van de Noordzee verwijderde plaatsen.

Men verlangt tevens, dat zoo naauwkeurig mogelijk onderzocht worde, welke de invloed van den regen en van onderscheidene winden zij op het gehalte van het zeewater en van de zelfstandigheden, welke daarin door de scheikundige ontleding ontdekt worden.

2. Wat kan men met grond besluiten omtrent de omstandigheden, die de vorming der *tertiaire* beddingen vergezeld hebben?

Het Genootschap zal bij voorkeur die verhandeling bekroonen, waarin de verschijnselen, die zich in de tertiaire formatiën in Nederland opdoen, onderzocht worden.

3. Het Genootschap vraagt een wetenschappelijk onderzoek naar den aard en de oorzaken der verschillende soorten van bederf, waaraan het hout onderhevig is.

II. *Tot de Geneeskunde behoorende.*

4. Eene geschiedenis der ontdekkingen in de ontleedkunde van den mensch gedaan in de noordelijke Nederlanden, tot aan het begin der negentiende eeuw.

Het is geenszins de bedoeling van het Genootschap, dat de schrijver, bij de behandeling van dit onderwerp, de vergelijkende ontleedkunde, voor zoo verre dezelve ter bevordering van de kennis van het menschelijk ligchaam gestrekt heeft, van zijn werk uitsluite; maar dat hij zich hoofdzakelijk bij de geschiedenis der menschelijke ontleedkunde in de noordelijke Nederlanden bepale.

5. Het Genootschap verlangt een geschiedkundig en beoordeelend overzigt, van hetgeen in de noordelijke Nederlanden, tot het begin der negentiende eeuw, in het vak der ziektekundige ontleedkunde is verrigt, onder toevoeging van een wetenschappelijk register.

III.

Digitized by Google

III. *Tot de Regtsgeleerdheid, Staatshuishoudkunde en Koophandel betrekkelijk.*

6. Het Genootſchap vraagt, of, en in hoe verre, onze landgenooten, door hunne ſchriften en de hun eigene wijze van beoefening des Romeinſchen regts, den weg gebaand hebben tot de tegenwoordig, in Duitschland vooral, gebruikelijke beoefening van dat regt?

7. Welken invloed heeft de theorie van Grotius gehad op de werkdadige toepasſing der beginſelen van het volkenregt?

8. Welke zijn de onderwerpen, en welke zijn de grenzen der wetgeving op de policie; welke is de historiſche ontwikkeling dezer wetgeving door algemeene, provinciale en plaatſelijke verordeningen in ons vaderland geweest, tot aan deszelfs inlijving in het Franſche Keizerrijk?

9. Terwijl algemeen de middelen voor het reizen bevorderd worden, ſchijnt er in de wetgeving en in de maatregelen van het beſtuur in de meeste landen nog weinig voor de belangen der reizigers gezorgd te zijn, hoewel er menigvuldige voorzorgen beſtaan tegen het gevaar, dat het verblijf van onbekende of verdachte vreemdelingen kan opleveren, als ook om de regten der inwoners jegens vreemdelingen te verzekeren. Het Genootſchap ſtelt daarom de vraag voor:

Welke zijn de voorname regtsbepalingen en maatregelen van beſtuur in de verſchillende landen beſtemd, om aan den reiziger de beſcherming te verleenen, waarop hij als zoodanig mag aanſpraak maken? In hoeverre zijn die onvolledig, en op welke wijze zoude die onvolledigheid kunnen worden aangevuld, bijzonder om den reiziger tegen verongelijkingen te waarborgen, zonder hem aan een onredelijk oponthoud bloot te ſtellen?

10. Welke was de invloed der Franſche en Spaanſche inſtellingen op het ſtaats- en regtswezen in de zeventien Nederlandſche gewesten tot de afzwering van Philips II?

11. Hoe ontſtonden, hoe ontwikkelden zich in Noord-Nederland de ſtaatsburgerlijke regten der gemeenten? Welk verband was er tusſchen dit verſchijnſel en de opkomst van den derden ſtaat in Zuid-Nederland, Frankrijk en Duitschland?

12. Is het volgens geloofwaardige beſcheiden zeker, dat de levensduur, dat is de gemiddelde en waarſchijnlijke leeftijd der inwoners van ons land, in de laatſte drie of vier eeuwen is toegenomen? Zoo ja, in welken voortgang en evenredigheid?

Men verlangt, dat, bij het beantwoorden van deze vraag, alle vooronderſtellingen of ſtelſels vermeden, en daarbij met groote omzigtigheid de bewijzen gewogen, en, zoo mogelijk, uit nog niet gebruikte bronnen aangevuld worden.

13. Geſchiedenis der wetgeving in Noord-Nederland, betrekkelijk den handel in granen en andere levensmiddelen.

Het

Digitized by Google

Het doel van deze prijsvraag is, dat niet alleen de veranderingen, welke de wetgeving van tijd tot tijd ondergaan heeft, maar ook de omstandigheden, die daartoe aanleiding gegeven hebben, en, zoo veel doenlijk, de uitwerking dier verschillende maatregelen, naauwkeurig opgegeven worden.

14. Het Genootschap verlangt een historisch onderzoek naar de onderscheiden takken van fabrijksnijverheid, die voorheen in Nederland gebloeid hebben, met aanwijzing van de oorzaken, door welke sommige derzelve zijn in verval geraakt.

15. Men verlangt eene geschiedenis van het handelsverkeer der Nederlanden met Engeland, Schotland en Ierland, tot aan den vrede van Munster.

16. Een, zoo veel mogelijk volledig, en uit echte bronnen zamengesteld, tafereel van den maatschappelijken toestand der bewoners van Java op den tijd, toen de Hollanders begonnen zijn betrekkingen met hen aan te knoopen, en bezittingen op hun eiland te verkrijgen.

IV. *Tot de Geschiedenis, Wijsbegeerte en Letterkunde behoorende.*

17. Welke is de invloed, dien de Hervorming gehad heeft op den staat en de inrigting der Latijnsche scholen in de *Vereenigde Nederlanden?*

18. Zijn de instellingen der Druïden onder de heerschappij der Romeinen geheel vernietigd en vervallen; of zijn van dezelve nog sporen overgebleven? zoo ja, welke zijn die sporen, en hebben dezelve invloed geoefend op de instellingen der volken, onder welke de Druïden, zoo in het staatkundige als godsdienstige, eenig gezag voerden, ook nadat het rijk der Franken in Gallië was gevestigd?

19. Eene geschiedenis van het leenstelsel in de gewesten van Noord-Nederland.

20. Hoezeer reeds belangrijke bijdragen geleverd zijn omtrent het verblijf der zoogenaamde Heidenen of Egyptiërs in sommige Provinciën, en ook in algemeene werken over dat volk eenige melding gemaakt is van de maatregelen, welke tegen hen genomen zijn, zoo schijnt echter een opzettelijk onderzoek naar al wat betrekking heeft tot hun verblijf in de verschillende streken van ons vaderland, en hetgeen daaruit voor de kennis van dat zonderlinge volk kan worden opgemaakt, niet in het werk te zijn gesteld. Het Genootschap vraagt daarom:

Een geschiedkundig onderzoek aangaande de zoogenaamde Heidenen of Egyptiërs in de Noordelijke Nederlanden.

21. Het Genootschap vraagt eene geschiedenis van den oorsprong, voortgang en gevolgen van den strijd der Lichtenbergen en Lockhorsten te Utrecht.

(*Het Vervolg en Slot hierna.*)

STER-

STERRE- EN WEERKUNDIGE WAARNEMINGEN.

De *Provinciale Groninger Courant* deelt de navolgende merkwaardige bijzonderheden mede omtrent een onweder, dat in den avond van den 3den dezer maand boven de ſtad Groningen plaats gehad heeft, en de werking daarvan op den blikſemafleider van den Martinitoren:

De dag van den 3. December was, even als verſcheidene voorafgaande, zeer buijig. Voor den middag viel er veel regen, daarna was de lucht doorgaans met dikke, donkere hoopwolken bezet. De wind was des morgens Zuid, tegen den middag werd hij West, en des avonds ten 8 uur Z.Z.W. Tusſchen 7 en 9 uur des avonds begon het nu en dan te hagelen. De barometer ſtond des morgens ten 8 uur 744^{mm} 5; ten 2 uur 745,2, en des avonds ten 8 uur 746,2; de thermometer teekende op diezelfde tijden 7,7 C., 2,8 en de betrekkelijke vochtigheid 0,91; 0,84 en 0,92.

Omſtreeks half tien uur des avonds barstte onverwachts een onweder los, waarbij op een zeer ſterk licht bijna onmiddellijk een zware donderſlag volgde, vergezeld van hagel.

De blijkbare nabijheid van het onweder deed bij velen het vermoeden ontſtaan, dat hetzelve in den Martinitoren zou zijn geſlagen, en niet weinigen vreesden voor brand. Werkelijk hebben verſcheidene perſonen eenen vuurſtraal aan den toren langs den afleider zien ſchieten, terwijl de pijnappel zich gedurende eenen geruimen tijd helder verlicht vertoonde.

Op het hooren van den donder had de mechanicus H. Deutgen, opzigter van de ſtads-klok, zich terſtond naar den toren begeven, ten einde te onderzoeken, of dáár door het onweder ook eenige ſchade mogt gedaan zijn. Uit dit onderzoek, door hem en eenige andere perſonen, welke hem gevolgd waren, in het werk geſteld, bleek, dat niets nadeeligs plaats gevonden had. Intusſchen was hij hierbij in de gelegenheid het verſchijnſel, bekend onder den naam van *St. Elmus*-vuur, zoo prachtig mogelijk te aanſchouwen. In het bovenſte, geheel opene gedeelte van den toren namelijk, waren alle punten, ſcherpe kanten, de kromhouten van den pijnappel, het paard, hetwelk als windwijzer dient, enz. heerlijk verlicht. Bovenal troffen hem de punten van de kegels aan een der bovenſte omgangen geplaatst, op welke zich lichtveeren of waaijers vertoonden ter hoogte van ongeveer 2 palmen. Aan alle kanten hoorde hij het ſisſen, gelijk bij vele electrieke proeven gehoord wordt; hetgeen hier echter zoo ſterk was, dat het ſcheen, als of kleine zwermen of voetzoekers ontſtoken werden. Dit verſchijnſel duurde omſtreeks een half uur. Beneden gekomen bemerkte men nog aan hem, en die met hem geweest waren,

ren, de bekende eigenaardige dus genoemde phosphorieke reuk.

Wanneer men de nabijheid van het onweder, den opgemerkten vuurſtraal en de ſterke electrieke verſchijnſels ook nog na het onweder in aanmerking neemt, zal men niet kunnen twijfelen, of de afleider van den Martini-toren heeft wederom geſtrekt tot een voorbehoedmiddel tegen de verſchrikkelijke gevolgen van het onweder, zonder dat daaraan, ook bij het naauwkeurigst onderzoek, eenige ſchade is ontdekt geworden.

Ook de windwijzer van der Aa-toren is verlicht geweest; en zeker heeft ook deze afleider zijne goede dienſten bewezen.

Het ware te wenſchen, dat men, door dit voorbeeld op nieuw gewaarſchuwd, ook in deze ſtad op alle torens, kerken, molens en andere hooge gebouwen afleiders plaatſte. Niet alleen zouden daardoor die gebouwen tegen het onweder bewaard worden, maar deze zouden tevens tot bewaring van andere verſtrekken kunnen.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg.*

1845. Dec.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Windſtreken.	Windkracht.	Luchtsgeſteldheid.
10	29. 1	42	w. n. w.	8	bew., regen, hagel, buijig.
	„ 1½	45½	id.	8	bewolkt.
	„ 2¼	42	id.	2 à 4	idem.
11	28. 10½	44½	z. w.	4 à 6	betrokken, dampig.
	„ 8	47½	w.	8	bewolkt.
	„ 6¼	44½	n. w.	10	betrokken.
12	28. 11¾	42	n.	4	bewolkt, buijig.
	29. 2	41	n. o.	4	idem. idem.
	„ 4¼	39	n. w.	2 à 4	idem. idem.
13	29. 4	42	n. w.	2	bewolkt.
	„ 3¼	40½	id.	4	bew., regen en hagelbuijen.
	„ 3½	38	id.	2	bewolkt, buijig.
14	29. 4½	30	z. o.	0 à 2	bewolkt.
	„ 4¼	34	z. z. o.	2	idem.
	„ 0	40	z. w.	4	betrokken, regen.
15	28. 8	47	w. z. w.	6 à 8	betr., regen, ruw weêr.
	„ 8¼	42	w.	6	bewolkt.
	„ 9	46	id.	4 à 6	idem.
16	28. 8¼	45½	w. z. w.	4 à 6	bewolkt.
	„ 7½	47½	id.	6	bewolkt, dampig.
	„ 7½	44	z. w.	8 à 10	bew., reg. en hagelbuijen.

Van 9. op 10. December, des nachts ruw weêr, regen en hagelbuijen.

Den 11. 's avonds 6 ure, Bar. 28-6, Therm. 45, betrokken, West, den geheelen avond ſtorm.

Van 14. op 15. des nachts regen, ruw weêr.

Te HAARLEM, bij DE ERVEN LOOSJES.

Digitized by Google

ALGEMEENE

KONST- EN LETTERBODE

VOOR HET JAAR 1845.

VRIJDAG DEN 26sten DECEMBER.

N°. 54.

BERIGTEN.

FLORENCE. Onlangs las men in een der Duitsche papieren het berigt aangaande het vinden van een tot dusverre ongedrukt en onbekend gedicht van ARIOSTO. Daaromtrent heeft de bezitter van het bedoelde handschrift, INNOCENZIO GIAMPIERI, adsistent-bibliothecaris van de Palatijnsche bibliotheek Zijner Hoogheid den Groothertog van Toskanen, thans het volgende medegedeeld. „ Het kostbare handschrift van den *Rinaldo Ardito* van LODOVICO ARIOSTO behoort niet aan mijnen verhevenen heer den Groothertog, maar is mijn uitsluitend eigendom, daar ik het in de maand Julij dezes jaars geheel voor eigene rekening, in eene kleine plaats van het Ferrarisch gebied, Argenta geheeten, 30 mijlen van de stad Ferrara verwijderd, gekocht heb. De uitgedrukte twijfel aan de echtheid van deze vondst zal door de geschiedenis van mijn manuscript, die ik hier kortelijk mededeel, worden weggenomen. Het is zeker, dat bij den dood van ARIOSTO, die in het jaar 1533 plaats vond, geen zijner bloedverwanten en vrienden dit nieuwe werk des grooten dichters kende. Deze onkunde blijkt daaruit, dat VIRGINIO ARIOSTO, de lievelingszoon van LODOVICO, in de door hem geschrevene familie-gedenkwaardigheden, welke geen ander doel hebben, dan den roem zijns vaders te verhoogen, volstrekt geene melding daarvan maakt. Indien derhalve degene, wien het meeste er aan gelegen moest zijn,

om de zaak aan de wereld bekend te maken, van dit gedicht geen woord ſprak, wat wonder, dat ook de volgende levensbeſchrijvers des dichters daarover zwegen? En in de daad, SIMONE FORNORI van Reggio, de eerſte, die in het jaar 1549 eene levensbeſchrijving van ARIOSTO ondernam, ſpreekt met geen enkel woord over deze belangrijke zaak. De eer van aan de wereld het eerſte berigt van het beſtaan van zulk een werk te hebben gegeven, komt den Florentijner ANTONIO FRANCESCO DONI toe, die, in zijne in 1551 uitgegevene tweede boekenlijst (*libreria*), het tot dus verre onbekende gedicht aanhaalt, en dat wel met de woorden: LODOVICO ARIOSTO, *Rinaldi ardito*, *dodici canti.* Niemand zijner tijdgenooten intusſchen ſchonk geloof aan deze magere woorden, en de veelbeteekenende aanwijzing werd door niemand nader onderzoek waardig geacht of werd veracht en vergeten. GIOVANNI BATTISTA PIGRIA en GIROLAMO GAROFOLO, bezoldigde geſchiedſchrijvers van ALFONSO II, ſpreken van DONI's berigt ſlechts met minachting als den inval van een verward hoofd. Ook MAZZUCCHELLI en BAROTTI, wien het niet genoeg was, de verzekering van den Florentijnſchen letterkundige met een beleedigend ſtilzwijgen voorbij te gaan, blijven er bij ſtilſtaan, maar ſlechts om den vromen DONI als droomer en dwaas te beſpotten. Intusſchen, de waarheid komt vroeger of later, ondanks alle hinderpalen, aan het licht. GIROLAMO BARUFFALDI was het, die allen twijfel wegnam, en de ſtrijdvraag tusſchen DONI en zijne tegenſtanders beſliste. In zijne levensbeſchrijving van ARIOSTO, die omſtreeks het midden van de vorige eeuw in het licht verſcheen, heeft hij zijne getuigenis afgelegd ter gunſte van hem, die het eerst het beſtaan van zulk een gedicht verkondigd had. Hij verzekert het origineel gezien, onderzocht en gelezen te hebben, maar helaas, niet, zoo als DONI, in twaalf gezangen, maar ſlechts in een brokſtuk van weinige octaven. Tot bewijs zijner woorden deelt hij aan het ſlot zijner biographie eenige uit het handſchrift afgeſchrevene ſtanza's mede. Dit kostbare autograaf is nu in mijn bezit, en ik ben trotsch op dit bezit, omdat het mij in de gelegenheid ſtelt, om door deszelfs publiekmaking mijne geheele vereering van den goddelijken dichter aan den dag te leggen. Het ſchrift is ongetwijfeld van ARIOSTO's eigene hand; niet alleen ſtem-

Digitized by Google

ſtemmen de letters volkomen overeen met de door mij vergelekene autographen, die men te Ferrara bewaart, maar het heeft daarenboven ook zoo vele innerlijke waarborgen, dat alle twijfel verdwijnen moet. Het handſchrift beſtaat uit de eigene door Baruffaldi onderzochte bladen, die in het geheel 244 ſtanza's bevatten. Dit aantal vormt onderſcheidene gezangen; volledig evenwel zijn ſlechts de derde, vierde en vijfde zangen. De eerſte ontbreekt geheel, en de tweede en zesde zijn niet compleet. Bijna in iedere ſtanza, om niet te zeggen in ieder vers, vindt men woorden, door de hand des dichters doorgeſtreken, verbeteringen en veranderingen, hetgeen het afſchrijven een weinig moeijelijk maakt. Doch met geduld heb ik mijne taak voltooid, en de 244 ſtanza's liggen thans voor den druk gereed. Onder deze zijn er twee, die bewijzen, met welk eene vrijheid Ariosto zijn eerſte concept op het papier bragt; een dezer ſtanza's heeft namelijk in plaats van acht zeven, de andere negen regels. De dichter ſchreef zijne gedachten, gelijk zij hem voor den geest kwamen, ter neder en bewaarde het tot eene nadere gelegenheid, om de uitdrukkingen naar de ſtrenge regelen der kunst te wijzigen. Het gedicht werd na het jaar 1525 door hem begonnen, hetgeen men ziet uit de in het zesde gezang voorkomende melding van den ſlag bij Pavia en de gevangenneming van Frans I; derhalve ongeveer acht jaren na de uitgave van zijnen *Razenden Roeland*, 1516, en acht jaren voor zijnen dood (1533). Ik zou er overigens nog eenige niet onbelangrijke aanmerkingen kunnen bijvoegen, maar ik bewaar die voor de Voorrede van mijne uitgave van het werk, hetwelk verſchijnen zal, zoodra ik de toeſtemming van de Toskaanſche cenſuur zal hebben verkregen. Geloof mij enz.

Innocenzio Giampieri."

Wij kunnen hier alleen den wensch bijvoegen, dat het dichterlijke overblijfſel ſpoedig het licht moge zien.

NIEUW UITGEKOMEN BOEKEN,
ACADEMISCHE EN ANDERE GESCHRIFTEN.

Dr. H. RIEDEL, Algemeene Geſchiedenis van de Volken en Staten der Oudheid, hunne Zeden, Staatsleven, Beſchaving, Kunſten en Literatuur. Derde Deel. *Groningen*, bij W. van Boekeren, 1844.

 Ook

Ook onder den titel:

Dr. H. RIEDEL, Algemeene Geschiedenis van de Romeinen, hunne Zeden enz. 1 Deel.

Uit het verslag over den afloop van het Staatsexamen, door de *Staats-Courant* aan het publiek medegedeeld, heeft men de klagten der Commissie vernomen over het gebrekkige, dat op vele Latijnsche scholen en gymnasiën ten aanzien van het onderwijs in sommige vakken heerscht. „Bij velen," zegt de Commissie, „hebben wij volstrekte onwetendheid gevonden in de Grieksche en Romeinsche oudheidkunde en letterkundige geschiedenis. — Uit het geschiedkundig onderzoek is ons duidelijk gebleken, dat slechts weinigen daarin eene grondige, ook na het verlaten der lagere scholen voortgezette, opleiding hadden ontvangen, dat aan velen de geschiedenis zelfs van hun vaderland bijna vreemd was, dat eindelijk sommigen zich hadden bepaald tot eene zeer versche, hoogst oppervlakkige en onoordeelkundige opneming in het geheugen van eenige onzamenhangende of niet begrepene daadzaken."

Door de onvolledigheid van het onderrigt in deze vakken op de Latijnsche scholen, heeft dan ook de Commissie begrepen, zich tot eenige oppervlakkige vragen in dezelve te moeten bepalen, te meer, dewijl het Koninklijk besluit, waarbij het Staatsexamen was voorgeschreven, zoo kort geleden was genomen: maar zij heeft daarbij tevens te kennen gegeven, dat men in een volgend jaar meer van de jongelingen zou kunnen vorderen en dieper in genoemde vakken moest doordringen.

Tot voorbereiding nu voor dit examen, alsmede tot verspreiding van grondige historische kennis kan voorzeker bijzonder bevorderlijk zijn het werk, waarvan wij ons voorgesteld hebben eene aankondiging te geven. Doordrongen van de bestaande behoefte aan een Handboek voor de Geschiedenis, dat op de hoogte der wetenschap staat, en de resultaten der geleerde nasporingen opgeeft, heeft de heer Riedel in de twee eerste Deelen zijner Algemeene Geschiedenis (in 1841, te Groningen, bij van Boekeren, uitgekomen) in deze behoefte voorzien, door in dezelve de geschiedenis der Oostersche volken en der Grieken uit een wetenschappelijk oogpunt te behandelen. Hij begreep teregt, dat de geschiedenis niet bestaat uit eene dorre opeenstapeling van feiten zonder verband of zamenhang, maar dat, zal de geschiedenis het hooge standpunt, dat zij onder de wetenschappen bekleedt, waardiglijk handhaven, zij het inwendige leven der volken, hunnen voortgang in beschaving, hunne ontwikkeling in kunsten en wetenschappen en hunne denkbeelden omtrent godsdienst, te gelijk met de vermelding der merkwaardigste gebeurtenissen moet schetsen. En dit plan heeft hij, op het voetspoor van Schlosser's be-

beroemd werk (*Universal-Historische Ueberſicht der Geſchichte der alten Welt und ihrer Cultur*), in de twee eerſte Deelen van zijne Algemeene Geſchiedenis omtrent de Oosterſche volken en de Grieken op eene voortreffelijke wijze volvoerd.

In het derde Deel van dit werk, hetwelk ook afzonderlijk verkrijgbaar is geſteld, heeft de Schrijver de geſchiedenis der Romeinen tot op de verwoesting van Corinthe en Carthago behandeld. Na een geographisch overzigt van Italië en de eilanden in het eerſte Hoofdſtuk, worden in het tweede de drie hoofdſtammen van Italië beſchreven, de Sabijnen, de Latijnen en de Etruscers, welke met het Romeinſche volk ten naauwſte waren verbonden. Vervolgens wordt in het derde Hoofdſtuk de geſchiedenis der Romeinen, van de ſtichting van Rome tot op het einde van den Puniſchen oorlog verhaald, terwijl de tweede en derde Puniſche oorlog, alsmede de verovering van het Macedoniſche rijk, het onderwerp van het vierde Hoofdſtuk uitmaken.

De wijze van behandeling is in dit Deel nagenoeg dezelfde, als van de beide vorige Deelen, doch de Schrijver had hier met meerdere moeijelijkheden te kampen. Het is toch bekend, tot welke uiteenloopende gevoelens de oudſte geſchiedenis van Rome, ſedert de verſchijning van Niebuhr's beroemd werk, aanleiding heeft gegeven. Moeijelijk is het dus voor den geſchiedſchrijver, om in deze duistere tijden licht te verſpreiden, het ware van het valſche te onderſcheiden, en uit de menigte fabelen, die over dit gedeelte der geſchiedenis zijn te boek geſteld, de waarheid te doen uitkomen, maar moeijelijk bovenal is deze taak voor hem, die een Handboek dier geſchiedenis ſchrijft, waarin geene geleerde navorſchingen kunnen worden opgenomen. De heer Riedel heeft echter hier een' geſchikten middenweg gekozen. Hij doormengt niet, even als in vele Handboeken geſchiedt, de verdichtſelen met het ware, noch begeeft zich in een onderzoek naar de verſchillende meeningen der geleerden omtrent dit betwiste tijdvak, maar hij geeft de ſlotſom op van hetgeen, volgens de grondigſte oudheidkenners, voor zeker of ſlechts voor waarſchijnlijk moet worden gehouden. Deze wijze van behandeling neemt evenwel niet weg, dat hij meermalen in punten, waaromtrent de oude historici het met elkander oneens zijn, de verſchillende verhalen van deze opneemt en er zijn gevoelen omtrent hunne geloofwaardigheid bijvoegt. Dit laatſte is vooral tot aankweeking van zelfonderzoek geſchikt, en geeft tevens een leiddraad aan de hand, om, uit een critisch oogpunt, zoowel de geſchiedſchrijvers te lezen, als de geſchiedenis zelve te behandelen.

Even als in de twee vorige Deelen, blijft de Schrijver ook hier niet bij het vermelden der daadzaken ſtaan, maar hij verbindt dezelve ten naauwſte zoowel met elkander, als

Digitized by Google

met het inwendige leven van dit beroemde volk. Oorzaken en gevolgen der verschillende gebeurtenissen worden opgegeven, de staatkunde der Romeinen bij iederen oorlog onderzocht, en de geschiedenis der volken, waarmede zij in betrekking kwamen, verhaald. Zoo vindt men reeds in den aanvang eene naauwkeurige beschrijving van de inrigtingen der drie hoofdstammen van Italië, dewijl deze van grooten invloed waren op de instellingen der Romeinen; evenzeer wordt de geschiedenis der Syracusanen, Carthagers enz., in het verhaal ingelascht, wanneer van de oorlogen der Romeinen met deze volken melding wordt gemaakt. Herhaaldelijk wordt ook teruggewezen op hetgeen in de vorige Deelen omtrent andere volken is vermeld, waardoor niet ieder volk op zich zelf, maar steeds in verband met anderen wordt beschouwd.

Vooral heeft de Schrijver zich beijverd, om de inrigting van den Romeinschen staat en het in- en uitwendige leven van dit volk te beschrijven. Menige opmerking wordt daaromtrent reeds hier en daar in het geschiedverhaal ingelascht, maar aan het einde van ieder tijdvak wordt eene afzonderlijke plaats aan de ontwikkeling van den staatkundigen en zedelijken toestand der Romeinen, gedurende dat tijdperk, toegewijd. Hier wordt niet, even als in vele Handboeken, met eene opgave der overheidspersonen, comitia enz. volstaan, maar de magt en de werkkring van iedere staatsmagt wordt naauwkeurig beschreven, het verschil aangetoond van het Romeinsche burgerregt en het regt, dat de municipiën, de Latijnen en de overige Italische volken hadden, terwijl het Romeinsche krijgswezen, de staatshuishouding, het beheer der provinciën, het geld- en woekerwezen evenzeer afzonderlijk en grondig worden behandeld. Hieraan sluit zich eene beschouwing van den zedelijken en godsdienstigen toestand der Romeinen in de verschillende tijden, welke des te meer in het licht wordt gesteld door eene vergelijking der Romeinsche zeden met den gelijktijdigen toestand der Grieken en der Grieksche staten in Europa en Azië, even als de beschrijving der staatsinrigtingen van Massilie en Carthago de instellingen der Romeinen des te meer doet uitkomen.

Bij deze vermelding van den staatkundigen en zedelijken toestand der Romeinen, wordt tevens bijzonder acht geslagen op hunne verstandelijke beschaving en letterkunde. Gelijk van zelfs spreekt, kan deze voorstelling voor het eerste tijdvak niet volledig zijn, door de schaarschte van geloofwaardige bescheiden en door het gebrek aan letterkundige gewrochten uit dien tijd, maar wij vinden hier niet te min alles bijeengebragt, hetgeen door latere schrijvers, vooral door C i c e r o, omtrent de letterkunde van dien tijd is te boek gesteld. Voor het tweede tijdperk was de voorraad rijker en is dus de opgave vollediger: de invloed der Grieken

Digitized by Google

ken op de Romeinsche letterkunde wordt zoowel in het algemeen, als met betrekking tot enkele schrijvers naauwkeurig omschreven; de lezer wordt niet alleen met de namen en het leven der Schrijvers, maar ook met hunne werken bekend gemaakt, wier inhoud wordt medegedeeld, en wier waarde deels uit de getuigenissen van vroegere en latere schrijvers wordt aangegeven, deels afzonderlijk wordt onderzocht. En dit treffen wij niet alleen aan bij de vermelding van zoodanige schrijvers, wier werken nog bestaan, maar op gelijke wijze worden b. v. de *Annales* van Ennius behandeld, uit wier fragmenten de inhoud en loop van het geheele werk wordt opgegeven, en de waarde van hetzelve, in verband tot den tijd waarin het werd geschreven, wordt beoordeeld. Het doel van den Schrijver bij deze literarische opgaven moge voornamelijk geweest zijn, om het volk, welks geschiedenis hij beschreef, in zijn geheel te schetsen, maar niet minder straalt hierin de zucht door, om zijne lezers tot warme liefde tot de oude letterkunde op te wekken, waartoe vooral ook het mededeelen van schoone stukken uit beroemde oude schrijvers, als van Livius, Dionysius Halicarnassensis en anderen, midden in het geschiedverhaal, bijzonder bevorderlijk zal zijn.

Hiermede eindigen wij ons verslag van dit voortreffelijk werk, tot welks voltooijing wij den Schrijver de noodige kracht en lust toewenschen. Veel hebben wij moeten verzwijgen, dewijl ons bestek ons niet toeliet in bijzonderheden te treden. Ons doel was alleen, om bij de tegenwoordige klagten over het geschiedkundig onderrigt op vele gymnasiën, aan leermeesters en leerlingen een werk aan de hand te geven, hetwelk zoowel tot handleiding bij het onderrigt, als tot aankweeking en bevordering van grondige kennis hoogst dienstig zal zijn.

PROGRAMMA
VAN HET
PROVINCIAAL UTRECHTSCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, voor het Jaar 1845.

(Vervolg en slot van bl. 414.)

22. De werktuigen en gereedschappen, voor de onderscheidene landbedrijven bij een volk in gebruik, zijn meest allen van zeer oude herkomst, en leveren zekere gedenkteekenen op van den geest en den trap van beschaving eener natie in verloopene eeuwen, alsmede van derzelver toenmalige betrekkingen met die volkeren, van welke sommige werktuigen zijn overgenomen. Daar nu de Nederlandsche landbouwkundige werktuigen, waarvan men, zoo ver de noordelijke provinciën betreft, eene bijna volledige ver-

zameling vindt in 's Rijks kabinet van landbouwkundige werktuigen, menigvuldiger en verfcheidener zijn, dan in de meeste andere landen, zoo verdienen deze vooral door onze vaderlandfche oudheidkundigen in de gemelde opzigten onderzocht te worden.

Hierom vraagt het Genootfchap: Wat is er uit oude gedenkftukken of fchriften op te fporen, wegens den tijd der uitvinding, invoering of verbetering van onze werktuigen voor akkerbouw of veeteelt, zoo als die in eene of meerdere van onze provinciën in gebruik, en in het gemelde kabinet opgenomen zijn? Welke aanwijzing geeft dit, zoowel ten aanzien van de gewoonten van onze oude landgenooten, vooral ten platten lande, als van derzelver betrekkingen met naburige of andere volkeren, van welke eenige werktuigen mogen zijn overgenomen, geheel of gedeeltelijk? En welke verdere gefchiedkundige wenken kan dit onderzoek geven?

Men vindt dit wegens eenige Zweedfche werktuigen voor den landbouw onderzocht in de *Nova Acta Societatis Upfalienfis*, Vol. I. pag. 32 enz., in een ftuk getiteld: *Methodus investigandi origines gentium ope inftrumentorum ruralium*, auct. A. Berch.

23. Men vraagt een gefchiedkundig overzigt omtrent den oorfprong en voortgang van den ftrijd, welke de wijsgeeren der middeleeuwen in *Nominalisten* en *Realisten* verdeeld heeft; en eene naauwkeurige aanwijzing van den invloed, welken deze ftrijd op de beoefening der wijsbegeerte, en op de verlichting van Europa, gehad heeft.

24. Men verlangt eene, op den aard der menfchelijke kennis gegronde, befchouwing en beoordeeling van de verfchillende bepalingen, welke de nieuwere wijsgeeren, federt de verfchijning der kritifche wijsbegeerte, gegeven hebben van *weten* en *gelooven*, en van hetgeen door fommige Duitfche wijsgeeren *Ahndung* genoemd wordt.

25. Het Genootfchap verlangt eene gefchiedenis van het leven van Nicolaas Heinfius, met bepaalde en oordeelkundige aanwijzing van zijn' ftaat- en letterkundigen werkkring.

Deze vraag is uitgefchreven voor een' onbepaalden tijd.

26. Daar Nederland, op goede gronden, aanfpraak kan maken, behalve op de eer der uitvinding van de boekdrukkunst, ook op die van groote vorderingen in de uitoefening derzelve, verlangt het Genootfchap een overzigt van den ftaat dier vorderingen, federt de helft der vijftiende eeuw tot aan de helft der achttiende eeuw; met opgave van de boekdrukkerijen, aan welke die voornamelijk kunnen worden toegefchreven; vergeleken met den gelijktijdigen toeftand van de uitoefening dier kunst in andere landen.

Het Genootfchap wenscht te zien onderzocht, of de uitoefening dier kunst, en de vorderingen in dezelve, uit Ne-

Nederland in andere landen zijn overgebragt, en bepaaldelijk, of de eerste boekdrukkerij, in Engeland opgerigt door William Caxton — vermoedelijk dezelfde, die, aan het hoofd van eene maatschappij van Engelsche kooplieden, van 1464 tot aan 1469 in Utrecht zijn verblijf had — ook uit die stad door hem is overgebragt naar Engeland.

27. Welken invloed heeft de vrije uitoefening der boekdrukkunst in Nederland op de letterkunde en wetenschap gehad, door in het licht te doen verschijnen boekwerken van buitenlandsche schrijvers, wier uitgave in andere landen, uit hoofde van beperkende verordeningen, belemmerd of verhinderd werd?

28. Het Genootschap vraagt een onderzoek naar de grenzen der verschillende Nederlandsche tongvallen, op plaatselijke onderzoekingen rustende en uit de spreekwijzen en uitspraak der bewoners van ons Vaderland opgehelderd; nevens eene *spraakkaart van Nederland*, waarin de verschillende tongvallen geographisch worden aangewezen, met opgave van de slotsommen, die daaruit voor den vroegeren toestand onzes Vaderlands kunnen worden gemaakt.

29. Eene naauwkeurige ontwikkeling en beoordeeling van het inwendig bestuur van Willem den III, als Stadhouder der meeste gewesten van de Nederlandsche republiek, en een onderzoek naar de gevolgen, welke hetzelve voor den toestand der republiek heeft gehad.

V. *Voor de Acta Literaria.*

30. Cum apud antiquos Philosophos, praecipue autem apud recentiores Platonicos et Aristotelicos, saepius memorentur Platonis ἀποῤῥητοι et ἄγραφοι λόγοι, qui non ab ipso consignati, sed scholae successione deinceps traditi fuerint; collectis veterum testimoniis, quae sit horum locorum auctoritas, quae vis et sententia, quaeratur et illustretur.

31. Disquisitio critica de indole et auctoritate libri Aristotelici περὶ κόσμου.

Terwijl voor eenen onbepaalden tijd is uitgeschreven de volgende vraag:

32. Quum satis constet non tantum a C. Julio Caesare, sed a Sylla, Augusto, aliisque Commentarios scriptos esse rerum, quas vel ipsi egissent, vel quibus interfuissent, critica disquisitio de Commentariis illis instituatur, simulque loca indicentur historicorum, tam Graecorum, quam Romanorum, quae inde videantur ducenda et explicanda.

De beantwoording der vragen, voorhanden in het Programma van 1844, wordt verwacht vóór of op den 1 October 1845.

Alle Verhandelingen, welke naar eenen prijs dingen, mogen niet geschreven zijn met de hand van den schrijver,

maar moeten geschreven zijn met de hand van een' ander', en, in plaats van den eigen naam des schrijvers, geteekend zijn met eene zinspreuk, met bijvoeging van een verzegeld biljet, hetwelk dezelfde zinspreuk ten opschrift heeft, en waarin des schrijvers naam en adres zeer duidelijk eigenhandig gemeld staan. Ook moeten de Verhandelingen in het Nederduitsch, Hoogduitsch, Engelsch, Fransch of Latijn opgesteld, — uitgezonderd de beantwoording van de *Latijnsche* vragen, welke bepaaldelijk in het *Latijn* gevorderd wordt, — duidelijk met Italiaansche letters geschreven zijn, en vrachtvrij toegezonden worden aan den Secretaris van het Bestuur en Mede-Directeur van het Genootschap, Mr. C. van Marle, Inspecteur-Generaal van het middel van Waarborg te Utrecht.

De biljetten tot die Verhandelingen behoorende, aan welke de bepaalde eereprijs is toegewezen, zullen alleen geopend, en de overige biljetten van diegenen, aan welke geen eereprijs is toegewezen, op de algemeene vergadering ongeopend verbrand worden.

Indien de schrijver der Prijsverhandeling lid van het Genootschap is, moet op het verzegeld biljet het woord *Lid* staan.

De bekroonde Prijsverhandelingen zijn de eigendom van het Genootschap, en worden onder deszelfs werken uitgegeven, zoodat niemand dezelve, of geheel of ten deele, of bij eenig werk, zal mogen laten drukken, zonder toestemming der Directeuren.

Ook wordt alhier herinnerd, dat, ingevolge de wetten van het Genootschap: § 31, 32 en 33, alle beminnaars van kunsten en wetenschappen, hetzij zij al of niet leden van het Genootschap zijn, uitgenoodigd worden, om Verhandelingen of Bijdragen, tot kunsten en wetenschappen betrekkelijk, aan het Genootschap in te zenden. Zij kunnen in het Nederduitsch, Fransch, Engelsch, Latijn, Hoogduitsch, (doch in dit geval met Italiaansche letters) geschreven zijn. De schrijver kan dezelve, naar verkiezing, of onder zijnen naam, of onder zekere zinspreuk inzenden. In het laatste geval wordt er bijgevoegd een verzegeld biljet, hetwelk dezelfde zinspreuk ten opschrift heeft, benevens het woord *Lid*, indien de schrijver lid van het Genootschap is; in welk biljet hij zijnen naam en zijne woonplaats eigenhandig meldt. Deze Verhandelingen en Bijdragen worden, op dezelfde wijze als de Prijsverhandelingen, door Adviseuren beoordeeld. De adviezen worden voorgelezen in de vergadering van Directeuren, door welke vervolgens wordt beslist, of de beoordeelde Verhandelingen en Bijdragen al dan niet geschikt zijn, om onder de werken van het Genootschap gedrukt te worden. In het eerste geval wordt het biljet geopend, en de Verhandeling blijft de eigendom der Maatschappij. Indien de schrijver van zoodanig stuk lid is van het Genootschap, zal hij vrij zijn van de jaarlijksche con-

Digitized by Google

contributie voor dat jaar, waarin hetzelve ingezonden is.

Indien de Directeuren oordeelen, dat een ftuk onder de werken des Genootfchaps niet behoort gedrukt te worden, zullen zij de verzegelde biljetten ongeopend verbranden.

Op deze algemeene vergadering zijn tot gewone leden verkozen en hebben die verkiezing aangenomen de Heeren:

E. M. Beima, Confervator aan het Rijks-Mufeum van natuurlijke Historie te Leijden.

J. Badon Ghyben, Lector in de Wiskunde aan de Koninklijke Militaire Academie, te Breda.

Dr. J. Borfius, Predikant en Secretaris van het Zeeuwsch Genootfchap der Wetenfchappen, te Middelburg.

C. G. Cobet, te Leijden.

Mr. F. H. C. Drieling, te 's Gravenhage.

Mr. P. W. Alftorphius Grevelink, Lid der Arrondisfements-Regtbank, te Asfen.

Dr. J. P. Heije, Geneesheer, te Amfterdam.

G. L. Houël, Lector bij *Felix Meritis*, te Amfterdam.

A. Maas, Geneesheer, te Schiedam.

J. Z. Mazel, Secretaris-Generaal van het Ministerie van buitenlandfche zaken.

Mr. W. C. Mees, Advocaat, te Rotterdam.

Dr. H. C. Michaëlis, te Haarlem.

J. J. F. Noordziek, Ond.-Bibliothec., te 's Gravenhage.

Dr. J. G. Ottema, Praeceptor, en Secretaris van het Friefche Genootfchap, te Leeuwarden.

Mr. A. de Pinto, Advocaat, te 's Gravenhage.

F. W. Rive, Geneesheer, te Amfterdam.

W. N. Rofe, Stads-Architekt, te Rotterdam.

Dr. C. H. Thiebout, Rector der Latijnfche Scholen, te Zwolle.

Mr J. S. Vernède, Advocaat-Fiscaal voor 's Konings Zee- en Landmagt, te Utrecht.

B. F. Baron van Verfchuer, Kapitein der Artillerie en tweede Directeur der Gefchutgieterij, te 's Gravenhage.

De algemeene zamenkomst hiermede afgeloopen zijnde, hebben de aanwezige leden zich verdeeld in de drie, bij den befchrijvingsbrief van den 18 April dezes jaars vermelde fectiën, naar gelang elk hunner hiertoe, bij zijne intrede in de vergadering, zijnen naam had gefteld op de lijst van zoodanige dier fectiën, aan welker werkzaamheden hij meer bijzonderlijk wenschte deel te nemen. Ook nog den volgenden dag zijn deze afzonderlijke zamenkomften, bij de eerfte en tweede fectie, alwaar, wegens de talrijkheid der gedane mededeelingen, de eerfte zitting ontoereikend was geweest, hervat (*).

Ook

(*) Van het vele belangrijke in de fectiën verhandeld, zal den leden later een afzonderlijk en eenigzins uitvoerig verflag toekomen. Aanvanke-

Digitized by Google

Ook de Boekerij des Genootſchaps heeft in het afgeloopen jaar wederom vele bijdragen mogen ontvangen, voor welke den geëerden inzenderen, bij dezen, in naam des Genootſchaps, de opregſte dank wordt toegebragt der Directie, die het zich daarbij tot eenen aangenamen pligt ſtelt, bij de beſtaande moeijelijkheid, om van al de haar toegekomen grootere en kleinere boekwerken en vlugſchriften afzonderlijke melding te maken, althans de namen op te geven der ſchenkers, aan wie wij de giften verſchuldigd zijn. Die opgave dan, welke zich eigenaardig ſplitst in wetenſchappelijke Gonootſchappen, leden des genootſchaps en begunſtigers, niet tot hetzelve behoorende, is de navolgende:

Beſturen en Wetenſchappelijke Vereenigingen.

Het Departement van Binnenlandſche Zaken. — Het Koninklijk Nederlandsch Inſtituut. — De Maatſchappij van Nederlandſche Letterkunde, te Leiden. — De Nederlandſche Maatſchappij ter bevordering der Nijverheid, te Haarlem. — Teyler's Godgeleerd Genootſchap, te Haarlem. — De Hollandſche Maatſchappij der Wetenſchappen, te Haarlem. — Het Bataafsch Genootſchap van Proefonderv. Wijsbegeerte, te Rotterdam. — Het Provinciaal Genootſchap van Kunſten en Wetenſchappen in Noord-Braband. — De Maatſchappij tot Nut van 't Algemeen. — Het Genootſchap voor Landbouw en Kruidkunde, te Utrecht. — Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. — De Koninklijke Maatſchappij van Noordſche Oudheidkunde, te Koppenhagen. — De Académie Royale des Sciences et Belles Lettres, te Bruſſel. — De Société des Antiquaires de Picardie. — Het Bataafsch Genootſchap van Kunſten en Wetenſchappen te Batavia. — The Royal Society of Edinburgh.

Leden van het Genootſchap.

Mr. *C. P. E. Robidé van der Aa.* — *B. Brugsma.* — *J. J. Bruinsma.* — *H. Bn. Collot d'Escury van Heinenoord.* — Mr. *I. da Costa.* — Mr. *J. Dirks.* — *M. H. Duparc.* — *D. Fockema.* — *A. Goekoop.* — *J. van Harderwijk.* — Mr. *W. J. C. van Haſſelt.* — Prof. *C. F. Hermann*, te Göttingen. — Prof. *A. des Amorie van der Hoeven.* — Prof. *J. G. Hulleman.* — *L. J. F. Janſſen.* — Mr. *H. J. Koenen.* — Prof. *J. Kops.* — *J. J. Noordziek.* — *I. A. Nijhoff.* — *A. Quetelet*, te Bruſſel. — *C. C. Rafn*, te Koppenhagen. — Prof. *H. J. Roijaards.* — *W. H. Suringar.* — Prof. *G. W. Vreede.* — *A. de Vries.* — Mr. *J. de Vries.* — Mr. *J. de Wal.* — *J. Decker Zimmerman.*

Be-

kelijk was het voornemen geweest, dit verſlag met het *Programma* zelf te vereenigen, en is dan ook hierin de oorzaak gelegen der vertraging, welke de verſchijning van laatstgenoemd ſtuk dit jaar ondervonden heeft. De vele zwarigheden echter, welke zich bij de volvoering van dit voornemen hebben opgedaan, hebben daarvan later weder doen afzien en de zoo even gemelde afzonderlijke mededeeling verkiezen.

Digitized by Google

Begunstigers, niet tot het Genootschap behoorende.

P. Bleeker, te Batavia. — *S. Bleekrode.* — *N. H. van Charante.* — Mr. *P. Mijer*, te Batavia. *S. J. Muller.* — *M. S. Polak.*

HANDEL, ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING, EN WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

IETS *naders omtrent de in de* Staats-Courant *van Zaturdag den 25 October* 1845 *aangewezene middelen, om van de als* onbruikbaar weggeworpene Aardappelen *te redden, wat te redden is.*

Ze bestaan in het raspen derzelve en het wegwasschen van dat gedeelte, waarin voornamelijk het bederf zit, en het raspsel verder uit te persen en te droogen, welk overblijfsel, aangezien het in water oplosbare, naauwelijks 4 percent bedragende, op die wijze weggeschaft wordt; 20 per cent bedraagt de drooge stof van den aardappel.

Intusschen wordt in den *Letterbode* van vrijdag den 14 November ll., N°. 48, ook die handelwijze betrokken in degene, die te veroordeelen zijn, als op eenen verkeerden grondslag steunende; waardoor vele, die vol vertrouwen, doch zonder nader onderzoek, deze welgemeende, doch los daarheen geworpen raadgevingen hebben opgevolgd, jammerlijk zullen worden te leur gesteld. Men kan, zoo, de aardappelen niet bewaren — het geheele organismus wordt er bij verstoord — vele en zeer voorname bestanddeelen worden er alzoo uit verwijderd, en het bewaren wordt tot een enkel bestanddeel beperkt. Men verkrijgt dan, ja, wat meer of min tot voedsel dienen kan, maar wat den naam van bewaarde aardappelen niet verdient. Het opgeloste eiwit, dat zoo veel tot de voedzaamheid bijdraagt (doch door den Schrijver zelve, aldaar, bladz. 329, slechts 1½ percent wordt geschat, en, in de Noot *e*, als in dit jaar in eenen ziekelijken toestand, wordt beschouwd te verkeeren) gaat daarbij verloren, met gom, zuren en zouten, die aan den aardappel den eigendommelijken smaak geven, en men houdt niets over dan zetmeel en vezel, en, hoe zullen die als spijs worden gebruikt? De vezelstof dijt zich uit en vormt met het zetmeel, tot eene eenigzins dikke substantie gekookt, eene doorschijnende, gladde, niet aangenaam smakende massa, die door hare glibberigheid een zoo onaangenaam gevoel in den mond geeft, dat het vee daarin zelfs geen welbehagen vindt, terwijl het, tot bereiding van dunne spijzen, verre beneden het zuivere zetmeel staat; daarom wordt, als het beste middel, opgegeven de aardappelen vooraf te koken, daar na te schillen, in schijven te snijden en

Digitized by Google

en te droogen. Weshalve het dan wel noodzakelijk mag geacht worden, zonder verder uit te weiden over al het daarbij voormelde, den nadeeligen indruk weg te nemen, die door het, inderdaad door den schrijver van dit stuk los daarheen geworpene, ten opzigte van het verbreken van het organisme der aardappelen en het wegschaffen van dienstige bestanddeelen, kan worden te weeg gebragt, en aan te toonen, dat men in geenen deele in zijne verwachting zal teleurgesteld worden, wanneer men in aanmerking neemt, dat het in deze *op redden aankomt van dat, wat anders niet gered kan worden*; want dat is het, wat eigenlijk het geval is. De Schrijver had de spreuk behooren in acht te nemen: *die wel onderscheidt, leert wel.* Het stuk in de *Staats Courant* doelt ten duidelijkste op de *uitgeschoten* aardappelen, dat is, op degene, die anders weggeworpen worden, en waarvan door geene middelen hoegenaamd anders iets te redden is, de met bruine vlakken rondom en van binnen voorziene, waaromtrent, redelijkerwijze, niemand in zijn hoofd kan krijgen, om die door koken, aan schijven snijden en droogen, eene betere hoedanigheid te kunnen geven. Neen! het was juist te doen, om hetgene, waarin de Schrijver zelf het bederf stelt, weg te schaffen; waarbij wel ook de mede in water oplosbare, gom, zouten enz., die den smaak geven, onvermijdelijk te loor gaan, maar dat kan niet anders; men kan van die bedorven aardappelen, evenmin als vroeger van de bevroren, iets anders redden, dan het onbedorven zetmeel en de vezels, welke twee zelfstandigheden in allen gevalle 20 percent van de 24 à 25 vaste bestanddeelen van de aardappelen uitmaken. Met te stellen, intusschen, dat die bestanddeelen geene voedmiddelen zouden opleveren, zoude men wederspreken, dat gansche volken, grootendeels van sago, enkel zetmeel zijnde, leven; en de vezels, die er, in het gegeven geval (zoo als in het vroegere stuk in het *Handelsblad* betoogd is), niet van afgescheiden kunnen worden, zullen toch wel evenmin schaden, als in den geschoten aardappel; behalve dat de vezels, zoo als die bij het raspen bekomen worden, geen enkele vezels zijn; het zijn gedeelten van den aardappel, nog grootendeels uit zetmeel bestaande; want, kookt men dezelve in verdund zwavelzuur, dat het zetmeel oplost, dan houdt men luttel weinig over, bestaande in zeer fijne deeltjes van het parenchyme en van de zeer dunne schil, en, daar het dus meest alles zetmeel is, geeft het, in kokend water uitgedijd, evenmin onaangename glibberigheid in den mond, als fijne sago, *arrowroot* en dergelijke; die mede, niet eene doorschijnende, maar, wel bewerkt, eene halfdoorschijnende, aangenaam streelende zelfstandigheid geven, die, schoon even gelijk andere hoofdvoedingsmiddelen, grootendeels uit *la matière amylacée* bestaande, gelijk gort, rijst enz., op zich zelve laf is, maar door bijvoegsels smakelijk en genietbaar gemaakt wordt.

Daar-

Digitized by Google

Daarenboven was de bedoeling minder, dat voedſel te redden voor menſchen, ſchoon deze er ook, in tijd van nood, gebruik van kunnen maken; maar voor het vee is het eene onnoemelijke bijdrage, en al is het, dat het glibberige, gelijk de Schrijver het noemt, het vee niet aangenaam is, dan kan dit evenmin het geval wezen met uitgedijd gewoon meel, dat ook grootendeels uit zetmeel en vezels beſtaat, en hetwelk men, met gehakt ſtroo of dergelijke of met het ander deel van het opgegevene, de gekneusde, uitgewasſchen en gedroogde kleine aardappelen, ter bevordering der masticatie, kan toedienen.

De gekookte en gedroogde aardappelen, (waartoe dan zouden moeten genomen worden degene, die nu nog goed zijn, en die men als zeker moet vooronderſtellen, dat bederven zullen, hetgeen toch algemeen nog niet bewaarheid is) hebben ook adjuvantia noodig. Ze hebben, geweekt en weder opgekookt, den aangenamen ſmaak niet van verſche aardappelen, ze zouden mede veelal onder andere kosten moeten gegeten worden; de Schrijver ſpreekt er zelf van op bladz. 334, maar, hoe het zij, het redden op die wijze, is een redden van iets, dat nog niet bewezen is verloren te zullen gaan, terwijl het opgegeven raspen iets betreft, dat anders zeker weg is. Dat men zich derhalve door de bedoelde verkeerde veroordeeling niet late afſchrikken, maar nog, voor zoo verre men door zorgeloosheid ze niet heeft laten verloren gaan, datgene van de onbruikbare aardappelen (van welke er ſoms geheele ſcheepsladingen zijn, die men met geen koken, in ſchijven ſnijden en droogen, op eenigerhande manier als voedſel benutten kan) beware, dat te bewaren is, en hetwelk, bij de te vreezen behoefte, eene nuttige bijdrage zal opleveren, waarnaar men anders, onder berouw van goede raadgevingen niet opgevolgd te hebben, zal ſnakken.

KUNST- EN LETTERNIEUWS.

*** De Boekhandelaar D. J. GROEBE, Rokin, te *Amſterdam*, is door eene bijzondere gelegenheid in ſtaat geſteld, eenige exemplaren van het eerſte Deel der *Verhandelingen van de Derde Klasſe des Koninklijk-Nederlandſchen Inſtituuts*, als ook van het Vol. Ium. der *Commentationes dierzelfde Klasſe*, aan te bieden, elk Deel tot den prijs van *f* 1,80.

Afzonderlijke ſtukken daarin voorkomende,
zijn te bekomen, als:

J. KINKER, Inleiding eener Wijsgeerige Algemeene Theorie der Talen, *f* 1,80.

A. R. FALCK, over den invloed der Beſchaving van de Nederlandſche Natie op de Verlichting van de Noordſche Volken, *f* 0,25.

H.

H. C. CRAS, Disputatio pro linguae Latinae inter eruditos usu, ƒ0,25.

――――――――, Comm. de novis quorundam eruditorum opinionibus, quod attinet ad locum de jure jurando, ƒ0,25.

H. DE BOSCH, de Horatii Flacci epistola ad Pisones de arte poetica, ƒ0,40.

D. J. VAN LENNEP, pro Imperatore Gallieno disputatio, ƒ0,25.

J. F. L. SCHRöDER, Disput. qua Socratis sententia de Physicae disciplinae studio exponitur, ƒ0,60.

J. WILLMET, Commentatio de vita Labidi, unius ex septem priscorum arabum poëtis publico honore ornatis, ƒ0,25.

Welke exemplaren voor de bijgevoegde prijzen bij hem verkrijgbaar zijn, uiterlijk tot 15. Januarij 1846.

WEÊRKUNDIGE WAARNEMINGEN, op den Huize *Zwanenburg*.

1845. Dec.	Hoogte van den Barom. D. L.	Hoogte van den Therm.	Windstreken.	Windkracht.	Luchtsgesteldheid.
17	28. 8¾	41½	W.	4	bewolkt.
	„ 9½	43½	W. N. W.	2	idem.
	„ 9½	40	Z.	2	betrokken.
18	28. 7½	38	O. Z. O.	2 à 4	betrokken, dampig.
	„ 6½	39½	id.	2	betrokken, damp, regen.
	„ 6	42	O.	2	betrokken.
19	28. 4¾	43½	W.	0	betrokken, damp, regen.
	„ 3¼	42½	Z. W.	4	bewolkt.
	„ 0¼	41	id.	2	betrokken.
20	27. 11¾	39	Z. Z. O.	4	bewolkt.
	„ 11	40½	Z. Z. W.	4	betr., damp, reg. en hagelb.
	„ 11¾	40	Z.	4	betrokken, buijig.
21	28. 2¼	39	W. N. W.	2	bew., regen, buijig.
	„ 3¾	42	N. W.	2 à 4	id. id. id.
	„ 6½	41	N.	6 à 8	betr., id. id. ruw weêr.
22	28. 7¾	38	W.	0 à 2	bewolkt.
	„ 3½	35	Z. W.	†	betr., ruw weêr, reg. en sn. b.
	27. 10½	42	W. Z. W.	4	betr., reg. en sneeuwbuijen.
23	27. 10½	38	N.	2 à 4	bewolkt.
	28. 0¾	41½	id.	4	bewolkt, buijig.
	„ 6¾	39	N. N. W.	4 à 6	betrokken, buijig.

† bijna storm.

Den 19 Dec. 's av. 7 ure, 28—0½ — 41½ — Z. — 8 — betr. regen.
Idem 8 „ 28—0¼ — 42 — id. — 8 — id. id.

Van den 22 op den 23 Dec., des nachts regen en hagelbuijen.

Te HAARLEM, bij DE ERVEN LOOSJES.

TWEEDE DEELS

EERSTE REGISTER,

BERIGTEN en BIJZONDERHEDEN.

Van Julij — December, 1845.

A.

Bladz.

Aardappelen (Middelen ter bewaring van de) bl. 329 en 429.

ADRIANI (M. J.) wordt lid van de Maatſ. van Ned. Letterk. . 3.

AEYELTS & Comp. (D.) wordt bekroond bij de Maatſ. van Nijverh. . . . . 287.

ALTMEYER (J. J.) wordt buitenlandsch lid van de Maatſ. van Ned. Letterk. . . . . 3.

ARIOSTO'S *Rinaldi ardito* gedeeltelijk gevonden. . . 417.

AVIS (C. en J.) worden bekroond bij de Maatſ. van Nijverh. . 287.

B.

BACKER Jr. (J.) wordt bekroond bij de Maatſ. van Nijverh. . 286.

BADON GHYBEN (J.) wordt lid van het Utrechtsch Genootſ. . 427.

BEAUMONT (Nadere mededeelingen wegens Mr. SIMON van) door J. Tideman . . . . . . 341, 354.

BECKERS (P. L.) wordt buitengewoon lid van het ſcheikundig Genootſ. te Amſterdam . . . . . 266.

BEIMA (E. M.) wordt lid van het Utrechtsch Genootſ. . 427.

BERMAN (J.) wordt lid van het Provinciaal Genootſchap van Noord-Braband. . . . . 162.

BETHMANN (L.) wordt buitenlandsch lid van de Maatſ. van Ned. Letterk. . . . . 3.

BIBEN (A.) wordt bekroond bij de Maatſ., Tot Nut van 't Algemeen. . . . . 114.

Bibliotheken (Buitenlandſche) bl. 52, 66.

BILDERDIJK en Southey . . . . . . 150.

BLANKEN (H. van) over v. d. Stoks Nieuwe beſchouwing over de kromlijnige beweging. . . . . 217.

Digitized by Google

Bladz.

BLANKEN (Antwoord aan H. VAN) door V. D. STOK bl. 365: wederantwoord van H. VAN BLANKEN bl. 392, 393
BLEEKER (P.) wordt lid van het Heelk. Genootſ. te Amſterd. 266.
Blikſem (Over het inſlaan van den) en over blikſemafleiders. . 169.
BOGAERTS (F.) wordt corresponderend lid van het Provinciaal Genootſ. van Noord-Braband. . . . . . 162.
BORRET (T. J. H.) wordt lid van het Provinciaal Genootſ. van Noord-Braband. . . . . . . 162.
BORSIUS (Dr. J.) wordt lid van het Utrechtsch Genootſ. . 427.
BOSCH (W.) wordt lid van het heelk. Genootſ. te Amſterd. . 266.
BOSSCHA (P.) Verdediging der Bibliotheca Claſsica tegen J. TIDEMAN. . . . . 401.
BOSSERS (A.) wordt lid van het Provinciaal Genootſchap van Noord-Braband. . . . . . . 162.
BRINK (B. TEN) Iets over PERIZONIUS, en Kluchtige vergiſsing. 148.
BROECKE (J. C. VAN DEN) wordt lid van het Heelk. Genootſ. te Amſterdam. . . . . 266.
BUYS BALLOT (C. H. D.) wordt Lector bij de Acad. te Utrecht. 65.
Bijbel (Nederduitſche) op last van Czaar PETER. . . 84.

C.

CAEDMON de Vader der Angelſakſiſche Poëzij. . . 372.
CAZAUX (J.) wordt bekroond bij de Maatſ. van Nijverh. . 286.
CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE (Ds.) wordt lid van het Frieſch Genootſ. . . . . 35.
Cliniſche School te Hoorn (Examen der). . . . 49.
COBET (C. G.) wordt lid van het Utrechtsch Genootſ. . 427.
COHEN (L. ALI) wordt lid van het Heelk. Genootſ. te Amſterd. 266.
Conſtanter, (Het Genootſchap) Brief aan Prof. TYDEMAN over het laatſte deel van BILDERDIJKS Geſchiedenis des Vaderlands bl. 227. Antwoord van Prof. TYDEMAN bl. 242.
COOTH (P. F. VAN) wordt lid van het Provinciaal Genootſ. van Noord-Braband. . . . . . . 162.
COUWENBERG (H. W.) overlijdt . . . . 353.

D.

DAUBRÉE (A.) wordt bekroond bij de Maatſ. van Wetenſ. te Haarlem. . . . . 12.
DIRKS (Mr. J.) wordt bekroond bij het Utrechtſche Genootſ. . 410.
DONDERS (P. C.) wordt lid van het Heelk. Genootſ. te Amſt. 266.
DRIELING (F. M C.) wordt lid van het Utrechtsch Genootſ. 427.
Droogrot (Middel tegen het) vroeger voorgeſteld. . . 65.
DROSSAERTS (C. A.) wordt lid van het provinciaal Genootſ. van Noord-Braband. . . . . . . 162.
Druk (Anastatiſche) . . . . . . 286.
Duikers (Ontlading van een gezonken ſchip door) door J. VAN GEUNS. . . . . 371.
DUPARC (H. M.) wordt bekroond door bezorgeren van het legaat van MONNIKHOFF. . . . . . 381.
DUYVENÉ (J. E.) wordt lid van het Provinciaal Genootſ. van Noord-Braband. . . . . . . 162.

E.

Bladz.

E.

EEKHOUT (E. J.) wordt lid van het Provinciaal Genootſ. van Noord-Braband. . . . . . . 162.
Eilanden (Nieuw ontdekte) bl. 95, 127.
EILERS (J. R.) en J. R. EILERS KOCH worden bekroond bij de Maatſ. Tot Nut van 't Algemeen. . . . . 114.
ENKLAAR (E. C.) wordt corresponderend lid van het Provinciaal Genootſ. van Noord-Braband. . . . . 162.
ENTHOVEN Lz. (K.) wordt bek. bij de Maatſ. van Nijverh. 286.
ENTHOVEN (M. J.) „ „ „ „ „ „ „ „
Examen van de aanſtaande ſtudenten (Verſlag van het) bl. 295, 346.

F.

Flora (Vereeniging voor de Nederlandſche). . . . 145.
FORBES (JAMES D.) wordt buitenlandsch lid van de Hollandſ. Maatſ. der Wetenſch. te Haarlem. . . . . 95.
FUSS (P. H.) wordt buitenlandsch lid van de Hollandſ Maatſ. der Wetenſ. te Haarlem. . . . . . 95.

G.

GACHARD (L. P.) wordt corresponder. lid van het Provinciaal Genootſ. van Noord-Braband. . . . . . 162.
Geboorte-, trouw- en ſterflijsten. . . . . 207.
Gehoor (Ziekten van het) door A. SYMONS bl. 267, 276.
Geleerden-congres (Italiaanſche) te Napels . . . 289.
GENOIS (J. BARON DE ST.) wordt buitenlandsch lid der Maatſ. van Ned. Letterk. . . . . . . 3.
GENT (J. M. VAN) wordt lid van de Maatſ. van Ned. Letterk. 3.
GEUNS (J. VAN) Ontlading van een gezonken ſchip door duikers. 371.
Gewrichts verſtijving (Genezing van eene) door G. TAAPKEN. 274.
GODEFROI (M. J.) wordt lid van het Provinciaal Genootſ. van Noord-Braband. . . . . . . 162.
GRAAFF (L. DE) Middel tegen het droogrot vroeger voorgeſteld. 65.
GRATAMA (S.) wordt lid van de Maatſ. van Ned. Letterk. . 3.
GREVELINK (R. W. ALSTORPHIUS) wordt lid van het Utrech. Genootſ. . . . . . . 427.
Grieksch Vuur (Over het) door OUDEMANS bl. 290, 306.
GROSHANS (G. Ph. F.) over de Sylvia Philomela als voorkomende bij HESIODUS. . . . . . . 178.

H.

HAGENS (F. J. N. I. Q. VAN) wordt lid van het Provinciaal Genootſ. van Noord-Braband. . . . . . 162.
HALDER HENDZ. (A.) wordt bek. bij de Maatſ. van Nijverh. 286.
Hecla (Uitbarsting van den) . . . . . 319.
HENDRIKS (P.) wordt lid van het Provinciaal Genootſchap van Noord-Braband. . . . . . . 162.
HEURN (F. VAN) wordt lid van het Provinciaal Genootſchap van Noord-Braband. . . . . . . 162.

Digitized by Google

Bladz.

HEIJE (J. P.) wordt lid van het Utrechtsch Genootſ. . . 427.
HOFFMANN (H. K.) overlijdt. . . . 306.
HORST (C. L. A. VAN DER) wordt lid van het Provinciaal Genootſ. van Noord-Braband. . . . . . 162.
HOUËL (G. L.) wordt lid van het Utrechtsch Genootſ. . 427.
HOUTEN (C. G. SCHUTZE VAN) wordt bekroond bij de Maatſ. van Nijverheid. . . . . . . 286.

I.

Inſtituut voor dooſſtommen (Jaarlijksch examen aan het). . 81.

J.

JANSSEN (L. J. F.) Germaanſche Oudheidkunde. . . 70.
JOHANNA (PAUSIN). . . . . . . 129.
JONCKBLOET, Over de woorden Saren, Saermeer en andere bl. 114, 130.
JUNIUS (W. M. J.) wordt lid van het Heelk. Genootſ. te Amſterdam. . . . . 266.

K.

KALKAR (C. H.) wordt buitenlandsch lid van de Maatſ. van Ned. Letterk. . . . . 3.
KARAJAN (T. G. VON) wordt buitenlandsch lid van de Maatſ. van Ned. Letterk. . . . . . . 3.
Keizersbeelden (Marmeren) in het Laterenſiſche paleis . . 289.
KERKHOVE (J. R. L. BURGGRAAF DE) wordt corresponderend lid van het Provinciaal Genootſ. van Noord-Braband. . . 162.
KESTELOOT (J. L.) wordt buitenlandsch lid van de Maatſ. van Ned. Letterk. . . . . 3.
KINKER (J.) overlijdt. . . . . . 225.
KOENEN (Mr. H. J.) wordt bekroond bij de Maatſ. van Ned. Letterk. . . . . 1.
KORTEWEG (A. J.) wordt lid van het Provinciaal Genootſ. van Noord-Braband. . . . . . . 162.

L.

LAAN (A. v. D.) wordt lid van het Frieſch Genootſchap . 35.
LAMBERTS (G.) Verzameling van Portretten van perſonen behoorende tot het Kon. Ned. Inſtituut. . . . . 337.
LANTSHEER (M. F.) Over L. P. J. VAN DE SPIEGEL en zijne ſchriften. . . . . 82.
LIDT (J. P. F. VAN DER) wordt lid van het Heelk. Genootſ. te Amſterdam. . . . . 266.

M.

MAAS (A.) wordt lid van het Utrechtsch Genootſchap. . 427.
MAXIMILIAAN (Brieven van). . . . . 96.
MAZEL (J. Z.) wordt lid van het Utrechtsch Genootſchap. . 427.
MEERBURG (S. A) wordt bekroond bij de Maatſ. van Nijverh. 286.

MEERSCH

Digitized by Google

Bladz.

MEERSCH (P. C. VAN DER) wordt buitenlandsch lid van de Maatſ. van Ned. Letterk. . . . . . 3.
MEES (W. T.) wordt lid van het Utrechtsch Genootſchap. . 427.
MENALDA (H.) wordt lid van het Friesch Genootſchap. . 35.
MICHAëLIS (H. C.) wordt lid van het Utrechtsch Genootſchap. 20.
MILLINGEN (J.) overlijdt. . . . . . 305.
MOLL (W.) wordt lid van de Maatſ. van Ned. Letterk. . 3.
Mozaïkbodem (Oude) ontdekt. . . . . . 385.
Munt (De) in Engeland. . . . . . 79.
Munt (Oude) . . . . 382.
Munten (Stedelijke). . . . . . . 406.

N.

NIENHUIS (H.) wordt lid van de Maatſ. van Ned. Letterk. . 3.
NIEUWENHUIS (F. J. DOMELA) houdt zijne intreerede. . 210.
NOORDZIEK (J. J. F.) wordt lid van het Utrechtsch Genootſ. 427.

O.

Onderwijs (Verslag nopens den ſtaat van het) bl. 107, 122, 155, 173, 188, 201, 228.
Ontraden. . . . . 56.
OTTEMA (J. G.) wordt lidt van het Utrechtsch Genootſchap. 427.
OUDEMANS (A. C.) Over het Grieksch Vuur bl. 290, 306.
Oudheden (Muſeum van) te Utrecht, bl. 394, 409 en 423.
Oudheidkunde (Germaanſche). . . . . 70.

P.

Pantographe. . . . . 255.
Penningen (Verzameling van) te Leyden verkrijgbaar . . 250.
PERIZONIUS. (Iets over) . . . . . 148.
PERK (A.) wordt lid van de Maatſchappij van Ned. Letterk. . 3.
PERTZ, (G. H.) wordt buitenlandsch lid van de Maatſch. van Nederlandſche Letterkunde . . . . . 3.
PINTO, (A. DE) wordt lid van het Utrechtsch Genootſchap. . 427.
Platina, (Over de oude namen van het), bl. 4, 21, 36.
Portretten van perſonen behoorende tot het Kon. Ned. Inſtituut , 337.
POTENTI, over de hellende vlakken op Spoorwegen . . 321.
Prijsvragen. Over den invloed van den volkstoeſtand op de poëzij, bl. 2. Geſchiedenis van het Ned. proza, ib. Geſchiedenis van den Kerkbouw, ib.
——— Eene theorie der aardſche ſtraalbuiging, bl. 13. Onderzoek van de lichtpunten aan den hemel, ib. Optisch onderzoek van dierlijke en plantaardige beſtanddeelen, ib. Over de overgangsvormen bij de gewervelde dieren, bl. 14. Over het plantenwas, ib. Over het overbrengen van deeltjes van het eene ligchaam op het andere, door electriciteit, ib. Over de vermindering van lengte van een metaaldraad bij het ontladen van eene Leidſche flesch, ib. Over waarnemingen te doen bij het droogmaken der Haarlemmer Meer, ib. Over de ſporen van werking van het ijs bij het Nederl. diluvium, bl. 27. Over de aardbeving van den 6 April 1843, ib. Beſchrijving van een of an-

Digitized by Google

Bladz.

ander waterſtaatswerk, bl. 28. Microscopisch onderzoek van de nierklieren, ib. Over ſpiervezelen in de rokken van ſlagaderen, ib. Over de zaaddiertjes, bl. 29. Over de dieren in de Zuiderzee, het IJ en de Haarlemmer Meer, ib. Eene formule ter berekening van ſnelheden, ib. Eene formule ter afmeting van geloosd water door ſluizen, ib. Over den honigdauw, ib. Scheikundig onderzoek van de digitalis purpurea, bl. 30. Over de watermasſa in de rivieren van Noord- en Oostzee, ib. Over het welzand bij het boren der Arteſiſche putten, ib. Over den invloed der wortelvezels op de zelfſtandigheden in den grond, ib. Over het ontſtaan der zuurſtof door de planten ontwikkeld in het zonnelicht, ib. Over den invloed der electriteit op het opklimmen van vochten in haarbuisjes, bl. 31. Over het geluid geven van zacht ijzer in magnetiſchen toeſtand, bl. 31. Over de warmtegeleiding van het ijs, ib. Over den oorſprong van het ijzer in de oerbeddingen in Nederland, ib.

Prijsvragen. Eene geſchiedenis van de betrekkingen der Nederl. Provinciën met Duitschland in de 17de en 18de eeuw, bl. 91. Overzigt van de handelſtelſels ten aanzien van volkplantingen, ib. Over de Alexandrijnſche poëzij, ib. Onderzoek van PLUTARCHUS *Plac. Philoſ*, ib.

———— Geſchiedenis van de grondlasten in Nederland, bl. 93. Betrekkingen der Europeſche ſtaten tot China, bl. 97. Over het karakter der Italiaanſche letterkunde in de 13de en 14de eeuw, ib. Vergelijking van het Franſche en Engelſche tooneel in de 16de, 17de en 18de eeuw, ib. Begrafeniswijze bij de ouden, ib.

———— Over de Noordbrabandſche adellijke geſlachten, bl. 181. Staatkundige betrekkingen der Generaliteitslanden met de Republiek, ib. Geſchiedenis der tollen op den Rijn en de Maas, ib.

———— Over de Griekſche ſchrijvers over de Geſchiedenis van Italië, bl. 177.

———— Over de onechtheid der apocryphe Evangeliën, bl. 249. Over de Nederl. Liturgiſche geſchriften, ib. Geſchienis van de beoefening der wijsbegeerte in Nederland, ib. Over eene geloovige uitlegging van den Bijbel, ib. Over SCHLEIERMACHERS invloed op de godgeleerde wetenſchappen, ib.

———— Over de typheuſe koortſen, bl. 264. Eene geſchiedenis der genees- en heelkunde in de Nederlanden, bl. 295. Over de amauroſis. ib.

———— Over het ammoniakaal-water tot bemesting, bl. 299. Middel tot vervanging van de rotting van de hennep, ib. Over bemesting met ſchapenmest op verſchillende wijzen, bl. 300. Bouwen van Canadaſche tarwe, bl. 301. Het houden van Alpacaſchapen, ib. Opvoeding van zijdewormen, ib. Verbetering van de zoetemelkſche kaas, bl. 302. Middel ter vervanging van het portelen, ib. Verbouwen van Turkſche tarwe, ib. Handboek over de veengraverij, ib. Levering van wit en bruin bordpapier, ib. Verzilveren van een ſpiegel, ib. Leveren van koud getrokken buizen, bl. 313. Voorwerpen van getrokken hol ijzer, ib. Voederen van zes koeijen met onderſcheiden voeder, ib. Het maken van groene Zwitſerſche kaas, bl. 304. Fabriek van Spiegelglas, bl. 313. Middel tegen het aanzetſel in ketels van ſtoomwerktuigen, ib. Galvaniſche bekleeding van metalen, ib.

———— Over het *Testimonium Spiritus Sancti* en de gevoelens der lateren daaromtrent, bl. 369. Over den invloed van de natuurkundige wetenſchappen op de theologie, bl. 370.

———— Over de goed- en kwaadaardige gezwellen, bl. 382. Over de krommingen van de ruggegraat, ib.

Bladz.

Prijsvragen. Scheikundige ontleding van het zeewater op onze kusten, bl. 412. Over de vorming der tertiaire beddingen, ib. Over het bederf van het hout, ib. Over de ontdekkingen in de ontleedkunde van den mensch in de noordelijke Nederlanden, ib. Over de ontdekkingen der ziektekundige ontleedkunde aldaar, ib. Over den invloed onzer regtsgeleerden op de ſtudie van het Romeinſche regt, bl. 413. Over den invloed van GROTIUS op het volkerenregt, ib. Over de wetgeving op de policie, ib. Over de wetgeving ten behoeve van reizigers, ib. Over den invloed der Franſche en Spaanſche inſtellingen op het regtswezen in de Nederlanden, ib. Over de toeneming van den levensduur in ons land, ib. Geſchiedenis van onze wetgeving betrekkelijk den graanhandel, ib. Over de vroegere Fabrijk-nijverheid in ons land, bl. 414. Over het handelsvertier van ons land met Brittanje tot aan den vrede van Munſter, ib. Java's toeſtand ten tijde der vestiging van de Hollanders, ib. Invloed van de hervorming op de Latijnſche ſcholen in ons land, ib. Over de ſporen der inſtellingen van de Druïden, ib. Geſchiedenis van het leenſtelſel in Nederland, ib. Geſchiedenis der Heidens in Nederland, ib. Over den ſtrijd der Lockhorſten en Lichtenbergen te Utrecht, ib.

——— Over de werktuigen van den landbouw. bl. 423. Over de Nominaliſten en Realiſten, bl. 424. Over de bepalingen van weten en gelooven, ib. Over NICOLAAS HEINSIUS, ib. Over de boekdrukkunst in ons vaderland, ib. Over den invloed der vrije boekdrukkunst in ons vaderland voor de letterkunde, bl. 425. Onderzoek naar de grenzen van de Nederlandſche tongvallen, ib. Over het beſtuur van WILLEM III, ib. Over PLATO's ἀπόῤῥητοι en ἄγραφοι λόγοι, ib. Over ARISTOTELES boek περὶ κόσμον, ib. Over de Commentariën van SYLLA, AUGUSTUS en anderen, ib.

Q.

QUETELET (L. A. J.) wordt corresponderend lid van het Provinciaal Genootſ. van Noord-Braband. . . . . 162.

R.

RAM (P. F. X. DE) wordt corresponderend lid van het Provinciaal Genootſ. van Noord-Braband. . . . . 162.
REENEN (J. H. VAN) overlijdt. . . . . 97.
REGOUT (P.) wordt bekroond bij de Maatſ. van Nijverh. . 286.
REYSINGEN (F. J. VAN) wordt lid van het Provinciaal Genootſ. van Noord-Braband. . . . . . . 162.
RIVE (F. W.) wordt lid van het Utrechtsch Genootſ. . . 427.
ROGET (P. M.) wordt buitenlandsch lid van de Holl. Maatſ. der Wetenſ. te Haarlem. . . . . . 95.
ROZE (W. N.) wordt lid van het Utrechtsch Genootſ. . 427.
RIJKE (P. L.) houdt zijne intreerede. . . . . 210.

S.

Saren, Saermeer (Over de woorden). bl. 114, 134.

Bladz.

SAUSSURE (Th. DE) en zijne werkzaamheid bl. 163, 179, 194, 210, 228, 243.
Scheikundig laboratorium te Utrecht ingewijd. . . . 209.
Schilderijen verkoop te Rome. . . . . . 48.
Schilderij, den Doop van CHRISTUS door JOHANNES voorstellende, uitgeschreven. . . . . 193.
SCHLEGEL (A. W. VAN) overlijdt. . . . 33.
SCHOTEL over PHILIP SIDNEY, 386, 403.
SCHULTZ JACOBI (J. C.) wordt lid van de Maats. van Ned. Letterk. . . . . 3.
SCHWEIGGER over de oude namen van het Platina bl. 4, 21, 36.
SEBASTIAN (A. A.) legt het rectoraat der Groninger Hoogesch. neder. . . . . 241.
SECCHI over Pausin JOHANNA. . . . . 129.
SIDNEY (PHILIP) bl. 386, 403.
SIEGENBEEK (M.) Gemengde bedenkingen rakende de Nederlandsche taalkunde. . . . . . . 260.
SPIEGEL (L. P. J. VAN DE) en zijne schriften. . . 82.
Spoorwegkaart door POTENTI. . . . . . 321.
STOK (J. V. D.) wordt lid van het Provinciaal Genoots. van Noord-Braband. . . . . . . 163.
STOK (Iets over V. D.) Beschouwing van de kromlijnige Beweging bl. 216. Antwoord van dezen bl. 365. Wederantwoord van H. V. BLANKEN bl. 392, 393.
Studenten (Examen van de aanstaande) bl. 295, 346.
STUFFKEN (J. H.) wordt Hoogleeraar te Leyden. . . 178.
SUIJS (A.) wordt lid van het Provinciaal Genoots. van Noord-Braband. . . . . 163.
SWALUE (E. B.) ontvangt een Medaille van de Maats. de statistique universelle. . . . . . . 273.
SWART (W. S.) over het inslaan van den bliksem en over bliksem-afleiders. . . . . 169.
SWAVING (C.) wordt lid van het Heelk. Genoots. te Amsterd. 266.
SWEREIN (P. E.) wordt bekroond bij de Maats. van Nijverh. 287.
SYMONS (A.) Ziekten van het zintuig des gehoors bl. 267, 276.

T.

Taalkunde (Bedenkingen rakende de Nederlandsche) door M. SIEGENBEEK. . . . . 260.
TAAPKEN JR. (G.) Genezing van eene gewrichtsverstijving. . 274.
Telegraaf (Electro-magnetische) tusschen Amsterdam en Haarlem. 254.
TEX (De Hoogleeraar DEN) viert zijn 25 jarig Professoraat. . 257.
THIEBOUT (C. H.) wordt lid van het Utrechtsch Genoots. . 427.
TIDEMAN (J.) Nadere mededeelingen wegens Mr. S. VAN BEAUMONT en zijn geslacht bl. 341, 354.
TISCHENDORFS handschriften. . . . . 17.
Titels in brieven. . . . . . . 49.
TYDEMAN (H. W.) antwoord aan het Genoots. Constanter. . 242.

V.

VALETON (J. J. P.) wordt benoemd tot Hoogl. te Groningen bl. 19, houdt zijne intreerede bl. 242.

Bladz.
Vergisfing (Kluchtige). . . . . . . 149.
VERNÈDE (J. A.) wordt lid van het Utrechtsch Genootſ. . 427.
VERSCHUER (B. F. Baron van) wordt lid van het Utrechtsch Genootſ. . . . . 427.
Verschwaterleiding van Amſterdam. . . . . 383.
VETH (P. J.) wordt lid van de Maatſ. van Ned. Letterk. . 3.
VITRIOLI (Didaeus) wordt bekroond bij het Kon. Ned. Inſtit. 11.
VOET (J. H.) wordt lid van het Provinciaal Genootſchap van Noord-Braband. . . . . . . 163.
VOORDUIN (J. C.) wordt lid van de Maatſ. van Ned. Letterk. 3.
VRIESE (W. H. de) wordt Hoogleeraar te Leyden bl. 49 houdt zijne intreerede bl. 225.

W.

WAARDENBURG (J. G.) wordt lid van het Heelk. Genootſ. te Amſterdam. . . . . 266.
Weêrkundige waarnemingen. . . . . . 415.
WIJMANS (A. R.) wordt lid van het Provinciaal Genootſ. van Noord-Braband. . . . . . . 163.

TWEE-

Digitized by Google

T W E E D E   D E E L S

TWEEDE REGISTER.

BOEKEN, *enz.*

Van Julij — December 1845.

B.

BLUME, (C. L.) Naamlijst van Oostindische en bepaaldelijk Javaansche Gewassen . . . . . . 186.
BOJESEN, (Dr. E. F.) Handboek der Grieksche Antiquiteiten, bl. 361, 377.

D.

DIRKS, (M. J.) Bijdragen tot de Munt- en Penningkunde van Friesland, N°. 3—6 . . . . 56.

H.

HASEBROEK, (J. P.) de navolging van Christus, van Th. à Kempis, bl. 72, 85.
HASSKARL, (Z. H.) Aanteekeningen over het nut, door de bewoners van Java aan eenige planten van dat eiland toegeschreven 105.
HECKER, (A.) *Commentatio critica de Anthologia Graeca* . 25.

R.

RIEDEL, Geschiedenis der Romeinen, hunne Zeden, enz. . 419.

S.

Digitized by Google

Bladz.

S.

SCHIMMELPENNINCK, *Dissert. de Jure Venationis* . . 119.
SCHOTEL, (G. D. J.) Iets over de navolging van Jezus Christus 85.
SPRENGER VAN EIJK, (H. W. A.) Tafereelen en Levensschetsen uit de staatkundige Geschiedenis van Frankrijk, gedurende de jaren 1789—1830 . . . . 42.

V.

VALENTIN, Natuurkunde van den Mensch bl. 140, 150.
VRIES, (A. DE) *Arguments des Allemands en faveur de leur prétention à l'invention de l'Imprimerie* . . . . 102.
VROLIK, (W.) Handboek der Pathologische Anatomie . . 234.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google